

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

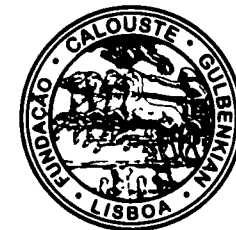
Էլ. փոստ՝ info@armin.am

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ
ԱՆՁՆԱՆՈՒՄՆԵՐԻ
ԲԱՌԱՐԱՆ

Բ. ՀԱՏՈՐ

Դ - Կ

Գ. ՏԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՀԱԼԷՊ 2006

ՅԻՍՆԱՄԵԱԿ
ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻԻԼՊԵՆԿԵԱՆ
ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

FUNDAÇÃO
CALOUSTE GULBENKIAN

ԴԱԳԵՐ, իգ. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված Հաղբասի անթվական մի արձանագրության մեջ (անս Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 26).—Տարսոնի Գրիգոր եպիսկոպոսի մայրն է:

***ԴԱԴԱ**, ար. <թրք. > dede, dada «հայր» բառից. իբրև անձնանուն գործածված է նաև թուրքերի մոտ. ինչ. Դատա աղա թուրք՝ 1719 թ. (Ջամբո 115), Dādā իշխան Քարաբիստանի՝ 1100 թ. և Dādābhāi փարսի անուն (որ Justi 75—76 զնում է dada «պապ» բառից): Մեր մեջ ունինք Դեդե արական անունը՝ 1009 թ. (Bodleian 111), բայց անշուշտ եղել է նաև Դադա, որից Դադայեան ազգանունը (Ղարաբաղ), իսկ սրա արեմտահայ ձևն է Տեոտեան (հռչակավոր տղարանատեր և հրատարակիչ Ջմիրա-նիայում):—Տես և Դադամ:

***ԴԱԴԱՄ**, ար. <թրք. > dedem, dadam «հայրիկ» (հմմտ. Դադա). հայրը այս անունը տալիս էր իր որդուն՝ հաճախ հիշելու համար իր սեփական հորը: Առանձին գործածության չեմ հանդիպած, բայց անշուշտ կար, որովհետև նրանից ունինք Դադամեան ազգանունը (Երևան): Հմմտ. Բաբամ անունը (Ջամբո 272 և 259):

***ԴԱԴԱՇ**, ար. <թրք. > dadaš «եղբայր» ձևից. գործածական է այժմ Ղարաբաղի հայոց մեջ:

***ԴԱԴԱՐՇԻ**, ար. <հայրս. > Dadarši, որ է սանս. dādhr̥ši «անհրկյուղ, քաջ» (Justi 75 ա, Bartholomae 731). հմմտ. Դադարշի՝ պարսիկ զորավար Դարեհի և սասորապ Բակտրիայի:

— Դադարշի, հայազգի զորավար Դարեհի. սրա հրամանով զնաց նվաճելու ապստամբ Հայաստանը (Ն. Ք. 520).—Արձ. Բխսիտ. 2, 7—9, և 7, 9. Սանտալճեան, Ասորեստ. և պրս. սեպ. արձ. էջ 210—214, Բանասէր 1899, էջ 29—33:

ԴԱԴԷ կամ **ԴԱԴԻՈՒ**, ար. ծագումն անհայտ. այս անունով հայտնի է Քաղէոս առաքյալի մի աշակերտը, որ քարոզել է Մեծ Հայքում. նահատակվեց Փոքր Սիւնիքում. իր գերեզմանի վրա

շինվեց Արցախի Դաշինքի վանքը (Ալեքան՝ Լառուբ. էջ 7, ծան. Հայագատում 47, Արշալ. քրիստ. 23): Նման է նաև՝

— Դաթի, առաջնորդ Սիւնիայ (Ազգապ. 42. տես Շահաթ. Ստոր. Ա. 163):

*ԴԱԹԼՈՒ, ար. <թրք. «ն datlu «համեղ, անուշ, քաղցր» բառից: Մի անգամ գտնուում եմ գործածված 1638 թ. (Ձեռ. Վասպ. 894): Նույն անունից են կազմված Տաթլուրեզ (հիշված մի քանգամ 1578 թ. Սիսական 72) և Տաթլուզան, իգ. (datlu «համեղ» + զան, իսն բառերից), որ գործածված է նույնպես մի անգամ՝ 1549 թ. (Սիսական 43):

*ԴԱԼԱՅԻ կամ Դալաս-Իբն-Ղալատ-էլ-Մեխրե-Էսասլիհ, հայազգի գորավար Եգիպտոսի Երբ Եգիպտոսի խալիֆայի վեզիրը՝ Աբբաս սպանեց խալիֆային և նրա մանկահասակ որդուն գահ բարձրացնելով՝ իր ուզածի պես կառավարում էր երկիրը՝ իր նաոր որդու հետ միասին, Դալայի հայ զորավարը իր զորքով արշավեց նրանց վրա: Աբբաս և նաոր փախան Ասորիք, ուր և սպանվեցին (1154): Դալայի դարձավ Եգիպտոսի վեզիր և իր աղջկը ամուսնացրեց խալիֆայի հետ: Իր ձեռքն առնելով կառավարության սանձը, խոհեմությամբ իշխեց մինչև վերջին Ճաթիմեան խալիֆան, որ էր Ատհէտ Լեղիսիլլահ (1160—1173): Մրա հորաքույրը Ճախանձից կամ վրեժից դրդված՝ թույն տվեց հայ վեզիրին, որ դեռ չմեռած վրեժն առավ և սպանեց դեղատուին, որին խալիֆան ինքը մատնեց (1161):—Ալիշան, Ենորհ. էջ 168:

+ ԴԱԼԱԲ <հյ. դալար «կանաչ» բառից. սկզբում արական էր, ապա դարձավ իգական. նաև ձևափոխվեց Դալալ:

— 1. Դալար Մշեցի, եղբայր Հայրապետի նվիրատու ձեռագրի (1204 թ.).—Հայագ. 450:

— 2. Դալար իբր ար. հիշված է անթվական մի հիշատակարանում Ձեռ. Վասպ. 394:

— 3. Դալալ՝ ավելածու տան և դռան կառույտ Ս. Աստուածածին վանքի՝ 1410 թ.—Նօտարք 38:

— Դալալ՝ իբր արական անուն հիշված է նաև Ձեռ. Վենետ. Ա 428 (անթվական) և իբրև իգական անուն՝ 1585, 1592 և 1599 թվերին (Ձեռ. Վասպ. 704, 731, 757):

ԴԱԼԶԱ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված 1512 թ. (Ձեռ. Վասպ. 84, ուր թվականը սխալ է դրված 1212):

ԴԱԼՆԻԹԻՆ, ար. ձևն ու ծագումն անհայտ. գիտենք միայն՝

— Դահերթեմ կամ Դուհուրթեմ, հայ իշխան Երզնկայի, հայտնակվել և հետո վանդվել էր Օսմանյանների, առ ստանեց և միացավ Լինկթիմուրի (1402 թ.):

ԴԱԼ, ար. անստույգ անուն, որ Justi 76 ք համարում է պրս. (dal «արծիվ»։ Մի անգամ ունիք՝

— Դաղ Առաւելեան. մին այն նախարարներից, որոնց բանտարկեց Յազկերտ Բ Պարսկաստանում «452 թ». — Եղիշ. 150, Փարպ. խէ. (Ձեռագիրն այստեղ շատ աղավաղված է. «ի տոհմէն առաջին Առաւելեանից Փափակ և Վարազ դենդաղ»։ Փարպեցու Ա տպագրության մեջ այս անունները ուղղված են Վարազդեն և Դաղ. իսկ մյուս տպագրությունները դարձրել են Դատ, որոնց հետևում է և վերջին տպագրությունը։ Իշխանը ծանոթ է նաև Եղիշէին, որ ուղղակի դնում է «յազգէն Առաւելեանից Փապակ և Վարազդէն և Դաղ»։ Այս պատճառով Դատ սրբագրությունը վաղաժամ եմ համարում (Արրտ. 1911, 229):

ԴԱՄԱ, սեռն ու ծագումը անհայտ. հիշված է Նորավանքի անթվական մի արձանագրության մեջ (Սիսական 198).—ԺԳ դմբ:

+ ԴԱՄՈՆ, ար. <հյ. դամոն «մի տեսակ սալոր» բառից, որ սակայն ժողովրդական լեզվում «չար մարդ» իմաստն է ստացած: Մի անգամ գտնուում եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում, բայց 1329 թվից ուշ (Ձեռ. Վասպ. 182):

*ԴԱՄՈՒԲ, ար. <թրք. «demir «երկաթ» բառից. ավելին տես Թամուր:

— Դամուր Խանակահցի, ազգական Սասնեցի Ներսէս վարդապետի. նվիրատու ձեռագրի (1332 թ.).—Հայագ. 546:

*ԴԱՄՈՒԲԱՇ, ար. <թրք. «timurtaş, որ նշանակում է «երկաթաքար» և թաթարների մեջ սովորական անուն է: Մի անգամ գտնուում եմ հիշված մեր մեջ 1533 թ. (Սիսական 162):

*ԴԱՆԱԲԷԿ, ար. <թրք. «dana «հորթ» + «beg «իշխան» բառերից. մի անգամ գտնուում եմ գործածված 1446 թ. (տես տակը) և մի անգամ էլ 1695 թ. (Ձեռ. Փաւր. 112 ա). Հմմտ. Դամախարուն:

— Գեմաթեկ՝ եղբորորդի Մկրտիչ Ազթամարցի կրոնավորի, որ Բաղէշում, Ստեփաննոս գոչին զբել տվեց մի Յայամաուրք, 1446 թ.—Նօտարք 151:

*ԴԱՆԱԽԱՔՈՒՆ, իգ. <թրք. «dana «հորթ» + յաթուն բառերից. հմմտ. Դամաթեկ, որի իգականն է. մի անգամ գտնուում եմ գործածված ԺԾ գրքում:

— Դանախաթուն, դուստր Շահփաշայի, որ Վանում, Վարդան քահանային գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1453 թ.— Նօտարք 171, 260. Վասպ. 136:

ԴԱՆԱՆ, ար. ծագումն անհայտ. հմմտ. Դանուն:

— Դանան, աշակերտ Ս. Մեսրոպի, որ նշանակեց նրան Եկեղեցաց գավառի վրա.— Կոր. 18, Խոր. Գ. 4:

*ԴԱՆԳԼԶ, ար. <թրք. ذن< deniz «ծով» բառից, որ թթր. հնչվում է dangaz. հմմտ. հյ. Մովսիկ և արաբ. Բաքրի անունները՝ նույն նշանակութամբ: Գտնում եմ մի անգամ հիշված անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն գրված է 1462 թվից ուշ (260. Վասպ. 441):

*ԴԱՆԻԷԼ, ար. <բր. דניאל Daniel (= բաբել. Dānilu) անունից, որ նշանակում է «դատաւոր իմ Աստուած» (Gesenius 161, 166). հմմտ. Վրդն. դան. Ա. 243. «Դանիէլ, որ ասի դատաստան Աստուծոյ»: Այս անունով հայտնի է Եբրայեցոց չորս մեծ մարգարեներից մեկը (Ն. Բ. 606): Եբրայերենից են փոխառյալ նաև հուն. Δανιήλ, լատ. ֆրանս. գերմ. անգլ. Daniel, ռուս. Даниил, իտալ. Daniele, որի իգականն էլ կա Daniella=ֆր. Danielle ձևով: Գործածական է մեր մեջ Դ դարից սկսած մինչև այժմ. արդի գավառական ձևերից են Ղրբ. Տա՛նի, Տո՛նի:— Հիւրը. 334:

— 1. Դանիել քահանա, ընկերակցում էր Հոփփսմեան կույսերին (տես Նսայի անվան տակ), 300 թ.—սեռ. Դանիիլ՝ Խորպում. հոփփ. 300:

— 2. Դանիել, գլխավորներից մին էր 45 հայ վկաների, որոնք նահատակվեցին Փոքր-Հայոց Նիկոպոլիս քաղաքում, իբր 319 թ.—Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Դ. 106—133:

— 3. Դանիել եպիսկոպոս, առաջնորդ Արտաշի. հաջորդեց Աղուբիոսի (327—345?)—Ջրբ. եպս. 280, Արրատ. 1868 դեկտ. էջ 103:

— 4. Դանիել քորեպիսկոպոս ասորի, աշակերտ Գր. Լուսաւորչի. իբրև քրիստոնէութան քարոզիչ հաջողութամբ գործեց Պարսկաստանում: Լուսաւորիչը կարգեց նրան դատաւոր և Տարօնի քորեպիսկոպոս և կաթողիկոսական իշխանութան անմիջապես ենթարկվող բոլոր եկեղեցիների տեսուչ (հիւզերես), Վարեց. ճգնավորական կյանք Հացեաց դրախտ մենարանում. հանեց հրաշագործի համբավ: Յուսիկ կաթողիկոսի մահից հետո ընտրվեց հայոց կաթողիկոս, բայց նա ներկայանալով Տիրանին՝

սկսեց հանդիմանել և նզովել նրան՝ իր անկարգ վարքի համար: Թագավորը զայրացած՝ խեղդել տվեց ծերունի եպիսկոպոսին: Թագվեց Հացեաց դրախտի մենարանում «347 թ»: Գերեզմանը ցույց են տալիս Մշու մոտ Ապահունեաց Կոփայ վանքում, համարելով նրան թոռ Լուսաւորչի (Հնոց և նորոց՝ 14):—Բուզ. Գ. ժդ. 85. կթ. ժա. Շար. կէ և էջ 467. Կիր. 10, 11. Արծր. Ա. ժ. Վրդ. իրեներբ. յորդ. 4, 9, 40, 42. Յայսմ. դեկտ. 1. Սամ. անեց. 66. Մին. համդ. 24.—սեռ. Դանիիլ՝ Բուզ. Գ. ժդ, Ե. իե—իէ, 2. է, ժդ. Խոր. Գ. ժդ, իբ. Շնորհ. վիպ. 769. Ճշ. 572. Պարզ. 547, 690. Ժմ. 946. Յայսմ. փետր. 3. Վրդն. աշխ. 507. Ազադ. 398.—բց. ի Դանիիլ՝ Խոր. Գ. ժդ. Ասող. Բ. ա.—իր անունով եկեղեցի. Բերդաձորում տես Տաշեան, Յուց. 696. շարականի մասին՝ անդ, 966.—Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Գ. 481, Տէր-Մինասեանց, Հայոց. եկեղ. յարաբ. 22—28:

— 5. Դանիել մեծ իշխան Մոփաց, ուղեկից եղավ Մեծն Ներսէսին՝ Կեսարիա օժման գնալու ժամանակ «353 թ»:—Բուզ. Դ. դ:

— 6. Դանիել երեց, անդամ Շահապիվանի ժողովի «444 թ».—Այրարատ 519, Հայասպ. 159:

— 7. Դանիել եպիսկոպոս Ռշտունեաց, ստորագրում է այն թղթին, որ գրեց Բաբելէն կաթողիկոսը (մ. «516 թ») Պարսկաստանի ուղղափառ Ասորիներին.—բց. ի Դանիիլ՝ Գիրք թղ. Ը:

— 8. Դանիել եպիսկոպոս Անձևացեաց, ստորագրում է այն թղթին, որ գրեց Բաբելէն կաթողիկոսը (մ. «516 թ») Պարսկաստանի ուղղափառ Ասորիներին.—բց. ի Դանիիլ՝ Գիրք թղ. Ը:

— 9. Դանիել քահանա Տրիոյ, մասնակից եղավ Կաղստի նշխարաց գլուտին (560 թ).—Կղկնտ. Բ. դ:

— 10. Դանիել երաժիշտ (կոչված Նոր Որփէոս), որին ուղղել է Գր. Մազիստրոսը (մ. «1059 թ») իր ՄԳ, ՄԴ նամակները.— Դանիիլ՝ Մազ. թղ. ծգ, ծդ.—սեռ. Դանիիլ՝ Մազ. թղ. ծա, ծբ: (Ալիշան, Շնորհ. էջ 90 սրանն է համարում Մեծացուցէ Ահ շարականը (Դասապետն հրեշտակաց և սպասաւոր երկնից արքային), որի անագլուխները հողում են Դանիել անունը: Նույնը տես Պարսկանոն շար. 13):

— 11. Դանիել քահանա, ստացող. Յովհաննէս եպիսկոպոսի և Սիմէոն քահանայի հետ Վարդան գրչին գրել տվեց մի ժողովածու, Ռիմ քաղաքում, 1254 թվին.—Manus. bibl. nat. էջ 55:

— 12. Դանիել կրօնավոր, առաջնորդ Կիւզուց վանքի՝

1298 թ. կոչված է հեղափոխի և նման Յովանէս Ողորմածինս:—
Ձեռ. Վասպ. 126:

— 13. Դամիի կրոնավոր, խնդրանք Միւնեաց մետրապո-
լիտ Ստեփանոս Օրբելեանի և առաջարկութեամբ Աղթամարի
Ջաքարիա կաթողիկոսի՝ օրինակեց Աղթամարի վանքում թով-
մա Արծրունու Պատմութիւնը՝ 1303 թ. (տես հրտր. Պատկ. էջ
320): Նույն է և Դանիէլ Աղթամարցի հիշատակագիրը (Ալիւնեան,
Գաւազանագիրք 42, 47): Նույն կարող է լինել նաև հաջորդը:

— 14. Դամիի կրոնավոր, աշակերտ Սիմէոն քահանայի.
գրիչ. օրինակեց Պօղոսի թղթերը՝ Գրիգոր կրոնավորի համար,
Աղթամարում, 1309 թ.—Ձեռ. Սիր. (ՀԱ 1923, 73):

— 15. Դամիի եպիսկոպոս, գրիչ. օրինակել է Կիւրղի Երու-
սաղեմացու Կոչումն ընծայութեան, Աղթամար կղզում, 1316 թ.—
Ձեռ. Կարին. 46 (№ 749). Ալիւնեան՝ Գաւազանագիրք 65:—Կարող
է լինել հաջորդի հետ նույն:

— 16. Դամիի եպիսկոպոս, որին ռուսացիչ, վարդապետ և
երախտաւորք է կոչում իր աշակերտ Դէոսկորոս քահանան, որ Ար-
ճէշում արտադրել է մի Աւետարան՝ 1331 թ.—Ձեռ. Վասպ. 178:

— 17. Դամիի վարդապետ Մեծոփեցի, գրեց Միւթար
Սասնեցու (մ. «1337 թ») կյանքը և մտքեց Յայսմաւուրքի մեջ.
—Յայսմ. փետր. 11: (Չամչ. Գ. 343 կոչում է Դանիէլ վրդ.
Սսեցի, որ տես № 21):

— 18. Դամիի ճգնավոր, նշանավոր գիտնական վարդապետ,
աշակերտ Յովաննէս Արճիշեցու (Ոսպնակեր).—Մ. մաշտ. 336 բ:

— 19. Դամիի եպիսկոպոս Չմշկածագի, անդամ Սսի եկեղե-
ցական ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1569:

— 20. Դամիի եպոս. Արճիշեցի (ըստ ոմանց Թավրիզեցի)
Ֆրանչիսկյան minor կարգից, հայ. լատիններենի թարգմանեց Սսի
եկեղեցական ժողովի պատասխանը Ներսէս Պալենցիամբաստանու-
թյանց դեմ «1343 թ».—Չամչ. Գ. 343, 344, 345, Միսուան 518:

— 21. Դամիի վարդապետ Սսեցի, Ֆրանչիսկյան կրոնավոր.
դեսպան գնաց Պապի մոտ՝ օգնութիւն խնդրելու համար եգիպ-
տացոց դեմ: Անդամ Սսի եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Չամչ.
Գ. 341—345, Ազգապ. 1864, 1870:

— 22. Դամիի որդի Յովաննէսի և հորեղբորորդի Աբրահամ
քահանայի, որ Հոռոմկլայի Մակաղբիւր գյուղում ստացավ մի
Աւետարան, 1357 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 613:

— 23. Դամիի տանուտեր, որդի Աբրահամի. գնեց Ջաքա-

րիա գրչից մի Աւետարան, որ նա արտագրել էր Աղթամարում
1399 թ. և նվիրեց Ստանիւր Ս. Ստեփաննոս եկեղեցուն.—Ձեռ.
Վասպ. 234—5:

— 24. Դամիի, հայր Կարապետ քահանայի, որ թումա
վարդապետին նորոգել տվեց մի հին Աւետարան՝ 1401 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 126:

— 25. Դամիի արքա, որդի Պլտուխի. գնեց մի Գարոզ-
գիրք 1425 թ.—Ձեռ. Պետերք. (ՀԱ 1892, 83 ա):

— 26. Դամիի կրոնավոր, որդի Պողոյ, աշակերտ բանի,
հոգևոր որդի Աբրահամ կրոնավորի, որ Շամբիձոր Կաթառի Մա-
ղարոյ վանքում, Գրիգոր Արժկեցի գրչին գրել տվեց մի Աւե-
տարան, 1427 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 413, Սիսական 518 բ:

— 27. Դամիի, պարոն, հանգուցյալ մերձավոր Սարգիս եպիս-
կոպոսի, որ Ընկուղագոմի վանքում օրինակեց Յայսմաւուրքը
1427 թ.—Նօտարք 85:

— 28. Դամիի փակակալ Արծկէի Կողոց վանքում՝ 1428 թ.—
Տաշեան, Յուլց. 583:

— 29. Դամիի արքեպոս. Աղթամարցի. նշանավոր գրիչ. շա-
տերին է սովորեցրել գրչութեան արվեստը և շատերին լուսավորել.
օրինակել է Ճառքատիրը, Սարգիսգիրքը, Տարեգիրքը, Կոչումն
ընծայութեան և Թովմայի պատմութիւնը, որոնք նվիրել է Աղթա-
մարի վանքին, Դավիթ Գ կաթողիկոսի («1393—1433 թ») ժա-
մանակ.—Հաւաք. 40:

— 30. Դամիի քահանա, որդի Կարապետ քահանայի. եղ-
բայր և ռուսացիչ թումա կրոնավորի: Թերևս աշխարհական էր,
երբ օրինակեց Աւետարանը՝ Աղթամարում՝ 1403 թ. (տես Նօտարք.
20): Դեռ սարկավագ էր, երբ օրինակեց Աղթամարում Մաշտոցը՝
Կիրակոս քահանայի համար՝ 1404 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 277): Երբ
քահանա դարձավ, սկսեց նկարագրողել, ծաղկել ու կազմել իր
եղբոր Թովմայի գրած Աւետարանները: Այսպես՝ ծաղկեց ու կազ-
մեց մի Աւետարան, որ գրեց թուման Աղթամարում 1418 թ.: Այ-
նուհետև Փիրիբէկ ոմն բոնակալ հանկարծակի հարձակվում է
Աղթամարի վրա (1431 թ), գրավում կղզին, թալանում, միաբան-
ները ցրվում են: Դանիէլ և թումա եղբայրները ապաստանում
են Ուրանց գյուղը. այստեղ թուման գրում է մի ուրիշ Աւետա-
րան (1433 թ), որ Դանիէլը նորից ծաղկում ու կազմում է: Այս
գյուղում երկու տարի մնալուց հետո, կաթողիկոսը կարողանում
է նորից ձեռք ձգել Աղթամարը, միաբանները վերադառնում են.

սրանց հետ նաև Դանիէլն ու Քուճան: Այս անգամ Դանիէլը (Քուճայի սակաւ ինչ օգնութեամբ) ինքն է գրում մի Աւետարան՝ տանուտեր Յովհաննէսի համար, և ծաղկում ու կազմում (1436 թ): Ապա Դանիէլը՝ նույն Աղթամարում գրում է մի ուրիշ Աւետարան՝ տանուտեր Մկրտիչի համար (1441 թ): Վերջապես արտագրում է Ճաշոցը՝ Առաքել քահանայի համար, Աղթամար 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. 311, 366, 373—4, 382—4 = Նօտարք 107, 127, 134—5:

— 31. Դամիէլ, մականունը երկայն, Ամիթ (Տիգրանակերտ) քաղաքի հայոց, առաջավորներից. նպաստեց հայոց Ս. Քէոզորոս եկեղեցու շինութեան (1447 թ):—Հայասպ. 574:

— 32. Դամիէլ վրդ. աշակերտ Գրիգոր Տաթևացու. ուսուցիչ Յովհաննէս վրդ. Համշէնցու (ԺԵ դար).—Առաք. պտմ. 301, 340, Քորոս աղբ. Բ. 483, Տաշեան, Ցուց. 431:

— 33. Դամիէլ արեղա, գրիչ. օրինակեց Տաթևացու Մեկնութիւն Աւետարանին Մատթէի, Սևան 1451 թ.—Ձեռ. Կարին, 156:

— 34. Դամիէլ, հայր Վալաթի, որ Յովսէփ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Արճէշի Ականց ավանում, 1453 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 365 = Նօտարք 172:

— 35. Դամէլ, որդի Յովանէսի՝ հորեղբոր տանուտեր Մանկատաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 36. Դամէլ, վաղամեռիկ որդի Ստեփանոսի՝ եղբորորդու տանուտեր Մանկատաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 37. Դամիէլ, որդի Անդրէասի և եղբայր Աստուածատուր տանուտիրոջ, որ Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Ռշտունեաց Բերդաձորի վանքում, 1463 թ.—Ձեռ. Վասպ. 443:

— 38. Դամիէլ վրդ. Հայոցթառում գրել տվեց մի Ճաշոց՝ Ստեփաննոս գրչին, 1464 թ.—Ձեռ. Սևան. 19 բ:

— 39. Դամիէլ քահանա՝ Վանի Ս. Գօղոս-Գեորոս եկեղեցու, 1465 թ.—Նօտարք 222:

— 40. Դամիէլ վարդապետ, որ մեկն էր Արիստակէս կաթողիկոսի ընտրողներից «1465 թ».—Կամենից 226:

— 41. Դամիէլ եղբայր Ճարածի, որ ստացավ մի Աւետարան 1478 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 96:

— 42. Դամիէլ վարդապետ, միաբան Սևանի, ծաղկել տվեց Աբրահամին՝ Սևանի նշանավոր դուռը, 1486 թ.—տես վերը Աբրահամ Ն 87.—Արճ. Սմբատեանց, Գեղարքունի 120, Յովսէփեան,

Անահիտ 1932, 25, Սիսական 84, 88 ա: (Վերջինս գրում է նրա մասին. «Գովեալն՝ հոետոր, բանիբուն, քաջ բարունի, ճգնազգեաց և սրբասնեալ կոչմամբ. չասի առաջնորդ, այլ Սևանեցի և եթ»): Կիշատակված է 1471 թվից, ուստի նույնանում է Սմբատեանց, Գեղարքունի 133 Կիշատակված գիտնական Դանիէլ Սևանեցու հետ: Նույն եմ համարում նաև Դանիէլ վրդ. Սևանեցի, որդի Կարապետ քահանայի. գնեց մի Քարոզգիրք՝ Առաքել արեղայից, 1461 թ. (Ձեռ. Պետերբ. = ՀԱ 1892, 83 աբ):

— 43. Դամիէլ եղբորորդի Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Աբքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

— 44. Դամիէլ, հայր Յովհաննէս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:

— 45. Դամիէլ արեղայ ի Հայոց. ունի «յաղագս ոսկի շինելոյ» քրմիական գրվածքը (Տաշեան, Ցուց. 404 բ):—Սրա հետ նույն են 1) «Յաղագս ոսկի առնելոյ ըստ գործողին գայլին, որում անունն էր Դանիէլ և էր արեղայ ի հայոց ազգէն» (Ձեռ. Պետ. Մատենադարանի, Ն 8446, էջ 83 բ): 2) «Յաղագս ոսկի առնելոյ ըստ գործաւդին Գայլին, որում անունն է Դանիէլ. և էր արեղա ի հայոց» (Ձեռ. Պետ. Մատենադարանի Ն 2527, էջ 87 ա, գրված 1614 թ.): 3) «Յաղագս ոսկոյ ըստ նոյն վերոյիշեալ գործաւդիս: Ձի զմին խանթար արճիճն դարձուցանես յարեգակն յեկար ժամանակաւ կանթեղիւ ի յինն ամիսն» (Ձեռ. Ն 2527, էջ 87 ա):—Այս տեղեկութիւնները տվեց ինձ մեր համալսարանի դասախոս և հայոց քրմիայի պատմութեան մասնագետ Տիրան Ղազանչյանը: Սրանցից հետևում է որ ԺՁ դարում եղել է Դամիէլ հայ արեղա ալքրմիագետ:

— 46. Դամիէլ, պատմիչ անձանոթ, որին հիշում է Ղազար Ջահկեցին.—Հայասպ. 13:

— 47. Դամիէլ տաղասաց, ԺԸ դար.—Տաշեան, Ցուց. 865:

— 48. Դամիէլ վարդապետ, մատենագիր. ունի Մեկնութիւն Սաղոմոսաց. Ժամանակն անհայտ.—Ջարբ. Հին դպր. 781:

— 49. Դամիէլ բէկ Հասան-Ջալալեանց Խաչնեցի. որդին էր Ղարաբաղի Շուշի գաւառի Մելիք-Բեգ իշխանի: Սրանք ութը եղբայր էին (Յովհաննէս կաթողիկոս Աղուանից, Սարգիս կաթողիկոս, Քարբէլ բէկ, Դանիէլ բէկ, Իսրայէլ բէկ, Միսայէլ բէկ, Ջալալ բէկ և Ալլահ-ղուլի բէկ դավաճանը, որ մատենեց բուրբին): Իսկ Բաղդասար նշանավոր մետրապոլիտը այս Դանիէլ

բէկի որդին էր: Հավատքը չուրանալով նահատակվեց Շուշուժ-Իբրահիմ խանի ձեռքով, 1791 թ.—Բաֆֆի, Խամսայի Մելիքութ-134, 148—150, Բարխուտ. Արցախ 150—151, Ազգապ. 3624, Նոր Վկայք 607, ուր կա նրա տապանագիրը:

— 50. Դամիկի կաթուղիկոս Սուրմառեցի. եպիսկոպոս ժամանակ էջմիածնի նվիրակն էր Պոլսում. ընտրվեց Պոլսի պատրիարք՝ իբրև հաջորդ Ջաքարիայի (1799 թ): Հաջորդ տարին (1800 թ), կաթուղիկոսական ընտրութեան ատթիվ, ցարական հրահանգով աքսորվեց և նրա տեղ ընտրվեց Յովհաննէս Ջամաշքըձեանը՝ իբրև պատրիարք Պոլսի: Երբ ցարական ընտրելին Յովսէփ մեռավ և Դաւիթ Ե հափշտակեց կաթուղիկոսական աթոռը, ազգի ընտրելին Դանիէլն էր, որ Բագրևանդում մեծ հանգեսով կաթուղիկոս օծվեց (1802): Սքա վրա բացվեց Դաւիթ-Դանիէլեան վեճը, որ տարիներ տևեց և մեծ երկպառակութունը գցեց ազգի մեջ: Դաւիթը կարողացավ Դանիէլին բերել էջմիածին և ոչ միայն բանտարկել, այլ և խայտառակութեամբ գերծել նրան, և ավելի ուշ՝ Պարսից թագավորի Վարդապետութեամբ Թավրիզ ու Մարագա աքսորել տալ: Երբ Ռուսները հաշտութուն կնքեցին Պարսից հետ, հաշտութեան պայմաններից մեկն էլ այն էր, որ Դանիէլին վերադարձնեն իր աթոռը: Սրա համար համառ ջանքեր էին թափում Ռուսաստանի հայոց առաջնորդ Եփրեմը և շատ ուրիշներ: Այսպիսով Դանիէլին հաջողվեց բարձրանալ կաթուղիկոսական աթոռը (1807): Իր գործն եղավ հիմնել խորհրդակցական մի ժողով, որ պիտի դառնար ապագայի Սինոդը: Ռուսաց արշավանքի ժամանակ՝ Պարսից կողմից բանտարկվեց, բայց շուտով ազատվեց և քիչ հետո մեռավ՝ 1808 թ.—Ազգապ. 3197, 3261, 3287—3376:

ԴԱՆՈՒՂ, ար. ծագումն անհայտ. հիշված է ուշ ժամանակի անթիվ. մի հիշատակութեան մեջ՝ Ձեռ. Թաւր. 59 ա:—Սրանից է Դանըղեան ազգանունը (Վաղարշապատ, Նոր-Նախիջևան):

ԴԱՆՈՒՆ, ար. ծագումն անհայտ. հմմտ. Դանան: — Դամուն գամապետ սպարակրաց. մասնակցեց Մանուէլ սպարապետի պատերազմին ընդդեմ Վարդղատի և սպանեց վիրավոր Գարեգին Ռշտունուն «378 թ».—Բուզ. Ե. լէ:

*ԴԱՆԻՇՄԱՆ, ար. <պրս. دانیشمند dānišmand «գիտնական» բառից:

— Դամիշմամ, հայ իշխան, նախկին ուսուցիչ, որ գնաց Պարսկաստան և մահմեդականութիւնը ընդունելով՝ Երզնկայից մինչև Ալիս, հատկապես Սեբաստիայի և շրջակայքի

վրա ամիրա նշանակվեց Ալիասլանի կողմից՝ Դամիշմամ ախողոսով (1071): Այս օրվանից է սկսվում Դանիշմանների փառավոր հարստութունը: Ինքը Դանիշման (Ա) արշավեց Մելիտինէի վրա, ջարդեց իսլամականների բանակը և գերի բռնեց Անտիոքի Բոյեմոս դուքսին և նրա Հոիքարդ զորավարին «1100 թ».—Ջամշ. Գ. 24, Ազգապ. 1322:—Մեռավ Դանիշմանը 1104 թ. Թողնելով 12 որդի, որոնց երեքը՝ Ամիր Ղազի կոտորեց բոլորին և ինքը մենակ թագավոր նստավ: 1202 թվին Սեբաստիան մտավ Կեսարիայի սուլթան Ռուքնադդինի իշխանութեան տակ, որով Դանիշմանների հարստութունը ջնջվեց: Դանիշմանների մասին ավելի ընդարձակ տես Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Ա. 481—502:

ԴԱՊՏԱՅ, իզ. ծագումն ինձ անհայտ. գործածված է ԺԳ դարում: Գիտենք միայն՝

— Դապտայ խաթուն, որ Սարգսի որդի Ուքան Քարիմադին և Պապեան Վախրադին եղբայրների հարսն է, կին Մերոյի: Միասին նվերներ են արել և շենացրել Հոռոմոսը և Կարմիր վանքը՝ 1271 և 1274 թվերին:—Շիրակ 170, 173, Ոստան 1911, էջ 234, Յովսէփեան, Նիւթեր 13—14:

† ԴԱՍԱՊԵՏ, ար. <հյ. դաս և պետ բառերից, ինչպես ունինք Հայրապետ, Նահապետ, Վարդապետ ևն անունները: Գործածված է մեր մեջ ԺԳ և ԺԷ դարերում: Այնուհետև խափանված:

— 1. Դասապետ, միանալով Քահանայապետի հետ նվերներ են արել Բջնիի (Չորուտ) Ս.Աստուածածին վանքին՝ 1207 թ.—Այրարատ 257, Սմբատեանց, Գեղարքունի 314 (Արգաքան):

— 2. Դասապետ վարդապետ, իր եղբոր՝ Կարապետի հետ միասին շինեցին Գետկայ վանքի (Գոշավանքի) պարիսպը և զանգակատունը՝ 1291 թ.—Արձ. (Սմբատեանց, Գեղարք. 175), Ազգ. հանդ. X, էջ 35, Բարխուդ. Արցախ 353, Շահխաթ. Բ 368:

— 3. Դասապետ քահանա, մերձավոր Տիրացու կրոնավորի, որ գերի ընկած մի Աւետարան ազատեց 1388 ? թ.—Ձեռ. Վասպ. 202:

— 4. Դասապետ, հայր Տէր Ստեփաննոսի, որ Տիրացու կրոնավորի հետ գրել տվեց մի ճառընտիր՝ Վարագում, 1399 թ.—Թորոս ազբ. Բ. 429:

— 5. Դասապետ, որդի Սիմաւոն քահանայի. հիշված է 1327 թվից ուշ գրված անթիվական մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 461):

† ԴԱՍԻԿ, ար. <հյ. դաս բառից. կարող է լինել նախորդի փաղաքշականը:

— Դաօիկ (միայն սեռ. Դաօիպանն ձևով), սպասավոր Կաթուղիկէին Անույ, Նացուալից ստացավ մի Աւետարան, իբրև նվեր Կաթուղիկէին, 1236 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 396:

ԴԱՍԻՈՍ կամ ԴԱՏԻՈՍ. ար. ծագումն անհայտ. գրված է երկու ձևով էլ:

— Դաօիս քահանա. ժամանակակից Տրդատի. գաղտնի կերպով քրիստոնեութուն էր քարոզում Ապահունեաց գավառում: Բնակվում էր Արբենուտի հիվանդանոցում, ուր գտնված 35 անձերին քրիստոնյա դարձրեց: Լուսաւորչի հրամանով մկրտեց Աթենադորոսին և նրա նահատակութունից հետո՝ թաղեց նրա մարմինը (288 թ):—Յայտ. մայ. 11. Չամչ. Ա. 376. Հայագ. 85. Ազգագ. 65. Յուզիկք Ա. 234.—տես և Աթենադորոս:

*ԴԱՍՏԱԳՈՒԼ, իգ. < պրս. داستاغول dastagul «վարդափունջ» բառից. գործածական է եղել՝ սկսած ԺՁ դարից և մինչև այժմ էլ գործածվում է Ղարաբաղում: Հնագույն վկայութուններն են 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 243), 1627 թ. (Ձեռ. Ներս. 40 ա), 1633 թ. (Ձեռ. Վասպ. 884), 1639 թ. (Ջջր. սարկ. Գ. 21 և Այրարատ 173 ա), 1660 թ. (Ձեռ. Վասպ. 553), 1682 թ. (անգ 955): Մխալ է գրված Գաստազոզ (Ֆրանս. տառադարձությամբ Gastagoz) Rapport Belgique 137:

*ԴԱՏ, ար. < պհլ. dat «ովից, տուրք, պարգև» բառից: Այս բառով կազմվում էին զանազան իրանական անուններ. ինչ. Տրգատ. Միհր-գատ, Վարադ-գատ, Վշնասպ-գատ, Δαταφέρτης, Σπιθρ:δᾶτης. պհլ. Dātfarraxv, Dāt-Ohrmazd, պրս. Yazdāndād, բայց հատկապես հմմտ. Δᾶτ:ς՝ Դարեհի գորավարը (Հերոդոտոս, Գլատտոն. Գլուտարքոս), Δᾶτ:ος (Մարաբոն IX 1, 22), Δαδῶι, Δαδῶης, որից Դատայեան՝ հրամանատար պարսիկ (Սերէոս), Հրարտիմ Դատան՝ պարսիկ մարզպան Հայաստանում (Սերէոս), կա նաև պրս. 𐭅𐭆 Dād անունը (Շահնամէ):—Հիւբշ. 36:

— 1. Դատ. Գեղամեան Գառնիկիցեղից. Վաղարշակը (Ն. Բ. 149—127) նշանակեց նրան արքունի որսերի վերակացու.—Մոր. Բ. է. Ասոզ. Ա. 6. Սամ. անեց. 48.—սեռ. Դատայ՝ Մոր. Բ. Ժա:

— 2. Դատ. կարապետ արքային Տրդատայ. ուզարկվեց Կեսարիա՝ բերելու նամար Լուսաւորչի Արիստակէս և Վրթանէս որդիներին Հայաստան.—Ազաթ. 860, Արար. Ազաթ. 74 (գրում է նունան Դատրաս և կոչում է «վեզիր արքայի»): հուն. Ազաթ. Δᾶτ:ς:

— 3. Դատ. իշխան Հաշտենից. մին այն վեց նախարար-

ներից, որոնք ընկճեցին Բակուր բռնիչի ապստամբութունը Մուրով Բ-ի (ε330—339 թ) դեմ.—Բուզ. Գ. Թ (հմմտ. նաև Գագ):

— Դատ տես Դադ:

ԴԱՏԱԲԷՆ, ար. հավանաբար ծագում է նույն Դատ արմատից, ուստի իրանական փոխառութուն է (Հիւբշ. 36) նման է հնչում իրան. Dādhibin թագավոր, որ հիշված է Բախտիար-նամայում և որ justi 75 ա մեկնում է «օրենքի համեմատ նախոյ»: Բայց այս երկուսը չեն կարող նույն լինել, որովհետև dān < պհլ. vēn-am (ըստ Horn § 260): Կա նաև պրս. 𐭅𐭆𐭌 Dād-būyeh անունը, որով կոչվել են գիտուն ոսկի՝ Որմիդդ Դ-ի օրով և մի սպարապետ Գիլանի և Մազանդարանի (Justi 75ա): Եթե Դատաթեմ ձևի մեջ -եմ դնենք փաղաքշական մասնիկ, կարելի է կրճատ Դատաթ ձևը միացնել Dād-būyeh անվան, որ նշանակում է «օրինարոյր» (պհլ. bōi «բույր» բառից):

— Դատաթեմ, նահապետ Բզնունեաց. Մուրով Բ-ը (ε330—339 թ) ուղարկեց նրան Գարսից դեմ, որոնք արշավել էին Հայաստան. բայց Դատաթէնը գավառանությամբ միացավ Թշնամուն և սկսեց կոտորել հայերին: Վաչէ սպարապետը վրա հասավ, հաղթեց նրանց և կոտորեց բնաջինջ արեց Բզնունեաց տոհմը:—Բուզ. Գ. ը (3 անգամ).—հյց. գԴատաթեմ՝ Բուզ. Գ. ը.—սեռ. ար. Դատաթեմայ, Դատաթեմայն, Դատաթայ՝ Բուզ. Գ. ը.—անշուշտ նույն անձն է Դատաթե իշխան Բզնունի՝ ժամանակակից Տիրան Ա-ի.—սեռ. Դատաթեի՝ Մոր. Բ. կբ:

ԴԱՏԻ, իգ. ծագումն անհայտ. Թերևս Դադի վանքի անունով (տես Դադէ). մի անգամ գտնում եմ հիշված 1561 թ. (Ձեռ. Դադեան, Ա. 46 բ):

*ԴԱՏԻԱՆ, ար. < պրս. 𐭅𐭆𐭌 dādiyān «Գարսից հնագույն թագավորական տոհմի անունն է»:

— Դատիամ, որդի Շաղանի, եզրայր Եղիա երեցի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Բաղթաղուց Մոզանավար գյուղում, 1490 թ.—Ձեռ. Սեան. 5 բ:

Դատիոս տես Դաօիս:

*ԴԱՏՈՅ, ար. < պհլ. dāt, պրս. 𐭅𐭆 dād «պարգև, նվեր» բառից, որ տես Դատ բառի աակ. հմմտ. հատկապես պրս. Dādōi, Δαδῶης, Սերէոսի մոտ՝ Դատայեան՝ պարսիկ հրամանատար:

— Դատոյ ի Գարշուգեան իշխան, անգամ Դուխնի ε554 թվին ժողովի.—Գիրք Թղ. Ժէ:

*ԴԱՐԱ, ար. ծանոթ պարսկական Դարեհի անվան հետին ձևն է. հմմտ. հայրս. Dārayavahuš (եբր. Dārəyāveš, ասոր. Dāryāvaš, հուն. Δαρειος, լատ. Darius), պհլ. Dārayāv, պրս. Dārāv, Dārāb, Dārā, որոնցից վերջինը արդեն տալիս է Դարա.— Հիւրը. 36: Բուն իմաստն է «կրող բարության» < իրան. dārayaṭ-wahaw ձևից (Justi 80 ա, Bartholomae 738): Շահն. հտ. 5, էջ 47 գանազանում է داریاب Dārāb = Դարեհ Ա և داریا Dārā = նրա որդին և հաջորդը՝ Դարեհ Բ: Իսկ Շահն. հտ. 5, էջ 18 առաջին ձևը մեկնում է պրս. داریاب dar āb «ջրի մեջ», որովհետև Դարեհի մայրը՝ Humāi իր երեխային կորցնելու համար գետն էր ձգել՝ ինչպես Մոլախեսին (ժողովրդական ստուգաբանություն):

— Դարա Սիւնի, որդի Բաբել Սիւնու, աներորդի և սպարապետ Արշակ Գ-ի Վասակ Սիւնի մարզպանի եղբայրն է: Մեռավ Երևելի ճակատամարտում «385 թ».— Խոր. Գ. խզ, խզ:

*ԴԱՐԵՉԱՆ, գործածական է նաև Վրաց մեջ իբր իգական անուն: Մեր մեջ իբր արական է գործածված 1609 թ. (Bodleian 109 խոջա Տէրիջան ձևով). իսկ ավելի ուշ իգական է. այսպես՝ 1655 թ. մի արձանագրության մեջ (Այրարատ 340), 1661 թ. (Ձեռ. Ազուլ. = Արրտ. 1911, 119), ԺԸ դար (Ձեռ. Քաւր. 18 ք)- և անթվական մի հիշատակարանում Ձեռ. Նոր-Բայազ. 31 ա:

† ԴԱՐՄԱՆ, ար. < հյ. դարման զեղ, ճար, հնար, միջոց > բառից, որ իրանական փոխառություն է: Սկսել է գործածվել ժեղ դարից (օրինակները տես վարը), ժՁ դարից ունինք՝ 1511 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 8 Թարման ձևով), 1542 թ. (Manus. brit. mus. 34 ք), 1544 թ. (Ձեռ. Վասպ. 286), 1553 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 578), 1570 թ. (Ձեռ. Վասպ. 672), 1575 թ. (Ձեռ. Վասպ. 210, սխալ գրված 4 անգամ Դարմաս), 1587 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 260), իսկ ժեղ դարից՝ 1605 թ. (Բարխուտ. Աղուանից երկ. 169, Սմբատեանց. Սաղիան 240), 1638 թ. (Ձեռ. Վասպ. 895):

— 1. Տարման, որդի Դշուունի, որ Ասպակերուկ գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1455 թ.— Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1925, 132):

— 2. Դարման, որդի Նիկողոսի՝ ազգակտնի Սեղուկ խաթունի, որ Հայրապետ քահանային գրել տվեց մի Մաշտոց, 1466 թ.— Քորոս աղբ. Ա. 232, Բ. 337:

— 3. Դարման, հանգուցյալ որդի Ղարիպայի, որ Արծկէի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1486 թ.— Ձեռ. Վասպ. 501:

— 4. Դարման, որդի Վարդանի, որ Շատախում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1491 թ.— Ձեռ. Վասպ. 517:

*ԴԱՐԶԻ, ար. վրացական անուն է՝ დარვიზ դարչեშա «մնալ» բառից և բուն նշանակում է «Մնացական». հիշված է Դարչի Բեհրութեան, իշխան Տփղիսում, 1812 թ.— Աղգապ. 3426:

*ԴԱՐՎԻՇ, ար. < պրս. داریوش darviš «նշ. զայն ոք, որ ոչ է ստացել իր ինչ յիրացն աշխարհիս. 2. մուրացիկ ճգնաւոր»: Իբրև անձնանուն գործածվում է նաև տաճիկների մոտ. ինչ. Դարվիշ փաշա Օսմանցոյ: Մեր մեջ գործածվում է Դարվիշ, Տարվիշ, Տարվէշ, Տէրվիշ ևն ձևերով, որից էլ Տէրվիշեան ազգանունը (օր. Հ. Սերովբէ Տէրվիշեան, Մխիթարեան Վիեննայի, նշանավոր լեզվաբան): Հնագույն հիշատակությունն է Տարվիշ 1575 թ. (Bodleian 8). այնուհետև գալիս են 1587 թ. (Տաշեան, Յուց. 319), 1659 թ. (Սիւրմէեան, Պատմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. 28 ա), Տէրվիշ 1656 թ. (Երեմ. չէլ. օրագր. 218), Դարվիշ 1693 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 366), Տէրվիշ 1779 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 358), Այժմ խափանված է:

*ԴԱԽԹԱԿ, ար. փաղաքշական ձևն է Դաւիթ անվան:

— Դաւթակ քերթող, աղվան էր կամ Աղվանից երկրում բնակվող հայ. գտնվում էր Աղվանից Ջուռաշիր Թագավորի պալատում, և երբ հասավ Թագավորի հանկարծական մահվան լուրը, սկսեց երգել մի Ողբ ըստ արիափիտաց գլխակարգութեանց»: Կղկնտ. ԼԵ ավանդում է մեզ այդ Ողբը՝ Ա-ից մինչև Ք, 36 տուն, որ ամբողջությամբ տպված է Շահնազարեան հրատարակության մեջ, Թեև էմինը ունի միայն Ա--Ճ (19 տուն): Հայերենի հնագույն քերթողական գրվածքն է, արվեստի կողմից էլ բավական հաջող: Տալիս ենք Ողբի առաջին շորս տները.

Աստուածային բանին արուեստաւոր հօգի,
Յօրինենս իմաստս ի տիրական երգմունս,
Ձի սգալի ձայնիւ անդադար ողբասցուք
Ի վերայ դժնդակ կորստեան մերում:

Բեկումն մեծ, ու եղև Արևելից աշխարհիս,
Ի աղաղակ կործանման հնչեաց ընդ երկիր,
Ազգ 'ւ ազինք լուհիցեն զբարբառս իմ,
Երկրածինք ամենայն ողբասցեն ընդ իս:

Գլորեցաւ վէճն կենդանի և հօր,
Եւ պարիսպն ամրութեան խորամակեցաւ,

Աշտարակն բանաւոր տապաւնեցաւ,
եւ ցանկն շինութեան խրամատեալ քակեցաւ:

Դարձաւ ի դառնութիւն խաղաղութիւն մեր,
եւ դրունք հինից տեղացին ի մեզ:

Զի մեծաքանչ տէրութիւնն կործանեցաւ,
չրաշալի պետութեան շիջաւ ճառագայթ:

Ջուանշիրի մահը տեղի ունեցավ 680-ական թվերին, ուստի Ողբի գրությունն էլ Քյս թվից է: Միանգամայն պետք է ասել, որ երգված էր հենց սկզբից հայերեն, որովհետև եթե աղվաներեն լիներ, հազիվ թէ որևէ մեկը թարգմանելու ժամանակ հայերեն այբուբենական կարգի վերածեր:—Չարք. Հին դար. 451:

*ԴԱԻԹԻԿ, ար. փաղաքշական ձևն է Դաւիթ անվան. տես և Դաւթակ: Գործածված եմ գտնում մի անգամ 1508 թ. (Ձեռ. Վասպ. 632):

*ԴԱԻԹՈՒԿ, ար. փաղաքշական ձևն է Դաւիթ անվան. տես և Դաւթակ: Իբրև հատուկ անվան օրինակ հիշում է Սիւն. քեր. 206:

— 1. Դաւթակ (գրված հուն. Ταυτούλας). բերդատեր իշխան Միջագետքում. իր բերդը հանձնեց Ասոս Զ Իմաստասեր կայսեր՝ 890 թ.—Ավելին տես Բագրատուկ:—Justi 59 ր, Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 362, 379:

— 2. Դաւթակ քորեպիսկոպոս Արմնի. եկեղեցական գանձերի պահապանը կամ փակակալն էր. այդ մեծահարուստ գանձարանը կողոպտեցին Տուղրիլի զորքերը «1048 թ».—Ուսն. 103.—նույնը Դաւիթ ձևով՝ Մմբ. պամ. 66:

*ԴԱԻԻԹ, ար. <երբ. Դի) Դ David անունից, որ բուն նշանակում է սիրելի, սիրեցյալ՝ երբ. dvd, ասուք. dādu, ասոր. dādā «սէր, սիրելի, բարեկամ» արմատից (Gesenius 157): Բառի ծագումը ծանոթ էր նաև հնեբրին. հմմտ. Ծաթև. հրց. 435 «Գոչի Դաւիթ, որ է սիրեցեալ և բաւական ձեռք»: (Նրկորդ սուրբաբանությունը սխալ է, ինչպես նաև Գիրք առաք. 369 ա էի Դաւթէ, որ թարգմանի ձևն հզօրի» և Գիրք առաք. 658 ա «ԶԴաւիթ, որ թարգմանի գեղեցիկ առաքեալ»): Այս անունով նշանավոր էր Դաւիթ մարգարե և բանաստեղծ թագավոր Հրեից, Սաղմոսների անմահանուն հեղինակը (Ն. Ք. 1085—1016): Տառագործված է ասոր. David, հուն. Δαβίδ (նաև Δαυιδ, Δαυιδ), լատ. Ֆրանս. գերմ. անգլ. David (անգլ.՝ փղջ. Devy), ռուս. Давид, արաբ. داود Dāwūd, հայանի չէ սակայն թե սրբեզից է առջացել հայերենում

թ վերջաձայնը, որ ոչ մի լեզվի մեջ էլ չկա (Հիւբը. 334): Իբրև անձնանուն գործածական է եղել մեր գրականության սկզբից մինչև այժմ: Իբրև պարզ հատուկ անվան օրինակ հիշում են Խոր. քեր. 178, Համամ. քեր. 266, Թր. քեր. 43, Անան. քեր. 127, 138, 145, էլ. արիստ. 119, սեռ. Դաւիթ՝ Անան. քեր. 127, 145, Դաւթայ՝ Անան. քեր. 127, նաև Դաւթեան՝ Սիւն. քեր. 206: Արդի բարբառներում գրեթե անփոփոխ պահված է. ինչ. Ղրբ. Տաւիթ, Պլ. Քաւիթ, Մշ. կրչ. Դա՛ւթ: Հին ժամանակ կային փաղաքշական ձևեր՝ Դաւթակ, Դաւթաւկ, աւելի ուշ Դաւթիկ, որոնք այժմ չկան: Օտար ձևերից հիշենք հատկապես Տայուտ 1517 թ. Ձեռ. Վենետ. Բ. 482, կամ Տաւիտ՝ 1549 թ. (Բարխուտարեանց, Արցախ 406). բայց աւելի գործածական է եղել Դաւիդը կամ Դաւութ, որի հնագույն հիշատակությունը գտնում եմ 1581 թ. (Ձեռ. Վասպ. 694), աւելի ուշ՝ 1660 թ. (անդ՝ 554): Փաղաքշական Դաւո ձևն ունին Ձեռ. Վասպ. 490 և 1002, բայց երկուսն էլ անթվական:

- 1. Դաւիթ Սահառունի. հիշված է Ռաշամ Ռշտունու և Բարգափրանի հետ, որոնք շինել են Աղթամարը (Ա դար).—Հաւաք. 6 (ի Դաւթա Սախունոյ).—Կեղծիք:
- 2. Դաւիթ իշխան Բագրատունեաց. ուղեկցեց Ներսէս կաթողիկոսին, երբ նա գնում էր Կեսարիա օժվելու «353 թ».—Մեսր. եր. 24:
- 3. Դաւիթ Ա կաթողիկոս Աղուանից, հաջորդ Չաքարիայի (Ի դար).—Կղկնտ. Գ. իդ. Կիր. ը. Հայապ. 384. Մխ. այրիվ. 24:
- 4. Դաւիթ երեց. ներկա եղավ Արտաշատի ժողովին՝ պատասխանելու համար Միհրնեսի համակին «449 թ».—Փարպիզ:
- 5. Դաւիթ երեց Մամիկոնեան, որի խնդրանք գրեց Եղիշէն՝ իր Վարդանանց պատմութիւնը (Ե դար).—Թերևս նույն է նախորդի հետ.—սեռ. Դաւիթ՝ Եղիշ. 5:
- 6. Դաւիթ որդի Հազարի, որ Ակոսի տանուտերն էր (Ե դար).—Յայսմ. յնվ. 7. Այրարատ 472:
- 7. Դաւիթ եպիսկոպոս Տմորեաց. ստորագրում է այն թղթին, որ Բաբկէն կաթողիկոսը («490—516 թ») գրեց Գարսկաստանի Ասորիներին.—բց. ի Դաւթայ՝ Գիրք թղ. ը:
- 8. Դաւիթ Կամսարական, իշխան. շնել է Գուկոյ վանքը (Զ դարի առաջին կեսում).—Այրարատ 50, Հայապ. 192, Կոզեան, Կմարկնները 129:
- 9. Դաւիթ՝ հայր Մօրիկ հայազգի կայսեր (582—602)

հունաց: Այս Դաւթի մասին Սուտ—Շապհ. էջ 3—4 հետևյալ առաջն է պատմում. «Երբ Մօրիկը թագավորեց Պոլսում, մի մարդ ուղարկեց Հայոց աշխարհը, Անի քաղաքը: Նա պարտիզպան էր: Հռոմայեցին եկավ գտավ Մօրիկի հոր՝ Դաւիթին: Կանչեց իր մոտ և ասաց. «Քո որդի Մօրիկը թագավոր է դարձել Հռոմոց երկրում. քեզ իր մոտն է կանչում»: Մօրիկի հայրը՝ Դաւիթ երբ լսեց, ծիծաղեց ու ասեց. «Ձեռն կտրող գալ. ավելի լավ եմ համարում իմ այս փոքրիկ պարտեզը, քան Հռոմոց թագավորութունը. որովհետև ո՞վ թույլ կտա որ օտար մարդը թագավոր լինի»: Բերավ նրա առաջ հաց դրեց, իսկ ինքը մտավ պարտեզ և սկսեց մեծամեծ բանջարները արմատից պոկել և մանրնելը անկել մեծերի փոխարեն: Հռոմայեցին տեսավ ու ասեց. «Այդ ի՞նչ ես անում»: Նա պատասխանեց. «Այսպես պետք է անել»: Երբ մարդը դարձավ Մօրիկ թագավորի մոտ՝ առանց նրա հորը բերելու և պատմեց թագավորին հոր արածը, Մօրիկն հասկացավ և ասաց. «Այն ինչ որ արել է՝ դա խրատ է ինձ իմ մեծամեծների համար»: Եվ բռնեց Հունաց երկրի բոլոր մեծամեծներին, ոմանց ծովը զցեց, ոմանց աքսորեց, և փոքրագույն մարդկանց պատրիկության և գորավարության պատիվ տվեց»:

— 10. Դաւիթ Անյաղթ, փիլիսոփա, Հարք գավառի Հերեթ կամ Հերեան (իմա Հերետն) գյուղից. կոչվում է նաև Ներգիւնացի: Աշակերտ Սահակի և Մեսրոպի, քեռորդի Մովսէս քերթողահոր, իր ուսումն ավարտեց Հունաց մոտ և կայսեր ներկայութեամբ վիճելով հույն փիլիսոփաների հետ՝ հաղթեց, որով և ստացավ Անյաղթ արտոգուր: Վերադառնալով Հայաստան, սկսեց պարապել փիլիսոփայական երկերով, որոնք ընդունելութուն չգտան: Հայերը անարգեցին Դաւիթին, զարկին, վիրավորեցին, նա գնաց Վրաստան, ուր և մեռավ (ըստ Առաք. լծ. սահմ., որ ունի Դաւիթի կենսագրութունը): Գերեզմանը ցույց են տալիս Մուշի Առաքելոց կամ Ղազարու վանքում (Հնոց և Նորոց 13): Իր թողած գործերն են՝ Ներբողեան Թաչի (որ գրել է Գիւտ կաթողիկոսի խնդրանք), Գովեստ Ներբողեան ի սուրբ կաթողիկէ եկեղեցի, ի սուրբ յարութիւնն և ի սուրբ Գողգոթայ՝ ի սուրբ քաղաքին Երուսաղէմի (Ձեռ. Վենետ. Բ. 335—6), թարգմանութիւնք գրոց Արիստոտելի և Պորփիրի, Սահմանք իմաստասիրութեան, Մեկնութիւն Ստորգութեանց Արիստոտելի, Պերիարմենիաս գրոց, Մեկնութիւն Ներածութեան Պորփիրի, Առաժք հինգ, Գիրք էպիկաց, Յաղագս բաժանման գոյից, Քերականութիւն: Ունի նաև

Մեկնութիւն Սաղմոսաց (տպ. Պոլիս 1801), Ուսանաւոր Պատերազմ Հայոց և Մարաց (Այրարատ 557) կամ Պատմութիւն Տիգրանի և Տիգրանուհւոյ՝ ըստ Հայապ. 42, Յուշիկք, Բ 115, նաև Սա. Մալխասյան, թրգմ. Խորենացու, ծան. 69:— Սիսական 316 այս Դաւիթը համարում է վիպասան, տարբեր Անյաղթ փիլիսոփայից: Տիգրանուհու վեպից մնում է միայն 3 տող, որ ավանդում են հին քերականները:

Եւ արդ ներգործող ի միտսն երևիւր առ խորհուրդս փողարին՝

Մեծողոյ Տիգրանայ՝ գեղանին Տիգրանուհի իւր,
Ներածեալ կողբաղ, նաև ողջամիտ աշխարհածուհի:

Իր գործերը տպված են Վենետիկ 1833 (նչ ամբողջ): Այս գործերի մի մասը կա թարգմանված վրացերենի (տես Մառ, Հայ-վրաց. յարաբ. էջ 44): Իր լեզուն է սաստիկ հունարան, մեզ համար զրեթե անիմանալի: Դաւիթը համարվում է հունարան հայերենի հիմնադիրը: Իր առասպելական կենսագրութունը, որի վերնագիրն է «Յաղագս սրբոց վարդապետացն Հայոց Մովսէսի և Դաւիթի», տպված է Հնոց և Նորոց, էջ 39—87:— Կան բազմաթիվ քննութուններ Դաւիթի մասին. վերջնական եզրակացութունն այն է, որ եղել է Դաւիթ անունով մի հույն փիլիսոփա 2 դարում, Նոր-Պլատոնական դպրոցից, սովորել է Ալեքսանդրիայում. սրան են պատկանում վերի գործերը մեծ մասամբ, որոնք կան նաև հունարեն լեզվով: Հայերենը հետո է թարգմանված: Ուրիշ է Դաւիթ Հարքացի, 2 դարի առաջին կեսից, ժամանակակից Պետրոս Սիւնեցուն. գրել է կրոնական և փիլիսոփայական գործեր. մասնակցել է իր ժամանակի աստվածաբանական վեճերին, կուսակից է Յուլիանոս Ալիկաոնացու և հակառակորդ Սևերոսի, միաբնակ, պարագլուխ այն մեծ հունարան դպրոցի, որ արտադրեց Փիլոնը, Սահմանաց գիրքը ևն: Հավանաբար գրել է թե հայերեն և թե հունարեն (նրա մասին մի հողված ունի Գ. Տէր-Մկրտչեան, Արքտ. 1902, սեպտ.-հոկտ., ուր և հավաքել է Դաւիթ գործերի ճանաչողները: Այստեղ Դաւիթ անունը հիշատակված է՝ էջ 939, 963—6): Նույն գրվածքը կա նաև առանձին արտատպութեամբ՝ Վաղարշապատ 1903: Այս Դաւիթը հայ հեղինակ է, որի հետ շփոթել և միացրել են վերև հիշված հույն Դաւիթին:— Դաւ. անյ. էջ 99—102. Դաւ. քեր. 96, 105, 110, 113. Ասող. Բ. բ. (իբր աշակերտ Մովսէսի). Կիր. 16, 17. Վրգ. իե, իւր. Մագ. թղ. իա. Մ. մաշտ. 336 ա. Յայսմ. սեպտ. 17, նոյ. 25,

փետր. 19. Վրդն. աշխ. 513. Խոսր. 122. Պտճո. բրձբ. 29—33. Պտմ. սահ. 14. Լծ. սահմ. 208. Պտմ. լմբ. 232. Ոսկ. գծ. 56. Տաթև. ձմ. լա, ամ. 239, 532, 535, 542, հարց. 632? Տաթև. լծ. պորփ. 340, 371, 373. Օրբ. հկճո. գ. Յդ. մոփս. և Դաւթի, Լջ 39—85. Առաք. լծ. սահմ. 151—7, 155, 159, 165—6, 169—172, 186, 189, 197, 200, 212—5, 218—9, 222, 235, 262, 311, 340, 365, 370, 384—5, 489, 525, 543, 545, 595, 639. Մեծոփ. 38. Մեծոփ. յիշ. գ. ZAPh 1, 207. Էֆիմ. 300.—Իբրև օրինակ փիլիսոփայի հիշում է էլ. արիստ. 88, 89՝ բնագրի Սոկրատ անվան դեմ.—սեռ. Դաւթի՝ Դաւ. անյ. էջ 100, 103, 120, 217, 251, 557, 599. Դաւ. քեր. 79, 83, 100. Դաւ. սղմ. էջ 71. Յդ. մոփս. և Դաւթի, էջ 39, 51, 55, 75. Ճշ. 662. Շնորհ. սահմ. 287. Շնորհ. ստեփ. 295. Աթոն. սղմ. 5. Պտճո. բրձբ. 34. Մխ. այրիվ. 34. Երզն. պտճո. 87, 89. Լծ. սահմ. 206, 286. Օրբ. իա. Ուոհ. 299. Առաք. լծ. սահմ, 147, 149, 151, 158—9, 169, 173, 197. Յկ. կր. 9, 36. Տաթև. հարց. 24. Սիմ. ապար. 36. Առաք. պտմ. 305.— Դաւթայ՝ Առաք. լծ. սահմ. 159. Յկ. կր. 60.—Դաւթայի փիլիսոփայի՝ Լծ. նար. ա.—Բց. ի Դաւթի՝ Դաւ. անյ. էջ 216, 309, 335, 340, 409, 458, 487. Շնորհ. ներբ. խշ. Կիր. 20. Առաք. լծ. սահմ. 159.—(Մանանդեան, Յունարան դպր. էջ 213 նույն է համարում նաև Համամ. քեր. 270 ի Դաւթե, որ ուրիշներ Դաւթի թագավորն են ընդունում).—ի Դաւթայ՝ Օրբ. հկճո. գ.—գրծ. Դաւթիւ՝ Շնորհ. վիպ. 931. Առաք. լծ. սահմ. 159.—ած. Դաւթեան՝ Անան. քեր. 129.—Հմմտ. Գրգշ. Քնն. պտմ. Դ. 109a—Չարբ. Հին դպր. 314—324. Հայապ. 194. Մանանդեան՝ Յունարան դպրոցը, հատկապես՝ էջ 222, Կոնիբեր, Բնն. գրոց Դաւթի Անյաղթի, Վիեննա 1893, որ այն կարծիքն ունի, թե նույն ինքն հույն Դաւթի ինչպիսիք էր, գրել է նախ հունարեն, և ապա ինքն էլ թարգմանել է հայերեն՝ իր ուղղակից աշակերտների համար (էջ 15 շար.): Մրտ դեմ է խոսում Մանանդեան, Դաւթի Անյաղթի խնդիրը, Վղրշպտ. 1904:—Դաւթի Անյաղթի մասին ամենավերջին և ամենաընդարձակ աշխատությունն ունի Վ. Չարեան, „Философия Давида Непобедимого“, 300 էջ (անտիպ ձեռագիր):—Տես և № 78:

-- 11. Դաւիթ վաներեց Երևանի. մասնակցեց Աբրահամ կաթողիկոսի գումարած եկեղեցական ժողովին «607 թ».— Ուխտ. Բ. լէ. Գիրք թղ. խ:

— 12. Դաւիթ Ա եպիսկոպոս Սիւնեաց «607—634 թ». օձվեց Աբրահամ կաթողիկոսից «607 թ»՝ իբրև հաջորդ Քրիստա-

փորի. սպացավ մետրապոլիտոսի մասնակցութեան.—Օրբ. իե, իէ, հա.—բց. ի Դաւթի՝ Գիրք թղ. ծե.—ի Դաւթայ՝ Կղկնտ. Բ. խթ:

— 13. Դաւիթ Մամիկոնեան, հայր Մուշեղ զորավարի, որ սպանվեց Արարներից՝ Տիգրանի պաշարման ժամանակ «636 թ».— սեռ. Դաւթի՝ Սեբ. խ:

— 14. Դաւիթ Մամիկոնեան, հայր Գրիգոր պատրիկի, որ կնքահայր եղավ Դաւիթ Դունեցի նահատակի՝ նահատակված «701 թ».—Յն. կթ. ի. Վրդ. լգ. Վկ. դաւ. 87. Տաշեան, Յուց. 40:

— 15. Դաւիթ Մամիկոնեան, հայր Համազասպ պատրիկի՝ հաջորդի Քեղոզոս Ռշտունեայ և նրա հաջորդ Գրիգոր պատրիկի, որ մեռավ Խազրաց պատերազմում 685 թ.—սեռ. Դաւթի՝ Սեբ. ծ. Վկ. դաւ. 86:

— 16. Դաւիթ Սահառունի. մասնակից եղավ հունական ապստամբության Հերակլ Ա կայսեր (610—641) դեմ, որի համար Մծէժ Գնունու ձեռքով շղթայի զարնվեց: Բայց նա շղթաները խորտակելով՝ հայ գործի գլուխն անցած՝ հաղթեց հույներին, սպանեց Մծէժին և Վարազ-Գնէլին «635 թ»: Կայսրը իշխանների խնդրանքով՝ նշանակեց նրան կիւրապաղատ Հայաստանի «635 թ». բայց 3 տարի հետո վճռվեց իր գործից «638 թ»: (Ըստ Ասող. և Կիր. մարզպան եղավ Հայաստանի՝ 30 տարի): Շինել է Սրէնի տաճարը 613 թ. (Շիրակ 138, Տեղագիր Հայոց Մեծաց 33, Շողակաթ 173.—այս վերջինը դնում է 630-ական թվերին):—Սեբ. լթ. Յն. կթ. ժթ. Ասող. Բ. բ. Սամ. անեց. 78. Մխ. անեց. գ. Վրդ. լգ. Կիր. 30. Օրբ. իէ. Նկպտք. 94. Մխ. այրիվ. 19.—սեռ. Դաւթի՝ Ասող. Բ. բ. Միխ. աս. իթ (=իը). Վրդ. լե. Կիր. 32.—բց. ի Դաւթայ Սախունայ՝ Արծր. Դ. է:—Վրաց աղբ. Ա. 79 կոչում է Դաւիթ Սարունի:—Շիրակ 142:

— 17. Դաւիթ վարդապետ Տարօնեցի, թարգմանեց Բարսղի ճառերը «ի Դամասկացոց քաղաքին, հրամանաւ Համազասպայ Մամիկոնէի կիւրապաղատի» (մ. «661 թ»):— Չեռ. Կարին. 77, Չեռ. Վենետ. Բ. 1262 (ընդ ամենը 33 ճառ է, որոնց վիճակագրությունը դրված է այստեղ. ճառերից մի քանիսը չկան հունարենում). Տաշեան, Յուց. 550 ա.—բց. ի Դաւթի՝ անդ, էջ 231 ա.—Չարբ. Հին դպր. 455:

— 18. Դաւիթ Հայկազն, զորավար Կոստաս կայսեր հունաց (641—668) ի Կապադովկիա. պատերազմեց Արաբների դեմ.— Միխ. աս. ժը.—սեռ. Դաւթի՝ Միխ. աս. ժը:

— 19. Դաւիթ Բագրևանդացի, փիլիսոփա, Բագրևան գյու-

դից. հայ-հոռոմ. Կոնստանս կայսեր հրամանով Հայաստան եկավ՝ ներսէս Գ կաթողիկոսի օրով (641—661 թ) և Դուրնում ժողով գումարելով՝ (648 թ) քարոզեց Քաղկեդոնի դավանանքը՝ Հեղինակել է 1) Բան հաւատոյ ընդդեմ հերձուածողաց. 2) Քրիստոսի բնութեան մասին, որ գրել է Անաստաս կաթողիկոսի (661—667 թ) հրամանով. 3) Նույն խնդրի մասին, որ գրել է Աշոտ պատրիկի խնդրանքով (այս բոլորի մասին տես Bodleian 160): Իր աշակերտն է Քէոզորոս Դագոն:—Սեբ. խզ. Ասող. Բ. բ.—Չամչ. Բ. 349. Չարբ. Հին դպր. 454—455. Այրարատ 530:

— 20. Դաւիթ Դուռնացի, պարսից արքայական ցեղից. բնիկ Խորասանցի. նախապես կոչվում էր Սուրհան. քրիստոնյա դառնալով՝ Անաստաս կաթողիկոսի (661—667 թ) ձեռքով մկրտվեց և ստացավ Կոտայից Չագ գյուղը: Իբր 35 տարի հետո նահատակվեց Արարնների ձեռքով Դուրնում «ի 676 ամի իշխանութեանն Տաճկաց, արեգի 23 Բշ», (որ ըստ Ազգապ. 777 պետք է հասկանալ «701 թ»), Արդլլայ ոստիկանի հրամանով:—Յն. կթ. ի. Կիր. 35. Սամ. անեց. 84. Վկ. դաւ. 89, 93—95. Շար. դբ. Մխ. անեց. իէ. Ասող. Բ. բ. Վրդ. լզ, լէ. Մ. մաշտ. 311 բ, 312 ա. Յայսմ. մրտ. 31. Չուղ. 58.—սեռ. Դաւթի՝ Վկ. դաւ. 85, 95. Շար. դբ. Վրդ. լե. Ճշ. 650. Յայսմ. մրտ. 31. Վրդ. աշխ. 508.—Ա-գեր. Լիակ. վրք. սրբ. 2. 224:

— 21. Դաւիթ Բագրևանդացի, վանահայր և առաջնորդ Ս. Ստեփանոսի վանից. ունի ճառեր. (է դար).—հիշում է Չամչ. Բ. 348, 351, 584, 609՝ իբրև տարբեր անձ Դաւիթ փիլիսոփա Բագրևանեցուց:—Հմմտ. № 45, 50, 51:

— 22. Դաւիթ վանահայր Գլակայ վանից, հաջորդ Եպիփանի (է դար).—Մամիկ. դ.—սեռ. Դաւթի՝ Մամիկ. դ:

— 23. Դաւիթ եպիսկոպոս Մեծկողմանց, մասնակցեց Չղախի մասունքների գյուտին (է դար).—Կղկնտ. Բ. իթ—լա, լե, խզ.—սեռ. Դաւթի՝ Կղկնտ. Բ. իթ, լզ (էմիսի), լէ, խզ (էմիս).—Դաւթայ՝ Կղկնտ. Բ. իթ, լզ (Շահն.), խզ (Շահն.)—բց. ի Դաւթի՝ Կղկնտ. Բ. լ (Շահն. ի Դաւթայ):

— 24. Դաւիթ վանական Գաղանկատուոց (706 թ).—Կղկնտ. Գ. ը:

— 25. Դաւիթ արեղա կամ ճգնավոր, ուսուցիչ Կիրակոս ճգնավորի, որ գտել է Քաղէոս առաքյալի և Սանդուխտ. կույսի մասունքները՝ 723 թ.—սեռ. Դաւթի՝ Յայսմ. մայ. 30. Գրևտ նշ. թար. 87—88. Ձեռ. Վեներ. Բ. 396 (Ե դար!):

— 26. Դաւիթ եպիսկոպոս Ռշտունեաց, անդամ Մանազկերտի ժողովի «726 թ».—Ազգապ. 839:

— 27. Դաւիթ վարդապետ Սուբիրի, անդամ Մանազկերտի ժողովի, «726 թ».—Ազգապ. 839:

— 28. Դաւիթ իշխան Վայոց ձորի. սրա աղջկա հետ ամուսնացավ Վահան Գողթնացին, որ նահատակվել է Արարների ձեռքով «737 թ».—Սիսական 92 ա:

— 29. Դաւիթ Ա. Կոտայեցի կամ Արամօնեցի, կաթողիկոս Հայոց «728—741 թ». հաջորդեց Յովհան Օձնեցուն: Տեսնելով որ Արարները շատացել են Դուրնում, հայրապետական աթոռը փոխադրեց իր հայրենի Արամօնք գյուղը, ուր շինեց եկեղեցի և բնակութեան սենյակներ: Ժամանակակից է Աշոտ պատրիկ Բագրատունուն: Իրեն հաջորդեց Տրդատ Ա.—Յն. կթ. իզ. Ասող. Բ. բ. Մխ. անեց. դ. Կիր. 39, 41. Վրդ. լը. Այրիվ 18 ա. Օրբ. լ, հա. Միխ. աւ. իթ (=իը). Յայսմ. ապր. 17. Սամ. անեց. 87. Եզն. եր. 268. Քհնպ. 271. Յն. կթ. իյր. 276. Մխ. այրիվ. 21.—սեռ. Դաւթի՝ Յն. կթ. իզ. Այրիվ. 17 ա.—Չամչ. Բ. 399—402. Ազգապ. 849—868:

— 30. Դաւիթ Մամիկոնեան, որդի Սմբատի. հակառակելով Աշոտ պատրիկին («715 թ»), Գրիգոր եղբորը հետ միասին՝ Մըրուան ոստիկանի ձեռքով աքսորվեցին Արարիա: Այստեղից վերադառնալով՝ հարձակվեցին Աշոտի վրա, որի համար Դաւիթը Մրուանի հրամանով բռնվեց և սպանվեց «746 թ».—Ղև. իա, իե. Վրդ. լթ.—սեռ. Դաւթի՝ Ղև. իզ:

— 31. Դաւիթ, իշխանագն հայ, որդի Եղիա քահանայի, հիւպատոս և Թագավորական սեղանոյն կենառ. Կոստանդնուպոլսում էր բնակվում. Ստեփաննոս Սիւնեցու հետ միասին Թարգմանեցին Դիոնեսիոսի Աստուածաբանականքը (712 թ), Գիրք Պարապմանց Կիւրղի (715 թ), Մեկնութիւն Ղևտացոց (716 թ), Նեմեսիոսի Յաղագս բնութեան մարդոյ (717 թ), Ղևտիկոն (Թրգմ. 769 թվին՝ ըստ Ձեռ. Վեներ. Բ. 301):—Տաշեան, Յուց. 774, Մատենադր. մանր ուս. Ա. 7—22, Չարբ. Հին դպր. 496, Թրգմ. 388, 519, Ալիշան՝ Յուշիկք Ա. 281, Հայկական աշխատ. Տէթթէրի (Ազգ. Մատ. Ժէ), էջ 13, Ձեռ. Վեներ. Բ. 301: Վերջինիս մեջ խոսում է Սարգիսեանը Ստեփաննոս Սիւնեցու նաև այլ Թարգմանութեանց մասին և Դաւիթի հայ լինելը կասկածելի դանելով հույն է համարում: Սրանով Դաւիթ օգնութեանը միայն

հունարենի համար է լինում և հայերենը ամբողջովին պատկա-
նում է Ստեփաննոս Սիւնեցուն:

— 32. Դաւիթ Բ. կաթողիկոս Աղուանից (763—767). Ա-
մարասի եպիսկոպոսն էր. հաջորդեց Յովսէփին. սպանվեց թու-
նավորվելով. — Կղկնտ. Գ. իդ. Կիր. Ը. Մխ. այրիվ. 24. Հա-
յապ. 384:

— 33. Դաւիթ Հոռոմայեցի, նշանավոր գիտուն վարդապետ,
հիշված է 775 թ. — Կիր. 40. Մխ. այրիվ. 67. Սամ. անեց. 89.
(Չամչ. Բ. 414 կոչում է Հոռոմայրեցի):

— 34. Գաւիթ Գ կաթողիկոս Աղուանից (767—776). Մեծ-
կուենից եպիսկոպոսն էր. հաջորդեց Դաւիթ Բ-ին. — Կղկնտ. Գ.
իդ. Կիր. Ը. Հայապ. 384, Մխ. այրիվ. 24:

— 35. Դաւիթ Մամիկոնեան. երբ Համազասպ և Սահակ Արծ-
րունիները կանչվեցին Արարաց խաղձ ոստիկանից, սրան հանձ-
նելից Վասպուրականի իշխանութունը: Սպանեց ուրացյալ Մեհ-
րուժան իշխանին (878 թ) ի վրեժ Շապուհ և Վարդ Մամի-
կոնեան եղբայրների սպանման՝ Մեհրուժանի ձեռքով: — Յայսմ.
ապր. 8, Վկ. հմգ. 68. — սեռ. Դաւիթ՝ Վկ. հմգ. 65:

— 36. Դաւիթ Բ Կակաղեցի, կաթողիկոս Հայոց 806—
833 թ. Մաղազ գավառի Կակաղ գյուղից էր. հաջորդեց Յովսէփ
Կարիճին. իր ժամանակ ծագեց Սևադա պարսիկ իշխանի և Բագ-
րատունիների ապստամբությունը Արաքսների դեմ. Հով ոստիկանը
ուղարկեց Դաւիթին՝ հանգստացնելու համար նրանց. բայց ան-
հաջող: Իր հաջորդն է Յովհաննէս Ովայեցին: — Յն. կթ. իե. իե.
Ասող. Բ. բ. Կիր. 43. Վրդ. խգ. Այրիվ. 22 ա. Մխ. այրիվ. 21.
Սամ. անեց. 91. Քհնպ. 272. Յն. կթ. հյր. 276. Մխ. անեց. դ.
Օրբ. լզ. հա. Մխ. առ. իթ. (= իը). — սեռ. Դաւիթ՝ Օրբ. լզ. Այ-
րիվ. 19 ա, 20 ա. Մխ. այրիվ. 69. — Չամչ. Բ. 428—441. Ազ-
գապ. 919—926:

— 37. Դաւիթ Բագրատունի, որդի Բագրատ պատրիկի և
ճայր Վրաց Ատրնեբսե թագավորի. բռնվեց Բուզանից և գերի
տարվեց Բաղդատ 852 թ. — Յն. կթ. իե. Օրբ. լզ. Վրդ. խգ:

— 38. Դաւիթ Գնունի. իր եղբոր՝ Գուրգէնի հետ հարձակ-
վեցին Բուզանի վրա, շատ մարդ կոտորեցին, շատ գերեւեր ա-
զատեցին, բայց իրենք էլ բռնվեցին ու նահատակվեցին: — Յայսմ.
մայ. 27. — սեռ. Դաւիթ՝ Յայսմ. մայ. 27: (Շփոթված է Դաւ-
թի և Գուրգէնի հետ, որոնք նահատակվեցին Յուսուփի ձեռքով:
Այսպես է համարում նաև Չամչ. Բ. 1035):

— 39. Դաւիթ Գ կաթողիկոս Աղուանից (822—850). Կա-
պողակի եպիսկոպոսն էր. հաջորդեց Մովսէսին. — Կղկնտ. Գ. իդ.
Կիր. Ը. Մխ. այրիվ. 24. Հայապ. 385. — սեռ. Դաւիթ՝ Կղկնտ. Գ.
իդ. (չունի հրտր. էմինի). — Դաւիթ՝ Կիր. Ը:

— 40. Դաւիթ սեպուհ Անձևացի. մասնակցեց Մուսէի պատե-
րազմին, ինչպես նաև Գուրգէնի պատերազմին՝ Բուզանի դեմ
852 թ. — Արծր. Բ. գ. Գ. դ:

— 41. Դաւիթ գուեղասլար, մասնակցեց Մուսէի պատերազ-
մին 851 թ, ինչպես նաև Գուրգէնի պատերազմին՝ Բուզանի
դեմ 852 թ. — Արծր. Բ. գ. Գ. դ:

— 42. Դաւիթ որդի Ատրնեբսեհի, թոռան թոռ Աշոտ կիւրա-
պաղատի Վրաց (Թ դար). — Վրդ. խգ:

— 43. Դաւիթ որդի Աշոտ Մուսկերի (սմ. 824 թ). խնամա-
ցավ Մամիկոնեանց և եղավ իշխան Տարօնի Օձ բերդի. եղբայր
Սահակի, Մուշեղի և Բագարատի (Թ դար). — Վրդ. խգ. — սեռ. Դաւ-
թի՝ Վրդ. խգ. Չամչ. Բ. 429:

— 44. Դաւիթ Բ եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդ Գէորգի. գա-
հակալեց 840—857 թ. Սիւնեաց Փիլիպպոս նահապետից գնեց
Տաթևի հողերը. — Օրբ. լզ, լը, ծթ, հա. — սեռ. Դաւիթ՝ Օրբ. լը,
ծթ, հ. — բց. ի Դաւիթայ Օրբ. լզ, ի Դաւիթ՝ Օրբ. խ:

— 45. Դաւիթ վանահայր Բագրևանդի Ս. Ստեփանոս վանուց
850 թ. — Տաթև 1927, 188. — Նույն չէ՞ Ն 50:

— 46. Դաւիթ եպիսկոպոս Հեր գավառի. պատեց սպանյալ
Գրիգոր — Դերենիկի (սմ. 886 թ) դին. — սեռ. Դաւիթ՝ Արծր. Գ. ի:

— 47. Դաւիթ Բագրատունի, կիւրապաղատ Տարօնի. հաջոր-
դեց եղբորը՝ Աշոտին. ամուսնացած էր Գրիգոր — Դերենիկի
Մարիամ քրոջ հետ. մեռավ Սմբատ Ա-ի օրով և իրեն հաջորդեց
եղբորորդին Գուրգէն, որ սպանվեց Անմադ ոստիկանի պատերազ-
մում 894 կամ 895 թ. — Յն. կթ. լզ. Արծր. Գ. ի. — սեռ. Դաւ-
թայ՝ Արծր. Գ. իգ. — Դաւիթ՝ Յն. կթ. լզ:

— 48. Դաւիթ որդի Բագարատի՝ որդւոյ Աշոտ կիւրապա-
ղատի Վրաց. քեռորդի Աշոտ Ա-ի (սմ. 890 թ), որ կարգեց նրան
իշխան Վրաց, Սպանվեց իր հորեղբայր Գորամից (Թ դար). — Վրդ.
խգ. — Մարքավարթ, Բագր. 141:

— 49. Դաւիթ վանահայր, ժամանակակից Շապուհ Բագրա-
տունու (Թ դար). գրել է Յովհան Մայրավանեցու մասին (Չամչ.
Բ. 331). — Թվի թե նույն է՝

— 50. Դաւիթ, առաջնորդ վանուց Ս. Ստեփանոսի ի Բագ-

րևանդ. սասցավ Շապուհ Բագրատունու Պատմութիւնը և նրա վրա ավելացրեց ճառեր (Թ դար).—սեռ. Դաւիթի՝ Շապհ. 248.—
 Չարբ. Հին դար. 506, 531: Հմմտ. № 45:

— 51. Դաւիթ Բագրատունի, որդի Աշոտ Ա-ի, և եղբայր Սմբատ Ա թագավորի և Շապուհ սպարապետի: Մեռավ Շապուհի մահից քիչ հետո, Սմբատի թագավորութեան ժամանակ. ուրեմն 903—914 թվերի միջև: Այս Դաւիթն է ընծայել Շապուհ Բագրատունին իր Պատմութիւնը.—Յն. կթ. լթ. Արծր. Դ. բ.—սեռ. Դաւիթի՝ Յն. կթ. լթ. Շապհ. 248.—Չարբ. Հին դար. 506, Ակիւնեան, Մատեն. հետագ. Ա. 182:

— 52. Դաւիթ եպիսկոպոս Աղթամարի, Արագած գյուղից, ազգական Մաշտոց կաթողիկոսի. հիշված է 923 թ.—Այրարատ 132:

— 53. Դաւիթ կրոնավոր, եղբայր Սարգիս և Մովսէս քահանաների. Բիւրական ամրոցի առման ժամանակ նահատակվեցին նոր ոստիկանից «926 թ».—Յն. կթ. կզ:

— 54. Դաւիթ Գնունի, իր եղբոր՝ Գուրգէնի հետ նահատակվեց Դուինում, հավատքի համար, Յուսուպ ոստիկանից՝ Աշոտ Բ-ի ժամանակ «915—929 թ».—Յն. կթ. ծա. Ասող. Գ. Կ. Վրդ. խզ. Յայսմ. ապր. 16. Մխ. այրիվ. 71:

— 55. Դաւիթ Ե կաթողիկոս Աղուանից՝ 922—928 թ. առաջնորդն էր Փռուխոսի վանից. հաջորդեց Սիմէոնի.—Կղկնտ. Գ. իդ. Կիր. ը. Օրբ. ծա. Հայասպ. 385. Մխ. այրիվ. 24:

— 56. Դաւիթ որդի Սահակ-Սեաղայի, որ էր աներ Աշոտ Բ (մ. 929) թագավորի.—Կղկնտ. Գ. իդ:

— 57. Դաւիթ Զ կաթողիկոս Աղուանից՝ «962—968 թ»․ նախապես Խոտակերաց վանքում կրոնավոր էր. ապա եղավ Կապադոկի եպիսկոպոս: Երբ Աղուանից Գագիկ կաթողիկոսը բաժանվեց հայ եկեղեցուց, Անանիա կաթողիկոսը գահընկեց արեց նրան և տեղը զբաղ Դաւիթին: Այսպէսով Աղուանից հերձալ աթոռը նորեց միացավ.—Կղկնտ. Գ. իդ. Օրբ. ծա. Հայասպ. 385. Մխ. այրիվ. 24:

— 58. Դաւիթ քահանա, կազմեց մի նոր հաւաքածու Աթանասի ընդդեմ Արիանոսաց և հրէից, և Անդրէասի վարդապետութիւն և այլ նման գործերից, և արտագրել ավեց իր որդի Հուկատին՝ 971 թ.—Ձեռ. Վննեռ. Բ. 292 և Շողակաթ 189, Աբրտ. 1902, 963, Աթան. յաջ. էջ Թ. Շիր. տիեղ. յաջ. XIV. Յովսէփեան, Խորվի. 110 (էջմ. Կե. № 102):

— 59. Դաւիթ է կաթողիկոս Աղուանից՝ 968—974 թ. ձեռնադրվեց Անանիա կաթողիկոսից՝ իբրև հաջորդ Դաւիթ Զ-ի՝ ըստ Կղկնտ. Գ. իդ և Կիր. ը: Բայց ըստ որում Անանիա Մոկացին մեռավ «968 թվին» և Կիրակոս պատմիչը Դաւիթ Զ և է իբր մի անձ գիտէ, իսկ Մխ. այրիվ. 24 միայն մի Դաւիթ գիտէ Գագիկ և Պետրոս կաթողիկոսների միջև, ուստի հավանաբար Կաղանկոյտուացու մեջ ավելորդ կրկնութուն է տեղի ունեցած:

— 60. Դաւիթ Մաշկոտն, վանական, «աղքատակերպ և զրծծատէր գիտնականն» (Ժ դար).—Ասող. Գ. է:

— 61. Դաւիթ եպիսկոպոս Մոկաց, «հրաշագործ». ձեռնադրվեց Անանիա կաթողիկոս Մոկացուց. հիմնեց Ապարանից վանքը, մեռել է 925 թ. (սրա եղբոր թոռը, հունաց Վասիլ Բ կայսրից սասցավ Ապարանից խաչը «983 թվին» և հաստատեց նույն Ապարանից վանքում).—Գր. նար. մատ. 375. Հաւաք. 36, 37. Միմ. ապար. 136, 140.—սեռ. Դաւիթի՝ Գր. նար. մատ. 377, 380. Միմ. ապար. 140.—Դաւիթի՝ Հաւաք. 36:

— 62. Դաւիթ որդի Վարդի, մի այգի է նվիրել Մրէնի կաթողիկէին, որ և Սոփիա թագուհի Հայոց և Վրաց, ղուստը Աշոտ Շահանշահի հաստատում է իր սեփական արձանագրութեամբ՝ 992 թ.—Շիրակ 138:

— 63. Դաւիթ, եղբայր Սամուէլ Դերջանցու, որ Բուլղարիայի թագավոր եղավ (տես Սամուէլ).—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 277:

— 64. Դաւիթ վանահայր, փոքր մատենագիր. ունի Պահոց վրտ մի գրվածք՝ այս վերնագրով. «Հարցմունք երկուց փրիխոփայից ընդ միմեանս» (Ժ դար).—Չարբ. Հին դար. 550:

— 65. Դաւիթ կիրապաղատ Տայոց. գնաց օգնական Մուշեղի՝ ընդդեմ Սմբատ Բ-ի, բայց շուտով հաշտվեցին: Հունաց կայսեր խնդրանքով զորք ուղարկեց Վարդ Սիկլաոսի դեմ և հաղթեց: Առավ Մանազկերտ քաղաքը Արարներից և տաճիկներին զուրս քշելով՝ լցրեց հայ ու վրացի բնակիչներով: Պաշարեց Խլաթը «997—8 թ», բայց հաղթվեց: «998 թվին» մեծ հաղթութուն տարավ Ատրպատականի Մամլան ամիրայի դեմ: Նշանավոր էր իր բարութեամբ: Մեռավ «1000 թվին» և որովհետև ժառանգ չունէր, Տայոց տերութունը թողեց հունաց կայսեր: Թերևս սա է Դաւիթ մագիստրոս հունաց (Կղկնտ. Գ. իդ), որ թագ ուղարկեց Փռուխոսի Սենեքերիմ թագավորին.—Ասող. Գ. ծա, ժե, իը, լը, խ, խա. Անունուն ժմ. 17. Վրդն. ծբ. Ուռն. 35, 38. Պամ. վր. ժէ:

Սմբ. պտմ. 40, 41. Մխ. այրիվ. 72. Սամ. անեց. 104.—սեռ. Դաւթի՝ Անող. Գ. Ժա, Ժե, իը, լը, լթ, խա, խգ. Լաստ. ա, գ. Ուռհ. 35—38, 57, 64, 216. Սմբ. պտմ. 40, 41, 52.—Դաւթայ՝ Ուռհ. 37.—Չարբ. Թրգմ. 454. Այրարատ 497. Վրաց աղբ. Ա. 201, 203, 205, 210, 211, Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 248, 302:

— 66. Դաւթ, ազգական Մակար Հայկազնի. միասին հելթաի գնացին Երուսաղէմ՝ 1000 թ.—Չամչ. Բ. 859:

— 67. Դաւթ, երկրորդ անուն Սենեքերիմ Արծրունի թագավորի՝ Վասպուրականի (տես անդ):

— 68. Դաւթ, որդի Սենեքերիմ Արծրունի թագավորի Վասպուրականի. գնաց Պոլիս՝ Վասիլ կայսեր մոտ, փոխանակելու համար Վասպուրականը Սեբաստիայի հետ: Հորը հետ գաղթեց Սեբաստիա (1021 թ.): Երբ Նիկեփորոս Ծովիզը ապստամբելով Վասիլի դեմ՝ իրեն կայսր հրատարակեց, Դաւթը գնաց նրա մոտ ծառայութեան և մի օր էլ գլուխը կտրելով՝ Վասիլին բերեց: Սրա վրա Վասիլը պարգևեց նրան Կեսարիա, Ծամուզա և Պաւստանէք քաղաքները: Հոր մահից հետո ժառանգեց իշխանութիւնը «1025 թ»: Այս Դաւթի աղջկան կին առավ Գագիկ Բ Բագրատունին և որովհետև Դաւթը անորդի մեռավ («1035 թ»), ուստի Գագիկը տիրեց նրա ժառանգութեան:—Լաստ. Ժ. Վրդ. Ժա. Անանուն Ժա. 16. Սամ. անեց. 106. Ուռհ. 47—49, 51, 55, 65. Յայսմ. յունիս 1. Սմբ. պտմ. 45, 46, 48—50, 52. Առաք. պտմ. 479. Տաշեան, Յուց. էջ 100.—սեռ. Դաւթի՝ Լաստ. Ժ. Ուռհ. 47—49, 51. Յայսմ. յունիս 1. Սմբ. պտմ. 46, 48.—Չարբ. Հին դպր. 384, Թորոս աղբ. Ա. 234:

— 69. Դաւթ Դունեցի, որին ուզում էին Հայերը հանձնել Անին, երբ Գագիկ Բ արգիլվեց Պոլսում.— Լաստ. Ժ.—սեռ. Դաւթի՝ Լաստ. Ժ.—հիշվում է իբրև հաջորդ Գագիկի՝ Ծնորհալու Վիպասանութեան մեջ. տես Տաշեան, Յուց. 482:

— 70. Դաւթ Ա. Անհողին, թագավոր Կիւրիկեան. որդի և հաջորդ Դուրգէնի (Գորիկէ Ա), թոռն Աշոտ Գ Ողորմածի և եղբորորդի Գագիկ Ա թագավորի. դահակալի է 989—1018 ՝ իրեն օգնական ունենալով եղբորը՝ Սմբատին: Ամուսնացավ Կախեթի Կիւրիկէ Գ թագավորի (1010—1029) դուստր Զորակրցելի հետ: Ինքը քաջ մարդ էր. գրավեց Տաշրաց ու Վրաց դաշտի կողմերը, նստավ Շավշուղէում, տիրեց Դմանեաց քաղաքին ու Տփղիսին, հաղթեց Գանձակի Փատուռն ամիրային և Դեմետր մարզպանին՝

խելով սրանից Գագ բերդը: Շուտով ըմբոստանալով իր հորեղբայր Գագիկ Ա-ի դեմ, տեղի տվեց, որ Գագիկն էլ գնա և ավերի նրա երկիրը: Բայց շուտով հաշտվեցին: Շինել է Լոռին և ուրիշ 12 բերդ: 1041? թվին Աղուանից Ապուսուար ամիրան Տուղրիլի հետ գաղտնի դաշինք կնքած՝ 150,000 զորքով հարձակվեց Դաւթի վրա և երկրի մեծ մասը զրավեց: Մի տարի հետո, երբ ուզում էր ուղղակի Դաւթի վրա գնալ, Դաւթը դիմեց Անիի Յովհաննէս—Սմբատ, ինչպես և Ափխազների ու Կապանի թագավորներին, սպառնալով որ եթե իրեն օգնութեան չգան, ինքը կմիանա Ապուսուարի հետ և այդ բոլոր երկիրները ավերակ կդարձնի: Այս սպառնալիքից վախեցած՝ հայերը 2000, ափխազները 4000 և Կապանը 2000 զինվոր օգնութեան ուղարկեցին, որոնց վրա ավելացնելով Դաւթը վոր օգնութեան ուղարկեցի, որոնց վրա ավելացնելով Դաւթը վոր 10,000 զորքը, ունեցավ 18,000-անոց մի բանակ: Բայց ինչ իր 10,000 զորքը, ունեցավ 18,000-անոց մի բանակ: Ապուսուարի 150,000 կարող էր անել այսքան տկար մի բանակ Ապուսուարի 150,000 զորքի դեմ: Ուստի Դաւթը պատգամ ուղարկեց Աղուանից Յովսէփ կաթողիկոսին և շրջակա բոլոր վանքերին և խաչակրութեան քարոզեց: «Եթէ այդ իցէ և եթէ կին, որ ցանկացող է մարտիրոսական մահուն, ահա հասեալ եղև յայսմ ամի ի վերայ մեր, ում պիտոյ է Քրիստոս, վաղվաղակի առ մեզ հասցէ»: Գունդա. գունդ գրոհ տվին ամեն կողմից. հասավ Յովսէփ կաթողիկոսը 200 եպիսկոպոսների գլուխն անցած, հասան քահանաներ ու սարկավազներ խոշոր բազմութեամբ, և բոլորը դիմեցին թշնամու դեմ: Ապուսուար լսեց ու տեսավ հայ բանակի ոգևորութեանը, բայց արհամարհեց ու առաջ անցավ: Դաւթը՝ 20,000 քաջերով հարձակվեց թշնամի բանակի վրա, մինչ եկեղեցական դասը «Արի, Տէր, օգնեա մեզ» աղաղակներով՝ հարձակվողներին եռանդն էր բորբոքում: Դաւթը փշրեց թշնամու կենտրոնը, երեք օրվա մեջ ամբողջ երկիրն տեր դարձավ և հինգ օր ամբողջ ահագին կոտորածով փախստական հալածեց թշնամուն: Յովհաննէս—Սմբատի մահից հետո, երբ Հայաստանը անտեր մնաց, Դաւթ իրեն ամբողջ Հայաստանի թագավոր հայտարարեց և արշավեց Անի. բայց Վահրամ Պահլաւունին դուրս վանեց նրան «1042 թ»: Իսկ երբ Գագիկ Բ-ին բանտարկեցին Հուլիսը Պոլսում, Անիում կազմվեց մի կուսակցութեան, որի նպատակն էր Անին հանձնել Դաւթին, որովհետև Դաւթի թուրք Գագիկի կինն էր: Այս առթիվ շատ արյուն թափվեց, որի համար Ուռհայցին դառնացած՝ ասում է. «Չոր հարկ եղև մեզ զանուն նորա փոխել և ասել թէ «Դա վիհդ. վասն զի ի վին. տառապանաց էած զազս քրիստոնէից»: Դաւթ

մեռավ շուրջ 1048 թ. և թաղվեց Սանահնում:— Ասող. Գ. Լ, խե-
 Վրդ. կա. Ուռհ. 80—82, 231. Մխ. այրիվ. 75. Սմբ. պտմ. 54,
 55, 57.—սեռ. Դաւթի՝ Ասող. Գ. խե. Կիր. 56. Վրդ. կա. Ուռհ.
 80, 84, 88, 145, 221. Մխ. այրիվ. 75. Սմբ. պտմ. 54:—Վրաց
 աղբ. Ա. 205, Մովսէսեան, Լոռիի Կիւր. թագ. պատմ. էջ 38—48:—
 Այս Դաւիթը Վրաց աղբ. Ա. 205—6 հիշված է իբրև հայր Կա-
 խեթի Գագիկ թագավորի, որ տես վերը՝ Գագիկ № 29:

— 71. Դաւիթ Հայկազն, ծնվել է Հայաստանում, Գր. Նա-
 րեկացու ժամանակ. ազնվական և հարուստ ընտանիքի զավակ
 էր: Երբ չափահաս դարձավ, իր ամբողջ հարստութիւնը աղքատ-
 ներին բաժանեց և կամավոր աղքատ դարձած՝ ուխտավորի շոր
 հագնելով, ոտքով ուխտի գնաց Երուսաղէմ, ապա Հոթմ, և երբ
 այստեղից էլ գնում էր Սպանիա՝ Կոմպոստելա քաղաքի Ս. Յա-
 կոբի գերեզմանը, ճանապարհին հիվանդացավ և ընկավ Լուկկա
 քաղաքի անկելանոցը: Առ անունով մի հարուստ տիկին տարավ
 նրան իր տունը, պահեց ու խնամեց, բայց Դաւիթը՝ 3 օր առաջ
 գաւազնելով իր մահը՝ մեռավ 1050 թ. հունիսի 3-ին: Տիկինը մեծ
 պատվով թաղեց նրան հասարակաց գերեզմանատնում: Այստեղից
 սկսվում են առասպելները: Տեղատես մի կին պատահմամբ ըն-
 կավ նրա գերեզմանի վրա և բուժվեց: Գերեզմանից հանկարծ մի
 որթ բուսավ, որի խաղողից ուտողները իրենց հիվանդութիւն-
 ներից բուժվեցին: Գերեզմանից հրեշտակների ձայներ լսվեցին
 և հրաշքներ անելի ունեցան: Սրա վրա քաղաքի Անսելմոս եպիս-
 կոպոսը, որ ապա եղավ Հռովմի պապ՝ Ալեքսանդր Բ անունով
 (1061—1072), հանեց նրա մարմինը և փոխադրեց եկեղեցին,
 կարգելով նրան սրբերի դասը: Իտալերեն կոչվում է San Davino
 armeno. Մարմինը մնում է մինչև այժմ, իր հետ տարած գավա-
 դանով ու գլխարկով միասին, որոնք հետաքրքիր է թե ինչ հա-
 զիտական արժեք են ներկայացնում: Ամեն տարի, հունիսի 3-ին
 կատարվում է նրա տոնը՝ մեծ հանդեսով:—Լուկկա քաղաքի պաշտ-
 պան սուրբն է:—Փափագեանց, Պատմ. եկեղ. 428—9, Ուղուրիսան,
 Պատմ. գաղթ. Լիվոնոյի, էջ 237—9. Աւգեր. Լիակ. վրջ. սրբ.
 ժի. 125. Ազգապ. 1188:

— 72. Դաւիթ, որդի Հաբէլի, եղբայր Հարպիկի՝ տեառն
 Աբկնոյ. գերի ընկավ և աքսորվեց Պոլիս՝ 1051 թ.—Ուռհ. 110,
 112:

— 73. Դաւիթ Խաղբկայ, «ոսկեղեղն զուգեաց» և թերևս

Յազկեց այն աւետարանը, որ գրեց Յովհաննէս երեցը Սանդղկայ
 վանքում, 1053 թ.—Շողակաթ 192:

— 74. Դաւիթ, սպասավորում էր Սանդղկայ վանքում, 1053
 թ.—Rapport Arm. 40.

— 75. Դաւիթ, մի խաչքար է կանգնեցրել Խաչենի Խնձի-
 րըստան գյուղի գերեզմանատան մեջ, 1056 թ.—Բարխուտ. Ար-
 ցախ 161:

— 76. Դաւիթ, կրտսեր որդի Գագիկ Բ-ի. ամուսնացավ Աբու-
 ղաբիբի (մ. 1080 թ) աղջկա հետ. սպանվեց թունավորմամբ իր
 աներոջ ձեռքով.—Չամչ. Բ. 1005. Ազգապ. 1299, 1301:

— 77. Դաւիթ վարդապետ Աղուանից կամ Գանձակեցի, որդի
 Ալուկայ. Գանձակեցի Արքայութիւն նորընծա քահանայի խնդ-
 քանք գրեց «Կանոնական օրինադրութիւն», 98 կանոններից
 բաղկացած մի գրվածք, որի մեջ բազմաթիվ նոր և ընդարձակ
 տեղեկութիւններ է տալիս հայ ժողովրդի մեջ շրջող տեսակ տե-
 սակ հմայութեանց և նախապաշարմանց մասին, որոնց ծագումը
 դնում է Մանիքեցիներից: ԺՅ դարի ազգագրական նյութերի մի
 շատ կարևոր ժողովածու է: Այս գրքից 2¹/₂ էջ արտատպում է
 Մարգրիտան, Գննադ. Յ. Մանդակունւոյ, էջ 197—200: Նույն
 հաջողութեամբ ունի նաև Ձեռ. Վենետ. Բ. 620—621 եղծված ձևով.
 «Ձոր հարցեալ է համակ քահանայ, որոյ անունն արդարութիւն
 կոչի, գԴաւիթ ոմն քահանայ գիտնական»: Մարգրիտան հաւանք
 կարդում է Հմայակ, իսկ արդարաբար թողնում է հասարակ
 անուն: Մինչդեռ Տաշեանի Ցուցակում, էջ 621 կարդում ենք
 «համբակ քահանայ, որոյ անունն Արքայութիւն կոչի, գԴաւիթ
 ոմն...»: Միանգամայն Մարգրիտան զրանք գտնում է «յոյժ ընտիթ
 և հաւանդ», իսկ Տաշեան, Ցուց. 656 «խենթական բաներ»: Կա-
 նոնների մի մասն է «Վասն ազգի ազգի հմայութեանց» գրվածքը,
 որից մի հատված տես Ալիշան, Հին հաւ. 369 և 406:—Միտել է
 «1130 թ» ըստ Կիր. 66 (թվի թե նույնն է դնում նաև Օրբ. ժմ.
 17), 1131 թ. ըստ Սամ. անեց: Այս խախուտ թվականները ճշ-
 տեղա համար մի քննութիւն ունի Կոստանեան, Ազգազր. հանդ.
 XIV 106, ուր Յովհ. Մարկաւազի մահվան թվի վրա հիմնված՝
 մահը դնում է 1140 թ: Հաստատում եմ նաև ես այս թվականը,
 տեսնելով որ Կիր. ը (տպ. Վենետ. էջ 101) 1139 թվին գեռ կեն-
 գանի է հիշում Դաւիթին և գործակից Գագիկ-Գրիգորիս կաթու-
 ղիկաբ ընտրութիւն:—Կիր. 66 և ը. Վրդ. 5. Սամ. անեց. 130.
 Մխ. այրիվ. 77. Տաշեան, Ցուց. 656 և 751. Չարբ. Հին դպր. 662.

Հայաստ. 385.—Այս հեղինակի մասին լավագույն ուսումնասիրութիւնն ունի Կոստանեթն, Ազգագր. հանդ. XIV 105—132, XV 63—67, որ հիմնվելով էջմիածնի № 739 ընտրելագույն ձեռագրի վրա, թե տալիս է կանոններից ընդարձակ մեջբերումներ և թե նրանց քննութիւնը: Հաստատում է միանգամայն, որ Մխիթար Գոշը օգտվել է իր Դատաստանագրքում՝ Դաւթի կանոններից:

— 78. Դաւիթ անյաղթ փիլիսոփայ. այս անունով մի արձանագրութիւն կա Մշու Առաքելոց վանքի պարսպից դուրս մի խաչաթոռի վրա՝ ըստ Սարգիսեան, Տեղագր. 232. «Ի թվ ՇՂԳ (=1144) կանգնեցաւ խաչս ի բարեխաւսութիւն տն Դաւթի անյաղթ փիլիսոփայի յիշեցէք ի Քս աղաչեմ զսեղուցեալ Գէորգ ճոնակս յիշե՛: Եթե կեղծիք է այս խաչքարը, ինչ նպատակով է չգիտեմ:

— 79. Դաւիթ Բ թագավոր Կիւրիկեանց, որդի Կիւրիկէ Բ-ի և եղբայր Աբասի. Վրաց թագավորի ձեռքով վտարվելով Լոռիից, երկու եղբայր ձեռք բերին Մաժնաբերդը և Տաւուշը: Դաւիթը նստավ Մաժնաբերդում, իսկ Աբասը՝ Տաւուշում: Ապա պարսիկները Տաւուշն էլ գրավեցին և երկու եղբայր նստան Մաժնաբերդում: Դաւիթը մեռավ 1146 թ.—Կիր. 72. Վրդ. խը, կա.—սեռ Դաւիթի՝ Կիր. 72. Ազգայ. 1363. Հայաստ. 385, 386, 392. Մովսէսեան՝ Լոռիի Կիւր. թգ. 58—62:

— 80. Դաւիթ, վանահայր Մաշկետր վանից, եղբայր Գրիգոր վարդապետ Մաշկետրցու, որ հիմնադիրն էր նույն վանքի-եղբորը մահից հետո (1114—1149 ?) հավանաբար՝ նույն վանքի վանահայրն էր կարգվել: Գրել տվեց մի ճառը նոր՝ 1116 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 155:

— 81. Դաւիթ Սեբաստացի, գերի ընկավ Տաճկաց ձեռքը և ձեռնազական դարձավ, իր Արև որդու հետ. իսկ մյուս որդիները՝ Գոհարինէ ևն նահատակվեցին՝ 1155 թ.—Յայսմ. յուլ. 28=Նոր վկ. 12, 22.—սեռ. Դաւիթի՝ անդ:

— 82. Դաւիթ Ա կաթողիկոս Աղթամարի «1113—1165? թ», որդին էր Ամիւկի Աբղլմսեհ պրոտոկիւրապաղատի, որ Խեղենիկի թոռ Քաղէոս իշխանի թոռն էր և թոռնիկ Բ-ի որդին: Նախապես եպիսկոպոս Աղթամարի (Արծր. Դ. ժբ): Երբ Գրիգորիս Գ (փոքր Վկայասէր) Պանլաւուսին կաթողիկոս օձվեց Կիլիկիայում, 15 տարեկան հասակում, այս Դաւիթը՝ որ այն ժամանակ եպիսկոպոս էր Աղթամարում, պատճառ բերելով նրա մանկութիւնը՝ ապստամբեց և իրեն անկախ կաթողիկոս հայտարարեց «1113

թվին»: Այսպես հիմնվեց Աղթամարի կաթողիկոսութիւնը: Ծովքի կաթողիկոսարանը և Անին փորձեր արին բաժանված աթոռը միացնելու և երբ այդ փորձերը ապարդշուն անցան, Սև լեռան ժողովը նպովեց նրան: Դաւիթ Ա հենվելով իր ազնվական ծագման և իր եղբայրների և ազգականների իշխանական իրավունքների վրա, արհամարհելով նույն իսկ կաթողիկոսական նպովքները, անասան ֆուսց և շարունակեց իր անկախ կաթողիկոսութիւնը մինչև իր մահը.—Արծր. Դ. ժբ. Սամ. անեց. 124. Վրդ. կգ. Յայսմ. յուլ. 30. Հաւաք. 37, 38, 59.—սեռ. Դաւիթի՝ Արծր. Դ. ժբ. Հաւաք. 38, 39, Ձեռ. էջմ. № 1209—1239 (Արտ. 1913, էջ 51).—Դաւիթի՝ Արծր. Դ. ժբ.—Այս Դաւիթի փոխարին Հաւաք. 59 դնում է երկու Դաւիթ.—Դաւիթ Ա՝ Արգածու գյուղից, ազգական Մաշտոց կաթողիկոսի, որ հաջորդել է Նեղիշէ Ա-ին, 923 թվին, և Դաւիթ Բ. Աբղլմսեհի որդին, որին Գրիգոր Նարեկացին է օձել՝ 1003 թվին: Բայց սա մի կեղծիք է, որ իրական դեպքից 10 տարի կանխում է:—Աղթամարի Դաւիթ Ա կաթողիկոսն է, որ հիշված է Ձեռ. Դաղեան, Բ. 28 ր՝ 1161 թվին, ուր կա նաև Դաւիթի եղբայր ինչ որ կիւրապաղատի հիշատակութիւնը. բայց մագաղաթը ծակոտված լինելով՝ գրութիւնը եղծված է: Ակինեան, Գեղնգիրք 36 կարդում է Աբղլմսեհ:—Դաւիթի արձակման կոնգակը, որ գրեց Կիրակոս Վիրապեցին, տես Ակինեան, Գեղնգիրք էջ 19—23, իսկ Դաւիթի կենսագրութիւնը՝ անդ 33—37:

— 83. Դաւիթ քահանա. հեղինակ ժ. Գարու. գրել է պարսիկ Յովսէփ Դունեցի նոր վկայի (որին անձամբ տեսել էր, «ի տեսիլ աչաց ժամանեցելոյ» Նոր վկ. 62) նահատակութեան (մ. 1170) պատմութիւնը և հատկապես նրա սրտաուռ ճերբողական գոսվեստը». Նրտր. Նոր վկ. 46—64. վերջինը խնդրանք Մխիթար անուն անձի, որ թերևս Մխիթար Գօշն է: Դաւիթ անունը հիշատակված է էջ 61: Ակինեան, Մատեն. հետագ. Ա. 51—53 համարում է Դաւիթ Քորայրիցին: Ալիշան՝ Այրարատ 356, Հայաստ. 379, և Շնորհ. 395. Չարբ. Հին. դպր. 662, 782. Ձեռ. Վենետ. Բ. 393—4, ուր այս Դաւիթը համարվում է Առաքելոց վանքի միաբան:

— 84. Դաւիթ ոմն, որի հիշատակին կա մի խաչքար և իր տապանը Սուրմալուի Փարչինիս գյուղում, 1172 թ.—Հայկունի, Բագրևանդ 365:

— 85. Դաւիթ կրօնավոր, գրիչ. օրինակել է Կուշում՝ Եղիշէի Պատմութիւնը, 1172 թ.—Այրարատ 146, Ակինեան՝ Եղիշէ

վրդ. Ա. 24.—Էջմիածնի № 1890 ձեռագրերն է, որ Եղիշէի հնա-
գույն օրինակն է (Ձեռ. Կարին. 183).—Ըստ Շողակաթ 196՝ Դա-
ւթ զբիշը արտագրել է Եղիշէի Գատուութիւնը Կոշայ վանքում,
իւր և իւր եղբայր Մխիթարի համար՝ 1174 թ:

— 86. Դաւիթ վարդապետ Հաղբատի. մին այն Հիւսիսային
վարդապետներէն, որոնք հակառակ կանգնեցին միութեան խընդ-
րին և այս մասին գրեցին Գրիգոր Տղային «1178 թ».—Շնորհ.
Թղ. 308 (ըստ Ազգապ. 1461 թերևս Քոբայրեցին է):

— 87. Դաւիթ եպիսկոպոս Տարօնի. մասնակցեց Հոռովկայի
ժողովին «1179 թ».—Շնորհ. պտճ. 199, Տաշեան, Տուց. 350 ա:

— 88. Դաւիթ վարդապետ, գնաց Կիլիկիա՝ Գրիգոր կաթու-
ղիկոսի մոտ և ստանալով կամբրոնացու Մեկնութիւն Յայտնու-
թեան գիրքը, նվիրեց Հաղբատի առաջնորդ Գրիգորիսին (1179
թվից քիչ ուշ).—Չարբ. թրգմ. 302:

— 89. Դաւիթ որդի Արամի և եղբորորդի Բարսեղ Ա առաջ-
նորդի Հաղբատի. մայրն է Վանէ՝ դուստր Կիւրիկէ Գ-ի և քոնն
Աբաս Բ թագավորի Կիւրիկեանց: Հոր հիշատակին շինել է խո-
րան և եկեղեցի՝ 1189 թ.—Մովսէսեան, Լոռիի Կիւր. թգ. 71,
Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 25:

— 90. Դաւիթ, ամուսին Սելամայի, որ վերաշինեց Հաղբա-
տի Ջգրաշեն եկեղեցին 1195 թ.—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր.
67, Ազգագր. հանդ. VII, 415:

— 91. Դաւիթ վարդապետ Հաղբատի. ուսուցիչ Ուշատուր
աբեղայի, որ Հաղբատում օրինակեց Եփրեմի Մեկնութիւն Աւե-
տարանի Համաբարբառ՝ 1195 թ.—Չարբ. թրգմ. 448. Հայապ.
383: (Անշուշտ Քոբայրեցին, որ ունեցել է Հաղբատում Ուշա-
տուր անունով աշակերտ):

— 92. Դաւիթ միաբան Ուշի վանից՝ 1198 թ.— Հայապ.
442:

— 93. Դաւիթ, մերձավոր Մխիթար Գոշի, որին «սիրող և
համակամ և յորդորիչ» է կոչում իրեն: Ուզեցել է արտագրել
Մխիթար Գոշի «Մեկնութիւն Երեմիա մարգարէի» բնագիրը,
բայց շատ զբաղված լինելով, արտագրել է տվել «այլում տխմա-
րաց» (անունը չի տալիս): Սակայն շատ դժգոհ է մնացել «և ա-
ղաշաւ ունիւմ, թեպէտ և ուղղեցի յետոյ», 1198 թ.—Շողակաթ
197 (համարում է Քոբայրեցին):

-- 94. Դաւիթ վարդապետ, խնդրեց Մխիթար Գոշից գրել
Երեմիա մարգարէի Մեկնութիւնը (1187 թ), որ ապա ինքն էլ

արտագրեց 1198 թ.—Ոսկեան, Մատ. քնն. 185—7 (պետք է լինի
Քոբայրեցին. հմմտ. նախորդը):

— 95. Դաւիթ որդի Քրդի՝ իշխանի Կայնոյ, եղբայր Սա-
ղոնի. օգնեց Մխիթար Գոշին՝ շինելու համար Նոր-Գետիկը
(1198 թ.)—սեռ. Դաւթի՝ Կիր. ժբ:

— 96. Դաւիթ Բագրատունի, իշխան Նոր-Բերդի, որդի Վա-
սակի և հայր Վասակի, թոռն Կիւրիկէ Գ-ի. իր աղջիկը տվեց
Կիւրիկեան Աղսարթան իշխանին և խլեց բերդը՝ բայց ապա
դուրս վտարվեց «1192 թ»: Շինել է Անապատը, որի կողքին էլ
ապա որդին Վասակը 1237 թվին կառուցեց Նոր-Վարագավանքը.—
Կիր. 72, 73. Հայապ. 392. Շահխաթ. Բ. 369, Մովսէսեան, Լոռիի
Կիւր. թգ. 75—76 (որ նույնացնում է Մանարաց Դաւիթ թագա-
վորի հետ՝ Վրդն. 101), Բարխուտ. Արցախ 337, Ղաֆաղարեան,
Տեղեկ. Արմֆանի 1940, № 4, էջ 167—172:

— 97. Դաւիթ, միաբան Կամիսի Եղավանք անապատի, 1203
թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 420:

— 98. Դաւիթ քահանա, բարեկամ Վարդան գրչի, որ Աս-
տուածատուր Բաբերդցու համար օրինակեց Տօնականը՝ 1205 թ.
նույն թվին էլ վախճանվեց Դաւիթը.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 470:

— 99. Դաւիթ, որդի Վասուսի, եղբայր Աստուածատուր
Բաբերդցու, որ գրել տվեց մի մեծ Տօնական, 1205 թ.—Ձեռ.
Վենետ. Բ. 470:

— 100. Դաւիթ վրդ. Քոբայրեցի. սկզբում ճգնում էր Քո-
բայրի վանքում, որ գտնվում է Ձորագետի ափերի վրա՝ Այգե-
հատ գյուղին կից: Այստեղից գնաց, միաբան դարձավ Հաղբատ
վանքում, ուր աշակերտեց Վարդան Հաղբատացի և Պետրոս վար-
դապետներին (չուրջ 1160—70 թ): Եղավ վարդապետ, ուսուցիչ
և ատենաբան: Իր աշակերտներից հիշվում է Ուշատուր երեցը:
Ստորագրում է այն թղթին, որ Հիւսիսային վարդապետները
գրեցին Գրիգոր Տղային: Մասնակցեց նաև Չարբէ սպասաւարի
կրօնական ժողովին («1208 թ»): Մահվան թվականը հայտնի
չէ. գերեզմանը մտնում է Հաղբատում, այս արձանագրութեամբ.
«Հաւերն մերոյ հողեւորի Դաւթայ վարդապետի Քոբայրեցույ է
տապանս յիշեա ի Տէր սուրբս»: Իր գործերն են՝ Լուծմունք և
պատճառք ճառից Գր. Աստուածաբանի, Առ որս, Մեկնութիւն
կամ պատճառ եօթանց գրոց Փիլոնի, Մեկնութիւն Յոբայ (տես
Ձեռ. Հալէպի, Բ. էջ 69 ա՝ Յոբայ մեկնութեան առթիւ), Թելադ-
րութիւն յԱւետարանն Մատթէի, Պատճառք ճառից Գր. Նիւսաց-

ւոյ (տես Տաշեան, Ցուցակ 1079), Պատճառ Սահմանաց գրոց (հրտր. Թր. քեր. 32—34), Պատճառք աւագ բարեկենդանին, Պատճառ նաւակատեաց եկեղեցւոյ (այս երկուսը և 6 ճառ աղուհացից՝ իբր անհայտ հեղինակ Դաւիթ վարդապետի՝ տես Չարբ. Հին դպր. 78), Պատճառք ճառից Բարսղի Կեսարացւոյ, Պատճառ պահոցն գրոց Բարսղի (հրտր. Սամ. անեց. էջ Ժը, ըստ Տաշեան, Ցուց. 1079 Քորայրեցունն է), Որքանութիւն թուոցն նահապետացն և առաջնորդացն Իսրայելի (Հանդ. ամս. 1929, 357 և Ակիւնեան, Մատեն. հետազ. Ա. 83) և վերջապէս Պատմութիւն ապատմութեամբ Օրբելիանց՝ ընդդէմ Գէորգի Գ-ի (Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 69)։ Կիր. գ. / Լմբ. 218.—սեռ. Դաւիթ՝ Թր. քեր. 32.—Չարբ. Հին դպր. 702. Կնիք հաւ. յոջ. 115. ընդարձակ ուսումնասիրութիւն նրա անձի և գործերի վրա՝ Ակիւնեան, Մատեն. հետազ. Ա. 44—68։—Այս նույն Քորայրեցին է այն Դաւիթ վարդապետը, որ իր ուսուցիչ Պետրոս վարդապետի հորդորով գրեց Ծաղկաբաղ Մեկնութիւն Եսայեայ, քաղելով Եփրեմի, Կիւրեղ Աղեքսանդրացու և շատ բան էլ Ոսկերեքանի գործերից։—Տես Ոսկ. ես. յոջ. էջ Ժե. Տաշեան, Ցուց. 571, Չարբ. Հին դպր. 703.—նույնը հիշուկ են Նորայր, Հայկ. բառաք. 7 և Ալիշան, Հին հաւատք 181՝ «Դաւիթ քահանայ» անունով։

— 101. Դաւիթ Փէճարենց կամ Փիճուրանց, հայր Մխիթարի, որ էր առաջնորդ Նորատուս գյուղի՝ 1211 թ.—Սմբատեանց. Գեղարքունի 485, Սիսական 47։

— 102. Դաւիթ Գ Արքակաղնեցի, կաթողիկոս Հայոց «1207—1211 թ». սկզբում Մամեստիայի արքեպիսկոպոսն էր և Արքակաղնի վանքի առաջնորդ և վանահայր։ Մասնակցեց Հոռմկլայի ժողովին («1179 թ»). ներկա հղավ Լևոն Բ-ի թագադրութեան հանդեսին «1199 թ»։ Երբ Լևոն Բ-ը գտնուելով Յովհաննէս Մեծարարոյ կաթողիկոսի հետ՝ պաշտօնանկ արեց նրան, աթոռը հանձնեց Դաւիթին։ «1211 թվին», երբ Դաւիթը մեռավ, իշխանները Լևոնին հաշտեցրին Յովհաննէսի հետ և Հոռմկլայից դարձրին իր աթոռը։ (Ըստ մի այլ հիշատակարանի, որ տպված է Չարբ. Հին դպր. 746, Դաւիթը մեռել է 1222 թ)։—Շնորհ. պոճ. 199. Սմբ. պոմ. 110. Տաշեան, Ցուց. 350 ա. Կիր. գ. է. Վրդ. ձբ. Հեթ. ժմկ. Վահր. ոտ. 219. Սամ. անեց. շար. 146. Դրնդ. 304. Առաք. պոմ. 335.—բց. ի Դաւիթի՝ Կիր. գ.—Չամչ. Գ. 176—182. Ազգապ. 1568։

— 103. Դաւիթ եպիսկոպոս Անուոյ, 1214 թ.—Շիրակ 96։

— 104. Դաւիթ եպիսկոպոս, որի խնդրանք թորոս գրիչը օրինակեց մի ժողովածու, Հոռմկլայում, 1231 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 100, Ձեռ. Վենետ. Բ. 1223։

— 105. Դաւիթ, միաբան Բագարանի Մայր եկեղեցու վանահայր Մխիթարի հետ ուխտագրութիւն է կնքել մեռած միաբանների հոգուն պատարագ անելու մասին, 1233 թ.—Արձ. Այրարատ 68։

— 106. Դաւիթ իշխան իշխանաց, որդի Գրիգորի Շոթոռկանց, հիշատակվում է Հաղբատի, Սանահնի և Խժկօնից վանքերի արձանագրութեանց մեջ՝ 1210—36 թվերին։ Ուներ կալվածներ Հաղբատի և Սանահնի միջտեղ, ապա Խժկօնքի և Մրենի շրջաններում։ 1211 թվին նվերներ է արել Բագարանի Մայր եկեղեցուն, 1222 թվին էլ Սանահնին։ Ինքը Չաքարէ սպասալարի զօրավարն էր։ Որդիքն են Գրիգոր և Գայլ Շերպարիք. Գրիգորի որդիքն են Սմբատ, Արջուկ, Արզուխաթուն։ Այս բոլորը հիշված են 1236 թվին պարոն Բոնաւորի և Տղատիկնոջ գրել տված և Խժկօնից վանքին նվիրած մի Աւետարանի հիշատակարանում, ուր Դաւիթը կոչվում է «զմուցանողն իմ զբարեպաշտ իշխանաց իշխան զպատրոն Դաւիթ Շոթոռկանց».—Յովսէփեան, Պաղղապեանք 17—18, Նիւթեր և ուս. Ա. 25, 31—34, Արձ. Այրարատ 67, 112. Շողակաթ 182. (Յովսէփեան գտնելով Դաւիթ որդի Գրիգորի և Դաւիթ որդի Շոթոռկան, կարծում է թե այս երկուսը տարբեր անձեր են. մինչդեռ Շոթոռիկը մականունն կամ ազգանունն է Գրիգորի և երկուսը միևնույնն են)։

— 107. Դաւիթ. որդի Ուքանի, թոռն Քրդի Ուքանանց, կալվածներ է նվիրել Հաղբատի վանքին, 1243 թ.—Երզնկեանց, Հնար. տեղագր. 45։

— 108. Դաւիթ վարդապետ, համարվում է թարգմանիչ Միխայէլ Ասորու ժամանակագրութեան, որի իրական թարգմանիչն է Վարդան պատմիչը (1248 թ)։ Դաւիթը իրրև թարգմանիչ նույն գրքի՝ հիշատակված է Վենետիկի ձեռագրում. Երուսաղէմի վանքում էլ կա մի ձեռագիր, որ մյուսներեց շատ տարբեր է. վերջում էլ կա մի ձեռագիր, որ մյուսներեց շատ տարբեր է թէ թարգմանութիւնը կատարված է երկու անգամ. առաջինը 1146 թվին, Դաւիթի ձեռքով, երկրորդը Վարդանի ձեռքով՝ 1248 թվին։ Բայց Միխայէլ Ասորին իր ժամանակագրութիւնը 1196 թվին նոր էր վերջացրել. ինքը ծնված լինելով 1126 թվին, 1146 թվին

միայն 20 տարեկան էր, ուստի չէր կարող այդպիսի նշանավոր մի գործ արտադրած լինել: Ուստի պետք է ընդունել թէ էջմիածնի թվականը սխալ է և կամ Դաւիթը թարգմանել է միայն Միխայէլի առաջին մասը, որ պալա շարունակել և վերջացրել է Վարդան Արևելցին՝ 1248 թվին:—Չարբ. Հին դպր. 737, թրգմ. 570, Սարգիսեան, Ուս. հին կտ. անվաներ գրոց 449, Հայագ. 98:

— 109. Դաւիթ, եղբայր Ստեփաննոսի՝ դուռն եպիսկոպոսի, որ ստացավ մի Աւետարան Հռոմկալյում, 1248 թվին, երբ Դաւիթը արդեն մեռած էր.—Ձեռ. Հալէպի, Բ. 5:

— 110. Դաւիթ Ծարեցի, ջաղացպան էր Սևանի եզերքը գրտնվող Մար գյուղի. իբր սուտ Քրիստոս սկսեց հրաշքներ գործել և բժշկություններ անել: Շատեր հավատացին նրան. Յովհաննէս Վանական վարդապետ և այլ եպիսկոպոսներ դիմ կանգնեցին և զսպեցին խաբեբային («1249 թ»):—Կիր. խզ.—սեռ. Դաւթի՝ Կիր. խզ.—Մխ. այրիվ. 82 տպ. Դաւիթ Իծար (Իմա Ի Մար) ստաբանող:

— 111. Դաւիթ, թերևս մերձավոր Պաշտուր գրչի, որ օրինակեց մի Աւետարան, 1252 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1925, 378):

— 112. Դաւիթ, որդի Ռուսուղանի, մայրն է Շնորհաւոր Տփլիսեցի, որ նվերներ է արել Հաղբատի վանքին, 1253 թ.—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 29:

— 113. Դաւիթ վարդապետ, գնեց մի Աւետարան և նվիրեց Կամեաց վանքին, վանահայր Պաշտուրի ձեռքով, 1260 ? թվին.—Քոսեան, Հայք Ի Չմիւռնիա, Բ. 22:

— 114. Դաւիթ քահանա կամ վարդապետ, քեռորդի Գրիգոր եպիսկոպոսի, որ էր առաջնորդ Բջնիի՝ 1267 թ.—Այրարատ 276, Ձեռ. Վենետ. Բ. 312:

— 115. Դաւիթ քահանա, միաբան Պորին վանուց (Կիլիկիա). արդեն մեռած էր 1270 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 235:

— 116. Դաւիթ գրիչ. օրինակել է Աւետարանը Կիլիկիայում, 1271 թ.—Սմատեանց՝ Երնջակ 314 (սխալ է թվ. Չճ. ուղղել Չճի):

— 117. Դաւիթ, մոտիկ ազգական Հաղբատի Յովհաննէս Դ առաջնորդի, որ մեծամեծ շինություններ է արել Հաղբատում և մշտական պատարագ հաստատել Դաւիթի հոգուն, 1273 թ. Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 44:

— 118. Դաւիթ, եղբայր Յովհաննէս քահանայի, Յովսեանի և Մխիթարի. ի հիմանց նորոգեցին Հաղբատի մոտ՝ Բերդակ գյուղի կամուրջը, 1273 թ.—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 103:

— 119. Դաւիթ քահանա, ուսուցիչ և խնամող Ստեփանոս քահանա, Կոստանդին քահանա, Կիւրակոս և Յովսէփ սարկավազ եղբայրների: Սրանցից առաջինը իր համանուն Ստեփաննոս քահանային գրել տվեց Մանրուսմունքը, Սկեւոյ վանքում, 1278 թ.—Շողակաթ 205:

— 120. Դաւիթ առաջնորդ Այրիվանից (Գեղարդայ), 1278 թ.—Այրարատ 350:

— 121. Դաւիթ եպիսկոպոս, ստացավ մի Աւետարան, որ գրեց Պօղոս գրիչը՝ Վանդերի-Խրախ վանքում, հրամանաւ Արքակաղնի վանուց առաջնորդ Տիրատուր արքեպիսկոպոսի, 1280 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 50, 397, Ձեռ. Սևան, 8 ա:

— 122. Դաւիթ, որի հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել Սարգիս կրոնավորը՝ Հարդաբազարի ավերակ գեղատեղում, 1281 թ.—Ալիշան, Սիսական 172:

— 123. Դաւիթ, որդի Արագածոտն գավառի Քուրդ իշխանի (1235—67 թ) և եղբայր Հասանի. երբ եղբայրը (Տայիւր Հասան) մեռավ, նրա որդիքը Դաւիթին հանձնվեցին (1283 թ).—Արձ. Յովհաննավանից, Ջբր. սարկ. Գ. 19, Այրարատ 170, 253, Բանաս. 1903, 31, Շողակաթ 169, ZAPh 2, 47:

— 124. Դաւիթ, պատրոն Գնդեվանից Պոռչի իշխանության ներքև, 1284 թ.—Յովսէփեան, Պաղրակեանք 138—9:

— 125. Դաւիթ, որդի Յովհաննէսի և հայր Ռուբէնի, որ իբ մի ձիթահանքը նվիրեց Անիի կաթուղիկէին՝ 1286 թ.—Արձ. Շիրակ 72:

— 126. Դաւիթ, որդի Պառաւ երիցու և հայր Որդեկի, որ իր տունն ու այգին նվիրեց Արջոյառիճի Ս. Լուսաւորիչ վանքին, 1289 թ.—Արձ. Շիրակ 123, Այրարատ 120 ա:

— 127. Դաւիթ երեց Բալուեցի. քեռորդի և աշակերտ Գրիգոր վրդ. Բալուեցու (կոչված նաև Պարբերդցի), որի նահատակության պատմությունը գրեց «1290 թ».—Նոր վկ. 104—117, Տաշեան, Յուց. 75, 542:

— 128. Դաւիթ կրոնավոր, Թեղենեաց վանքում գրեց ու վերջացրեց այն Աւետարանը, որ Քահանայ և Շմաւոն եղբայրները սկսել, բայց կիսատ էին թողել, 1295 թ.—Manus. brit. mus. 16:

— 129. Դաւիթ, նվիրատու Մրէնի կաթուղիկէ եկեղեցուն, 1295 թ.—Արձ. Շիրակ 140:

— 130. Դաւիթ, որդի Պապաքի և եղբայր Մխիթար քահա-

նայի, որ Որոտանի Աղիտու վանքում գշեց մի Աւետարան 1296 թ. Սմբատեանց՝ Երնշակ 201:

— 131. Դաւիթ, եղբայր Սարգիս քահանայի, որ Պերձեր վանքում, Սաշատուր սարկավազին գրել տվեց մի Աւետարան, 1299 թ. — Ձեռ. վեհեռ. Ա. 684:

— 132. Դաւիթ մոլորեցուցիչ Գառնեցի. իրեն համարում էր Արշակունի և թե մի որդին պիտի լինի թագավոր, մյուսը կաթողիկոս: Եպիսկոպոսը նղովեց նրան: Դառնեցիք փախցրին (ԺԳ դար). — Այրարատ 363 ա:

— 133. Դաւիթ հէճուպ, որդի Հոնայի, թու Ալուեցու, իր կնոջ նանայի հետ միասին նվերներ են արել Յովհաննավանքին, 1300 թ. — Այրարատ 171 ա:

— 134. Դաւիթ իշխան, որի կինն է Շուշան՝ քույր Իւանի և Չաքարի սպասաւարի. որդին է Գրիգոր Դուփեանց (ԺԴ դար). — Չամչ. Գ. 185 (տես և Գրիգոր Դուփեանց, № 377):

— 135. Դաւիթ, գրիչ: Իտալիայի Փերուժ (Perugia) քաղաքում օրինակեց Գործք առաքելոցը, 1301 թ. — Ձեռ. վատիկ. (ՀԱ 1892, 342 ա):

— 136. Դաւիթ, միաբան Երզնկայի Ս. Կիրակոս վանքի. հիշված է 1304 թ. Թուրքոս աղբ. Բ. 421:

— 137. Տէր Դաւիթ, հիշատակված է Հոռոմոսի մատուռի մի արձանագրութեան մեջ՝ 1305 թ. — Շիրակ 22:

— 138. Դաւիթ, իրեն վկա հիշվում է Քանաքեռում, մի այգու վաճառման առթիւ, 1306 թ. — Բանաս. 1903, 32, Այրարատ 298:

— 139. Դաւիթ, արեղա կամ վարդապետ Կիլիկեցի, Իտալիայի Padova քաղաքում հիմնել է Հայոց համար Ս. Հեղինէի վանքը և վանատունը՝ «1308 թ». — Ուղուրլեան, Պատմ. դաղթ. Լիւթոնոյի 230, Ազգապ. 1815, Միսուան 557 ր:

— 140. Դաւիթ Հաղբատեցի, հոգևոր եղբայր Սարգիս արեղայի, որ Գլաձորում օրինակեց Ոսկեփորիկը՝ 1317 թ. — Ձեռ. վեհեռ. Բ. 857—9:

— 141. Դաւիթ, հայր Հեթում քահանայի՝ Յովհաննավանքում 1318 թ. — Այրարատ 172:

— 142. Դաւիթ պատրիարք Երուսաղէմի, հաջորդեց Աստուածատուրին՝ «1317 թ». սրա օրով Վրացիք զիսեցին Եկիպտոսի սուլթանին և ուզեցին խել Հայոց պատրիարքական աթոռը: Սուլթանը մերժեց և Հայոց իրավունքները վերահաստատեց

նոր հրովարտակով «1319 թ». — ըստ Աղաւնունու մեռել է 1321 թ. — Ազգապ. 1831:

— 143. Դաւիթ վարդապետ Սիւնեաց. Եսայի Նչեցու հետ միասին ուսուցանում էր Գլաձորի վանքում (Manus. brit. mus. 22 ք և 24 ա): ստորագրում է, Եսայի Նչեցուց հետո, արևելյան եպիսկոպոսների բողոքագրին առ Գրիգոր է կաթողիկոս «1293—1307 թ», եկեղեցական նորմուծութեան դեմ (Օրբել. կր): Գրել է նաև Թուղթ առ Կոստանդին Գ կաթողիկոս («1307—1323 թ»)՝ Սիւնեաց Յովհաննէս Օրբելեան եպիսկոպոսի հետ միասին (Տաշեան, Տուց. 180, Ազգապ. 1806): Իր աշակերտներից է Մկրտիչ՝ վանահայր Սպիտակաւոր Աստուածածին վանքի (1340—43), որին մի ձեռագիր Աւետարան է նվիրել այդ տարիներին (Յովսէփեան, Պաղարակեանք 208): Կոչված է Պատուցապետ. իրեն է նվիրված Երկար չափական մի գրվածք, որի նախատառերը կապում են «ի Դաւիթ ի նուստ յաշակերտէս»: Ոտանաւորից 10 տուն մեջ է բերում Ալիշան իր Սիսականում, էջ 135:

— 144. Դաւիթ, իր եղբոր Վահապի հետ միասին ներել են Չազ գյուղի Գետարպել վանքի հարկերը, 1325 թ. — Արձ. Այրարատ 292:

— 145. Դաւիթ քահանա ոմն, հիշված է 1327 թ. — Ձեռ. Ազուլ. (Արբու. 1911, 460):

— 146. Դաւիթ Գետեցի, գրիչ Գլաձորի վանքում, 1328 թ. — Յովսէփեան, Պաղարակեանք 199:

— 147. Դաւիթ քահանա, գրիչ. Գլաձորի վանքում իր ընկեր Եփրեմ քահանայի հետ միասին օրինակել են Աստուածաշունչը՝ 1800 դրամով, ներսէս վրդ. Սասնեցու համար, 1332 թ. — Չարբ. թրգմ. 148, Հայապ. 546, Ձեռ. վեհեռ. Ա. 126—7, Սիսական 134:

— 148. Դաւիթ, հայր թե մերձավոր Ստեփաննոս եպիսկոպոսի, որ Պորձեանում օրինակեց Աւետարանը՝ 1336 թ. — Նաթանեան, Արտուր Հյստնի 152:

— 149. Դաւիթ, գործակալ Պորձեանի Սլաւշի վանքից, 1336 թ. — Նաթանեան, Արտուր Հյստնի 152:

— 150. Դաւիթ վարդապետ, աշակերտ Եսայի Նչեցու, որ մեռել է 1339 թ. — սեռ. Դաւիթ՝ Պորգ. 695:

— 151. Դաւիթ քահանա վարդանաձորի, գնեց մի Աւետարան Ստեփաննոս քահանայից, 1341 թ. — Bodleian 5:

— 152. Դաւիթ Լրեց, մի խաչքար է կանգնեցրել Զորխաչ

գյուղում (Նոր-Բայազիտ), 1342 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 546:

— 153. Դաւիթ եպիսկոպոս Համանի (Կիլիկիա), անդամ Սոսյ ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1869:

— 154. Դաւիթ եպիսկոպոս Տարօնի, անդամ Սոսյ ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1869:

— 155. Դաւիթ վանահայր Փրկչի վանուց, (որ է Փերնեք՝ ըստ Սիսուան 153 ա), անդամ Սոսյ ժողովի «1343 թ».— Ազգապ. 1870:

— 156. Դաւիթ, նվիրատու Վայոց ձորի Ս. Աստուածածին եկեղեցու (այժմ Իւզլիւրտ գյուղում), 1347 թ:—Արձ. Սրբական 167:

— 157. Դաւիթ դպիր, թուղթ էր կոկում Թւֆինի վանքում, երբ Վարդ քահանան օրինակում էր Սաղմոսը, 1356 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 186:

— 158. Դաւիթ, հայր Թանկխաթունի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Կարապետ կրոնավորին, 1358 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Ալլրտ. 1911, 563):

— 159. Դաւիթ քահանա, որդի Կարապետ քահանայի. երկուսն էլ օգնեցին Երեմիա կրոնավորին՝ գրել տալու համար Զաքարիա արեղային Պատարագի Մեկնութիւնը, Անապատիկ գյուղում, 1361 թ.—Ձեռ. Սանաս. շար. (ՀԱ 1912, 57):

— 160. Դաւիթ Բ կաթողիկոս Աղթամարի «1346—1368? թ».
Զաքարիա Ա Սեֆեդիեան կաթողիկոսի Ամիր-Գուրգէն եղբոր կրտսեր որդին էր. մեծացավ Զաքարիայի ձեռքի տակ, որ հենց իր կենդանութեան ժամանակ ձեռնադրեց նրան կաթողիկոս, և որ հայրն ու անդրանիկ եղբայրը մեռած էին: Դաւ քարձրանալը շատ դժվար էր, որովհետև այլազգի ամիրանները կաթողիկոսութեան վրա մեծ տուրք էին նշանակած: Իր երկու եղբայրների՝ Կուրճիբէգի և Սեֆեդիին շնորհիվ՝ Ստեփաննոսի մահից հետո, հաստատվեց գահի վրա (1346 թ.):—Արժր. յաւել. Հաւաք. 40, 59, Ակիւնեան՝ Գաւազանագիրք 63—64: (Հաւաքարանը դնում է ուղղակի հաջորդ Զաքարիայի, առանց հիշելու Ստեփաննոս Գ-ին, որ տես առանձին):

— 161. Դաւիթ, որդի Պրիմշահի, հիշված 1375 թ.—Տաշեան, Ցուց. 277:

— 162. Դաւիթ, հայր Արղուն տիկնոջ, որ կազմել տվեց Նարեկը, որ Ներսէս երեցը գրել էր Թաւրիզում, 1377 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 55 ա:

— 163. Դաւիթ ճգնավոր կրոնավոր, վանահայր Մշու Առա-

քելոց (Ղազարայ) վանից: Ականատես էր եղել Մշեցի մի կնոջ հերոսական արարքին: Լենկթիմուրի արշավանքի ժամանակ, Մշեցի ժողովուրդը խուժի սարերն էր փախել. դրանց մեջ էր նաև այդ մշեցի կինը (անունը չէ ավանդված) իր . - 8 տարեկան զնդեցիկ մանկան հետ: Թաթարները տեսան նրանց և հարձակվեցին որ գերի բռնեն: Մայրը իր սուրով սպանեց իր մանկան և ապա զահավանդից ցած գցեց իրեն: Եվ այսպես երկուսն էլ նահատակվեցին՝ մաքուր պահելու համար իրենց պատիվը ու կրոնը «1387 թ».—Մեծոփ. 27, Ազգապ. 1975:

— 164. Դաւիթ, հայր Առաքել Սիւնեցու (№ 57) և քեռայր Գրիգոր Տաթևացու:—Ձեռ. Թաւր. 83 բ, Աղամ. էջ 229, 271:

— 165. Դաւիթ, օգնեց Վարդան քահանային գնելու մի Աւետարան՝ Երզնկա 1397 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 46:

— 166. Դաւիթ Գ կաթողիկոս Աղթամարի, հաջորդ Սիմոնի և Նախորդ Յովհաննէս Գ-ի (ԺԴ դար).—Հաւաք. 60 (Կեղծիք):

— 167. Դաւիթ, որդի Պարոնի և թոռն Գրիգոր Սուցէսի (№ 400)՝ հարկահավաքի Անույ. եղբայրներն են Սեթ և Քամար (ԺԴ դար).—Յովսէփեան, Խաղբակեանք 15:

— 168. Դաւիթ գանձասագ. իր գանձերից մի նմուշ տես Manus. brit. mus. 119 ր. Ամենաուշը պիտի լինի ԺԴ դարից, որովհետև ձեռագիրը գրված է 1412 թ:

— 169. Դաւիթ եպիսկոպոս Չմշկածագի. գրեց Յովհաննէս քհ. Չմշկածագի նահատակի նահատակութեան պատմութիւնը («1403 թ»):—Յայսմ. մրտ. 27 Նոր վկ. 207:

— 170. Դաւիթ քահանա, ազգական Կիրակոս քահանայի, որ Դանիէլ սարկավագին գրել տվեց մի Մաշտոց, 1404 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 277:

— 171. Դաւիթ կրոնավոր քահանա, նահատակվել է Սեբաստիայում, նախ քան 1407 թ. նրա վարքը գրել է Յովհաննէս քհ. Սեբաստացին և անց է կացրել Յայսմաուրքի մեջ.—Նօտարք 25:

— 172. Դաւիթ երեղ. գրիչ. օրինակել է Աւետարանը՝ Բաբրդում, 1405 թվին.—Ձեռ. Կարին. 18:

— 173. Դաւիթ, որդի Գորգի, գնեց մի հին Աւետարան 1407 թվին և 3 տարի հետո վաճառեց Մարտիրոս քահանային՝ որդի Գորգոյ.—Ձեռ. Վասպ. 164 (տող 1, տպ. Ի դաւթս), 165, 166:

— 174. Դաւիթ, Մեծոփայ վանքի տաճարի ճարտարապետ. ներկեց սին («1402—9 թ»):—Ազգապ. 200: Նօտարք 30:

- 175. Դաւիթ է կաթուղիկոս Աղուանից. գահ է բարձրացել 1406 թ. իբրև հաջորդ Կարապետի և մեռել է 1411 թ.—Շահն. Բ. 343. Նոտարք 39, Բարխուտարեանց, Պատմ. Աղուանից, Ա. 212:
- 176. Դաւիթ, Խիզանի Ս. Խաչ վանքի միաբաններից, 1413 թ.—Նոտարք 42:
- 177. Դաւիթ որդի տանուտեր Մկրտչի, որ հող է նվիրել Մոկաց Մպատայ վանքին, 1413 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 271 ր:
- 178. Դաւիթ քահանա, հորեղբայր Մելքիսեթ ծաղկողի՝ Սանահին, 1421 թ.—Տաշեան, Յուդ. 873:
- 179. Դաւիթ կրոնավոր, միաբան Կոցի Ս. Խաչ վանքի, 1422 թ.—Նոտարք 68:
- 180. Դաւիթ քահանա, որդի Վարդանի. գրիչ. օրինակեց Մաշտոցը, սկսելով Այրի վանքում և վերջացնելով Հաւուցթառում, 1423 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 233—4, Բ. 338, 339, Այրարատ 357, Նոտարք 73:
- 181. Ամիր Դաւիթ, ամուսին Մեծխաթունի, որ երգնկայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1431 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 663:
- 182. Դաւիթ կրոնավոր. գրիչ. օրինակել է Մայր Մաշտոցը Երեւան վանքում, 1432 թ.—Ձեռ. Կարին. 138, Նոտարք 99:
- 183. Դաւիթ Գ կաթուղիկոս Աղթամարի «1393—1433 թ»։ Չաքարիա նահատակ կաթուղիկոսի եղբայրն էր և հաջորդը։ Գովաբանված է իբրև մաքուր բարքով, ուսումնասեր և արժանավոր անձ։ Ունեցավ արդյունավոր գործունեություն։ Իր ժամանակ շինվեցին մի քանի դպրոցներ։ Իր ժամանակ, Գրիգոր Տաթևացին թաթարների նեղությունից զգված՝ իր Սիւնեցի աշակերտների խմբով դիմեց Մեծոփի վանքը (1408)։ Նա մտածեց Աղթամարի բաժանված աթոռը միացնել Սսի կաթուղիկոսություն հետ։ Իր գաղափարը ընդունելու թյուր գտավ և ընդհանուր դիմում արին Սսի Յակոբ Գ կաթուղիկոսին։ Նա էլ սիրով ընդունեց, Աղթամարի աթոռը դարավոր նզովքից արձակեց և այս մասին ամեն կողմ հայտարարություն ուղարկեց։ Այս պայմանների տակ պետք էր Դաւիթ կաթուղիկոսին գահնկեց անել։ Դաւիթը զորացավ, հաղթեց իր հակառակորդներին և Տաթևացին իր խմբով փախավ (1410)։ Այսպեսով միություն գործը զլուխ չեկավ և Դաւիթը մնաց աթոռի վրա։ Իր վերջի օրերը տառապալից եղան. 1431 թվին, Քըրդերը՝ Փիրիբեզի առաջնորդությամբ եկան պաշարեցին Աղթամարը և գրավեցին։ Դաւիթ իւրայինների հետ կապուտ-կողոպուտ

- փախավ Մոկաց Կեցան գավառի Ուրանց դուղը, ուր երկու տարի մնալուց հետո, կարողացավ հաշտութուն կնքել Փիրիբեզի հետ և վանականների հետ վերագործավ Աղթամար։—Հաւաք. 40, 41. Աղգապ. 2019—2026, Ակինեան՝ Գաւազանագիրք 70—85: (Առաք. պտմ. 336 դրել է կաթուղիկոս Սսոյ՝ իբր հաջորդ Կարապետ Ա-ի, որով մի Կարապետը դարձել է Ա. և Բ. այս մասին տես Աղգապ. 1991)։ Դաւիթ Գ. կաթուղիկոսի անունով Հաւաքարանը (Էջ 55) տալիս է նաև ամեն մի գյուղի տալիք տուրքի չափը և թվական է դնում Ըձն, որ լինում է 1391: Բայց այս թվին Դաւիթը դեռ չէր գահաձայն, և նստում էր Չաքարիան, որ նահատակվեց 1393 թ. ուստի վերի Ըձն պետք է ուղղել՝ ափելացնելով մի որևէ միավոր։
- 184. Դաւիթ կրոնավոր, որդի Սահակ քահանայի. Չմըշ-կածայի Ընկուղեաց անապատում օրինակեց Աւետարանը՝ 1434 թ.—Ձեռ. Թաւր. 12 ր:
- 185. Դաւիթ քահանա, որի դամբանը գտնվում է Հաղբատի վանքում, 1435 թ.— Երգնկեանց, Հնախ. տեղագր. 55, Աղգապ. հանդ. VII 410:
- 186. Դաւիթ արևդա Կոնիոսպատցի. գրիչ հիշատակարանի՝ 1435 թ. Ձեռ. Թաւր. 13 ր:
- 187. Դաւիթ, որդի Գալոցի, տանուտեր, Թացու գյուղում Յովսէփ գրչին գրել տվեց Աւետարանը. 1437 թ. —Ձեռ. Վասպ. 378:
- 188. Դաւիթ արևդա, որդի Սահակ քահանայի. օրինակեց ձաշոցը՝ Ներսէս քահանայի համար, Սերաստիա 1438 թ.— Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1926, 242—4:
- 189. Դաւիթ արևդա, որդի Իսահակ քահանայի. գրեց է մի Գանձարան՝ Միկիտինկում 1438 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 45?:
- 190. Դաւիթ կուսակրոն քահանա, որի համար օրինակվեց մի Գանձարան, Տփղիսում, 1438 թ.—Ձեռ. Սևան. 22 ր:
- 191. Դաւիթ. հանդուցյալ որդի Ներսէս քահանայի, որ Սերաստիայում գրել տվեց մի ձաշոց՝ 1438 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1926, 243—4:
- 192. Դաւիթ գրիչ. օրինակեց Փամագիրքը 1441 թ.—Ձեռ. Թաւր. 59 ր:
- 193. Դաւիթ վարդապետ Սիւնեցի, աշակերտ Յովհաննէս Հերմոնեցու. անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի (1441 թ.)—Մեծոփ. յիշատ. ա, Նոտարք 122:

- 194. Դաւիթ կաթուղիկոս Աղթամարի, 1441 թ: Այսպես է գնում Զամչ. Գ. 487՝ հանելով Կիրակոս կաթուղիկոսի անդրանիկ կոնդակից (անդ՝ 488), ուր Աղթամարի Դաւիթ կաթուղիկոսին արձակում է բանադրանքից: Բայց այս ենթադրությունը սխալ է. արձակումը Դաւիթ Ա կաթուղիկոսի համար է և 1441 թվին Աղթամարի կաթուղիկոսն էր Չաքարիա, որ նստավ «1434—1464»:
- 195. Դաւիթ եպիսկոպոս Բաղէշի. թղթակից անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի (1441 թ).—Մեծոփ. յիշատ. ա:
- 196. Դաւիթ որդի Վարդանի. գրիչ. օրինակել է մի ընտիր ձեռագիր Խորենացու աշխարհագրութեան՝ 1443 թ.—Աշ. Արքահամեան, Խորենացու աշխարհագրոյց, էջ 11, 93:
- 197. Դաւիթ, դատավոր Հայոց Լեհաստանի, 1443—1444 թ.—REA 7, 71:
- 198. Դաւիթ արեղա, հորեղբայր Սարգիս արեղայի, որ ստացավ ու նորոգեց մի հին Աւետարան՝ 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. 112 (Լալայեանը երկու հիշատակարան իրար է խառնել):
- 199. Դաւիթ խարազնագետ ճգնավոր արեղա, միաբան Մշու Ս. Յովհաննէս վանքի. մի քանի միաբանակիցների հետ գիմեց Գրիգոր Ժ Մակուեցի կաթուղիկոսին և Կարապետ արեղային եպիսկոպոս ձեռնադրել տվեց՝ 1445 թ.—Նօտարք 142:
- 200. Դաւիթ եպիսկոպոս, միաբան Խիզանի Ս. Գամաղիէլ վանքի. հիշված է 1407 և 1427 թ. իբրև պարզ եպիսկոպոս. դառնում է վանքի առաջնորդը՝ 1445 թ. որից հետո մեռած պիտի լինի, քանի որ Յովհաննէս վարդապետը արդեն հիշվում է առաջնորդ՝ 1455 թ.—Նօտարք 26, 83, 145:
- 201. Դաւիթ թղթագիր, գրիչ. օրինակել է «Բայժինգիրքը» 1447 թ.—Շողակաթ 213 (տրված է միայն հիշատակարանը, որից չի հասկացվում թե ինչ բան է այս բաժինգիրքը):
- 202. Դաւիթ Իլովցի, վաճառական, թողել է մի կտակ 1450 թ.—Նօտարք 163:
- 203. Դաւիթ արեղա, Սևանում օրինակեց Մեկնութիւն Աւետարանին Մատթէոսի, 1451 թ.—Նօտարք 167:
- 204. Դաւիթ կրօնավոր, առաջնորդ Փոքր Ակոռոյ վանից Ջերմաձորի, 1451 թ.—Նօտարք 168:
- 205. Դաւիթ եպիսկոպոս, Խարբերդում գրեց մի Յայմաւուրք, ուր հիշատակում է նաև Գոլթի առման պատմութունը և Ջիհանշահի պատերազմները (1453 թ).—Թորոս աղբ. Բ. 381:

- 206. Դաւիթ որդի մահտեսի Կիրակոսի, որ նորոգել տրվեց մի հին Աւետարան, 1454 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 330:
- 207. Դաւիթ միաբան Վարազայ վանքի, 1454 թ.—Նօտարք 176:
- 208. Դաւիթ քահանա, որդի Խաչատուր քահանայի և աշակերտ Յովհաննէս քահանայի. Արճէշում գրեց մի գեղանկար Աւետարան, 1455 թ.—Նօտարք 177:
- 209. Դաւիթ եպիսկոպոս, միաբան Խիզանի Ս. Գամաղիէլ վանքի. հիշված է իբրև սոսկ միաբան 1427 թ. (Նօտարք 83), իսկ իբրև եպիսկոպոս՝ 1455 թ.—Նօտարք 181:
- 210. Դաւիթ. ի հիշատակ Սարգիս կրօնավորի՝ գրեց Բաղէշում մի Յայմաւուրք՝ 1455 թ.—Նօտարք 182:
- 211. Դաւիթ եպիսկոպոս Ս. Նշան վանից. ստորագրում է իբր վկա մի կտակագրի, 1461 թ.—Manus. brit. mus. 31 ա:
- 212. Դաւիթ, գրիչ տվեց Թամղիրքը, ուր կա նաև Շիրակացու Թուրքանութեան դասագիրքը՝ 1463 թ.—Գիտ. աշխ. Պետ. համար. XI 247:
- 213. Դաւիթ կրօնավոր, միաբան Խորձենի Խլպաշի վանքի՝ 1464 թ.—Նօտարք 218, Թորոս աղբ. Բ. 341:
- 214. Դաւիթ. մերձավոր ոմն Ստեփաննոս եպիսկոպոսի, որ Խորձենի Խլպաշի վանքում օրինակեց Աւետարանը 1464 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 342:
- 215. Դաւիթ, գործակալ Խորձենի Խլպաշի վանքի՝ 1464 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 341, Նօտարք 218:
- 216. Դաւիթ վարդապետ, Արիստակէս Բ կաթուղիկոսի ընտրողներից մեկը՝ «1465 թ».—Կամենից 220.
- 217. Դաւիթ, հայր մահտեսի Յովհաննէսի, որ ազատեց Աղթամարի թալանված իրերից մի Աւետարան, 1464 թ.—Նօտարք 220, Ձեռ. Վասպ. 384:
- 218. Դաւիթ եպիսկոպոս, միաբան Խիզանի Գամաղիէլի վանից, 1468 թ. մեռավ այս թվին և նրան հաջորդեց Գրիգոր եպիսկոպոս՝ 1469 թ. (պիլին տես Գրիգոր № 647):—Ձեռ. Վասպ. 452:
- 219. Դաւիթ, մերձավոր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց Ժողովածու քերթուածոց՝ 1469 թ.—Ձեռ. Վեներ. Բ. 1714:
- 220. Դաւիթ Խարբերդցի, որդի Գրիգոր քահանայի. քեռայրը տաճկացել էր. Դաւիթը մի օր նախատեց նրան՝ անհա-

վատ և ուրացող կոչելով: Նա էլ գնաց մատանեց դատավորին, որ բանտարկեց նրան և պահանջեց մահմեղական դառնալ: Մերժուած ստանալով, սկսեցին չարչարել նրան, կրակով այրեցին և ապա ոսկորները փշրելով՝ քամուն տվին: Հայրը՝ տանջանքների միջոցին, լալով հորդորում էր նրան և ասում. «Որդեանկ, որդեանկ, հօրս ցանկալի և փափագելի. մի երկնչիր ի յայս չարչարանացս, որ զմարմինդ միայն ապականէ և զհոգիդ ոչ: Այլ ուրախացիր, որ յաւիտենից և անմահ կենացն ես ժառանգորդ և անպատում ուրախութեանն»: Նահատակությունը տեղի ունեցաւ «1474 թ. հունվ. 16, կիր.»:—Սամ. անեց. շար. 175, Առաք. պտմ. 486, Նոր վկ. 306—8. Տաշեան, Յուլ. 871 բ.—սեռ. Դաւթի՝ Նոր վկ. 306, 307:

— 221. Դաւիթ, քարտաշ վարպետ, որ իր հիշատակը թողել է Փառխոսի մի խաչքարի վրա, 1481 թ.—Բարխուտ. Արցախ 307:

— 222. Դաւիթ (գրված է տր. Դաւթիմ, ուստի ուղ. Դաւա՞ւ), Շամախու Գեօքչայ գավառի Առուշանաչէն գյուղի գերեզմանատնում, մի դամբանի վրա, 1481 թ.—Բարխուտարեանց, Աղուանից երկ. 202—3:

— 223. Դաւիթ ավագերեց և փիլիսոփա (իմն երաժիշտ). եղբայր Աբրահամ գրչի՝ Բոլորածոր 1484 թ.—Տաշեան, Յուլ. 855:

— 224. Դաւիթ կաղմարար. կազմեց այն Աւետարանը, որ Ալեքսիանոս եպիսկոպոսը գրել էր Արքայից վանքում, 1486 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայտ. 11 ա:

— 225. Դաւիթ քահանա, աշակերտ և եղբորորդի Աւագտէր վարդապետի, որ Բոլորածորի Սպիտակաւոր Աստուածածնի վանքի առաջնորդն էր: Դաւթի եղբայրներն են՝ Ջաքարիա գրիչ և Աբրահամ գրիչ և նկարիչ: Վայոց ձորի Սրկղունք կամ Սրկղունից գյուղում, որ Պօռշեանների ուստանն էր, արտագրել է մի խումբ ձեռագրեր, որոնցից հայանի են՝ Աւետարան 1459 թ., Աւետարան 1473 թ., Աւետարան 1475 թ., Ճառընտիր 1478 թ. և Շարական 1487 թ.:—Նօտարք 192, Ձեռ. Դաղեան, Բ. 55 ա, Ձեռ. Կարին. 18, 60, Սմբատեանց, Երնջակ 178, Յովսէփեան, Խաղբակեանք 234—5:

— 226. Դաւիթ, մերձավոր Յովհանէս երեցի, որ Բերկրիի Առեղս գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 508:

— 227. Դաւիթ, կրոնավոր Գողթն գավառի Բուստայ անապատում, 1489 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 275:

— 228. Դաւիթ քահանա, երեց եղբայր Աբրահամ վարդապետի, որ Վայոց ձորի Վերին Նորովանք ուխտում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Ձեռ. Վասպ. 522 (տես և Աւագտէր):

— 229. Դաւիթ, ազգական Սիրատանի, որ Կեսարիայի Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայսմաւուրք՝ 1495 թ.—Ալպոթեան, Պատմ. հայ. Կես. Բ. 1850:

— 230. Դաւիթ Հիգանցի, հայր Խուրազադ ստացողի՝ 1497 թ.—Տաշեան, Յուլ. 284:

— 231. Դաւիթ, եղբայր Յովհաննէս քահանայի, որի համար մի Աւետարան գրել տվեց Թավրէզ տիկինը, 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 526:

— 232. Դաւիթ Դ, կաթողիկոս Աղթամարի, հաջորդ եղիայի և նախորդ Բարսեղ Բ-ի (Ժե դար).—Հաւաք. 61 (Կեղծիք):

— 233. Դաւիթ Ե. կաթողիկոս Աղթամարի. հաջորդ Թադէոս Գ-ի և նախորդ Սահակ Գ-ի (Ժե դար).—Հաւաք. 61 (Կեղծիք):

— 234. Դաւիթ Ջ. կաթողիկոս Աղթամարի. հաջորդ Ստեփաննոս Զ-ի և նախորդ Գրիգոր Զ-ի (Ժե դար).—Հաւաք. 61 (Կեղծիք):

— 235. Դաւիթ է. կաթողիկոս Աղթամարի. հաջորդ Գրիգոր Է-ի և նախորդ Ջաքարիա Գ-ի (Ժե դար).—Հաւաք. 62 (Կեղծիք):

— 236. Դաւիթ վարդապետ, աշակերտ Գր. Տաթևացու. գրեց Լուծմունք Դիոնիսիոս Արիսպագացու (Ժե դար).—Կնիք հաւ. յոջ. 34:

— 237. Դաւիթ գրիչ. օրինակել է Եւագրը. (տես Սարգիսեան, Եւագր. ներած. էջ ՃՀէ). ձեռագիրը այժմ գտնվում է էջմիածնի ձեռագրատանը (Ժե դար):

— 238. Դաւիթ Ռստագնեց եղնովտացի. ձյան հուսի տակ մնալով մեռավ 1500 թ.—Տաշեան, Յուլ. 486:

— 239. Դաւիթ արեղա, նվիրակ էջմիածնի ի Սուչավանաւատակվեց Ամասիայում, 1506 թ. ավելին տես Յովհ. եպս.—Տաշեան, Յուլ. 55 բ. Նոր վկ. 340, 342, Ձեռ. Հալէպի Ա 105:

— 240. Դաւիթ կաթողիկոս Աղուանից, գահակալել է ՌԻԲ = 1573 թվին՝ հաջորդելով ուրացեալ Գրիգորին, որ գահ էր բարձրացել 1556 թվին. իրեն էլ հաջորդեց Փիլիպպոս Տուսեցի՝ նույն 1573 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 89 բ:

— 241. Դաւիթ եպիսկոպոս Գեղամեցի, որդի Խաչիկի. Շուղազայ գյուղից էր. Խնուսում օրինակել է մի Աւետարան՝

1587 թ. Շահաբասի գերեզմարութեան ժամանակ գնաց Չաղամի քրկիրը և եղավ առաջնորդ Խորտական Ս. Աստուածածին վանքի: Գրել է Շահաբասի արշավանքի, Հայոց գաղթի և 1606—7 թվի սովի ողբախառն ոտանավոր պատմութիւնը, որ սկսվում է այսպէս.

Հազար յիսուն և հինգ թուիս
Սասակացաւ սով վերայ երկրիս...
Երկու ամ բոլոր սով տեսաք,
Օտար երկիր վտարեցաք...
Վայ քեզ, Դաւիթ Գեղամեցի,
Վասն քո մեղացն ամենայնի ևն:

Ողբը գրված է 1610 թ. նրա մի սասը՝ «Ողբք ի Ջուղա» հրատարակված է Հայապ. 614—6, մասամբ նաև Տաշեան, Ցուց. 181: Նույն Դաւիթ եպիսկոպոսը նորոգել է Շողուազայ վանքի մոտիկ Աղբիւխս գյուղի եկեղեցին, ինչպես և Մասրուց անապատը, որի համար էլ կա իր անունով մի խաչքար՝ 1611 թվից:— Միսական 34, 52—53, 59, 97. Ստրատեանց, Գեղարքունի 511—3:

— 242. Դաւիթ եպիսկոպոս Ղարամանենց՝ Շամքորեցի. միաբան Հարանց անապատի (1610). հիմնեց Չարեքազեան անապատը, ուր և մնաց մինչև մահը.— Առաք. պտմ. 193:

— 243. Դաւիթ Բ. Արղար, Մերդինցի. պատրիարք Երուսաղէմի «1593—1613 ? թ». եղբորորդին էր Անդրէաս Գարոնտէրի, որի վերջին տարիներում գահակից եղավ և ժահվանից հետո էլ հաջորդ.— Ազգապ. 2260, Հայ—Վենետ. 214:

— 244. Դաւիթ Գ. Վաղարշապատցի, կաթողիկոս Հայոց «1590—1629 թ». նախապես Գրիգոր ԺԲ կաթողիկոսի աթոռակիցն էր («1584 թ. ըստ Ազգապ. 2279. իսկ ըստ Ալիշան, Կոմենից 54 գահակալել է 1586 թ.): Կաթողիկոսութեան ժամանակ պարտապահանջներից նեղված՝ իրեն աթոռակից ընտրեց հետըզհետէ Մելքիսեդեկ, Սրապիոն և Սահակ կաթողիկոսներին: Հարկերից նեղված այդ կաթողիկոսները տառապալից և աստանդական կյանք վարեցին: Մելքիսեդեկը այնպիսի բռնակալ մեկն եղավ, որ Դաւիթին չեզոքացնելով՝ իրապես կաթողիկոսութիւն վարեց անարժանաբար: Դաւիթը քաղվեց Տաթև: Շահաբասի արշավանքի ժամանակ գերի տարվեց Սպահան «1604 թ». այնուհետև դարձավ էջմիածին «1612 թ», բայց Մելքիսեդեկի թշնամական արարքներից զզված՝ հրաժարվեց կաթողիկոսութիւնից:

Մեռավ «1633 թ.»—Ջըր. սարկ. Գ. 33. Առաք. պտմ. 2, 3, 8, 10, 14, 18, 139—141, 153—6, 162—7, 176—7, 332, 338—9. — սեռ. Դաւթիճ՝ Նշխ. մատ. 72:—Չամչ. Գ. 533—600. Ազգապ. 2287—2400:

— 245. Դաւիթ Ա. Արևելցի, պատրիարք Կ. Պոլսի՝ «1639—1641 թ». հայադավանութեան ջերմ պաշտպան. նախապես էջմիածնի նվիրակ էր. Չաքարիա պատրիարքի մահից հետո՝ նստավ աթոռը: Բայց 2 տարուց հետո, կաթողիկ կուսակցութեան կողմից պաշտոնանկ արվեց և ընտրվեց կաթողիկամիտ Կիրակոս վրդ. Երևանցին «1641—1642 թ»: Սրա մահից հետո նստավ Խաչատուր Սեբաստացին («1642 թ»), որ նույնպես կաթողիկ կուսակցութիւնից էր: Դաւիթը մի քանի ամսից հետո գահընկեց արեց սրան և խլեց աթոռը՝ դուրս վտարելով կաթողիկներին, որոնց գլուխն էր Կղեմէս Կալանոս: Կաթողիկները կաշառքով գնեցին աթոռը պետութիւնից և պատրիարք դրին Թովմաս Բերիացուն «1644 թ», որ սակայն չկարողանալով խոստացած կաշառք վճարել, թողեց աթոռը և փախավ Հոռո: Դաւիթը, որ Կիպրոս էր քշված, անմիջապես դարձավ և տիրեց աթոռին: Հինգ տարվա ալիկոծյալ իշխանութիւնից հետո՝ պաշտոնանկ եղավ «1649 թ»: Այնուհետև մի քանի անգամ աշխարհակալ տեղակալներ և Դաւիթ իրարից խլխլեցին աթոռը, մինչև «1651 թ», երբ Դաւիթ անցավ Բերիա և գահ բարձրացավ Եղիազար Այնթապցին:— Երեմ. չէլ. օրագր. 17, 25, 39, 40. Ազգապ. 2464:

— 246. Դաւիթ երեց Եւզոկիացի. ունի Ուղեգրութիւն Ստամպուլից Փոքր-Ասիա ևն, «1651 թ». — Տաշեան, Ցուց. 840—841:

— 247. Դաւիթ վրդ. Բաղիշեցի, մականուն «Բանասէր». նորահայտ պատմիչ ԺԷ դարու: Ծնվել ու սնվել է Բաղէշում, ուր ստացել է նաև իր ուսումը՝ Բաղէշի առաջնորդ Մեսրոպ արքեպիսկոպոսի մոտ: 1641 թ. ընդունում է նրանից ձեռնադրութիւն և 1651 թվին կարգվում վանահայր Բաղէշի Խնդրակատար վանքի, որ և ինքն է նորոգում: 1673 թվին ուխտի է գնում Լիմ, ուր և մեռնում ու թաղվում է նույն թվին: Մնում է իր դամբանը և տապանաքարը: Գրել է Ծաղկաքաղ պատմութիւն, որ սկսվում է Յարեթից և գալիս է մինչև իր ժամանակը, քաղելով Խորենացուց, Փաւստոսից ևն, իսկ ավելի նոր ժամանակները Թովմա Արծրունուց: Առանձին գլուխներ ունի Սասանեանց, Օսմանցոց. նաև Հայոց կաթողիկոսների պատմութեան համար:—

Այս հեղինակի մասին խոսում է նախ Նոտարք (էջ 86), բերելով 4 կարճ հատվածներ (էջ 86, 123, 148, 210)՝ 1441-1463 թվերից: Ավելի երկար հատվածներ ունի Չես. Գաղեան, Ա. էջ 96-99. Իսկ կենսագրությունը տալիս է Կիրիկեցի (կարծես՝ Յ. Թօփ-ճեանն է), Արարատ 1898, էջ 120-124, և ասում է թե պատրաստվում է հրատարակել նույն պատմիչի աշխատությունը, բայց մինչև այժմ խոստումը չէ կատարված: Հայաս. 129.

— 248. Գալիք Մելքոնեան Աերաստացի. 21 տարեկան երիտասարդ, բաղնիսի վարսավիր էր Սևրսատիայում. առաջարկում են գտնայ մահճեղական. երբ մեքժում է, 20 օր անդադար տանջում են, վերջապես փոսի մեջ կիսովին թաղած՝ քարկոծելով նահատակում են «1677 թ». Աղգապ. 2630, Manus. brit. mus. 180: Նոր վկ. 504-517:

— 249. Գալիք Ա. Բերիացի, որ և Կարկառացի. նախապես Հալեպում վարդապետ էր. երբ Սսի Քաջատուր կաթուղիկոսը երուսաղէսից վերադարձին Հալեպում Ասորոց կաթուղիկոս օձեց Անդրէաս Հալպցի ասորուն, Գալիք Բերիացին ևս զայրանալով՝ հիմնեց առանձին հակաթոռ կաթուղիկոսություն («1663 թ»): Մեռավ 1679 թ. և նրան հաջորդեց Ազարիա Կարկառացին:— Աղգապ. 2589: (Այն տեղեկությունը թե Գալիքը բռնի խլել է Սսի աթոռը Գրիգոր Պիժակ կաթուղիկոսի ձեռքից և նստել է 1669-1673 թվերին իր կաթուղիկոս Սսի՝ չգիտե Աղգապ.):

— 250. Գալիք Սալաձորեցի (այսպես կոչված Կարնոյ մոտիկ Սալաձոր գյուղի անունով), մականուն Որրիկ. նախ սարկավագ էր, ապա եղավ քահանա և իր նուանայ անուն աղջկա մահից հետո օձվեց վարդապետ: Ունի զանազան տաղեր, որոնցից նշանավոր է Դավասանի ծաղկանց, որ հրատարակեց Նորայր Բիզանդացին, Բանաս. 1901, էջ 87-129: Տաղն սկրսվում է այսպես.

Օրհնեալ ևս դու, Հայր երկնաւոր, անքննելի աստուածութիւն,
 Կամիճ գովել սակաւ մի բան, միտքս տկար, խելքս է ի քուն,
 Անգամալոյժ եմ ու համբ, հաշմն և արուզ ու թոյլարիւն,
 Ոտներս բեկեալ, ձեռներս կապած, ականջս խուլ, ծանար և խորուն.

Մի քանի տող էլ ծաղիկների թվումից.

Նախ ձնծաղիկն ու չիգիտամ, բարդն ու խաժուակն յառաջագոյն:
 Սոքա չորսն միաբանին ու ձայն ածեն ծաղկոնեռուն.

«Ծաղկունք, զարթիք ի խոր քնոյն. քանի պառկիք ներքև հողուն.

«Ելէ՛ք, զաշխարհ զարդարեցէ՛ք, բերք ի բերուց անթիւ անհունու:

Ապա բուսնին ծառք և տնկունք, ծաղկին ծառներն պտղատուն,
 Յետոյ բերդոն ու կոկոռոն կու ջահառին ի հետ զամպուն,
 Յինկն զեղին ծաղիկ ցնծայ, փայլէ, ծփայ մեջ ջրերուն.
 Ջուրն ու շայիր չիման ծաղկունք ցնծան ի յետ ձնարերնուն,
 Լեռն ու մարմանդ ծաղիկ դառնայ, ծաղկունք ծաղկին ի սարերուն...

Ընդամենը 134 տող է, որոնց վերջում տալիս է իր հիշատակությունը.

Յև Գալիքն եմ, շատ դատեցայ, գլուխն առնում ծաղկոնեռուն,
 Սակաւ ծաղկունքն ես եմ գովել, բազում ջնաց վարպետներուն,
 Երկիրս Արզրում կասեն, Սալաձոր գեղս իմ օթևան,
 Ով ոք որ «Հայր մեր» ասէ՝ լինի Աստուծոյ սիրական:

Հեղինակը համարվում է ժէ դարից.—Յուշիկք, Բ. 126, Տաշեան, Տուց. 460, 820, Ակինեան ՀԱ 1936, 495-501:

— 251. Գալիք Քանաքեռացի. ազգական պատմիչ Ջաքարիա սարկավագի. Գարսից պետության կողմից նշանակվեց Կոտայքի և Անբերդի գավառատեսուչ (ժէ դար).— Ջքր. սարկ. Ա. 18, 47, 66, 69, 73. Գ. 45. Այրարատ 179, 295:

— 252. Գալիք Սիւնեցի, 18-րդ դարի նշանավոր հայ գորավարը, որ սկսեց և գլուխ բերավ Սիւնեաց երկրի ապստամբության և ազատության գործը: Հայտնի է ավելի սովորական Գալիք բեգ անունով: Վրաց թագավորի զորավարներից մեկն էր. 50 կտրիճ հայեր հավաքած իր գլուխը, «1722 թվին» եկավ Կապան (Ղափան) և հայոց ապստամբության գլուխն անցավ: Իր առաջին գործն եղավ մաքրել իր հայրենիքը թուրք ու պարսիկ լսաներից և նրանց արբանյակ հորդաներից: Հարձակվեց նախ Ղարա-Չոռու ալազակ թուրք ցեղի վրա, ջարդեց ու ցրեց նրանց: Այս առաջին հաջողության վրա, 400 հայեր խմբվեցին նրա գրոշակի տակ: Թուրքական Ջիվանշիրների ցեղը լսելով Գալիքի գործերը, 16,000 հոգով արշավեցին նրա վրա. Գալիքը իր 400 քաջերով նրանց դեմ դուրս եկավ և երկու օրվա կռվից հետո, ջարդեց ու փախցրեց նրանց իր երկրից դուրս: Գալիքի համբավը արդեն տարածվեց ամեն կողմ և Սիւնեաց զանազան կողմերից խումբ խումբ հայեր դիմում էին Գալիքի բանակը: Այսպեսով նրա գոր-

քի թիվը հասավ 7000-ի, որից 2000 գտնվում էր Դաւիթի ձեռքի տակ, իսկ մնացածը գանազան շրջաններում: Դաւիթը նրանց վրա նշանակեց նոր զորավարներ, որոնց գլխավորներն էին Մխիթար սպարապետ, Աւետիք քահանա, Թորոս իշխան և Ստեփան Շահումեան: Պարսից խաները տեսնելով որ շարժումը հետզհետե սպառնալի է դառնում, շտապեցին միանալ և Դաւիթի վրա արշավեցին: Դաւիթը բոլորին հաղթեց և նրանց բերդերից մի քանիսը գրավեց: Արշավեց նաև Նախիջևանի խանի վրա, բայց Ագուլեցի հայոց դավաճանությամբ պարտվեց և նրանց ահապին զորութեան տեղի տալով՝ քաշվեց իր երկիրը, ուր հիմնեց Հալիձորի ամուր բերդը և իր աթոռանիստը դարձրեց (1724): Դաւիթի զորավարները շարունակեցին կռիվը իրենց պավառներում: Բարկուշատի Ֆաթալի խանը 12,000 զորքով արշավեց Չաֆուղուրի Թորոս իշխանի վրա: Իշխանը իր 4000 զորքով ջարդեց նրա զորքը և բանակը հտ փախցրեց: Այդ միջոցին մի հայ մելիք (Երիցվանիկի մելիք Ֆրանգուլը) դավաճանությամբ թշնամու կողմն անցավ և Թորոսը շրջապատվելով՝ իր 3000 քաջերով ընկավ պատերազմի դաշտում: Թուրքերը սիրտ առած՝ եկան պաշարեցին Մեղրի քաղաքը. տեղացիք սկսեցին դիմադրել. բայց անկարող էին դիմանալ պաշարողների ահապին զորութեան: Այդ միջոցին օգնութեան հասավ Շահումեանը 2000 զորքով. թուրքերը մնացին երկու սրի միջև և այնպես ջարդվեցին, որ 11,000 զինակ թողնելով դաշտում, ցիրուցան եղան: Այսպես, կարճ ժամանակում Դաւիթը մաքրեց Միւնիքը, խաների իշխանութիւնը խորտակեց և երկիրը էր իշխանութեան տակ առավ: Հերթը հասավ Օսմանցոց հետ կռվելու: Պարսից Թահմազ շահը, որ նստում էր Մազանդարանում, իր երկիրը աֆղաններից ազատելու համար սկսել էր բանակցութեաններ վարել Ռուսաց հետ և խոստանում էր հասպից ծովի եզերքից մի քանի քաղաքներ նրանց տալ՝ օգնութեան ստանալու հույսով: Երբ Պետրոս կայսրը առաջացավ դեպի Իերբենդ, Բագու և Գիւլան, Օսմանցիք զայրացան և Ռուսաց ոտքը արեւելքից կտրելու համար՝ իրենց բանակը ուղարկեցին Պարսից վրա: Օսմանցիք արագութեամբ գրավեցին Երևանը, Նախիջևանը, Թավրիզը և Համազանը: Լսելով Դաւիթի ապստամբութեանը, Հաջի Մուսթաֆա փաշայի հրամանատարութեամբ մի զորաբանակ էլ ուղարկեցին նրա վրա, Միւնեաց երկիրը նվաճելու համար: Օսմանցիների սարսափից՝ Դաւիթ բեգի զորքի մեծ մասը թողեց ու փախավ. այնպես որ Դաւիթի մոտ մնաց միայն 450 հոգի: Օսմանցիք ա-

մեն կողմը գրավեցին և եկան Հալիձորը պաշարեցին: Դաւիթը որոշեց մինչև վերջին շունչը կռվել: Օսմանցիք 6 օր անընդհատ ուժակոծեցին Հալիձորը, վերելակներով աշխատում էին բերդից ներս խուժել, բայց մեծ կոտորածով շարունակ ետ էին մղվում: Սոսկալի եղավ 7-րդ օրվա հարձակումը, երբ առավտոից մինչև երեկո, 8 ժամ շարունակ թշնամի զորքը կռվելով, գնդակների տարափի տակ՝ ամեն գնով գրավել էր ուզում բերդը: Օրը վերջանալու վրա էր և ամեն հույս սպառված: Պաշարվածները երկընթեց միայն օգնութեան էին ազդակում, Հանկարծ Մխիթար սպարապետը և Աւետիք քահանան 300 քաջերի գլուխն անցած, բերդի ծածուկ դռնից դուրս թռան և թափվեցին թշնամի բանակի վրա: Սոսկալի շփոթութեան ընկավ Օսմանցոց մեջ. վրա հասած մթութեանը մեծացրեց սարսափը և նրանք գլուխները կորցրած՝ փախան, ցիրուցան եղան: Օսմանցիք նոր զորք հավաքեցին և երկրորդ անգամ եկան Հալիձորը պաշարելու: Դաւիթը մտածեց մի խորամանկ միջոց. գիշերանց, մատակ ձիերի մի երամակ արձակեց նրանց բանակի վրա. բանակի ձիերը կատաղած, հեծյալներին կոխտեսելով՝ սկսեցին այս ու այն կողմ վազել. իսկ ինքը Դաւիթը հարձակվեց թշնամու վրա, կոտորեց ու փախցրեց (1726): Այս հաղթութեանից հետո, Դաւիթը դիմեց Պարսից Թահմազ շահին և առաջարկեց նրան դաշնակցել և միասին կռվել Օսմանցոց դեմ: Թահմազ շահը, որ նույնպես կռվում էր Օսմանցոց դեմ, լսելով Դաւիթի տարած հաղթութեանը, սիրով ընդունեց առաջարկը, առանձին հրովարտակ ուղարկեց նրան և Միւնեաց երկրի իշխանաց իշխան հրատարակեց՝ դրամ կտրելու էլ իրավունք շնորհելով: Այս աջակցութեանից քաջախելված՝ Դաւիթը Մեղրին, Օրդուպատը, Ագուլիսը, Չաֆուղուրը գրավեց ու մաքրեց Օսմանցիներից, և մինչդեռ ավելի էր ուզում առաջանալ, մահը վրա հասավ ու մեռավ իր իշխանութեան վեցերորդ տարում («1728 թ»):— Դաւիթ բեգի պատմութեանը տպված է նախ Վաղարշապատ 1871, այս վերնագրով. «Ընտիր պատմութիւն Դաւիթ բեգին և պատերազմաց հայոցն Պափանու»: Ավելի ընդարձակ է Ռաֆֆի «Պատմայի մելիքութիւնները» և վիպական ձևով էլ՝ նրա «Դաւիթ բեկ» պատմական վեպը: Տես նաև Լէօ, Հայկ. տպագր. հտ. Բ, էջ 351—383: Առանձին հետաքրքրութեան է ներկայացնում Մ. Ներսիսյանի հոդվածը «Դաւիթ բեկի շարժման արձագանքները Վասպուրականում և հարևան գավառներում» Տեղեկ. Արմֆանի 1941, № 5, էջ 73—75, 1722 թվին Լիմ

կղզուձ գումարված ժողովի մասին՝ հայկական ապստամբութուն պատրաստելու համար Վասպուրականում:— Այս տարի (1944) Երևանում պատրաստվեց Դաւիթ բէգի կինոնկարը թե հայերեն և թե ռուսերեն լեզուներով:

— 253. Դաւիթ Ե Էնեգեթցի, կաթուղիկոս հայոց «1801—1807 թ»:— Նախապես ուղարկվել էր Պոլիս, որպեսզի Դուկաս կաթուղիկոսի հաջորդի ընտրութեան ձեռնարկի (1800). այնտեղ ընտրվեց պատրիարք Պոլսի՝ Դաւիթ Բ. Թիֆլիզցի անունով (1800 ապր. 28): Քիչ ժամանակից մեկնեց Էջմիածին, ուր Երևանի խանի զինվորական օգնութեամբ բռնի կաթուղիկոս օժվեց (1801 թ.), մինչդեռ ազգի ընտրելին Դանիէլն էր, որ կաթուղիկոս օժվեց Բաղրևանդում: Այսպես սկսվեց Դաւիթ-Դանիէլեան վեճը: Դաւիթը մեծ դաժանութեամբ վարվեց թե, Դանիէլի և թե բոլոր նրա համակիրների հետ: Բայց վերջապես Պարսից թագավորի հրամանով պաշտոնանկ եղավ, աթոռը հանձնելով Դանիէլին (1807): Այնուհետև ապրում էր վանքում՝ առանձնակաց կյանքով: Մեռավ 1817 թ. Եփրատ կաթուղիկոսի օրով:— Ազգագ. 3287—3348:

— 254. Դաւիթ փիլիսոփա, գրել է Դրուատ գովեստի Ստեփաննոս նախավկայի. ձեռագիրը 1307 թվից է. ուստի հեղինակը ավելի հին: Սարգիսեան (Ձեռ. Վենետ. Բ. 506) համարում է Դաւիթ առաջնորդ Ս. Ստեփաննոս վանաց, Ժ դար:

ԴԱԻՈՆ, ար. ծագումն անհայտ:

— Դաւոն իշխան (աղվան թե պարսիկ), որ դավաճանաբար սպանեց Ստեփաննոս Աբլասաղին՝ 830 թ.— Կղկնտ. Գ. ի:

*ԴԱԻՈՒՏ, սրարական ձևն է Դաւիթ անվան. տես անդ. հիշված է Ժե դարից. տես Տաշիան, Յուզ. 724: Անցյալ դարում գործածական էր Պոյսում՝ արևմտյան տառադարձութեամբ Տաւար ձևով, բայց այժմ խոփանված է:

*ԴԱԻՐԱՆ, ար. արար. دایران davran «ըրջան, դարաշրջան, ժամանակաշրջան»: Հիշված եմ գտնում մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն զրված է 1477 թվից ուշ (Ձեռ. Աղուլ. Արրտ. 1911, 218):

ԴԵՒԱՅ, իգ. ծագումն անհայտ. անշուշտ այս ձևն է ենթադրում Վեկույ գրչութունը, որ իբրև իգ. անուն հիշված է մի անգամ, 1327 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Աղուլ. Արրտ. 1911, 462:

*ԴԵՒԻՇ, իգ. թրք. دویج degis «փոխանակութուն» բառից, ինչպես կա նաև Փոխան=Բաղալ (տես այս անունները): Մի անգամ գտնում եմ Ժե դարում:

— Դեկիշ, կին Ստեփանոսի և մայր Մկրտչի, մերձավոր Դովլաթխանում, որ Աղթամարում Հայրապետ արեղային օրինակել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.— Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12 բ:

ԴԵԹԱ, իգ. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԳ դարում:

— Դեթա, կին Սիմէոն քահանայի և մայր Վարդան քահանայի, որ իր 15 տարեկան Իգնատիոս անունով սարկավագ որդու համար գրեց մի Աւետարան՝ Պաւղասխ դաշտի Աղպինար գյուղում, 1331 թ.— Ձեռ. Վասպ. 174:

*ԴԵԼԻՂԱՐԴԱՇ, ար. < թրք. دلیقارداش deliqardaş կամ deluqardaş բառից, որ նշանակում է «զիժ եղբայր»: Այս անունով մի գյուղ էլ կա Նոր-Բայազիտի մոտ: Իբրև արական անուն հիշված է մի անգամ Ժե դարում՝ Տիլուզարտաշ ձևով (1513 թ. Օրբ. Ժմ. 46 = Սիսական 34ա):

*ԴԵՀԿԱՆ, ար. < պհլ. *dēhkān, պրս. دهگان dihkān «գյուղական ագնվական, գեղացի» բառից: Հայերենում գործածական է նաև իբրև հասարակ անուն՝ «կուսակալ, գավառապետ» նշանակութեամբ: Իբրև հատուկ անուն գործածական էր նաև Իրանցոց մոտ. հմմտ. Ἀδειγάνες Սելևկիայի մագիստրատը. հիշվում է դարձյալ իմաստունն Dihkān (Շահնամէ, հտ. 1, էջ 151).— Հիւրը. 37, Justi 82:

— Դեկեան նահապետ Մամիկոնեան, որ Պարսից գործով արշավեց Արշակ Բ-ի (350—368 թ.) վրա, բայց հաղթվեց ու սպանվեց Վասակի ձեռքով:— Բուզ. Դ. լբ:

ԴԵՀՈՒՊ, ար. ծագումն անհայտ.— Բառգիրք Երևմտյան գիտե դեհուպ «նպաստ կամ նուստ» (այսպես անորոշ ձևով՝ էջ 75): Գործածված եմ գտնում մի անգամ Ժե դարում:

— Դեհուպ, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Երևանի Նորաշինիկ գյուղում, 1669 թ.— Ձեռ. Սեան. 15 ա, Սիսական 368:

+ ԴԵՂ, ար. < հյ. դեղ «գարման» բառից, ինչպես ունինք Պոստաղեղ, Դեղիկ.

— 1. Դեղ, իր եղբայր Մխիթարի հետ մի խաչքար է կանգնեցրել իր մյուս եղբայր Շաշի հիշատակին, 1262 թ.— Յովսէփեան, Պաղրակեանք 134, Սիսական 175:

— 2. Դեղ, մի խաչքար է կանգնեցրել Նորավանքում, 1269 թ.— Սիսական 200:

— 3. Դեղ, կանգնեցրել է նույնպես մի խաչքար՝ 1286 թ.— Յովսէփեան, Պաղրակեանք 134:

— 4. Դեղ, իբրև վկա հիշվում է Քանաքեռում, մի այգու վաճառման արժիկ, 1306 թ.— Բանաս. 1903, էջ 32 (նույնը գիտէ նաև Այրարատ 298, բայց չունի 'Դեղ անունը):

— 5. Դեղ ոմն հիշված է նաև անթվական մի արձանագրության մեջ՝ իբրև նվիրատու Թանատի վանքի՝ Միսական 123: + ԴԵՂԻԿ ար. նախորդի փաղաքշականն է. մի անգամ գրտնում եմ գործածված ԺԳ—ԺԴ դարում:

— 1. 'Դեղիկ, հայր Մխիթարի, որ հիմնեց Մարտիրոս գյուղը (տես այս անունը), 1283 թ.— Յովսէփեան, Խաղրակեանք 45, 126, 148:

— 2. 'Դեղիկ (սեռ. Դեղկան), Արճէշում Դէոսկորոս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1331 թ.— Ձեռ. Վասպ. 177—8: + ԴԵՂԻՆ, ար. < հյ. դեղին «դեղնագույն» բառից, ինչպես կա թրք. Սարբ', Սարի, Սարիքեզ՝ sarā «դեղին» բառից, որից և Սարեան ազգանունը. այսպես նաև Սարսլխան:

— 'Դեղիկ, նշանավոր հայ բժիշկ. ունի բժշկական աշխատություններ. հիշված է Ամիրտ. անգ. 2, առաջարանում՝ Մխիթար Հերացուց, Անարոն, Ստեփաննոս և ճոսիին բժիշկներից հետո, ուրիմն ԺԳ դարից.— Տաշեան, Յուց. 199, Յովսեփեան, Հետադոս. Բ. 414, 420.— Ակինեան, ՀԱ 1931, 708 դնում է ԺԳ դարի առաջին կեսից. իսկ Բասմաջևան, Ամիրտ. անգ. էջ իր դնում է ԺԱ դարից և Վահրամ սպարապետի որդի Գրիգորի համար գեղագիր գրող բժիշկն է համարում:

ԴԵՂՄՈՒՆ, իգ. արդյոք հյ. դեղձան բառից աղավաղված. գտնում եմ գործածված երկու անգամ ԺԷ դարում:

— 1. 'Կեղծուն, դուստր Մարտիրոս քահանայի, 1608 թ.— Manus. brit. mus. 44 ա:

— 2. Կեղծուն ոմն, հիշված 1680 թվի մի հիշատակարանում, Ձեռ. Վասպ. 568:

+ ԴԵՂՁԱՆԻԿ, իգ. < հյ. դեղձանիկ թռչունի անունից. նորակերտ հազվագյուտ անուն. տես Խորհ. Հյստ. 1936, հունվ. 26, էջ 4:

*ԴԵՄԵՏՐ, ար. < հուն. Δημήτριος անունից, որ ծագում է Δημήτριος ձևից, այն է երկրագործության աստվածուհին = լատ. Ceres. բուն նշանակում է δῆμος+միտրո «Մայր երկրի» (Bailly 456): Իբրև արական անուն գործածական էր նաև հունաց մեջ. այս անունով են կոչվում Մակեդոնիայի և Ասորիքի մի քանի թագավորներ: Այսպես են՝ Մակեդոնիայի թագավորներից՝ Դե-

մետր Ա 295—287, Դեմետր Բ 241—231, իսկ Ասորիքի թագավորներից՝ Դեմետր Ա Սոտեր, Մեծն Անտիոքոսի թոռը՝ 163—150, Դեմետր Բ Նիկատոր 146—125, Դեմետր Գ Երջանիկ, Ն. Ք. 94 թ.: Հույներից անցավ Հռոմայեցոց և գործածական էր Կեսարի և Օգոստոսի ժամանակ: Հայտնի է օրինակ Demetrius շնական փելիսոփան՝ Կալիզուլայի ժամանակ: Քրիստոնեության ժամանակ այս անունը, թեև հեթանոսական, շարունակեց իր գոյությունը: Այսպես՝ ունինք Դեմետրոս Նալբանդյան Ալեքսանդրիայի, Դեմետրիոս Նահատակ Թեսաղոնիկեցի, Դեմետրիանոս սարկավազ վկա են: Սովորական դարձավ հատկապես սլավական ժողովուրդների մեջ: Ռուսաց մեջ կան Димитрий կամ Дмитрий անունով մի քանի թագավորներ, ինչպես և Վրաց մեջ: Հայոց մեջ հին ժամանակ սովորական չէր. իսկ այժմ բոլորովին անգործածական:

— 1. Դեմետր իշխան հնդիկ, որ իր եղբոր՝ Գիսանէի հետ վճռվելով Հնդկաստանից, միասին եկան Հայաստան՝ Վաղարշակ թագավորի (Ն. Ք. 149—127) օրով և ստացան Տարոն գավառը: Թոռները նրանց անունով կանգնեցրին Դեմետր և Գիսանէ կուռքերը:— Ձեռ. 35.— սև. 'Կեմետրեայ՝ Ձեռ. 36, Վրդ. ժը:

— 2. 'Կեմետրլ՝ կուռք յանուն Դեմետր հնդիկ իշխանի. Լուսաւորիչը կործանեց նրա տաճարը և տեղը հիմնեց Ս. Կարապետի վանքը:— Ձեռ. 32.— սեռ. 'Կեմետրեայ՝ Ձեռ. 8, 25, 33, 34, 41. Յայսմ. նոյ. 29. Դրնդ. 514.— տես և Խալաթեան, Ձեմոր Դրակ 58, Սարգիսեան, Ազաթ. և իւր բազմ. 126:

— 3. 'Կեմետր որդի Արձանի՝ մեծի քրմապետին Գիսանեայ. պատերազմի դուրս եկավ Լուսաւորի դեմ Տարոնում, բայց հաղթվեց և սպանվեց:— Ձեռ. 25, 27, 28, 30.— սեռ. 'Կեմետրեայ՝ Ձեռ. 29. — 'Կեմետրեանի՝ Վրդն. լս. 54:

— 4. 'Կեմետր Նահապետ Գեթունեաց, ուղեկցեց Մեծն Ներսէսին (մ. «373 թ»)՝ առ Վաղէս դեսպանության ժամանակ:— Բուգ. Դ. ժա (այստեղ առանց ը վերջաձայնի է. ուստի և Justi 82 բ և 5 այս անունը կցում է պհլ. Admēt անվան, որի բուն նշանակությունն է «հույս»):

— 5. 'Կեմետր՝ մարդպան, տեր Գագ բերդի. վախենալով Դաւիթ Անհողին իշխանից, հավատափոխ եղավ և վրաց դավաճանությունն ընդունելով՝ նրանց օգնությունը խնդրեց: Բայց Դաւիթը հաղթեց նրան և բերդից վանեց (Ժ դար):— Ասող. Գ. 1: ԴԵՄԱՂՏ, ար. ծագումն անհայտ:

— Դեմնագլտ նախարար հայոց. դեմ դրավ վրացի Միհրը-
զատ թագավորին. բայց հետո ընկճվեց և Միհրդատը նստավ
թագավոր հայոց (46 թ. ըստ Չամչ. Ա. 302): Նույն անձը Ե.
Դուրեան (Ազգ. պատմ. 129) կոչում է Դեմնուսու: Իսկ Գրգը-
Քնն. պատմ. Բ. 303 Դեմնուսի մարգարան հայոց:

ԴԵՍՈՒՄ, ար. ծագումն անհայտ:

— 1. Դեսուս, հայր Հասանի, որ պատեր. զմեւ սպանել էր
Սմբատին՝ որդի Վասակի՝ տեառն Սոււարանի (Գանձասար), շուրջ
1147 թ.— Հայաստ. 387 (սեռ. Դեսուսյ ձևով):— Սրանց գերդաստու-
նը՝ Դեսուսեանց ձևով հիշված է Հաղբատի անթվական մի արձա-
նագրության մեջ, որ ունին Բժշկեան, Օնանպ. Ի Լեհ. 79 և Եր-
զնկեանց, Հնախ. տեղագր. 35:

— 2. Դեսուս իշխան, «պարկեզտ պատանի», Սաչենի
Հասան-Ջալալ իշխանի հետ զնաց Թաթարաց Սարգախ խանին
տեսության (ԺԳ դար).— Կիր. ծգ:

*ԴԵՍՊՈՒՆԱ, իգ. հուն. δέσπονα «տիկին» բառից:

— 1. Դեսպինա կին Շնոֆոր պարոնի, որ Սերաստիայում
գրել տվեց մի Յայմաուերթ՝ 1487 թ.— Ձեռ. Սեր. (ՀԱ 1927,
434):

— 2. Դեսպինա անունը երկրորդ անգամ հիշված է 1581 թ.
Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1927, 316: .

† ԴԵՐԵՆԻԿ, ար. փաղարշականն է Դերեկ «որդի վանաց»
բառի և բուն նշանակում է «ուխտական գավակ». արմատն է
դերի «վանք» (տես Արմ. Բառ.) հմտ. «Գրիգոր» անունանախն
Դերանիկ, որ թարգմանի ուխտաբ ինդրեալ Ի Տեառնէ» (Արժր. Գ.
Կ). «Ու հայր նորա Սահակ կոչեաց մանկան անունն Դերեկ, որ
կոչի որդի վանաց» (Սուս.— Շապհ. 38): Արաբ պատմագիրների
մոտ հիշատակված է دیران Dairān ձևով (տես REA 1, 420). ունինք
նաև Դերեկ գորավար պարսիկ (Չամչ. Բ. 286), որ սակայն պա-
տահական նմանություն ունի մեր բառի հետ:

— 1. Դրիգոր Դերեկի Գ. Արժրուների տես Գրիգոր N 86.

2. Աշոտ Դերեկիկ, որդի Գագիկի, թագավոր Վասպու-
րականի. գահակալեց «937 թ». Իր գորավար Ապղարիկ շահնուհու
դավաճանությամբ գերի ընկավ թուրքերի ձեռքը, բայց նրա
ձեռքով էլ ազատվեց «շուրջ 945 թ». գահակալել է մինչև «954—958
թ»: Հիշված է պարզապես Դերեկիկ անունով՝ Ասող. Գ. խղ. Վրդ.
ծա. Ուոհ. 30—33.— սեռ. Դերեկյանն՝ Ուոհ. 8, 34.— Դերեկիայ՝
Սմբ. պատմ. 37. Ավելին տես Արլխարիք N 1:

— 3. Դերեկիկ, պապ Կիւրիկէի Քաղբատունայ՝ որդույ
Դաւթի. Աշոտ Գ Ողորմածի որդի Գուրգէն Ան է (N 20). տես
անդ.— սեռ. Դերեկյանն՝ Կիր. 56:

— 4. Դերեկիկ մեծ իշխան, որդի Գուրգէնի, եղբայր Գագիկի
և Աշոտի, եղբորորդի Սենեքերիմ թագավորի Արժրուենաց, որի հետ
գաղթեց Սերաստիա «1021 թ». — Վրդ. ծա.— ըստ Արժր. Գ. ժր՝
եղբայրն է Սենեքերիմի. բայց անշուշտ առաջինն է ճիշտ, որով-
հետև Սենեքերիմի եղբայրներն էին Շահնաշ և Գուրգէն:

— Դերեկ կրճատ ձևով գործածված է Ձեռ. Թաթ. 74 բ՝
անթվական մի հիշատակության մեջ, որ գրված է 1311 թվից ուշ:
ԴԵՐԵԻԱՄ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված է 1604
թ. Ձեռ. Վասպ. 815 (եթև չէ վրիպակ):

*ԴԵՐԵԻԱՍ, ար. < պհլ. Dēvdāt ձևից. հմտ. daevōdāt
«դեւերից ստեղծված», արաբ. Dīvdād հատուկ անունը (Հիւրը. 37,
506). որ. Դեղատ՝ որդի Ափշինի՝ ոստիկանին Ատրպատականի
(Յհ. Կթ):

— Դեղատ՝ գորավար Դաւթի կիրապաղատի Տայոց. պա-
տերազմից Մամլանի դեմ (Ժ դար).— գրված Տեղատ՝ Ուոհ 36:

ԴԵՍԱԿՈՐՈՍ տես Դիոսկորոս:

*ԴԻԲԱԼԻԿ, ար. գրված է Տիպալիկ, որ ինձ թվում է՝ թե
պետք է ըստ արևմտյան տառադարձության կարգով dibalik և
հասկանալ պրս. ديبا dibā «զիպակ, ոսկեհուն աղնիվ կտոր» +
տճկ. dik մանիկով, իբրև «զիպակացու»: Գործածված է մի ան-
գամ անթվական մի հիշատակարանում, որ թվի թե գրված է ԺԵ
դարում (Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1927, 312): Ավելի ուշ ունինք Դիպալիկ
1512 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 646). կրճատ ձևով գրված է Տիպալ
(Թորոս աղբ. Բ. 366) անթվական մի հիշատակարանում, որ գրվ-
ված է 1227 թվից ուշ:

*ԴԻԴԱՐ, ար. պրս. ديدار didār «զեմք, երես, աչք, հայտ-
նի» բառից: Պարսից մեջ էլ կա գործածված իբրև անձնանուն.
այսպես՝ Didār (Alixān հնդիկ բանաստեղծ (Justi 83 p): Հիշված
է մեր մեջ Ֆիտաթ ոմն Զուղայեցի՝ ԺԵ դար (Դրնդ. 460—462):

*ԴԻԴԿԱՅ, իգ. պրս. ديدگاه didegāh «զիտարան, զիտանոց»
բառից: Մի անգամ հիշված էմ գտնում ԺԳ դարում:

— Դիդկայ, կին Տուտիկի. միասին կանգնեցրին Երրորդու-
թյան մատուղը՝ 1241 թ.— Արձ. Յովհաննաձորում՝ Բորչալու (Ե.
Հալայեան, Ազգագր. հանդ. է, էջ 342):

*ԴԻԼԱՆ, ար. < թերևս պրս. د dil «սիրտ» բառի հոգնակի

dilān ձևից: Հիշատակված է ԺԶ—ԺԸ դարերում. այսպես 'Իլլան 1578 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 209), 1693 թ. (Միսական 178, ա), 1710 թ. (Ձեռ. Վասս. 1032), 1745 թ. (Ջամբո 267, իսկ անդ՝ 274 գրված Տիլան), անթվական՝ բայց 1439 թվից ուշ գրված մի հիշատակարանում (Տաշեան, Ցուց. 50): Սրանից է Իլլանեան ազգանունը (Կովկաս և Պարսկաստան): Հմտ. նաև 'Իլլանցառ:

*ԴԻԼԱՆՉԻ, ար. < արևել. թրք. ديلنجي dilançi «մուրացիկ» բառից, որ և 'Իլլանջի' ըստ տճկ. ديلنجي dilenji. գործածված է ԺԶ — ԺԷ դարերում: Այսպես՝ Իլլանջի 1575 թ. (Սմբատեանց, Գեղարքունի 809), Իլլանջի 1579 թ. (Կարապետ եպոս.՝ Դոփեանք 137), 1582 թ. (Ձեռ. Վասս. 696), 1644 թ. (անդ 276), Իլլանջի 1650 թ. (Ձեռ. Քաւր. 88 ր, Առաք. պտմ. 381), Տիլանջի 1621 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 133 ա), Իլլանջ 1629 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 110 բ), Իլլանջի 1678 թ. (Ձեռ. Վասս. 1023):

*ԴԻԼԱՆՉԱՆ, ար. կազմված է 'Իլլանց բառից՝ ջան փաղաքապանով. մի անգամ գտնում եմ գործածված 1633 թ. (Ձեռ. Վասս. 884):

*ԴԻԼԱՔ, ար. < թրք. ديلك dilek «փափագ, ցանկություն» բառից: Սրա կրճատ ձևն է՝ Դիլո: Գործածվել է ԺԶ—ԺԸ դարերում: Այսպես՝ Դիլաք 1557 թ. (Ձեռ. Վասս. 657--8), 1600 թ. (Ձեռ. Կարին. 162), 1613 թ. (Ձեռ. Վասս. 408), 1648 թ. (անդ 914), Դիլակ՝ անթվական (անդ 442), Դիլո 1734 թ. (անդ 922), Տիլէկ 1653 թ. (Երեմ. չէլ. օրագր. 42, որ և Տիլակ՝ էլ 51):

*ԴԻԼԲԱՐ, իգ. < պրս. ديلبار dilbar «սրտազրավ, գեղեցիկ» բառից: Գործածվել է ԺԶ—ԺԸ դարերում և մինչև այժմ էլ գործածական է: Այսպես՝ Տիլպար 1566 թ. (Ձեռ. Քաւր. 132 ր), 1635 թ. (Ձեռ. Վասս. 887), Դիլբար 1658 թ. (Ձեռ. Քաւր. 51 ր), Դիլպար 1708 թ. (Ձեռ. Վասս. 563), Դիլբար 1731 թ. (անդ 1022), անթվական (անդ 870): Սրանից է Դիլբարեան ազգանունը, որ Արևմտահայոց մեջ ունի Տիլպէրեան ձևը:

*ԴԻԼԴԱՐ, իգ. < պրս. ديلدار dildār «գեղեցիկ» բառից: Երեք անգամ գտնում եմ գործածված ԺԷ դարում, 1601 թ. (Ձեռ. Վասս. 797), 1622 թ. (անդ 861--2), 1695 թ. (REA 6, 91):

*ԴԻԼԻՉԱՆ, ար. < պրս. ديلچان dil-i jān «սիրտ հոգւոյ» ձևից. հիշված է մի անգամ Տիլիջան ձևով՝ 1544 թ. մի արձանագրության մեջ (Սմբատեանց, Գեղարքունի 492, որ կրկնում է Կարապետ եպոս.՝ Դոփեանք 99, բայց թվականը սխալմամբ դնում է 1344): Նույն անունից է Դիլիջան ավանը՝ Սևանի մոտ: Պարս-

կաստանում էլ կա նույն անունով մի գյուղ՝ Դումից Սպահան գնացող ճանապարհի վրա:

*ԴԻԼՇԱԴ, իգ. < պրս. ديلشاد dilšād «ուրախասիրտ» բառից. իգական անձնանուն էր նաև Պարսից մեջ՝ ԺԶ—ԺԸ դարերում (Կոչուճներ տես Justi 84): Մեր մեջ վկայություններ ունինք ԺԵ դարից երկու անգամ և մի անգամ էլ 1601 թ.:

— 1. Տիլշատ կին Ատոմ քահանայի, որ Խաչատուր անուն անձից ստացավ մի Աւետարան՝ 1418 թ.—Ձեռ. Վասս. 313:

— 2. Դիլշատ խաթուն, ղուստր Խաչերեսի և քույր էվաչայի, որ Տրապիզոնում գնեց մի հին Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 485:

— 3. Տիլշատ, ղուստր Խոջա Ֆախրատինի և Ահլի Մելիքի, որ Բալուում Աւետիք արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1437 թ.—Manus. brit. mus. 30 ր:

— 4. Դիլշատ, կին Վարդանի և մայր Յովհաննէս վարդապետի, որ Դամադիէի վանքի վանահայրն էր և գրեց մի Ճաշոց՝ 1442 թ.—Նօտարք 128:

— 5. Դիլշատ, կին Սատաղայի և մայր Եղիշէ քահանայի, որ Բոլորաբերդում գրել տվեց մի Աւետարան, 1475 թ.—Յովսէփեան, Խաղրակեանք 232:

— 6. Դիլշատ, մերձավոր Սարգիս քահանայի, որ Բաղէշում գրել տվեց մի Յայտաւուրք, 1484 թ.—Rapport Belgique 39:

— Հիշված են նաև Տիլշատ 1601 թ. (Ձեռ. Վասս. 793) և Դիլշատ 1603 թ. (Ձեռ. Սևան. 7 ա):

ԴԻԼՈՒՄ, ար. ծագումն անորոշ. գործածված է մի անգամ ԺԵ դարում:

— Դիլում, ազգական Մատթէոս քահանայի, որ Եղեգեաց անապատում գրել տվեց մի Աւետարան, 1496 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 7 ր:

*ԴԻԼԿՈՒՇԱՏ, իգ. < պրս. ديلکوسا dilkusā «սրտաբաց, սիրտ բաց անող»: Այս անունով հայտնի է Շիրազից քիչ հեռու գեղեցիկ մի պարտեզ՝ բանաստեղծ Շեխ Սաադիի գերեզմանի մոտ: Գոչվում է նաև պրս. dilkusāde.—մեր բառը կարող է ձևացած լինել այս վերջինից և կամ հյ. շատ բառից ստացած լինել վերջաձայն ավելորդ տ ձայնը:

— Դիլբուշատ կին Քանգինի, որ Արճէշում կարապետ քահանային գրել տվեց մի Յայտաւուրք՝ 1437 թ.—Նօտարք 111—2:

*ԴԻՄԱՌԻՈՍ, ար. < հուն. *Διμήτριος ձևից, որ փաղաքշականն է Δίμωσ կամ Δίμων ար. անվան, ինչպես որ կա Διμήτριον իգ. անունը, որ փաղաքշականն է Δημώ իգ. անվան: Մագուս է Ծիլոս շերկերը քառից:

— Իխուաթիս, մին եոթն խոտածարակներից, որոնք նահատակվեցին Պարսիկներից՝ Դայլ Վահանի պատերազմների ժամանակ, «604 թ».— Մամիկ. ք.— նույնը Դիմառէոս ձևով՝ Յայսմ. սեպտ. 30:

*ԴԻՆԱՐ, իգ. պրս. և արաբ. دینار dinār, որ կշռի և զբամի անուն է: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ժե—ժԶ դարում:

— 1. Տիմար, կին Կուրջի բէկի և մայր Յոջա Յակոբի, որ Պարբերդի ինուէ վանքում գրել ավից մի Յայսմաուրք, 1482 թ.—Bodleian 33:

— 2. Տիմար, երեցկին Սարգիս քահանայի, որի մահից հետո նրա Աւետարանը վաճառեց 150 թանկյա զբամի՝ Յովհաննէսի որդի Դանիէլին, միջնորդութեամբ Դարա-Քէլշի, 1501 թ.— Բար-խուտ. Աղուանից երկ. 9:

*ԴԻՆԱՐԶ, ար. < պրս. دینارز dinārz «կրոնին փափագող» քառից. մի անգամ գտնում եմ սեռ. Տինարդին ձևով (Չեռ. Թաւր. 83 ք) անթվական մի հիշատակարանում, որ զրված է 1393 թվից ավելի ուշ:

*ԴԻՆԱՐԻԿ, իգ. նախորդ Դինար անվան փաղաքշական ձևն է:

— Ինարիկ (սեռ. Դինարկանն), թվում է կին Աբրահամի և մայր Պաչերես Լոռեցու, որ կալվածներ է նվիրել Բագնայրին, 1209 թ.—Արձ. Շիրակ 117:

*ԴԻՆԱՐՄԱՄ, իգ. կազմված նախորդից+մամա քառից. հիշված է մի անգամ ժե դար՝ Տիմարտուս ձևով (Bodleian 22): ԴԻՆԻՈՍ, քր. ծագումն անհայտ. հիշված է մի անգամ՝ 1557 թ.—Չեռ. Դաղիան, Ա. 8 ա:

*ԴԻՆՆՆՍԻՈՍ, ար. < հուն. Διόνυσος տնունից, որ ծագում է Διόνυσος (գինու աստվածը՝ Բաքոս) անունից: Ոմանք էլ մեկնում են իբրև «աստվածազգեցիկ»: Այս անունով հայտնի է Դիոնեսիոս Արիսպագային, որ Պոզոս առաքյալի քարոզութեամբ քրիստոնյա դարձավ և ձեռնադրվեց եպիսկոպոս Աթենացոյ, նահատակվեց հրով (Գծ. ժէ 34): Հնուց գործածված չէ մի մեջ. այժմ էլ անսովոր է. հիշվում է Դիոնեսիոս վարդապետ Երուսաղէմի՝ 1809 թ. (Ազգապ. 3390):

*ԴԻՈՍԿՈՐՈՍ, ար. < հուն. Διόσκορος, որ նույնպես արական անուն էր. ինչպես ունինք Դիոսկորոս (լատ. Dioscorus) եպու-

Ալեքսանդրիայի Ավիլի սովորական էր Իխուաթիս հուն. Διοσκορίδης. լատ. Dioscorides, որով հայտնի են բազմաթիվ նույն նշանադր անձինք: Կազմված է Διός (սեռականն է Դեός «Արամազդ, հայր աստուածոց» բառի)+κόρος «մանուկ, որդի» բառերից և նշանակում է «աստվածորդի»: Այս անունով, հատկապես հույնակի Διόσκορος ձևով հասկացվում էին Արամազդի երկու մանուկները՝ Կաստոր և Պոլլուքս, նավերի պաշտպան աստվածներ, որոնք փոթորկի ժամանակ երևում էին ծովի վրա՝ փոսփորային լույսի ձևով: Այսպես են կոչվում նաև երկու փայլուն աստղերը

— 1. Իխուաթիս Նայկազն, Պահլավունեաց ցեղից, հայրապետ Հայոց Կոկիսոնի. մեծապես օգնեց Յովհան Ոսկերեւանին, երբ աքսորված էր այնտեղ (404) և իւր ամբողջ սուներ նրան նվիրեց: Սրա խնդրանքով գրեց Ոսկերեւանը՝ Լուսավորչի ներբողը, որի հունարեն ընադիրը կորած է, բայց թարգմանված կա հայերեն՝ 1141 թվից:—Ալիշան, Յուշիկք Բ. 42, 57, Սարգիսեան, Ազաթ. և իւր բազմ. գաղտ. 301, ՀԱՐԻ 2, 300. տես նաև Ոսկ. քս. էջ Ժ՝ հրատարակչի առաջաբանը:

— 2. Իխուաթիս առաջնորդ Սանահնի. երբ Յովհաննէս Սմբատը դժովեց Պետրոս կաթողիկոսի հետ և բանաորկեց նրան, տեղը գրավ Իրոսկորոսին «1037 թ». բայց ապա Իրոսկորոսը նախատանքով վարովեց «1039 թ» և սրաի ցովից մեռավ:—Վրդ. ծգ. Առաք. պոմ. 480. —այլուր գրված է Իխուաթիս, ինչպես ունին Կիր. 51, Ուսն. 76, 78, 179, Միխ. սա. իթ (=իւր), Սոմ. անեց. 107, Լժք. Ժառ. 535, ինչպես և Վրդ. ծգ (հրատ. կմինի). —սեռ. Իխուաթիսի՝ Կիր. 51, 64, Իխուաթիսի՝ Կիր. 51, Ուսն. 77, 227 և Արձ. Թալինի (Այրարատ 139), որ 1040 թվին դեռ կենդանի է հիշում նրան:

— 3. Իխուաթիս առաջնորդ կամ հայրապետ Սանահնի վանքի. հիշված է 1061—1063 թ.— Մովսէսեան, Լոռի 49, 56, Ալզ. հանդ. Կ. 297, 299:

— 4. Իխուաթիս քահանա, որդի Սիմեոն քահանայի, ուշուկերու Դանիէլ եպիսկոպոսի զբիչ. Արձէլում օրինակեց մի Աւետարան՝ Դեղիկ անուն անձի համար, 1331 թ.—Չեռ. Վասպ. 178: ԴԼԵՆ, ար. ծագումն անհայտ:

— Կլեմ որդի Պաղրակի Ա. երկու դուստր նվիրեց Տաթևի վանքին՝ 1046 թ. և ապա՝ Գրիգոր Դ եպիսկոպոսի ժամանակ. մի ուրիշ գյուղ վաճառեց նույն վանքին.—Օրբ. ձէ. սեռ. Կլեմոյ՝

Օրբ. հ.—բց. ի Դիեմե՛ Օրբ. ծգ, ծթ.—Դլեմեանց՝ Օրբ. հ.—Յոգ-սէփեան, Խաղրակեանք 28, Սիսական 204, 231, 260:

*ԴԽՏԻԿ, իգ. իբրան. duxt «աղջիկ» բառից. հմմտ. 'ուխ-տա < զնդ. duyđo-vā-' կին Pourušaspa-ի և մայր Զբաղաշտի. (ժագուժը տես Bartholomae 748 և Justi 86 ր). ազելին տես Դատրիկ:

ԴՂԱԿ ուղղելի ԳՂԱԿ, որ տես:

— Դգափ մարդպետ. պաշտոնավարել էր Արշակ Բ-ի և Տիրան Բ-ի ժամանակ. Հեյր մարդպետի սպանությունից հետո հաջորդեց նրան. Պապը նշանակեց Հայաստանի արևելյան սահմանապահ. դավանանությամբ միացավ Պարսից, ուստի Պապի հրամանով սպանվեց:—Բուգ. Ե. գ.—'Իգղակ' Բուգ. Ե. գ.—սեռ. 'Իգա-կայ' Բուգ. Ե. գ:

+ ԴՇՆՈՅ, իգ. < հյ. դշխալ «թագուհի» բառից, ինչպես ունինք հոմանիշ Թագուհի, Սուլթան, Մլթէ, Վասիլիկ իգ. անձնա-նունները: Ամենահին հիշատակությունը 628 թվից է. այժմ էլ գործածական է 'Դշխալն ձևով. տվանդված է բացի Դշխալ ուղիղ ձևից, նաև Դշխու, Դժխոյ, Դժխու, Դշխուն, Դշխոն, Դշխոյն (սեռ. Դշխոյնին), ինչպես նաև Դշխուհի, Դշխոյմելիք, Դշխուխաթուն ձևերով: Զէյթունցոց մոտ գրված է Դէշխուն՝ 1724 և 1737 թվե-րին (տես ՀԱ. 1804, էջ 50):

— 1. 'Դժխալ, հիշված է Բագարանի արձանագրության մեջ, 628 թ.—Կոզեան, Կամսարականները 137:

— 2. 'Դշխալ. դուստր Բարսեղ քահանայի և քույր Նորա-դէս կամ Ներսէս քահանայի, որ էր պրիչ ի Սեբաստիա, 1222 թ.—Տաշեան, Ցուց. 558:

— 3. 'Դշխալ, դուստր Լևոն Գ-ի և քույր Հեթում Բ-ի. մեռավ 1278 թ.—Չամչ. Կ. 270, 279:

— 4. Դշխալն տիկին, դուստր Առաջպարննի և կին Պարոն-պապի. Ասպաւերուկ գյուղում Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Չեռ. Սեր. (ՀԱ. 1925, 132), Նօտարք 181:

— 5. Դշխալ, դուստր Գրիգորի և քույր կոշկակար Մարտի-րոսի, որ Աշոտաց երկրի Անկիւնաց վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1470 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 588, Այրարատ 52 ա:

— 6. 'Դշխալ, դուստր Շահամիրի, որ Սարգիս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1487 թ.—Չեռ. Սեր.—ՀԱ. 1925, 204:

— 7. 'Դշխալ, ազգական տանուտեր Գեորգոսի, որ ստացավ մի

Աւետարան՝ գրված Զաքարիա գրչի ձեռքով, Վանում, 1495 թ.—Փորոս աղբ. Բ. 276:

+ ԴՇԽՈՅՄԵԼԻԹ, իգ. հյ. դշխալ «թագուհի» բառից + մելիփ:

— 'Դշխալմելիփ. կին Ազների, որ գրել տվեց մի Աւետարան, Աշոտաձորի Անկիւնաց վանքում, 1477 թ.—Չեռ. Աղուլ. (Արրտ. 1911, 219):

+ ԴՇԽՈՒՀԻ, իգ. հյ. 'Դշխալ «թագուհի» բառից, որի վրա բոլորովին ազելորդ տեղը գրված է իգականակերտ-ուհի մասնիկը, իբր թե դշխալ արական լինելու Հնից ունինք 'Դշխոյն ձևով (ԺԶ գար)՝ Տաշեան, Ցուց. 102. այժմ գործածական է 'Դշխուհի՝ իբր ազելի գրական ձև!!

ԴՈՒՄՆՈՅ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ վկայված է ԺԵ դարից և է՝

— 'Իոզոնոյ. հայր Ֆրիկի՝ նշանավոր բանաստեղծի ԺԵ դա-րում:—Յուշիկք, Բ. 125:

*ԴՈՒՄՆՈՒՍՈՒԼԹԱՆ, իգ. ըստ իս պետք է կարդալ 'Իոնդու-սուլթան. իբր թրք. دوندی سلطان (döndü-sultan «սուլթան դարձավ» Մի անգամ գտնում եմ հիշված 1638 թ. (Չեռ. Նոր-Բայազ. 14 ր, 15 ր): Հմմտ. 'Իոնդիթան:

ԴՈՒԼԱՆ, ար. արդյոք պրս. دُلان dülâne բառից, որ նշանա-կում է «պտուղ իմն», որ լինի ի պարտիզի և ի լերին. բայց որ լինի ի պարտիզի, համեղ է և թթուաչ սակաւիկ ինչ, և ունի զնմանութիւն կարմրերանգ խնձորոյ, բայց փոքր է քան զխըն-ձորն, և ի միջի իւրում որպէս շոր ունի զմի միայն կորիզ. և է օգտակար սասմոքսի և թոքոյ: Մի անգամ գտնում եմ հիշված Դօլան ձևով ԺԵ դարում (Չեռ. էջժ. № 1655):

ԴՈՒԼՏԱ կամ ՏԱԼԻԹԱ, իգ. դուստր Մլեհ իշխանի Ռուբին-եանց (մ. շ. 1175 թ), մոր կողմից Պահլաւունի. ամուսնացավ Ժիպ-լիփ փոսանկ իշխան Բերտրանի հետ:—Ալիշան, Շնորհ. էջ 327:

*ԴՈՒՈՒ, ար. < թրք. دوله dölü «լիքը, առատ» բառից. մի անգամ հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Նոր-Բայազ. 32 ա): Սրանից է 'Իոլուխան և այստեղից էլ 'Իոլուխան-եան ազգանունը, որ գործածական է այժմ էլ Կովկասում:

*ԴՈՒՈՒՄ, ար. երևի նույն Դոլու բառն է, թրքական Ռ ստացական հոդով. գրված է 'Իօլում, 1706—14 թ. (Չամբռ 165, 286):

+ ԴՈՒԻԿ, հյ. դալ «աղաչի» բառի փաղաքշականն է,

իրրև «ազաֆնյակ»։ սկզբում արական էր, ըստ որում ազաֆնի թռչունը կարող է լինել թև արական (վարուժան, pigeon) և թև իգական (pigeonne, colombe). այսպես՝ արական է Չեռ. Սեբ. (= ՀԱ 1926, 44) անթվական մի հիշատակարանում. իսկ այժմ Շիրակում կենդանի է, իրրև իգական անուն։ Սեռն անստույգ է թորոս աղբ. Բ. 366 անթվական հիշատակարանում, ուր զրված է Տաւրիկ ձեռք:

*ԴՈՄՄԻՇ, ար. < թրք. ^{دوغماش} doğmaš «ծնված» բառից. հիշված է 1666 թ. (Չեռ. Սանաս. 5 բ) և նույն թվին՝ Սմբատանց, Երնջակ 282: Անթվական է Տողմիշ (Արցախ 386):

*ԴՈՄԻՆԻԿՈՍ, ար. < լատ. dominicus «տերունի, տերունական» բառից. հմտ. dies dominicus «տերունական օր, կիրակի»: Իրրև անձնանուն գործածական էր Լատինների մոտ. ինչ. Դոմինիկոս նահատակ Ափրիկեցի, Դոմինիկոս, որ 1215 թվին Toulouse քաղաքում հիմնեց Դոմինիկոս կրոնական կարգը՝ արիզեցի աղանդավորների դեմ (ֆր. Dominique): Մտել է մեր մեջ Ունիթոսների միջոցով և գործածական է եղել միայն նրանց շրջանում. ինչպես որ այժմ էլ կա կաթոլիկ Լեհահայոց մեջ: Համազորն է Կիրակի, Կիրակոս:

— 1. Դոմինիկոս ֆրա, որդի Առաքելի, գրիչ. ունիթոսական. օրինակել է «Համառոտ հաւաքունն յաղաղս հազոյ» և այլ կաթոլիկական գործեր, 1360-ական թվերին:—Չեռ. Բերլինի, 58 ա:

— 2. Դոմինիկոս Առանցի, իր ընկեր Ստեփանոսի հետ կրիտական նախով Իտալիա էր գնում վաճառականության համար: Մեծիական պատերազմական մի նսվ Դավաղիայի ծովափում բռնեց այդ նավը (1583 թ.) և գերի ընկն էր թուրքին՝ համարելով թուրք: Շատ տանջեցին նաև Դոմինիկոսին, որ վերջապես վեհտեղիում կարողացավ հաստատել թև ինքը քրիստոնյա է և ազատից:—Սիսուան 262 բ:

— 3. Տևր Դոմինիկոս, մականուն Գուռ, ունիթոսական, ուղևորից Հոտ 1628 թ.:—Սիսուան 366—7:

4. Դ. Դոմինիկոս Նազարեան, ունիթոսական քարոզիչ. Աւրանոս Ը պապի (1623—44) և Պրոպագանդայի ժողովի օժանդակությամբ, իտալացի քարոզիչ Պօլոս Պիրոմալիի ժամանակ (1632—1654, իսկ 1654 թվին էլ եպիսկոպոս Նախիջևանի, հայագետ և մոլեռանդ վիճարան) հիմնեց Ապարաներում կաթոլիկ դավանանքի տարածման համար դպրոց:—Սիսուան 372:

— 5. Հ. Դոմինիկոս Ապրակունեցի. ունիթոսական Պատա-

րագամատույցի (Միսսլ) նոր սրբապրված թարգմանությունը Հոտովից Վենետիկ բերավ 1723 թ.:—Սիսուան 401:

ԴՈՄԵՍ տես Ադոն.

ԴՈՅՐ, ար. ծագումն անհայտ:

— Դոյր միակեաց, միաբանեցավ Սորանաշատի վանքին (1224 թվից ուշ). Թորոս աղբ. Բ. 274 (երևք անգամ):

*ԴՈՆԱՄԵԼԷՔ, իգ. համարում եմ թրք. donamaš melek «գարգարած հրեշտակ» ձևից կրճատված. տես Դոնամիք և Դոնույան անունները:

— Դոնամիլիք. կին Տրդատի և մայր Լիանոսի, որ ստացավ մի Աւետարան 1491 թ.:—Թորոս աղբ. Ա. 120:

*ԴՈՆԱՄԻՇ, ար. < թրք. ^{دونماش} donamaš «գարգարած» բառից. սրա կրճատ ձևն է Դոնա, որից ձևացել են Դոնուսան և Դոնամիլիք անունները, որոնք տես:

— Տոնամիչ, որդի Սարգսի ստացողի (ժ՛ի գնր). Տաշեան, Յուց. 182 բ (տես Տոնամիչն ձեռք):

*ԴՈՆԱՍԱՆ, իգ. կազմված է կրճատ Դոնա ձևից (սր տես Դոնամիչ) քան փաղաքշականով. հիշված է Դոնուսան ձեռք՝ 1747 թ. (Չեռ. Նոր-Բայազ. 4 ա):

*ԴՈՆԻՇԻՆԻՆ, իգ. < թրք. ^{دوندي} döndü sah ձևից, որ նշանակում է «գարձավ թագավոր»: Դոնում եմ մի անգամ հիշված Տոնուիշայ ձեռք՝ ժ՛Գ դարում.—Չեռ. Դոնուան. Ա. 12 բ:—Տես և Դոնիզո:

*ԴՈՆԴՈՆ, իգ. < թրք. ^{دوندن} döndü «գարձավ» բառից, որ կրճատումն է նախորդ Դոնիշահ անվան: Դոնկոս ձեռք գտնում եմ մի անգամ գործածված 1557 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 529):

*ԴՈՆԱՄԱՍ, ար. < թրք. ^{دونماز} dönmaz «չի գտնալ, չես չի գտնալ» բառից, որ թվի թև Մնացական իմաստի մի այլ ձևն է: Մի անգամ գտնում եմ հիշված Դոնուսակ ձեռք՝ մի Յալաուսուրքում, որի թվականը չի հիշում.—Չեռ. Սեռն. 17 ա:

*ԴՈՆՍԻ, ար. < պրս. ^{دوست} dost «բարեկամ, սիրելի» և ^{دوست} dosti «բարեկամություն» բառերից: Պրս. dost. ինչպես և նրա փաղաքշականը ^{دوستک} dostak գործածական էին Պարսից և Արարների մեջ ժ՛Ա. դարում և այլիկ ուշ՝ իրրև անձնանուն: Օրինակները տես Justi 86 ա: Մեր մեջ ունինք միայն՝

Դոնուի յոջա, մեծահարուստ հայ, որ Շահրիկի ձարում (Երնջակ) խնջույք է ավել Շահարալին և նրա հրամանով շինել է Շահիրդ ավանը:—Սիսուան 362 ա:

*ԴՈՍՏԻԿ, իգ. < պրս. دست dōst «բարեկամ, սիրելի» բառի փոփոխությունն է. հմտ. նախորդը: Այս անունը մեր մեջ հիշված եմ գտնում մի անգամ Դոստիկ ձևով՝ 1751 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 6 ք.):

*ԴՈՎԼԱԹ, իգ. < արաբ. دولت dovlāt «հարստություն, մեծություն, ինչք, պետություն» բառից: Գործածական է մեր մեջ՝ սկսած ԺԴ դարից, ընդհանրապես իբր իզական, բայց երբեմն նաև արական, որի համար էլ ստացել է խաբուց, խաճում, բեզ ևն մակդիրները՝ իբրև որոշիչ: Գենդանի էր դեռ անցյալ դարում Գոլսում՝ իբրև արական անուն (Տեղիք ձևով, որից էլ Տեղիքեան ազգանունը): Մի կողմից արևելյան և արևմտյան տառազարձություն պատճառով (դ, տ), երկրորդ կողմից ՕՄ երկբարբառի արաբ. պարսիկ և թուրք արտասանության գանազանության պատճառով (ՕՄ. av, öv) և երրորդ կողմից էլ հայերենի մեջ վլ > վլ տեղափոխության պատճառով՝ ստացել է բազմատեսակ ձևավորություններ, ինչպես կտեսնենք հաջորդ թվումների ժամանակ:

— 1. Դրալ, հայր Մխիթարի, որ եղավ նվիրատու Բագնայրի, 1201 թ.—Արձ. Շիրակ 120:— Հիշված է այսպես. «ես Մխիթար որդի Դրալին», որ ուզում եմ կարդալ իբր Դաւային, կրճատ Դալին. հմտ. հաջորդը:

— 2. Դալայ, եղբայր Սիւնեաց իշխան Հասան Զալալ Դաւայի, որ Գանձասարի 1240 թվի մեծ արձանագրության մեջ հիշում է նրան սեռ. Դալին ձևով (Բարխուտ. Արցախ 173 և Շահխաթ. Բ. 371—2): Սեռականի այս կրճատ ձևից հանելով՝ ումանք ենթադրել են ուղղական Դալ ձևը, ինչպես օր. Հաղբատի մեծ տաճարի ժամատան գերեզմաններից մեկի վրա՝ Դալ (Բժշկեանց, Ճանապ. Ի Լեհ. 80, Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 22—23, Լալայեան, Ազգագր. հանդ. է, 400—401): Այս ձևով է մտածել նաև Ամիրզոյի հիշատակարանի գրիչը, որի մասին տես վերը՝ Ամիրզոյ անվան տակ:

— 3. Դովլաթ, զուստր Սուլուշայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1386 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 78:

— 4. Դովլաթ, կին Մուրատի և մայր Մկրտիչ կրոնավորի, որ Յուսկան որդու վանքում օրինակեց Տաթևացու Լուծմունք Սաղմոսաց Դաւթի, 1414 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 62 ա:

— 5. Դովլաթ, քույր Մարթայի, հոգևոր մոր Յահաննէս կրոնավորի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Բերկրիում, 1432 թ.—Ձեռ. Վասպ. 348:

— 6. Դովլաթ, զավակ էվաչայի, որ Տրապիզոնում գնեց մի հին Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 486:

— 7. Դովլաթ, կին Օրպէլի և մայր Մկրտիչ վարդապետի, որ էր վանահայր Տէր Յուսկան որդու վանքի և հիշված է 1418, 1420 և 1432 թվերին (Նօտարք 61, 101):

— 8. Դովլաթ, զուստր Գեարոսի, կին տանուտեր Ատոմի, որ Ոստանում գրել տվեց մի Գանձարան, 1444 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 40 ա:

— 9. Դովլաթ, կին Վարդան նշանավոր գրչի, որ Վանում օրինակեց մի Աւետարան՝ 1452 թ.—Նօտարք 169:

— 10. Դովլաթ, կին Վարդաշահի և մայր Մխիթար արեղայի, որ Արճէշում Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Ճաշոց, 1457 թ.—Նօտարք 185:

— 11. Դովլաթ, կին Սիրունի և մայր Գուլշատ խաթունի, որ Արծկէում, Նետրարենց Յակոբ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1464 թ.—Նօտարք 219:

— 12. Տովլաթ, զուստր Մելքիսեղի և քույր Զաքարիա գրչի, որ Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1477 թ.—Ձեռ. Աղուլ. (Արրտ. 1911, 220):

— 13. Դովլաթ, կին Մուրադի և մայր Յովան երեցի, որ Մովթի Ս. նշան վանքում օրինակեց Գանձարանը, 1478 թ.—Ալլաօյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1847:

— 14. Դովլաթ (մուղղեսի), քույր Աւետիք արեղայի Հաղբատեցույ, որ Երուսաղէմում օրինակեց Աւետարանը, 1484 թ.—Manus. brit. mus. 25 ք:

— 15. Դաւլաթ, զուստր Ասիլի, որ գնեց մի Աւետարան և նվիրեց Մարգիս երեցին, 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 241:

— 16. Դաւլաթ, եղբորթո՞ւ Լիանոսի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1491 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 120:

— 17. Տաւլաթ, ազգական Սիրատանի, որ Կեսարիայի Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայսմաուրք՝ 1495 թ.—Ալլաօյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

— 18. Տաւլաթ, կին Յովանէսի և մայր Սիրատանի, որ Կեսարիայի Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայսմաուրք՝ 1495 թ.—Ալլաօյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

— 19. Դովլաթ, զուստր Ստեփաննոսի՝ եղբոր Յովհաննէս վարդապետի, որ Սանահինում գրել տվեց մի գեղեցիկ Շարակնոց, 1497 թ.—ՀԱ 1887, 56 ա:

— Այս անվան այլ գրչություններն են Դաււլաթ 1584 թ. (Այրարատ 172 ր), Դաււլաթ 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 748), Դաւլուաթ 1587 թ. (Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1925, 260), Դօլվաթ 1733 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1040), Դօլաթ 1557 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 529), Տօլվաթ 1590 թ. (Ձեռ. Վասպ. 715), Դօլաթ (թիֆլ անհայտ. Ձեռ. Վասպ. 440), Տօվլալ 1609 թ. (Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1925, 474). Իբր արական գործածության հնագույն թվականն է՝ Դաւլաթ 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 752):— Դաւլա ձեռ վերջին հիշատակությունն է Դօլա 1694 թ. (ZAPh 2, 295):

*ԴՈՎԼԼԹԲԼԻԳ, ար. < Դովլաթ անունից + բեգ: Հիշատակված է ժեղարից. այսպես՝ Դօլվաթպէկ (Ջամրո 286), Տօլվաթբէկ (Ջքր. սարկ. Բ. 131), Դոլվաթբէկ 1667 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 3 ր): Առանց թվականի են Ձեռ. Սեան. 6 ա, Ձեռ. Վենետ. Ա. 414:

*ԴՈՎԼԼԹԻԱԼ, ար. < Դովլաթ անունից + պրս. Կ yār «բարեկամ». ամենահին հիշատակությունը ժեղարից է (տես տակը). այնուհետև հիշատակված է ժՁ դարից. այսպես՝ Դոլվաթիար 1512 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 646), Դօլաթիար 1557 թ. (անդ 529), Դաւլաթիար 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 749), Իսկ առանց թվականի են՝ Դօլվաթար (Ձեռ. Վենետ. Բ. 419), Դաւլաթիար (Ձեռ. Սեան. 5 ա):

— Տովլաթիար, որդի Սարգիս քահանայի, որդւոյ Յովհաննէս քահանայի, որ Ոստանում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1467 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1925, 258:

*ԴՈՎԼԼԹԽԱԹՈՒՆ, իգ. < Դովլաթ անունից + լսաթում բառից, որ այստեղ իգականի իբրև որոշիչ է գործածվում:

— 1. Տովլաթխաթուն, կին Յակոբ քահանայի և մեծ մայր Յակոբ սարկավազի, որ օրինակեց կիւրդի Կոչուսն Լնծայութեան գիրքը՝ մոտ 1358 թ. Ձեռ. Թաւր. 28 ր:

— 2. Տովլաթ լսաթուն, հիշված է Նոր-Նախիջևանի Ս. Պաշ վանքի խաչքարի վրա՝ 1480 թ.—Շահագիր, Աղդ. հանդ. Vll, 72 և Ն. Նախիջևանի Ս. Պաշ վանքը, էջ 12:

— 3. Դովլաթլսաթուն, գուստր Շաքարի. գրել տվեց Աւետարանը՝ Հայրապետ արեղային Աղթամարում և նվիրեց Հոգոց վանքին, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12:

*ԴՈՎԼԼԹԽԱՆՈՒՄ, իգ. < Դովլաթ անունից + լսանում բառից, որ այստեղ գործածվում է նախորդի նման իբրև իգականի որոշիչ: Հիշատակված է ժեղարից. այսպես՝ 1618 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 594), 1652 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 762):

*ԴՈՎԼԼԹՂՈՒԼԻ, ար. < Դովլաթ անունից + թրք. Ժն qulı «ծառան». հիշատակված է ժեղարում. այն է՝

— Դովլաթղուլի, երկու վաղամեռիկ որդիք Սոջա Ատոմի, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 496:

*ԴՈՎԼԼԹՄԵԼԻԲ, իգ. < Դովլաթ անունից + մելիբ բառից: Հիշատակված է ժեղարից:

— Տաւլաթ-մելիբ. կին ոսկերիչ Յովհաննէսի և մայր Անլի-մելիբի, որ Աւետիք արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, Բաւու 1437 թ.—Manus. brit. mus. 30 ր:

— Այլ ոմն Տովլաթմելիբ, իգ. անթվական մի հիշատակարանում (անդ, էջ 55 ա, 56 ր):

*ԴՈՎԼԼԹՇԱՀ, ար. և իգ. < Դովլաթ անունից + պրս. Կ šāh «թագավոր» բառից: Հիշատակված է ժեղարից—ժՁ դարերում:

— 1. Դովլաթահ, մահակալ Բերկրիի Եղավանք ուխտի, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 349:

— 2. Դովլաթահ (վրիպակով գրված Դրվաթշէն), ազգական բրուտ Ստեփանոս տանուտիրոջ, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

— 3. Տովլաթալ, քույր Մելիք-Ստեփանի և հորաքույր Ջաքարիա Գ. (մ. 1464) կաթուղիկոսի Աղթամարի. հիշված է մի արձանագրության միջ՝ 1444 թ.—Ակինեան՝ Գաւազանապիրք 86, 108, Ազգագր. հանդ. Ի, 211:

— 4. Դովլաթան որդի Սոջա Ջօզի, որ Յովհաննէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 514—6 (գրված է սեռ. Դոլվաթշին, Դովլաթշին և կրճատ Դովլաթ ձեւերով):

— 5. Դովլաթան (գրված սեռ. Դաւլուաթշին), որդի Դանիէլի և եղբայր Յովհաննէս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 ր:

— 6. Տաւլաթալ. մր. հիշված է ժՁ դարում.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 12 ր:

— 7. Դովլաթան, ար. հիշված է անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1311 թվից ուշ (Ձեռ. Թաւր. 73 ա):

*ԴՈՎԼԼԹՓԱՇԱ, իգ. < Դովլաթ անունից + փաշա բառից: Մի անգամ գտնուել է հիշատակված 1597 թ. (Ձեռ. Վասպ. 753): ԴՈՐՈՆ, ար. ծագումն անհայտ:

— Դարսն որդի Զարհի՛ թաղավորի Փոքր Հայոց (Մոփայ). հայրը նրան պատանդ ուղարկեց Մեծ Հայոց Արտաշէս թագավորի մոտ (163 թ).—Չամչ. Ա. 206:

ԴՈՐՍ, ար. ծագումն անհայտ. հիշված է մի անգամ ԺԸ դարում (Ձեռ. Արգ. յովհ. 163):

ԴՈՒԱՍՑԻ, իգ. ծագումն անհայտ. (գուցէ և տեղանունից). մի անգամ գտնուած հիշված 1664 թ. Սեբաստիայում, հետևյալ ձևով. «Մահտեսի Սարգիսն և կինն Դուասցին» (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 551):

ԴՈՒԴԱՅ, իգ. արդյոք պրս. «> dūda «հին ազնվական ցեղ» բառից է:

— Դուդայ Մամիկոնեան, կին Պածածի և հարսն Լիպարիտի. նվերներ են արել Հաղբատի վանքին 1280 թ. գերեզմանը գտնւած է նույն վանքում:—Բժշկեան, ճանապ. ի Լեհ. 79. Երզընկեանց, Հնախ. տեղագր. 40, Justi 86 ր:

*ԴՈՒԴԱՐ, ար. «> պրս. «> dūdar «մետաքսից, ոսկեթելից, ոսկուց, արծաթից, պղնձից կամ երկաթից շինված ճարմանդ»: Հիշված է Դուտար ձևով՝ 1617 թ. (Ձեռ. Վասպ. 854) և Դոդար ձևով էլ 1490-ից ուշ գրված մի հիշատակության մեջ (Ձեռ. Սեան. 5 ր):

ԴՈՒԼՈՒՍ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված է ԺԳ դարում:

— Դուլուս, սրա փեսան էր Խաչատուր շինականը, որին՝ Խաչատուր իշխանը իբր ճորտ նվիրեց Բագնույրի վանքին՝ 1262 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 188—9, Շիրակ 116:

*ԴՈՒԽՔԱՐ, իգ. «> պրս. «> duxtar «դուստր, աղջիկ» բառից. հմտ. հյ. Կատրիկ: Գործածված է ԺԳ—ԺԷ դարերում: Գրվում է նաև Դուխտար, Թուխթար, Տուխթար ևն ձևերով (տես տակը):

— 1. Թալքեր, քույր Յովաննէսի. Լրկուան էլ զրամական օժանդակություն են արել այն Աւետարանի համար, որ Կարնոյ Կան գյուղում գրել տվեց Երեմիաս քահանան, 1283 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 644:

— 2. Տուխթար, կին Չուլհակ Մանսիրի, որ ոսկով, արծաթով և նկարներով զարդարեց այն Աւետարանը, որ Երուսաղէմում Երկայն Ստեփան գրչին գրել էր տվել Վարդիշխան քահանան՝ 1321 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 346:

— 3. Դուխտար, դուստր Ստեփաննոսի և քույր Յոհաննէս կրոնավորի, որ Բերկրիի Եղավանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 347:

— 4. Թուխտար, քույր Մելքիսէթ Լրեցի, որ Աւան գյուղում օրինակեց Գանձարանը՝ 1453 թ.—Bodleian 134:

— 5. Դուխթար, կին Ստեփանոսի՝ եղբորորդւոյ տանուտեր Մանկուաւակի, որ Մցի գյուղում, Դուխթարի զրամական օժանդակությամբ գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 6. Թուխթար, կին կոշկակար Մարտիրոսի, որ Աշոտաց երկրի Անկիւնաց վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1470 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 588, Այրարատ 52:

— 7. Դուխտայ, կին պարոն Հագարբէկի, որդւոյ Խաչուբէկի. մայրն է Շիրազմամա, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան՝ 1470 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 356:

— 8. Դուխտար. կին պարոն Սէթի և մայր Խոջա Յովսէփի, որ Տարոնի իշխանն էր և Մուշում գրել տվեց մի Աւետարան, 1479 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 262:

— 9. Դուխտար. հարսն Աւետիք քահանայի. որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1480 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 68 ր:

— Ավելի ուշ թվերից հիշված են՝ Թուխտար 1504 թ. (Տաշհան, Ցուց. 55), 1507 թ. (Կամենից 161), Թուխթար 1654 թ. (Ալպոյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1864), անթվական Դուխտար (Տաշհան, Ցուց. 51), Տուղթար (Ձեռ. Վասպ. 572):

*ԴՈՒԽՔԱՐՓԱՇԱՆ, իգ. «> նախորդ Դուխթար անունից + քրք. վառա: Մի անգամ գործածված եմ գտնում Թուղթարփաշա ձևով՝ 1618 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 594):

ԴՈՒԿԱՐՇԱՆ, իգ. ծագումն անհայտ. (բայց արդյոք պետք չէ՞ կարդալ Դուխարշան, որ տես վերը Դոհարշան):

— Դուխարշան Կողբացի, կին Դսիկի. իր այգին նվիրեց Բագարանի մայր եկեղեցուն՝ իր դստեր Տիկեմամի հիշատակին, 1235 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 204, Այրարատ 68:

*ԴՈՒՄԱՆ, ար. «> քրք. «> duman «ձուխ, մշուշ» բառից:

— 1. Տուման, որդի Մերի, եղբայր Ասլանի, Սեբաստիա, 1350 թ.—Տաշհան, Ցուց. 107:

— 2. Տուման, հայր Մելիտոնի, որ ստացավ մի ձեռագիր (ԺԷ դար).—Տաշհան, Ցուց. 506 ր:

*ԴՈՒՆԵՐԱ, իգ. «> արաբ. «> dunyā «աշխարհ» բառից: Ամբողջական ձևն է Դունիախաթուն «> արաբ. Dunyāxātūn (աշխարհի թագուհի). այս անունն է կրում օր. Իրաքի սուլթան Արուսայիդ-Բահադուրի (1316—35) մայրը (Justi 87 ա): Մեր մեջ գործածված է սկսած ԺԳ դարից և գնում է մինչև ԺԷ դար: Այժմ կովկասում երբեմն հիշված Դունիա անունը կապ չունի սրա հետ և է առև. Дуня իգական անունից:

— 1. Տօնիա, կին Շիրինշահի և մայր Ներսեսի, որ էր առաջնորդ Յովհաննավանքի՝ 1318 թ.—Այրարատ 172:

— 2. Տաւճա, կին Ենոզք քահանայի և մայր Աստուածատուր երեցի, որ Երզնկայի Թլակ ավանում Տարօնի Յովհաննէս Արինտի եպիսկոպոսից գնեց նրա գրած Աւետարանը, 1370 թ.—Չեռ. Վեներ. Ա. 780:

— 3. Դունիա խաթուն, կին ամիր Դուռլիբէգի և մայր Սմբատ թագավորի, որ օձից Աղթամարում 1466 թ.—Ակինեան՝ Գաւազանագիրք 108, 111. Չեռ. Վեներ. Բ. 419:

— 4. Դունեայ խաթուն, կին Գարոնաւագի և մայր Ամիրբէկի, որ Մինաս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Արճէշի Դայթիս գյուղում, 1456 թ.—Չեռ. Վասպ. 424:

— Ավելի ուշ թվերից հիշատակություններ են՝ Տունիա 1515 թ. (Manus. brit. mus. 26 ա), Դուչի (սեռ. Դոււնիյի) 1523 թ. (Չեռ. Կես. ածած. 47 բ), Տունիա 1592 թ. (Տաշեան, Յուզ. 488 բ), Տունիա 1588 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա. 232—3), Տունիա 1594 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա. 126), Տունիա խաթուն 1602 թ. (Չեռ. Վասպ. 188), Տաւնա 1606 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա. 167), ստանց թվ. Դունայխաթուն (Քորոս աղբ. Բ. 273), Տօնիայ (Չեռ. Վասպ. 114), Տանիա (անդ 829), Տօնեայ (Չեռ. Հալէպի, Ա. 206 ա):

*ԴՈՒՆԻԱՄԵԼԻԿ, իգ. < վերի Դունիա անունից. գտնում եմ մի անգամ հիշված Տօնախաթուն անով՝ 1636 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա. 237 ա):

*ԴՈՒՆԻԱՄԵԼԻԿ, իգ. < պրս. dunya-melik «աշխարհի թագուհի» ձևից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝ 1535 թ. (Չեռ. Քաւր. 88 ա):

*ԴՈՒՆԻԱՄԵԼԻԿ, աբ. < պրս. دۇنيا «Dunya-javhar «աշխարհի գոհար» բառից. մի անգամ հիշատակված եմ գտնում 1591 թ. (ՀԱ 1887, 56 բ):

[ԴՈՒՆԻՆ, որին Վաղարշակ թագավորը կարգեց նահապետ Քասենի.—Չած. Ա. 214: Արդյունք թյուրիմացութեան.—Յոր. Բ. Ը «Սրբոցունի» ձևը կարգացել է «զոր Դունին»]:

*ԴՈՒՆԻԱՆԱ, իգ. < պրս. دۇر «durr-dane «մարգարտի հատ» բառից. իգական անուն էր նաև Գարսից մեջ. հայտնի է օրինակ՝ Durdānah՝ դուստր Իսմայիլ-Արդ-էլ-Հաֆերի և կին Նիւզպուրցի Իմամ Օմարի (մ. 1139 թ.) ըստ Justi 87: Մեր մեջ հիշատակված ենք գտնում ԺԵ—ԺԹ դարերում. երբեմն սխալ գրված Դարդան, Դարդան: Հնագույնն է՝

— Դուրդանա (սեռ. Դուրդանին), դուստր տանուտեր Գետրոսի, որ Վանում, Աղարիա քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1475 թ.—Չեռ. Վասպ. 476:

— Ավելի ուշ թվականով հիշատակություններն են՝ Դուրդանա 1552 թ. (Չեռ. Վասպ. 654), 1693 թ. (անդ 335), 1708 թ. (անդ 563—4), 1756 թ. (անդ 314), 1841 թ. (անդ 758): Անթվական են՝ Չեռ. Քաւր. 73 ա և Չեռ. Վեներ. Բ. 793:

*ԴՈՒՆԻՄԵԼԻԿ, իգ. < պրս. دۇررى «durri-melik «մարգարտ արքայի». հիշատակված է ԺԴ—ԺԵ դարերում. սխալ գրված Դուռնմելիք:

— 1. Դուռնելիք, կին Կարապետ գրչի, որ Աղթամարում օրինակեց ձառնտիրը, 1389 թ.—Չեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 765):

— 2. Դուռնելիք, կին Ամիրբէկի և մայր Գասկ կամ Իգիտ կրօնավորի, որ Քաթարբէգի համար գրեց մի Աւետարան, Նաբեկ գյուղում, 1420 թ.—Նօտարք 62, Չեռ. Վասպ. 327:

— 3. Դուռնելիք, կին Կարապետ քահանայի և մայր Դանիել քահանայի և Քումայ կրօնավորի, երկուսն էլ գրիչ, որոնք իրենց արտագրած ձեռագրերի մեջ հիշատակում են իրենց ծնողներին՝ 1418, 1433, 1436, 1444 թվերին.—Նօտարք 107, 135, Չեռ. Վասպ. 311, 366, 375, 383:

*ԴՈՒՆԻՄԵԼԻԿ, աբ. < պրս. دۇررى «durra «քանի կա, քանի գտնվում է».

*ԴՈՒՆԻՄԵԼԻԿ, աբ. < թրք. دۇرالى «duralā «քանի կա, քանի գտնվում է».

*ԴՈՒՆԻՄԵԼԻԿ, աբ. < պրս. دۇر «dura «քանի կա, քանի գտնվում է».

*ԴՈՒՆԻՄԵԼԻԿ, աբ. < թրք. دۇر «durasan «մնաս, ապրիս» բառից, տարբեր ձև Դուրսուն անվան, որ է Մնացական: Մի անգամ գտնում եմ հիշված 1698 թ. (Սմբատեանց, Երնջակ 230):

*ԴՈՒՆԻՄԵԼԻԿ, աբ. < թրք. دۇر «durqaya «կնից իբր ժայռ», որ մի այլ ձևն է Դուրսուն «Մնացական» անվան: Մի անգամ հիշատակված եմ գտնում 1638 թ. (Չեռ. Նոր-Բայազ. 15 բ):

*ԴՈՒՆԻՄԵԼԻԿ, աբ. < թրք. دۇر «durgan «կանգուն, մայուն» (Будагов 746 ա) բառից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված

Տուրքան ձևով՝ 1578 թ. (Ձեռ. Վասպ. 11.—նույնը ունի նաև Կարապետ եպս.՝ Դոփեանք, էջ 188 Տուրքան ձևով. բայց այս ընթացվածը ճիշտ չէ. որովհետև թթր. durğun՝ կանգնած հանդարտ ջրի համար է գործածվում, իսկ durğan կանգուն մնալուն անձի համար):

*ԴՈՒՐՄԱՋԱ, իգ. < թրք. *dur-maja բառից, որ պիտի նըշանակեր «կայուն, մնալուն», կազմված dur «կաց» արմատից՝ maja մասնիկով, ինչպես ունինք al-maja, at-maja, bil-meje են: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝ 1488 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակության մեջ (Ձեռ. Վենետ. Ա. 492), արևմտյան տառադարձությանը՝ Տուրմանա ձևով:

*ԴՈՒՐՄԻՇ, ար. < թրք. دۇرմۈش durmüš «կանգուն, կանգնած» բառից. այլ ձև Մնացական կամ Դուրսուն անվան: Հիշատակված եմ գտնում 1642 թվից ուշ (Ձեռ. Դադեան, Բ. 33 ա): Տես և հաջորդը:

*ԴՈՒՐՄԻՇԽԱՆ, ար. < նախորդ Դուրմիշ անունից + խան. Հիշատակված եմ գտնում Տուրմիշյան ձևով՝ անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն գրված է 1475 թվից ուշ (Ձեռ. Մադն. 35):

*ԴՈՒՐՄԱՋԱՆ, ար. < թրք. دۇرماق durmaq «մնացել, թող մնա. ապրի» ձևից, որ دۇرماق durmaq «մնալ» բայի հրամ. եգ. Գ ղեմքն է: Համազորն է Մնացական: Այս անունը տալիս էին մանկան, իբրև բարեմաղթություն երկար ապրելու, մենավանդ երբ նորածինները իրար ետևից մեռնեին: Իբրև արական անձնանուն գործածական է նաև թուրքերի մեջ, որի հետևանքով կա նաև Մուլա-Դուրսուն գյուղը՝ Էջմիածնի մոտ, այսպես կոչված ինչ որ Դուրսուն անունով Մուլայի պատճառով: Սրանից է Տուրսունեան ազգանունը, որ հիշում է Չամչ. Գ. 751, 1707 թվից:

— 1. Տուրսուն, որդի Աղբուղայի, որ էր թոռան թոռն Գրեգոր բարի իշխանի Սաչենոյ. իշխել է 1411—1430 թվականների միջև. Տուրսունի որդին է Այտին (որ տես վերը № 4, ՓՇ դարի կեսերին).—Նոտարք 39, Ձեռ. Դադեան, Ա. 89 բ, Կարապետ եպս.՝ Դոփեանք, էջ 45, 86, 89, 185. Շահխաթ. Բ. 359. Բարխուտ. Արցախ 208 (Սոթավանքի անթվական մեծ արձանագրության մեջ):

— 2. Դուրսուն, հայր Միլդալի, որ Գանձասարի Յովհաննէս կաթողիկոսի, Նիխա եպիսկոպոսի և այլոց հետ վկա է գրվում, 1458 թ.—Նոտարք 188:

— 3. Տուրսուն, որդի Պատտամի և թոռն մեծ իշխան Ջալալի. հող է նվիրել Գանձասարի վանքին, 1493 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 61, Շահխաթ. Բ. 375, Բարխուտ. Արցախ 178:

— 4. Տուրսուն հիշված կա նաև 1680 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 25 բ):

*ԴՊԻՐ, ար. < հյ. դալիլ բառից, ինչպես ունինք Տիրացու և Գրոց: Մի անգամ գտնում եմ գործածված անթվական մի արձանագրության մեջ, որ գրված է 1471 թվից ուշ.—Ձեռ. Վասպ. 466:

[ԴՈՒՎ, ար. այս անունով ունինք միայն Դոով իշխան Աղձնեաց, որին Տրդատը նշանակեց Վրաց երկրի կողմնապահ. բայց նա կաշառուից հյուսիսայինների թագավոր Գեղոնհոնից և թույլ տվեց նրան արշավել Հայաստան (Ձեռ. 43):—Այս անունը ունին միայն Չենոբից 3 ձեռագիր. մյուս երկուսը դնում են «գիշխանն Սղձնեաց ԴՈՒ արամբ»: Չենոբը խարդախյալ գործ է. հեղինակը իր խարդախությունը պարտակելու համար զուլաշնում է իշխանների անունը տալուց: Դրա համար էլ նրա մոտ առհասարակ իշխանները առանց անվան են: Նույնը կարծում եմ պիտի լինի և այստեղ. և ենթադրում եմ որ այլուստ բոլորովին անհայտ այս Դուով անունը մի սխալ ընթացված է, որ առաջանում է «ԴՈՒ արամբ» ձևից]:—Չենոբի նոր հրատարակության մեջ, որ լույս ընծայեց Աշ. Աբրահամյանը, Նրեան 1941, էջ 126, թեև բնագրում գրված է Դոով, բայց ծանոթության մեջ ասված է զուլց է և աղավաղված լինի Դոովը ԴՈՒ-ով-ից):

*ԴՍԼԻԿ (կա միայն սեռ. Դսըլկանն), ար. ծագումն անհայտ: Կալիկ, որի կինը՝ Դուևարշահ Կողբացի, իրենց գանձագին այգին նվիրել է Բագարանի Մայր հեկեղեցուն՝ իր զուստը Տրկեմամի հիշատակին, 1235 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 204, Այբարատ 68:

*ԴՍՏԻԿ, իգ. < հյ. դուստր «աղջիկ» բառի փաղաքշական ձևից. հմմտ. Դուխթար:

— Դստրիկ տիկին Մամիկոնէից, կին Քաջն Վարդան Մամիկոնեանի, հարսն Ս. Սահակի.—Սոր. Գ. կէ:—Նույն անձը կոչվում է Դուստր Կոր. 25 և Դիստիկ Ասող. Բ. ա:

*ԴՐԱԽՏՈՒՂԻ, իգ. < հյ. պրալստ բառից կազմված նորակերտ հազվագյուտ անուն (Սորհ. Հյատ. 1932, հունիս 4, էջ 1): *ԴՐԱՄԱՆ, որ և ԴՐԱՄ, ար. կարծում եմ արաբ. عبد الرحمن

‘abd-ur-rahmān «ժառանգ գթածին (Աստուծոյ)» անունից կրճատված: Հիշատակված է մի անգամ 1531—0 թ. (Ձեռ. Վեներա 382—3):

*ԴՐԱՍՏԱՄԱՍ, ար. < պն. darast կամ durust=պրս 𐭌𐭎 durust «առողջ, ուղիղ»+āmat=պրս. 𐭌𐭎 āmad «եկեղ» բառերից կազմված և նշանակում է «նա որ ուղիղ քայլվածքով եկեղ»: Հմմտ. առաջին մասի համար Durust—ōi, փաղաքշարար Գարast—ōi անունը. իսկ երկրորդի համար՝ ասոր. պրս. Zūd—āmad «շուտ, արագ եկող», Նիքամատ «բարի եկող», Պրագամատ «յաղթական կերպով եկող» անունները (Հիւբշ. 38): Ըստ ավանդութեան կա Durust-āmad մին երեք մոգերից, որ մանուկ Յիսուսին այցելութեան եկան (Justi 87 բ): Այս անունով մեր մեջ գիտենք միայն մի անձ՝ Դ դարից: Նոր ժամանակներս հովհաստում վերակենդանացավ այս անունը, որի փաղաքշականն էլ դարձավ Դրո:

— Իրատամատ, իշխան Անգեղ տան, հայր մարդպետ, որ է ներքինապետ Տիրան Բ-ի և Արշակ Բ-ի: Արշակի ժամանակ գերի տարվեց Պարսկաստան. Գուշանաց դեմ մեծամեծ քաջություններ գործելով, երբ Պարսից թագավորը առաջարկեց նրան խնդրել իբր պարզել ինչ որ ցանկանար, նույն իսկ Պարսից թագավորութեան կեսը, Իրատամատը խնդրեց թույլ տալ զնալ Անյուշ բերդը, մի օր տեսնել բանտարկյալ Արշակ թագավորին և մեծաբեղ նրան: Այդ խնջուքի ժամանակ, Արշակը հիշեց իր փառավոր անցյալը և հուսահատությունից դանակը իր սիրտը խրեց: Իրատամատը տեսավ իր տիրոջ մահը և ինքն էլ անձնասպան եղավ «369 թ»:— Բուզ. Ե. է.—նույն տեղում կա նաև Իրատամատ ձեռ.—սեռ. Իրատամատայ՝ Բուզ. Ե. է:

*ԴՐՈՒԱՍԳ, ար. < հպրս. *Duruvāspa ձևից, որ կազմված է հպրս. duruva «առողջ» և aspa «ձի» բառերից և նշանակում է «առողջաձի» (ձիերին առողջ կամ առողջ ձիեր պահող). Հմմտ. սանս. Dhruvācva (մի իշխանի անուն) և զնդ. Drvāspa (մի ստտուծոն անուն).—Հիւբշ. 39, Barth. Altir. Wört. 783:

— Իրուասպ իշխան պարսիկ, մտերիմ Տիրան Ա թագավորի (131—152 թ). խնամացել էր Վասպուրականի նախարարներին հետ. Տիրանը պարզեց նրան Տասեօնք արվանք և Երախնաու Անձևացու մոտ օգնական կարգեց:—Սոր. Բ. կր:

ԴՐԴԾ, ար. ծագումն անհայտ. անշուշտ կրճատված ձև է:

— Իրպօ, իր եղբոր Յովսէփի հետ, ստացել է մի Աեսուտրան և նվիրել Մլխանից եկեղեցուն, 1431 թ.—Նօտարք 97:

ԴՕՇ, իգ. անստույգ անուն. գործածված է միայն մի անգամ (Ձեռ. Վասպ. 165) անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն գրված է 1316 թվից ուշ: Պետք է լինի իդական, որովհետև հիշված է իբրև կենակից Պոշի:

ԴՕՓ, իգ. ծագումն անհայտ. գրված է նաև Դաւփ, Դոփ, Դուր. բայց նազույն և հարազատ ձևն է Դուփ, ինչպես ունի կիր. լբ, լգ: Այնուհետև բառը ենթարկվել է աւ > օ ձայնափոխութեան, որ Ղարաբաղի բարբառում սովորական երևույթ է. հմմտ. Յնսկ. 192. Առաք. պտմ. 472, որ խոսելով Յովհաննէս վրդ. Ծարեցու մասին (մ. 1583), ասում է. «յաղգէ Դօփեայ և Հասանայ», Այս անունով նշանավոր է՝

— 1. Դուփ կամ Դօփ, դուստր Սարգսի, քույր Իւանէ աթաբէկի և Զաքարէ սպասալարի (Բ). կառուցել է Սաթրափանքի գավիթը՝ 1225 թ. ինչպես երևում է իր մի արձանագրությունից: Որդիքն են Գրիգոր իշխան Սաչենիցի, Յովհաննէս եպիսկոպոս առաջնորդ Հաղբատի և Հասան իշխան: Վեճ կա այն մասին թե՛ Դոփի ամուսինը Ղարա Գրիգորն է (ինչպես զնում է Սիսական 37 Դոփեան տոհմի ազգահամարի մեջ), թե՛ Հասան Ա: Այս վեճերի մասին տես Գրիգոր Խ 377 և Հասան: Գերեզմանը գտնվում է Հազրատի վանքում: Իրանով է սկսվում Դոփեանց իշխանական տոհմը, որ տիրել է Ծարի և Գեղամայ երկրին.—սեռ. Դուփին՝ կիր. լբ, լգ. Արձ. Բջնիի 1303 թ. (Այրարատ 273), Դուփին՝ Արձ. Նորավանից 1312 թ. (Սիսական 198), Դուփին՝ Արձ. Հերհերի 1317 թ. (Սիսական 116), Դուփին՝ Օրբ. ժմ. 30, Դուրբին՝ Նօտարք 39.—Դուփեց տոհմ՝ Արձ. Եղեգիսի 1333 թ. (Սիսական 148), Դուփեցի (անդ 165), Դուրեան՝ Նօտարք 40, Դուրեանց՝ Արձ. Մարցի 1285 թ. (Ազգ. հանդ. է. 350).—Շահխաթ. Բ. 362—3, Արցախ 195, Հայաս. 447, Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 64, Սաղբակեանք 19—20. Ձեռ. Դաղեան, Ա. 89 ա, Կարապետ եպս. Դոփեանք 44, 46, 55:

— 2. Դուփ անունը հիշվում է նաև Բարխուտ. Արցախ 386 (թվականն անհայտ), իսկ էջ 406 էլ այնպիսի ձևով, որ հայտնի չէ թե՛ ո՞վ ում որդին է՝ «Ի պարոնութեան Դուփին որդոյն Ուհան երէցու» (ի Ծար, 1279 թ):

Ե

*ԵԱԳՈՒՆԵՂ անս նաղուք:

*ԵԱԴԻԳԱՐ, ար. < պրս. 𐭪𐭥𐭩 yadigar «հիշատակ» բառից, Իրրև անձնանուն գործածված է նաև Իրանցոց մեջ և սրանցից փոխառությունը Վրաց մեջ. Ինչպես՝ Yadkar որդի Դիմիտրի Բ թաղավորի Վրաց (մ. 1289), Yadkar 'Ali բանաստեղծ (Շահնուխի ժամանակ), Միրզա Եադգար Մուհամմադ՝ թոռան թոռ Շահնուխի (մ. 1470), Եադգար եղբայր Սուլթան Բաբերի (մ. 1546 թ) ևն (Justi 143-4): Մեր մեջ հնագույն հիշատակությունը 1402 թվից է և գանադան ձևերով գնում է մինչև ժէ դարի վերջերը, որից հետո խափանվում է: Սրանից է եղիգարիան ավգանունը (հոգվաս):

— 1. Յետկար հայր ներսէս կրեցի, որ երուսաղէմում օրինակեց Գանձարանը՝ 1402 թ.—նօտարք 19:

— 2. Նտիկար, որի անունով մի խաչքար կա Աքքերմանի Ս. Աստվածածին եկեղեցու հարավային պատի վրա՝ երկաթադիր արձանագրությամբ՝ 1446 թվից, որի մասին խոսում են՝ Л. Меликсет-Бекон. Арм. древности в Аккермане, էջ 30, Кучук-Нюаннесов, Стар. арм. надписи и стар. рук. в пределах юго-зап. Руси и в Крыму, էջ 32, Труды Вост. Комм. ИМАО, հտ. II, 3, էջ 64:

3. Յետկար աղա, Վայոց ձորի Հերմոնի վանքում, Եսայի գրչին գրել ավեց մի Աւետարան՝ 1473 թ.—Բարխուտ. Արցախ 139:

— Սրանցից ավելի ուշ գալիս են Էտգար 1511 թ. (Ձեռ. Վասպ. 645. հիշվում են երկու հոգի, որոնցից մին արական է, մյուսը իգական), Յադգար 1515 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 397), Յետկար 1542 թ. (Տաշեան, Ցուց. 488), Ետգար 1586 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 15 բ), Էտկար 1658 թ. (Ձեռ. Քաւր. 13 բ), Ետկար՝ ժէ դար (անդ 24 բ), Էդկար՝ ժէ դար (Ձքր. սարկ. Բ. 64), վերջին անգամ՝ Էդգար 1678 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1023): Առանց թվականի են Եթգար (Ձեռ. Վասպ. 430), Էդգար (անդ 442), Էտքար (անդ 767), Ետկար աղա (Արցախ 266):

Այս անունը պետք չէ շփոթել Էտկար անվան հետ, որ գործածական է Արևմտահայոց կաթոլիկ համայնքի մեջ և փոխառյալ է Ֆրանս. Edgar անունից (օր. Էդկար Շահին նշանավոր պարիզաբնակ նկարիչը, որ կաթոլիկ հայ է):

*ԵԱԴԻԳԱՐՇԱԿ, ար. < պրս. Yadigar (տես վերը Եադիգար)

+šahi «թագավոր» բառերից: Մի անգամ գտնում եմ գործածված Եադարշահ ձևով 1649 թ. (Սրուանձտեանց, Հնոց և նորոց 127):

*ԵԱԴԻԳԱՐՍՈՒԼԹԱՆ, իգ. < պրս. Yadigar (տես վերը Եադիգար) + sultan «սուլթան» բառից: Մի անգամ գտնում եմ գործածված անթվական մի հիշատակության մեջ, որ գրված է 1269 թվից ուշ (Ձեռ. Վասպ. 96) Էյգար Սուլթան ձևով և մի ուրիշը՝ 1535 թ. Եատկարսուլթան ձևով (Ձեռ. Քաւր. 88 ա):

*ԵԱԴԻԿԱՆ, իգ. < պրս. 𐭪𐭥𐭩 yad «հիշողություն. 2. նկար» բառից + xan, իբր թե «խանի նկարը կամ հիշատակը»: Իբրև անձնանուն մի անգամ հիշված եմ գտնում 1666 թ. Յաուիխան ձևով՝ Ձեռ. Դադեան, Ա. 49 ա: Հմմտ. հաջորդը:

*ԵԱԴՇԱԿ, ար. < պրս. 𐭪𐭥𐭩 yad «հիշողություն. 2. նկար» բառից + šahi, իբր թէ «շահի նկարը կամ հիշատակը»: հմմտ. նախորդը: Մի անգամ հիշված եմ գտնում հոդով Նատչեմ ձևով՝ 1626 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 255):

*ԵԱԶԳՈՒԷԼ, իգ. < թրք. 𐭪𐭥𐭩 yaz «ամառ» և պրս. 𐭪𐭥 gul «վարդ» բառերից, իբրև «ամառանավարդ»: Գործածական է այժմ հոգվաբի գյուղերում: Հնագույն հիշատակություններն են Եազկուշ 1642 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 332) և 1662 թ. (Ձեռ. Սեր. ՂԱ 1929, 13): Ժէ դարից են նույնպես Եազգուշ ՂԱ 1890, 21 բ և Յազիուշ ՂԱ 1913, 692: Վերջին ձևը ավելի հին է քան Եազկուշ, որովհետև հին հայերենը բառակցքում չունի եա, այլ միայն յա: Ըստ այսմ օտար անուններից Եազութ, Եազուք նախապես գրվում էին Ալութ, Ալուք և ավելի ուշ միայն դարձան Եազութ, Եազուք: Ըճիտ այսպես՝ Եազգուշ անունն էլ հնապես գրված է Ազիուշայպես 1586 թ. (Միլբուհեան, Պատմ. Հայկպի ազգ. գերեզմ. էջ 25 ա) և 1636 թ. (Ձեռ. Հայկպի, Ա. 355): Բայց Ազգուշ անունը կարելի է բացատրել երկու ձևով. մին իբրև համառոտված Ազիգուշ անունից (տես անդ) և մյուսը՝ իբրև Եազգուշ անվան նախածեր: Երկուսն էլ ստույգ են:—Այս անունը ունինք նաև շրջված ձևով՝ Գուլազ (տես անդ), որ ավանդված է մեզ նաև Գուլիազ, Գիլազ և Գուլիազ ձևերով (վերջինը տես Նշանեան, հրատ. Երևմ. չէլ. օրագր. էջ 24, 1700 թ): Բայց Գուլազ կամ Գուլիազ անունը կարելի չէ մեկնել երկու ձևով, իբրև Գուլ-ազիզ ձևից համառոտված, և կամ Գուլի-եազ (ամառվա վարդ): Ստույգ է մի միայն առաջինը, ինչպես գրել ենք մենք էլ. ըստ որում ոչ պրս. կարելի է ասել gul-i yaz (որովհետև yaz «ամառ» թրք. բառ է) և ոչ էլ թուրքերեն, որովհետև թուրքերենում izafet չկա:

*ԵԱՂՉԻՆԻ, իգ. (նաև ար.) < թրք. Yazı yazəlu, yazulu «գրավոր, գիր ունեցող, հակատագրված»: Հիշատակված է Ժէ դարից սկսած՝ զանազան ձևերով. այսպես՝ Եազուլ (սեռ. Եազուլին) 1658 թ. (Ձեռ. Թաւր. 13 բ): Յազիլ (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 9 բ 1576-ից ուղ գրված անթվական մի հիշատակարանում), Եազուլ՝ 1713 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 270), Եազուլ՝ ար! 1814 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 785): Ունինք նաև Եազուլխան, Եազուլխան, Եազլխան՝ ԺԸ դար (Ձեռ. Թաւր. էջ 41—42): Այժմ խափանված է:

*ԵԱՂԻՉԻ, ար. < թրք. Yazəñ (հին ձևը yazəđi) «քարտուղար, գրագիր»: հիշված է 1772 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 15 ա. «ես մահտեսի Եազիչու եղպար Սաֆարս»): Կա և նույնի որդին՝ 1809 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 15 բ. «ես մահտեսի Եազիչու որդի մահտեսի Ստեփանս»):

*ԵԱՆԳՈՒԼ, իգ. գտնոււմ եմ մի անգամ հիշատակված 1661 թ. Ալաոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1872 (երկու անգամ գրված Յաղխուլ ձևով): Ըստ իս ծագում է yax-gul ձևից: Պարսկաստանում (Թեհրան) այժմ gul-i-yax է կոչվում մի տեսակ վարդ, որ զուրկ է տերևներից և բացվում է ձմեռը նշանակոււմ է բուն «ստոցավարդ»: Սրա հակադիր ձևն է եախգուլ:—Այլ բառ է Աղզուլ, որ տես:

*ԵԱՆՇԻ, ար. < արևել. թրք. yaxši «լավ» բառից, որ նմանապես Թուրքերի մոտ գործածվում է իբրև անձնանուն (բայց իգական): Այս Եախշի ձևով ունինք մի անգամ 1674 թվից (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 46 բ). գործածական է նաև այժմ Դարբաղում: Բայց հնագույն ձևն էր Ախշի, որի հնագույն վկայութունը ԺԵ դարից է (տես տակը): Ավելի ուշ ունինք Ախշիբէկ 1595 թ. (Ձեռ. Վասակ 744), Ախշիբէկ 1600 թ. (Սմբատեանց, Երնշակ 147), իսկ առանց թվականի՝ Ախշիբէկ (Ձեռ. Վասակ. 395), Ախշիբէկ (անդ 215), Աղշիբէկ (անդ 273):

— Աղշիբէկ, վաղամեռիկ որդի Թումայի՝ եղբոր Դարբըռահի, որ Արծկէի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1486 թ.— Ձեռ. Վասակ. 502:

*ԵԱՂՄՈՒՐ, ար. < թրք. yağmur «անձրև» բառից, որ նույնպես իբրև անձնանուն գործածական է. ինչ. Եաղմուր գորավար Լանկիթավուրի (Այրարատ 274): Հայերենում պահված է երկու ձևով. Աղմուր (հին ձև) որ տես վերը, և ավելի նոր՝ Եաղմուր, որ Եղմուր գրչութեամբ ավանդված է 1647 թ. (Ձեռ. Թաւր. 101 բ):

*ԵԱՂՈՒԲ, ար. < արար. Ya'qub ձևից, որ սովորական է սեր մեջ Յակոբ ձևով (տես այս անունը): Եաղուպ ձևով ունինք ավանդագ 1517 թվից (Ձեռ. Վենետ. Բ. 482), ավելի ուշ 1651 թ. (Ձեռ. Սեր.— ՂԱ 1925, 576), 1657 թ. (Տաշեան, Ցուց. 355), 1707 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 221 բ), Եաղուպ 1629 թ. (Տաշեան, Ցուց. 692): Հնապես գրվում էր Աղուր. որ տես առանձին, միջին ձևն է Յաղուպ՝ 1551 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 324 բ) և անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1463 թվից ավելի ուշ (Ձեռ. Սեր.— ՂԱ 1925, 133):—Սրանից է Եաղուբեան ազգանունը կոպկասում և Տաճկաստանում—Այժմ խափանված է:

*ԵԱՂՈՒԲՇԱԼ, ար. < արար. Ya'qub «Յակոբ» + պրս. sahi «թագավոր» բառերից: Հնագույն հիշատակութունը ԺՂ դարից է. այսպես՝ Եաղուբշա 1585 թ. (Ձեռ. Վասակ. 650), Եաղուբշահ 1608 թ. (Իրնդ. 133), Եաղուբշա 1621 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 175 բ), 1692 թ. (անդ 30 բ), 1702 թ. (անդ 52 բ) և Յաղուբշահ՝ անհայտ թվականով (անդ 133 բ): Ավելի հին ձևն է Աղուբշահ. որ տես վերը:

*ԵԱՂՈՒԹ, իգ. < պրս. և թրք. yaqut «հակինթ քարը» բառից. գործածական է եղել ԺԵ դարից սկսած զանազան ձևերով և այժմ էլ կարելի է գտնել հետամնաց տեղերում: Այսպես՝ Եաղութ 1506 թ. (Տաշեան, Ցուց. 55), 1587 թ. (անդ 277), Յաղութ 1606 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 167 բ), Եաղութ 1615 թ. (Ձեռ. Սեր.— ՂԱ 1927, 41), 1651 թ. (Ձեռ. Սեր.— ՂԱ 1925, 576), Եաղութ 1796 թ. (Էֆիմ. 448), առանց թվականի՝ Եաղութ կամ Յաղութ (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 289—290): Աղմամբ կամ համառոտագրութեամբ գրված է մի անգամ Եղուր (Ձեռ. Վասակ. 584, թվականն անհայտ): Այս գրչութունը իրավունք է տալիս մեզ ասելու, որ Ձեռ. Դաղեան, Բ. 47 ա գրված Եղուր անունն էլ, որ իգական է, 1611 թվից, պետք է ուղղել Եաղուր:—Այս անվան ավելի հին ձևն է Աղուր, որ գտնւմ է մինչև ԺԳ դար (տես առանձին):—Բոլորովին տարբեր է սրանցից Յեղուբուղ, ար., որ հիշված է 1611 թ. Ձեռ. Աղուլ. (Արրտ. 1911, 222)՝ սեռ. յեայգուեզին ձևով և փոխառյալ է վրաց. օծუბდო իագուեզի «հակինթ քարը» նուանիչ ձևից:

*ԵԱՇԱԻՇ, ար. < թրք. yaşayış «կենցաղ, ապրուստ»: Այս անունով ունինք միայն՝
— Յաշաիշ յուզա, Աղվանից երկրի առաջավորներից մեկը:

որ հիշված է Ազվանից կաթուղիկոսի և եպիսկոպոսների հետ՝ 1423 թ. — Նոտարք 72:

*ԵԱՇԱՐ, իգ. < Թրք. *yaşar* «կապրի» ձևից, որ Մնացա-կան անվան մի ուրիշ հոմանիշն է: Մի անգամ գտնում եմ հիշված 1682 թ.՝ Բարխուտ. Արցախ 73 (տպ. Յաշաբ, որ կարդում եմ այսպես):

*ԵԱՍՄԻՆ, իգ. < պրս. *yāsemīn* «համակ» բառից, որի տրեկը. Թրք. *yaşaman*, իսկ Պոլսի տեղ. դարձած է *yasemi*. ըստ այսմ ունինք մեր մեջ Յասամին 1575 թ. (Ձեռ. Վասալ. 210), Յասմին 1660 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 151 բ), Յասմի (սեռ. Եասմուն) 1605 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 439), Յասաման, աբ! հիշված 1719—24 թ. (Այրարատ 305):--Սրանից հնագույն ձևն է Ասմին, որ տես առանձին:

*ԵԱՐ, աբ. < պրս. *yār* «սիրելի, բարեկամ». մեր մեջ իբրև անձնանուն գործածված եմ գտնում 1581 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 32 ա) և 1674 թ. (անդ. 46 բ): Հմմտ. նաև Եարիկ, Եարում, Եարջան ևն:

*ԵԱՐԱԴԱՆ, իգ. < Թրք. *yaradan* «ստեղծող» բառից: Այս բառը Աստուծու վերադիրն է և ժարգու համար չի կարելի գործածել: Բայց Թուրքերենում սովորական է գեղեցիկներին ասել *Yaradanəna qurban* «Ստեղծողիդ մատաղ»: Սրանից էլ ստացվել է այս անունը, որ մի անգամ գտնում եմ գործածված այլափոխյալ Եայրիտանն ձևով, 1656 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 85):

Նարամիշ տես Արամիշ:

*ԵԱՐԴՈՒՄ, աբ. < Թրք. *yardəm* «օգնություն» բառից. իբրև անձնանուն գործածված եմ գտնում մեր մեջ 1621 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 376) և 1658 թ. (Երևմ. չէլ. օրագր. 270). Երկուսն էլ գրված Նարտում՝ ըստ արևմտյան տառադարձության:

*ԵԱՐԻԿ, աբ. < պրս. *yār* «սիրելի, բարեկամ» բառից՝ հյ. իկ փառաբանականով. հմմտ. Մոլլա Օտրի Շիրազեցի բանաստեղծ (Justi 145 բ): Հիշված է մի անգամ 1552 թվից առաջ գրված մի Ուրբաթագրքում (Տաշեան, Ցուց. 877): Գրված է Յարիկ, որ պետք է կարդալ վերի ձևով:

*ԵԱՐԻՋԱՆ, աբ. < պրս. *yār-i-jān* «հոգու սիրելին» ձևից: Մեր մեջ իբրև անձնանուն գործածված է մի անգամ 1606 թ. (Ճանկեան, Հնուբ. Ակնայ 85): Սրանից էլ ունինք Նարանձան ազգանունը (նշանավոր բանաստեղծ Միամանթոյի ազգանունն է. ինքն էլ Ակնեցի էր):

*ԵԱՐԴՈՒԼԻ, աբ. < Թրք. *yār qula* «սիրելուն ծառան» ձևից. իբրև անձնանուն գտնում եմ մի անգամ գործածված 1676 թ. (Սխալան 259) և մի անգամ էլ 1690 թ. (Սմբատեանց, Երջնջակ 296):

*ԵԱՐՈՒՄ, աբ. < Թրք. *yārəm* «սիրելիս, իմ սիրականը» ձևից. իբրև անձնանուն գտնում եմ գործածված մեր մեջ մի անգամ 1635 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 476); որից և հաջորդը:

*ԵԱՐՈՒՄՋԱՆ, աբ. < նախորդ անունից՝ + ջան փառաբանականով. մի անգամ գտնում եմ գործածված 1670 թ. (Ձեռ. Վասալ. 936). գրված է Յեարում նուն:

*ԵԱՐՎԵԼԻ, աբ. < պրս. *yār* «սիրելի, բարեկամ» + *arar*. *yār valī* բառերից (վերջինը տես Վալիբան անվան տակ). իբրև անձնանուն մի անգամ գտնում եմ գործածված 1653 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 1037):

*ԵԱԽԻՐԻ, աբ. < Թրք. *yavri* «ձագուկ» բառից. (հմմտ. Բալա և Չագիկ անունները). գրված է նաև Եավրի. սրանից է Յավրալեան ազգանունը (Պոլս). հնագույն գործածությունը ԺԵ դարից է (տես տակը). ավելի ուշ ունինք 1687 թ. (Ձեռ. Քալբ. 24 բ), 1694 թվին (Ձեռ. Վասալ. 998) և 1742 թ. (անդ 566), 1712 թ. (Ձեռ. Քալբ. 134 բ): Նույն անվան հնագույն ձևն է Ալրի. որ հիշում է Կրպա. եպս.՝ Դոփեանք 137, 190, Ավրիբէկ ձևով՝ 1579 թ. (նույն անունը գիտե նաև Սմբատեանց՝ Գեղարք. 610, բայց գրում է Եարիբէկ):—Ըստ ակնաբույժ Բրիտապոլո Օհանեանի (Բագու) այս անունն է նաև (Խարայէլ) Օրթի, որ պետք է հասկանալ Աւրի=Ավրի=Եարի (անձնական տեղեկություն):

— Յավրի, որդի պարոն Յովհաննէսի՝ եղբոր խոջա Բաղդասարի՝ ստացողի (ԺԵ դար).—Տաշեան, Ցուց. 724 (գրված Յեավրի):

*ԵԳԱՆ, աբ. < Թրք. *yegen* «եղբորորդի, շեռորդի» բառից. իբրև անձնանուն գործածված եմ գտնում 1658 թ. Եկան ձևով (Բարխուտ. Արցախ 74) և ԺԸ դարից՝ Էկեմ ձևով (Աբր. կրեռ. 31): Ըստ Բարխուտ. Գառմ. աղվ. Բ. 38 Գարսից շահերթց մին Դարբարդի մելիք Աւան Բ-ի անունը փոխելով դարձրել է Մելիք Եգեան (մ. 1744 թ.): Սրանից են Եգանեան և Մելիք-Եգանեան ազգանունները:

*ԵԴՈՒԱՐԴ, աբ. < անգլ. *Edouard* անունից, որ գործածական է հատկապես Անգլիացոց մեջ. այսպես՝ 901—1066 թվերին կան Անգլոսաքսոն 3 Թագավորներ, իսկ 1272-ից մինչև 1910 թ. 7 Թագավոր Անգլիական զառի վրա: Կիրիկեցոց ժամանակից

ժանոթ է մեր մեջ Եղուարզ Այասցի՝ դեսպան Օշինի Կիլորուսում, 1311 թ. (ըստ Մխուսան 394 բ. բայց հանյ է թե եզրողացի): Այժմ այս անունը նորամուտ է մեր մեջ. հայտնի են Եղուարզ Ղարամեան մեծահարուստ հնգկանայ մեկենաս (մ. 1791) և Ն. Եղուարզ Հիւրմիւզ (1799—1876 Պոլսեցի)՝ Վենետիկ նշանավոր միարաններից մեկը: Նշանակում է «պահապան ընչից»:

*ԵԶԴԱՆ, ար. < պրս. یزدان yezdān «արարիչ Աստված» բառից. և որովհետև այս անունը չի կորելի տալ օրն է մարգու, ուստի պետք է ենթադրել թե կրճատված է Եզգանբախը անունից, որն սես տակը: Գրվում է Եզգան, Եզտան, Էզգան ձևերով: Հնագույն հիշատակությունը 1557 թվից է (Ձեռ. Վասպ. 680), ապա 1602 թ. (անդ 802), 1648 թ. (անդ 914), ժՁ դարից՝ 1671 թվից առաջ (սես իմ Գնն. և հմտ. Եզնկայ, էջ 5), անթվական հիշատակությամբ՝ Ձեռ. Վասպ. 391, Քուհան՝ Հայքի Զմիւռն. Բ. 21):

*ԵԶԴԱՆԻԱԽՇ, ար. < պրս. یزدانبخش Yezdānbaxš անունից, որ բուն նշանակում է «աստվածատուր կամ աստվածաշնորհ»: Այս անունով հայտնի է Պարսից մեջ Վահրամ Զորինի հակառակորդը (Justi 146 ա): Գործածված է մեր մեջ ժԳ - ժԷ դարերում:

— 1. Եզգանբախը որդի Արղուլմսիխի, 1327 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 460—1):

— 2. Էզգանբախը սարկավագ, թուղթ էր կոկում, երբ Աղթամարում ներսէս արեղան գրում էր Աւետարանը՝ Քումայի համար, 1460 թ.—Ձեռ. Վասպ. 433:

— 3. Եզգանբաղը. հայր խոջա Ղուբաթի, որ Արաշ գեղաքաղաքում, Ազարիա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Յմբատեանց՝ Երնջակ 257:

— 4. Եզգանբաղը, որդի խոջա Ղուբաթի, որ Արաշ գեղաքաղաքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—նախորդի թոռն է.—Յմբատեանց՝ Երնջակ 257:

— Նույն անունը հիշված է նաև 1512 և 1573 թ. Եզգանբախը ձևով (Ձեռ. Վասպ. 83-85 և 678), Եզտանբաշխ 1631 թ. (Bodleian 139), անթվական՝ Էզգանբախ (Ձեռ. Ազուլ.—Արրտ. 1911, 218), Եզտանբաշխ (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 272, 273, 275):

*ԵԶԴԱՆՇԱՆ, ար. < նախորդ Եզգան անունից + šān. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ժԳ դարում:

— Եզգանշահ, շինել է Արցախի Մցանիս գյուղում Ս. Սարգիս եկեղեցին՝ 1258 թ. Քում է իր արձանագրությունը այս թվից,

նոր Բաղխուս. Արցախ 267 սխալ ընթերցմամբ կարդում է «Են Եղան անշահ...» (ուղղել Եզգանշահ):

*ԵԶԴԻՆԱՆ, իգ. հիշված է Եզտինյան ձևով 1691 թ. Նոր-Ջուղայում (Ձեռ. Քաւր. 10). ուստի կարելի է կարծել, որ առաջացած լինի Եզգի խան ձևից: (Եզդը նշանավոր մի քաղաք է Նոր-Ջուղայի մոտ. հմտ. և հաջորդը): Բայց կա նաև իրան. (ասորական) Yazdxān անունը (է դար), որ Justi 149 ա մեկնում է «Yazd իշխան, Աստուածիշխան»:

*ԵԶԴԻՆԱՍ, իգ. հիշված է Եզտինյան ձևով՝ 1609 թ. (Bodleian 110), 1691 թ. (Ձեռ. Քաւր. 10 ա), նաև Եզգախաս 1701 թ. (Bodleian 207): Նախորդի հիման վրա առաջացած է Եզգի խաս ձևից.—Եզդ քաղաքը հայտնի է իր մետաքսեղեն խաս կտորներով:

*ԵԶԴԻՆՍԱՆ, իգ. < պրս. یزدان Yazd «Աստված» + արաբ. احيان ihšan «շնորհ» բառից, իբր «աստվածաշնորհ»: Մի անգամ գրտնում եմ գործածված 1533 թ. Էզգիֆասան ձևով (Ձեռ. Վենետ. Ա. 578), որ և ուղղում և բացատրում եմ վերի ձևով:

*ԵԶԴԻՆ, ար. < պրս. یزدان Yazdān անունից, որի մանրամասն բացատրությունը սես Յազդ Ավանդված է մեր մեջ հետևյալ ձևերով.

— 1. Եզդի? (սես. Էզդու), հայր Ապրնասանի և Սատապի, որոնք մի այգի նվիրեցին Տեկորի վանքին, 1033 թ.— Արձ. Շիրակ 127, Շողակաթ 180:

— 2. Էզտին (հյց. գայրն գէզտին) ազգական տանուտեր Պետրոսի, որ ստացավ մի Աւետարան՝ գրված Զոքարիա գրչի ձեռքով, Վան 1495 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 276:

— 3. Էզտին (սես. Էզտին), հիշված 1575 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 210:

— 4. Եզտին, իգ! հիշված է 1685 թ.— Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, էջ 1015):

*ԵԶԴՈՒՄ, ար. < պրս. یزدان Yazd «Աստված» բառից՝ թրք. -um ստացական հոդով, իբր «Աստված»: Մի անգամ գտնում եմ գործածված 1503 թ. Էզտում ձևով (Ձեռ. Վասպ. 128):

*ԵԶԵԿԻԱ, ար. ծագումը սես հաջորդի մեջ. հազվադուստ անուն. հիշված կա 1676 թ. (Ձեռ. Քաւր. 49 ա):

*ԵԶԵԿԻԷԼ, ար. < երբ. ܝܙܝܩܝܐ Yehezqel անունից, որ ծագում է ܝܙܝܩ yzq «հաստատուն, ուժեղ, զորավոր» + ܠܢ el «Աստված» բառերից: Այս անունով հայտնի է Երբայեցոց նշանավոր մարգարեն Եզեկիէլ, որ չորս մեծ մարգարեններից մեկն է և մար-

գարեացավ Ն. Ք. 595—575 թվերին: Մեր բարձր տառադարձված է հուն. Ἐζεχίηλ ձևից. հմմտ. նաև լատ. Ezechiel, ֆրանս. Eze- hiel, անգլ. Ezekiel, գերմ. Hezechiel ևն (Gesenius 222, 297): Կենդանի է մեր մեջ Չ դարից մինչև այժմ: Համառոտված ձևն է Եզեկ, (կա նաև Զեկիլի ձևը Քղիում ըստ Արեելիք՝ 1889, սիպտ. 30. հմմտ. նաև տակը № 11): Սրանով այս անունը շփոթված է Եզեկիա անվան հետ, որ ուրիշ է. (ծագում է երբ. ܝܙܩܝܝܐ Xizqiyā ձևից, որ դարձյալ նույն արմատից է. հմմտ. հուն. Ξιζακίας. րևել. Xazākiyau, գերմ. Hiskia. Այս անունով հայտնի է Եզեկիա թա- գավոր Յուդայի՝ (Իբր 726—698 Ն. Ք.): Այսպեսով ծագել է Եզեկ- եան ազգանունը: Մինչև անգամ մարգարեի անունը շփոթե- լով թագավորի անվան հետ՝ գրված է Եզեկիայ մտրգարի. (Տաշ- եան, Ցուց. 10, 1506 թվից առաջ գրված մի ձեռագրում):

— 1. Եզեկիի զպիր, մասնակցեց Կաղստոյ նշխարաց գյու- արին (560 թ).—գրծ. Եզեկիիլու՝ Կղկնա. Բ. Գ:

— 2. Եզեկիի աշակերտ Անանիա Շիրակացու «713 թ». տևս շերմօն: Սամ. անեց. 85:

— 3. Եզեկ եպիսկոպոս, որին սպանեց Ապաղախանը 1282 թ.—Սամ. անեց. շար. 162:

— 4. Եզեկիի գրիչ. օրինակեց Վարդանի Պատմությունը 1307 թ.—Աթան. յոջ. 64:

— 5. Եզեկիի ոմն ունիթոսական հայ, իր անկարգ վարքի հա- մար վնասովեց Հայաստանից. զնաց հաստատվեց Իտալիայի Ֆլո- րենցիա քաղաքը, ուր հայտարարեց իրեն փոխանորդ Պատրոսի, իր ընկերով, որ նստում էր Պաղուա քաղաքում և խարեու- թյամբ հայտարարել էր իրեն՝ եպիսկոպոս նազարեթ քաղաքի և պատրիարք Երուսաղէմի: Բենեդիկտոս ԺԲ պապը (1334—1342), որ նստում էր Ավինիոնում, հրամայեց Ֆլորենցիայի եպիսկոպո- սին՝ բանտարկել նրան:—Փափագեանց. Պատմ. եկեղ. 590:

— 6. Եզեկիի եղբայր, բնակվում էր Վենետիկում, 1344 թ. —Հայ-Վենետ. 158:

— 7. Եզեկիի, իր երկու եղբայրների՝ Յովհաննէս կրօնա- վորի և Սիոն քահանայի հետ միասին, երեքով մի Տօնական գրել տվին Ստեփաննոս զրչին, Ռշտունեաց Տշող գյուղում, 1404 թ. —Նօտարք 21:

— 8. Եզեկիի սարկավազ, եղբորորդի Գէորգ վրդ. Երզնկացու (№ 102), որից ժառանգեց մի նշանավոր Աստուածաշունչ Կապոսի վանքի միաբան Աւետիքը (№ 61) «վաճառեալ զամենայն ինչս

մեր, զոր ունէաք ի նախնեաց և յազգականաց», զնեց նույն Աս- տուածաշունչը՝ 1425 թ.—Նօտարք 79:

— 9. Եզեկիի վարդապետ Տփղիսում, 1496 թ.—Ձեռ. Դադ- եան, Ա. 27 ա:

— 10. Եզեկիի, մերձավոր Յակորի, որ ստացավ մի Աւետա- րան, Երզնկա 1477 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 628:

— 11. Զիկիի, որդի Սարգիս երեցի, որ Ասիլ անուն անձից նվիր ստացավ մի Աւետարան՝ 1488 թ.— Ձեռ. Վասպ. 242:

— 12. Եզեկիի Հիդանցի, կոչված Բօթօր, եղբայր Յովհաննէս քահանայ զրչի, 1497 թ.—Տաշեան, Ցուց. 284:

— 13. Եզեկիի, որդի Մկրտիչ քահանայի և եղբայր Յովհան- նէս քահանայի, որ Յիզանում, Ռուզ տիկնոջ պատվերով գրեց մի Աւետարան, 1499 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 577:

† ԵՂՆԻԿ, ար. < հյ. եզն բառից. հմմտ. Ճլիկ, թրք. hoc iq, Բուլգո, սանս. Ukšan, զնդ. Uxšan անձնանունները, որոնք նույնպես նշանակում են «եզ»: Գործածական է եղել մեր մեջ Ե զարից սկսած. այժմ շատ սակավ:

— 1. Եզնիլ Կողբացի, աշակերտ Ս. Մեսրոպի. ուղարկվեց Եդեսիա և ապա Բիւզանդիոն «424 թ», ուսանելու և թարգմա- նություններ անելու համար: Եղավ եպիսկոպոս Բագրևանդի և Արշարունեաց: Մասնակցեց Արտաշատի ժողովին «449թ», պատաս- խանելու համար Միհրնբրսեհի նամակին: Մեծ բաժին ունի Ե դարի առաջին թարգմանությանց մեջ, և հատկապես Ս. Գրքի երկրորդ թարգմանության՝ հունարենի վրայից, որի մի ընտիր օրինակը ինքը բերեց Պոլսից: Իր ինքնագիր գործն է «Ընդդէմ ազանդոց» գիրքը, ամենաընտիր հայերենով: Նրան են ընծայ- վում նաև Խրատք, Հարցմունք Աշոտոյ և Հարցմունք Արձանայ, որոնք սակայն հարազատ չեն: Կանոնադրքում կա և «Եզնկայ Կողբացույ հայոց վարդապետի վասն պատրաստութեան հաղոր- դողաց» (տես Ձեռ. Բերլինի, էջ 43 ա և Ձեռ. Վենետ. Բ. 947): Անիկնք դարձյալ «Եզնկայ թարգմանչի՝ Յաղագս վեցօրեայ արար- չութեան» (Ձեռ. Վենետ. Բ. 1212), որ և «Վասն արարչութեան աւուրց» (Ձեռ. Կարին. № 1092 դ և Tübingen, էջ 112):—Եզնիկ Կողբացու գերեզմանը և մատուռը ցույց են տալիս Կողբում (տես Մեքատեանց՝ Գեղարքունի 429),—Եզնիկ ձևով ունին՝ Սոր. Գ. 4. Կոր. 20, 21. Փ. Կոր. 16, 17. Եղիշ. 22. Փարպ. իգ. Վրթ. քերթ. պտկ. 307. Ասող. Բ. ա. Վրդ. իե (հրտր. էմիսի՝ Եզնակ). Եզն. եր. 267. ZAPh 1,206.—Եզնակ ձևով՝ Դաւ. անյ. 99. Կոր. 21.

86. Իմաստ. 66. Կիր. 16—17. Մ. ժաշտ. 386 ա. Յայսմ. սեպտ. 17, հոկտ. 14, նոյ. 25, փետր. 19. Տարօն. Ա. § 80. Պատմ. սահ. 14. Տաթև. հարց. 543. Առաք. լծ. սահմ. 151, 170. Մին. համդ. 93. — սեռ. Եզնկայ՝ Եզն. Ա. ա. Կնիք հաւ. 51, 130. Օրբ. Իա.—Եզնկաճն՝ Պտճո. բրձր. 30. Եզնրկայ վարդապետի Խրատք, հրատ. Եզնիկի վերջում. — քրժ. Եզնկաւ՝ Փ. կոր. 18. Ասող. Բ. ա.—Չարբ. Հին դպր. 300—309, Կնիք հաւ. յոջ. 54. Հայկ. աշխատ. Ֆէթթէրի, 83—89.—Եզնիկը Թարգմանված է գերմ. Schmid-ի ձեռքով՝ օգնութեամբ Հ. Գ. Գալէմբերտանի. այս վերջինը ցույց տված որ Եզնիկը բավական երկար փոխառութիւններ ունի Արիստիդէսից, Մեթոդիոսից, Հիպպոլիտից, Բարսեղից, Եպիփանից: Սրանց վրա ուրիշ աղբյուրներ էլ ավելացրեց L. Mariès, Le De Deo d'Eznik de Kolb (արտ. REA, հտ. 4), որ Եզնիկի վրա եղած ուսումնասիրութեանց մեծագույնն ու լավագույնն է:—Հիշել նաև Սարգիսեան, Ձեռ. Վենետ. Բ. 924՝ Եզնիկի անհարազատ գործերի մասին:

— 2. Եզնակ կաթուղիկոս, ունի Թուղթ առ Մաշտոց. անշուշտ՝ Կաղբացին է այլափոխված. Չարբ. Հին դպր. 782. Ձեռ. Վենետ. Բ. 862:

— 3. Եզնրկ երեց, ժամանակակից Կոմիտաս (615—628) կաթուղիկոսի. Թողել է մի կարճ գրվածք «Նշանագիր կարգաց բանից», այն է համառոտ շարք Թագաւորաց և հայրապետաց Հայոց, Տրդատից մինչև Կոմիտաս. հրատ. Սամ. Անեցու Պատմութեան մեջ, էջ 266—8. — սեռ. Եզնկաճն՝ անդ 266, 268.—Չարբ. Հին դպր. 426. Հայապ. 72. Սարգիսեան, Ագաթ. և իւր բազմ. դադա. 315. Ձեռ. Վենետ. Բ. 1060 (ուր խոսվում է այն մասին թե այս Եզնիկը Թարգմանած լինի Ագաթանգեղոսը հունարենից հայերեն 528 թ): Նույնը նաև Manus. bibl. nat. էջ 55՝ որ այդ Թարգմանութիւնը գնում է Կոմիտաս կաթուղիկոսի ժամանակ, 620 թ:

ԵԶՐ, ար. < եբր. אֶזְרָא 'Ezra անունից, որ ծագում է եբր. אֶזְרָא 'Azra արմատից (Gesenius 579): Այս անունով հայտնի է Հրեից Եզրաս քահանայապետը, որից ավանդված է 4 մարգարեական և պատմական գիրք՝ Ս. Գրքի մեջ: Ինքն է որ Բաբելոնի գերութեան գլուխն անցած՝ առաջնորդեց Երուսաղէմ (Ն. Ք. 457 թ): Այս անվան օտար ձևերն են հուն. Ἐσδράς, բայց նաև Ἐζράς, լատ. Փրանս. Esdras, բայց կա նաև լատ. Ezra՝ համեմատ եբրայականին, ասոր. אֶזְרָא 'Azra (Հիւրը. 292): Մեր մեջ ունի Եզր և Եզրաս ձևերը. կոչականն է Եզրա՝ (Անկ. գիրք հին կտ

297): Գործածական է եղել 2—է դարում, այնուհետև խափանվել է Եզր կաթուղիկոսի վատ համբավի պատճառով:

— 1. Եզրաս Անգեղացի, աշակերտ Հարութասան Մովսէսի, որ Բագրևանդ զավառի եղիսկոպոսն էր. ծաղկել է 2 դարում. հասցրել է աշակերտներ:—Ասող. Բ. բ. Կիր. 22. Վրդ. լ. Սամ. անեց. 73.

— 2. Եզր կաթուղիկոս, Նիգ զավառի Փառազնակերտ գյուղից. հաջորդեց Քրիստափորին՝ 630—641 թ): Իր ժամանակ Հերակի կայսրը կրոնական միութեան առաջ բերելու համար՝ հայտարարեց միակամակամ դավանանքը, որ ընդունեցին Ասորիքն ու Եգիպտոսը: Հայաստանն էլ միացնելու համար՝ կայսրը Կարին եկավ և ժողով գումարեց 633 թ): Այստեղ Եզրը ընդունեց նույն դավանանքը, ուստի և հայոց կողմից քաղկեդոնիկ համարվելով՝ հալածվեց: Իր անունը գաղապանագրերում գլխիվայր դրված նախատառով (զ) է գրվում: Նորոգել է Գայիանէի տաճարը: Իր օրով եղավ արաբական առաջին արշավանքը:—Սեբ. լը. լթ. Լծ. կոչ. 165. Յն. կթ. ժէ—ժթ. Գիրք Թղ. ծէ. Մխ. անեց. դ, իդ. Ասող. Բ. բ. Սամ. անեց. 79, 80. Եզն. եր. 268. Քհնյա. 271. Յն. կթ. հյր. 275. Մխ. այրիվ. 21, 65. Տաթև. հարց. 541, 544—5. Լժբ. ոսկ. 27. Օրբ. իէ, հա. Կիր. 31. Անանուն ժմ. 14. Մին. համդ. 101. Վրդ. լգ, լե. Միխ. աս. իթ (= իը).—Եզրաս՝ Օրբ. իը.—սեռ. Եզրի՝ Սեբ. խ. Յն. կթ. ժը, ժթ. Գիրք Թղ. ծէ. Յն. Իմաստ. 30, 104. Կանոն. 145, 156. Կիր. 34, 39. Օրբ. հկճո. ը, ժբ. Վրդ. աշխ. 512. Նհպտք. 94. Տաթև. ամ. 667. հարց. 545. Ասող. Բ. բ, դ. Կղկնտ. Բ. ծ. Լժբ. 158. Օրբ. իէ, իը, կը. Վրդ. լե, լը. Միխ. աս. ժը, ժթ. Սիմ. ապար. 128. Յկ. կր. 22. Ջուղ. 51.—Եզրայ՝ Մխ. այրիվ. 65. Օրբ. հկճո. ը. — Եզրասայ՝ Սիմ. ապար. 117.—բցո. յԵզրի՝ Յն. կթ. ժը. Գիրք Թղ. ծէ. Անանուն ժմ. 14.—բցո. յԵզրայ, սեռ. Եզրայ՝ Գիրք Թղ. ծէ, Կանոն. 150. Օրբ. իէ, լ կը. Միխ. աս. իթ (իը), Օրբ. հկճո. ժբ.—գրժ. Եզրի՝ Կղկնտ. Գ. իդ (չունի էմին). Լծ. կոչ. 165. Շիր. քրոն. 76.—Եզրիտ (Եզրին հետևողները)՝ Միխ. աս. 353.—Վրաց աղբ. Ա. 38, 44, 45, 46, 78, 80:

*ԵՔԱՐ, իգ. < թրք. E yeter «բավական է» բառից.—Եբր ծնողները իրար վրա մի քանի աղջիկ զավակ ունենան, վերջինի անունը գնում են Եքար և սրանով կարծում են որ էլ աղջիկ չեն ունենա: Այսպես նաև թրք. Bas-di «բավ է», որ թուրքերի մոտ գործածական է իբրև իգական անուն: Եքար անունը, որ գրված է նաև էքար, Եզար ձևերով, գործածական է ԺՁ դարից սկսած:

Հնադարյաններն են Երար 1657 թ. (Ձեռ. Վեհեա. Ա. 529), 1568 թ. (Ձեռ. Վասպ. 668), Էրար 1578 թ. (անդ, էջ 9), Էրար 1588 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 91 ա) և շարունակվում է ժէ և ժԸ գարեբուսու- օր. 1756 թ. (Ձեռ. Վասպ. 313).—Համապատասխանն էյ. ձեռն է Բուսեպան, որ տես:

— Երար անունը հիշատակված է նաև 1336 թ. (եթե այս թվականը ուզիդ է), ըստ 'Սմբատեանց' Գեղարքունի. 448, որ Լոր-Բայազետում գտել է մի խաչքար՝ Յերար անուն անձի հի- շատակին՝ նույն թվից:

*ԵԹԱՐԳՈՒԼ, իգ. < նախորդ Երար անունից + Թրք. պրս. ցււ- ււլարդ. հիշատակված է մի անգամ Ձեռ. Լոր-Բայազ. 23 ա անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1490 թվից ուշ (Երարիսլ ձեռն):

*ԵԹԱՐՓԱՇԱ, իգ. < կազմված է Երար անունից + փաշա- գործածված է Ե և է նախաձայնով, սկսած ժՁ գարեց: Եզած օրինակներն են՝ Եթարփաշա 1534 թ. (Ձեռ. Վասպ. 647—9),— 1567 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 257), Եթարփաշա 1573 թ. (Ձեռ. Վասպ- 29), 1580 թ. (անդ 32), 1582 թ. (անդ 696) և մի անգամ էլ ժէ դարից՝ 1613 թ. (անդ 846): Ուրիշ վիայնաթյուն չկա:

*ԵԼԵԻԹԻԻՆՈՍՍ, ար. < հուն. ἑλευθερος ազատ, անկախ՝ բառից. Հունաց մեջ կա իբրև անձնանուն՝ Ἐλευθέρ, ἥρος ձևով: Մեր մեջ ունինք մի անգամ՝

— Ելեթիբոս (իմն Ելեթերոս) կամ Սամուել Ջահեցի, իր եղբոր՝ Թովմասի հետ պատգամավոր գնաց Իննովկենտիս 2 պա- պի (1352—1362) մոտ՝ օգնություն խնդրելու Ունիթոսական մի- արանության համար: Պապը կարգեց նրան գավառահայր «1356 թ».—Ազգապ. 1917:

*ԵԼԻԿՈՒՄ, ար. անշուշտ օտար անուն է, ծագումն անհայտ- կարծում են չազաթ. ܝܠܝܟܐ ܥܠܝܟܘܢ բառից՝ Ե ՍՄ ստացականով, իբ- րև ܝܠܝܟܘܡ ܥܠܝܟܘܢ (Будагов 1, 208): Սովորական անուն էր Օրբելեանց առնում: Գրվում է ԹԵ Ե և ԹԵ Ե նախաձայնով:

— 1. Ելիկում Օրբելեան, որդի Լիպարիտի (1198), Թոս Սմբատի և Թոսան Թոս Լիպարիտի. կինն է Խաթուն, որդիքն են Լիպարիտ, Ջենա և Իւանէ: Մեծ իշխան Տճրասյիճի պապն է: Իր հայրենի երկրից և Ափիազաց Թազավորից հեռանալով՝ գնաց պարսից զուռը՝ աթաբեկ Ելիկուլի մոտ: Աթաբեկը մեծ սիրով ընդունեց նրան և պարզեց Հաճիան քաղաքը: Սրա որ- դին է Լիպարիտը, որ եկավ Իւանէ աթաբեկի մոտ և ստացավ

քնդարձակ հողեր Վայոց ձորում և այլուր: Օրբելեան նշանավոր ցեղի նախնին է Հայաստանում (1184թ): Պատերազմի գնաց Գան- ձակ, ուր և մեռավ.—Օրբ. կդ. Միսական 187. Չամչ. Գ. 148:

— 2. Ելիկում Օրբելեան, որդի Լիպարիտի՝ իշխանաց իշխա- նի Միւնեաց և Թոս Ելիկումի (№ 1) Օրբելեանց. եղբայրներն են Փախրաղույ, Տարսայիճ, Սմբատ արքայ և Իւանէ: Կինն է Թամթա: Հաջորդելով իր հոր՝ մտավ Թաթարների բանակը և արշավեց մինչև Նիփրկերս, ուր և մեռավ 1254 թ.—Օրբ. կդ, կե.—սեռ. Ելիկումի՝ Օրբ. կդ, կե.—Արձ. Միսական 188, 190, 193 (գրված Ալլիկում), 201.—Չամչ. Գ. 212, 217—8:

— 3. Ելիկում մեծ իշխան, որի դուստրը՝ Թուզուբան, կինն է Հասան իշխանի Խաչենի, 1265 թ.—Արձ. Բանաս. 1901, 140:

— 4. Ելիկում Օրբելեան, որդի Ջալալի, մայրն է Գոնցա (№ 3), եղբայր Շահինշահի (մ. 1330), Աղբուղայի և Տարսայիճ- Յոսեփանունի՝ մեծ եպիսկոպոսի Միւնեաց, որ Պօղոս վրդ. Կիլի- կոցուն գրել տվեց մի Աւետարան, 1314 թ. հիշված է նաև 1331 թ.—Ձեռ. Դադեան, Բ. 30 ա. Սմբատեանց՝ Երնջակ 151:

— 5. Ելիկում Օրբելեանց, որդի Տարսայիճի, Թոսն Լիպա- րիտի, եղբայր Սահփաննոս պատմիչի, հայր Բուրթելի և Բուզ- գայի, կինն է Թամթա խաթուն: Հաջորդեց իր հորը 1290 թ. մեռել է 1300 թ. Տնում է իր դամբանը՝ Նեախալ զեղեցիկ ար- ձանագրությամբ. Եթվին Ձեթ.—Չգեղեցկատիպն Էլիկում որդի մեծին Տարսայիճին որ առեւծաւրէն խրոխտ մունչէր ընդդէմ այ- լատեո գնդին, աղաչեմ յիշել յաղաթս:—Օրբ. կե, կը, Կ.—սեռ. Ելիկումի՝ Օրբ. կե, Կ, Կբ.—բց. յԵլիկումի՝ Օրբ. Կ.—Ձեռ. Դա- դեան, Բ. 30 ա.— Արձ. Միսական 144, 192, 193, 205, 525. Չամչ. Գ. 263, 284, 291:

— 6. Ելիկում Օրբելեան, որդի Լիպարիտի (1294), եղբայր Պաձածի և Տէր Թովհանի.—տես Միսական. էջ 92 Օրբելեանց ազգատունի ծառը:

— 7. Ելիկո բէգ, հիշված է Աւանի և Թորոսի հետ, Վայոց ձորի Փաշալու գյուղի մի խաչքարի վրա, 1297 թ.—Արձ. Միսա- կան 177:

— 8. Ելիկում-Գուզան Օրբելեան, որդի Բեշգէնի, Թոսն Բուրթելի (ժԳ դար).—տես Միսական, էջ 92 Օրբելեանց ազգա- տունի ծառը:

— 9. Ելիկում Օրբելեան, որդի Սմբատ իշխանաց իշխանի,

եղբայր Չեսարի, Բուրթիլի և Սմբատի, հիշված 1332 թ.—Արձ. Միսական 165:

+ ԵՂԱԽ, ար. < հյ. եկաւ բայից, ինչպես կա թրք. Շտեգեզիբ շտահը եկավ, պրս. Ամիրամազ «Էմիրը եկավ» և հյ. Դալուսու: Մի անգամ հիշված է էկաւ Մովսէսի ոմն ԻԿԴ—1615 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 192): Սրահից է Սեփակամ սղգանունը:

+ ԵՂԱԽ, ար. հիշված է մի անգամ 1700 թվին, Չեռ. Ա. գուլ. (Արրտ. 1911, 566): Եթե ստույգ է, անշուշտ հյ. եղաւ բայից է:

+ ԵՂԱՅՐՈՒՄ, ար. < հյ. եղբայր բառից. հմմտ. հուն. ἀδελφός համախը, որ նաև իբրև անձնանուն է գործածվում. ինչ. Աղելփոս եպս. Արարիտնի (Չ դար) կամ Աղելփոս եպս. Կոկիտնի (Յուշիկք, Բ. 42): Այսպես են նաև արար. Ախի, Ախիկ, Ախիջան անունները, որոնք բուն նշանակում են «եղբայր»: Մեր մեջ Եղբայր անունը գործածական է եղել Ն դարից սկսած մինչև ԺԸ դար, թեև շատ հազվագյուտ: Սրա տարբերակներն են Աղբայր, Եղբայրիկ, Աղբայրիկ, Աղբայրանի, Աղբերանի, Աղբրաց, Աղբրացեղ, որոնք տես առանձին:

— 1. Եղբայր եպիսկոպոս Անձևացեաց, մասնակցեց Արտաշատի ժողովին «449 թ», պատասխանելու համար Միհրնեբրսեհի նամակին.—Եղիշ. 22, Փարպ. իգ:

— 2. Աղբայր հիշված է անթվական մի արձանագրության մեջ, որ տես Յովսէփեան, Խաղբակեանք 33 և Եղբայր՝ Երբակ 166 նույնպես անթվական:

— 3. Նույն անունը գտնում եմ նաև 1781 թվին, էյսպայը կամ էյսպայըք ձևով, որ թուրքերեն գրությունից հանելով կարգում է Կարապետեան, Յիշատ. Սամաթիա 97. անշուշտ պետք է հասկանալ Եղբայր անունը:

+ ԵՂԱՅՐՈՒԿ, ար. նախորդ Եղբայր անվան փաղաքչականն է, որի հնագույն հիշատակությունը է դարից է և մինչև այժմ էլ կա, թեև շատ հազվագյուտ: Լսած եմ միայն մի անգամ:

— 1. Եղբայրիկ որդի Եւսեբկայ Կամսարականի. հիշված է Բագարանի արձանագրության մեջ 628 թ.—Կոզեան, Կմսրկաները 137,

— 2. Եղբայրիկ տես Աղբերիկ ձևի առկա Ն 1, որ Մխ. այրիվ. 81 ավանդում է սեռ. Եղբայրկանն ձևով՝ ԺԲ դար:

— 3. Եղբայրիկ առաջնորդ Արշոյ առին վանքի, 1211 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 48, 60,

— 4. Եղբայրիկ (սեռ. Եղբայրկան), հայր Վահրամի, որ նվերներ է արել Յովհաննավանքին 1216 թ.—Արձ. Այրարատ 168, Ջբր. պտմ. Գ. էջ 16:

— 5. Աղբայրիկ վարդապետ, շինել է Տեղերի եկեղեցին, ինչպես հիշում է իր արձանագրության մեջ, 1221 թ.—ZAPH 2, 46:

— 6. Եղբայրիկ գրիչ, օրինակեց Աւետարանը՝ Մամթութ անուն տիկնոջ համար, 1420 թ.—Չեռ. Վասպ. 320, 322:

— 7. Եղբայրիկ, ամուսին Մամթութ տիկնոջ, որ նրա հոգու համար Եղբայրիկ՝ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1420 թ.—Չեռ. Վասպ. 320, 322:

— 8. Եղբայրիկ առանց թվականի հիշված է Արձ. Երբակ 29 և 123:

+ ԵՂԱՅՐՈՒՄ, ար. անշուշտ նույն Եղբայր անունից է, բայց զարմանալի է հունական-սա վերջավորությունը: Մի անգամ գտնում եմ Հոռոմոսի 1218 թ. մի արձանագրության վերջում, «Եղբայրոսս յիշեցէք ի Քրիստոս» ձևով (Երբակ 23 բ), որ ի հարկի փորագրիչ քարտաշի անունն է և ըստ իս պետք է կարգալ Եղբայրիկս:

ԵՂԻԱՆ, ար. ծագումն անհայտ, հիշված է մի անգամ 1669 թ. Թաւրիզեցի ոմն (Սիւրմէեան, Պատմ. Հայկաի ազգ. գերիզմ. 28 բ):

ԵՂԻԱՆ կամ ԵՂԻԱՆԱՆ, ար. ծագումն անհայտ. իբրև Բագրատունեաց տոհմին հատուկ հին անուն հիշում են Կրկու ձեռ. Խոր. Բ. կգ.—նույնը Եղեման ձևով հիշում է Մխ. անեց. իս:

*ԵՂԻՄՆ, ար. < հուն. ἔλιπον «ձեթ, ձրթայուղ» կամ ἔλαω «Ձիթենեաց լիոր» (Երուսաղէմ): Մեր մեջ հիշատակված է Փե դարում: Զիշտ ձևն է Եղեմ, բայց գրված է նաև Եղեմն, ըստ որում հայերենում ևս գտնում է ավելի ուշ եւս. այսպես ունինք Լէոն > Լեոն, Գէորդ > Գևորգ, Մատթէոս > Մատթևոս, Թէոզորոս > Թևազորոս, Թաղէոս > Թաղևոս:

— 1. Եղեմն, հայր Յովհանէս արեղայի, հոգևոր եղբոր Յովսէփ արեղայի, որ Մկրտիչ Նաղաշից ստացավ Ամիրթում մի Աստուածաշունչ՝ 1449 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 115:

— 2. Եղեմն, (Կրկիցս հիշված), որդի Առոմ քահանայի, որ Աղթամարում Քրիզոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—Չեռ. Բուլգ. (ՀԱ 1937, 580):

*ԵՂԻԱ, ար. < եբր. օր. Eliyyā անունից, որ ծագում է օր. El «Աստված» + օր. yāh «Եհովա» բառերից և նշանակում է

«Ենովան է իմ Աստուած»: Թերևս կապ ունի ասուր. Iliyāu անվան հետ (Gesenius 41): Այս անունով էր կոչվում Հրէից նշանավոր մարգարեներից մեկը՝ Եղիա մարգարեն, որ առասպելական անձնավորութուն է դարձել և մեծ ժողովրդականութուն է վայելում մեր մեջ: Ունինք Ս. Եղիայի պատը: Եղիան ոչ միայն հրաշքներ է գործել, այլ և մահ չի տեսել և կենդանի երկինք է բարձրացել (Ն. Բ. 896 Թ): Այսօր էլ նա նստած է ամպերի բարձունքում և երբ ամպերը որոտում են, Եղիա մարգարեի կառքերն են, որ որոտընդոտ թավալվում են, ասում է սնահավատ ժողովուրդը: Տառադարձված է հուն. Ἡλίας, լատ. Helias, Elias, Ֆրանս. Hélie, Elie, անգլ. գերմ. Elias, ռուս. Илья (փղջը. Ильюша), արաբ. إلییا ևն: Գրականութան գրեթե սկզբից մինչև այժմ գործածական է մեր մեջ: Կրճատ և փառաբանական ձևերն են՝ Եղի, Եղիկ, Էղիկ Եղօ, որոնցից էլ ունինք Եղեան, Եղիեան, Եղիայեան, Եղիկեան Եղոյեան ազգանունները: Եղիկ ձևը կա հիշված 1597 թ. (Ձեռ Սեան. 11 ա): Սեռ. սզված Եղիին, Եղին, Եղօին տես Ձեռ. Վասպ. 583, 584 (անթվական), որոշյալ հոդով՝ Եղիէն 1585 թ. (անդ 650): Գրված է Ելիա ձևով, եթե չէ վրիպակ (տես մակը № 15):

- 1. Եղիա եպիսկոպոս, 4-րդ առաջնորդ Ցուբրտաւի. հաջորդեց Սահակին՝ շուրջ 510 թ.—Ուխտ. Բ. խբ.—նույնը Սղիշայ ձևով ունի Գիրք թղ. ծա:
- 2. Եղիա փսաղտ (սաղմոսասաց), քաղկեդոնական քարոզիչ, որին Աղուանից Արաս կաթուղիկոսը «552—596 թ» աքսորեց Աղուանքից:—Կղկնդ. Բ. ւ:
- 3. Եղիա քահանա, հայր Դաւիթ հիւպատոսի և թագաւորական սեղանոյն կենաւոր, որ Գոլտում օգնեց Ստեփաննոս Սիւնեցուն կատարելու մի քանի թարգմանութուններ հունարենից հայերեն. տես և Դաւիթ հիւպատոս № 31 (է դար).—Ձեռ. Վենետ. Բ. 301:
- 4. Եղիա Ա Արճիշեցի, կաթուղիկոս Հայոց «703—717 թ»։ Բզնունեաց եպիսկոպոսն էր և հաջորդեց Սահակ կթ. Չորափորեցուն: Իր զրով Աղուանից ներսէս կաթուղիկոսը ընդունեց քաղկեդոնական դավանանքը և ուզեց բաժանվել Հայոց կաթուղիկոսի գերիշխանութունից: Եղիան ամերապետից զորք բերել արվեց, նրան շղթայի զարկով և հերձվածին վերջ տվեց «713 թ».—Յն. կթ. իա, իբ. Գիրք թղ. ծէ. Մխ. անեց. դ. Ասող. Բ. բ. Կղկնտ. Գ. դ. է—թ. Օրբ. ծա, հա. Կիր. 36, ը. Վրգ. լէ, լը. Մխ. աս. իթ (=իբ). Մխ. այրիվ. 21, Յայսմ. մրտ. 28. Սամ. անեց. 84, 88. Եղն. եր. 368. Անան. ազատ. 137—8, 142. Քննպ. 271. Յն. կթ. էյր.

- 275. Տաթև. հարց. 545. Ջամբո 70, 71.—սեռ. Սղիայի՝ Կանոն 201. Յն. կթ. իբ. Գիրք թղ. ծէ. Կղկնտ. Բ. խբ. Գ. դ—թ. Օրբ. իե, ծա. Կիր. 37, ը. Յայսմ. ապր. 17. Սամ. անեց. 286. Տաթև. հարց. 545.—բցո. յՍղիայի՝ Կղկնտ. Գ. Ե.—գրծ. Սղիայի՝ Օրբ. 4բ. Օրբ. հկճն. ժբ.—Չամչ. Բ. 380—387. Ազգապ. 799—818:
- 5. Եղիա պատրիարք Երուսաղեմի. հաջորդեց Ստեփաննոսին և նստավ 774—797 թ. (ըստ Աղաւնունի):
- 6. Եղիա եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդեց Սողոմոն Ա-ի (Թ դար).—Օրբ. լգ, հա.
- 7. Եղիա քահանա, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան՝ 974 թ.—Շողակաթ 190:
- 8. Եղիա քահանա, ստացող Աւետարանի՝ 986 թ.—Ձեռ. Սանաս. 1 բ:
- 9. Եղիա քահանա, որդի Անտոնի. նորոգեց ժ դարում գրված մի Աւետարանի կազմը՝ 1111 թ.—Ձեռ. Սանաս. 9 ա:
- 10. Եղիա սարկավագ, եղբայր Գետրոս քահանայի՝ գրչի ի Սկևոայ Վանս. արդեն մեռած էր 1205 թ.—Մխուան 101:
- 11. Եղիա մեծ վարդապետ, հայր Հաւուց թառի, ժամանակակից Մխիթար Գոշի. նշանավոր երաժիշտ էր. մասնակցեց Չաքարէ սպասալարի Լոտիում գումարած եկեղեցական ժողովին «1208 թ»։ հիշվում է դեռ 1214 թ. մեռել է ու թաղվել Հաւուց թառում:—Կիր. 4. Մեծոփ. 53, 61 (հիշում է նրա գերեզմանը Հաւուց թառում՝ «1411 թ»):—Ձեռ. Վենետ. Ա. 593. Այրարատ 356, Ազգապ. 2033, Նօտարք 34:
- 12. Եղիա քահանա, միաբան Հաւուց թառի. հիշված է 1214 թ.—Այրարատ 356, Ձեռ. Վենետ. Ա. 593:
- 13. Եղիա վարդապետ Պաշինի. եղբայր Գրիգորիսի. ներկա էր Գանձասարի նորակերտ եկեղեցու օծման հանդեսին. մեռել է 1249 թ.—Կիր. իթ.—սեռ. Սղիայի՝ Կիր. իթ:
- 14. Եղիա որդի Տիրատէր! քահանայի. իր եղբոր Ղուկասի հետ միասին մի խաչքար է կանգնեցրել իր հոր հիշատակին՝ Վերին Ախտա գյուղում 1266 թ.—Յովսէփեան՝ Սաղրակեանք 134, Մխական 175 բ:
- 15. Եղիա, եղբայր Գովրոս մելիքի, որ Վասպուրականում գնեց մի Աւետարան՝ 1276 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա.՝ 426:
- 16. Եղիա՝ հայր Վարդան վարդապետի Բաղիշեցոյ՝ ստացող Եւազր գրոց. որ ընդօրինակեց Գօզոս երեցը 1384 թ.—Սարգիսեան, Եւազր, ներած. էջ ձևթ:

- 17. Եղիա Վարագեցի, կրոնավոր Արճէշի Արժուարեր վանքում, ուր իր եղբայրը՝ Անանիա վրդ. Վարագեցի նրա հիւանդանոցին կանգնեցրեց մի խաչքար՝ 1402 թ.—Արճ. Նօտարք 16:
- 18. Եղիա ճգնավոր, եղբայր Վարդան վարդապետի. Բաջբերունեաց Խառարատի վանքում սարկավագ էր. և զգամենայն ժամանակս կենաց իւրոց կանգուն կայր յաղօթս առաջի Աստուծոյ: հիշված է 1406 թ.—Մեծոփ. 41:
- 19. Եղիա Ոճոփեցի, աշակերտ Գր. Տաթևացու. ուսանում էր Տաթևի վանքում մինչև 1406 թ.—Մեծոփ. 51. Ազգապ. 1997. Յայսմ. ապր. 27 (զրոււմ է Մեծոփեցի):
- 20. Եղիա հորեղբայր Սաչատուրի, որ Աղթամարում, Թուժա կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1418 թ.—Ձեռ. Վասպ. 311:
- 21. Եղիա, որի հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել Սարգիս քահանան Թմրուկ գյուղում, 1425 թ.—Լալայեան, Ազգապ. հանդ. Ա. 158:
- 22. Եղիա քահանա Կողուց վանքում, 1428 թ.—Տաշեան, Ցուց. 583:
- 23. Եղիա արեղա Հաղուժեցի. որդի Մեսարի և աշակերտ Տէր Աթանասի. գրիչ. օրինակեց Աւետարանը՝ ձգնաւորի քար անապատում 1428 թվին.—Ձեռ. Ազուլ. (Արլաւ. 1911, 567):
- 24. Եղիա արեղա, կազմեց այն Բարողգիրքը որ գրել էր Դաւիթ գրիչը՝ 1441 թ.—Ձեռ. Քաւր. 59 ր:
- 25. Եղիա սարկավագ, մերձավոր Աբրահամ կրոնավորի, որ Արճեշում Սալիֆա քահանային գրել տվեց մի Յայսմաւուրք, 1446 թ.—Նօտարք 153:
- 26. Եղիա եպիսկոպոս, առաջնորդ Գանձասարի վանքի. հիշված է 1443, 1457, 1458 և 1467 թվերին.—1458 թվին հիշվում է իբրև վկա մի սանձանային վեճի առթիւ, իսկ 1467 թվին նվերներ է անում Գանձասարի վանքին: Երևի այս թվին էլ վախճանվել է, որովհետև մի այլ արձանագրության մեջ Գանձասարի առաջնորդ է հիշվում Ներսէսը նույն թվին:—Նօտարք 130, 185, 187, 228, Շահխաթ. Բ. 374—6, Զալալեան Ա. 158, 185—8, Բ. 244, 495, Արցախ 177:
- 27. Եղիա եպիսկոպոս, Թոռ մեծին Բուրթլիեանց, Օրբելեան տունից, եպիսկոպոս Վայոց ձորի 1475—6 թ.—Կարապետ եպս.՝ Դօփեանք 94:
- 28. Եղիա երեց, որդի Շապանի, գրիչ. Բաջթաղուց գա-

- վառի Խողանավար գյուղում օրինակեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Սեան. 5 ասր, Սմբատեանց, Գեղարքունի 397:
  - 29. Եղօ Եղկանց, նայր Թավրէզ տիկնոջ, որ Պարսամ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Յովաննէս քահանային, 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 525:
  - 30. Եղիա Ամասիացի, նայր Ամիրդովլաթ մեծ բժշկի, որ ծնվել է շուրջ 1415—25 թ:—Տաշեան, Ցուց. 200 ա:
  - 31. Եղիա կաթողիկոս Աղթամարի, հաջորդ Յովաննէս Զ-ի և նախորդ Դաւիթ Դ-ի (ԺԵ դար).—Հաւաք. 61 (Կեղծիք):
  - 32. Եղիա քահանա Սարբերդի, նայախոս յակորիկ ասորի, քահանա Սարբերդի Տիրամայր Ս. Աստուածածին եկեղեցու: Երբ տաճիկները գրավեցին Սարբերդի վեց եկեղեցիները և ուզում էին մղկիթի վերածել, Եղիա քահանան դուրս եկավ կրոնական վեճ բանալու. տաճիկ հոգևորականության հետ: Լավ հմուտ լինելով արևելյան լեզուներին և Ղուրանի վարդապետության, հաղթեց մոլլաներին և ազատեց եկեղեցիները: Չայրացած տաճիկները ուզեցին նահատակել նրան, բայց շատ շարջարիւոց հետո, փրկանքով ազատ արձակեցին: Այս վեճի պատմութունը գրեց Եղիա քահանայի հոգևոր նայր Մկրտիչ վարդապետը՝ նայերեն և թուրքերեն: Հրատարակել եմ նախ Աբարատ ամսաթերթի մեջ 1908 թ. և ապա առանձին գրքով. որի առաջին կեսը տպված է Վաղարշապատ 1908 թ., երկրորդ կեսը Վիեննա 1930 թ: Եղիա քահանայի դեպքը տեղի ունեցած պիտի լինի ԺԶ դարից մինչև ԺԷ դարի կեսը: Իմ ունեցած աղբյուրների վրա կարելի է այժմ ավելացնել՝ Սրուանձտեանի հիշած ձեռագիրը (Թորոս աղբ. Բ. 319—322) և երկու ուրիշ ձեռագիր Բերլինում (տես Ձեռ. Բերլինի 71 ր և 74 ր): Այս բոլորն էլ մեր ննագույն ձեռագրից ավելի նոր են:
  - 33. Եղիա վրդ. Ալաշկերտցի, նորոպեց Անիի մոտ մեծաշեն մի վանք (1751 թ). Լեզգիները նարձակվեցին վանքի վրա. Եղիան քաջությամբ դուրս եկավ նրանց դեմ, 300 հոգի կոտորեց, բայց ինքն էլ հրացանի հարվածի զոհ գնաց:—Չամչ. Գ. 318:
  - 34. Եղիա վարդապետ. մատենագիր. ունի Սահմանք և Կանոնք. Թվականն անհայտ. տես Ձեռ. Կարին, էջ 1:
- *ԵՂԻԱՉԱՄ, ար. < երբ. ԵՂԻՅԱ Elif'ezar անունից, որ կազմված է ԵՂ el «Աստված» և ԵՂԻ 'ezer «օգնութուն» բառերից և Քերես նույն է ասուր. Ili-idri, բարել. Ili-hāziri անունների հետ (Gesenius 42): Նշանակում է «Աստուած իմ օգնութուն»

իմ: Այս ստուգարանության համար հմտտ. Եւ անուն երկրորդին Եղիազար. աւէ. Աստուած հօր իմոյ օգնական իմ և ապրեցոյց զիս ի ձեռաց Փարաւոնի (Ել. ԺԸ. 4). Եղիազար՝ Աստուծոյ զօրութիւն լսի (Տաթև. հարց. էջ 391). Եղիազար Թարգմանի Աստուած օգնական իմ (Աուար. 463 ա): Այս անունը սովորական էր Հրեից մեջ. այսպես են կոչվում՝ Եղիազար որդի ընդոծնին Աբրահամու (Մն. ԺԵ. 2 = Սեբ. Ա. էջ 7), Եղիազար որդի Մովսէս մարգարեի (Ել. ԺԸ. 4), Եղիազար քահանայապետ՝ որդի Ահարոնի (Ա. Յն. ԻԴ. 1 - 6) ևն: Տառագարծված է հուն. Ἐλιέζερ, լատ. Eliezer, բայց նաև հուն. Ἐλιέζαρ. և այս երկու ձևերի խառնուրդն է հյ. Եղիազար: Հին հայոց մեջ քիչ է գործածված. այժմ էլ սովորական չէ և շփոթվում է Եղիա և Ղազար անունների հետ: Գրված է Եղիազար՝ 1629 թ. (Կնիք հաւ. յոջ. IV). աղավաղված ձևն եմ համարում Աղազար (որ տես առանձին) և սրանից էլ կրճատված Ազգար (տես Ալպոյանեան, Գատմ. հայ կես. Ա. 1213):

— 1. Եղիազար կաթողիկոս Աղուանից. էր եպիսկոպոս Շաքիի, հաջորդեց Ուխտանէս կաթողիկոսին 683—689. Գիս գյուղում գտավ Ս. Մեսրոպի խաչը. իր հաջորդն է Ներսէս Ա.— Կղկնտ. Բ. 1բ, 1գ, 1դ, 1բ, 1գ, 1դ. Կիր. ը. Մխ. այրիվ. 24. Զամբռ 69. Հայագ. 384.—սեռ. Եղիազարու՝ Կղկնտ. Բ. 1գ, 1թ (ըստ էմիին. իսկ ըստ Շահնազ. Եղիազարայ), 1բ, 1ե. Գ. գ, Ժբ (էմիին), 1դ (էմիին).—Եղիազարայ՝ Կղկնտ. Գ. Ժբ և 1դ (երկուսն էլ ըստ Շահնազ.)—բցո. Եղիազարե՝ Կղկնտ. Բ. 1գ (էմիին)=ի սրբոյ հայրապետէզ Եղիազարու (ըստ Շահնազ.):

— 2. Եղիազար եպիսկոպոս Գարդմանի, որին հալածեց Աղուանից քաղկեդոնիկ Ներսէս կաթողիկոսը 703 թ.—Կղկնտ. Գ. գ.—երևի նույն է նաև Եղիազար եպս. Հոշոյ, տես Սամ. անեց. 286:

— 3. Եղիազար միաբան Աստուածընկալ ուխտին՝ 1207 թ.— Այրարատ 255:

— 4. Եղիազար հայր Տփիսեցի (այսպես գրված) Շնորհաւորի, որ Հաղբատի ժամատան շինության համար նվիրել է 100 դահեկան՝ 1253 թ.—Արձ. Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 29:

— 5. Եղիազար, որդի Յոհան եպիսկոպոսի, երկրորդ աջլահ. Թաղված է Մանթէշու եկեղեցում՝ Տօրոս լեռան տակ (ԺԳ գար).— Տաշեան, Ցուց. 358:

— 6. Եղիազար, հայր Գրիգոր կրօնավորի, որ Աբծկէում գրել տվեց մի Յայմաւուրբ՝ Ղազար քահանային, 1475 թ.— Ձեռ. Մազն. 36:

— 7. Եղիազար կաթողիկոս Ալթաւարի Կաջոց Գրիգոր Ը-ի և նախորդ Բաղդասար Ա-ի (ԺԶ գար).—Հաւաք. 63 (Կնիք ԺԶ)—Աղպաղ. 3323 Հաւաքարտեմի անկերպ փռած է 1186 թ:

— 8. Եղիազար, չորրորդ աջլահ, Կաջոց Եովնանէս եպիսկոպոսի, Տիլի կոչված սեզում, Քասնա (1600 թվից առաջ, ԺԶ գար).—Տաշեան, Ցուց. 368:

— 9. Եղիազար, եօթներորդ աջլահ, Կաջոց Սահակի (1600 թվից ուշ).—Տաշեան, Ցուց. 399:

— 10. Եղիազար Այնթապցի կամ Հոսկիլայեցի. նախ Արփիի առջնորդն էր «1647 թ». ապա պատրիարք Սրբուսաղէմի «1649 թ». բայց Կաջոց տարի ընկալ օթափց «1650 թ»: Անցնելով Գոլխ՝ եղա՛վ պատրիարք Գոլխի «1651 թ», բայց Փիլիպպոս կաթողիկոսի ձեռքով գահընկեց եղա՛վ «1652 թ»: Այնուհետև եղա՛վ Սրբուսաղէմի պատրիարքական փոխանորդ: Երբ հասնելը Խլեցին Սրբուսաղէմի հայոց վանքը «1657 թ», Եղիազարը ամեն ջանք գործ գրա՛վ և երկու ու կես տարի չարաչար աշխատելուց, նույն իսկ շղթայափակ բանտարկվելուց հետո, կարողացա՛վ ազատել վանքը հուլիսի 1-ին «1659 թ»: Այնուհետև, նույն իսկ իր սեփական հարստութիւնը ծախելով՝ նորոգեց, ընդարձակեց ու պայծառացրեց վանքը: Համաձայնության գոյացնելով Տաճկաց եղարքոսի և Սոսյ Խաչատուր կաթողիկոսի հետ, պետական հրամանագրով հոյտարարեց իրեն Տաճկաստանի Հայոց կաթողիկոս, իր իրա՛վասության ենթարկելով ամբողջ Տաճկաստանը (բացի Սոսյ աթոռից), Գոլխի և Սրբուսաղէմի պատրիարքական աթոռներն էլ միասին՝ առնելով: Այսպեսով Եղիազարը պառակտեց Ամենայն Հայոց կաթողիկոսութիւնը և Գարսկաստանն ու Տաճկաստանը առանձին առանձին կաթողիկոսության վերածեց: Եղիազարը իր օժու՛նտացա՛վ Սոսյ կաթողիկոսից «1664 թ» Հալէպում: Էջմիածնի Յակոբ կաթողիկոսը գնաց Գոլխ և գի՛մելով Սուլթանին՝ կատեցրեց պետական հրովարտակը «1666 թ»: Եղիազարը «1671 թվին» դարձյալ հաստատվեց Սրբուսաղէմի պատրիարք և պահեց այս տիտղոսը շարունակ 10 տարի, նրան միացնելով նաև կաթողիկոս անունը: Երբ Էջմիածնի Յակոբ կաթողիկոսը մեգա՛վ «1680 թ», Էջմիածնի միաբանութիւնը ընտրեց նրան Ամենայն Հայոց կաթողիկոս «1682—1691 թ»: Վհարեց Էջմիածնի պարտքերը և նորանոր շինութիւններով զարդարեց: Նկարը տես Նշանեան, հարս. Երեմ. չէլ. օրագր. էջ 4, ընդարձակ կենսագրութիւնը ժամանակակից մի հիշատակարանում տես Քորոս աղբ. Բ. 400—407:—

Ջր. սարկ. Բ. լԹ, Խ, ԽԳ, Ծր. նակ Գ. էջ 37. Մ. մաշտ. 336 ք. Ջր. աբուլ. 79, 152. Ջամբո 25. Ձեռ. Վենետ. Ա. 340 (հիշվում է Իբրե առաջնորդ Երուսաղէմի).—Ջամջ. Գ. 682—723, Ազգապ. 2628—2660.

— 11. Աղիազար եպիսկոպոս առաջնորդ Սեբաստիոյ և բժիշկ՝ 1714 թ.— Թորգոմեան, Ներք. 27, Տաթև. տարեց. 1928, էջ 248—253.

— 12. Աղիազար կոչված է նաև Ղազար Կթղ. Չահկեցիին «մ. 1751 թ». —տես Տաշեան, Ցուց. 699, 865:

*ԵՂԻՇԷ, ար. < Երբ. ԵՄԻՆ Eliša՝ անձնանունից, որ ծագում է անշուշտ ԵՂ El «Աստված» բառից: Հնության մեջ հայտնի էր այս անունով Եբրայեցոց նշանավոր մարգարին Աղիշէ (Ն. Բ. 903—838), որ Աղիա մարգարեի հաջորդն էր (Դ թագ. ք, Ղուգ. Ի. 27). Իսկ քրիստոնեութան ժամանակ՝ Թաղէոս առաքյալի աշակերտ Աղիշէն, որ եղավ Աղվանից աշխարհի քարոզիչը: Տառադարձված է ասոր. Eliša՝, հուն. Ἐλισά, Ἐλισαί, Ἐλισαίος, Ἐλισαίε, Ἐλισαίος, լատ. Eliseus, ֆրանս. Elisée. Կն: Հայերենում տառադարձված է երկու ձևով. հնագույն ձևն էր ըստ ասորականին Աղիշայ, Աղիշե, աղիշի նորը՝ ըստ հունականին Աղիսե (Հիբեր. 292): Աղիշում այս երկու ձևերը փոխադարձաբար իրար տեղ գործածվում էին, ապա բաժանվեցին: Այժմ Աղիսե ձևը անգործածական է. ունինք միայն Աղիշե, որի փառաքյականն է Աղիշ:—Իբրև ար. անվան օրինակ հիշված է Աղիշա՝ Թոր. քեր. 179: Կա նաև իբրև իգական անուն, որ տես Աղիսաքեր:

— 1. Աղիշե աշակերտ Թաղէոս առաքյալի. գնաց Երուսաղէմ՝ Յակոբոս առաքյալի մոտ, որից օձվեց եպիսկոպոս, եկավ Աղուանք, ուր և նահատակվեց (Ա դար). —Ջամբո 11, 64, 65 և այլն:

— 2. Աղիշե երեց, անդամ Շահապիվանի ժողովի «444 թ». — Այրարատ 519, Հայապ. 159, Կիւլէսէրեան՝ Աղիշէ 59:

— 3. Աղիշե եպ. Ամատունեաց, մասնակցեց Արտաշատի ժողովին «449 թ», պատասխանելու համար Միհրնեսիին նամակին:— Աղիշէ 22, Փարպ. իգ:

— 4. Աղիշի վարդապետ պատմիչ, հեղինակ Պատմության Վարդանանց. համարում են ասենադպիր Վարդան Մամիկոնեանի. Վարդանանց պատերազմից հետո («451 թ») ապրեց ու մեռավ՝ ձգնելով Մոկաց ու Ռշտունեաց լեռներում: Գերեզմանը գրույլ են տալիս Ռշտունեաց Ոստանայ վանքում (Հնոց և Նորոց 14), իսկ ըստ Նոտարք 71 և 88 ծան. Ռշտունեաց Պատրկայ վանքում,

որ այժմ կոչվում է Չաղաբ Ս. Նշան (Արտոս հսկա լեռան ստորոտում): Աղիշէին են վերագրում նաև ուրիշ կրոնական գրվածքներ, որոնք հրատարակված են առանձին հատորով՝ Վենետիկ 1859 (տես Չարբ. Հին դպր. 334—349, Հայապ. 193),—Դաւ. անյ. էջ 99, Մխ. անեց. Ե. Ասող. Ա. ա. Օրբ. ժգ. Արծր. Ա. գ. Բ. ք. Կիր. 3, 16, 17. Պատմ. եղիշ. 41, 43. Յղ. մովս. և դաւթ. 58, 60. Վրդ. Ե, Իե. Յայսմ. սեպտ. 17, փետր. 19, 27. Մխ. այրիվ. 37, 63. Մամ. ա-նեց. 3. Պատմ. սահ. 14. Առաք. լծ. սահմ. 170. Ես. կթղ. էջ Ը.— Աղիշայ՝ Արծր. Բ. ք. ZAPh 1, 207.—սեռ. Աղիշէի՝ Բղիշ. 5. Ասող. Բ. ք. Ճշ. 662. Արծր. Բ. ք. Պատմ. եղիշ. 39, 40, 42. Յայսմ. փետր. 27. Մամ. անեց. 71.—Աղիշայի՝ Շնորհ. վիպ. 988. Մխ. դտ. Ա. ձգգ.—Աղիշէի մասին քննական գործերից հիշենք՝ Գրգզ. Բնն. պտմ. Դ. 104—8, Կիւլէսէրեան՝ Աղիշէ, Վիեննա 1909. Արարատ 1868, էջ 89—92. Հայկ. աշխատ. Տէթթէրի, էջ 105—115. Աղիշէի մասին ամենից ընդարձակ գրությունը գրեց Ակինեան, 2 հտ. Վիեննա 1932 և 1938, համարելով նրան կեղծարար և խաբբար, զործ է կամ Թ դարի: Այս գրքի հերքումը տվեց Ե. Տէր-Մինասեան, Տեղեկ. Արմֆանի 1943, № 3, ընդարձակ հոդվածով, էջ 63—98: Թե Աղիշէն է առաջ Փարպեցուց և Փարպեցիին օգտը վել է նրանից՝ այս մասին մի լուրջ նկատողություն տես Ե. Տէր-Մինասեանի նույն հոդվածում, էջ 64—65 և 90.— Հ. Բ. Սարգիսեան, Աղիշէի և Չաղաբի կաթողիկոսի ի թաղուն Գրիստոսի ճառերն, տպ. Վենետիկ 1910 ցույց է տալիս թե Աղիշէն իր ճառերում օգտված է Նիկողիմոսի Աւետարան անվավերականից, Փիլոնից և Եպիփան Կիպրացուց:—Ազգապ. 436—8 միացնում է նախորդ երկուսի հետ (№ 2 և 3) և մահը դնում է «461 թ»:—Թերևս նույն է նախորդի հետ. բայց այս երկուսից տարբեր է՝

— 5. Աղիշի քահանա, որ ունի ճառ յայլակերպութիւն Տե-առն, տպ. Վենետիկ 1854, Սոփերք հտ. ԺԸ: Վերնագիրն է «Մըբասիբի Տեառն Աղիշէի քահանայի և ճգնաւոր կրօնաւորի և միայնակցի ի Թարօր լերին յայտնութիւն Տեառն սո Պետ-րոսեանց և ի մե՞ աուր վարդավատին»: Գնացել է Երուսաղէմ, ինչպէս նկարագրում է ինքը, անդ՝ էջ 59, 67: Սրանից երևում է որ այլ է Վարդանանց պատմիչ Աղիշէն: Բայց սրան միտ չգնելով Վենետիկեցիք՝ նույն ճառը հրատարակել են նաև Աղիշէի մատենագրությանց մեջ և ՆՆԲ էլ հիշում է այն՝ «Աղիշ-եբեց» ձևով (հմմտ. նաև Արրտ. 1869, յնվ. էջ 123—5):—Նոյն

քահանայինն է նաև «Սրբոյն Եղիշէի վարդապետին արարեալ վասն այլակիրալութեանն Քրիստոսի», հրտր. Ճշ. էջ 549—556:— Կա նաև Քրիստոսի յարութեան վրա մի գեղեցիկ ճառ «Ս. Եղիշէի Հայոց վարդապետի ասացեալ» Յայսմ. մրտ. 2: (Հմմտ. Զարբ. Հին դպր. 782): Կա դարձյալ «Ս. Եղիշայի Գոռիչք շարեաց» աննշան գրվածքը ZAPh 1, 207: Սարգիսեան, Զեռ. Վեներտ. Բ. 286 Եղիշէի անունով հիշում է՝

- 1) Վասն հոգւոց մարդկան թէ ուստի գան.
- 2) Բնութեամբ կրկին է տեսակ մարդոյ.
- 3) Մարդ ի յերկինս և ի յերկրի.

4) Զի թէ գմարդկան հոգւոյ կամի ոք ուսանել զկայանս (սրանց քննությունը տես անդ): Երկու գրվածք էլ Զեռ. Սեբ. (= ՂԱ 1929, էջ 270) այս վերնագրով. 1) Եղիշէի ասացեալ ի բանն Եսայեայ մարգարէի, որ ասէ. Երանի տեղւոյն այնորիկ ուր եղն և էչն կոխեսցեն (այս գրվածքը Զեռ. Կարին. 127 վերագրվում է Եղիշէ հայոց կաթուղիկոսին). 2) Ո՛վ հաւատացեալ հարք իմ և եղբարք:

— 6. Եղիշէ վարդապետ, որից ունինք «Հարցմունք և պատասխանիք ի Գիրս Մննդոց», հրտր. Ակինեան, Վիեննա 1924, իբր Վարդանանց պատմիչ Եղիշէի գործը. որ ի հարկե անհիմն է: Այս աշխատութեան մեջ ունինք սեռ. Եղիշէի՝ էջ 47, 78:

— 7. Եղիշէ կաթուղիկոս Հայոց, Վանանդի Ոթմսոյ գյուղից էր. նստել է 10 տարի, իբրև հաջորդ Անաստասի և նախորդ՝ Սահակ Գ կաթուղիկոսի: Այս ցուցումներինց երևում է, որ պետք է հասկանալ Իսրայել կթղ. Ոթմսեցի «667—677 թ.»:—Քննպ. 271.—նույնը կոչված է Եղիայ՝ Յն. Կթ. հյր. 275:

— 8. Եղիշէ ուսուցիչ Թովմա Արծրունի պատմագրի.— սեռ. Եղիշայի՝ գրված է գրքի խորագրում ըստ Զարբ. Հին դպր. 518 ծան. (Թ դպր):

— 9. Եղիսե Ա կաթուղիկոս Աղթամարի. Գագիկ Արծրունու եղբորորդին էր, որին Գէորգ կաթուղիկոսը ձեռնադրեց 921 թ. (Ալիշան, Ենորհ. 55).—Արծր. Գ. թ.—նոյնը՝ Եղիշէ՝ Հաւաք. 29, 32, 44, 59 (ձեռնագրված է դնում 923 թ), Հայագ. 283. սրա հաջորդն է Դաւիթ Ա:

— 10. Եղիշա երէց, նկարիչ. Սոփիա իշխանուհու կողմից նշանակվեց գործակալ շինութեան Գնդեվանքի. հիշատակված է Գնդեվանքի զանգուհատան արձանագրութեան մեջ 931 թ.—Օրբ-թթ. Սիրահան 104, 106:

— 11. Եղիշէ Ա. Թշտունի, կաթուղիկոս Հայոց, եղբայր և հաջորդ Թէոդորոսի Ա. նստավ «941—946 թ» և զահշնկեց եղա՝ անհայտ պատճառով: Գրված է միշտ Եղիու. այսպես՝ Քննպ. 272, Մխ. անեց. 7, Մխ. այրիվ. 21, Ասող. Գ. է, Օրբ. հա. Կիր. 48, Վրդ. խէ, Մխ. աս. իթ (= իւլ).—մի քանի տեղ նույնը հիշված է Եղիսե ձևով. այսպես՝ Եղիա՝ Սամ. անեց. 99.—սեռ. Եղիայի՝ Օրբ. ծա. բց. Եղիայի՝ Սամ. անեց. 99. (երեք դեպքուս էլ այլ ձձ. Եղիսե, որ ուղիղ ձեւն է):—Զամշ. Բ. 827:

— 12. Տէր Եղիսե, որի հրամանով գրված է մի Աւետարան (Լոնդոնի թանգարան). ժ դար.—Զարբ. թրգմ. 158:

— 13. Եղիշա Կողբացի, մատենագիր. հիշված է ժ դարում.— Զարբ. Հին դպր. 569 համարում է վրիպակ՝ փոխանակ Եղնեկ Կողբացի:

— 14. Եղիշէ եպիսկոպոս Թշտունեայ. իբրև միջնորդ ուղարկվեց Սենեքերիմ Արծրունի թագավորի կողմից Հունաց Վասիլ կայսեր մոտ՝ ստանալու համար Սեբաստիան «1021 թ.»—Ուռհ. 49. Անանուն ծմ. 16. Յայսմ. յունիս 1. Թորոս աղբ. Ա. 234:

— 15. Եղիսե, եղբայր Բարսեղի. Երկունն էլ աշակերտ Գրիգոր Մագիստրոսի: Պետրոս Գևորգարձ կաթուղիկոսը («1019—1058 թ») իր մոտ առավ նրանց և երկուսին էլ եպիսկոպոս ձեռնադրեց: Երբ գնաց Պոլիս («1047 թ»), իր շքախմբի մեջ էին նաև այս երկուսը: Երբ Պետրոսը եկավ Սեբաստիա, իր հետ բերավ նաև Եղիսէին և Սեբաստիայի եպիսկոպոս նշանակեց (նութանեան, Տեղեկ. Սեբաստ. 29—33): Պետրոսի մահից հետո՝ Թաշիկ կաթուղիկոսի հետ դարձյալ Պոլիս կանչվեց և 3 տարի աքսորում մնաց «1059—1062 թ.»—Մագ. թղ. Ե, խն, խզ. Կիր. 53. Սմբ. պամ. 67. Ուռհ. 105, 106, 138.—սեռ. Եղիսեի՝ Ուռհ. 106:

— 16. Եղիշ. քահանա, հայր Պետրոս երեցի, որ Նիկոպոսի Խում քաղաքում օրինակեց Աւետարանը, 1223 թ.—Զեռ. Վեներտ. Ա. 422:

— 17. Եղիշէ Բ Աղբակեցի, կաթուղիկոս Աղթամարի. հաջորդ Ստեփաննոս Գ-ի և նախորդ Զաքարիա Ա-ի (1292—1300) Հաւաք. 60 (Կեզծիք), 66:

— 18. Եղիշէ Գ, կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Զաքարիա նահատակի (1393) և նախորդ Սարգիս Գ-ի.— Հաւաք. 61 (Կեզծիք):

— 19. Եղիշայ երեց. մի Աւետարան գնեց Աղուանից Մատթէոս կաթուղիկոսից՝ 1438 թ.—Զեռ. Դաղեան, Բ. 44 ա:

— 20. Եղիշէ. քահանա, որդի Սաստաղայի, որի համար

Աւագոտէր վարդապետը գրեց մի Ալեւտարան, Բոլորբարեբոյի անապատում, 1475 թ.—Յովսէփեան՝ Խաղրակեանք 232:

— 21. Տէր Եղիշի, աթոռակից Յոհաննէս եպիսկոպոսի Վայոց Ձորոյ 1478 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 178, Յովսէփեան՝ Խաղրակեանք 235:

— 22. Եղիշա արքեպիսկոպոս նահանպին Վայոց Ձորի, որդի իշխանաց իշխան Սմբատի, որդւոյ մեծին Տարսայիճի, 1495 թ.—Ձեռ. Վեներտ. Ա. 585:

— 23. Եղիշայ եպիսկոպոս, առաջնորդ Եղեգեաց անապատի, 1496 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 7 բ:

— 24. Եղիսէ որդի Մկրտիչի՝ եղբոր Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:

— 25. Եղիշի որդի Էլբէկի՝ եղբոր Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքունեաց Կաթ գյուղում, Յովհաննէս Արծկեցուն գրել տվեց մի Ճաշոց (ԺԵ դար).—Ձեռ. Սևան. 18:

— 26. Եղիշե Բ. աթոռակից Սարգիս Գ կաթուղիկոսի՝ 1504—6 թվերին (Առաք. պտմ. 337). նստավ կաթուղիկոս Հայոց 1506—1515 թվերին, աթոռակից ունենալով Ներսէս և Ջաքարիա եպիսկոպոսներին: Այսպես՝ իբրև կաթուղիկոս հիշված է 1503 թ. (Սմբատեանց, Գեղարքունի 51) և 1509 թ. (Ձեռ. Վասպ. 640): Հիշում է նաև Չամչ. Գ. 509: Ազգապ. 2200 և 2208 չի ընդունում իբրև առանձին կաթուղիկոս: Գուցե նույն է Եղիշի կաթուղիկոս հիշված ԺՁ դարում՝ Ձեռ. Նոր-Բայազ. 15 ա:

— 27. Եղիսէ, «այր քաջ իբրև զՅուդիթն». իբր Կարնոյ Մարզա փաշան գրավեց Անկուրիա քաղաքը, բնակիչները իրենց մեծամեծներով ամբացան միջնաբերդը և կո՛վում էին Աբաղայի բանակի դեմ: 7 ամիս տևեց պաշարումը և ոչ մի կողմ չկարողացավ հաղթել: Բերդականների ռազմամթերքը սպառվեց և ստիպված էին անձնատուր լինել: Եղիսէն մահը աչք առած, գիշերով՝ իբ շալակով 2—3 դանթար ուժով՝ պաշարողների միջից անցկացնելով բերդը բերեց: Պաշարվածները զորացան, թշնամին թողեց հեռացավ: Եղիսէին՝ թեև նա հայ էր, սպանութեան աստիճան տվին (1623 թ). Իբրնդ. 220:

— 28. Եղիշի Դուրեան, պատրիարք Գուլի, հաջորդեց Մատթէոսին «1909 թ». անցավ Երուսղէմ և եղավ պատրիարք Երուսղէմի 1921 թ: Նշանավոր հայապետ:

*ԵՂԻՍԱՔԵՑ, իգ. < Կբբ. ԵՃՄՆՆՆ Eliseba՛f անունից, որ

ծագում է ՆՆ El «Աստված» և ԵՃՄ ձՅ՝ «երգում անել» բառերից (Gesenius 42, 803) և նշանակում է «Աստուած է երգում» նորա:—Եբբ. ԵՃՄ ձՅ՝ «երգնուլ» արմատը ծագում է ձՅ՝ «եղբը» բառից, որովհետև Եբբայեցոց մեջ երգումը կատարվում էր 7 առարկաների միջոցով (հմտտ. Մն. իա. 28—32): Սրա համար է որ ոմանք Եղիսաբէր անունը մեկնում են այս իմաստով. հմտտ. «Չապել, որ թարգմանի Եղիսաբէթ. այս է Աստուծոյ եօթներեկ» (Կբբ. ծգ):— Այս անունով հայտնի են Հրեից մեջ Եղիսաբէթ՝ կին Ահարոն քահանայապետի (Ել. գ. 23), և Նոր Կտակարանում՝ Եղիսաբէթ՝ կին Ջաքարիա քահանայապետի և մայր Յովհաննէս Մկրտչի (Ղկ. ա): Հունարեն տառադարձված է Ἐλισαβέτ, Ἐλισαβέθ, Ἐλισαβέθ. ասոր. Elišwa՛f (Հիւբշ. 290), լատ. Elisabeth. վերջին ձևով մտած է գրեթե բոլոր եվրոպական լեզուների մեջ, և շատ սովորական անուն է: Սզված ու փաղաքշական ձևերն են Էլիզա, Էլիզ, Լիզա, Չաբել, Իզաբելլա, Բելլա, որ մտել են նաև մեր մեջ՝ իբրև անկախ անուններ: Հայերենի մեջ տառադարձված է նախ ըստ ասորականի Եղիշաբէր (այսպես Իրեն. էջ 24), որ ապա տեղի է տվել հուն. Եղիսաբէթ ձևի առաջ: Մեր մեջ գործածված ենք գտնում ԺԳ դարից սկսած: Արդի փաղաքշական ձևերն են Եղսա, Եղսի, Եղսո, Սաբեթ. բայց հնապես կային նաև այլ ձևեր. ինչպես՝ Եղիս (հնագույն հիշատակութեանը 1481 թ. տես № 24), Եղիսէ կամ Եղիսա (հնագույնը 1389 թ. տես № 5). Ելիս (1444 թըվից?, տես № 14). Եղսիկ (1595 թվից՝ Ձեռ. Վեներտ. Ա. 695), Եղսում (1700 սկան թվերից՝ Չամբո՛ 179), հիշենք նաև Ղսաբետ (1579 թ. Ձեռ. Վեներտ. Ա. 390), Եղսաբերդ (հնագույնը 1595 թ. Ձեռ. Վեներտ. Ա. 696, տվելի ուշ՝ 1666 թ. Ձեռ. Վասպ. 928), Եղիսաբերդ (1671 թ. Ձեռ. Թեհր. = ՀԱ. 1935, 310):

— 1. Եղիսաբէր կին Սարգսի, Էղբոր Կիրակոսի՝ բարեկամի Աւետիս քահանայի, որ գրեց մի Շարակնոց 1258 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 229:

— 2. Եղիսաբէր դուստր Սահակի, հիշված է 1343 թ?—Տաշևան. Ցուց. 489:

— 3. Եղիսաբել, կին Վարդան քահանայի և մայր Ատոմ կրտսավորի, որ օրինակեց Լուծմունք Վարդան վարդապետի, Աղթամար 1366 թ.—Ձեռ. Վեներտ. Բ. 846:

— 4. Եղիսաբէր, դուստր Խոթութեան, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1386 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 78:

— 5. Եղիսէ, դուստր Սահակ քահանայի, որ ստացավ Կոս-

տանդին Ա. Բարձրբերդցի կաթուղիկոսի Աւետարանը 1339 թ.—
Ձեռ. Վենետ. Ա. 652:

— 6. Եղիսաբեթ Պառաբաստեցի, Բերկրթում ուրացել էր
և փողոցային պոռնիկ էր դարձել: Ապա գնաց Վան և այնտեղ
հավատքի գալով՝ նահատակվեց 1391 թ.:—Յայսմ. աղբ. 24, նոր
վկ. 166—9: (Բնագրում ասված է անբ աղբիկ, որ է պոռնիկ.
բայց Աւգեր. Լիսի. վրթ. սրբ. ԺԲ. 72, 148 անուն կամ մակա-
նուն կարծելով՝ գրում է Աւեր կամ Աւերաղջն):

— 7. Եղիսա կին Չաքարիայի և մայր Յովհաննէս Մշեցու,
որ օրինակեց Աւետարանը՝ Ղազար երեցի համար, 1402 թ.—
Manus. brit. mus. 39 ա:

— 8. Եղիսաբեթ, կին Մկրտիչ քահանայի, հայր Կարապետ
Դերջանցու, որ Հերմոնի վանքում օրինակեց Բարդղիբբը, 1421
թ.—Ձեռ. Գետերք. (ՀԱ 1892, 82 բ):

— 9. Եղիսաբեթ հավատավոր կին Երուսաղէմում, հիշված է
է իբրև այոյժ երախտաւոր՝ 1427 թ.—Նօտարք 82:

— 10. Եղիսաբեթ կին Յովսէփի և մայր Մամատիկին ապաշ-
խարողի, որ Վարդան արեղային գրել տվեց մի Աւետարան՝
Խորովայ վանքում, 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 359:

— 11. Եղիսաբեթ դուստր Հայրապետի և քույր Ռստակէս
երեցի, որ ստացավ մի Աւետարան 1435 թ.—Ձեռ. Քաւր. 13 ա:

— 12. Եղիսաբեթ (որ և Եղիսա) կին դարբին Քորոսի, որ Սե-
ւերեկում ստացավ մի Աւետարան 1437 թ?—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 65:

— 13. Եղիսաբեթ կին պարոն Իւուէֆի, որ Յովհաննէս եպիս-
կոպոսի փեսան էր. հիշված է նոր-Նախիջևանի Ս. Լուսաւորիչ
եկեղեցու գավթի արձանագրության մեջ՝ 1442 թ.—Շահաղիզ՝
Յզգ. հանգ. է, էջ 49:

— 14. Նիս (այսպես՝ փոխանակ Եղիս, եթե սակայն վրի-
պակ չէ), հիշված է անթվական մի հրշատակարանում (Ձեռ.
Վասպ. 392), որ սակայն 1444 թվից ուշ է:

— 15. Եղիսաբեթ կին Մկրտիչ քահանայի և մայր Կարա-
պետ վարդապետի, վերջին ստացողի Աստուածաշնչի, 1449 թ.—
Քորոս աղբ. Բ. 296:

— 16. Եղիսաբեթ, որ և Տալթայ, կին Աւետիսի և մայր
Վարդան զրապաղի, որ Արճէշում Յովհաննէս քահանային գրել
տվեց մի Աւետարան՝ 1450 թ.—Ձեռ. Քաւր. 65 բ=66 բ:

— 17. Եղիսաբեթ դուստր Ստեփաննոսի, քույր Աստված

հանայի, որ Աղթամարում Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի
Աւետարան, 1454 թ.—Ձեռ. Բուլգ. (ՀԱ 1937, 580):

— 18. Եղիսաբեթ կին Շահմելիքի և մայր Աստված կրօնավորի,
որ Աղթամարում Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան՝
1461 թ.—Նօտարք 200:

— 19. Եղիսաբեթ դուստր պարոն Յակոբի, հիշված է Լեւո-
հայց դատարանական մի արձանագրության մեջ, 1463 թ.—
Բժշկեան, Ճանապ. Ի Լեւ. 87=Նօտարք 210:

— 20. Եղիսաբեթ կին Էլէքսան քահանայի և մայր Կիրա-
կոս քահանայի, որ գրել է Բաղէշում մի Յայսմաւուրք 1438 թ.,
մի Աւետարան 1454 թ. և մի Աւետարան էլ 1463 թ.—Նօտարք
118, 173, 215:

— 21. Եղիսաբեթ դուստր պարոն Կոստանդի, որ Եւգակիա-
յում Անդրէաս երեցին գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1463 թ.—
Ձեռ. Սեր.=ՀԱ 1925, 133:

— 22. Եղիսաբեթ, հավատավոր կին, մերձավոր Մկրտիչ
քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց ժողովածու շերթուածոց,
1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ 1113:

— 23. Եղիսաբեթ կին Յովանէսի և մայր Վարդան արեղա-
յի, որ Կոստանանպատում Պաշատուր արեղային գրել տվեց մի
Աւետարան՝ 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 488:

— 24. Եղիս, հոգևոր քույր նույն Վարդան արեղայի (տես
նախորդը).—Ձեռ. Վասպ. 488:

— 25. Եղիսաբեթ դուստր Յովսէփ քահանայի և քույր Ա-
լէքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւե-
տարանը, 1486 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

— 26. Եղիսաբեթ կին Աղապարոնի և տնայ Լիանոսի, որ
ստացավ մի Աւետարան, 1491 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 130:

— 27. Եղիսաբեթ, ազգական Համանդուլ կույսի, որ Այլթ
վանքում, Ստեփան արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1493
թ.—Քորոս աղբ. Բ. 304:

— 28. Եղիսաբեթ, դուստր Ստեփաննոսի՝ եղբոր Յովհաննէս
վարդապետի, որ Սանահինում գրել տվեց մի Շարահնոց, 1497
թ.—ՀԱ 1887, 56 ա:

— 29. Եղիսաբեթ կին Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքուն-
եաց կոթ պյուզում, Յովհաննէս Արժեկեցուն գրել տվեց մի Ճաշոց
(Ժճ դար).—Ձեռ. Սևան. 18:

*ԵՂԻՍԷ տես Եղիլ:

ԵՂԿԱՆ, ան. ծագումն ինչ անհայտ. մի անգամ գտնուած եւ հիշված 1541 թ. մի խաչքարի արձանագրութեան մեջ (Սմբատ-եանց, Կեդարքունի 531):

*ԵՂՆԱՁԱՐ, ար. համարում եւ Եդիսպար ձեւից. ավանդված կա 1719 թ. (Սիսական 486 ա):

† ԵՂՆԱՐ, իգ. < ժգ. եղնար «էգ եղնիկ» բառից. մի անգամ գտնուած եւ գործածված ժէ դարում (Յղիմար ձեռով, 1676 թ. Ճանիկեան, Հնու. Ակնայ, էջ 91). գործածական է նաեւ այժմ Եղնար կամ Հեղնար ձեռով:

† ԵՂՆԵՐ, իգ. < հյ. եղն «եղնիկ» բառի հոգնակին է: Չեւ կարծում, որ նախորդի ազգավազ ձեւ լինի:

— 1. Եղնիք, տիրակին Աւագ (կամ Տէրաւագ) քահանայի, որ Երուսաղէմում Վրթանէս կրօնավորին գրել ավելց մի Գանձարան՝ 1497 թ.—Չեւ. Հալէպի, Ա. 150 բ:

— Եղնիք անունը հիշատակված է նաեւ 1526 թ. (Քորոս աղբ. Ա. 60), 1591 թ. (Չեւ. Հալէպի, Բ. 7 բ, բայց արական!), 1636 թ. (Չեւ. Հալէպի, Ա. 355 բ, երկու տարբեց կանայք), 1731 թ. (ՀԱ 1894, 51 ա), Աղնիք ձեռով՝ 1798 թ. (Չեւ. Հալէպի, Բ. 76 բ), ուստի վրթապօղ է եղնիք 1526 թ. (Չեւ. Կես. ածած. 70 ա):

† ԵՂՆԻԿ, իգ. < հյ. եղնիկ կենդանու անունից. հնագույն գործածութեանը ժբ դարից:

— 1. Եղնիկ (սեւ. Եղնկան) կին Հայրապետի, որ Մանուկ-կերտի նորատի գյուղում կանգնեցրել է մի հսկա խաչքար՝ 1204 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 279:

— Եղնիկ անունը հիշված է ավելի ուշ՝ 1576 թ. (Չեւ. Սեր.—ՀԱ 1927, 314), 1588 թ. (Ալլոյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1858), 1591 թ. (Տաշեան, Յուլ. 568,) 1691 թ. (Չեւ. Վասպ. 246). այնուհետեւ դադարում է:

ԵՂՈՒԱՁ, սեռն ու ծագումը անհայտ. մի անգամ գործածված է անթվական մի հիշատակարանում (1458 թվից ուշ)՝ Չեւ. Վասպ. 430, Եղոռաջ ձեռով:

ԵՂՈՍ, ան. գուցե Եդիս անունից ձեւափոխված է. մի անգամ հիշված է 1557 թ.—Չեւ. Դադեան, Ա. 8 ա:

Եդորու տես Ուղուրլու:

ԵՂՈՒՄ, իգ. ծագումն անծանոթ. մի անգամ գտնուած եւ հիշված 1676 թ. (Ճանիկեան, Հնու. Ակնայ 91): Թերևս սրա հետ

նույն է Եղում (սեռն ու թվականը անհայտ), որ հիշված է անթվական մի խաչքարի վրա (Բարխուտ. Արցախ 300):

ԵՂՍԱՂԱՄ, իգ. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնուած եւ հիշված 1801 թ. (Չեւ. Բուլղ.—ՀԱ 1937, 577):

† ԵՂՎԱՐԴ, ար. < կամ գյուղի անունից և կամ ավելի հասկանաբար եղ+վարդ բառերից: Մի անգամ գործածված է 1684 թ. (Չեւ. Վասպ. 963) և մի անգամ էլ 1796 թ. (Չեւ. Կոր-Բայազ. 11 բ). երկուսն էլ եղվարք ձեռով:

*ԵՄԵՆԻԿ, իգ. < արաբ Ե. Yemen երկրանունից. մի անգամ ունինք՝

— Եմեմիկ, կին պարոն Սայտերի, որ Կնեց մի Աւետարան (ժբ դար).—Ropport Arm. 52:

*ԵՄԻՆ իգ. թեև կարելի էր դնել Լմբի բառի հետ նույն, բայց որովհետև գրված է ուղ. Յեմին, սեւ. Յեմին, ուստի ավելի լավ եւ համարում դնել < թրք. Ե. yemin «երդում» բառից: Գործածված եւ գտնուած երեք անգամ. առաջինը իբրև իգ. սեւ. Յեմինն ձեռով՝ 1706 թ. (Չեւ. Քաւր. 64 բ), երկրորդը ուղ. Յեմինն ձեռով, անթվական մի հիշատակարանում՝ Չեւ. Վինետ. Բ. 682, երրորդը՝ Յեմինն պէկ 1670 թ. (Չեւ. Վասպ. 936):

*ԵՄԻՆ-ՄԵՂԻՔ, իգ. կազմված նախորդից + մելիք. մի անգամ գտնուած եւ հիշված ժե դարում: Բայց գուցէ պետք է նասկանայ Եմեմ-մելիք «Եմեմի թագավոր». հմտ. Եմեմիկ:

— Եմին-մելիք, կին Վահան երիցու և մայր Աւետիք արեղայի, որ օրինակեց Սաղմոսը՝ Պալախօրի վանքում, 1495 թ.—Չեւ. Սանաս. 24 ա:

ԵՄՐԱՆ, ար. ծագումն անհայտ: Ըստ Տաշեան, Յուլ. էջ 47 կա Սմբատ՝ որդի Արբահամ նահապետի, բայց սա գրչի սխալ է և պետք է հասկանալ Զեմրան, ինչպես ունի Մն. իե. 2 (= հուն. Ζομψραν, այլ ձ. Ζεμψραν, Ζεψραν): Ա Տնաց. ա. 32 գրված է զեմրան, բայց հույնը այստեղ էլ ունի Ζεμψραν. Բացի սրանից Զեմրանը Արբահամի արժանավոր որդիներից չէ և սպասելի չէ՝, որ նրա անունը գործածված լինի մեր մեջ, այն էլ այնքան ուշ ժամանակ (ժԱ դար): Կարելի է թերևս դնել արաբ. ʿumrān կամ ʿomrān «բարգավաճութեան, ճոխութեան, բարեկեցութեան», բայց խանգարում է նախաձայնն ա:

— Եմրան, օգնական Վասակ սպարապետի՝ թուրքերի դեմ պատերազմում, ուր և մեռավ «1020 թ». — Ուս. 13, 14:

*ԵՆԱՆՈՍ, ար. ծագում է Եւս. պատմ. Բ. իգ. Ἄνανος անու-

նից, որ ասորի աստադարձության սխալ ձայնանիշով ընթերցման արդյունքն է (Կարրիէր. Արգարու զրոյցը, էջ 59): Ըստ Սոր. Բ. իզ նախնի Բագրատունի անուն էր. նույնը Մխ. անեց. իա:

1. Ենանու ասպետ Բագրատունի. գերի Հիւրկանոս քահանայապետին փախցնելով՝ պատժվեց Արշամ Թագավորի ձեռքով (Ա դար):—Սոր. Բ. իզ. Յհ. Կթ. Ե. Մխ. անեց. ը.—Ենանիս՝ Արծր. Ա. գ.—Անանիս՝ Արծր. Ա. գ.—Ենան՝ Ուխտ. Ա. ը.—սեռ. Ենանուի՝ Սոր. Բ. իզ. Ուխտ. Ա. ը. Մխ. անեց. ը.—Ենանայ՝ Ուխտ. Ա. ը.—Ենանեայ՝ Արծր. Ա. գ.—բց. յԵնանուս՝ Սոր. Բ. իզ:

2. Ենանու ոմի Վանեցի. այս դարձանալի անձի պատմությունը հիշում է Manus. brit. mus. 255 ա, բայց ոչ դեպքն է պատմում և ոչ էլ թվականն է տալիս:

Ենարկիստ տես Նարկիստ:

*ԵՆԳԻԲԱՐ, ար. < հին թրք. ց. yengi «նոր» + պրս. Բ. bār «պտուղ» բառերից և նշանակում է «նուբար», որ նույնպես անձնանուն է, ինչպես և սրանց հոմանիշ Փուրվանդ ձևը: Ավանդված է մեզ 1647 թ. (Ձեռ. Քաւր. 101 ք), 1735 թ. (Ձեռ. Վասպ. 346), 1736 և 1738 թվերին (Ձեռ. Նոր-Բայառ. 15 ք, 44 ա): Այժմ հովհասում կա Ենգիբարեան ազգանունը:

*ԵՆԳԻԲԷԳ, ար. < հին թրք. ց. yengi «նոր» + Է. beg «բէգ» բառերից և նշանակում է «նոր իշխան»: Գործածված է ԺԶ—ԺԷ դարերում: Այսպես Յինգիբեկ 1585 թ. (Ձեռ. Վասպ. 699, 704), Սեկիպեկ 1663 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 21 ք), Ենգիբեկ 1769 թ. (Ձեռ. Իսղահան, Ա. 5 ա), Յեկիբեկ՝ անհայտ թվականով մի հիշատակարանում (Bodleian 148):

*ԵՆԳԻՍԱՆ, իգ. հին թրք. ց. yengi «նոր» + xān բառերից և նշանակում է «նոր իշխան». մի անգամ գտնում եմ գործածված 1693 թ. (Ձեռ. Վասպ. 334, 335):

ԵՆԻԲ, ար. աղուան անուն:

— ԵՆԻՐ, սղանոդ Ջուանշիր արքայի Աղուանից (չուրջ 680 թ).—սեռ. Ենիրայ. «Ատեալ չարաբորոյ (Շահն. չարաբորոյն) Ենիրայ (Շահն. Ենիրայ)՝ դաւաճանողին Վարազայի (Շահն. Վարազայի) զվազրն արքունական...» Կղկնտ. Բ. լր:

*ԵՆՈՎՍ, ար. < երբ. ܝܢܘܢ Enōs անունից, որ բուն նշանակում է «մարդ» և նույն է արաբ. ناس nās, اناس anās «մարդիկ» բառի հետ (Gesenius 53): Այս անունով հայտնի էր Երբայեցոց մեջ Ենովս նահապետ, որդի Սեթի, որ առաջին անգամ «Ընտ յուսացաւ կոչել զանուն Տեառն Աստուծոյ» (ՄՆ. գ. 9Պ): Բառի

ձագման տեղյակ են նաև հնեբը. հմմտ. «Ենովս ի քաղկեդէն մարդ ասի» Յայսմ. մրտ. 14. «Ենովս որ է մարդ» Տաթև. հարց. 288. «Ենովս մարդ ընտրեալ» Տաթև. հարց. 299. աստադարձված է հուն. Ἐνός, լատ. Enos և հունարենի վրայից էլ հյ. Ենովս: Այս անունը հնեբի մեջ շատ քիչ է գործածված և այժմ էլ բոլորովին խափանված է՝ շփոթվելով Ենովք անվան հետ և տեղի տալով նրա առաջ:

1. Ենովս կախկոպոս, չհամաձայնեց Կարնոյ քաղկեդոնականների ժողովի որոշումներին և եկավ Մովսէս Բ. («574—604 թ») կաթուղիկոսի մոտ (Կնեք հաւ. յոջ. 88). բց. յԵնովսայ՝ Կղկնտ. Բ. իզ (ըստ էմիլի). յԵնոսեայ (ըստ Շահն.):

*ԵՆՈՎՔ, ար. < երբ. ܝܢܘܚܟܐ Xanōkh անունից, որ ձագում է ܝܢܘܚܟܐ hōkh «օրհնել, նվիրագործել» բայից և նշանակում է «նուիրեալ» (Gesenius 244—5): (Տաթև. հարց. 299 մեկնում է «Ենովք՝ շնորհ», որ ճիշտ չէ): Այս անունով հայտնի է երբայեցոց մեջ Ենովք նահապետը (հայր Մաթուսաղայի), որ ապրեց 365 տարի (Ն. Բ. 622—987) և այնքան հաճելի եղավ Աստուծուն, որ կենդանի երկինք բարձրացավ ըստ Աստվածաշնչական առասպելի (ՄՆ. Ե. 21—24): Տառագարձված է հուն. Ἐνώχ, լատ. Enoch, Henoch, Enochus, պրս. Էնուխ. հայերենում դարձել է ըստ հունականին Ենովք: Կա նաև Ենով ձևը, որ իբրև ար. անվան օրինակ հիշում են Քր. քեր. 43 և Սոր. քեր. 179: Քիչ գործածական է ինչպես հունում, նույնպես և այժմ՝ Ենովք և Ենով ձևերով (Հիւբը. 384):

1. Ենովք թարգմանիչ, աշակերտ Ս. Մեսրոպի. նշանակվեց Սպարի վրա (Ն դար).— Կոր 18. Սոր. Գ. կ:

2. Յենովք վարդապետ կաթուղիկոսարանի (Ժ դար):— Լասա. ք:

3. Ենովք երեց Վահկացի, գրել է ընդարձակ նախատիք հույների դեմ՝ այն ժամանակ, երբ հունաց Կիւռ ժան կայսրը գերի տարավ Լեոն Ա-ին («1141 թ») և հունաղավանություն ընդունել տալով՝ ստիպեց դրել Հայոց դեմ: Իրա համար է որ Ն. Լամբրոնուսին ասել է. «Ահաւասիկ մի աղբիւրն բղխեաց քաղցր և դառն ըստ ժամանակին պատահման»: Տաշևան, Տուլց. 335 (գրված Յէնքթ), Հայապ. 98, Մխուան 162, 516:

4. Ենով հայր Յորդանանի, որ մի եկեղեցի է կառուցել 1247 թ.—Բարխոււ. Արցախ 363:

5. Ինով քաննա, հայր Աստուածատուր երեցի, որ Տա-

րունի Յովհաննէս Ալիւնախ եպիսկոպոսից գնեց նրա գրած Աւետարանը, 1370 թ.—Չեռ. Վեներ. Ա. 780:

— 6. Յիւնոք, որդի Աստուածատուր երեցի, որ Երզնկայի Քլակ ավանում Տարունի Յովհաննէս Ալիւնախ եպիսկոպոսից գնեց մի Աւետարան, 1370 թ.—նախորդի թոռն է:—Չեռ. Վեներ. Ա. 780:

— 7. Ենովք միայնակեաց, ուսուցիչ Դաւիթ քհ. գրչի, որ օրինակել է Մաշտոցը Հաւուցթաօրի վանքի համար, 1423 թ.—Այրարատ 357:

— 8. Յիւնոք որդի էլլակի՝ եղբոր Մանուէլ քահանայի, որ Կեղարքունեաց Կած գյուղում, Յովհաննէս Արծկեցուն գրել ավեց մի ճաշոց (ժե դար). Չեռ. Սեան. 18:

— 9. Ենովք Շողայեցի, երեց Երզնկայի. ճամբորդել է Երզնկայից Կարին ՌՊՔ=1600 թ.—Գրիգ. ժմ. 202:

— 10. Ենովք Ակրայեցի, մանր մատենագիր 1764 թվից.—Հացունի, Պատմ. տարագրի 342:

*ԵՇԻԼ, ար. < թրք. یشیل, արևել. թրք. yaşıl «կանաչ, դալար» բառից. հիշված է Էշիլ, Իաշիլ ձևով 1552 թ. (Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1853) և Էշիլ, Իաշիլ ձևով 1561 թ. (Չեռ. Կես. ամսած. 50—51) իև սուսանձին ոմն, թե նրա պապը և թէ Էշիլեցի աղգանման ձևով, սուտի անշուշտ ժե դարից:

*ԵՈՂԴԱՇ, ար. < թրք. ۷۰۱۷ yoldaş «ուղեկից, ընկեր» բառից. մի անգամ գտնուել է գործածված Յաւլտաշ ձևով՝ 1515 թ. (Չեռ. Վեներ. Ա. 390):

*ԵՈՒՍՈՒՅ տես Յալսեփ:

*ԵՊԻՓՈՆ, ար. այս անվան հետ հմտ. հուն. Ἐπιφάνιος «հայտնություն» և հատկապես «Աստվածայայտնութիւն Քրիստոսի», Ἐπιφάνιος «հայտնի, երևելի, նշանավոր, ազնվական», որ իբրև տիտղոս է գործածվել Ասորիքում իշխող Անտիոքոս անուն մի քանի թագավորների համար (Անտիոքոս Եպիփան): Քրիստոնեութան ժամանակ իբրև անձնանուն սկսեցին գործածվել՝ Ἐπιφάνιος > րա. Epiphanius. Ἐπιφάνης > րա. Epiphanes, ֆր. Epiphane. Այս անունով հայտնի են Ս. Եպիփան ծնված Պաղեստինում (310—403), Եպիփան Կիպրացի, եկեղեցական հայր և մատենագիր: (Բուն ծագումն է բարս ἐπι- «վրա»+φάνισ «երևալ»): Մեր մեջ քիչ է գործածված. այժմ էլ շատ հազվադէպ:

— 1. Եպիփան Եղեսացի, իմաստասեր և ճարտասան հայ, աղգական Ս. Եպիփանի (ասորի), որ նրա համար գրեց Արարա.

ձոց Մեկնութիւնը: Այս գրքից հատվածներ տես Ալիշան՝ Հյստն. 13 շար:

— 2. Եպիփան, հայն, Լուսավորիչը կարգեց նրան Գլակալ վանքի վանահայր Չենոր ասորուն օգնական. ապա երբ Չենորը մեռավ, Եպիփանը հաջորդեց նրան և իբրև վանահայր կառավարեց վանքը մինչև իր մահը՝ «352 թ.—Չեռ. անտ. Չենոր, Մամիկ. Լն, Ազգապ. 103, Ազեր. Լիակ. վրք. սրբ. Գ. 64:

— 3. Եպիփան, աշակերտ Դանիէլ քորեպիսկոպոսի, ընկեր Շաղիտայ. հուն. վարդապետ Աղձնեաց և մեծ Մոփաց. Մեծն Ներսէսի («353—373 թ») ժամանակ ճգնուել էր «Անահտայ աթոռ» կոչված տեղում: Ներսէսը կարգեց նրան մենաստանների հայր և տեսուչ: Ներսէսի մահը տեսիլքով հայտնվեց նրան: 500 ճգնավոր աշակերտ ուներ, որոնց հետ գնաց հունական մի կղզի, ուր և մեռավ:—Յոր. Գ. Ի. Բուզ. Գ. ժդ. Ե. Իե, Իէ, Իը. Մեսր. եր. 113. Յայսմ. նոյ. 19.—սեռ. Եպիփանու՝ Բուզ. Ե. Իե, Իէ, Իը. Յայսմ. փետր. 3:

— 4. Եպիփան եպիսկոպոս Մեծ Հայոց. գրել է հունաց Լևոն կայսեր և ընդունել Քաղկեդոնի դավանանքը:—Տաշեան, Ցուց. 109.—հիշված է Բարզէն կաթողիկոսից («490—516 թ») տառջ և որովհետև նրանից առաջ կան միայն Լևոն Ա կայսր (457—474) և Լևոն Բ (474), ուրեմն սույն Եպիփանն էլ պետք է ընել Ե դարուն:

— 5. Եպիփան, մին եոթը խոտանարակներից, որոնք նահատակվեցին Պարսից ձեռքով «604 թ», Գայլ վահանի պատերազմին,—Մամիկ. բ. Յայսմ. սեպտ. 30:

— 6. Եպիփան եպիսկոպոս Մամիկոնէից և վանահայր Գլակալ վանից, հաջորդ Ստեփաննոսի, լեզ կաթողիկոսի հետ մասնակցեց Կարնոյ ժողովին «633 թ».—Մամիկ. գ. դ. Չամշ. Բ. 328:

— 7. Եպիփան միայնակեաց, որին գրել է Ն. Շնորհալին («1166—1173 թ») «Հարցմունք թէ Զինչ են համարուք և յուշկապարիկք»... (Շողակաթ 40):

— 8. Եպիփան, որդի Սարգիս քահանայի, որ Կողբում (Ղազախ) մի խաչքար է կանգնեցրել իր և իրայինների հիշատակին՝ 1244 թ.—Արցախ 385:

— 9. Եպիփան կրոնավոր, եղբայր Կոստանդին եպիսկոպոսի՝ առաջնորդի Ռազանայ. գրել ավին մի Աւետարան, Կողմա գրչին, նախ քան 1269 թ.—Չեռ. Կես. ամսած. 46 ա:

Սատտան տես Առատան

*ԵՍԱԴԱՐ, աք. համարում եմ պրս. عيسا «Եիսուս» + Դ dar «կրող, ունեցող» բառերից, որով նշանակում է «նա որ կրում է իր մեջ Եիսուսին»։ ըստ ձևի հմտ. պրս. divdār, ըստ իմաստի՝ Բրիտտոփոր։ Մի անգամ կա գործածված ԺԴ դարում։

— Նտազար, որդի Նաթէլի Վայոց ձորեցի, հիշված 1334 թ. — Քորոս ագր. Բ. 375:

*ԵՍԱՅԻ, ար. < եբր. יֵשָׁעַ Yēšāʿyāhu (կամ նաև יֵשָׁעַ Yēšāʿyā) անունից, որ ծագում է ԿՄ՝ is՝ «ազատել» արմատից և նշանակում է բուն «փրկութիւն Տեառն»։ Մրա հետ նույն է ասուր. Yašeʿyama անունը (Gesenius 326): Այս անունով հայտնի է հառկապես Երրայեցոց չորս մեծ մարգարեներից առաջինը (չուրջ 774—690 Ն. Ք): Տառադարձված է հուն. Ἰσαΐας կամ Ἠσαΐας (բռ. Isaias, Ֆրանս. Isaïe): որից և հյ. Սաայի (փոխանակ լինելու հայտի, ըստ հունական Դ-ի): Գրված է նաև Իսայի եփր. գագ. 132, սեռ. Իսայեայ եփր. Բ. կոր. 99, Իսայիտս Աթան. 93: Գործածական է եղել սկսած Գ դարից և այժմ էլ էլ ժողովրդական ձևերն են Սաայի, Լսայի, որոնցից էլ Սաայեան, Լսայեան ազգանունները: Կրճատ կա Սայի՝ Տաշեան, Ցուց. 1016 բ:

— 1. Սաայի քահանա, ընկերակից Հոփփսիմեանց (սմ. 301 թ) կույտերի.—սեռ. Սաայեայ՝ Խոր. պատմ. հաիփ. 300. (անորոշ ձևով ասվում է. «Եւ անտի փոխին, և գնացեալ ի գաւառն Մոկաց, Սուրբ Խաչ կոչեցեալ տեղի, որ և մեծ սքանչելիս կատարեաց Աստուած ի ձեռն նոցա պատուական սուրբ խաչին Սաայեայ և Դանիէլի): Ըստ Ազգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Գ. 15 այս կրկուր Հոփփսիմեանց ընկերակցող քահանաներ էին):

— 2. Սաայի ասպետ, որդի Ադամ Արծրունւոյ. գրեց Յուսան և Բարաքիաս նահատակների (մ. 327) ընդարձակ վկայարանությունը, որ և անցավ Հունաց, Լատինաց և Հայոց Յայտաւուրքի մեջ (մարտ 20—21).—Ազգեր. Լիակ. վրք. սրբ. ԺԲ, 296:

— 3. Սաայի եպիսկոպոս, ճ-րդ առաջնորդ Յուրտաւի. հաջորդեց Ստեփանոս Ա-ի, շուրջ 550 թ.—Ուխտ. Բ. իր. Գիրք թղ. ծա:

— 4. Սաայի պատկերամարտ քարոզիչ, իր ընկեր Քաղէոսի և ուրիշների հետ հիշված է «574—604 թվերին» (տես Յեսու անվան տակ).—Վրթ. քերթ. պակ. 307. Տաշեան, Ցուց. 207. Չարբ. Հին պղբ. 467:

— 5. Սաայի կաթողիկոս հայոց, Նիգ գավառի Ազապատրուշ կամ Եղիպատրուշ գյուղից էր. մի այբի մուրացիկ կնոջ

միամոր երախտն: Մայրը մուրալով հասել էր Դուին և Կաթուղիկի դասն առաջ մուրացկանություն էր անում, «ցրտահար ստոռեցեալ ի ձմերայնի և տապախարչ արեակէզ յամարայնի»։ Քահանաները քանիցս անգամ հորդորեցին նրան, որ հեռանա դեռ, բայց նա պատասխանում էր միշտ. «Ո՛ր գիտէք, զի սակս կաթուղիկոսութեան զորդեակս իմ աստ սնուցանեմ»։ Վերջապես զժրախտ զույգը կաթուղիկոսի ուշադրության կարծանանա, մանուկը կընդունվի հայրապետանոցում, այնտեղ կանվի և կուսանի և մի օր էլ եպիսկոպոս օծվելով՝ Գողթն գավառի վրա կնշանակվի: Ըստ իս նա ինքն է նաայի եպո. Գողթան, անգամ Մանազկերտի ժողովի «726 թ» (Ազգապ. 839), Ավելի ուշ՝ ուղեկից եղով Սիոն կաթուղիկոսին և մասնակցեց Պարտաւի եկեղեցական ժողովին «768 թ»։ Սիոն կաթուղիկոսի մահից հետո հաջորդեց նրան և գահակալեց «775—788 թ»։ Դիմեց Աբարեներին և խնդրեց, որ թեթևացնեն Հայոց վրա դրած հարկերը, բայց ի զուր—կանտն. 166, Յհ. կթ. իգ. Յհ. կթ. հյր. 276. Սամ. անեց. 89. Մի. անեց. 7. Ասող. Բ. բ, 7. Կղկնտ. Գ. ի (= Շահն-Սաայիա). Մի. այրիվ. 21. Կիր. 42. Վրդ. ի. Միի. աս. իթ (= իր). Եղն. եր. 268. Քննպ. 272. Սրբ. հա.—Ստայիտս՝ Ղև. իա, իբ.—սեռ. Սաայեայ՝ Սամ. անեց. 89. Յայսմ. ապր. 8. տես և Տաշեան, Ցուց. 653:—Չամչ. Բ. 411—9. Ազգապ. 893—906 (թեև էջ 894 ղնում է եպիսկոպոս Գողթան և անգամ Պարտաւի ժողովի, բայց այս նաային չի կցում Մանազկերտի ժողովի անգամ՝ Գողթան Սաայի եպիսկոպոսի հետ. միևնույն ժամանակ, էջ 893 ասում է, որ որք Սաայի մանկությունը ընկնում է Յովհան Օձնեցու («717—728 թ») օրերը: Ըստ իս տեղը մի քիչ պետք է շարժել: Սաայի ծնունդը պետք է ղնել շուրջ 696 թ. Սահակ Գ Չորափորեցու («677—703 թ») օրով, երբ ընդունվել է Դուինի հայրապետանոցը. շուրջ 30 տարեկան ձեռնադրվեց եպիսկոպոս Գողթան և մասնակցեց Մանազկերտի ժողովին «726 թ»։ քնարվեց կաթուղիկոս 79 տարեկան և մեռավ 92 տարեկան: Եթե այս հաշիվը չընդունվի, պետք է ղնել իրար հաջորդող երկու Սաայի եպիսկոպոս Գողթան, ինչ որ անպատեհ է: Սիսական 312 բ ուրիշ անպատեհություն է ստեղծում. Գողթան, եպիսկոպոսների ցանկում ղնում է այս Սաային 768—773 թ., իսկ 726 թվի Գողթան նաայի եպիսկոպոսին չի հիշում):

— 6. Սաայի վարդապետ մուրացիկ (774 թ).—Առաք. պտմ. 479 գրում է. «Թուին ՄիԳ շրջի տէր Սաայի մուրացիկն».—

կարծեմ այն հոևտոր վանականն է, որ Արաբների դեմ աղբստամբություն էր քարոզում՝ գյուղից գյուղ շրջելով:

— 7. Եսայի իշխան Աղուանից (Թ՝ դար). տես Աղուանուէ:

— 8. Եսայի իշխան Աղուանից. ներկա էր Տաթևի օծման հանդեսին (906 թ).—Օրբ. խր (Թվականը չի թողնում միացնել նախորդի հետ):

— 9. Եսայի, պատմիչ անձանոթ. հիշում է Ղազար Զահեկեցին.—Հայագ. 13 (ԶԼ՝ շփոթված Եսայի Հասան—Ջալալեանի հետ):

— 10. Եսայի վանահայր Սանահնի վանքի. երբ Սմբատ Բ Թագավորը այցելության եկավ այս վանքը (979 թ.), Տաշիրքը անկախ Թագավորություն հայտարարեց և Եսային էլ Խաչիկ կաթուղիկոսի ձեռքով Տաշրաց եպիսկոպոս ձեռնադրել տվեց: Հրովարտակը տես Մովսէսեան, Լուսի Կիւր. թգ. 25:

— 11. Եսայի կրոնավոր Կարնեցի. բարեկամացավ Հարթ Զակոբոս եպիսկոպոսի հետ և իմանալով նրա հարումը Թոնդրակեցիներին աղանդին, մատնեց Սարգիս կաթուղիկոսին («992—1019 թ».—Լասա. իր):

— 12. Եսայի Ա. պատրիարք Երուսաղէմի, հաջորդեց Մովսէսին 1133—52 (Աղանուենի):

— 13. Եսայի եպիսկոպոս, ատաջնորդ Տարօնի Առաքելոց կամ Ղազարու վանքի. համախոհ Ներսէս Լամբրոնացու. հիշված է 1200 և 1204 թվերին (Լմբ. 229, Տաշեան, Յուց. 334, Հայագ. 448, 451, Տաթև 1927, 183): Չորս քահանաներով գնաց Խլաթ, գնելու համար գերի ընկած մի մեծ Տօնական, 1205 թ.—Ձեռ. Վինետ. Բ. 472—3:

— 14. Եսայի, ատաջնորդ Բարձրբերդի Խորին անապատի 1270 թ.—Տաթև 1927, 185:

— 15. Եսայի. աշակերտ Ներսէս վարդապետի. այս երկուսի համար Լուսեր գրէչը օրինակեց Եզնիկը՝ 1280 թ. տես իմ Քնն. և հոմա. Եզնիկայ, էջ 4, Ն:

— 16. Եսայի գրիչ. օրինակել է Կեսարիոյ Անդրէաս կալուկոսի Մեկնութիւն մայրնութեան Զովհաննու, 1284 թ.—Ձեռ. Կարին. 164:

— 17. Եսայի վարդապետ, օրինակեց Մեկնութիւն Մարգարէութեան Եղեկիէլի, Թանահատի վանքում 1301 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 127:

— 18. Եսայեաս վրդ. (Կիլիկիա), որին Կեսարիայի Կոստան-

դին արքեպիսկոպոսը (ապա կաթուղիկոս «1307—1323 թ») նվեր է ուղարկել Գէորգ Սկևսացու Մեկնութիւն մարգարէին Եսայեայ՝ Մրենի Վարդան եպիսկոպոսի ձեռքով: Մնում է իր ձեռագիր նամակը այս առթիվ. «Իմ ի սրտիս սենեկի անխղիչ կապով միացեալ և ոգւոյ չափ սիրեցեալ եղբայր ի Քրիստոս և ս. Եկեղեցւոյ արդիւնարան վարդապետ Եսայեաս ի Քրիստոս Կոստանդին նրվաստ եպիսկոպոսէ Կեսարիու զՔրիստոսսական ընկալ զողջոյն սր. վերնատանն և ծանիր որ զմեկնութիւնն զոր խոստացայ, յղարկեմ ձեր սրբութեան. նա տվի ի տէր Վարդան Մրենու եպիսկոպոսն որ բերէ առ ձեզ. աղաչեմ որ երբ գիրքս առ ձեզ հասանի, նա գծիր բարիոք կենալոյն զորպէսն և զդրոցս թէ, հասաւ առ ձեզ՝ գրես ի մեզ. ի Քրիստոս ս. աղօթքն յիշէ զմեզ աղաչեմ...»: —Ալպոյաձեան, Պատմ. հայ Կես. բ. 1845: (Այս նամակը՝ որ մեջ բերինք ժամանակի ընտանի լեզվից իբրև մի սիրուն նմուշ, գրված է 1307 թվից քիչ տաջ):

— 19. Եսայի եպիսկոպոս Թեսալոնիկէի, անդամ Սսոյ ժողովի «1307 թ».—Չամչ. Գ. 309, Ազգագ. 1785:

— 20. Եսայի քահանա, շնորհեց Աստուածատուր պրչին Աւետարանը՝ օրինակելու համար, 1317 թ.—Manus. brit. mus. 20 բ:

— 21. Եսայի վարդապետ, որի հետևորդ Կիրակոս վարդապետը օրինակել է Աստուածաշունչը 1317 թ.—Ձեռ. Կարին. 13:

— 22. Եսայի վրդ. Հայկազուն. մատենագիր. ունի Մեկնութիւն Եզեկիէլի, որից 5 օրինակ հիշատակում է Ձեռ. Կարին. 153, հնագույնը ՉԿԱ—1322 թվից: Չարբ. Հին դպր. 733 համարում է առանձին մատենագիր, բայց ըստ իս Եսայի Նչեցին է, որ ունի արդարև Մեկնութիւն Եզեկիէլի:

— 23. Եսայի (գրված կամ կարդացված է Եսայեայ, որ բոլորովին անսովոր անուն է մեր մեջ)՝ բարոնապետ, որի օրով սկսվել և նրա աղոթքով վերջացել է Վայոյ ձորում Սելիմի կաթավանատան շինությունը՝ 1332 թ. ըստ արձանագրության (Մխական 164): Ըստ իս Եսայի Նչեցին է, ինչպես գնում է նաև Մխական, էջ 165 բ ծան:

— 24. Եսայի Նչեցի, Սասնոյ Նիչ ավանից, աշակերտ Ներսէս Մշեցու՝ աշակերտի Վարդանայ մեծի (Թարսոս աղբ. Բ 483). հաջորդեց իր ուսուցչին՝ ստանալով վարդապետական աստիճան 1364 թ. նստավ Միւնիաց (Վայոց ձոր) Գլածորի վանքը, որ նրա օրով հռչակավոր դարձավ իր աշակերտների թիվը հասցնում են

363, որոնցից նշանավոր են Յովհաննէս Արճիշեցի, Մխիթար Սասնեցի, Տիրատուր վարդապետ, Յովհաննէս Որոտնեցի (Նօտարք 29, 36, 76). Գրեգոր Մեծիլյարոյց, Յովհան Երզնկացի, Խաչատուր Կեչառեցի են: Կոչված է «մեծ վարժապետ»: Իր գործերն են՝ Մեկնութիւն Բերականին, Վերլուծութիւն Իրոնեսիոսի Արիւպագացւոյ Աստուածաբանութեան (որի լուսանցքներու մեծւմ է նշեցու ինքնաձեռագիրը ըստ Շողակաթ 212), Լուծմունք յինայեայ մարգարէութիւնէն, ճառք, Մեկնութիւն եղեկիէլ մարգարէի (գրի է 1307 թ. Սիւնեայ վերադիտող Ստեփաննոս Որբելեանի առաջարկութեամբ. այս առթիվ երկուսի միջև եղած թղթակցութիւնը տես Tubingen, էջ 10—11. հմտ. նաև վերը՝ № 22), Թուղթ առ Տ. Մառթէոս, Թուղթ Եսայեայ վարդապետի և պատասխանի ընդդէմ պարոն Հեթումի Կիւրիկոսցւոյն՝ վասն կարգաց և կրօնից Հայաստանեայց եկեղեցւոյն և Վասն դաւանութեան հաւատոյ, Վասն մարման Չատկին և Եփեսոսի երկրորդ ժողովոյն, և Վասն Բաղկեղոնի ժողովոյն, և Վասն բաժակին ջրոյ, Գատճառ Ս. Աստուածին՝ որ Հայք և Ասորիք, Հապաք և Ղպտիք «օր խաչեցարիւ» ասնեմիայն, ճառ Թաշի, ճառ Արարչութեան, Գատասխանի թղթոյն Ֆրանկաց, որ գրեալ էին առ Հայք վասն նախատանաց և ոչ միաբանութեան (Թորոս աղբ. Բ. 395, Զարբ. Նոր մատ. 192 և ավելի ընդարձակ Ձեռ. Վնեւտ. Բ. 732): Եսայի վրդ. նշեցին ստորագրում է նաև այն թղթին, որ գրեցին «աբնելյան կրօնավորները Գրեգոր է Անաւարդեցի («1293—1307 թ») կաթուղիկոսին և այն թղթին՝ որ գրեցին Կոստանդին Գ կաթուղիկոսին («1307—1323 թ»)՝ բողոքելով նրանց մտցրած կաթուղիկական նորմուծութեանց դեմ հայ եկեղեցու մեջ (Bodleian 85): 1305 թվին Գրեգոր Անաւարդեցի կաթուղիկոսից նվեր ստացաւ Շնորհալու Ընդհանրականը և այլ թղթեր (Շողակաթ 209): Յովհաննէս և Կիրակոս Երզնկացի գրիչներին օրինակել է ավել մի Աստուածաշունչ՝ 1318 թ. (Շողակաթ 211): Իր ձեռագիրը տես Վիեննայի Մխիթարեանց Ձեռ. № 517: Մեռել է «1333 թ» (ըստ Աղգապ.), բայց դեռ կենդանի է հիշված 1334 թ. Թորոս աղբ. Բ. 375, Ձեռ. Դաղեան, Բ. 30 և ավելի ուշ՝ 1337 թ. Ձեռ. Բերլինի 26 ք: Ըստ այսմ Սիսական մահը դնում է 1338 թ. որով նշեցու ամբողջ ուսուցչական գործունեութիւնը լինում է 54 տարի 1284—1338:—Օրբ. կը. Մ. մաշտ. 336 ք. Յայսմ. փետր. 11. Աւագ. պամ. 340.—Յեսայի՝ Սամ. անեց. շար. 168.—Յեսայեան՝ Մկ. մեծոփ. 29, 30. Տաշկան, Յուլ. 807?—սեռ. Յեսայ

եայ՝ Գարգ. 695. Մեծոփ. 15. Manus. brit. mus. 22 ք. Ձեռ. Վնեւտ. Բ. 858,—Յեսայեան՝ Յայսմ. աղբ. 27.—տես նաև Տաշկան, Յուլ. 114, 137, 180, 359, 454—5, 781—3, 941, 1032, 1039 և 1083. Զարբ. Նոր մատ. 191—3, Այրարատ 268, Տաշկան՝ Ժզկ. առ. Վարդանայ 119, Հայապ. 525—6, 546, Յուլիք, Բ. 480, Ձեռ. Դաղեան, Բ. 29 ք, Սիսական 131—7 (որը դրվում է Գլաճորի դպրոցի պատմութիւնը և նշեցու գործերի նկարն ու նկարագրութիւնը):

— 25. Եսայի պարոն, իբր հիշատակ իր ծնողների՝ Թէոփոսեայում շինել է մի «սուրբ», որ է ջրո աման», ինչպես արձանագրված է Թէոփոսիայի Ս. Սարգիս եկեղեցու արեւմտյան դռան աջ կողմը, 1372 թ.—Кучук-Иованнесов, Стар. арм. над... юго-зап. Руси, էջ 36:

— 26. Եսայի իշխան Մերզինի. Վրաց Գիրգիթ թագաժորջ ուղարկեց նրան Լենկթիմուրի մոտ (1387), խնդրելով որ չարշավի Վրաստան.—Վրաց աղբ. Բ. 134, 143:

— 27. Եսայի Բ. պատրիարք Երուսաղէմի, հաջորդեց Գրեգոր Գ-ի՝ 1391—94 թ.:

— 28. Եսայի արեղա, գրիչ. օրինակել է մի Տաղարան, Սուււ 1395 թ.—Բամաջեան, Լեոն Ե. 161:

— 29. Եսայի Գ. արքեպիսկոպոս և աթոռակալ պատրիարքութեան Երուսաղէմի. Մարտիրոս Ա Եգիպտացու գահակիցն էր «1430—1439 թ»:—Գուսի Ղալաթիոյ թաղի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցու արձանագրութեան մեջ 1436 թվին հիշվում են Թէոփոս կաթուղիկոս և Երուսաղէմի պատրիարք Եսայի: Այս թվականը սխալ է (տես Նօտարք 106 ծան.), որովհետև Թէոփոս (Բ) կաթուղիկոսը նստել է «1382—1392 թ». բայց Եսայի Գ-ի համար հարմար է—Եսային գտնվում էր Գոյսում և նրա միջոցով Եգիպտոս պապը բանակցութեան մտով Կոստանդին Զ Վահկացի կաթուղիկոսի հետ և հրավիրեց մասնակցելու Ճորքենտիոյ ժողովին («1448 թ»).—սեռ. Յեսայիայ՝ Նղ. լատ. 423.—Աղգապ. 2077, Գալճեան 80—84, որ տալիս է նաև Եսայիի հետ եղած թղթակցութեան պատճենը և կարծում է (էջ 92), որ Ճորքենտիոյ ժողովին մասնակցող երկու հայերից մեկն է, երկրորդը լինելով Յովհաննէս արքեպիսկոպոսը:

— 30. Եսայի կրօնավոր, որի հիշատակին մի խաչ է կանգնեցրած Եղնայի Ս. Սարգիս եկեղեցում, 1441 թ.—Լալայեան, Աղգապ. հանդ. ԺԱ 321—2:

31. Եսայի քահանա, հայր Յովանէս սարկավագի, որին Սքանդարի որդի Յոհանէսը մի Եարակնոց նվիրեց Արաբիանում, 1449 թ.—Նոտարք 161, Manus. brit. mus. 95 p. (վերջինում Սքանդարի տեղ տպված է Ժանկտար!):

— 32. Եսայի ծաղկարար. նկարազարդեց այն ճառընտիրը, որ օրինակել էր Մատթէոս գրիչը Նորավանքում, 1456 թ.—Չարք. թրգմ. 727:

— 33. Եսայի սարկավագ, որդի Մատթէոս քահանայի, որի համար Հայրապետ եպիսկոպոսը մի ճաշոց արտագրեց Անուար-գայում (Կիլիկիա) 1466 թ. Եսայի սարկավագն էլ նրա համար թուղթ էր կոկում:—Ձեռ. Հալէպի, Ա 235 p:

— 34. Եսայի, նկարիչ և գրիչ. Յետկար աղայի համար օրինակեց Աւետարանը Վայոց ձորի Հերմոնի վանքում, 1473 թ.—Արցախ 139:

— 35. Եսայի վարդապետ, հարազատ Մատթէոս գրչի, որ օրինակեց Գիրք թղթոցը 1426—76 թ.—Կրպտ. եպս. Դօփեանք 189:

— 36. Եսայի կազմարար. կազմել է այն Աւետարանը, որ Ալեքսիանոս եպիսկոպոսը օրինակեց Արքայից վանքում, 1486 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 10 p:

— 37. Եսայի ձեռնասնունդ որդի Յովհաննէս եպիսկոպոսի, որ էր առաջնորդ Գեղարդայ վանքի, 1488 թ.—Այրարատ 346:

— 38. Էսայի երեց, մեռավ ու թաղվեց Սուչափայի Ս. Սաչ եկեղեցում, 1497 թ.—Տան, Արևելեան Հայք, թրգմ. Գալիմքեարեան, էջ 19 (ՂԱ 1891, էջ 39):

— 39. Յիսայի Հոռոմկլայեցի, ճարտարապետ, նորոգեց Հալէպի հայոց եկեղեցին 1499 թ.—Սիւրմէեան, Պատմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. էջ 27:

— 40. Եսայի, որդի Իսրայէլի. Սիւնհաց մելիքն էր. սպանեց Աիւնհաց աշխարհի մեծ խանին և գաղթեց Դարաբազ (1687). խանի զորքերը հետամուտ են լինում նրան. Եսային Մուս լեռան ձորերում ջարդում է նրանց, խանի ետիք որդիներին սպանում և հաստատվելով Մուս սարի շրջանում, հիմնում է Ջրաբերդի մելիքությունը: Մեռել է 1728 թ.—Բաֆֆի, Սամսայի մելիքութ. էջ 18:

— 41. Եսայի Հասան-Ջալալեան, որդի Վելիջան բէգի (մ. 1686), կաթուղիկոս Ազուանից, Սիմէոն Դ և Երեմիա (մ. 1700) կաթուղիկաւանների մահից հետո, ինքնազուրու օծվեց կաթուղիկոս և նստավ Գանձասարում «1702 թ»՝ իր վրա միացնելով Ազուանից երկու պառակտված աթոռները: Էջմիածնի Նահապետ կաթուղիկոսը կան-

չեց նրան էջմիածին և հաստատելով նրա պաշտոնը՝ ուղարկեց իր աթոռը: Նահապետ կաթուղիկոսի մահից հետո, Սիմէոն Դ-ի ազգականներից Ներսէս Դ օծվեց կաթուղիկոս Ազուանից, իբր հակաթոռ Եսայիի (1706 թ): Աղեքսանդր կաթուղիկոս Ջուզայեցին երկուսին էլ հրավիրեց էջմիածին, Ներսէսին կարգաւույժ արեց և բանադրեց, իսկ Եսայիին վերահաստատեց: Աղեքսանդրի հաջորդ Աստուածատուր Համազանցին կրկնեց իր նախորդի կարգադրությունը:—Եսային Գանձասարում մելիքների ժողով գումարեց և Իսրայէլ Օրիի ծրագրին պաշտպան հանդիսացավ: Այսպէսով ներկայանում է մեզ իբրև Դարաբազի ապստամբության պարագլուխ: Լեզգիների արշավանքի ժամանակ 10,000 հայոց բանակ կազմեց և պաշտպանեց երկիրը: Մեծն Պետրոսի հետ բանակցության մտով՝ Պարսից դեմ կովելու և երկիրը նրանց ձեռքից ազատելու համար: «1726 թվին» հտ քչեց Դարաբազ արշավող Օսմանեան զոււղը, ինքն էլ պենքով մասնակցելով կռիվներին: Երբ Ռուսները Եվեղական պատերազմով զբաղված էին և չէին կարող օգնել նրան, Եսային էլ քաշվեց դըրծից՝ մինչև իր մահը «1728 թ»: Գրել է Պատմութիւն Ազուանից, որ իր ժամանակի դեպքերի ընդարձակ նկարագրությունն է, որ համուում է մինչև 1723 թ: Այս գործի մի խեղճուկ համառոտությունը հրատարակեց Բազաասար մետրապոլիտը Շուշում 1839 թ. կա նաև մի ուրիշ տպ. Երուսաղէմ 1868:—Բաֆֆի, Սամսայի մելիքութ. 20, 37, 51. Ազգապ. 2771. Լէօ, Հայկ. տպագր. 257, 271, 388:

— 42. Եսայի իշխան Ազուլիսի. երբ Պարսից թագավոր Ազատ խանը Նախիջևանը նվաճելուց հետո ուզեց նաև Ազուլիսը կողոպտել, Եսային քաջությամբ դեմ կանգնեց նրան, բայց չկարողանալով երկար դիմադրել, հաղթվեց և ինքն էլ սպանվեց (1752 թ):—Չամչ. Գ. 853:

— 43. Եսայի վրդ. Թոխաթցի. ունի ժամանակագրութիւն (ընդհանուր), աշխարհի սկզբից մինչև 1760 թ: Ուրեմն հեղինակը փ՛Ը դարից է:—Գիտ. նյութերի ժող. N 1, էջ 208:

— 44. Մելիք Եսայի Մելիք-Աւանեան. Դարաբազի Դիզակ դավառի մելիք Աւանի որդին էր, որ հաջորդեց իր երեց եղբոր Մելիք-Արամին (1745 թ): Հալ հասկանալով ժամանակի պահանջները, առաջինն եղավ Դարաբազի մելիքների մեջ, որ մտցրեց պարտադիր զինվորական ծառայություն և կանոնավոր բանակ: Այս բանակով նա քաջությամբ կռվում և իր երկիրը զերձ էր պահում թշնամիների հարձակումից: Շատ պատերազմներ ունե-

ցավ Մելիք Շահնազարի, Փանահ խանի և սրա որդի Իբրահիմ խանի հետ: Վերջին անգամ Իբրահիմ խանը երզնամար խնդրեց, որ Տոզ բերդից իջնի և հաշտվին, բայց իսկույն բանտարկեց նրան և բռնաբար մեջ խեղդել տվեց (1781 թ):—ԲաՖՖի, Խամսայի մելիքութ. 65, 103. Առաքել վրդ. Դիզակի մելիքութ. էջ 43—62 (որ նույնը պատմում է տարբեր ձևով):

— 45. Եսայի Դ. Կարապետեան, Թալասցի, պատրիարք Երուսաղէմի. հաջորդեց Յովհաննէս Լ-ին՝ աթոռը մոտ 4 տարի թափուր մնալուց հետո: Գահպկալեց «1864—1885 թ»: Հիմնեց Երուսաղէմի վանքում տպարան, ձեռագրատուն և թանգարան. ինքն է որ առաջին անգամ ցուցակագրեց Երուսաղէմի ձեռագիրները և սկսեց հրատարակել Սիոն ամսագիրը:—Ազգայ. 4088:

— 46. Եսայի (գրված է Եսայեան) վարդապետ, հորինել է «Մենդագիր լուսնոյ» տոմարական աշխատութիւնը: Թվականը հայտնի չէ:—Տաշեան, Ցուց. 420:

*ԵՍԱՆ, իգ. (գրված է մի անգամ Եսայն և երկրորդ անգամ Եսան). համարում եմ արար. ܝܫܥܝܢ Էշնոր, պարզեմ բառից, որ իրոք էլ պարսկական արտասանությամբ դառնում է ehsān:— մի անգամ գործածված եմ գտնում ժՆ դարում:

— Եսան տիկին, կին Մատթէոս քահանայի, ազգական կամ մերձավոր Սարգիս եպիսկոպոսի, որ օրինակեց Յայսմաուրքը Կոթիփորոյ վանքում (Գուգարք), 1427 թ.—Նոտարք 84, 85:

*ԵՍԱՆԲԷԿ, իգ. կազմված է նախորդից +բեգ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1615 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 47 ա):

*ԵՍԹԵՐ, իգ. Երբ. ܝܫܬܪ Esther անունից, որ հրեա մեկնիչները համարում են պրս. ܝܫܬܪ - sitāra «աստղ» բառից ծագած: Նոր քննիչներից ոմանք համեմատում են ասուր. Ištar ձևի հետ: Այս անունով հայտնի է հրեա գեղեցկուհին Եսթեր՝ Պարսից Ասուերոս կամ Արտաշէս թագավորի կինը, որ իր աղերսանքով փրկեց հրեա ժողովուրդը ընդհանուր կոտորածից (չուրջ 509 Ն. Բ.): Այս պատմության է նվիրված Աստուածաշնչի մի գիրքը, որ կոչվում է «Գիրք Եսթերայ»: Տառադարձված է հուն. Ἑσθηρ (լատ. ֆրանս. գերմ. Esther, ռուս. Есѳѳеръ ևն), որից և հ. Եսթեր: Հնեից այժմ հիշատակված չէ. երկու անգամ հիշատակված է ժՆ և ժՁ դարերում. այժմ էլ անսովոր չէ:

— Եսթեր կին Առաքելի և մայր խոջա Խաչատուրի, որ Արձեշում Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1462 թ.— Ձեռ. Վասպ. 438:

Եսթեր հիշված է երկրորդ անգամ 1658 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 1037):

ԵՍՈՒԱՂԷՆ, կամ ԱՐՍՎԱՂԷՆ. ար. անուն աղուան. ծագումն անհայտ. բայց երևի իրանական է:

— 1. Արսվաղին կամ Վարազվաղան, դաշնակից Տիգրան Սեծի որդի Տիգրան փոքրի. Վրաց թագավորի հետ միասին պատերազմեց Պոմպէոսի դեմ (64 և 63 թ. Ն. Բ).—Գաթրոսեան, Տէեպ. պատմ. Բ. 75:

— 2. Եսուաղին թագավոր Աղուանից. հաջորդեց Ասայի. իր օրով Ս. Մկրտչակ եկավ Աղուանք և զբեր ննարելով՝ հիմք դրավ Աղուանից դրականության (ե գար).—Կաղկնտ. Ա. ժն. Բ. 4 (Շահն).—Յավաղեմ՝ Օրբ. 4, ժն, ին. Մխ. այբիվ. 23. Եսվաղեմ՝ Կիր. ք.—Արսվաղեմ՝ Կղկնտ. Բ. 4 (Էմին), Սոր. Գ. ծղ.—Արսվաղ՝ Կոր. 19.—սեռ. Եսուաղեմայ՝ Կղկնտ. Ա. իգ:

ԵՐԱԶՄԱԿ, ար. պ՛ն. ܐܪܐܘܘܘܒ Երազմ «պատերազմ» բառից, որ տվել է նախ երազմ, և ապա փաղաքշական ձևով երազմալ: Թի այս բառը Իրանյանց մեջ էլ իբրև անձնանուն պործածական էր՝ ցույց են տալիս պրս. Razmyozan Թագմիսզան (բուն «պատերազմ յուրոյ» անունը (Հիւրշ. 39, 69), ինչպես և Zanda-Razm որդի Սամանյանի թագավորի (Շահն. հտ. 2. էջ 100):

— Երազմակ դաճապետ Արշակ Բ թագավորի, ոյի հրամանով զլիստսեց Գնէլին՝ «359 թ».—Բուզ. Դ. ժն:

ԵՐԱԽՆԱԻՈՒ, ար. ծագումն անհայտ:

— Երախնաու: Անձևացի, պատանի սեզ յամենայնի, որ ամուսնացավ Արտուաղ Բ-ի կանանցից մեկի հետ: Տիրան Ա աղվեց նրան երկրորդական դաճը. Արտուաղի ամբողջ ժառանգութիւնը և արևելյան բանակի հրամանատարութիւնը (142 թ. ըստ Չամչ).—Սոր. Բ. կր:

ԵՐԱՄ, ար. ծագումն անհայտ. պործածական է եղել ժԼ՝ դարում, որից էլ Երմիւր այժմ երաթեան սղգանունը: Այսպես հիշված են երաւ 1720 ական թվերին (Աբր. Իրև. 16), երաւ օմն 1769 թ. (Պալեմբարեան, Կենսագր. Սարգիս արքեպս. 336), երաւ անունով մի տղա՝ հիշված 1825 թ. (Իգնատ. զկ. էջ 500՝ տպագրիչի հիշատակարանում), երաւ երամեան ամիրա՝ 1831 թ. (Ազգայ. 3651):

ԵՐԱՆ, ար. ծագումն անհայտ. գուցե նույն ընդ երաւնի կամ երաւես, որ տեո սակը: Հիշված է իբրև ար. անձնանվան օրինակ՝

Անան. քեր. 140, որից էլ Երանանն ազգաբնունք՝ նույնպես հիշված
անդ: Տես նաև Երանանի և մանավանդ Իրանշահ:

† ԵՐԱՆՆԱԼ, ար. < հյ. երաննալ բառից, իբրև Թրգմ. հուն.
Մակաբ անվան: Բայց որովհետև եղի վերջավորութունը գտնուում
է ել (հմմտ. Առաքել > Առաքել), ուստի այս բառն էլ զարձեղ
է Երանել. այնպես որ գործածված է սեռ. Երանելիքն ձևով՝ ան-
թվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1253 թ. (Թորոս աղբ.
Բ. 361):

† ԵՐԱՆՆԱԿ, իգ. < հյ. երանի, երանիկ «երջանիկ» բառից.
Իբ համազորներն են Երանանի, Երցանիկ, Macarius, Բարխուդար,
Խուրյու, Felix Ֆելիքս, Beate, Բեաթրիս կամ Բեաթրիչե, Förtupa-
tus. Հիշված է Բ դարում և ամենահին հայկական անուններից
մեկն է:

— Երաննակ, դուստր Տիրան Ա-ի, ամուսնացավ Տրդատ
Բազրատունու հետ՝ 149 թ. (բատ Չամչ.)—Սոր. Բ. 44:

† ԵՐԱՆԻ, ար. < հյ. երանի «երջանիկ, բախտավոր» բա-
ռից. հիշված է 1793 թ. (Չեռ. Թաւր. 45 բ):

† ԵՐԱՆԻԿ, իգ. < հյ. երանիկ «երջանիկ» բառից. հմմտ.
Երաննակ անունը:

— 1. Երանիկ, գործածված է Հեթում Ա Թագավորի կնոջ՝
Չապելի Թագուհու անվան փոխարեն՝ մի արծաթյա սկիհի շրթանց
վրա արձանագրված, այսպես. «Պահեա Տէ՛ր զՀեթում Թագաւորն
և զԹագուհի կին նորա Երանիկն»: (Այս սկիհը գտնված է Երու-
սաղէմի մոտակա Բերեք քաղաքի ավերակներուս, 1878 թվի
դեղումների ժամանակ. տես Պ. սրկ. Սարաճեան, ՀԱ 1898, էջ 57:
Հոգվածագիրը գրում է թե այստեղ Երանիկ պետք է հասկանալ
«երանիկ»):

— 2. Սղված Երնիկ ձևով գործածված է անթվական մի հի-
շատակարանում, ուր հայտնի չէ նույնպես սեռը, բայց հավանա-
բար արական է. այսպես՝ «Եւ կենդանի գաւակացն Ստեփնայ և
Հայրապետի, Եջնիկի և Կարապետի» (Թորոս աղբ. Բ. 335):

— Երանիկ անունը իբր իգական գործածական էր Պոլսում՝
ժժ դարում:

*ԵՐԱՆՈՍ, ար. < հուն. Εἰρηναῖος անունից, որ բուն նշա-
նակում է «խաղաղարար, խաղաղասեր» և ծագում է εἰρήνη «խա-
ղաղություն» բառից: Այս անունով հայտնի են Իրենեոս «հետևող
առաքելոց», որի գործերից Թարգմանված կա հայերեն, և Իրենե-
ոս եպիսկոպոս Լիոնի, որ նահատակվել է 203 թ. (Փափաղեանց,

Պատմ. եկեղ. 101): Տառադարձված է լատ. Ireneus, ֆրանս. Irénée.
հայերեն ունինք զանազան ձևերով՝ Իրենէոս, Իրենիոս, Երինոս,
Երենիոս, Երինէոս, Երիանոս (տես Տաշեան, Ցուց. 1094 դ):
Բայց այս բոլորը իբրև օտար ձևեր: Հայացած ձևն է Երանոս. որ
գործածված է ժԳ--ժԵ դարերում (տես տակը): Ավիլի ուշ ժԶ
դարից հմմտ. Երանոս տանուտեր Սիրաթ քաղաքում 1506 թ.
(Տաշեան, Ցուց. 55), Երանոս ոմն 1608 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 695):
Գործածական էր նաև անցյալ դարում: Այս անունով է «Երանոս
աղբար կամ Թապալքեար վարժապետը» կատակերգութունն (Ակ-
նայ բարբառով, տպ. Պոլիս) և Երանոս գյուղ Նոր-Բայազէտի:—
Երանոսի իգականն է Իրենիլ, որ տես:

— 1. Երիանոս, երկրորդ առաջնորդ Սորին անապատի (Կիլի-
կիա). մեռել էր նախ քան 1270 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 234, Միս-
ուան 151:

— 2. Երանոս, հորեղբայր միայնակյաց Բառունի, որ գրել
տվեց մի Աւետարան 1330 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 770:

— 3. Երանոս որդի Լիանոսի, որ ստացավ մի Աւետարան,
1491 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 120:

† ԵՐԱՆՈՒՀԻ, իգ. < հյ. երանի «երջանիկ» բառից՝ իգա-
կան-սեռի մասնիկով. հմմտ. իբ համազորը՝ Երաննակ: Կործա-
վել է ժԵ դարից սկսած և այժմ էլ գործածական է, փաղաքշա-
կանն էլ համարելով Երան, Երանիկ:

— 1. Երանուտի քույր Տալիթայի և մորաքույր Վարզան
գրակապի, որ Արձկնում Յովհաննէս քահանային գրել տվեց
մի Աւետարան, 1450 թ. Չեռ. Թաւր. 66 բ:

— 2. Երանուտի (սեռ. Երանուհի), հիշված է Թեոփոսայի
ավերակ մի եկեղեցու խաչքարի վրա՝ 1472 թ. Բժշկեան, ճա-
նապ. Ի Լհն. 353:

— 2. Երանուտի, կին Ներսէս քահանայի Բաբելոցոյ, որ
Մովսէս արեղային գրել տվեց մի Յայտմուտք, 1489 թ. Ma-
nus. brit. mus. 165 բ:

— Երանուտի անունը հիշված է նաև 1548 թ. (Չեռ. Սեբ. =
ՀԱ 1925, 378), 1560 թ. (Տաշեան, Ցուց. 314): Որս կրճատ ձևն
է Երան՝ 1633 թ. (Տաշեան, Ցուց. 808):

*ԵՐԱՏՈՅ, իգ. < հուն. Ἐρατώ անունից, որ ինը մուսա-
ներից մեկն է և անձնավորում է ներդաշնակութունը: Մայրում
է ἔρατός «սիրուն, սիրելի» բառից: Սրա արականն է Ἐράτω. որ
իբրև անձնանուն գործածված է հունաց մեջ:

կրթութեամբ, քույր և կին Տիգրանի. իր ամուսին եղբոր հետ Քաղաքորեց Ն. Ք. 6 թ. վտարվելով Հայաստանից, երկրորդ անգամ Քաղաքորեց տառնձին 13-14 թ. րայց դարձյալ մերժվեց, Արտաշեսի ցեղի վերջին ժառանգն էր: Կա իր անունով գրամ: Գրգը. Քնն. պատմ. Բ. 187-190, Ա. 439, 450:

*ԵՐԵՄԱՄ, ար. < Թրք. ... > yordam «չրեղնթյուն, արտաքին փայլ, դեմքի հարդարանք». այս ձևով (եռրսամ) և այս իմաստով գործածական է այժմ էլ Պոլսահայ բարբառով: Կա նաև նույնից Երսուամեան ազգանունը: Իրրև անձնանուն մի անգամ գտնուեմ եմ գործածված 1617 թ. Երդամ ոճն, որ Իլվոլում մի բժշկական ձեռագիր է գնել Դազար վարդապետից (ՀԱ 1924, էջ 322, Bibl. nat. № 244. Կամենից 123, Ամիրս. անգ. էջ 624 հիշատակարանում):

ԵՐԵՄԵՆ, ար. անշուշտ Երեմիա անունն է. որ այսպես ձևափոխվել է Թեոփոսյի թանգարանում պահվող մի քարի արձանագրության մեջ. «Աուրթ Յակորին աջս բարեխաւս է պր. Երեմենին և կողակցի նաղմովին և ձնողացն Տոփերին և Խաչմելլիքին»: Թվական չունի (Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. Юго-Зан. Руси, էջ 39): — Երեմիա անունը Երեմիայի գրված է նաև Վարդան պատմիչի մի հիշատակության մեջ, որ տես Յովսէփեան, Սարգսեանք 86:

ԵՐԵՄԻԱ, ար. — երբ. יְרֵמְיָהוּ Jeremaya կամ יְרֵמְיָהוּ Jeremayahu անունից, որի ծագումը լավ բացատրված չէ. գրվում է יְרֵמְיָהוּ և «խաբել գալանանել, լքանել, թողնել, թշնամուն մատնել» արմատից (Gesenius 320, 761), իբր «լրված?» Այս անունով հայտնի է Երեմիա՝ Երրայեցոց չորս մեծ մարգարեններից մեկը, որ գրեց Երուսաղեմի ողբը: Ապրել է մոտ 650-586 Ն. Ք.: Տառագարծված է հուն. Ἰερεμίας (լատ. Jeremias, ֆր. Jérémie, պրու. Լայ Armiya են), որից էլ հայ ձևը: Գործածական է մեր մեջ Ե դարից մինչև այժմ՝ Երեմիա, Երեմիաս, փաղաքշական Երեմ, Երմի ձևերով. սրանից է Երեմեան ազգանունը (Հիբրը. 334):

- 1. Երեմիա կաթուղիկոս Աղուանից. սրա օրով Ս. Մխարոպ գնաց Աղուանք և հորինեց Աղվանից գրերը (Ե դարի սկիզբը). — Կղկնտ. Բ. գ. Գ. իդ. Կոր. 19. Խոր. Գ. ծղ. Կիր. Ը. Մի. այրիվ. 24. Հայապ. 384. — սեռ. Երեմիայի՝ Կոր. 19.
- 2. Երեմիա աշակերտ և սարկավազ Ս. Սահակի. փոխադրեց և ամփոփեց սրբի մարմինը Աշտիշատ 438 թ. — Կոր. 25. Փ. Կոր. 26. — սեռ. Երեմիայի՝ Խոր. Գ. 44:

— 3. Երեմիա եպիսկոպոս Մարգասաանի. մասնակցեց Աբառազատի ժողովին՝ պատասխանելու համար Միհրներսեսի նամակին 449 թ. — Եղիշ. 22. Փարպ. իգ:

— 4. Երեմիա եպիսկոպոս Ապահունեաց, մասնակցեց Աբառազատի ժողովին՝ պատասխանելու համար Միհրներսեսի նամակին 449 թ. — Փարպ. իգ. — նույնը Երեմիայ ձևով՝ Եղիշ. 22.

— 5. Երեմիա երեց, անգամ Շահապիվանի ժողովի 444 թ. — Այրարատ 519, Հայապ. 159. — Հավանաբար նույն է հաջորդի հետ:

— 6. Երեմիա երեց ի նոր քաղաքէ. ուղարկվեց Վարզան Մամիկոնեանի ետևից, համոզելու և ետ դարձնելու համար նրան Յուստատանից 450 թ. — Փարպ. ր. [Չամչ. Բ. 47 համարում է Ս. Սահակի սարկավազապետը՝ №. 2]:

— 7. Երեմիա եպիսկոպոս Ապահունեաց, անգամ Մանազկերտի ժողովի 726 թ. — Ազգապ. 839:

— 8. Երեմիա առաջնորդ Վարագի, հաջորդեց Յովելին, նստավ 40 տարի և մեռավ շուրջ 740 թ. — Հայապ. 232.

— 9. Երեմիա ճգնավոր, բնակվում էր Նեֆ պավտրի Թեղնեաց անապատը. ընկեր Ստեփաննոս Ասողիկի (Փ դար). — սեռ. Երեմիայի՝ Ասող. Գ. Թ.

— 10. Երեմիա վանահայր Մարմաշէնի. գահակալության թվականը հայտնի չէ. գիտուն մարդ էր և հրաշագործի համբավ էր հանել. 1033 թվին վանքը հանձնեց իր աշակերտ Սոսթենէսին և քաշվեց Յովհաննավանքը, ուր ճգնեց ու մեռավ. — Արձ. Շիրակ 148, Զբր. սարկ. Գ. է և ԿՂ 11, 29, 30. — Ըստ Կոստանեանի նստել է 986 թվին, որ Մարմաշէնի շինության սկիզբն է (շինությունը ավարտվել է 1029 թվին): Բայց սխալ է Երեմիայի գահակալությունը գնել 986-ին, որովհետև ըստ Զբր. սարկ. Երեմիան հաջորդել է մի ուրիշ վանահոր, որի անունը չի տալիս: Ալիշանն էլ (Այրարատ 166 ա) 933 թվին Մարմաշէնի վանահայր Երեմիային բերում է Յովհաննավանք՝ բանակցելու Մխիթար առաջնորդի հետ. մինչդեռ այդ թվին դեռ Մարմաշէնը հիմնված չէր: Բացի սրանից Զբր. սարկ. Գ. 10 (որից և Շիրակ 152) Երեմիայի հաջորդ Սոսթենէսին էլ Երեմիայի հետ բերում է Մխիթարի մոտ՝ 1033 թ. կամ քիչ ուշ. — Քերևա այս է այն «Երեմիա սուրբ հայրը», որի դամբարանը գտնվում է Յովհաննավանքում, ըստ էջմիածնի № 936 ձառնարի հիշատակարանի, որ գրված է 1687 թվին:

— 11. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, աշակերտել էր Սարգիս (= Յովհաննէս Սարգսիս) Փառնոսեցուն. մի քանի տարիներ անց նրան թէ շնորհ էր տրուել. Արքեպիսկոպոս 3 տարի չտեսնեց. եղով չարակեր՝ 30 տարի: Իր ուսուցիչը մեռել է ՇՀԸ = 1130 թ. ուստի Արքեպիսկոպոսն էլ մեռած պետք է լինի այս թվից ափսոսելու (ՓՔ գար):—Վրգ. հ. Սամ. անեց. 128.—Ջարբ. Հին դպր. 615,

— 12. Արքեպիսկոպոս Կարապետ մեծ եպիսկոպոսի, որ սպանվեց Վարդապետ արշավանքին՝ 1181 թ.—Օրբ. Ժմ. 20:

— 13. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, մեռել է 1256 թ. և իր գերեզմանը գտնվում է Դեղձու, Բարձրաքաղ Ս. Գրիգոր վանքի մոտ (Յարութլենեան, Ներս. դպր. սաների Ա ճակատ. էջ 67):

— 14. Արքեպիսկոպոս Կարապետ վանից. հյուրընկալեց Վարդան պատմիչին, որ ավարտեց այստեղ իր «Մեկնութիւն Դանիէլի» աշխատութիւնը՝ 1268 թ.—հիշված է նաև 1270 թվի արձանագրութիւն մեջ:—Այրարատ 354, Շողակաթ 33, Տաթև 1927, 182, Յովսէփեան՝ Պատմական 63, 85:

— 15. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, որդի Տիրատուրի. Կարնոյ Կանգնուում, Յովհաննէս երեցին գրել տվեց մի չքնաղ Աւետարան: Բացի սրանից, շինեց նաև մի վկայարան, որի վրա շատ դրամ վառեց և որ ավարտեց 1283 թ.—Ձեռ. Վնեւտ. Ա. 643—4:

— 16. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, որդի Կիրակոսի. աշակերտ Գեորգ Սկևապոս. երկու անգամ շնորհում է թագավորի մոտ գնաց և իր ուսուցիչ գրած «Մեկնութիւն Եսայեայ» աշխատութիւնը ստանալով՝ արտագրել տվեց Լևոն գրչին՝ 1295 թ.: Հաջորդ տարին էլ (1296 թ) Արքեպիսկոպոսն Օշին գրչին արտագրել տվեց Վարդանի «Մեկնութիւն Հնգամատենի» գործը:—Ջարբ. Հին. դպր. 721, Սիսուան 103, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 69:

— 17. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, փորագրել է Ամիր-Ջէսի արձանագրութիւնը Բջնիում, 1358 թ.—Շահխաթ. Բ. 185, Այրարատ 274:

— 18. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, ստացող. Ջաքարիս արքային, Անապատիկ գյուղում օրինակել տվեց Մեկնութիւն Գատարազի, 1361 թ.—Ձեռ. Սանաս. շար. (ՀԱ 1912, 57):

— 19. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, որդի Թադէոս քահանայի, որ հյուրընկալեց Տարօնի Յովհաննէս Ալինաթի եպիսկոպոսին, երբ սա պանդխտել էր Երզնկա, 1370 թ.—Ձեռ. Վնեւտ. Ա. 780:

— 20. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, նշանավոր մարդ էր, որի մահը հիշատակված է Յովհաննէս Որոտնեցու հետ՝ 1385 թ.—«Քուրի

ՊԼԻ Թուրքն էառ զՈրոտն և Կախիկ վարդապետն և Երեմիայ վարդապետն մեռան:—Առաք. պտմ. 484:

— 21. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, միաբան Տաթևի վանից. Սիմէոնին և Գալուստ վարդապետին գրել տվեց Տաթևացու Հարցմանց գիրքը՝ 1403 թ. նույն ինքն հեղինակի կենդանութիւն ժամանակ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 66 ր:

— 22. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, մերձավոր Սարգիս եպիսկոպոսի, որ գրեց մի Յայմաւուրք Փորովանքում, 1427 թ.—Նոտարք 85:

— 23. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, գրիչ. մասնակցել է մի Յայմաւուրքի խմբական արտագրութիւն և գրել է նրանից 10 տետր, ստացող Ներսէս քահանայի համար, Երզնկա 1446 թ.—Նոտարք 149:

— 24. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, գրիչ. Սեպուհ լեւոն Ս. Լուսավորիչ վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ 1449 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 423, Նոտարք 161:

— 25. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, միաբան Սրկլունից վանից՝ 1459 թ.—Նոտարք 192, Յովսէփեան՝ Պատմական 234:

— 26. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, գրիչ. օրինակեց մի Մաշտոց և Դանձարան, Քղիում, 1464 թ.—Bodletian 32:

— 27. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, Կոնստանդնուպոլիս, ստացող Զօրայի համար օրինակեց Մաշտոցը 1474 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 339:

— 28. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, իր որդի Գրիգոր վարդապետի խնդրանք գրեց Բարոզգիրք հայերեն և տաճկերեն, թարգմանեց Կտակ խաչելութեան Յակոբ Ղրիմեցու (1679 թ).—Տաշեան, Յուլ. 859—860:

— 29. Արքեպիսկոպոս Կարապետ, Գեորգի Գրիգորի և ճարտար թարգմանիչ: Մնվել է Պոլսում, 1637 թ. հայրը Մամաթիա թաղի պատրիարքանիստ եկեղեցու Մարտիրոս քահանան էր, իսկ պապը Կամախից գաղթել էր Կիլիկիա: Սովորեց գրաբար, թուրքերեն, հունարեն և լատիներեն լեզուները, ինչպես նաև եվրոպական լեզուներ. գրա համար էլ վարել է շատ կարևոր պաշտոններ պետական շրջանակներում և եվրոպական դեսպանատներում: Դարձավ նախ Պոլսի Մարտիրոս Կաֆայեցի պատրիարքի խորհրդակցան ու նոտարը: Այդ օրվանից սկսած ազդու և անմիջական մասնակցութիւն ունեցավ հայ ազգային-եկեղեցական բոլոր գործերին, միշտ պաշտպան կանգնելով հայ ազգի և հայ եկեղեցու շահերին: Այսպես են՝ Պոլսի և Երուսաղէմի պատրիարքական վեճերը, Եղիազար հակաթոռ կաթողիկոսի հարցը, կաթողիկ հայերի կաթողիկոսը ևն, որոնց համար Արքեպիսկոպոսը համարեց Գրուստ, Ապրիլ-

նուպոլիս, Ռոստովո, Հալէպ, Երուսաղէմ և Խրիմի ու Պոնտոսի վրայով մինչև Էջմիածին: 1677 թվին հիմնեց Պոլսում հայ տպարան, ուր տպեց նախ Ծնորհալու Յիսուս Որդին և ապա իր մի աշխատութիւնը «Գովարանութիւն Տնօրինական տեղեաց յԵրուսաղէմ», որ Երուսաղէմի ոտանավոր նկարագրութիւնն է՝ 40 տաղերից բաղկացած: Տպարանը շուտ փակվեց, բայց իր գործը շարունակեցին ուրիշները, այնպես որ Երեմիան մնում է իբրև Պոլսոյ տպագրութեան նախահայր: Մեռել է 1695 թվին, թողնելով բազմաթիվ աշխատութիւններ, որոնք են. Օսմանեան պատմութիւն ընդարձակ (5 հատոր) և տպա համառոտ (մի հատոր), Տնօրինական տեղիք (տես վերը), Ստամպոլոյ Պատմութիւն, Եկեղեցեաց պատմութիւն, Տարեգրական պատմութիւն, Հռոմեր, նամակներ և տողեր: Տաճիկ գրականագետների խնդրանք թարգմանել է Խորենացու Պատմութիւնը տաճիկերէն, ավելացնելով նաև Բագրատունեաց և Ռուբինեանց համառոտ պատմութիւնը: Տաճիկերէնի է թարգմանել նաև Ալեքսանդրի պատմութիւնը (ոտանավոր): Նոր կտակարանը (մասամբ նաև Հին կտակարանը) և Յայտմաուրքը (համառոտ): Շատ բաներ թարգմանել է հունարենից և լատիներենից հայերեն: Մի եւրոպական դեսպանի խնդրանքը գրել է Պարսից, Հնդկաց, Անատոլիայի և հատկապես Հայաստանի մանրամասն աշխարհագրութիւնը և փճակագրութիւնը (քարտեսով): Իր կարևորագույն գործերն են՝ 1) «Ստամպոլոյ պատմութիւն», սա Պոլսի թագերի ոտանավոր նկարագիրն է, որ ընծայված է ինչ որ Վարդան վարդապետի Հեղինակը այս վարդանին նախ Գուլէի առաջ նա՛վ նստեցնելով, Պոլսի եզերքով՝ նալը գարուի և Սամաթիայի առաջով անցնելով, հասցնում է մինչև Ալվանսարայ: Այստեղ թողնում են նա՛վազը և ձիով գնում են Պալլաքլի հայոց գերեզմանատունը, ապա Պալաթ, Էյուս, անցնում են Սակեղլիւրը, Ղալաթիա, Բերա, Թօփհանէ, նա՛վակով իջնում են ամբողջ Վոսփորի ելրոպական ափը՝ Պէօյիւք-տէքէի և Սարը-եարի առաջով մինչև Ֆէնէր՝ Սև ծովի բերանը: Այստեղից անցնում են Ասիական ափը և Պէյքողից սկսած բոլոր դարաստաններն ու պալատները գիտելով գալիս են Բուկիւտար, Գատիքէօյ, Ֆէնէր: Այստեղից մի ակնարկ ցցելով Իշխանաց կղզիների վրա, նորից անցնում են Պոլիս: Այս ամբողջ ոտանավորը 2084 տող է. ավարտված 1684 թվին. գրական արժեքից զուրկ, թուրքերեն բառերով խառն, անհամ գրաբար, պարունակում է հաճախ հայ կյանքի վերաբերյալ համառոտ ակնարկներ: Հրատարակեց շատ

ընդարձակ ծանոթութիւններով բժ. Թորգոմեան, Վիեննա 1913 թ. 2) Օրագրութիւն, որ հրատարակեց Նշանեան, Երուսաղէմ 1939 թ. մի զովար հատոր, շքեղ տպագրութեամբ. պարունակում է 144 էջ ներածութիւնից հետո՝ հեղինակի բուն գործը, որ պատահած դեպքերի օրը օրին գրված արձանագրութիւնն է՝ սկսած 1648 թվից մինչև 1662: Հեղինակը ձեռնարկել է այս աշխատութեան՝ 12 տարեկան հասակում: Առանձնապես գրական արժանիք չունի. լեզուն էլ ռամիկ գրաբար. բայց ժամանակակից բոլոր ազգային և քաղաքական դեպքերի մանրամասն պատմութիւնն է, միասին առնելով նաև բոլորովին անհատական դեպքեր և առօրյա հիշողութիւններ, որոնք սակայն մեծ արժեք ունին տեղական զուտ ժողովրդական կյանքի ուսումնասիրութեան համար: Օրե՛նակ՝ էջ 246—250, Պոլսի հայ, հույն, թուրք և հրյա 53 արհեստակցական միութիւնների ցուցադրական հանդեսի նկարագրութիւնը: Չէլէպիի այս գրվածքը մի տեսակ սևագրութիւն է, որի մաքրագրութիւնն է ներկայացնում Տարեգրական պատմութիւնը, որի ձեռագիրը գտնվում է Վենետիկում և դեռ անտիպ է: Այս բոլորը չափազանց կարևոր է ժամանակակից պատմութեան համար: Հրատարակիչը գրքի վերջում (էջ 405—670) գրել է Չէլէպիի նամակները, գանձերն ու տաղերը:—Չարբ. Նոր մատեն. 441—4, Չամչ. Գ. 680—723. Շոյակաթ, էջ 47—65, Այրարատ 180, Առաք. պտմ. 509, Ազգապ. 2612, 2660. Հայապ. 133. Լէօ, Հայկ. տպագր. Ա. 268—279. ամենից ավելի ընդարձակ են՝ Նշանեան, Օրագրութիւն Եր. Չէլէպի Քէօմիւրճեանի, Ալիսեան՝ Երեմ. Չէլէպի Քէօմիւրճեան, Կեանքն ու գրական գործունէութիւնը, Վիեննա 1933:

— 30. Երեմիա Մեղրեցի, վարդապետ Էջմիածնի. ունի Բառարան հայոց լեզուի, տպ. Ալիկոռնա 1698 (բ տպ. Պոլիս 1729, բոլորովին անփոփոխ, հսկողութեամբ Սարգիս եպիսկոպոսի). տես Ձեռ. Թաւր. 53 ա, Նորայր, Հայկ. բառաքնն. էջ 20: Երեմիան հրատարակիչ, բայց սխալմամբ համարված է հեղինակ Աղուէսագրքի, տպ. Էջմիածին 1698 (տես Տաշեան, Տուց. 1055 գ և ժողովածոյք Առակաց Վարդանայ, Վիեննա 1900, էջ 8—9):

— 31. Երեմիա Հասան-Չալալեան, կաթողիկոս Աղուանից, նստում էր Կանձասարում. սրա կենսագրութիւնը տես Սիմէոն Դ (Ջամբո 80—81): Երբ Գետրոս Գ Խանձկեցին մեռավ (1675) և Սիմէոն Խատրաշէնցին նստավ Երիցմանկանց վանքում հակաթառ, Էջմիածնի Յակոբ Զուղայեցի կաթողիկոսը կանչեց այս Երեմի-

ային և կաթուղիկոս օծելով ուղարկեց Գանձասար (1676 թ). մեռավ 1700 թ. և իրեն հաջորդեց Սասյի Հասան-Ջալալեանց:— Բարխուտ. Գառմ. աղվ. Բ. 69, Բաֆֆի՝ Սամասյի մեխրութ. 20, Ազգապ. 2771:

— 32. Սրեմիա դպիր Կարնեցի, տաղասաց (1758 թ). իր տաղերից չորսի մասին տես Տաշեան, Տուց. 460:

— 33. Սրեմիա երաժիշտ, որի դամբարանը գտնվում է Հառիճում Ժէ=568 թվականով: Ալիշան (Շիրակ 163) իրավամբ կարծում է, որ թվականի հարյուրավորը ընկած է. ուստի և թվականն անհայտ:

+ ԵՐԵՍԽԻ, իգ. < Սրասի գետի անունից. հիշված է մի անգամ 1657 թ. Ղափանի Գորիս գյուղի շրջանում (Սիսական 75 ր): Այս կողմերում Արաքս (Թրք. պրս. Արազ) գետը մինչև այժմ էլ իր հին հայկական անունը պահում է ժողովրդական բարբառում:

+ ԵՐԵՆԱՆ, ար. < անշուշտ Երևան քաղաքի անունից. թեև շատ հազվագյուտ, բայց գտնում եմ երեք անգամ գործածված ժԳ—ԺԷ դարերում, հետևյալ ձևով.

— 1. Էրիվան ոճ, եղբայր Մխիթարի, շինել է Ս. Ստեփաննոս անունով մի եկեղեցի և նորոգել է ուրիշ եկեղեցիներ՝ Պաչենում, 1265 թ.—Արձ. Բարխուտ. Արցախ 168:

— 2. Երևան երեց, քահանա Կախմխի գյուղի, 1366 թ.— Ձեռ. Հալէպի, Ա. 79 ա:

— 3. Երևան հիշված է նաև 1609 թ.—Իրնդ. 156:

+ ԵՐԵՆՈՒՄ, ար. < հյ. երևումն բառից, այն է ԵՐԵՆԱՆ՝ Ս. Սաչի՝ կամ ԵՐԵՆԱՆ Ս. Խաչ: Անցյալ գարում գործածակամ էր Պոլսում: Հնագույն գործածությունը գտնում եմ երկու անգամ, երկուսն էլ սխալ գրչությամբ: Այսպես՝ Յերում ձևով 1691 թ. Սանահնում գրված սխալաշատ մի հիշատակարանում (ՀԱ 1867, 56 ր). և սեռ. Նուսիին ձևով 1713 թ. (Ձեռ. Թաւր. 131 ր) և նույն ձևով 1749 թ. մի գերեզմանաքարի վրա (Պոսեան, Հայք թ Ձմիւռնիս, Ա. 91): Տես և Սրիվխաբան:

+ ԵՐԷՆ, ար. < հյ. երեց բառից. հմմտ. Անդրաթիկ. մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԴ դարում. բայց հմմտ. նաև Սրեցտիկին և Սրիցակ:

— Յրա Սրեց. գրիչ. ունիթոսական. Բանյ վանքում օրթնակեց Այրերտի: Աստուածաբանութիւն, Բարոզ վանս պահնց Գրք

յազազս մուլութեանց, Բան յազազս հինգ զգայութեանց, Յազազս տասնարանեայ օրինաց՝ 1344 թ.—Ձեռ. Կարին. 7:

+ ԵՐԷՑՏԻԿԻՆ, իգ. < հյ. երեց + տիկին բառերից, իբրև զեքիցակին: Մի անգամ գտնում եմ գործածված 1324 թ. մի Աւետարանի հիշատակության մեջ, որ բերում է Թորոս աղբ. Բ. 375 շատ կրճատված ձևով. այնպես որ չի հասկացվում թե ով է այս Երէցտիկինը:

ԵՐԻՆԱՐ, իգ. ծագումն անհայտ. հիշված է մի անգամ՝ 1347 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Ազուր. = Արրտ. 1911, 463), Գուցե վրիպակ է և պետք է կարգալ նզիճար = նզնար:

Երինե տես Իրենե:

ԵՐԻՋԱՆ, ար. ծագումն անհայտ. հիշված են 1713 թ. երկու տարբեր անձինք՝ Ձեռ. Թաւր. 131 ր՝ երինեան ձևով:

ԵՐԻՎԱՅԱՍՈՒՆ, իգ. ծագումն անհայտ. չգիտենք թե Սրիվարզյոք Արև բառից է ձևափոխված, թե Երևան բառի կրճատ ձևն է: Մի անգամ գտնում եմ գործածված 1347 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վենետ. Ա. 756):

+ ԵՐԻՑԱԿ, ար. < հյ. երեց շահանա՝ բառի նվազականից. հմմտ. Տերտեր անունը: Անսովոր էր հնում. այժմ էլ պործածական չէ:

— Սրիցակ եպիսկոպոս, աշակերտ Գիւտ կամ Վասակ ճգնավորի. նախապես ճգնավոր էր Երիցվանից. շինեց Նոր-Երուսաղէմ կոչված եկեղեցին. Մուշէ կաթուղիկոսից ձեռնադրվեց եպիսկոպոս Սիւնեաց՝ իբրև հաջորդ Մուշէի (2 դարի սկիզբը).— Օրբ. ժթ, Իա, հա. Մխ. այրիվ. 63. Չրբ. սարկ. Գ. 5.—սեռ. Սրիցակայ՝ Օրբ. ժթ, խն:

+ ԵՐՄԱԹ, ար. < հյ. արծաթ բառից ձևափոխված, ինչ որ տեղ տեղ սովորական է կովկասում. հիշված է Յովհաննավանքի անթվական մի արձանագրության մեջ, որ թերևս ժԳ կամ ժԴ դարից է:— Չրբ. սարկ. Գ. 26, Այրարատ 175, Շահխ. Բ. էջ 110. Բանասէր 1903, էջ 31. ընթերցվածը անստույգ է. ոմանք կարդում են երծաթ, ոմանք երկաթ, որով նույնանում է հաջորդ անվան հետ:

+ ԵՐԿԱԹ, ար. < հյ. երկաթ բառից, ինչպես ունինք թլթր. Թիմուր կամ Թամուր անունը, որ նշանակում է Երկաթ: Գործածված է ԺԴ դարից: Անսովոր էր հնում, այժմ էլ անգործածական:

— Երկաթ ուն (պրված է Արկաթ, ինչպես արտասանվում է այժմ էլ Ղարաբաղի բարբառում)։ նվիրատու Ս. Թորոս ուխտի (ժԴ դար)։—Տաշեան, Ցուց. 666:

+ ԵՐԿԱՅԻՆ. ար. < 5յ. երկայն բառից. գործածված է ժԳ դարում. նույն անսովոր էր. այժմ էլ անգործածական (կամ գործածվում է իբրև մականուն)։

— Երկայն բաճանա Բաբերդցի (1223 -61 թվերին)։ Տաշեան, Ցուց. 20:

ԵՐՄՈՆԷ, իգ. < նուն. Երբ՛նոյ, անունից, որ կապվում է Երբոյն «էկերմէս» աստուծու անվան հետ։ Հերմէսը աստվածների պատգամաբերն էր, որ աստուածների հրամանները բերում էր մարդկանց. խոսքի և պերճախոսութեան աստվածը, որ անձնափոքում էր արշալույսն ու փերջալույսը միանգամայն։ Հայտնի է այս անունով Երմոնե, գուսար Մենեղաուսի (Հոմերի Ողիսակահից), քրիստոնեութեան ժամանակ Երմոնե կույս՝ նահատակուհի (Յայամ. Ապեր. Լիակ. վրք. սրբ. 2. 286)։ Լատ. ձևով Hermione, Hermiona, որ այժմ սերոնք գործ են ածում Հերմիոնե ձևով։ Հնից ավանդված չէ բնավ. բայց անցյալ դարում գործածական էր Պոլսում։ կրճատ ձևերն էին Երմոնե, Երմոնիա, աղապ. Երմոնի։

+ ԵՐՆՁԻԿ, իգ. < 5յ. երինջ բառից. անսովոր անուն, որ այժմ էլ անգործածական է։

— Երնջիկ, կին Սիսակ կամ Բաղակ նահապետի (և կամ սրանց ժառանգներից մեկի)։ շինեց Երնջակ բերդը, որ իր անունով կոչվեց. այսպես և գավառը—Օրբ. բ։

ԵՐՈՒԱԶ, ար. ծագումն անհայտ. բայց անշուշտ իրանական։

1. Երուազ, որդի Արտաւազդ Ա-ի, եղբայր փոքր Տիգրանի, որ Հայոց թագավոր էր կարգված Հռովմայեցոց կողմից. Երուազը պատանդ էր Հռովմում. Հռովմայեցիք կոչում էին նրան՝ նոր անունով Արտաւազդ։ Երբ Փոքր Տիգրանը մեռավ, Օգոստոս կայսրը Հայոց թագավոր նշանակեց այս Երուազին, որին մեծ զորքով ուղարկեց Հայաստան։ Հայերը Հռովմայեցոց բանակը ջարդեցին՝ Երուազին վռնդեցին և իրենց թագավոր դրին մի ուրիշ Փոքր Տիգրան (Յ. Ք. 2 թ)։—Չամչ. Ա. 279:

2. Երուազ, կղբայր Երուանդ Բ թագավորի (68—88 թ.) որի ձևաքով կարգվեց քրմապետ Բագարանում։ Արտաշէս Բ սպանեց նրան և տեղը կարգեց Մոգպաշտէ անուն անձին։—Պոր. Բ. 15, 16, 17. Ասող. Ա. Ե. Վրդ. 15.—սեռ. Երուազայ՝ Պոր. Բ. 17. Սամ. անեց. 56:

*ԵՐՈՒԱՆԵ, ար. < պհլ. arvand՝ զնդ. aurva-, aurvant- «արագ. 2. քաջ» բառից. հմտ. սանս. arvant «քաջընթացիկ, արագընթաց (ձի)»։ Իբրև ար. անուն գործածական էր Իրանցոց մեջ. այսպես՝ Ὀρόντας, Ὀρόντης՝ մի խումբ պարսիկ սասորադներ Հայաստանում (Դ դար ն. Ք), Orontes՝ Լիւկիացոց գլխավորը, բնկեր Ենէասի (Վերգիլիոս), պրս. «33» Arvand՝ հայր Լոնրասպ արքայի (Շահնամէ)։ Ըստ Շահն. հա. 1, էջ 70 պհլ. Arwand՝ Տիգրիս գետի անունն է, որ և պրս. «33» Arvand. իբրև հասարակ անուն՝ այս բառը նշանակում է «իդ, փափագ. 2. շուք և փասաւորութիւն. 3. փորձ» (ԳԴ 101)։ Նույն բառից կապված անձնանուններ են նաև զնդ. Aurvat-aspa՝ հայր Վշտասպի (որ բուն նշանակում է «արագածի, նա որ արագընթաց ձի ունի»), պհլ. Arvandasp, հուն. Ὀρόντοράτης (Horn 266, Bartholomae 200, Հիւրը. 40)։

— 1. Երուանդ Ա. Սակաւակեսոց, որդի և հովորդ Հայկակ Բ-ի, թագավոր Հայկազն ն. Ք. 569 թ. (Չամչ. Ա. 101).—Պոր. Ա. իր. Բ. կե. 35. 4թ. գ. Ուխտ. Ա. իգ. Մխ. այրիվ. 18, 55. Մխ. անեց. գ. 4դկնտ. Ա. ժե. Վրդ. է. Մադ. թդ. 1թ. Սամ. անեց. 48. Մին. համդ. 11. Վրաց աղբ. Ա. 74.—սեռ. Երուանդայ՝ Պոր. Բ. կե. Ասող. Ա. Ե. Վրդ. 15.—Երուանդեան Տիգրան՝ Պոր. Ա. իգ, 1ա. Անան. քեր. 144:

— 2. Երուանդ Բ. որդի կնոջ արշակունւոյ. բոնակտեց Հայոց թագավորական դահը՝ Սանատրուկից հետո, որի ուժեղ սերունդը կոտորեց. փախավ միայն և ազատից մանուկ Արտաշէսը, որ սպազիներուց՝ Պարսից թագավորի մոտ. նրա մոտ էլ մեծացավ, ապա նրանից զօրք ստանալով՝ Եկավ Հայաստան, սպանեց Երուանդին և իր հոր դահին տեր դարձավ։ Երուանդը զահակաբէլ է 68—88 թ. ըստ Չամչ. Ա. 328, 339)։—Պոր. Բ. ժ. 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100. Մխ. անեց. 18. Մին. համդ. 19. Չքր. սարկ. Ա. 2. Երուանդ՝ Վրդ. աշխ. 505.—սեռ. Երուանդայ, բց. Երուանդայ՝ Պոր. Բ. 15—16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56.—Երուանդեան գունդ՝ Պոր. Բ. խդ.—Երուանդեայ քաղաք՝ Մին. համդ. 19.—Ըստ Վրաց աղբ. Ա. 155 կոչվում է Մեծն Իւրվանդ, գրաւից Քարթլիի սահմանները, Մունդա և Ար-

տահան քաղաքները մինչև Կուր: Մմբատը սպանեց նրան և նրա փոխարեն գահ բարձրացրեց Երուանդի եղբորը՝ Արտաշատին (Արտաշես Բ):—Երուանդի և Արտաշեսի վեպի մասին ընդարձակ տես Արեղեան, Հայ ժող. առասպ. 284 325:

— 3. Երուանդ՝ որդի և հաջորդ Արշակ անձանոթ թագավորի Հայոց.— Սեբ. բ:

— 4. Երուանդ (Բ?) թագավոր Հայոց. դևերից կապվեց «ի դետս և ի մոսյլս» եղիշ. հրց. 51. տես և Մառ. Ամատն. ուղևորութ. Վիեննա 1892, էջ 14:

— 5. Երուանդ ի նահանգէն Գամրաց, առաջնորդ Կեսաբիոյ՝ իբրև հաջորդ Թէոփիլոսի, 65—78 թ. իրեն էլ հաջորդեց Սիւբրիանոս.— Արրտ. 1868, 58 ա, 104 բ:

+ ԵՐԱՆԻԿ, իգ. < հյ. երջանիկ բառից. հմմտ. իր համադրները Երանեակ անվան տակ: Գործածական էր Պոլսում՝ անցյալ դարում, բայց հազվադեպ:

*ԵՒԱ, իգ. < երբ. ԵՒԱ Xavā անունից, որ նշանակում է «կյանք». ըստ Մն. դ. 1 նախածոր անունն է, որ Մն. դ. 20 թարգմանաբար զրված է «կեանք». «Եւ կոչեաց Ադամ զանուն կնոջ իւրոյ Կեանս. զի նա է մայր ամենայն կենդանեաց». այսպես և հուն. զրված է Շոյի «կեանք», մինչ Մն. դ. 1 տառադարձված է Εὐα (- լտ. Eva, Ֆր. Eve), որից և հյ. Եւա: Երբայցիցին երկու դեպքումն էլ ունի Xavā.—բառիս ստուգաբանության համար հները տալիս են սխալ բացատրություններ. այսպես՝ Յայսմ. մրտ. 14 «Ադամն կաւ ասի և Եւայն օձ». Վրք. և վկ. Ա 424 «Եւա ածուան Թարգմանի ըստ ընդարձակութեան լեզուին Գամրաց».— Այս անունը նից չի ավանդված. առաջին անգամ երևում է ժե դարում (տես սակը), ապա 1595 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 696՝ Եւե ձևով), 1652 թ. (Ձեռ. Վասպ. 462), 1658 թ. (Ձեռ. Թաւր. 51 բ), 1670 թ. (Ձեռ. Վասպ. 938), 1710 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 330), 1716 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 829), 1731 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1022): Անցյալ դարում դեռ գործածական էր (հմմտ. էֆիմ. 448), բայց այժմ խափանված է:

— Եւա (սեռ. Լ:վին ձևով), կին Դանիէլի և մայր Վալաթի, որ Քաջրերունեաց Ականց գյուղաքաղաքում, Յովսէփ զրչին գրեւ տվեց մի Աւետարան, 1453 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 365:

*ԵՒԱԳՐ՝, ար. < հուն. Εὐαγρος (= լտ. Euagrus) անունից, որ բուն նշանակում է «լավ որսորդ»՝ կազմված լինելով «Եւա» և «γρος «որս» բառերից: Իբրև անձնանուն քիչ է գործածված

հունաց մեջ: Այս անունով հայտնի է Եւագր կամ Եւագրիս Պոնտացի, մատենագիր, որի գործերը թարգմանված կան հայերեն: Այս անունը մեր մեջ էլ է անսովոր. հիշված կա մի անգամ ժԳ դարում (ճիշտը ժԲ դարում) և մի անգամ էլ ժԶ դարում զրված Եվագր՝ Տաշեան, Տուրք. 883): Անցյալ դարում Պոլսում լսել եմ Եւագրի ձևով:

— Եւագր, որի որդու այգին դնել է Երևանում Մխիթար անուն անձր և նվիրել Հատիճի վանքին՝ 1224 թ.—Շահխաթ. Բ 265, Շիրակ 162:

*ԵՒԱԿՆՈՒԼ, ար. < պրս. Եւա eyvan «վերնատուն, պատըլ-կամբ»+ Կ gul «վարդ» բառերից, իրը «պատըլգամբի վարդ»: Առանձին գործածված չէ. բայց ենթադրում եմ Եւակուլեան ազգանունից, որ գործածական է այժմ Կովկասում:

ԵՒԱՇՔ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. լեհահայ անուն է. մի անգամ զտնում եմ հիշատակված 1463 թվի դատական արձանագրությանց մեջ (Բժշկեան, ճանապ. ի Լեհ. 87):

*ԵՒԳԵՆԻ, իգ. < հուն. Ευγενία անունից, որ բուն նշանակում է «բարեմտունդ, այն է՝ աղնվատոհմ, աղնվական». ծագում է «Եւ» «լավ»+γενος «ծնունդ» բառերից: Իբրև իգական անուն գործածական էր հունաց մեջ, որոնցից անցավ լատիններին (Eugenia) և այլ եվրոպացոյ (Ֆրանս. գերմ. Eugenie, անգլ. Eugenia, ռուս. Евгенія): Հին մասնակ այս անունով հայտնի է եղել Եւգինի սրբուհի, նահատակված 262 թ., որի վկայարանությունը ունիք և մեր Յայսմաւուրքում: Մեր մեջ այս անունը նից ազանդված է միայն մի անգամ ժե դարում (ավելի ճիշտ ժԲ դարից): Մի անգամ էլ հիշված է 1669 թ. (Ձեռ. Թաւր. 85 բ): Այնուհետև գործածված չէ: Բայց գործածական է այժմ Կովկասում (տուսերենի ազդեցությամբ): Միևնույն անվան ֆրանսիական արտասանությունն է Եոժենի, որ գործածական է Արևմտահայոց մեջ. մասնավոր կրճատ Եոժեն ձևով: Պարսկահայոց մեջ էլ կա Եոժենիկ, Սոժենիկ, Սոժիկ փողաքշական ձևերով: Եվրոպայում հայտնի էր Եոժենի կախարհին (կին Կապուլեան Գ-ի) 1853—1870 Տես Ժենիա անունը, նաև հաջորդը:

— Եւգինի՝ մեծ մայր Յոհաննէս կրոնավորի, որ Յակոբ տրեպալին զրեւ տից մի Աւետարան՝ Բերկրիի Ելավանքում, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 347:

*ԵՒԳԵՆԻԱՍ, ար. < հուն. Ευγένιος անունից, որ նախորդի արական է. Եվրոպացոց մեջ գործածական է լա. Engenius, ֆրանս. Eu-

gène, գերմ. Eugen, անգլ. Eugenius, Eugene, ռուս. Евгеній են ձևերով: Հին ժամանակ հայտնի եղան Եւգրինոս քահանայապետ, Եւգրինոս, Սերաստացի վկա (տես տակը) են, որոնց վկայաբանությունը մասն է մեր Յայտաւարքի մեջ (Եւգրինոս Եւգրինոս, Եւգրինոս ձևերով): Հայտնի են Հոռմի պապերից չորսը, որոնցից առաջինը (654—657) կաթոլիկ եկեղեցու սրբերից է: Հայոց մեջ այս անունը հնից ավանդված չէ. անսովոր է այժմ էլ. բայց կա կաթոլիկ հայոց մեջ (ինչ. Հ. Եւգրինոս Համբարեան, Մխիթարեան Վիեննայի, տես Տաշեան, Ցուց. 883) և ռուսախոս Հայոց մեջ (այսպես Նոր-Նախիջևանում՝ փոքրաքչական Եւգրինիկ ձևով):

— Եւգրինոս, զորական Հռովմեական բանակում. տեսնելով Եւստրատիոսի շարչարանքը, ինքն էլ զնաց միացավ և նահատակվեց քրիստոնեության համար (7 դար):— Աւգեր. Լիակ. վրջ. սրբ. Թ. 481:

*ԵՒԴՈԿԻԱ, իգ. < հուն. Ευδοκία անունից, որ նշանակում է բուն «բարի կամեցողութուն, բարի կամք» (ευδοκία «բարի մեայ, զնահատել, համաձայնել, հաճել» բայից, որ կազմված է εὖ «լավ» + δοκία «երևալ» բառերից): Այս անունով հայտնի են Եւդոկիա կայսրուհի (կին Քէոզոս Բ. կայսեր) 401—460 թ., Եւդոկիա վկայուհի, որի վկայաբանությունը անցած է մեր Յայտաւարքի մեջ: Տառադարձված է լա. Eudocia, ֆրանս. Eudocie, ռուս. Евдокия, որ պետք չէ շփոթել Եւդոֆաթ < հուն. Ευδοξία, լա. Eudoxia, ֆրանս. Eudoxie, ռուս. Евдоксия (փղջ. Дуня, Дуня) անվան հետ: Այս վերջինը նշանակում է հուն. «բարի համբավ հոշակ, հանութուն»): Սրանք ավանդված չեն մեր մեջ հնից. բայց այժմ կան Նոր-Նախիջևանում և այլ ռուսախոս հայոց շրջանում ռուսական Դուֆա, Դուքիա ձևերը:

— 1. Եւդոկիա, զուսար Վասի Ա (867—886) հայազգի կայսեր հունաց.— Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 213:

— 2. Եւդոկիա, զուսար Լևոն Զ. Իմաստասեր հայազգի կայսեր Հունաց. ծնվել է 854 թվին և պատմության մեջ դեր չէ ունեցել.— Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 378, 382:

— 3. Եւդոկիա, զուսար Կոստանդին Ը (1025—1028) հայազգի կայսեր Հունաց. ծնվել է Նեղինէ կայսրուհուց.— Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 570:

*ԵԻՔԱՂԻՍՍ, ար. < հուն. Εἰσαγγελία անունից, որ բուն նշանակում է «լավ էջուզի որձակած» (կազմված է εὖ «լավ» + ἄλλια, ἄλλια, ἄλλος «նորածիլ էջուզ» բառից)։ կրճատ ձևն է

Եւքաղ (Հիւբր. 334—5): Այս անունով հայտնի է մեր պատմության մեջ Եւքաղիս՝ եղբայր Սոփիա Կեսարացու, որ էր Լուսաւորչի սանտուն (Աղգապ. 74):

— Եւտաղիս, քրմի սրգի, որին Լուսաւորչի սովորեցրեց և կարգեց Կախկոպոս Բասենի.— Ագաթ. § 845 (ձեռ. Եւտաղիս, Եւտաղիս, Տաղիս)— Արար. Ագաթ. 71 (Եւթաղիս):

*ԵԻԹԵՆԻՐԻՍՍ, ար. < հուն. Εὐθεύροσ անունից, որ բուն նշանակում է «նա որ լավ որսում է» (εὖ «լավ» + θεύροσ «որս» բառերից):

— Եւթերիս, հայազգի սենեկապան Յուլիանոսի: Գերմանացոց ջարդելուց հետո, Յուլիանոսը քաշվել էր Սենոն ձմեռելու. Գերմանացիք Սկան պաշարեցին նրան. Յուլիանոսը օգնութուն խնդրեց Մարկելլոս գորավարից, բայց նա չեկավ. այլ զնաց Կոստանդիոս կայսեր մոտ և սկսեց շորախոսել Յուլիանոսի մասին: Յուլիանոսը ուղարկեց Եւթերիոսին կայսեր մոտ. նա զնաց և այնպիսի ջերմությամբ պաշտպանեց Յուլիանոսին, որ կայսրը Մարկելլոսին հանցավոր՝ ճանաչեց և՛ զրկեց գորավարության պաշտոնից (357):— Կաթրճեան, Տիեզ. պատմ. Բ. 323:

ԵԻԹԻՄԻԱ, իգ. < հուն. Ευθυμία բառից, որ նշանակում է «բարձութուն, զստանութուն, ուրախութուն»: Կար հունաց մեջ Ευθυμία արական անունը, որի բուն նշանակութունն է «վահան», քաջ, եռանդուն, զստան» (կազմված է εὖ «լավ» + θυμός «նորի, սիրտ, կամք, փափազ» բառերից): Այս անունով ունինք Եւթիմիոս քահանայ, Փոքր Հայոց Մելիտինէ քաղաքից, նշանավոր ճգնավոր, ժամանակակից Թեոդոս մեծի (379—395 թ.). իր վարքը մտել է Յայտաւարքի մեջ (Աւգեր. Լիակ. վրջ. սրբ. ԺԲ. 161): Իգական ձևը հնից չէ ավանդված. բայց անցյալ դարում գործածական էր Պոլսում՝ կրճատ Էթիմ, մանավանդ փաղաքշական Էթիմիկ ձևով:

*ԵԻԹԻՆԻՍ, ար. < հուն. Ευθύνω անունից, որ ծագում է εὖ «նորի, շիտակ» բառից: Այս անունով ունինք՝

— Եւթիոս (զրված նաև Եւթիթոս, Եւթիֆիոս, Կախկոպոս Փոքր-Հայոց Աստաղ քաղաքի, անդամ Նիկիոյ ժողովի (225 թ.) Տաշեան, Ցուց. 655, Ալիշան՝ Արշալ. քրիստ. 241):

*ԵԻՂԱՂ, ար. < հուն. Εἰσαγγελία անունից, որ ծագում է εἰσαγγελία «գեղեղկախոս, գեղեղել խոսող» բառից (կազմված է εὖ «լավ» + ἄλλια «խոսել» բառից): Հին ժամանակ գործածական էր այս անունը թև. ար. և թև. իգ. ձևով: Այսպես Εἰσαγγελία (լա. Eu-

lalius) եպիսկոպոս Գամբաց, Eulalia (=Ֆրանս. Eulalie) մանկահասակ նահատակուհի (303 թ), որի վրա է գրված Ֆրանսերեն ամենահին պոեման: Մեր մեջ գործածված է միայն մի անգամ և դարում (Հիւրշ, 334):

— Եւղալի եպիսկոպոս Մարդաղոյ, մասնակցեց Արտաշատի ժողովին (449 թ)՝ պատասխանելու համար Միհրնբրսեհի նամակին.— Եղիշ. 22.— Ըստ Ալիշան, Յուշիկք, Ա. 341 թարգմանել է Թէոդորոս Մոպսուեստացու հերձվածողական գրվածքը.— Նույն անձը նշանակված է «Տէր Զաւ՝ Մանանաղոյ եպիսկոպոս» Փարսիք. այսպէս է ձեռագրում. իսկ հրատարակիչները դարձրել են Զաւեն:

*ԵԻՊՐԱՔՍՍԱ, իգ. < հուն. Ἰεραξία անունից, որ նշանակում է բարեբախտութիւն, հաջողութիւն, բարի վարմունք» (կազմված է «լալ» + ιεραξία «պորժք, վարմունք» բառից): Գործածական էր հունաց մեջ թե՛ ար. (Ἰεραξίος) ձևով և թե՛ իգական: Հայտնի է օր. Եւպրաֆոիս վկայուհին, որի վկայաբանութիւնը մտել է և մեր Յայսմաւուրքի մեջ՝ Եւպրաֆոս անունով: Մեր մեջ հնից ավանդված է մի անգամ արական (առասպել) և մի անգամ իգական (ժն դարից): Իգականը կա նաև ավելի ուշ՝ Եւպրաֆոս 1796 թ. (Էֆեմ. 448). իսկ անցյալ դարում գործածական էր Պոյսում՝ Եւպրաֆի և կրճատ՝ Էպրալի, Էպրաւ, Էպրաւի ձևերով:

— 1. Եւպրաֆոս հայրապետ Հայոց, որի գրվածքներից երկու հատակոտոր հիշում է Էթովպական մի ձեռագիր (առասպել):— Գաթրըճեան, Պատարագամատոյցք 66:

— 2. Եւպրաֆոս, դուստր Ներսէս քահանայի, քույր Աւետիսի և հորաքույր Վարդան գրակապի, որ Արճէշում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1450 թ.— Չոռ. Թաւր. 66 ր:

*ԵԻՍԵՔԻՈՍ, ար. < հուն. Ἐυσέβιος անունից, որ ծագում է εὐσεβής «բարեպաշտ» բառից (εὐ «լալ» + σεβω «պատվել, պաշտել աստվածներին, վախենալ նրանցից» բառերից): Հին ժամանակ նշանավոր են եղել Եւսեբիոս եպիսկոպոս Կեսարիոյ, մատենագիր (267—340 թ), որ գրել է Քրոնիկոնը և Պատմութիւն եկեղեցական (երկուսն էլ թարգմանված հայերեն Ուկեղարում),— Ս. Աւետիսիոս՝ պապ Հռոմի (310 թ): Տառադարձված է լատ. Eusebius, Ֆրանս. Eusebe, առս. Евсеѣ. Մեր մեջ հնապես անսովոր էր այժմ բոլորովին անգործածական (Հիւրշ, 335):

— 1. Եւսեբիոս, քրմի սրդի էր, Լուսաւորիշը սովորեցրեց նրան և ձեռնադրեց եպիսկոպոս (Դ դար).— Ագաթ. § 845 (ձեռ. Եւսեբէոս, Եւսեբիա).— արար. Ագաթ. 71 նույնին դնում է Դարանադեաց եպիսկոպոս:

— 2. Սեբեոս պատմիչ, տես այս անվան տակ: ԵԻՍԵՐԳԻՈՍ, ար. ծագումն անհայտ. անշուշտ հուն. մի ինչ որ է՝ «լալ» բառով սկսող անունից աղավաղված: Մի անգամ հիշված է և դարում:

— Եւսեբիոս Կամսարական, հայր Եղբայրիկի, հիշված Բագարանի արձանագրութեան մեջ՝ 628 թ.— Կողեան, Կմարկնուհիը 137:

*ԵԻՍՏԱԹԷՈՍ, ար. < հուն. Ἐυστάθιος անունից, որ բուն նշանակում է «հաստատուն, կայուն, մտքով ու ցորժով հավասարակշիւ» (εὐσταθής հոմանիշ ամականից, որ կազմված է εὐ «լալ» + σταθί: «կանգնեցնել» բառերից): Այս անունով հայտնի է Եւստաթիոս Թեսաղոնիկեցին, որ մեկնաբանել է Հովնրոսը:— Հայերենում ունի նաև կրճատ ձևով Ստաթի:

— 1. Եւստաթեոս աշակերտ Թաղէոս առաքյալի, սրից ձեռնադրվեց եպիսկոպոս Սիւնեաց և է Սիւնեաց առաջին եպիսկոպոսը: Սրա անունով է շինվել Տաթիի վանքը.— Զամրո 11, Ալիշան՝ Արշալ. քրիստ. 23:

— 2. Եւստաթեոս եպիսկոպոս Սերաստիոյ. ազգով հայ էր. իր պճնասիրութեան պատճառով կարգազուրկ եղալ Կեսարիայի եպիսկոպոսից, որ իր հայրն էր. բայց հետ թողեց իր զարդարուն հագուստները, քահանայի սովորական զգեստ հագալ և նույն իսկ առանձին վստական կարգի սահմանադրութեան հեղինակ դարձալ (և՛ Իորեան, իլզգ. պատմ. էջ 255): Եւստաթիոս շատ մեծ սպիտակութիւն ունեցալ հոռոմական պետութեան ներքեւ ապրող Հայոց աշխարհի վրա: Իր հորինած վանական կարգը տարածեց Փոքր-Ասիայում և Փոքր Հայքում: Իր կուսակիցները կազմեցին Եւստաթեանց խմբակցութիւնը, որի պլուխն էր ինքը: Եւստաթեանները շատ խստակցաց էին. արհամարում էին ամուսնութիւնը, հրաժարվում էին մսեղեն կերակուրներից և խորշում էին ամուսնացյալ քահանաների պատարագից: Բայց հատկապէս արհամարում էին Մարտիրոսների պատվին եղած պաշտամունքը և նրանց մասնակցողներին: Այս խստութեանց համար զուգարկեց իր դեմ Գանգրայի ժողովը, որ Եւստաթիոսին աթոռից պցելով, նրա տեղ դրալ Բարսեղ Կեսարացու հղբայր

Պետրոսին (380): ժողովը այս առթիվ գրեց «Քուզթ սիւննոգոսական առ եպիսկոպոսունու Հայոց», որ նշովվում են նրանք, որ նահատակների պաշտամունքը չեն ընդունում (Տաշեան, Վարդպետութիւն Առաքելոց, էջ 63—65, ըստ Սոկրատի և Սոգրոմենոսի եկեղ. պատմ.): Ավելի ընդարձակ տես Ալպոյանեան, Պատմ. հայկեօ. Ա. էջ 291:

*ԵԻՍՏԱՔԻՈՍ, ար. < հուն. Εὐστάχιος անունից, որ բուն նշանակում է «գեղեցկահասակ» (ծագում է εὖ «լավ» + στάχος «հասկ» բառերից): Տառադարձված է լատ. Eustachius, Ֆրանս. Eustache: Այս անունով հայտնի է Ս. Սուստափիս, որ Տրալիանոսի բանակում զինվոր էր և Ազրիանոսի ժամանակ նահատակվեց: Մեր մեջ անսովոր է. հիշատակվում է միայն՝

— Սուստփիս եպիսկոպոս Հայոց մեծաց. գրեց Հուն կայսեր և ընդունեց Քաղկեդոնի դավանանքը (Ե դար).—Տաշեան, Ցուց. 109 (Էվստաքիոս ձևով).—տես Եպիփան Ք 4.

*ԵԻՍՏՐՍԻՈՍ, ար. < հուն. Εὐστρατος անունից, որ բուն նշանակում է «քաջ զորական»:

— Սուստրատիոս, եկեղեցի գավառի Արարբակ կամ Արօրակ քաղաքից հայ իշխան, որ ծառայում էր հռոմեական բանակում, իբրև համարակալ: Հուստ էր զանազան գիտությունց, նաև փիլիսոփայական ուսմանց: Հավատքը չուրանալով նահատակվեց Սիբաստիայում (7 դար): Բուն անունն էր Տէր Յուսիկ, որ հույները դարձրել են Կիո Իսիքոս, լատիները Cirsices.—Ազգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Թ. 481, Վրք. և Վկ. Ա. 435, Ալիշան՝ Արշալ. քրիստ. էջ 180:

*ԵԻՏՐՈՊԻՈՍ, ար. < հուն. Εὐτροπίος անունից, որ ծագում է εὐτροπία «գոփոխամտություն, բարի տրամադրություն, բարի բնավորություն» բառից: Անսովոր անուն. ունինք մի անգամ՝

— Սուրօպիոս հայազգի սենեկապան Արկադիոս կայսեր (395 թ). համոզեց նրան ամուսնանալու Եւզոքսիայի հետ, որ Ֆրանկների զորավարի ազնիվն էր: Կողմնակից էր Յովհաննէս Ոսկերբանի ընտրության իբրև պատրիարք Կոստանդնուպոլսի, ուստի հակառակ նրա կամքին, խարկանքով հանեց նրան Անտիոքից և Պոլսի աթոռ բարձրացրեց (398): Եւտրոպիոս սենեկապանը այնուհետև շատ բարձր պաշտոնների հասավ, եղավ բզեղի, պատրիկ, հրապարակներում իր ոսկեղեն արձանները կանգնեցրին: Բայց Եւտրոպիոս շատ վատ էր վարվում ազնվականների հետ և եկեղեցու իրավունքներն էլ կրճատում էր: Չուր էր հոր-

զորում նրան Յովհ. Ոսկերբանը չափազորել իր արարքները: Վերջապես իր հակառակորդները խռովություն հանեցին նրա դեմ և նրա գլուխը պահանջեցին: Եւտրոպիոս ապաստանեց եկեղեցին: Ոսկերբանը բարեխոսեց և կարողացավ ազատել նրան սահմանից և միայն Կիպրոս օքսոր ուղարկվեց: Բայց հետո Եւզոքսիա թագուհին բերել տվեց նրան Կիպրոսից և գլխատել տվեց (399 թ).—Գաթերեան, Տիեզ. պատմ. 384—386:

*ԵԻՓԻՄԷ, իգ. < հուն. Εὐφροία անունից, որի բուն նշանակություն է «բարի բախտ բերող խոսք, կրոնական լուսություն, ազոթքից առաջ տիրող լուսությունը, անպարկիշտ կամ անքաղաքավար մի խոսք չչորձածիլը, բարեձայնություն, գովեստ» (կազմված է εὖ «լավ» + φροί «խոսել» բառերից): Իբրև իգ. անուն գործածվում է հունաց մեջ Εὐφροία, Εὐφροιάς, Εὐφροίη, ձևերով: Վերջին ձևով հայտնի է Եւփիմե (լատ. Eupheme)՝ մուսաների դասակր: Բրիտաննություն ժամանակ հայտնի է Եւփիմիա, Եւփիմեա կույս՝ նահատակուհի (Ազգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Դ. 134): Հայոց մեջ հին ժամանակ չէ գործածված. Կիլիկիանց ժամանակ գործածական էր Ֆիմի ձևով, որ տես առանձին: Անցյալ դարում կար Պոլսում Եւփիմե կամ Եփիմե ձևով:

*ԵԻՔԱՐՏԻՍ, իգ. < հուն. εὐχαρτίς «բարեխոսք, շնորհալի, սիրելի դուրեկան» բառից (կազմված εὖ «լավ» + χαρτί «չնորհ» բառերից): Հնում գործածված չէ այս անունը: Բայց ժԹ դարում հիշատակված են գտնում Զմիւռնիայում (Քուսեան, Հայք ի Զմիւռն. Ա 171, 212):

*ԵԻՓԻՄ, ար. < երբ. עִירָם Efraim անունից, որ ծագում է עִירָם irh «պաղարկրի» արմատից (Gesenius, 61, 657). հմտ. «Կոչեաց Եփրեմ, գի ասէ՝ թէ Ահնցոյց գիս Աստուած յերկրի տառապանաց իմոց» (Մն. խա. 52). «Եփրեմն թարգմանի փարթամ» (Մալութ. 241 ա): «Եփրեմն թարգմանի պաղաւէտ և նշանակէ գփարթամ ազան» (Մալութ. 256 բ): Այս անունով հայտնի է Յովսէփ նահապետի երկրորդ որդին, որ Իսրայէլի մի մեծ ցեղի նահապետ եղաւ: Ասորիների մեջ ևս հայտնի էր Ս. Եփրեմ Խուրի (ս. 373), որի գործերը թարգմանված են հայերեն՝ Ե դարուս (Փափազեան, Պատմ. ևկեղ. 206): Տառադարձված է հուն. Ἐφραΐμ (լատ. Ephraim, Ephraïmus, Ֆրանս. Ephraïm, Ephrem, ասոր. Aîrêm, ասու. Eφrem. Հայերենը ճիշտ չի համապատասխանում ոչ ասորիին և ոչ հունարենին: Հունարենից տառադարձվելու գեպքում պիտի ունենայինք Եփրայիմ, Ինչպես ունինք

էլ իրոք Յն. Ժա. 54՝ իբրև քաղաքի անուն. «Ի քաղաք մի, որում անուն էր Եփրայիմ»: Հավանաբար մեր բառը ասորերենից է (Հիբր. 292), որի նախաձայնը որոշ դպրոցում հնչվել է e: Գործածական է մեր մեջ Դ դարից մինչև այժմ Եփրեմ ձևով: Սրա փաղաքը Վանն է արդյոք Էփրիկ, որից Էփրիկեան ազգանունը: Միջին ձևը՝ Եփրիկ հիշված է 1776 թ. (Գալէմբեարեան, Կենս. Սարգիս արք. 294): Բայց կարող է լինել նաև Եփրեանոս անունից:

— 1. Եփրեմ վանահայր Գլակայ վանքի. հաջորդեց Ստեփանոս վանահոր: Ստեփանոսը նստել է «352 թ», Եփրեմը նստել է 28 տարի. ուստի սրա վանահայրության շրջանը լինում է Դ դարի վերջին քառորդում:—Մամիկ. ա: Հստ Ազգապ. 222 սրա հետ նույն է՝

— 2. Եփրեմ հայր և տեսուչ մենաստանների՝ կարգված Մեծն Ներսէս «353—373 թ» հայրապետից:—Սոր. Գ. ի:

— 3. Եփրեմ եպիսկոպոս, անդամ Շահապիվանի ժողովի «444 թ».—Այրարատ 519, Հայապ. 159:

— 4. Եփրեմ, նշանավոր վարդապետ (Ը դար).—Կիր. 40. Սամ. անեց. 89 (դնում է 775 թ). Մխ. այրիվ. 67 (դնում է 771 թ):

— 5. Եփրեմ արքեպիսկոպոս Բջնիի. ուղեկից եղավ Պետրոս Գետադարձ կաթողիկոսին՝ նրա Պոլիս ուղևորության ժամանակ «1047 թ»: Վերադառնալով իր աթոռը՝ աջակցեց Գր. Մագիստրոսին՝ ջնջելու Թոնդրակեցոց աղանդը, որոնցից հազարից ավելի մարդ մկրտեց:—Մագ. թղ. ծը, կէ. Ուռհ. 105:

— 6. Եփրեմ, որդի Սարգիս քահանայի, որ Կողբում (Ղազախ) մի խաչքար է կանգնեցրել իր որդոց և իր ազգականների հիշատակին, 1244 թ.—Արցախ 385:

— 7. Եփրեմ, կրոնավոր, գրիչ. իր վաղամեռիկ Ազիր անուն աղջկա հիշատակին գրեց Կիւրդի Երուսաղէմացու Կոչումն ընծայութեան գիրքը՝ 1277 թ.—Տաշեան Ցուց. 694:

— 8. Եփրեմ քահանա, գրիչ. Գլաձորում, իր ընկեր Դաւիթ քահանայի հետ արտագրեց մի Աստուածաշունչ՝ Ներսէս վրդ. Մասնեցու համար, 1332 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 126, Ջարբ. թրգմ. 148, Հայապ. 546:

— 9. Եփրեմ վարդապետ վանահայր Թանառի վանուց, 1348 թ.—Արձ. Մխափան 122:

— 10. Եփրեմ քահանա, որդի Գրիգոր քահանայի. հորից իբրև ժառանգություն ստացավ մի Աստուածաշունչ, որ գրել էր Կարապետ գրիչը՝ 1361 թ: Ավելի ուշ Եփրեմ քահանան նույն

գիրքը նվիրեց Վարազայ վանքին, 1354 թ—Ձեռ. Վենետ, Ա. 94, Անկ. գիրք հին կտ. յոջ. էջ 36:

— 11. Եփրեմ աշակերտ Արիստակէս վարդապետի. երկուսով միասին կազմեցին Մեկնութիւն Մատթէի՝ քաղելով Ոսկեբերանից, որի բնագիրը գրված է եղել 1355 թ. (տես Նորայր, Հայկ. բառաք. 22):—Ջարբ. Հին դպր. 703 դնում է ԺԲ դար: Համաձայն մի հին վավերական վկայութեան՝ Շնորհալուց (մ. 1173) հետո է (տես Ձեռ. Պետերբ.—ՀԱ 1892, 113 ք): Նույնը վկայում է նաև Ձեռ. Իսդեհան, Բ 48 ա: Բայց սրանք չեն հաշուում միեկնում հիշված 1355 թվին:

— 12. Եփրեմ, հոգևոր եղբայր Յոնան վարդապետի, որ Սուրխաթում, Ստեփանոս գրչին գրել տվեց Եսայի և Թուղթք Պօղոսի, 1356 թ.—Ձեռ. Բերլինի, էջ 4 ա:

— 13. Եփրեմ վարդապետ, գրիչ. օրինակել է Բարթուղիմէոս եպ. Մարաղացու Վեցօրէից գիրքը, ՊԻ—1371 թ.—Ձեռ. Կարին.—205 (տպ. ՊԵ, ուղղել ՊԻ):

— 14. Եփրեմ քահանա, հայր Նիկեոս կրոնավորի, որ Վանում, Յովհաննէս երեցին գրել տվեց Եղիշէի Պատմութիւնը 1381 թ: Թորոս արք. Բ. 334:

— 15. Եփրեմ եպիսկոպոս Ղափանցի. Էջմիածնի նվիրակն էր Պոլսում 1683 թ. կուսակիցներ շահելով՝ դաճաղուրկ արեց Կարապետ Կեարացուն և եղավ պատրիարք Պոլսի՝ 1684—86 թ. այս թվին Կարապետը աստվաչեց նրան և աթոռին տեր դարձավ (Ազգապ. 2640): 1691 թվին նորից Եփրեմը գահ բարձրացավ իբրև հաջորդ Մատթէոս Սարբ պատրիարքի (Ազգապ. 2665), աթոռակալ ունենալով Թորոս քահանան և Աստուածատուր տվալ քահանան (Ձեռ. Վենետ. Բ. 133): Եղավ ազգային շահերի ազգու պաշտպան և կաթողիկոսության հակառակորդ: Պաշտոնանկ եղավ 1698-ին և նրա տեղ սնցավ Մելիքիսեդէկը (Ազգապ. 2683): Այլ միջոցին դնաց աստճարց Աղբիանուպոլսի և 1701 թվին նորից Գոյի պատրիարք դարձավ: Կաթողիկոսները վեժ կովի մեջ բովափան ուժեղ շամարվելով, ընդհանուր ժողովաբան ցույցով աստվաչեց գահից և նրա տեղ նստեց Աեւաթր պատրիարքը (1702 թ):—Չամչ. Գ. 227 233, Ազգապ. 2706:

— 16. Եփրեմ Ա. Աջպահանց, կաթողիկոս Սոյ «1721—1784 թ». հաջորդեց Դարբիկին. գրել է Պատմութիւն և շարակարգութիւն կաթողիկոսաց, Ազգաբանութիւն Աջպահից, Ռոմանուր պատմութիւն Աջպահից, Կենսապրութիւն Ղուկասու և Միքայէլի

Աղպահանց, Մեկնութիւն Յովհաննու մարգարէի, Քարոզ Էն: Սոսյ բունակալ Գոգան Օզլուից Թուճափորվելով սպանվեց 1784 թ.—Ջարբ. Հին դպր. 722. Ազգապ. 3173. Տաշեան, Տուց. 1087: Չեռ. Թաւր. 127—9, Սիսուան 219—221:

— 17. Եփրեմ կաթուղիկոս Հայոց «1809—1830 թ»: Ծնւիւ է «1748 թ» Երևանի մտակ Զորայիւղում. նախ եղավ նվիրակ Հնդկաստանի և ապա Ռուսաստանի Յովսէփ Արղուբիւանի մասին հետո կարգվեց ասաջնորդ Ռուսաստանի ներկայացավ Ռուսաց կայսեր և պատիֆներ ու շրանշան ստանալով՝ դարձավ էջմիածին Բայց պարսիկ խաների դրած խուշոր տուգանքներին չկարողանալով դիմանալ, հրաժարվեց գահից «1822 թ» և քաշվեց Հազրատ: Տեղի ունեցավ ռուս-պարսկական պատերազմը. որի գլխավոր օժանդակն էր ներսէս Աշտարակեցին: Սրա վտարումից հետո, Եփրեմը նորից նստավ աթոռը «1828 թ», բայց չկարողանալով հարմարվել Ռուսաց կայսեր պահանջներին, վերջնականապէս հրաժարվեց գահից «1830 թ»: Մեռավ 1835 թ.— Ազգապ. 3377—3626, 3672:

— 18. Եփրեմ Բ Տէր-Մանուկեան Աղպահանց, կաթուղիկոս Սոսյ «1823—1833 թ». հայորդից Կիրակոսին. հրաժարվեց գահից 1833 թ.— Ազգապ. 3614, 3758:

*ԵՓՐԻԱՆՈՍ, ար. < հուն. Εὐφρόνης անունից, որ ծագում է εὖ-φρων «ուրախ, զվարթ, բարեհաճ, բարեմիտ» բառից: Հայերենի մէջ ազգավազվելով սուացել է զանազան ձևեր. այսպէս Եփրիանոս, Եփրանոս, Եփրիանոս, Եփրանոս, որից էլ Եփրանոսեան ազգանունը: Գործածված է Ժն—ԺԶ դարերում, բայց զուցե ավելի հին էլ է (տես տակը № 1): Նույն անունն է Թերես նաև Արբանու, որ տես առանձին:—Տես նաև Եփրեմ անունը:

— 1. Եփրիանոս, Նեաողաց ազգի ժամանակից (Թվականը?).— Չեռ. Վենետ. Ա. 473:

— 2. Եփրիանոս քահանա, որին Աստուածատուրը մի Աւետարան նվիրեց 1488 թ.— Չեռ. Վենետ. Ա. 492:

— 3. Եփրիանոս Գուգարացի, Մելքիսեփ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան. 1491 թ.— Թորոս աղբ. Ա. 120:

— Հիշված է նաև Եփրիանոս 1522 թ. (Չեռ. Թաւր. 13 ա), Եփրանոս 1568 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 441):

*ԵՓՐՈՍԻՆԷ, իւ. < հուն. Εὐφροσύνη անունից, որ նշանակում է բուն «ուրախություն, հաճույք» և նախորդ անվան էլ արմատակից է: Այս անունով հայտնի էր երեք Շնորհներից մեկը

(լատ. Euphrosyne): Քրիստոնեութան ժամանակ էլ՝ Եփրոսիմ. կույս, որի վկայաբանությունը մտած է Յայտաւարքի և Հարանց արքի մեջ: Այս անունը մեր մէջ անսովոր է. դորձածված է միայն Ժն—ԺԶ դարերում՝ զանազան իսնպարված ձևերով. այսպէս՝ առաջին անգամ 1469 թ. (տես տակը), ապա 1526 թ. Եփրաիմ. (Չեռ. Կես. ածած. 70 ա), ափիթուշ՝ Եփրաիմ. 1567 թ. (Rapport Arm. էջ 15), Եփրաիմ 1588 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա. 233 բ), Եփրաիմ 1605 թ. (Չեռ. Վասպ. 820), Եփրաիմ 1608 թ. (անդ 827), Եպրամեր 1633 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա. 86 բ), Եփրաիմ 1635 թ. (Չեռ. Վասպ. 886), 1666 թ. (Չեռ. Սանաս. 5 բ), Եփրաիմ. 1666 թ. (Rapport Arm. 13), Եփրաիմ 1682 թ. (Չեռ. Վասպ. 580), Եփրաիմ. 1697 թ. (Չեռ. Թաւր. 49 բ), Եփրաիմ 1702 թ. (Manus. brit. mus. 167 բ), Եփրաիմ 1707 թ. (Չեռ. Վասպ. 508), Եփրաիմ 1719 թ. (Չեռ. Սանաս. 5 ա), Եպրաիմ. 1749 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 450), Եփրաիմ. 1793 թ. (Այրարատ 315), 1796 թ. (Էֆիմ. 448), և առանց Թվականի՝ Եփրաիմ, Եփրաիմ (Չեռ. Վասպ. 426, 248):

— 1. Եփրոսիմ, զուտար Մկրտիչ քահանայի որ Բերախանում օրինակեց ժողովածու քերթուածոց, 1469 թ. Չեռ. Վենետ. Բ. 1112—3:

2. Եփրոսիմ, հունաց կոստանդին Զ կայսեր (780—797) աղջիկն էր՝ ծնված հայազգի Մարիանե կայսրուհուց: 8 տարեկան էր, երբ բնատնեկան մեծ զավածանութեան զոհ դնաց: Իր տատը՝ չարարար Իրենե կայսրուհին արտոնեց Մարիանե կայսրուհուն (Եփրոսիմի մորը). կուրացրեց իր որդի կոստանդին Զ-ին (Եփրոսիմի հորը) և ժանկահատակ Եփրոսիմին էլ Փրիսկիպոյի վանքում փակեց: Եփրոսիմն «կրօնատարական ուխտերը կատարեց, բնտանեցաւ վանքի միջնորդին հետ. և երկրաւոր իղձերը, զիշխրվան վերջին աստղերուն պէս. մի աս մի մտրեցան իր սրտին մէջ»: Մի օր Միքայէլ Թլուստ կայսրը (820—829) զրոսանքի համար կղզին գնալով՝ տեսավ Եփրոսիմն կայսին և նրա դեմքը ջնջեց «իւր հոգիէն բոլոր տէր պատկերները, զոր տեսած էր իր ընդարձակ պետութեան մէջ»: Արոշից ամուսնանալ զեղեցիկ հայուհու հետ Բայց սրա համար երկու արգելք կար. նախ որ ինքը ամուսնացած էր և երկրորդ՝ որ կրօնափորուհու հետ ամուսնություն կարելի չէր կնքել Այդ միջոցին Միքայէլ կայսեր կինը՝ Թեկլա մեւավ, որով տաջին արգելքը ինքնին վերացավ: Երկրորդի համար կայսրը ծրագրեց մի կեղծ ողբերգություն, որի դերասանները Էդան կայսրը և ձերակույ-

տի անգամները: Ժամագրված օրը կայսրը սուգ մտած՝ հստած էր գահին. ասում էր. «Կեսնքը այլևս վերջացած է ինձ համար»: Մերակուտականները ներս մտան, սկսեցին մխիթարել և խնդրել, որ երկրի բարորության համար բարեհաճի նորից ամուսնանալ, որովհետև, եթե հանկարծ թէոփիլոս գահաժառանգ որդին մեռնի, ի՞նչ պիտի կառավարէր երկիրը: Կայսերական ցեղը պիտի ջնջվէր: Կայսրը մերժեց, ասելով թե իր կնոջ մահից հետո, ինքը ապրում է միայն սգաու համար և արցունքները իր բառերը խեղդեցին: Այն ժամանակ ծերակուտականները սրերը մերկացրած՝ կայսեր վրա վազեցին և մահ սպառնացան, եթե խոսք չտա: Կայսրը հայտնեց, որ ինքը միայն Պրինկիպոյի վանքի հայուհուն է հովանած, բայց նա կրոնավորուհի է և նրա հետ ամուսնանալ անհնարին է: Մերակուտականները հրճվանքի ազդակով դուրս հլան և իսկույն բերին Անտոն պատրիարքի հրամանը, որով նա արձակում էջ Սեփրոսինէին իր կրոնական ուխտից: Այդ միջոցին Վեր խաղաղ կղզեկին մէջ, սենեկին սրբազան միայնութենէն շրջապատված, զբաղած էր Սեփրոսինէ իր սովորական ազօթքներուն, երկնային սիրոյ արտասուքներով մխիթարված՝ կառավարէր դեռ ասելի իր սիրտը անջատել երկրէս, Աստուծոյ մերձենալ, երբ յանկարծ ծովեզերքին վրայ լվեցաւ կիթառներու, տաւիղների, թմբուկների, փողերու միաձայնութիւն մը, որ բիզանդական զուարթութեամբ անդորր մխնայորտը կը թրթռացնէին: Հարսանեկան խումբն էր, եկած էին Սեփրոսինէն տանելու... Հոռմէական պիտուեթեան կայսրուհին ընտրված էր... մահացուցած խստագոյն ձևերէն՝ հաճոյքներու կեդրոնավայր փոխադրված էր» (826): Չորս տարի կայսրուհի մնաց. զավակ չունեցավ. մանրամասնութեանը պակասում են իր առանձնական կյանքի վրա: Բայց թվում է թէ իր սիրտը, առաքինութեան հետ պատմաբանված, հաճախ զգվեց արքունական կյանքի գաղտնի և անսանձ ոճիրներից, և թէոփիլոսին ամուսնացնելուց հետո, հրաժեշտ տվավ արքունիքին. ամուսնացավ Պրինկիպոյի վանքը, «հոն վերստին դտաւ իր սենեակը, իր ազօթքները, իր բարեպաշտ արցունքները, և սրտի խաղաղութիւնը. որուն ճշմարիտ յարզը այժմ միայն կը ճանչնար, աշխարհային կեանքի տրեկոճութեանները սեռնալէ յետոյ» (830):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 347-354:

*ԵՕԼԻԷԳ, ար. < թրք. 3: yöl «ճանապարհ» + beg «ընդ» բառերից. հիշված է 1506 թ. և ավելի ուշ՝ 1662 թ., երկուսն էլ

Մերաթ քաղաքում (Տաշեան, Տուց. 56, 313): Գրված է Սոլայեյ, Եալպեկ, Էոլպեկ, Եոլուշ ձևերով:

*ԵՕՆՈՒՉ, ար. < արաբ. 3: 3: Yünüs «Յոսիան» (մարգարէի անունն է). որ զարձել է թրք. 3: 3: yonuz «դիփին»:
— ԵՕՆԱԳ, տաղասաց ԺՁ դարու.—Ալիշան, Յուշիկք, Բ. 126:

Զ

*ՉԱԲԵԼ, իգ. < եվր. Isabella անունից, որ եզիպաբք անվան փաղաքականն է. հոմա. «Չապել, որ թարգմանի Եղիսաբեթ, այս է Աստուծոյ Եօթներեկ» (Կիր. ձգ).—«Չապել... որ ըսալ Ֆրանգաց լեզուին Չապիլ կոչի» (Վրդ. ձգ):—Այս անունը մտածված մեր մեջ ԺԲ դարում (գրվում է Չաբել, բայց Կիլիկիայում և այժմ էլ Արևմտախայց մեջ նոր տառադարձութեամբ սովորական է Չապել ձևով): Որ և Չապլուն:

— 1. Չապիլ, զուսոր Humfey-ի՝ տեան Գարաքի (գավառ և քաղաք Ասորիքում), կին Ռուբէն Բ-ի (մ. «1187 թ»):—Սիսուան 79, Հայաս. 347:

— 2. Չապիլ թագուհի, որ և Սիպիլ, զուսոր Ամաւրիի, Լուսինեան Ֆրանսիական տոհմից, քույր Կիպրոսի Հուկոն թագավորի, Երկրորդ կին Լեոն Բ թագավորի Ռուբինեանց, որ ամուսնացավ «1210 թ». իր աղջիկն է համանուն Չապել թագուհին.—Սմբ. պտմ. 117.—Սիպիլ՝ Հեթ. ժմեկ.—Մին. համդ. 42, 43 հյց. զՉապիլ դարձել է Սպլասել, զՍաբիլ:

3. Չապիլ թագուհի, զուսոր Լեոն Բ թագավորի Ռուբինեանց. ծնվել է «1215 թ» (բոտ Ձեռ. Օշ. 97 ա՝ «ՈԿԵ (1216) ծնաւ զուսոր թագաւորին Լեոնի՝ Չապելը»): ՈԿԵ=1218 թվին հայտարարվեց ժառանգ պետութեան շայրը նշանեց նրան Հունգարիայի Անդրկաս թագավորի Անդրէաս որդու հետ, որով սա պիտի լիներ Հայոց թագավորութեան ժառանգ. բայց Լեոնի մահից հետո Չապելը ամուսնացավ Անտիոքի իշխանի որդի Փիլիպպոսի հետ, որ նույնտարրվեց թագավոր Հայոց («1222 թ»): Արամիտանուակ մահից հետո Չապելը ստիպվեց ամուսնանալ Կոստանդին պալլի որդի Հեթումի հետ, որ եղավ թագավոր Հայոց «1226-1229 թ»): Չապելը շինեց Սիս քաղաքի հիվանդանոցը (1241 թ.), ուր ինքն էլ իրի գիտութեան քույր ծառայում էր,

խնամելով տնտրական հիվանդներին: Մեռավ «1252 թ»՝ այրի թողնելով Հեթում թագավորին:—Չարի՛լ Կիր. է.—Չապի՛լ Կիր- լի, ձգ. Միխ. աս. իբ (=իէ). Սամ. անեց. շար. 147—150. Հեթ. ժմնկ. Չեռ. օշ. 98 ա. Վահր. ոտ. 217, 219. Սմբ. պտմ. 121—2. Պամ. կիլ. 209—211. Պամ. ոտբ. 220. Պամ. լմբ. 239, 241. Նեպոթ. 104. ZAPh 1, 182, 183.—Չապի՛լ՝ Վրդ. ձդ (իսկ հրտր- էմին՝ Չապիլ խաթուն).—Նդիսաբեթ՝ Վրդ. ձդ. Միխ. աս. իբ (=իէ).—սեռ. Չապիլ՝ Միխ. աս. յաւել. Միխ. աս. յիշ. Վահր. ոտ. 219.—բց. Չապիլ՝ Պամ. ոտբ. 220.—Տաշեան, Ցուց. 771, 1041. Չարբ. թրգմ. 567. Յուշիկք Ա. 121—161.—Չապիլ թագու- հու շինած հիվանդանոցի արձանագրութիւնն է՝

Յարմարունն Շինուածոյ Հիւանդանոցիս
Քրիստոսաւէր թագուհւոյ Չապիլի
ի թվին հայոց ՈՂ

այս արձանագրութիւնը, ինչպես ասում է Միսուան 223 (որից և Գուլամբրեան, Կիլիկիա, էջ 137) գտնվել է 1833 թվին, Սսի կաթողիկոսարանի արևելյան պարսպի կողքին՝ մի այլազգու հողում, արձանագրված մի քարի վրա: Այս քարը այլ ևս չկա, որովհետև նույն այլազգին նախանձից այդ քարը կտոր կտոր է արել: Բայց «արձանագիրն ընդօրինակեսուլ Ֆայցե յաւերժական յիշատակ՝ յիշատակելոյն ի թագուհիս Միսուանայ, լեռնածինն Չապիլի»: Այլիշան այս արձանագրութիւնը գտնում է նաև հիշա- տակված մի ժամանակագրութեան մեջ, որ տես Միսուան, էջ 539:—Հետաքրքրական է դարձյալ նույն Չապիլ թագուհու անվան մի ուրիշ հիշատակութիւնը՝ Ասորիքի Քերեք քաղաքի Ս. Յակոբ եկեղեցու մի արձանագրութեան մեջ: Այս եկեղեցին շինել էր Հեթում Ա թագավորը Յեսպոնիոնի պատերազմից հաղթական վերադարձին: Արձանագրութիւնը գտնվել է 1878 թ. Քերեքում, մի սև մարմարի վրա և հետևյալ բովանդակութիւնն ունի. «Աս եկեղեցին սուրբ Յակովբ անունով Հեթմոյ թագաւորին ժամանակ շինուեցաւ Երանուհի Տիկնոջ Չապիլին Յեսպոնիոնի պատերազ- մէն վերջը յաղթական ելնալով ՉՉ» (1257 թ): Այս թվին Չապիլը արդեն մեռած էր, ուստի եկեղեցին շինված է միայն նրա հիշա- տակին և նրանուհի բառը այստեղ ո՛չ թե իբր նմուն է գործած- ված, այլ «երանելի, հոգելույս» իմաստով (տես Աստուածատուր եղբ. Յովհաննիսեան, Պատմ. Երուսաղէմի, էջ 187, որից առնե- լով՝ Գետրոս սարկ. Սարաճեան՝ ՀԱ 1898, էջ 57 ա):

— 4. Չապիլ, զուստր Թէոդոս քահանայի և քույր Կոստան-

դին Հոսիսիմեցի քահանայի, որ Կիլիկիայում գրեց մի Աւետա- րան՝ 1269 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 656:

— 5. Չապիլ զուստր Հեթում Ա թագավորի և քույր Լեոն Գ-ի («1270—1289 թ»), մեռավ առանց ամուսնանալու:—Պտմ. կիլ. 211. Միսուան 79:

— 6. Չապիլ զուստր Յոպպէի Գուբիտոն իշխանի. Ստեփան- նոս Գ կաթողիկոսի արտոնութեամբ ամուսնացավ երրորդ սա- տիճանի ազգական Սմբատ իշխանի հետ: Պապը մերժեց Հայոց կաթողիկոսի շնորհած արտոնութիւնը և նոր արտոնութիւն ավելց նրան՝ «1298 թ»:—Ազգապ. 1730, 1757—9 (ըստ Կղեմէս Կալանոսի, էջ 412):

— 7. Չապիլ, անգրանիկ զուստր Լեոն Գ թագավորի և քույր Հեթում Բ-ի. ծնվել է 1362 թ. կին Ամաւուրի (Amaury de Lu- signan) տեառն Սրոյ (Տիւրսոսի) և որդւոյ Կի տը Լզինեան թա- գաւորին Կիւրոսի: Այս թագավորը զան բարձրացավ շուրջ «1294 թ», բայց սպանվեց «1310 թ» և այրի Չապիլը իր հինգ որդի- ներով (Հուգոն, Հենրիկոս, Գուբիտոն, Յովհաննէս և Բեմաւնդ) Կիլիկիոս անցավ: Օշին պայլի հրամանով խեղդուեալ սպանվեց:— Պամ. կիլ. 212. Չեռ. օշ. 99 ա. Հայապ. 544. Չարբ. թրգմ. 728. Ազգապ. 1746, 1816. Յուշիկք Ա. 160, Բ 564.—Շփոթվում է Չապլունի հետ. ըստ Ալիշան, Յուշիկք Ա. 160՝ Լեոն Գ ունիւր երեք զուստր. Չապլուն, Չապէլ և Միպիլ: Իսկ ըստ Մին. չածդ. 47՝ Չապլուն, Ռիթա և Թեֆանո:

— 8. Չապիլ, զուստր Օշինի՝ տեառն Սարգանդիքարի. ա- մուսնացավ Թորոսի հետ, որի մայրն էր Մաթիամ զուստր Հեթում թագավորի և նայրը՝ Կի Իպլենեան Ֆրանգ ազնվականը (ԹԳ դար).—Միսուան 209 բ:

— 9. Չապիլ թագուհի, զուստր Հեթում պատմիչի, կին Օշին թագավորի. ծնավ Լեոն (Ե) որդին և մեռավ երկուներեց «1310 թ».—Սմբ. պտմ. 128. Յիշատ. (Karst, Դոստան. էջ և). Չարբ. թրգմ. 308. Ալիշան, Յուշիկք Ա. 122. Տաշեան, Ցուց. 906. Ազ- գապ. 1816. (ըստ Չամչ. Գ. 319 Օշինի կինն է Աննա (մայր Լեոնի), երկրորդ կինն է Յովհաննա՝ զուստր թագավորին Միկի- լիոյ):

— 10. Չապիլ, զուստր Օշին պայլի, առաջին կին Լեոն է թագավորի, որ նրա ժահից հետո երկրորդ անգամ ամուսնացավ Միկիլիայի Փրեդերիկ թագավորի զուստր՝ էլէանորայի (կամ Կոս- տանդիա) հետ, 1332 թ.—Միսուան 543:

— 11. Զապի, բնակվում էր Վենեսիկում, Հայոց տան մեջ, 1344 թ.—Ալիշան, Հայ-Վենես. 158:

— 12. Զաբի? (գրված կամ տպված Ղրի),¹ կին Գրիգորի, մայր Ստեփանոս քահանայի, որ մի հին Աւետարան գնելով, նորից կազմել ու ծաղկել տվեց, 1348 թ.—Manus. brit. mus. 8 ր:

— 13. Զապի, մայր Վարդան քահանայի, որ Երզնկայում գնեց մի Աւետարան, 1397 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՂԱ 1926, 46:

— 14. Զաբի անունը մի անգամ էլ հիշված եմ գտնում 1509 թ. (Ձեռ. Վասպ. 637), որից հետո դադարում է: Վերակենդանացավ մեր ազգային զարթոնքի ժամանակ և այժմ սովորական անուն է:

ՉԱՖԵՆ, ար. ծագումն անհայտ. աղվանական անուն է:

— Զաբեր, որդի Արսվաղէն Թագավորի Աղուանից. միացավ Պոպէնոսի գետալան Կանիզիոսի հետ.—Գաթրըհեան, Տրեզ. պամ. Բ. 75:

*ՉԱՖՈՒՂՈՆ, ար. < եբր. צבולון Zebulun անվան հուն. Ζαβουλών տառադարձությունից: Այս անունով հայտնի է Եբրայեցոց Յակոբ նահապետի վեցերորդ որդին, որի ցեղը թվով գերազանցում էր հրեից մեջ, Մագում է ՀՆԷ շԵԼ «բնակվել» արձատից և նշանակում է «բնակութուն, բնակարան» (Gesenius 192): Ստուգարանությունը տալիս է Մն. Լ. 20 հետևյալ ձևով. «Եւ ասէ Լիւս (մայր Զարուղոնի). Պարզևեաց ինձ Աստուած պարզև բարի, յայսմ հետէ բնակեացի ընդ իս (հյ. թրգմ, սիրեացէ զին) այր իմ. զի ծնայ նմա որդիս վեց, և կոչեաց զանուն նորա Զարուղոն»: Այս անունը գործածված չէ հայոց մեջ. մի անգամ միայն գտնում եմ հիշված՝

— Տիր Զաբուզովն, պապ Աբիսողոմի, որ իր Ղուկաս, Բասիղև և Սմբատ եղբայրների հետ անթվական մի արձանագրություն է թողել Անիից 2 ժամ հետո Հաջի Վէլի հույն գյուղի մեջ, իրրև շնքի պահպանակ (տես Բամաճեան, Բանաս. 1907, էջ 93—94):

*ՉԱԴԱ, իգ. < պրս. zāda «ծնել» բառից, որ թուրքերենում նաև «պնդական» իմաստն ունի: Իբրև իգական անուն հիշատակված է 1511 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 4 ր), 1627 թ. (Ձեռ. ԹԼԿր. = ՂԱ 1935, 395), 1694 թ. (Ձեռ. Վասպ. 998՝ սեռ. Զատին ձևով), ինչպես և անթվական մի հիշատակության մեջ (Ձեռ. Վասպ. 450՝ սեռ. Զազին ձևով): Պոլսում կար Զատեհեան ազգա-

նունը, որից կարելի է ենթադրել թե Զատե կղի է նաև արական անուն. հմտ. Ծաղկազա, Ամիրզադի. տես և հաջորդը:

*ՉԱԴԱՄՓԱՇԱ, իգ. < պրս. zāda «ծնել» + աս. paša «փաշա» բառերից և նշանակում է «ծնածս փաշա է»: Մի անգամ հիշատակված է ժե դարում:

— Զաղամփաշա, դուստր բրուտ Ստեփանոս տանուտերի, որ վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 369:

ՉԱԶ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված է այս անունով՝

— Զազ, կին Գրիգոր իշխան Խաղբակեանի, եկեղեցական սպասներ է նվիրել Աղջոց Ս. Ստեփանոս վանքին (1220 թ): Յովսէփեան, Խաղբակեանք 63, 84:

*ՉԱԶԱ, ար. < վրաց. Զազա անունից, որ Իսաիթ անվան փաղաքականն է՝ շատ տարածված Կախեթում (ըստ Սուրէն Երեմեանի). հիշատակված է մի քանի անգամ ժ-ԺԵ դարերում: Սրա փաղաքականն էլ է Զազիկ:

— 1. Զազա, որդի Իւանէ Բ-ի, թոռն Շահնշահ Ա-ի, թոռնորդի Զաքարէ Ա-ի: Զազայի եղբայրներն են Շահնշահ Բ-ի ամիրսպասալար, Աղբուզա, Արտաշիր և Վահրամ աթաբէկ պատրոնաց պատրոն: Զազան էլ աթաբէկ էր և հիշված է իր եղբոր Վահրամի մեծ արձանագրության մեջ՝ Հոռոմոսում 1336 թ. (սեռ. Զազին ձևով): Մահվանից հետո էլ հիշատակված է Անիի երկու անթվական արձանագրությանց մեջ՝ սեռ. Զազին և Զազաին ձևերով.—Շիրակ 28, 62:

— 2. Զազա, աթաբէկ և ամիր, որդի Զաքարէի Գ, եղբայր Շահնշահի. թոռնորդի Զաքարէի և Իւանէի, տիրեց Բջնիին և շենացրեց (1358 թ).—Այրարատ 273, Հայասպ. 447:

— 3. Զազա, իրրև իշխան Գանձասարի հիշված մի արձանագրության մեջ՝ 1407 թ.—Շահխաթ. Ա. 210, Բ. 374, Նոտարք 25:

ՉԱԶԻԲԻԿ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում (Bodleian 148). Եթէ սակայն ուղղելի չէ Վազիրիկ:

*ՉԱԶԻԿ, ար. նախորդ Զազա անվան փաղաքականն է. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ժե դարում: Սրանից է Զազիրիկան ազգանունը (Արաբկիր), որ տես Տաշևան. Յուց. 787 ր:

— Զազիկ. տանուտեր «Մարայ կրկրին», հիշված 1411 թ.—

Նոտարք 40 (նույնը Կարապետ եղս. Դոփեանք, էջ 185 գրում է Ղազիկ):

ՉԱՉԻՓԱՅ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ մի անգամ հիշված եմ գտնում ժԳ զարում:

— Չազիփայ (միայն որոշյալ Չազիփեն ձեռով), կին Քիրքեշի, որ ստացավ մի Աեհտարան՝ Կարսի Գողթն գյուղում, 1297 թ.— Չեռ. Ագուլ. (Արքա. 1911, 463):

*ՉԱԱ, ար. < պրս. 𐭪𐭣𐭥 Zāl անունից, որ բուն նշանակում է «ծեր»։ սովորական է նաև վրաց մեջ Չաալ ձևով (ըստ Ս. Երեմեանի)։ Գարսից պատմության մեջ նշանավոր է Չալ, որ Քաջն Ռուսթեմի հայրն էր (մորից ծնունդ սրա մազերը, ունեցերն ու արտեանունքերը սպիտակ էին, ուստի այս անունն ստացավ)։ կան նաև Չալ ոմն պաշտոնյա Կախեթի Ալեքսանդր թագավորի՝ ժՉ զար (Justi 378), Չալ խան Երևանի՝ ժԷ զար (Չքր. սարկ. Բ. 102), Մեր մեջ հիշատակված է Չալ՝ 1655 թվի մի արձանագրության մեջ (Այրարատ 340), Չալ 1654 թ. (Սմբատեանց, Կեղարքունի 115, 120 և Սիսական 84—85), Չալ 1678 թ. (Չաժրո 184) և Չալի ձևով էլ՝ 1661 թ. (Չեռ. Ագուլ. = Արքա. 1914, 119): Սրանից է Չալիան ազգանունը (Կովկաս):

ՉԱԼԻՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում՝ սեռ. Չալինին ձևով (Չեռ. Նոր-Բայազ. 31 ա):

ՉԱՆՏՈՒՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ժԳ զարում:

— Չալսուն, գուստր Յովսէփի և կին Սարգիս քահանայի, որ Սուն, Անդրէաս քահանայի համար գրեց ու ծաղկեց մի Աեհտարան 1336 թ.— Չեռ. Վասպ. 185:

ՉԱՆՆՈՅ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. գործածված է Լեւհանյոց մեջ ժՉ-ժԷ կարերում. այսպես 1564 թ. (Տաշեան, Յուզ. 918), 1572 թ. (անդ 909), 1666 թ. (անդ՝ 498):

*ՉԱՀԻԴ, իգ. < արաբ. 𐌶𐌵𐌹 zāhid «չերմեռանդ, բարեպաշտ» բառից, որ սակայն արական է. իգականն է 𐌶𐌵𐌹𐌶 zāhide.— Քուրքերի մեջ կա հիշված Չահիդ բէկ անունով մի իշխան՝ 1499 թ. (տես Ակինեան, Գաւազանագիրք 123=Սարգիսեան, Չեռ. Վեհեռ. Ա. 577): Մեր մեջ հիշված եմ գտնում երկու անգամ, Քաւկան. Չալիք 1732 թ. (Չեռ. Ագուլ. = Արքա. 1911, 317) և Չիհիտ՝ անթվական մի հիշատակարանում (Rapport Belgique 48. 49, 52):

ՉԱՀՎԻԼ կամ ՉԱՀՅԻԼ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ գործածված ժԷ զարում:

— Չահիլի (կամ Չահիլի), գուստր Յովհաննէսի, կին Բայրամի, գրել տվեց մի Գանձարան՝ Մկրտիչ երեցին, Մուղնիում 1484 թ.— Չեռ. Սանաս. 25 ա:

ՉԱՂԷ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1662 թ. (Չեռ. Վեհեռ. Ա. 350).— հմմտ. Աղլեմ:

*ՉԱՄԱՆ, իգ. < արաբ. 𐌶𐌵𐌹 zaman «ժամանակ» բառից, բայց կրճատված է հաջորդից. գործածված է ժԷ-ժԸ զարերում. եղած վկայութիւններն են՝ 1668 թ. (Չեռ. Վասպ. 392), ժԷ զար (Չամրո 180, 268), 1708 թ. (Չեռ. Վասպ. 564), 1720 թ. (անդ 1092), 1756 թ. (անդ 313): Այսի կա թուրքերի մտո:

ՉԱՄԱՆՓԱՇԱ, իգ. < պրս. 𐌶𐌵𐌹 Zaman-paša ձևից, որ բուն նշանակում է «ժամանակի փաշան»։ Ավելի սովորական գործածութուն ունի կրճատ Չաման ձևով, որ տես զերբ Ամբողջական Չամանփաշա ձևով գտնում եմ մի անգամ գործածված 1562 թ. (Չեռ. Նալպի. Ա. 157 ր):

*ՉԱՄԲԱՂ, ար. և իգ. < պրս. 𐌶𐌵𐌹 zanbaq, որ և թրք. zanbaq «չուշան ծաղիկը»։ Գործածված եմ գտնում մեր մեջ՝ միայն երկու անգամ ժԳ, մԷ կարերում:

— 1. Զրմբաղ, կին Վարդանի և մայր Ալէքս պատրոնի, որ նորոգիլ տվեց մի հին Աեհտարան, 1220 թ. Rapport Arm. 53:

— 2. Զմպառ, որդի Տերիւնի և եղբայր Սահակ Երեցի, որ Կեսարիոյ Մոնտիսոն գյուղում օգնեց Յովանէս արևոյախն՝ զրելու Յայմաւուրքը, 1495 թ.— Ալպոյաճեան, Գատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

† ՉԱՄԻՆ, իգ. կրճատված է հաջորդ Չամեհտիկին անունից, որ տես Այսպիսի կրճատ ձևով գտնում եմ մի անգամ գործածված ժԷ զարում:

— Չամեհ, կին Վասիլի և մեծ մայր Աբրահամ քահանայի, որ Հոռմկլայի Ծակաղբիւր գյուղում, իր հորից՝ Հեթում քահանայից ստացավ մի Աեհտարան, 1357 թ.— Չեռ. Վեհեռ. Ա. 613:

† ՉԱՄԷՆՏԻԿԻՆ, իգ. կազմված է ճիշտ Ամեհտիկին բառի պես, բայց ստացիլ է նաև զ նախդիր Գործածական է նաև կրճատ Չամեհ ձևով, ինչպես որ Ամեհտիկին անունն էլ գործածական է Ամեհ ձևով (արդյոք Չամեհ որևէ ազգեցութուն չէ՞ կրած Չաման անունից):

— 1. Չամկնտիկից, մայր Ամենաւագ Դերջանցու, որ նաստակվեց «1335 թ».—Նոր վկ. 129:

— 2. Չամկնտիկից, քույր Կարապետի և հորաքույր Գրիստոսանուր կրոնավորի, որ Նրիմի Սուրխաթ քաղաքում Ստեփաննոս քահանային գրել տվեց մի Աստուածաշունչ, 1352 թ.—Չեռ. Վասպ. 7:

*ՉԱՅԱՆԴ, իգ. < պրս. چای zāyande «ծնանոց» բանից: Մի անգամ գտնուեալ եմ գործածված ժՁ դարում:

— Չայանդ, դուստր Կիրակոս քահանայի և քույր Ներսէս եպիսկոպոս Չեթունցու (1526 թ).—Չեռ. Կես. ածած. 70 ա:

ՉԱՅԻՄ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուեալ եմ գործածված 1733 թ. (Չեռ. Վասպ. 1040):

*ՉԱՅԻՓՆԱՆ, իգ. < արաբ. چایف za'if «տկար, նիհար» + պրս. xān բառերից. (բայց պարսից ժողովրդական լեզվով zayife բառը նշանակում է նաև «կին» և ամուսինը իր կնոջ կանչելու ժամանակ այս բառն է գործածուեալ: Մեր մեջ իբրև իգական անուն գտնուեալ եմ գործածված մի անգամ 1661 թ. (Չեռ. Քաւր. 65 բ):

+ ՉԱՆԱՉԱՆ, իգ. < նյ. գամագան բառից, որ թեև այժմ «տեսակ տեսակ» իմաստն ունի, բայց Ոսկեդարյան հայերենում նշանակում էր «գեղեցիկ, չքնաղ» և այս իմաստն է որ ներկայ է նաև այս անվան մեջ: Գործածված է ժէ-ժԸ դարերում և կենդանի է նաև մինչև այժմ: Հնագույն վկայութուններն են՝ 1655 թ. (Չեռ. Վասպ. 553), 1666 թ. (Չեռ. Սանաս. 5 բ), 1684 թ. (Չեռ. Վասպ. 963), 1796 թ. (Էֆիմ. 448) ևն: Ամենաուշ ձևերից է Չանկազն 1801 թ. (Չեռ. Բուլղ. ՀԱ 1937, 577): Կրճատ ձևն է թվում Չան կամ Չանի, որ տես. տառանձին:

*ՉԱՆԳԱԿ, ար. < պհլ. *Zangak անունից, որ անշուշտ zang, zangak «զանգակ» հասարակ անունից է: Հմմտ. պրս. 𐭪𐭣 Zanga՝ որդի Շավարանի, որ և Zanga-i sāvarān՝ Պարսից Քէյքավուս Քաղավորի զորավարներից մին՝ Մազանդարանի արշավանքում (Շահն. հա. 1, էջ 443), 𐭪𐭣 Zangala (որ և Zangula)՝ «է անուն քաջի միոջ Քուրանականի, որ՝ ի մարտին Տիվազանհրիբիթ սպանաւ ի ձեռս Տիրուհուի քաջին Իյրանականի» Շահն. հա. 3, էջ 457 (Հիւրը. 40): Հիշված է մի անգամ Ն դարում:

— Չանգակ երկից ուրացյալ, կուսակից և գործիք Վասակի՝ ընդգն ուխտապահների.—Նզդի՝ 71, Փարպ. լր:—Այս մտան տես իմ հոգվածը Աբարատ 1911, էջ 228, որի ամփոփումը հետևյալն է.—Փարպեցու մոտ կարգում ենք. «Չանգակ մի ոմն, Սա-

հակ ձայնող և միւս ոմն Պետրոս երկաթի»: Առաջին հրատարակիչները կարծել են թե «մի ոմն» բառերը Չանգակի վերադիրն են՝ աղավաղ ձևով մեզ հասած: Նոր հրատարակիչները (Միաբան և Մայխասիան) հաջող կերպով ուղղում են «մի ոմն Սահակ ձայնող և միւս ոմն Պետրոս երկաթի»: Իսկ Չանգակ անունը կարծում են ավելորդ և կամ «ձայնող» ածականի մը ուրիշ հոմանիշը: Այս վերջին կարծիքը սխալ է: Չանգակ անունը պետք է պահել անփոփոխ, որովհետև նույնը գիտե նաև եղիշէն:

*ՉԱՆԻԻՇԱԼ, ար. < պրս. چایف zangi «խափշիկ» + sāhoթագավոր: Պարսից մեջ էլ այս բառը իբրև անձնանուն էր գործածվում. օր. Գուլիստանի հեղինակ Շեխ Սադիկի մեկեմասը Աբուբարք աթաբէկի պապը կոչվում էր Չանգի՝ Չանգի անունն էր կրում նաև Հալէբի ամիրան, որ գրավեց Եգիպտոս 1144 թ. և որի առման վրա Շնորհային գրեց իր «Ողբ Եգիպտոս» եղերիբգութունը: Մեր մեջ գործածված եմ գտնուեալ միայն մի անգամ՝ ժե դարում, այն է՝

— Չանգիշա, ամուսին Գունաշի, հոգևոր մոր Յովհաննէս արեղայի, որ ստացալ մի Աւետարան, Աղբակի Ասիսթան գյուղում, 1458 թ.—Չեռ. Քաւր. 69 բ (տես. Չանգիշիմ ձևով):

ՉԱՆԴԱՂԱՆ, ար. ծագումն անհայտ:

— 1. Չանդադան, Ոստանեայ տնից. մատնիչ. Վարդանանց զաղտնիքները Վասակին էր տանում. բռնվեց Արծակ գյուղում և Բերդկունք տարվելով՝ քարկոծվեց «450 թ».—Փարպ. լր:

— 2. Ζανδαλᾶς հետևորդ բանակի Ներսէս զորավարի՝ 552 թ.—Justi 379 ա:

+ ՉԱՆԻ, իգ. կրճատ կամ փաղաքական ձևն է Չանագան անվան, որ տես: Հնագույն հիշատակութունն է տես. Չանուն ձևով՝ 1517 թ. մի տապանաքարի վրա, Շամախու Գեօրջայ գավառի Նորաշէն գյուղում (Բարխուտ. Աղուանից երկ. էջ 200), երկրորդ՝ Չանիմ 1687 թ. (Չեռ. Քաւր. 24 բ), երրորդ՝ անթվական Չանի (Չեռ. Վեհու. Ա. 736):

*ՉԱՊԼՈՒՆ, իգ.—մի այլ ձևն է Չաբել անվան, որ տես առանձին. գործածված է եղել Կիլիկիցոց մեջ ժԳ—ժԴ դարերում. բայց գտնուեալ եմ նաև ժԵ—ժԶ դարերում Չապլու ձևով (անշուշտ վերջաձայն ց հոգ կարծելով ջնջված):

— 1. Չապլուս, դուստր Հեթում Ա թագավորի. ամուսնացալ Անախոջի իշխան Բեմուշի հետ՝ 1254 թ. այրիացալ 1275 թ. և եղալ իր մանկահասակ Բեմուշը որդու խնամակալը: Սրանից

շուրջ 14 տարի հետո՝ եղբայրուսի սուլթան Աչրաֆը գրավեց Անտիոքը և Լատինների իշխանութեան վերջ տվեց. — Ալիշան՝ Յուշիկը Բ 536, 561, Շահազիզ՝ Պատմ. պատկ. 120:

— 2. Զապլուց, դուստր Լևոն Գ թագավորի Ռուբինեանց. ծնվել է 1273 թ. — Ձեռ. օշ. 99 բ. Յուշիկը Ա. 160 (տես և Զապել, № 7). — Մին. համդ. 47 գրում է Աբլուց, նախաձայն գ հայցականի նշան կարծելով!

— 3. Զոպլուց, դուստր Սիր Գրեգորի և թոռն Ստեփաննոս արքեպիսկոպոսի Տարսուսի. վաղամեռիկ եղավ 1293 թ. — Միսուան էջ 74:

— 4. Զապլուց տիկին, դուստր Գուենդատալի Հայոց. իր որդիքն են Հեթում, Վասիլ, Օշին և իր աղջիկներն են Շահանդուխտ և Ակաց: Ստեփաննոս սարկաւազին գրել տվեց մի Աւետարան, 1309 թ. — Ձեռ. Սևր. (ՀԱ 1924, 519):

— 5. Զապլուց, դուստր Քորոսի և քույր Օշին թագավորի. երբ Օշինը մեռավ «1320 թ» և Օշին պայլը մանկահասակ Լևոն ե-ին ինամակալ կարգվելով՝ ամուսնացավ Օշինի կնոջ էլէոնուրայի հետ, սպանեց սուլյն Զապլուսին՝ իր անդրանիկ որդու հետ, բայց ինքն էլ հետո իր երկու եղբայրների հետ սպանվեց Լևոնի հրամանով: — Սամ. անեց. շար. 157:

— 6. Զապլու ձևով գործածված է նոր-նախիջևանի Ս. Քորոս եկեղեցու բակում գտնված մի իւաչքարի արձանագրութեան մեջ, որ հետևյալն է. «Յիշատակ է սբ նշանքս Էմինին և իւր կողակցին Զապլուին և իւր ծնոգացն թվ. 978» (= 1443 թ.): — Շահազիզ, Աղգաղը. հանդ. VIII, էջ 49:

— 7. Զապլու, տիկին Սեբաթցի (1506 թ.), — Տաշեան, Ցուց. 55:

ԶԱՌԱՆ, ար. թվում է թե կազմված է պրս. 𐭪𐭫𐭬 zar-varaq «սակեթերթ» բառից, որի մի այլ ձևափոխութունն էմ համարում գոսախ «նկարիչ» բառը՝ Օրբել. 187 (տես Արմ. Բառ.): Գործածված է միայն մի անգամ՝ 1756 թ. (Ձեռ. Վասպ. 313):

ԶԱՌԻԿ, որդի Դալաս-Իրն-Ղալատ-Էլմէիթ-Էսսալիհ հայազգի վէպիբին Եգիպտոսի (մ. 1161). հաջորդեց իր հորը, բայց մի բռնազորի ձեռքով զրկվեց պաշտոնից. նրա տեղն անցավ Եուսուֆ Սարահազդին. — Ալիշան, Շնորհ. 168, Արուսահյ պատմ. էջ 72:

ԶԱՌՂԱՒԱՄ, իգ. < պրս. 𐭪𐭫𐭬 zar «սուկի» + արաբ. 𐭪𐭫𐭬 qalam «պրիչ» բառերից, իբր «սուկեծիբ» (ակնարկելով ունեքերի նուրբ դժվածքը): Գործածական է Կարաբաղ ինչպես և թուրքերի մոտ: *ԶԱՌՈՒՄ, ար. < պրս. 𐭪𐭫𐭬 zar «սուկի» բառից, որ ստացել

է-սու ստացական հոլը, իբր թե «սուկիս». հիշված է մի անգամ 1681 թ. (Ձեռ. Դագեան, Բ. 27 բ):

ԶԱՍԻՔ, ար. ծագումն անհայտ: Այս անունով մեկը հիշված է 1616 թ. (հրտր. Սամ. անեց. էջ Ժե):

+ ԶԱՏԻՔ, ար. այս ձևով հիշված է մի անգամ անթվական մի Յայումաուրքի հիշատակարանում: Ձեռագիրը գրված պետք է լինի Հալեբում (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 289 բ): Հրատարակելը՝ Արտաւազ արքեպս. Սիւրմէեան համարում է Մատուր շառից: Այս ենթադրութիւնը ճիշտ է, որովհետև այս Զատէրը հիշված է Մուբաաի, Մուսայի, Մուպալի և ուրիշների հետ, իսկ երկու ուրիշ անգամ էլ՝ դարձյալ նույն անձերի հետ հիշատակվելով՝ գրված է Աստուածատուր:

+ ԶԱՏԻԿ, ար. < հյ. գատիկ «սօն յարութեան» բառից, ինչպես ունինք Յարութիւն = հուն. Ակատասա համանիշ անունները. հմմտ. նաև Փրանս. Pascal. թրք. Բայրամ, հյ. Տօճալուց, արաբ. 𐭪𐭫𐭬 𐭪𐭫𐭬 𐭪𐭫𐭬 Միր մեջ հիշված է ժե դարից և մինչև այժմ գործածական է: Արանից է Զատիկեան աղգանունը:

— 1. Զատիկ ոմն, հայր Լեհահայոց իշխան Գրիգորի. այս Գրիգորը մեռել է 1565 թվին. ուստի Զատիկը ժե դարի վերջից է. Ալիշան, Կամենից 36:

— 2. Զատիկ ոմն, Լէմբիբցի, հիշված 1572 թ. — Տաշեան, Ցուց. 908:

— 3. Զատիկ ոմն գրիչ. օրինակել է Գրիգոր Նազիանզոսու Աստուածաբանութիւնը՝ 1617 թ. — Ձեռ. Կարին. էջ 6:

— 4. Զատիկ հիշված է նաև անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասպ. 295) և սևռ. Զատիկան! ձևով մի ուրիշ անթվական հիշատակարանում (Ձեռ. Վասպ. 242): Այս վերջինը սակայն պետք է լինի իրական, որովհետև հիշված է իրական անունների շարքում:

ԶԱՏԿԱՐ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ դտնում եմ գործածված ժե դարում:

- Զատկար (սևռ. Զատկարին), եղբայր Սէթի և Ղազարի, հորեղբայր Հնազանդի, որ գնեց մի Աւետարան և նվիրեց Երզնէկայի ճայի գյուղի եկեղեցուն, 140± թ. — Քորոս աղբ. Ա. 66:

ԶԱՏՈՅ, իգ. ծագումն անհայտ. անշուշտ կրճատ փաղաքական ձև է. մի անգամ գտնում եմ անթվական մի հիշատակարանում՝ Բանասէր 1899, էջ 129:

*ԶԱՐԳՈՒԼ, ար. < պրս. 𐭪𐭫𐭬 zar + 𐭪𐭫𐭬 gul «սուկի» բառերից

և նշանակում է «սուկեվարդ»։ Տիշտակված է մի անգամ Ջարկուլ ձևով 1713 թ. (Սիւրմէեան, Պատմ. Հալէպի աղբ. դերիզմ. 34 բ)։ Գործածական է այժմ Թուրքերի մեջ իբր իգ։

*ՉԱՐԴԱԳՈՒՆ, սեռն անհայտ. < պրս. چارداغ zardagan «դեղնադույն» բառից. հմմտ. Դեղին, Սարի, Սարուխան, Սարիբէլ անունները, որոնք բոլոր նշանակում են «դեղին»։ Մի անգամ գտնում են գործածված մե՛ զարում։

— Չարդագուն, որի հոյուն մի խաչքար է կանգնեցրել Մարդարիս օմն, 1155 թ. — (խաչքարը գտնվում է այժմ Գանձակի Չովղատ կամ Հարցնանդիսս գյուղի եկեղեցում, բայց բերված է Մլղնաբերդ սարից)։ Բարխուտ. Արդախ 292, Լալայեանց, Ազգադ. հանդ. և. 310։

*ՉԱՐԴԱՄԲԵՆԻ, իգ. (սեռն անհայտ). < պրս. چاردرين zard «դեղին» + արար. — chamber «յարժար անուշահամ ծաղիկը» բառերից. Տիշված է Չարդմբեր ձևով՝ նախորդ Չարդագուն անվան հետ. նույն խաչքարի վրա. 1155 թ.։

— ՉԱՐԴԱՐ, իգ. < չ. գարդար բառից. Տիշտակված է սկսած մե՛ զարից և այժմ էլ գործածական է. կրճատ ձևն է Չարդ. գործածված 1756 թ. (Տաշիան, Յուզ. 461), փաղաքշահանն է Չարդարիկ, որ տես սուանձին։ Չարդար ձևով Տիշված է 1605 թ. (Դրնդ. 71), 1798 թ. (Կամենից 182, ՀԱ 1890, 21 բ), 1648 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 909), 1652 թ. (Երեմ. չէլ. օրագր. 24), 1749 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 450), 1796 թ. (Էֆիմ. 448), առանց թվականի (Ձեռ. Վասսպ. 618)։ — Սրանից է Չարդարեան աղագանունը։

+ ՉԱՐԴԱՐԻԿ, իգ. նախորդ Չարդար անվան փաղաքշահանն է. Տիշված է 1410 թ. (այսինքն 200 տարի ավելի առաջ բան Չարդար. տես տակը)։

Չարդրիկ, կին Թուսայի, ու մեռավ 1410 թ. և շուտ էթող մեղ յաւիտեան, և զամուսին իւր զՉարդրրիկ, որ ոչ միթեթարեցաւ և ոչ զարդրեցաւ, այլ ի տարողէ ի սուք մտաւ. Ձեռ. Վասսպ. 164։

— Չարդարիկ ձևով Տիշված է մի անգամ էլ 1586 թ. — Ձեռ. Վենետ. Ա. 668։

+ ՉԱՐԴԱԹՈՒՆ, իգ. կազմված է նույն զարդ բառից + խաթուն. մի անգամ գտնում են գործածված անթվական մի հրշառակության մեջ, որ գրված է 1296 թվից հետո (Ձեռ. Վասսպ. էջ 122)։

*ՉԱՐԵՆ, ար. իրանական անուն է. հմմտ. պրս. چاره Zarah հայր Արժանգի՛ գորավարին Թուրանցոց (Շահն. հտ. 3, էջ 14), Չարեհ՝ որդի Գերդի՛ Թագավորին Գարսից (Փարս)։ Հայերենի միջին ձևն է *Չարեհի։ Գործածական է Ն. Ք. Բ գարից սկսած մինչև Յ. Ք. չորրորդ դարը, որից հետո դադարում է։ Վերականգնացավ անցյալ դարում և այժմ սովորական անուն է (Հիւրշ. էջ 40)։

— 1. Չարեհ, առաջին Թագավոր, որ ազատեց Հայաստանը Ասորեստանցոց ծառայությունից, ապստամբելով Սենեքերիմի դեմ։ Արմենակի ցեղից էր։ Սեբ. ա (էջ 6), — սեռ. Չարեհի՛ Սիմ. ապար. 19։

— 2. Չարեհ Թագավոր Հայկազն, որդի և հաջորդ Ներսեսի (Ն. Ք. 440 թ. ըստ Չամչ. Ա. 121). սրանից է սերում Չարեհաւանից կամ Չարեհաւանեան ցեղը. — Խոր. Ա. լա, Բ. ը. 35. կթ. 4. Վրդ. է. Մազ. թղ. ժթ. Սամ. անեց. 46. Մին. համդ. 12, 55. — Չարեհ՝ Մխ. անեց. գ. — բց. ի Չարեհե՛. 35. կթ. դ. Ուխտ. Ա. ին. Սամ. անեց. 46. Մխ. անեց. 12։

— 3. Չարեհ, գորավար Սելևկեանց. որին Անտիոքոս Գ նշանակեց կառավարիչ արևմտյան Հայաստանի։ Հռովմի հետ բանակցության մտնելով և միացած Մեծ Հայքի կառավարիչ Արտաշէսի հետ, միասին թոթափեցին Սելևկեան լուծը և Հայաստանը անկախ հայտարարեցին (Ն. Ք. 189)։ Չարեհ նստավ Մոփք, Եկեղիք, իսկ Արտաշէսը՝ Արտաշատում։ — Կեղծ է նույնի անունով գտնված դրամը, որ կարդացվում է Zadriades ձևը (Հիւրշ. 506)։ — Գրգչ. Քնն. պատմ. Ա. 81, 1էօ, Ա. 384, Չամչ. Ա. 204 — 7, Սարաբոն Հայոց մասին 57, 65 (գրում է ըստ հնագույն ձևի՝ Նարիւծորդ)։

— 4. Չարեհ, երեց որդի Մեծն Տիգրանի. Կլեոպատրա կընաջից, որ Մեծն Միհրդատի աղջիկն էր։ Ապստամբեց հորը դեմ և պատերազմի մեջ սպանվեց։ — Գրգչ. Քնն. պատմ. Բ. 151, 1էօ Ա. 417, Մանանդեան՝ Տիգրան Բ. էջ 173։

— 5. Չարեհ, որդի Արտաշէս Բ-ի, գորավար Հայոց Նյուսիսային բանակի. հաղթվելով Վրաց Բարձամ Թագավորից, բռնըվեց ու բանտարկվեց։ Երկու եղբայրները՝ Արտաւազդ և Տիրան և զորավարն Սմբատ Բագրատունի ազատեցին նրան (Բ գար). — Խոր. Բ. ձգ. Պատմ. վր. 6. — սեռ. Չարեհի՛ Խոր. Բ. ձն. — Վրաց աղբ. Ա. 159 (գրում է Չարեհ)։

— 6. Չարեհ, նահապետ Մեծ — Մոփաց. ուղեկից եղավ Յու-

թագավորի Հայոց.—Բուզ. Ե. լէ. լը. Մեսր. եր. 123.—սևո. Զարմանգուլիստոյ՝ Բուզ. Ե. լը:

— 3. Զարմանգուլիստ, կին Տաճատ իշխանի, մայր Զորտուանէլի Մամիկոնեան, որ Տարօնի իշխանն էր՝ 1104 թ.—Ձեռ. Վեհեռ. Բ. 474. Հայասպ. 397:

— 4. Զարմանգուլիստ, հայ դյուցազնուհի. իր իսկ ձեռքով ըսպանեց երկու եզրկտացի զորապետներ՝ Էօմէրը, Ատանայի դաշտուում, և Ալին՝ Սաի դաշտում (ԺԳ դար).—Սիսուան 227, Բիւրքձեան, Հայկական Կրթիկիա 29:

— 5. Զարմանի, դուստր Ստեփանոսի և քույր Կարապետ քահանայի, որ Ոստանում օրինակեց Գանձարանը, 1444 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 40 բ. (Սակայն կարելի է կարծել, որ այստեղ գնախոյր է և հետևաբար անունն է Արմանի (հայ), որ ժե դաբում գործածական իգական անուն էր Վասպուրականում: Տես վերը Արմանի անունը:—Վերոհիշեալ անունը հիշված է հետևյալ ձևով. «Ջըոյրն իմ զարմանի և զեղբայրն իմ՝ զյովանէս քահանայ»):

— 6. Զարմանգուլիստ (մղտեսի), որ Բաղէշում՝ Կիրակոս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Ս. Գէորգ եկեղեցուն, 1403 թ.—Նօտարք 215:

— 7. Զարմանգուլիստ, կին Մուրատի, որ Արճէշում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 498:

— 8. Զարման, դուստր Շահի, հորեղբորորդի Զաքարիա աբեղայի, որ գնեց մի Շարակնոց՝ 1487 թ.—Ձեռ. Հայկ. Ա. 27 բ:

— 9. Զարմանգուլիստ, քույր Հաթունի, կնոջ խոջա Ջօղի, որ Յոհանէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Անշոողոց Ս. Աստուածածին եկեղեցուն, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 515:

— 10. Զարմանգուլիստ անունը կրճատված է նաև Զառմ ձևով, ինչպես գտնում ենք անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Քար. 125 բ ուղ. Զառմն ձևով, և սեռ. Զառմին 125 ա՝ «մարցն Զառմին» ևն, որ թիչ հետո կրկնվելով՝ դառնում է «Զառման, Զարման» անդ 125 բ):—Նույնը չէ սակայն Ձեռ. Վասպ. 627 գԱսմին, որ իհարկե վրիպակ է և պետք է ուղղել գԱսմին:

+ ԶԱՐՄԱՆՈՒՀԻ, իգ. < հյ. գարման(ալ) բառից՝ իգական արկերտունի մասնիկով. մի անգամ հիշատակված է ԺԴ դարում:

— Զարմանուհի, կին Հեթում զորավարի Գոստանդին Ե թագավորի. երբ Հեթումը դավաճանությամբ սպանվեց, Զարմանուհին պատերազմիկ մի խմբի գլուխն անցած քաղվեց լեռները

(«1370 թվեց հետո»):—Սիսուան 184, Ազգասպ. 1928:—Օննիկ Մանտեսեան, Սուրիահայ տարեց. 1925, էջ 127 ասում է թե Զարմանուհին գնացել է Ջէյթուն, տիրել է Կապան բերդին և իր որդի Գէորգի հետ միասին իշխել է 5 տարի:

*ԶԱՐՄԵԼԻՔ, իգ. < պրս. 3) zar «սուկի»+արաբ. 3) melek «հրեշտակ» բառերից: Գտնում եմ գործածված մի անգամ ԺԳ դարում:

— Զարմէլիք, կին Արիստակէս քահանայի և մայր Յովհաննէս քահանայի, որ Սիւնեաց Գարադնիս մենաստանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1280 թ.—Ձեռ. Վասպ. 104:

*ԶԱՐՄԻՆԻ, ար. < պրս. Zarmihir անունից, որ կազմված է 3) zar «սուկի»+3) mihir «Միհր աստված» բառերից: Հմմտ. Zarmihir որդի Սոխրայի (Տարաբի). Զարմինը Հազարաուլիստ՝ պարսիկ զորավար Պերոզ թագավորի (Փարսպեցի) ևն (Հիւբը. 41):

— 1. Զարմինը, Աղուանից իշխանական տոհմից, փեսայացավ Բաջն Վարդանին՝ Միհրանեան տոհմից (է դար):—Կղկնտ. Բ. 3է:

— 2. Զարմինը ի Վարազ-Քուրդաբեան, իշխան առուան, թագավորական ցեղից (706 թ).—Կղկնտ. Գ. Ը. Ժ. հրտր. Սամ. անեց. 286:

+ ԶԱՐՄՈՒՀԻ, իգ. նորակերտ անուն. ձևափոխված Զարմանգուլիստ անունից և կամ իբրև իգական Զարմայր անվան: Զևապես զարմ «ցեղ, ազնիվ սերունդ» բառի իգականն է:

ԶԱՐՈՒ, ար. ծագումն անհայտ. հիշված է ԺԷ և ԺԸ դարում՝ երկու անգամ. նախ Զարու ձևով՝ 1638 թվից ուշ, իբրև տանուտեր (ռէս) Դեղձից գյուղի (Ձեռ. Վասպ. 897) և երկրորդ՝ սեռ. Զարոյին? ձևով, 1742 թ. (Ձեռ. Վասպ. 565): Ըստ այսմ կապ չունի Զարունի իգ. անվան հետ:

*ԶԱՐՈՒՀԻ, իգ. < պրս. 3) zar «սուկի» բառից +հյ.-ուսի իգականակերտ մասնիկով. հմմտ. պրս. Zar-bānū դուստր Ռուսթէմի (Justi 381 ա), Zār-duxt հիշված մի կնիքի վրա (Justi 381 բ), Դարնա թագուհի Սակաց (Justi 382 ա). բոլորն էլ պրս. zar «սուկի» բառից: Հայերենի միջ միայն մի անգամ է գործածված և այն էլ Հայկազեան հարստության շրջանում. ուստի հավանաբար Խորենացու հնարած անուններից է: Վերականգնացավ անցյալ դարում: Կրճատ և փաղաքշական ձևերն են Զարո, Զարուկ:

— Զարուեի, թագուհի Հայոց, կին Տիգրան Ա.-ի. Խոր. Ա. ԻԹ.—ըց. ի Զարուեայ՝ Խոր. Ա. ԻԹ:

*ԶԱԻԱՆ, ար. < ըստ իս գնդ. Zavan անունից, որ թիրևս

դնդ. zavan «կոչ» բառից է (ըստ Bartholomae 1669. տես և Justi 384 բ): Մի անգամ ունինք Հայկազեանց հարստութեան շըր-
շանից:

— Չաւան նահապետ Հայկազանց, հաջորդ Արքայի, ն. Բ. 1568 թ. ըստ Չամչեանի.—Սոր. Ա. ժթ. 35. կթ. ր. Մխ. անեցյ գ. Կղկնտ. Ա. ժե (հրոր. Շահն. ունի Չաւան ձեռով). Վրդ. Է. Մազ. թղ. ժթ. Սամ. անեց. 43. Մին. համդ. 9.—Չաւեն՝ Մխ. այբիվ. 17, 48.—Իգալամն՝ Վրաց աղբ. Ա. 74:

*ՉԱԻԻՆ, ար. կազմված է իրան.-en փաղարշական մաս-
նիկով, ինչպես են Սուբէն, Արտէն, Գուրգէն, Վաղգէն (Հիւբը. 90). ըստ իս ծագում է պրս. Zaw անունից (որ է գնդ. Uzaraw): Այս անունով հայտնի են Zaw նախաձով Աֆրասիաբի, Zaw որ-
դի Հարասպի և Zaw որդի Թանմասպի՝ առասպելական Թագավոր Գարսից (Շահն. հտ. 1, էջ 344, Justi 337): Զնդ. բառը կազմված է ըստ Bartholomae 410 uz մասնիկով av «օգնել» արմատից և բուն նշանակում է «օգնող, օգնական»: Մեր մեջ գործածված է Դ ղաբում, այնուհետև խափանված: Նորերս վերակենդանացավ, հատկապես Կովկասում:

— 1. Չաւեն եպիսկոպոս Բասենի, հիշված 364 թ.—Այրա-
բատ 43:

— 2. Չաւեն եպիսկոպոս Յուրտաւի. Մեծն Ներսէսի ուղե-
կիցներէից, երբ նա գնում էր Կեսարիա ձեռնադրվելու «353 թ».—
Մեսր. եր. 26:

— 3. Չաւեն Մանազկերտցի, կաթողիկոս Հայոց, Աղբիա-
նոսի տոհմից, հաջորդեց Շահակ կամ Յուսիկ Բ կաթողիկոսին.
նստավ «377—381 թ».—Սոր. Գ. ի. Բուզ. 2. ր. 35. կթ. ժգ. Մխ.
անեց. գ. Ասող. Բ. ա. Սրբ. հա. Արծր. Ա. ժա. Կիր. 13. Գամ.
նեբա. 28. Վրդ. իղ. Միխ. աս. իթ (=իը). Մխ. այբիվ. 20.
Սամ. անեց. 67. Քհնպ. 270. 35. կթ. Կյր. 273.—գրված Չաւրեն՝
Վրն. երէց 267—8.—սեռ. Չաւենայ՝ Սոր. Գ. իա. Բուզ. 2. ր (ցան-
ջում), գ. Սամ. անեց. 67. Ասող. Բ. ա. Կիր. 14. Միխ. աս. իթ
(=իը).—Չաւրենայ՝ Բուզ. 2. ր—գ, ժե:

— 4. Չաւեն տես Եղաղ:

ՉԱԻՐԱԿ, ար. ծագումն անհայտ:

— 1. Չաւրակ ի Գղաւոնան, իշխան. անդամ Դուինի Բ ժողովր
«354 թ».—Գիրք թղ. ժէ.—Թերևս նույն է հաջորդի հետ և Թե-
րևս էլ պետք է կարդալ «Գղաւոնան», որով կլինի Չաւրակ որ-
դի Գղաւոնի—Կոզեան, Կմարկենները 121:

— 2. Չաւրակ Կամսարական. օգնական Վարդան Բ Մամիկ-Ն-
եանի. 571 թվի ապստամբութեան ժամանակ կոտորեց Գարսից
զորքը. Չաւրակ Սուբէն ժարգպանի 15,000-անոց բանակը. Սու-
բէնին էլ սղանեց և գրավեց Դուինը.—Սեռ. Չաւրակայ՝ Անան.
գրտ. 20, 22. Հայապ. 234. Տաշեան, Յուց. 176. Կոզեան, Կմարկե-
ները 122—127:

*ՉԱՓՐԱՆ, ար. < պրս. արար. za'fran, za'farān «քրքում»
բառից. հմմտ. Դեղին, Սաքու ևն համադրները (Հիւբը. 41): Տես
նաև Չափրանիկ:

— Չափրան կամ Գորգ Չափրան, Գնունեաց ցեղից. հովա-
տարիմ ծառա Գրիգոր Դերենիկ Բ Արծրունու, որ տես.—Գորգ
Չափրան՝ Սուտ-Շապհ. 40, 41.—Չափրան՝ անդ 41, 43—46, 48:

*ՉԱՓՐԱՆԻԿ, ար. պրս. za'farāni «քրքմազուն» ձևից
(Հիւբը. 41). տես Չափրան:

— Չափրանիկ իշխան Մոկացի, հովանաբար եղբորորդի
Մոկաց Դաւիթ եպիսկոպոսի. գնաց Պոլիս և եղավ զորավար
Վարդ Սիկլաոսի, որ էր հայ ապստամբ: Նշանավոր զարձակ
Մանգլաւտ զորավար անունով: Հաղթեց կայսեր բանակին (Ժ
դար).—Ասող. Գ. ժղ.—Դարձել է Մանգլիկ ճգնավոր՝ Միսէնու Ա-
պարանցու մոտ, էջ 136 և 140. միջնորդել է Նունաց կայսեր մոտ՝
Ապարանից խաչը ուղարկելու Ստեփաննոս եպիսկոպոս Ապարան-
ցուն: Հմմտ. Մանգլաւտ, որ հիշված է Գր. նար. մատ. 380.—Չամչ.
Բ. 847, 850 գրում է Ափրանիկ (զ նախդիր կարծելով), որ սը-
խալ է:

*ՉԱՔԱԹ (կամ Չաքատ), ար. < արար. ܨܘܝܐ zakāt «պար-
տադիր ողորմութուն», որ մահմեդական շարիաթը հրամայում
է տալ աղքատներին և է հասույթի մի քառասներորդ մասը»: Հիշված է երեք անգամ. նախ՝ Չաքատ 1551 թ. (Ձեռ. Վե՛նետ.
Ա. 534), երկրորդն է՝

— 2. Չաքաթ Կամախեցի, որի եղբորորդին՝ Սկանդար պրև
ավեց մի Մայր Մաշտոց՝ 1567 թ. Կամենից բաղաբում.—սեռ.
Չաքաթի՛ն՝ Տաշեան, Յուց. 310:

— 3. Չաքաթ, հիշված է անթվական մի հիշատակարանում,
Manus. brit. mus. 56 ա:

*ՉԱՔԱՐԻԱ, ար. < երբ. ܨܘܚܝܐ Zakhariyā անունից, որ
բուն նշանակում է «չիշատակ Տեառն». ծագում է ܨܘܝܐ zkhri=
արար. ܘܘܐܝܢ zikr «հիշել» արմատից (Gesenius 198—199): Հմմտ.
նաև ܨܘܝܐ zākhār, ասոր. zakrā, ասուր. zikaru, արար. ܘܘܐܝܢ zakar

«աղամարդ»: Այս անունով հայտնի են Երբայեցոց մեջ Չափարիա մարգարէ, որ փոքր մարգարեներէից 11-րդն է և մարգարեացել է Ն. Ք. 520 թ., Չափարիա քահանայապետ՝ հայր Յովհաննէս Մկրտչի (Ղուկ. Ա. 3): Տառադարձված է հուն. Ζαχαρίας (լատ. գերմ. Zacharias, ֆրանս. Zacharie, ռուս. Захария, Захар, անգլ. Zachary, Zachi, արաբ. Zakariya), որից և հյ. Չափարիա (Հիւրբ. 336): Այս անունը գործածական է մեր մեջ Ա դարից մինչև այժմ: Կրճատ ձևերն են՝ Չափոր (որից Չաքարեան ազգանունը), Չափի (հիշված է 1612 թ.) Կրնդ. 176), Չափարիկ (հիշված է անդ՝ 586), Չափո, Չփո (Աղգապ. 2359), դւռ. Չմփի:

1. Չափարիա, աշակերտ Թաղէսու առաքյալի, որի ձեռքով ձեռնադրվեց եպիսկոպոս. եղավ առաջնորդ Եղեսիայի և ապա առաջնորդ Արտազի «68—72 թ»: Համարվում է Արտազի թեմբ առաջին առաջնորդը: Նահատակվեց Մանասրուկի ձեռքով՝ «72 թ»: Սրան են բնծայվում Կանոնք Թաղէսուի առաքելոյ:—Գիրք թղ. դը. Միխ. աս. իթ (= իը). Չքր. Լպս. 280. Պտմ. թաղ. 72, 75. Գիւտ նշ. թաղ. 90. Կանոն. 215. Կանոնք թաղ. 425. Յայսմ. Կեկտ. 23, մայ. 30. Տաթև. ձմ. դէ.—Չափարի՝ Ուխտ. Ա. խ.—Չափարիա՝ Վ. Թաղ. 53.—տես և Տաշեան, Վարդ. առաք. 135—141, Աբրտ. 1868, զեկտ. էջ 102:

— 2. Չափարիա Ա. կաթուղիկոս Աղուանից, հաջորդ Գրիգորի (Ի դար):—Կղկնտ. Գ. իդ. Կիր. Ը. Մխ. այրիվ. 24. Հայապ. 384:

— 3. Չափարիա, հայր Առաքելի, որ մի խաչքար է կանգնեցրել իր հոր հիշատակին՝ Երուսաղէմում, ԻԱ. :572 թ.—Տաշեան, Ակնարկ 137՝ հանելով Տ. վ. Պարիանի «Սուրբ երկիր» աշխատությունից, Ա. էջ 113:—Կասկածելի է, որովհետև այդքան հին դարերում դեռ Առաքել ձեռ չկար, այլ Առաքեալ. 2) սեռ. Չափարիա ձեռ (փխ. Չաքարեայ) չի գտնվում հնքերի մոտ: Տարակուսյ չկա, որ հարյուրավոր թվանշանը ընկած կամ հապավված է:

— 4. Չափարիա Բ. կաթուղիկոս Աղուանից. Պարտաւի վանական էր. պահեց քաղաքը Հերակլ կայսեր ժամանակ. նախապես Վիրոյ կաթուղիկոսի տեղակալն էր. ընտրվեց կաթուղիկոս Աղուանից և նստավ 629—644 թ. իր օրով Սիւնիքը բաժանվելով հայոց կաթուղիկոսությունից՝ Աղուանից կաթուղիկոսության նպատակվեց: Իրին հաջորդեց Յոհան Բ.—Կղկնտ. Բ. ժ. Գ. իդ. Օրբ. իա. Կիր. Ը. Մխ. այրիվ. 24. Հայապ. 384.—բց. ի Չափարիա) Կղկնտ. Բ. խը:

5. Չափարիա վանահայր. եղավ եպիսկոպոս Մեծիրանց

(703)՝ իբրև հաջորդ Յովէլի. քաղկեդոնիկ.—Կղկնտ. Գ. գ. հրար. Սամ. անեց. 286:

6. Չափարիա Ա. Չազեցի, կաթուղիկոս Հայոց «855—876 թ». Կոտայք զավառի Չազ գյուղից մի սրբակյաց մարդ էր. Սմբատ Բագրատունու (Սոսոսովանոց) առաջարկությամբ՝ Շիրակաւանի ժողովում ընտրվեց կաթուղիկոս, կրք դեռ աշխարհական էր. և մի օրվա մեջ կրոնական բոլոր աստիճաններն ստանալով նստավ հաջորդ Յովհաննէս Դ Ովայեցու: Իր ժամանակ Պոլսի Փոս պատրիարքը սկսել էր հալածել հայերին՝ նրանց հեթնակածող համարելով: Չաքարիան գրեց Թուղթ առ Փոս՝ պաշտպանելու համար հայ եկեղեցու զավանանքը: Փոսը պատահականեց մի ընդարձակ թղթով, որի առթիվ Չաքարիան գումարեց Շիրակաւանի ժողովը (862 թ) և հերքելով Փոսի պատճառարանությունները՝ ուղարկեց նրան: Ունի գրած մի խուճբ ճառեր, որոնք դեռ անտիպ են. տես Տաշեան, Յուց. էջ 1087 և Tübingen 58, Չարբ. Հին դպր. 500—503, թրգմ. 730, 748—9, Ձեռ. Կարին. 81, 98, 136. այսպես նաև Մեկնութիւն Մատթէոսի աւետարանին՝ Ձեռ. Կարին. 116—7 և Ձեռ. Վենետ. Բ. 90, 91, 427, 453, 1078, և Ներբողեան ի յարութիւնն Քրիստոսի՝ Ձեռ. Կարին. 117 ևն: Հիշելի է հատկապես Չաքարիայի «Ճառ ի փոխուած Աստուածամօրն և պատկերի նորին», որ Մանանդեան, Խորենացու առեղծվածի լուծումը, էջ. 157 համարում էր թե Խորենացու աշխատակցությամբ կազմված մի գործ է և որից էլ հեռացնում էր թե Խորենացին Թ դարից է: Այս մեծ թյուրիմացության մասին տես Աշ. Աբրահամեանի սպառնիչ պատասխանը՝ իր «Խորենացուն վերագրվող Աշխարհացոյցի հեղինակի հարցը շուրջը» աշխատության մեջ (Երևան 1940, էջ 85—91):—Շ. Բ. Սարգիսեան գրեց «Եղիշէի և Չաքարիա կաթուղիկոսի ի թաղուած Քրիստոսի ճառերն» աշխատությունը (Վենետ. 1910), որի մեջ ստուժ է թե Չաքարիան մեծապես օգտված է Եղիշէի ճառերից, Նիկողիմոսի Աւետարանից և Եպիփան Կիպրացոց, հատկապես իր «Ի մեծի աւուր շաքարթուն թաղման Տևաոն» ճառի մեջ:—ՅՆ. Կթ. իդ. իը. Մխ. անեց. դ. Մխ. այրիվ. 21, 70. Ասոդ. Բ.բ. Օրբ. Կա. Կիր. 43. Վրդ. խդ. խե. Միխ. աս. իթ (= իը). Սամ. անեց. 32, 94. Քհնպ. 272. ՅՆ. Կթ. հյր. 276.—Չափարիայ՝ Արժբ. Գ. ժգ, ժգ, ժթ.—Չափարիա՝ ՅՆ. Կթ. իէ. Վրդ. խգ.—սեռ. Չափարիայի՝ Արժբ. Գ. ժգ, իբ. Կիր. 45. Մագ. թղ. կէ.—սեռ. Չափարիայ՝ Միխ. աս. իթ (= իը).—բց. ի Չափարիայի՝ Օրբ. լթ. Արժբ. Գ. ժգ.—

գրծ. Զափարիայի՝ Օրբ. լր.—Իր տնունը հիշատակված է ժամանակակից մի արձանագրության մեջ՝ 867 թ. «ՅԺԶ թուականին Հայոց յիշխանութեան Աշոտոյ և ի տէրութեան Սմբատայ Հայոց սպարապետի Բագրատունւոյ և ի կաթողիկոսութեան Զափարիայի» (Արձ. Թալիշի, Շահխաթ. Բ. էջ 61, Այլբարատ 144, Բանաս. 1903, էջ 26—27՝ երկու օրինակ, որոնց նույնութեան մտադիր չէ եղած հրատարակիչը)։—Չամբո 71 ասում է, որ իբր թե ըստ ոմանց Չաքարիան քաղկեդոնական է եղել, ուստի չեն հաշվում կաթողիկոսների շաքբում։

— 7. Զափարիա եպիսկոպոս Վաղարշակերսի, 1022 թ.—Այբարատ 523:

— 8. Զափարի, հայրն է Վարդի, որ կալվածներ է նվիրել Ճախաքարի Ս. Յովհաննէս եկեղեցուն, 1061 թ.—Սիսական 154:

— 9. Զափարիա արեղա, գրիչ. Վանում օրինակեց Աւետարանը՝ 1111 թ.—Չեռ. Դաղեան, Ա. 8 ր:

— 10. Զափարիա Ա. իշխան, որդի Աւագ Սարգսի, որ Զաքարեանց-Երկայնաքաղուկեան տոհմի նախահայրն է (ԺԱ դար). հայր Սարգիս մեծի՝ իշխանաց իշխանի (մ. 1184) և պապ Զաքարէ Բ ամիրսպասալարի և Իւանէ աթաբէկի.—Չքր. սարկ. Գ. 11 ա.—սեռ. Զափարիի՝ Օրբ. կե.—Զափարիայի՝ Կիր. 72. Չքր. սարկ. Գ. 12. Շողակաթ 74.—Զափարի՝ Վրգ. ձր.—սեռ. Զափարիայի՝ Կիր. ր.—Հայասպ. 447. Արձ. 1187 թ. Ազգագր. հանդ. Գ. 304, է. 391:

— 11. Զափարի, որդի Վահրամի, թոռն Զաքարէ Ա-ի և եղբորորդի Սարգիս մեծի (մ. 1187). եղբայրն է Սարգիս, որդին Վահրամ Գաղել (Շողակաթ 76): Զաքարէ և Սարգիս եղբայրները Վրաց ծառայութեան մեջ էին և նվաճեցին շատ տեղեր (ԺԲ դար).—Կիր. ր:

— 12. Զափարիա Բլու (կամ Պլու), որդի Քարթիմի, հայր Վահրամ իշխանի Գաղայ, որ տիրեց Շամքորի (ԺԲ դար). հաջորդութեամբ պատերազմեց թաթարների դեմ՝ Իւանէ աթաբէկի հետ միասին՝ Կոստանդի դաշտում (1214 թ).—սեռ. Զափարիայի՝ Վրգ. ձգ.—Զափարիի՝ Մաղաք. ար. 6, 15:—Չամչ. Գ. 186:

— 13. Զափարիա Բ մեծն, ամիրսպասալար Վրաց, որդի Սարգսի մեծի Աղբուղայ և թոռն Զաքարէի Ա. մայրն է Սահակաղուխա կամ Սանդուխտ՝ գուսար Քուրդ իշխանի Ամուսնացել էր Սասնոյ իշխանի աղջկա հետ, որի անունը չէ հիշատակված: Արդին է Շահնշահ, եղբայրը Յովհաննէս = Իւանէ: Լոռի տէրն

էր. Թամար Թադուհին կցեց նաև Ռուսթաւ քաղաքը: Միացած էր եղբոր՝ Իւանէի հետ գրավեց Շաքիի և Արցախի նահանգներից մինչև Ներքին Բասն և Բարկուշատից մինչև Լոռի: 1191 թվին գրավեց Շիրակը, 1196 թվին Անդերդը, 1199 թվին Անին՝ վերջ տալով Շեղդադեանների իշխանութեան, 1201 թվին Բյնին, 1203 թվին Դուխը, 1206 թվին Խարսը: Հարկատու դարձրեց Կարնոյ սուլթանին, ապա արշավեց Վանի և Խլաթի վրա. գարկավ Շահի Արմէնին և պաշտրեց Խլաթը: Այստեղ Զաքարէի եղբայրը՝ Իւանէն իր անզգուշութեամբ ընկավ թշնամու ձեռքը: Զաքարէն ստիպվեց՝ իր եղբորն ազատելու համար, հաշտվել Սուլթանի հետ՝ կնութեան տալով Իւանէի դուստր Թամթային: Այսպես ազատվեց Խլաթը: (Հաշտութեան պայմանների մասին արաբ պատմագիրների տված տեղեկութիւնները՝ տես Յովսէփեան, Սաղապեանք 10): Այսպես 20 տարի կռիւլով՝ Զաքարէն նվաճեց Հայաստանի մեծ մասը, որ խլեց Պարսիկներից և դրավ Վրաց անվանական իշխանութեան տակ: Հայաստանը մահմեդական լծից ազատելուց հետո, իր վերջին արշավանքը ուղղեց Պարսկաստանի վրա, ուր նվաճեց Մարանդն ու Արդաբիլը: Նշանավոր է հատկապես այս քաղաքի արշավանքը: Արդարիւի Սուլթանը հանկարծակի հարձակումով գրավել էր Անին և նույն իսկ եկեղեցիներում 12,000 հայ կոտորել: Սրան ի վրեժ Զաքարէն արշավեց Արդաբիլ, սուլթանին, ինչպես և նրա կանանց ու զավակներին գերի բռնեց և մղկիթի մեջ 12,000 ընտրյալ մահմեդականներ՝ իշխաններ, մուգրիներ և կուրաներ սրի քաշեց ու նավթով այրեց: Արդարիւից վերադարձին՝ նիվանդացավ ու մեռավ 1214 թ: Թաղվեց Սանահնի վանքում: (NB. Զաքարիայի մահվան թվականը Շիրակ 175 զրնում է 1214. րայց Ազգապ. 1587 զնում է 1212: Այս վերջինը սակայն սխալ է, ըստ որում Սեկունից մեծ արձանագրութեան մեջ դեռ կենդանի է Զաքարիան 1214 թվին. տես Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. էջ 32): Զաքարէի գրաված Հայաստանը ավելի մեծ էր քան Բագրատունեաց և Միւսեաց թագավորութիւնները միասին: Այդ երկիրը վրացական մի գավառ չէր, այլ մի պետութիւն, որի իշխողներն էին Զաքարէն և Իւանէն: Ժամանակակիցները կոչում են նրանց «չխարհակալ, թագաւոր», մինչև անգամ «տիեզերակալ» (Արձ. Այլբարատ 340): Ավելի սովորական է «շահնշահ» տիտղոսը, որ է «թագաւորաց թագաւոր»: Ինքը Զաքարիան կոչում է իրեն «ևս Զաքարէ մանդատորթա Խուցէս ամիր սպասալար. հայոց և վրաց» (Արձ. Շիրակ 161):

Հյուսիսային Հայաստանը լցված է երկու եզրայրների թողած, կամ նրանց անունով գրված բազմաթիվ արձանագրություններով՝ 1206, 1211, 1214, 1215 և այլ թվականներով (տես Այրարատ 62, 67, 112, 162, Գեղարքունիք 183, Շիրակ 161՝ Հառիճի մեծ արձանագրությունը, Շահխաթ. Բ. 370 = Արցախ 366՝ Հաղարձինի մեծ արձանագրությունը և ն), որոնք պատմում են Չաքարէի և Իւանէի շինարարական գործունեությունը, նվիրաբերությունները և նրանց երկու եզրայրների նկարը՝ մեծահասակ և փառադէմ, իբրև զիմաց կանգնած և ձեռք ձեռքի աված մուս է Հառիճում (օրինակը տես Շիրակ 160)։ — Թեև Իւանէն վրացական դավանանքն էր ընդունել, բայց Չաքարէն մինչև մահը հավատարիմ մնաց իր եկեղեցուն. և թեև ուղեց մի քանի փոփոխություններ մտցնել տոների և ծեսերի մեջ, և այս առթիվ գումարեց Լուսիի և Անիի ժողովները (c1208 թ), բայց սրանք էլ ապարդյուն անցան։ — Չաքարիա՝ Կիր. գ. Ժբ. Մխ. այրիվ. 79. Չքր. սարկ. Գ. 3, 11, 12. — Չաքարի՝ Օրբ. կբ, կդ, կե. Օրբ. ժմ. 22, 23. Կիր. 72, բ-գ. Գ. Ժբ. իը. Վրդ. ձբ, ձգ. Անանուն ժմ. 19. Մխ. այրիվ. 80. Սամ. անեց. շար. 147, 149. Չքր. սարկ. Գ. 11, 12. — սեռ. Չաքարիա՝ Կիր. բ, գ. — Չաքարեայ՝ Չքր. սարկ. Գ. 11. — Չաքարի՝ Վրդ. ձբ. (հրատ. էմինի՝ Չաքարէի). — Չաքարի՝ Օրբ.՝ կբ, կե. Օրբ. ժմ. 25. Կիր. 56, գ, Գ. ժա, ժդ, ժե, ի, իէ. — Չաքարիա՝ Օրբ. կբ. 51, 56. Մխ. սս. իը (= իէ). Օրբ. հկճա. Ժբ. — սեռ. Չաքարի! Կիր. լԿ. լԸ. կբ. — բց. Չաքարի՝ Օրբ. կդ. Չքր. սարկ. Գ. 12. — ZAPh 2, 45. Շողակաթ 74. Ուղեգրութ. Ա. 19. Վրաց աղբ. Բ. 11, 12, 14. 16—24, 34, 36, 43, 44, 51, Սիսուան 507—8: — Չաքարիայի մասին Վրաց պատմիչը հետևյալ գովասանականն է առիտ. «Ապա առաջ եկավ մեծ տրտմություն, քանի որ վախճանվեց Չաքարիա ամիրսպասալարը, Սարգիս ամիրսպասալարի որդին, որ հույժ մեծարեցավ և լի էր ամենայն բարիքներով, հաղթող, քաջ և հույժ մաքառող... Մրան ողբացին թագավորն և Վրաստանի ամեն մի մարդ, քանի որ այս ժամանակների իշխանների միջև նրանից ավելի քաջարի ոչ ոք չէր երևացել, ինչպես նաև տոհմական ծագումով, Նա Արտաքսէս Երկայնաբազուկի տոհմիցն էր և դավանությամբ հայ էր, և ժողոված էր աստվածային և մարդկային բոլոր բարիքներով» (Վրաց աղբ. Բ 24)։ — Այս գովասանական խոսքերի հետ հմտ. Ալիշանի էլ խորհրդածությունը՝ Սիսուան 507 բ. «Քաջերից քաջն էր Չաքարիան. թեև տեղով հետու և Լեոն Բ-ի իշխանության սահ-

մաններից չուրս, բայց համբավով կցորդակից և մտերիմ։ Արժանավոր էին երկուսն էլ միասին լինելու։ Եթե բախտը տված լիներ, որ երկուսն էլ միանգամայն, մի ընդարձակ ասպարեզում, մի նպատակով գործեին, այն ժամանակ Հայաստանը կհանդիսանար «հանուրց հրաշափառագոյն»։ Չաքարիան Վրաց Թամար գերահռչակ և զեղապանծ թագուհու առաջին պաշտոնյան էր. սուսեր և վահան ամբողջ հովկասի և վերին Հայաստանի Գրեթի միևնույն ժամանակ, այս երկու անզուգական անձինքը՝ Լեոն և Չաքարէ, հանդես էին եկել իրենց մեծամեծ գործերով՝ հայկական աշխարհի թատերաբեմի երկու ծայրերում. — Լեոնը նոր թագավորություն և զրեթե նոր աշխարհ հարդարելով Հայոց համար, իսկ Չաքարէն՝ Հայոց հին աշխարհը, ոչ Արարներից և Պարսիկներից ոսնակոխ էր եղել դարերից ի վեր, իր անվկանդ թրով փոյթ ընդ փոյթ ազատելով, և բռնացող ամբարտապանների ջուրը ջախջախելով, և կարօտյալների հարկադիրներին հարկատու դարձնելով, Քսան տարի անդուլ պատերազմից նա դաշտում և պարիսպների տակ և միշտ հաղթական, երասխի ամբողջ ընդարձակ և հայաբուն գետահովիտը ազատեց այլազգի լծից, և ավելի հեռու՝ արևմուտք անցնելով, նեղեց և հարկի տակ դրեց Կարնոյ Սուլթանին, ավերեց Պարսկաստանը մինչև Արտաւիլ...»։

— 14. Չաքարիա Գազեցի, որդի Վարդանի Իսպեան, տուսան Կայնի և Օրբեթի. հավատարիմ մնաց Վրաց Թամար թագուհուն (1184—1213), մինչ իր եղբայրը՝ Իւանէն մասնակցում էր թագուհու դեմ ապստամբության Թամարը վարձատրեց նրան՝ շնորհելով Գազը մինչև Գանձակ. — Վրաց աղբ. Բ. 12. 13. 24. 34. և 55:

— 15. Չաքարի, որ և Նասրադուլա, որդի Վախթանկ Բ Տոնկիկի՝ իշխանին Խաչենոյ (մ. 1214), եղբայր Հասան Ջալալ Դոլայի և Իւանէի, ջեռորդի Չաքարիի և Իւանէի, Ունի անթվական մի արձանագրություն (տպ. Բանասէր 1901, 136), որից երևում է որ կինն է Արզուխաթուն։ Իւանէ Աթաբեկի հետ կովի գնացին Գանձակի հոների դեմ, բայց հաղթվեցին և երեք եզրայրներով գերի ընկան։ Երկրորդ անգամ Իվանէն եկավ նրանց վրա, հաղթեց և երեքին էլ ազատեց (1224 թ). — Չաքարի՝ Կիր. իը. Վրդ. ձգ. — Նասրադուլա՝ Վրդ. ձգ. (ըստ հրատ. էմինի՝ Նասրաուլի). — Չամչ. Գ. 185, 202. — Գանձասարում կա մի մեծ արձանագրություն 1240 թվից, որ թողել է Հասան Ջալալ Դոլան

և ուր հիշատակում է նաև Ջաքարէ եղբորը (Շահխաթ. Բ. 371—2, Աբցախ 173):

— 16. Ջափարն, նորոգել է Գեղարդի Ս. Աստուածածինն եկեղեցին և մի կալված է նվիրել նրան իբ կնոջ Մամքանի հետ, 1257 թ.—Արձ. Այրարատ 343, Յովսէփեան՝ Խաղրակեանք, էջ 103:

— 17. Ջափարե Գ. ամիրսպասալար, երեց որդի Շահնշահի, Թոռն Ջաքարէ ամիրսպասալարի. կինն է Ուխտեսց տեր Սարգսի աղջիկը, որի անունը ավանդված չէ (Շիրակ 175). Թաթարների բանակումն էր Բաղդադը պաշարելու ժամանակ (1258). Թաթարների Արղուն անուն՝ հարկահանը շարախոսեց նրա մասին Հուլաղուի առաջ, իբր թե միացել է թշնամիների հետ և զրգուում է Վրացիներին՝ ապստամբվելու Թաթարների դեմ: Հուլաղուն առանց քննելու՝ հրամայեց սպանել. Արղունը կանչեց նրան և տեղն ու տեղը հռոտեց («1261 թ»):—Կիր. ծը, կա, կբ. Օրբ. ժմ. 20. Անանուն ժմ. 23. Մխ. այրիվ. 83. Առաք. պտմ. 482.—սեռ. Ջափարե! Կիր. խե.—Վրդ. ղգ.—Ջափարի՛ Կիր. կբ.—բց. ի Ջափարե՛ Կիր. խե.—Վրաց աղբ. Բ. 59. տես և Ուղեգրութ. Ա. 19:

— 18. Ջափարիա հեթիմ (բժիշկ), որի որդին՝ Բը-Հասան բժիշկ նվիրներ է արել Հոռոմոսի վանքին, 1273 թ.—Արձ. Շիրակ 22 բ:

— 19. Ջափարիա, վաղածեռիկ որդի Խաչիկ քահանայի՝ ուսուցչի Յովհաննէս քահանայի, որ օրինակեց մի Աւետարան, 1298 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 535:

— 20. Ջափարիա գրիչ. գրեց, ծաղկեց և կազմեց մի Աւետարան, Թումայ և Հայրապետ քահանաների համար, 1304 թ.—Ձեռ. Վասպ. 143:

— 21. Ջափարիա Պահլավունի, սինջուպ և առաջնորդ տանս մեծի աթապակ ամիրսպասալար Շահնշահի Բ, քաջ և ընտիր պատերազմող, հիշված 1313 թ.—Յովսէփեան, Խաղրակեանք 15:

— 22. Ջափարիա, առաջնորդ Արճէշի, 1314 թ.—Ձեռ. Վեհեա. Ա. 660:

— 23. Տեր Ջափարիա, միաբանեց 1311 թվին գրված մի Աւետարանի՝ 1324 թվին.—Ձեռ. Թաւր. 73 բ:

— 24. Ջափարիա, պարոն Կոտայքի, որդի Սահիպ Դիւանի (Թաթար), որ ամուսնացած էր Աւագի դուստր Խոշաքի հետ. Թոռն է Աւագի և Թոռնորդին է Իւանէ աթաբէգի. հիշված է

1297—1325 թվերին. ներել է Բջնիի զանազան հարկերը.—Արձ. Այրարատ 273 բ, 292. Շոգակաթ Աւ 24, 25, Շիրակ 175, Հայապ. էջ 447:

— 25. Ջափարիա, որդի Անաւորի, որ նրա և իբ կնոջ Ղուսալաքի հիշատակին շինել է Աշտարակի Ս. Աստվածածին եկեղեցու դուռն ու պարիսպը, և Ս. Մարիանէին էլ հողեր է նվիրել 1325 և 1326 թվերին.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 85, 88, Այրարատ 186—7:

— 26. Ջափարիա (սեռ. Ջափարե), հայր Խաթունի, որի հիշատակին մի պղնձե խաչ է շինել ավել՝ 1329 թ.—Շահաղիգ, Ն. Նախիջևանի Ս. Խաչ վանքը, էջ 7:

— 27. Ջափարիա Մործորեցի, որդի Մանուէլի, եպիսկոպոս Աբտաղու Խառնաշնորդ Ս. Թաղէի վանաց. հաջորդեց Յովսէփ Աբտաղեցուն. նորոգեց վանքը 1320 և 1329 թվերին. օգնեց Յովհաննէս Երզնկացուն (Մործորեցի) Թարգմանելու Թովմա Աղուինացու «Յաղագս տնօրինութեան Քրիստոսի» (1325 թ). ունի Յիշատակարան յաջորդաց նոյն վանքի (1330 թ. տես Արրտ. 1868, 104 ա), Պատմութիւն ժողովոց, Պատմութիւն ժողովոյն Կաթնոյ, Թուղթ առ Յովհաննէս Օրբելեան Սիւնեցի (որ տես Չամչ. Գ. 308, Ձեռ. Վեհեա. Բ. 694).—Ջափարի՛ Սամ. անեց. շար. 157.—Ջափարիա՛ Չրթ. եպս. 281.—Հացունի, Ճաշեր 439, Տաշեան, Յուց. 114, 179, 681, 777 և 1087. Չարբ. Թրգմ. 275. Հայապ. 115, 546. Արշալոյս քրիստ. 21. Ձեռ. Սևան. 31 ա (հիշատակում է 1315 թվին), Ձեռ. Վեհեա. Ա. 126 (հիշատակում է 1332 թ):—Իբ արձանագրությունը 1329 թվից՝ մի հին ձեռագրից հանելով հրատարակեց Շահխաթ. Բ, էջ 350, նույնը ունի Ֆրանգեան, Առաջապատական, էջ 28, իսկ լավագույնն է Խաչիկ վրդ. Դաղեանի հրատարակածը՝ Արրտ, 1898, էջ 89:

— 28. Ջափար Խանակահցի, ազգական Ներսէս վրդ. Սասնեցու. նվիրատու ձեռագրի, 1332 թ.—Հայապ. 546:

— 29. Ջափարիա Ա. Սեֆեդիեան, կաթուղիկոս Աղթամարի «1296—1336 թ». Սեֆեդին Ա արքայունի որդին և Ստեփաննոս Գ Տղայ կաթուղիկոսի կրտսեր եղբայրն ու հաջորդը: Երբ Ստեփաննոսը մեռավ (1296?), հայրը Սեֆեդին արդեն մեռած էր. մեծացավ իբ եղբոր Ամիր Գուրգէնի և իբ հորեղբայրներ՝ Գուրջիբէկի և Նուրագինի խնամակալության տակ: Սիւնեաց մետրապոլիտ Ստեփաննոս Օրբելեանի բարեկամն ու թղթակիցն էր. նրա առաջարկութեամբ՝ օրինակել ավելց Թովմա Արճունու

Պատմութիւնը (1303):—1318 թվին, երբ Ղարբանդաղու խանը մեծամեծ հարկեր դրավ թե կրոնավորների և թե աշխարհականների վրա, Չաքարիա կաթողիկոսը գնաց Բաղդադ և մի տարի մնալով այնտեղ, հաղիվ կարողացավ գոնե կրոնավորների վրայից վերացնել հարկը:—Արու-Սայիդ խանը 1335 թվին մեռնելով նստավ Արփա խանը: Բայց սրովհետև սա քրիստոնյա էր, Բաղդադից եկավ Արու-Սայիդի մորեղբայր Ալի փաշա նուրը, Արփա խանին սպանեց՝ նրա իշխանության 6-րդ ամսում և նրա տեղ գահի վրա դրեց Մուսի խանին (1336): Բայց Մուսի խանի իշխանութունը անվանական էր և Ալի փաշան էր, որ մեկ և կես տարի ինքնագլուխ վարեց իշխանութունը: Հակառակ լինելով քրիստոնեության, հրամայեց քանդել նրանց եկեղեցիները: և Մուսուլից մինչև Խլաթ և Սալմաստ՝ շատ եկեղեցիներ քանդվեցին, մինչև որ Չաքարիա կաթողիկոսը գնաց սուլյն Ալի փաշայի մոտ և չար հրամանը վերացրեց՝ 1336 թ. (Մամ. անեց. շար. 159, Մկ. մեծոփ. 28): Չաքարիան զբաղվել է նաև շինարարութեամբ, շինել է Լիմ կղզու վրա Ս. Գէորգ եկեղեցին, Արճէշի Մատղավանքը, Աղթամարի մեջ մի ձմեռանային և մի ամառանային ժամատուն, որոնց քարերը Խլաթից է բերել տվել: Գրել է տվել մի Յայսմաուրք և մի Սարգիս-գիրք: Նաև օրենք է գրել, որ Աղթամարի թեմում, եթե մի կրոնավոր կամ մեկը կամ ունի (զյուզուպետ) մեռնի, նրա գրքերը և հանդերձը Աղթամարի վանքին բաժին լինին:—Ուղ. Չաքարիայ և Չաքարիաս, սեռ. Չաքարիայի, բց. Չաքարիայի ձևերով Արժր. յաւել. —նաև Թովմա Արժրուսու ձեռագրում (հրտր. Պատկ. էջ 76 ծան. և էջ 319՝ կա սեռ. Չաքարիայի, էջ 319՝ բց. Չաքարիայի.—Հաւաք. 39—41, 43, 44, 46—47, 60 (ըստ Հաւաքարանի՝ Չաքարիան հաջորդեց Եղիշէի և նստավ 1300—1334 թ), Ակիւսեան՝ Գաւազանագիրք 45—58. Չարբ. Թրգմ. 196, 413.—հիշված է 1303 թ. (Չեռ. Դաղեան, Բ. 45 ր), 1309 թ. (անդ Բ. 53 ր և Չեռ. Սեբ.—ՀԱ 1923, 73), 1320 թ. (Չեռ. Դաղեան, Բ. 30 ա), Manus. brit. mus. 59 ր. նոտարք 175:

— 30. Չաքարիա կրոնավոր, ծաղկեց այն Աւետարանը, որ Կարապետ կրոնավորը գրեց մահաեսի Խնտուի համար, 1357 թ. — Չեռ. Վասպ. 214:

— 31. Չաքարե, որդի Արբանամ քահանայի, որ Հոսովյայի Մակաղբիւր գյուղում, իր հորից՝ Հեթում քահանայից ստացավ մի Աւետարան, 1357 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 618:

— 32. Չաքարիա, առաջնորդ Բաղեներից վանքի, 1357 թ.— Չեռ. Դաղեան, Բ. 51 ր:

— 33. Չաքարիա, ծաղկող. նկարագարդեց այն Աւետարանը որ գրեց Կարապետ կրոնավորը՝ Թանգիաթունի համար, 1358 թ.— Չեռ. Ագուլ. (Արբտ. 1911, 563):

— 34. Չաքար. Դ սպասաւար երկայնարազուկ (մխարկրծել), որդի Շահնշահ Բ ամիրսպասաւարի (մ. 1320), մայրն է Խուանդէ՛ գուսար Շամշադին Սահիպ -Դիւանի, կինն է Վանանէ՛ գուսար Աթարէկ Սաղունի: Հիշված է նախ 1310 թվին (Արձ. Շիրակ 79), հայրը՝ Շահնշահ Բ՝ իբրև տեր Անույ մեռավ 1320 թ. և նրան հաջորդեց ինքը Չաքարէ Դ. սրան էլ հաջորդել է Շահնշահ Գ 1358 թ. (Շիրակ 101, 62, 74):—Հայասպ. 447:

— 35. Չաքարի աղա, հղբայր Ավրամի՛ մեծ հոր Յակոբ սարկավազի, որ օրինակեց Կիրդի Կոչումն Ընծայութեան, շուրջ 1358 թ.—Չեռ. Թուր. 28 ր:

— 36. Չաքարա արհլա, որդի Թազուրի. գրիչ. Անապատիկ գյուղում, Երեմիա կրոնավորի համար օրինակել է Մեկնութիւն Պատարագի, 1361 թ.—Չեռ. Սանաս. շար. (ՀԱ 1912, 57):

— 37. Չաքարիա, միւրձավոր Վարդանի, որ գնեց մի Աւետարան 1374 թ.—Չեռ. Վասպ. 144:

— 38. Չաքարիա, առաջնորդ Գողթն գավառի, 1375 թ.— Սմբատեանց՝ Երնջակ 179:

— 39. Չաքարիա եպիսկոպոս. սկանատես եղավ Սիւ քաղաքի առման (1375 թ). Իր հիշատակարանը այս առթիվ՝ տես Տաշեան, Ցուց. 906, նաև Karst, Դստան. էջ III Ե, Չարբ. Թրգմ. 308, Հայասպ. 542:

— 40. Չաքարիա, եղբայր Մանուէլ եպիսկոպոսի Բջնոյ, 1375 թ.—Տաշեան, Ցուց. 259:

— 41. Չաքար, թվի թե կինն! է մուղտսի Հասանի, որ Մերտինում գնեց և ազատեց գերի ընկած մի ձառքնաիր, 1377 թ.— Չեռ. Վենետ. Բ. 65:

— 42. Չաքարիա, ազգական Կարապետ կրոնավորի, որ Սղկայու վանքում գրել տվեց Հին Կտակարանը, 1381 թ.—այս թվին Չաքարիան արդեն մեռած էր.—Չեռ. Ագուլ. (Արբտ. 1911, 850):

— 43. Չաքարիա, հայր Կարապետ կրոնավորի, որ օրինակել տվեց Հին Կտակարանը, Սղկայու վանքում, 1381 թ.—Չեռ. Ագուլ. (Արբտ. 1911, 848—851):

աբեղայի, որ Արծրունեաց գավառի Կոճերաց վանքում օրինակեց Գանձարանը՝ 1412 թ.—Manus. brit. mus. 120 ր:

— 53. Զափարիա քահանա, պաշտոնակից Սարգիս եպիսկոպոսի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ 1416 թ.— Ձեռ. Թաւր. 31 ր:

— 54. Զափարայ, որդի Թումա գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Աղթամարում, 1418 թ. հիշված է իր երկու եղբայրների՝ Կարապետի և Վարդան կրոնավորի (?) հետ (Ձեռ. Վասսպ. 311): 15 տարի հետո (1433 թ.) հայրը հիշում է սրանց՝ ասելով «գնանգուցեցաւ տղայքն մեր», առանց անունները տալու (Ձեռ. Վասսպ. էջ 366):

— 55. Զափարիա քահանա, եղբայր Մամթութի՝ կնոջ եղբայրիկի. այս Մամթութը Եղբայրիկ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց իր երկու քահանա եղբայրներին՝ Զաքարին և Կոստանդին՝ 1420 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 320:

— 56. Զափար, մայր՝ Աստուածատուր երեցի, որին օգնեց կազմելու համար քայքայված մի Հաւաքածու, Շաթիսոյ գավառի Մղկունք գյուղում, 1420 թ.—Տաշեան. Ցուց. 666:

— 57. Զափարիւ, տանուտեր Արծկէի, հավատքը չուրանալով՝ նահատակվեց Թաթարներից, վիզը պարան անցկացրած խզղղելով՝ 1420 թ.—Մեծոփ. 110 (ուր սակայն թվականը անորոշ է), Զամչ. Գ. 441, Նոր վկ. 229, Ազգասպ. 2055:

— 58. Զափարայ կրոնավոր, որ էր քնոի՝ ծաղկող և կազմարար Մելքիսեթ քահանայի ի Սանահին, 1421 թ.— Տաշեան. Ցուց. էջ 873:

— 59. Զափար քահանա, մերձավոր Ստեփանոս կրոնավորի, որ Վանում՝ Կարապետ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1421 թ. բայց դեռ գիրքը չվերջացած՝ մեռավ նույն թվին.—Ձեռ. Վասսպ. 341 (տպված է այնպես, որ Զաքար քահանան դառնում է Ստեփաննոսի հայրը. մինչդեռ Ստեփաննոսի հայրն է Թումայ):

— 60. Զափարի (հողով Զաքարէն), տանուտեր Բերկրիի հիշված է մյուս տանուտերների (Շիրինշահ, Պարոնշահ) և իր որդիների հետ (Հազարբէկ, Փոսանգ, Ատոմ, Յովանէս) 1422 թ.— Ձեռ. Վասսպ. 350:

— 61. Զափարիա անուհնով հիշվում են երկու կաթուղիկոս, որոնք իրար են հաջորդել նախ քան 1427 թ. երբ գրված է այն Յայտաւուրքը, որ գրել է Մարգիս եպիսկոպոսը Կոթի Փորովանքում և որ հիշում է նրանց ուրիշ կաթուղիկոսներին հետ: Սըրանցից առաջինը Զաքարիա Ա. Զագեցին է («855—876 թ»),

որի հաջորդն է Գէորգ Բ Գառնեցի: Մինչև 1427 թիվը ուրիշ Զաքարիա չկա և չգիտեմ թե ում է պնդարկում Սարգիս գրիչը (Նօտարք 85):

— 62. Զափարիա որդի Ազիզբէգի Ելիվարդեցույ և Թոռ Գամրիկէլի. 1425 թվին գնեց Մուզրի գյուղը և նվիրեց Յովհաննավանքին. հիշված է նաև 1428 թ.—Այրարատ 197, 172 ա, Հայասպ. 569. Զքր. պատ. Գ. 21. Նօտարք 77:

— 63. Զափարիա արեղա Տեղերցի. սովի պատճառով փախավ Այրարատեան գավառից և ապաստանեց Թովմա Մեծոփեցու մոտ՝ 1431 թ.—Այրարատ 147, Մեծոփ. 94:

— 64. Զափարիա վարդապետ, աշակերտ Թովմա Մեծոփեցու. իր աշակերտակից Մկրտիչ և Յովհաննէս վարդապետների հետ միասին, Մեծոփում գրեցին մի Ժամագիրք, 1427—1432 թ.—Ձեռ. Միւնիւ. 19—20. Գաթրընեան՝ Պարզմտ. 86:

— 65. Զափար Կաֆայեցի, որի եղբայրը Յովհաննէս արեղա, վերաբնակվելով Մարաշ, նրա հիշատակին արտագրել է մի Պատարագամատոյց, 1434 թ.—Հլկ 1894, էջ 51 ա:

— 66. Զափարայ սարկավագ, որդի Դանիէլ քահանայի, որ օրինակեց մի Աւետարան՝ Աղթամարում, 1436 թ. այս թվին արգեն մեռել էր սույն Զաքարան.—Ձեռ. Վասսպ. 376, 383:

— 67. Զափարիա առաջնորդ Հաղբատի վանից. հիշված է նախ 1417 թվին (Նօտարք 52), ապա 1437 թ. (Manus. brit. mus. 96 ր և Նօտարք 112) և վերջապես 1438 թ. (Հայասպ. 558 և Նօտարք 115), որ անում է 21 տարի Վերջին անգամ կրում է արքեպիսկոպոսական տիտղոս:

— 68. Զափարի եպիսկոպոս Նորավանից, անդամ էլմիածնի մեծ ժողովի «1441 թ».—Մեծոփ. յիշ. ա:

— 69. Զափարի եպիսկոպոս սուրբ ուխտին Առաքելոց. Թըղթակից անդամ էլմիածնի մեծ ժողովի «1441 թ».—Մեծոփ. յիշ. ա:

— 70. Զափարի կրօնաւոր ի յԱստուածածնայ.—Իրնդ. 311.—նույն է ընդ Զաքարի վրդ. Վարսպայ № 77.—Մեծոփ. յիշ. ր:

— 71. Զափարայ, որդի Դանիէլ քահանայի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Աղթամար, 1441 թ. Զաքարան օգնում էր նրան թուղթ կոկիկով: Ձեռ. Վասսպ. 383:

— 72. Զափարիա արքեպիսկոպոս Վանայ. հիշված է Մեծոփ. 36 (բց. Տէր Զափարիայի ձեռով). գտնվել է Վանում, Անկթիմուրի արշավանքի ժամանակ (1387 թ). գերի է ընկել Պօղոս վարդապետի հետ Անկթիմուրի ձեռքը. բայց բաժին ընկ-

Նեղով Չաղաթայ մի իշխանի, սրա բարեսրտությամբ ազատվել էին երկուսն էլ: Պատմել են թովմա Մեծոփեցուն Վանի կոտորածի սարսափելի պատմությունը: Թովման կոչում է ըի սուրբ հօբէն՝ որբազան արցեպիսկոպոսէն Տէր Զաքարիայէ: Կարելի է կարծել որ Զաքարիա Բ նահատակ կաթուղիկոսն է: Բայց ինչու թովման չի կոչում «կաթուղիկոս», մանավանդ «նահատակ կաթուղիկոս»: Հարցը ավելի բարդանում է նրանով, որ Զած-Գ. 425 մեջ բերելով Մեծոփեցու հիշյալ կոչումը բառացի, արքեպիսկոպոսին կոչում է Զաֆեսս և ոչ թե Զաքարիա: Միևնույն ժամանակ ունինք Զաֆեսս եպիսկոպոս Արճէշի (№ 4) և հետևաբար Զածչեանի ընթերցվածը արդյոք ավելի ստույգ չէ՞:

— 73. Զաֆարե, որդի Վարդազատի, աէս Յինենից գյուղի (Շտաաի), եղբայր Թումայի, որ նույնպես աէս էր նույն գյուղի. 1451 թ.—Նոտարք 168:

— 74. Զաֆարիա, որդի Մանտեսի Ստեփաննոսի, որ Լիմ կղզում գրել տվեց մի Յայսմաուրք, 1457 թ.—Այս թվից քիչ առաջ շտաա քրիստոնեայ ընկերն իւր (Զաքարիայի), խաբեաց զնա՝ ասելով թէ գնանք գինի հսկնք. և անեալ զնա ի տուն, յարձակեցաւ ի վերայ նորա և սպան գնա՝ երկրորդ կայէնն, որ եսպան զեղբայրն իւր զԱրէլ:—Ձեռ. Թաւր. 103 ր:

— 75. Զաֆարիա արեղա, միաբան և ուսուցիչ Երուսաղէմի Ս. Յակոբի վանքում, 1457 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 166 ա:

— 76. Զաֆար, տանուտեր Եղեգիս գյուղի, օգնեց նյութապես և բարոյապես Յովհաննէս քահանային՝ օգրելու համար Աւետարանը Սորավանք գյուղում, 1458 թ.—Ձեռ. Վասպ. 429:

— 77. Զաֆարիա վարդապետ Վարազայ վանից. անդամ էլ միաձնի մեծ ժողովի «1441 թ». իբրև վանահայր հիշվում է դեռ 1446, 1452, 1454 և 1458 թվերին.—Մեծոփ. յիշ. ա. Թորոս աղբ. Բ. 479. Նոտարք 122, 154, 169, 175.—6, 188:

— 78. Զաֆար (սեռ. Զաքարուն), հայր խոջա Աբղլազիդի, որ Ոստան քաղաքի տանուտերն էր և ազատեց մի ճաշոց՝ 1459 թ.—Նոտարք 194:

— 79. Զաֆարիա, գրիչ. օրինակեց մի Աւետարան՝ Հերմոնի վանքում, 1460 թ.—Ձեռ. Կարին. 17, Նոտարք 195, Սմբատեանց Երնջակ 120, 176:

— 80. Զաֆարիա քահանա, գրիչ. Տիւրիկում օրինակեց Աւետարանը՝ Ներսէս եպիսկոպոսի համար, 1462 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 51:

— 81. Զաֆարիա Գ կաթուղիկոս Աղթամարի «1434—1464 թ». մելիք կամ ամիր Ստեփաննոսի որդին էր և Դաւիթ Գ («1393—1433 թ») կաթուղիկոսի եղբորորդին: Ժամանակակիցները համարում էին Գագիկ Արծրունի թագավորի ցեղից (տես Նոտարք 208): Դաւիթ Գ իր կենդանության ժամանակ արդեն նրան աթոռակից էր ձեռնադրել և իբրև ապագա հաջորդ էր նշանակել: Սրա համար էլ 1419 թվին իր անունը հիշված է Դաւիթ կաթուղիկոսի հետ (Նոտարք 59) և դեռ ավելի շուտ 1414 թվին՝ առանձին, հայրապետ տիտղոսով (Ձեռ. Վասպ. 249): Աղթամարի նշանավոր կաթուղիկոսներից մեկն է, որ և այլազգիների աչքում ազդեցիկ և մեծարգի էր: Բարեկամություն էր հաստատել Դարա-Յուսուֆի որդի Ջինանշահի հետ և նրա միջոցով կարողացավ ժողովուրդին մեծ բարեքններ անել: 1459 թվին, երբ Դիլիճ-Աւլան ասպատակում էր Վասպուրականը և սպանում էր նաև Աղթամարին, անձամբ գնաց Խոյ՝ Ջինանշահի մոտ և նրա օգնությունը խնդրեց: Ջինանշահը իր բանակով արշավեց Դիլիճ-Աւլանի վրա և երկիրը ազատեց: Կաթուղիկոսական աթոռի փոխադրության ժամանակ (1441), օգնեց ինքն էլ, նուսալով որ Ամենայն Հայոց կաթուղիկոս կրնաղլի: Բայց երբ ընտրվեց Կիրակոս Վիրապեցին և հետո էլ Գրիգոր Մակուեցին, իր փաստսիրության մեջ վերաժողված, դիմեց կողմնակի միջոցի: Երբ որ Ջինանշահը նվաճեց Երակ, Հրէ (Թեհրան) և Խորասան գավառները և հաղթական մուտքն էր կատարում Թավրիզ (1460), Զաքարիան մեծ ընծաներով գնաց շնորհավորելու Փաթշահին և մեծ ընդունելություն գտավ: Այս միջոցին արեց իր առաջարկը և իբրև պարգև ստացավ էջմիածինը: Զաքարիան իսկույն գնաց էջմիածին, վտարեց Գրիգոր Ժ Մակուեցուն և երկու աթոռների կաթուղիկոսությունը իր վրա միացրած, գահակալեց էջմիածնում (1460): Հաջորդ տարին նոր կոթիվ ծաղկեց Ջինանշահի և Ջինանգիրի միջև, որ Խլաթի սուլթանն էր: Ջինանշահը 12,000 ձիավոր ուղարկեց Խլաթի վրա, գրավեց, քանդեց և բնակիչներին գերի վարեց: Նույն պատուհասը պիտի կրեին նաև Բաղէշ, Սասուն և Տարօն: Զաքարիան ներկայացավ Ջինանշահին, իր անձը փրկանք դրավ և խոստացավ Բաղէշի ամիրայից հարկը վերցնելով՝ հանձնել Ջինանշահին: Թագավորը գրավոր իրավունք տվեց նրան՝ կատարելու ինչ որ ցանկանա: Զաքարիան վերջրեց հրամանագիրը և իսկույն «ձիւրնթաց արշամամբ» հասավ Բաղէշ: Ամիրան իր մեծամեծներով ընդունեց նրան պատվով, տարավ

բերդի գլուխը և հանձն տուավ կատարելու ինչ որ Չաքարիան կամենա, միայն թե Խլաթի գործը յետ դարձնի: Չաքարիան դիմեց Ջիհանշահին և Խլաթը պաշարող 12,000 զորքը ետ դարձրեց: Երեք ամիս տևեցին այս բանակցությունները, բայց վերջացան հաջողութեամբ: Չաքարիան հարկերը անձամբ ներկայացրեց Ջիհանշահին, խաղաղությունը հաստատեց և հայ ու քուրդ ժողովուրդը երախտապարտ մնաց նրան: Չաքարիան փառքով վերադարձավ էջմիածին: Իր հակառակորդները, որոնց գլուխն էր Գրիգոր Ժ Մակուեցին, պատեն առիթ գտնելով այն, որ Ջիհանշահը Իրակ, Շիրազ և Քիրման՝ ծագած ապստամբությունը զսպելու համար այն կողմերն էր գնացել, չարախոսեցին Ջիհանշահի որդի Հասան-Ալիի մոտ, որ այն ժամանակ թափառում էր Արարատի կողմերը: Հասան-Ալին թշնամացավ Չաքարիայի հետ և ուղնց բռնել նրան ու կողոպտել: Չաքարիան առավ Լուսավորչի աջը և ևկեղեցակառն սպասները և փախավ Աղթամար (1461): Նորից վերադարձավ էջմիածին, ուր իր թշնամիների ձեռքով թունավորմամբ սպանվեց, մինչև իր մահը կրելով Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի տիրադուր (1464):—Մեծով. յիշ. բ. 2քր. սարկ. Ա 5—6, Առաք. պտմ. 324—329, 336—337, Այրարատ 198, 231, 500, Հաւաք. 41—42, 62. Ակինեան՝ Գաւազանագիրք 85—108, Ազգայ. 2061, 2169, Ձեռ. Դադեան, Բ 57 բ, Rapport Belgique 145. Նոտարք 103, 113, 119 (այս վերջինը 92Ը=1439 թվին է գրված և ուր ասված է թե Չաքարիան կաթողիկոս է նստել այդ թվին, մինչդեռ այլուստ գիտենք որ Չաքարիան կաթողիկոս էր դեռ 1414 և 1419 թվերին: Այս անպատեհությունը վերացնելու համար՝ Ակինեան, Գաւազանագիրք նույն 92Ը թվականը ուղղում է 9ԺԸ=1369, Բայց դժվար կարելի է ենթադրել, որ գրիչը այսպիսի սովորական և ամենակարևոր կետում սխալված լինի: Ուստի շատ ավելի լավ է Փրիդալեմեանի բացատրությունը՝ թե Չաքարիան թէև Դաւթի կենդանութեան ձեռնադրված էր կաթողիկոս, բայց պաշտոնապես գահակալել էր 1439 թվին), Ազգագր. հանդ. Ի. 211 (Արձ. 1444 թվից):

- 82. Չաքարի. արեղա, գրիչ. Աշոտաց երկրի Անկիւնաց վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ կոշիկալար Մարտիրոսի պատվերով, 1470 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 588, Այրարատ 52:
- 83. Չաքարի. քահանա, մի քանի ընկերների հետ գնել է մի Աւետարան, 1477 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1925, 261:
- 84. Չաքարիա քահանա, որդի Մելքիսեթի, գրիչ. օրինա-

- կել է Աւետարանը՝ Ազնբրի համար, Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքում, 1477 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արբ. 1911, էջ 219, 220), Мapp, Тексты и Разыскания, գիրք VII, էջ 27—28:
- 85. Չաքարի, որդի Չարաճի, որ Հալէպում, Մելքիսեթ կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 97 ա:
- 86. Չաքարի, իր եղբայր Խաչատուրի հետ միասին մի խաչ են կանգնեցրել Մարում՝ իրենց հոր և եղբայրների հիշատակին, 1484 թ.—Արցախ 406:
- 87. Չաքար քահանա, եղբայր Աբրահամ արեղայի՝ գրչի Ի Բոլորաձոր, 1484 թ.—Տաշեան, Տուց. 885:
- 88. Չաքարիա վարդապետ, ուսուցիչ Մարգարայ գրչի, որ Աղթամար օրինակեց Աւետարանը 1487 թ.—Ճանիկեան, Հընութ. Ակնայ 84:
- 89. Չաքարի. որդի Յուսէփի, որ իր և ընտանիքի հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել Թէոդոսիա, 1487 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. Ի Լեհ. 351:
- 90. Չաքարիա, թվի գրիչ, որ Աղթամարում օրինակել է Աւետարանը 1487 թ.—Ձեռ. Վասպ. 505:
- 91. Չաքարայ արեղա, որդի Էրկիլի, որ գնեց մի Շարական՝ 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 27:
- 92. Չաքարայ, թվի հորեղբայր Յակոբ արեղայի, որ գրեց մի Շարական՝ Եղեգեաց գավառի Հերմոնի վանքում, 1426 թ. Չաքարան էլ օգնում էր նրան. արդեն մեռած էր 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 27 բ:
- 93. Չաքարա կրոնավոր, միաբան Ուրծայ անապատի, 1491 թ.—Այրարատ 443:
- 94. Չաքար, որի հիշատակին մի խաչքար կա կանգնեցրած Երնջակ գավառի Շոռոթ գյուղում, 1493 թ.—Միսական 356, Սեդրակեան, Հնութ. Երնջակու, էջ 124:
- 95. Չաքարիա Դ կաթողիկոս Աղթամարի. թվի թե որդին էր Սմբատ թագավորի, հորեղբայր Գրիգորիս Ա Աղթամարցու, եղբորորդի Ստեփաննոս Դ կաթողիկոսի, որին և հաջորդեց: Ակինեան՝ Գաւազիրք 119—121 գահակալութեան թվականը դնում է 1489 թ, որ ձեռագիրներում վկայված է, ուստի և ստույգ: Մահվան թվականը դնում է 1496, որ սակայն վկայված չէ: Իր Մահվան թվականը դնում են մինչև 1490 թ: Այնուվրայ եղած հիշատակարանները գնում են մինչև 1490 թ: Այնուհետև հիշվում է Ատոմ կաթողիկոս 1496 թ: Ակինեան, անդ՝ 121

այս 1496 թիվը իբր ստույգ թվական չի դնում Ատոմի գահակալության, ուրեմն կարող է տվելի տուջ եղած լինել:—Քորոս աղբ. Բ. 447 հիշատակարանում ասված է թե Աղթամարի Չաքարի կաթուղիկոսը մեռել է 267=1495 թվի «յանցեալ ամին» (այն է 1494 թ): Չգիտեմ ինչու Ակինեան, անդ 115 գանելով որ այդ թվին մեռած Չաքարի կաթուղիկոս չկա, հանգիստ սրտով չե՞ր ուղղում է 267=1465: Ընդհակառակը այս թիվը պետք էր դնել Չաքարիայի մահվան թվական, ինչպես արել է Ազգապ. 222, որ և կլինի Ատոմի գահակալության թվականը: Ըստ այսմ մենք դնում ենք Չաքարի Դ 1489—1494, Ատոմ 1494—1510?

— 96. Չաքարի, եղբայր Աբրահամ բարունապետի, որ Վայոց ձորի Եղեգիս գյուղի Վերի-Նորովանք կոչված վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Չեռ. Վասպ. 522:

— 97. Չաքարի, գրիչ. աշակերտ նահատակ Կարապետ քահանայի. Վանում գրել է մի Աւետարան, որ ստացավ տանուտէր Գեորգոսը, 1495 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 276:

— 98. Չաքարի սարկավագ, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը՝ Բաղէշի մոտիկ Աւետու վանքում, 1496 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 426:

— 99. Չաքար, որդի Աթաբագի և եղբայր Սպանանի, որ Սաղմոսավանքում մի Աւետարան գրել տվեց Յովհաննէս արեղային, 1496 թ.—Չեռ. Թաւր. 22 ր:

— 100. Չաքարի արեղա, միաբան Սրկղունից Սպիտակաւոր Աստուածածին վանքի, որի առաջնորդն էր իր հորեղբայրը՝ Աւագտէր: Այս այն անձն է, որ ըստ Սմբատեանց՝ Երնջակ 121 կոչվում է Չաքարէ և օրինակել է մի Աւետարան՝ Վայոց Ձորի Սկղունգ գյուղում, 1475 թ:—Աւագտէրի մահից հետո՝ Չաքարիան եղավ առաջնորդ նույն վանքի, 1498 թ.—Յովսէփեան՝ Խաղբակեանք 235—238:

— 101. Չաքարի վարդապետ, միաբան Աղբակու Երնկանի գյուղի Ս. Աստուածածին վանքի. երախտավոր Մարգարայ գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ 1490 և 1498 թվերին.—Չեռ. Վասպ. 512, 528:

— 102. Չաքարի գրիչ. օրինակել է «Յառաջաբան Գաւղոսի առաքելոյ», ժե դար? բնագիրը եղել է Սարգիս գրչի օրինակը:—Marr, Texte und Forschungen, VII, էջ 98:

— 103. Չաքարայ երեց, ունէր մի Աւետարան, որ գրել էր՝ Բարսեղ քահանան 1480? թվին. վաճառեց Աւետիք քահանային

նրա որդի Մելքիսեղ քահանայի գործածության համար, 1500 թ.—Չեռ. Հայէպի, Ա. 68 ր:

— 104. Չաքարի արքեպիսկոպոս, վանահայր Հաւուցթառի, յազատորդեաց. հիշված է 1423 թվից. եղավ հակառակորդ Կիրակոս Վիրապեցու. անդամ էլ միաժնի մեծ ժողովի «1441 թ».—Մեծոփ. յիշ. ա. գ. Դրնդ. 313—5.—սեռ. Չաքարի՝ Մեծոփ. յիշ. գ. Այրարատ 357. Քորոս աղբ. Ա. 233.—սեռ. Չաքարիայ՝ Քորոս աղբ. Բ. 339, Նոտարք 73, 123: Չամբու, էջ 275—8 ընդարձակ խոսում է այս Չաքարիայի և Հաւուցթառ վանքի մասին: Հաւուցթառ գյուղի մոտ է Կարմիր վանքը, որ հիմնել է Սմբատ Բագրատունու որդի Աշոտ իշխանը՝ 684 թ. Սահակ Չորագործիցի կաթուղիկոսի օրով: Աշոտը իր որդուն ուղարկել էր Գոլիս՝ Հերակլի թոռ Կոստանդ կայսեր մոտ, որ շնորհել էր նրան անձեռագործ պատկերը: Աշոտը շինել էր այդ վանքը, այնտեղ գրել այդ պատկերը և սրա անունով վանքը կոչել էր Ամենափրկիչ: Աշոտը ըսպանվեց Գրիգոր Մամիկոնեանի ձեռքով և թաղվեց նույն վանքում: Գրիգոր Մագիստրոսը նորոգեց, ընդարձակեց և հարստացրեց այս վանքը, առաջնորդ դնելով իր որդի Վահրամին (Գրիգոր Վկայասէր): Վանքը շարունակեց իր գոյութիւնը և Մագիստրոսի ժառանգները առաջնորդ նստան այնտեղ մինչև վերջին ժամանակները: Աստուածատուր Համատանցի կաթուղիկոսը նորոգեց վանքը 1721 թ: Գեղուճեքի միջոցին զանգից Մագիստրոսի արձանագրությունը 1013 թ. (տես Չամբու 276—Այրարատ 354): Մագիստրոսի ցեղից նստող առաջնորդներից էր հիշյալ Չաքարիան, որ Կիրակոս կաթուղիկոսի հակառակորդներից էր և նրան գահազուրկ անելով՝ զահ բարձրացրեց Գրիգոր Ժ Մակուցեցուն՝ 1443 թ: Այս Չաքարիան վանքի համար գնել էր 9 գյուղ՝ 1487 թ. և նույնը հաստատել էր Շահ Իսմայիլի ձեռքով՝ 1500 թ. (Այրարատ 357): Ավելի ուշ, նույն կալվածները Չաքարիայի ազգականները խլել և իրենց մեջ են բաժանել: (Որովհետև 1423 թվին հիշված է արդեն իբր արքեպիսկոպոս, ուրեմն ծնունդը պետք է դնել զոնե 1393 թ. հետաքար վերջին թվականները հիշող չեն, որովհետև ենթադրում են հարյուրից ավելի տարիք):

— 105. Չաքարի Բ Վաղարշապատցի, կաթուղիկոս Հայոց «1515—1520 թ».—Ազգապ. 2217 ասում է, որ Չաքարիան թեև կաթուղիկոս է դրված 1515 թվին, բայց ավելի հին պետք է լինի, զոնե 1506 թվին՝ իբրև աթոռակից Եղիշէ Բ-ի: Նույնը նաև Ազգապ. 2208: Ես կարծում եմ, թե սա է որ հիշված է Չաքարիա

կաթուղիկոս անունով՝ Տարունում (Ձեռ. Վասպ. 619) 1503 թվին, ըստ որում 1503 թվին Աղթամարի կաթուղիկոսն էլ Ասոմ (1494—1510?) և այս Չաքարիան չէր կարող Աղթամարի կաթուղիկոս համարվել։—Առաք. պտմ. 337. Ազգասպ. 2217—2223:

— 106. Չաքարիա եպիսկոպոս Գնունեաց. կոչվում է նաև Գնունցի, Խժժցի, Լմեցի, Պոռեանց, ըստ որում պատկանում էր Պոռեանների հին ցեղին: Աշակերտ Գրիգոր Աղթամարցու և Յովսէփ վարպետի գրիչ, նկարիչ և տաղասաց: Սովորել է նախ Սըրկղոնից Սպիտակաւոր Ս. Աստուածածին վանքում, Եսայի վարդապետի մօտ: Գնացել է Լիմ անապատը և աշակերտել երկու Գրիգոր Աղթամարցի կաթուղիկոսներին և եպիսկոպոս ձեռնադրւել: Հաստատվել է Գնունեաց Խժիժ կամ Խժիչկ գյուղում: Անցել է Հոռ, ուր օրինակել և նկարներով զարդարել է Սաչատուր Կեչառեցու խմբագրած Վարուց Ալեքսանդրի և Կաֆայից մի օրինակը, իր կողմից ավելացնելով մի քանի նոր ոտանավորներ (կաֆաներ): Ապա այս ձեռագիրը բերել է Հայաստան՝ իբր նվեր իր ուսուցիչ Եսայի վարդապետին (սխալ է կարծել թե սա Եսայի Նչեցին է, որ մեռել է 1333 թ): 1544 թվին Պոլսումն էր և հաստատվել էր Սամաթիա նշանավոր հայաբնակ թաղի՝ Սուլումանասթըր կոչված եկեղեցում, ուր Պոլսի Աստուածատուր պատրիարքի խնդրանք գրել, ծաղկել և նրան է նվիրել Կալիսթենեսի Վարուց Ալեքսանդրի մի նոր օրինակը՝ 1544 թ: Արտագրած ունի նաև մի Շարական՝ Լիմ անապատում, 1576 թ:—Տաշեան, Ցուց. 367—8, Յովսէփեան՝ Խաղրակեանք 240—247: Առանձին սենագրութուն ունի Ակինեան՝ «Չաքարիա եպս. Գնունեաց և իւր տաղերը», Վիեննա 1910:

— 107. Չաքարիա կաթուղիկոս Սոյ, որ 1572 և 1585 թրվերին իր 4 եպիսկոպոսների հետ միասին հպատակության թուղթ է գրել Գրիգոր ԺԴ և Սեքստոս Ե պապերին.—Տաշեան, Ցուց. 111: (Այս թվերին այդ անունով կաթուղիկոս չկա Սուում):

— 108. Չաքարիա վրդ. հիշված է իբրև հայրապետ Վանում (ուրեմն Աղթամար) 1608 թ. (Ձեռ. Վասպ. 832):—Ակինեան՝ Գւղնգիրք, էջ 130 Աղթամարի աթոռը 1606—1660 թվերին անորոշ է գտնում. գահակալ կաթուղիկոսներ չեն հիշված: Ուստի կարող ենք ըստ այս վկայության հայրապետ ճանաչել Չաքարիային՝ 1608 թ: Սակայն հիշենք միանգամայն, որ Չաքարիա Ա պատրիարք Պոլսի (№ 109) առաջնորդ էր 1606—8 թվերին Վա-

նում, ուսկից ապա վտարվեց. և այդ Չաքարիա հայրապետը կարող է այս Չաքարիան լինել:

— 109. Չաքարիա Ա Վանեցի, պատրիարք Պոլսի. կոչված է Գիշու որդի կամ Գէշոյեանց. ծնվել է շուրջ 1570 թ, սովորել Վարազայ վանքում, աշակերտելով Բարսեղ Աւանցցի վարդապետին: Անդամ Պոլիս, ուր պարապում էր ուսուցչությամբ. «1606 թվին», Վանի առաջնորդ էր, ուսկից վտարվելով «1608 թ». Մեղիսեղ կաթուղիկոսի կողմից ուղարկվեց Եվրոպա՝ իբրև նվիրակ: Այս առթիվ եղավ Հոռվում, երկու տարուց հետո վերադարձավ Պոլիս և պատրիարքական աթոռին տեղ դարձավ: Այնուհետև Չաքարիա, Յովհաննէս Խուլ և Գրիգոր Կեսարացի իբար ձեռքից խլվում են աթոռը: Գրիգորի մահից հետո Չաքարիան գահակալում է «1636 թ», մինչև իր մահը՝ «1639 թ».—Առաք. պտմ. 183, 184. Ազգասպ. 2309, 2316, 2463. Ազգ. մատ. շՆ, էջ 13 և 42—63:

— 110. Չաքարիա եպիսկոպոս Վաղարշապատցի. Շահաբասի արշավանքի ժամանակ զերի տարվեց Նոր-Ջուղա, ուր կրթվեց և սովորեց 5 լեզու: Բարտուղար եղավ Դաւիթ և Մովսէս կաթուղիկոսներին: Նստել է առաջնորդ Յովհաննևավանից՝ «1637—1659 թվերին». նվիրակ գնաց Պոլիս, Ջուղա և Երուսաղէմ, նորոգեց Յովհաննևավանքը, որ և ազատեց Պարսից հարկերից: Մեռել է 1659 թվին: Իր միակ երկասիրութունն է պատմական ընդարձակ մի Յիշատակարան, որի մեջ պատմում է Մովսէս, Փիլիպոս և Յակոբ կաթուղիկոսների կյանքը: Իր կյանքը ընդարձակ տես Չքր. սարկ. Գ. դ. ժգ. Առաք. պտմ. 268—9.—Տաշեան, Ցուց. 1028. Չարբ. Նոր մատեն. 171:

— 111. Չաքար, որդի Սահրատի Շէհրիմանեանց, Պարսկաստանի հայ վաճառականների կողմից Ռուսաց Ալեքսի կայսեր նվեր բերավ մեծագին արքայական մի գահ, որի վրա հեռված էին 2100 ընտիր ակունք և 3 շարք մարգարիտ (1660 թ): Սրա վրա Պարսկահայոց վաճառականների ընկերութունը առևտրական դաշն կնքեց Ռուսաց հետ և իրավունք ստացավ Ռուսաստանում ազատ վաճառականութուն անելու:—Միսական 446:

— 112. Չաքարիա երեց, գրել է Պատմութիւն կամ Գաւաղանդիրք՝ 1689 թ.—Հայասպ. 133:

— 113. Չաքարիա Ազուլիցի, որդի Աղամիրի Գրդունց. ծնվել է Ազուլիսում, 1630 թ. վաճառականության համար դուրս է եկել Ազուլիսից առաջին անգամ 1646 թ. և ձանապարհորդել է շարունակ Պարսկաստան (մինչև Սպահան), Տանկաստան, Իտա-

լիա, Գերմանիա, Հոլանդիա ևն. իր Հանապարհորդութեանց պատմութիւնը օրը օրին գրի է առել իր հիշատակարանում, որ գրված է Հին Ջուզայի բարբառով: Այստեղ գտնուած ենք ոչ միայն այն ժամանակի տնտեսական և առևտրական կյանքին վերաբերյալ ընդարձակ տեղեկութիւններ, այլ և ժէ դարի ազգային-քաղաքական իրադարձութիւնները: Հրատարակված է Երևան, 1938, «Չաքարիա Ազուլեցու օրագրութիւնը» վերնագրով: — Յուշիկք Բ 125 հիշում է իբր տաղասաց, Մեռել է 1691 թ.:—Ջըրագու. էջ 29, 159 ևն, Լէօ, Հայկ. տպագր. 194:

— 114. Զաքարիա (որ և Չակքէոս) սարկավազ Բանաքեացի. որդի Մկրտչի. ծագածաբ վրացի էր. ծնվել է 1627 թ. (ըստ Անյայտ աղանդներ, էջ 7). 50 տարուց ավելի միաբան Յովհաննավանքի: Այստեղ աշակերտել է Չաքարիա եպ. Վաղարշապատցուն, որ Փիլիպպոս կաթողիկոսի կողմից առաջնորդ էր նշանակված նույն վանքին: Չաքարիա եպիսկոպոսը նորոգեց նույն վանքը 1637 թ. և ապա առանձին դպրոց բանալով իր աշակերտ Չաքարիային էլ ուսուցիչ կարգեց (Այբարատ 10, 173—4): Չաքարիա եպիսկոպոսի մահից (1659) հետո՝ աշակերտեց նրա հաջորդ Յովհաննէս վարդապետին: Բայց իր ոտքի կազու-թյան պատճառով ավելի բարձր աստիճանի չհասավ: Ծախապարհորդել է Պոլիս, Զմիւռնիա, Կարին: Գրել է իր ժամանակի պատմութիւնը, որ Առաքել Դաւրիժեցու Պատմութեան շարունակութիւնն է և հասնում է մինչև 1699 թ. Այս աշխատութեանը տպված է Վաղարշապատ 1870. գրքի վերջում կա նաև «Կոնզակ Յովհաննավանք», որ Յովհաննավանքի պատմութիւնն է՝ հիմնը ված ավանդութեանց և վանքի արձանագրութիւնների վրա:—Ջըր. սարկ. Բ. 140, 143. Գ. 1, (31), 35, 42, 44, 45.—Ա. էջ դ ոտանավորի մեջ և էջ 1՝ քննարկում հյուսած. նաև էջ 66. Զաքարիա ձևով Ա. էջ 4.—տես իր ձեռագիր հիշատակարանը № 936 Ծառընտիթ Զեռ. էջմիածնի (1687 թվից), Այբարատ 174, 178 (իր ձեռագրի նմանահանութեամբ), Ջարբ. Նոր մատեն. 179—184. Լէօ՝ Հայկ. տպագր. Ա. 280—284. ZAPh 2, 295. Աբրտ. 1870, էջ 151—5:

— 115. Զաքար Դարիբ, տաղասաց (ԺԶ—Ժէ դար). ունի պանդխտական տաղեր.—տես Նղշ. 46 և Տաշեան, Ցուց. 856:

— 116. Զաքարիա փիլիսոփա, աշակերտ Մարգար Պարոնտէրի ի Վարագ. ունի երգեր և դանձեր (Ժէ դար).—Ազգագ. 2261:

— 117. Զաքարիա վարդապետ, տաղասաց. ժամանակն ան-

հայտ.—տես Զեռ. Հալէպի, Ա 208 ա (ձեռագիրը 1743 թվից է):

— 118. Զաքարիա քահանա Շեհրիմանեան, Նոր-Ջուզայեցի, ապրում էր Իտալիայում. նշանավոր է Իտալական գրականութեան մեջ իբրև փիլիսոփա բանաստեղծ, 1764 թվին հրատարակել է ծածկանունով 4 փոքր հատոր, որոնցից գլխավորն է «Ճանապարհորդութիւն Լենրիկոյ Վանտոնի ի Թագաւորութիւնս կապկաց և շնագլխոց», որի մեջ մեծ ճարտարութեամբ ծաղրում է սուտ գիտուններին, քաղաքագետներին, բժիշկներին ևն: Քննադատները համարում են գերազանց քան բոլոր Իտալական փիլիսոփայական վեպերը և նախատիպ Սուրիֆտի «Գուլլիվերի ճամբորդութեան»: Ունի նաև «Բժիշկներ և բժշկութիւն», մի քերթված «Երազ Արիստիպպոսի» ևն ևն: Մեռել է 1784 թ.—Ալիշան՝ Հայ-Վենետ. 507—508, Միսական 476:

— 119. Զաքարիա Կազգուանցի, պատրիարք Պոլսի «1773—1781 թ». հաջորդ Գրիգոր Պատմաճեան պատրիարքի. նախապես աշակերտել էր էջմիածնի դպրոցում. ազդեցիկ և կածքի տեր մարդ էր. նվիրակ էլձմիածնի, ընտրվեց պատրիարք: Գիտենալով որ կաթողիկական հոսանքի դեմ պայքարելու լավագույն միջոցը կրթութիւնն է, ուժ տվեց Մայր վարժարանին, ուր ինքն էլ ուսուցիչ էր, և հասցրեց 7 եպիսկոպոս և 4 վարդապետ: Միևնույն ժամանակ բաց արավ Պոլսում բազմաթիվ թաղային վարժարաններ: Այսպեսով ինքը եղավ ազգային և ժողովրդական հայ դըպրոցի հիմնադիրը: Կաթողիկոսների դեմ լինելով ազգու հակառակորդ և ետ առնելով նրանց խլած եկեղեցիները, զբոսեց լատիններին: Ավստրիայի ու Տրանսիայի դեսպանները միացած՝ դիմեցին Սուլթանին և Չաքարիային գահընկեց արին («1781 թ»): Նրա փոխարեն նստավ Յովհաննէս Համադանցին, և որովհետև սա ավելի ևս խստութեամբ վարվում էր կաթողիկոսների հետ, ուստի նրան էլ գահընկեց արին և ժողովրդական մեծ ցույցերով ետ բերին Չաքարիային («1782 թ»): Չաքարիան շարունակեց իր հոգածու և ուսուցիչներ աշխատանքը՝ մինչև իր մահը «1799 թ»: Ստացել է «ազգասէր» վերագրերը, որ ոմանք բացատրում են «ազգից սիրված», և ոչ թե միայն «ազգը սիրող»:—Ազգագ. 3090—98, 3147, 3155, 3195. Մ. մաշտ. 337 ա. Տաշեան, Ցուց. 118, 810, 991:

— 120. Զաքարիա Տէր-Պետրոսեան, Կոփեցի, պատրիարք, Երուսաղէմի, հաջորդեց Գարբիէլ Նիկիմիդիացի պատրիարքին 1841 թ. նախկին աշակերտ էլձմիածնի և Վենետիկ. ազա միա-

բան Երուսաղէմի. բացավ առաջին անգամ տպարան Երուսաղէմի վանքում (1833 թ). մեռել է 1846 թ.—Ազգապ. 3743, 3829:

— 121. Զաֆար խաթուն, իգ. հիշված է 1526 թվից ուշ գրքոված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Մաղն. էջ 16).— թվում է թե պետք է ուղղել Մաֆար, բայց Զաքար ձևով իզուկան անուններ տեսանք վերևում № 41 և 56:

*ԶԱՔԷՍՍ, ար. ավելի հարազատ ձևն է Զալֆեսու, որ տառադարձված է հուն Zaccariος (> լատ. Zacchaeus, ֆր. Zachée) անունից: Այս անունով հայտնի էր Երիթովում հրեա մեծահարուստ մի մաքսապետ կամ հարկահան, որ հավատարով Յիսուսի քարոզության, ուղեց տեսնել նրան: Հասակը շատ ցածր լինելով բարձրացավ ծառի վրա. Յիսուսը կանչեց նրան իր մոտ և նրա տունը հյուր գնաց: Մեղավոր Զաքէսը դարձի եկավ և իր հարստության կեսը աղքատներին բաշխեց (Ղուկ. ԺԹ. 1—10): Կա նաև նույն անունով մի եպիսկոպոս Երուսաղէմի՝ Բ դարի սկզբում: Հույն բառը ծագեց է եբր. זכאי Zakkai անունից, որ բուն նշանակում է «անմեղ, արդար» (Gesenius 197): Մեր մեջ շատ քիչ է գործածված այս անունը, բայց կա այժմ էլ Զաֆի ձևով, որից Զաֆիեան: Շփոթվում է Զաքարիայի հետ:

— 1. Զալֆեսու, աշակերտ Քաղէսու առաքեալի, ըստ Ալիշան, Լաբուր. յոջ, էջ Ժդ. թվի թե շփոթված է Զաքարիայի հետ: Ունի կանոններ (տես Ձեռ. Վենետ. Բ. 618):

— 2. Զալֆեսու անձանոթ պատմիչ է դարու. գրել է Եկեղեցական պատմություն՝ սկսած առաքյալներից մինչև 700 Ս. ձեռագիրը գտնվում է Նոր-Ջուղայի գրադարանում. բայց մոում է անհայտ: Հայագ. 72:

— 3. Զալֆեսու, հիշված է Գրիգոր անուն անձի հետ (№ 356), Գոշավանքի գանգալատունը, Եկեղեցիներն ու պարիսպները շինողների շարքում, 1291 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 368, Յարութիւնեան՝ Ազգագր. հանդ. Ժ. 35, Արցախ 353:

— 4. Զաֆեսու եպիսկոպոս Արձէշի կամ Քաջբերունեաց, վանահայր Սուխարայ կամ Պառարաստի վանքի, ուր Սարգիս Ապրակունեցին գնաց հաստատեց իր դպրեմանքը, «1389 թ»: Զեռնագրել է Կիրակոս Վիրապեցուն 1397 թ. մեռել է նախ քան «1401 թ». — Մեծոփ. յիշ. ա. Մեծոփ. 35. Դրնդ. 312.—տես Զաֆեսի՝ Մեծոփ. 37.—Ազգապ. 2000, Ձեռ. Վենետ. Բ. 1072: (Ըստ Նոտարք 20 սրա եղբորորդին և հաջորդն է Կարապետ վարդապետ, որ նրա

հիշատակին կանգնեցրել է մի խաչքար՝ 1404 թ):—Տես և Զաքարիա № 72:

— 5. Զաֆի երեց Երզնկացի, տաղասաց, ունի Երզնկայի երկրաշարժի վրա մի տաղ, 1482 թ.—Manus. brit. mus. 284 ա:

— 6. Զալֆեսու տես Զաքարիա № 114:

— 7. Զաֆի անունը հիշված է նաև անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վենետ. Ա. 736:

— 8. Շատ ուշ՝ 1676 թ. հիշված է Զաքէսու գրիչ (Ձեռ. Թաւր. 96):

— 9. Սրանց հետ նույն է արդյոք Զաֆիս, որ իբր նահատակ հիշում է Բարխուտարեանց՝ Արցախ 243 > Նոր վկ. 695 (առանց թվականի):

+ ԶԳՕՆ, ար. < հյ. գգօն «խելոք, իմաստուն» բառից. սրբան համապատասխան է գալիս Զիրաֆ անունը, որ տես Զգօն անունը մեր մեջ չէ գործածված. բայց ունինք Ե դարից Զգօնի գիրքը. «Գիրք որ կոչի Զգօն, արարեալ Ս. Յակոբայ երիցս երանեալ հայրապետին Մծրին քաղաքի» (տպ. Պոլիս 1824): Բայց դարձանալի կերպով ունինք մի անգամ՝

— Զգօն, որդի Ստեփանոսի, Եղբայր Տէրաւազ քահանայի, որ Երուսաղէմում վրթանէս կրօնավորին գրել տվեց մի Գանձարան՝ 1497 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 150 ք (ձեռագրում այս բառը քերված է եղել և հրատարակիչն էլ դնում է հարցականով):

*ԶԵԲԵԴԵՍՍ, ար. տառադարձված է հուն. Ζεβεδαιος (լատ. Zebedaeus, ֆրանս. Zébedée) ձևից, որ ծագում է եբր. זבדיה Zəbadyāh անունից (նշանակում է «պարզ և Աստուծոյ» և առջանում է եբր. זבדי zbd «նվեր, նվիրել» բայից. Gesenius 191): Հին Կտակարանում այս և նման անուններով ծանոթ են շատ անձինք. իսկ Նոր Կտակարանից հայտնի է Յակոբոս և Յովհաննէս առաքյալների հայրը, որով և այս առաքյալները կոչվում են «որդիք Զեբեդեայ», ապա և «Որդիք Որոտման» (հմտ. Մաթ. դ. 21՝ տես. Զեբեդեայ և գրծ. Զեբեդեալ ձևերը): Այս առաքյալների մայրը՝ Սողոմէ, մի օր ներկայացավ Յիսուսին և խնդրեց, որ իր որդիներից մին Յիսուսի աջ մյուսը ձախ կողմը նստի արքայության մեջ (Մաթ. Ի. 20): Թեև Զեբեդէոս և իր կինը ուրիշ բանով հայտնի չեն, բայց նրանց անունը գործածական է մեր մեջ. սակայն շատ հազվադեպ Արական ձևն է Զեբեք, որ կա այժմ (այսպես էր կոչվում մեր համալսարանի դասախոսներից մեկը +). իգականն է՝ Զեբեքի. Ձեռ. Գետերբ. № 4 (Փէ դար),

Ջիբրա Զեռ. էջմ. № 613 (ժէ գար), հագով Զիբրեմ՝ 1683 թ. (Manus. brit. mus. 36 ա), Զիբրայն 1695 թ. (Ձեռ. Հալէպի. Ա. էջ 376):

Չեթիֆուս, իգ. ծագումն անշուշտ օտար է, բայց ձևի պատճառով անասույգ. գտնում եմ մի անգամ գործածված 1453 թ. (Նօտարք 171, որ գրում է սեռ. Զէաբիֆաշին, և Ձեռ. Վասպ. 136, որ գրում է Զեթիֆաշին), — չմտ. էդիմեիէք, էդիլահ, էդիլէգ:

— Զեթիֆաշա, կին մահտեսի Շահֆաշայի, որ ետ գնեց և նորոգել ավեց գողացված մի Աւետարան, 1453 թ: Տես նախահիշատակյալ երկու տեղերը:

ՉեՄԵՆԵՆՈՍ, ար. ծագումն անհայտ. բայց անշուշտ օտար:

— Զեմեմզես եպիսկոպոս, երկրորդ առաջնորդ Արտազի, հաջորդեց Զաքարիային: Սանատրուկ թագավորի ժամանակ բոլոր ճանապարհների վրա իշխան էր. իր եզրայրը Սանատրուկի դահնապետն էր, որ երբ պիտի գլխատեր թաղէոս առաքյալին, սխալմամբ իր եզրոր՝ Զեմեմզոսին սպանեց: Եվ որովհետև Զեմեմզոսը շատ բարի մի մարդ էր, թաղէոսը աղոթեց և «կենդանացրեց նրան»: Սրա վրա Զեմեմզոսը քրիստոնյա դարձավ և թաղէոսը կարգեց նրան առաջնորդ հավատացելոց: Աթուր նստել է «72—76 թ»:— Զեմեմզոս՝ Ուխտ. Ա. խ.— Զեմեմզոս՝ Վկ. թագ. 55, 56. Պտմ. թագ. 73—75. Յայսմ. դեկտ. 23. Զքր. եպս. 280.— Զեմեմզոս՝ Յայսմ. դեկտ. 23.— սեռ. Զեմեմզոս՝ Յայսմ. դեկտ. 23.— Արրս. 1868 թ. դեկտ. էջ 102:

* Զեմեմզոս, ար. ծագումն արաբ. زين الدين zeyn-ad-din «զարդ կրօնի» ձևից. այժմ գործածվում է թուրքերի մոտ, բայց իբր իսլամական անուն. մեր մեջ մի անգամ գտնում եմ գործածված ժի ղարում:

— Զեմատին, որդի Նորիկ Գանձակեցու, որ գնեց մի Աւետարան, 1359 թ.— Ձեռ. Ազուլ. (Արրս. 1911, 388):

* Զեմեմզոս-Մեմիթ, իգ. < արաբ. زينات zinat «զարդարանք, վայելչութուն» + ملك melik «թագավոր» բառից: Այժմ թուրքերի մոտ կա Զիմիթ իգական անունը: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ժե դարում:

— Զեմատուխիֆ (կամ Զիադ-մեիթ), կին Ստեփաննոսի և տատ էդլահի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1475 թ.— Ձեռ. Վասպ. 472—3:

* Զեմեմզոս, ար. < հուն. Ζηνοβιος անունից, որ ծագում է Ζην

«Իոս, Զես, Արամազդ» + βιος «կյանք» բառերից: Այս անունով նշանավոր են Զենոբիոս եպիսկոպոս ասորի, աշակերտ Եփրեմի, Զենոբիոս եպիսկոպոս նահատակ: Հայ բառը ավելի մոտիկ է ասոր. ܙܝܢܘܒ Zinob ձևին, որից էլ փոխառյալ է (Հիւլբ. 336): Ընդունում քիչ է գործածված, նույնպես և այժմ:

— 1. Զեմար Գլակ ասորի. աշակերտ Լուսավորչի. ձեռնագրովեց եպիսկոպոս և կարգվեց վանահայր Ս. Կարապետի վանից, որով և վանքը իր անունով կոչվեց Գլակայ վանք: Գրել է Պատմութիւն Տարօնոյ, այն է Լուսավորչի պատմությունը Ի դարձ ըստ ավանդության, է դարի կեղծիք՝ ըստ քննական բանասիրության: Կեղծիքի զվարճալի ապացույցներից մեկն է հետևյալ տողը. «Եւ դուք մի ինչ աղարտէք զսակաւ պատմութիւնս և կամ թէ Ագաթանգեղոս զայդ ոչ յիշէ. զի ես յառաջագոյն գրեցի քան զնա» (տպ. Երևան 1941, էջ 65):— Զեմար՝ Ուխտ. Ա. հգ. Զեմ. 17, 18. Մամիկ. ա. Յայսմ. օգոստ. 11. Մխ. այրիվ. 37. Դրնդ. 515.— Գլակ՝ Յայսմ. օգոստ. 11, նոյ. 29.— Կլա կլավմեմ՝ Մմբ. պատմ. 72.— սեռ. Զեմարայ՝ Ուխտ. Ա. ծէ., Զեմ. 7, 18—20. Մամիկ. էջ 59.60. Մխ. այրիվ. 60. Օրբ. դ. Մեծոփ. 21. Յայսմ. նոյ. 18.— Զեմարայ՝ Զեմ. անտ. 59.— Գլակայ՝ Վրդն. աշխ. 516.— Զարբ. Հին. դպր. 234—8, թրգմ. 46—49. Ուլաթեան՝ Զեմար Գլակ, Վիեննա 1893. Տէր-Մինասեանց, Հայոց եկեղ. յարար. 29. ՀԱ 1912, 493:

— 2. Զեմուլք, հայր Ալիի, որ Պարսկաստանից գալով, շինեց մի եկեղեցի՝ Արցախի Վերին-Քաղավարդ գյուղում, 1228 թ.— Արձ. Արցախ. 91:

* Զեմեմզոս, իգ. < հուն. Ζηνοβιος անունից, որ կազմված է Ζην «Զես, Արամազդ» + βιος «ուժ, գորութուն» բառերից. ըստ այսմ Զեմեմզոս պատմում է «աստվածագոր»: Այս անունով հայտնի էր Զեմեմզոս թագուհի Պարսիայի, որի ժամանակ Պարսիան Արևելքի ամենածաղկած երկիրն էր (պերի ընկավ Արևելիանոսի ձեռքը՝ 273 թվին):

— Զեմեմզոս. զուտար Միհրդատի, կին Հուզամիստ վրացու, թագուհի հայոց. Տրդատ-Արտաշէսի ձեռքից փախչելու ժամանակ, Հուզամիստը իր Նիկի կնոջը թշնամու՝ ձեռքին չթողնելու համար, դարձավ նրան, բայց նա չմեռավ և ազատվելով մահից՝ ընկավ Տրդատի ձեռքը (53 թ): Տրդատը պատվով պահեց նրան մինչև մահը:— Գրգչ. Բնն. Պատմ. Բ. 205—212, Չամչ. Ա. 306, Լէօ Ս 459:— Զեմեմզոս թագուհու կյանքը ողբերգության նյութ են դարձ-

րել երկու արևմտյան նշանավոր հեղինակներ՝ Crébillon 1674—1762 թ. և Metastasio 1698—1782 թ. վերջինը հայերենի թարգմանեց Վենետիկի միաբան՝ Լ. Եղ. Հիւրմուշ (տես REA 10, 125—7):

*Չենն, ար. հուն. Ζήνων անունից, որ հավանաբար ծագում է Ζήν «Ջև, Արամազդ» անունից, որից նաև Ζηνοβία, Ζηνογένης, Ζηνοδοτος, Ζηνοθεύς, Ζηνοφάνης, Ζηνοφαντος, Ζηνοφιλα են անունները: Չենոն (լատ. Zenon) անունով հայտնի են՝ 1) Չենոն, հիմնադիր դիալեկտիկայի, 2) Չենոն փիլիսոփա՝ հիմնադիր ստոյիկյան փիլիսոփայության՝ ն. Ք. 7. դար, 3) Չենոն փիլիսոփա եպիկուրյան, ուսուցիչ Կիկերոնի, 4) Չենոն Իսաւրացի, կայսր Արևելյան կայսրութեան (474—491 թ) են:

— 1. Չենոն, որդի Պոլեմոն թագավորի Պոնտացոց. պսակվեց թագավոր Հայոց՝ Արտաշէս անունով (18—34 թ). իրան հաջորդեց Արշակ.—Գրգշ. Բ. 197—9, Justi 37 ա, Լէօ Ա. 453:

— 2. Չենոն մատնիչ, «պիղծ և չարագործ», որ Արձկեցի Մուրատշահ անուն բարեպաշտ և ողորմած անձին չարախոսեց քաղաքապետի առջև և նա էլ բանտարկեց նրան և ապա զոհեց ջած, գցելով նահատակեց (1420 թ. ըստ Չամչ. Գ. 441).—Մեծոփ: 110. Ազգապ. 2055 (Մուրատշահին կոչում է նաև Վաղին). Նոր վկ. 230:

*ՉերինթԱՅ, իգ. < պրս. چرین Zerrin «սուկեղեն» + tā «հատ» բառերից, որով ամբողջը դառնում է «սուկեհատ»: Մի անգամ գտնում եմ հիշված ժէ դարում, որ է Զերինթայ խանում 1689 թ. (Bodleian 164):

*ՉերիՍ ար. < հուն. Ζεός Աստվածների հայրը. գործածված է մեր Արամազդի համար. հմմտ. եւ անդ կործանեցին զբազիրն Չևս դիցն Արամազդայ (Ագաթ):

† Չեֆիխ, իգ. < հյ. գեփիւս «քաղցրաշունչ քամի» բառից, որ հունական ծագում/ունի. նորակերտ անուն, որ գործածական է Արևմտահայոց մեջ. հնից չէ ավանդված:

*ՉիԱԳԱԽՇ, ար. < արաբ. چياد ziyād «առավելութուն» կամ چياد ziyāde «առավել» + պրս. بخش baxš «բաշխել» բառերից, իբրև «առաւելաբաշխ» (նա՝ որին ավելի է բաշխված): Մի անգամ գտնում եմ գործածված ժԴ դարում:

— Զիատրախշ, որդի Արդուլմսհի. մեռավ 1327 թ.—Չեռ. Ազուլ. (Արբու. 1911, 461):

*ՉիԱԳՄԵԼԻՔ, իգ. < արաբ. چياد ziyāde «առավել» + ملك

melik «թագավոր» (իրբ «ավելի քան թագավոր»): Մի անգամ գտնում եմ գործածված՝

— Զիադմելիք, զուտոր Նաչերեսի և ջուր թաղէս արեղայի, որ գնեց 1352 թվին գրված մի Աստուածաշունչ: Գնման թղթականը անհայտ է:—Չեռ. Վասպ. 8: (Տես և Չենատ-մելիք):

*ՉիԱԳՄԱՇԱ, իգ. < արաբ. چياد ziyāde «առավել» + پادشاه paša բառերից (իրբ թե ավելի քան փաշա). հմմտ. Գիադմելիք: Երկու անգամ գտնում եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Վասպ. 450), երկուսն էլ գրված Զիաթփաշա, ուր ք կարծում եմ թավացած՝ հաջորդ փ-ի ազդեցութեամբ, փախանակ դ: Տես և Զիաթ:

*ՉիԱԹ, ար. < նախորդ Զիադփաշա կամ նման մի անունից (հատկապես տես Զիաթանդաթ) կրճատված ձև: Այժմ էլ գործածական է թուրքերի մեջ Զիյադ ձևով՝ իբր արական անուն: Մեր մեջ մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1592 թ. (Չեռ. Վասպ. էջ 724):

ՉիԱԹԱՆԴԱՐ, ար. ծագումն անհայտ, թեև անշուշտ օտար է՝ նման նախորդներին: Գործածված է մ գտնում մի անգամ ժէ դարում (Չեռ. Թաւր. 18 ք):

*ՉիԲԱ, իգ. < պրս. چياد ziyā «զեղեցիկ և վայելուչ» բառից. Գարսից մեջ ևս կա Zibāčihra իգական անունը, որ բուն նշանակում է «զեղազեմ» (Justi 384 ք): Զիպա անունը գործածական էր Գոյում՝ անցյալ դարում: Հնագույն հիշատակութունը զբոսնում եմ ժէ դարից (Չեռ. Սանաս. 17 ք):

*ՉիԲԻԴԱ, իգ. < արաբ. چياد Zebīda անունից. այս անունով հայտնի է Հարուն-էլ-Ռաշիդ ամիրապետի կինը (Կամուս, հտ. Ա. էջ 615). այժմ էլ գործածական է թուրքերի մոտ՝ Զիբիդա ձևով, իբրև իգական անուն: Մեր մեջ մի անգամ գտնում եմ հիշված Զիպիտա ձևով՝ 1771 թ. (Այրարատ 226):

ՉիԹԱՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշված 1685 թ. (Bodleian 244):

*ՉիԺԱՉԱԴԱ, իգ. < անշուշտ օտար է և հատկապես փոխառյալ պարսկերենից, ինչպես ցույց են տալիս չ ձայնը և բառի երկրորդ մասը՝ چياد zāda «ծնյալ, ծնունդ»: Բայց որովհետև չկա պարսկերենում զիծա ձևով մի բառ, ուստի առաջարկում եմ կարգալ Զիյազազա, որ է < արաբ. چياد ziyā «լույս, արևի ցուլք» + պրս. چياد ziyā «զարկած», իբր «լույս ցուցած»: Մի անգամ գտնում եմ հիշված 1771 թ. (Այրարատ 226): Այժմ էլ թուրքերի

մեջ գործածական է Ջիյա արական անունը, որ իրենք էլ ըմբռնում են իբրև ցողք, լույս»:

*Չիլի, իգ. < կրճատված է Չիլիաթն ձևից, որ տես տակը: Այս կրճատ ձևով գտնում եմ մի անգամ գործածված 1668 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 296):

*ՉիլիեԱն, իգ. (որոշիչ հոդով՝ Չիլիաթն) < արաբ. ܨ zill «սովեր, շուք» + պրս. 𐭪𐭫 xān բառերից. ամբողջը լինում է zill-i xān «խանի սովերը կամ շվաքը». հմմտ. zill-i-sultān (պարսկական իշխանական տիտղոս) և zill-ullah «սովեր Աստուծու» (Օսմանցի Սուլթանների տիտղոսը): Ըբեր մեջ Չիլիաթն անունը մի անգամ գտնում եմ հիշված 1667 թ. (Չեռ. Նոր-Քայազ. 3 ք), Սրանից կրճատված ձև է Չիլի, որ տես վերը:

*Չիլֆի, իգ. < պրս. 𐭪𐭫 zulf, zūf «խոպուպիք» բառից, իբրև ած. zūfī, որ է իբր «Վարսենիկ»: Հիշված է 1647 թ. (Չեռ-Քաւր. 101 ք), 1648 թ. (Չեռ. Նոր-Քայազ. 37 ա, 38 ք), 1653 թ. (Չեռ. Քաւր. 45 ք): Այլիչ հարազատ գրչություն է ներկայացնում Չիլֆի՝ 1668 թ. (Չեռ. Հալէպի, Ա 212 ա): Այս վերջին ձևով գործածական է նաև այժմ Թուրքերի մեջ էլ (Չիլֆի ձևով), բայց արական է: Տես և հաջորդը:

*ՉիլֆիեԱն, իգ. կազմված է նոխորդ Չիլֆի անունից + xān «խան»: Հիշված է 1490 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Նոր-Քայազ. 23 ք):

*ՉիեԱթոն, իգ. կարծում եմ < արաբ. ܨ ziyā ցույս, ցողք» բառից + xatun «խաթուն»: Մի անգամ գտնում եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Վասպ. 260):

*Չիկ, ար. < իրանական Zik անունից, որ ըստ Justi մի բարձր տիտղոսի և պաշտոնի անուն է, որ հետո հատուկ անուն դարձավ: Այս անունով հայտնի են՝ Չիկ նուիրակ, որ Շապուհ արքան Պարսից իբրև դաստիարակ նշանակեց Հայոց Խոսրով Գ թագավորին (Բուգ. Չ. ա.), Չիկ՝ նուիրակպետ Պարսից (Բուգ. Գ. լե.): Տառադարձված է հուն. Ζιχ-ζιγ, արաբ. Zix (Հիւբը. 41, Justi 385 ք):

— 1. Չիկ Դիմաքսան, անդամ Շահապիվանի ժողովի «444 թ».— Այրարատ 519, Հայասպ. 160 (սեռ. Ձկա), Ազգապ. 331 (ըստ մի օրինակի):

— 2. Չիկ տէր Վանանդայ, մասնակցեց Դուինի եկեղեցական ժողովին, որ գումարեց Բաբկէն կաթողիկոսը՝ 506 թ.— Կիրք թղ. ը (էջ 42). Ազգապ. 504 (վերջինս գրում է Չիկ Դիմաքս-

ան, որ սակայն չի համապատասխանում Գիրք թղթոցին, որից արտագրում է ինքն էլ: Այսպեսով Չիկ Դիմաքսանը նույնանուն է նախորդի հետ, որ 62 տարիների անջրպետով բաժանված է սրանից: Եթե Չիկ Ա Դիմաքսանը Շահապիվանի ժողովին մասնակցած լիներ 30 տարեկան հասակում, Դուինի ժողովի ժամանակ պիտի լիներ 92 տարեկան, որ անհնարին չէ, թեև դժվարին: Կարևոր է միայն իմանալ թե ինչ աղբյուրի վրա հենվելով՝ Ազգապատումը Չիկ Վանանդեցին դարձնում է Չիկ Դիմաքսան):

*ՉինԱ, իգ. հնից չէ ավանդված. գործածական է այժմ կողկասում, փոխառությամբ ուսու. Зина անունից, որ փաղաքշական է Зинаида անվան: Այս վերջինն էլ փոխառյալ է հունարենից և ծագում է Ζίγν «Ձևս, Արամաղղ» աստուծու անունից: Բուն նշանակում է «դուստր Ձևսի»: Այս անունով հայտնի է Պոզոս առաքյալի ազգական և աշակերտ Ձեմայիտա կամ Ձիմայիտա նահատակներին, որ նահատակվեց Տարսոնում՝ Ա դար (Յայսմ. Միսուան 286 ա).— Ֆրանս. Zenéide, գերմ. Zeneide, անգլ. Zeneida.

+ ՉինԱիՈՐ, ար. < հյ. գիծուոր բառից, որ Ս. Սարգսի վերադիրն է. գործածական է այժմ Ղարաբաղում. պատահաբար կա նաև պրս. Zināwar անունը (Justi 264 ա, 386 ա):

*ՉիրԱԲ, ար. < պրս. 𐭪𐭫 Zirak անունից, որ բուն նշանակում է «խելոք, սրամիտ»: Այս անունով էր կոչվում այն իմաստուն մոզպետը, որ Ձոհակին գուշակեց նրա մահը և Ֆէրիդունի գալուստը (Շահն. հտ. 1, էջ 54). հմմտ. նաև Ժիրաֆ գուրավար թուրք (Արծր. Գ. ք), Zirak իշխան ֆղան կանդահարում (Justi 386 ք): Գործածված է մեր մեջ ԺԶ—ԺԷ—ԺԸ դարերում: Այսպես՝ հնագույնն է 1557 թ. (Չեռ. Վասպ. 660), ապա գալիս են 1604 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 267. միասին հիշված են երեք եղբայրներ՝ Չիրաք, Շիրաք, Միրաք), 1626 թ. (Չեռ. Վասպ. 872), 1627 թ. (Ֆ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ յխա և շար.), 1649 թ. (Երեմ. չէլ. օրագր. 7), 1682 թ. (Չեռ. Վասպ. 580), 1708 թ. (անդ 564—5), և վերջին անգամ՝ 1710 թ. (անդ 1032): Առանց թվականի հիշատակության է Թորոս աղբ. Բ. 342: Այժմ խափանված է: Սրա փաղաքշական ձևն է Գիրո, որ գրտնում եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Վասպ. 550):

ՉիրՀԱՐ, իգ. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԵ դարից ուշ (Չեռ. Քաւր. 41 ք):

ՉՄԵՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված

եմ գտնուեմ անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1509 թվից ուշ (Չեռ. Վասպ. 644, սեռ. Զրմեդիմ ձևով):

*ՋՄՐՈՒԹ, իգ. < թրք. 370 zümürüt «զմբուլետ» բառից, որ իբրև անձնանուն գործածական է նաև Իսլամների մոտ. հմտտ. Zemroud զուսար Բաղդադի իշխանի (Les mille et un jours, Paris 1844, էջ 64): Հայոց մեջ գործածվում է երբեմն Զմբուլստ ձևով, բայց ավելի շատ Զմբուր: Հնացույն հիշատակությունը 1393 թվից է (տես տակը): տալիս ենք նաև ժե դարի հիշատակությունները. չենք հիշում ժԶ-ժԷ դարերի հիշատակությունները: Կենդանի է մինչև այժմ հետնյալ վայրերում:

— 1. Զմբուր, զուսար Խնկիկի և քույր Թաղեսու կրոնավորի, որ Աղթամարում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1392 թ. և մի Աւետարան էլ Զաքարիա կրոնավորին՝ 1393 թ.—Չեռ. Վասպ. 226—8:

— 2. Զմբուր, կին Ստեփանոսի և մայր Յովհաննէս արեղայի, որ Մովկաց Սուրբկանց գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1433 թ.—Չեռ. Վասպ. 204:

— 3. Զմբուր, կին Առաքելի և տատ Յովհաննէս տանուտերի, որ Աղթամարում՝ Դանիէլ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1436 թ.—Չեռ. Վասպ. 373:

— 4. Զմբուր, զուսար Ներսէս քահանայի և քույր Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ Նախավկայի վանքի առաջնորդն էր և ստացավ մի Յայսմաուրք, 1438 թ.—Չեռ. Քար. 41 ա:

— 5. Զմբուր, կին Մկրտչի՝ հոգևոր հոր Դրիգոր քահանայի, որ Աղթամարում գրեց մի Աւետարան՝ Սուլտան-մելէքի համար, 1452 թ.—Չեռ. Վասպ. 414:

— 6. Զմբուր, կին Յովհաննէս քահանայի և մայր Վարդան գրչի, որ Վան քաղաքում գանազան ձեռագրեր է արտագրել 1452—1465 թվերին (տես Վարդան անվան տակ).—Չեռ. Վասպ. 138, Նոտարք 111, 169, 171, 172, 222:

— 7. Զմբուր, մերձավոր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց ժողովածու քերթուածոց, 1469 թ.—Չեռ. Վեներտ. Բ 1114:

— 8. Զմբուր քույր Զահվիլի, որ Մուղնիում ստացավ մի Դանձարան, 1484 թ.—Չեռ. Սանաս. 25 ա:

— 9. Զմբուր, կին Ստեփաննոսի՝ որդւոյ Արապչահի, որ իր Յովհաննէս քհ., Յակոբ և Սուլթանշահ եղբայրների հետ գրել

տվեց մի Աւետարան, Մարգարայ գրչին՝ Աղբակի Երնկանի գյուղում, 1490 թ.—Չեռ. Վասպ. 311:

+ ՋՄՐՈՒԹՏ, իգ. < 37. գմբուլստ թանկագին քարի անունից. հմտտ. իր հոմանիշ և համազոր անունը՝ Զմբուր: Հիշատակված է մեր մեջ ժԴ և ժԵ դարերում, մի մի անգամ. ազա խափանվել է՝ անգի տալով Զմբուր անվան, որ թուրքերեն է:

— 1. Զմբուլստ խաթուն, Պարսից աղնվտկան ցեղից. ընդունեց քրիստոնեությունը և եղավ կին Խաուսա իշխանաց իշխանի (1212-23 թ.)—Յովսէփեան՝ Ներթեր և ուս. Ա. 17:

— 2. Զմբուլստ խաթուն, կին Սմբատի, կալվածներ է նվիրել Հոտամոսի վանքին. 1234 թ. Արձ. Երբակ 24:

— 3. Զմբուլստ խաթուն, կին Պրտուխի (կամ Պտուղի) և մայր Դանիէլ արեղայի, որ Մաղարդի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1427 թ.—Չեռ. Պետերր. (ՀՈ. 1892, 83 ա) Չեռ. Վենետ. Ա. 414:

— 4. Զմբուլստ. հետո էլ Զմբուլստ ձևով հիշված է 1708 թ. (Չեռ. Վասպ. 363—4):

*ՉԵՐԱՆՆԵԱՆ, ար. < պրս. 370 sind (Սինդ գավառի անունն է՝ Չնդկաստանում)+ 370 sah «թագավոր» (իբր Սինդի երկրի արքա): Դանում եմ գործածված մի անգամ ժԳ դարում:

— Զեղանշահ, իր կնոջ Մարթայի հետ ուխտի գնաց Արտավազոյ վանքը, իր քեռի Սարգսի առաջնորդության ժամանակ և նվերներ արեց վանքին, 1224 թ. Սմբատեանց՝ Դեղարքունի, էջ 365:

*ՉՈՉԱՆ. իգ. < թրք. 370 zümm «ամառանոց» բառից. հիշատակված եմ գտնուեմ երկու անգամ, երկուան էլ անթվական հիշատակությունց մեջ, առաջինը 1453 թվից հետո (Չեռ. Վասպ. 419՝ տպված Զոլաևի) և երկրորդը՝ 1481 թվից հետո (Չեռ. Վասպ. 489՝ սեռ. Զոգանիմ ձևով):

*ՉՈԹԻԿՈՍ, ար. < հուն. 370 370 «կենսատու, կենսալի» կամ մի ուրիշ նման ձևից աղծատված: Մի անգամ հիշված եմ գտնուեմ՝

— Զօրիկաւ եպիսկոպոս ի կողմանս Հայոց, 160 թ.—Արրտ. 1868, 58 ա:

*ՉՈՂԱՆ, իգ. < արար. 370 zühal «երևակ մոլորակը» բառից: Խանանին վկայությունը ժԳ դարից է (տես տակը), որից հետո զօղարում է գործածությունից: Նորից է երևան գալիս ժԶ դարում և գնում է մինչև ժԷ՝ գարի կեսը Այնուհետև խափանվում է:

— 1. Չուհալ Կարբջի, որդի Գորգիկի, նվերներ է արել Ա-
նիի կաթողիկէին, 1235 թ.—Արձ. Շիրակ 72:

— Չոհալ ձևով հիշատակված է 1507 թ. (Կամենից 161),
1601 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՂԱ 1926, 548), 1605 թ. (Manus. brit.
mus. 71 ր) 1617 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 509), 1621 թ. (Քորոս
աղբ. Բ. 425), 1639 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 279 ր), և վերջին
անգամ 1724 թ. (ՂԱ 1894, էջ 50 ա):

*ՉՈՀԱԿ, ար. < արար. ܙܘܚܐ Zohāk կամ Zahāk անունից, որ
Պարսից Աժդահակ թագավորի անվան կրճատ Դաեազի ձևից է
տառադարձված: Մեր մեջ գործածված եմ գտնում միայն մի ան-
գամ, ԺԳ դարում՝

— Չոհազ, մերձավոր Յովսէփ փիլիսոփայի, որ Դրազարկի
վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1295 թ.— Բարխուտ. Ար-
ցախ 41:

*ՉՈՀՐԱԲ, ար. < պրս. ܙܘܚܪܐ Suhrahb անունից, որ բուն
նշանակում է «կարմրափայլ» (կազմված է surx «կարմիր» + āb
«ջուր, փայլ» բառերից՝ ըստ Justi 313 ա): Այս անունով էր կոչ-
վում Ռոստամ քաջի որդին, որի համար Շահն. հտ. 2, էջ 64 աս-
ված է. «Նրա բերանը ժպտում էր և նրա դեմքը փայլում էր,
զրա համար նրա անունը զրավ Սոհրաբ»: Այս անունով ուրիշ
անձինք (թվով ընդ ամենը 27 հոգի) տես Justi 212—3: Պատա-
հական նմանություն ունի պրս. ܙܘܚܪܐ zuhrāb «է թռչուն ինչ որ
ի պահու առաւօտու յառաջ քան զամենայն թռչունս զարթու-
ցեալ՝ ազաղակէ»: (Justi 388 ա այս վերջինից է դնում թէ հյ.
Չոհրաբ և թե վրաց. Zurab ձևերը: Հնագույն գործածությունը
մեր մեջ ժե դարից է և կենդանի է մինչև այսօր, որից էլ Չոհ-
րաբեան ազգանունը: Գրված է ըստ զանազան ձեռագրերի՝ Սու-
րապ, Չուրաբ, Չոհրաբ, Չոհրապ, Չոհրապ, Չորաբ, Չաւրհապ,
Չաւրհապ, Չաւրապ ձևերով: Այսպես Չաւրհապ 1595 թ. (Սիսա-
կան 42, 50, Կրպտ. եպս. Դոփեանք 98), Չոհրապ 1555 թ. (Ma-
тер. Арх. Кавк. III, 96), Չաւրհապ 1556 (Սիսական 182), 1578
թ. (Կրպտ. եպս. Դոփեանք 187—8, Ձեռ. Վասպ. 11), Չոհրապ
1609 թ. (Ձեռ. Սեբ. ՂԱ 1927, 142), Չաւրհապ 1627 թ. (Ձեռ.
Ներս. 40 ր, Սիսական 359), Չորապ 1654 թ. (Սիսական 84—85),
Չաւրապ 1655 թ. (Այրարատ 340), Սուրապ 1726 թ. (Ձեռ.
Նոր-Քայապ. 22 ր):

— 1. Չաւրապ քաջ, որդի Յովհաննէսի, որ նրա հիշատա-
կին մի խաչքար է կանգնեցրել Վաստկաշէն (Բասարգեշար) գյուղ

ղում, 1456 թ.—Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 604: (Սրա հետ նույն
է Սիսական 71 «Քաջ Չոհրաբ. ի թվ. 2է» (=1458 թ.)=Չաւա/
կան, Բ. 119, Կոտարք 188. թվականի տարբերությունը Ե և է
տառերի նմանություն պատճառով է):

— 2. Չաւրապ, նահատակվել է «ի սէրն Գրիստոսի» 1576
թ. գերեզմանաքարը գտնվում է Աղամիան գյուղի գերեզմանա-
տան մեջ:—Սմբատեանց, Գեղարքունի 508:

*ՉՈՀՐԱՅ, իգ. < արար. ܙܘܚܪܐ zuhra «արուսյակ, լուսատոզ»
բառից, որ Մահմեդականների մոտ այժմ էլ իգական անուն է: Իբրև
հասարակ անուն լավանդված է մեր մեջ է դարից (Շիր.), բայց
իբրև անձնանուն՝ հնագույն հիշատակությունը ժԲ դարից է:

— 1. Չարիոյ! զուստր Ռոմանոսի և քույր Սահակ քահա-
նա Անիցու, որ ստացավ Գետաշէնի նշանավոր Աւետարանը: 1211
թվին արդեն մեռած էր:—Յովսէփեան, Նիւթեշ և ուս. Ա. 43:

— 2. Չոհրայ, կին Սարգսի, հիշված է 1311 թվից հետո
(Փե դար).—Ձեռ. Քաւր. 74 ր:

— 3. Չոհրա, հիշված է 1593 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքա. 1911,
էջ 562):

ՉՈՂՈՄ, ար. ծագումն անհայտ. զուցե Սողոմոն? մի անգամ
գտնում եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում, որ
գրված է 1574 թվից առաջ.—Ձեռ. Վասպ. 681:

ՉՈՄԵ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ միայն ունինք
ավանդված՝

— Չուճ, իշխան Սահառունեաց. մին այն չորս նախարար-
ներից, որոնց Տիրան Բ ուղարկեց Դանիէլ քորեպիսկոպոսի մոտ,
հրավիրելու կաթողիկոսական աթոռը «347 թ».—Բուզ. Գ. ժդ.
(Գրգշ. Դնն. Պատմ. Գ. 33 ընդունելով կայցական հոլով, ուղղա-
կանը դնում է Ռմն: Իսկ Marquart, Հայ Բդեաշխք, Վիեննա 1903,
էջ 12 գումն, ոմն համարում է միջակ անուն «մեկը, մեկին»: Նը-
կատում է նաև, որ Բուզ. Գ. ժր «Սահառունեաց իշխանը գիտ-
մամբ բոլոր յիշուած իշխաններուն մէջ անանուն կը մնայ»):

*ՉՈՅԻ, իգ. < հուն. Դոյ անունից, որ բուն նշանակում է
«կյանք». սրանից է նաև ուս. Зоя. մեր մեջ չէ գործածված.
կա միայն՝

— Չոյի, զուստր հունաց Կոստանդին Ը կայսեր, որ Աքշա-
կունեաց հարստության վերջին շառավիղն էր: Չոյ է նախնական,
մեքենայող և անհանգստ մեկն էր. ամուսնացավ Ռոմանոս Ար-
գիրոսի հետ, որ Կոստանդին Ը-ից հետո կայսր հրատարակվեց

(1028 թ), Չար Զոյէն նախ մի վանքի մեջ փակեց իր քրոջ՝ Քէոզորային և ապա թունաժողոմի իր ամուսնուն՝ Ռոմանոսին, բայց տեսնելով որ մահը ուշանում է, բազմիսի մեջ խեղդելով նրան մահվանից հետո ամուսնացավ Միքայէլ Ե-ի և սրա մահվանից հետո էլ Միքայէլ Ե-ի հետ (1041), Երկրի իշխանութունը ավերազատեալ իր ձեռքն առնելու համար, Միքայէլ կայսրը Զոյէին վանքի մեջ փակեց. սրա վրա ժողովուրդը ապստամբվեց և մեծ բազմութեամբ պալատի վրա արշավեց: Ապստամբների մեջ մեծ գեր ունեցան մանավանդ կանայք, որոնք հերարձակ ու փայտեքով դիմված ավերում թալանում էին ամեն ինչ և կոտորում հակառակորդներին: Նրանք պահանջում էին Չոյէին, որին իրենց մայրն էին կոչում: Երբ ամբողջ հասավ պալատ, քարացած մնաց, երբ պատշգամբում տեսավ Զոյէին, թագը գլխին, թագավորական ծիրանին հագած և իր ամենաճոխ զարդերով զարդարված: Իր ամուսինը՝ Միքայէլ Ե խոհեմութուն էր ունեցել վանքից նանկու նրան և պալատ փոխադրելու: Բայց նա անխոհեմութուն էր ունեցել Զոյէի կողքին կանգնած՝ դուրս գալու ժողովրդի առաջ: Ամբողջ սկսեց նախատել ու նետերով հարվածել նրան: Կայսրը երամայեց իր զորավարին՝ կոտորել ամբողջը. նույն օրը 2000 դիակ փակեց ժողովուրդից: Բայց այս կոտորածը ավելի զրգոնեց ժողովրդին, որ երկրորդ օրը նոր ուժերով և ավելի կատաղութեամբ հարձակվեց պալատի վրա: Հազար զոհ նորից ընկավ ժողովուրդից: Բայց ժողովուրդը չընկնվեց, զրավեց պալատը, ջարդեց փշրեց ամեն ինչ, կայսրը փախավ և մի վանք մտնելով իր կյանքը ազատեց (1042): Ամբողջ վանքից արձակեց Զոյէի քրոջ՝ Քէոզորային և երկուսին միասին կայսրուհի հրատարակեց: Մի ժամանակ հետո Քէոզորան կրկին վանք մտավ, իսկ Զոյէն ամուսնացավ Կոստանդին Մոնոմախոսի հետ (1042—1055): Զոյէն մեռավ 1050 թվին և հույն եկեղեցու սրբոց կարգը դասվեց:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք Բ. 381—395

*ՉՈՍԻՄԷ, իգ. < հուն. Զոսիմոս անունից, որ նշանակում է «կորովի, կենսութի» (ծագում է Հօաւ ասպրի» բայից): Կա նաև նույնի արաբեր, որ է Զօսիմոս, որ և իբրև հասարակ աշուճ նշանակում է «կորովի, կայտառ»: Իբրև անձնանուն՝ երկուսն էլ գործածական էին հունաց և լատիներերի մեջ: Այսպես կան՝ Զոսիմոս՝ հույն պատմիչ և դարբից, Zosimus պապ Հռոմի 417—8 թ, Զոսիմոս զոբոական՝ նահատակ, Զոսիմոս լեռնակաց կրոնավոր նահատակ, Զոսիմոս ճգնավոր, որոնց վերաբանությունը անցել

է մեր Թայմաուրքի մեջ: Արահան ձեռ տես հաջորդով. իսկ իգ. Զոսիմոս. Յիւր հիշում է Քր. քիր. 40 իբրև օրինակ նատուկ անվան, որ չկա հույն բնագրում: Շատ ավելի ուշ ունինք Լեհանայոց մեջ Զոսիմոս անունը՝ 1630 թվից (գրված է Չոնխաւ. տես Տարեան, Ցուց. 953):

*ՉՈՍԻՄՈՍ, ար. ծագումը տես նախորդ հոդվածում: Պահված է մեր մեջ մի անգամ Զոսիմա ձևով. այսպես՝

— Զոսիմա քահանա Հաղարծնի. շինել է տվել մի անագին կաթսա և նվիրել նույն վանքին՝ 1232 թ: Կաթսան գտնվեց Հաղարծնի վանքի խցերի առաջ թաղված և այժմ Հայաստանի Պետական պատմական թանգարանում: Է: Արձանագրութունն է. «Ի թ. ՌՁԱ ես Զոսիմա քահանայ մեղապարտ անձամբ ստացա զկորս յարդեանց փոց. միարանքս կտուն ինձ ի տարին Ա ժամ Գորգա զարավարի տանին»: Սմբատեանց՝ Կեղարքունի 182, Բարխուսարեանց՝ Արցախ 369, Շողակաթ 184:

ՉՈՐԹ, ար. ծագումն աննայտ: — Չորր կպիսկոպոս, խորհրդական Մեծն Ներսէսի (1353—373 թ) և տեսուչ աղքատանոցների. — Բուզ. 2. և. — սեռ. Զորթայ՝ անդ:

ՉՈՐԹՈՒԱԶ, ար. ծագումն աննայտ: — Զորթուազ եպիսկոպոս Վանանդի. ժամանակակից Խոսրով Կ (մ. «415 թ») թագավորի. — Բուզ. 2. Ժբ. — սեռ. Զորթուազու՝ Բուզ. 2. Ժբ. (ցանկում Զորթուազայ): [Չամչ. Ա. 448 դրում է Զորթուազ]:

ՉՈՒԱՏ, ար. ծագումն աննայտ: — Չուատ, եղբայր Սարգիս արքայայի, որ օրինակից Ռսկեփորիկը Գլաձորում, 1317 թ. այդ թվականից առաջ Զուատը նահատակվել էր անօրեններից՝ տակավին հրիտասարդ հասակում. — Չեռ. Վինետ. Բ. 857, Սխական 133, Կոր վկ. 120. Ազգապ. 1838:

*ՉՈՒԱՐ, ար. պրս. Ժոյ Zavār անունից. որ բուն նշանակում է «սպասավոր»: Ռուստամ քաջի եղբոր անունն է: Հայոց մեջ ունինք մի անդամ ԺԸ դարից (տես տակը), բայց կա նաև Զաւարեան ազգանունը (Կովկաս):

— Զուար քահանա Ճիյերճիողլու. գրել է Երուսաղէմի Ս. Տեղեաց նկարագրութունը և ազգային կյանքը (1712 թ): — Երեմ. չէլ. օրագր. ստաջարան, էջ իր, ծան.):

*ՉՈՒԱՐԷՆ, ար. փառաբանական անուն, որ կազմված է իրան.

en մասնիկով ինչ Սուրեն, Գուրգեն, Արտեն, Վազգեն, Բարկեն ևն (Հիւրը. 90). հմմտ. ۱۰۵۰ Zawāra զորավար պարսիկ՝ Համազկերանի ճակատամարտում (Շահն. հտ. 2, էջ 23):

— Զուարին Անձաւացի, Յազկերտ Բ-ի բանտարկած նախարարներից մին (c152 թ.)— Եղիշ. 150: (Չամչ. Բ. 86 գրում է Զուարէն կամ Զուրէն):

+ ԶՈՒԱՐԹ, իգ. < հյ. Զուարթ «ուրախ» ածականից. նորակերտ անուն. համապատասխան են հյ. Ուրախ և պրս. ۲۰۰۰ Xurrām անունը (արսական), որ նույնպես նշանակում է «ուրախ» (ԳԻ 204):

*ԶՈՒԱՐԻ՛Կ, ար. < Զուար անունից -իկ փաղաքական մասնիկով:

— Զուարիկ, գավակ Թոււսայի, ազգական Կարապետ կրոնավորի, որ Սզկայու վանքում օրինակել տվեց Հին Կտակարանը, 1381 թ.—Չեռ. Ազուր. (Արրաւ. 1911, 850):

+ ԶՈՒԶԱՅ, իգ. < հյ. զուզայ բառից, որ մի տեսակ արծաթե պրամի անուն էր և գործածվում էր դեռ ժ դարում (տես Արմ. Բառ.):

— 1. Զուզայ (սեռ. Զուզին ձևով), մայր Յովհանէս քահանայի, որ մի այլի է նվիրել Մակարավանքին (Ղազախ), 1260 թ.—Բարխուտ. Արցախ 375:

— 2. Զուզայ (սեռ. Զուզային) մայր (կամ կին) Մխիթարի, որ էր առաջնորդ նորատուս գյուղի (Թվականն անհայտ)—Շահ-խաթ. Բ. 239, Սիսական 47, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 485:

ԶՈՒԹՂՈՒ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մեկ անգամ գտնում եմ գործածված 1624 թվի մի արձանագրության մեջ՝ Յովսէփ-եան՝ Մազբակեանը 252:

ԶՈՒԹ, ար. ծագումն անհայտ:

— Զուիթ ևրեց Արտաշատի. աշակերտ Մեծն Ներսէսի. իբրև հովիվ՝ կամովին հետևեց գերիների բանակին դեպի Պարսկաստան և Շապուհի ձեռքով նահատակվեց (Արշակ Բ-ի գերությունից հետո), «369 թ.»—Բուզ. Դ. ծե, ժգ. Մամ. անեց. 67.—Զրատ՝ Յայսմ. փետր. 3.—սեռ. Զուիթայ երիցու՝ Բուզ. Դ. ծգ, ծէ.—սըրանից սիւսլվելով Սորենացին, գրել է ուղ. Զուիթայ, որով և հյց. գԶուիթայ երեց՝ Սոր. Գ. լե.—գԶուիթայ երիցուէ՝ Սոր. Գ. լե.—նրան հետևելով՝ ուղ. Զուիթայ՝ Արծր. Ա. ժ.—գԶուիթայ քահանայի՝ Արծր. Ա. ժ.—նաև սեռ. Զուատայ՝ Յայսմ. փետր. 3.—այլ ձձ. Զուրա, Զուիղա՝ տես Տաշեան, Յուց. 1088:

*ԶՈՒՒԱԼ, իգ. < արաբ. ذى زوليا «պարզ, մաքուր, հստակ, զվեռ»): Զուլլալ բառը սակայն Պարսից մեջ ունի շատ հատկանշական նշանակություն, որ Գէորգ զպիրը իր Բառարանում (էջ 72 ր) հետևյալ ձևով է բացատրում. «Բայց որ առ մարդիկ հոչակեալ է՝ այն է, զի մինչ ի յոյժ բարձրագոյն լերինս ձիւնն ոչ հալի, և ամ ըստ ամէ յիրերաց վերայ ձիւն տեղացեալ՝ հնանայ, արտադրի ի մէջ ձևանն իր ինչ հանգոյն սրդոն ըստ չափու մատին, և ջուրն որ է ի մէջ նորին՝ այնչափ քաղցր է՝ մինչև հաւասարիլ նմա քաղցրութեան շէքերի, և այն է որ կոչի Զիւլլալ»: Սրա հետ կարելի է համեմատել Ստրաբոնի տված տեղեկությունը. «Ասում են թի ձյունի մէջ սառչելուց դատարկ գնդեր են ձևանում, որոնք պարունակում են մաքուր ջուր. սրանց պատյանը կտրում են ու խմում: Զյունի մէջ կան նաև անասնիկներ, որ Ապոլլոնիդէսը կոչում է սկոլեքս (որդ). իսկ Թէոփանէսը թրիփս (ցեց): Այս անասնիկների ծնունդը նմանէցնում են այն ճանճիկներին, որոնք առաջ են գալիս բովերի բոցից ու պաղախից» (Ստրաբոն |Հայոց մասին|, Երևան 1940, էջ 57): Մեր մեջ Զուլլալ իբրև անձնանուն գործածված է ժե—ժէ դարերում: Այժմ խափանված է:

— 1. Զուլլալ (խաթուն), դուստր Յովհաննէսի և կին Արթուրյանի. Աղթամարում Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Սաղնապատի Ս. Կարապետ եկեղեցուն, 1470 թ.:—Չեռ. Վասպ. 459:

— 2. Զուլլալ խաթուն, ազգական Էղլշահի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1475 թ.—Չեռ. Վասպ. 473:

— 3. Զուլլալ խաթուն, թերևս կին Տէր Յովհաննէս Մանկասարի՝ ուսուցչի Յովհաննէս քահանայի, որ Արճէշի Սոսկոն գյուղում օրինակեց մի Աւետարան, 1489 թ: Զուլլալ խաթունը շատ մէրութիւն» արել էր պրչին:—Քորոս աղբ. Բ. 437:

— Զուլլալ անունը հիշված է նաև 1534 թ. (Չեռ. Պետերր.— ՂԱ 1892, 52 ա), 1552 թ. (Չեռ. Վասպ. 654-5), 1576 թ. (տպ. Ղուլլալ՝ Չեռ. Սեր.— ՂԱ 1925, 470), 1675 թ. (Շահիկեան, Հնութ. Ակնայ 83). մի քանի անգամ էլ հիշված է Չեռ. Արգ. յովհ. էջ 163—4 (ժԼ դար). բայց հրատարակիչը վրով հայցական է կարծել և էջ 235 անվանացանկում էլ դնում է Ուլլալ!:

*ԶՈՒՂԱՐԵՆ, ար. < արաբ. ذولقرنين Zülqarneyn ձևից, որ Մեծն Ալեքսանդրի անունն է:

— Զուլարեն, որդի Յակոբ Զուղայեցու, որ 1550 թվին հաստատվել էր Հնդկաստանի Գիշմիր քաղաքում: Մի օր, Հնդկաց

Աքրար թագավորը տեսնելով իննամսյա Չուլղրէնին, շատ է հուզանում նրա գեղեցկության և ինքը որդի չունենալով՝ որդեգրում է նրան, իբրև ապագա ժառանգ թագավորության: Հայրը հանձն է առնում սուլ որդուն, միմիայն այն պայմանով, որ որդուն պահեր իբրև հայ-քրիստոնյա: Աքրարը խոստանում է և իր խոստումը կատարում: 1563 թվին Աքրարը ունենում է մի արու գավակ՝ Միրզա Սալիմ անունով: Երբ Աքրարը մեռնում է (1605), Միրզա Սալիմը դառնում է թագավոր՝ Լուրասիդին Ջանգիր անունով: Չուլղրէնը կասկածելով որ եղբայրը կսպանի նրան, քաշվում է Բանգալայի Ղուզլի քաղաքը և առանձնանում մի պալատում: Ապա ընտրում է ձգնական կյանք և դառնում նշանավոր բանաստեղծ: Եւ գրում է նոգեբերն լիզլով սքանչելի բանաստեղծություններ կյանքի ունայնության մասին: Նրանք այնքան գեղեցիկ են, որ անցել են Հնդկների Ռայգմալ կոչված հոշակավոր ճաղարանի մեջ (Ք. Լեոնեան, Հայկաշին 1917, Ն 1): Սխալ է Ջուլղրեմ անունը աղավաղյալ համարելով ուղղիկ և դարձնել Մուրէն:

ՉՈՒԼՈՒԻ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ գործածված մի գարից ուշ՝ անհայտ թվականով:

— Չուլալ խաթուն, հիշված է 1279 թ. գրված մի ձեռագրի մեջ՝ բուն տիրոջ անունը եղծելով (Յոսիֆիան, Երթեր և ուսու. և. 5):

*ՉՈՒԼՈՒՄ, իգ. — արար. — zulum (մդ. zulum) ամսիրավության, բռնության, հարստահարության. բայց ժողովրդական գործածությամբ նշանակում է նաև սշատ, յոյժ, շատ աչքի ընկնող. չափազանց և նման իմաստներով: Մի անգամ գտնում եմ գործածված Չեռ. Վասպ. 583 անթվական մի հիշատակությունում. որ Լալաշեանը դնում է մե գարից:

ՉՈՒՆԱԹ, ար. (ձեռ անորոշ, ուստի ծագումն էլ անհայտ), մի անգամ գտնում եմ գործածված մի գարում:

— Չուևոթ, որդի Հայրանունի. իր եղբայրների (Սասանայ և Վահրամ) հետ շինել է Տաշքենդ (Նոր-Բայազիտ) գյուղի Ս. Աստուածածին եկեղեցին (մի գար). — Սխական 72 (Չուևոթ ձեզով), Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 629 (Չուևոթ ձեռով):

ՉՈՒԳԱՅ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ ժիշված 1576 թ. (Չեռ. Նոր-Բայազ. 8 ք):

ՉՈՒՍ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշված մի գարում:

— Չուս, հայր կամ պապ Մխիթարի Մխալուքենց, որ շինել է Անիի Ս. Փրկիչ եկեղեցու դանգաղատունը, ուր կախել է և դանդակներ, 1291 թ.—Շիրակ 86, Սարգիսեան՝ Տեղագր. 124:

ՉՈՒՐԱԹ, ար. ծագումն ինձ անհայտ (հմտ. Սուրաթ). մի անգամ գտնում եմ հիշատակված մի անթվական հիշատակարանում (Չեռ. Նոր-Բայազ. 31 ք):

Չուրբանէղչ, ար. դեսպան որ Բասնի կիւրապաղատը ուղարկեց Կոստանդին Գերփերոժէն (911—944 թ) կայսեր մոտ:— Justi 388 (հմտ. Արուսեմ):

ՉՏԱՆ, իգ. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշված մե գարում:

— Չրտան, կին կամ մերձավոր ոմն՝ տանուտեր խոջա Խըղըրշահի, որ Վանում, Աղարիա երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Չեռ. Վասպ. 496:

*ՉՐԵՒԱՆԾԱՏ, ար. < պհլ. Zurvāndāt, պրս. زارواندات Zarvāndād անունից, որ նշանակում է բուն «ժամանակից ստեղծված»-նույն է պնդ. zrvō-dāt-(Հիւրշ. 42): Ավելի հետո Չրուանը (որ է «ժամանակ» < պնդ. zrvan-) ըմբռնվելով իբր աստված (Bartholomae, 1704), կամ նույն իսկ նույնանալով Զրադաշտի հետ (ՔԳ 66 Zarvān buzruk=Zardust buzruk), Արուսեմատ ըմբռնելով է իբր «Չրուանի ստեղծածը»: Այս անունով հայտնի են Պարսից մեջ Արուսեմատ՝ հայր Մահադատ մողի, Արուսեմատ՝ որդի Միհր-Ներսեսի:

— Չրուսեմատ առաջնորդ Գողթան, հաջորդեց Սահակ Տարնեցուն (Նախ քան Լուսաւորիչ՝ ըստ Աղգապ. 55).—Օրբ. և Մխական 312:

*ՉՐՈՒԱՆԻ, ար. < պհլ. Zurvān, պրս. Zarvān ձեից, որ է պնդ. zrvan—«ժամանակ», հետո աստվածացյալ (Հիւրշ. 42): Հմտ. Եզն. 113 «Մինչ չև բնաւ էր ինչ, ասե՛ն, ոչ երկիրք և ոչ երկիր և ոչ այլ ինչ աճարած, որ յերկիրս կամ յերկրի, Չրուան ոմն անուն էր, որ թարգմանի բախտ կամ փառք»: Տառադարձված է հռն. Ζουρουάμ, ասոր. Z(u)rvān.—Ունինք Պարսից մեջ Արվան՝ սենեկապետ Նուշիրվանի (Շահն. հտ. 6, էջ 234). բայց կա նաև Zarevand՝ Մաղանդարանցի քաջ ոմն (Justi 381 ք), Zōrand, Zāvrand՝ մոգ որին Շաղունը դեսպան ուղարկեց Յուլիանոսի մոտ (Justi 387 ք):

— 1. Արուսեմ՝ Հայկ նահապետի հայրը! սեռ. Արուսեմյ՝ Սեր. ա (տես Մատթեան շԱ 1913, 28):

Աքրար թագավորը տեմնելով իննամսյա Զուլղրէնին, շատ է նուժանում նրա գեղեցկության և ինքը որդի չունենալով՝ որդեգրում է նրան, իբրև ապագա ժառանգ թագավորության: Հայրը հանձն է առնում տալ որդուն, միմիայն այն պայմանով, որ որդուն պահեք իբրև հայ-քրիստոնյա: Աքրարը խոստանում է և իր խոստումը կատարում: 1563 թվին Աքրարը ունենում է մի արու գավակ՝ Միրզա Մալիմ անունով: Երբ Աքրարը մեռնում է (1605), Միրզա Մալիմը դառնում է թագավոր՝ Լուրագրին Ջանգիր անունով: Զուլղրէնը կասկածելով որ եղբայրը կսպանի նրան, քաշվում է Բանգալյաի Հուգլի քաղաքը և առանձնանում մի պալատում: Ապա ընտրում է ձգնական կյանք և դառնում նշանավոր բանաստեղծ: Եւ գրում է հնդկերեն լեզվով սքանչելի բանաստեղծություններ կյանքի ունայնության մասին: Նրանք այնքան գեղեցիկ են, որ անցել են Հնդկների Ռագմալ կոչված հոշակավոր ճաղարանի մեջ (Ք. Լեոնեան, Հայկաշէն 1917, Վ 1): - Սխալ է Զուլղրէն անունը աղավաղյալ համարելով՝ ուղղել և դարձնել Սուրէն:

ԶՈՒԼՈՒԻ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ գործածված ժ'ի գարից ուշ՝ անհայտ թվականով:

— Զուլալ խաթուն, հիշված է 1279 թ. գրված մի ձեռագրի մեջ՝ բուն տիրոջ անունը եղծելով (Յովսէփեան, Երեթեր և ուս. Ա. 5):

ԶՈՒԼՈՒՄ, իգ. սրբաբ. — zulum (ժղ. zulum) ամսիրափության, բռնության, հարստահարության». բայց ժողովրդական գործածությամբ նշանակում է նաև «շատ, յոյժ, շատ աչքի ընկնող, չափազանց» և նման իմաստներով: Մի անգամ գտնում եմ գործածված Զեռ. Վասպ. 583 անթվական մի հիշատակությունում. որ Լալաշեանը գնում է ժե գարից:

ԶՈՒՆԱԹ, ար. (ձեն անորոշ, ուստի ծագումն էլ անհայտ), մի անգամ գտնում եմ գործածված ժ'ի գարում:

— Զուևոթ, որդի Հայրանունի. իր եղբայրների (Սասանայ և Վահրամ) հետ շինել է Տաշքենդ (Նոր-Բայազիտ) գյուղի Ս. Աստուածածին եկեղեցին (ժ'ի գար). — Սխական 72 (Զուևոթ ձեզով), Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 629 (Զուևոթ ձեռով):

ԶՈՒՊԱՅ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ ժ'իշված 1576 թ. (Զեռ. Նոր-Բայազ. 8 ք):

ԶՈՒՍ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշված ժ'ի գարում:

— Զուս, հայր կամ պապ Մխթարի Մխալուքենց, որ շինել է Անիի Ս. Փրկիչ եկեղեցու զանգակատունը, ուր կախել է և զանգակներ, 1291 թ.—Շիրակ 86, Սարգիսեան՝ Տեղագր. 124:

ԶՈՒՐԱԹ, ար. ծագումն ինձ անհայտ (հմտ. Սարաք). մի անգամ գտնում եմ հիշատակված մի անթվական հիշատակարանում (Զեռ. Նոր-Բայազ. 31 ք):

Ζουρβανέλης, ար. դեսպան որ Բասենի կիւրապաղատը ուղարկեց հոստանդին Պերսիերոսէն (911—944 թ) կայսեր մոտ:— Justi 388 (հմտ. Զրուեմ):

ԶՏԱՆ, իգ. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշված ժե գարում:

— Զրուեմ, կին կամ մերձավոր ոմն՝ տանուտեր խոջա Խըղըրշահի, որ Վանում, Ազարիա երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Զեռ. Վասպ. 496:

*ԶՐԵՆԱՆԶԱՏ, ար. < պնլ. Zurvāndāt, պրս. زارواندات Zārvāndād անունից, որ նշանակում է բուն «ժամանակից ստեղծված»-նույն է զնդ. zrvō-dāta-(Հիւրշ. 42): Ավելի հետո Զրուանը (որ է «ժամանակ» < զնդ. zrvan-) ըմբռնվելով իբր աստված (Bartholomae 1704), կամ նույն իսկ նույնանալով Զրադաշտի հետ (ՔԳ 66 Zārvān buzruk = Zardūst buzruk), Զրուեմդատ ըմբռնելով է իբր «Զրուանի ստեղծածը»: Այս անունով հայտնի են Պարսից մեջ Զրուեմդատ՝ հայր Մահդատ մողի, Զրուեմդատ՝ որդի Միհր-Ներսեսի:

— Զրուեմդատ առաջնորդ Գողթան, հաջորդեց Սահակ Տարօնեցուն (Նախ քան Լուսաւորիչ՝ ըստ Ազգապ. 55).—Օրբ. և Սխական 312:

*ԶՐՈՒԱՆԷ, ար. < պնլ. Zurvān, պրս. Zārvān ձևից, որ է զնդ. zrvan—«ժամանակ», հետո աստվածացյալ (Հիւրշ. 42): Հմտ. Եզն. 113 «Մինչ չև բնաւ էր ինչ, ասեն, ոչ երկինք և ոչ երկիր և ոչ այլ ինչ աճարած, որ յերկինս կամ յերկրի, Զրուան ոմն անուն էր, որ թարգմանի բախտ կամ փառք»: Տառադարձված է հռն. Ζουρουάμ, ասոր. Z(u)rvān.—Ունինք Պարսից մեջ Զերվան՝ սենեկապետ Նուշիրվանի (Շահն. հտ. 6, էջ 234). բայց կա նաև Zārevand՝ Մազանդարանցի քաջ ոմն (Justi 381 ք), Zōrand, Zāvand՝ մող որին Շաղունը դեսպան ուղարկեց Յուլիանոսի մոտ (Justi 387 ք):

— 1. Զրուեմ՝ Հայկ նահապետի հայրը! սեռ. Զրուեմայ՝ Սեր. ա (տես Մատթեան ՀԱ 1018,28):

- 2. Զրուանդ, որդի Խլաթի (1606 թ).—Չեռ. Քաւր. 21:
- 3. Զրուանդ՝ հիշված 1606 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 85:

— 4. Զրուանդ տանուտեր 1608 թ.—Չեռ. Վասպ. 256:

*ԶՐՈՒԱՆԴՈՒԿՆԵՏ, իգ. < պհլ. zurvān (տես նախորդ երկուսը) + duxt «զուտար» բառերից (Հիւբշ. 42): Այս անունով հայտնի է Գարսից թագուհի Զրուանդուխտ (Մխթ. առ. աղ. 1870, էջ 319). մեր մեջ էլ ունինք՝

— Զրուանդուխտ թագուհի Հայոց, կին Խարով Գ-ի (մ. «415 թ»): Գարսից թագավորի քույրն էր.—Բուզ. 2. առ

Զորա տես Զորավար:

*ԶՐԱԲԱԲԷԼ, ար. < եբր. זְרֻבָבֶל Zərūbābel անունից, որ է բարել. Zər-Bābili «սերունդ Բարելունի» (Gesenius 205): Այս անունով հայտնի է Հրէից մեջ Դաւթի ցեղից մի իշխան, որ հրաժողովուրդը Բարելունի գերութունից հայրենիք վերադարձրեց (Ն. Գ. 536) և նորոգեց Երուսաղէմի տաճարը (Եզր. Բ. 2, Անգէ ա և շար): Տառադարձված է հուն. Ζοροβَابελ (լատ. Ֆրանս. Zoro-babel), որից և հյ. պիտի լիներ *Զորաբաբել բայց շփոթվելով և հայկական մի բարդութեան ձև ստանալով՝ կազմվել է Զորաբաբել (օ տառով և ա հոդակապով): Մեր մեջ այս անվան հին գոյութեան համար վկայութուն չունինք. բայց նրանից է Զորաբաբելեան ազգանունը (1847 թ. Ազգապ. 3813):

ԶՐԱՅ, ար. ծագումն անհայտ. (Justi 387 ա ուզում է դնել ասոր. ܙܪܝܐ zūrā «փոքր» բառից):

— 1. Զորայ նահապետ Գնթունեաց. չարախոսեց Արշամ թագավորի (10—1 թ) մոտ, թե Բագրատունիք ուզում են ապստամբվել.—Խոր. Բ. իգ.—գրված Զուրա՝ 35. 4թ., 6.—սեռ. Զուրայի՝ Ուխտ. Ա. 1:

— 2. Զորայ նահապետ Ռշտունեաց, որդի Մանածիհր Ռշտունու, տեր Աղթամարի, սպարապետ ճայոց հարավային գծի: Տիրան Բ («339—350 թ») թագավորի կրամանով ուղարկվեց օգնական Յուլիանոս կայսեր. բայց անաստելով ետ դառնալու պատճառով՝ ընտանյոք կոտորվեց:—Խոր. Գ. Ժե.—Զուրայ՝ Հաւաք. 11, 12.—սեռ. Զորայի՝ Խոր. Գ. Ժե (երկու ձ. Զուրայի).—Զուրայի՝ Հաւաք. 11, 12:

— 3. Զուրայ, որդի Քաջն Վարդան Մամիկոնեանի. հորը հետ նահատակվեց Աւարայրի դաշտում «461 թ».—Զորբ. Հին դպր. 299, Հայապ. 190:—Սրանցից դուրս, այս մասին խոսված է նաև

Երուսաղէմի Ն 1 քառահատոր մեծ ձառնարի մեջ՝ Պատմ. վարուց Ռաթլոյ, օրինակված 1419 թ. տես Գ. եպս. Յովսէփեանի ժողովածուն, որ այժմ գտնվում է Երևանի Մատենադարանում, ինչպես հաղորդեց ինձ տիկ. Ռուզան Տրտանեան, 1943 թ. դեկտ. 24-ին:

+ ԶՐԱՎԱՐ, ար. < հյ. գորավար բառից, որ Ս. Սարգսի և Քաջն Վարդանի վերադիրն է: (Աւգեր. Հիակ. վրք. սրբ. 2. 214 կարծում է թե մեր մեջ այս անունը ներկայացնում է Ս. Գէորգը): Գարսից մեջ էլ կա ܙܪܘܘܪ Zōrāwar իբրև անձնանուն, որ ունի նույն նշանակութունը. համառ. Zōrāwar xān մատենագիր, Zōrāwar Singh թարգմանիչ հնդկերենից (Justi 387 ք):

— 1. Զորավար, որդի Ապիրատի, թոռն Գր. Մագիստրոսի, եղբայր Գրիգոր Գ կաթողիկոսի, ներսէս Շնորհալու (մ. 1173) և Վասլի: Պտմ. լմբ. 226. Տաշեան, Տուց. 638. Հայապ. 414.— որ և Շահան (տես այս անունը):

— 2. Զուրավար քահանա, նվեր է ստացել մի Աւետարան՝ Միխայլ անուն ոսկերչից, Որմհնի (Ուրմիա?) քաղաքում, 1201 թ.—Շողակաթ 193:

— 3. Զուրավար միակեաց, հիշված կրիկիայի Բաղնէկունք գյուղում (Ատանա), 1292 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 436:

— 4. Զուրավար գրիչ, աշակերտ Տէր Գրիգոր Զաղրոցի. օրինակեց Աւետարանը Տրեբիկում, 1480 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 231:

— 5. Զորվար, հիշված է 1593 թ.—Չեռ. Հալէպի, Ա. 194 ք:

— 6. Զորավար, հիշված է 1622 թ.—Իրնդ. 614:

— 7. Զուրավար երեց, որդի Ստեփանոս քահանայի. իր դեռուորդուս զավակի՝ Յովհաննէս սարկաւազի համար գրեց մի Աւետարան (հւր և եբր).—Թորոս աղբ. Ա. 230:

— Այս անունն է որ կրճատմամբ դարձել է Զորա (փաղաքշարար Զորիկ). որից էլ Զորայեան, Զորեան ազգանունները: Զորա անվան ամենահին հիշատակութունն է՝

— 8. Զորա (գրված է որոշիչ հոդով՝ Զաւրան), որդի Թաթոսի. ստացավ մի Մաշտոց, որ գրել տվեց Երեմիա գրչին և նվերեց կոնթեր գյուղի եկեղեցուն, 1474 թ.—Չեռ. Սեբ. (ՀԱ 1926, 339):

— Սրանից շատ ավելի ուշ՝ գտնում ենք Պալաթի (Պոլիս) Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցու աղբյուրի արձանագրութեան մեջ՝ Զորայ ձեռով, 1836 թ. (տես Բանասէր 1899, էջ 125):

— Զուրիկ ձեռ գտնում ենք 1578 թ.—(Չեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925

472), որից Զարիկեանց ազգանունը (Կարին)՝ հիշված 1810 թ. (Նոր. Վ. 631):

ԶՕՐԱՓԱՇԱ, իբրև իգ. անուն հիշված է 1678 թ. Նոր-Ջուղայում (Ձեռ. Բերլինի, 13 ա). բայց ավելի հին է Զարափաշա, լճր. 1553 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 578): Զգրտեմ թե ինչպես պետք է կապել նախորդի հետ:

Է

ԷԱՆՈՍ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

Էանու, իր կնոջ՝ [Խա]թունի և իր որդու՝ Մազունի հետ նվերներ է արել Տեղերի վանքին (Թվականն անհայտ):--Արձ. Բանաս. 1903, էջ 29:

ԷԱՉԻ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: (Գրված է նաև Իաչի, Եաչի՝ Հայաս. 529, Եաչի, Յեաչի, սեռ. Էաչո):

— Էաչի, որդի ամիր Հասանի, թոռն Գուշի, որդույ Վասակայ, Գուշանց կամ Խաղբակեանց ցեղից. ծնվել է 1268—73 թվերի միջև. ամուսնացավ Ելիկում Օրբելիանի դուստր Մամախաթունի հետ. հիշված է բազմաթիվ արձանագրութայանց մեջ, որոնցից նշանավոր են Խոտակերաց Ս. Նշանի (պահվում է Էջմիածնի տաճարում) և Ճախաքարի արձանագրությունները (տես Շահխաթ. Ա. 65, Բ. 365, Միսական 156): Իր որդիներն են՝ Վասակ, Ամիր Հասան Բ, Ամիր Ասաթ և Ջուսի: Մեռել է 1317 թ.:—Օրբ. կր. կթ.—սեռ. Էաչոյ՝ Օրբ. կե.—գրված Իաչի՝ Տաշեան, ժող. առ. վրդ. 119.—Այրարատ 269. Յոսեփեան, Խաղբակեանք 181—189:

ԷԱՍԼԱԻՈՒԹ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված՝ Թվականն անհայտ մի տապանաքարի արձանագրութայան մեջ՝ Սուրմալու գավառի Աբասգոլ գյուղում (Ս. Հայկունի, Բազրեանդ 365):

*ԷԻՒԹ, իգ. < արաբ. عيبه heybat «ան, սարսափ, վախ, բայց նաև՝ պատկառանք». այս բառը Ղազանի Թաթարների մոտ դարձել է عيبه eybet և նշանակում է զեբրազանց, դարձանալի, պեղծցիկ (Будагов, հտ. 2, էջ 317 ա): Արդի թուրքերի մոտ էլ կա Հեյրաթ անունը, որ արաբական է: Մրանից է Բազդի մոտ Բիբի-Հեյրաթ արժարձանը, որ այսպես է կոչված Հեյրաթ սրբի

անունով: Մեր մեջ էբաթ իգական է և հիշված է միայն մի անգամ 1671 թ. (Bodleian 101):

ԷԳՆԱ, ար. թվում է թե ծագել է Իգնատիոս անունից. գործածական էր անցյալ դարում Գոլում, և նրանից է ծագել Էգնայեան ազգանունը: Գուեան, Հայք ի Ջմիռն. Ա. 292 հիշում է ժամանակակից ոմն՝ Հեֆնա Բիպրիթճեան անունով:

*ԷԴԻԼ, ար. < արաբ. عاديل 'ādil «արդար» բառից, իբրև անձնանուն գործածական էր նաև Իսլամների մոտ. հմմտ. Էդիլ ամիրա Սուլթանիէի, հպատակից Լենկթիմուրին (Մեծոփ. 12= Ազգապ. 1968), Էդիլ՝ Երևանի թուրք մեծամեծներից մին (Ջըր. սարկ. Բ. 58), նաև Ատլաշե եղբորորդի Նատիրաշի, Թագավորից Խորպատականում, 1747 թ. (Չամչ. Գ. 837): Մեր մեջ գործածված է Ժե—ԺԼ դարերում: Մրանից է Էդիլեան ազգանունը. Հմմտ. նաև Ադիլխան, Էդիլաշե, Էդիլ-մեյիֆ, Էտիլբեգ:

— 1. Էտիլ, որդի Սողոմոնի և եղբայր Կարապետ քահանայի, որ Ղազար անուն անձից նվեր ստացավ մի Աւետարան, որ գրել էր տվել Սարգիս արեղային, 1479 թ.—Ձեռ. Կես. ածած. 47 բ:

— 2. Էտիլ, հիշված է 1480 թ. Նոր-Նախիջևանի Ս. Խաչ վանքի մի արձանագրության մեջ:—Շահաղիզ, Ազգագր. հանդ. է, էջ 72 և Նոր-Նախիջ. Ս. Խաչ վանքը, էջ 12:

— 3. Էտիլ, որդի Նուրիճանի, որ Ագուլխում, Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Յայամաուրք՝ 1481 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 299:

— 4. Էտիլ, հորեղբորորդի Չաքար արեղայի, որ գնեց մի Շարակնոց 1487 թ.—Ձեռ. Հալեպի, Ա. 27 բ:

— Էդիլ անունը ավելի ուշ հիշված է՝ սեռ. Էդիլն ձեռով, իգ! 1543 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 377), սեռ. Յետիլին, իգ! 1555 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 335), Էտիլ 1579 թ. (Տան, Արևել. Հայք 19), Ալիլի՝ 1695 թ. (Ձեռ. Թաւր. 133 բ), ԺԼ դարից (Գովրիկեան, Հայք յեղբասաբ. Բ. 174):

*ԷԴԻԼԻԲԷԿ, ար. < արաբ. عاديل 'ādil «արդար» + Թրք. عهگ «բիշխան» բառերից: Երկու անգամ ավանդված է ԺԵ դարում և մի անգամ էլ ԺԷ դարում:

— 1. Յետիլբեկ, եղբայր Ղազար գրչի, որ Տրպալիզանում օրինակեց Հարանց վարքը՝ 1422 թ.—Ձեռ. Դագեան, Ա. 58 ա:

— 2. Էտիլպեկ, որդի պարոն Թորոսի և կրտսեր եղբայր Էլպաշի Էմինպեկի (տես այս անունը). մեռավ Կեսաբիայում, 1481 թ.—Ալպոյաճեան, Գառմ. հայ Կես. Բ. 1848:

— 3. Էլալի-բեկ (այսպես սպված), հորեղբայր Մարիամի, որ վանում, Յովանէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1617 թ.— Ձեռ. Վասպ. 854:

*ԷլիլԱՄԵԼԻԲ. իգ. < արար. Եւ Adil «արդար» + Եւ melik «թագավոր» բառերից. հիշատակված է ժե դարերի:

— 1. Էղլլմլիխ, զուտար Թուրուխի և քուլըր Յովաննէս քահանայի, որ վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Նոտարք 69:

— 2. Եղլլմլիխ, ազգական Էվաչայի, որ Տրսողիգոնում գնեց մի հին Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 486:

— Էղլլմլիխ իբր իգ. հիշված է նաև անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1304 թվից ուշ.—Ձեռ. Վասպ. 144:

*ԷլիլԱՄԵԼ, ար. < արար. Եւ Adil «արդար» + արս. šah «թագավոր» բառերից: Գործածված է ժե --ժե դարերում:

— 1. Էղլլա սարկավագ, որդի Յովաննէս քահանայի, որ վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Նոտարք 69:

— 2. Էղլլա, տանուտեր Ադուլիսի, նշանավոր իր բարեպաշտությամբ, «տածող և խնամածու Ադուլիացի, հայր որբոց և այրեաց», 1425 թ.—Մխական 326:

— 3. Էլալլա, հայր Խուրադադի. Ալլահդադի և Շահայարնի. գրել տվին մի Յայամաուսք և բնծայեցին Սահարբրդի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցուն՝ 1491 թ.—Այրարատ 443:

— 4. Էղլլա, որդի Ստեփանոսի, տանուտեր, ձերայած հասակում, Յովանէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Արծկ, 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 620:

— 5. Էղլլա խաճա, որդի Վարդանի. մայրն է Գոնգուլէ (որ և կոչվում է Գոնգուլիաթուն, Գոնգուլիաշա): Կուռց անապատում, Խաչատուր արեղային գրել է տվել մի Աւետարան, 1475 թ.: Այս Էղլլաճը ունի մեծ գերդաստան. հայրենի պապն է Ստեփաննոս և տատր Չենամեղիք (կամ Չիադմեղիք). մայրենի պապը՝ Սարգիս և տատր՝ Արուսխաթուն. եղբայրներն են Խզըր-շահ, Սուլթանշահ (կինը Շահում, որդին Աղուսդահ), Աբանդար, Մխիթար, կինն է Խաթունջան, որդիքն են Կարապետ, Յովաննէս, Միրաբ, Գերդաստանի մյուս անդամներն են Միրանշահ, Գուլաք, Աբգար, Սիրուն, Միրիջան, Միքայէլ, Չուլալիաթուն, որոնց ազգականական կապը չկարողացա գտնել:—Ձեռ. Վասպ. 472—3:

6. — Էտիլալ, հայր Խոնտքար տիկնոջ, որ Ալեքսիանոս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, Խորոտկայ վանքում, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա:

— Էտլլա անունը հիշված է նաև 1604 թ. (Ձեռ. Վասպ. 812) և սեռ. Էղլլիին ձևով 1608 թ. (անդ 827):

*ԷԼԱՄԻՐ, ար. < ԹԹր. Եւ el «ժողովուրդ» + արար. Եւ a-mir «իշխան» բառերից և նշանակում է «ժողովրդի իշխան»:

— Էլամիր, հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (Manus. brit. mus. 55=56):

*ԷԼԲԱՍԱՆ, ար. < ԹԹր. Եւ el «ժողովուրդ» + Եւ basan «կոխող, ոտնակոխ անող» մի անգամ գտնում եմ հիշված ժԳ զարում:

— Էլպասան Չարգրանեցի, իր հորեղբորդի Տոդանի հետ միասին օրնեցին (անշուշտ գրամպես) մի Աստուածաշնչի արտադրության, Գայեծոր 1332 թ?—Ձեռ. Վենետ. Ա. 127, Նալաք. էջ 549:

*ԷԼԲԷԳԻ, ար. < ԹԹր. Եւ el «ժողովուրդ» + Եւ beg «իշխան» բառերից. որով Եւ el-begi նշանակում է «ժողովրդի իշխան». մեր մեջ գործածված է ժե--ժե դարերում:

— Էլբեկ, որդի Ամիրբեկի և եղբայր Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքունեաց կամ գյուղում, Յովաննէս Արծկեցուն գրել տվեց մի Ճաշոց (ժե դար).—Ձեռ. Սևան. 18:

— Այս անունը գործածված է նաև Էլպեկ ձևով՝ 1627 թ. (Ձեռ. Ներս. 40 բ), Էլպեկ ձևով՝ 1689 թ. (Չամբո 169), Էլբեկի 1707 թ? (Ձեռ. Վասպ. 1027), Թվականն անհայտ՝ Էլպեկ (Բանաս. 1903, 31): Իբրև այժմ գործածական անուն հիշված է Էլպակ՝ Մալխասեան, Հորոտ-ժորոտ, հտ. Գ, էջ 46: Սրանից է Էլիբեգեան ազգանունը (Կովկաս):

*ԷԼԻՒՐ, ար. < ԹԹր. Եւ el «ժողովուրդ» + արս. Եւ (dār «ունոց, կրող, պահող». հմմտ. արս. jilhāndār «պահող աշխարհի» (Թագավորներին տրված տիտղոս), ԹԹր. Եւ Իլխān «ցեղապետ. 2. մոնղոլական մի հարստության անուն» (Бударов I, 206), Եւ Իլխānī «հրամանատար զորաց. 2. թաթարական անուն» (ԳԳ). այսպես էր կոչվում օրինակ՝ ձինկիզ խանի պապը: Էլլաթ իբրև անձնանուն գործածված էր մեր մեջ, որից Էլլաթեան ազգանունը:

† ԷԼԷՆՏԻԿԻՆ, իգ. ծագումն անորոշ. ինձ թվում է թե հյ. Էլ են տիկին ընորից նույն տիկին՝ ձևից է (իբրև մի հոմանիշ

Անթառամ անվան) և ոչ թէ Ֆրանս. Hélène «Հեղինէ» անունից: Մի անգամ գտնոււմ եմ գործածված անթվական մի հիշատակութեան մեջ Ձեռ. Թաւր. 73 ա (Սաշիկ քահանայի Թրիցկիւնն է):

*ԷԼԹԱՆԳԻ, իգ. < ԹԹր. 𐌔 el «ժողովուրդ» + արս. 𐌔 tang «թանկ, թանկագին», որով 𐌔𐌔 el-tengi «ժողովուրդի թանկագինը»: Մի անգամ գտնոււմ եմ հիշված ժԵ դարում:

— Էլթանգի, կին Ղազարի և մայր Սարգիս արեղայի, որ վանոււմ, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1437 թ.—Նոտարք 113 (գրոււմ է Էլթանգ), Ձեռ. Վասսպ. 376 (գրոււմ է Էլթանգի):

*ԷԼԹԻ, իգ. < Թրք. 𐌔 elti «ներ, տագերակին» բառից. իբրև անձնանուն գործածական էր նաև Թաթարների մեջ. օրինակ՝ Էլթի խաթուն, ասորի կին Չարմաղան գրաւարի, որ հրավիրեց իր մոտ՝ Մուղան և պատվե: Աղվանից Ներսէս Բ կաթողիկոսին (1235—1261 թ): Մեր մեջ գործածված է ԺԳ—ԺԴ դարերում. Փաղաքական ձևն է Էլթիկ (Ձեռ. Թաւր. 96 ա):

— 1. Էլթի, կին Հասանի Շիրանշահեան՝ Մեծկողմանց իշխանի, որ Կեսարիայից բերձի տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Եղիշէ առաքելի վանքին 1266 թ.—Բարխուտ. Պատմ. Աղուանից 145:

— 2. Էլթի (սեռ. Էլթայն ձևով), մերձավոր Թումայ և Հայրապետ քահանաների, որոնք Չաքարիա գրչին գրել տվին մի Աւետարան, 1304 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 143:

— 3. Էլթից կամ Էլթիկ, կին պարոն Գորգի, միասին գործակից եղան իրենց որդի Յոհան վրդ. Բունեցուն և Գունիի վանքը նվիրեցին Երնջակի ունիթոռներին, 1330 թ.—Ձեռ. Բերլինի, 57 բ. Միսական 374 աբ: Տաշեան, Յուց. 720. Աղգասպ. 1845, REA 10, 43: Միսական 374 աբ: Տաշեան, Յուց. 720. Աղգասպ. 1845, REA 10, 43:

— Էլթի (սեռ. Էլթի՛ ձևով) հիշված է Գոշավանքի անթվական մի արձանագրութեան մեջ՝ Աղգագր. հանդ. Ժ, էջ 25:

*ԷԼԹՈՒԹԱՆ, ար. < Թրք. 𐌔 el-tutan «ձեռք բռնող» (այսինքն՝ օգնական, ձեռնտու): Մի անգամ գտնոււմ եմ գործածված 1420 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասսպ. 321):

*ԷԼԻՍԱ, ար. < արաբ. 𐌔 Elyās անունից, որ Եղիա մարգարեի անունն է (Կամուս, Բ. 309). օր. Էլիազ սուլթան, որ Շահաբասի գիրի տարած հայութունը քեց Սպահան (Առաք. պատմ. 32): Մեր մեջ գործածված է ԺԷ դարուն և սիրելի է եղած հատկապես Հնդկահայոց մեջ. Հնագույն հիշատակութունն է 1618 թ. (Manus. brit. mus. 13 ա), ապա գալիս են 1629 թ. Նոր-Ձու-

ղա (Կնիք հաւ. յոթ. էջ IV), 1652 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 762), 1671 թ. (Յովսէփեան՝ Պաղրակեանք, 254): 1684 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 49 բ), որոնցից ավելի նշանավոր է՝

— Էլիազ, որդի խոջա Փանոսի, որ շինեց Երևանի Զօրաւոր եկեղեցին՝ Նահապետ կաթողիկոսի («1691—1705 թ») օրով. — Շահագիր, Հին Երևանը 191:

*ԷԼԻԶ կամ ԷԼԻԶԱ, իգ. < Եւր. Elisabeth անվան կրճատ Elisa, Elise ձևից. նորամուտ անուն. ավելի ընդարձակ տես Երթաբեր:

*ԷԼԻՆԱՍ տես Ալինախ:

— 1. Էլինախ, հայր Յովհաննէս քահանայի, որ Մարի Գետամէջ վանքում գրել տվեց մի ձաշոց, 1411 թ.—Կրպտ. եպս.՝ Դօփեանք 184:

— 2. Էլինախ աղա ոճն, հիշված է անթվական մի արձանագրութեան մեջ՝ Շնաթաղ դյուղում (Սիսիանի Լորաձոր գավառ). —Աղգագր. հանդ. Գ. 160:

*ԷԼԻՓԱՇԱ, ար. < ԹԹր. 𐌔 el eցեղ, ժողովուրդ» + 𐌔 paša «փաշա» բառերից, իբր «ժողովրդական փաշան»: Հմմտ. Էլիբեգ, Էլմելիբ ևն՝ հիշված է մի անգամ 1629 թ. (Կնիք հաւ. յոթ. էջ IV):

*ԷԼԼԱՍՈՒՆ, իգ. < ԹԹր. 𐌔 el «ժողովուրդ» + xatun բառերից, իբր «ժողովուրդի իշխանուհին»: Գործածված է մեր մեջ ԺԳ—ԺԵ դարերում: Մրա կրճատ ձևն է Էլխաթ, որ մի անգամ գործածված է անթվական մի հիշատակութեան մեջ՝ Ձեռ. Թաւր. 74 ա:

— 1. Էլխաթուն, կին Դաւթի, որ Մրէնի կաթողիկէին նվերներ է արել՝ 1295 թ.—Շիրակ 140:

— 2. Էլխաթուն, կին Թազուրի և մայր Չաքարիա արեղայի, որ Անապատիկ գյուղում օրինակեց Մեկնութիւն Պատարագի, 1361 թ.—Ձեռ. Սանաս. շար. (ՀԱ 1912, 57):

— 3. Էլխաթուն, կին Սուլթուբէկի և մայր Սուլթուշայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1386 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 78:

— 4. Էլխաթուն, գուսար Մնկկիկի և քույր Թաղուս կրոնավորի, որ Աղթամարում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1392 թ. և մի ուրիշ Աւետարան էլ Չաքարիա գրչին 1393 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 226—8:

— 5. Էլխաթուն, կին Ներսէս սարկավագի՝ եղբոր Յովհաննէս գրչի, որ Նիգանում, Յովհաննէս քահանայի համար օրինակեց Աւետարանը, 1402 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 289:

— 6. Էլիսաբուճ, մայր կամ կին Կիրակոս քահանայի, որ Դանիէլ սարկավաղին գրել տվեց մի Մաշտոց՝ 1404 թ. — Քորոս աղբ. Բ. 277:

— 7. Էլիսաբուճ, կին Գարաքմազի և մայր Աստուածատուր երեցի Արծնեցւոյ (Կոտայք), ժե դարի սկիզբը. — Այրարատ 288:

— 8. Էլիսաբուճ, դուստր Անդրէասի և քույր Մեծխաթունի, որ Երզնկայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1431 թ. — Ձեռ. Վեհտ. Ա. 663:

— 9. Էլիսաբուճ, կին Քուբի և մայր Մկրտիչ կրօնավորի, որ Բաղէշում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Յայսմաւուրք, 1446 թ. — Խօտարք 151:

— 10. Էլիսաբուճ, դուստր Գատրանի (հայրը) և Էղլի (մայրը), կին Խաչատուրի: Մեռավ մատաղ հասակում: Մեռած ժամանակ խնդրեց և կտակ արավ թե «յիմ հալալ յընչիցն ինձ յիշատակ Աւետարան մի առէք և դիք ի գիւղս Խոտոխոն, ի դուռն սուրբ Հրեշտակապետին»: Ամուսինը և ծնողները կատարեցին նրա խնդիրքը և Գրիգոր արեղային գրել տվին մի Աւետարան, 1543 թ. — Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925. 377:

*ԷԼԽՈՒԹՈՒԻ, իգ. < թթր. Ե՛լ el «ժողովուրդ» + Ե՛ւ qutlu «երջանիկ, բախտավոր» բառերից, իբրև «ժողովուրդից բախտավորը»:

— 1. Էլիսաբուճ, կին Ամիր Ասադի (1328), թոռնորդու Գոռ իշխանի Պաղրակեանց. — Յովսէփեան, Պաղրակեանք 203 և տոհմագրական տախտակը:

— 2. Էլիսաբուճ, կին Յակոբշահի և մայր Թաւրիզեցի խոջա Մասուռշահի, որի խնչրանոք Գրիգոր Տաթևացին գրեց իբ Ոսկեփորիկը (1407 թ.). — Տաշեան, Ցուց. 402, Խօտարք 27:

*ԷԼՄԱ, իգ. < թթբ. Ե՛լ elma «խնձոր» բառից, ինչպես ունինք Խնձոր. Խնձորիկ և Խնձորշահ անունները: Մի անգամ գրուում եմ գործածված ժե դարում:

— Էլմա, կին Թաղէոսի և մայր Սարգիս գրչի, որ օրինակել է Աւետարանը Տաթևում, 1427 թ. — Ձեռ. Սեան, 8 ա:

Էլմա տես Ալմա:

*ԷԼՄԷԼԻԲ, ար. < թթր. Ե՛լ el «ժողովուրդ» + Ե՛ւ melik «թագավոր» բառերից և նշանակում է «ժողովուրդի թագավոր»: Հմմտ. Էլզար, Էլխաթուն, Էլխութու: Գործածված է մեր մեջ ժե դարում:

— 1. Էլմելիբ, հայր Գրիգոր Արծկեցու, որ գրեց մի Աւետարան, Մաղարդու վանքում, 1427 թ. — Ձեռ. Վեհտ. Ա. 414:

— 2. Ելմելիբ (և նախատառով), որդի պարոն Սիմէոնի, 1428 թ. — Տաշեան, Ցուց. 583:

— 3. Էլմելիբ հիշատակված է նաև երկու անթվական հիշատակարանում, Ձեռ. Վասպ. 186 և Ձեռ. Վեհտ. Բ. 420:

ԷԼՄՈՒԳՊԱ, ար. այս անստույգ ձևով գործածված է մի անգամ 1391 թ. Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 241: Երզնկայի Գէորգ քահանայի որդին է. «Կենակցի մերոյ կարճահասակի Նուղասան կօչեցելոյ և դաւակի իւրոյ Էլմուղպա փոխեցելոյ առ Քրիստոս»: Ըստ երևութի սեռական է. ուստի ուղղականը կարող է լինել Էլմուղիպ, որ կարող ենք բացատրել իբրև թթր. Ե՛լ el «ժողովուրդ» + արար. Ե՛ւ muhibb «սիրելի» բառերից (այն է «ժողովուրդի սիրելին»):

*ԷԼԶԻԲԷԳ, ար. < թթր. թթբ. Ե՛լ elci «պետական» + Ե՛ւ beg «բէգ» բառերից: Իբրև անձնանուն հիշված է մի անգամ Ձեռ. Վեհտ. Ա. 414, թվականն անհայտ (բայց 1427 թվականից ապելի ուշ): Սրանից ունինք այժմ Էլչիբեգեան ազգանունը (Կովկաս):

*ԷԼԶԻԿ, իգ. < թթր. Ե՛լ elci «պետական» + Ե՛ւ k «կ» բառերից: Իբրև անձնանուն հիշված է մի անգամ Ձեռ. Վեհտ. Ա. 414, թվականն անհայտ (բայց 1427 թվականից ապելի ուշ): Սրանից ունինք այժմ Էլչիբեգեան ազգանունը (Կովկաս):

— 1. Էլու, կին Հաղարբէկի և մայր պարոն Կիրակոս Յարփեցու, որ գնման միջնորդ եղավ տանուտեր Էղլիշահի և Յովհաննէս գրչի միջև, Արծկէ 1463 թ. — Ձեռ. Վեհտ. Ա. 621:

— 2. Ելիկ, կին Ապուհարի և մայր Համթայ առաջնորդ Բարսեղ եպիսկոպոսի, 1634 թ. — Քորոս աղբ. Բ. 430:

— 3. Էլիկ, կին Կիրակոսի, մայր Երեմիա ստացողի, 1644 թ. — Տաշեան, Ցուց. 584 (գրված Ելիկ, Էլլա):

*ԷԼԳԻՍ, իգ. < հուն. Ἐλίς անունից, որ նշանակում է «հույս»: Այս անունով հայտնի է սրբուհին Ելպիս, դուստր Սոփիայի. «Յիշատակ վարուց սրբոյն Սոփիայ և երեց դասերցն Գիստիօի, Ելպիսի և Աղապի, որ է հայերէն Հավատ, Յոյս, Սէր. և Սոփիան՝ իմաստութիւն» (Յայսմ. > Աղբեր. Լիակ. վրբ. սրբ. Ե. 398): Հնից ազանդված չէ մեր մեջ. բայց գործածական է այժմ Արևմտահայոց մեջ:

ԻԼՔԻԼՉԱՅ, ար. ծագումն անհայտ և ընթերցվածն էլ անստույգ. մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված 1497 թվի մի արձանագրության մեջ՝ ներքին Ազուլխում (Դաշտ)։ Ազգագր. հանդ. ԺԱ. 313:

ԻՆԱՐ, ար. անստույգ ընթերցվածով և ծագումն անհայտ անուն, որ մի անգամ գտնուում եմ գրված Գանձակ գյուղի (Շամախի) մի տապանաքարի վրա, որ ըստ Բարխուտ. Ազուլանից երկ. 196 կրում է ՄԹ թվականը, ինչ որ կամ սխալ է և կամ հարյուրավորը պակաս:

*ԻՆՏԻԱՐ, ար. < արաբ. ايتيار ixtiyar բառն է, որ նշանակում է «ընտրություն, կամք», բայց թուրքերենում ասացել է «ծեր, ծերունի» նշանակությունը: Մեր մեջ իբրև անձնանուն է գործածված ԺԶ—ԺԷ դարերում, ապա խափանված: Այսպես՝ Բյուզանդական ԺԶ—ԺԷ դարերում, ապա խափանված: Այսպես՝ Բյուզանդական 1601 թ. (Ձեռ. Սեր.—ՂԱ 1926, 548. սրա կողքին գտնված տիար 1601 թ. (Bodleian 76), 1629 թ. (ՂԱ 1913, 693, հիշված է իբրև չպապ, մեծ հայր», ուստի ԺԶ դարից), Երթար՝ 1656 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 604), Սյրիար՝ 1664 թ. (Ձեռ. Սեր.—ՂԱ 1924, 517), Երթար՝ անհայտ թվականով (Ձեռ. Վենետ. Բ. 682); երևի սրա փառաբանական է Երթիկ, որ հիշված է Պոլսում՝ ԺԷ դար (Չամչ. Գ. 672, Ազգագ. 2518); Հմմտ. Մեր. Հալոս:

ԻՆՏԻՍԷ, ար. խանգարված անուն: Այսպես է կոչվում Տաթևի 1513 թ. ժողովի անդամներից մեկը՝ Ինիս, որդի Պատարխի (այսպես Օրբ. Ժմ. 46, իսկ Սիսական 34 բ գրում է Եկիս): Թվի թե տգետ գրչի վրիպակ է, փոխանակ երթս:

*ԻՆՏԻԳԱՐ, ար. < արաբ. ايتبار i'tibār «յարգ, վարկ», որ տղավազում ժողովրդական լեզվի մեջ դարձել է իբրբար, իբրբար, կեբբար են: Իբրև անձնանուն գտնուում եմ մի անգամ գործածված 1738 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 14 բ):

*ԻՄԻԲԻԿ, ար. < արաբ. ايمم 'amm «հոգեբույր» (ժյ. լեզվով դարձած ամա, ամի)+ beg բառերից: Իբրև անձնանուն գրանուում եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում Եմիբիկ ձևով (Bodleian 148): Սրա կրճատ ձևն է ԻՄՊԻԿ, որ հիշված է 1658 թ. (Ձեռ. Կես. ածած. 54 ար):

*ԻՄԻՆ, ար. < արաբ. ايمين emin «խոստան, ապահով» բառից: Թոփրական անուն է իսլամների մոտ: Իբրև անձնանուն գործածված է մեթ. մեջ ԺԵ դարից. ավելի սովորական էր Հնդկահայացի մեջ. կար նաև հազվագյուտ կերպով մեր ժամանակում (ինչ:

+ Էմին Տէր-Գրիգորեանը՝ թատերգակ երևանում), Հմմտ. նաև Եմին, որ համարել եմ թրք. یمین «երդում» բառից և դրել եմ սրանից տարբեր անուն: Այսպես է նաև այսօր թուրքերի մեջ, ուր տարբեր արական անուններ են Yemin և Emin.

— 1. Էմին ուն, որ իր կնոջ Չալուրի հետ մի խաչքար է կանգնեցրել 1443 թ. (գտնվում է Նոր-Նախիջևանի Ս. Թորոս եկեղեցու բակում):—Շահագրի, Ազգագր. հանդ. է, 49:

— 2. Եմին, որդի Խղրշահի, որ Կեսարիայում, Յովհաննես Երզնկացուն գրել ավեց մի Աւետարան, 1476 թ.— Rapport Bel-gique 34:

— Էմին անունը հիշված է նաև 1565 թ. (Ձեռ. Մաղն. 26), 1602 թ. (Սիսական 446 բ), 1649 թ. (REA 10, 51), Հեմին՝ 1650 ական թ. (Ջամբու 187):

*ԷՄԻՆԻԿ, ար. < նախորդ Էմին բառից + թրք. beg, որ և տանկախան արտասանությամբ դարձել է bey.

— 1. Էմինպի(յ), որի անունով մի խաչքար է կանգնեցրած Աքքերմանում, 1447 թ.—Кучук—Иоаннесов, Стар. Арм. надписи... Юго-зап. Руси, էջ 34:

— 2. Էմին պեկ, պարոն էլպաշի, որդի պարոն Թորոսի. Կեսարիայում, Տէր Յովանէ նաղաշին գրել ավեց մի ճառոց՝ 1481 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1848:

*ԷՄԻՆԱԴԻՆ, ար. < արաբ. امين الدين emin-ad-din «ապահով կրոնի վրա» բառից, որ նաև Իսլամների մեջ իբրև անձնանուն է գործածվում: Մեր մեջ սղմամբ դարձել է Եմինադին, Էմնադին:

— 1. Եմինադին, որ իբրև վկա հիշատակվում է Կաֆա (Թէոդոսիա) քաղաքում, մի Աւետարանի գնման համար, 1437 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՂԱ 1926, 238:

— 2. Էմնադին, ջեռու որդի մահտեսի Շահբաշայի, որ Վանում, Վարդան քահանային գրել ավեց մի Աւետարան, 1453 թ.—Նոտարք 171, Ձեռ. Վասպ. 136:

*ԷՄԻՆԷ, իգ. < արաբ. ايمينه Emine անունից, որ շատ սովորական է Իսլամների մեջ և նշանակում է «ապահով» (Էմին ձևի իգական է): Գործածված է մեր մեջ ԺԴ—ԺԵ դարերում: (Գրքոված է նաև Եմին, որով միացած արական ձևին):

— 1. Եմինայ, ղուստր Երանոսի՝ հորեղբոր Գալուն միայնակյացի, որ գրել ավեց մի Աւետարան, 1330 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 770:

— 2. Լմին տիկին, գնեց մի Աւետարան՝ Մատթևոս գրչից և նվիրեց Սարգիս քահանային, 1447 թ.—Բարխուտ. Աղուանից երկ. 9:

— 3. Լմնա խաթուն, քույր Թովմա վրդ. Մինասենց նշա- նավոր գրչի, երկրորդ կին Գուռջիրեկի և մայր Ստեփաննոս Դ (1465—1489) կաթողիկոսի Աղթամարի—Ակինեան՝ Գաւազանա- գիրք 108—9, Նժտարք 159 (1448 թ), Ձեռ. Վասպ. 134, 437 (1460—61 թ):

— 4. Եմին. դուստր Մելիթի, որ էր անտես Բարերդի Բեր- գակ վանքի, 1489 թ.—Manus. brit. mus. 165 ր:

— 5. Լմին, քույր Ստեփաննոս Թոխաթեցի տաղասացի, որ ծնված է 1558 թ.—Ակինեան, Հինգ պանդ. տաղաս. էջ 121:

— 6. Լմին. իբր իգ. անուն գործածված է 1321 թվից հե- տո գրված անթվական մի հիշատակարանում. — Ձեռ. Ագուր. (Արքտ. 1911, 565):

*ԷՄԻՆԷ-ՍՈՒԼԹԱՆ. իգ. նույն Լմին. անունից + սուլթան բառից, որ հետագիւր գրվելով կազմում է իգական: Մի անգամ գտնուած եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասպ. 391):

*ԷՄԻՆ-ՄԵԼԻԹ, իգ. < արար. ܐܡܝܢܐ անվան հետ միա- ցած <ܡܠܝܚܐ melike ժրշխանուհի>: Գործածված է մեր մեջ ԺԿ ԺԻ դարերում:

— 1. Լմին-Մելիթ. դուստր Արխատակէս քահանայի և քույր Յովհաննէս քահանայի, որ Մինեայ Գարադնիս վանքում գրել տվից մի Աւետարան, 1280 թ. Ձեռ. Վասպ. 104:

— 2. Լմինմելիթ, կին Միմլոն քահանայի. միասին կանգնե- ցրել են մի խաչքար՝ 1464 թ. այժմ գտնվում է Նոր-Նախիջևանի Ս. Լուսավորիչ եկեղեցում. —Շահաղիգ, Աղգազր. հանդ. է. էջ 50:

— 3. Եմինմելիթ ձևով գործածված է նաև անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վենետ. Ա. 628):

*ԷՄԻՆ-ՓԱՇԱ, իգ. < արար. ܐܡܝܢܐ emin + Թրք. ܦܫܐ paša բառերից. հիշատակված է անթվական մի հիշատակարանում, Ձեռ. Վենետ. Բ. 1013:

*ԷՄԻՐՁԱ, ար. ծագումը տես Ամիրզադի. հիշված է զանա- ցան ձևերով. այսպես՝ Լմիրզե՝ 1602 թ. (Հայ. Վենետ. 471), Լմիր- զե՝ 1674 թ. (Ձեռ. Դագեան, Բ. 13 ր), Լմիրզե՝ ԺԷ դար (Աղգ- մատ. ՀՀ, էջ 72), Լմիրզա՝ 1701 թ. (Միւրմէհան, Գատմ, Հալէպի աղգ. գերեզմ. 32 ր), Լմիրզա՝ 1813 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 452):

Յրանից է Լմիրզեան ազգանունը (հիշված 1781 թ. Աղգապ. 3148):

*ԷՄԻՐԷՆ տես Կղեմես անվան տակ:

*ԷՄԵԱԹՈՒՆ, իգ. ըստ իս պետք է հասկանալ Լմնախաթուն (որ է Լմին: խաթուն, տես վերը № 3). մի անգամ գտնուած եմ հիշված անթվական մի հիշատակարանում (Բարխուտ. Արցախ. էջ 40):

*ԷՄՄԱ, իգ. նորամուտ անուն. Մանտէգացցայի «Հիվանդ սէր» վեպի հերոսուհու անունն է (ա տպ. 1803 թ., ք տպ. 1905 թ. Աղեքսանդրապոլ), որ մտավ ու տարածվեց մեր մեջ նույն վեպի ազդեցութեամբ:

*ԷՄՄԱՆՈՒԷԼ, ար. < եբր. ܐܡܡܢܘ ܐܝܠܝܡ ܐܡܡܢܘ-ܐܝܠ անունից, որ բուն նշանակում է «Աստուած է մեզ հետ» (Gesenius 37). հճմտ. «Մոցի որդի և կոչեցեն զանուն նորա Էմմանուէլ, որ Թարգմանի՝ Ընդ մեզ Աստուած» (Մտթ. Ա. 23 = Ես. է. 14): Տառադարձված է հուն. Էմμανուիլ, լատ. Ֆրանս. Emmanuel, որի կրճատն է հուն. Μαγουίλ, Ֆրանս. Manuel, ռուս. Мануил ևն: Սովորական անուն էր Եվրոպացոց մեջ. հիշենք հատկապես Մա- նուէլ Ա. Կոնստնտս՝ կայսր Հունաց (1143—1180), Մանուէլ Բ Գալէոյոզ՝ կայսր Հունաց (1391—1425), Էմմանուէլ Ա Թագավոր Գորտուգալիայի՝ (1495—1521) ևն: Մեր մեջ Լմնաճուղի ձևը թիչ է գործածված. այսպես ունինք՝ Լմնաճուղի 1697 թ. (Գատմ. գաղթ. Լիվոնոյի, էջ 261), Հ. Լմնաճուղի՝ Մխիթարեան միաբան 1730 թվից (Տաշեան, Ցուց. 681), Լմնաճուղի Եսայեան՝ գրակա- նագետ (Գոլիս, ԺԹ գարի վերջերը): Ավելի սովորական է կրճատ Մաճուղի ձևը, որ տես առանձին (Հիւրը 335):

ԷՄՆԱՁԱ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է 1736 թ. (Ձուղ. 269). սրանից է Լմնիազեան ազգանունը (Ձուղա, 1785 թ).—Այրարատ 225:

*ԷՅԵՆ, ար. < Թրք. ܝܥܝܢ yegen «եղբորորդի, քեռորդի» բառն է, որ ժողովրդական լեզվով հնչվում է yeyen. առաջին ձևից առաջանում է Սզամ, որ տես վերը. երկրորդ ձևով էլ հի- շատակված է Էյեմ՝ մելիթ ոմն 1736 թ. (Գիտ. աշխ. XIII, էջ 307, 338),

*ԷՆԱԿՈՂՈՓ, ար. վրացերեն նշանակում է «լեզվի առեփ» (Իւր թե շատ հարտարաբոս). ախոզոս, որ տվել են Վրացիք հա- յազգի Թարգման Միրզա Ձուրաբին (1600—1650 թ). տես Գ. Շեր-

մազանեան, Երևելի հայկազունք ի Պարսկաստան, Ռոստով 1890, էջ 201: Սրանից է Լեւոնյալօփեան ազգանունը (Պարսկաստան):

*ԷՆԷԲԷԿ, ար. անշուշտ թուրքական անուն էր. այս անունով կար Պոլսում, մեր Սամաթիա թաղում մի դաբարբուր (կոչվում էր Թրք. Լյնեբեկ), որ իհարկե նույն անձնանունից է առաջացած: Թվի թե պետք է մեկնել ^{عيني} 'ayni-beg «ճիշտ ու ճիշտ բէկ, իսկական բէգ»: Ավանդված է մեր մեջ մի անգամ, Յզնա գյուղի եկեղեցու անթվական մի խաչքարի արձանագրության մեջ (Ազգագր. հանդ. ԺԱ, 321—2):

*ԷՆԵՍՍ, ար. < արաբ. ^{إنيات} inayat «ողորմություն» բառից, իբր ^{إنيات} inayet-ullah «ողորմութիւն Աստուծոյ»: Հնագույն գործածություններն են Լիմաթ (!) 1521—29 թ. (Ձեռ. Վենետ. Բ. 382), Լիմաթ՝ 1575 թ. (Rapport Belgique 24), Լեիաթ՝ 1576 թ. (Ձեռ. Վասպ. 578), որից հետո շատ անգամ հիշատակվում է ամբողջ ԺԶ—ԺԷ դարերում: Վերջին հիշատակությունը գտնուում է 1808 թ. (Ձեռ. Վասպ. 360): Սրանից է Խոջա-Լյնաթեան ազգանունը, որ կրում էր մեր համալսարանի դասախոսներից մեկը (մ. 1943 թ):

*ԷՊՐՈՒԿ } տես Եւպրատիա:
*ԷՊՐՈՒՀԻ }

ԷՊՐՈՒՄ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ ունինք հիշված Խոջա Էպրում, որի անվան մի խաչքար է կանգնեցրած Երնջակում, 1573 թ.—Սիսական 422:

*ԷՍԱՅԲԷԳ, ար. < Եսայի անունից ժողովրդական ձև. հիշված է օր. 1579 թ. (Կարապետ եպոս.՝ Դոփեանք 137): Տես և Խսա ձևով կազմված անունները:

*ԷՍԱՆ, ար. և իգ. < արաբ. ^{إحسان} ihsān (որ Պարսկաստանում հնչվում է ehsan) «շնորհ»:

— 1. Լսան, դուստր Սարխութայի, որ տվեց նրան իբրև հոգեորդի Մովսէս քահանային, 1387 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 45, 61:

— 2. Լսան պիյ, ար. քանիցս անգամ հիշված է 1601—1602 թ. իբրև դատավոր հայոց Չամոսցա քաղաքի (Ձեռ. Լվով=ՀԱ 1937, 142, REA, 7,120):

ԷՍԷԲԷԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է 1646 թվին՝ Լեհահայոց մեջ՝ Լսեյալեկ ձևով (Տաշեան, Ցուց. 923):

*ԷՍԻԼ, ար. նույն է անշուշտ Ասիլ ձևի հետ, որ տես վերը. և նրա հետ ծագում է ^{أسيل} asîl «ազնվական, ազնվատուն» բառից:

Մի անգամ գտնում եմ գործածված 1655 թ. (Երեմ. չէլ. օրագր. էջ 92):

ԷՍՈՒԿՆԱ, իգ. ձևով և ծագմամբ անհայտ. մի անգամ գրանում ենք հիշատակված Գանձասարի 1301 թվի մի արձանագրության մեջ՝ հետեյալ ձևով. «ես հսուգնաս դուստր՝ մեծ ամիր Հասանայ...», ուր հայտնի չէ թե ս վերջածայնը դիմորոշ հնդ է, թե պատկանում է արմատին: Նվերներ է արել նույն վանքին:

ԷՍՏԱՏ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1728 թ. (Ձեռ. Ագուլ.=Արքտ. 1911, 120) և մի անգամ էլ 1798 թվից քիչ հետո. վերջինը թվի վրացական ծագումից (Սմբատեանց, Երնջակ 294):

*ԷՍՔԷՐ, ար. նույն է Ասփար ձևի հետ և նրա հետ միասին ծագում է արաբ. ^{أسك} 'asker «զինվոր» բառից, որ Տաճիկների մոտ արական անձնանուն է: Այս Էսփեր ձևով գտնում եմ մի անգամ գործածված 1657 թ. (Երեմ. չէլ. օրագր. 260—1):

ԷՎԱԴ, ար. նույն է Այվատ անվան հետ, որի ծագումն ինձ անհայտ է: Այս ձևի տակ հիշված են՝

— 1. Էվատ, որդի Համգայի, որ նրա հիշատակին մի խաչ է կանգնեցրել շուրջ 1473 թ.—Բարխուտ. Արցախ, 299:

— 2. Էվատ, հիշված է 1590 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 720):

— 3. Յևատ մդտեսի, «որ զամենայն ինչս իւր ետ ի սուրբ վանքս. և զինչ խնդրեց ի սուրբ Փրկչէն գտաւ».—Արձ. Տրապիզոնի Ամենափրկիչ վանքի (անթվական). տես Բժշկեան, Պատմ. Պոնտոսի 85:

ԷՎԱԴՄԵԼԻԲ, իգ. նույն է Այվատմիլիք անվան հետ, որ տես: Այսպես ունինք՝

— Յեւթմիլիք, վազամեռիկ դուստր Գրիգորի և քույր կոչկակար Մարտիրոսի, որ Աշոտաց երկրի Աւեհունաց վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1470 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 588, Այրարատ 52:

ԷՎԱԴՇԱԼԷ, ար. ծագում է նույն Այվադ անունից + շահ: Հիշատակված է ԺԾ—ԺԷ դարում:

— 1. Էվատշա (գրված է Յեւատշա, Յեւաշա, Էվաշա), որդի Խաչերեսի. գնեց մի հին, սքանչելի Աւետարան Ենիփրեց Վերի Ս: Աստուածածին եկեղեցուն (Տրապիզոն), 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 485—6:

— 2. Եւատշայ, փեսա խոջա Աստուածատուրի, որ լազաեց

Նարեկը թուրքմանի գերությունից և նվիրեց Վարազի վանքին, 1425 թ.—Ձեռ. Դազեան, Ա. 55 ա:

— 3. Էվատշայ Ոստանցի, որդի Ամիր Սարգսի, Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Վառճիշատ գյուղի Եղեշ վրդ. եկեղեցուն, 1426 թ.—Նոտարք 81.—Նույնը ունի Ձեռ. Վասպ. 355, բայց թվականը դնում է 1428:

— 4. Էվատշայ, փեսա (քրոջ ամուսին) տանուտեր քրուտ Ստեփանոսի, որ վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

— 5. Էվատշա, «լերդահատոր հարազատ» (իմա սիրելի եղբայր) Ատոմ քահանայի, որ վանում գնեց մի Աւետարան, 1440 թ.—Ձեռ. Վասպ. 313:

— 6. Էվատշայ Ֆոռշ, մեծ երախտիք ունի այն Աւետարանի վրա, որ գրել տվեց Սուլթան Մելէքը՝ 1452 թ.—Ձեռ. Վասպ. 415:

— 7. Էվաթշայ, մերձավոր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց ժողովածու քերթուածոց, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:

— 8. Սւատշայ, որդի Լիանոսի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1491 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 120:

— 9. Սւաղշայ, որդի Դանիէլի և եղբայր Յովհաննէս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:

— Այս անունը հիշված է նաև Էւատշա ձևով՝ 1512 թ. (Ձեռ. Վասպ. 83) և 1644 թ. (անդ 276), և առանց թվականի՝ Էվատշան (Manus. brit. mus. 28 բ), Էւատշահ՝ Ձեռ. Թաւր. 71 ա: ԷՎԱՁ, ար. նույն է Այվազ անվան հետ, որ տես վերը և տրված վկայութեանց վրա ավելացրու՝ Էվազ 1680 թ. (Ձեռ. Վասպ. 570) և անթվական (անդ 136), տվելի ուշ՝ 1703 թ. (Ձեռ. Թաւր. 100 բ):

*ԷՎԱԼ, ար. < արաբ. عى evvel «առաջին» բառից (նախածին կամ անդրանիկ իմաստով): Մի անգամ գտնոււմ եմ գործածված ժի դար, Էվալ կամ Իվալ ձևով՝ 1671 թ. (Ձեռ. Ագուլ. = Արրտ. 1911, 314 և Սմբատեանց՝ Երնջակ 305):

*ԷՎԷԼԻՆԱ, իգ. նորամուտ Եվրոպական անուն, որ մտավ մեր մեջ Գր. Արծրունու համանուն վեպի ազգեցութեամբ. (տպ. Թիֆլիս 1891):

*ԷՎԱԿԻՄԵԼԻՔ (սեռն անհայտ) < արաբ. عى evlād «որ-

դիք» (Թրքական գործածութեամբ «որդի»)+على melik «թագավոր» բառերից: Մի անգամ գտնոււմ եմ հիշատակված ԺԵ դարում:

— Էլլատմիլիք, մերձավոր Կիրակոս երեց Բաղիշեցու, որ մի Աւետարան նվիրեց Կապուտ գեղի Ս. Յակոբ եկեղեցուն, 1487 թ.—Ձեռ. Վասպ. 116:

ԷՎՈՒՄ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ գտնոււմ եմ հիշատակված ԺԸ դարում (Ջամբո 175):

ԷՐ հայկազն, որի մասին Պլատոն, Հասարակապետութ. Գիրք Ժ, § Ժգ պատմում է հետևյալը՝ իբրև ոմանց ծանոթ գրույց.— Էրը քաջ հայկազուն էր, ծննդեամբ Պամփիլուացի. պատերազմի մեջ մեռավ. տասն օր հետո դիակը գտան անարատ և տարին իր սուներ. երկու օր հետո խարույկի վրա դրին, որպեսզի այրեն. հանկարծ կենդանացավ, ելավ կանգնեց և սկսեց պատմել ինչ որ տեսել էր հանդերձյալ աշխարհում՝ արդար և մեղավոր հոգիների վարձի և պատժի մասին. բայց ինքը ամենավին չէր հիշում, թե ինչ կերպով իր հոգին նորից վերագարձել էր իր մարմնի մեջ:—Ալիշան, Հայաստ. յառաջ քան զլինելն շյտ. էջ 191 պատմիլով այս զրույցը, գտնում է որ սա Արա գեղեցկի պատմությունն է, որ բերնից բերան անցել է Հունաստան և հասել է Պլատոնին՝ Մարբասից 2—3 դար առաջ: Հունարենում գրված է Դը. Դրօզ:

*ԷՐԴՈՂԻԻ, ար. < Թրք. er «տղամարդ»+دوگدی dogdi «ծնվեց» բառերից: Վկայված է մեր մեջ ժի դարում, երկու անգամ. առաջինը Էրտոպե ձևով (որ Էրտոպտի ձևի միջին հայերեն սեռականն է) 1729 թ. Ձեռ. Վենետ. Ա. 241, և երկրորդը՝ Էրտոդու (Թրք. er-dogdu) ձևով, 1614 թ. Manus. brit. mus. 213 բ):

ԷՐԿԻԼ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնոււմ եմ գործածված ժի դարում:

— Էրկիլ, հայր Չաքարիա արեղայի, որ Յակոբ քահանայից գնեց մի Աւետարան, 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 27 բ):

*ԷՐՄԻՆԱ, ար. < արաբ. ارمنی ermeni «հայ» կամ Արմենակ բառից, որից ունինք՝

— Էրմինա-բին-Լաթա-բին-Աոււար-բին-Եւֆէս-բին-Նուհ, ըստ Արաբների այն անձն է, որ առաջին անգամ բնակութեւն հաստատեց Հայաստանում (Իպն-Քալիբան 14): Սրանցից նուէր Եոյ նահապետն է, Եւֆէս—Յարեթ, Աոււար Գամեր. Հաթա պիտի լինի Թորգոմ կամ Հայկ, իսկ Էրմինա՝ Արմենակն է:

*ԷՓՐԻԿ տես Եփրեմ:

***ԷՕՁԲԷԳ**, ար. < **ԹԹՐ. ԹՐԶ.** ^{عزب} özbeg **թաթարական** ցեղի անունից: Մի անգամ իրրև անձնանուն գտնում եմ գործածված անթվական, բայց շատ հետին մի արձանագրութայն մեջ, որ գտնվում է Տրապիզոնի Ամենափրկիչ վանքում, Էզպիկ չիլեպի ձևով (Բժշկեան, Պատմ. Պոնտոսի 85):

***ԷՕՓԷՆ**, տես Եւզբեկ:

***ԷՅԼԱՆ**, իգ. < արաբ. ^{إيلان} elvān «գուլնզգուլն, երփնեբանդ» բառից, որ Կովկասում դարձել է ավլան: **Ձևափոխութայն համար հմմտ. ԹՐԶ. ٤٠ alev > ժղ. alef «բոց»:** Գործածական էր Պոլսում՝ անցյալ դարում, թեև հազվագյուտ:

***ԷՖՏԻԿ** տես Եւֆրատ:

***ԷՖՐԱՍ**, իգ. < **Ֆրանս.** Euphrasie անունից, որ ծագում է հուն. ^{εὐφραστία} «ուրախություն» բառից: Գործածական էր Պոլսում, անցյալ դարում, բայց հազվագյուտ:

Ը

***ԸԹԱՐԹԻՓՇԱ**, իգ. < արաբ. ^{عطر} 'atr «խորդենի, կրնկենի, geranium բույսը. 2. անուշահոտություն, ^{دوخا} dyxa)+**ԹՐԶ.** ^{تپسی} tepsi (ժղ. tepši) «ափսէ», որով ամբողջը լինում է «անուշահոտություններով լիքը մատուցարան»: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ժե դարում:

— Արթուր-թիփշա, դուստր Թումայի և քույր տանուտեր խոջա Սզրշահի, որ վանում, Ազարիա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 496:

ԸԽԼՈՒՄ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշված 1610 թ.—Ձեռ. Կես. ամած. 52 ար, Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ. Կես. Բ. 1866:

***ԸՆԴՄԵԼԻՔ**, իգ. < արաբ. ^{ملك} Hind «Հնդկաստան»+^{ملك} melik «Թագավոր» բառերից (կա նաև արաբ. ^{هند} Hindū իգական անուն). բուն իմաստն է «Հնդկաստանի թագուհի»: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ժե դարում:

— Ընդ-միլիֆ, կին Սահակ քահանայի, որ Սուրս գյուղի քահանան էր և տանուտեր Առաքելից ստացավ մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 455:

+ **ԸՆՄԱՅ**, իգ. < հյ. ընծայ «նվեր» բառից, ակնարկությամբ Ընծայումն Ս. Աստուածածնի տոնի: Կա նաև Ընձայեպ

Ս. Աստուածածին վանքը: Գործածական էր Պոլսում՝ անցյալ դարում, բայց շատ հազվագյուտ: Մորս անունն էր և ուրիշից նույն անունը չեմ լսած:

+ **ԸՆՁԱԿ**, ար. < հյ. ինձ «վարք» բառի նվազականից և ըստ իս այս է ուղղագույն ձևը, որ ապա դարձել է Ընձաֆ, Ընծալ, Ընծաֆ. վերջինիս վրայից Մագ. թղ. ժթ հարմարեցնում է մի ստուգաբանություն. «Ընծաք. սա ընձայեալ ի բազմաց արքայից»:

— 1. Ընձալ, նահապետ հայկազն, հաջորդ Հրանդի. Ն. Բ. 1242 թ. ըստ Չածչ.—գրված է՝ Ընձաֆ՝ իոր. Ա. ժթ. Մխ. այրիվ. 18.—Ընձալ՝ Յն. կթ. բ. Կղկնտ. Ա. ժե (ըստ էմիսի). Վրդ. է. Մխ. այրիվ. 50.—Ընձալ՝ Մխ. անեց. գ. Կղկնտ. Ա. ժե (ըստ Շահնազ.). Վրդ. է (էմիսի). Սամ. անեց. 45. Մին. համդ. 9.—Ընձաֆ՝ Մագ. թղ. ժթ.—հմմտ. նաև Ընձաֆիսար կամ Ընձաֆեսար տեղանունը:

— 2. Ընձալ թարգմանիչ. Կորիւնի հետ գնաց Երուսաղէմ, որտեղից բերին Կիւրղի Ապաշխարող արձակելու կարգը (և դար). —ըստ իս շփոթված է Արձանի հետ.—Չարբ. Հին դպր. 310. Չամչ. Ա. 536:

— 3. Ընձի՞կ, շինել է Կարսի պարիսպը՝ 1234 թ. հիշված է սեռ. Ընձիկանն ձևով՝ հետևյալ արձանագրութայն մեջ, որ փորագրված է Կարսի արևմտյան պարիսպներից մեկի վրա.

ՈՉԳ

ՏՐ ԱԾ ՉԱԻՐ[ԱՅՈ] ՉԹԱԳԱԽՈՐ
Ն ՄԵՐ . . . ԼԵՐ ԱՅԼԱԶԳԵՑ ԿԱՏ
ԱՐԵՑԱԽ ԲՐՋՆԵՐՍ ՉԵՌԱՄԲ
ԸՆԶԿԱՆՆ ԳԱԶՆԻՆ ԵՒ ՈՒՏԻՆ

(տես Սարգիսեան, Տեղագր. 104, Այրարատ. 85, Կրպէ՝ Կարս քաղաք, էջ 26):

+ **ԸՆՁԵՐ՝** ար. < հյ. ինձ բառի հոգնակի ընձեր ձևից: Մի անգամ գործածված է ժԳ դարում:

— Ընձեր, նկարագարգել է այն չքնաղ Աւետարանը, որ գրել տվեց Երեմիաս քահանան, Կարնոյ Կան գյուղում, 1283 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 644:

+ **ԸՆՁՈՒՂ**, ար. այս անունը ավանդված է Պրոկոպիոսի մոտ, որ գրում է 'Ανζαλζ (Justi 18). Չամչ. գրում է Ընձուզ,

որ կարելի է հասկանալ հյ. ընծիւղ «ժիւր». բայց որովհետեւ այսպիսի անունն այլուստ հայտնի չէ, ուստի համարում եմ Ընթուղ, որ տես հաջորդով:

— Ընծուղ, հայ զինակիր կամ թիկնապահ ներսուս պատրիկի՝ գորավարի Յուսափնիանոս կայսեր. ըմբշամարտեց Գոթաց Կոկաս հսկայի հետ և սպանեց նրան (552 թ).— Չամչ. Բ. 272:

+ Ընթուղ, ար. < հյ. ընթուղ «երինջ» բառից:

— Ընթուղ, իշխան Ակէոյ, կողմնակից Վասակի՝ ընդդեմ ուխտապահների (Ե դար).— Եղիշ. 71:

*ԸՌԱՆԱ, իգ. < արար. Երգաձագեղեցիկ սիրուն, շատ լավ». թեև բառը արարերեն է, բայց ԳԳ գրել է նաև իր Պարսկերեն բառարանում (էջ 581) և թուրքերեն լեզվով (սչ հայերեն) բացատրում է այսպես. «այն սիրուհին է, որ իր սէրը նազով է ցույց տալիս»: Բանաստեղծությանց մեջ հաճախ պատահում ենք Երգ gul-i ra'na «գեղեցիկ վարդ, կեսը կարմիր և կեսը դեղին վարդ»: Իբրև անձնանուն գործածված է մեր մեջ ժԴ—ժԵ դարերում, ընդամենը երկու անգամ Ըոնա և Ըոանո ձևերով:

— 1. Ըոնա, տաս (մեծ մայր) Առաքելի, որ այլազգիներից ազատեց մի հին ու քայքայված Աւետարան, և պահպանեցը նորից գրել տալով և գիրքը կազմելով նվիրեց Կախմախի եկեղեցուն, 1383 թ.— Չեռ. Հալպի, Ա. 79 ա:

— 2. Ըոանա իսթուր, կին Ապիզ պէկի և մայր Ասլիմելիքի, որ Հայրապետ զրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Ծառիկու վանքում, 1447 թ.— Նոտարք 157:

Թ

*ԹԱԲԱՌՈՒԿ, իգ. և ար. < արար. Եր tabarruk «օրհնություն ստանալ» բառից, որ Վանի հայ բարբառում (Ինչպես և Աթտայում) ստացել է «չնաշխարհիկ» նշանակութունը: Իբրև արական անուն գործածված է մեր մեջ ժԵ դարից և հիշված բոլոր վկայությունները հետևյալ չորսն են:

— 1. Թաբառուք, հոգևոր մայր Աղարիա սարկավազի, որ Արաշ գեղաքաղաքում գրեց մի Աւետարան, 1490 թ.— Սմբատեանց՝ Երնջակ 257:

— 2. Թաբառուկ, իբր իգական՝ հիշված է 1612 թ. (կամ ավելի ուշ).— Չեռ. Նոր-Բոյազ. 7 բ:

— 3. Թաբառուկ, եղբայր Աւետիս Ոստանցի նահատակի, որ հավատքը չուրանալով նահատակվեց «1656 թ. եղբայրը կատարեց նրա հանդիսավոր Թաղումը՝ Առակ գյուղում:— Առաք. պատ. 426 > Նոր վկ. 482:

— 4. Թաբառուք (տպված է Թապառ օք), իր կնոջ՝ Թուրվանդի հետ ստացավ մի Աւետարան, որ գրեց գրիչ նահապետ քահանան Ապարանց գյուղում, 1698 թ.— Չեռ. Վասպ. 988:

+ ԹԱԳՈՍԿԻ, իգ. < հյ. քաղ և ձսի բառերից. իբրև թե նա «որ ոսկի թաղ ունի գլխին» (ակնարկությամբ ոսկենման դեղնագույն մազերի): Գործածված է երկու անգամ ժԴ դարում:

— 1. Թագուսի, կին «փառօք ի փառս քարձրացիալ տիսալար» Գրիգորի, որ հիշված է 1369 թվին զրված մի Մաշտոցում: Թորոս աղբ. Բ. 427:

— 2. Թագուսի ոմն (ժԴ դար).— Տաշեան, Տուրք. 666:

+ ԹԱԳՈՒՆԻ, իգ. < հյ. քաղուսի բառից, Ինչպես ունինք լա. Regina, հուն. Վասիլիկ, արար. Մլքէ, Սուլթան, հյ. Իշխոյ հովանիչ անունները: Սկսել է գործածվել Ա. դարից և կենդանի է մինչև այսօր: Արդի փաղաքշական ձևերն են Թաղուկ, Թաղուչ, Թաղու, Թագուն, Պոլսում նաև Թագուհիցա:

— 1. Թագուսի, քույր Սանատրուկ թաղաւորի հայոց, քրիստոնյա դարձավ Բարթուղիմէոս տաքայալի քարոզությամբ և նահատակվեց իր եղբոր ձեռքով (50 թ. ըստ Չամչ. Ա. 298).— Յայսմ. գեկտ. 2:

— 2. Թագուսի, աղնվական կին՝ Ուտի գավառի Բաղնայ գյուղից. նահատակվեց Հոնայ զորավարի ձեռքով Աստղաբլուրում (465 թ. ըստ Չամչ. Բ. 127).— Կղկնտ. Ա. Իթ. Յայսմ. մրտ. 29.— սեռ. Թագուհոյ՝ Յայսմ. մրտ. 29:

— 3. Թագուսի, կին Բակուրան սևաստոսի, որդւոյ Սմբատայ, տեառն Լամբրոնի և Պապեոսի. նվեր ստացավ մի Աւետարան, որ գրել էր իր եղբայրը, 1194 թ.— Rapport Arm. 47:

— 4. Թագուսի ոմն, հիշված է Թարբերղում՝ Կողմա զրչի գրած Աւետարանի հիշատակարանում, 1205 թ.— Չեռ. Վինետ. Ա. 400:

— 5. Թագուսի, կին Շարտիշահի Պահլուունւոյ՝ որդւոյ Ապիրատի. նվերներ է արել Բաղնայրին 1234 թ.— Ալիշան՝ Շարտի. 14, Արձ. Շիրակ 119:

— 6. Թագուսի. առաջին կին Ուսեկ իշխանի, որ շինել է

Տփղիսի Ս. Գէորգ եկեղեցին, 1251 թ. Սրա որդիներն են ձար և Քարիմատին.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 9—10:

— 7. Թագուի, մերձավոր Շնորհաւոր Տփրիսեցու, որ Հաղ-
բատի վանքին 100 դահեկան է նվիրել ժամատան շինութեան
համար, 1253 թ.—Արձ. Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 29:

— 8. Թագուի, կին Սարգսի և մայր Վարդան գրչի, որ
օրինակել է երկու ձեռագիր՝ Վախտանկ իշխանի համար, 1279—
80 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 6:

— 9. Թագուի, դուստր Սահակ երեցի, մի տուն և մի այ-
գի է նվիրել Աշտարակի Ս. Մարիանէ մատուռին, 1281 թ.—
Այրարատ 186:

— 10. Թագուի, կին Ումիկի և մայր ձար Մանազկերտցու,
որ նվիրատուութուններ է արել Գոշավանքին, 1283 թ.—Արձ.
Շահխաթ. Բ. 367, Ազգագր. հանդ. Ժ. 28, Արցախ 350:

— 11. Թագուի, կին Երեմիաս քահանայի, որ Կարնոյ
Կան գյուղում գրել տվեց մի չքնաղ Աւետարան, 1283 թ.—Ձեռ.
Վենետ. Ա. 644:

— 12. Թագուի, կին Դաւթի և մայր Կողբեցի Որդեկ երե-
ցի, որ մի տուն և մի այգի է նվիրել Արջոյ տոհմի Ս. Լուսա-
ւորիչ եկեղեցուն՝ 1289 թ.—Արձ. Շիրակ 123:

— 13. Թագուի, նվիրատու Կապոսի Ս. Լուսաւորիչ վանքի,
1295 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 35:

— 14. Թագու(ի)ի. կին Վիրապաշի և մայր Թոմա քա-
հանայի, որ Սիչնիքում արտադրեց Աւետարանը 1315 թ. Շողա-
կաթ 210:

— 15. Թագուի, դուստր Սեփեղին արքայունի և քույր
Աղթամարի Ստեփաննոս և Զարարիս (մ. 1336) կաթողիկոս-
ների.—Ակինեան՝ Գաւաղանաղիք 42:

— 16. Թագուի, կին Ումիկի և մայր Խոսրովաշի, որ
ստացավ Բարերղում մի հին Աւետարան և նորոգել տվեց 1346
թ.—ՀԱ. 1926, էջ 344:

— 17. Թագու(ի)ի, կին Կարապետի և մայր Առաքել գրչի,
որ Մոկաց Դաշտ գյուղում գրեց մի Աւետարան, 1338 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 198:

— 18. Թագուի, կին պարոն Յովանէսի, որ Կարապետ
կրօնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1344 թ.—Պորոս պար.
Բ. 355:

— 19. Թագուչ (սեռ. Թագուչ), դուստր Կարապետի և քույր

Քրիստոսուր կրօնավորի, որ Սուրխաթում, Ստեփանոս քահա-
նային գրել տվեց մի Աստուածաշունչ, 1352 թ.—Ձեռ. Վասպ. 7:

— 20. Թագուի, կին Շահնշահի ստացողի, 1378 թ.—Տաշ-
եան, Յուզ. 692:

— 21. Թագուի, դուստր Խաթուն տիկնոջ, որ Աղթամարում,
Թումայ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 352:

— 22. Թագուի, դուստր Մամատիկին ապաշխարողի, որ
Ստեփանոս կրօնավորի հետ միասին Վարդան գրչին գրել տվին
մի Աւետարան՝ Խոսրովայ վանքում, 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 359:

— 23. Թագուի, կին տանուտեր Յովանէսի, որ գնեց 1391
թվին գրված մի Աւետարան՝ 1461 թ.—Ձեռ. Վասպ. 226:

— 24. Թագուի, կին Կիրակոս Սարփեցու, որ գնի միջնորդ
եղավ տանուտեր Հտիլշահի և Յովհանէս գրչի միջև, Արձկէ
1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 621:

— 25. Թագուի, կին Վարդանի և մայր Յոհանի, որ ստա-
ցավ մի Աւետարան 1482 թ.—Ձեռ. Վասպ. 492:

— 26. Թագուի, կին Յովհաննէսի, որ Յովհաննէս քահա-
նայի հետ միասին, Բերկրի Առեղս գյուղում, Սարգիս գրչին
գրել տվեց մի Աւետարան, 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 508:

— 27. Թագուի, կին Շաքարի և մայր Աստմի, որ իր կնոջ՝
Խաթիբի հետ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Մարգարայ գրչին, Աղ-
բակու Երնկանի գյուղում, 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 526, 528:

ՔԱԳՎՈՇ, ար. ծագումն ինձ անհայտ Այս անունով գրեւեմ
միայն՝

-- Թագվոշ ոմն, որի եղբորորդի Դողոնոյի որդին է նշա-
նավոր Յրիկ պաղասացը (ԺԵ դար):—Յուզիկք Բ. 125:

+ ՔԱԳԻՈՐ, ար. < հյ. քաղաք բառից, ինչպես կա հուն.
Βασίλειος > Վասիլ անունը, որ բուն նշանակում է «թագավոր»:
Գործածական է ԺԳ դարից մինչև այժմ (հատկապես Արևմտա-
հայոց մեջ): Սրանից է Թագարեան ազգանունը: Նույն են նաև
Արքայ և Խոսրով անունները:

— 1. Թագվոր, որդի Պովրոս մելիքի, դեռ կաթնկեր մա-
նուկ էր 1276 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 426:

— 2. Թագուար (այսպես միջին ա ձայնավորով, որ այլուր
չկա), որդի Մարտիրոսի և եղբայր Պարոնշահի, որ գրել տվեց
մի Աւետարան, 1329 թ.—Ձեռ. Վասպ. 179:

— 3. Թագուր մանկուսաւագ, հայր Պօղոս սարկաւազի ստա-
ցողի, 1343 թ.—Տաշեան, Յուլ. 489:

— 4. Թագուր, հայր Զաքարիա արեղայի, որ Անապատիկ
դշուղում օրինակել է Մեկնութիւն Պատարագի, 1361 թ.—Ձեռ.
Սանաս. շար. (ՀԱ 1912, 57):

— 5. Թագուր ոմն, հիշված 1420 թվից առաջ.—Տաշեան,
Յուլ. 666:

† ԹԱԳԻՈՐՇԱՆ, ար. < հյ. քաղաւոր բառից + արս. օժ šah,
որ նույնպէս նշանակում է «թագավոր»: Հմմտ. Մելիքշահ: Գոր-
ծածվել է մեր մեջ ժԲ—ԺԵ դարերում, գուցե և ավելի ուշ:

— 1. Թագվորշահ, հոգաբարձու էր կարգված Սիր Սի-
մոնի կողմից, որ մի խանութ էր նվիրել կապուսի Ս. Լուսաւորիչ
վանքին, 1303 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 35:

— 2. Թագվորշահ դպիր, որ Երոճաղէմում, Ստեփաննոս կրո-
նավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1360 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 438:

— 3. Թագվորշահ դպիր, որդի Մկրտչի, որոնց անունով մի
խաչքար է կանգնեցրած Նոր-Նախիջևանի Ս. Թորոս եկեղեցու
բակում (անթվական):—Շահազիզ, Ազգագր. հանդ. է, էջ 58:

— 4. Թագվորշահ, հիշված է անթվական մի հիշատակա-
րանում, որ զրված է 1311 թվին զրված մի Աւետարանում:—
Ձեռ. Թաւր. 71 ա:

— 5. Թագվորշահ (զրված է հողով՝ Թագոշան). հիշված է
1475 թվից ուշ զրված անթվական մի հիշատակարանում:—
Ձեռ. Մաղն. 35:

*ԹԱԴԻՍՍ, ար. < հուն. Θεόδωρος ձևից, որի ծագումը հա-
մարում են ասորական՝ «իմաստուն» նշանակութամբ: Ուրիշ
լեզուներով տառադարձված են լտ. անգլ. Thaddeus, գերմ. Thad-
däus, ֆրանս. Thaddée, ուս. Фаддее; Այս անունով հայտնի է
12 առաքյալներից մեկը. հմմտ. Մտթ. Ժ. 3. Վերէնու, որ անուա-
նեցան Թադէոս: Համարվում է Հայաստանի առաջին քարոզիչը:
Կործածական է մեր մեջ Ե դարից մինչև այժմ: Փողովորդա-
կան ձևերն են Թաթիոս, Թաթոս, Թաթևոս, Թևոս, գրված նաև
Թաթէ (Տաշեան, Յուլ. 828), Թադդէոս, Թադոս, կրճատ Թաթօ
(Ձեռ. Վենետ. Ա. 790):

— 1. Թադիսու եպիսկոպոս, առաջնորդ Արտազի. հաջորդեց
Իսրայէլին. նստավ 30 տարի. վախճանվել է 451 թվից քիչ ա-
ռաջ. ուրեմն գահակալել է շուրջ 421 թվին.—Ջըր. եպս. 281.
Արքտ. 1868 դեկտ. էջ 103 ա:

— 2. Թադիսու եպիսկոպոս Մեհնունեաց, ժամանակակից
Ներսէս Բ (1548—557 թ.) կաթուղիկոսի. հիշվում է Նեստորա-
կանների դեմ զրված երկու թղթերի մեջ.—Գիրք թղ. ժէ (զրված
Մեհնունեաց).—սեռ. Թադիսի՝ Գիրք թղ. ժգ:

— 3. Թադիսու, պատկերամարտ քարոզիչ, որ Յեսուի և Գրի-
գորի հետ միասին փախչելով Մովսէս Բ կաթուղիկոսի (1547—
604 թ.) մոտից, գնացին քարոզելու Սոթք. Արցախ և Աղուանք,
ուր բռնվելով Գարդմանի իշխանից, քշվեցան Հայաստան և դար-
ձան հավատքի.—Վրթ. քերթ. պտկ. 307. Կղկնտ. Բ. խղ. (հրտր.
էմիւնի) Թադիսու (հրտր. Շահնազ).—Ջարր. Հին դպր. 467.
Տաշեան, Յուլ. 207:

— 4. Թադիսու եպիսկոպոս Առնոյ, անգամ Դուրնի 1607
թվին ժողովի.—Ուխտ. Բ. լ.— Թադիսու եպս. Առնայոյ՝ Գիրք
թղ. լը.—սեռ. Թադիսի՝ Ուխտ. Բ. լ.— Թադիսի Առնայ եպսի՝
Գիրք թղ. խ.—բց. ի Թադիսե Առնայ եպսի՝ Գիրք թղ. լթ:

— 5. Թադիսու վանահայր Գլակայ վանուց. հաջորդ Բար-
սեղի. իր ժամանակ եղավ 7 խոյսածարակների նահատակու-
թյունը «604 թ». Մամիկ. ա. —որ և Թադիկ՝ Մամիկ. ա. բ. էջ
59.—սեռ. Թադիայ՝ Մամիկ. ա:

— 6. Թադիսու վարդապետ Գիտնական. ունի ձուռով լեզվով
ճառեր Աստվածածնի և Համբարձման վրա (է դար). կրթեմն
շփոթվում է Թէոդորոս Դաթենաւորի հետ. տես Հայկ. բառ. Բ.
130՝ և Տաշեան, Յուլ. 1091 ա:

— 7. Թադիսու եպիսկոպոս Ոստան, անգամ Մանազկերտի
ժողովի «726 թ», որ գումարեց Յովհան Կ Օձնեցի կաթուղիկոսը.
—Գիրք թղ. ծէ. Կանոն. 149:

— 8. Թադիսու, հայր Վարդիկի, որ իբրև վկա հիշված է
Տաթևի 881 թվի կալվածագրում.—սեռ. Թադիսի՝ Օրբ. լթ:

— 9. Թադիսու եպիսկոպոս Կողովտի, երբորորդի Մուշէի.
հիշված է 999 թվին.— Այրարատ 495, 497, Հայասպ. 310:

— 10. Թադիսու Ակէացի, որդի Շերեփայ, եղբայր Յիսէի,
բերդապահ Վանի. չարաչար հաղթեց Պարսից՝ Գերատայ դաշ-
տում (Ժ դար).—Արժբ. Գ. իթ. իթ. Գ. գ.—սեռ. Թադիսի՝ Ար-
ժբ. Գ. իթ, իթ.—Թադիի՝ Արժբ. Գ. գ:

— 11. Թադիսու, «այր անպարտելի զրուժեամբ». ուղեկից
եղավ Պետրոս Գիտադարձ կաթուղիկոսին՝ դեպի Պոլիս ճամբոր-
դության ժամանակ «1047 թ».—Ուռն. 105:

— 12. Թադիսու մեծ իշխան, որդի Թոռնիկի Բ և հայր Թոռ-

նիկի Գ (ԺԱ դար)։—Արժր. Դ. ժր. Հաւաք. 37.—սեռ. Թաղեօսի՝ Արժր. Դ. ժր. Հաւաք. 37:

— 13. Թաղեօս վարդապետ, ուսուցիչ Յովհաննէս Մարմետացի կրօնավորի, որ հեղինակել է Մեկնութիւն Եսայեայ, 1118 թ: Այս թվին արդեն Թաղեօս վարդապետը մեռած էր և թաղված Մարմետում:—Շողակաթ 195, Ձեռ. էջմ. 1209=1239. տես Արքատ. 1913, էջ 50, 51:

— 14. Թաղեօս գրիչ, բնակվում էր Նգատանի մեջ՝ Թեղեօսի վանքը, 1178 թ.—Տաթև 1927, 184, Հմմտ. տակը № 17:

— 15. Թաղեօս եպիսկոպոս Կիպրոսի, անգամ Հոռովկայի ժողովի «1179 թ».—Շնորհ. պտճ. 199:

— 16. Թաղեօս վարդապետ, Բջնեցի Մարտիրոս երեցին գրել տվեց Մեկնութիւն Ղուկասու Աւետարանի, 1184 թ.—Ձեռ. Վեներա. Բ. 304:

— 17. Թաղեօս գրիչ. Թեղենեաց վանքում գրեց Յովհաննու Մեկնութիւնը 1198 թ.—Այրարատ 257, Հայասպ. 371.—Թվի թե նույն է Նախորդ № 14:

— 18. Թաղեօս վարդապետ, միաբան Հաւուցթառի իր եղբոր՝ Հայրապետ քահանայի հետ՝ Իգնատիոս գրչին գրել տվեց մի գեղեցիկ Աւետարան, որ նվիրեց նույն վանքին, 1214 թ.—Ձեռ. Վեներա. Ա. 592—3, Այրարատ 356:

— 19. Թաղեօս, եղբայր Սիոն գրչի. Մուշեղկայ գյուղի Նորսեսի անապատում, 1210 թ.—Դուրեան, Ուսումն. 230:

— 20. Թաղեօս, հայր Յոհաննէսի, որ իր Գլխորդի Զաղացը նվիրեց Հոռոմոսի վանքին, ուր և թաղվեց, 1217 թ.—Արձ. Շիրակ 23:

— 21. Թաղեօս կրօնավոր, գրիչ. մի քանի ընկերներով արտագրել է Ճառընտիրը, Կոստանդին վանհոր հրամանով, Կապոսի Ս. Լուսաւորիչ անապատում, 1224 թ.—Այս է Վեներաի Ա Ճառընտիրը՝ անավոր մեծությամբ:—Չարք. Թրգմ. 729. Աւգեր. Լիակ. Վրք. սրբ. ԺԱ, էջ հա. Ձեռ. Վեներա. Բ. 33, 34:

— 22. Թաղեօս քահանա, գրիչ. օրինակեց Նարեկը և նվիրեց Հոռմի հայոց հյուրատան, 1226 թ.—Ձեռ. Վատիկ. (ՀԱ 1892, 273 ք):

— 23. Թաղեօս վարդապետ, ձեռնասուն որդի Հեթում Ա թագավորի, որի ծախսով հիմնեց Ս. Փրկչի անապատը, 1242 թ.: որպեսզի Հեթում թագավորը կյանքի վերջում ճգներ այնտեղ: Այս մատուռը, որ այժմ կիսավեր է, գտնվում է Չանտըր բերդից մի ժամ հեռու, Տէյիրմէն-տէրէսի կոչված դժվարակոխ կիրճում,

Գիլիսէ-պողազը կամ Գէչի-պողազը կոչված տեղը, անմատչելի գահավանդի վրա: Ունի մի աննման հոյակապ արձանագրութիւն, ամբողջ երկաթագիր, 19 երկարաձիգ տողերով, ամեն մի տողը մինչև 100 տառ: Այս նշանավոր արձանագրութիւնը առաջին անգամ կարդացել է հեռադիտակով 12 ժամ աշխատելով Հ. Կղեմէս Սիպիլեանը, որի ընթերցումը հրատարակեց Ալիշան, Միսուան 75: Զնկատիպ լուսանկարը հրատարակեց Lohmann Ernst Im Kloster zu Sis (Striegau 1901), էջ 20: Տեղի անմատչելի բարձրության պատճառով լուսանկարը յաջող չէ: Գրվածքի երկար ու լայնաձիգ տողերը, գործածված բազմաթիվ փակադրերը և քարերի մաշվածութիւնը ավելի են դժվարացնում գործը: Լոմանի զնկատիպից ընթեռնելով և Սիպիլեանի ընթերցվածի հետ համեմատելով, հաջողագույն մի ընթերցված հրատարակեց Տաշեան, ՀԱ 1901, էջ 310—311: Արձանագրութիւնի մեջ տրվում է Կոստանդին թագավորահոր ծննդաբանութիւնը և անապատի հիմնադրութիւնի պատմութիւնը՝ Թաղեօս վարդապետի բերանով: Տալիս եմ այստեղ սրա վերջին խոսքերը. «Արդ նուստս վարդապետաց Թղեօ, ձեռնասուն որդի գոլով «Հայոց թագաւորահօրն» (կամ՝ Հեթում թագաւորի) և հրամայեաց մերում տրպութեան սկիզբն առնել այսմ անապատիս վասն անձին իւրոյ ի բաց ելանել ի ստորաքարշութենէ կենցաղոյս և վասն հօգւոյ հոգալ: Եւ ես հնազանդ կամաւք կատարեցի հրամայեալն ինձ և ի յանգ ել միայնարանս: Արդ աղաչեմ զամենեսեան վասն Աստուծոյ, որք հանդիպիք կամ բնակիք աստ, գյառաջասացեալ իշխանաց իշխան զթագաւորահայրն Կոստ. յիշեսլիք աղաւթիւք առ Տէր հանդերձ որդւովք և զարմիւք. և զմերս նուստութիւն. զի բազումս տառապեցա. թեպէտ և ծախքն արքունական էր, այլ տեղս դժուար, և ես ցաւոտ անձամբ. վասն յուսոյ և յարութեան յաւժար կամաւք աշխատէի. աղաչեմ անտես չառնել զմիանձն... անապատից»:

— 24. Թաղեօս, վանահայր Աւագ անապատի (Կիլիկիա), Գրիգոր գրչին տվեց Միխայէլ ասորու ժամանակագրութեան ձեռագիրը՝ արտագրելու համար, Ակնեք անապատում, 1273 թ.—Միխ. աս. բ տպ. էջ 45, Միսուան 154 ա:

— 25. Թաղե, որդի Անդուրի, իր հոր և իր մոր Մանքուի հետ միասին նվերներ են արել Գոշավանքին, 1277 թ.—Արձ. Աղագր. հանդ. Ժ, էջ 25:

— 26. Թաթեօս, հայր Մկրտիչ քահանայի, որ Կարբիում

օրինակեց Պսորով Անձևացու Մեկնութիւն ժամակարգության, Պատարագամտոց, Մեսրոպ Երէց, Ձեներ Գլակ և Յովնան Մամիկոնեան, 1278 թ.—Պատմ. Տարօնոյ, Երևան 1941, էջ XIII:

— 27. Թաղեալ քահանա, իր եղբայր Յովհաննէս քահանայի հետ միասին Մոսկի սարկավագին գրել տվեց մի Աւետարան, Ռուսքարի Ս. Վերդ Եկեղեցու համար, 1292 թ.—Շողակաթ 207:

— 28. Թաղեալ քահանա, մեծ հայր Կոստանդին քահանայի, որ Պօղոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1284 թ.—Ձեռ. Հալկի, Ա. 57 թ:

— 29. Թաղեալ. հորեղբայր Գրիգոր քահանայի, որ Սկևոսայ վանքում. Ստեփանոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1293 թ.—Ձեռ. Վասպ. 112:

— 30. Թաղեալ, հայր Աւագ անապատի Կրիկիա (ԺԳ դար).—Տաշևան, Յուլյ. 361:

— 31. Թաղեալ քահանա, որի խնդրանքով գրեց Վարդան իր Խրատքը (ԺԳ դար).—սեռ.—Թաղեալի՝ Տաշևան, Յուլյ. 815—6:

— 32. Թաղեալ վարդապետ Քաջբերունեաց, հրաման տվեց Մխիթար Սասնեցուն վարդապետելու (ԺԿ դարի վերջը).—Մկ. սևծոփ. 30:

— 33. Թաղեալ, գրիչ. Այրարատեան գավառի Նսնօնից վանքում, Եսայի Նչեցու հրամանով և Յովհաննէս վարդապետի խնդրանք օրինակեց Մեկնութիւն Երկոտասան մարգարէից, 1303 թ.—Ձեռ. Իսախան, Բ. 45 բ, Ակինեան՝ Գաւազանագիրք 50:

— 34. Թաղեալ կրօնավոր, Կաֆա 1305 թ. —(տես Աւետիք Բ 29).—Ձեռ. Վենետ. Բ. 511:

— 35. Թաղեալ Չագավանցի, ոտարօրիկ ճգնում էր Յովհաննավանքում, 1318 թ.—Այրարատ 172, 291:

— 36. Թաղեալ եպիսկոպոս Բագաւանի, հիշված 1321 թ.—Այրարատ 523:

— 37. Թաղեալ արքեպիսկոպոս Կաֆայի, իր 4 ընկերներով միասին ուղարկվեց Լեոն Ե-ի կողմից Հռոմի պապի մոտ՝ օգնութիւն խնդրելու համար «1326 թ».—Ալիշան՝ Հայ-Վենետ. 114, Հայասպ. 537, Ազգասպ. 1840, Միսուան 558 բ:

— 38. Թաղեալ քահանա, որդի Գրիգոր քահանայի, որ Փոսի վանքում. Ներսէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1329 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀՄ 1924, 518):

— 39. Թաղեալ եպիսկոպոս Կաֆայի, ունիթուական. Թարգմանեց լատիներենից Իննովկենտիոս Դ պապի Մեկնութիւն պա-

տարագի, 1354 թ: Մեռել է 1357 թ.—Այրարատ 545, Ձեռ. Վիեն. 7—8:—Սրա հետ նույնանում է—Թաղեալ եպս., որ Թարգմանել է լատինական Մաշտոցը հայերենի. համարվում է թե Կաֆայի էր, ձեռնագրվել է Յովհաննէս ԻԲ (1316—34) պապից՝ Ավինյոնում. հունարենից հայերենի է Թարգմանել Վկայաբանութիւնը (տես Manus. brit. mus. 65 բ):

— 40. Թաղեալ կրօնավոր, միաբան Աղթամարի Ս. Սաչ վանքի, հիշվում է 1366 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 846:

— 41. Թաղեալ քահանա, հյուրընկալեց Տարօնի Յովհաննէս Ալինախ եպիսկոպոսին, երբ սա պանդխտել էր Երզնկա, 1370 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 78Ժ:

— 42. Թաղեալ քահանա, ստացավ մի Մանրուսունք, որի վրա Ստեփանոս գրչին գրել տվեց մի քանի հաւելումներ, 1371 թ.—Bodleian 20:

— 43. Թաղեալ, տվագ քահանա Գաւազի. հայր Յոհաննէս Երածիշտ քահանայի, 1389 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքտ. 1911, 765):

— 44. Թաղեալ կրօնավոր, փրիխտփա (այն է երածիշտ), որդի Խնկիկի, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Լիմ կղզու Ս. Գէորգ եկեղեցուն, 1392 թ.—Ձեռ. Վասպ. 225—8: Մի տարի անց, նույն Թաղեալ կրօնավորը, Աղթամարում, Չաքարիա փրիխտփա նշանավոր գրչին գրել տվեց մի ուրիշ Աւետարան, որ նվիրեց Խառարաստայ Ս. Աստվածածին վանքին, 1393 թ.—Նօտարք, էջ 1—2:

— 45. Թաղեալ, եղբայր պարոն Թումայի. երկուսն էլ հիշված են այն Մաշտոցի հիշատակարանում, որ գրեց Թումա գրիչը Վանում, Ատոմ միայնակեցի համար, 1393 թ.—Նօտարք 3:

— 46. Թաղեալ, ուսուցիչ Թաղեալ միայնակեցի (տես հաջորդը). անունը չի տրված, բայց հասկացվում է հետևյալ տողից, որ ուղղված է Թաղեալ միայնակեցին.

Գեղեցիկ վարս դու ընկալար, յանուաճակեցեմ քում վարժեցար:—Նօտարք 4:

— 47. Թաղեալ միայնակեց. երևի հարուստ մարդ էր, «հեղ և խոնարհ, առաքինի և յոյժ արդար». ծերության ժամանակ հայր ու մայր, տուն ու հարստութիւն թողեց և վանք քաշվելով՝ ճգնավոր դարձավ, ուսուցիչ ունենալով համանուն մի անձ (տես № 46): Նշանավոր եղավ իր ճգնությամբ և իր անունը գյուղ ու քաղաք տարածվեց: Նրա մասին մի գովեստ է գրել Թովմաս գրիչը (Վան, 1393 թ), որից զնում եմ հետևյալ տողերը.

Պարոն թաղոս հեղ և խոնարհ,
 առաքինի և յոյժ արդար,
 Աղանապէս դու ծերացար,
 Սիմէոնի հանգուենեցար,
 Դէմ բարութեան ես դու ճարտար
 և չարութեան ես խիստ տկար,
 Յաշխարհից ոչ դբաղեցար,
 ոչ կաշառօք յիմարեցար,
 Թողեր գտուն, գհայր և զմայր,
 առանձնական բնակեցար,
 Որպէս ասէ Տէրն արդար
 յԱւետարանն աստուածաբար,
 Թէ որ ոչ թողու գհայր և զմայր,
 ոչ երևի սուրբ և արդար:
 Ոնց գհրամանս Փրկչին լուար,
 Չերձ սիրով գհնա ընկալար,
 Թողեր զամէն ինչ որ քեզ կայր,
 հետ Բրիստոսի հետեեցար:
 Պողովատիկ գէն զգեցար,
 գեմ թշնամույն ի մարտ մտար.
 Ոչ ի նմանէ դու յաղթեցար,
 այլ կոխեցեր գհնա չարաչար:
 Թեպէտ որ ես անձամբ տկար,
 բայց հոգևովդ սուրբ ես և արդար.
 Պարծանք պղզին քո ծանուցար,
 գիւղ ի քաղաք համբաւեցար.
 Գեղեցիկ վարս դու ընկալար,
 յանուանակցէն քում վարժեցար:
 Չմարմինդ ճնշես յոյժ չարաչար,
 զի զկեանքս անցաւոր համարեցար:
 Փոխան ճգանցդ որ ճգնեցար,
 Տէրն տացէ քեզ մխիթար.
 Ուր Արբահամ է հայրն արդար,
 երթաս հանգչիս դու անդ յերկար:
 Ուրախութիւն անդ անսպառ,
 խոստումն և տալն է անվճար:
 Միայնակեաց Թաղէոս եղբայր,
 գրարին քեզ մէն մի կամենար.

Այլ աղաչեա՛ զՏէրն բարերար,
 որ ամենայնի տայ հաւասար.
 Ինձ որ գրիչս եմ ապիկար,
 Թումայ անուն զործովքս չար...

Այս գովեստը նօտարք (էջ 4) արտագրել է Գրիգոր Մերնեց
 Քլաթեցու Պատմութիւնից, որի մասին ավելի ընդարձակ տե-
 ղեկություն չունինք: Տես և Թովմաս գրիչ:
 — 48. Թաղեոս քահանա, նախորդ № 44 ի պապն է.—Ձեռ-
 վասպ. 226:
 — 49. Մաղեոս Ա. կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Գրի-
 գոր Դ-ի և նախորդ Սիմէոնի (ԺԴ դար).—Հաւաք. 60 (կեղծիք):
 — 50. Թաղեոս Բ. կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Յով-
 հաննէս Ե-ի և նախորդ Չաքարիա նահատակի (ԺԴ դար).—Հա-
 վաք. 60 (կեղծիք):
 — 51. Թաղեոս, պապ Կիրակոս քահանայի, որ Դաճիկէլ սար-
 կավագին գրել տվեց մի Մաշտոց, 1404 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 277:
 — 52. Թաղեոս ոմն մերձավոր Մարտիրոս քահանայի, որ
 Դաւթից (№ 173) գնեց մի Աւետարան, 1410 թ.—Ձեռ. վասպ.
 էջ 164:
 — 53. Թաթեոս, որդի Յովհաննէս քահանայի, որ Սարի
 Գետամէջ վանքում գրել տվեց մի Ճաշոց, 1411 թ.—Կրպտ. եղս.
 Դօփեանք 184:
 — 54. Թաղեոս քահանա, որդի Խնկայ, Արճէշի Մեծոփայ
 վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1412 թ.—Ձեռ. Դադեան
 Բ. 30 ր:
 — 55. Թաղեոս քահանա, պաշտոնակից Սարգիս եպիսկո-
 պոսի, որ օրինակեց Աւետարանը, 1416 թ.—Ձեռ. Թաւր. 31 ր:
 — 56. Թաղեոս քահանա, որդի Վարդանի, Թրախա! որ և
 Մոկս գավառի Կաղթանց գյուղում, Յոհաննէս քահանային գրել
 տվեց մի Աւետարան, 1409 թ., ի ժառանգություն իր որդի Յովհան-
 նէսի, որ սարկավագ էր այդ թվին, իսկ իր որդի Աստուածա-
 սուրբը (№ 70) վաղամեռիկ վախճանվել էր (Ձեռ. վասպ. 293):
 Չորս տարի հետո, 1413 թվին, նույն Թաղէոս քահանան Մոկաց
 Մաշտոյ վանքում, Կարապետ գրչին գրէլ է տալիս մի մեծ
 ձառընտիր-Տօնական՝ իր որդի Յովհաննէսի համար, որ արդեն
 եղեռարուսիկ քահանա է (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 269): Երկու գրիչ-
 ներն էլ գովում են Թաղէոս քահանայի ողորմածությունը և ու-
 սումնասիրությունը: Առաջինը ասում է. «Այն անեղական պատ-

պան լինի նոցա և ողորմեսցի ամենայն ննջեցելոցն նոցա. ամէն: Զի յայս դա՞նն և թ նեղ տարին զմեզ կերակրեցին. Բրիտոսս Աստուած զնոսա կերակրէ իւր անմահական հացինն: Երկրորդն ասում է. Ո՞վ քահանայք առաջինք և յետինք, լաւ ինամով պահեցէք և կարգացէք, զի գիրքն մարդոյ հոգի է և կեանք. թէ գրեանքս չէին, նա աշխարհս ամէն ի կռապաշտութիւն անկանէր: Աստուած փառաւորէ զԹաղէոսի հոգին, որ Ողբմ (այժմ Ողմի) գեղիդ լուսաւորիչ եղև, ժողովեաց դաստուածային ծաղկունքըն՝ Աւետարան, Տարեգիրք, Յայսմաւուրք, Տօնական. ճշմարիտ Աստուածն գիտէ որ շատ երախտիք է ի վերայ ձեր, ո՞վ պատուական տանուտրեայք և տանտրկնայք, մեծ և փոքր ատնասարակ, լաւ հարկիք արարէք Թագէոսիդ, իբրև ծնողի ձերո՞յ: զի խիստ շատ աշխատեցաւ յերթնելութիւն ս. գրոցս:

— 57. Թաղեոս քահանա, եղբայր եղբայրիկ գրչի, որ Մամթութ տիկնոջ համար գրեց մի Աւետարան, 1420 թ. — Զեռ. Վասպ. էջ 322:

— 58. Թաղեոս կրօնավոր, միջնորդ եղավ, որ Սարգիս ոմն գնեց Աւետարանը Կարապետ գրչից և նվիրեց Ալանայ Ս. Նշանին, 1425 թ. — Նօտարք 78:

— 59. Թաղեոս, հայր Սարգիս գրչի, որ օրինակել է Տաթևում մի Աւետարան, 1427 թ. — Զեռ. Սևան. 8 ա:

— 60. Թաղեոս, իբրև հանգուցյալ հայրապետ ոմն հիշում է գրիչ Սարգիս եպիսկոպոսը՝ 1427 թ. Նօտարք 85:

— 61. Թաղեոս, միաբան Ս. Լուսաւորիչ կամ Ս. Կարապետ (Ջորեհանգիստ) վանքի, 1429 թ. — Նօտարք 92:

— 62. Թաղեոս Ավրամենց, կրօնավոր, գրիչ. Կաֆայի Ս. Անտոն վանքում օրինակեց Հարանց վարքը, 1430 թ. — Նօտարք 95:

— 63. Թաղեոս պարոն Եկեղեաց գավառում, հիշված 1439 թ. — Տաշեան, Տուց. 49:

— 64. Թաթեոս կրօնավոր, նահատակվել է Ղազար կրօնավորի հետ միասին՝ Կաֆայում (Թէոդոսիա), ուր դտնվում է նրանց հիշատակին մի արձանագրութուն, 1442 թ. — Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհն 351, որից և Նօտարք 128:

— 65. Թաղեոս, միաբան Ստանի Պալկի վանից, 1444 թ. — Զեռ. Նոր.-Բայազ. 41 բ:

— 66. Թաղեոս քահանա, իր եղբոր Կարապետ քահանայի հետ սպասավորում էր Գաւաշի Ամենավերկիչ և Ս. Կիրակոս եկեղեցիներում, 1444 թ. — Զեռ. Վասպ. 388:

— 67. Թաղեոս արեղա Տարօնի, հիշված է Գրիգոր Ժ Մալուեցի կաթուղիկոսի կոնդակում, 1445 թ. — Նօտարք 142:

— 68. Թաղեոս, ուսուցիչ Իսրայել քահանայի, որ Մոկաց Փառավանք գյուղում, Աղնեցի Թովմա տանուտերի համար գրեց մի Աւետարան, 1447 թ. — Զեռ. Վասպ. 400, Նօտարք 156:

— 69. Թաղեոս, իր կնոջ հետ մի խաչքար է կանգնեցրել Բրենց հիշատակին՝ Թէոդոսիայի Ս. Սարգիս եկեղեցում, 1449 թ. — Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհն. 350:

— 70. Թաղեոս Ֆրա Շահապունեցի, ունիթոսական, գնաց Կաֆայի Ս. Նիկոլ վանքը և լատիններից գնեց «Բէշվիարը», որ և կաղմել տվեց 1450 թ. — Manus. brit. mus. 159 բ, Նօտարք 164, Միսական 482:

— 71. Թաղեոս ճգնավոր, միաբան Վարագայ վանքի. հիշված է 1454 թ. — Նօտարք 176:

— 72. Թաղեոս սարկավագ, գրիչ. Երուսաղէմում, Սարայի վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1455 թ. ձեռագիրը այժմ պտնըվում է Հալէպում. — Տաթև տարեց. 1925, 292, Զեռ. Հալէպի, Ա. 58—59:

— 73. Թաղեոս քահանա. Նորավանից, հիշված է 1456 թ. — Զարբ. Թրգմ. 727:

— 74. Թաղեոս կրօնավոր Կաֆայեցի, Երուսաղէմ ուխտի էր գնում, ճանապարհին ընկղմվեց ծովում: Ուսուցիչ էր եղել մահտեսի Ստեփաննոս Ղարիպշահի, որ գրել տվեց մի Յայսմաւուրք՝ Լիմ կղզում, 1452—57 թվերին և երախտիքով հիշում է նրան: — Զեռ. Թաւր. 104 ա, 105 ա:

— 75. Թաղեոս հայրապետ Աղթամարի, հիշված է 1460 թ. — Նօտարք 197, Զեռ. Վասպ. 434:

— 76. Թաղեոս ոմն, հիշված է Մորվանիս գյուղի (Գողթն) եկեղեցու մի խաչքարի վրա, 1460 թ. — Ազգագր. հանդ. ԺԱ. 325:

— 77. Թաթեոս, հայր Սուլթան խաթունի՝ կնոջ խաչաձառուրի, որ Արճեղում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1462 թ. — Զեռ. Վասպ. 438:

— 78. Թաղեոս քահանա, իր պաշտոնակից Արսէն, Կիրակոս և Գրիգոր քահանաների հետ միջնորդ եղավ Զարմանդուխտ տիկնոջ Աւետարանը նվիրելու Բաղէշի Ս. Գէորգ եկեղեցուն, 1463 թ. — Նօտարք 215:

— 79. Թաղեոս եպիսկոպոս Բիւրականի և Անբերդի, հիշված 1469 թ. — Զեռ. Վանես. Բ. 1114, Այրարատ 158:

— 80. Թաղեոս կրոնավոր, նորից կազմեց մի հին Աւետարան՝ Գողթան Ազարիա արքեպիսկոպոսի ծախսով, 1471 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 388):

— 81. Թաթոս, հայր Զօրայի, որ Երեմիա գրչին գրել տվեց մի Մաշտոց և նվիրեց Կոնսթանդնուպոլիսի Կոնստանդինոպոլիսի Կոնստանդինոսի, 1474 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 339:

— 82. Թաղեոս սարկավագ Ազուլեաց եկեղեցու, 1481 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 300:

— 83. Թաղեոս ճգնավոր, ուսուցիչ Մարգարայ գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Աղբակում, 1487 թ.—Ճանիկեան, Հնու. Ակնայ 84:

— 84. Թաղեոս, հայր Շնոֆոր պարոնի, որ պարտիզական էր Սեբաստիայում և Մխիթար գրչին գրել տվեց մի Յայսմաուրք, 1487 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 434:

— 85. Թաղեոս, եղբորորդի Զաքարայ արեղայի, որ գնեց մի Շարակնոց՝ 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 27 ա:

— 86. Թաղեոս, նորընծա քահանա էր, մայրը Մարթա նրա համար գնեց Յուսիկ արեղայի գրած Մաշտոցը, 1491 թ.—Bodleian 29:

— 87. Թաղեոս, որդի Գալուստի և եղբայր Զանդուրեանի, որ Կուքի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 135:

— 88. Թաղեոս Գ. կաթողիկոս Աղթամարի. հաջորդ Աբրահամ Բ-ի և նախորդ Իսաիթ Ե-ի (ԺԵ դար).—Հաւաք. 61 (Կեղծիք):

— 89. Թաղեոս Դ կաթողիկոս Աղթամարի. հաջորդ Զաքարիա Գ-ի և նախորդ Միքայէլ Բ-ի (ԺԵ դար).—Հաւաք. 62 (Կեղծիք):

— 90. Թաղեոս Ա. աթոռակալ Սարգիս Գ կաթողիկոսի «1499—1504 թ».—Առաք. պտմ. 337:

— 91. Թաղեոս Երեց Սեբաստացի, հավատքի համար՝ նահատակվեց «1534 թ».—Չամչ. Գ. 516 > Նոր վկ. 371, Ազգապ. 2228:

— 92. Թաղեոս Սեբաստացի, հիշատակագիր ԺԶ դարում, ըստ Ազգապ. 2263: Թերևս նույն է Թաղէոս վրդ. Սեբաստացի, տաղասաց, որ ունի Ողբ մչնկածողովի վրայ (1542 թ) և «Շահ Թանմազի արշաւանքի մասին» (1551 թ).—Չամչ. Գ. 513—5: Հիշված է նաև Թաղէոս կրոնավոր տաղասաց, որի տաղերից տես

Բաղմ. 1862, 66 և 1875, 351, Կոստանեանց, Նոր ժող. Բ. 8, Գ. 3, Տաշեան, Յուլ. 1089:

— 93. Թաղեոս Բ. ընտրվեց աթոռակալ Գրիգոր ԺԲ Վաչաղացու կաթողիկոսի Հայոց՝ Առաքել Ա-ի հետ միասին, «1576 թ»։ Հիշված է հենց 1576 թվին՝ իբրև նորընտիր կաթողիկոս (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 8 բ), այցելել է «1577 թվին» Վենետիկ (Հայ-Վենետ. 332—3) և շուտով՝ Լեհաստանի վրայով դարձել է էջմիածին: Հիշված է դարձյալ 1578 թվին Իով քաղաքում գրված մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վենետ. Ա. 438): 1581 թվին (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 32 ա և Ձեռ. Հալէպի, Ա. 198 բ), 1583 թվին՝ Տաշեան, Յուլ. 1028. արդեն վախճանված է 1584 թվին (Ազգապ. 2279):—Առաք. պտմ. 338, Ալիշան, Կամենից 50, 136, Ազգապ. 2269:

— 94. Թաղեոս եպիսկոպոս, նվիրակ էջմիածնի, հիմնեց Արմաշի նշանավոր վանքը (Նիկոմիդիայի մոտ)՝ «1611 թ».—Ազգապ. 2370—71:

— 95. Թաղեոս քահանա Համազասպեան, Սպահանի (Նոր-Ջուզայի) Երևան թաղից. ունի «Ստանաուր պատմութիւն Պետրոս առաք զօնուսլին Հայոց» (1668 թ), որ հրատարակված է ՀԱ 1887, 168—172 և 194—7: Գնաց Վենետիկ և այնտեղ տպարան բանալով՝ տպագրեց զանազան գրքեր. Ինչպես՝ Սորերդատեար, Ճաշոց ատենի (1686 թ).—Չամչ. Գ. 664, Տաշեան, Յուլ. 887—8:

*ԹԱԶԱ, իգ. < պրս. تازا tāza «նոր, թարմ, մատղաշ» բառից. գործածական է այժմ Դարաքաղում: She և հաջորդները:

*ԹԱԶԱԿՈՒԼ, իգ. < պրս. تازا گول tāza+gul «վարդ» բառերից, իբր «Նորավարդ»: Հիշատակված է ԺԵ դարից սկսած և այժմ էլ գործածական է: Հնագույն հիշատակություններն են՝ 1648 թ? (Ձեռ. Վասպ. 911), 1655 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 48), 1693 թ. (Ձեռ. Թեհր.—ՀԱ 1935, 406), 1678 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 2 բ), 1696 թ. (Տաշեան, Յուլ. 591), 1720 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1601):

ԹԱԶԱԶ, ար. ծագումն անհայտ: Ունինք միայն՝

— Թազազ հայ իշխան, որ Միքայէլ պատրիկի հետ կովեց և հաղթեց Արաբաց Արդուկաբեր գորավարին՝ հիջրէթի 163. թ. (շուրջ 779 թ).—Խալաթեան, Արաբ. մատ. 93 (գրված է նաև تازاز tāzāz, որ ուզում է կարդալ Թաբաւ):

*ԹԱԶԱԽԱՆ, իգ. < պրս. تازا خان tāza+xān «իշխան» բա-

ներից. մի անգամ գտնուեմ եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն գրված է 1490 թվից ուշ (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 ր):

*ԹԱԶԱՄԵԼԻՔ, իգ. < պրս. تازا + արաբ. ملك «թագավոր» բառերից:

— 1. Թագամելիք, կին Կարապետ քահանայի և մայր Աստուածատուր քահանայի, որ Խլաթում գրեց Աւետարանը, 1443 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 19 ա:

— 2. Թաղայմելիք (վրիպակով տպված Ղ), կին Կարապետ քահանայի և մայր Յովանէս քահանայի, որ Խլաթում, պարոն Ամիրզօրի համար օրինակից մի ճաշոց, 1450 թ.—Նօտարք 164:

*ԹԱԶԱԻ, իգ. հիշված է սեռ. Թագաւիթն ձևով՝ անթվական մի հիշատակարանում, Ձեռ. Վասպ. 186.—կարծում եմ որ պետք է ուղղել Թագայիթն. ուղղականն է Թագա, որ տես առանձին:

† ԹԱԹ, ար. < հյ. քաթ «ձեռք» բառից. տես Թաթուլ № 3:

*ԹԱԹԱՐ, ար. և իգ. < քաթար ազգի անունից. սրանից են կազմված նաև Թաթարխան, Թաթարբէկ, Թաթարխաթուն ևն, որոնք տես առանձին: Թաթար անունը սկսում է գործածվել ժե դարից և գնում է մինչև ժԼ՝ դարը. այնուհետև դադարում է: ժե դարից. ունինք երկու վկայություն (տես տակը). այնուհետև հիշվում է 1534 թ. (Ձեռ. Վասպ. 649), 1575 թ. (անդ 688), 1592 թ. (անդ 724), 1597 թ. (անդ 215), 1602 թ. (անդ 802), 1608 թ. (անդ 831), 1609 թ. (անդ 835), 1610 թ. (անդ 838), 1613 թ. (անդ 845), 1633 թ. (անդ 884), 1668 թ. (անդ 278) և վերջին անգամ 1701 թ. (անդ 1027): Այս բոլորը իգական են, բացի երեքից, այն է 1592 թ., 1668 թ. և 1701 թ.: Արական է նաև անթվական մի հիշատակարանում, որ հիշում է Քօսեան, Հայք ի Չմիւռն. Բ. 19:

— 1. Թաթար, պարոն, հայր Փաշայի, որի քաջության վրա նախանձելով այլազգիները՝ սպանեցին Չորակերտ գյուղում, 1451 թվին?—Այրարատ 120, 123:

— 2. Թաթար, որդի Յովհաննէսի՝ հորեղբոր Յովհաննէս քահանայի, որ Ոստանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1925, 258:

*ԹԱԹԱՐԲԷԿ, ար. < նախորդ Թաթար անունից + բէկ, որ և դառնում է նշան արականի: Մի անգամ գտնուեմ եմ հիշատակված ժե դարում. այն է՝

— Թաթարբէկ տանուէր, որդի Մովսէղէնի, որ Նարեկ գյուղում, Պսակ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1420 թ.—Նօտարք 61, 62 = Ձեռ. Վասպ. 326—7:

*ԹԱԹԱՐԽԱԹՈՒՆ, իգ. < կազմված է նախորդ Թաթար բառից + խաթուն: Մի անգամ գտնուեմ եմ հիշատակված ժե դարում:

— Թաթարխաթուն, կին Միրիջանի՝ եղբոր խոջա Խըրջանի, որ Վանում, Ազարիա երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 496:

— Թաթարխաթուն անունը մի անգամ ևս հիշված է անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վինետ. Ա. 789:

*ԹԱԹԱՐԽԱՆ, ար. < նույն քաթար բառից + xān, իբր թե «Թաթարական իշխան»: Մի անգամ գտնուեմ եմ հիշատակված 1721 թ. (Բարխուտ. Աղվանից երկ. 110):

† ԹԱԹԻԿ, ար. < հյ. քաթ «ձեռք» բառի փաղաքշական ձևից, ինչպես ունինք նաև Թաթուլ:

— 1. Թաթիկ, աշակերտ Ս. Մեսրոպի, մասնակցեց նրա հուղարկավորության և թաղման հանդեսին «439 թ»: Եղավ կրօնավոր Օշականի նորակերտ տաճարում:—Պոր. Գ. կէ.—գրված Թադիկ՝ Կոր. 27. Փ. կոր. 32, 34:—Չածյ. Ա. 534 և Ազգասպ. 393 նույն են համարում:

— 2. Թաթիկ հպիսկոպոս Բասնի, մասնակցեց Արտաշատի ժողովին («449 թ»)՝ պատասխանելու համար Միհրնբրսեհի նամակին: Ղևնդեաններից առաջ քշվեց Պարսկաստան և նահատակվեց Ասորեստանում, այն է Պուժաստան «454 թ»:—Եղիշ. 22, 139. Փարպ. իգ. խբ. Վրդ. իէ.—Թադիկ՝ Յայս. յուլ. 31.—սեռ. Թաթկայ՝ Փարպ. խթ:

— 3. Թադիկ, հայր Մարտիրոսի Սանակահցոյ, ազգական Ներսէս վարդապետ Սանեցու, նվիրատու ձեռագրի (1332 թ):—Հայասպ. 546:

*ԹԱԹՆՈՒՅԷԿ, ար. < Թրք. تاتلی «քաղցր, համեղ, անուշ» բառից, որ հնչվում է գւռ. datlu, Ժղ. tatlu + Է beg «իշխան»: Մի անգամ հիշատակված եմ գտնուեմ 1651 թ. (Ձեռ. Վինետ. Ա. 302):—Տես և Տաթլու:

† ԹԱԹՈՒԼ, ար. < հյ. քաթուլ «անասունների առջևի ոտքը» բառից, որ քաթ բառի փաղաքշականն է: Այս երկու անունների (Թաթ և Թաթուլ) նույնության համար հմտ. տակը Թաթուլ կամսարական (№ 3): Այս անունը հիշատակված է մեր

մեջ Ե դարից և այժմ էլ գործածական է: Դրված է (արեմտահայ տառադարձության համաձայն 'Իսդուլ' 1621 թ. Երզնկայի քաղաքում գրված մի ձեռագրում (Բիւրակն 1809, 15 ա):

— 1. Թաթուլ եպիսկոպոս Տարօնի, Մեծն Ներսէսի ուղեկիցներից մին, երբ սա գնում էր Կեսարիա՝ կաթուղիկոս օձվելու, «353 թ».—Մեար. եր. 26:

— 2. Թաթուլ Վանանդեցի, մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին «451 թ».—սեռ. Թաթւլ՝ Եղիշ. 90. Յայսմ. օգոստ. 7 (սխալմամբ գրում է Մանդակունի).—գրծ. Թաթւալ՝ Փարպ. լթ:

— 3. Թաթուլ Կամսարական, Յազկերտ Բ-ի բանտարկած նախարարներից մին «452 թ».—Եղիշ. 150.—նույն անձը կոչված է Թաթ Կամսարական՝ Փարպ. խէ:

— 4. Թաթուլ Դիմաքսեան, մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին «451 թ», որից հետո բանտարկվեց Պարսկաստանում 12 տարի և ապա արձակվելով վերադարձավ Հայաստան «462 թ».—Եղիշ. 77, 150. Փարպ. լթ, խՅ Յայսմ. օգոստ. 7:

— 5. Թաթուլ ճգնավոր. իր եղբոր՝ Վարոսի և իր աշակերտ Թումայի հետ ճգնում էր Վարդանանց պատերազմից («451 թ») հետո, Գիւտ կաթուղիկոսի ժամանակ («461.—478 թ»): Իր անունով է Թաթլոյ վանքը. իրեն են ընծայվում «Երատք առ աշակերտ իւր Թովմաս».—Ասոպ. Բ. բ. Վրգ. իը. Յայսմ. սեպտ. 30, դեկտ. 29, 30, մրտ. 6. Յիշ. Թաթ. 47, 49, 50. 52. Կիր. 21. Մամ. անեց. 72 (գնում է 494 թվին, որ շատ ուշ է): Մխ. ալբիվ. 62.—սեռ. Թաթւլ՝ Ճշ. 664. Յայսմ. սեպտ. 30, դեկտ. 29, 30, մրտ. 6. Յիշ. Թաթ. 47—51, 59. Վրգն. աշխ. 504.—գրծ. Թաթուլի՝ Յիշ. Թաթ. 48.—Տաշեան, Ցուց. 1089, Զարբ. Հին գպր. 298. Ազգեր. Լիակ. վրք. սրբ. է, 22. Ազգապ. 444.—սեռ և ԱՅ. տոն անվան տակ:

— 6. Թաթուլ եպիսկոպոս Արշարունեաց (Կամսարականաց). ժամանակակից է Բարկէն կաթուղիկոսին («490—516 թ») և ստորագրում է այն թղթին, որ գրեց Բարկէնը Պարսկաստանի ուղղափառներին: Ըստ Այբարատ 56 բ տրված տախտակի՝ հաջորդել է Յովհան եպիսկոպոսին, գահակալել է 9 տարի և իրեն էլ հաջորդել է Թովմաս եպիսկոպոսը: Ըստ այսմ իր թվականը կարելի է գնել 501—510, որ համապատասխանում է Բարկէնի տարեթվին.—բց. ի Թաթւլ՝ Դիբք թգ. ը.—Տաշեան, Ցուց. 666, Այբարատ 56, Զամչ. Բ. 374, Ձեռ. Հալէպի, Բ. 133 ա:

— 7. Թաթուլ, իշխան կամ հարկահան, որ ներել է Տեղորի հարկերը, 1018 թ.—Շիրակ 134:

— 8. Թաթուլ, սպարապետ Կարուց Գագիկ Թագավորի. քաջությամբ կովեց Տուղրիլի զորքերի դեմ և նրանց մեծ կոտորած տվեց: Բայց իր ձին վիրավորվելով, ինքն էլ բռնվեց: Երբ հանեցին Տուղրիլի առաջ, Տուղրիլը տեսնելով նրա փառավոր արտաքինը, շատ ափսոսաց: Եվ որովհետև պատերազմում իր սիրելի Արսուրան իշխանի որդին վիրավորված էր, ասաց Թաթուլին. «Եթե նա ապրի, քեզ էլ կազատեմ»: Թաթուլն անվեհեր պատասխանեց. «Եթե հարվածը իմն է, չի ապրի»: Երեք օր հետո Արսուրանի որդին մեռավ, Տուղրիլը սպանեց Թաթուլին և նրա աջ բազուկը կտրելով՝ ուլարկեց Արսուրանին, ասելով. «Որդիդ վատ բազուկից մեռած չէ» (1053).—Լաստ. Ժգ. Զամչ. Բ. 955:

— 9. Թաթուլ, իշխան էր նշանակված Յունաց կողմից Մաբաշում. Ժոսլին լատին իշխանը գրավեց քաղաքը նրա ձեռքից. Թաթուլը Տիրամոր հեչակավոր պատկերը չթողեց լատինների ձեռքը, այլ ծախեց Թորոս Ա-ին և ինքը քաջվեց Պոլիս («1104 թ»):—Վրգ. կե. Ուռն. 272, (298). Միսուան 546 բ:

— 10. Թաթուլ, որդի Պարոնշահի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1329 թ. (Ձեռ. Վասպ. 179): Այս Աւետարանն է, որ Թաթուլը արտագրության համար տվեց Յովհանէս գրչին, Բզնունեաց Աղէթ գյուղում, 1330 թ.—Ձեռ. Թաւր. 2 բ:

— 11. Թաթուլ, մերձավոր Կաթապետ գրչի, որ մահտեսի Խնդուի համար օրինակեց Աւետարանը, 1357 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 214:

— 12. Թաթուլ, ազգական Կիրակոս քահանայի, որ Դանիէլ սարկավագին գրել տվեց մի Մաշտոց, 1404 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 277:

ՔԱԼԱ, սեռն անհայտ. այս անունը գտնում եմ մի անգամ գործածված Հռիփսիմէի տաճարի մի արձանագրության մեջ (Ձեռն = 1296 թվից), որ հրատարակեց Յովսէփեան՝ Արրտ. 1898, 442: Դրված է «Ես Շիրին խաթունս, ու Պայալուն... ու Թաւլէս...»: Սրանք բոլոր երևում են իշխանավոր մարդիկ, որոնք ներել են բամբակի հարկը: Ըստ իս Թալա (անձնական հոգով Թալէս) ծագում է արաբ. ٿالہ ٿالہ (ժղ. taleh) բախա, հակատազիր» բառից:

— Թալա (սեռ. Թալայի ձևով) գործածված է երկրորդ անգամ Մարմաշէնի մի տապանագրում, 1342 թվից. «Այս հանգիստ է նլու? խաթունին դատեր Թալայի թվ. 29 Ա»: Անշուշտ մեռ-

նողն է նյու խաթունը, իսկ թալա նրա հայրն է: Սրանով էլ որոշվում է անվան սեռը (Շիրակ 149):

*ԹԱԼԱՏԱԼ, իգ. < արաբ. طاب talab «ուզածը, փափագ, խնդրանք»+պրս. 𐭪𐭆 šāh «թագավոր», որով ամբողջը լինում է «թագավորի փափագածը»: Իբրև անձնանուն գտնում եմ գործածված երկու անգամ. առաջինը Թալապալա ձևով, իբր իգ. 1623 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 630), երկրորդը՝ անթվական մի հիշատակարանում՝ Թալապալա ձևով (սեռն անորոշ)՝ Ձեռ. Վասպ. 766:

*ԹԱԼԱՅԻ (բուն անունն է Աբու-Ղալաթ-Թալայի-բին-Ռուզգիթ, մականվանյալ էլ-մէլիթ-էս-Սալիհ), Եգիպտոսի վեզիրն էր: Սրա պապը Հայաստանի կողմերից գալով՝ ընտանիքով հաստատվել էր Եգիպտոսում: Ինքը ծնվել է 1102 թ: Ծաթիմիների պալատում կրթվելուց և զինվորական ասպարեզում պատրաստվելուց հետո, այս քաջ, վարչագետ, բայց խստաբարո հայազգին ձեռք առավ վեզիրության պաշտոնը և միջնադարյան Եգիպտոսի ճակատագիրը վարեց երկար ժամանակ՝ նախապես կառավարիչ էր Վերին Եգիպտոսի մի նահանգում: Երբ Եգիպտոսի գահակալ էլ-Ջաֆիր-Իսմայիլը սպանվեց, պալատականները դիմեցին սրան և իր օգնությունը խնդրեցին սպանության հեղինակ Աբրասի և նրա որդի Նասրի դեմ: Սալիհ Բեդելիների մի մեծ բազմության գլուխն անցած գիմեց Կահիրէ. երբ քաղաքին մոտեցավ, Աբրասը Նասրի և իր ընկերների հետ փախավ: Նա վեզիր եղավ 1154 թվին և Եգիպտոսի բացարձակ տերը դարձավ: Միաժամանակ բանաստեղծ էր. ունի երկու հատոր գիվան (հավաքածու արաբերեն բանաստեղծությանց): Վեզիրական պաշտոնը վարեց էլ-Ջայեզ խալիֆայի և նրա հաջորդ էլ-Ադիբի ժամանակ, որին իր աղջիկը կնության էր տվել: Թալայի այս Ադիբին պրեթե իր խաղալիքն էր դարձրել և իր ուզած ձևով կառավարում էր Եգիպտոսը: Նրանից ազատվելու համար էր, որ թագավորը դավադրություն սարքեց և Թալային սպանել տվեց 1161 թվին: Իր ծախսով շինել է Կահիրեում Բար-Ջավիլայի հոյակապ մզկիթը, որ մինչև այսօր կանգուն է Յուսուֆ և Շաթիմեան ճարտարպետության հրաշալիքներից մեկն է համարվում: Նորոգվեց 1934 թվին: Իրեն հաջորգեց որդին Մուհիդդինը:—Իբն Ռալիֆան, էջ 180, 184—9, 197. տես և վերը Աբու-Ղալապ, Ա հա. էջ 23—24:

*ԹԱԼԱՆԻՔՑ, ար. < թրք. 𐭪𐭆 talan «ավար, կողոպուտ»+ 𐭪𐭆 deg «իշխան» բառերից: Իբրև անձնանուն մի անգամ գտնում եմ գործածված 1511 թ.—Ձեռ. Վասպ. 646:

*ԹԱԼԻՇ, ար. < պրս. تالیس tāliš (Գիլանի գավառում բնակվող մի իրանական ժողովուրդի անունն է). կա նաև دایلم Talis u Daylam «է անուն երկուց քաղաքաց որք են մօտ իրերաց, յորս լինին յոյժ գեղանիք»: Գործածական է այժմ Ղարաբաղում, թե հայերի և թե խալաֆների մեջ:

*ԹԱՀԱՐ, ար. < արաբ. 𐭪𐭆 ṭahr «մաքուր» բառից (Կամուս, Բ. 11):

— 1. Թաար, երևելի վարպետ քանդակագործ, ունի երկու նշանավոր խաչքար՝ Անապատի եկեղեցում, որ կառուցել է Դաւիթ իշխան Կիւրիկեան, 1198 թ.—Տեղեկ. Արմֆանի 1940, № 4, էջ 169:

— 2. Թաեար, հիշված է 1327 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում, Ձեռ. Աբուլ. (Աբրտ. 1911, 462):

*ԹԱՀԻՐ, ար. < արաբ. 𐭪𐭆 ṭāhir անունից, որ բուն նշանակում է «մաքուր»: Գործածական է նաև Պարսից մեջ. հայտնի է օրինակ՝ Բարա Թահիր՝ պարսիկ բանաստեղծը: Մեր մեջ գործածված եմ գտնում նախ 1579 թ. Թափիր ոմն իգ! (Կարապետ եպս.՝ Դօփեանք 137), երկրորդ՝ Թափիր ար. 1655 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 48) և երրորդ՝ Թափիր ար. 1657 թ. (Ձեռ. Քաւր. 24 բ): Սրանից է Թափիրեան ազգանունը:

*ԹԱՀՄԱՍ, ար. < պրս. Tahmāsp (արաբական է-ով) < պաղենդ. tahmāspā անունից, որ կազմված է հպրս. taxma «ուժեղ»+aspa «ձի» բառերից: Ամբողջը նշանակում է «ուժեղ զաձի, նա որ ուժեղ ձիեր ունի»: Այս անունով հայտնի են Թահմասպ որդի Մինոչիհրի, հայր Ջաւ Թագավորի (Շահնամէ), Թահմասպ որդի Իսմայիլի, Թագավոր Պարսից 1524—76 (հայոց մեջ գրված Թահմազ), Թահմաս աղնվական վրացի (1615 թ). Թահմասպ որդի Շահաբասի ևն (Justi 319): Մեր մեջ գործածված եմ գտնում մի անգամ Թափմազ ձևով՝ 1678 թ. (Ջամբա 184). նույնից կա նաև Թահմազեան ազգանունը:

*ԹԱՉՆԱՅ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ գտնու եմ հիշված ժԳ դարում:

— Թաճնայ, կին Յովհաննէսի, միասին շինել են Գայլեձորի Սպիտակաւոր Աստուածածին վանքի զանգակատունը, 1321 թ.—Գաջբերունի, Աբրտ. 1869, 50, Սիսական 137 (վերջինը գրում է Թաճնայ, բայց անունների ցանկում Թաճնայ):

*ԹԱՂԱ, ար. < վրաց. თაღა (Թաղա) անունից: Գործածված է ժԳ—ժԷ դարերում:

*ԹԱՂՎԷՐԴԻՇ, ար. < Թրք. ٲٲٲ tangri, tangri «Աստված» + ٲٲٲ verdi «տվեց» բառերից, իբրև «Աստուածասուրբ»: Միայն հավելված է շ ձայնը: Իբրև անձնանուն՝ այս ձևի տակ մի անգամ գտնուում եմ գործածված 1732 թ.—Միսսական 372:

*ԹԱՃԻԿ, հիշված է մի անգամ իբրև ար. 1650 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 44) և երկու անգամ էլ իբրև իգ. առաջինը Թաճիկ՝ կին Ամիրի և մայր Ստեփանոս քահանայի, որ Հերմոնի վանքում, Անանիա արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ. (Ձեռ. Թաւր. 132 ք), և երկրորդը՝ 1439 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Տաշեան, Ցուց. 50): Ձեռ կարծում, որ պրս. ٲٲٲ tājik Թուրքական միջինասիական ցեղի անունից լինի, այլ ավելի հավանաբար պրս. ٲٲٲ tāj «Թապ» բառից կազմված մի անվան կրճատ կամ զգվական ձևն է. հմմտ. հյ. Թաջդին, Թաջգոհար, Թաջեր, Թաջմելիք, Թաջխաթուն անունները և պրս. Tājbanu իշխանուհի ոմն, որ 1748 թվին գրված մի վեպի հերոսուհին է (Justi 318 ք):—Ըստ այսմ պետք է կարդալ Թաջիկ:

*ԹԱՄ, ար. < արաբ. ٲٲٲ tām «ամբողջ, կատարյալ» բառից: Հիշատակված է միայն երեք անգամ, հետեյալ ձևով. հմմտ. Թամիկ:

- 1. Թամ, հիշված է Խժկոնքի 1216 թվականի մեծ տրձանագրության մեջ՝ վանքի նվիրատուների ցանկում.—Կրպէ, Ազգագր. հանդ. Ա. 45, Յուսիկ կապ.՝ Արրտ. 1904, 990:
- 2. Թամ, հիշված է 1606 թ.—Դրնդ. 104:
- 3. Թամ, հիշված է 1670 թվի մի հիշատակարանում ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 90:

*ԹԱՄԱՁ, ար. կամ նույն է Թահմազ անվան հետ, որ տես վերը, և կամ կրճատված է Թամազիզ անունից, որ սակայն իգական է: Մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված 1664 թվի մի հիշատակության մեջ, որ տես Սմբատեանց, Իրնջակ 84:

*ԹԱՄԱՁԻՁ, իգ. < արաբ. ٲٲٲ tām «ամբողջ, կատարյալ» + ٲٲٲ aziz «մաքուր, նվիրական, սուրբ» բառերից (ուրեմն և հյ. «լիամաքուր»): Գտնուում եմ մի անգամ գործածված ժԳ դարում:

— Թամազիզ, կին Հայրապետի և մայր Հաղիայի, որ Երզնէկայի Ս. Կիրակոս վանքին նվիրեց մի Աւետարան, 1298 թ.—Ռոսոս աղբ. Բ. 298:

*ԹԱՄԱՂՈՒԼ, ար. < արաբ. ٲٲٲ tām «ամբողջ, կատարյալ» + ٲٲٲ aql «խելք». ամբողջը Թուրքական բարբոթյուն է, որ նշա-

նակոււմ է «խելահաս»: Մի անգամ գտնոււում եմ հիշատակված 1672 թ.—Միսսական 183: Հմմտ. Թամսեր:

*ԹԱՄԱՄ, իգ. < արաբ. ٲٲٲ tamām «կատարյալ» բառից. հմմտ. «էր անուն նորա Թամամ, որ է կատարեալ կամ լցեալ» (Նոր վկ. 521): Իբրև արական անուն գործածական է Արաբների մեջ. հմմտ. Միխ. աս. 384 և Իրն-ի-Բատուտա, Ա. էջ 253: Մեր մեջ իբրև իգական անուն գործածական է սկսած ժԳ դարից մինչև այժմ: Դնոււում եմ հին օրինակները. զանց եմ առնոււմ 1500 թվից ուշ կգած հիշատակությունները:

— 1. Թամամ, ուխտի է գնացել Արտաւազդայ վանքը և մի այգի է նվիրել՝ շուրջ 1224 թ.—Սմբատեանց, Պեղարքուհի 365:

— 2. Թամամ, իր հարազատ Շնոհորիկի հետ վաղամեռիկ եղաւ. Վահրամ կսկծալի հայրը նրանց հիշատակին մի խաչքար կանգնեցրեց 1282 թ.—Այրարատ 125, Բանասէր 1901, 132—3:

— 3. Թամամ, կին Հազարշահի Շիկբակեցոյ, հիշված 1313 թ.—յիշ. ИАН 1911, էջ 1300:

— 4. Թամամ, դուստր Խնկիկի և քույր Թաղէոս կրոնավորի, որ՝ Աղթամարում, Չաքարիա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան 1393 թ.—Ձեռ. Վասպ. 228 (բայց նույն անձը հիշատակվելով նաև էջ 227, կոչված է Թամբայ. ուստի երկուսից մին սխալ է):

— 5. Թամամ, կին Հնդուի և մայր Ստեփանոս երաժշտի՝ ուր սուցչի Թաղէոս քահանայի, որ Արճէշի Մեծոփայ վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1412 թ.—Ձեռ. Դաղէան, Բ. 30 ք:

— 6. Թամամ, դուստր Մարտիրոսի և քույր տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1465 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 7. Թամամ, դուստր Ասիմելիք տասի, որ գրիչ ներսէս արեղայից գնեց մի Աւետարան, 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 241:

— 8. Թամամ, դուստր Ստեփաննոսի՝ եղբոր Յովհաննէս վարդապետի, որ Սանահինում գրելտվեց մի գեղեցիկ Շարակնոց, 1497 թ.—ՀԱ 1887, 56 ա:

— 9. Թամամ Շաղկերտցի, որ և կատարեալ. դուստր տանուտեր Մալխասի. հայրը ուզեց բռնի ամուսնացնել նրան Երեւանի կառավարիչ Մուրթուզա-Ղուլիի հետ: Թամամը զիշերանց փախաւ Մուրթուզայի. տնից և Հրազդան գետի ջերձերից իրան ցած գցեց: Երբ հասաւ Եղվարդ, տանուտեր Սահակը վախենալով Մուրթուզայից, բռնեց ու խեղդամահ արաւ նրան: Թազկեց իբր

նահատակ՝ եկեղեցու պատի տակ «ԹՃ»=1691 թվին):—Չքր- սարկ. Բ. 128—131 > Նոր վկ. 521—4, Ազգապ. 2744:—Երևի սրա վրա է հորինված «Տաղ ս. կուսին Քամարինյ! Շախկերտաց- ւոյ. Վերջին վկայ կոյս Քամարիա» (Վարդան տաղասացի):—Տաշ- կան, Ցուց. 1008:

*ՔԱՄԱՆ, ար. < թթր. 𐎧𐎠𐎡𐎴 taman «կատարյալ» բառից, որ արար. 𐎧𐎠𐎡𐎴 tamām հոմանիշի ձևափոխությունն է (Будагов, I, 337): Մի անգամ իբրև անձնանուն հիշված եմ գտնում մեր մեջ 1621 թ. (Ձեռ. Դպրեան, Ա. 47 ա): Սրանից է Քամանեան ազ- գանունը (Նոր-Նախիջևան): Այս ազգանունն էր կրում մեր նշա- նավոր ճարտարագետ Ակադ. Ալեքսանդր Քամանեանը († 1936 թ. Երևան):

*ՔԱՄԱՐ, իգ. < եբր. 𐤒𐤌𐤎 Tāmār անունից, որ նշանակում է բուն «արմավենի»: Այս անունով ծանոթ են Ս. գրքում՝ Թամար զուստր Յուդայի, անառակ կին (Մն. ԼԷ 6—26), Թամար զուստր Դաւիթ թագավորի (եւ Աբիսողոմայ որդւոյ Դաւթի էր քոյր մի յոյժ գեղեցիկ տեսլեամբ և անուն նորա Քամար. Բ. Թագ. ԺԳ. 1), Թամար զուստր Աբիսողոմի և հարսն Սողոմոնի (եւ ծնան Աբիսողոմայ երեք ուստիք և զուստր մի և անուն նորա Քա- մար. և նա էր կին գեղեցիկ յոյժ տեսլեամբ և եղև կին Ռորո- վամայ որդւոյ Սողոմոնի. Բ. Թագ. Ժգ. 27): Սրանցից առաջինը (հանրակին Քամարը) հիշված է նաև Մտթ. Ա. 3 («Յուդա ծնաւ զՓարէս և զՋարա ի Քամարայ»): Տառադարձված է հուն. Θάμαρ (յա. Thamar), որից և հյ. Թամար: Սովորական անուն դարձավ Վրաց մեջ, ուր նշանավոր է Քամար թագուհին (1184—1212): Մեր մեջ շատ հին ժամանակ գործածական չէր այս անունը: Խոր. պտմ. ածծն. էջ 286 հիշում է Քամար (գրծ. Քամարաւ), բայց օտար է: Առաջին անգամ երևում է մեր մեջ Քամար անունը ժ շարում. շատանում է ժԲ—ժԵ դարերում և մինչև այժմ էլ գործածական է կովկասում (վրացական ազգեցությունք), իսկ Արեւմտահայոց մեջ գոյություն չունի: Ասվում է նաև Թամարա: Հմմտ. վերը Թամամ Ա: 9 անվան տակ Թամարիա: Իսկ Թամար տես առանձին:

— 1. Թամար թագուհի, կին Գագիկ Ա Արժրուհի թագավո- րի, որ զահակալից «908—937 թ»: Քամարը ինքն էլ թագավորա- կան ցեղից էր. իր ամուսնու մահվան վրա («937 թ») երեք տա- րի սուգ պահեց, մինչև թագավորից որդին Ամիր-Գուրգէն:—Հա- ւաք. 26, 33:

— 2. Թամար թագուհի, կին Կիւրիկէ Գ թագավորի, մայր Աբասի, Ռուսուքանի, Մամքանի, Վանէի, Բաւրինայի և Մա- րիամի, որ նրանց հիշատակին թողել է մի արձանագրու- թյուն 1185 թ: Գերեզմանը Կնում է Հաղբատում:—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 64, Մովսէսեան՝ Լոտիի Կիւր. Թագ. պտմ. 63, Տեղեկ. Արմֆանի 1940, № 4, էջ 167, Բժշկեան՝ Ճանապ. Ի Լեհ. 77, Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 21—23, Ազգագր. հանդ. է, 400—401:

— 3. Թամար, կին հեջուբ Վահրամի, որոնց հիշատակին պատարագ է սահմանել տվել Հոռոմոսի վանքում՝ Վասակ որդի Դաւթի և Թոռն Կիւրիկէ թագավորի, տէր Նոր-բերդի, 1229 թ.— Շիրակ 23, 162, Սարգիսեան՝ Տեղագր. 153, Արրտ, 1870, 271:

— 4. Թամար, կին Գրիգորի, որ իր եղբոր՝ Մարտիրոսի և ուրիշների հետ շինել են Գոշավանքի Ս. Գրիգոր եկեղեցին, 1231 թ.—Արցախ 352, Ազգագր. հանդ. Ժ, 31:

— 5. Թամար, մայր Տուսիկի, որ շինեց Յովհաննաձորում Երրորդութեան տաճարը՝ 1241 թ.—Ազգագր. հանդ. է, 342:

— 6. Թամար, կին Մխիթարի, որ նվիրներ է արել Ակոռիի Ս. Յակոբ վանքին, 1271 թ.—Այրարատ 471:

— 7. Թամար, կին Յովհաննէս քահանայի, որ Սիւնեաց Բարազնիս մենաստանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1280 թ.— Ձեռ. Վասպ. 104:

— 8. Թամար, կին Սաղուն աթարէպ ամիրսպասալարի, որ մեռավ 1283 թ.—Օրբ. Ժմ. 28:

— 9. Թամար, կին Աւետիքի, մայր Յովհաննէս քահանայի, որ գրեց մի Աւետարան՝ 1298 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 335:

— 10. Թամար, զուստր Բուդղայ իշխանի, կին Աղբուղայի՝ որդւոյ Շահանշահի՝ որդւոյ Չաքարէ Բ ամիրսպասալարի (ԺԳ դար).—Հայասպ. 447, Շիրակ 62:

— 11. Թամար (որ և Գոհար) Մոկացի, կին Թումայի Մի քուրբ սիրահարվեց նրան և ուզեց ամուսնուն սպանելով՝ կնոջը խել: Ընտանիքով փախան Աղթամար կղզին, ուր ապահով ապ- րում էին: 4—5 տարի հետո, մի օր, գործով զնացին Ոստան. Բրդերը տեսան նրանց և կնոջը բռնելով՝ տարին Ամիրազնի մոտ, ամբաստանելով թե առաջ նա մահմեդական է դարձել: Ա- միրազնին իշխանը անհոգ գտնվեց. բայց նրա չար կինը՝ Փա- շախաթուն թուրքման, սպառնաց նրան չարաչար տանջել, եթե չուրանա հավատքը: Քամարը քաջությամբ պատասխանեց. «Ըն-

ղէ՛ր յամես, Փաշա, և ոչ ածես ՚ի վերայ իմ զոր սպառնասդ, զի ես պատրաստ եմ ի մեռանել վասն Քրիստոսի Աստուծոյն իմոյ. և թէ վասն մեծարանացդ զոր խոստանաս, Փաշա, կարծես թէ հաւանիմ. և ոչ ընաւ. զի թէ զիս ի տեղի քո նստուցանես և զհուքս իշխանութեանդ քո և գտիկնութիւնդ՝ զոր ունիս, ինձ տաս և դշխոյ աշխարհիս կացուցանես, չկարիմ փոխանակել սիրոյն Քրիստոսի: Փաշախաթունը չկարողանալով նրան տանջանքներով համոզել, ուղարկեց մուլայինս Թամարը ասաց նրան. «Գիտացիր, մուլայ, որ թէ զամենայն մարմինս իմ մասնմասն կտրատել տաս, որպէս զչամիչդ առաջի քո, ես զՔրիստոս ոչ ուրանամ»: Ստանի տանուտերները 1000 զեկան կաշառք զրին Փաշայի առաջ, որպէսզի ազատեն Թամարին, բայց Փաշան չընդունեց և հրամայեց քարկոծելով սպանել անմեղ կնոջ («1396 թ»):—Թամար, Գոհար՝ Յայամ. ապր. 24.—սեռ. Թամարայ՝ անդ.—Նոր վկ. 186—197 (ուր Փաշա անունը տիտղոս կարծովելով՝ միշտ գրվել է սխալմամբ փոքրատառ):

— 12. Թամար, կին Գատրիկ քարգործի (քարտաշ), հիշված 1410 թ?—Ձեռ. Վասպ. 164:

— 13. Թամար, կին Վարդանի և մայր Թաղէս քահանայի, որ Մոկաց Կաղթանց գյուղում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1409 թ. և չորս տարի հետո էլ, Մոկաց Ծպատայ վանքում, Կարապետ կրօնավորին մի ճառընտիր-Տօնական, 1413 թ.—Ձեռ. Վասպ. 293, 294 (երկու տեղումն էլ գրում է Թամարա, որոնցից առաջինը կարող ենք համարել սեռական, բայց երկրորդը ուղղական է), Ձեռ. Հայէպի, Ա. 269, 270 (երկուսն էլ Թամար):

— 14. Թամար, դուստր Թովմայի, կին Մկրտիչի և հորեղբոր-դուստր Յովհաննէս գրչի, որ Ջերմածորի Ալոռոյ վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ 1417 թ.—Ձեռ. Վասպ. 303—304:

— 15. Թամար, կին Թուճայի և մայր Խաչատուրի, որ Աղթամարում, Թուճայ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1418 թ.—Ձեռ. Վասպ. 311:

— 16. Թամար խաթուն, կին Բարաքչայի, հոգևոր հոր Դանիէլ արքեպիսկոպոսի, որ գնեց Քարոզգիրքը՝ 1425 թ.—Ձեռ. Գետերբ. (ՀԱ 1892, 83 ա):

— 17. Թամար, կին Կաքաւի՝ եղբորորդւոյ մահտեսի Ստեփանոսի, որ Հիմ կղզում գրել տվեց մի Յայամաուրբ 1437 թ.—Ձեռ. Թաւր. 104 ա, 105 բ:

— 18. Թամար, կին Թուճայի և մայր Լապար գրչի, որ Գամաղիէլի վանքում, Սարգիս անուն անձի համար գրեց մի Աւետարան, 1468 թ.—Ձեռ. Վասպ. 452:

— 19. Թամար իշխանուհի, կին Բարաջանի, որ տես վերը, № 2, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1113:

— 20. Թամար, դուստր տանուտեր Սահակի կամ սրա եղբոր՝ Ատոմի, որոնք Խիզանում, Յովհաննէս քահանային գրել տվին մի Աւետարան, 1474 թ.—Ձեռ. Վասպ. 470:

— 21. Թամար, դուստր Վարդանի և քույր Յոհանի, որ Խիզանում, Մկրտիչ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1482 թ.—Ձեռ. Վասպ. 492:

— 22. Թամար, կին Աղիլշահի, որ գրել տվեց մի Յայամաուրբ և նվիրեց Սակոաբերդի եկեղեցուն, 1491 թ.—Այրարատ էջ 443:

— 23. Թամար, կին Սահակի՝ եղբոր Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:

— 24. Թամար, կին Խաչատուրի՝ եղբոր Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:

— 25. Թամար, կին Սուլթանի, եղբոր Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքունեաց կած գյուղում, Յովհաննէս Արծկեցուն գրել տվեց մի Ճառոց (ժե դար).—Ձեռ. Սևան. 18:

ԹԱՄԵԼ, սեռն ու ծագումը անհայտ. մի անգամ հիշված է 1241 թվի մի արձանագրութեան մեջ, որով նվերներ է արել Մակարավանքին (Ղազար).—Արցախ 374:

ԹԱՄԹԱ կամ ԹԱՄԹԻ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ:

— 1. Թամթի, դուստր Սարգիս իշխանաց իշխանի, քույր Զաքարէ սպասաւարի (մ. 1214) և Իւանէ աթաբէկի (մ. 1231). կին Վախթանգի Սակոեանց (մ. 1214).—Օրբ. կն. Հայասպ. 447. Շիրակ 175 (տախտակում):

— 2. Թամթա, դուստր Իւանէ աթաբէկի. Երբ Իւանէն իւլաթի պաշարման ժամանակ իր անխոհեմութեան պատճառով գերի ընկավ սուլթանի ձեռքը, հաշտութեան պայմաններից մեկն էլ այն էր, որ Իւանէն Թամթային կին տար սուլթանին: Այսպեսով Թամթան ամուսնացավ նախ Աւագ Նէջմէդդինի հետ (1210 թ) և ապա Աշրաֆ սուլթանի հետ: Այս ամուսնութիւնը ունեցավ շատ բարի հետևանքներ. Թամթան շատ օգնութիւն արեց տեղական

քրիստոնյաներին և թեթևացրեց նրանց վիճակը: Նրա շնորհիվ մեղմացան Խլաթի սուլթանների հարաբերութիւնները իրենց հպատակ հայոց հետ. ապա նրանք դարձան հայոց ու վրաց դաշնակից: Թաթարների արշավանքի ժամանակ Թամթան գերի տարվեց Թաթարների մոտ, բայց շուտով ետ դարձավ պատվով և իշխանութամբ: Նույն իսկ տեր դարձավ Խլաթի սուլթանութան:—Կիր. բ. ժէ, 1Ը.—Թամթի՝ Օրբ. ժմ. 23.—սեռ. Թամթայ՝ Կիր. 1Ը.—Յովսէփեան՝ Պաղարկեանք, 9—10:

— 3. Թամթա, կին Չաքարէ սպասաւարի՝ ըստ Բարխուս. Պատմ. աղվանից 191 (այլուստ հայտնի չէ Չաքարէ սպասաւարի կնոջ անունը, որ Սամսոյ իշխանի աղջիկն էր. ուստի աղբյուրը լավ պիտք է ստուգել. արդյոք չէ՞ շփոթված Չաքարէի քրոջ և կամ Իւանէի աղջկա հետ, որոնք նույնպես Թամթա են կոչվում):

— 4. Թամթա, կին Ելիկումի Օրբելեան, որ Սիւնեաց իշխանաց իշխան Լիպարիտի որդին էր և մեռավ Նփրկերտի արշավանքում՝ 1254 թ: Սրա որդին է Բուրթէլ, որ իր մոր հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել Նորավանքում, 1261 թ.—սեռ. Թամթայ՝ Արձ. Սիսական 201:

— 5. Թամթա, կին Ջոււմշայի՝ տեառն Տաշրաց. լինելով անզավակ, իրենց հիշատակին՝ երկուսով մի խաչքար են կանգնեցրել հին Ղրխրոււղ գյուղում (Նոր-Բայազիտ), 1297 թ.—Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 618 (նույնը ունի և Սիսական 71, բայց այնպես որ Տաշուրը դառնում է անձնանուն և Ջոււմշայ տեղանուն):

— 6. Թամթա խաթուն, վայոց ձորի Ս. Աստուածածնի վանքին (Իւրգիւրտ գյուղ) այգի է նվիրել, 1308 թ.—Արձ. Սիսական 167:—Նոյն է սրա հետ՝

— 7. Թամթայ խաթուն, կին Ելիկումի՝ որդւոյ աթաբէզ Տարսայիճի և մայր Բուրթէլի և Բուղդայի (№ 2), որոնց հիշատակին մի խաչ է կանգնեցրել Նորավանքում, 1308 թ.—Սիսական 195:—Սրա գերեզմանը գտնվում է Նորավանքում, 1312 թ. այս արձանագրութամբ. «Ջաշխարհաշէն դշիոյափառ. պարոն գԹամթայ խաթունն մայր Բուրթէլին յիշեցէք. թվին 24Ա» — Սիսական 192:—Այս իշխանուհու անթվական մի արձանագրութիւնն էլ ունի Սիսական 193:

— 8. Թամթա, կին Չաքարիայի և մայր Կարապետ կրոնավորի, որ օրինակել տվեց Հին Կտակարանը՝ Սղկայու վանքում, 1381 թ.—Չեռ. Ագուլ. (Արքտ. 1911, 848—851):

— 9. Թամթայ, դուստր Խնկիկի և քույր Թադէոս փիլիսո-

փայի, որ Աղթամարում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1392 թ.—Չեռ. Վասպ. 226—7: (Նույն անձը 1393 թվին էլ մի ուրիշ Աւետարան է գրել տվել. այստեղ Թամթան կոչված է Թամամ (Չեռ. Վասպ. 228). բայց որովհետև առաջին տեղում կրկնված է երկու անգամ, իսկ այստեղ մի անգամ միայն, ուստի Թամամ ձևը սխալ արտագրված էմ համարում):

— 10. Թամթա խաթուն, կին Հասան-Բուղայի, մայր Գրիգոր եպս. Աշտարակեցի գրչի, 1478 թ.—Այրարատ 274:

— 11. Թամթե, այս ձևով է գրված անթվական մի արձանագրութան մեջ, որով Թամթե՝ կին Անդրիաս քահանայի նվերներ է արել իր ամուսնու հետ միասին՝ Հաղբատի վանքին, Յովհաննէս եպիսկոպոսի առաջնորդութան ժամանակ.—Արձ. Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 31: (Հաղբատի առաջնորդներ Յովհաննէս անունով մի քանիսը կան. հատկապես հիշենք Յովհաննէս Ա. 1207—1221 թ., Յովհաննէս Բ 1221—33, Յովհաննէս Գ մ. 1243 թ):

ԹԱՄԹԻԿ, իգ. նախորդ Թամթա անվան փաղաքականն է: Այս անունը հիշատակված է երկու անգամ.

— 1. Թամթիկ, որի տապանաքարը գտնվում է Նորավանքի ժամատան մեջ՝ հետևյալ անթվական (հավանաբար ԺԳ դար) արձանագրութամբ. «Աւրիորդ Թամթիկինն է».—Սիսական 193: (Ալիշանը կարծում է որ Ելիկումի թոռն է, այսպես կոչված իր Թամթա կնոջ անունով):

— 2. Թամթիկ, կին Նորիկ Գանձակեցու, որ Շահանշահի որդի Խուլուշահից գնեց մի Աւետարան, 1350 թ.—Չեռ. Ագուլ. (Արքտ. 1911, 388):

*ԹԱՄԻԿ, իգ. Թամ անվան փաղաքականն է (տես անդ): Հիշված է մի անգամ ԺԵ դարում՝

— Թամիկ, դուստր Գուգարի, քույր Մելիքսեթի, որ Երեւան վանքի վանահայրն էր 1460 թ.—Այրիվ. 16 բ:

*ԹԱՄԴԻՄԵԼԻՔ, իգ. < Թրք. Թթր. ^{تامغا} tamğa, ^{تامغا} tamğa կամ ^{دامغا} damğa «կնիք, գորշմ» + արար. ^{ملك} melik «իշխան» (իմն «կենքոյ տէր, կնքոյ իշխանուհի»): Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Դաղեան, Բ. 31 բ):

*ԹԱՄՈՒՐ, ար. < Թթր. ^{تمور} Timur/կամ ^{تمیر} Temir անունից, որ բուն նշանակում է «երկաթ» = տճկ. ^{دیمیر} demir կամ ^{دیمور} demur (Будагов 1, 377—8). հմտ. Թիմուր կամ Թիմուրիկ արյունուշտ աշխարհակալը (1336—1405 թ): Մեր մեջ գործածված է

ժե դարում Թամուր ձևով, կա նաև Դամուր ձևով՝ ԺԴ դարում (տես անդ)։ Բայց անշուշտ կային նաև Թամիր, Դեմուր, Թիմուր ձևերը, որովհետև ունինք Թամիրեան, Դեմուրեան, Թիմուրեան ազգանունները։

— 1. Դամուր, տանուտեր Արծկէի? հիշված 1428 թ.—Տաշ-հան, Ցուց. 583 ր։

— 2. Թամուր, հայր Բաղէշի Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի՝ Թամուրեանց ազգանունով. հիշված 1463 թ.—Աղգապ. 2171։

— 3. Թամուր, որդի Յակոբի, որ Երզնկայում ստացավ մի Աւետարան, 1477 թ.—Ձեռ. Վննետ. Ա. 628։

— 4. Թամուր, հայր Միթիար գրչի, որ Շնոֆոր պարոնի համար օրինակեց Յայմաուրքը, Սեբաստիա 1487 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 434։

*ՔՅՄՈՒՐԻՆԱՆ, ար. < նույն Թամուր անունից + խառն. Ազերբեջանում ունինք Թեմուրխան-Շուրա քաղաքը։ Մեր մեջ իբրև անձնանուն հիշված եմ գտնում 1661 թվի մի հիշատակա-րանում՝ Թեմուրխան ձևով (Manus. brit. mus. 303 ա)։

*ՔԱՄՍԵՐ, իգ. < արաբ. tām «կատարյալ» + պրս. — ser «պլուխ» բառերից. ամբողջի նշանակութունն է «կատարյալ բեր-խով, իմաստուն, խելոք»։ Հմմտ. Թամաղուլ։ Իբրև անձնանուն գործածված է մեր մեջ միայն երկու անգամ, ԺԳ դարում։

— 1. Թամսեր, կին պատրոն Դաւթի, որ Գնդեվանք մենաս-տանի տերն էր, 1284 թ.—Յովսէփեան՝ Թաղբակեանք 139։

— 2. Թամսեր, կին Վասուսի և մայր պարոն Նէքնէքի, որ Բերկրիում, Խաչեր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1307 թ.—Ձեռ. Վասպ. 151, 153։

*ՔԱՄՐԱՍ, ար. ըստ ձևի նման է պրս. تاملرام tāmraz բառին, որ կազմված է արաբ. تامل tamm «ամբողջ, կատարյալ» + պրս. رام rāz «խորհուրդ» բառերից. և նշանակում է «նա որի խորհուրդը կա-տարյալ է»։ Բայց այսպեսի անուն չկա Պարսից մեջ. ուստի այս համեմատությունը պետք է թողնել։ Ըստ իս պետք է կապել Պարսից հին առասպելական շրջանի Taxmō Urupa անվան հետ։ Ըստ Ավեստայի սա Իրանցոց երկրորդ թագավորն է. ավելի ուշ աղագաղվելով դարձավ Taxmūraf, Tahmūrath (է նախաձայնով), تاهموراس Tahmūras որդի Հուշենգի և հայր Չեմշիդի (այսպես Չիր-դուսին)։ Այնուհետև այս անունը տարածվեց Պարսից մեջ. հմմտ. Օր. Tahmūrath հյբայր Շիրվանշահի ԺԳ գար)։ Այժմ էլ Փարսի-սիների մոտ սովորական է Tehmuras ձևով։ Նույն անունը ան-

ցավ Վրաց, ուր սովորական դարձավ Theimuraz ձևով։ Justi հիշում է 10 իշխանի անուն, որոնցից վերջինն է «Թեյմուրազ» որ-դի Կախեթի Հերակլ Բ թագավորի (մ. 1827)։ Վրաց այս անունը հայերը դարձրել են Թամրազ. հմմտ. Թամրազ՝ որդի Աղեքսանգրի՝ թագավորի Վրաց (Առաք. պոմ. 70)։ Ավեստական Taxmō Urupa անունը Justi 320 և Bartholomae 1532 չեն մեկնում. ըստ իս պետք է դնել taxma ըջաջ, ուժեղ + urupa «շուն» բառերից և մեկնել «ուժեղ շուն»։ Հայտնի է որ Աւեստական շրջանում շունը իրեպական արարածն էր։ Մեր մեջ գործածված է ԺԷ դարից սկսած. հիշված է նախ 1686 թվից հետո՝ Ձեռ. Թեհր.—ՀԱ 1935, 399, 1716 թ. (Բարխուտ. Պատմ. աղվ. Բ. 50) Ա՞նթվական մի հիշատակարանում (Rapport Belgique 128, Թեմրեզ ձևով)։ Սը-րանից է Թամրազեան ազգանունը։

— Թամրազ, որդի Բեգլար Ա-ի. նշանակվեց խնամակալ Արով Բ-ի որդի պատանի Իւսուրին (1728). բայց ուղեւով խլել Գուլստանի մեղիքութունը, դավաճանութամբ մահ նյութեց նրան. Իւսուրը աղատվեց նրա ձեռքից, կովով գրավեց նրա բերքը, Թամրազին էլ գերի բռնեց և կախողան բարձրացնելով՝ խլեց նրանից իր գահը։—Բաֆֆի, Խամսայի մեղիքութ. էջ 13—17։

*ՔԱՅԻԲ, ար. < արաբ. — tayyib «լավ, ընտիր, հաճելի»։ Իբրև անձնանուն գործածվել է մեր մեջ մի անգամ 1557 թ. (Ձեռ. Վննետ. Ա. 529 Թալիպ ձևով)։ Բայց տես և հաջորդ երկուսը։

*ՔԱՅԻԲՇԱՀ, ար. < կազմված է նախորդից + պրս. — šah «թագավոր»։ Կրված է Թախլահ, Թայիֆշա և Թեփշի. գործած-ված է երկու անգամ ժե դարում, որով և մի դարով հնանում է նախորդի թվականը։

— 1. Թայիֆշայ մահտեսի, որդի Ամիրբէկի և եղբայր Շահ-փաշայի, որ Վանում, Վարդան քահանային գրել տվեց մի Աւե-տարան, 1453 թ.—Նոտարք 171, Ձեռ. Վասպ. 136։

— 2. Թաիֆշայ (և քիչ հետո՝ սեռ. Թեփշին), որդի Էրկելի և եղբայր Չաքարայ արեղայի, որ գրիչ Յակոբ արեղայից զնեց մի Շարահնոց, 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 27 ար։

ՔԱՅԻԿ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ։ Գործածված է ԺԳ—ԺԴ դարերում։

— 1. Թայիկ, կին Վահրամի՝ որդւոյ Սղբայրիկի. միասին նվերներ են արել Յովհաննավանքին, 1216 թ.—Արձ. Չքր. պատմ. Գ. 16, Այբարատ 168 (սեռ. Թայիկանն)։

— 2. Թայիկ թագուհի, զուսար Շարափշահի՝ որդւոյ Ապիրատի

և կին Սասնայի՝ որդւոյ Խաւոսս իշխանաց իշխանի. զանազան նվերնել է արել Բագնայրին և Հոռոմոսին, 1262 և 1269 թ.— Ալիշուհի, Շնորհ. 14, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 17. Շիրակ 28, 119 (զրված Թաիկ, սեռ. Թաիկանս):

— 3. Թալիկ. որի անթվական գերեզմանը գտնվում է Հաղ-րատի մեծ տաճարի ժամատան մեջ, ուր է նաև Սասնայի գերեզ-մանը. Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 80, Երզնկեանց՝ Հնախ. տե-ղագր., 22—23, Ազգագր. հանդ. է, 400—401: Նճւն է արդյոք նախոյ դի հետ:

— 4. Թալիկ, զուտը Սարգսի՝ որդւոյ Սորիշահի, կանգնեց-րել է մի խաչքարի՝ Վայոց Չորի Բարսպուլիս գլուղում, 1290 թ.— Սիրական 162:

— 5. Թալիկ, եղբայր իշխանաց իշխան Քէոզոս Չրւինի, որդւոյ Քուրդ Գ իշխանի Անրեղոցոյ, որդւոյ Տալիլի, թոռին մեծ Քրդին, որդւոյ Վաչէի. հիշված է ԺԳ գարի առաջին կեսին. Արձ. Այրարտ 171 ա. 253, Շահխաթ. Բ. Լջ 107, Ջբբ. պտմ. Գ. 21:

— 6. Թալիկ. հիշված է Յովսէփեանցի անթվական մի արձանագրութեան մեջ՝ իբր նվիրատու. — Ջբբ. պտմ. Գ. 25, Այ-րարտ 171:

ԹԱՆԱՅ. իգ. < պրս. * taneba «մենակ». մի անդամ հիշ-ված է 1668 թ.— Տաշեան, Ազաթ. առ Գեորգայ, Լջ ժա:

ԹԱՆԱՆԳ. ար. < պրս. * tawanda «կարողացող» բառից, որ ժողովրդականն ձև է՝ փոխանակ ասելու tawānandā. հիշված է մի անգամ ԺԶ գարում:

Թամանգ, սարկափայ Թաղուս առաքելոյ վանից. 1574 թ. Ձեռ. Դադեան, Բ. 13 ա:

ԹԱՆԳ (կամ Թանկ), ար. և իգ. < հյ. բանգ «թանկագին, արժեքավոր» բառից, ինչպես կա նաև Բախուլ, որ է թրք. bahalı «թանկագին»: Կան նաև Թանկիկ, Թանկխաթուն, Թանկմամա, Թանկախիկն են անունները, որոնք տես առանձին:

— 1. Թանգ, կին Վարդի. որ տանուտերն էր Բաղարանի և մի այլի է նվիրել Բագարանի մայր եկեղեցուն, 1224 թ.— Այրա-րտ 67:

— 2. Թանկ, կանգնեցրել է մի խաչքար Արատէսի ձորակում, 1263 թ. — Սիրական 144, Արրտ. 1888, 773:

— 3. Թանկ. բոյր Թուխանի, վանահոր Փերճերի վանից (Կիլիկիա). հիշված է 1325 թ. REA 8, 30, Սիրուան 153 բ:

— 4. Թանկ, մայր Ոսկեթուփի և զոքանչ Մկրտիչ երեցի (նախ քան 1420 թ).— Տաշեան, Յուց. 666:

— Թանկ եղել է նաև արական անուն, որովհետև ունինք Թանգեան կամ Մելիք-Թանգեան ազգանունը:

†ԹԱՆԳԱԳԻՆ, իգ. նորակերտ հայկական անսովոր անուն. օր. Սորհ. Հայաստ. 1935 դեկտ. 31, էջ ա:

†ԹԱՆԳԱՉԻՉ, իգ. < հյ. Թանգ+արար, ար. aziz «սուրբ, նվիրական» բառերից: Ավանդված է ԺԳ դարից (տես տակը), ապա շտտ ավելի ուշ՝ 1647 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 692) և ան-թվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասպ.՝ 627), որ զրված է 1507 թվից հետո:

— Թանկազիգ, կին Մխիթարի և մայր Սուբուրէէկի և Թիր-քիշի, որոնք Յակոբ արեղային գրել տվին մի Աւետարան, Կարսի Դողիս գլուղում, 1297 թ.— Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 463—4):

†ԹԱՆԳԵՐ, իգ. < հյ. քանգ բառի հոգնակի ձևից կազմված: — 1. Թանկեր, զուտը Խաչատուր քահանայի և քույր Գրիգոր գրչի, որ Կարինում օրինակեց Աւետարանը, 1230 թ.— Ձեռ. Վե-նետ. Ա. 572:

— 2. Թանգեք, ձերունի կին, որ իր հանգուցյալ հարս Ալիծի հիշատակին գրել տվեց մի Աւետարան՝ Յովհաննէս գրչին, Կիլի-կիա 1327 թ.— Ձեռ. Հալէպի, Ա. 396—7:

†ԹԱՆԳԻ, ար. կրճատված է փաղաքական Թանգիկ ձևից: Մի անգամ գտնում եմ գործածված 1694 թ. (Ձեռ. Վասպ. 997 Թանկին ձևով):

†ԹԱՆԳԻԿ, իգ. վերոհիշյալ Թանգ անվան փաղաքականն է. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական մի արձանա-գրութեան մեջ, որ գտնվում է Արշոյառիճի ավերակ եկեղեցում (Շիրակ 123): Հիշված է նաև 1475 թվից հետո զրված անթվա-կան մի հիշատակարանում (Ձեռ. Մաղն. 35) և 1664 թվից հետո (Տաշեան, Յուց. 922):

†ԹԱՆԳԻԱԹՈՒՆ, իգ. < նախորդ Թանգ անունից+խաբուն, որ այս դեպքում ծառայում է իգականը արականից զանազանե-լու համար: Գործածվում է ԺԳ դարից սկսած մինչև ԺԸ դար:

— 1. Թանկխաբուն, հորաքույր Հայրապետ գրչի, որ Կիլի-կիայի Փոս անապատում օրինակեց «Սանդուղք աստուածային ելից» գիրքը՝ 1329 թ.— Ձեռ. Դադեան, Ա. 86 բ:

— 2. Թանկխաբուն, որդի Դաւթի, կին Յովհաննէսի. գրել տվեց մի Աւետարան՝ Կարապետ կրոնավորին, 1358 թ.— Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 563):

† ԹԱՆԳՏԻԿԻՆ, իգ. < հյ. Թանգ+տիկին բառերից. հմտ. Թանգիաթուն: Մի անգամ ունինք ավանդված՝

— Թանկտիկին. կին Գորգի և մայր Հայրապետ աբեղա գրչի (նախ քան 1420 թ).—Տաշեան, Ցուց. 665:

*ԹԱՆԳՐԻՂՈՒԼԻ, ար. < ԹՅՐ. تانگري taṅgri, ԹՐԸ. تانرا tanra «Աստված»+قۇل qul «ծառա» բառերից: Թուրքերի մեջ էլ գործածական է Tanriquli «Աստուածատուր» անունը: Համազորներն են արաբ. عبد الله 'abduallah, պրս. خداباندا Xudābanda, հուն. Θεόδουλος, որոնք միևնույն նշանակություն ունին: Մեր մեջ գործածվել է՝ սկսած ԺԳ դարից մինչև ԺԷ դար:

— 1. Թանկրիզալ, յազատացն Սմբատայ՝ որվւոյ Լիպարիտի Օրբելեանց. Գուտենի գյուղի գյուղապետն էր: Սվանների Դաւիթ թագավորը փախչելով Թաթարների զորավար Բաշու նուխի կալանքից, որ գտնվում էր Հաբանդի Չագեձորում, անցավ Գուտենի գյուղի գլխով: Թանգրիզուլ ձիով արշավեց նրա ետևից՝ նրան բռնելու համար: Դաւիթը լսելով որ նա Սմբատի աղաներից է, նետեց նրա առաջ այն քսակը, որի մեջ գտնվում էր մի թանկագին գոհար: Այս գոհարը ապա Սմբատը նվիրեց խանին և մեծ շնորհների արժանացավ (ԺԳ դար):—Օրբ. կե.—Չամշ. Գ. 245, Սիսական 110:

— 2. Թանգրուլ, մելիք Փառկուն գյուղի. ուրիշների հետ վկայություն է տալիս Տաթևի կալվածների համար՝ 1332 թ.—Արձ. Ազգագր. հանդ. Գ. 141:

— Ավիլի ուշ հիշատակված են Թանկրիզուլ՝ 1513 թ. (Օրբ. ժմ. յաւել. 46=Սիսական 34 ա), Թանկրիզուլի 1576 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 8 ր), Թաղրիզուլի 1619 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 722), Թանգրիզուլի՝ ԺԷ դար (տես Ձեռ. էջմ. № 909):

*ԹԱՆԳՐԻՎԵՐԻՒԻ, ար. < ԹՐԸ. تانگري tangri «Աստուած»+verdī «տվեց» բառերից, որով ամբողջը լինում է «Աստուածատուր»: Մեր մեջ մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԵ դարում:

— Թաղրիվերդի, որդի խոջա Յովանէսի՝ հորեղբորորդւոյ խոջա Յովանէսի, որ Տարսնի իշխանն էր և Պողոս վարդապետին գրել տվեց Մուշում մի Աւետարան, 1479 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, էջ 263:

*ԹԱՆԳՐԻՎԵՐՄԻՇ, ար. < ԹՐԸ. ԹՅՐ. تانگري tangri «Աստված»+vermiş «տված» բառերից, որով ամբողջը լինում է «Աստուածատուր»: Տես այս անունը: Գործածված է ԺԵ—ԺԷ դարերում:

— 1. Թանգրիվերմիշ աղա, որին հիշում է Մկրտիչ Նաղաշը իր նկարագրողած Աստուածաշնչի մեջ 1418—22 թ. իբրև այցե-

յու.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 114 (սոսկալի աղավաղումով տպված է Թանդրուէր Մեղադայն):

— 2. Սրա թաթարական ձևովն է Թիմկրի-պիրմիշ, որ խաչքար է կանգնեցրել 1461 թ. (այժմ գտնվում է Նոր-Նախիջևանի Ս. Թորոս եկեղեցու բակում).—Շահագիր, Ազգագր. հանդ. է, 58:

— Ավիլի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են՝ Թաղրիվերմիշ 1533 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 717), Թաղրիվերմիշ 1654 թ. (Ձեռ. Ազուլ.—Արրտ. 1911, 385), Թաղմրիվերմիշ 1662 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 653):

† ԹԱՆԳՊ, իգ. < հյ. Թանգ կամ Թանգիկ անունից կոչականի -ժ մասնիկով: Գտնում եմ երկու անգամ հիշատակված, առաջինը՝ Թոնգալ ձևով, 1645 թ. (Ձեռ. Վասպ. 296, քիչ հետո Թանգա), երկրորդը՝ անթվական մի հիշատակարանում, որ սուկայն գրված է 1453 թվից ուշ (Ձեռ. Վասպ. 419՝ Թանկս ձևով):

ԹԱՆԹԱԿ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշված 1631 թ. (Bodleian 139):

*ԹԱՆՍՈՒՆ, իգ. < պրս. تانس تانسux «իր որ իցէ յոյժ սուկուազիւտ և աննման, և կարի պատուական և անհանդէտ» (ԳԳ), որ և արաբացեալ ձևով تانسو تانسuq, նույնը ԹՅՐ. تانسو تانسux կամ تانسو تانسuq «գարմանալի, հրաշալի, հաղվազուտ, հաճելի» (Будагов 1, 727), իրք. تانسو tensux «անուշաճոտ ծխանելիք»: Գործածական է եղել ԺԵ—ԺԷ դարերում և մինչև ԺԹ դարն էլ գործածական էր:

— 1. Թանսու խաթուն, կին Կարապետ երևցի, որ Վանում օրինակեց Աւետարանը Ստեփաննոս կրոնավորի համար, 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 341:

— 2. Թանկսուլս կամ Թանկսուղ, աղական Սարգիս եպիսկոպոսի, որ Կոթիփորոյ վանքում օրինակեց Յայամաուրբը՝ 1427 թ.—Նօտարք 84, 85:

— 3. Թանսուլս, գուստր Փողոց Կոնիոսպատցու, քենի Արիստակէս երեցի, որ ստացավ մի Աւետարան՝ 1435 թ.—Ձեռ. Թաւր. էջ 13 ր:

— 4. Թանսուլս, կին Յովհաննէս գրչի. մեռավ իր որդի Պաղասասարի հետ՝ մեծ մահտարածամիւս, 1458 թ.—Նօտարք 190:

— 5. Թանկսուղ, զուստր Գուգարի, ջույր Մելիքսեթ կրոնավորի, որ երբեք վանքի վանահայրն էր, 1460 թ.—Այրիվ. 16 ր:

— 6. Թանսուլս, կին Գրիգորի և մաքր Յակոբ քահանայի, որ Նարբերդում օրինակեց Աւետարանը, 1469 թ.—Bodleian 8:

— 7. Թանուխ (տպված Թանուխ), կին Յովհաննէս քահանայի, որ Երզնկայի Սևակ գյուղում, Մանուէլ Երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1413 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 420:

— 8. Տանուխ, կին Սիրատանի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայմաուրբ 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

— 9. Տանուխ, դուստր Գրիգորի՝ ազգականի Սիրատանի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայմաուրբ 1499 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

— 10. Թա(ն)ուխ դուստր Սահակի՝ եղբոր Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1497 թ.—Չեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:

— 11. Թանուխ, կին ոմն (ժե դար).—Չեռ. էջմ. № 945:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են Տանուխ 1512 (Չեռ. Վենետ. Ա. 646), Թաթաղ՝ ծերունի կին՝ 1513 թ. (Չեռ. Վասպ. 135), նաև Թանգսիզ, ար.՝ հիշված 1564 թ. (Սըմբատեանց, Սաղիան 243), որ ըստ իս վրիպակ է և պետք է ուղղել Թանգսիզ:

— 12 Թանուխ ոմն, որ Աւետարանի համար մի ծածկոց է նվիրել 1560 թ. (Տաշեան, Ցուց. 313—4 համարում է կազմող, կազմարար», բայց անշուշտ ոչ, որովհետև Թանուխ կնոջ անուն է և «ծածկոյթ» նվիրելուց չի հետևում թե կազմող է):

— Թանուխ՝ ժՁ դար (Տաշեան, Ցուց. 102), Թանխոյ՝ 1647 թ. (Չեռ. Թաւր. 101), վերջպես Թանուխ՝ 1715 թվից ուշ (Քորոս աղբ. Բ. 368), որ գործածական էր Պոլսում Թեոֆիլ ձևով՝ ժԹ դարում, հետո խափանվեց:

*ՔԱՋԳՈՒՀԱՐ, իգ. < պրս. تاج «թագ» + گهار «գոհար» բառերից. ամբողջը նշանակում է «թագի գոհարը»: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ժԵ դարում:

— Թանգուխար, դուստր Էրկիլի և քույր Չաքար արեղայի, որ Յակոբ արեղայից գնեց մի Շարակնոց, 1487 թ.—Չեռ. Հալէպի Ա. 27 բ:

*ՔԱՋԵԻՆ, ար. < արաբ. تاج الدين Tāj-ed-din անունից, որ նշանակում է «թագ կրող»։ Վկայված է նախ ժԳ դարից, ապա ԺԵ դարից և ժԷ դարից:

— 1. Թաշիին, մի խաչքար է կանգնեցրել իր և իր ծնողների սնվան՝ Կողբում (Ղազախ), 1291 թ.—Արցախ 286:

— 2. Թանդին խօճա, որդի Ամիր Հասանի. Արճէլում, Կարա-

պետ Երեցին գրել տվեց մի Յայմաուրբ, 1437 թ. (Նոտարք 111): Գնեյ է Շառօյից մի Զաղայ և նվիրել Ս. Յովհաննէս վանքին (անդ 112): Թանգինի բնտանիքի անդամներն են հայրը՝ Ամիր Հասան, մայրը՝ Թաւրէղ ժեիք. կինը՝ Իխրուշատ, հանգուցյալ կինը՝ Աշտուս որդեք՝ Աքանդար և Նասրադին, եղբայրները՝ Ամիրզօյ, Արզուլարիմ, Կարապետ, Մկրտիչ, քույրերն են Շիրին Խաթուն, Շադե, Ասէլիք. պատր՝ Սուլէմանջան, տատր՝ Շարմէլէք, հորեղբայրը՝ Ամիրալի (Նոտարք 164): Սրանք հիշված են 1437, 1450 և 1455 թվերին (Նոտարք 178):

— 3. Թաթալին, հորեղբայր Յոհաննէս սարկավագի, որ Համիթում գնեց և նորոգեց Վարապից գերի տարված մի Աւետարան, 1581 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 430:

— 4. Թաժիին (զ զարձած ժ), եղբայր Սիմէոն վարդապետի, որ ստացավ մի Աւետարան և ծաղկել տվեց՝ 1647 թ.—Չեռ. Վասպ. 601:

— Թանոին հիշված է 1600-ական թվերին (Իրնդ. էջ ժ), և Թաժիին ձևով՝ 1413-ից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Հալէպի Ա. 271):

*ՔԱՋԵՐ, իգ. < պրս. تاج «թագ» բառի հայաձև հոգնակիէջ: Իբրև անձնանուն գործածված է ժԳ—ժԷ դարերում:

— 1. Թաներ, ամուսին Աւագտիկնոջ, որ պսակի ներքև իրեն բաժին ընկած «հէս ակն ձիթահանքը» նվիրեց Բագնայրին, 1207 թ.—Արճ. Շիրակ 122:

— 2. Թաներ, կին Մանկիկ Երեցի և մայր Գարեգին Երեցի, որ իր գանձագին նորադրերիկ գյուղը նվիրեց Բագնայրին՝ 1262 թ.—Արճ. Շիրակ 119:

— 3. Թաներ, կին Ամիր-Հասանի և մայր Էաչիի՝ Թոռան Պոռչի Քաղբակեան, տիրել է Շահապունեսաց երկրին, կազմել է Քոտակերաց Ս. Նշանի պահարանը, 1300 թ.—Արճ. Շահխաթ. Ա. 65, Բ. 365:

— 4. Թաջեր, դուստր Ուքանի, եղբայր Պապաքի. կին Հասան սպարապետի Հայոց, որդւոյ Պոռչի՝ մեծ իշխանի Քաշեանոյ Իր որդին է Էաչի: Գրել է տվել մի Նարեկ՝ 1286 թ. մի տուն է նվիրել Թանագի վանքին, 1307 թ.—Արճ. Սիսական 121, Աշրաբատ 269, Յովսէփեան՝ Քաղբակեանք 147, 154:

— 5. Թաներ, կին Կիրակոսի և մայր Վարդան Ղրիմեցի արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց Աւետարանը՝ 1371 թ.—Չեռ. Վասպ. 220:

— Թանիր, իբր ար. անուն հիշված է 1627 թ.—Ձև. ներս. 40 բ:

*ԹԱԶԷ, իգ. թվի կրճատ ձև Թաների. մի անգամ գտնուած եմ ավանդված ժե դարում:

— Թազի, հորեղորդուսոր տանուտեր Մանկուաւագի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վննետ. Ա. էջ 582:

*ԹԱԶԽԱԹՈՒՆ, իգ. < պրս. 𐭪𐭥 tāj + խաթուն բառերից: Իբրև անձնանուն ավանդված է մեր մեջ ժե դարից, ապա խափանված:

— 1. Թանխաթուն, կին Սաղոնի և մայր Հոխիսիմէի, որ Դամաղիէլի վանքում, Յոհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1427 թ.—Նօտարք 82:

— 2. Թանխաթուն, կին Հայրապետ կրոնավորի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1431 թ.—Նօտարք 98:

— 3. Թանխաթուն, կին Ուֆիկի և մայր Ներսէս քահանայի, որ իր եղբայրների հետ մի Աւետարան գրել տվեց Թումա կրոնավորին, Ուրանց գյուղում, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 364—6:

— 4. Թանխաթուն, դուստր Պարոնի և քույր տանուտեր Մկրրտիչի, որ Դանիէլ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար 1441 թ.—Ձեռ. Վասպ. 382:

— 5. Թանխաթուն, դուստր Բուրթելի և քույր Հաղարէկի, որ Սլաթում գրել տվեց մի Յայսմաւուրք, 1445 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 306:

*ԹԱԶՄԵԼԻՔ կամ ԹԱԶՄԵԼԻՔ, իգ. < պրս. 𐭪𐭥 tāj «թաղ» + արար. 𐭥𐭥 melek «հրեշտակ» կամ 𐭥𐭥 melik «թագավոր» բառերից: Ավանդված է մեր մեջ ժե—ժե դարերից. այնուհետև խափանված է:

— 1. Թանմելիք, դուստր Ստեփանոս քահանայի, որ մի հին Աւետարան գնելով, նորից կազմել ու ծաղկել տվեց, 1348 թ.—Manus. brit. mus. 8 բ:

— 2. Թանմելիք, կին Ասլանի, ի Սերաստիա, 1350 թ.—Տաշեան, Ցուց. 107 (գրված է Թանմելիք, իսկ էջ 1090 յանկուած Թանմելիք):

— 3. Թանմելիք, կին Յոհանի՝ հոգևոր եղբոր Վարդան արեղայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Ոստանի Պատրըզի վանքին, 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 324:

— 4. Թանմելիք, մորաքույր Յովհաննէս քահանայի, որ կա-

րապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Վանում, 1422 թ.—Նօտարք 69:

— Անթվական արձանագրութուններից հիշենք Թանատի վանքից՝ Միսական 123 (երկու արձ.) և Արատէսի վանքից՝ Միսական 143 (բոլորն էլ Թաջմիլի ձևով):

*ԹԱԶՈՒՄ, իգ. < պրս. 𐭪𐭥 tāj «թագ» բառից՝ թրք. ստացական -um «իմ» հոդով. ամբողջը նշանակում է «թագս». հմտ. Աղամ, Շահում, Բէզում անունները: Կա նաև Թաջումաղա ձևով: Գործածված է ժՁ—ժԸ դարերում:

— Թանում, հիշված 1554 թ. (Manus. brit. mus. 193 ա), Թաջումաղա 1597 թ. (Ձեռ. Վասպ. 215), Թանում 1620 թ. (անդ 199), Թաջում 1704 թ. (Ձեռ. Թաւր. 69 բ):

*ԹԱԶՏԻԿԻՆ, իգ. < պրս. 𐭪𐭥 tāj «թագ» + հյ. տիկին բառերից. ամբողջը համապատասխան է դուրս գալիս Թաջխաթուն անվան: Երկու անգամ հիշատակված է ժԴ դարում:

— 1. Թան տիկին, իր ծախսով գրել տվեց մի Շարական՝ Աւետիս գրչին, 1341 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 32:

— 2. Թանտիկին, կին Յակոբ քահանայի, որ օրինակեց Աւետարանը 1353 թ.—Ձեռ. Թաւր. 135 բ:

*ԹԱՌԱ, ար. < պրս. 𐭪𐭥 tāra «աստղ» բառից: Այսպիսի անուն ավանդված չէ. բայց ենթադրում եմ, որ գործածված է եղել, որովհետև մի կողմից ունինք Թառուկ փաղաքականը և մյուս կողմից Թառայեան ազգանունը:

Թառան տես Անթառամ:

ԹԱՌԲԷԿ (կամ Թառքեհի). իգ. ծագումն անստույգ: Գործածված է երեք անգամ. առաջինը 1646 թ. (Ձեռ. Վասպ. 904՝ գրված կամ տպված Թառքեհի), երկրորդը՝ 1638 թ. կամքիչ ուշ (անդ 896), երրորդը՝ անհայտ թվականով, բայց 1608 թվից հետո (անդ 829):

*ԹԱՌԼԱՆ, իգ. < չաղաթ. թրք. 𐭪𐭥 tarlan «բաղէ, շահէն». գործածվում է նաև «գեղեցիկ, փարթամ» իմաստով՝ Թե հայոց գործածվում է նաև «գեղեցիկ, փարթամ» իմաստով՝ Թե հայոց և Թե Թուրքերի մոտ: Երկուսի մոտ էլ այժմ գործածական է իբրև իգ. անձնանուն: Հնից ավանդված եմ գտնում երկու անգամ. Առաջինը՝ իբրև իգ. հիշված ժե դարի վերջը՝ REA հտ. 2 (1922), էջ 252 (գրված Թառլան), երկրորդը՝ Թառլան, մր. հիշված 1686 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Թեհր.—ՀԱ 1935, 399):

ԹԱՌԽԱԹՈՒՆ, իգ. կազմված է բառ + խաթուն բառերից. առաջինը կարծում եմ Անթառամ անունից կրճատված (տես տակը

Թառուկ): Մի անգամ գտնոււմ եմ գործածված 1689 թ. Չեռ. Վասպ. 970):

*ԹԱՌՆՈՒՄԱՆ, իգ. < պրս. تار «մետաքս թեր» + արար. قماش «կերպաս, հյուսված կտորեղեն» բառերից, իբրև «կերպասի թել կամ թելով հյուսված կերպաս»: Հրշված եմ գտնոււմ երկու անգամ առաջինը 1609 թ. (Bodleian 110.), երկրորդը՝ 1643 թվից քիչ ուշ՝ Չեռ. Սանաս. 16 բ):

*ԹԱՌՈՒԿ, ար. ինձ թվում է թե Թառա անվան փաղաքշականն է. և այս ձևով իբրև ար. անձնանուն ունինք՝

— Թառուկ, որդի Ամիրաս Երզնկացու՝ գրչի ի ծրարի գրու 1657 թ.—Տաշեան, Յուզ. 355:

— Բայց Թառուկ կա նաև իբրև իգ. և այս ձևով՝ Անրաւամ անվան փաղաքշականն է (տես անդ):

*ԹԱՍԱԼՈՒ, ար. < արար. تاسالی «սփոփանք, մխիթարանք» բառից. իր համազորներն են՝ երբ. նաւաւ և հյ. Մխիթար. գործածական էր ժել—ժել դարերում:

— 1. Թասալու՝ հորեղորորդի Սօջա Բաղդասարի, որ ստացավ մի ձեռագիր (ժել դար).—Տաշեան, Յուզ. 724:

— 2. Թասալի, հայր Ռեստակէս քահանայի, 1619 թ.—Չեռ. Թար. 68 ա:

— 3. Թասալի ոմն, հիշված 1629 թ.—Սիւրմէհան, Պասա. Հաւելակի ազգ. գերեզմ. 25 բ:

— 4. Թասալու. եղբայր Յովհաննէսի, Տեւեցի, հիշված 1650 թ.—Տաշեան, Յուզ. 934:

ԹԱՐԱՂՈՒԼ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հմմտ. չաղաթ تارنگ tarangul «մի տեսակ թուփ» (Будагов I, 347) և կիրզիզ. تارنگل tar-gal «սև բծերով կարմիր գույն կովի» (անդ I, 723):

*ԹԱՐԱՄԻՇ, ար. < թրք. تاريم töremek «սերիլ, բազմանալ, առաջ գալ» բայի անց. դերբ. töremiş «աճած, սերած, բազմացած» ձևից: Մի անգամ գտնոււմ եմ ավանդված սխալատիպ Թարամի ձևով՝ 1667 թ. (Չեռ. Վասպ. 930): Տես և Թարամիշ:

*ԹԱՐԳՈՒԼ, ար. < պրս. 𐎧𐎠𐎼𐎡𐎴 tar «թարմ» + 𐎡𐎴 gul «վարդ», որով ամբողջը լինում է «թարմ վարդ»: Իբրև անձնանուն չէ ավանդված. բայց երևի գոյութուն ունեցել է, որից կազմված է Թարգուխան ազգանունը (Վան):

ԹԱՐԹԱՐ, իգ. կամ վրիպակ է՝ փոխանակ Թաթար, որ նույնպես իգական անուն է, և կամ եթև վրիպակ չէ, ծագում է Լաւրարազի նշանավոր Թաթար գետի անունից, որի հիմ հայկա-

կան անունն է Տրաու (Թարթիրը փոխել են Տրաու անունը վերածելով կիրզիզ. تارتار tartar «коростель ջրահավ» անվան (Будагов I, 722).—Թարթար անունը մի անգամ գտնոււմ եմ հիշատակված՝ 1554 թ. (Չեռ. Վասպ. 88):

*ԹԱՐԹԻԲ, իգ. արաբ. تارتیب tartīb «կարգադրութուն, կարգալորութուն, կանխապատրաստութուն, կարգ» բառից: Իբրև անձնանուն գործածված է մեռ մեջ ժՁ—ժէ: դարերում. այսպես 1551 թ. (Չեռ. Հատկի, Ա. 324). 1664 թ. (Չեռ. Սեր. = ՀԱ. 1926, 551), և անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Վենետ. Բ. 348). բոլորն էլ սրված Թարթիպ:

*ԹԱՐԹԻԲՇՆԱՆ, իգ. եզգոված է նախորդ անունից + արս. 𐎠𐎡𐎴 šāh «թագավոր»: Գործածված է ժՁ դարում, երկու անգամ 1534 թ. Թարթիթա ձեռով (Չեռ. Վասպ. 647 և Տաշեան, Յուզ. 434):

*ԹԱՐԻՒԱՆ, ար. < արս. 𐎠𐎡𐎴 tarxān «որ արքունի նրամանաւ եղեալ իղէ աղատ ի հարկաց և յանձն ապաստան կացուցեալ, որ զինչ և խօսեցի. կամ թէ զինչ գործ պահասուիման առնիցէ, ոչ յանդիմանի և ոչ կշտամբի», արար. 𐎠𐎡𐎴 tarxān «վեցիբից ալիի բարձր մի ստոճհան»: Անձնանուն էր նաև Պարսից մեջ. որ. Թարիան գորավար Արջասպի՝ թագավորի Թարթաց Պոնձէ քաղաքի (Շահա. հտ. 4, էջ 433): Գործածվել է մեր մեջ ժել—ժՁ դարերում, որից և Թարիանեան ազգանունը (կովկաս):

— 1. Թարիան, թոռն Ռոստոլի, որ Բոնաչէն գլուղում. Մխիթար քահանային որիւ տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Չեռ. Վասպ. 485:

— 2. Թարիան, կին Մելքոնի, որդույ Ռոջա Յովհաննէսի՝ հորեղորորդույ խոջա Յովսէփի, որ էր իշխան Տարօնի և Մուշուսի, Պողոս վարդապետին դրել տվեց Աւետարանը՝ 1479 թ.—Չեռ. Սեր. = ՀԱ. 1925, 263:

— Թարիան անունը հիշված է նաև 1513 թ. (Օրբ. Ժմ. յավել. 46—Սիտական 34 ա), 1579 թ. (Չեռ. Վասպ. 344), 1610 թ. (Չեռ. Դադեան, Ա. 9 ա (սոված է Թարխուն, պետք է կարդալ Թարխան. ինչպես գրված է քիչ հետո), 1666 թ. (Չեռ. Վասպ. 928), ժՁ դար (Չեռ. Թար. 43):

ԹԱՐՄ. անստույգ անունն Այս անունով հիշատակված է մի Եւր. իշխան Ասապատեանին սահմանակից մի գավառից. կոչուովց Մարգարատեանի Եւզկարիս Եւզկարի գետու շինվելու 326 թ. 926 թ. Եւզկարի Աթեր արաւ ստամպի Իրված է

բ. իր կամ բ. իրմ, որ անշուշտ աղավաղ ձև է:—Պալաթեան, Արար. մատ. 145:

ԹԱՐՄԱՐ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուեմ եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1488 թվից ուշ (Ձեռ. Վենետ. Ա. 492):

ԹԱՐՈՒՄ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. ավանդված չէ. բայց երևի գործածական անուն էր, որովհետև կա Փարսեմեան ազգանունը (Կովկաս):

*ԹԱՐՁԻՄԱՆ, ար. < արար. تارجمان tarjīmān «Թարգման» բառից. իբրև անձնանուն հիշված է մի անգամ 1651 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 734):

*ԹԱՐՎԵՐԻՒԻ, ար. թրք. թթր. تادری-وردی Tađri-verdi «Աստուածատուր» անունից, որ կազմված է թթր. tađri «ասաված» + verdi «տվեց» բառերից. հմմտ. Xudāverdi, Allahverdi հոմանիշ ձևերը: Առանձին չէ ավանդված, բայց սրանից է թարվերդեան ազգանունը:

ԹԱՐՓԱՇԱ, սեռն անհայտ, նույնպես և ծագումը. մի անգամ հիշատակված է 1509 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասպ. 643):

*ԹԱՐԲԱՆ, իգ. < պրս. تارک tarkā «տիկին, խաթուն, տանտիկին» բառից (տես ԳԴ Պրս. բռ. էջ 125): Իբրև անձնանուն գործածված է մեր մեջ ԺԳ—ԺՁ դարերում:

— 1. Թաբան խաթուն (ը ընկած կամ վրիպակ), կին Աւազպարոնի և մայր Ջանխաթունի, որ նվերներ է արել Յովհաննավանքին, 1279—1300 թ.—Արձ. Ջքր. պտմ. Գ. 26. Այրարատ 171:

— 2. Թարբան. կին Մարտիրոսի, որ Տփղիսում, Պաշտուր սարկավազին գրել տվեց մի Աւետարան, 1304 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 488:

— 3. Թարբան (հողով՝ Թարքանն), վաղամեռիկ կին Յակոբ սարկավազ գրչի, որ օրինակել է Կիւրդի Կոչումն ընծայութեանը. մեռել է շուրջ 1358 թ.—Ձեռ. Թաւր. 28:

— 4. Թարբան խաթուն, հիշված 1525 թ.—Ձեռ. Վասպ. 418:

— 5. Թարժան խաթուն, հիշված 1389 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 759):—Չպետք է շփոթել Թարվանդի հետ, որովհետև քիչ հետո երկուսը միասին հիշվում են:

— 6. Թերկան խաթուն ձևով հիշված է մի ուրիշ անթվական արձանագրության մեջ, որ այժմ գտնվում է Նոր-Նախիջև-

վանի Ս. խաչ վանքում (Շահաղիլ, Նոր-Նախիջ. Ս. Պաչ վանքը, էջ 12):

*ԹԱԻԱՂ, ար. < վրաց. თავარი tavar «եղ, տավար» բառից. երևի գործածական էր իբրև անձնանուն մեր մեջ, որովհետև ունինք սրանից Քաւաղեան ազգանունը (Կովկաս). հմմտ. Իշխան, Կենազ համանիշ անունները:

*ԹԱԻԱՐ, ար. և իգ. < թրք. تار tavar «եղ, տավար» բառից, բայց ավիլի հարմար է Կաղանի թթր. تار tavar «մետաքսե կտոր, առլաս» (Будагов 1, 382): Իբրև իգ. անուն հիշատակված է Թավար 1658 թ. (Արցախ 74), իսկ իբրև ար. անուն հիշված է Թավար իշխան Ջահկեցի, 1750 թ. (Ջամջ. Գ. 845): Սրանից է Թավարբեգեան ազգանունը (Կովկաս):

*ԹԱԻԱՔԱԼ, ար. < արար. تارک tavakkul «ապավինիլ» բայից, որից կա հատկապես تارک علی تارک tavakkul-al-Allah «յԱստուած ապաւինեալ», որ համապատասխանում է մեր Աստուածապով անվան: Կրճատ ձևով ասվում է Թաւաքալ. հիշվում է օր. Երևանի խաներից մեկը՝ Թաւաքալ անունով (Այրարատ 308): Սրանից է նաև Թաւաքալեան ազգանունը (Կովկաս).—Թրք. ժողովրդական լեզվով նույն արարերեն բառից կազմված է تارک تارک tevekkülli (ժղ. tevekelli) «միամիտ, պարզամիտ», որից և Երևանի ժղ. բարբառով թավաքալի: Իբրև անձնանուն գործածված է մեր մեջ ԺԳ—ԺԷ դարերում:

— 1. Թեւաքալ ոմն, հիշված է Տաթևի վանքին կալվածներ նվիրելու առթիվ, 1332 թ.—Ազգագր. հանդ. Գ. 141:

— 2. Թաւաքալ, որդի Վարդանի, ազգական Կարապետ կրոնավորի, որ արտագրել տվեց Հին կտակարանը՝ Սյկայու վանքում, 1381 թ.—այս թվին Թաւաքալը մեռած էր.—Ձեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 850):

— 3. Թաւաքալ, որդի Կարապետի, տանուան Զալէպի. Լենկթիմուրի արշավանքի ժամանակ, սովից նեղված գնաց Անթափ՝ հաց գնելու. տեսավ այնտեղ գերի ընկած մի Աւետարան քի ձեռք սյաղագետի և յոյժ արտասուեաց, վասն այնորիկ, զի անարգէին զԱւետարանս և զՔրիստոս. և յիշեաց զբանս Քրիստոսին որ ասէ: Գանձեցէք ձեզ գանձս յերկինս. և զմիւսն թէ Երանի այնոցիկ որ ունի զաւակ ի Սիոն և ընտանի յերուսաղէմ: Յայնժամ աստուածային սիրովն վառեալ փափազեցաւ ս. Աւետարանիս, ետ զիւր հացի պին և էառ զսուրբ Աւետարանս և ազատեաց յանարեանց և եբեր յիւր տուն և ուրախացան: Ապա նվիրեց

Հալէպի եկեղեցուն (1400 թ): Այժմ գտնվում է Վենետիկում (№ 88).—A. Surméyan, La vie et la cult. à Alep, էջ 17, Ձեռ. Վենետ. Ա. 401--2:

— 4. Թաւաբայ, հայր Յովսէփ միայնակացի, որ Յովանէս վարդապետի արտագրած կիսատ Աւետարանը վերջացրեց «գրելով և ծաղկելով և կազմելով» Լիմ անապատում, 1439 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 380:

— 5. Թաւաբայ, հայր Յովհաննէս քահանայի, որ մի արկածի զոհ գնաց 1458 թ. (ավելին տես Յովհաննէս անվան տակ).—Ձեռ. Վասսպ. 429:

— 6. Թաւաբայ, հորեղբայր Սարգսի, որ Ղազար գրչին արել տվեց մի Աւետարան. Սիդանի Գամաղիէլ վանքում, 1468 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 451:

— 7. Թաւաբայ, որդի Թողանի և եղբայր Փաշայի, որ Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան. Թովմա առաքեալի վանքում, 1471 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 463:

— 8. Թաւաղայ, ազգական Լիանոսի, որ ստացաւ մի Աւետարան, 1491 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 120:

— Ավելի ուշ եղած հիշատակութիւններ են՝ Թաւաբայ 1500 թ. (Տաշեան. Ցուց. 436), Թափազալ 1670 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 936):

ԹԱԻԻ, ար. արդյոք Թաւաբայ անվան կրճատ ձևն է, մի անդամ հեղված է 1719—24 թվերին (Այրարատ 305):

*ԹԱԻՐԻՉ, իգ. < արս. ար. Tabriz քաղաքի անունից, որ Պարսկական Ատրպատականի մայրաքաղաքն է: Սկզբում ասվում էր Թաւրեգիտարուն, ապա կրճատվելով՝ ասվեց միայն Թաւրեգ. կա նաև Թաւրեգվիլիֆ: Գործածվել է ժե դարից սկսած և գնում է մինչև ժ՛ր զարր: Վերջին հիշատակութիւնը 1723 թվից է:

— 1. Թաւրեգիտարուն. զուտը Մերուների և քույր Յովհաննէս կրոնավորի, որ գնեց մի հին Շարակնոց և նորոգել տվեց 1465 թ.—Rapport Belgique 145:

— 2. Թաւրեգիտարուն, զուտը խոջա Ղուբաթի, որ Արաշ գեղաքաղաքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Սմբատեանց՝ երնջակ 257:

— 3. Թաւրեգ, զուտը եղօի եղկանց, կին Լուզիկ Մսերի, գրել տվեց Պարսամ քահանային մի Աւետարան և նվերեց Յովհաննէս քահանային, 1498 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 525—61:

— Ավելի ուշ հիշատակութիւններ են՝ Թաւրեգ 1507 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 623), Թաւրեգ 1587 թ. (Յովհ. Եր. 17), Թաւրեգ

1588 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 233 ա), Թաւրեգ 1588 (Ձեռ. Վասսպ. 709), Թաւրեգ 1608 թ. (Manus. brit. mus. 43 բ). Ննք հիշում ժե դարի մյուս հիշատակութիւնները, որոնք բավական շատ են և որոնց վերջինն է Թաւրեգ 1698 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 983), իսկ ամենավերջինը՝ 1713 թ. (անդ 984):

*ԹԱԻՐԻՉՄԵԼԻԻ, իգ. < նույն Թաւրեգ քաղաքի անունից + արար. ۛۛ melik «թագավոր»: Գործածված է միայն ժե դարում:

— Թաւրեգվիլիֆ, կին Ամիրհասանի. որդիքն են Ամիրզօլ և Թաճղին, որոնք տես առանձին. հիշված է 1437, 1450, 1455 թվերին.—Նոտարք 111, 112, 164, 178.—Այսպես է կոչվում նաև Ամիրզօլի զուտը, կրելով իր տատի անունը, 1455 թ.—Նոտարք 178:

— Անթվական մի հիշատակարանում էլ կա Թաւրեգմէլիք (Ձեռ. Թաւր. 73 բ):

† ԹԱՓԻՉ, ար. < հյ. քափիչ «լվացարար» բառից: Միայն մի անգամ հիշված է իբրև Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի կաթողիկոսի («1221—67 թ») հայրանունը՝ հետևյալ ձևով. «Ի ՈՂԱ Թվին նստուցին ի Սիս կաթողիկոս զտէր Կոստընդին մեծափառ» որդի Թափչի՛ի Բարձրբերդ» (Օրբ. ժմ. 23): Այլուստ գիտենք, որ այս կաթողիկոսի հոր անունն էր Վահրամ, որ շոտական անձ մը եղած էր» (տես Ազգասպ. 1601 և ազգաբանութիւնն էլ Սիսուան 151): Սրանց մեջ չի ասված թի հայրը ինչ արհեստի մարդ էր: Ուստի Թափիչը կամ Կոստանդինի հոր երկրորդ անունն է և կամ թե նրա արհեստը:

*ԹԵԼԼԻ կամ ԹԵԼԼՈՒ, իգ. < թրք. ۛۛ tellu կամ ۛۛ telli «սուկահյուս թելեր ունեցող»: Գործածված է ժե դարից. այսպես՝ Թելի 1674 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 46 բ), Թելու 1808 թ. (Բարխուտ. Աղուանից երկ. 234), Թիլի 1647 թ. (Ձեռ. Թաւր. 101 բ). Թիլի 1662 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 653). կենդանի է հետևյալ վայրերում:

*ԹԵԼԼԻՆԱՆ, իգ. ավանդված է Թիլիխան ձևով՝ 1681 թ. (Սմբատեանց՝ երնջակ 303):

*ԹԵԼԼԻՓԱՇԱ, իգ. < նույն թելի բառից + փաշա: Ավանդված է ժե դարից, ուստի նախորդն էլ նույն ժամանակից կար:

— 1. Թելիփաշա. կամ Թելիփաշա, զուտը տանուտեր Սադաղայի, որ Աղթամարում, Թումայ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 480, 482:

— 2. Թելիփաշա, կին Ղուբաթի՛ եղբոր խոջա Խաղնաղաբի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1579 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 689:

— Ավելի ուշ ժամանակից հիշված են Թիլիփաշա 1613 թ. (Ձեռ. Վասպ. 845), Թիլիփաշայ 1626 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 255), Թիլիփաշա՝ ժէ դար? (Bodleian 18). անթվական՝ Ձեռ. Քաւր. 135 բ:

* ԹԵՆԿԱՆ, իգ. (իմն Թելի-խան). հիշված է մի անգամ ՌՄՂԴ=1785 թվի մի շիրմի արձանագրութայն մեջ՝ Թելխան ձեզով (Քօսեան, Հայք ի Ձմիւռն. Բ. 89):

* ԹԵՆԿՂԻ, իգ. < հուն. Θεκλα (որից լատ. Thecla, ռուս. Фе-кла) անունից (կազմված է Θεός «Աստված» + κλέω «փառաբանել» բառերից և նշանակում է բուն «աստվածային փառաբանութուն»): Հնից հայտնի է սրբուհին Թեկղի նախավայուհին, որի վկայաբանութունը մտած է նաև մեր Յայսմաւորքի մեջ (Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. 2 423): Մեր մեջ սովորական չի եղել. հնից ավանդված է մի անգամ Թանատի վանքի անթվական մի արձանագրութայն մեջ (Սիսական 122), շատ ավելի ուշ՝ 1676 թ. (Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 91), նաև Թեկղի խաթուն, որ Հնդկաստանից մի վարագույր նվիրեց Երևանի եկեղեցուն, 1800 թ. (Շահազիզ, Հին Երևանը 207): Գործածական էր ԺԹ դարի վերջերը Պոլսում: Բիւզանդական պատմութայն մեջ էլ հայտնի է Թեկղա՝ քույր Վասիլ Ա (867—886) հայ կայսեր և կին Միքայէլ Արարիւ կայսեր (Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 353, 377):

ԹԵՆԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ (եթե չկա վրիպակ). մի անգամ գտնում եմ հիշված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վենետ. Ա. 736):

ԹԵՄԱՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ:

— Թեման, կին Առաքելի. երկուսով նպաստեցին մի Աւետարանի գրութայն՝ 1280—1370 թվերի միջև:— Ձեռ. Քաւր. 27:

ԹԵՄՐ, ար. ծագումն անհայտ:

— Թեմր եպիսկոպոս Մեհնունեաց, ժամանակակից Բարկէն կաթողիկոսի «490—516 թ». ստորագրում է այն թղթին, որ Բարկէն կաթողիկոսը գրեց Պարսկաստանի ուղղափառներին.— բց. ի Թեմրայ՝ Գիրք թղ. Ը:

ԹԵՆԻ, իգ. ծագումն անհայտ: Մի անգամ միայն ունինք՝

— Թեմի, կին Մաթէի, պաշտոնյա Շահանշահի. Չաքարեանց ամիրսպասալարի ցեղից. վերաշինել է Անիի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցու խանգարված աղբյուրը՝ 1310 թ.:—Արձ. Շիրակ 79:— Սրա փաղաքշական ձևն է՝

ԹԵՆԻԿ, իգ. որ հիշված է ԺԵ դարում (Ձեռ. էջմ. №945):

ԹԵՆՈՒՖ տես Թաճօսի:

ԹԵՇԳԷՆ, ար. ծագումն անհայտ (եթե չկա վրիպակ). հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Դազեան, Բ. 31 բ՝ գրված Թեշֆեն): Հմմտ. Պեշքէն:

ԹԵՐ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ ունինք՝

— Թեր, հայր Հայրատեղի, որ մի խաչքար է կանգնեցրել Դսեղում (Լոռի).—Աղգագր. հանդ. է, 424, Յարութիւնեան, Ներս. դպր. սաների Ա ճանապ. 63 (առանց թվականի):

ԹԵՐԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Ավանդված է մի անգամ ԺԳ դարից:

— Թերան Անեցի, օգնությամբ Վարդերի գնել է մի պատմագիրք և նվիրել Ս. Գրիգոր եկեղեցուն, 1246 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 512 (պետք է կարդալ «Ես Թերանս հանեցիս, որ գնեցի (և ոչ թե նորոգեցի)...»):

* ԹԵՐԻՉԱ, իգ. < իտալ. Teresa, ֆրանս. Thérèse անունից, որ ծագում է լատ. Therasia անունից և այս էլ հուն. Θηρασια կղզու անունից: (Այս կղզին գտնվում է Եգէական ծովում, Կրետէի մոտ և ունի համանուն մի քաղաք): Այս անունով հայտնի է սրբուհին Թերեզա, սպանուհի (1515—1582), որ կաթողիկ եկեղեցու նշանավոր սրբուհիներից է: Այս անունը այժմ գործածական է ավելի կաթողիկ հայոց մեջ՝ Թերեզա կամ Թերեզ ձևով: Հնագույն հիշատակութուններն են՝ Թերեզայ Տիւզեանց, նախքան 1738 թ. (Մէնէվիշեան, Աղգար. Տիւզեանց 12), Թերեզա 1796 թ. (յիշատ. էֆիմ. 448), Թերեզիա (Տաշեան, Տուց. 1090):

ԹԵՐԻՃԱՂ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ: Այս անունով գիտեմ Թերիֆաղ՝ ղուսոր Նահապետ Ազուլեցու, 1687 թ.—Սիսական 335 ա:

† ԹԵՒ, ար. < հյ. քն բառից, որի համագործներն են Բազուկ, Քաթուլ, Ձեռէս: Սեռ. Թեւոյ ձևով գործածված է Երուսաղէմի Զիթենեաց լեռան մոզայիկ արձանագրութայն մեջ, որ հետևյալն է. «Վասն աղաւթից և փրկութեան Թեւայ Աբասու և Մուրկան».—Աբրտ. 1876, էջ 195, Պալեան, Ս. Երկիր 300—3 > Տաշեան, Ակնարկ 137:—Սրա փաղաքշականն է Թեիկ, որ տես:

ԹԵԱՆ տես Թեռդարս:

* ԹԵՒԱՆՈՒ տես Թեռֆանօ:

— Թուանու, տիկին Լամբրոնի. Ներսէս Լամբրոնացու († «1198 թ.») եղբոր թոռան՝ Հեթումի կինը.—Հացունի, Դաստ. էջ 75:

† ԹԵՒԻԻԿ, ար. < Թև անվան (տես վերը) փառաբանական է: Հիշատակված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 39 ա):

*ԹԵՒՈՒՆԻԿ, իգ. գործածական է եղել Պոլսում, անցյալ դարում, ըստ Թէոդիկի (Պոլսի հայեվարը. ձեռագրի լուսանկարը, որ գտնվում է մեր համալսարանում): Նույն է Թեոդոս:

ԹԵՒՈՒՄ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է մի անգամ 1738 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 14 ք):

*ԹԵՏՄԻԿ, իգ. < արաբ. تفریق tefāriq «նվեր տալու մանր սիրուն առարկաներ» արդի գործածությամբ եղել է թրք. «մի տեսակ կծու անուշահոտություն, որ գործածում են տաճիկ կանայք»: Իբրև իգ. անուն գործածական էր Պոլսում, անցյալ դարում:

*ԹԷՈՒՆՈՍ, ար. < հուն. Θεοδοσιος անունից, որ նշանակում է «Աստուածատուր» (կազմված Θεός «Աստուած»+δός «տալը, տվածը» բառերից > լատ. Theodosius, ֆրանս. Théodose. Այս անունով հայտնի են՝ Թէոդոս Ա Մեծն. կայսր Հռովմայեցոց 379—395, Թէոդոս Բ կայսր Յունաց 408—450, Թէոդոս Գ կայսր Յունաց 715—717: Առաջինը համարվում է եկեղեցու պաշտպան և իր վարքը մտած է մեր Յայմաուրքի մեջ: Հաճախ այս անունը շփոթվում է Թէոդորոսի հետ. և ուր որ շփոթություն կա, ուղիղ ձևը համարում եմ Թէոդոս: Ժողովրդական Թարոս ձևը չի ծագում սրանից, այլ Թաղէոս անունից, ինչպես ցույց է տալիս Մաթթոս, որ ծագում է Մաթթեոս անունից: Տես և Թևոնիկ:

— 1. Թեոդոս (կամ Թէոդորոս) Տրպատունի. ապստամբվեց Մամուէլ Վահուհունու հետ Պարսից Խոսրով Բ թագավորի դեմ, բայց շուտով հաշտվեցին: Այնուհետև ապստամբվեց Յունաց Մորիկ կայսեր դեմ († 602). բայց հաղթվելով փախավ Խոսրովի մոտ, որ կապեց նրան և հանձնեց թշնամիներին:—Սեր. Ժղ. ԺԵ:

— 2. Թեոդոս (կամ Թէոդորոս) եպիսկոպոս Մարզպետական կամ Սեպհական գնդին. մասնակցեց Դուինի «607 թվի» ժողովին:—Թեոդոս՝ Ուխտ. Բ. լ. Գիրք թղ. լր.—Թեոդորոս՝ Ուխտ. Բ. լէ. Գիրք թղ. խ.—սեռ. Թեոդորոսի՝ Օրբ. իե.—բց. ի Թեոդոսի՝ Ուխտ. Բ. լր.—ի Թեոդորոսի՝ Գիրք թղ. ԺԵ. Կղկնտ. Բ. խթ:

— 3. Թեոդոս Խորխոռունի. հույն գնդի զորավարն էր. Խոսրովի և Փոկասի (602—610) պատերազմի ժամանակ Պարսից հանձնեց Անգղ բերդը և իր հույներին կոտորել տվեց: Իբրև պար-

զև՝ կանչվեց Պարսից պալատը, բայց մի ժամանակ հետո կասկածվելով՝ սպանվեց:—Սեր. լ:

— 4. Թեոդոս եպիսկոպոս Գնունեաց, անդամ Դունայ «645 թվի» ժողովի.—Տաշեան, Տուց. 654, Այրարատ 135, Կանոն. 130 (վերջինս Թեոդորոս). Չամչ. Բ. 345 (գրում է Թաղեոս). լավագույնն է Շողակաթ 174 Արձ. Մաստարայի, ուր ունինք սեռ. Թեոդորոսի, Այրարատ 135:

-- 5. Թեոդոս տես Թոդրոս:

— 6. Թեոդոս (կամ Փլաւիոս Թէոդոս), որդի Մորիկ հայկազն կայսեր Հունաց. ծնվել է 585 թ. հինգ տարեկան հասակում թագավոր պսակվեց և կոչվեց Կեսար (590 թ). ամուսնացավ Դերմանոսի աղջկա հետ՝ 601 թ. երբ Մորիկը գլխատվեց իր որդիներով միասին, Թէոդոսը փախել ապաստանել էր Ս. Սոփիա եկեղեցին. բայց բռնի զուրս հանեցին և գլխատեցին (602 թ): Միայն Սէրէոս պատմիչը (զլ. իթ, լա, լր) պատմում է թե Թէոդոսը փախավ ապավինեց Պարսից թագավորի մոտ, որ թագ տվեց նրան և այս առթիվ երկու պետութայնց միջև մեծ խռովություն ծագեց:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 123, 262, 302, 305:

— 7. Թեոդոս (կամ Թէոդոսիոս), որդի Լևոն Ե Հայ կայսեր (813—820 թ.) Հունաց. երբ Միքայէլ Բ սպանեց Լևոնին, նրա չորս որդիներին էլ ներքինացրեց. Թէոդոսը իսկույն մեռավ, մյուսները կենդանի մնալով՝ վանք դրվեցին (820 թ):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 194, 334, Չամչ. Բ. 432:

— 8. Թեոդոս տես Թորոս Ա:

— 9. Թեոդոս, ուրացյալ դատավոր Սեբաստիոյ (1155 թ).—Նոր վկ. էջ 8—9 (գրված Թօսոս):

— 10. Թեոդոս եպիսկոպոս, առաջնորդ Տիւրիկի, 1174 թ.—Չարբ. Թրգմ. 726, Ձեռ. Վենետ. Բ. 510:

— 11. Թեոդոս, փոխանորդ վանահոր՝ Նորսէսի անապատում, Մուշեղկայ գյուղում, 1210 թ.—Դուրեան, Ուսումն. 231:

— 12. Թեոդոս, վանահայր Տուրուբերանի Խարձի անապատում, 1228—9 թ.—Յովսէփեան՝ Խաղբակեանք 93:

— 13. Թիոդոս, քեռայր Վարդան և Սարգիս քահանաների, որոնք Նրզնկայի Կապոսի վանքում գրել տվին Տօնամակը՝ 1230 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1214:

— 14. Թեոդոս, սպասավոր Կոստանդին Ա կաթողիկոսի, որի կողմից նվերներ տարավ Հայաստանի եկեղեցիներին «1247 թ».—սեռ. Թեոդոսի՝ Կիր. խա:

— 15. Թեոդոս (կամ Թէոդորոս) Չրքին (Թրք. «տգեղ»), որդի Քուրդ Գ Անբերդցու (1317 թ), իշխանաց իշխան. Քրդի կինն է Խուանդ խաթուն. երկուսն էլ նվիրատու Յովհաննավանքի: — Արձ. Այրարատ 171 ա, 253—4:

— 16. Թեոդոս, փակակալ Մաշկետր վանքի, 1259 թ.—Ձեռ. Հայէպի, Ա. 55 բ:

— 17. Թեոդոս քահանա, հայր Կոստանդին Հռիփսիմեցի քահանայի, որ Կիլիկիայում գրեց մի Աւետարան, 1269 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 656.

— 18. Թեաղոս, նախորդի թոռն է:—Անդ 656:

*ԹէՈՂՈՍԻԱ, իգ. <հուն. Θεοδοσία անունից, որ բուն նշանակում է «նվիրաբերութուն առ Աստուած»: Հայոց մեջ չէ գործածված. այս անունով գիտենք միայն՝

— Թեոդոսիա, դուստր Արշաէր հայկազն պատրիկի (ՊՅ), ամուսնացավ Լևոն Հայկազնի հետ, որ ապա եղավ կայսր Հունաց՝ Լևոն Ե անունով (813—820 թ): Երբ Լևոնը սպանվեց, իր 4 որդիների հետ՝ Թէոդոսիա կայսրուհին էլ քարոզեց Պրոտի կղզին, ուր ապրում էր մենության մեջ՝ պետական թոշակով (820 թ):— Կամսարականների ցեղից էր:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 156, 191, 194. Բ. 337—8, 344—6. Չամչ. Բ. 432:

*ԹէՈՂՈՍԻԱ, ար. տես Թեոդոս անունը և հատկապես Պ 7:

*ԹէՈՂՈՐԱ, իգ. ծագումը տես Թեոդորոս:

— 1. Թեոդորա Ա. Մամիկոնեան ցեղից. թոռն նշանավոր գորավար Մանուէլ Մամիկոնեանի և քույր Վարդ Մամիկոնեանի: Հունաց Թէոփիլոս կայսրը հաջորդելով Միքայէլ Թլվատին, ուզեց ամուսնանալ իր երկրի ամենագեղեցիկ աղջկա հետ: Հրովարտակներ և դեսպաններ ուղարկվեցին ամեն կողմ և հրավիրեցին բոլոր գեղեցկուհիներին Բիւզանդական պալատը: Թէոփիլոս երիտասարդ կայսրը անցավ բոլոր շքեղագարդ գեղեցկուհիների առաջով և իր ձեռքի ոսկի խնձորը կարկառեց ամենից գեղեցկին, որ սույն Թէոդորա հայուհին էր: Ամուսնությունը կնքվեց և Թէոդորան հուշակվեց կայսրուհի (830 թ): 12 տարի իշխեց Թէոփիլոս կայսրը և մեռավ. նրան հաջորդեց մանկահասակ որդին Միքայէլ Արքայ, որի խնամակալներն եղան Թէոդորա, Վարդ և Մանուէլ Մամիկոնեանները: Թէոդորա կայսրուհին ձեռք առնելով պետության սանձը, իր բոլոր ուժով նետվեց քաղաքականության ապարեզը, Գանալով ջնջել ներքին կռիվները և արտաքին պատերազմներով էլ ընդարձակել պետության սահմանները: Հայ կայս-

րուհին ցույց տվեց մի հանճար, որին կարող էին նախանձել բազմաթիվ կայսրներ: Նա միանգամայն կայսր էր և պատրիարք, և իր գործերն էլ ռազմադիտական էին և եկեղեցական: Սքլավոնները տիրել էին Պելոպոնէսին. Թէոդորան բոլոր արևելյան բանակները հավաքեց և իր Թէոկտիստոս սենեկապանի հրամանատարությամբ թշնամու վրա ուղարկեց: Բարբարոսները հաղթվեցին և հպատակվեցին: Քարթէաս անուն պալիկեան երիտասարդը հիմնեց Տիւրիկէ քաղաքը և արաբներին հետ դաշնակցելով՝ կազմակերպեց մի մեծ ընդդիմադիր ուժ հունաց կայսրության դեմ: Թէոդորան ուղարկեց նրանց դեմ իր Փեղրոնաս հղբորո, որ նվաճեց նրանց: Թեև Պաւլիկյանների վերջնական նվաճման պատիվը պահված էր Վասիլ Արշակունուն: Բայց իր լավագույն գործը այն եղավ, որ Խազարներին ու Բուլղարներին քրիստոնյա դարձրեց, միանգամայն և վերջինների գրականության սկիզբը դրավ: Բուլղարների թագավորը՝ Բոգորիս պատերազմի հայտարարությունը ուղարկեց կայսրուհուն: Կայսրուհին պատասխանեց. «Մի խրոխտար. ես անձամբ բանակի գլուխը պիտի անցնեմ, վրադ պիտի գամ և քեզ պիտի ջախջախեմ: Իսկ եթե բախտը ինձ մատնի, իբրավունք չպիտի ունենաս պարծենալու, որովհետև մի կնոջ հա հաղթել: Այս պատասխանը ետ կասեցրեց թագավորին, որ խնդրեց կայսրուհուց ազատ արձակել իր հարազատ քրոջը և սրանով վերջ տալ կռիվին: Բուլղար թագավորի քույրը հունաց մոտ մնալով՝ վաղուց արդեն քրիստոնյա էր դարձել և հայրենիք վերադառնալով՝ համոզեց իր եղբորն էլ թե ճշմարիտ կրոնը քրիստոնեութունն է: Բոգորիսը քրիստոնյա դարձավ և ժողովուրդի ապստամբությունը զսպելով՝ քրիստոնեութունը պետության կրոնը հայտարարեց: Թագավորը խնդրեց կայսրուհուց մի քարոզիչ ուղարկել իրենց: Նա էլ ուղարկեց Կիւրեղ եպիսկոպոսին, որ Մեթոսիոս կրոնավորի հետ միացած՝ ամբողջ Բուլղարիան դարձի բերավ (853): Նույն Կիւրեղը հայ կայսրուհու հրամանով մի անգամ Խազարների երկիրն էր գնացել և քրիստոնյա էր դարձրել (847): Այժմ էլ Բուլղարներին քրիստոնյա դարձնելուց հետո, հնարեց սլավական այբուբենը և Ս. Գիրքը թարգմանելով՝ սլավոնական գրականության հիմնադիր եղավ: Ինչպես հայտնի է, այս այբուբենը կազմված էր հունարենից, պակաս տառերը լրացնելով ուրիշ աղբյուրներից. այսպես III եբրայերենից, II և V հայերենից, իսկ III տառը երկուսի գումարից: Տասներկու տարի այսպես երկիրը կառավարելուց հետո, զզված իր եղբոր՝ Վարդի

դավադրական արարքներից, Թէոդորան հրաժարական տվեց և բորրովին հեռացավ քաղաքական ասպարեղից (854): Վերջապես նա վանք քաշվեց և այնպիսի առաքինի միանձնուհի հանդիսացավ, որ իր մանվանից հետո (867), իււն եկեղեցու սրբերի կարգը դասվեց:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 355—374:

— 2. Թեոդորա Բ, կայսրուհի հունաց. Կոստանդին Պերփեռուէն հայազգի կայսեր դուստրն էր և քույր Ռոմանոս Բ կայսեր: Այնքան առաքինի կին էր, որ երբ իր նղբայրը՝ Ռոմանոս Բ գահ բարձրացավ, նրան իր մյուս քույրերի հետ վանք դրավ (969 թ.): Երբ Յովհաննէս Չմշկիկ հայազգին սպանեց Նիկեփորին և գահ բարձրացավ, իր տոհմին ազնվականութիւն տալու համար ամուսնացավ այս Թէոդորայի հետ (971): Վանքից պալատ փոխադրվելով՝ իբր կայսրուհի էլ նա վարեց առաքինի կյանք: Պատմութիւնը իր մասին լռում է. և նույն իսկ հայտնի չէ թե իր ամուսնու՝ Չմշկիկի սպանութիւնից (976 թ.) հետո, ինչ եղավ այս սրբակեցիկ կայսրուհու վիճակը:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 379—380:

— 3. Թեոդորա Գ. կայսրուհի հունաց. դուստր Կոստանդին Ը կայսեր, որ Արշակունեաց հարստութեան վերջին շառավիղն էր. քույր Չոյէ կայսրուհու, որի կյանքը տես առանձին: Չոյէն՝ նախանձոտ կին, վանքի մեջ փակեց Թէոդորային: Երբ ժողովուրդը ապստամբվելով՝ գահազուրկ արեց Միքայէլ Ե կայսեր (1042), վանքից էլ հանեց թե Չոյէին և թե Թէոդորային և երկուսին միասին կայսրուհի հրատարակեց, երբ այս վերջինը 70 տարեկան պառավ էր արդեն: Թէոդորայի իշխանութիւնը երկու ամիս միայն տևեց, մինչև որ Չոյէն ամուսնացավ Կոստանդին Մոնոմախոսի հետ և իշխանութիւնը նրան անցավ: Թէոդորան նորից վանք մտավ: Երբ Մոնոմախոսը մեռավ (1055), գահը անցավ դարձյալ Թէոդորային, որ վանքից գահ բարձրացավ: Շատ երջանիկ կյանք ունեցավ. երկիրը ապրում էր բախտավորութեան մեջ, և այդպես մնաց մինչև Թէոդորայի մահը (1056 թ.):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 381—398:

*Թէ՛ՈՒՆՈՒՄ, ար. < հուն. Θεόδωρος (> Theodorus. Ֆրանս. Théodore) անունից, որ նշանակում է «աստվածանվեր» (Θεός «Աստված»+δῶρον «նվեր» բառերից): Ռուս. Феодор կամ Феодор. Կա նաև սրա հակադիր ձևը՝ ար. Դորոթեոս և իգ. Դորոթեա: Սովորական անուն էր հին հույներին և հռովմայեցոց մեջ և հետո ջրիստոնեութեան ժամանակ: Հայտնի են օր. Թեոդորոս՝ հույն

ողբերգակ բանաստեղծը, Թէոդորոս Բիւզանդացի՝ սփեւսոս, ժամանակակից Սոկրատի, Թէոդորոս փիլիսոփա Կիւրենացի՝ կոչեցեալն անաստուած, Թէոդորոս Գաղարացի՝ հռետոր, ռուսցիչ Տիբերիոսի, Թէոդորոս բժիշկ՝ Դ դարի հեղինակ, Թէոդորոս Ա պապ Հռովմի 642—649, Թէոդորոս Բ պապ 898 թ., Թէոդորոս Ա Լասկարիս՝ հիմնադիր Նիկիոյ կայսրութեան 1204—1222, բացի սրանցից՝ նաև Թէոդորոս անունով մի խումբ վկաներ Յայսմաուրքի մեջ, ինչպես՝ Թէոդորոս Աղեքսանդրացի, Թէոդորոս Ափրիկեցի, Թէոդորոս զորավար, Թէոդորոս ստրատելատ ևն: Կա նաև նույն անվան իգականը՝ Θεοδώρα (Թէոդորա): Այս անունով հայտնի է Թէոդորա կայսրուհին, փառատենչ կին Յուստինիանոսի, եղավ կայսրութեան հոգին (527—548 թ): Մեր մեջ Թէոդորոս անունը գործածական է Ե դարից մինչև այժմ. կրճատ ձևերն են Թոդրոս, Թորոս (տես առանձին), Թևան Լրբ., զրված նաև Իկդորոս 1668 թ. (Տաշեան, Ցուց. 887), Թատրե. հնչվում է նաև Թևաթորոս, Թևաթրոս: Իգականը գործածված չէ մեր մեջ (Հիւբշ. 336):

- 1. Թեոդորոս տես Աթենագորոս:
- 2. Թեոդորոս քերթող, պատմագիր Ե կամ Չ դարու.— Արծր. Ա. գ. Չարբ. Հին դպր. 783:
- 3. Թեոդորոս նախարար հայ, նստում էր Նփրկերտ քաղաքում և իշխում էր Դ Հայոց՝ հունաց իշխանութեան տակ: Երբ Պարսից Կալասո թագավորը արշավեց նրա վրա՝ Վարդ Մամիկոնեան սպարապետի հետ, Թէոդորոսը վախեցավ և մտնելով նրա հովանավորութեան տակ, հաստատվեց իր իշխանութեան մեջ (502 թ):—Չամչ. Բ. 232:
- 4. Թեոդորոս եպիսկոպոս Կարնոյ, կոչված փիլիսոփայապետ. քաղկեդոնական հակառակորդ Մովսէս Բ. կաթողիկոսի («574—604 թ») ժողով գումարեց Կարինում, ուր Յովհանն ընտրվեց հակաթոռ կաթողիկոս Յունահայոց:—Կղկնտ. Բ. խզ. Չամբո 66:
- 5. Թեոդորոս Սիւնեցի, եղբորորդի Կոմիտաս կաթողիկոսի, աշակերտ Սիւնեաց Մութուսաղա եպիսկոպոսի: Երբ Եզր կաթողիկոսը («630—641 թ») հրավիրեց Մաթուսաղային Կարնոյ ժողովին «633 թ», Մաթուսաղան հրաժարվեց և իր տեղ ուղարկեց Թէոդորոսին, որ ոչ միայն չհակառակվեց, այլ և ինքն էլ քաղկեդոնական դարձավ:—Օրբ. իէ.—բց. Թեոդորոսե՛ Օրբ. իէ.—Չարբ. Հին դպր. 797—8. Տաշեան, Ցուց. 114:—Ըստ Ազգապ.

672 Քէոզորոս Քոթենաւորն է: Այս երկուսի մասին ընդարձակ տես Սեդրակեան, Հայ. եկեղ. պատկ. 329—346:

— 6. Քեոզորոս Ռշտունի. սրա առաջարկութեամբ Քրիստափոր Գ ընտրվեց կաթողիկոս (628 թ): Դաւիթ Սահառունու արտաքսուածից հետո, դիմադրեց թշնամիներին և պաշտպանեց հրկիրը քաջութեամբ: Արաբների առաջին արշավանքին (640 թ), ընկալ իրանց ետևից, ազատելու համար Դուրի 35,000 զերիներին, բայց անհաջող: Իր այս քաջութեան համար՝ կայսրը նրան Հայաստանի պատրիկ նշանակեց: Թովմա հույն գորավարի խարգախութեամբ կալանավորվեց և Պոլիս տարվեց. բայց արգարացավ և պատվով դարձավ Հայաստան: Արաբների դեմ մի քանի հաղթութիւն տարավ: Եվերջո տեսնելով հույների թուլամորթութիւնը, անցավ Արաբների կողմը և դաշնագիր կնքեց Մուավիէ գորավարի հետ՝ 652 թ. (ըստ Առաքելեան, Տեղեկ. Արմֆանի, 1941, № 1, էջ 61—64): Կանչվելով Դամասկոս, ամիրապետից նշանակվեց իշխան Հայոց, Վրաց, Աղուանից և Կովկասի: Վերջին տարիները անցան հիվանդագին: Դարձյալ գնաց Դամասկոս, ուր և մեռավ 658 թ: Կոչված է նաև Սահառունի:—Սեբ. լթ, խբ, խգ, խզ, խէ, ծ, Ղև. բ—դ. Յն. կթ. ժթ. Մխ. այրիվ. 19. Մխ. անեց. գ, իէ. Ասող. Բ. բ, դ. Օրբ. իէ. Կիր. 32. Վրդ. լգ. Սամ. անեց. 80. Ջուղ. 55.—Քեոզոս՝ Մուու-Շապհ. 29, 30. Վրդ. Խգ. (հրտր. էմինի՝ Քէոզորոս). Նհպտք. 94. Միմ. ապար. 117, 125, 128.—սեռ. Քեոզորոսի՝ Սեբ. լը, խ, խգ, Ղև. գ, դ, ը. Յն. կթ. ժէ, ժթ. Մխ. անեց. իդ. Ասող. Բ. բ, դ. Օրբ. իէ. Կիր. 35. Վրդ. լե, լզ. Միխ. աս. իթ (=իը).—Թեովորայ՝ Հայասպ. 230.—զրծ. Քեոզորոսի՝ Սեբ. խզ.—Տես և Տաշեան, Ցուց. 114. Վրաց. աղբ. Ա. 46, 79 (Տոտրուս Օրուստունի):—Արաբական տիրապետութեան առաջին շրջանի բնութագրութեան և հատկապես Քէոզորոս Ռշտունու քաղաքական գործունեութեան մասին մի զեղեցիկ մենագրութիւն ունի Բ. Առաքելեան, Արմֆանի Գիտական ժողովածու, Երևան 1941, էջ 65—106, ուր նա ցույց է տալիս Քէոզորոս Ռշտունուն իբրև 7-րդ դարի կեսերի «ամենատաղանդավոր և փայլուն քաղաքական ու ռազմական գործիչը», որ դեռ գցելով թե բուզանդական և թե արաբական կողմնորոշումը, հանուն հայ ժողովրդի անկախութեան, նախաձեռնող հանդիսացավ նրա պատմական բախտի պաշտպանութեան, և միջազգային բարդ պայմաններում, պայքարի զուգը կանգնելով՝ անկաշառ կերպով պաշտպանեց նրա շահերը: Նա կարողացավ ազատել Հայաստանը

Բուզանդիայի նվաճողական ճանկերից և նրա անվանական իշխանութեան տակ՝ իրական տերն ու կառավարիչը դարձավ երկրի: Եվ երբ անկախութեան հույսերը անհաջող անցան, չարիքների փոքրագույնը ընտրելով՝ կնքեց Հայաստանի համար ձեռնուտու հաշտութեան պայմանագիր Արաբների հետ: Քէոզորոս Ռշտունու անունով մի զեղեցիկ պատմական վեպ ունի Մերենցը (տպ. Տիխիս 1881), որի ոգին նույն է ինչ որ Բ. Առաքելեանի վերոհիշյալ մենագրութիւնը:

— 7. Քեոզորոս Վահուանի, մին այն երեք իշխաններից, որոնք Արաբների առաջին արշավանքի գուշը հասցրին Դուրի (640 թ): Երբ Կոստանդին կայսրը Կարին եկավ, Քէոզորոսը բռնեց Արփայս բերդը և անցավ Արաբների կողմը (652 թ):—Սեբ. խ, խզ:

— 8. Քեոզորոս իշխան, Կոնստանս կայսեր ժամանակ (641—668 թ.) եղավ հունաց զորավար և իր բարեխոսութեամբ ազատեց արքայական Վարազտիրոցին:—Սեբ. խբ:—Մանանդեան, Մանր հետազոտ. էջ 58—61 գտնում է որ այս անձը ոմանք շիթութեան Քէոզորոս Ռշտունու հետ և կարիք է զգում զանազանելու նրանց:

— 9. Քեոզորոս Քոթենաւոր, ճգնավոր և վանահայր Արագածոտն զավառի Ս. Աստուածածին վանքի, ուսուցիչ Յովհան Օձնեցու. մատենագիր է դարու. ունի խրթնարան ճառեր (տպ. Վենետ. 1833), որոնց մեջ նշանավոր է «Ընդդէմ Մայրագոմեցու» ճառը: Վախճանվել է մոտ 680 թ:—Յն. իմաստ. էջ 2. Յայսմ. ապր. 17.—սեռ. Քեոզորոսի՝ Քէոզ. քոթ. 147, 159, 172.—Չարբ. Հին դար. 469—471, 479, Սարգիսեան, Ուս. Թնրակեց. տղանդին 49, Սեզրակեան՝ Հայ. եկեղ. պտկր. էջ 329—346 (մերժում է Քոթենաւորի գոյութիւնը, որ համարում է կաթոլիկական կեղծիք):

— 10. Քեոզորոս եպիսկոպոս Յունահայոց. մասնակցեց Պոլսի 680 թվի եկեղեցական ժողովին.—Չամչ. Բ. 369:

— 11. Քեոզորոս, այս անունն է տալիս մի անգամ Կղկնտ. Բ. իը՝ իբրև տիտղոս Աղուանից Ջուանշիր իշխանին, որ սպանվեց շուրջ 680 թ:

— 12. Քեոզորոս, կոչված Դագոն. աշակերտ Դաւիթ Բագրեանդացու. գրել է Հերքում երկու բնութիւն զավանդների դեմ, որ սկսում է այսպես. «Անստացական բանն Աստուած Ի

մարդանալն... պարունակում է 8 կարճ գլուխ (է դար)։—Bo-
dleian 160:

— 13. Թեոդորոս Վստամ Յարկմանեան, իշխան աղուան (է
դար)։—հրտր. Սամ. անեց. 286:—Նձւյն է՝

— 14. Թեոդորոս ի Յանաստոյեան (ըստ էմիւնի) կամ Թէո-
դորոս յԱնաստոյեան (ըստ Շահն.) իշխան աղուան (706 թ)։—
Կղկնտ. Գ. Ը:

— 15. Թեոդորոս եպիսկոպոս Արշամունեաց, անդամ Մա-
նազկերտի ժողովի «726 թ»։—Ազգապ. 839:

— 16. Թեոդորոս եպիսկոպոս Իզնունեաց. անդամ Մանազ-
կերտի ժողովի «726 թ»։—Գիրք թղ. ծէ (Կնիք հաւ. յոջ. էջ 103),
Կանոն. 149:

— 17. Թեոդորոս կաթողիկոս Աղուանից (781—785). էր
եպիսկոպոս Գարդմանի. հաջորդեց Սողոմոն Ա-ին. —Կղկնտ. Գ.
իդ. Մխ. այրիվ. 24.—Թարս՝ Կիր. Ը, Հայապ. 384:

— 18. Թեոդորոս, աշակերտ Մովսէս քերթողի, որի համար
գրեց Պիտոյից գիրքը։—Սոր. ճատ. 580.—կոչ. Թեոդորէ՝ անդ.—
սեռ. Թեոդորի՝ անդ 581.— Թեոդորի՝ Կիր. 16:

— 19. Թեոդորոս (գրված Թոդորոս) Վարազիս, մանակցեց
արաբ զորավար Մուսէի դեմ պատերազմին, «851 թ»։—Արծր Բ. գ:

— 20. Թեոդորոս, վանական Մաքենեաց վանքում, ուսու-
ցիչ Մաշտոց (ծն. շուրջ 835 թ) կաթողիկոսի։—Ստեփ. սևան.
44. Չարբ. Հին ու պր. 506:

— 21. Թեոդորոս եպիսկոպոս Սիւնեաց, հաջորդեց Եղիային
(Թ դար)։—Օրբ. լդ, հա:

— 22. Թեոդորոս քահանա, վանահայր Երիցու վանից (Թ
դար)։—Օրբ. խե.—սեռ. Թեոդորոսի՝ Օրբ. խե.—գրծ. Թեոդորոսի՝
Օրբ. խե:

— 23. Թեոդորոս վաներեց Հոգեաց վանից (Թ դար)։—
Արծր. Գ. ժէ:

— 24. Թեոդորոս, հայր Սիւնեաց ազատ Ջևանչէրի, որ հիշ-
ված է Տաթևի 844 թվականի կալվածագրում։—սեռ. Թեոդորոսի՝
Օրբ. լը:

— 25. Թեոդորոս սարկավազ, վերակացու շինութեանց. Բիւ-
րականում ենթարկվեց Նըսր աստիկանի պաշարման և նահա-
տակվեց «926 թ»։—Յն. կթ. կգ:

— 26. Թեոդորոս Ա Ռշտունի, կաթուղիկոս Հայոց «930—
941 թ»։ հաջորդեց Ստեփանոսին և նստավ Աղթամարում. իր

օրով շինվեցին բաղմաթիվ վանքեր Հայաստանում։—Սամ. անեց.
99. Քհնպ. 272. Մխ. անեց. դ. Մխ. այրիվ. 21. Ասող. Գ. դ. Օրբ.
ծա, հա. Կիր. 48. Վրդ. խէ (հրտր. էմիւնի՝ Թեոդոս). Միխ. ա.
իթ (=իբ).—սեռ. Թեոդորոսի՝ Ասող. Գ. է. Անան. ապստ. 142
ա. Օրբ. ծա.—բցռ. ի Թեոդորոսէ՝ Օրբ. ծգ.—Թեոսոս! Նօտարք,
էջ 85?

— 27. Թեոդոր ոմն, որի համար հոգեպաշտոն է կարգել
Իզնատիոս եպիսկոպոս եկեղեցւոյն Չանկլի գյուղի (1030 թ)։—
Այրարատ 48:

— 28. Թեոդոր Բագրատունի, հունաց կայսրութեան պաշ-
տոնյա, ստացավ պրոտոսպատարիոս տիտղոսը Աւոն Զ (886—
912) և Կոստանդին է (913—959) կայսրների ժամանակ։—Տէր
Սահակեան, Հայ կայսրք, Բ. 464:

— 29. Թեոդոր Սորձեանացի, որի հունարեն կնիքը գտնվել
է Ժ—ԺԱ դարից։—Տէր Սահակեան, Հայ կայսրք, Բ. 577:

— 30. Թեոդորոս, եղբորորդի Սամուէլ եպիսկոպոսի Եկեղ-
եաց (ԺԱ դար)։—Հաստ. իգ:

— 31. Թողարոս, որի անունով մի խաչքար կա կանգնեց-
րած Երնջակի Ս. Կարապետ վանքի գերեզմանատնում, 1057
թ. —Սմբատեանց՝ Երնջակ 17:

— 32. Թեոդորոս Ալախօսիկ. փակակալն էր Ջահան գավա-
ռի Հոնի քաղաքի եկեղեցու. եպիսկոպոս դուան Սարգիս կաթու-
ղիկոսի, նշանավոր երաժիշտ էր. Փիլարտոսի հրամանով կաթու-
ղիկոս նստեց Հոնիում, իբրև հաջորդ Սարգիսի («1077 թ»): Բար-
սեղ կաթուղիկոսը գցեց նրան աթոռից «1090 թ»։ գրել է Մեկ-
նութիւն չորից Աւետարանչաց (Չմչ. Բ. 1001, Չարբ. Հին դար.
604). վախճանվել է 1095 թ:—Վրդ. կ. կբ. Ուռն. 228—9, 241,
252.—Թորոս՝ Ուռն. 215. Գր. եր. 374. Սամ. անեց. 118.—սեռ.
Թեոդորոսի՝ Ուռն. 240:

— 33. Թեոդորոս, որդի Գրիստափոր քարագործի. գրիչ և
նկարիչ. Գեսուն գավառի Մախթլլէ գյուղից. ապրում էր Եգիպ-
տոսում, թողել է մի արձանագրութուն Սոհակ քաղաքի մոտ
գտնված խաչաքան Դեյր-էլ-Աբյադ վանքում, 1074—1120 թվե-
րից։—Տաթև 1927, էջ 191:

— 34. Թեոդորոս, խնդրեց Մովսէս վարդապետ Երզնկացուց՝
խմբագրել Սուրով Անձևացու ժամակարգութեան Մեկնութիւնը՝
1263 թ. —Տաշեան, Յուց. 135—137.—կոչ. Թեոդորէ՝ Սուր. էջ և
և 91:

— 35. Թեոդորոս արեղա Սեբաստացի. որդի Գոնարինէ նահատակի, Սեբաստիայի Ալիբասան շարաբարո ամիրայի ժամանակ, որ Դանիշմանների ցեղից էր և մի տարի առաջ նահատակել էր նրա հորը և ազգականներին: Այլազգիները շարախոսեցին Ալիբասանի մոտ, թե Թէոդորոսը անարգում է միշտ նրան և մահմեդական կրոնը: Ամիրան կանչեց, պարզեց խոստացած, բանտարկեց, չարչարեց, որ ուրանա իր կրոնը, և երբ ամեն ինչ զուր անցավ, սրով կտրատելով սպանեցին «1156 թ».—Յայսմ. յունիս 22.—սեռ. Թեոդորոսի՝ անդ.—Նոր վկ. 3—11, ուր կոչված է նաև Քորոս՝ էջ 4, 9:

— 36. Թեոդորոս եպիսկոպոս Աշտուշատի, անդամ Հռոմկլայի ժողովի «1179 թ».—Շնորհ. պտճ. 199. Տաշեան, Ցուց. 330:

— 37. Թեոդորոս վարժապետ Տարօնում, համախոհ Ներսէս Համբրոնացու. հիշված 1204 թ.—Լմբ. 229, Հայասպ. 448:

— 38. Թեոդորոս հեսարացի, նահատակ. աղքատ արհեստավոր էր. պարտքի պատճառով նեղվելով իր պահանջատերից, ուրացավ հավատքը. բայց զղջալով՝ գնաց սահմանամերձ Խիրշահր (=հյ. Շնորհավոր) քաղաքը, ուր ապրում էր իբրև ծածուկ քրիստոնյա: Բռնվելով տարվեց հեսարիա, Սուլիման շահ Սուլթան Ռուզնադինի մոտ, որ Խլիճ-Ասլանի որդին էր: Սուլթանը սպանաց, չարչարեց, մեծամեծ պարզեցներ խոստացավ, մոլլաներին և դատավորին հանձնելով ջանացին համոզել, բայց այդ բոլորը զուր անցավ: «Իրիւրին է շարժել կամ փոփոխել լեռինս բարձրացեալս, որ կայ հանդէպ մեր, քան թէ յիմոց մտացս փոփոխել և կամ ի բաց կալ ի հաւստոցս», ասում էր անասան նահատակը: Կախաղանի մոտ տարին, գլուխը կացինով ջարդեցին և քարկոծելով սպանեցին «1204 թ».—Վրք. և վկ. Ա. 550—568.—սեռ. Թեոդորոսի՝ անդ.—կոչ. Թեոդորե՝ Վրք. և վկ. Ա. 559, 564.—Նոր վկ. 73—93:

— 39. Թեոդորոս, ի հիշատակ իր կնոջ՝ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Քորոս քահանային և Ստեփաննոսին Գոյներիցանց (ժԳ դար).—Ձեռ. Թաւր. 27 (գրված է Քաւաւրե, որ է արդի հուն. Քոզարի):

— 40. Թեոդորոս, գրիչ Երուսաղէմի № 1546 կրկնագիր Աւետարանի (ժԳ դար).—տես ՀԱ 1925, 464:

— 41. Թեոդորոս սարկավագ Անարզարայի Ս. Աստուածածին եկեղեցու, 1314 թ.—Չարբ. թրգմ. 265, REA 2, 283, Գաթրճեան՝ Գորգմտ. 84:

— 42. Թեոդորոս արեղա՝ Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանքի. հավատքը չուրանալով նահատակվեց Ստեփաննոս եպիսկոպոսի հետ, Սեբաստիոյ սուլթան Բուրհանադդինի ձեռքով՝ «1387 թ».— Թեոդորոս կամ Քորոս՝ Յայսմ. յունիս 23, Նոր վկ. 139:

— 43. Թեոդորոս Բ կաթողիկոս Սսոյ «1382—1392 թ»․ գնաց Եգիպտոս և սուլթանից ընդունվեց մեծ պատվով: Սսի քրիստոնյաների նենգությամբ՝ մելիք Օմարի ձեռքով չարաչար սպանվեց՝ 16 տանուտերների հետ միասին «1392 թ», որի վրա Եգիպտոսի սուլթանն էլ չարաչար սպանեց Օմարին.—Մեծոփ. 71, Սամ. անեց. շար. 170, 172, Առաք. պտմ. 336. Ձեռ. Ներս. 31 բ (գրված Քորոս), Ալիշան՝ Կամենից 9—13, 217—220, ուր գրված է իր Կոնդակը՝ ուղղված Լեհահայերին:—Չարմանալի է, որ 1394 թվին, Բաբերդի սահմանում գրված մի ձեռագրում, դեռ կենդանի է հիշվում սուլթան Թէոդորոսը (Նոտարք 6):

— 44. Թեոդորոս կաթողիկոս Հայոց, 1436 թ: Այսպես է հիշատակվում Գոյսի Ղալաթիա թաղի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցու արձանագրության մեջ, որ գրված է 1733 թվին (տես Նոտարք 106, Կիւլէսէրեան՝ ՀԱ 1903, 343): Բայց այս թվին Թէոդորոս կաթողիկոս չկա (տես վերը Տասյի № 29):

— 45. Թեոդորոս, թարգմանիչ Ոսկեբերանի գործերի. տեղն ու թվականը անհայտ.—Ալիշան, Ցուչիկք Բ. 99:

— 46. Թեոդորոս վանական Սիոնի-(այս արձանագրությունը գտնվում է Սիսիանի Ղարաքիլիսայի եկեղեցու կաթողիկեում գտնված երեք անդրիներից մեկի շուրջը, առանց թվականի. տես Ազգագր. հանդ. Գ. 188):

— 47. Թեոդորոս երգիչ. ունի տաղեր. տես Բազմ. 1862, էջ 87, 88 և 1875, էջ 351 ևն.—Տաշեան, Ցուց. 1091 (թվականն անհայտ է):

— 48. Թեոդորոս Ա. Խորենացի, պատրիարք Երուսաղէմի, «1752—1761 թ»․ կոչվում է Տաւե Կորդուացի, Մշեցի կամ Ճգնազգեաց. հաջորդեց Յակոբ Նալեան պատրիարքին. գրված է Քորոս՝ Տաշեան, Ցուց. 717: Չարմանալի է, որ 1710 թվին Վան գրված մի Աւետարանում (Ձեռ. Վասպ. 1031) հիշատակություն կա այս պատրիարքի մասին:

— 49. Թեոդորոս, կաթողիկոս Աղթամարի «1792—1794 թ»․ հաջորդ Մարկոսի և նախորդ Միքայէլի. ունի բանաստեղծական գործեր.—Ակինեան, Գաւազանագիրք 166 (չաւաքարանը չգիտէ): Ազգագր. 3175 Աղթամարի աթոռի վրա է բարձրացնում

Թէոդորոսին 1792 թ., բայց իբրև հաջորդ Յովհաննէս Սպար-կերացու:

— 50. Թեոդորոս (կամ Թորոս) Աջպահեանց, կաթողիկոս Սսոյ՝ 1784—1796. հաջորդեց Եփրեմի. գտնվում էր Պոլսում, երբ լսվեց Եփրեմի մահը. նույն տեղում օծվեց կաթողիկոս և շտապով ուղարկվեց աթոռը. սպանվեց Սսի բռնակալից:—Ազգապ. 3173—75 (դնում է մահը 1791 թ. բայց իր եղբորորդին և հաջորդը՝ Կիրակոս, անձամբ հիշատակագրում է թէ Թորոսը «փոխեցաւ» (և ոչ թէ սպանվեց) 1796 սեպտ. 24, իսկ ինքը գահակալեց 1797 փետր. 14 (տես Ձեռ. Հալէպի, Բ. 31 բ): Հմմտ. նաև Ձեռ. Թաւր. 127—9 իր խնդրանք գրված «Յովնանու մեկնութեան» մասին՝ Եփրեմ վրդ. Սսեցու հեղինակութեամբ:

— 51. Թեոդորոս Բ Վանեցի, պատրիարք Երուսաղէմի, «1800—1818 թ».: հաջորդեց Գետրոս Եւզոկիացուն: Սրա օրով հայոց վանքը այրվելով՝ Թէոդորոս պատրիարքը վերաշինեց (1812 թ) և Սուլթանական հրամանով՝ Հունաց սոսնձգութուններին վերջ տվավ:

*ԹէճՈՎՏԻՍՍԱ, իգ. < հուն. Θεόκτιστα անունից, որ նշանակում է «աստուածակերտ» (այն է Աստուծուց ստեղծված): Այս անունը մեր մեջ չէ գործածված. գիտենք միայն՝

— 1. Թեոկտիստա, քույր Մօրիկ հայկազն կայսեր Հունաց († 602). ամուսնացավ Գրիգոր իշխանի հետ:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 304:

— 2. Թեոկտիստե, դուստր Մօրիկ հայկազն կայսեր. իր մոր՝ Կոստանդինայի և իր մյուս երկու քույրերի՝ Անաստասիայի և Կլէոպատրայի հետ վանքի մեջ բանտարկվեց Փոկաս կայսեր հրամանով՝ Մօրիկի սպանվելուց հետո (602 թ):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 305:

— 3. Թեոկտիստա (որ և Տլորինա), կին Մարինոսի և մայր հունաց Թէոդորա Ա Մամիկոնեան կայսրուհու՝ 830—867 թ.—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 358, 374:

*ԹէՆՈՎԼՆԱՍ, ար. < հուն. Θένων անունից (լատ. Theon). այս անունով հայտնի են ս'ի փիլիսոփա, մի նկարիչ ևն: Թէոնի գործը թարգմանված հայերենի՝ գտնվեց և հրատարակվեց «Թէոֆիեայ յաղագս ճարտասանական կրթութեանց» վերնագրով, Երևան 1938: (Թեև կա Թէոն «վազող» (Թէո «վազել» արմատից), բայց այս անվան հետ կապ չունի):

— Թեոզմատ, մին 7 խոտածարակներից, որոնք նահատակ-

վեցին Պարսից ձեռքով՝ Գոյլ Վահանի պատերազմի ժամանակ ընդդեմ Միհրան զորավարի, «604 թ».:—Մամիկ. բ. Յայսմ. սեպտ. 30:

ԹէՆՏԻՆԱ, ար. անշուշտ օտար ծագումով: Այս անունով գիտենք միայն՝

— Թեոտիմա, հազարապետ Սանատրուկ Թագավորի (38—68 թ). հավատաց Բարթուղիմէոս առաքյալի քարոզութեամբ և նահատակվեց:—Հայապ. 53:

Թեոփառոյ տես Թեոփառո:

*ԹէՆՓԻԼԱԿՏՈՍ, ար. < հուն. Θεοφύλακτος «աստուածապահ», Աստուծուց պահպանված» անունից: Հայոց մեջ ավանդված չէ, բայց ունինք՝

— 1. Թեոփիլակտոս, մի հայ զինվոր, որ ծառայում էր հունական բանակում:—Վասիլ Արշակունի կայսրը 870 թվին Արևելք էր գնացել՝ Արարների դեմ կռվելու: Պատերազմի խառնուրդի ժամանակ, մոլեկան եռանդից մղված, բազմութեան մեջ նետվեց և սկսեց գետինը ողողել արարացի արյունով: Հանկարծ պաշարվեց թշնամիներից. մահն անխուսափելի էր: Այդ հուսահատ ընդմիջում, անձանթ մի ձեռքով, սուրը շողողացնելով և ահ սփռելով իր շուրջը, ճեղքեց թշնամիներին և կայսեր բռնելով՝ դուրս հանեց վտանգից: Հաղթութեան գիշերը չլուսացած, Վասիլ իր վրանը կանչել հրամայեց դիցազնին: Զինվորներ գունդագունդ կայսեր ներկայացան, ամեն մեկը երգվելով թե այդ քաջը ինքն է: Վասիլ նրանցից ոչ մեկին չէր ճանաչում: Ամենից հետո ներս մտավ մեկը. Վասիլ իսկույն ճանաչեց իր ազատարարին. նույն կրակոտ աչերն էին, նույն վիթխարի հասակը և նույն խրոխտ դիմքը: Վասիլ գրկեց նրան և հարցրեց. «Ո՞վ ես դու».—«Մի հայ գեղացի, պատասխանեց նա, անունս է Թէոփիլակտոս Ավաստակտոս, Լեկաբնեանց ցեղից».—«Ննդրի ինձնից, Բնչ վարձք ես ուզում».—«Մի արտ, պատասխանեց նա, ընտանիքս կերակրելու համար»։ Վասիլ գեղացուն պատրիկ անվանեց, նրա Ռոմանոս որդու հետ Պոլիս տարավ: Այս Ռոմանոսը հետագային կայսր դարձավ, իսկ նրա որդին էլ՝ պատրիարք Կոստանդնուպոլսի (տես հաջորդը):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 216, Բ. 34—35:

— 2. Թեոփիլակտոս, որդի Ռոմանոս Լեկաբնոս կայսեր և թոռն նախորդի: Ռոմանոսը կայսերական գահը ձեռք ձգելուց հետո, եկեղեցական իշխանութունն էլ ձեռք վերցնելու համար

իր որդի Քէոփիլակոսին կղերիկոս անել տվեց և ապա պատրիարք, երբ դեռ հազիվ 16 տարեկան էր (940 թ): Չարմանալի մարդ եղավ սա: Փոխանակ եկեղեցու վրա մտածելու, իր ախոռով էր զբաղվում: 2000 ձի ունէր, որոնց պալատական իշխանուհիների նման էր պահում: Գարու տեղ տալիս էին նրանց ազնիվ կերակուրներ՝ անուշահոտ գինիներով եփված: Բալսամոն, կինամոն, ամեն տեսակ համեմներ ուղարկվում էին պատրիարքարան, որ տեղից տարվում էին ձիերին: Մի ավագ հինգշաբթի օր, երբ պատրիարքը ձայնավոր պատարագ էր անում, ավետեցին իրեն թե մի ձի քուռակ է ծնել: Իսկույն եկեղեցական զգեստները հանեց, ախոռ վազեց, քուռակին տեսավ, ուրախությամբ վերադարձավ և պատարագը շարունակեց: Լինելով շատ զվարթ մարդ, ձանձրանում էր եկեղեցական արարողություններից: Հավատացյալներին զվարճացնելու համար, հրամայեց պարելով ժամերջություն կատարել: Այս սովորությունը երկու դար պահպանվեց հավատարմությամբ: Մի քանի շարական երգերուց հետո, սկսվում էր հարսանեկան մի երգ. ապա քահանա և աշխարհական սկսում էին պարել: Քէոփիլակոսի այս նոր օրենքը զվարթության դարագլուխ բացավ հույն եկեղեցու պատմության մեջ, Պատրիարքը եղբրական վախճան ունեցավ: Մի օր ծովափում ձիախաղի ժամանակ, ձին սահեց, պատրիարքը զարնվեց քարերին, հորդահոտ արյուն վազեց: Անկողին փոխադրեցին, երկու տարի պառկեց և ջրզողությամբ մեռավ, 956 թ:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 50—53, 93, Չամչ. Բ. 833:

*ՔէՈՓԻՆՈՍ, ար. < հուն. Θεόφιλος անունից (=լատ. Theophilus, ֆրանս. Théophile), որ բուն նշանակում է «աստվածասէր» (հուն. Θεός «Աստված» + φίλος «սիրելի» բառերից): Սրանից թարգմանաբար կազմված է հյ. Աստուածասէր անունը, ինչպես կա և գերմ. Gottlieb.—Այս անունով հայտնի են Ս. Քէոփիլոս Անտիոքացի († 180 թ), Քէոփիլոս իրավաբան Յուստինիանոս կայսեր, Քէոփիլոս պատրիարք Աղեքսանդրացի, Քէոփիլոս աշակերտ Ոսկեբերանի և Քէոփիլոս անունով մի խումբ նահատակներ Յայսմաւուրքում: Բայց այս բոլորից կարևոր է հիշել Քեփիլոս աշակերտ առաքելոց, հիշված Ղուկ. Ա. 3 և Գծ. Ա. 1: (Այս երկու զբրքերը գրվել են նույն աշակերտի խնդրանք): Հայերենում տառադարձված է Քեփիլոս, բայց հոմաձայն հունարենին՝ կոչ. Քեփիլի: Այսպես՝ վերի երկու հատվածներում (Կարգաւ գրել քեզ, քեզ Քէոփիլէ.—Չքանն առաջին գոր արարի վասն ամենայնի,

և Քէոփիլէ): Այս երկու հատվածների պատճառով էլ՝ ավելի ուշ, կոչական ձևը շփոթվելով ուղղականի հետ, Քեփիլի դարձել է ուղղական (տես տակը), ինչպես գործածվում էր նաև Պոլսում, անցյալ դարում:

— 1. Քեփիլոս եպիսկոպոս Արշարունեաց և Կամարական տան, հաջորդեց Յոյսին, նստավ 610—646 թ. հիշված է Ալամանի արձանագրության մեջ (637 թ.) և Մրենի անթվական արձանագրության մեջ.—Տաշեան, Տուց. 656, Չամչ. Բ. 374, Այրարատ 56, 114 (Արձ. գրված Քէոփիլոս), Շիրակ 125 (Արձ. գրված Քեփիլոս), Շողակաթ 174 (Քէոփիլոսի), Կոզեան՝ Կամսարկնները 135, 140: Մրա հետ նույն պետք է համարել՝

— 2. Քեփիլոս եպիսկոպոս Աշունեաց, անդամ Դունայ ժողովի (645 թ).—Տաշեան, Տուց. 654, Կանոն. 130, Չամչ. Բ. 345:

— 3. Քեփիլոս Կուրկուաս, հայազգի զորավար հունաց, նվաճեց Պոնտոսը և եղավ Սաղտեաց կառավարիչ: Եղբայրն է Յովհաննէս Կուրկուասի (Գուրգէն): Այս երկու զորավարներն էլ 924 թվին գտնվում էին Փոքր Հայքում: Քէոփիլոսի թոռն է Յովհաննէս Չոչկիկ՝ հունաց մեծափառ կայսրը.—Ազգապ. 1074, Չամչ. Բ. 825, Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 127, 130:

— 4. Քեփիլի օմն Շաղթանցի, 1214 թ.—Տաշեան, Տուց. 705:

*ՔէՈՓԻՍՏԷ, իգ. ծագումը տես Քէոփիստոս, որի իգականն է: Հնից չէ ավանդված. անցյալ դարում գործածական էր Պոլսում, բայց շատ սակավ:

*ՔէՈՓԻՍՏՈՍ, ար. < հուն. Θεόπιστος անունից, որ նշանակում է «աստուածահաւատ» (Θεός «Աստուած» + πιστέω «հավատալ» բառերից): Մրա իգականն է Θεοπιστη, որից հյ. Քեփիստալ: Այս երկուսը նոր տառադարձությամբ են (π > պ. ի փոխառէն փ). հնագույն տառադարձությունն է Քէոպիստոս, Քէոպիստէ, Քէոպիստիա, ինչպես ունինք Յայսմաւուրքում, իբրև հույն նահատակի և նահատակուհու անուն (Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Չ. 251): Այս անվան իգական ձևը թեև կար Պոլսում, բայց տրականը անգործածական էր: Հնից ունինք՝

— Քեփիստես, հայ-հոռոմ փիլիսոփա. գիտեր հայերեն և հունարեն լեզուները: Բալուի հմէյն թե հայ-հոռոմ իշխանի զբրգումով գրեց մի վիճաբանական գրվածք Հայոց կրոնի դեմ և ուղարկեց Սասնոյ Չորտուանէլ իշխանին (1101): Պօղոս Տարօնացին գրեց դրա ընդարձակ պատասխանը.—Ուղ. Քեփիստես՝ Տարօն. յիշ.—կոչ. Քեփիստէ՝ Տարօն. Ա § 2—4, 15, 46, 75, 95,

97. Բ. § 5, 9, 12, 17, 22, 25.—սեռ. Թեոփիստեայ՝ Տարօն. Ա § 1.—բցռ. Ի Թեոփիստեկ՝ Տարօն. Բ. § 25:—Ըստ Չարբ. Հին դպր. 605 և Թրգմ. 47?, 612 նույն է Միջագետքի Թեոփիստե հուշն հետորի հետ, որի մասին տես Կիրակոս վարդապետ գիտնական:

*ԹէՈՅԱՆՕ, իգ. < հուն. Θεοφάνη (> լատ. Theophane) անուսից, որի արականն էլ է Θεοφάνης (> լատ. Theophanes, ֆրանս. Théophane). բուն նշանակում է «աստուածայայտնութիւն» (Θεός «Աստված» + φάνω «երևալ» բառերից): Նախաքրիստոնեական շրջանում հուն. θεοφάνεια «աստուածայայտնութիւն» էր կոչվում աստվածների արձանների ցուցադրութեան տոնը Դելփիսում: Քրիստոնեութեան ժամանակ եղավ «Քրիստոսի ծննդեան տոնը»: Այս անունով հայտնի են Թէոփանէ՝ դուստր Բիսալտիսի՝ Նեպտոնի ձեռքով դարձավ մաքի, Թէոփանէս (ար.) Միտիլինեցի. գրել է Գոմպէտի կենսագրութիւնը: Արականը մեր մեջ չէ գործածված. իգականը ունինք հետևյալ ձևերով.

— 1. Թեոփանօ, դուստր հունաց Կոստանդին Պերփեռուժէն հայազգի կայսեր, որ ամուսնացել էր նույնպես հայազգի Ռոմանոս Լեկաբենոսի Հեղինէ աղջկա հետ՝ 919 թվին:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 472:

— 2. Թեոփանօ (կամ Ստեփանէ) դուստր Ռոմանոս Բ հայազգի կայսեր, որ ամուսնացել էր մի գինեպանի Թէոֆանօ անուն աղջկա հետ (956 թ): Մի տարի հետո ծնվեց Վասիլ Բ որդին (957 թ): Այս Վասիլի երկու քույրերն են Թէոֆանօ և Աննա: Աննան ամուսնացավ Ռուսաց Վլադիմիր Ա կայսեր հետ (տես Աննա № 6), իսկ Թէոֆանօն՝ Գերմանացոց Օթոն Բ կայսեր (973—983) հետ, որ իբրև ժառանգութիւն պահանջում էր Վասիլից Իտալիան:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 275—6, 492:

— 3. Թեոփանօ տես առանձին:

— 4. Թեոփանօ, կին Թորոս քահանայի՝ եղբոր Կոստանդին քահանա Հոփսիմեցու, որ Կիլիկիայում գրեց մի Աւետարան, 1269 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 656:

— 5. Թեոփանօ, դուստր Օշին մարաջախտի՝ որդւոյ Կոստանդին Լամբրոնայուոյ. հիշված է 1274 թվին Ի Սիս.—ՀԱ 189, 246 և 248:

— 6. Թեոփանօ, կին Սմբատ Գունդուտապլ (1276 ի) սպարապետի Հայոց.—սեռ. Թեոփանաի՝ Անսիգք 93, Սիսուան 72:

— 7. Թեոփանի կամ Թեոփանօ տես Կեռտ:

— 8. Թիֆամու Թագուհի Կիպրոսի, հիշված Կոստանդին պայլի ընտանիքի հետ՝ 1286 թ.—Ձեռ. Վասպ. 110:

— 9. Թեֆամոյ, դուստր Լևոն Գ-ի և քույր Հեթում Բ Թագավորի. ծնվել է 1278 թ. իբրև երկվորյակ քույր Ռիթայի (Ձեռ. օշ. 100 ա): Հունաց կայսեր դիմումի վրա՝ զնաց Պոլիս և նշանվեց սերաստուկրատոր Յովհաննէս Կոմենուսի որդի՝ Դուկասի հետ: Այս առթիվ Թէֆանոյի անունը փոխեցին և դրին Թէոդորա: Երբ Թէոդորան ճանապարհ ընկավ զնալու համար իր փեսացուի մոտ, ճանապարհին հիվանդացավ, մեռավ ու Թաղվեց Թեսալոնիկէում, 1296 թ.—Պատմ. կիլ. 212. Մին. համդ. 47. Չամչ. Գ. 295. Չարբ. Նոր մատ. 240. Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 401—3:

— 10. Թեֆամու, հոգևոր մայր Կոստանդին քահանայի, որ Մլիճի վանքում գրել տվեց Գրոխորոն գիրքը, 1307 թ.—Manus. brit. mus. 242 ք. Սիսուան 74:

— 11. Թեֆամօ, մորաքույր Վասիլ սարկավազի. սրախոդխոդ եղավ արար ավազակներից, Կիլիկիա 1330 թ.—Սիսուան, էջ 5 ք:

— 12. Թեֆամու, դուստր Գրիգոր քահանայի և քույր Սաբգիս Պիճակ նշանավոր նկարչի. հիշված է 1332 թվին, իբրև արդեն հանգուցյալ:—Շողակաթ 312:

— 13. Թեֆանէ, կին Յովսէփի և զոքանչ Սարգիս քահանայի, որ Սիսում գրեց մի Աւետարան, Անդրէաս քահանայի համար, 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 185:

— 14. Թիֆանէ տիկին, դուստր պարոն Ապետի. իր եղբոր Վահրամի հետ զնեց մի Աւետարան, որ նվիրեցին Կիպրոսի եկեղեցուն, 1468 թ.—Ձեռ. Միւնխ. 8 ք:

ԹԹԻԿ, ար. մի անգամ հիշված է 1622 թ. (Դրնդ. 614). արդյոք հյ. բուք բառի զգվական ձևն է, Թե Թեոդիկ անվան սղումը + ԹիթեՂնիԿ. իգ. < հյ. բիթեզն բառի փաղաքշական բիթեզնիկ ձևից, որ միջին հայերենում և զանազան բարբառներում նշանակում է «թիթեռնիկ» (տես Արմ. Բառ. հտ. Բ, էջ 1226): Մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԱ դարում. այն է՝

— Թիթեզնիկ (սեռ. Թիթեզնիկայ), կին Ոհանի, որ իրենց երկուսի հիշատակին կանգնեցրել է մի խաչքար՝ Արցախի Սաչեն գավառի Դահրու գյուղում, 1071 թ. (Բարխուտ. Արցախ 156):

ԹԻՄԱ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԵ դարում:

— Թիւտ, կին Մովսէս քահանայի, որ ստացավ մի Յայսմաուրք, 1439 թ.—հյց. գԹիւայն՝ Տաշեան, Յուց. 49:

ԹիՄԵՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ գտնոււմ եմ գործածված ԺԴ դարում. այն է՝

— Թիւներ, հայր Ամենաւագ Դերջանցու, որ նահատակվեց «1335 թ».—նոր վկ. 129 > Ազգայ. 1860:

Թիւուր տես Թամուր:

*ԹիւնԱթիւն, իգ. < վրաց. տոնտոնո Թիմաթիմի անունից, որ բուն նշանակում է շուրջի ցրվացում) և համազոր է մեր Նաղավաթ անվան: Այս անունով է կոչվում Շոթա Ռուսթավելու Վագրենավորի հերոսուհին, որ ներկայացնում է Վրաց Թամարա թագուհին: Այս անունը հիշված կա մեր մեջ 1661 թ. (Ձեռ. Ազուլ.—Արբու. 1911, 119) և 1775 թ. (Ձեռ. Թաւր. 18 ր՝ երկու տարբեր անձինք):

*ԹիւրԳիՇ, ար. < պրս. تيركش tirkeš կամ terkeš «կապարձ» բառից: Մի անգամ գտնոււմ եմ գործածված ԺԴ դարից:

— Թիբբիշ, որդի Միսիթարի. իր եղբոր Խուլթուրէկի հետ միասին՝ Յակոբ արեղաշին գրել տվեց մի Աւետարան, Կարսի Գողթս գյուղում, 1297 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արբու. 1911, 463—4):

*ԹիւիԱնՈւիՇԱՆ, իգ. < թթր. توبان tuban «խոնարհ, նվաստ» + պրս. توب šah բառերից (հմմտ. Будагов 1, 383): կամ թերևս ավելի բանաստեղծաբար՝ պրս. توب tuba «ծալք» + توبان banaiša «մանիշակ», որով ամբողջը լինում է «մանուշակի ծալք»: Մի անգամ գտնոււմ եմ գործածված ԺԴ դարում, այն է՝

— Թիւթանուշա, կին Գրիգոր քահանայի և վայր Թումա և Տիրացու քահանաների, որոնք նրանց հիշատակին մի խաչ են կանգնեցրել Մարցում (Բորչալու), 1285 թ.—Ազգագր. հանդ. է, էջ 350:

ԹՄԱՆ, իգ. գործածված է մի անգամ անթվական մի հիստակության մեջ՝ հետևյալ ձևով. «Վարդանին և հաւրն Թումասին և մաւրն Խրմզին և մեծ պապուն Գուլէֆին, և մեծ մաւրն Թմլան... հոգւոյն» (Թորոս աղբ. Բ. 361): Տեղը պահանջում է, որ համարենք սեռական հոլով. բայց ուղղականը հայտնի չէ. հետեւաբար նաև ծագումը:

ԹՈՒԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Երկու անգամ գտնոււմ եմ գործածված ԺԵ դարում:

— 1. Թողան Խաչպան, հայր Յովհաննէս երեց Խաչպանի, որ գնեց մի Աւետարան, 1411 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 232:

— 2. Թողան (կամ Թոթան), հայր Փաշայի, որ Թովմա առաքյալի վանքում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1471 թ.—Ձեռ. Վասպ. 463—4:

— 3. Թողան անունը հիշատակված ևս գտնոււմ նաև 1596 թ.—Ձեռ. Թաւր. 76 ա:

*ԹՈՒԻԿ, ար. < կրճատված է Թեոդոս անունից. երկուսի միջին ձևն է Թեոդիկ: Գրված է նաև Թոքիկ, Թուքիկ: Հիշատակված է է, ԺԵ դարերում՝ ընդ ամենը երեք անգամ:

— 1. Թոքիկ, վանահայր Գլակայ վանից, ժամանակակից Գայլ Վահանի (+ 606 թ):—Ավանդված է սեռ. Թոքիկայ ձևով՝ Յայսմ. սեպտ. 30.—Չամչ. Բ. 307 և Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. է. 42 գրում են Թոքիկ:—Տես նաև Թաղէոս № 5:

— 2. Թողիկ ճգնավոր, ճգնում էր Վարազ լեռան վրա. դտավ այնտեղ մի խաչ, ուր և հիմնվեց Վարազայ վանքը, ներսէս Շինոյ կաթուղիկոսի օրով՝ «660 թ».—Յայսմ. փետր. 26.—սեռ. Թողիկայ՝ Մխ. այրիվ. 65, Առաք. պտմ. 380. Շահխաթ. Բ. 368 = Արցախ 336—7 (Արձ. 1231 թվից՝ սեռ. Թոքիկայ ձևով), Տեղեկ. Արմֆանի 1940, № 4, էջ 171.—Հայասպ. 229—232, Ձեռ. Վենետ. Բ. 392:

— 3. Թուքիկ, որդի Շիրազմամայի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1470 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 356:

Թողոյ տես Թողոյ:

*ԹՈՒՐՈՍ, ար. < Թեոդորոս անունից կրճատմամբ, ինչպես կա նաև նոր հուն. Thodori «Թէոդորոս»: Ավելի ևս կրճատ ձևն է Թորոս:

— Թողրոս, աղանդապետ Թոնդրակեցոց, հաջորդեց Սմբատին, որ ժամանակակից էր Յովհաննէս Դրասխանակերտցի («98—929 թ») կաթուղիկոսին:—Մագ. Թղ. կէ: (Սրա հետ հմմտ. Թեոդոս աղանդապետ Թոնդրակեցոց, որի ժամանակն անհայտ է, ըստ Հայասպ. 551):

*ԹՈՒԻԹԱՄԻՇ, ար. < թթր. توختميش toxtamish «դիմացկուն, ամուր» բառից, որ ծագում է توختماق toxtamaq «դիմանալ, մնալ, տակալ» բայից (Будагов, 1, 750): Թաթարների մեջ էլ գործածական էր իբրև անձնանուն. օր. Թոխթամիշ խան Խրիմի (նասում էր Բախչէսարայ քաղաքում, 1380 թ. Չամչ. Գ. 420): Մեր մեջ հիշված է մի անգամ, շուրջ 1550 թ. (Ձեռ. Դաղեան. Բ. 47 ա, ապ. Թաղքամել, դանկում Թաղքաւիլ, ուղղել Թոխթամիշ):

ԹՈՒԻՐ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ հիշված եմ

գտնում ժՁ կամ ժէ՞ դարում (Ձեռ. Դադեան, Ա. 58 բ, գրված Թօխի):

*ԹՈՆՈՒՄ, ար. < պրս. توخم «սերմ» բառից, որ Թըբ. դարձել է toxum, իբրև անձնանուն մի անգամ գտնվում եմ հիշատակված ժէ դարում (Ջամբո 286):

*ԹՈՂՅԱ, իգ. արաբ. توفيا «ընծա, պարգև» բառից, որ Թուրքերենում դարձել է töhie «չքնաղ իր, չնաշխարհիկ բան» (ավելի հեղնական իմաստով): Իբրև անձնանուն գտնում եմ մի անգամ հիշատակված մեր մեջ 1731 թ.—Ձեռ. Վասպ. 1022 (գրված կամ սպված՝ սեռ. Թօհ-վային):

ԹՈՂԱԹ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական մի արձանագրության մեջ, Աստապատ գտնված մի խաչքարի վրա (Սիսական 509):

*ԹՈՂԹԱ, սեռն անհայտ. թերևս ար. բայց պետք է կարդալ Թօխրա, որով ծագում է Թթր. توج کتوختا «կաց, կանգնիլ, լոխր» բառից (Будагов 1, 750): Եթե սակայն այս իմաստը անհարմար համարվի իբրև անձնանուն գործածելու, պետք է դնել կրճատված Թօխթամիշ անունից, որ նույն բառից է ծագում (տես վերը առանձին): Մի անգամ գտնում եմ հիշված Ղոփսիմէի տաճարի մի արձանագրության մեջ՝ 1296 թ. (հրատ. Յովսէփեան, Արրտ. 1898, էջ 442, գրված Թաւղթես՝ անձնական u հոդով):

† ԹՈՌՆ, ար. < հյ. Թուն բառից, որից է նաև զգվական Թոռնիկ անունը (տես առանձին): Հիշատակված եմ գտնում 1606 թ (կամ ավելի ուշ?) Թուն ձևով՝ Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 85: Ավելի ուշ դարձել է Թոուն, ինչպես ունինք ռուս Մուշեցի՝ Թոուն անուանեալ ժէ դար (Աբբ. երև. էջ 53): Սրանից է Թոունեան ազգանունը (որ կրում էր իմ Սեբաստացի դասընկերներից մեկը), որի սրբագրյալ ձևն է Թոունեան (Վիեննայի Մխիթարյան հայրերից):

† ԹՈՌՆԻԿ, ար. հյ. քոռն բառից (տես նախորդը). հմմտ. իր համագործնորդի՝ Բայա, Ձագիկ:

— 1. Թոռնիկ Բագրատունի, որի որդին մամուկեցեց արաբ գորավար Մուսէի դեմ պատերազմին՝ «851 թ».—սեռ. Թոռնկայ՝ Արծր. Բ. գ:

— 2. Թոռնիկ Տարօնցի, նախորդի ցեղից. որդի՝ Απογαγεμ-ի, եղբայր Վահանի և Սմբատի: Հոր մահից հետո, այս երեքը ժառանգեցին Տարօնի երկիրը: Թոռնիկը իր մահվան ժամանակ

կտակեց, որ երկիրը անցնի հունաց և սրա փոխարեն իրենները բնակություն-ստանան Պոլսում (Ժ դար).—Չածյ. Բ. 726, 817 (ըստ Կոստանդին Պերփերոսէնի, որ Թոռնիկ անունը տառադարձել է Τορνίχης):

— 3. Թոռնիկ, նսկա հասակով մի հայ էր. երբ Թոմանոս Լեկաբենոսի երկու որդիները՝ Կոստանդին և Ստեփան դավադրություն կազմեցին Կոստանդին է Պերփերոսէն կայսեր դեմ, կայսրը կանխեց և այս երկուսին խնջույթի հրավիրելով, Թոռնիկ անունով երկու նսկա հայ Եղբայրներին հանձնեց: Տեսնելով նրանց, երկու կայսերորդները առանց զիմադրության անձնատուր եղան և ձերբակալվելով վանք ուղարկվեցին (945 թ).—Տէր Սահակեան, Հայ կայսրք. Բ. 88, 468:

— 4. Թոռնիկ գորավար, վրացի (?), կայսեր հրամանով գնաց ապստամբ Վարդ Սիկլաոսի դեմ կովկաս (Ժ դար).—Ասող. Գ. ժև:

— 5. Թոռնիկ Ա Արծրունի, որդի Խեղենեկի? և հայր Արզրվսեհի. տեր Ամիւլի. նահատակվեց Թուրքաց դեմ պատերազմում, Մոկաց Ատիճանս գյուղում, Ծննդեան տոնի օրը (ԺԱ դար).—Արծր. Գ. ժբ. Հաւաք. 36.—սեռ. Թոռնկայ՝ Արծր. Գ. ժբ. Հաւաք. 35.—բց. ի Թոռնկայ՝ Հաւաք. 37:

— 6. Թոռնիկ. պատրիկ. ապստամբից Հունաց Մոնոմախոս կայսեր դեմ և ջարդելով հունական բանակները, այնքան առաջ գնաց, որ մինչև անգամ հասավ մայրաքաղաքի պատերի տակ և պաշարեց Պոլիսը (1047): Հույները խարդախությամբ կուրացրին նրան: Հունաց պատմության մեջ կոչվում է Լևոն Թոռնիկ (Գեղցեր, Հմմ. Բիւզ. պատմ. էջ 287).—Ուռհ. 100, 101. Սմբ. պտմ. 65.—սեռ. Թոռնկայ՝ Ուռհ. 101, 102:

— 7. Թոռնիկ Ա Մամիկոնեան, որդի Մուշեղի. հունադավան հայ իշխան Սասնոյ. փեսայ, որ է քեռայր Գրիգոր Բ Վկայասէր կաթողիկոսի. չարաչար հաղթեց Թուրքաց (1058 թ), Փրլաոսոսին (1072 թ), բայց Ամր-Փաթր ամիրայի նենգությամբ սպանվեց «1075 թ»: Սրա որդին է Չորտուանել Բ և Թոռը Վիդնի.—Ուռհ. 130, 131, 206—9, Մազ. թղ. (Հի—Հէ). Տարօն. Բ. § 14. Սմբ. պատմ. 72. Սամ. անեց. 111.—սեռ. Թոռնկայ՝ Ուռհ. 207—9, Տարօն. Բ. § 14.—Հայասպ. 391, 393. Ալիշան, Ծնորհ. 41, Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 77. Թորոս աղբ. Բ. 309:

— 8. Թոռնիկ Բ. իշխան Արծրունեաց, որդի Արզրվսեհի, Թոռն Թոռնիկ Ա-ի, հայր Թաղեոս մեծ իշխանի և եղբայր Դա-

ւիթ, Սահփանոս և Գրիգոր կրօնավորների (ԺԱ դար)։—Արծր. Դ. Ժբ. Հաւաք. 37 (չփոթ է)։

— 9. Թռռնիկ Բ. որդի Չորտուանելի Գ, որդւոյ Վիգեն իշխանի Սասնոյ, ի կնոջէն Վանենի, եղբայր Վասիլի և Շահնշահի. իշխան Սասնոյ (1160 ական թվերին)։—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 77 (ուր տես իր նկարի մասին), Հայապ. 391, 394, Թորոս աղբ. Բ. 312։

— 10. Թռռնիկ Գ. որդի Թաղէոս մեծ իշխանի և պապ Գաւթ Ա կաթողիկոսի Աղթամարայ (ԺԲ դար)։—Արծր. Դ. Ժբ. Հաւաք. 37. —սեռ. Թռռնկոյ՝ Վրդ. կղ։

Թովմա տես Թովմաս։
Թովմազան ևն տես Թումազան ևն։

*ԹՈՎՄԱՍ, ար. Թում. Թωμάς (> լտ. գերմ. Ֆրանս. Thomas, ռուս. Фома, անգլ. Thomas, Tom, Tommy) անունից. բուն նշանակում է «երկվորյակ» և ծագում է ասոր. thāmā «երկվորյակ, կրկնակ» (=արաբ. تڤ tavam «երկվորյակ») բառից, ինչպես որ Թովմաս առաքյալն էլ կոչված է «երկուորեակ»։ «Իսկ Թովմաս, մի յերկոտասանիցն, անուանեալն երկուորեակ» (ՅՆ. Ի. 24)։—Կեղծ են հների տված տարբեր ստուգաբանությունները. հմտ. «Որդեակ իմ Թումաս... երկայնամիտ լիբ ըստ նմանութեան հօրն երկնաւորի, զի շահել կարասցես զեղբարսդ քո և դու պսակիս ի Քրիստոսէ, որպէս յանունդ ես կոչեցեալ, նույնպէս և ի գործդ լիբ» (Յայսմ. դեկտ. 10)։ «Թումասն խորութիւն և կամ անդունդք թարգմանի» (Յայսմ. յունիս 30. իմն եբր. תהום tēhom «խորք կամ անդունդք ծովու»)։—Այս անունով հայտնի է Թովմաս առաքյալը (Մտթ. Ժ. 3 ևն), նշանավոր իր անհավատությամբ (Յովհ. Ի. 24—29), զնաջ Հնդկաստան քարոզելու և նահատակվեց այնտեղ Մժդեհ թագավորի ձեռքով (Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Ե. 261)։ Ըստ այսմ հասկանալ նոր վկ. 353 Աստուածատուր Աթայեցու հետևյալ տողը. «Հարեալ ի մըշդեհէ, որպէս գրեալ կայ», որ անդ՝ էջ 789 համարել էի «բառ անծանօթ. Թուի զէնք ինչ»։ Այս անունը դարձած է մեր մեջ՝ բացի սկզբնական Թովմոս ձևից, նաև Թովմա, Թումաս, Թումայ, Թումաս, Թումայ, նաև Թովմազան, Թումազան, որոնցից Թովմասեան, Թումայեան, Թումեան ազգանունները)։ Ով > ու ձայնափոխության համար հմտ. Յովսէփ—Յուսէփ, Յոզնան—Յունան, Մովսէս—Մուսի։ Նույն անունից չեմ համարում սակայն Թուման, որ տես առանձին (Հիւբշ. 336)։

— 1. Մաթ Թովմա Կանա, մեծահարուստ հայ վաճառական, որ հաստատվել է Հնդկաստանի Մադրաս քաղաքում, տեղացի կռապաշտ հնդիկներին քրիստոնյա է դարձրել և Անտիոքի եպիսկոպոսպետ Եւստաքիոսի հավանությամբ և ձեռնադրությամբ եպիսկոպոս, քահանա և ասորի գաղթականներ է բերել Հնդկաստան։ Շինել է մի քաղաք՝ Maha-deva-patam (Մեծ Աստուծու քաղաք) անունով, ուր դպրոց և եկեղեցի է հիմնել ասորի լեզվով (Դ դար)։—Միսական 466 բ (անշուշտ ասորի է, սխալմամբ հայ համարված)։

— 2. Թովմայ, աշակերտ Թաթուլ և Վարոս ճգնավորների. ճգնում էր Մայրաձորի վանքում. հաջորդեց Թաթուլին իբրև վահանայր. մեռավ և թաղվեց նույն վանքում (Ե դար)։—Թումաս՝ Յայսմ. սեպտ. 30, դեկտ. 30, մրտ. 6. Յիշ. թաթ. 50—53, 59. Վրդ. աշխ. 504.—Թովմաս՝ Մխ. այրիվ. 62.—սեռ. Թովմասու՝ Յիշ. թաթ. 47.—Թումասու ճշ. 664, Յիշ. թաթ. 50. Յայսմ. սեպտ. 30, մրտ. 6.—գրծ. Թումայի՝ Կիր. 21։

— 3. Թովմաս՝ հայր Յովհան Բօժնից զորավարի, որ մեռավ 542 թ.—տես անդ։

— 4. Թովմաս մեծ, «Հայաստանից» կոչվում է «Երանելի»։ Անտիոքի եփրեմ պատրիարքի օրով (527—545). հալածանքի ժամանակ, մեծ շեր է կատարել ասորի ուղղափառ եկեղեցու մեջ, ինչպես հիշում է Յովհաննէս Եփեսացի ասորի մատենագիրը.—Տէր-Մինասեանց, Հայոց եկեղ. յարար. 134։—Հմտ. № 9։

— 5. Թովմա եպիսկոպոս Կամսարական տան և Արշարունեաց. հաջորդ Թաթուլի. նստավ 501—550 թ. և նրան էլ հաջորդեց Հաուուկը։—Տաշեան, Ցուց. 656, Չամչ. Բ. 374. Այրարատ 56։

— 6. Թովմաս եպիսկոպոս Կամսարական տան և Արշարունեաց. հաջորդեց Հաուուկին, նստավ 566—582 թ. և նրան էլ հաջորդեց Մովսէսը։—Չամչ. Բ. 374, Տաշեան՝ Ցուց. 656, Այրարատ 56։

— 7. Թովմաս, քաղկեդոնական քարոզիչ, որին Աղուանից Աբաս կաթողիկոսը («552—596 թ.») վտարեց Աղուանքից։—Կղկնտ. Բ. ք.—Մրա հետ նույն է թվում՝

— 8. Թումաս քահանա, վանական Գանտավանաց. Երուսաղէմի Յովհաննէս եպիսկոպոսի քաղկեդոնական թղթերը գրեց, թարգմանեց և բերեց Աղուանից Աբաս («552—596 թ.») կաթողիկոսին։—Թումաս՝ ՅՆ. երուս. էջ 1.—սեռ. Թումասու՝ էջ 16։

— 9. Թովմաս Ի Մեծ Հայոց. նահատակվեց Միջագետքում (2 դար).—Տէր-Մինասեան, Հայ եկեղ. յարար. 532.—Տեւ և № 4:

— 10. Թովմաս, դաան երեց Աղուանից Վաչագան Գ թագաւորի. անդամ Աղուէնի ժողովի (2 դար).—Թովմայ՝ Կղկնտ. Ա. իղ (հրտր. էմինի) = Թումա (հրտր. Շահն.), Կանոն. 192. տես և Տաշեան, Յուց. 653:

— 11. Թովմայ վարդապետ Արշարունեաց վարժարանի, որ գտնվում էր Երասխաձորում, հունագետ. անդամ Կարնոյ ժողովի («623 թ»), եղբ կաթուղիկոսի ժամանակ:—Չամչ. Բ. 328, Տաշեան, Յուց. 114:

— 12. Թովմաս, համարվում է հայ. օտարականներից կազմված հունական բանակի զորավարն էր կարգվել 813 թ. ապրտամբվեց Միջայէլ Բ Թովատ կայսեր դեմ և Անտիոքի պատրիարքից կայսր օձվելով (822), հաղթական արշավանքով հասավ Պոլիս ու պաշարեց քաղաքը: Երեք տարի մաքառելուց հետո, Բուլգարները հասան կայսեր օգնութեան, ծերունին Թովմաս հաղթվեց և տանջանքներով սպանվեց (824 թ): — Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Ա. 403: (Սա է Թովմաս Գեղուըրցի, կաղոտն, որ ոմանք համարում են սլավ՝ Տէր-Սահակեան, Հայ կայսերք Ա. 22):

— 13. Թովմա Արծրունի, պատմագիր. գրեց Արծրունեաց տոհմի պատմութեանը՝ ամենահին շրջանից մինչև իր ժամանակը (Թ դար):—Թովմայ՝ Միս. այրիվ. 37.—Թովմա՝ Ես. կթղ. էջ Ը.—Թովմայ՝ Կիր. 3. Հաւաք. 83 (իրը թե Գագիկ թագավորի քարտուղարն էր և գրեց իր թագավորի կենսագրութեանը).—սեռ. Թովմայի՝ Կիր. 44. Սիմ. ապար. 139.—Թովմայի՝ իր Պատմութեան մեջ՝ Ա. ա, Ժա. Դ. Ժբ. նաև նույն Պատմութեան հիշատակարանում (Ձեռ. 1303 թվից).—Թովմայի՝ Հաւաք. 2:—Չարբ. Հին դար. 518—530:

— 14. Թովմա «քահանայ և վարդապետ» Վարդգան վանից. մատենագիր. ունի հարցումներ՝ ուղղված Տաճատ վարդապետին, որ տալիս է նույն հարցումների պատասխանը առանձին թղթով: Նորից գրում է Թովման Անձևացեաց Ատոմ իշխանին մի թուղթ, որի մեջ տալիս է Տաճատի հարցումների պատասխանը (Ժ դար): —Չարբ. Հին դար. 569, Հայսպ. 83. ընդարձակ տես Ձեռ. Վեներտ. Բ. 288—289: Հավանաբար նույն է այն «Թովմա քահանայ վարդապետը», որից մի կոչում է միջ բերում Վանական վարդապետը (Դուրեան, Ուսումն. Երուսաղէմ 1935, էջ 370):

— 15. Թովմա գրիչ կամ փորագրիչ Յովհաննէս-Սմբատ թագավորի մի մեծ արձանագրութեան, Հոռոմոսի վանքում, 1036 թ.—Շիրակ 31:

— 16. Թովմա երեց, որդի Մովսէս քահանայի, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Մելիտինէի Ս. Գրիգոր վանքում, 1057 թ.—Շողակաթ 193, Ձեռ. Դադեան, Ա. 7 բ, Rapport Arm. էջ 42—43:

— 17. Թովմաս, առաջնորդ Շուխրա անտառեայ վանից՝ 1064 թ.—Չարբ. Թրգմ. 159. Տաթև 1927, 187 (գրում է Շուխրաճաղառեայ վանից):

— 18. Թովմաս պայլ, Լևոն Ա-ի («1129—1113 թ») աղջկա (անունն անհայտ) որդին է.—Սիսուան 45:

— 19. Թովմաս պայլ, աներ Թորոս Բ-ի. սրա մահից հետո եղավ խնամակալ պետութեան, քանի որ Թորոս Բ-ի որդին՝ Ռուբէն դեռ անչափահաս էր («1168 թ»): Մինչը վտարեց նրանց Կիլիկիայից և գրավեց գահը («1169 թ»): Թովմաս՝ Վահր. ոտ. 210—211. Սմբ. պտմ. 100, 101. Պտմ. կիլ. 207—8. Պտմ. ոտը. 218. Մին. համդ. 40, 41. Հայսպ. 347.—Թովմաս՝ Միս. աւ. բ ապ. 454 (իսկ ա տպ. չէ հիշված):—Անշուշտ լատին էր, որովհետև Վահր. ոտ. 211 գրում է թե փախավ «յԱնտիոք, ուստի եկեալ»: Նմանապես Պտմ. կիլ. 207. «Թովմաս՝ որ էր յԱնտիոքայ»:

— 20. Թովմա միաբան, հայթաթեց էջմ. № 919 Ճառընտրի բնագիրը՝ 1187 թվին (Միաբան, Գոր. և Շմ. էջ 56):

— 21. Թովմայ քահանայ, մի խաչքար է կանգնեցրել Հաղբատաձորում, 1201 թ.—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 69, Ազգագր. հանդ. է, 417:

— 22. Թովմա սարկավագ, մերձավոր Վասիլ քահանայի, որ օրինակեց Աւետարանը Կիլիկիայում, 1231 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 222 բ:

— 23. Թովմա, որդի Խոսրովի և եղբայր Գէորգ քահանայի, որ Արգելանի վանքում, Յակոբ կրօնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1251 թ.—Ձեռ. Վասպ. 87:

— 24. Թովմա քահանա, իր եղբոր՝ Սեբոր քահանայի հետ միասին նվերներ են արել Մակարավանքին (Ղաղախ), 1253 թ.—Արցախ 374:

— 25. Թովմաս, դեսպան Հեթում Ա թագավորի. սրա կողմից ընծաներ տարավ Պապի նվիրակին յԱքայիտ, ընկերակցութեամբ Միթար Սկևազու, 1262 թ.—Սկևա. պատ. 11:

— 26. Թովմա (Տէր), կանգնեցրել է մի խաչքար. պարոն

Սաղունի և նրա գավառների երկարակեցութան, Աշտարակի գե-
րեզմանաանում, 1268 թ.—Այրարատ 187:

— 27. Թովմա վարդապետ, համեմատեց ու սրբագրեց եզ-
նիկի ձեռագիրը, որ օրինակել էր Լուսեր գրիչը 1280 թ.—տես
իմ Քնն. և հմտ. նշնկայ, էջ 4, 7:

— 28. Թովմա վարդապետ, գրիչ. օրինակել է Եպիփանու
հիպրացոյ Մեկնութիւն թագաւորութեանց, Մեկնութիւն Յե-
սուայ և Դատաւորաց ևն՝ 1280 թ.—Ձեռ. Կարին. 144:

— 29. Թովմայ քահանա, որդի Գրիգորի, իր եղբոր՝ Տիրա-
ցուի հետ միասին մի խաչ են կանգնեցրել Մարցում, իրենց
գերդաստանի հիշատակին, 1285 թ.—Ազգագր. հանդ. է, 350:

— 30. Թովմա քահանա, որդի Բասիլ քահանայի, քեռորդի
Կոստանդին Բ «1286--9 թ» կաթողիկոսի.—Չարբ. թրգմ. 266:

— 31. Թովմայ վարդապետ, որդի Ստեփանոսի. Սիմէոն գրո-
չին գրել տվեց մի Աւետարան, Արճէշ 1286:—Ձեռ. Վասպ. 106:

— 32. Թովմա քահանա, օգնեց Սաչատուր գրչին օրինա-
կելու մի Ժողովածու Յովհաննէս քահանայի համար, Փերճերի
անապատում, 1292 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 347 բ:

— 33. Թովմա եպիսկոպոս Կիլիկիոյ. երբ Ստեփաննոս կա-
թողիկոսը մեռավ («1293 թ.») և նոր կաթողիկոս ընտրելու
էին ձեռնարկում, Հեթում Բ. թագավորը այս Թովմասին, իր
եղբոր Թորոսի հետ ուղարկեց Արևելք, իբր խնդրակ. սրանք ե-
կան նախ Թագէոս Առաքյալի վանքը, ուր Տիրացու եպիսկոպոսը
յով ընդունելություն ցույց տվեց:—Сборн. Матер. 5տ. 29,
էջ 11, Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 224):

— 34. Թովմայ Բահանա, միանալով Վանական քահանայի
հետ՝ Կիրակոս երեցին օրինակել տվեց Շնորհալու թղթերը՝ 1294
Ժ.—Ձեռ. էջմ. № 57:

— 35. Թովմա, որդի Խելօքի, որ Տուրուբերանի Արգեյանայ
լանքում, Յակոբ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1294 թ: Այս
Չվին Թովման արդեն մեռած էր մատաղ հասակում:—Ձեռ. Վասպ.
116—120:

— 36. Թովմա(ս) վարդապետ, Իտալիայի Ռիմինի քաղաքում
ինել է վանատուն 1296 թ.—Ուղուրլեան, Պատմ. գաղթ. Լիվոն.
129, Արձ. Սիսական 454:

— 37. Թովմայ կրոնավոր, Յակոբ քահանայի հետ միասին,
Լրճէշում, Սիմէոն քահանային գրել են տվել մի Աւետարան,
1297 թ.—Ձեռ. Վասպ. 123:

— 38. Թովմա (կամ Թումաս) քահանա Հոռովայեցի,
Գրիգոր Վկայասէրի օրինակից արտագրել է Գիրք թղթոցը՝ Սին
1298 թ.—տես անդ, յիշ. էջ 537—8 և Հայագ. 502:—Անշուշտ
նույն է № 41:

— 39. Թովմայ, հանգուցյալ ազգական Յովհաննէս քահա-
նայի, որ օրինակեց մի Աւետարան, 1298 թ.—Թորոս աղբ Բ.
էջ 335:

— 40. Թովմայ քահանա, հայր Կարապետ վարդապետի
Տոսպեցոյ (ԺԳ դար).—տես Ֆ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ յիս,
յիէ:

— 41. Թովմա Հոռովայեցի, գրիչ. երբ Հոռովայն գրավվեց
Եգիպտացիների կողմից, սրա ծնողներն ու հարազատները կո-
տորվեցին. ինքը փախավ Խորին անապատը (Սիս), ուր օրինա-
կեց Շնորհալու թղթերը՝ 1302 թ. (Սիսուան 152 ա, Տաշեան՝
Ցուց. 621, Ձեռ. Սանաս. 32 ա) և մի Շարական (Ազգագ. 3433,
Պէրպէրեան, Պատմ. Հայոց 75): Տես և № 34:

— 42. Թովմա քահանա, Հայրապետ քահանայի հետ միա-
սին՝ Չաքարիա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1304 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 142:

— 43. Թովմա քահանա, Շախիկ քահանայի հետ միասին՝
Տարբերունեաց Բերդակ գյուղում գրել են տվել մի Աւետարան,
1306 թ.—Ձեռ. Վասպ. 149:

— 44. Թովմա քահանա, որդի Վիրապչահի, աշակերտ Սար-
գիս վարդապետի. արտագրեց Սիւնիքում մի Աւետարան, 1315
թ.—Շողակաթ 210:

— 45. Թովմա վարդապետ, Խորդեանց անապատում գրել է
մի մեծադիր Աւետարան, 1315 թ.—Բարխուտ. Աղուանից երկ.
էջ 251:

46.— Թովմա քահանա, գրիչ. Վանում օրինակել է Նաբեկը՝
Պի=1321 թ.—Ձեռ. Կարին. 172 (տպ. ՊՆ, որ պետք է ուղղել
Պի):

— 47. Թովմա (սեռ. Թումին), հանգուցյալ Կորեղարայր Պա-
րոնշահի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1329 թ.—Ձեռ. Վասպ.
էջ 179:

— 48. Թովմայ Արճիշեցի, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը
Գողթան գավառի Կոպատոսի անապատում (Բիստ գյուղի դի-
մացը)՝ Շահնշահի համար, 1336 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911,
էջ 386—7):

— 49. Թումա գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Սարգիս անուն անձի համար, 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 196:

— 50. Թումա (սեռ. Թումին), որդի Ստեփաննոսի և հորեղբայր Առաքել գրչի, որ Մոկաց Դաշտ գյուղում օրինակեց մի Աւետարան, 1338 թ.—Ձեռ. Վասպ. 198:

— 51. Թումոյ, որդի Ստեփանոս քահանայի, որ մի հին Աւետարան գնելով, նորից կազմել ու ծաղկել տվեց, 1348 թ.— Manus. brit. mus. 8 p:

— 52. Թումայ քահանա, հայր Կարապետ քահանայի, որ Կիրակոս քահանային օրինակել տվեց Ներսէս Շնորհալու գործերը՝ Աղբակի Քաջնոց գյուղում, 1352 թ.—Ձեռ. Թաւր. 56 p:

— 53. Թովմա Ջահկեցի, իր եղբոր՝ Սամուէլի հետ պատգամավոր զնաց Իննովկենտիոս Զ պապի մոտ՝ Ունիթոռական միաբանութեան համար օգնութիւն խնդրելու: Պապը նրան եպիսկոպոս նշանակեց (1356 թ).—Ազգապ. 1917. Սիսական 388:

— 54. Թումայ, կրոնավոր. Ս. Գէորգ գորավարի վանից (Տրտեղի). հիշված է 1357 թ.—Ձեռ. Վասպ. 213:

— 55. Թովմա, հայր Կարապետ կրոնավոր գրչի, որ նույն Ս. Գէորգի վանքում, մահտեսի Խնդուի համար օրինակեց Աւետարանը՝ 1357 թ.—Ձեռ. Վասպ. 213:

— 56. Թումա կրոնավոր, հոգևոր եղբայր ստացող Նորոգէսի և Անանիա գրչի, որ օրինակեց մի ժողովածու՝ Նրզնկայի Ս. Կիրակոս անապատում, 1364 թ.—Ձեռ. Վիեն. 17 p:

— 57. Թովմա եպիսկոպոս Հայոց Իտալիայի, 1375 թ.—Սիսական 448 p:—Նույն է № 60:

— 58. Թումայ, եղբայր Ամիրլոյսի, ազգական Կարապետ կրոնավորի, որ օրինակել տվեց Հին կտակարանը, Սղկայու վանքում, 1381 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքտ. 1911, 850):

— 59. Թովմա արեղա, տվեց Վարդանի Դանիէլի մեկնութեան ձեռագիրը Յովհաննէս գրչին՝ արտագրելու համար, Ոստանում, 1382 թ.—Bodleian 166:

— 60. Թովմա եպիսկոպոս Հայոց Իտալիոյ. մագաղաթ էր ուղարկում Կոստանդին կաթողիկոսին: Մեռավ ու թաղվեց Perugia 1385 թ.—Հայ—Վենետ. 161, Հայապ. 485, Ձեռ. Հալէպի, Բ. 32 ա:—Նույն է № 57:

— 61. Թումայ, երկու նույնանուն քահանաներ Գաւաշ գյուղի, 1389 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքտ. 1911, 765):

— 62. Թումա քահանա, գրիչ. Շրվանի երկրում, Շիրիան

կոչված վայրում օրինակեց Աւետարանը, 1394 թ.—Ձեռ. Դաղանան, Բ. 55 p:

— 63. Թումայ, ամուսին Թամար Մոկացու, որ նահատակեց «1396 թ».—սեռ. Թումայի՝ Յայսմ. ապր. 24, Նոր վկ. 188:

— 64. Թումայ պարոն, որի եղբայրն է Թաղէոս միայնակեց. որդիքն են Սալիֆայ և Ասլան—Մելիք. սրանք Վանում առաջավոր մարդիկ էին. Թովմա գրիչը մի ներբող է գրել այս Թաղէոսի պատվին (տես վերը՝ էջ 250), Վան 1393 թ.—Նօտարք 3:

— 65. Թումայ արեղայ, եղբայր Ատոմ միայնակեցի, որ Թումա գրչին գրել տվեց Վանում, մի Մաշտոց՝ 1393 թ.—Նօտարք 3:

— 66. Թովմա (որ և Թովմաս, Թումա) քահանա, որդի մահտեսի Մուրատի. գրիչ. Ատոմ միայնակեցի համար Վանում գրեց մի Մաշտոց, 1393 թ: Ունի նաև երկու ոտանավոր գովեստ՝ մին Թաղէոս միայնակեցի համար (որից մի կտոր տես վերը՝ էջ 250) և երկրորդը՝ հայր Ատոմի անվան: Դնում եմ այստեղ իր մասին երգած սիրուն տողերը.—

Ինձ որ գրիչս եմ ապիկար՝
Թումայ անուն գործովքս չար,
Յաշխարհիս աստ անմխիթար,
յօրն ահագին լինիմ շիւար,
Լեզու չունիմ որ տամ համար,
ոչ քանքարին փող մի վճար,
Այնց գործեցի մեղք չարաչար,
որ թողութեան չեմ ի մնար,
Ոչ ոք ունիմ ես ինձ ի ճար,
ոչ բարեխօս ինձի համար,
Բայց զքահանայք սրբարար,
զվարդապետունքդ հաւասար,
Զճգնաւորքդ կամարար,
զմիանձունքդ, որ ի լեռնդ էք և իյայր,
Յերես անկեալ իմ գլխիվար
և համբուրեմ զձերդ գարշապար,
Աղաչեցէք վասն իմ յերկար
զԱստուածածին կոյս Տիրամայր,
Նա բարեխօս է անդադար
վասն իմ, որ գործս է չարաչար:
Տէրն ծնողին է կամարար,

չառնէ հետ ինձ գործոց համար.
 Տէրն է գթած և բարերար,
 լինի թէ տայ ինձ մխիթար:
 Եւս և տացէ ձեզ հաւասար,
 որ զմեզ յիշէք ձեռնակարկառ,
 եւ Քրիստոսի Փրկչին մերոյ
 առաքեսցուք փառս անդադար:

(Նօտարք, էջ 3-4, Գրիգոր Ալաթեցու անհայտ Պատմություննից հատված):

— 67. Թումա վարդապետ, առաջնորդ Ռշտունեաց գավառի Թովմաս Առաքելոյ վանից, 1399 թ.—Նօտարք 11:

— 68. Թումայ բաբունի (այն է՝ վարդապետ) Կիլիկեցի. հեղինակել է Աշխարհագրութիւն Կիլիկիոյ, որ է Կիլիկիայի բուսաբանությունն ու կենդանաբանությունը, բայց ոչ իբրև առանձին գործ, այլ միացրել է իր օրինակած «Խորենացոյ Աշխարհագրութեան», որ մասամբ կրճատել է և մասամբ ընդարձակել (ԺԴ դար): Սրա միակ օրինակը գտնվում է Վենետիկում:—Ձեռ. Վենետ. 632, Սիսուան 9, 13, 14, 17, 30—32, 516. Նորայր, Հայկ. բառաք. 108. Թորգոմեան REA 6, 25:

— 69. Թումաս կրօնավոր, Յովհաննէս և Կիրակոս կրօնավորների հետ գտավ Գետարգել Ս. Նշանը, որ Լենկթիմուրի երկյուղից թաղել էին հողի տակ, և բիրին Ռշտունեաց գավառի Ս. Եղիշէի ուխտը, որ է Վարդպատրիկի վանքը, 1401 թ.—Նօտարք 15, Ազգապ. 1971:

— 70. Թումայ ոմն, որ Մարտիրոսի հետ (եղբայրն է) միասին մի Աւետարան է վաճառել «ղիւբաւ փոքր գնով» Կարապետ քահանային, 1401 թ.—Ձեռ. Վասպ. 126:

— 71. Թումա վարդապետ, նորոգել և կազմել է այն Աւետարանը, որ Թումա և Մարտիրոս եղբայրները վաճառեցին Կարապետ քահանային, 1401 թ.—Ձեռ. Վասպ. 126:

— 72. Թումայ քահանա, որդի Յովհաննէս քահանայի, որ իր այդ վաղամեռիկ որդու հիշատակին, Խիզանում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1402 թ:—Ձեռ. Վասպ. էջ 287 և 289:

— 73. Թումայ, եղբայր Հայոցի. երկուսն էլ մերձավոր Յակոբ վարդապետի, որ Աստուածատուր գրչին գրել տվեց մի Ոսկեփորիկ, 1403 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 931:

— 74. Թումայ սարկավազ, որդի Կարապետ քահանայի և

եղբայր Դանիէլ սարկավազի, որ օրինակեց մի Մաշտոց՝ Կիրակոս քահանայի համար, 1404 թ.—Թորոս Աղբար, Բ. 277:

— 75. Թումա, աշակերտ Սարգիս վարդապետի, ապա Գրիգոր Տաթևացու և Յովհաննէս Մեծոփեցու, զասընկեր Թովմա Մեծոփեցու, որի հետ միասին հողարկավոր եղան իրենց ուսուցիչ Յովհ. Մեծոփեցու թաղման՝ Հաւուցթատում, 1410 թ.—Մեծոփ. 61:

— 76. Թումա, որդի Կորգոյ, իր եղբայրների հետ միասին մի Աւետարան ծախեց 1407 թվին՝ իր մյուս եղբոր Դաւիթին, 1100 դրամով: Թուման ամուսնացավ երկու տարի հետո, բայց մի տարուց մեռավ՝ անմխիթար թողնելով իր կնոջ Զարգարիկին, որ ոչ մխիթարեցաւ և ոչ զարդըրեցաւ, 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 164—6:

— 77. Թումա քահանա Ոսթանցի, հիշատակագիր Աւետարանի, 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 164, 167:

— 78. Թումա, եղբայր Աստմի, երկուսն էլ որդիք Աստուածատուր քահանայի, որ Մոկաց Խաչի վանքում, Անտոն և Ղազար քահանաների համար օրինակեց Աւետարանը՝ 1410 թ.—Ձեռ. Վասպ. 297:

— 79. Թովմա գրիչ Սիւնեցի, Ծար գավառի Գետամէջ վանքում, Յովհաննէս քահանայի խնդրանքով գրեց մի Ճաշոց, 1411 թ.—Նօտարք 40:

— 80. Թումա քահանայ գրիչ. Ոստանում, Կիրակոս քահանայի համար գրեց մի Աւետարան, 1414 թ.—Ձեռ. Վասպ. 300:

— 81. Թումա, հորեղբայր Յովհաննէս քահանայի, որ օրինակեց մի Աւետարան՝ Մոկաց Կաղթանց գյուղում 1409 թվին և մի ուրիշ Աւետարան էլ՝ Ջերմաձորի Ակոռոյ վանքում, 1417 թ.—Ձեռ. Վասպ. 294:

— 82. Թովմա կոշիկալար, որի խնդրանքը Ստեփաննոս քահանան գրեց մի Մաշտոց, Տշող գյուղում, 1417 թ.—Նօտարք 51:

— 83. Թումայ, գրիչ. գրեց մի Աւետարան, Աղթամար 1418 թ.—Ակինեան՝ Գաւազանագիրք 81 (լատ Լալայեանց, Ջաւախք, էջ 310):

— 84. Թումա, որդի Մկրտիչ քահանայի, որ Բերկրիում, Յակոբ կրօնավորին գրել տվեց մի ծաղկազարդ Աւետարան. 1418 թ.—Նօտարք 55:

— 85. Թումա, հայր Խաչատուրի, որ Աղթամարում, Թումա

կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1418 թ.—Ձեռ. Վաստ. 311:

— 86. Թումա արեղա, գրիչ. Պատրկայ վանքում, Աբրահամ կրոնավորի համար օրինակեց Աւետարանը՝ 1419 թ.—Ձեռ. Վաստ. 317:

— 87. Թումայ կրոնավոր, Աղթամարում գրեց մի Ճաշոց՝ Մկրտիչ քահանայի համար, 1419 թ.—Նօտարք 58:

— 88. Թովմայ քահանա, որդի Ամիրբէկի և եղբայր Իզիտ գրչի, որ Նարեկ գյուղում գրեց մի Աւետարան՝ Թաթարբէկ տանուտերի համար, 1420 թ.—Ձեռ. Վաստ. 327=Նօտարք 62:

— 89. Թումա, որդի Առաքելի և եղբորորդի տանուտէր Թաթարբէկի, որ Նարեկ գյուղում, Իզիտ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1420 թ.—Ձեռ. Վաստ. 325:

— 90. Թումա, որդի Յովհաննէսի և եղբայր Վարդան կրոնավորի, որ Թումայ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար 1420 թ.—Ձեռ. Վաստ. 322:

— 91. Թումա, հորեղբորորդի նույն տանուտէր Թաթարբէկի, որ տես Ք 89:—Ձեռ. Վաստ. 323:

— 92. Թումայ կրոնավոր, հոգևոր որդի (արդեն հանգուցյալ) Վարդան կրոնավորի, որ Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Ոստանի մոտիկ Պատրկի վանքին, 1420 թ.—Ձեռ. Վաստ. 324:

— 93. Թովմա քահանա, որդի Մերուն քահանայի, որ Ստեփանոս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1420 թ.—Նօտարք 63:

— 94. Թումայ, հայր Ստեփանոս քահանայի, որ Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Վան 1420 թ.—Ձեռ. Վաստ. էջ 340:

— 95. Թովմա վարդապետ, աշակերտ Միսէոն վարդապետի Ռշտունեաց, միաբան Պուտլիկ վանքի, ուսումնական մարդ էր. հավատքը չուրանալով նետահար նահատակվեց Թաթարներին «1421 թ».—Մեծոփ. 44. Ազգայ. 2056: Չամչ. Գ. 452. Նոր վկ. էջ 263:

— 96. Թումայ կրոնավոր, որդի Վարդանի, գրել տվեց մի Աւետարան Վարդան արեղային՝ Մպատի անապատում, 1421 թ.—Ձեռ. Վաստ. 329, 331—2:

— 97. Թումա, նորընծա քահանա, եղբայր Կարապետ գրչի,

որ հիւան Յովհաննէսի համար գրեց մի Ճաշոց, Յաղէթի Ս. Յակոբայ վանքում, 1421 թ.—Ձեռ. Թաւր. 111 բ:

— 98. Թումա, վարպետ նույն Կարապետ գրչի, որին օգնում էր Թուղթ կոկելով, 1421 թ.—Ձեռ. Թաւր. 111 բ:

— 99. Թովմայ վարդապետ, Տաթևի վանքում օրինակեց Բարսեղ Կեսարացու քարոզները, ինչպես նաև Գր. Տաթևացու Գարողգիրքը, 1421 թ.—Նօտարք 64, Ձեռ. Կարին. 215:

— 100. Թովմա, շնորհաբոլորով պատանի, եղբորորդի Յոհաննէս կրոնավորի, որ Բերկրիի Եղավանքում, Յակոբ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1422 թ.—Ձեռ. Վաստ. 347:

— 101. Թովմաս Կաֆայեցի, գրիչ. աշակերտ Մխիթար Տաթևացու, 1422 թ.—Միսական 241 ա:

— 102. Թովմա քահանա, հոգևոր հայր և վարպետ նույն Յոհաննէս կրոնավորի (Ք 100), 1422 թ.—Ձեռ. Վաստ. 348:

— 103. Թովմա, որդի Աստուածատուրի (Ք 84) և Մարթայի՝ հոգևոր մոր նույն Յոհաննէս կրոնավորի (Ք 100), 1422 թ.—Ձեռ. Վաստ. էջ 348:

— 104. Թումա կրոնավոր, որի խնդրանքով Կարապետ գրիչը օրինակեց մի Ճաշոց, Մոկաց Մպատի վանքում, 1423 թ.—Նօտարք 72:

— 105. Թումայ արեղա, հոգևոր որդի Տ. Կարապետ եկեղեցւանի, որոնց մի Աւետարան նվիրեց իրենց ազգական Սահակ միայնակեցը (Աղուանից աթոռի), 1423 թ.—Նօտարք 72:

— 106. Թումա, գրիչ ոմն, որ Խիզանի Բարխձորոյ Ս. Աստուածածին վանքում օրինակել է Սաղմոսի մեկնությունը, 1425 թ.—Նօտարք 78:

— 107. Թումայ, որդի Սաթուհի, որ Աղթամարում, Մինասենց Թումա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ. Վաստ. 352:

— 108. Թումայ, որդի Պատուխի և եղբայր Դանիէլ արեղայի, որ գնեց Գարողգիրքը, 1425 թ.—Ձեռ. Պետերբ. (ՀԱ 1892, 83 ա):

— 109. Թովմաս Ապարանեցի, Հոովմի պապից նշանակվեց Սուլթանիայի առաջնորդ, 1425 թ.—Միսական 370 բ:

— 110. Թումայ վրդ. Բաղիշեցի, գրել է Դրիգոր Մերենցի վկայաբանությունը (1426 թ). հրատարակված է Նոր վկ. 264—272: Կոչվում է նաև «Թումայ հետոր» (Նօտարք 77 երկու ձևով էլ, Ձեռ. Հալէպի, Ա. 292 բ՝ միայն առաջին ձևով): Ընդունված է

որ այս Թուման՝ Թովմա վրդ. Մեծոփեցին է (տես Նօտարք 77 ծան. բայց նաև հմտ. վերը Առաքել Բաղիշեցի №77): Ինչո՞ւ սակայն կոչվել է Բաղիշեցի.—նրա համար որ Թովմա հետորը նույն վկայարանությունը գրել է ի Բաղէշ քաղաքի, ի վանքս Գոմաց Ս. Աստուածածնի:

— 111. Թումայ, ստացող. Արրահամի հետ (№61) միասին Մարտիրոս քահանային գրել տվեց մի ճաշոց՝ Սիկայ գյուղում, 1427 թ.—Նօտարք 83:

— 112. Թումայ, որդի Սարգսի, Էղբայր Ներսէս արեղայի, որ Ուրծայ վանքում գրել տվեց Պատարագամատոյցը 1427 թ.—Ձեռ. Միւնիւ. 20 ր:

— 113. Թումայ, Լրեց եղբայր Դանիէլ կրօնավորի, որ Մաղարդի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1427 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 414:

114. Թումայ կրօնավոր, որդի Արրահամի, ուսուցիչ Կարապետ արեղայ գրչի (1428 թ).—Տաշեան, Ցուց. 583:

— 115. Թումայ քահանա, եղբայր Կարապետ արեղայ գրչի (1428 թ).—Տաշեան, Ցուց. 583:

— 116. Թումայ արեղա, Թուղթ կոկող էր Կողուց վանքում, 1428 թ.—Տաշեան, Ցուց. 584:

— 117. Թումաս, աշակերտ Անդրիանոս (կամ Անդրիաս) կրօնավորի, Կողուց վանքում, 1428 թ.—Տաշեան, Ցուց. 583:

— 118. Թումայ քահանա, հայր Պաշատուր քահանայի, որի խնդրանք Մարգարէ արեղան գրեց մի Աւետարան, Բուխտանից երկրում, 1428 թ.—Նօտարք 90:

— 119. Թումայ Լպիսկոպոս Բուխտանից երկրի, 1428 թ.—Նօտարք 90:

— 120. Թումայ, հայր Ստեփաննոս կրօնավորի, որ Վարդան գրչին, Խոսրովայ վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1430 թ.—Նօտարք 94, Ձեռ. Վասպ. 358:

— 121. Թումայ, հոգևոր հայր Վարդան գրչի, որ Խոսրովայ վանքում գրեց մի Աւետարան, Ստեփանոս կրօնավորի համար, 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 359, Նօտարք 94:

— 122. Թովմաս, հորեղբայր Մամատիկին ապաշխարողի, որ Ստեփանոս կրօնավորի հետ՝ Վարդան գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Խոսրովայ վանքում, 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 359:

— 123. Թովմա վրդ. Ազուլխում օրինակեց Միխայէլ ասո-

րու Պատմութիւնը, Կիրակոս, Վարդան ևն 1432 թ.—Tübingen, էջ 108:

— 124. Թովմաս կրօնավոր, Ներսէս կրօնավորի հետ ստացալ Մատթէոս քահանայի օրինակած ժողովածուն, որ միասին նորոգեցին և կազմեցին՝ 1432 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 155:

— 125. Թումայ Մարաղացի. գրիչ. գրել և նկարազարդել է մի Աւետարան, Ղարաման գյուղում, 1432 թ.—Ձեռ. Բերլինի, 7 ա:

— 126. Թումա միայնակեաց, եղբայր Աղթամարի Չաքարիս նահատակ (՝ 1393) և Դաւիթ (՝ 1433) կաթուղիկոսներին.—Ալիմեան՝ Գաւազանագիրք 110:

— 127. Թումա, վաղամեռիկ որդի Կարապետի, ելբոր Յովհաննէս արեղայի, որ Մոկաց Սուրբկանց գյուղում գնեց մի հին Աւետարան, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 204:

— 128. Թումայ, երկու համանուն քահանաներ կեցան գավառի Ուրանց գյուղում. լավ ընդունելություն էին ցույց տալիս այն փախստականներին, որոնք Փիրիբէկի արշավանքի ժամանակ Աղթամարից փախչելով ապաստանել էին այս գյուղը 1433 թ:—Ձեռ. Վասպ. 366:

— 129. Թումայ վարդապետ Կոռնով. «քաջ քարտուղար», Աղթամարի Դաւիթ Գ կաթուղիկոսի («1393—1433 թ») հրամանով գրեց մի Յայտաւուրք.—Հաւաք. 40:

— 130. Թումա. հայր տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Վան 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 369:

— 131. Թումայ տանուտեր, որ Ստեփաննոս երեցին գրել տվեց մի Յայտաւուրք, Բաղէշ 1436 թ:—Նօտարք 109:

— 132. Թումաս վարդապետ. երեք ընկերներով պատգամավոր գնաց Կոստանդին կաթուղիկոսի կողմից՝ Ճլորենցիայի ժողովին, որի վճիռներին էլ ստորագրեց «1439 թ».—Աղգապ. 2080, Չաժչ. Գ. 475, Տաշեան՝ Ցուց. 111, Պալճեան 87, 141:

— 133. Թումայ, որդի Ատոմ քահանայի (№ 34), հիշված է 1440 թ. երբ այս ձերունի Ատոմը գտել էր իր կորցրած ձեռագիրը (տես Յովհաննէս Յորդարանց):—Ձեռ. Վասպ. 313:

— 134. Թումայ քահանա, հոգևոր հայր Մարգարէ գրչի, որ Մոկաց Արրահամանց գյուղում մի Աւետարան գրեց՝ Մկրտիչ Կպիսկոպոսի համար, 1441 թ.—Նօտարք 124:

— 135. Թումա քահանա, որդի Սաչատուրի, գրիչ. օրինակեց մի Ճաշոց, 1441 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1926, 244—5:

— 136. Թումա քահանա, հոգևոր հայր նախորդի.—անդ 244:

— 137. Թումայ կրոնավոր, գրեց Աղթամարում մի Յայսմաւուրք՝ 1442 թ.—Նօտարք 138:

— 138. Թումայ որդի Նասրադինի, հորեղբայր տանուտէր Յովհաննէսի, որ Խլաթում օրինակել տվեց մի Աւետարան, 1443 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 19 ա:

— 139. Թումա միաբան Ոստանի Պտլիի վանից, 1444 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 41 բ:

— 140. Թումայ կրոնավոր, որդի Կարապետ քահանայի, մայրն է Դուսմելէք, գրիչ. Աղթամարում, Սաչատուր անուն անձի համար օրինակեց Աւետարանը՝ 1418 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 311): Սրանից 15 տարի հետո, երբ Փիրիբէկը պաշարեց ու գրավեց Աղթամարը, բոլոր միաբանների հետ փախավ նաև Թումայ կրոնավորը Կեցան գավառի Ուրանց գյուղը, ուր Ներսէս քահանայի համար, գրեց մի ուրիշ Աւետարան, 1433 թ. (Նօտարք 102, Ձեռ. Վասսպ. 365—6): Հիշում է նրան իր եղբայրը՝ Դանիէլ գրիչ՝ 1436 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 375=Նօտարք 107), երբ Ուրանց գյուղից վերադարձել էին նորից Աղթամար, երկրորդ անգամ 1441 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 383), ապա 1444 թ. (Նօտարք 135):

— 141. Թումայ վաճառական, մականունն Դուզիկ, Գաւաշ գյուղից, որդի Կիրակոսի և եղբայր Մերուն արեղայի, որ Ս. Վարդան կամ Ապագ վանքի հայրպետն էր: Երկուսով միասին մի Աւետարան գրել տվին Աղթամարում, Մինասնց Թումայի քրոջ որդի Հայրապետ արեղային: Նույն Աւետարանը ծաղկեց Մինասնց Թուման և գրեց նաև հիշատակարանը՝ 1444 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 385—8, 390—393, Նօտարք 46, 133:

— 142. Թումայ արեղա, վանահայր և հայրպետ Ս. Վարդան կամ Ապագ վանքի. սրա առաջնորդութեան օրով վանքի արդյունքները ավելացան, շէնքերէթաձև և երկնանման տաճարը ի հիմանց նորոգեցաւ, հողեր ու այգիներ գնվեցին, շինվեց նաև Գաւաշ գյուղի վանքապատկան ձիթահանքը, 1444 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 389—390, Նօտարք 46:

— 143. Թումայ Մանկասարենց, տանուտեր Գաւաշ գյուղի, 1444 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 389, Նօտարք 46:

— 144. Թումա Բրժոնց, Գաւաշեցի, որդի Բազդասարի. ձեռք բռնեց իր սիրտը պատահեց Մոկաց Կեցնայ գավառում և

մեռավ: Եղբայրը՝ Յովհաննէս կրոնավորը նրա հիշատակին մի Մաշտոց գրել տվեց Մինասնց Թումայ գրչին և նվիրեց Ռշտունեաց Ս. Յակոբ վանքին, 1445 թ.—Նօտարք 136:

— 145. Թումայ, համանուն երկու արեղայներ, միաբան Ռշտունեաց Ս. Յակոբ վանքում, 1445 թ.—Նօտարք 139:

— 146. Թումայ մահտեսի, հորեղբայր Մկրտիչ և Յովհաննէս կրոնավորների, որոնք Բաղէշում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվին մի Յայսմաւուրք, 1446 թ.—Նօտարք 151:

— 147. Թումայ, որդի Ստեփանի, տանուտեր Աղնայ գյուղի. իր երկու եղբայրների՝ Գրիգորի և Դազարի հետ, Իսրայէլ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Մոկաց Փառավանք գյուղում, 1447 թ.—Նօտարք 156=Ձեռ. Վասսպ. 397, 400:

— 148. Թումայ քահանա, ուսուցիչ Իսրայէլ գրչի, որ Մոկաց Փառավանք գյուղում մի Աւետարան գրեց տանուտէր Թովմայի համար, 1447 թ.—Նօտարք 156, Ձեռ. Վասսպ. 400:

— 149. Թումայ արեղա, քեռի Առաքել արեղայի, որ Ռըշտունեաց Բերդաձորի վանքում, Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1448 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 400:

— 150. Թումայ, հայր Հայրապետ Շատվանցի արեղայի, որ Աղթամարում, Ներսէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1448 թ.—Նօտարք 160:

— 151. Թումայ վարդապետ Մեծոփեցի, որդի Ստեփանոսի, եղբայր Գորգի մելիքի, Բաջրերունեաց գավառի Աղիովիտ գյուղից. ըստ Յովսէփեանի քննութեան (Արքտ. 1914, 67) ծնվել է 1376—9 թ. Լենկթիմուրի արշավանքի ժամանակ փախավ ապաստանեց Մշու Ս. Կարապետի վանքը «1387 թ»։ Նախ սովորեց Մեծոփայ վանքում, Յովհաննէս Մեծոփեցու մոտ, ապա Սուխարայ վանքում, Սարգիս Աղրակունեցի վարդապետի մոտ, որ հիմնել էր այնտեղ դպրոց «1389 թ»։ Այստեղից էլ իր 12 ընկերներով միասին գնաց Տաթևի վանքը՝ շարունակելու իր ուսումը նշանավոր վարդապետ Գրիգոր Տաթևացու մոտ «1406 թ»։ Ստանալով նրանից վարդապետական աստիճան՝ իբրև վանահայր և առաջնորդ Մեծոփայ վանից՝ հաջորդեց Յովհաննէս Մեծոփեցուն «1411 թ»։ Սրանից էլ ստացավ Մեծոփեցի մականունը: Այս շրջանին է, որ նա հանել է մեծ տուն, որի համար էլ շատ տեղ ստացել է զանազան գովեստներ: Ահա իր աշակերտներից մեկի տված գովասանքը նրա մասին. «Յառաջնորդութեան երկրիս Բաջրերունեայ և ամենայն քրիստոնէից ազգի, մեծ հետորին և քաջ քարտուղարին Թումայ բարունապետին. քան-

զի յայսմ վերջին ժամանակիս՝ սա միայն յայտնեցաւ ճշմարիտ քա-
րոզող ազգիս Հայոց, և պարծանք ամենայն վարդապետաց և կրօ-
նաւորաց: Վասն զի առնէր և ուսուցանէր ամենեցուն զարբութիւն և
զառաքինութիւն. քանզի արեգակն էր բիրան սորա և լոյս փայլէր
ի պրակաց բանից, որ շուրջ էին զնովաւ» (Նօտարք 111): Այս
միջոցին է որ տեղի է ունենում թաթարական մի ասպատակու-
թյուն, և Մեծոփեցին փախչելով նրանց ձեռքից՝ իր աշակերտ-
ներով, վարդապետներով և զրքերով ապաստանում է Մշոյ Ա-
ռաքելոց վանքը՝ 1439 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 128): Այսպիսի մի
փախուստ պատմում է նաև մի ուրիշ հիշատակագիր Արճէշից դիպի
Բաղէշ, բայց դնում է 1436 թ. (Նօտարք 108): Յովհաննէս վրդ. Հեր-
մոնեցու հետ գլուխ կանգնեց Կաթուղիկոսական աթոռը էջմիածին
փոխադրելու գործին, որ հղացել էր Տաթևացին, բայց առանց հաջո-
ղության: Մեծոփեցին հաջողեցրեց այս գործը և գումարեց էջմիած-
նի համազգային մեծ ժողովը, որի անդամներից մին էլ ինքն էր
«1441 թ» (Նօտարք 122): Այս եղավ հայ ժողովրդի ազգահա-
վաքման առաջին քայլը, որ հղացել էր Տաթևացին և որ գործա-
դրեց Մեծոփեցին: Երեք տարի մնալով էջմիածնում, նորոգեց էջ-
միածնի, Հռիփսիմէի և Կայիանէի վանքերը, նույն իսկ անձամբ
աշխատելով նրանց պարիսպների շինության վրա (Արքտ. 1913,
էջ 747): Կիրակոս Վիրապեցի կաթուղիկոսի անկումից հետո
քաշվեց Մեծոփայ վանքը, ուր մնաց մինչև իր մահը՝ «1448 թ»
(Ազգապ. 2135):—(Դաւիթ Բաղիշեցի պատմիչը, որ ծաղկիլ է
ժէ դարում, Մեծոփեցու մահվան թվականը դնում է 1446 թ.
(Նօտարք 148): Իսկ նրա տապանագիրը ցույց է տալիս 912=
1447 թ. «Առաջ կանգնեցաւ ի բարեխօսութիւն Թումաս մեծի
բարունապետի ամենայն Հայոց, որ գնաց ի նորոգումն Ս. էջ-
միածնի և փոխեցաւ նա Աստուած թվ. 912 (Նօտարք 156 ծան)
կամ 91է (անդ 191 ծան): Իր զրական պործերն են. 1) Պատմու-
թիւն Լանկթամուրի, որ թեև նույն բնակաւոր մանրամասն պատ-
մությունը չէ, բայց բավական կարևոր է Հայաստանում նրա
կատարած արշավանքների պատմության համար (տպ. Փարիզ
1860): Այս աշխատության մեջ (էջ 44) Մեծոփեցին ասում է, որ
իւր Պատմութիւնը գրել է սկսել ձերության ժամանակ, երբ 50
տարեկանից ավելի էր: Սրա համար էլ ներողություն է խնդրում,
որ զեպքերի հաջորդականության մեջ ժամանակագրական կարգը
չի կարողացել պահել: Պատմությունը հասնում է մինչև 1440 թ.
2) Յիշատակարան կամ Պատմութիւն վերահաստատման աթո-

ռոյն էջմիածնի (տպ. Թիֆլիզ 1892): 3) Կարգ օծման հի-
ւանդաց, 4) Մեկնութիւն Դանիէլ մարգարէի (Հայապ. 125), 5)
Խրատ յաղագս պաշտաման եկեղեցւոյ: Սրանցից դուրս կազմել
է ժամագրքի նոր խմբագրութիւն, մաքրիւով տգետ գրիչների
սխախներից և ջնջելով ավելորդ ու եկամուտ տարրերը (Յիշա-
տակարանը տես Ձեռ. Վինետ. Ա. 353, Ձեռ. Դաղհան, Բ. 48 ք):
Այսպես և Սաղմոսն ու Աղօթամատոյցը (Նօտարք 148): Ահա թե
ինչ է գրում ինքը իր Աղօթամատոյցի սրբագրության համար.—
Արդ ես մեղապարտս ի մանկունս ս. եկեղեցւոյ, նուաստ վար-
դապետս Թումայ ի յերկրէն Բաջբերունեաց, ի յուխտէ ս. Աստ-
ուածածնին, որ այժմ վերածայնի Մեծոփայ վանք, սրճադրեցի
զԱղօթամատոյցս՝ յընտիր ընտիր օրինակաց աստուածաբան վար-
դապետացն և հոգիւնկալ մերոյ ազգիս թարգմանչացն, հրամա-
նաւ սուրբ և երջանիկ վարդապետացն մերոց և համաշիրակ և հա-
րազատ հոգևոր եղբարցն և բաժանեցի իններորդ յաստիճան,
զաղօթս հասարակաց, զիւրահաս և զիւրագիւտ ամենայն իմաս-
տուն մտաց և թողաք բարի յիշատակ զինուորեալ եկեղեցւոյս
միք Հայաստանեայց, ի փառս անմահ թագաւորին Քրիստոսի և
ի լուսաւորութիւն հոգևոր որդւոցն Աստուծոյ, զրոց աշակերտ-
եալ անձանց և քահանայական դասուց միանձանց: Արդ յերեսս
անկեալ պաղատիմ աղաչանաւք և արտասուելից դիմօք, կողկո-
ղաքին պաղատանաւք քրիստոսակիր մանկանց Սիոնի, որք գա-
ղափառէք կամ ուսանել կամիք, և կամ սակս մասին սմայ պա-
տահիք, յաւժարութեամբ առանց երկրայութեան և տարակուսի
ընդաւրինակէք և զմեզ ի սուրբ յաղաթս ձեր յիշեցէք, և բազ-
մավէր և թարախալից հոգւոյ և մարմնոյ իմոյ ի տեառնէ Աստու-
ծոյ թողութիւն մեղաց խնդրեցէք: Արդ ես յետինս ի կարգա-
ւորաց և անզեղջս ի մարդկան ազանց զրեցի զսա ձեռամբ իմով
ես Թումայ վարդապետս, յիշատակ հոգւոյ իմոյ և ծնողացն և
ազգականացն ամէն: Բայց աղաչեմք զիմաստուն գաղափարողոք,
զնկարագիր բանիցն մի այլափոխէք, զի բաւական է որ ինչ
փոխեալ եղև ի բազում աւրինակաց» (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927,
38—39, որից երևում է, որ Աղօթամատոյց ասածը ժամագրիքն
է): Նույն հիշատակարանը կա նաև Նօտարք, էջ 188, № 222 ձե-
ռագրում, որ հրատարակիչը՝ Փիլղալէմեան՝ գրչինն է կարծում,
առանց անդրադառնալու որ Թովմա վրդ. Մեծոփեցու ժամա-
գրքի բնագրի հիշատակարանն է. միսչեռո այս ձեռագիրը նա-
րեկի լուծմունքն է!—Մեծոփեցին օրինակել է նաև մի Աւետա-

րան 1441 թ. (Ձեռ. Իսպան, Բ. 53 ա), Գրիգոր Տաթևացու Բարդղայիբեք՝ Մեծոփայ վանքում, 1410 թ. (Նոտարք 36, Ձեռ. Կարին. 215), Տաթևացու Լուծմունք Արտաքին գրոց, Արխատոտէլի, Պորփիրի ևն (Սիսական 239 ք) և ուրիշ շատ գործեր:— Մեծոփեցու ամենակարևոր գրական գործն եմ համարում այն ձեռագիրը, որ նա իր աշակերտ Յովհան Արճիշեցուն արտադրել է տվել Կիրակոս Վիրապեցու ձեռքով Կափայից բերված մի քնագրի վրայից, 1411—48 թվերին: Ձեռագիրը գրված էր ժ—ժԱ գաղերին. շատ լուրջ լեզվաբանական բաղձալեզվյան մի աշխատութուն է, որ պատիվ է բերում թե հեղինակին և թե արտագրողին: Բովանդակում է քրիստոնեական և բառարանական բազմատեսակ տեղեկություններ, որոնց թվում նաև 7 լեզվի այբուբեն (հունարեն, ասորերեն, յատիներեն, վրացերեն, աղվաներեն, խաղերեն և արաբերեն) և 7 լեզվով աղոթքի նմուշներ (հունարեն, ասորերեն, վրացերեն, պարսկերեն, արաբերեն, քրդերեն և թուրքերեն), բոլորն էլ հայտատու: Այս բոլորից կարևոր են 1) քրդերենը, որ այդ լեզվի ամենահին նմուշներից մեկն է և գրված լինելով Եսայերեն տառադարձությամբ, միակն է ամբողջ հին քուրդ գրականության մեջ, որ ներկայացնում է այդ լեզվի ճիշտ հնչյունը. 2) Աղվաներեն այբուբենը, որ Մեսրոպից հետո կորել անհետացել էր և շատերի կողմից կասկածի առիթ էր տվել թե որքան ճշմարտախոս է կորիւնը և թե իրոք Մեսրոպը հնարել է երբևիցե աղվաներեն և վրացերեն այբուբեն: Այս ձեռագիրը գտնվում է այժմ մեր Մատենադարանում և կրում է 7117 համարը: Նրա գյուղը պարտական ենք վրայի երիտասարդ անմահանուն պիտանական Իլլա Աբուլաձէին (Այս մասին տես ընդարձակ մեր հոդվածը՝ Արմֆանի տեղեկ. 1941, № 3—4, էջ 3—11):— Մեծոփեցին հասցրել է շատ աշակերտներ. որոնց թվում 7 վարդապետ, 24 ընտիր գրագիր, 160 արեղա, որոնց համար 35 տարի դաս է խոսեր: Յակոբ Ղրիմեցին Թովմայի խնդրանք է գրել Ճիզգարու-թիւնը և Մեկնութիւն Տոււմարի (Նոտարք 158—9): Մեծոփեցու ինքնաձեռագիրը տես Շողակաթ 213: Կոչված է նաև Թովմա Արծրունի (Ես. կթղ. 6):— Թովմա Մեծոփեցու արժանավոր գործերից մեկն էլ այն է, որ ՊՁԱ. 1432 թվին, Մեծոփայ վանքի ուրիշ միաբանների հետ միասին (Մկրտիչ վարդապետ, Յովհաննէս կախկոպոս, Մարտիրոս քահանա) կանգնեցրել է Աղբերկայ որդի՝ Մեռնյարոյց Աստուածատուր վրդ. Արճիշեցու մահարձանը (Նոտարք 99—100, 101), Մեծոփ. 51, Մեծոփ. յիշ. ա. Առաք. պատմ. 322, 336.— Թով-

մե՛կ՝ Մեծոփ. յիշ. գ.— Թումա՝ Դրնդ. 306, 310, 315. Ջըր. սարկ. Գ. 6, 31. Նղշ. բատ. 423.— Թումայ՝ Ջուղ. 89, 90.— սեռ. Թումայի՝ Նղշ. բատ. 413.— տես և Տաշեան, Տուց. 418 և 1092. Ջարբ. Թրգմ. 266, 391. Նոր մատեն. 162—8. Աթան. յոջ. ժղ. Այրաբատ 163, 357. Հայապ. 549. Ձեռ. Միւնխ. 19 ա. Ձեռ. Վիեն. 15. Rapport Belgique 180.— բայց մանավանդ՝ Գ. վ. Յովսէփեանի «Նոր նիւթեր Թովմա Մեծոփեցու կենսագրութեան», Արքտ. 1913, էջ 738—767 և 1151—1161, 1914, էջ 67—84.

— 152. Թումայ Մեծոփեցի, գրիչ. որդի մահտեսի Ղազարի, Մեծոփայ վանքում աշակերտեց Թովմա վրդ. Մեծոփեցուն (պատմիչ) և եղավ գրիչ: Գրել է մի Տօնացոյց 1441 թ. (Նոտարք 124—5), մի Աւետարան 1449 թ. (անդ 162) և թերևս ուրիշ գործեր էլ:

— 153. Թումա, գրիչ. Բաջբերունեաց Չորոյ վանքում, իր հոգևոր եղբայր Հայրապետ կրօնավորի թախանձանքին զիջելով, հակառակ իր ծերության և զողոջ մատներին, օրինակեց Աւետարանը, 1449 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 691:

— 154. Թումա, հայր Կարապետ միախակեցի, որ ծիպնայ դաստակ վանքում, Յովանէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1450 թ.— Ձեռ. Վասպ. 405:

— 155. Թումա վարդապետ, ուսուցիչ Յովհաննէս քահանայի, որ Արճէշում, Վարդան գրակապի համար գրեց մի Աւետարան, 1450 թ. երբ Թուման արդեն մեռած էր:— Ձեռ. Թաւր. 66 բ:

— 156. Թովմա արեղա, գրիչ. օրինակել է Նարեկը՝ 1451 թ.— Ձեռ. Կարին. 175:

— 157. Թումայ քահանա, որդի Ստեփաննոսի և եղբայր մահտեսի Պօղոսի, որ Ջերմաձորի Փոքր Ակոռի վանքում, Ստեփաննոս կրօնավորին գրել տվեց Աւետարանը, 1451 թ.— Նոտարք էջ 168:

— 158. Թումայ, որդի Վարդազատի, գեղապետ (նէս) Շատախ գավառի Յիննից գյուղի, 1451 թ.— Նոտարք 168:

— 159. Թովմայ, իր Թաթուն Մելիք կնոջ հետ Վարդան գրչին գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1452 թ.— Նոտարք 169:

— 160. Թումայ, հանգուցյալ որդի Սուլտան Մելէք աիկնոջ, որ Գրիգոր քահանային, Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան, 1452 թ.— Ձեռ. Վասպ. 413:

— 161 Թումա սարկավագ, որդի նույն Գրիգոր քահանայի

(տես նախորդ №), որ Աղթամարում օրինակում էր Աւետարանը. նույն միջոցին այս Թումա սարկավապն էլ թուղթ էր կոկում, 1452 թ. — Ձեռ. Վասպ. 415:

— 162. Թումա ոմն, նույն ձեռագրի համար թուղթ բերողն էր, 1452 թ. — Ձեռ. Վասպ. 414:

— 163. Թումա ոմն, սյգահան նույն Սուլտան Մելիք տիկնոջ (Ն 160), 1452 թ. — Ձեռ. Վասպ. 415:

164. Թումա միակեց, որդի Խաչիկի, մայրն է Աղիզմեւիք, մորեղբայր և ուսուցիչ Մինասենց Թովմա վարդապետ նշաւոր գրէի, որ երախտագիտութեամբ հաճախ հիշում է նրան: Այսպես 1420 թ. (Ձեռ. Վասպ. 323), 1428 թ. (Նոտարք 89), 1444 թ. (Ձեռ. Վասպ. 388), և 1445 թ. (Նոտարք 146): Ինքն էլ գրիչ է. օրինակել է մի ճաշոց՝ Աղթամար 1421 (Նոտարք 67): Վերջին անգամ հիշում է նրան իր եղբայրը Դրիգոր քահանա (№ 610) կոչելով նրան «հոշակաւոր քարտուղար» 1452 թ. — Ձեռ. Վասպ. 415:

— 165. Թովմա վարդապետ Մինասենց, Աղթամարցի, գրիչ, նկարիչ, երգիչ և պատմիչ. Աղթամարայ վանքի միաբաններից էր: Ծաղկել է Դաւիթ Գ և Զաքարիա (մեծն) կաթողիկոսների ժամանակ: Իր գերդաստանը ծանոթ է մեզ ձեռագիրների հիշատակարաններից. այսպես՝ հայրն է Միմէոն, մայրը Արզուն, քեռին՝ Թումա միակեց, հորեղբայրը՝ Վարդան (սրա որդին Մկրտիչ կրօնավոր), քույրերն են Անդալատ, Ոսկիտիկին, Էմնա խաթուն (Նոտարք 146, 159), քեռայրն է Խաչիկ կամ Խաչատուր. քրոջ որդիներն են Ներսէս արեղա (որ ապա եղավ եպիսկոպոս՝ Նոտարք 159, 214) և Հայրապետ կրօնավոր (1428 թվին կոչում է սրան «նորաբողոք»), որ ավելի ուշ պիտի լիներ նշանավոր գրիչ): Սովորել է իր քեռի՝ Թումա միակեցի մոտ, որին հիշում է հաճախ երախտագիտութեամբ: Հասցրել է աշակերտներ, որոնցից հատկապես հիշատակութեան արժանի են իր քրոջ Էմնայի որդիքը՝ Հայրապետ արեղան և Ներսէս եպիսկոպոսը: Բայց մանավանդ Աղթամարի Ստեփաննոս Դ կաթողիկոսը (1465—1489), որ իր քրոջ որդին էր: Ստեփաննոսը նվիրեց նրան Դիւբոյնի Ս. Յարութիւն վանքը՝ Աղթամարի մոտ (Ակինեան, Գաւազանագիրք 118): Թովմա Մինասենցը թողել է բազմաթիվ ձեռագիրներ, որոնցից մեզ ծանոթ են՝ 1) Աւետարան 1420 թ. (Ձեռ. Վասպ. 322), 2) Աւետարան 1425 թ. (անդ 352), 3) Աւետարան 1428 թ. (Նոտարք 87), 4) Մաշտոց 1445 թ. ուր մի ընդարձակ հիշատակարանում

տալիս է Ռշտունեաց Ս. Յակոբ վանքի շինութեան պատմութեանը՝ Նոտարք 136—9), 5) Գանձարան 1445 թ. (անդ 146), 6) Նարեկ 1452 թ. (անդ 170): Այս բոլորն էլ Աղթամարում: Բացի սրանցից իր քրոջ որդի Հայրապետ կրօնավորին կամ մի ուրիշին գրել տվել և ինքն էլ ծաղկել է 1) Աւետարան 1441 թ. (Ձեռ. Վասպ. 384), 2) Աւետարան 1444 թ. (Նոտարք 133 և Ձեռ. Վասպ. 387—8, 392—3), և թերևս 3) Աւետարան 1446 թ. (Նոտարք 152 = Ձեռ. Վասպ. 396): Այս բոլորը նմանապես Աղթամարում: Ամբողջութեան համար հիշենք նաև մի հիշատակարան 1440 թվից, ուր պատմում է Աղթամարի գրավումը և կողոպուտը՝ քուրդ ամիր Փիրիբէգի ձեռքով՝ 1431 թ. (Ձեռ. Վասպ. 312—3): Ձեռ հավատում այն հարևանցի տեղեկութեան, որ տալիս է Լալաեանը (Ձեռ. Վասպ. 317), իբրև թի № 144 Աւետարանը 1419 թվին ծաղկել է Մինասենց Թուման: Հիշատակարաններում այդպիսի տեղեկութեան չկա: Այլ գրված է միայն՝ թէ ձեռագիրը գրել է Թումա արեղան Պատրկայ վանքում, որ Մինասենց Թումայի կացարանը չէ եղած: Այս բոլորը գնում են 1420 թվից մինչև 1452 թ. որ անում է 32 տարի: Այս թվականից քիչ հետո էլ պետք է վախճանված լինի: Նրա մասին վերջին հիշատակութեանը 1490 թվից է, որ տալիս է իր քրոջ որդի Հայրապետ արեղան՝ Աղթամարում արտագրած իր մի Աւետարանում: Բայց այս հիշատակութեանը (ծնողների հետ միասին!) անցած անցած և արդեն մոռացված մի բանի ձևն ունի (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12 բ): Թովմա Մինասենցի կարեւորագույն աշխատութեանն է իր Տարեգրութիւնը, որից հատվածներ մեջ է բերում Փիրգալէմեանը Նոտարքում, էջ 41, 57, 71, 74, 77, 87, 95, 102, 104, 118, 122: Իսկ ավելի ամփոփ տեղեկութեան է տալիս իր «Ձորս ընկերք, որ է ճանապարհորդութիւն Վանայ մինչև կոստանդնուպոլիս» աշխատութեան մեջ (տպ. Թիֆլիս 1882), էջ 176: Ըստ այս տեղեկութեան, Թովմա Մինասենցի Տարեգրութիւնը սկսում է 1419 թվից և պատմում է 33 տարիների պատմութեանը: Նախ պատմում է մորեխի մեծ պատուհասը, ապա Շահուլիսի արշավանքը, Ղարա-Յոսուֆի մահը, Սքանդարի կոթիկերը՝ շրջակա ամիրաների հետ, Վանի առումը, Մակուայ բերդի գրավումը, Մըմրուտ լեռան հրաբուխի ժայթքումը, որ ուրիշ հայ պատմագրերի մոտ անհայտ է մնում: Պատմութեանը հասնում է մինչև 1452 թվից (տես Ձեռ. Դաղեան, Բ. 57 բ և Հայասպ. 127):—Թե իբրև գրիչ և թե իբրև նկարիչ կամ ծաղկող՝ գովում են նրա գործերը. բայց ահա թե ինչ է

— 189. Թովմայ քահանա, գրիչ. օրինակեց Մաշտոցը ետակիմ գյուղի Ս. Աստուածածին եկեղեցում, 1465 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 77:

— 190. Թումայ, հայր Մկրտիչ արեղայի, որ Աղթամարում, Յովհաննէս քահանայի համար օրինակեց Գանձարանը, 1466 թ.—Նօտարք 224:

— 191. Թումայ, որդի Յոհաննէս քահանայի, որ Աղթամարում, Մկրտիչ արեղային գրել տվեց մի Գանձարան, 1466 թ.—Նօտարք 224:

— 192. Թումա եպիսկոպոս, նվիրակ էր Իլվով քաղաքում (Էջմիածնի կամ Երուսաղէմի կողմից), 1467 թ.—Պատմ. Անևոյ 110 > Նօտարք 228, Աղգապ. 2175:

— 193. Թումա, հայր Յովհաննէս քահանայի, որ Ոստանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1925, 258:

— 194. Թիւմա, որդի Սարգիս քահանայի և Թոռն նախորդ Թումայի.—անդ:

— 195. Թումայ, հոգևոր հայր Կիրակոս երեցի, որ Բաղէշում և Աղթամարում գրեց մի Ճառընտիր, օգնութեամբ նույն Թումայի, 1467 թ.—Նօտարք 230:

— 196. Թումայ, հայր Ղազար գրչի, որ Խիզանի Գամաղիէլ վանքում, Սարգսի համար գրեց մի Աւետարան, 1468 թ.—Ձեռ. Վասպ. 452:

— 197. Թումայ, մերձավոր Սարգսի, որ Խիզանի Գամաղիէլ վանքում, Ղազար գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1468 թ.—Ձեռ. Վասպ. 452:

— 198. Թումա քահանա, հոգևոր հայր և ուսուցիչ գրչութեան Գրիգոր գրչի, որ օրինակեց Աղթամարում մի Աւետարան՝ Ջուլալ տիկնոջ համար, 1470 թ.—Ձեռ. Վասպ. 460:

— 199. Թումա կրօնավոր, որդի Ստեփանոսի, երկուսն էլ մերձավոր Փաշայի, որ Թովմա Առաքեալի վանքում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1471 թ.—Ձեռ. Վասպ. 464:

— 200. Թումայ քահանա, հայր Յովհաննէս քահանայի, որ Խիզանում, Սահակ, Ատոմ և Փաշա անուն անձերի համար գրեց մի Աւետարան, 1474 թ.—Ձեռ. Վասպ. 470:

— 201. Թումա, հայր տանուտեր Պետրոսի, որ Վանում, Ազարիա քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 475:

— 202. Թումայ քահանա, որդի Գրիգոր քահանայի. գրիչ. Աղթամարում օրինակեց մի Աւետարան, տանուտեր Սաղաղայի համար, 1476 թ.—Ձեռ. Վասպ. 481—2:

— 203. Թումա, որի հիշատակին մի խաչքար կա Թէոդոսիայի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցում. 1478 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. Ի Լեհ. 350:

— 204. Թումայ, որդի Սահակի և Թոռն Խոսրովի, որ Բռնաշէն գյուղում Մխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485:

— 205. Թումայ քահանա Նախիջևանի. շնորհեց Յայսմաւուրքի օրինակը Գրիգոր արեղային՝ արտագրութեան համար, 1481 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 301:

— 206. Թումա արեղա, հորեղբայր Վարդան արեղայի, որ Կտուց անապատում, Պաշատուր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 488:

— 207. Թումայ Վանեցի, իր որդիքն են Քարիմշայ, Պղըրշայ և Ատոմ, երեքն էլ խոջա և տանուտեր Վանում, 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 495—6:

— 208. Թումա, որդի Յովհաննէսի և եղբայր Ղարիպշահի (տես այս անունը), որ Նիկողայոս եպիսկոպոսին՝ Արծկէի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 501—2:

— 209. Թումա, եղբայր Յովհաննէս եպիսկոպոսի, որ Խիզանում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 503:

— 210. Թումա, որդի Եղանբախչի և հանգուցյալ նղբայր խոջա Ղուբաթի, որ Արաշ գեղաքաղաքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 257:

— 211. Թումա, որդի տանուտեր Արարշահի, որ Աղբակի էրընկանի գյուղում, Մարգարայ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 511:

— 212. Թումայ, որդի Ստեփաննոսի և մորեղբայր Դովլաթխաթունի, որ Աղթամարում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12:

— 213. Թումայ Քաջարի և ընտրեալ փիլիսոփայ, ուսուցիչ Յակոբ կրօնավորի, որ Աղթամարում օրինակեց Աւետարանը՝ Խոջա Միրիջանի համար, 1493 թ.—Ձեռ. Վասպ. 520:

— 214. Թովմա (կամ Թովմաս) Ա Սողուղլուեցի, կաթուղիկոս Աղուանից, հաջորդեց Շմաւոն Ա կաթուղիկոսին և իրեն էլ

հաջորդեց Առաքել կաթողիկոսը: Թվականը շատ անորոշ է: Ըստ ճալիթի վանքում գտնված իր տապանաքարի՝ մեռել է 1475 թ. [«Ի թվ. ՋԻԴ հանգիստ Թովմայ կաթողիկոսին»]: Կա մի արձանագրություն էլ, որով Առաքել կաթողիկոսը գնել է ճալիթ գյուղը 24 = 1511 թ. բայց մի այլ տեղեկությունը Առաքելը (տես № 102) հաջորդել է Թովմային 1481 թ. և նստել է մինչև 1493 թ.: Ըստ մի այլ արձանագրության, որ գտնվում է ճալիթում, «Ես տէր Առաքել թղկա (իմս կաթողիկոս) կանգնեցի սբ խաչս և նորոգեցի Եկեղեցւոյս պուխն... ՋԻԴ (1475) թվոյ տէր Թովմասայ կաթողիկոսին Աղուանից, որ ուլոքն նստի պատրիարք շորհօք զտան» (Բարխուտ, Աղուանից երկ. 249): Պակաս մնացած բառը, ինչպես և վերջին բառերի անհաջող ընթերցումը թույլ չեն տալիս որոշելու թե 1475 թիվը ո՞ւմ համար է: Բարխուտ. Աղուանից երկ. 249—250, Թովման մեռած է համարում 1475 թ. իսկ Պատմ. աղվ. Բ. 18 ասում է որ Թովման հաջորդել է Շմաւոն Ա-ին 1482 թ. և մեռել է ճալիթի վանքում 1495 թ. Այս վերջին թվականը ձեռք բերելու համար անշուշտ հեղինակը տապանագրի ՋԻԴ = 1475 թիվը կարդացել կամ ուղղել է ՋԽԴ = 1495:—Տես և Ջամբո 78, Շահխաթ. Բ. 380—81, Ձեռ. Դաղեան, Ա. 89 ր:

— 215. Թումայ կրոնավոր, աշակերտ և հոգևոր որդի Աղթամարի Ստեփաննոս կաթողիկոսի եղբոր՝ Ներսէս արքեպիսկոպոսի. գրիչ. գրել է մի Աւետարան Աղթամարում, 1495 թ.— Թորոս աղբ. Բ. 446: (Ակինեան, Գաւազանագիրք 115 ՋԽԴ = 1495 թվականը ուղղում է ՋԺԴ = 1465):

— 216. Թումայ, որդի Դանիէլի և ելբայր Յովհաննէս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 ր:

— 217. Թումայ արեղա Աղթամարցի, գրեց մի Մաշտոց՝ Բուշերիկում, 1499 թ.—Հացունի, Դաստիար. էջ 62:

— 218. Թումաս, իշխան Աղուանից, որդի Աւան մեծ իշխանի և հայր Ջալալի (ԺԵ դար).—Բարխուտ. Պատմ. Աղուանից, Ա. 132, Արցախ 107:

— 219. Թումայ Կաֆայեցի, աշակերտ Վրթանէս վարդապետի. գրեց մի տաղ՝ նոր վկա Պարոնլոյսի վրա, որ նահատակվեց Կաֆայում, 1567 թ.: Տաղը՝ 20 տուն, հրատարակված է Նոր վկ. 409—12 (տես և Ձեռ. Կարին. էջ 2):

— 220. Թովմաս Գաղաթացի, պատրիարք Պոլսի «1581—87 թ». հաջորդեց Յովհաննէս Ա-ին.—Ազգագ. 2284:

— 221. Թումայ եպիսկոպոս Տաթևու, միաբան Հարանց անապատի («1608 թ»), ուր և ուսուցիչ էր. ապա՝ Կիրակոս քահանայի հետ գնաց Հոշանց գյուղը, ուր միասին հիմնեցին նոր անապատ: Դարձավ առաջնորդ և վարդապետ Շամախու:—Առաջ. պատմ. 192, 198:

— 222. Թումայ վարդապետ տաղասաց. ունի թուրքերեն երգեր (ԺՋ կամ ԺԷ դար).—Տաղեան, Ցուց. 892:

— 223. Թովմաս Վանանդեցի (ի Գողթնեաց), հայ տղապրության ուսնվիրաններից.—Ջուզ. 122, Չամչ. Գ. 662—3, Տաղեան, Ցուց. 670, Լէօ, Հայկ. տպագր. Ա. 324 նն:

— 224. Թումաս հերձվածող. Նոր-Ջուզայում սկսեց քարոզել մի նոր հերձված. Գրիստոսին համարում էր սոսկ մարդ, մերժում էր մեռելների հարուստունը և վերջին գատաստանը, չէր ընդունում ո՛չ խաչի նշանը, ոչ հաղորդութունը և ոչ 7 խորհուրդները, չէր ճանաչում հոգևորականություն և եկեղեցական նվիրառեցություն: Խաչատուր Կեսարացին ժողով գումարելով՝ գատաստանից նրան և վտարեց (1642):—Ջրբ. սարկ. Բ. 69 կոչում է նրան «ուսթա Թումիկ (դերձակ)»: Ջուզ. 115. ընդարձակ տես Անյայտ ազանգներ, էջ 23—40:

— 225. Թովմա վրդ. Վանանդեցի. գրել է «Ոտանաւոր ներբող սրբազան տեղեաց Հայոց աշխարհի» 1655 թ.—Այբարատ 164, 177, 255, 263, 315:

— 226. Թովմաս Բերիացի. կաթողիկամիտ. կաշառքով գնեց Պոլսի պատրիարքական աթոռը, բայց չկարողանալով վճարել խոստացած կաշառքը, դուրս վտարվեց և փախավ Հոռո (1644): Վերադառնալով Պոլիս՝ պատրիարքարանի առաջը բարձրացրեց և աթոռը Եպարքոսից գնելով՝ նորից գահ բարձրացավ, հակառակ ժողովրդի կամքի (1657): Թովմասը բռնությամբ էր վարում իր պաշտոնը: Ժողովուրդը զայրացած՝ ամբաստանեց նրան պետության առաջ: Դատապարտվեց ու բանտարկվեց և բանտի մեջ թունավորվելով՝ սպանվեց ի վրեժ (1658 թ):—Ազգագ. 2470, 3518—21:

— 227. Թովմա Ա Ռշտունի, մոր կողմից ազնվական էր, իսկ հոր կողմից Ռշտունեաց Յերիչայ գյուղից, որով և կոչվում է Յերիչցի (նաև Տողլանբէկեան): Հաջորդեց Յովհաննէս Թիւթիւնչիին և նստավ կաթողիկոս Աղթամարի «1681—1698 թ»: Իր

շքախմբով գնաց էջմիածին և Եղիազար կաթուղիկոսից ստացավ իր օծումը (1683), որով և Աղթամարի աթոռը հպատակեցրեց էջմիածնին. Եղիազար կաթուղիկոսի մահից հետո, զօտվելով էջմիածնի հետ, Նահապետ կաթուղիկոսը պաշտոնանկ արեց նրան և Աւետիս եպիսկոպոսին կաթուղիկոս օծելով՝ Աղթամար ուղարկեց (1697): Թովմա կաթուղիկոսն էլ ոչ միայն վճռեց նրան, այլ և ի հեճուկս Վանն էլ զբավելով՝ իր թեմին միացրեց: Ապա կաթուղիկոս օծեց Սահակ Արծկեցուն՝ նախ իբրև իրեն օգնական և հետո իբրև հաջորդ:—Հաւաք. 63, Աղգապ. 2648, 2664, 2868. Ակինեան՝ Գաւազանագիրք, էջ 142—145:

— 228. Թովմա Խօշկաշինեցի, Իսավերտենց, ունիթոռական, գավառահայր Նախիջևանի: Թուրք-պարսկական պատերազմի ժամանակ, երբ Արևելյան Հայաստանը տակնուվրա էր լինում, հազարից ավելի կաթովիկ հայ ղուրս հանեց երկրից և մեծ ղօժվարութեամբ անցնելով Մեծ ու Փոքր Հայքից, բերեց բնակեցրեց Ձմիւնիա (ժԸ դարի կեսին): Նորից է խմբապրել և հրատարակել լատինական Պատարագամատոյցի (Միսալ) հայ թարգմանությունը (Վենետիկ 1768):—Տաշեան, Ցուց. 305, Սիսական 406—408, Գաթըրճեան՝ Պորգմտ. 468:

— 229. Թովմա Բ. Աղթամարցի, «Գագիկ թագավորի ցեղից», կաթուղիկոս Աղթամարի «1761—1783 թ»։ հաջորդեց Գրեզոր Զ կաթուղիկոսին. գնաց էջմիածին և Յակոբ կաթուղիկոսին հնազանդություն հայտնելով՝ արձակվեց նզովքից: Իր ժամանակ, Արբանամ վրդ. Մոկացին, քուրդ բէզ Աւդուլահ խանի պաշտպանութեամբ, հայտարարեց իրեն ինքնագլուխ կաթուղիկոս Մոկաց: Թովման նզովեց նրան, բայց անօգուտ: Թովման շինել է Աղթամարի դարպասը և եկեղեցու գավիթը:—Ջամբո 97, Հաւաք. 64, Ակինեան՝ Գաւազանագիրք 152—158, Աղգապ. 3073:

— 230. Թումա Բ Ամկեցի, կաթուղիկոս Աղթամարի, հաջորդ Գրեզոր ժ Գաւաշցու և նախորդ Հազար Բ Մոկացու (ժԸ դար):—Հաւաք. 63 (կեղծիք):

— 231. Թովմա զպիր, արտագրել է Սոկրատը, ժամանակն անհայտ.—Սոկր. յոջ. էջ ժգ, ժէ, ձա: (Ըստ Մ. վ. Տէր-Մովսէսեան, անդ՝ ձա սույն Թովման՝ Փիլոն Տիրակացու քարտուղարն է հենց, ուրեմն և 696 թվից):

— 232. Թումայ ուսումնական, «որ էր յԱսորպատական նահանգէ, ի մասնէ Գողթնեայց, ի գեղջէ Վանանդայ»։ մի ինչ որ պատճառով գնացել էր Հալէպ քաղաքը, ուր գրել տվեց Պօղոս ա-

ռաքյալի թղթերի թարգմանությունը հայերենից արաբերեն: Չեռագիրը գտնվում է Աթոնի վանքում. գտավ Մառը: Թվականն անհայտ. տես այս մասին Բանասէր 1901, 47:

*ԹՈՏՈՐԻԿ, ար. < հուն. Θεόδωρος > Թեոդորոս անվան նոր հուն. Todori ձևից. հմմտ. Theodoricus (Ֆրանս. Théodoric) հիմնադիր Օստրոգոթների կայսրութեան (454—526) և մի քանի ուրիշ Վիսիգոթ թագավորներ: Մեր մեջ անսովոր է. բայց կա մի անգամ հիշված՝

— Թատրիկ Ուոհայեցի, Արշթթոնք ցեղից, եղբայր Իշխանիկուրացիից Փիլաոտոս իշխանի ձեռքով՝ 1083 թ.—սեռ. Թօրօկայ (այլ ձ. Թօտօկայ) Ուոհ. 224:

*ԹՈՐԱՄԱՆ, ար. ժղ. թրք. toraman «գիրուկ, թմբիկ» բառից. կամ եղել է անձնանուն և կամ մականուն, որից և Թարամանեան ազգանունը: Այս ազգանունն էր կրում ճարտարպետ և հայ ճարտարապետութեան պատմութեան հոշակավոր մասնագետ Թորոս Թորամանեանը (Շապին-Գարաիխարցի), որ մեռավ Երևանում, 1934 թ.:

*ԹՈՐԱՄԻՇ, ար. < թրք. تۆرەمەش töremek «աճել, սերել, առաջ գալ» բայի անց. դերբ. töremiş «աճած, սերած» ձևից: Իբրև անձնանուն գտնում եմ հիշված մեր մեջ 1655 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 42 ր): Սրա վրիպակ գրչությունն եմ համարում Թարամիշ, որ տես առանձին:

*ԹՈՐԱՍԱՆ, < թրք. تۆرەسەن töresen «աճիս, սերիս, բազմանաս» բառից. հմմտ. նախորդը Թարամիշ: Իբրև ար. անձնանուն գտնում եմ մեր մեջ մի անգամ գործածված 1671 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 80 ր) և մի անգամ էլ իբր իգ.՝ անթվական մի հիշատակարանում, Ձեռ. Վասպ. 186 (Թաւրասան խաթուն ձեռով):

*ԹՈՐԳՈՄ, ար. < երբ. ԹՈՐԳՈՄ Thogarmā անունից. այս անունով հայտնի է Նոյի որդի Յարեթի որդի Գամբրի երրորդ որդին (Մն. ժ. 3 և Ա. մնաց. ա. 6):—Սորենացու մոտ (Ա. Ե) դարձել է Նոյի թոռան թոռ՝ Թորգոմի հայր ղնելով Թիրասը, որ ըստ Մն. ժ. 2 Գամբրի եղբայրն է և Թորգոմի հորեղբայրը: Այս կեսը նկատում է և ինքը Սորենացին. «Նոյնպէս և գթիրաս չորրորդ ի Նոյն, իսկ Յարեթայ երրորդ. թեպէտ ըստ մերում թարգմանութեան ոչ ուրեք ի բնագրի գտանի»։—Իբր. բառի ճիշտ ընթացքով է Thogarmā, բայց կա նաև ԹՈՐԳՈՄ Thorgamā տարբերակը: Ըստ այսմ հունարեն տառադարձված է Թորչամά, Թօրչամά, Թօրչոմά, որից էլ հ. Թորգոմա (Հիւբշ. 335): Ս. Գրքում

— 4. Թորոսակ, տեր Թլպաղայ բերդի. Հարպիկ իշխանին մատնեց հունաց Պետոս զորավարի ձեռքը (1051 թ). — Ուռհ. 110:

— 5. Թորոս Սաղբկայ, ոսկեգեղ էր պատրաստում այն Աւետարանի համար, որ օրինակեց Յովհաննէս երեցը Սանդղկայ վանքում, 1053 թ.—Rapport Arm. 40:

— 6. Թորոս, որդի Քրիստափոր քահանայի, Արկնիւում նահատակվեց թուրքերի ձեռքով՝ 1062 թ.—Ուռհ. 139:

— 7. Թորոս կիւրապաղատ, որդին էր Հեթում անուն հայի. հավանաբար նախապես կառավարիչն էր Սարբերդի. Փիլարդոսը կարգեց նրան կիւրապաղատ Ուռ հայի (Նդեսիա). Սելճուքեաննեբրից պարտված՝ քաջվեց Մալաթիա, իր աներ Դարբիէ իշխանի մոտ. Դդուշ ամիրան վերահաստատեց նրան իբր կիւրապաղատ Եդեսիայ՝ 1094 թ. երբ Դդուշը սպանվեց, Թորոսը հիւրասիրեց նրա որդի Ռատուանին և օգնեց նրան նստելու Սուլթան Հալէպի. հաղթեց թուրք ամիրաներին. օգնեց և հիւրասիրեց Սալակրաց Բողուէն Բուլիոն զորավարին, որ դավաճանությամբ սպանեց նրան և տիրեց Եդեսիոյ (1099).—Ալիշան, Շնորհ. 188, 312. Ազգապ. 1321. Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Ա. 475 (—յիշում են Ուռհ. (Եմ) Բ. 145, 154, Միխ. աս. 403. Ուռհ. 300, 316. Վրդ. կբ, կգ. Միխ. աս. իա. (կոչում են Թէոդորոս):

— 8. Թորոս, որդի Ռուբէն Ա-ի և կրտսեր եղբայր Կոստանդին Ա իշխանի Ռուբինեանց. տեր էր Կիլիկիայի լեռնակողմի բերդերին. իր աղջիկն է Արտա՝ կին Նրուսաղէմի Բաղդին Ա Թապավորի, որ իշխեց 1100—1118 թ.—Սիսուան 47:

— 9. Թորոս Ա. իշխան Ռուբինեան. որդի և հաջորդ Կոստանդին Ա-ի. հաղթեց հույներին, գրավեց Անարզաբան և մինչև Կեսարիոյ Կիլիստոս բերդը, ուր լուծեց Դագիկ Բ Թապավորի սպանիչ Մանդալեան եղբայրներից իր վրեժը «1111 թ»: Այնքան անվանի եղավ, որ Կիլիկիան նրա անունով կոչվեց Թորոսի երկիր: Շինել է Դրազարկ վանքը, ուր և թաղվեց: Իշխել է «1100—1129 թ»: Մնում է իր շրջապատ արձանագրությունը Անարզաբայի բերդի Զօրավարաց եկեղեցու վրա. «Ի կամս ամենասուրբ Ներորդութեան ես Թէոդոս... Սեբաստոս, որդի Կոստ...որդոյ Ռուբենի շինեցի զեկեղեցիս (վանն) փրկութեան հոգւոյ իմոյ և յիշատակ ծնողաց իմոց և ի կենդանութիւն... (բարե)խաւսութեամբ... յիշեալիք զԹէոդոս, որդի իմ զԿոստանդին ի սուրբ յարժանաւոր յաղալթս ձեր ի Քս Յս ի Տէր մեր ի թվին...» (տես Սիսուան 239):—Վրդ. կե, կէ. Ուռհ. 269, 316, 318—320, 334,

337—8. Միխ. աս. իա. Հեթ. պտմ. խզ. ժմեկ. Վահր. ոտ. 194. Սմբ. պտմ. 88—90, 92, 136. Սամ. անեց. 121, 128, 135—6. Մխ. այրիվ. 19, 76. Պտմ. կիլ. 204. Պտմ. ուռբ. 214. Նկպաք. 101. Պտմ. լմբ. 238. Մին. համդ. 37, 38.—սեռ. Թորոսի՝ Ուռհ. 298, 306, 318—320, 337. Վահր. ոտ. 195—6. Սմբ. պտմ. 89. Պտմ. կիլ. 204. Պտմ. ուռբ. 214—5. Պտմ. լմբ. 238. Նկպաք. 102. Մին. համդ. 38.—Թորոսայ՝ Վրդ. կե, կգ.—Հայապ. 343, Սիսուան 48—50: Դարգել 11—12:

— 10. Տէր Թորոս, փորագրիչ. Դրիգորի և Ղուկասի հետ միասին գծագրել ու փորագրել են Մշու Առաքելոց վանքի նկարագրող դուռը, 1134 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 232, Տարօնեցի՝ Արրտ. 1909, էջ 983:

— 11. Թորոս աղա, մի խաչքար է կանգնեցրել Արցախու Վարանդա գավառի Աւետարանոց գյուղում ՈԶ=1157 թ.—Բարխուտ. Արցախ 98 (անշուշտ թյուրիմացություն է. աղա բառը այն ժամանակ գոյությունն չունեիր. թվականը պետք է կարդալ ՌԶ=1557):

— 12. Թորոս Բ. իշխան Ռուբինեանց «1145—1168 թ»: Լևոն Ա իշխանի որդին էր. հորը հետ գերի տարվեց Պոլիս «1141 թ»: Հորը մահից հետո, երբ Հունաց Յովհաննէս Կոմնենոս կայսրը բանակ կազմեց Կիլիկիա արշավելու համար, ինքն էլ զինվորագրվելով այդ բանակին, եկավ նրա հետ Կիլիկիա: Այստեղ փախավ բանակից և իր երկու եղբայրներին՝ Ստեփանէի և Մլեհի հետ միացած, կազմակերպեց հայկական բանակը, հունաց զորքը դուրս քշեց և նվաճված Կիլիկիան ազատեց («1145 թ»): Այսպես վերականգնեց նա կործանված Ռուբինեան պետությունը: Կայսրը զայրացած՝ իրար ետևից նրա դեմ ուղարկեց Անդրոնիկոս Կոմնենոս, Անդրոնիկոս Եւփեբրէն, Կոստանդին Կալամանոս զորավարներին, ապա Իկոնիայի Մաղսուտ սուլթանին, ինչպես նաև Անտիոքի Ռենէ-դը-Շատիյոն իշխանին: Թորոսը բոլորին հաղթեց և Կիլիկիայի սահմանները մեծացրեց ու ընդարձակեց: Ունեցել է նաև զբաղանջ զործեր (ըստ Զարբ. Հին դպր. 783):— Կիր. 62, ա. Վրդ. կգ. Կր. եր. 400, 402, 410, 413, 418—9, 423, 428. Միխ. աս. իդ (=իզ), իե (=իդ), իզ (=իե). Հեթ. ժմեկ. Վահր. ոտ. 197, 201—8, 210. Սմբ. պտմ. 94—100, 136. Պտմ. կիլ. 204—7. Պտմ. ուռբ. 215—6. Պտմ. լմբ. 238. Սամ. անեց. 128—131, 133—6, շար. 142. Օրբ. ժմ. 19. Մխ. այրիվ. 19, 20? Նկպաք. 102. Մին. համդ. 38—40.—Թեոդորոս՝ Վրք. շնորհ. 49.

խաչքար է կանգնեցրած Խաչկավանքում (Կարին), 1229 թ.—Մարգրիտեան, Տեղագր. 81:

— 31. Քորոս գրիչ, Հոռովկայում օրինակեց մի ժողովածու, Դուրթ եպիսկոպոսի խնդրանք, 1231 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 100, Ձեռ. Վենետ. Բ. 1223:

— 32. Քորոս գրիչ, Հոռովում արտագրեց մագաղաթյա մի Աւետարան, Աւետիս քահանայի համար, 1242 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 441:

— 33. Քորոս վարդապետ, ուղեկից Հեթում Ա թագավորի՝ Մանգոյ խանի մոտ գնալու ժամանակ «1254 թ».—Կիր. ծգ. [Ըստ Խաչիկեան, Տեղեկ. Արմֆանի, 1941, № 2, էջ 83 հավանաբար Կոստանդին կաթողիկոսի եղբորորդին էր]:

— 34. Քորոս քահանա, թուղթ կոկելով օգնում էր Կիրակոս գրչին, երբ սա օրինակում էր Աւետարանը՝ Յովսէփ քահանայի համար, Մաշկեոր վանքում, 1259 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 55 ր:

— 35. Քորոս արքեպիսկոպոս, թագավորական քարտուղար Հայոց Կիլիկիոյ. սրա ձեռքով կնքեց Հեթում իր պարգևագիրը Վենետկեցիներին, 1261 թ.—Ալիշան, Հայ-Վենետ. 32, 34: Սիսուան 485 ր:

— 36. Քորոս որդի Գրիգորի, եղբոր Կոստանդին Ա կաթողիկոսի, հորեղբորորդի Հոռովկայու Քորոս քահանայի (ստացող). հիշված է 1262 թ.—Նաթանեան, Տեղեկ. Սեբաստ. 84, Քորոս աղբ. Ա. 188, Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 333):

— 37. Քորոս քահանա, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը Գոններ անապատում, Յովհաննէս պրքայեղբոր համար, 1263 թ.—Սիսուան 146:

— 38. Քորոս, որդի Հեթում Ա թագավորի, որ 1259 թվին «ձիւտորեցոյց գորդին իւր զպարոն Քորոս»: Հորը բացակայութեան ժամանակ, երբ Եգիպտացիք արշավեցին Կիլիկիա, իր եղբոր՝ Լևոնի հետ պատերազմի դուրս եկավ նրանց դեմ և քաջութեամբ կռիւթով՝ ընկավ Մառիի պատերազմում, «1266 թ»: Նրա մահը այնպես աղետալի էր, որ նույն իսկ Սուլթանը «յոյժ արտմեցաւ, բարկացաւ սպանողացն, և սպանողքն ասացին, թէ մեք ոչ գիտացաք թէ որդի թագաւորի է. զի զբազումս սպան ի մեզանէ, և զբազումս խոցեաց. ապա յետոյ մեք ջան ի վերայ եղեալ սպանաք զնա»:—Կիր. ծգ. Միխ. աս. յաւել. և յիշ. Անսիգք Բ3. Անանուն ժմ. 24. Քորոս աղբ. Բ. 352 (կեղծիք). Մա-

ղաք. ար. 40, 43, 44. Վահր. ոտ. 219, 223. Սամ. անեց. շար. 151, 161. Պամ. կիլ. 211. Պամ. ոււր. 221. Պամ. լմբ. 242. Վրդ. ղթ. Հեթ. ժմնկ. Ձեռ. օշ. 98 ր. Օրբ. ժմ. 26. Սմբ. պամ. 124—5, Մի. այրիվ. 83. Մին. համգ. 44. Դրնդ. 305.—սեռ. Քորոսի՝ Մաղաք. ար. 39, 40, 42. Պամ. լմբ. 239. Դրնդ. 305.—գրծ. Քորոսի՝ Մաղաք. ար. 20.—տես և Տաշեան, Տուց. 333, 1041, Ջարբ. թրգմ. 567: Հմմտ. № 131: Դարդել 16—19:

— 39. Քորոս քահանա, որդի Գորգ քահանայի և եղբորորդի Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի կաթողիկոսի, որ նրա համար Հոռովկայում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի ընտիր մագաղաթյա Աւետարան՝ 1253 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 359, 360), Նույն Քորոս քահանան Հոռովկայում, իր ծախքով գրել և ծաղկել է տվել մի ձուր Աւետարան՝ Քորոս Ռոսլին գրչին, 1262 թ. և ապա՝ Սիոն եպիսկոպոսի ձեռքով նվիրել է Արքակաղին վանքին՝ 1266 թ: Դարձյալ նույն գրչին գրել է տվել մի ուրիշ գեղեցիկ Աւետարան, և ընծայել է Լևոն Գ թագավորի որդի Հեթումին (Բ), երբ նա դեռ «համբակ» էր (1267 թ): Խնդրել է Վարդան Արևելացուց և գրել է տվել նրան «Վասն բանին մասանց»՝ աշխատութեանը (Տեղեկ. Արմֆանի 1943, № 2, էջ 83, Ձեռ. Վենետ. Բ. 866):—(Պետք է նկատել որ Կոստանդին Ա կաթողիկոսը ունեւր երկու եղբորորդի՝ մեկը իր Գրիգոր եղբորից, մյուսը Գէորգ (քահանա) եղբորից. երկուսն էլ կրչվում են Քորոս, բայց առաջինը աշխատակաւ է, երկրորդը քահանա, ինչպես երևում է Սիսուան 151 տրված ազգաբանական տախտակից):—Նաթանեան, Տեղեկ. Սեբաստ. 82, Քորոս աղբ. Ա. 185, 186, 189, 324—7. Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1924, 330—2. Ձեռ. Վենետ. Ա. 651. Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի 18, Ձեռ. Հալէպի, Բ. 5 ր և 140 ա:

— 40. Քորոս, եղբայր Ստեփանոս գրչի, որ Վահկայի մոտիկ Ընդայ վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ Մարտիրոս քահանայի խնդրանք, 1269 թ.—Ձեռ. Վասպ. 96:

— 41. Քորոս քահանա, որդի Թէոդոս քահանայի և եղբայր Կոստանդին Հափսիմեցի քահանայի, որ Կիլիկիայում գրեց մի Աւետարան, 1269 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 656:

— 42. Քորոս Երեց Ռաբինենց, ծաղկող. ունի շատ գեղեցիկ լուսանցազարդեր մի Աստուածաշնչում, որ գրված է Կիլիկիա 1270 թ. կազմել է նաև նույն Աստուածաշնչի ցանկերը.—Տեղեկ. Արմֆանի 1943, № 2, էջ 83, Ձեռ. էջմ. 149, Ջարբ. թրգմ. 123—125. Սիսուան 534 ա:

— 43. Քարոս, անտես Կիլիկիայի Պորին անապատի, 1270 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 235, Սիսուան 152:

— 44. Քարոս Ռուլին (Ռուսլին Հոսովկայեցի, նշանավոր գրիչ և մանրանկարիչ, որ հիշված է նախ 1255 թ. (Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի, էջ 27): Գրել, նկարազարդել և գույնը գույն ակունքներով զարդարել է մի ճոխ Աւետարան, Հոսովկայում, 1256 թ. Կոստանդին Ա. Բարձրբերդցի կաթողիկոսի համար (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 140 ա), մի երկրորդը՝ դարձյալ նույն կաթողիկոսի համար 1260 թ. Հոսովկայում (Շողակաթ 200), մի երրորդը՝ նրա եղբորորդի Քորոս քահանայի համար, 1262 թ. (Նաթանեան, Տեղեկ. Սեբաստ. 82, Քորոս աղբ. Ա. 187. այս ձեռագրի պատկերների մանրամասն նկարագրութունը տալիս է Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1924, 322—334), մի չորրորդը՝ նույն 1262 թ. Լևոն Գ-ի համար, երբ դեռ գահաժառանգ էր (Շողակաթ 201) և վերջապես մի հինգերորդը՝ 1268 թ. Հեթում (Բ) արքայորդու համար (Քորոս աղբ. Ա. 324—7): Այսպեսով, մեզ ծանօթ գործերի մեջ, նրա անունը հիշատակվում է 13 տարի, 1255—1268 թ.

— 45. Քարոս Վանկցի, հորեղբայր Քորոս սարկավազի, որ օրինակեց Նոր Կտակարանը Մեծքարի վանքում, 1274 թ.—Ձեռ. Կես. ածած. 63 բ:

— 46. Քարոս եղբորորդի Առաքելի Հնազանդեաց, նշանավոր կազմարարի, որի մասին տես առանձին. 1274 թվին Քորոսը արդեն մեռած էր.—Ձեռ. Կես. ածած. 63 բ:

— 47. Քարոս ձիաւոր Սսեցի, հայր Կարապետ դպրի, որ Յակոբ գրչին օրինակել տվեց Մանրուսմունքը՝ 1274 թ.—Manus. brit. mus. 85 ա:

— 48. Քարոս սարկավազ, գրիչ. Մեծքարի վանքում, Յակոբ արքեպիսկոպոսի և Ներսէս կրօնավորի համար օրինակեց Նոր Կտակարանը, 1274 թ.—Ձեռ. Կես. ածած. 63 բ:

— 49. Քարոս քահանա, խնամակալ Կոստանդին նորընծա քահանայի, որին Յովհաննէս քահանան երախա ժամանակից պահել մեծացրել էր և վերջումն էլ Սկևռայ վանքում, Ստեփաննոս քահանային մի Մանրուսմունք գրել տալով, նրան էր նվիրել՝ 1275 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 244 բ:

— 50. Քարոս վարդապետ, Դրազարկի վանքում Բարեկ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1282 թ.—Manus. brit. mus. 18 ա—Հմմտ. № 58:

— 51. Քարոս գրիչ. Նորոգէս միայնակյացի համար Մուշում արտագրեց Նոր Կտակարանը, 1284 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 810:

— 52. Քարոս երեց, գրել է մի Պատարագամատոյց՝ 1289 թ.—Գաթըրճեան, Պարզմտ. 86:

— 53. Քարոս գրիչ Կիլիկեցի, 1289 թ.—Տաշեան, Ժղվ. առակաց Վարդանայ 45 և Սրբ. պարզմտոյցք 85—87:

— 54. Քարոս գրիչ, օրինակեց Պատարագամատոյցը՝ Կոստանդին Բ Պրօնագործ (ε1286—9 թթ) կաթողիկոսի քեռորդի Նիկաւայոս սարկավազի համար:—Չարբ. Թրգմ. 266:

— 55. Քարոս, որդի Սիր Օշինի Պայլենց, որի հիշատակին իր ժառանգները գնեցին մի Աւետարան՝ 1292 թ.—Ձեռ. Միւնխ. էջ 8 բ:

— 56. Քարոս, օգնեց Յովհաննէս արքայեղբոր, երբ սա արտագրում էր մի ժողովածու, 1279—1293 թվերի միջև.—Շողակաթ 204:

— 57. Քարոս, գրիչ, եղբայր Քովմաս եպիսկոպոսի. Դրազարկում օրինակեց Աւետարանը, 1291 թվին. երբ Ստեփաննոս կաթողիկոսը մեռաւ (ε1293 թթ), նոր կաթողիկոսի ընտրութեան ձեռնարկելու համար, Հեթում Բ Թագավորը Քորոսին և Քովմասին Արևելք ուղարկեց, իբր խնդրակ: Սրանք եկան նախ Թաղէս Առաքելի վանքը, առաջնորդ Տիրացու եպիսկոպոսի մոտ: Сборн. Матер. 29, էջ 11, Ձեռ. Ագուլ. (Արլտ. 1911, 223—4):

— 58. Քարոս վարդապետ և փիլիսոփա, Դրազարկի վանքում օրինակեց Աւետարանը Յովսէփ փիլիսոփայի համար՝ 1295 թ.—Բարխուտ. Արցախ 41.—Հմմտ. № 50:

— 59. Քարոս քահանա, ուսուցիչ Յովհաննէս գրչի, Սարտիշարի Պորին անապատում, 1295 թ.—Սիսուան 151 և ն, Տաշեան, Յուլց. 817—8:

— 60. Քարոս, միաբան Սկևռայ վանուց. Կոստանդին փակակալի հետ կտակակատար էր կարգված Ատեփաննոս քահանա Իկոնիացու, 1296 թ.—Սիսուան 106:

— 61. Քարոս ոմն, որ երիտասարդ հասակում վախճանվել է և նրա գերեզմանի վրա մի թաղքար են կանգնեցրել, հարավային Վայոց ձորի Փաշալու գյուղում, 1297 թ.—Սիսուան 177:

— 62. Քարոս քահանա Կիլիկեցի, օգնեց ասորի Ֆարաճ բժշկին՝ կազմելու «Բժշկարան ձիոյ և առհասարակ գրաստնոյ»: Այս ասորի բժիշկը երկար տարիներ Բաղդադ քաղաքում լինելով հմուտ էր արաբերենի և արաբական բժշկութեան: Երբ Կիլիկիա

ևկավ, Սմբատ Գ Թագավորը (1295—8) հրամայեց կազմել ձիադարմանական մի գիրք: Ասորի բժիշկը, որ երեխ հայերենի մեջ հաջողակ չէր, մեծ աղաչանքով իրեն օգնութեան կանչեց Կիլիկեցի այս Թորոս քահանային, որ թե արաբերենի տեղյակ էր և թե հայերեն գրչութեան մեջ հույժ հաջողակ: Բժիշկ Ֆարաճը և Թորոս քահանան միասնաբար, պրպտեցին Ճընայ, Ապի-Նուսուֆի, Ռաշիտի և այլ բազմաթիվ հնդիկ ու Բաղդադցի արաբ բժիշկներին գործերը և կազմեցին վերոհիշյալ գիրքը: Այս գիրքը 182 հատվածներով տալիս է լիակատար ու մանրամասն տեղեկություններ. օրինակ ձի ճանաչելու միջոցները, նրանց գույների զանազանությունը, տեսակները, ձիերի հիվանդությունները և նրանց դարմանները, ձիերի զանազան մոլուխություններն ու պակասությունները և դրանք վերջացնելու միջոցները ևն ևն: Ունի 108 նկար՝ զանազան տեսակ թամբերի, նաև նոր բառերի մի շատ մեծ պաշար, որոնց հավաքումը մեծապես պիտի նպաստի հայերեն միջնադարյան բառարանի հորինման համար: Սույն պատվական ձեռագիրը, որ Ռուբինյան Թագավորական գրադարանի զարդերից մեկն էր կազմում, հասել է մեզ և գտնվում էր Թավրիզում, ոմն դերձակ Շիրմազանի մոտ: Ավելի ուշ նա վաճառել է չնչին գնով (10 ոտրլի) ՝ Խաչիկ աղա Սարաճեանին, որի ժառանգները իր որդիներն են: Ձեռագրիս ավելի ընդարձակ նկարագիրը տես Ձեռ. Թաւր. էջ 137—8: Հմմտ. Միսուան 487:

63. Թորոս, եղբայր Սարգիս քահանայի, որ Գերձերի վանքում, Խաչատուր սարկավազին գրել տվեց մի Աւետարան, 1299 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 684:

64. Թորոս Գ. որդի Լևոն Գ-ի և եղբայր Հեթում Բ-ի, տեր Պապեռոնի: Ծնվել է 1270 թ. (Ձեռ. օշ. 99 բ). ամուսնացավ Կիպրոսի Ղուզոն Գ Թագավորի Մարգարիտ աղջկա հետ («1286 թ»): Երբ Հեթումը վանք քաշվեց, աթոռը հանձնեց Թորոսին «1294 թ»։ բայց երկու տարի հետո, Թորոսը հրաժարվեց գահից և ինքն էլ վանք քաշվեց: Հեթումի հետ, «1296 թ» գնաց Պոլիս՝ իր քրոջը տեսութեան: Վերադարձին, իր եղբայրը՝ Սըմբատ Գ, որ Ռուբինեանց գահն էր բարձրացել, բռնեց նրան և խեղդեց, որպեսզի գահը իրեն մնա (1298—9):—Հեթ. Ժմնկ. Ձեռ. Օշ. 100 բ, 101 ա. Վահր. ոտ. 236. Սմբ. պտմ. 125—7. Սամ. անեց. շար. 153—4, 163—4. Պտմ. կիլ. 212. Պտմ. լմբ. 242. Անանուն Ժմ. 28. Յիշատ. (Karst Դաստն. էջ 5). Մին. համգ. 46—48.—սեռ. Թորոսի՝ Սմբ. պտմ. 127. ZAPh 1, 182. Հեթ. Ժմնկ.

Ձեռ. օշ. 100 բ. Մին. համգ. 47—49. Սամ. անեց. շար. 154—5. Առաք. պտմ. 483.—գրծ. Թորոսի՝ Յիշատ. (Չարբ. թրգմ. 390, 740).—տես և Տաշեան, Յուց. 906:

65. Թորոս քահանա Վահկացի, գրիչ. օրինակեց Գործք Առաքելոց և Թուղթք, Կոստանդին քահանայի համար (ԺԳ դար).—Manus. brit. mus. 10 բ:

66. Թորոս քահանա, տվեց Գործք առաքելոցի մի օրինակ՝ Յովհաննէս քահանային՝ արտագրելու համար (ԺԳ դար).—Տ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ յիդ:

67. Թորոս գրիչ. արտագրել է Մովսէս Երզնկացու «Շընորհն մեզ Տէր ի գիշերի» երգի մեկնությունը, 1300 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 133:

68. Թորոս վարդապետ, փակակալ. սրա ձեռքով Աւետիք Խոտաճարակը շինել տվեց Կաֆայի Ս. Երրորդութիւն եկեղեցին, 1305 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 511—2 (տես և Աւետիք № 29): Հմմտ. № 120:

69. Թորոս, ջամբուլա Ռուբինեան պետության, 1307 թ.—Միսուան 485 բ:

70. Թորոս, քրոջ որդի Կոստանդին քահանայի, որ Մլիճի վանքում գրել տվեց Գրոխորոն գիրքը, 1307 թ. այս թվին Թորոսը արդեն վաղամեռիկ էր եղած.—Manus. brit. mus. 241 բ, 242 բ, 244 ա. Միսուան 74 բ:

71. Թորոս սարկավազ, Մլիճի վանքում Կոստանդին քահանայի համար արտագրեց Գրոխորոն գիրքը, 1307 թ.—Manus. brit. mus. 245 ա. Չարբ. թրգմ. 673—4:

72. Թորոս վարդապետ Մեծքարի վանուց, անդամ Սսոյ «1307 թվի» ժողովի.—Ազգապ. 1787:

73. Թորոս վարդապետ, փիլիսոփա, վանահայր Չորոյ վանքի, անդամ Սսոյ «1307 թվի» ժողովի.—Միսուան 156 բ, Ազգապ. 1787:

74. Թորոս եպիսկոպոս Մաշկևորցի, անդամ Սսոյ «1307 թ» ժողովի.—Ազգապ. 1785:

75. Թորոս վարդապետ Կրակեցի, անդամ Սսոյ «1307 թ» ժողովի.—Ազգապ. 1786:

76. Թորոս, որդի Ղազարի, եղբայր Ստեփանոս քահանայի, որ Մեծփայ վանքում, Մխիթար վարդապետին գրել տրվեց մի Աւետարան, 1307 թ.—Ձեռ. Վասպ. 156:

- 77. Քարոս Զտիկ, Լեոն Դ թագավորի Դարդասի զլխավորը, անդամ Սոսյ «1307 թ» ժողովի.—Ազգասպ. 1787:
- 78. Քարոս, փոխանորդ Գուստասայլի՝ Այասուս, 1309 թ.—Ալիշան, Հայ—Վենետ. 76:
- 79. Քարոս, որդի Կարապետ քահանա գրչի, Երզնկացի, մեռավ 1310 թ.—Ձեռ. Վասպ. 156:
- 80. Քարոս սարկավագ, ծաղկող և նկարիչ. նկարադարգել է մի Աւետարան, որ գրեց Մեր գրիչը, 1311 թ.—Ձեռ. Քաւր. 70—71:
- 81. Քարոս վարդապետ, ստացող. օրինակել տվեց մի Շարական, որ սկսեց նախ Գրիգոր քահանան և ապա վերջացրեց Ներսէս գրիչը, 1312 թ.—Manus. brit. mus. 95 ա:
- 82. Քարոս, եղբայր Ներսէս գրչի, որ օրինակեց Շարականը՝ Քարոս վարդապետի համար, 1312 թ.—Manus. brit. mus. 95 ա:
- 83. Քարոս քահանա, իր եղբայր Կարապետ կրօնավորի հետ միասին, Միակեցեի վանքում, Թառակէս գրչին գրել աւելեց մի Աւետարան, 1313 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 708:
- 84. Քարոս տանուտեր, գրել տվեց Արճէշում՝ Յովսէփ գրչին մի Աւետարան, 1314 թ.—Ձեռ. Վենետ. 660:
- 85. Քարոս, երեց Անարզաբայի Ս. Աստուածածին եկեղեցու. մեռել էր արդեն 1314 թ.—REA 2, 283, Գաթրճեան՝ Գորգմտ. 84, Չարբ. թրգմ. 265:
- 86. Քարոս «նախնի» (?) Աւետիք քահանայի, որ Հարթ գավառի Դանեվանք գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1316 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 465:
- 87. Քարոս արքահայր Դրազարկի. Գաղտին Նղրցու հետ դեսպան գնաց Անգլիոյ Եղուարդ Ա թագավորին, 1317 թ.—Իւրբճեան, Հայկկն Կիլիկիա 26, Տես № 122:
- 88. Քարոս, տեր Ճոֆրէկլայի (կամ Չոֆտէրկայի), պրոքսիմոս, Այասի մաքսատան կառավարիչն էր 1307 թ. (Սիսուան 368 ա). մասնակցեց իբրև անդամ Սոսյ «1307 թ» և Աստանայի «1317 թ» ժողովին.—Ազգասպ. 1787, 1819, Սիսուան 258, 486:
- 89. Քարոս գրիչ. օրինակել է Աւետարանը, Կիպրոս կղզում՝ 1318 թ.—Ձեռ. Կարին. 21:
- 90. Քարոս, հորեղբայր Գոզոս քահանայի, որ Փոսի ա-

- նապատում գրել տվեց մի Աւետարան, 1319 թ.—Ձեռ. Սեր. (ՀԱ 1924, 516):
- 91. Քարոս Հումկլայեցի, ավագերեց դռան արքունի Օշին թագավորի (1308—1320). հաջորդեց Կոստանդին ավագերեցին. ներկա էր Աստանայի կրօնական ժողովին «1317 թ»: Օշին թագավորի խնդրանք Յակոր քահանային գրել տվեց մի Ժամագիրք, Սաղմոս, Մանրուսումնք, Շարական և Տօնացոյց (բոլորը մի տփի մեջ), 1319 թ.—Աթան. յռջ. ժէ. Աբերկ. էջ թ. Ձեռ. Օշ. 101. բ, 102 ա. Ազգասպ. 1819. Ձեռ. Հալէպի, Ա 12:—Հմմտ. № 109:
- 92. Քարոս վանական քահանա, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը՝ Վարդան քահանայի համար, 1280—1320 թվերին.—Ձեռ. Քաւր. 27:
- 93. Քարոս, հայր Վարդան քահանայի, որ գրել տվեց Աւետարանը Քորոս քահանա գրչին, 1280—1320 թվերին.—Ձեռ. Քաւր. 27 բ:
- 94. Քարոս Զաւտիկ, որդի Ճոֆրի. սրա թելադրութեամբ Մեծփանոս Կրակացին ստացավ Գէորգ Սկևաացու Մեկնութիւն Եսայեայ գիրքը՝ 1320 թ.—Սիսուան 547 բ:
- 95. Քարոս քահանա, հայր Կոստանդին Գ Կեսարացի կաթողիկոսի «1307—1323 թ», որ նախապես էր եպիսկոպոս Կեսարիոյ.—Ալլոյանճեան, Գատմ. հայ Կես. Բ. 1843:
- 96. Քարոս գրիչ. օրինակել է «Աղօթք Գրիգոր ճգնաւորի Յեսուացւոյ» 1322 թ.—Ձեռ. Կարին. 2:
- 97. Քարոս, որդի Վահրամ քահանայի և եղբայր Բարսեղ երէցորդու, որ Հալէպում գնեց մի հին Աւետարան, 1323 թ.—Ձեռ. Կես. ամած. 64 բ:
- 98. Քարոս, որդի Վահրամի և եղբայր Գրիգոր գրչի, որ Ակների վանքում օրինակեց Ոսկերեանի Մեկնութիւն թղթոցն Գոզոսի, 1325 թ. երբ Քորոսը մեռած էր.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 572:
- 99. Քարոս գրիչ. օրինակել է Քովմա Աքուիւնացու Գիրք եօթն խորհրդոց, Գլածորի վանքում, 1325 թ.—Ձեռ. Կարին. 30:
- 100. Քարոս, քահանա «նաւսիկոս», հսկեց արտագրութեան այն Աւետարանի, որ օրինակեց Սարգիս քահանան՝ 1326 թ.—Rapport Belgique 87:
- 101. Քարոս, որդի Գեարոսի և եղբայր Յովնանէս գրչի, որ Քանգեր տիկնոջ համար օրինակեց Աւետարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 396 բ:

— 102. Թորոս քահանա, որդի Ստեփաննոս քահանայի և եղբայր Յովհաննէս գրչի, որ իր քեռորդի Ներսէս վարդապետի համար օրինակեց Մանրուսմունքը՝ 1328 թ.—Manus. brit. mus. 87 ա:

— 103. Թորոս Ժառանգ, միաբան Ակների վանից, 1329 թ.—Սիսուան 155 բ:

— 104. Թորոս քահանա, եղբայր Ներսէսի, որ Փոսի վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1329 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 518):

— 105. Թորոս, քեռորդի Հայրապետի, որ Կիլիկիայի Փոս անապատում օրինակեց «Սանդուղք աստուածային ելից» և «Յոհան աստուածաբան», 1329 թվին: Թորոսը արտագրեց վերջին ճառը.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 86 բ:

— 106. Թորոս միայնակյաց, միաբան Փոսի վանից, ուր թուղթ էր կոպում Ներսէս գրչի համար՝ արտագրելու Աւետարանը, 1329 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 518):

— 107. Թորոս քահանա, գրիչ. օրինակել է Ճառընտիրը Կրակայ գյուղաքաղաքում, 1329 թ.—Ձեռ. Կարին. 76:

— 108. Թորոս, շինել է տվել Թէոդոսիայի Ս. Սարգիս եկեղեցու դուռը՝ ՉՀԹ=1330 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 349 և Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. էջ 38: (Առաջինը դնում է ՉՀԹ=1530 թիվը, երկրորդը ՉՀԹ=1330 թ: Այս երկուսից ավելի ստույգ է երկրորդը, որովհետև նույն դռան կողմնակի արձանագրությունը կրում է ՊԺԵ=1366 թվականը: Անշուշտ նախ բուն արձանագրությունն է գրված և ապա կողմնակի մի մարզու հիշատակը):

— 109. Թորոս Հոռոկլայեցի, գրիչ. Սարգիս քահանայի համար Դրազարկում օրինակեց մի Աւետարան, 1331 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 436: (Երևի սրա հետ նույն են՝ Թորոս Հոռոկլայեցի գրիչ, որ հիշվում է 1331 թ. Տաշեան, Ճուղ. 1028 և Թորոս փիլիսոփա, գրիչ, որ Դրազարկի վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1331 թ. ըստ Սմբատեանց, Երնջակ 151):—Հմտ. նաև № 91:

— 110. Թորոս Մշեցի կամ Տարօնեցի, որդի Սարգսի. նշանավոր մանրանկարիչ. իր աշխատություններից նշանավոր է Սասյի Նչեցու Աստուածաշունչը, որ ծաղկել է 1318 թվին Գլաձորում (Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի, էջ 13): Նրա մյուս գործերը կրում են 1314, 1321 և 1332 թվականները (տես Հայագ. 526, 548): Վերջին թվականով (1332) հիշվում է այն Աստ-

ուածաշունչը, որ Ներսէս վարդապետը գրել տվեց Գայլեձորում (Ձեռ. Վենետ. Ա. 127): Տարակույս չկա որ նույն է սրա հետ Թորոս Տարօնեցին, որ ծաղկեց այն Ոսկեփորիկը, որ օրինակեց Սարգիս արեղան Գլաձորի անապատում, 1317 թ (Ձեռ. Վենետ. Բ. 857—9): Դարձյալ նույն է Թորոս նկարիչը, որ նկարագորդել է մի Աւետարան, որ գրել էր Կիւրեղ սպասավոր բանի, Գլաձորի վանքում, 1321 թ. (Manus. brit. mus. 23 բ): Տեղի հիշատակությունը չունենալու պատճառով՝ հաստատ չիմ կարող ասել թե նաևն է արդյոք նաև այն Թորոս նկարիչը, որ ծաղկել և նկարագորդել է մի Աստուածաշունչ, որ գրեցին Կիրակոս և Յովհաննէս Երզնկացիք, 1318 թ. (Շողակաթ 211): Յովսէփեան, Քաղբակեանք 232 ծան. սխալմամբ կոչում է Դաւիթ Տարօնեցի և հիշում է նրա ծաղկած Աւետարանը՝ գործ Սասյի Նչեցու, 1323 թվից (ցանկում, էջ 297 ուղղված է): Նրա ծաղկանկարներից նմուշներ տես Սիսական 133—138:

— 111. Թորոս, որդի Վահրամի և եղբայր Գրիգոր գրչի, որ Կիլիկիայում օրինակեց մի Աւետարան, 1334 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 698:

— 112. Թորոս նորընծա քահանա, եղբայր Յովհաննէս արեղայի. ապրում էին Երուսաղէմի Ս. Սիոնում, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 113. Թորոս արեղա, որդի Մարտիրոս քահանայի. ապրում էին Երուսաղէմում, Ս. Սիոնում, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 114. Թորոս քահանա Ս. Սիոնի (Երուսաղէմ). նոր էր մեռել 1335 թվին.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 115. Թորոս ոմն Չաղզաղ, հիշված է Երուսաղէմում, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 349:

— 116. Թորոս քահանա, գրիչ. օրինակեց մի Շարական, Աւագ անապատում, 1336 թ.—Շողակաթ 213:

— 117. Թորոս, գործակալ Սորձեանի Քլաղի վանքի, 1336 թ.—Նաթանեան, Արտօսը Հյստ. 152:

— 118. Թորոս քահանա, գրիչ. օրինակեց Նարեկը՝ 1336 թ.—Ձեռ. Կարին. 176:

— 119. Թորոս սարկավագ, Կոպիտառայ դղյակում, Առաքել գրչին գրել տվեց Մանրուսմունքը՝ 1338 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 24:

— 120. Թորոս վարդապետ, որդի Գրիգորիս քահանայի և

եղբայր Ներսէս քահանայի. աշակերտ Աւետիս խոտաճարակ բարբուռու: Հիշված է 1340 թվին, երբ Թորոսը ստացաւ վարդապետական զավագանւո՛ւ—Տաշեան, Յուլ. 499: (Դժբախտաբար չէ հիշատակված տեղը. բայց հանգամանքները այնպես են, որ սուլյն Աւետիս խոտաճարակ բարբուռին՝ Կաֆայի նշանավոր վարդապետն է (№ 29), և հետևաբար այս Թորոս զավագանակիր վարդապետն էլ վերի № 68 Թորոս փակակալն է: Այսպեսով պարզվում է նաև Վիեննայի Մխիթարեանց № 183 ձեռագրի (Մանրուսմունք) գրութիւնն վայրը, որ է Կաֆա):

— 121. Թորոս Մխիթարինց, գլխավորն էր Այասի մաքսատան. հիշված է 1314 թ. (Միսուան 368 ա): Նույն անձը հիշվում է նաև Թորոս Միքայէլեանց անունով, իբրև պալատական Լևոն Ե-ի. դեսպան ուղարկվեց Ավինիոն՝ Պապի մոտ, օգնութիւն խնդրելու համար Եգիպտացոց դեմ, «1342 թ.»—Ազգապ. 1864—65, Միսուան 559 ա:

— 122. Թորոս Թափրոնց, ավագերեց Ռուբինեան արքունիքի, դասապետ և նշանավոր երաժիշտ: Կոստանդին Թագավորի հայր Պաղտինի հետ դեսպան էր գնացել Լևոն Դ-ի կողմից Եւրոպա (1307 թ): Ներկայացել է նաև Անգլիոյ Եղուարդ Բ Թագավորին, որ գրում է այս առթիվ առանձին թուղթ (1308 թ): Մհոն է 1342 թ:—Միսուան 234—5, Հայապ. 545:

— 123. Թորոս, վանահայր Մովսիսավանքի, անդամ Սոյ «1343 թվի» ժողովի.—Ազգապ. 1870:

— 124. Թորոս քահանա, գրիչ. Սուրղաթում (Խրիմ) օրինակել է Յովհան Մայրավանեցու «Սրատք վարուց» հազվագյուտ գործը, 1352 թ.—Շողակաթ 97: Նճւյն է արդյոք՝

— 125. Թորոս քահանա, Սուրխաթում Գրիգոր Սուքիասեանց գրչին օրինակել տվեց մի Աւետարան, 1354 թ.—REA 10, 41:

— 126. Թորոս արեղա Ալվարցի (Բասն) գրիչ. օրինակեց Իտալիայի Պիզա քաղաքում Իննովկենտիոս Գ պապի Մեկնութիւն Պատարագի 1354 թ. որ նույն թվին թարգմանել էր Թաղէոս Եպս. Կաֆայի.—Այրարատ 545, Ձեռ. Վիեն. 7:

— 127. Թորոս, որդի Սիրունի՝ հորեղբոր Աբրահամ քահանայի, որ Հռոմիլայի Մակաղբիւր գյուղում ստացավ մի Աւետարան, 1357 թ.—Ձեռ. Վիեն. Ա. 613:

— 128. Թորոս ավագ մարաշախտ Ռուբինեան պետութիւն, Պաղտինից հետո, որ մեռել էր 1337 թ., հայր Վասիլի և Լիպո-

բիտ զորավարի, որ նահատակվեց Սսի կամուրջի վրա 1370 թ.—Միսուան 542 ա, 548 բ:

— 129. Թորոս Մացի, սիր, Կոստանդին Ե Թագավորի սիրելիներից էր և նրա զորքերի «չաւուշը»: Երբ Տարսուսի ամիրա Մանչակ Շահարոզլի սուլթանը խարդախութեամբ հանկարծ Սսի վրա արշավեց, Թագավորի հետ միասին այս Թորոսն էլ զուրս եկավ նրա դեմ, կովեց քաջութեամբ, և թեև հաղթեցին թշնամուն, բայց երևի թե այս Թորոսը սպանվեց (1368 թ):—Միսուան 543:

— 130. Թորոս քահանա, գրիչ. Ամիթում արտագրեց Աւետարանը Արդլմսեհ քահանայի համար՝ 1373 թ.—Ձեռ. Վիեն. Ա. 617:

— 131. Թորոս, որդի Լևոն Զ-ի Լուսինեան. մեռել է Երուսաղէմում և նրա շիրմի վրա կառուցվել է տաճար և հիշատակարան, 1386 թ.—Յուզիկ Բ. 518: (Միսու տեղեկութիւն. այդ հիշատակարանները պատկանում են Հեթում Ա-ին, յանուն իր Թորոս որդու, որ ընկավ Եգիպտացոց դեմ պատերազմում. տես վերը № 38:

— 132. Թորոս արեղա Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանուց. Սեղեստրոս արեղայի և Ստեփանոս արքեպիսկոպոսի հետ միասին հաժատքի համար նահատակվեցին Սեբաստիայում, 1387 թ.—Նոր վկ. 139 (որ և Քէոզորոս 142):

— 133. Թորոս Սսեցի, գնացել էր Մակենցիա քաղաքը. հետք տանելով երեք օրինակ Միսու, որոնք կարգի բերելով արտագրեց Սարգիս-Յակոբոս բժիշկ քահանան, 1391 թ.—Գաթըր-ճեան, Պարզմա. 470:

— 134. Տէր Թորոս, նահատակվել է 1393 թ.—Առաք. պամ. էջ 485:

— 135. Թորոս, հայր Գրիգոր քահանայի, որ գնեց մի Յայսմաուրք՝ Տիրատուր քահանայից, 1394 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 100:

— 136. Թորոս, որդի Յուստինէ խաթունի, որ վերաբացեց Բարբերդի Խաղճեանեայ կործանված վանքը 1395 թ.—Նոտարք 7 (ընդարձակ տես Յուստինէ):

— 137. Թորոս կրօնավոր, որդի Մովսէսի և եղբայր Ստեփանոսի, ստացող և նորոգիչ ձեռագրի, 1396 թ.—Տաշեան, Յուլ. էջ 416:

— 138. Թորոս մեծ, սաղասոց. իր մի սաղք տես Manus. brit. mus. 120: Ամենաուշը ժԴ գարից է, որովհետև ձեռագ-

գիրը գրված է 1412 թ: Կոչված է մեծ, զանազանիլու համար հաջորդներին:

-- 139. Թորոս, տեր Սմանակի, մարաջախտ թագավորության հայոց, Հեթումից հետո (ԺԴ դար).—Սմբ. պտմ. 137:

— 140. Թորոս եպիսկոպոս Կեսարիայի. երեի ուխտի էր գնացել Երուսաղէմ, ուր Ս. Յարութիւն տաճարի մեծ դռան մարմարէ սյունի վրա փորագրել է տվիլ իր հիշատակությունը՝ 1417 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ. Կես. Ա. 915:

— 141. Թորոս, որդի Ղազարոսի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1424 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 645:

— 142. Սիր Թորոս Կոստանց, ձիավոր Կիպրոսում: Երբ Եգիպտացիք արշավեցին Կիպրոս, Լևոն եպիսկոպոսի եղբոր՝ Կոստանդին երեցի հետ ղուրս եկավ նրանց դեմ կռիվու, բայց ընկավ պատերազմում, 1425 թ.—Բակուրան, Կիպրոս կղզի, 56, 118, Սիսուան 561 ա:

— 143. Թորոս դասակալ Ս. Լուսավորչի գերեզմանի Ջորեհանդիստ վանքի, 1429 թ.—Նօտարք 92:

— 144. Թորոս քահանա, որդի Կոստանդին ավագերեցի, երկուան էլ միաբան և ինամատար վերակացու Մելիտինէի Հայոց Ս. Գրիգոր վանքի, 1438 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 453:

— 145. Թորոս եպիսկոպոս Ս. Կարապետի վանուց, թղթակից անդամ էջմիածնի համազգային մեծ ժողովի «1441 թ».—Մեծոփ. յիշ. ա:

— 146. Թորոս արեղա, միաբան Սեպուհ լեռան վանքի. շնորհեց իր Սաղմոսի օրինակը Յովհաննէս գրչին՝ արտագրության համար, 1442 թ: Արդեն կոչված է «արիօք պատեալ ծերունի» 1445 թ:—Նօտարք 129, 135:

— 147. Թորոս, միաբան Ապահունեաց ուխտի, 1449 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 296:

— 148. Թորոս, հորեղբայր Ատոմ քահանայի, որ Աղթամարում Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—Ձեռ. Բուլգ. (ՀԱ. 1937, 580):

— 149. Թորոս, պորձակալ Խորձեան գավառի Խլպաշի վանքում, 1464 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 341=Նօտարք 218:

-- 150. Թորոս արեղա, Երուսաղէմում օրինակեց Աւետարանը՝ 1465 թ.—Նօտարք 222:

— 151. Թորոս, մերձավոր Յովհաննէս քահանայի, որ Ոս-

տանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 258:

— 152. Թորոս, որդի պարոն Յովհաննէսի, որ Սեբաստիայի Շեղզենի գյուղում, Մինաս գրչին գրել տվեց մի Յայսմաուրք, 1469 թ:—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1929, 11:

— 153. Թորոս, հայր Կիրակոս կրոնավորի, որ Եկեղեաց գավառի Կայիփոսի վանքում, Հայրապետ գրչին գրել տվեց մի Սաղմոս, 1470 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 305:

— 154. Թորոս ոմն, որ մի քանի ընկերներով միասին մի Աւետարան է գրել տվել Մելքիսեթ գրչին, 1477 թ:—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 261:

— 155. Թորոս պարոն, հայր էլպաշի պարոն էմին պէկի, որ Կեսարիայում, տէր Յովանէ նաղաշին գրել տվեց մի Ճաշոց՝ 1481 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1848:

— 156. Թորոս, հոգևոր որդի մղզախի Մանուկի, որ Կեսարիայում գրել տվեց մի Ճաշոց՝ 1484 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1849:

— 157. Թորոս սարկավագ, աշակերտ Յովհաննէս գրչի, որ Կեսարիայում օրինակեց Ճաշոցը՝ 1484 թ. Թորոսն էլ օգնում էր իր ուսուցչին և թուղթ էր կռկում.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1849:

— 158. Թաւրոս, եղբայր Յոհաննէս քահանայի, որ Բերկերի Առեղս գյուղում, Սարգիս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 508:

— 159. Թորոս, մերձավոր Աստուածատուրի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1488 թ.—Ձեռ. Վեներ. Ա. 492:

— 160. Թորոս Հոռնկլայեցի, որդի Սուլթանշահի. հավատքի համար նահատակվեց «1494 թ».—Չամչ. Գ. 515. Նոր վկ. 332. Աղգապ. 2216:

— 161. Թորոս, հայր Յովանէս արեղայի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում գրեց մի Յայսմաուրք 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կեպ. Բ. 1850:

— 162. Թորոս վարդապետ, աշակերտ Յովհաննէս Համշէնցու (Գրիգոր Տաթևացու գավազանից) և ուսուցիչ Գրիգոր Տարօնացու (շուրջ 1500 թ).—Առաք. պտմ. 340—341, Թորոս աղբ. Բ. 484:

— 163. Թորոս, նշանավոր վարդապետ, աշակերտ Գրիգոր Մնակլարոյցի (ԺՅ դար).—Մ. մաշտ. 336 բ:

— 164. Թորոս կրօնավոր, Թարգմանեց ասորերէնից ժամանակագրական մի գրվածք (1193 թվից ուշ և 1674 թվից շատ առաջ)։—Տաշեան, Ցուց. 490—2:

— 165. Թորոս Տարօնեցի, տաղասաց. սրանից Տաշեան, Ցուց. 794 ք տալիս է երեք երգ. 1) Տէր արարիչ արարածոց, դասուց անթիւ և անմարմնոց, է եէրի կօկի եարատան... 2) Գորունն է բացուեր, վարդն ի պաղչանին, 3) Ֆիղանա պաշլատում պուլպուլար կիպի, վարդն է նստեր ի բարձր որպէս Թագունի: Ձեռագիրը դնում է ԺԶ—ԺԷ դարից. երգիչն էլ հավանաբար ժեղարից է: Առաջին երգը գիտէ նաև Ձեռ. Վենետ. Բ. 960, 963 (միևնույնը երկու անգամ), դժբախտաբար ձեռագիրը ավելի նոր է (ԺԹ դար):

— 166. Թորոս տաղասաց. նսւլն է սրա հետ. ունի մի երգ վարդի և սոխակի վրա.

Երբ քափուր փթըթէ,

Մտիկ արա այն բլրուլին.

Չտերեն արեր իւրն վրան,

Չօրն կենայ վերայ վարդին.

(տես Ձեռ. Բերլինի, էջ 68 ա).—Ձեռագիրը գրված է հաւանաբար ժեղ դարում։—Կա վերջապես մի ուրիշ Թորոս տաղասաց, որ երգել է նմանապես սոխակն ու վարդը.

Պլուուլն ի վարդն ասաց խիստ անողորմ ես,

Որ զիմ արիւնս քեզ հալալ կու դնես...

Թորոս զովէ զվարդն ու զպլուուլն,

Որ ի սիրոյ դամ կու քաշին,

Մեղքն թողած է Թորոսին,

Եւ լսողացդ ամենին (Տաշեան, Ցուց. 851 ա):

— 167. Թորոս եպիսկոպոս Կաֆացի, ձեռնադրված էր Սսում (ժամանակն անհայտ).—Տաշեան, Ցուց. 359:

— 168. Թորոս Եղեսացի, հավատքի համար նահատակվեց Եղեսիայում, «1528 թ».—Չամչ. Գ. 516, Նոր վկ. 369, Ազգապ. էջ 2328:

— 169. Թորոս Մայսնց, Սսեցի. Լեոնբերգի իշխաններից էր. եղավ կաթուղիկոս Սսոյ «1548—1553 թ», իբրև հաջորդ Ղազար Ուլնեցու։—Ազգապ. 2259, Ձեռ. Հալէպի, Բ. 31 ա:

— 170. Թորոս Սեբաստացի (կամ Սսեցի), կաթուղիկոս Սսոյ. հաջորդեց Ներսէս Սեբաստացուն՝ «1653 թ». գնացել էր

Պոլիս, ուր և մեռավ 1657 թ. Թաղման նկարագրությունը տալիս է Երեմ. չէլ. օրագր. 241.—Ազգապ. 2516:

— 171. Թորոս քահանա Պոլսեցի. խլից Պոլսի պատրիարքական աթոռը Կարապետ Կեսարացու ձեռքից, բայց 40 օրից տապալվեց «1680 թ»: Երկրորդ անգամ խլից աթոռը և գահակալից մի տարի «1687—8 թ».—Ազգապ. 2621, 2641:

— 172. Թորոս քահանա Վանեցի, տաղասաց. կոչում է իրեն «Օքսուղ տէրտէր». հիշված է 1695 թվից. իր տաղերից նմուշներ տես Կոստանեանց, Նոր ժող. Ա. 49 և Տէվկանց, Հայերգ 63:

— 173. Թորոս իշխան Չափնդուրի, օգնական Դաւիթ բէգի. նշանավոր ճակատամարտ ունեցավ Չափնդուրի խաների 18,000 անոց բանակի դեմ և հաղթեց (1723): Երկրորդ մեծ պատերազմը մղեց Ճաթալի խանի 12,000 անոց բանակի դեմ և 4000 հոգի կոտորելով՝ դուրս վանեց իր սահմաններից: Օրդուպատի վրա արշավելու ժամանակ, երրորդ մեծ պատերազմը մղեց Ճաթալի խանի դեմ, ուր իրեն օգնական եկավ Ֆրանգուլ իշխանը: Թորոսը հաղթեց թշնամուն. բայց Ֆրանգուլը դավաճանությամբ զենքը Թորոսի դեմ դարձնելով՝ Թորոսը պարտվեց և ընկավ պատերազմի դաշտում (1724 թ):—Չամչ. Գ. 786—8:

† ԹՈՒԹԱԿ, իգ. < հյ. բուքակ թուշուսի անունից, ճիշտ ինչպես պրս. Թրք. توشلی, որ նշանակում է «թուքակ», գործածական է Թուրքերի և Պարսիկների մոտ իբրև իգ. անձնանուն: Այս սնունն էր կրում Պարսից Ճաթալի շահի կանանցից մեկը (տես Ուղեգրութ. Չ. էջ 45): Մեր մեջ Թուքակ իբրև անձնանուն հիշատակված է մի անգամ 1658 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 5 բ), իսկ Թուքի՝ 1749 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 450): Վերջինը այժմ էլ գործածական է Պարսկահայոց մեջ:

* ԹՈՒԹԱՅԷԼ, ար. ասորական անուն է. հմմտ. Թուքայի, որ նախապես Եղեսիայում քուրմ էր Սարբիլուս անունով. դարձավ քրիստոնյա և կոչվեց Թուքայի. նահատակվեց Բ դարի սկիզբը. լատիներէն գրվածքներում կոչվում է Թաքալ. (Լիակ. վրք. սրբ. Ա. 373, 383): Հիշատակված է մեր մեջ մի անգամ (տես տակը). բայց անշուշտ ավելի սովորական էր, որովհետև սրանից ունիք Թիւրքիւեան ազգանունը (Մալաթիա):

— Թուքայի, գրիչ. օրինակեց Պոլսում Աւետարանը՝ Աշոտ սպարապետի համար, 909 թ.—Ձեռ. Դաղեսան, Բ. 28 ա, Նոդա-կաթ 188 (հիշված է նաև ՀԱ 1934, էջ 91):

* ԹՈՒԹԻ տես Թուքակ:

*ԹՈՒՆԻՍԿ, անր. չաղաթ. ٣٧٢: tülag կամ ٣٧٢: tüleg «խաղաղ, համեստ, պարկեշտ» (Будагов, 1, 403): Մեր մեջ մի անգամ իբրև անձնանուն գտնուեմ եմ գործածված 1578 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 438):

ԹՈՒՆԻՍԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ (որովհետև չեմ կարծուեմ թե կապ ունենա ատրպա: ٣٧٢: tulux «տիկ» բառի հետ): Մի անգամ գտնուեմ եմ հիշված՝

— Թուլուխ, հայր Յովհաննէս քահանայի, որ Վանուեմ, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.— Նոտարք 69:

† ԹՈՒՆԱՅՐ, ար. < հյ. բախ+այր «տղամարդ» բառերից, ինչպես ունինք Նորայր, Փիրայր, Տիրայր, Չարնայր: Սրանից է կազմված Թուխայրեանց ազգանունը: Թուխայր ձևը չէ գործածված առանձին. բայց Թուխայրեանց հիշված է Հոռոմոսի (Պոչաւանք) անթվական մի արձանագրութեան մեջ, մի քանի այլ ազգանունների շարքում (Սարգիսեան, Տեղազր. 155, Շիրակ 25, Աբրա. 1870, էջ 271):

ԹՈՒՆԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. բայց թվի թե թուրքերին է, որովհետև ունինք Երևանի շրջանում Թոխանջալու անունով մի գյուղ (Թոխան-շահ անունով անձից այսպես կոչված): Մեր մեջ Թուխան իբրև անձնանուն երկու անգամ գտնուեմ եմ գործածված՝

— 1. Թուխան, ծերունի վանահայր Փերճերի վանից (Կիլիկիա). Կոստանդին քահանային գրել տվեց մի Շարակնոց, 1325 թ.— REA 8, 30, Սիսուան 153 ար:

— 2. Թուխան, որդի Կիրակոսի. մեռավ մատաղ հասակում (թվականն անհայտ). զթուխանն, որ տղայ հասակաւ ի Քրիստոս փոխեցաւ և եթող սուգ անմխիթար մօրն իւրոյ Աննային և ինքն վարդ անուշ և ծաղիկ անթառամ յերկինս փոխեցաւ... (հայրն և մայրն) մնացին մարում (< արաբ. ماخروم maħrūm «զուրկ, կարոտ») յաշխարհի, մայրն կենդանի և լալոտ աչօք յերկրի. և ետ զպղինձն ի դուռն սուրբ Վարդանին՝ յիշատակ Թուխանին».— Ձեռ. Վասպ. 333:

ԹՈՒՆԹԱՄՈՒՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. թվի օտար՝ կա միայն՝

— 1. Թուխթամուր միայնակեց, որդի Սահմադիների և եղբայր Յովհաննէս վարդապետի, որ օրինակեց Աստուածաշունչը իւրթում՝ 1418—1422 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 114:

— 2. Թուխթամուր հիշատակված է նաև անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Թաւր. 73 ր:

*ԹՈՒՆԹԱՆ, ԹՈՒՆԹԱՆԿ, ԹՈՒՆԹԵՆԻ, իգ. համարում եմ բոլորը ծագած պրս. ٣٧٢: tuxtani «խնդրվածք, հայցվածք» բառից, որ առաջանում է ٣٧٢: tuxtan «հայցել, խնդրել» բայից, ինչպես ٣٧٢: xordani «ուտելիք, խմելիք» ծագում է ٣٧٢: xōrdan «ուտել, խմել» բայից: Այս անունով ունինք Թուխթանի Թաթար իշխանուհին՝ Վրդ. պոմ. դէ: Մեր մեջ գործածված է ԺԳ—ԺԶ դարերում, այնուհետև խափանված է:—Հմմտ. հյ. համազորը Խնդրած:

— 1. Թուխթանգ, որի անունով մի խաչքար է կանգնեցրած Երնջակի Ս. Կարապետ վանքի մոտ՝ 1253 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 17:

— 2. Թուխթանկ, դուստր Սարգսի և քույր Կիրակոս քահանայի, որ Թումա քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Ոստան 1414 թ.:—Ղեռ. Վասպ. 299:

— 3. Թուղրեմի, դուստր Հուռոմի և Ելրայր Յովհաննէս քհ. Գանձակեցու, որ Տփղիսի Կրծանիս գյուղում օրինակեց Գանձարանը, 1436 թ.—Ձեռ. Գաղեան, Ա. 27 ր:

— 4. Թուխթանկ, կին Անդրէասի և մայր Աստուածատուր տանուտիրոջ, որ Ռշտունեաց Բերդածորի վանքում, Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1463 թ.—Ձեռ. Վասպ. 443—5:

— 5. Թուխթան, կին պարոն Շահամիրի, որ Մարգիս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1487 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 264:

— 6. Թուխթեն, մեծ մայր Սոնտքար տիկնոջ, որ Սորոտկայ վանքում գրել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բալաղ. 23 ար:

— 7. Թուխթէնի ոմն, հիշված ԺԵ դարում, Ձեռ. էջմ. № 940:

— 8. Թուխթանկ, մայր տանուտէր Մկրտչի, 1505 թ.—Ձեռ. Ներս. 16 ար:

— 9. Թուղխթանկ. կին Թուխթանուկի. մեռել է մատաղ հասակում, որի համար էլ ողբում է դժբախտ ամուսինը.

Այլ կենակցին իմ համեստի,
Թուղխթանկ անուն սրբասիրի,
Որ փոխուեցաւ ի այս ամի,
Ձիս դառնացոյց իբր զլիղի.
Անշէջ հրով սիրտ իմ խարշի.

Մանտրիկ որբեր Պայց յերկրի.
Նորա հոգոյն Տէրն ողորմի,
Զի ինքն քաղցր էր ու բարի:

Թվականը անհայտ է:—Ձեռ. Վասպ. 611:

*ԹՈՒՆԹԱՐ, իգ. տես Դուխթար, որի վրա ավելացրու նաև

— Թուխթար, կին Յովհաննէսի և մայր Զահվիլի, որ Մուղ-
նիում, Մկրտիչ երեցին գրել տվեց մի Գանձարան, 1484 թ.—
Ձեռ. Սանաս. 25 ա:

† ԹՈՒՆԵՐԿ, ար. և իգ. հյ. քույս բառից, ճիշտ ինչպես սև
բառից ունինք Սևուկ անունը: Ավանդված է ժե—ժԸ դարերից
և այժմ էլ դեռ գործածական է իբրև իգ. անուն:

— 1. Թուխի, ար. մերձավոր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւ-
րականում օրինակեց ժողովածու քերթուածոց, 1469 թ.—Ձեռ.
Վենետ. Բ. 1114:

— 2. Թուխիկ հիշված է նաև 1589 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա.
167, իգ.), 1591 թ. (Սմբատեանց, Երնջակ 274, իգ.), 1666 (անդ
240, իգ.), 1747 թ. (Ձեռ. Ն. Բայազ. 47 ա, ար.), 1770 թ. (Ձեռ.
Դաղեան, Բ. 46 ա, իգ.):

*ԹՈՒՆԼԻՇԱՆ, ար. և իգ. Թրք. toxli «երկու տարեկան
զառնուկ» + արս. ան ձահ «թագավոր» բառից: Ավանդված է մեր
մեջ ժե և ժԶ դարերից, այն է՝

— 1. Թուխլիշայ Կանիոպատցի, (սեռն անհայտ), օգնեց
գնելու մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Թաւր. 13 ա:

— 2. Թուխլուշայ, կին Գրիգորի և մայր տէր Դանիէլի, որ
Հոռմկլայում, Գալուստ գրչին գրել տվեց մի Մաշտոց, 1582 թ.—
Ձեռ. Հալէպի, Ա. 168:

† ԹՈՒՆՄԱՄ, իգ. հյ. քույս + ծամ բառերից և նշանակում
է «սևահեր»: Ավանդված է ժե—ժԶ դարերից: Այսպես՝ Թուխծամ
ոմե ժե դար (Ձեռ. էջմ. № 940), 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 749),
նաև՝

— Թուխծամ, կին Ամիրբէկի, որդւոյ Մանուէլ քահանայի,
որ Գեղարքունեաց Կած գյուղւում, Յովհաննէս Արծկեցուն գրել
տվեց մի Ճաշոց (ժե դար).—Ձեռ. Սևան. 18:

† ԹՈՒՆՄԱՆՈՒԿ, ար. հյ. քույս + մամուկ բառերից բարդ-
ված. (բարբառներում քույսմամուկ նշանակում է «նոր հայտնված
կամ անանուն սրբի գերեզման, որի վրա մի փոքրիկ տնակ են
շինում՝ իբրև ուխտատեղի»): Կրճատ ձևն է Թուխմամ: Գործածա-

կան է եղիլ ժե—ժԸ դարերում: Այժմ կա սրանից Թուխմամեան
ազգանունը:

— 1. Թուխմամուկ, որդի տանուտէր Սահակի, որ Խիղա-
նում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1474
թ.—Ձեռ. Վասպ. 470:

— 2. Թուխմամ ձևով ունինք հիշատակված 1711 թ. (Սիւր-
մէեան, Պատմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. 34 ա), 1714 թ. (Տաշեան.
Յուլյ. 678):

— 3. Թուխմամ մանուկ Տիգրանակերտցի. նոր նահատակ-
կանգնել է բռնավորների դեմ, որոնք պահանջում էին ուրանալ
իր հավատը, պատասխանել է համարձակ, բիրով ծեծել են, բան-
տարկել, չարչարել և տեսնելով նրա անսասան կամքը՝ եկեղեցու
դռան գլխատել են, «1784 թ»: Նրա վրա ունինք միայն մի տաղ,
որի ոչ հեղինակը հայտնի է և ոչ էլ նահատակի կյանքի մասին
որևէ այլ լրացուցիչ տեղեկություն: Տաղը հրատարակված է Նոր
վկ. 605—6: Տես և Ազգապ. 3619:

— Առանց թվականի են՝ Թուխմամուկ, որ հիշված է 1373
թվից հետո գրված մի հիշատակարանում (Թորոս աղբ. Բ. 326,
Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 99) և մի ուրիշ Թուխմամուկ (Ձեռ.
Վասպ. 610):

ԹՈՒՆԾԻՆ, սեռն ու ծագումը անհայտ. մի անգամ հիշված
է ժԴ դարում:

— Թուխտին (սեռ. Թուխտինայ), որին տարեկան երկու
պատարագ է նվիրում Գոնցա կին Վահրամի Շահունեցւոյ Տար-
սայիճեանց՝ Հերհերի Ս. Յովհաննէս եկեղեցու մի արձանագրու-
թյան մեջ, 1345 թ.—Սիսական 115:

*ԹՈՒՄԱՐԷԿ, ար. Թումա (Թումա) անունից + բէկ: Գոր-
ծածված է ժե դարում:

— 1. Թումարեկ, «նորարոյս ծաղկեալ զաւակ» Երզնկացի
տանուտեր ոսկերիչ Յովհաննէսի, որ Արճէշում, Կարապետ գրչին
գրել տվեց մի Աւետարան, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 368:

— 2. Թումայ պեկ, որդի Առաքել քահանայի, որ Աղթամա-
րում, Դանիէլ գրչին գրել տվեց մի Ճաշոց, 1444 թ.—Նօտարք,
էջ 135:

— 3. Թումայ բէկ, եղբորորդի Մկրտիչ կրոնավորի, որ Բա-
ղէշում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Յայտաւարք, 1446
թ.—Նօտարք 151:

— 4. Թումաբեկ, որդի Շիրազմամայի, որ մի հին Աւետարան նորոգել տվեց 1470 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 356:

— 5. Թումաբեկ, ամուսին Խաթուն Միլէթի՝ հորաքրոջ տանուտէր Սադադայ Մերենցի, որ Թումայ ջահանային գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Աղթամարայ վանքին, 1476 թ.—Ձեռ. Վասպ. 480—1:

*ՔՈՒՄԱՆ, ար. պէտք է տարբերել Թումա, Թումառ ձևերից, իբրև թթբ. تمان tuman, որ գործածական է նաև պարսկերենում, և նշանակում է «10,000»: Իբրև հատուկ անուն գործածված է նաև մահմեդականների մոտ. ինչ. Կարնեցի ոմն Թուման, որի անունով էլ Թումանի վանքը (տես Իրն-ի Բատուտա Հայոց մասին, էջ 33): Մեր մեջ գործածված է եղել ԺԴ դարից մինչև ԺԷ դար: Արանից է Թումանեան ազգանունը:

— 1. Թումանբեգ, թոռ Շահնշահի, որ Գողթան գավառի Կուպատոսի անապատում, Թումայ Արճիշեցուն գրել տվեց Աւետարանը՝ 1336 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արբտ. 1911, 387):

— 2. Թուման, որի հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրած Արցախի Փիփ գյուղի Սվրեցիքի հանգստարանում, 1351 թ.—Արցախ 299:

— 3. Թուման, որդի Մկրտիչ ջահանայի, որ Բերկրի քաղաքի առաջնորդն էր 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 350:

— 4. Թուման, որդի հանգուցյալ պարոն Յակոբի, ժառանգական խնդրով ներկայացել է Լեհահայոց դատաստանական խորհրդին, 1463 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 87:

— 5. Թուման բեգ, որդի Ջուժա Բ-ի, եղբայր Ղալաբէկի և Ուլուբէկի, Պոռեանց իշխանական տոհմից. հիշված է 1475 թ.—Յովսէփեան, Խաղրակեանք 232, 236:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ և՛ Թուման ոմն Սերաթցի, 1504 թ. (Տաշեան, Ցուց. 55), Թուման պի, որդի Խօջա Գրիգորի Պապաքայ, 1520 թ. (Տաշեան, Ցուց. 276), Թուման 1541 թ. (Միսական 44 և Սմբատեանց, Գեղարքունի 59), 1661 թ. (Ձեռ. Ազուլ.—Արբտ. 1911, 119), 1661 թ. (Ձեռ. Վասպ. 920), 1671 թ. (անդ 940), 1682 թ. (Ջամբո 173): Ջարմանալի է Թուման իգ! 1647 թ. (Ձեռ. Թաւր. 101 բ):

*ՔՈՒՄԱՆԱՆ, ար. < Թումա (= Թումա) անունից + արս. ان zān «թագավոր»:

— 1. Թումաշահ, որդի Դանիէլի և եղբայր Կարապետ քա-

հանայի, որ գնեց և նորոգել տվեց մի Աւետարան, 1401 թ.—Ձեռ. Վասպ. 126:

— 2. Թումաշահ ոմն մերձավոր Դանիէլ սարկավագի, որ Աղթամարում օրինակեց Մաշտոցը, 1404 թ.—Քորոս աղբ. Բ. էջ 277:

— 3. Թումաշահ, հովիվ, որ Ոստանի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցուն նվերներ է արել, 1411 թ?—Ձեռ. Վասպ. 236:

— Հիշված է նաև 1592 թ. (Ձեռ. Վասպ. 734, բայց գրված է Թումանշին, եթե վրիպակ չէ), անթվական՝ սեռ. Թումաշին (անդ 716):

*ՔՈՒՄԱՆԱՆ, ար. < Թումա (= Թումա) անունից + արս. ան յān «հոգյակ»: Ավանդված է ԺՁ—ԺԸ դարերից. գրական ձևն է համարվում Թովմաշան, որից և Թովմանեան ազգանունը: Ամենահին հիշատակությունն է Թումաշան 1562 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 157), 1575 թ. (Ձեռ. Վասպ. 683, 685), 1582 թ. (անդ 696), 1585 թ. (անդ 649), դարձյալ 1585 թ. (անդ 702), Թումանան 1587 թ. (Տաշեան, Ցուց. 319), Թումաշան 1595 թ. (Ձեռ. Վասպ. 742), Թումանան 1605 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 439), 1612 թ. (Manus. brit. mus. 39 ա), Թումաշան 1648 թ. (Ձեռ. Վասպ. 682), Թումանան 1779 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 358):

ՔՈՒՄՄԱՆ, իգ! ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է 1490 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակության մեջ (Ձեռ. Սեվան. 6 ա):

ՔՈՒՇԵՆՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1311 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Թաւր. 73 ա):

ՔՈՒՇԻԿ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. արդյոք Կյ. թուշ «այտ» բառից է: Մի անգամ գտնում եմ հիշված ԺՁ դարում (Ձեռ. Սանաս. 7 բ): Կենդանի է և այժմ:

ՔՈՒՇԻՋԱՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. արդյոք Թուշիկ անվան-փաղաքչակման է: Մի անգամ գտնում եմ հիշված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասպ. 450):

ՔՈՒՋԱՄԱՆԱ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ գործածված 1570 ական թվերին (Կարապետ եպս.՝ Դոփեանք 190, Թումամաղա ձևով):

*ՔՈՒՐԱՆ, ար. < արաբ. توران turāb «հող» բառից. իբրև անձնանուն գործածական էր նաև Պարսից մեջ. հմմտ. Թորաբ թան՝ Բէրիմ խանի հակառակորդը (Ջուղ. 332): Իմաստի համար

հմտ. Աղամ և Հոդիկ անուանները: Մեր մեջ այս անվան առանձին գործաճուրջան պատանել եմ միայն մի անգամ. այն է Թուրազ ոմն, Գեղամայ երկրում, 1578 թ. (Ձեռ. Վասպ. 11): Բայց անշուշտ բավական սովորական էր, որովհետև սրանից ունինք Թուրքիան (արևմտ. Թուրապեան) ազգանունը:

*ԹՈՒՐԱՆ, ար. < պրս. توران Turān երկրի անունից, որ Իրանի հակառակորդն է եղել երկար դարեր: Այս անունով հայտնի կերպով հիշված ունինք՝

— 1. Թուրան Խանակահցի, ազգական Ներսէս վրդ. Սասնեցու, նվիրատու ձեռագրի, 1332 թ.—Հայասպ. 546:

— 2. Թուրան ոմն, որից մի հող է գնվել և նվիրվել Աշտարակի Ս. Մարիանէ եկեղեցուն, 1323 թ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 86, Այրարատ 186:

— 3. Թուրան ոմն, հիշված է 1476 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1926, 339):

*ԹՈՒՐԱՆԳ, իգ. < նախորդ Թուրան անունից + մի կրճատ բառ. հմտ. պրս. توران دخت Turān-duxt «է անուն գաստեր Խուարէզի ֆէրդիդդի արքային Պարսից»: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ժե դարում:

— Թուրանգ, զուստր Մատթէոս քահանայի, որ Եղեգեաց անապատում գրել տվեց մի Աւետարան, 1496 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 7 բ:

*ԹՈՒՐԱՆՄԵԼԷՔ, իգ. < պրս. توران مەلک Turān «Թուրանի երկիրը» + արաբ. ملك melek «հրեշտակ»: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ժե դարում:

— Թուրան-մելէք, զուստր Թումայի և քույր տանուէր խոջա Խզրջահի, որ Վանում, Ազարիա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 496:

*ԹՈՒՐԱՆՇԱՀ, ար. < պրս. توران شاه Turān «Թուրանի երկիրը» + شاه šāh «թագավոր»: Գործածական էր նաև մահմեդականների մեջ. ինչ. Թուրանշահ՝ հորեղբայր Հալէպի սուլթանի, որի հրամանով գնաց պաշարեց Կիլիկիոյ Պաղրաս բերդը, բայց չկորոզացավ գրավել՝ 1236 թ. (Սիսուան 426 ա): Մի անգամ գրտնում եմ հիշատակված ժե դարում:

— 1. Թուրանշայ (սեռ. սխալատիպ Թարանշին ձևով), 1618 թ.—Ձեռ. Վասպ. 845:

— Մի անգամ էլ հիշատակված է Թուրանշայ ձևով՝ 1656

թվից հետո, գրված անթվական մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 43 ա:

*ԹՈՒՐԱՋ, իգ. < ԹԹՐ. توراج turāj «մի տեսակ փոքր շահն», ԹՐՔ. turaj «սալամբ թոչունը» (սրանց աղբյուրը տես Արմ. Բռ. դուռեմ):

— 1. Թուրան, զուստր Մաղաքիա քահանայի, քույր Բղեցի Մեսրոպ երեց գրչի (1588 թ.)—Տաշեան, Ցուց. 736:

— 2. Թուրան, կին ոմն՝ հիշված 1654 թ.—Ձեռ. Դադեան, Ա. 48 ա:

*ԹՈՒՐԻՆՋ, իգ. < պրս. արաբ. تورنج turunj, turinj «մի տեսակ նարինջ, թուրինջ», որ նաև Պարսից մեջ իգ. անուն էր. հմտ. Utrunjah զուստր Ašnās-ի, կին Հասանի՝ որդւոյ Աֆշինի՝ 839 թ. (պրս. turunj, utruj հոմանիշ բառից, Justi՝ 337 ա): Գործածական է երբեմն և այժմ:

— 1. Թորանջ, հիշված 1613 թ. Մոկսում (Ձեռ. Վասպ. էջ 846):

— 2. Թուրինջ, կին Սելվիարի և մայր ժամկոչ Տոնիկի, որ ստացավ մի Մաշտոց և նվիրեց Սեբաստիոյ եկեղեցուն, 1656 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1926, 338:

— 3. Սրանից ունինք նաև՝ Թուրինջ, աշուղ նոր ժամանակներից. իր երգերից տես Գամառ-Քաթիպա, Ազգ. երգարան, 1856, էջ 140:

*ԹՈՒՐԼՈՒ, ար. < ԹՐՔ. تورلو türül «տեսակ, կերպ, եղանակ» (ժող. türül): Հմտ. էյ. Չանգաան անունը: Իբրև անձնանուն հիշատակված եմ գտնում մեր մեջ մի անգամ, 1661 թ. (Թորգոմեան, Ստամպոլոյ պատմ. 159):

*ԹՈՒՐՇԻ, ար. < ԹՐՔ. تورش turş «բուսական, աղը կամ քացախը դրած բան, թթու» (որ ծագում է պրս. تورش turš «թրթու» բառից): Իբրև արական անձնանուն հիշված եմ գտնում մի անգամ 1691 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 18 բ):

*ԹՈՒՐՎԱՆԻ կամ ԹՈՒՐՎԱՆԻԱ (որ սեռականում կորցնելով իր վերջաձայնը՝ վերածվում է առաջին ձևին), իգ. < պրս. تورفاندا turfanda < ԹՐՔ. تورفاندا turfanda, ոմկ. բոփանտա, բիրվանդա «եբրախայրիք, առաջին նորահաս պտուղ, նուբար»: Հնագույն հիշատակությունը 1338 թվից է. շարունակվում է ժե, մանավանդ ժՁ—ժԷ դարերում և անցյալ դարումն էլ դեռ գործածական էր Պոլսում: Գրված է զանազան ձևերով, ինչպես երեվում է հաջորդ հիշատակություններից:

— 1. Քուրուանդ, զուսար Կարապետի և քույր Առաքել զրչի, որ Մոկաց Դաշտ գյուղում օրինակեց Աւետարանը, 1338 թ.—Ձեռ. Վասպ. 198:

— 2. Քուրվանդ, կին Յովհաննէսի և մայր Մարկոս զրչի, որ Կաֆայում օրինակեց Գանձարանը, 1381 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 37:

— 3. Քուրվանդա, զուսար պարոն Մարգարի. ստացավ մի Աւետարան և նվիրեց Անդրէաս քահանային, 1406 թ.—Քօսեան, Հայք ի Զմիւռնիա, Բ. 22:

— 4. Քուրվանդա խաթուն Կաֆայեցի, շոր մատաղ հասակա վախճանեաց գլխանս իւր առ Քրիստոս, 1437 թ. (կամ քիչ առաջ).—Ձեռ. Սեբ=ՀԱ 1926, 238:

— 5. Քուրուանդ, կին Դալոցի և մայր տանուտէր Դաւթի, որ Քացու գյուղում, Յովսէփ զրչին զրել տվեց մի Աւետարան, 1437 թ.—Ձեռ. Վասպ. 379:

— 6. Քուրուանդ, զուսար Մելքիսեթի՝ եղբոր նույն տանուտէր Դաւթի, 1437 թ.—անդ 380:

— 7. Քուրուանդի, զուսար Ստեփաննոսի և կին Հազարբէկի, որ Սլաթում զրել տվեց մի Յայսմաւուրք, 1445 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 306:

— 8. Քուրվանդայ խաթուն, զուսար Քաղապարի, կին Իսրայէլի, Յովհաննէս կրօնավորին զրել տվեց մի Աւետարան, 1448 թ.—Նօտարք 158, Ձեռ. Վասպ. 401—3:

— 9. Քուրուանդայ, զուսար Յովհաննէսի և կին ոսկերիչ Յովհաննէսի. Աղթամարում, Գրիգոր քահանային զրել տվեց մի Աւետարան, որ և նվիրեց Սախապատի վանքին, 1449 թ.—Նօտարք 162, Ձեռ. Վասպ. 403:

— 10. Քուրվանդայ խաթուն, մայր Բաղդիցեցի խոճայ Յահրատի. մի սկիւ նվիրեց Արծկէի տաճարին՝ 1459 թ?—Նօտարք, էջ 193:

— 11. Քուրվանդ, որդի (իմա զուսար?) Յակոբի, որ Երզնկայում ստացավ մի Աւետարան, 1477 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 628:

— 12. Քուրանդա (կարգն Քուրվանդա), կին Մելքոնի՝ որդւոյ խոջա Յովհաննէսի, հորեղբորորդւոյ Սողա Յովսէփի, որ Տարօնի իշխանն էր և Մուշում, Պօղոս վարդապետին զրել տվեց մի Աւետարան, 1479 թ.—Ձեռ. Սեբ=ՀԱ 1925, 263:

— 13. Քուրանդա, կին Սուլթանշահի և մայր Մկրտիչ քա-

հանայի, որ Խիզանում զրեց մի Աւետարան և վաճառեց Յոհաննին, 1482 թ.—Ձեռ. Վասպ. 492:

— 14. Քուրվանդ, մերձավոր Սարգիս քահանայի, որ Բաղէշում զրել տվեց մի Յայսմաւուրք, 1484 թ.—Rapport Belgique 39.

— 15. Քուրվանդ, զուսար Տաւլախի և եղբայր տանուտեր Մարտիրոսի, որ իրենց վաղամեռիկ եղբոր՝ Շարիբէգի հիշատակին մի Աւետարան զրել տվեց, 1489 թ.—ՀԱ 1894, 52 ա:

— 16. Քուրվանդա, զուսար Յովհաննէս քահանայի, որ իր եղբայրների հետ միանալով՝ մի Աւետարան զրել տվեց Մարգարայ զրչին՝ Աղբակու Երնկանի գյուղում, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 511:

— 17. Քուրվանդա, կին Գրիգորի և մայր Վարդանի, որ Իսրայէլ քահանային զրել տվեց մի Աւետարան, Շատախ 1491 թ.—Ձեռ. Վասպ. 517:

— 18. Քուրուանդայ, կին Սուքիասի՝ եղբոր Յակոբի, որ Աղթամարում, Սողա Միրիջանի համար զրեց մի Աւետարան, 1493 թ.—Ձեռ. Վասպ. 520:

— 19. Քուրվանդ, կին Գրիգորի և մայր Ստեփանոսի, որ Աղթամարում Գրիգոր զրչին զրել տվեց մի Աւետարան, 1497 թ.—Bodleian 11:

— 20. Քուրուանդ, զուսար Դանիէլի և քույր Յովհաննէս քահանայի. որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:

— 21. Քուրվանդայ, կին Բուլղանդարի, մերձավոր Ռուզտիկոյ, որ Խիզանում զրել տվեց մի Աւետարան, 1499 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 577:

— Այս բոլորից զուրս հիշենք նաև Քուրվանդա անսովոր ձևը, որ գտնուեմ եմ Ձեռ. Վասպ. 835 (1609 թ).—Վերոհիշյալ ձեերից էլ Քուրվանդ ընդհանրապես պետք է կարգաւ Քուրվանդա: *ՔՈՒՐԻՔ, ար. < ք; turk ազգի անունից, որ և պարսիկ բանաստեղծների մոտ գործածվում է «գեղեցիկ» իմաստով: Բայց Պարսից մեջ կան նաև Turkān-šāh «Քուրքերի թագավոր» ար. և Turkān-xātūn «Քուրքերի թագուհի» իգ. անունները (Justi 330): Մի անգամ գտնուեմ եմ հիշատակված Ք դարում:

— Քուրբ, հայր Միհրանի, որ իբրև վկա հիշված է Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—սեռ. Քուրբայ՝ Օրբ. 1Ը: *ՔՈՒՐԻՔԱՆ, ար. ծագումը տես Քուրբ: Մի անգամ հիշված

եմ գտնուած 1630 թ. (Կամենից 180), գրված Քուլտան, որ ըստ իս պետք է կարգաւ թուրքացի:

*ԹՐԱՂՆ, իգ. պրո. 300 tiryāq «թիրյաք, ամենարույժ դեղ» բառից, որ արդի պարսկերենում հնչվում է հենց զ վերջաձայնով: Հմմտ. հյ. խոցադեղ պնունը:

— Թրադն, կին նուրիջանի (Ժե դարից հետո).—սեռ. Թրադնի ձևով՝ Չեռ. Թաւր. 41 բ:

ԹՐՆԱ, թվի սեռական հոլով. սեռն անհայտ. հիշված է մի անգամ Ներքին Ազուլիսի (Դաշտ) եկեղեցու պարիսպի խաչքարի վրա, 1478 թ: Ամբողջը հետևյալն է. «Խչս յշտկ Մախթումա, Թրնա, Սլթնշա, Սրդանա, Սաֆա, Խլաֆ յարվլա, Չանվլա, Նորվա, Չիհէ».—Ազգագր. հանդ. ԺԱ, 313:

ԹՐԳԱԻ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Կա միայն՝

— Թրգուռ ոմն Սեռաթցի, 1504 թ. (Տաշեան, Յուց. 55):

ԹԻՕ, ար. թվում է թե Դաւիթ բառի կրճատն է. հիշված է ԹԼՕ դերձակ ոմն, որ 1741 թվին նվերներ է արել եկեղեցուն (Չեռ. Վասպ. 783):

† ԹՓԻԿ, < հյ. բուֆ բառի զգվական ձևն է. սեռն ու թը՝ վականը անհայտ. հիշված է մի անգամ Թորոս աղբ. Բ. 367:

ԹՕԴՕԼ, ար. թվում է թե ծագում է նոր հուն. Թոզորի անունից, որ է Թեոզորոս: Մի անգամ գտնուած եմ գործածված ԺԹ դարում: Վառվառէ Կարնեցի († 1810 թ) նահատակ կույսի փոքր եղբոր անունն է:—Նոր վկ. 647:

Ժ

ԺԱԺԱՏ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ: Թվականը անհայտ է. բայց 1506 թվից էլ շատ ուշ չէ. որովհետև այս թվին Տօնպիլի աղջիկը գնել է մի Աւետարան, իսկ Տօնպիլի թոռը, որ այս Ժաժատի որդին է, կազմել է ավել նույն Աւետարանը (Չեռ. Հալէպի, Ա. 80):

† ԺԱՄԽԱԹՈՒՆ, իգ. < հյ. ժամ «եկեղեցի»+խաբուն բառերից. իմաստն է «եկեղեցասէր կին»: Մի անգամ հիշատակված է Ժէ դարում:

— Ժամխաբուն, կին մահտեսի Սարգսի, որ վերջին ստացող էր մի Աւետարանի, 1621 թ? (Սրուանձտեանց, Թորոս աղբ. Ա. 59):

† ԺԱՄՀԱՅՐ, ար. < ժամ+հայր բառերից. երևի ամբողջը նշանակում էր «եկեղեցասէր մարդ», որի իգականն է Ժամխաբուն: Մի անգամ գտնուած եմ հիշված Արցախու Հախում գյուղի մոտ՝ Շիմուրատայ վանքի մի սքանչելի գեղաքանդակ խաչքարի անթվական արձանագրության մեջ, որ հետևյալն է. «Յանուն Աստուծոյ ես Դանիէլ և Այլարայ միարանեցաք վանքս և տուաք յայտնութեամբ ժամներայ տղին...» (Բարխուտ. Արցախ 335): Անշուշտ պետք չէ հասկանալ Ժամխար, որի սեռականը պիտի լիներ Ժամխարի. այ վերջավորութունը ցույց է տալիս, որ իբր հատուկ անուն է հոլովված:

*ԺՆՆԻԱ, իգ. < ռուս. Женя անունից, որ Евгения անվան զգվականն է. ծագումը տես Եւգինե: Գործածական է միայն Արևելահայոց մեջ. սրա էլ զգվականն է Ժննիկ, Ժննիչկա:

† ԺԻՐԱՅՐ, ար. < ժիր+այր «մարդ» բառերից և նշանակում է «ժիր տղամարդ». նորակերտ և սովորական անուն. հմմտ. Նորայր, Չարմայր, Հրայր: Նկատելի է, որ այս բառի մեջ Ի ձայնավորը սղված չէ. մինչդեռ Հրայր բառի մեջ ու սղված է:

*ԺՈՐԺ, ար. < ֆրանս. George անունից, որի վրա ընդարձակ տես Գեորգ. նորամուտ անուն է, որի փաղաքականն էլ կա՝ Ժորժիկ:

*ԺՕՅՐԷ տես Զօֆրի:

Ի

*ԻԲԱՍ, ար. ասորական անուն է. հմմտ. Իրաւ եպիսկոպոս Եղեսացուց, որ Պարսամայ եպիսկոպոսի հետ հիմ գրով ասորի նեստորական դավանանքին (Տարօն. Ա. § 85): Նույն է նաև Մար-Իրաւ, որ և Մար-Արաւ ասորի պատմիչ, որ իբրև հիմք ծառայեց Խորենացու Պատմության առաջին շրջանին:

— Իրաւ, քաղկեդոնական քարոզիչ, որին Արաւ Ա կաթողիկոս Աղվանից «552—596 թ» դուրս վտարեց իր երկրից:— Կղկնա. Բ. ք:

*ԻԲՐԱՀԻՄ, ար. < արաբ. إِبْرَاهِيمَ Ibrāhīm անունից, որի վրա ընդարձակ տես Աբրահամ: Սրանից կա Իբրահիմբէգեանց ազգանունը (Չեռ. Թաւր. 89—90): Գործածական է եղել ԺԶ—ԺԷ դարերում: Այսպես են՝

— 1. Իպրահիմ ոմն, հիշված 1536 թ.—Չեռ. Հալէպի, Ա. 340 ա:

— 2. Իպրաքիմ *ոմն*, հիշված 1588 թ.—*Ձեռ. Հալէպի, Ա. 233 ա*։
 — 3. Իբրաքիմ, որդի Միրաքի, Ասպահանցի, 1051 թ.—*Տաշեան, Ցուց. 363*։

— 4. Իպրաքիմ, հիշված 1659 թ.—*Երեմ. չէլ. օրագր. 331 կն*։
 Իբրիամնու տես Եփրիամնու.

*ԻԳԴԻՇ, իգ. և ար. պրս. اگديش igdiš «նշ. զայնպիսի ծնունդ, որ իցէ ծնեալ յայլևայլ սերմանց, որպէս այն որ իցէ ծնեալ ի հնդիկ հօրէ և ի հոռոմ մօրէ կոչի իկտիշ. և յայսմանէ առեալ նաև այն ձին, որոյ մի կողմն արէպի է և միւսն ուումի՝ ասի իկտիշ» (ԳԴ)։ Հետին տառադարձութեամբ եղել է իկտիշ «խառնածին ձի», ինչպես ունի Անսիզք 63։ Իբրև անձնանուն հիշատակված է մեր մեջ ԺԴ—ԺԵ դարերում։

— 1. Իկդիշ (տպված է Իկդի), կին պարոն Վարդի՝ որդւոյ Պարոնշահի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1329 թ.—*Ձեռ. Վասպ. էջ 179*։

— 2. Իկտիշ, մեծ մայր, հիշված 1428 թ.—*Տաշեան, Ցուց. էջ 583*։

— 3. Եգդիշ (կարդն Իգդիշ), հայր Ուսլուէլէէբի՝ կնոջ Ատոմ քահանայի, որ Աղթամարում, Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—*Ձեռ. Բուլգ. (ՀԱ 1937, 580)*։

— 4. Իգդիշ, իգ. թվականն անհայտ.—*Bodleian 147*։—*Նույն պես և Ձեռ. Թաւր. 73 բ—74 ա*։

*ԻԳԻԹԱԴԱ, ար. թրք. թթր. اگیت igit, يگیت yigit, جيگیت jigit «երիտասարդ. 2 քաջ, կտրիճ» (Будагов 2, 359)+^اaga «աղա» բառերից։ Իբրև անձնանուն հիշված է մեր մեջ մի անգամ ԺԵ դարում՝ Իկիթադայ ձևով՝ *Ձեռ. էջմ. № 940, Հմմտ. հաջորդը*։

*ԻԳԻԹԱՆ, ար. թրք. igit «քաջ, կտրիճ» (տես նախորդը)+պրս. 𐭪𐭃 xān «իշխան» բառերից։ Անշուշտ գործածական էր անցյալ դարում, որից և Իգիթիամեան ազգանունը (կովկաս)։ †ԻԳԻՇՈՒԿ, հյ. եգ և իշուկ բառերից. սեռը հայտնի չէ, բայց եգից երևում է որ իգական է. մի անգամ հիշատակված է 1311 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակութեան մեջ՝ *Ձեռ. Թաւր. 74 ա*։

*ԻԳՆԱՏԻՈՍ, ար. հուն. Ἰγνάτιος անունից, որ փոխառյալ է լատ. Ignatius անունից (> ֆրանս. Ignace, գերմ. Ignatius, Ignaz, ռուս. Игнатий). ծագում է լատ. ignis «կրակ, բոց, լույս» բառից և նշանակում է բուն «հրեղեն, լուսավոր»։ Հին հռոմեական անուն էր, որ ապա անցավ հունաց և ուրիշ քրիստոնյա

ազգերի։ Այս անունով հայտնի են՝ Իգնատիոս Աստուածազգեաց, հայրապետ Անտիոքացի, նահատակ (որի թղթերը թարգմանված են Ոսկեդարում հայերենի), Իգնատիոս պատրիարք Գոլտոյ 799—878, Իգնատիոս Լոյոլա՝ ճիզվիթական կարգի հիմնադիրը (1491—1556)։ Գործածական է եղել մեր մեջ Ժ դարից և այժմ էլ կենդանի է։

— 1. Իգնատիոս եպիսկոպոս, առաջնորդ Չանկլի գյուղի եկեղեցու, 1030 թ.—*Այբարատ 48*։

— 2. Իգնատիոս վարդապետ Սւլեոնցի, որ և Շնորհալի. առաջին Շափրիին վանքի. ուսումնակից Գրիգոր Գ Պահլավունի կաթողիկոսի («1113—1166 թ»), որի առաջարկութեամբ գրեց Մեկնութիւն Ղուկասու աւետարանի։ Ավարտած պիտի լինի ԺԹ դարի կեսից առաջ, որովհետև հիշված է Կսենդ Սարգիսի մատ՝ 1146 թ։ Իր անունով է նաև «Յաղագս անառակին» (*Ձեռ. Վենետ. Բ. 84*)։—*Կիր. 63. Կրպտ. սարկ. յռջ. Մխ. այրիվ. 79. Տաթև. հարց. 697.—սեռ. Իգնատիոսի՝ Իգնատ. զկ. 2.—Չարբ. Հին դար. 642—3, Ալիշան՝ Շնորհ. էջ 114, Տաշեան, Ցուց. 751*։

— 3. Իգնատիոս քահանա, եղբայրն է գրիչ Պետրոս քահանայի, Սկևռա 1205 թ. այս թվին Իգնատիոսը արդեն մեռած էր։—*Միսուան 101*։

— 4. Իգնատիոս վարդապետ Հաղբատի, մին հիւսիսականներից, որոնք գրեցին Գրիգոր Դ Տղային՝ միութեան խնդրին հակառակ («1178 թ»)։ Մասնակցեց Չաքարէ սպասալարի գումարած կրոնական ժողովին՝ Լոռի «1208 թ»։—*Կիր. գ. Շնորհ. թղ. 308.—Չարբ. թրգմ. 448, Հայասպ. 383*։

— 5. Իգնատիոս, հիշվում է Խժկոնից արձանագրութեան մեջ՝ իբրև պատարազ ստացող, 1213 թ.—*Արձ. Այբարատ 113*։

— 6. Ինքնատիոս, քեռայր Վարդան և Սարգիս քահանաների, որոնք Նրզնկայի Կապոսի վանքում գրել տվին Տօնամակը՝ 1230 թ.—*Ձեռ. Վենետ. Բ. 1214*։

— 7. Իգնատիոս, նշանավոր գրիչ և ծաղկող. գրեց ու գեղեցիկ նկարներով զարդարեց մի Աւետարան, Հաւուցթառի միաբան Թաղէսու և Հայրապետ եղբայրների պատվերով, 1214 թ. (*Ձեռ. Վենետ. Ա. 592—3*)։ Նրանն են նաև Հոռոմոսի վանքում գրած շատ գեղեցիկ ոսկետուփ Աւետարանը, 1225 թ. (*Շիրակ 27 բ ծան.*) և Բազմայրի Աւետարանը՝ 1232 թվից, ինչպես և Ջուղայի №36 Աւետարանը՝ գրված Խժկոնքում 1236 թ.—*Այբարատ 356* (նմանահանութեամբ). նրա մասին մանրամասն խոսում է Յով.

սէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 15—40, Բ. 60—66 և 45—59 (վերջինիս մեջ խոսվում է Իգնատիոսի նորագյուտ անթվական մի գործի մասին): Հմմտ. նաև Քիւրտեան, Անահիտ 1939 թ. № 3, էջ 32:

— 8. Իգնատիոս, եղբայր Սարգիս քահանայի, որ իրայիններէ հիշատակին կանգնեցրել է մի խաչքար՝ Կողբի (Ղազար) հին հանգստարանում, 1244 թ.—Արցախ 385:

— 9. Մընատիոս, գրիչ. օրինակել է մի Աւետարան, 1275 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 77:

— 10. Իգնատիոս. քեռին է Դասապետ վարդապետի և նրա եղբայր Կարապետի, որոնց օգնեց զբաղով՝ շինելու համար Գողջվանքի զանգակատունը, 1291 թ.:—Շահխաթ. Բ. 368, Ազգագր. հանդ. Ժ, 35, Արցախ 353:

— 11. Իգնատոս, որդի Վարդան գրչի. ծնվել է 1316 թ. երբ եղավ 15 կամ 16 տարեկան, օծվեց սարկավազ. այդ միջոցին հայրը գրեց մի Աւետարան նրա անունով, Պաւղոսի դաշտի Աղպինար գյուղում, 1331 թ.—Ձեռ. Վասպ. 174:

— 12. Իգնատիոս երեց, հայթաթեց ասորերեն ժամանակագրության մի օրինակ, որ Քորոս կրօնավորը թարգմանեց հայերենի (1193 թվից հետո և 1674 թվից շատ առաջ):—Տաշեան, Ցուց. 491):

— 13. Իգնատիոս վարդապետ, որին օրհնությամբ հիշում է Սարգիս եպիսկոպոսը իր օրինակած Յայամաւուրքի հիշատակարանում, որ գրեց Կոթիփորոյ Ընկուզագոմ վանքում, 1427 թ.—Նօտարք 85:

— 14. Իգնատիոս արեղա, գրիչ. Կիրակոս կրօնավորի առաջարկով գրեց Մեկնութիւն Քղթոցն կաթուղիկէի, մի մասը Լիմ անապատում և մի մասն էլ Սուխարայ կամ Խաւարաստայ վանքում, 1454 թ.:—Նօտարք 174, 176:

— 15. Իգնատիոս, խարազն վանական Նորավանից, 1456 թ.:—Չարբ. Յրգմ. 727:

— 16. Իգնատիոս կրօնավոր, ուսուցիչ Ղազար գրչի, որ օրինակեց Յայամաւուրքը Լիմ կղզում, 1457 թ. այս թվին Իգնատիոսը արդեն մեռած էր.—Ձեռ. Քաւր. 102 Բ:

— 17. Իգնատիոս կրօնավոր, եղբայր Մատթէոս գրչի, որ օրինակեց Գիրք Յղթոցը, 1426—76 թ.:—Կարապետ եպո. Դօփեանք, էջ 189:

— 18. Իգնատիոս գրիչ. օրինակեց Աւետարանը «Գանայ

գեոայ ուխտում», 1496 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 46 ա:

— 19. Իգնատիոս վրդ. Տիգրանակերտցի. գրել է «Ողբ չափաբերական յաղագս աւերման արևելեան աշխարհի ի Պարսից և յՕսմանցոց». թվականն անհայտ.—Ձեռ. Կարին. 166:

— 20. Իգնատիոս Դագմաճեան, պատրիարք Պոլսի «1869 թ».: հաջորդեց Պօղոս Թաքթաբեանին. հիվանդացավ ու մեռավ 12 օրից:—Ազգապ. 4167:

Իգաթել տես Չարեյ

*ԻԶԱԴԻՆ, ար. արար. عزالدین 'Izzaddin անունից, որ բուն նշանակում է «փառք և մեծութուն կրօնի». սովորական անունն է՝ մահմեդականների մոտ: Մեր մեջ մի անգամ գտնում եմ հիշված անթվական մի հիշատակարանում, որ գտնվում է 1311 թվին գրված մի Աւետարանում:—Ձեռ. Քաւր. 71 ա.

*ԻԶԱԹՄԵԼԻԻՔ, իգ. արար. عتمة 'izzet «փառք, պատիվ, մեծութուն» + ملك melik «թագավոր»: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Քաւր. 73 ա:

*ԻԶԱՅԻ, ար. եվրոպական ձևն է Ստայի անվան, որ տես առանձին: Այս ձևով գործածված եմ գտնում մի անգամ 1507 թ.:—Ձեռ. Վասպ. 625:

*ԻԶԻԴ, ար. կեղծ անուն, որ տալիս է իրեն համեստությամբ Պսակ կրօնավորը, որ օրինակել է մի Աւետարան, Նարեկ գյուղում, 1420 թ.: «Ն. արդ, ես յետինս ի կրօնաւորաց և անարժանս ի մանկունս եկեղեցւոյ՝ Իգիտ անուն, քանզի խորշեցայ ի Պսակ անունէ, որ նախավկային միայն վայել է... գրեցաւ ձեռամբ սուտանուն կրօնաւորի Իգիտի»: Ենթադրում եմ, որ բուն անունը Պսակ էր և ինքն էլ գիտէր որ Ստեփաննոս անունը նշանակում է «պսակ»: Ընտրելով Իգիտ անունը, թյուրիմացությամբ հասել է պրս. عتمة Izid ձևին, որ նշանակում է «Աստուած». մինչդեռ իր նպատակը եղած պիտի լինի արար. عتمة Yeziid Մուավիէ ամիրապետի որդին, որ Ալիի գերզաստանը բնաջինջ արեց. գրո համար էլ Իսլամների համար ատելի դարձավ և Եզիտ այժմ նշանակում է «Յուզա, դավաճան, սատանա»:—Նօտարք 62, Ձեռ. Վասպ. 326:

[ԻԶՄՈՒԽ, ար. նահատակ հայ՝ 554 թվից, ըստ Սամուէլ Անեցու (Tables chronologiques առ Brosset, Collect. 2, 393): Սյուզես ըստ Justi 143: Բայց Անեցու հրատարակության մեջ, էջ

75 չկա Իզմուխ և 554 Թվի նահատակն է Յիզգրուզիտ, որի անսովոր անունը ազգավազվելով՝ այս կերպարանքն է ստացելը]

*ԻԹԼԻՐՇԱՆ, իգ. բառ իս < Թրք. ٻټټټټ etli «մտա, պարտա, գիրուկ» բառից + պրո. šah, որ իբրև գզվական է գործածվում։ Մի անգամ միայն գտնուվում էմ հիշատակված ԺՅ դարում։

— Իքիշտան, կին Կոստանդին քահանայի, որ Ստեփաննոս զրչին օրինակել տվեց Մանրուսմունքը, Սիսուս 1412 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 153 ր։

[ԻԼԱԼ, ար. սխալ է՝ փոխանակ Ձիլալ, որ է Ձուլալ կամ Ձիլալ։ Ձեռագրում գրված է «և դպարոն զիլալն» (Նօտարք 164)։ հրատարակիչը (Փիրդալէմեան) առաջին գ նախդիրով չբավականանալով, երկրորդն էլ նախդիր է համարել և սպագրել է «զիլալ»։ Ճիշտ այսպես է նաև Ձեռ. Աբգ. յովհ. էջ 163—4 Ձուլալ, որ գերմանացի հրատարակիչը գ նախդիր կարծելով՝ գրել է զՈւլալ և անվանացանկումն էլ գրել է Ուլալ (տես վերը Ձուլալ, էջ 217)։—Այս Ձիլալը հիշված է իր Սուլտանշահ, Սուլէմանշահ, Յովաննէս և Շահրիար եղբայրների հետ, իբրև որդիք՝ կամ պարոն Ամիրզօլի և կամ նրա հորեղբոր՝ Ամիրալիի։ Գրվածքը անորոշ է և երկուսն էլ կարելի է հասկանալ։ Ամիրալին ուրիշ տեղ չէ հիշված. բայց հիշված են Ամիրզօլի որդիքը՝ պարոն Գորգ, Թավրէզմելիք և Գոգալխաթուն (Նօտարք 178)։ Մրանով էլ իմացվում է որ Ձիլալը և նրա եղբայրները Ամիրալիի զավակներն են։]

*ԻԼԱՐԻՈՆ, ար. < հուն. Ἰλαρίων անունից, որ նշանակում է բուն «ուրախ» (ծագում է Ἰλαρός, Ἰλαρά, Ἰλαρόν «ուրախ» բառից)։ Այս անունով հայտնի է Ս. Իլարիոն՝ Ս. Անտոնի ընկերներից մեկը (291—372), ճգնավոր, որ հիմնադիրն եղավ Պաղեստինի ճգնավորութայն։ Անցած է նաև ուրիշ լեզուների. ինչ. լատ. ֆրանս. գերմ. անգլ. Hilarion, ռուս. Илларион (ավելի լավ Иларион, Ժղվ. Ларивон), ֆրանս. նաև Hilaire ձևով։ Կա նաև սրա իգականը՝ Hilaria.

— Իլարիոն եպիսկոպոս Տայոց. Թուչն խառնելով Հաղորդութայն մեջ՝ Թունավորեց Տայոց Դաւիթ կիւրապաղատին և երբ Թուչը չաղղեց, քնած ժամանակ խեղդեց նրան (1000 թ), որի համար էլ Վասիլ կայսրը վզին քար կապելով ծովը նետեց։— Սմբ. պատմ. 41.

ԻԼՐՈՒՄ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուվում

եմ գործածված 1653 թվի մի արձանագրութայն մեջ (Սմբատեանց, Գեղարքունի 620)։

*ԻԼԼՈՍ, ար. < հուն. Ἰλλος անունից, որով հայտնի են Հեթակլէսի որդին և ուրիշ անձինք։ Բուն նշանակում է Ἰλλος, որ է ichneumon, մի տեսակ գիշակեր կենդանի, որ ոչնչացնում է սողուններին և դրա համար էլ Եգիպտոսում պաշտվում էր։ Այս անունը շատ անսովոր է մեր մեջ. ունինք միայն՝

— Իլլա (սեռ. Իղեայ), հայ նախարար, որ Ղևոնդի հետ գլուխ կանգնեց հայոց ապստամբութայն։ [Ձենոն կայսրը (474—491) զսպեց այդ ապստամբությունը։—Գաթրըճեան, Տիեզ. պատմ. Բ. 518.

*ԻՄԱՆԻ, ար. արաբ. ٻټټټټ imān «հավատք» բառից։ Այս անունով ճանաչում ենք միայն՝

— Իմանի, որդի Միրզախանի, Գանաքեոցի, գնեց մի Յայսմաուրք 1724 թ.—Ձեռ. Թաւր. 41—42:

† ԻՄԱՍՈՒՆԻ, իգ. կազմված է հ. Իմաս(ուն) բառից, ունի մասնիկով, իբրև Թարգմանութուն Սոփիա անվան (տես անդ)։ Հիշված է Պոլսում՝ ԺԹ դարի կեսին (Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ կես. Ա. 1218)։

*ԻՄԻՐՁԱ, ար. < պրս. ٻټټټټ amirzā «իշխանածին» բառից, որի մասին ընդարձակ տես Ամիրզադի։ Օտարներից հիշենք օր. Շահնուզ Իմիրզեմ (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 65 ա)։ Մեր մեջ այս ձևով գտնուվում էմ գործածված մի անգամ՝

— Իմիրզա տիրացու, որ կազմել է մի Յայսմաուրքի ցանկը՝ 1694 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 279:

— Իմիրզա ձևով ունինք դարձյալ ավելի ուշ՝ 1701 թ. (Միւրմէհան, Պատմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. 32 ր)։

*ԻՄԻՐՆԱՆ, ար. համաձայն նախորդի՝ երկրորդ ձևն է Ամիրխան անվան, որ տես առանձին։ Իմիրխան ձևը գտնուվում էմ գործածված 1439 թվից ուշ գրված երկու անթվական հիշատակարանում (Տաշեան, Տուց. 50 ր)։

ԻՄՄԱՐ, սեռն ու թվականը անհայտ. եթե իգական է, կարելի է համեմատել Յիմար անվան հետ, որ տես առանձին։ Իմմար ձևը գտնուվում էմ մի անգամ գործածված անթվական մի հիշատակութայն մեջ (Ձեռ. Վասպ. 766)։

ԻՄՆԱ, ար. ծագումն ինձ անհայտ։ Այս անունով հիշում է պատրոնաց պատրոն Վահրամ աթաբէկը (Չաքարէ մեծ սպասա-

լարի թոռնորդին) իր ժողայրներից մեկին, հետևյալ ձևով. «Եւ փրեցեալ եղբարցս Պիմին, Աղբուղին, Ավագ-Սարգսի, Իմնայի, Պանուսի, մեծի և փոքու» (Արձ. Հոռոմոսի 1336 թ. Շիրակ 28):

ԻՄՐԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

— 1. Իմրան, մերձավոր Յակոբի, որ ստացավ մի Աւետարան, Երզնկայում 1477 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 628:

— 2. Իմրան, ստացող ոմն Ժ—ԺԱ դարից (Տաշեան, Ցուց. 15 ր)

*ԻՆԱՍ, իգ. < չաղաթ. 𐎎𐎠 Կամ 𐎎𐎠 Կամ 𐎎𐎠 inax «խորհրդական, վստահելի անձնավորութուն, նախարար, բարեկամ, խանի ամենամտտիկ անձը, զավառապետ կամ քաղաքազուլի, Խիվայում իշխող խանի կրտսեր եղբայրը» (Будагов 1, 212): Այս բոլորը արական զազափարներ են, բայց մեր մեջ Ինախ գործածված է իբրև իգական անձնանուն՝ սկսած ԺՁ դարից մինչև ԺԹ դարի սկիզբը (1808 թ.): Հնագույնն է 1579 թ. (Ձեռ. Վասպ. 689, բայց հիշատակարանում թվական չի հիշված), որից հետո գալիս են 1592 թ. (անդ 731), 1613 թ. (անդ 845), 1640 թ. (անդ 898), 1642 թ. (անդ 765), 1645? (անդ 606), 1652 թ. (անդ 462), 1681 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 788), 1693 թ. (Ձեռ. Վասպ. 977) և վերջապես 1808 թ. (անդ 360): Այս բոլորը, ինչպես ասացինք, իգական են. բայց արական է անթվական մի հիշատակութան մեջ, որ հետևյալ ձևն ունի. «դատերցն՝ Խուժարին և որդոցն՝ Սրապիոնին, Կրիզորին և Ինախ մահտասոյն» (Ձեռ. Վասպ. 214), եթե չկա վրիպակ, որովհետև ասում է դրսեւերցն և մի աղջկա անուն է տալիս:

*ԻՆԱԽԱԹՈՒՆ, իգ. < նույն Ինախ անունից+խաթուն, իբրև որոշիչ իգականի: Մի անգամ գտնում եմ հիշված 1579 թ. (Ձեռ. Վասպ. 578):

*ԻՆԱԽՇԱՀ, ար. < նույն Ինախ անունից+պրս. 𐎎𐎠 sāh «թագավոր», իբրև որոշիչ արականի: Ավանդված եմ գտնում միայն երկու անգամ. առաջինը Ինաղշա (սեռ. Ինաղշի) ձևով, 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 749), և երկրորդը Ինախշայ ձևով, 1655 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 42 ր):

*ԻՆԱՓԱՇԱ, իգ. < նույն Ինախ անունից+փաշա: Ավանդված է չորս անգամ, որոնցից առաջինը 1585 թ. (Ձեռ. Վասպ. 698), երկրորդը 1587 թ. (Հայասպ. 604), իսկ մյուս երկուսը անթվական (Ձեռ. Վասպ. 159 և 582):

*ԻՆԱՄ, իգ. < արաբ. 𐎎𐎠 in'am «շնորհ» բառից. հմմտ.

նրա համազոր հյ. Շնորհ, Շնորհիկ անունները: Բայց ունինք նաև Խրիմի թթր. և չաղաթ. 𐎎𐎠 inam «հավատ, վստահութուն» (Будагов 1, 212 ր): Հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1450 թվից հետո.—Ձեռ. Թաւր. 67 ր:

*ԻՆԱՄՓԱՇԱ, իգ. < նույն Ինամ անունից+թրք. paşa. հիշված է մի անգամ, 1450 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում.—Ձեռ. Թաւր. 67 ր:

ԻՆԱՆԻԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. (հիշում եմ արաբ. 𐎎𐎠 inān «սանձ» և թրք. 𐎎𐎠 inān «հավատք»): Այս անունը ավանդված է մի անգամ՝

— Ինանիկ, հայր Դուռիթ վարդապետի, որ նորոգել տվեց Ս. Գեղարդը 1686 թ.—Շողակաթ 187, Այրարատ 269:

ԻՆԹԱՂԻՀ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. անշուշտ խանգարված բառ. մի անգամ հիշատակված է 1655 թ. (Արցախ 116):

*ԻՆԹԻՉԱՐ, իգ. < արաբ. انتزار intizār «սպասում»: Այս ձևով գտնում եմ մի անգամ գործածված 1727 թ. (տես Բիւրակն 1899, էջ 447 ա) և այժմ էլ կենդանի է (տես Խորհ. Հյսս. 1939, դեկտ. 31. վերջին էջ). Ավելի հին է Անթրաքար, բայց ար., որ հիշված է 1450 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Թաւր. 67 ր):

*ԻՆՁԻԲԻԿ, ար. < թրք. 𐎎𐎠 inji «մարգարիտ»+𐎎𐎠 beg «բիշխան» բառերից. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1621 թ. արևմտահայ տառադարձությամբ գրված Ինճիպակ (Ալպոյանճեան, Պատմ. հայ Գեա. Բ. 1867):

ԻՆՏԻՐ, ար. < հյ. քնտիր բառից: Մի անգամ հիշատակված է Գէօթէփէի (Խրիմ) ավերակ Ս. Ստեփաննոս եկեղեցու 1401 թվի արձանագրության մեջ, որ ներկայացնում է հետևյալ շատ աղավաղ պատկերը. «Չվերջ նորզդ տճրս Ստեփնս վղպտս: Չինտիր աբեղէս պք. ընտրկին զպարու լուքէն վաստրք յիշ ի Բս. թվ. 90»: Առաջին մասը կարդացվում է Չվերջին նորոզդ տաճարիս Ստեփաննոս վարդապետս, Չինտիր աբեղէս պարոն (Ֆնացյալը անհասկանալի): Արձանագրողը առաջին դեմքով խոսելով՝ չէր կարող իրեն համար ասել «զընտիր աբեղէս», ուստի Ինտիր հատուկ անուն է:—Բժշկեան, Ճանապ. Ի Լեհ. 320:

*ԻՇԱԳԱԹ, ար. < թրք. 𐎎𐎠 iş «գործ»+արաբ. 𐎎𐎠 āqābet «վերջ, վախճան, ելք» (արևել. թրք. արտասանվում է āqbat), իբրև անձնանուն մի անգամ գտնում եմ գործածված ան-

Թվական մի հիշատակութեան մեջ, որ սակայն գրված է 1667 թվից ուշ (Ձեռ. Վասպ. 930): Տես և Իշխութիւն:

† ԻՇԽԱՆ, ար. < հյ. իշխան բառից. հմտ. Թազար, Ար-
փայ, արար. Մեյիբ, պրս. Խսարով, հուն. Վասիլ համագոր անուն-
ները: Գործածվել է մեր մեջ թ զարից սկսած և դեռ այժմ էլ
գործածական է: Փաղաքական ձևերն են Իշխանիկ և Իշխանեպ:
Գործածված է մի անգամ իբրև իգական (տես № 8):

— 1. Իշխանակ, որդի Գրիգոր պատրիկ Բաղրատունու, քե-
ռորդի Աշոտ իշխան Արծրունու (№ 30), որի հետ միասին՝ նկան
բերդի գրավումից հետո, Բուզայի ձեռքով գերի քլվեց Բաղդադ:
Մաղրիպցոց արշավանքի ժամանակ մեծ քաջություններ գործէց
և իբր պարզև՝ գերությունից արձակվելով՝ վերադարձավ Վաս-
պուրական, «858 թ»:—Սուտ-Շապհ. 58, 59, 61:

— 2. Իշխան-Սևադայ, որդի Գրիգորի և Թոռն Սահակ-Սևա-
դայի, որ Աշոտ Բ Երկաթի («915—930») աներն էր:—Կղկնտ. Գ.
Իգ.—Սևադայ՝ Մի. այրիվ. 23.—սեռ. Իշխանի՝ Կղկնտ. Գ. Իգ:

— 3. Իշխանիկ, աղվան իշխան. Ատրնեբսեհ Բ Թագավորի
(№ 14) որդին էր և Համամ Թագավորի Թոռը (դստեր որդին): Գա-
ղիկ կաթուղիկոսի հետ միացած ապստամբվել էր Հայոց կաթու-
ղիկոսի դեմ. Անանիա կաթուղիկոսը («946—968 թ») գնաց Աղ-
վանք և ապստամբությունը ընկճեց: Այս մասին ընդարձակ տես
Արբտ. 1897 մրտ. 129—144. որից էլ Բարխուտ. Աղուանից պատմ.
Ա. 33, 164: Մասնակցել է Դաւիթ 2 Աղվանից կաթուղիկոսի
ընտրութեան (962). գահակալեց իր հոր մահից հետո:—Իշխանակ՝
Անան. ապստ. 131 ա, 144 ա.—սեռ. Իշխանիկայ՝ Օրբ. ծա:

— 4. Իշխանիկ, հայ Թագավոր Կախեթի (Ժ դար):—Լէօ,
Պատմ. Հայոց, Ա. 443:

— 5. Իշխան, կրտսեր որդի Խուլ Խաչիկ իշխանի Վասպու-
րականի. սպանվեց Թուրքերի դեմ պատերազմում 1041 թ.—Ուռհ.
90—92.—Իշխանիկ՝ Սմբ. պտմ. 59, 60:

— 6. Իշխան, Արջթթոնք ցեղից. ուզելով խլել Ուռհայի
դքսությունը, Սմբատին մատնեց Փիլառտոսի ձեռքը, բայց ինքն
էլ մահ գտավ նրա ձեռքով, 1083 թ.—Ուռհ. 223.—սեռ. Իշխանի՝
Ուռհ. 223—4:

— 7. Իշխան, որի որդին է Հասան, Թոռը Գրիգոր և սրա
Թոռն էլ Ամիր-Հասան: Այս Գրիգորը մի գյուղ է նվիրել Հոռոմոսի
վանքին, 1201 թ.—Մարդիտեան, Տեղագր. 151, Շիրակ 23,
Արբտ. 1870, 298:

— 8. Իշխան, տիկին! ստացող ձեռագրի, 1222 թվից հետո.
—Տաշեան, Ցուց. 559:

— 9. Իշխան, որդի Քրդի. հեջուբ Գրիգորի հետ միասին օ-
րենք են դրել, որ Հոռոմոսի վանքում կաշառքով վանահայր չը-
գրվի. այս օրենքը արձանագրել են Հոռոմոսի վանքում 1228 թ.
և նգովքնիրով հաստատել: Նույն անձինքը արգելք են դրել նաև
վանքում աղանձ աղալու դեմ (այս արձանագրությունը անթվա-
կան է):—Շիրակ 23, 20:

— 10. Իշխան, որի կինն է Թվում Խորիշահը: Այս Իշխանը
Թեզանոյ շամբը պարգևել էր Խեղենեկին և այժմ Խեղենեկը նվի-
րում է Հոռոմոսի վանքին, 1245 թ.—Արձ. Շիրակ 22 (թվականից
երևում է, որ այս Իշխանը նույն է նախորդի հետ):

— 11. Իշխան, հոգևոր հայր Կիւրիոնի, որ օրինակեց Շնոր-
հալու Մեկնութիւն բարձրացուցէքի, 1311 թ.—Ակինեան, Կիւրիոն
կթղ. 265—6:

— 12. Իշխան, հայր Մկրտիչ կուսակրոն քահանայի Բա-
բերդցոյ, որ Կաֆայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1344 թ.—
Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 2*:

— 13. Իշխան, իշխան աղուանից, նստում էր Յօրայ ամրո-
ցում. սրան հաջորդեց որդին Ալամի՝ 1348 թ.—Բարխուտ. Պատմ.
Աղուանից, Ա. 132, Արցախ. 67:

— 14. Իշխան, որդի Յակոբի և հորեղբորթոռ Աբրահամ քա-
հանայի, որ Հոռմկլայի Մակաղբիւր գյուղում ստացսւլ մի Աւե-
տարան, 1357 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 613:

— Իշխան անունը ժՁ դարում հիշվում է 1503 թ. (Ձեռ.
Վասպ. 280), 1585 թ. (անդ 702), 1596 թ. (անդ 748):

† ԻՇԽԱՆՈՒԼԻ, Իգ. < հյ. իշխան բառի իգականից. նորա-
կերտ անուն. տես Սովետ. Հյսս. 1945 սպր. 3, էջ 2:

* ԻՇԽՈՒԹԼՈՒ, ար. < Թթր. ايش is «գործ» + قوتلو qutlu «բա-
րեբախտ, երջանիկ, օրհնեալ», այսինքն «նա՛ որի գործերը բա-
րեբախտ են»: Թաթարական անուն է: Այս անունն է կրել Հա-
յաստանում ապրող կիսաքրիստոնյա մի թաթար, որ Հառիճի
վանքին մի ձիթահանք է նվիրել, 1304 թ.—Շիրակ 162: (Այս
անունը կարևոր է բացատրելու համար Իշաղբաթ անունը, որ
տես վերը):

ԻՊԱՅ, սեռն ու ծագումն անհայտ. հիշված է մի խաչքարի
վրա, 1659 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 622:

* ԻՍԱ, ար. < արաբ. ايسا isa «Յիսուս» անունից: Քրիս-

տոնյաների մեջ կարելի չէր որևէ մարդու անուն ղնել Իսա «Յիսուս»։ բայց մահմեդականների մեջ կարելի էր, ինչպես ունինք 'Isabek թուրք իշխանը՝ ԺԴ դարում (Իբն-ի-Բատուտա Բ. 381, 395)։ Սրանից մի դար ավելի հին է Իսա բժիշկ Եդեսացի, ասորի, որ Սիս մայրաքաղաքում շինել է ասորական մի եկեղեցի՝ ԺԳ դար (Սիսուեան 221 ք)։—Իսա անունը մի անգամ գտնում եմ հիշատակված մեր մեջ սեռ. Իսին ձևով՝ 1662 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 653), Կենդանի է այժմ Ղարաբաղի Հայոց մեջ։

*ԻՍԱԲԱՍՇ, ար. < արաբ. Իսա «Յիսուս» + պրս. یش: baxš «նվեր, պարգև» բառերից. ամբողջը նշանակում է «Յիսուսի պարգևածը»։ Նմատ. Ալլաբթոխշ, Խուդաբթոխշ։ Մի անգամ հիշատակված ունինք ԺԼ դարից՝

— Իոաբաշի, քարտուղար Ղարաբաղի մելիք Աբով Գ-ի, որի հետ միասին թունավորվելով մահ գտավ վրաց իշխանների դավաճանությունից, Տիգրանում, խնջույքի ժամանակ, 1808 թ. — Բաֆթի, Խամսայի մելիքութ. 257։

*ԻՍԱԲԻԿ, ար. < Իսա «Յիսուս» + բեկ «իշխան» բառերից. այս անունով ունինք یش: Isabek թուրք իշխանը՝ ԺԴ դարում (Իբն-ի-Բատուտա 2, 381, 395)։ Մեր մեջ մի անգամ գտնում եմ գործածված՝ Յիսայեկ գրչությամբ՝ 1575 թ. (Սմբատեանց, Գեղարքունի 809)։ Ավելի հաճախական է Իսիբեկ ձևը, որ տես առանձին։

*ԻՍԱԴԱՐ, ար. < արաբ. Իսա «Յիսուս» + պրս. ար. dār «ունոդ, կրող» բառերից. ամբողջը նշանակում է «նա որ ունի իր մեջ Յիսուսին, Քրիստոսակիր»։ Ճիշտ նույն կազմությունն ունի պրս. یش: Xudādār անունը, որ է Աստուածակիր»։ Գործածված է միայն մի անգամ Սուադար գրչությամբ (տես առանձին)։ — Սոս փխ. Իսա ձևը տես նաև Իսաջան անվան տակ։

*ԻՍԱԽԱՆ, ար. < Իսա անունից + խան։ Հիշատակված է ԺԶ—ԺԸ դարերում. այսպես 1613 թ. (Կրպտ. եպս.՝ Իօփեանք 189), 1730 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 131) և մի անթվական հիշատակության մեջ, որ կոչված է 1581 թվից ուշ (Ձեռ. Թալ. 76 ք)։ Սրանից է Իսախանես Ի ազգանունը։

Իսահակ տես Ստեպլ։

*ԻՍԱԴՈՒՆ, ար. < արաբ. Իսա «Յիսուս» + թրք. یش: qul «ծառա» բառերից։ Ունի նույն կազմությունը՝ ինչ որ Ալլաբեդալի։ Համազորներն են՝ ասոր. Աբդիսեհն, արաբ. Աբդալլահ, պրս. Խուդաբեդա, թրք. Իանգրիդալի, հուն. Թեոդուլոս, որոնք բոլոր

նշանակում են «ծառա Աստուծոյ»։ Մեր մեջ հիշատակված է Իսադալ ձևով 1655 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. էջ 1 ք), Իսադալի 1663 թ. (Սիսական 320), Իսադալի ձևով 1697 թ. (Ուղուրեան, Գատմ. գաղթ. Լիվոն. 261)։ Սրանից է Իսադալեան (արևմտահայոց մեջ Իսադալեան) ազգանունը։

*ԻՍԱՍԻ, ար. կամ է Եսայի անունից և կամ Իսա, որ տես առանձին։ Երկու անգամ գտնում եմ հիշատակված՝

— 1. Յիսայ կամ Յիսեայ, ռայիս, Հալէպ քաղաքում շինել է Ս. Քառասուն մանկանց խորանը, նույնպես «Մարունեան» խորանը, նաև հունաց եկեղեցին, օտարական պանդուխտների համար օթևաններ զրի հանգիցեն խաղաղական, հանդերձ գրաստիւքն իւրեանց որ կան», քահանաների համար էլ ամառանոց, 1500 թ. — Ձեռ. Հալէպի, Ա. 151 ա։ — Նույն Ռայիս «Յեսայն» հիշված է Հալէպում, նաև 1536 թ. իր կնոջ Շահլիի հետ (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 340 ք)։ Վերջապես նույն է և Յիսայի Հոռուկայեցի ճարտարագետը, որ ըստ Սիւրմէեան, Գատմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. էջ 27՝ նորոգել է Հալէպի Հայոց եկեղեցին, 1499 թ։ Բառիս կրկին ձևերը (Յեսայն և Յիսայի) ապացույց են այն բանի, թե Յիսայ ծագում է Եսայի ձևից և ոչ Իսա-ից։

— 2. Յեսայ անունով հիշված է նույն 1536 թվին, նաև բողոքոսի ուրիշ մի անձ Հալէպում (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 310 ք)։

*ԻՍԱՆԻԿ, ար. < Թթր. یش: isan «առողջ, կորովի» + բեկ բառերից։ Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1581 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 32 ա)։

*ԻՍԱԶԱՆ, ար. < Իսա անունից + ջան. գտնում եմ հիշատակված Իսաջան ձևով 1600 թվից (Հայ—Վենետ. 470), Իսաճան ձևով՝ 1644 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 310) և Սաաջան ձևով՝ 1666 թ. (Ձեռ. Վասպ. 928)։ Գործածական է այժմ Ղարաբաղում Իսաջան ձևով։ Սրանից է Իսաջանեան ազգանունը։

*ԻՍԱՎԵՐԻ, ար. < արաբ. Իսա «Յիսուս» + թրք. یش: verdi «տվեց»։ ամբողջը նշանակում է «Յիսուսի տվածը», որի համազորներն են Ալլադեդալի, Խուդադեդալի, Թանգրիվերդի (մնացյալը տես Աստուածատուր)։ Թեև առանձին չէ գործածված, բայց ունինք սրանից Իսավերտեմ ազգանունը (տես Թովմաս Խ 228), որ ցույց է տալիս թե իբրև առանձին անձնանուն էլ գոյություն ունեցել է նախ քան 1750 թիվը։

*ԻՍԱԻՐՈՍ, ար. < հուն. Իսարոս «Իսաբուսի, փոքր-Ասի-

այի Իսաւրիա երկրից: Անսովոր անուն, որ մի անգամ գտնուած եւ հիշատակված՝ այսպէս.

— Իսաւրոս, որդի Ամիր Սարգսեանց, հիշատակագիր Բագնայրի նշանավոր Աւետարանի, 1308 թ.—Ձեռ. Կարին. 16:

ԻՍԲԱԼ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Հիշված է մի անգամ Հաղբատի անթվական մի արձանագրութեան մեջ իր երկու եղբայրների (Սիւնդար և Աւհնվար) հետ:—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 47:

*ԻՍԻԲԷԿ, ար. այլ ձև Իսաբէկ անվան, որ տես առանձին. հնագույն հիշատակութիւնն է՝

— Իսիբէկ, որդի Յովհաննէս քահանայի կամ սրա եղբոր՝ տանուտեր Յովհաննէսի, որոնք գրել տվին մի Աւետարան՝ Մոկաց Փառավանք գյուղում, 1455 թ. այս թվին Իսիբէկը արգեն վազամեռիկ էր եղել:—Ձեռ. Վասպ. 422:

— Ավելի ուշ եղած հիշատակութիւններն են՝ 1592 թ. (Ձեռ. Վասպ. 726, 730), 1617 թ. (անդ 853), 1688 թ. (անդ 1020), 1689 թ. (անդ 970): Այնուհետև դադարում է:

*ԻՍԼԻ՝ իգ. < թթր. اسلام islim ժիմ բուրումնավետս, իմ անուշահոտս» բառից, որ կազմված է اس is շնոտ, բուրումնք» + لی աւար + im առաջին դեմքի ստացական հոգով (Будагов 1, 192 ր): Հիշատակված է մեր մեջ 1523 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 506), 1551 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 324 ր), և երկու անթվական հիշատակութեանց մեջ, որոնցից առաջինը (Տաշեան, Տուց. 489) գրված է 1343 թվից ուշ, իսկ երկրորդը (Ձեռ. Սևան. 5, ա) 1490 թվից ուշ:

† ԻՍԿՈՒՀԻ, իգ. < հյ. իսկուսի բառից, որ նշանակում է շրտակաւ տիրուհի». Աստուածածնի 7 անուններից մեկն է (մյուսներն են Մաքրուսի, Տիրուսի, Սրբուսի, Քազուսի, Իշխսյ և Մարիամ): Եղած հիշատակութիւններն են 1666 թ. (Կրճատ Իսկիճ ձեռն. Հալէպի, Բ. 7 ր), ավելի ուշ՝ 1744 թ. (Իսկուսի Տիւղեան, Մէնէվիշեան՝ Ազգար. Տիւղեանց 13), 1796 թ. (էֆիմ. 448): Կա այժմ էլ Իսկուսի կամ Ուսկուսի ձեռն. Հալէպի, Ա. 158:

*ԻՍՄԱՅԷԼ, ար. < եբր. יִסְמָעֵל Ismā'el անունից, որ ծագում է יִסְמָעֵל sm' = արար. עֶ- sam' շխել» + יִשְׂרָאֵל el «Աստուած» բառերից և նշանակում է շխելից Աստուած» (հին բաբել. Yaš-mah-el) (Gesenius 324 և 846). հմտ. Մն. ԺԶ. 11. Եկոչեցես զանուն նորա Իսմայել, զի լուաւ Տէր տառապանաց քոց»: Նույն-

պես Մաղաք. ար. 2՝ շրմայել որ Թարգմանի լուսն Աստուծոյ: Այս անունով հայտնի է Ս. Գրքում Աբրահամի որդին՝ Իսմայել (Հագար աղախնից), որից առաջացել են Իսմայելացիք կամ Հագարացիք (այն է Արաբները): Տառադարձված է հուն ռ Isma'el (որից և հայ ձեռ), լատ. Ismael, Ismahel, արաբ. اسماء Isma'il: Սովորական անուն է Մահմեդականների մեջ. Քրիստոնեութեան մեջ ընդունված անուն չէ: Մեր մեջ հին ժամանակ սովորական չէր. այժմ էլ անգործածական է. գիտնք միայն՝

— 1. Իսմայել, վաներից Գառնոյ, ուրիշ շատերի հետ ստորագրում է այն թղթին (ձեռնարկ), որ մատուցանելով Աբրահամ կաթողիկոսին, խոստանում են հետու մնալ հերձվածողներից, նեստորականներից և Քաղկեդոնականներից «607 թ»:—Ուխտ. Բ. լէ. Գիրք թղ. խ:

— 2. Իսմայել հայ (Isma'el ὁ Ἀρμένιος), ըստ Կոստանդին Պերփերուսէնի իշխեց Սիւմփոպոլիսի վրա, սակայն հետո Մելիտաիսեցիք սպանեցին նրան (Քաղբ.):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 370:

— 3. Իսմայել, հայր Աստուածատուրի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1488 թ:—Ձեռ. Վենետ. Ա. 492:

*ԻՍՄԻԽԱՆ, իգ. < արաբ. اسم ism «անուն» + xān բառերից և նշանակում է «անունը խան». համապատասխանում է Ադիբէգ, Ադիխարուն, Ադիմիլէֆ, Ադիփաշա անուններին: Մի անգամ գրտնում եմ հիշատակված 1701 թ. (Bodleian 207):

*ԻՍՈՒՄ, ար. < թթր. اسم isim կամ isum ժիմ բուրումնքը, իմ անուշահոտութիւնը» (տես վերը Իսլիմ): Գործածված է եղել ժՔաղբի առաջին կեսում՝ Աշտարակ գյուղում (Պոռշեան, Հուշեր, էջ 98):

Իսպան տես Սպանտ:

*ԻՍՏԻԽԱՆ, իգ. < թթր. اسمی isti «նոտավետ, բուրումնավետ» (տես Будагов 1, 192 ր. կապ չունի ատրպտ. اسمی isti «տաք, կիզիչ») + xān. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1742 թ. (Ձեռ. Վասպ. 565):

*ԻՍՐԱՅԷԼ, ար. < եբր. יִשְׂרָאֵל Isrā'el անունից, որ ծագում է יִשְׂרָאֵל sārā «կոյիլ, մարտնչել» + אֵל el «Աստուած» բառերից և նշանակում է «Աստուածամարտ»: Նույն են սրա հետ եգիպտ. Y-sir-'ā-ra և ասուր. Sir'ilai անունները (Gesenius 321 և 793): Հմտ. Վարդայել եղիցի անուն քո, զի ժուժկալեցեր (= եբր. մարտնչեցար) ընդ Աստուծոյ և ընդ մարդկան» Մն. լր. 28:

(Միայն են մեկնում Փիլ. իմաստ. 48 «Իսրայելը, որ թարգմանեալ է տեսող զԱստուած», Տաթև. հարց. 311 «Իսրայել կոչեցաւ, որ է Աստուածատես», Տաթև. ամ. 274 «Իսրայել, որ է Աստուածատես»): Այս անունով հայտնի է Ս. Գրքում Յակոբ նահապետը, որ տեսիլքում Աստուծու հետ մարտնչելուց հետո՝ ստացավ այս տիտղոսը. «Յայսմ հետէ ոչ կոչեսցեն զանուն ըստ Յակոբ, այլ Իսրայել» (Մն. լր. 28): Սրանից էլ Իսրայիլ կամ Իսրայիլացի կոչվեց երբայական ժողովուրդը: Ճառադարձված է հուն. Ἰσραήλ (=լատ. Israel), որից և հայերենը: Գործածված է մեր մեջ հնագույն ժամանակներից սկսած և այժմ էլ կա. բայց շատ սովորական չէ ոչ հնում և ոչ այժմ: (Պոլսի բարբառում փոխաբերաբար Իսրայիլ նշանակում է «հին ու մին շորեր հագած խեղճ մարդ», անշուշտ այսպիսի մի մարդու անունից ընդհանրացած):

1. Իսրայիլ, աշակերտ Թադէոս առաքյալի. նահատակվեց նրա և Սանդուխտ կույսի հետ (48 թ. ըստ Չամչ. Ա. 296): Դասունքները գտավ Կիրակոսը.— Գիւտ նշ. Թադ. 90.— սեռ. Իսրայելի՝ անդ 86.— հմտ. Յայսմ. մայ. 30. «Կիրակոս, գայդ որ գտերդ Իլին է (այլ ձ. Իղին է), և որ ի վերև զորայ է, ես եմ Չաքարիա»:— Չարբ. Թրգմ. 17. Ազգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Գ. 37:

2. Իսրայիլ եպիսկոպոս, առաջնորդ Արտազի, հաջորդեց Ստեփանին՝ Գ զարու վերջին քառորդին:— Չքր. եպս. 281, Աբրտ. 1868 ղեկտ. էջ 103:

3. Իսրայիլ, վաներեց Գողավանից, ուրիշ շատերի հետ ստորագրում է այն թղթին (ձեռնարկ). որ մատուցին նրանք Աբրահամ կաթողիկոսին, նզովելով բոլոր տեսակի հերձվածողներին, ինչպես և Բաղկեղտնականներին («607 թ»):— Գիրք Թղ. խ.— Նույն անձը Ուխտ. Բ. լէ հիշված է Իւզ Պտղաւնից ձեռով, որ առաջացած է անշուշտ պատվագրված Իզ բառը սխալ կարգալուց:

4. Իսրայիլ Գորագեցի (այլ ընթ. Գուսաղջեցի), նշանավոր ճարտարապետ. 7 տարվա մեջ շինեց Բագրևանդի (Իւչ-քիլիսէ) Ս. Յովհաննու վանքը, 634 թ.— Արձ. Այրարատ 529, Յուշիկք Ա. 312, Շահխաթ. Բ. 350, Բանասէր 1903, 374, Христ. Вост. II, 1, 105—142:

5. Իսրայիլ եպիսկոպոս Վանանդի, անդամ Դունայ ժողովի, «645 թ».— Չամչ. Բ. 345. Տաշևան. Յուց. 654, Այրարատ 76, Կանոն. 130:

6. Իսրայիլ Ոթմսեցի, կաթողիկոս Հայոց «667—677 թ».

(ըստ Առաքելիան, Տեղեկ. Արմֆանի, 1941, №1, էջ 65՝ նստել է 668—678 թ): Տայոց եպիսկոպոսն էր, երբ մասնակցեց Դունայ ժողովին «645 թ». ընտրվեց կաթողիկոս՝ իբրև հաջորդ Անաստասի—Կանոն. 130. 85. Կթ. Ի. Մի. անեց. գ. Ասող. Բ. բ. Օրբ. հա. Կիր. 35. Վրդ. լգ. Միխ. սս. Իթ (-իլ). Եղն. եր. 268. Մխ. այրիվ. 21. Տաթև. հարց. 545. Տաշևան, Յուց. 654.— Չամչ. Բ. 345, Վրաց աղբ. Ա. 47, 79:

7. Իսրայիլ ճգնավոր, տեսիլքով գտավ Չղախի մասունքները, հետո Մաշտոցի խաչը Գիսուն: Դաւիթ եպիսկոպոսի մահից հետո եղավ Մեծկողմանց եպիսկոպոս. եկավ Հայաստան և Չուարթնոց Ս. Գրիգորի մասունքից աքրավ Գլխոյ վանքը: Վարազ—Տրդատի հրամանով, Եղիազար (683—9) կաթողիկոսի ժամանակ ուղարկվեց Հոնքրի մոտ՝ հաշուաթյուն կնքելու: Քարոզեց այնտեղ քրիստոնեությունը, դարձի բերավ և հիմնեց քրիստոնեական աթոռ՝ Աղվանից կաթողիկոսության հովանավորության տակ: Աղվանից ներսէս քաղկեդոնիկ կաթողիկոսը հալածեց նրան՝ 703 թ.—Կղկնտ. Բ. Իթ, լա, լգ, լէ—խ, խբ, խգ, խե. Գ. գ. Վրգ. լգ. հրար. Սամ. անեց. 286.—սեռ. Իսրայելի՝ Կղկնտ. Բ. Իթ, լ, լգ, լէ, լը, խ, խա, խգ, խե. Մխ. այրիվ. 66.—բց. յԻսրայելի՝ Կղկնտ. Բ. խդ.—գձ. Իսրայելի՝ Կղկնտ. Բ. Իթ, լա:

8. Իսրայիլ, հատկապես կոչված Տէր Իսրայել. անծանոթ անձ. համարվում է Վանական վարդապետի աշակերտը. կազմել է Յայսմաուրբը (Հայապ. 107), հրամանաւ Յովհաննէս Վանական վարդապետի († «1251 թ») և Ի խնդրոյ Հասան—Չալալզօլա († «1261 թ») իշխանին Խաչենոյ:—Ազգեր. Լիակ. Վրք. սրբ. ԺԱ. էջ 47:

9. Իսրայիլ, քանդակագործ գրիչ Անույ և շրջակայից. Իրանից Ջուն են Անիի 1262 թվի մի արձանագրություն, Բագնայրի 1266 թվի մի արձանագրություն, և Հոռոմոսի 1273 թվի մի արձանագրություն: Անշուշտ քանդակած պիտի լինի նաև ուրիշները, որոնք կամ չի ստորագրել և կամ մեղ չեն հասել (Շիրակ 22, 62, 116):

10. Իսրայիլ վարդապետ Արտազեցի, ունիթոսական. միաբան Գունի վանքի (1330 թ).—Չեռ. Ներս. 32 բ:

11. Իսրայիլ, որդի Առաքելի և ամուսին թուրվանդա խաթունի, որ Յովհաննէս կրոնավորին գրել ուղեց մի Աւետարան 1448 թ:—Չեռ. Վասպ. 403—4:

12. Իսրայիլ, որդի Կարապետ քանանայի և եղբայր Յով

հաննէս գրչի, որ օրինակեց Յայսմաւուրքը՝ 1458 թ. այս թվին մահտարածամ էր, որին զո՛ գնացին գրչի մայրը, որդին, ինչպես և Իսրայէլ եղբայրը: Նօտարք 190:

— 13. Իսրայիլ քահանա, որդի Ամիրշահի, կինն է Մարթա, որդին Նորշահ: Աշակերտել է Թումայ քահանային, Թաղէոսին և Առաքելին. իր վարպետներն եղել են տէր Մարգարայ Կոռեցին և մահտեսի տէր Վարդանը (մականուն Մաքի): Գրել է 1) Աղնեցի տանուտեր Թովմա, Գրիգոր և Ղազար եղբայրների խնդրանք մի Աւետարան՝ 1447 թ. (Ձեռ. Վասս. 397—400, Նօտարք 156):—2) Տանուտեր Յովհաննէսի և նրա եղբայր Յովհաննէս քահանայի համար մի Աւետարան, 1455 թ. (Նօտարք 178, Ձեռ. Վասս. 422. վերջինիս տված հիշատակարանը 2 տող պակաս է Նօտարքից. ձեռագրի նկարագրութեան մեջ էլ իբրև գրիչ է հիշված Մարտիրոս ոմն, որ սխալ է և պիտի լինի Իսրայէլ):—3) Առերգի վանքի Ուշատուր քահանայի համար՝ մի Յայսմաւուրք, 1466 թ. (Նօտարք 225):—4 Աւետարան, 1466 թ. (Նօտարք 226): 5) Աւետարան՝ Մարգարայ, Կիրակոս, Յովհաննէս և Դաւիթ եղբայրների համար, 1473 թ. (Բարխուտ. Արցախ 146): Այս բոլորը Մոկաց Փառավանք գյուղում: Այսպեսով Իսրայէլ քահանայի գրչագրական գործունեութիւնը լինում է 1447—1473 թ. որ է 26 տարի:

— 14. Տէր Իսրայիլ. որի տապանաքարը գտնվում է Դարբանդի Պօղոս-Բուլդի գերեզմանատան մեջ, 1471 թ.:—Բարխուտ. Աղուանից երկ. 109:

— 15. Իսրայիլ, որդի Արմազայի, ամուսնու Ութուհ-Մէլէշի՛ հորաքրոջ տանուտեր Մաղաղայի, որ Թումայ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար 1476 թ.:—Ձեռ. Վասս. 480—1:

— 16. Իսրայիլ, ուսուցիչ Յովհաննէս արեղայի, որ խոջա Զաւզի համար գրեց մի Աւետարան, 1490 թ.:—Ձեռ. Վասս. 514:

— 17. Իսրայիլ քահանա, գրիչ. Վարդան անուն անձի համար օրինակեց Աւետարանը, Մոկաց Շատախ քաղաքում, 1491 թ.:—Ձեռ. Վասս. 518:

— 18. Իսրայիլ, մերձավոր Աստուածատուրի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1488 թ.:—Ձեռ. Վենետ. Ա. 492:

— 19. Իսրայիլ Օրի (այս անվան ծագումը ըստ ակնարկով Գրիստափոր Օհանեանի բացատրութեան, տես Յուրի բառի տակ, էջ 93), հայկական ազատագրական շարժման նշանավոր գործիչը՝ Համարվում է Պոռ իշխանի տոհմից: Պատանի էր դեռ, գնաց

Վենետիկ, ուր երեք ամիս ապրելուց հետո, անցավ Յրանսիա: Մնաց այստեղ 12 տարի, ծառայեց Ֆրանսիական բանակում, ստացավ նախ սպայի, ապա հեծելազորի կապիտանի աստիճան: Մասնակցեց պատերազմներին, ի վերջո՞ գերի ընկավ Անգլիացոց ձեռքը: Մրանով առիթ ստեղծվեց իրեն՝ ուսումնասիրելու նաև Անգլիան: Երբ ազատվեց, գնաց Գերմանիա և այնտեղ ծառայութեան մտած, վարելով զանազան պաշտոններ: Մտերմանալով կայսրընտիր իշխանի հետ, համոզեց նրան ձեռնարկելու մի արշավանքի գեղի Արևելք, որի վախճանական նպատակը Հայաստանի անկախ պետութեան հիմնումն էր: Օրիի մնացյալ կյանքը այս նպատակի իրագործութեան համար կատարված անսպառ եռանդի և անդուլ աշխատանքի գուժարն է: 1698 թվին Գերմանիայից ուղարկվեց Վիննա՝ ներկայանալու համար Կայսեր և հրահանգներ ներկայացնելու Քարլովիցի դաշնադրութեան համար: Ստանալով նամակներ հայ և վրացի իշխանների անունով, ծպտված իբրև Եւրոպացի ասպետ, ճանապարհ ընկավ դեպի արևելք: Նախ գնաց Պոլիս, ուր տեսակցութեան ունեցավ Տաճկաց մեծ եպարքոսի հետ և այցելեց ու ման եկավ արքունիքը: Անցնելով Փոքր-Ասիայից, եկավ Երևան (1699 թ) և ներկայացավ նահապետ կաթողիկոսին: Այստեղ առաջարկեց նրան իր մտադրութիւնը և առաջարկեց ազգովին ընդունել կաթողիկոսութիւնը՝ իբրև միջոց Հայաստանի փրկութեան համար: Կաթողիկոսը բացեիբաց մերժեց այս պայմանը: Անգեղակոթում գումարեց տասը մելիքների ժողովը, տեղեկութիւններ հավաքեց տեղական ուժերի և դիրքերի մասին և ամենքին էլ պատրաստեց ապստամբութեան: Իր հետ առնելով Մինաս վրդ. Ուրբերդցուն, վերադարձավ Գերմանիա, որպեսզի կայսրընտիրը (Իոհան Վիլհելմ) վերցնի իր բանակը և Ռուսաստանի վրայով իջնի Կովկաս, Արցախը և Սիւնիքը ոռքի հանելու համար: Բայց սրա համար անհրաժեշտ էր Ռուսաց կայսեր թույլտվութիւնը. ուստի Օրին գնաց կայսեր մոտ (1701 թ): Մեծն Պետրոսը խոստացավ իր աջակցութիւնը. բայց Շվեդացոց հետ պատերազմի մեջ լինելով՝ գործը ձգձգվեց: Մեծն Պետրոսը Օրիին մի մեծ շքախմբով ուղարկեց Պարսկաստան՝ իբր դեսպան, բայց իրապես լրտեսելու երկրի կացութիւնը: Հազիվ 1709-ին դեսպանութիւնը հասավ Պարսկաստան: Այստեղ արգեն գաղտնիքը իմացվել էր. Ճիզվիթները Շահին տեղեկացրել էին, թե Օրին պատրաստում է հայոց ապստամբութիւնը: Այս առթիվ մի ճարպիկ բառախաղ էլ էին հնարել. այն թե Օրիի անունը

(Israel Ori) տառերի տեղափոխությամբ լինում էր il sera roi, որ ֆրանսերեն նշանակում է «նա թագավոր պիտի լինի»։ Օրին շտապեց դառնալ Ռուսաստան. եկավ Աստրախան. այժմ էլ Ռուս-տաճկական պատերազմը խանգարեց գործը և Օրին մեռավ Աստրախանում, 1711 թ.—Օրիի վրա կա շատ ընդարձակ գրականություն. այստեղ հիշում եմ կարևորագույն գործերից հետևությունը. 1) Բաֆֆի, Խամսայի մեխիբութ. 27—32, 2) Լեօ, Հայկ. տպագր. Ա. 420—450, Բ. 224—274, 3) եղևան. Сношение Петра Великаго с арм. народом, 4) Աշոտ Յովհաննէսեան, Հայաստան օրինակագրայի ծագման խնդիրը, էջմիածին 1921, 5) Յովսէփեան, Խաղբակեանք, էջ 269—290. Իբրև կարևոր փաստաթուղթ հիշում եմ նաև Մեծն Պետրոսի հանձնարարական նամակը, որ հանձնեց Իսրայէլ Օրիին. ներկայացնելու համար Պարսից Հիւսէին շահին (բնագրի ընդօրինակությունը, լատին տառադարձությամբ և հայ թարգմանությամբ միասին, տես իմ «Վաւերագրերը Հայ-Պարսկական յարաբերութեանց մասին», Երևան 1927, էջ 56 և ն)։

— 20. Իսրայէլ Գանձակեցի, կաթուղիկոս Աղուանից. Երիցվանից Ներսէս Դ կաթուղիկոսի քրոջ որդին էր։ Երբ Ներսէսը մեռավ, Իսրայէլը իրեն հաջորդ համարելով՝ օժից կաթուղիկոս, առանց էջմիածնի կաթուղիկոսի համաձայնութեան (1763)։ Պայժան էր գրված, որ Աղվանից կաթուղիկոսությունը մնար Հասան-Ջալալիանց տոհմի մեջ։ Իսրայէլը դժեց այդ պայժանը. ուստի ժողովուրդը զայրացած՝ մերժեց Իսրայէլին և ընտրեց Յովհաննէս Թ-ին, որ Եսայի կթղ. Հասան-Ջալալիանցի եղբորորդին էր։ Էջմիածնի Սիմէոն կաթուղիկոսն էլ նրովեց Իսրայէլին, կարգալույծ արեց նրան և օժեց Յովհաննէսին իբրև կաթուղիկոս Աղուանից (1765)։ Իսրայէլը քաշվեց Գանձակ, ուր 11 տարի ապրեց բանադրանքի տակ, իբրև հակաթու։ Դաւաճան, Հայոց ազգային շարժման հակառակորդ և Շուշու Իբրահիմ խանի գործիք, Իսրայէլը ամբողջ ժամանակ կովի մեջ էր Յովհաննէսի հետ։ Վրաց Հերակլ թագավորը միջամտեց՝ հաշտեցնելու համար նրանց (1766 թ), բայց անօգուտ։ Իսրայէլի մատուցած Յովհաննէսը և նրա հետ նաև Հարաբաղի 3 մեխիբները բռնվեցին և բանտարկվեցին իբրև քաղաքական հանցավոր՝ Իբրահիմ խանի ձեռքով։ Յովհաննէսը թունավորմամբ սպանվեց (1784) և Գանձասարի վանքը կողոպտվեց։ Իբր վարձ իր մատուցման, Իսրայէլը Իբրահիմից ստացավ Աղվանից կաթուղիկոսությունը և նստավ Ամարասում։ Մի-

կնույն ժամանակ, Երիցվանից Սիմէոնը շարունակում էր իր կաթուղիկոսությունը, իսկ Գանձակում օժիվ էր Սարգիսը (1794 թ)։ Մեռել է 1606 (կամ 1608) թ. Գնացյալը տես Յովհաննէս կթղ. Աղուանից։—Ազգագ. 3053, 3208, 3239, Բարխուտ. Պատմ. աղվ. Բ. 105—8, Բաֆֆի, Խամսայի մեխիբութ. 125, 131—6, 150—151, 292, 301—2, Ջամրո 86—91, Ջեռ. Դաղեան, Բ. 19 ար, 20 ար. 42 ար (կնիքը 1763 թվից է)։

Իսֆանդար տես Սֆանդար։

*ԻՐԱՆԵԱՆ, ար. < պրս. ایران «Իրան. Պարսկաստան» + ան sâh «թագավոր» բառերից։ Գործածված է սակայն հնագույն Երան—Էրան ձևով։

— 1. Սրաճախ, որդի մղտեսի Մելիքշահի և եղբայր մղտեսի Մանուկի, որ Կեսարիայում գրել տվեց մի Ճառոց՝ 1484 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1849։

— 2. Սրաճախ, որդի Հրիշահի և եղբայր Խոնտքար տիկնոջ, որ Խորատկայ վանքում գրել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ջեռ. Նոր-Բայազ. 23 ար։

— Էրաճախ, հիշված է մի անթվական հիշատակարանում, որ գտնվում է 1311 թվին գրված մի Աւետարանում.—Ջեռ. Թաւր. 71 ար։

† ԻՐԱՆԱՓԱՌ, ար. < Իրան + փառք բառերից բարդված. Թարգմանություն է հուն. Θεμετοχλῆς անվան, որ կազմված է θεμέ «օրենք, իրավունք» + χλῆος «յուր, համբավ, փառք» բառերից. հայտնի է Յայսմաուրքից Ս. Իրաւափառ՝ հովիվ Միռնացի (Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Թ. 228)։ Այս անունը բնավ ազանդված չէ մեր մեջ, բայց Երևանում եղել է մի փաստաբան մի քանի տասնյակ տարի առաջ։

*ԻՐԵՆԷ, իգ. < Εὐρήνη անունից, որ նշանակում է «խաղաղություն»։ Այս անունով էր կոչվում Հունաց մոտ Խաղաղութեան աստվածուհին. ապա դարձավ հատուկ անուն, որից էլ լատ. գերմ. Irene, Փրանս. Irène, ռուս. Ирина (փղքը. Иришенька)։ Հայտնի է Հունաց մեջ Իրեճէ կայսրուհին (780—802 թ)։ Կա նաև նույնի արտեկանը, որ տես Սրաճախ։

— 1. Իրեճէ, քույր Քէոզորա կայսրուհու (830—867), (հայազգի Մամիկոնեան ցեղից), որի կենսագրությունը տես առանձին։—Տէր Սահակեան, Հայ Կայսերք, Բ. 374։

— 2. Սրեճէ, կին Յովհաննէս քահանայի, որ զնեց շատ հնա-

ցած մի Աւետարան և նորոգել տվեց՝ իր որդի Մարկոս զարի գործածութեան համար, 1439 թ.—Չեռ. Հալէպի, Ա. 83 ա:

— Երիմէ անունը հիշված է նաև 1651 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 735⁶), 1673 թ. (Սիսական 259), Իրիմէ 1700 թ. (Չեռ. Վասպ. 1026. նույն անձը 1705 թ. սեռ. Երիմիճ ձևով՝ անդ 800), ինչպես և կաթողիկէ Կաթողոս քահանայի (նետկ. 1707 թ) քույրը՝ Իրիմէ (ՀԱ 1929, 425) կամ Երիմէ (Նշանեան, հրատ. Երեմ. չէլ. օրագր. էջ 27):

*ԻԻԱՆԷ, ար. (գրված նաև Իվանէ կամ Իվան), հյ. Յովհաննէս անվան նոր հունարեն կամ վրացերեն ձևն է: Գործածական է եղել ժ—ժԲ—ժԳ դարերում. հատկապես վրահայ շրջանում: Այժմ վերանորոգված է տեղ տեղ սուս. ИВАН հոմանվան վրայից: Ավելին տես Յովհաննէս:

— 1. Իւանէ իշխան, որ Աշոտ Գ Ողորմածի («954—977 թ») Չմշկիկ կայսեր տված օժանդակ հայ բանակի գլխավորն էր.— Սմբ. պամ. 33 (ուր քիչ հետո կոչվում է «Իշխան Հայոց»): Նույն անձը «Յիվանէ սպաթար» ձևով հիշված է Աշոտ Ողորմածի նվիրագրում, 976 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 419:

— 2. Իւանէ, որդի Լիպարիտի. Վրաց Գեորգ թագավորը որդի Բագրատի, շնորհեց նրան Շամշուղէն, բայց նա չկարողացավ ձեռք բերելու և քաղվեց Հայաստանի լեռները (ԺԱ գաթր).—Վրաց աղբ. Ա. 208:

— 3. Իւանէ, որդի Վարդանի՝ տեառն Կայնի և Օրբեթի. ինքը Գագի տերն էր. ապստամբեց թամար թագուհու (1184—1213) դեմ, բայց հաղթվեց.—Վրաց աղբ. Բ. 13:

— 4. Իվանէ Ախալցխացի, Վրաց ծառայութեան մեջ էր. թամար թագուհին (1184—1213) կոչեց նրան աթաբեկ և ամիրնբրի ամիր. տվեց նրան Կարսը, Կարինը և մերձակա երկիրները: Սրա եղբայրն է Շավա:—Վրաց աղբ. Բ. 20, 21, 35, 52: Երևի ինքն է, որ հիշատակված է Կարսի բերդերի շինութեան արձանագրութեան մեջ՝ 1234 թ. «Թվիս ՈՁԳ ի թագաւորութեանս Ըսուսուգանա, յաթապակութեանս Իւանէի՝ մեք Կարուց քրիստոնէքս շինեցաք զԲրջներս ի հալալ արդեանց մերոց» (Սարգիսեան, Տեղագր. 104, Այրարատ 85, Կրպէ՝ Կարս քաղաք, էջ 26): Բայց տես և էջ 401:

— 5. Իւանէ Ա. աթաբեկ, որդի մեծն Սարգսի, եղբայր Մեծն Չաքարէ Բ ամիրապատարի վրաց, Բագրատունեաց տոհմից. տեր Անույ, Կինն է Խոշաք: Գործակից եղավ իր եղբոր քաջա-

գործութեաններին: Խլաթը պաշարելու ժամանակ, իր մի անդուշտութեան պատճառով Շահի Արմէնի ձեռքը գերի ընկավ: Չաքարեան իսկույն սպառնաց նրանց. «Եթե եղբորս զուրս հանեք քաղաքից ու գերի ուղարկեք կամ սպանեք, ձեր երկրի հողն էլ տեղից կհանեմ ու Վրաստան կտանեմ, և ձեր երկիրը անմարդաբնակ կղարձնեմ»: Վարեցավ Շահի Արմէնը և Իւանէի աղջկան հարս խնդրելով հաշտվեց (տես Չաքարիա №13): Թամար թագուհին շնորհեց Իւանէին մախուրթուխուցեսի պաշտոնը և Կայնն ու Կայծոնը, Բջնիով, Վայոց ձորով, Սիւնիքով, Գեղարքունիքով և այլ քաղաքներով ու բերդերով միասին նրան պարգևեց: Վանէի իշխանուհու Աւետարանի հիշատակարանում Իւանէի իշխանութեան սահմանները գծվում են «Տերութիւն Այրարատեան նահանգին և Խաչենոյ մինչ ի կողմանս Չարեքին»: Իսկ նրա մեծ եղբոր՝ Չաքարէի իշխանութեանը տարածվում էր բացի Լոռիից՝ մինչև Անի, Անբերդ և մինչև Ներքին Բասեն: Այս երկու եղբայրների գերիշխանութեան տակ էին Վաչուտեանց, Օրբելեանց և Պոռնեանց մեծ իշխանութիւնները: Ստ. Օրբելեանը ավելի մանրամասն է թվում Չաքարեանց տիրապետութեանը. «Առին յԱռանայ մինչև զՆերքին Բասեն և ի Բարկուշատայ մինչև ի Մժընկերա: Առին զԿարս, զՎաղարշակերտ, զԿաղզուան, զՍուրբ Մարի, զԱնի, զԱնբերդ, զԲջնի և զԳաննի, զԴուին մայրաքաղաք, զԳարդման, զԳանձակ, զՉարէք, զՀերթ, զՇամքոր, զՇաքի, զՊարսաու, զՉարաբերդ: Առին զՍիւնիս, զՈրոտն, զԲորոտան, զԻգեն, զԲարկուշատ» (Օրբ. կգ):—Երկու անհաջող պատերազմ ունեցավ Իվանէն. առաջինը Գանձակում՝ Խփչաղների դեմ, երկրորդը Խոբազների շահ Չալալէղդինի դեմ: Խփչաղները առաջացել էին մինչև Գանձակ, տեղացի պարսիկները հյուրընկալել և պատուարել էին նրանց: Իւանէն վրաց բանակով արշավեց նրանց վրա, բայց ճակատամարտում հաղթվեց, իրեններից Պապաք Պոռնեան իշխանը սպանվեց և Գրիգոր Խաղապեանը գերի ընկավ և հավատքը չուրանալով նահատակվեց (1222 թ): Յաջորդ տարին Իւանէն ավելի մեծ պատրաստութեամբ եկավ նրանց վրա, շատերին կոտորեց և ոչ միայն ազատեց գերիներին, այլ և նրանցից շատերին գերի վերցրեց: Խորազմների իշխանը՝ քաջն Չալալէղդին նեղվելով թաթարներից, զուրս եկավ իր երկրից, արշավեց դեպի արևմուտք, գրավեց Պարսից Ատրպատականը և հիմնեց այնտեղ նոր պետութեան (1222 թ): Երկու տարի հետո նա արշավեց Հայաստան և մինչև Այրարատ առաջացավ: Հայ և վրացի

միացյալ բանակը Իւանէի առաջնորդութեամբ դուրս եկաւ նրանց դեմ: Ճակատամարտը տեղի ունեցաւ Կոտայքում, Գառնի ավանի մոտ: Իւանէն չարաչար հաղթվեց և տասը մարդով հաղիվ կարողացաւ փախչել ու ապաստանել Քեղուայ բերդը: Զաւլէղզդինը շարունակեց իր արշավը դեպի Տփղիս: Կենդանի չէր Զաքարէն, որ կասեցնե՞ր նրա արշավը: Զաւլէղզդինը գրավեց Տփղիսը, Գանձակը, Նախիջևանը, ապա հարձակվեց Խլաթի և Ռուսի սուլթանութեան վրա: Այստեղ, Փոքր-Ասիայում Խլաթի և Ռուսի սուլթաններին օգնութեան հասան եգիպտոսի սուլթանը և Կիլիկիոյ հայ իշխանները, որոնք Զարգեցին նրա զորութիւնը և Զաւլէղզդինը էտ փախաւ Մուղան ձմեռելու: Այստեղից էլ թափարները քշեցին նրան և նա փախաւ Ամիթ, ուր և գտաւ իր մահը (1231 թ):— Զաքարէի և Իւանէի մասին հնագույն իշխատակութեանը 1181 թվից է, երբ երկու եղբայրները առանց տիտղոսի հիշվում են՝ իրենց հոր կենդանութեան ժամանակ. «Յամիր սպասալարութեան Սարգսի և որդւոց իւրոց Զաքարէի և Իւանէի և յամիրութեան Քրդին» (Արձ. Սանահնի, Ազգագր. հանդ. Գ. 286): Վեց տարի հետո (1187 թ) Սարգիսը մեռնում է և որդիքը կանգնեցնում են նրա մահարձանը. «Ի ՈՂԶ թուին կատարեցաւ ի Քրիստոս Մեծն Սարգիս, որդի Զաքարէի, թոռն Աւագ-Սարգսի. որդիքս Զաքարէ և Իվանէ կանգնեցաք զխաչս. յիշեցէք» (Արձ. Սանահնի, Ազգագր. հանդ. Գ. 304, է. 391): Մի տարի հետո, երկու եղբայրները շինում են Սանահնի մատուռը. «Զաքարէ և Իւանէ որդիք Մեծին Սարգսի շինեցաք զհանգստարանս. յիշեցէք ի Քս. ի թվին Հայոց ՈՂԸ (=1189)» (Ազգագր. հանդ. Գ. 303, է. 392):—Օրանից 2՝ տարի հետո (1191 թ). Զաքարէն արդեն ամիրոպասալար է, Իւանէն էլ հիշվում է նրա հետ, բայց առանց տիտղոսի. «Յամիրսպասալարութեան Զաքարայի և Իւանայի եղբաւր իւրոյ ի թուին ՈՒ» (Ազգագր. հանդ. Գ. 283): Հոռոմոսի 1198 թվի արձանագրութեան մեջ երկու եղբայրները «տէր և մեծ զօրական» են. «Ի տէրութեան քաղաքիս և բոլոր երկրիս Մեծ Հայոց Քրիստոսի մեծ զաւրականացս Զաքարէի և Իւանէի» (Շիրակ 22 ա): Այնուհետև բազմաթիվ արձանագրութեանց մեջ Զաքարէ և Իւանէ հիշվում են շարունակ, նույն իսկ իրենց մահից հետո: Իւանէն մեռել է ըստ Օրբելեանի՝ 1227 թ. (Օրբ. ժմ. 24 ՈՂԶ=1229): Իսկ ըստ Ալիշանի՝ 1231 թ. (Շիրակ 175, Հայագ. 447): Այս մասին խոսում է Յովսէփեան՝ Սաղարակեանք 98—100 և Իւանէի մահը տանում է մինչև 1234 թ. վկայութեան առնելով

նաև Գարսի բերդերի արձանագրութեանը՝ 1234 թվից, որ մենք գրինք Իւանէ Ախալցխացու առկ (№ 4).—Օրբ. կբ—կե. Կիր. բ—գ, զ, թ—ժբ, ժգ—ժզ, ի, իը. Վրդ. ձբ, ձգ, Միխ. աս. իը (=իէ) ? Օրբ. հկճ. ժբ. Օրբ. ժմ. 17, 22—24. Մի. այրիվ. 80, 81. Անանուն ժմ. 19. ZAPh 2, 48. Զքր. սարկ. Գ. 11. Աւագ. պամ. 481.—սեռ. Իւանէի՝ Օրբ. կբ—կե, կը. Կիր. 56, 72. բ, ժբ, ժգ—ժէ, ի, իգ, իզ, իս, իե. Վրդ. ձբ, ձգ, ձե, ձը. Օրբ. ժմ. 19, 22, 26. Անանուն ժմ. 19. Մաղաք. ար. 5, 21.—Իւանէ (սեռ. !)' Կիր. իե. Մաղաք. ար. 6.—գրծ. Իւանէի՝ Վրդ. ձբ — Զարբ. թրդմ. 340, Շողակաթ 74. Վրաց աղբ. բ. 11—20, 22—24, 34, 36, 43, 44, 50—52, 54, 58, 97.—կոչված է Յովհաննէս անունով՝ Երուանդաշատի 1206 թվի արձանագրութեան մեջ՝ Այբարատ 62, 64.—Իսկ Մի. այրիվ. 79 «Յովհաննէս, որ և Իւանէ»:

— 6. Իւանէ Օրբելեանց, որդի Մեծ Լիպարիտի (+1060 թ). սրա որդին է Սմբատ և թոռը Լիպարիտ (ԺԱ դար).—տես Միւսական 92 (ազգաբանական ծառը):

— 7. Իւանէ, որդի Սարգսի, եղբայր Շալուէի, Վրաց ծառայութեան մեջ էին և շատ տեղեր իւրեցին Գարսից ձեռքից (ԺԲ դար).—Միխ. աս. իը (=իէ).—սեռ. Իւանէի՝ Կիր. բ.—Հմմտ. № 5:

— 8. Իւանէ Օրբելեանց, որդի Սմբատի, եղբայր Լիպարիտի (1178) և Քաւթարի (1177) (ԺԲ դար).—տես Միսական 92 (ազգաբանական ծառը):

— 9. Իւանէ Օրբելեանց, որդի Լիպարիտի (1178), եղբայր Զենայի (1177) և Ելիկուսի (ԺԲ դար).—տես Միսական 92 (ազգաբանական ծառը):

— 10. Իւանէ, որդի Աղբուզայի, տեառն Գագայ և Շամբորի (1240, № 1), թոռնորդի Գլու Զաքարէի, եղբայր Զաքարէի և Վահրամի (ԺԳ դար).—Հայագ. 447:

— 11. Իւանէ իշխան, հիշված է Հաղարծինի 1244 թվի արձանագրութեան մեջ.—Արցախ 368.

— 12. Իւանէ Օրբելեանց, որդի Լիպարիտի, իշխանի Սիւնեաց, եղբայր Սմբատի, Ելիկուսի, Փախրազովլայի և Տարսայիճի. հիշվում է Նորավանքի արձանագրութեան մեջ 1222 թ. և ՆախաՎկայի արձանագրութեան մեջ 1261 թ. մեռել է 1260 թ. գերեզմանը գտնվում է Նորավանքում՝ այս արձանագրութեամբ. «Գեղեցկածաղիկն է Իվանէ». սրա որդին է Լիպարիտ և թոռն է Զեսար. Ստեփաննոս Օրբելեան պատմագրի հորեղբայրն է.—Օրբ.

կհ.—սեռ. Իւանէի՝ Օրբ. կզ, կբ.—Սիսական 164, 187, 189, 193:

— 13. Իւանէ, որի որդին Յովհաննէսը՝ Գանձասարի վանքի առաջնորդն էր 1271 թվին.—Շահխաթ. Բ. 376, Արցախ 177:

— 14. Իւանէ իշխան Արցախի, հիշված է 1276 թ. երկու արձանագրութեան մեջ, որոնցից մեկում Իւանէն հիշված է Փախրադինի որդի Սազրադինի հետ:—Արցախ 133:

— 15. Իւանէ, մանուկ հասակում մեռել է 1294 թ. գերեզմանը գտնվում է Օրբելեանց Նորավանքի գերեզմանատնում, հետևյալ արձանագրութեամբ. «Զգեղեցկափթիթ ծաղիկն զքաջուղէշ մանուկն վաղաթառամ Իվանէ յիշեցէք. թվ. 2ԽԳ»:—Սիսական 194 (Ալիշան համարում է Չեարի որդին. բայց անշուշտ ակնարկում է մի ուրիշ Չեսար. որովհետև մեզ ծանոթ Չեսարը հիշված է 1332 թվին և նրա որդին Իւանէ, տես տակը № 23:

— 16. Իւանէ Բ. որդի Շահնշահի և թոռ Զաքարէ ամիրսպասալարի, եղբայր Աղբուղայի, Զաքարէի, Աւագ Սարգսի և Արտաշուրի, հայր Շահնշահի, Վահրամ աթաբէկի, Արտաշիրի, Աղբուղայի (№ 2=6). կարգվեց իշխան Անիի՝ 1261 թ. (Շիրակ 101 ա). մեռել է 1284 թ. ըստ Հայապ. 447:—Կիր. կբ. Արձ. Շիրակ 28, 62, 86, Այրարատ 141, 144, 159, 162:

— 17. Իւանէ, որդի Վախթանկ Բ Տօնկիկի, իշխանի Սաչենոյ, եղբայր Հասան-Չալալ Դօլայի և Զաքարէի (№ 15), քեռորդի Զաքարէի և Իւանէ աթաբէկի: Հիշված է իր եղբոր՝ Հասան Չալալ Դօլայի 1240 թվի մեծ արձանագրութեան մեջ՝ Գանձասարում (ԺԳ դար):—Կիր. իբ.—Արձ. Շահխաթ. Բ. 371—2, Արցախ էջ 173:

— 18. Իվան, որդի Հասան-Չալայի՝ իշխանի Սաչենոյ՝ որդու Վախտանգի (ԺԳ դար).— յիշատ. ИАН 1909, էջ 426:

— 19. Իւանէ, որի թոռը Հասան Տաւուշ վաղամեռիկ է եղել 1304 թ. շիրիմը Ֆեռում է Չուխաշ գյուղում (Նոր-Բայազիտ).—Սմբատեանց, Գեղարքունի 546:

— 20. Իւանէ իշխան Որոտնեցի, որդի Հասան իշխանի, եղբայր Սիւնեաց Սարգիս արքեպիսկոպոսի, հայր Յովհաննէս Որոտնեցու, որ ծնվել է «1315 թ». մյուս որդիներն են Հասան և Զաքարէ: Իւանէն հիշված է իբրև «ամիրայ և պետ Որոտան» 1337 թ. (Սիսական 217 բ):—Յայսմ. յնվ. 6, Տաշեան, Ցուց. 889.—սեռ. Իվանի՝ Մեծոփ 15. տես հատկապես Յովսէփեան՝ Սաղաթկեանք, էջ 230 ծան:—(Սխալմամբ հիշված է իբրև հայր Ստեփաննոս Օրբելեանի՝ փոխանակ Տարսայիճ. Հայապ. 569):—Նույն

եմ կարծում եմ այն «Մեծափառ իշխան Իւանէ Որոտնեցին», որի որդին Տէր Ստեփաննոս՝ Ստից Տաթև է բերել մի նշանավոր Յայսմաուրբ, որ ապա Մովսէս Գ կաթուղիկոսը («1620—32 թ») փոխադրել է էլմիածին և շատերին օրինակել է ավել (Ձեռ. Ազուլ.—Արարատ 1911, 853):

— 21. Իւանէ Օրբելեան, որդի Բուլթելի և եղբայր Գեղքենի ու Սամեղի. հիշված է 1322 թվին իբրև «նորաբողոք զուաղ» (Արձ. Սիսական 181), 1326 թ (Սիսական 525 և Ազգագր. հանդ. Գ. 191), 1334 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 30 բ), Յովսէփեան՝ Սաղաթկեանք 202, և Սմբատեան՝ Գեղարքունի 486, ուր կոչված է Իւանիկ. այսպես նաև Սիսական 47), 1337 թ. (Ձեռ. Բեռլինի 21 բ), և վերջապես 1345 թ. (Սիսական 115), տես և Սիսական 148, 202: Այս Իւանէի որդին է Սմբատ, որի մոտ գնաց Գրիգոր Տաթևեացի «1390 թ». —սեռ. Իւանէի՝ Յայսմ. ապր. 27, Նոտաբք 37, Մեծոփ. 33, 67, 72:

— 22. Իւանի, հոգևոր եղբայր Յովհաննէս զարբի, որ Հոռուկայի Մակարիւր գյուղում օրինակեց Աւետարանը 1357 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 613:

— 23. Իւանէ Օրբելեանց, որդի Չեսարի, եղբայր Սարգսի, Յովհաննէսի, Քուրդի և Վարդանի. մայրն է Խորիշահ:—Սիսական 92 (ազգաբանական տախտակը): Սիսական 164 արձանագրութեան մեջ 1332 թ. հիշված են Իւանէի չորս եղբայրները, իսկ Իւանէն չկա. ուստի նա ամենակրտսեմն է և զեռ չէր ծնված 1332 թվին: Մեռել է մանուկ հասակում. գերեզմանը գտնվում է Նորավանքում՝ բայց անթվական (Սիսական 201):

— 24. Իւանէ, իբր մեծ իշխան հիշված է Գանձասարի արձանագրութեան մեջ՝ 1361 թ. (Արցախ 177) և Յախաքարի արձանագրութեան մեջ՝ 1367 թ. (Սիսական 156):

— 25. Իվան Գահլուունի, Որոտնեցի, որի թոռն է Գեաղոս, որ Մաղաքիա աւագերեցի հետ միասին շինել են Թեոդոսիոյ բերդը (ԺԳ դար):—Հայապ. 582:

— 26. Իւանէ Օրբելեանց, որդի Սմբատի և եղբայր Տէր Ստեփաննոսի, որ մեռել է 1423 թ.—Սիսական 92 (ազգաբանական ծառը):

— 27. Իւանէ, տէր Որոտան, սրա որդին է Ստեփաննոս եպիսկոպոս Սիւնեաց, որ մեռել է 1447 թ. և տարբեր պիտի լինի նախորդից, ըստ Սիսական 218:

*ԻԻԱՆՇԱՀ, ար. < Իւանէ անունից + արս. շահ «թագավոր»

(բայց քերես ուղղելի է Իրանը, որ ավելի բնական էր քան Մ: անգամ հիշատակված է Մակարավանքի արձանագրության մեջ՝ 1243 թ.—Արցախ 375:

† ԻԻՂ, ար. < հյ. իւղ բառից (Իբրև Թրքմ. հուն. Երանդ կամ Միւռոն անվան): Ըստ իս Իղ համառոտագրութեան սխալ լեթերացման արդիւնքն է (տես Իսրայել № 3):

† ԻԻՂԱՖՆԻՐ, իգ. < հյ. իւղաբեր «եղ բերդ» բառից, ակնարկութեամբ այն կանանց, որոնք խունկ և իւղ բերին Յիսուսի գերեզմանը (Մրկ. Ժգ. 1, Ղկ. իգ. 56): Գործածական էր անցյալ դարում Պոլսում՝ Օզարբր ձևով: Այժմ Երևանում գործածական է կրճատ կամ զգգական Իւղիկ ձևով:

† ԻԻՂԻԿ տես նախորդը:

Իւսուփ տես Յուսուփ:

* ԻՓԱԿ, ար. < Թրք. ايك ipək «սեւաքա» բառից. հիշված է 1592 թ. (Այրարատ 172), 1638 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 15 բ) և 1655 թ. (Ձեռ. Վասպ. 916): Սրանից է Իփեկեան ազգանունը (Պոլիս), որ տարբեր է Իփեկեան ազգանունից (առաջինը անունից, երկրորդը արհեստից): Կա և Իփակ իգ. 1596 թ (Ձեռ. Քաղբ. 75 բ):

* ԻՓՐԻՄ, ար. ըստ իս ազգավազված է Եփրեմ անունից, որ տես: Մի անգամ հիշատակված է Իփրիմ օղլու Արթին ունի, 1744 թ. (Գալեմքեարեան, Կենսագր. Սարգիս արքեպս. էջ 191):—Սրանից անկախ է կիրգիգ. արաբ. ey prim «սվ Տէր, սվ Աստված» (Իբրև բացազանչական զարմացական նշան):

ԻՓԱՄԷ, ար. ձևն ու ծագումն անհայտ. հիշված է 1046 թ. Տաշքենդ գյուղի մի խաչքարի վրա. Միսակոն 73 կարգում է Իփամե?, իսկ Սմբատեան, Գեղարքունի 629՝ Գամի, որ և հասկանում է Քարամի:

ԻՕԻԷ, սեռն ու ծագումն անհայտ. հիշատակված է մի անգամ 1808 թ.—Ձեռ. Վասպ. 360: Արգյոք ԹԹՐ. ար. yufqa (սով. yufxa) «ծալ ծալ խմորեղեն» բառն է, որ զու. բարբառանկրում նշանակում է «նուրբ, փափկասուն» (մասամբ հեզնական):

L

ԼԱՔԻԽԱՆ. իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1747 թ. (Սմբատեանց, Երնջակ 114):

* ԼԱՉԱՐ, ար. < Ղազար անվան եվրոպական (կամ ուսսական) ձևից (տես Ղազար). գործածական է Լեհահայոց մեջ սկսած 1572 թվից (տես Տաշեան, Ցուց. 908). ավելի ուշ Ռուսահայոց մեջ (Ինչպես Լազարեանց տոհմը). այժմ էլ գործածական է Կովկասում:

* ԼԱԹԻՑ, ար. և իգ. < արաբ. لطف latif «զեղեցիկ, սիրուն, վայելուչ, շնորհալի»: Գործածվել է ԺԵ—ԺԷ դարերում և անցյալ դարումն էլ կար Պոլսում: Հնագույն ձևն է Լատիւ, միջին ձևը՝ Լատիֆ, Պոլսում հնչվում էր Լաթիֆ:

— 1. Լատիւ (սեռն անհայտ), մերձավոր Ստեփաննոս Եպիսկոպոսի, որ Խորձեանի Խլպաշի վանքում օրինակից մի Աւետարան, 1464 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 341:

— 2. Լատնի, զուտը Խասիթուլուն տիկնոջ, որ Տոմար-ձայ գյուղում, Գրիգոր Երեցին զրել տվեց մի Գանձարան, 1576 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 314:

— Լաթիֆ հիշված է նաև իբր ար. 1616 թ. (Թորգոմեան, Ստամբուլյ պատմ. 159), Լատիֆ իգ. 1636 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 355), Լաթիւ իգ. 1638 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 14 բ), Լատիֆ ար. 1646 թ. (Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 79):

* ԼԱԹԻՑՍՈՒԼԹԱՆ, իգ. < Լաթիֆ անունից + sultān. հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 31 բ՝ Լատիւսուլթան ձևով):

* ԼԱԼ, ար. < պրս. لال lāl կամ արաբ. لالال lalāl «շատ կարմիր. 2. շատ կարմիր մի քար, սուտակ»: Մի անգամ հիշատակված է ԺԳ դարում:

— 1. Լալ վարդապետ Արտազեցի, ունիթոսական, միաբան Գոնիի վանուց, 1330 թ.—Ազգպ. 1845:

— Նույն անունը կա նաև 1651 թ. Ձեռ. Վենետ. Ա. 735, ուր տպված է Լալիմֆապարին, որ պետք է կարդալ սեռ. Լալին, Քսպարին: Այստեղ Լալին կարող է լինել Թե վերոհիշյալ Լալ անունից և Թե Լալա անունից, որ տես: Այսպես նաև սեռ. Լալիմ Արձ. 1671 թ. (Յոզսեփեան՝ Սաղրակեանք 254):

* ԼԱԼԱ, ար. < պրս. لالا lāla «դաստիարակ, մանկան խնամակալ և վերակացու, և հատկապես՝ իշխանազունների դաստիարակ»,

որ Տաճիկների մոտ էլ գործածվել է բրբե արական անձնանուն: Հայտնի է օրինակ Լալա Մուսթաֆա փաշա, որ Օսմանեան բանակով արշավեց Պարսից վրա և խլեց նրանց ձեռքից Վրաստանն ու Հայաստանը՝ 1575 թ. Կա նաև մի ուրիշ Լալա փաշա: Անշուշտ գործածական է եղել նաև մեր մեջ, որից Լալայեան ազգանունը: Տես և հաջորդը:

***ԼԱԼԱՔԷԳ**, ար. < նախորդ Լալա անունից + բեգ: Իբրև անձնանուն գործածական էր նաև Պարսից մեջ. ինչ. Լալաքեհ՝ հովիվ պարսիկ, որ եղավ Շահաբասի նախարարը (Առաք. պատմ. 133): Մեր մեջ հիշատակված է 1663 թ. (Ձեռ. նոր-Քայազ. 21 բ՝ Լալաքեհ ձևով): Սրանից նաև Լալաբեգեանց ազգանունը:

***ԼԱԼԱԳՈՒՆԱՇ**, իգ. < պրս. لال cunտակ կամ շատ կարմիր + քրք. گۈنەش gūneš արև, արեգակ՝ բառերից. ամբողջը նշանակում է «վարդակարմիր արեգակ»: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1551 թ. (Матер. Аpx. Кавк. III, էջ 93, 94):

***ԼԱԼԱԶԱՐ**, ար. < պրս. لالازār Եկակաչների ծագանունից: Իբրև անձնանուն հիշված է մի անգամ ԺԷ դարում (Ջջր. ազուլ. 68): Սրանից է Լալազարեան ազգանունը (Շուշի):

***ԼԱԼԷ**, իգ. < պրս. لاله lāla, քրք. lāle Եկակաչ ծագիկը: գործածական է Պարսից մեջ իբրև իգ. անձնանուն: Մեր մեջ էլ կար անցյալ դարում, օրինակ Ռաֆֆու խենթի հերոսուհին՝ Լալա: Հմմտ. նաև հաջորդը:

***ԼԱԼԷՆԱՆՈՒՄ**, իգ. < նույն Լալե անունից + խառնում. քրք. բերի մեջ էլ գործածական է Լալայեանում ձևով. մեր մեջ հիշված է 1698 թ. (Ձեռ. Վասպ. 986):

Լալեփար տես Նուրուֆար:

***ԼԱԼԻՆԱՆ**, իգ. < արաբ. لال la'li Եսուտակ քարի գույնով + xān. գործածված է ԺԷ—ԺԸ դարերում. այսպես՝ Լալիխան (ար!) 1634 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 430), 1663 թ. (Ձեռ. Վասպ. 922), 1680 թ. (անդ. 568), 1693 թ. (անդ. 384—5), նաև Լալիխան 1731 թ. (անդ. 1022):

***ԼԱԼԵԱՌՈՒՆ**, իգ. < պրս. لال cunտակ քարը + xā-tūn. հիշատակվել է ԺԴ—ԺԵ դարերում:

— 1. Լալիսարուն, զուստը Խրիմշահի, մերձավոր Գրիգոր քահանայի, որ գնեց մի Աւետարան, 1375 թ.—Տաշեան, ծուց. 2:7 ա:

— 2. Լալիսարուն, զուստը Մուսեխի և Դիլատի՝ քրոջ է—

վաչայի, որ Տրապիզոնում գնեց մի հին Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 485:

— 3. Լալիսարուն, կին Ֆուսայի. վճարեց 150 դրամ իբրև զրոյչէք մի Յայմաուրըի համար, որ օրինակեց Սիմէոն կրոնավորը՝ Եկեղեցաց գավառի Աւազ վանքում, 1439 թ.—Տաշեան, ծուց. 49 բ:

— 4. Լալիսարուն, կին Աստուածատուր Գառնուկ քահանայի և մայր Ներսէս արեղայի, որի միջնորդութեամբ Տիւրքիկի Վաւտրո գյուղում Ստեփանոս գրիչը օրինակեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 752 = Թորոս աղբ. Բ. 364:

ԼԱԼՈՒ, ար. հիշված է Ջամրո 209. բայց անձն է թե մականուն:

***ԼԱԼՓԻՐՈՒՉ**, իգ. < պրս. لال پیرۈze բառերից, որոնց երկուսն էլ թանկագին քարեր են նշանակում: Հիշատակված է մի անգամ 1555 թ. Լալփեթոզ ձևով (Матер. Аpx. Кавк. III, էջ 96) և մի անգամ էլ 1611 թ. Լալփեթուժ ձևով (Ձեռ. Ազուլ.—Արրտ. 1911, 222):

***ԼԱՄԱԶՈՆ**, անսովոր անուն. սեռն անհայտ. ըստ Ս. Երեմեանի < վրաց. ლაშაზი լամազի «գեղեցիկ» (կոչ. լամազո) բառից: Ուստի վերջնաձայնը որոշիչ հոդ: Գտնում եմ մի անգամ հիշատակված Լամազոն ձևով՝ 1728 թ. (Ձեռ. Ազուլ.—Արրտ. 1911, 120) և մի անգամ էլ Լամազան ձևով՝ 1798 թվից քիչ հետո (Սմբատեանց, Երնջակ 294):

ԼԱՅԼԻ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված է Խոզա Լայլիմ՝ անթվական մի արձանագրութեան մեջ (Ձեռ. Վասպ. 644): Հմմտ. Լիլի:

***ԼԱԶԻՆ**, ար. < քրք. لادين lađin Երազէ՝ բառից, որ գործածվում է նաև իբրև անձնանուն. հմմտ. էյ. Շախեն. ինչ. Lāđin քույր Սալահադդինի, Lāđin beg դեսպան պարսիկ առ ցարն Ռուսաց՝ 1603 թ. (Justi 182 բ), Լաչին Նասրը Հուսամադին՝ սուլթան Եգիպտոսի և Բաղդադի, 1302 թ. (Չամշ. Գ. 298): Հիշված է մեր մեջ 1653 թ. (Երեմ. չէլ. Օրագր. 45) և 1702 թ. (Ձեռ. Կարին. 168):

***ԼԱՏՈՐԻ**, իգ. < վրաց. ლატივა ლատավრ անունից: — Լատորի, զուստը Ատրենքսի Բաղբատունու, կին Ջուանրի իշխանի Վրաց (թ դար).—Գտմ. վր. Ժգ:

***ԼԱԻԱՆԴԻԵԿ**, ար. < արաբ. պրս. لواند lavand բառից, որ շատ զանազան նշանակություններ ունի. Տաճկերեն բառարան

նում մեկնվում է «1. կամավոր զինվոր. 2. ասպետ՝ սիգանեմ մարդ». պարսկերեն բառարանում մեկնվում է «իր քմահաճույթի համեմատ ապրող մարդ. 2. պղերդ և կնամուլ մարդ. 3. անգործ մարդ. 4. անառակ կին». մեր բարբառներում այժմ նշանակում է «Տժ. շալլ, ցոփ կյանք վարող մարդ. 2. ննխ. ամուրի մարդ»: Բոլորի մայրն է Ֆրանս. levantin «արևելցի», որ այս զանազան իմաստները ստացել է Եվրոպացոց արևելցի զինվորների կյանքից ու բարքից: Մեր մեջ Լաւաճդրէկ իբրև անձնանուն գործածված եմ գտնում մի անգամ՝ 1570 տկան թվերին (Կարապետ եպս.՝ Դօփհանք 190):

ԼԱԻԻՆ. ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԵ դարում:

— Լաւիմ (սեռ. Լաւինին), ազգական Սիրատանի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն պուղում գրել տվեց մի Յայմաուրք, 1495 թ.—Ալպոյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

† ԼԱԻՂԱԼ, իգ. < հյ. լաւ + արբար. յ> hal «վիճակ, կացութիւն» բառերից: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԵ դարում:

— Լաւիալ, կին Տաւլախի և մայր տանուէր Մարտիրոսի, որ իր վաղամեռիկ եղբոր՝ Շարիբէզի հիշատակին գրել տվեց մի Աւետարան, 1489 թ.—ՂԱ 1894, 52 ա:

ԼԱԻՕ, ար. < կամ հյ. լաւ բառից և կամ քրդ. lavo «այ տղա» կոչականից: Գտնում եմ գործածված երկու անգամ. առաջինը 1744 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակ 250, Լալօ ձևով), երկրորդը անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն գրված է 1626 թվից հետո (Ձեռ. Վասպ. 870 Լաւօ ձևով):

ԼԵԼՕ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. վրացական անուն է հմմտ. Տփղիսեցոց «Մնփ տու, Լելօ» ծագրական ասացվածը: Իբրև անձնանուն գտնում եմ գործածված 1661 թ. (Սմբատեանց, Երնջակ 287 և Ձեռ. Ագուլ.—Արրտ. 1911, 119):

ԼԵԼԻՆԶ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված եմ գտնում Ջամբռ 209:

*ԼԵԻՈՆ, ար. < հուն. Λέων անունից, որ բուն նշանակում է «առիւծ». այսպես նաև լատ. Leo, Ֆրանս. Léon, ռուս. Лев, փղքշ. Лева.—Այս անունով հայտնի են վեց հույն կայսր. (Լևոն Ա Մեծն 457—474, Լևոն Բ՝ 474 թ., Լևոն Գ Իսաւրացի 717—741, Լևոն Դ Խազար 775—780, Լևոն Ե հայ 818—820, Լևոն Չ փրիստփա 886—912), տասներեք պապ Նոսի (Լևոն Ա 440—461,

Լևոն Բ 682—684, Լևոն Գ 795—816, Լևոն Դ 947—855, Լևոն Ե 903 թ., Լևոն Չ 928—929, Լևոն Է 936—939, Լևոն Ը 963—965, Լևոն Թ 1048—1054, Լևոն Ժ 1513—1521, Լևոն ԺԱ 1605, Լևոն ԺԲ 1823—1829, Լևոն ԺԳ 1878—1903): Այս անվան ամենահին գործածութիւնը մեր մեջ ժ դարից է, երբ հյ. Ղատուր կորցրած էր իր բնիկ 1 հնչումը. նախ քան այդ՝ նույն անունը տառադարձվում էր Ղևոնդ (տես այս բառը): Խոր. քեր. 172 իբրև օրինակ անձնանվան հիշվում է Ղևոն, որից էլ Ղևոնեան: Լևոն անունը զարգացավ հատկապես Թուրքիեանց ժամանակ և այժմ էլ շատ սովորական է: Հնապես գրվում էր Լևոն, ինչպես ունինք Կոստանդին պալլի մեծ արձանագրութեան մեջ՝ Սիսուան 75: Չայնափոխութիւնը նույն է՝ ինչ որ Գեորգ Գ Գևորգ: Գզվական ձևերն են Լևոնիկ, Լելիկ, Լևուշ և ուսերենից փոխառութեամբ՝ Լյովա: Այս անվան համազորները տես Առիւծ:

— 1. Լևոն Տարօնեցի, իշխան, գնացել էր Պոլիս. սրա ազջըկա հետ ամուսնացավ Մեղիսա արշակունի (հուն. Մալիստիս), 783 թ., որ պապն է Վասիլ Ա. արշակունի կայսեր հունաց,— Չամշ. Բ. 690, Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք Ա. 340, 351 (բառ Կոստանդին Պարփերուժէնի պատմութեան, ուր սակայն չէ ասված թե Լևոնը Տարօնեցի էր. սա Չամշեանի ենթադրութեանն է):

— 2. Լևոն Ծ Հայ, կայսր Յունաց՝ 813—820 թ. պատրիկ Վարդ Արծրունու որդին էր և Արշալիր Հայկազն պատրիկի փեսան (նրա Թէոդոսիա դստեր ամուսինը): Նիկեփորոս կայսրը երկուսին էլ վանքի մեջ արգելափակեց. Միքայէլ Ա հաջորդելով նիկեփորոսին, երկուսին էլ արձակեց (811): Լևոնը հունաց Ատիական բանակի հրամանատարը դարձավ և իր քաջութեամբ մեծ անուն և համակրութիւն էր վայելում: Երբ Բուլգարները արշավելով՝ հասան Պոլսի պարիսպներին, Միքայէլը թեև զորքի գլուխն անցած դուրս եկավ նրանց դեմ, բայց կոիֆը սկսած միջոցին փախավ և ապաստանեց քաղաքում, մինչդեռ զորքը շարունակում էր պատերազմը թշնամու գծով: Այս անարգ փախուստի վրա՝ զորքն ու ժողովուրդը զայրացած, գահընկեց արին Միքայէլին և Լևոնին կայսր հրատարակեցին: Լևոնը հալածեց թըշնամուն, նրանց թագավորին էլ սպանեց և փրկեց պետութիւնը Բուլգարական վտանգից: Այնուհետև Բուլգարները 74 տարի անարթ մնացին: Լևոնը Արարներին էլ զսպեց և Սիկիլիան գրավեց: Չինվորական անվեհերութեան և փայլուն ձիրքերի հետ միասին՝ ունենալով վարչական կորով և արգարագառ ոգի, կարո-

դացավ շուտով թէ վերականգնել զորքի կարգապահութիւնը և թէ ամենքին ճանաչել տալ օրենքի և իշխանութեան նշանակութիւնն ու հարգը: Հալածանք հանեց պատկերապաշտների դեմ, որոնց գլխավորներին՝ Պոլսի Նիկեփորոս պատրիարքին գահազուրկ արեց, և թէոդորոս վանականին բանտարկեց: Իր հրամանով՝ Պոլսում գումարովեց հկեղեցական ժողով (815), որ Նիկիայի 787 թվի ժողովի վճիռները չնջեց և Պոլսի 754 թվի ժողովի որոշումները վերահաստատեց: Սկսեցին ջարդել սրբերի պատկերները շտեմնված եւանդով: Վանականները՝ որոնք սուրբ պատկերներին պաշտպան կանգնեցին, իբրև ըմբոստ և խռովարար, պատիժների, բանտարկութեան և աքսորի ենթարկվեցին: Այս խստութիւնների պատճառով՝ Լեոնի դեմ դավադրութիւն կազմեց: Մենդիան տոնի գիշերային ժամերգութեան միջոցին, եկեղեցում դավադիրները հարձակվեցին Լեոնի վրա և նրան սուսերահար սպանեցին (820): Նիկեփորոս պատրիարքը Քաղկեդոնում (իբ. աքսորավայրի մեջ) լսելով Լեոնի մահը, ասաց. «Եկեղեցին ազատվեց իր մեծ թշնամուց. բայց Արևելյան կայսրութիւնն էլ կորցրեց մի քաջ իշխանի, որ նրա փառքն ու պարծանքն էր»: Նրա տեղ գահ բարձրացրին Միքայէլ Բ թլուատին, որ բանտից արձակեցին: Լեոնը կոչվել է քամելէոն և գերաբարխատու: Չամչ. Բ. 432, Սեդրակեան, Հայ. եկեղ. պտկր. 43. Տէր Սահակեան. Հայ կայսերք, Ա. 155—195, 323—334, Բ. 344—346, 574 (ուր խոսում է Լեոնի կնիքի մասին):—Մեր պատմիչներից հետաքրքրական է Մին. համդ. 94, որ այս Լեոնի մասին պատմում է հետևյալ առասպելը. «Վասն Լեոնի ասեն ի յազգէն Հայոց լինել. և էր ասեն տեղեալ Մծբնեցի և աղքատ շինական. և յաւուր միում, մինչ աշխատեալ էր և ննջեալ ի ներքոյ ծառի միում, եկին առ նա արք երեք Հրեայք և խիթեալ զնա, ասեն. Ընդէ՛ր յանոգս ննջես, թագաւոր աշխարհի: Եւ նա զարթուցեալ ասէ. Չի՛ է, զի՛ ասացիք ինձ՝ շինականիս թագաւոր: Եւ նաքա ասեն. Մեք որդիք մարգարէից եմք և Աստուած յայտնեաց մեզ վասն քո, որ թագաւոր լինելոց ես: Արդ՝ արի՛ և գնա ի Կոստանդնուպոլիս. բայց ուխտեա Ստուծոյ, զի յայնմ ժամուն յորում թագաւորեսցես, զոր ինչ հրաման լիցի քեզ յԱստուծոյ, ի մէջ ուսեալ կատարեսցես, զի հաստատեսցի թագաւորութիւն քո: Եւ սորա գնացեալ անդ և կացեալ սպասաւորութեամբ մի առ մի, ել ի կայսերութիւն: Եւ իբրև գիտացին թէ թագաւորեաց, գնացին առ նա և ասին. Այս է հրամանն Աստուծոյ, որ պատկերք՝

զոր ունիք յեկեղեցիս և ի տունս ձեր, խորտակել հրամայեա. զի կուռք են և պիղծ: Այս առասպելի վրա էլ ՚իմնում է Լեոնի պատկերամարտութիւնը:

— 3. Լեոն Լալակոն, Հունաց Նումերեան կոչված զորագնդի հայազգի զորավարն էր, որ չարչարեց Իգնատիոս հայրապետին, 858 թ.—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 575:

— 4. Լեոն Զ Իմաստասէր, կայսր հունաց 886—912 թ. Վասիլ Ա Արշակունի կայսեր անդրանիկ որդին էր, ծնված 868 թ. Վասիլի երկրորդ կնոջից, որ կոչվում էր Եւգոկիա-Ինգերինա և Միքայէլ Արքշիռ կայսեր ապահարգան տված կինն էր: Կասկածվելով հորը դեմ դավադրութեան մեջ՝ բանտարկվեց, բայց շուտով ազատվեց (885): Հաջորդելով իր հորը՝ ցույց չտվեց ոչ քաջութիւն և ոչ էլ վարչական կարողութիւն: Մեծ սեր ուներ ուսման և հատկապես աստղաբաշխութեան: Հորինել է մի օրինադիրք և՛ բազմաթիվ այլ գործեր, որոնցով Բիւզանդացոց մեջ մարգարեի համբավ հանեց: Չկարողացավ կովիլ Բուլղարների Սիմէոն թագավորի դեմ, որ ջնջեց հունաց բանակը՝ սպանելով նաև նրանց զորավար Պրոկոպիոսին և Գուրգիկ հայկազնին: Լեոնը այն ժամանակ օգնութեան կանչեց Հունդարացիներին, որոնք այն դարի ամենավայրենի ժողովուրդն էին: Հունգարացիք անցան Դանուբը և ջնջեցին Բուլղարներին, բայց նրանց Սիմէոն թագավորը երկրորդ անգամ անցնելով Դանուբը, բոլորովոր հունգարներ կոտորեց: Հայասեր էր. օգնեց Սմբատ Ա-ին Յուսուփի դեմ պատերազմում, ինչպես և հարվածեց Տայքի և Գուգարքի արաբներին: Մեռավ 912 թվին, գահը հանձնելով իր որդի Կոստանդին Պրոքիոսովիչին, որին խնամակալ նշանակեց՝ իր եղբոր Աղեքսանդրին:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք Ա. 225—246, 357—382: Մեր Աստղիկ պատմիչը այս Լեոն կայսեր համար գրում է. «Այր խաղաղարար և բարեխորհ ամենայն երկրի, առատաձեռն ի տուրս, և ի բաշխելն ոչ որպէս զՀոռոմ ռիշտ. զի չէ սովորութիւն Հոռոմոց առատ լինել. և ոչ յիւրեանց լեզուն ասի առատ: Այլ նա որդի հայոյ էր և առաւել քան զՀայ առատատուր» (Աստղ. Գ. գ): Նույնը կրկնում է Վրդ. խե:

— 5. Լեոն Փոկաս, որդի Վարդ Փոկասի, եղբայր Կոստանդինի և Նիկեփորի: Երբ ծերունի Վարդ Փոկասը պատերազմում ծանր վիրավորվելով հրաժարվեց պաշտոնից (953 թ), այս երեք որդիները նրա տեղն անցան: Լեոնը արաբաց Աբու-Լաշայի զորավարի դեմ գնաց, նրա բանակը ոչնչացրեց և նրան էլ գերի

բանելով՝ Պոլիս ուղարկեց: Սրան հակառակ մյուս երկու եղբայրները հաղթվեցին և հոստանդինը նահատակվեց: Պոլսից նոր բանակ եկավ, որ Վասիլի, Չմշկիկի և Լևոն Փոկասի ղեկավարությամբ ջախջախեց արաբներին: Ռոմանոս Բ կայսրը հաջորգելով Պերփեռուսէէին, շարունակեց պատերազմը. Լևոն Փոկաս մեծ կոտորած սփռեց արաբների մեջ և գերիներ չափազանց մեծ բազմությամբ վերադարձավ Պոլիս (961): Երբ Ռոմանոս Բ մեռավ, Չմշկիկը Նիկեփոր Փոկասին գահ բարձրացրեց (963). բայց Նիկեփորը գահ բարձրանալով ոչ միայն չվարձատրեց Չմշկիկին, այլ և նախանձելով նրա փառքին՝ աքսորեց Յերազոլիս: Չմշկիկը որոշեց վրեժ լուծել կայսրից և թաղուհու հետ միացած՝ սպանեց նրան և ինքը գահ բարձրացավ (969 թ): Լևոն Փոկասը այնքան հարուստ էր, որ եթե ազահ չլիներ, կարող էր նույն օրն իսկ ժողովուրդին դրամ բաշխելով՝ իրեն կայսր հրատարակել տալ: Բայց Լևոնը այդ քայլը չտրավ, փախավ Ս. Սոփիա և մյուս օրը տաճարից դուրս հանվելով՝ աքսորվեց իր ամբողջ ընտանիքով: Լևոնը փախավ աքսորից և Թրակիա երթալով նոր ապստամբություն կազմակերպեց Չմշկիկի դեմ՝ իր Վարդ և Նիկեփոր որդիների հետ: Չմշկիկը նրանց դեմ ուղարկեց Վարդ Աթլի, բոսին և ապստամբներին բռնելով Բիոս կղզին աքսորեց (970 թ).—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 114—5, 135—9, 161, 167, 179—185:—Վարդ Փոկասի († 989) որդի Լևոն Փոկասի համար Ալյոյաճեան, Պատմ. հայ հեա. Ա. 410 պատմում է նաև հետևյալը.—Երբ հայրը՝ Վարդ կարգեց Լևոնին Անտիոքի դուքս, Անտիոքացիք չուզեցին գործակցել նրան. այն ժամանակ Լևոնը ամրացավ քաղաքի վերևում շինված անառիկ բերդի մեջ և միացած հայ ու արաբ բազմության՝ կռվեց Հունաց պետության դեմ:

— 6. Լևոն վարդապետ Իմաստասէր. պատգամավոր գնաց Աշոտ Գ Ողորմած (954—977) թագավորի կողմից՝ հունաց Յովհաննէս Չմշկիկ կայսեր մոտ, երբ սա իր լանկով մտել էր Հայաստան (973 թ): Պոլսում վիճել է հույն իմաստասերների հետ և հաղթել: Այս ժամանակ է որ ստացել է Չմշկիկ կայսրից քրտունապետ և փիլիսոփա տիտղոսները (Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք Բ. 465): Դառնալով Հայաստան, հաստատվեց Երբակում: Թարգմանել է «Պատմութիւն մատին Ս. առաքելոյն Պետրոսի, որ բերաւ ի Հայս»:—Ուռհ. 18.—որ և Ղևոնդ՝ Ուռհ. 18, 28. Մտք. պատմ. 23, 33.—Պանդալեան՝ Ուռհ. 28.—Տեա և Պանդալեան:

— 7. Լևոն Լալակոն, նահանգապետն էր Հայաստանի. հարձակվեց Արարների վրա, որոնք Բասեան գավառի եկեղեցիները ավերել էին և նրանց դուրս քշեց Բասենից և Թէոդոսյոսից, այն է Կարինից (996 թ): Ապա միացավ հունաց Կատակալոն դորավարի հետ և հարձակվելով շրջակա երկիրների վրա, ա՝վերեց:—Muralt, Chronographie byzantine 483, ըստ Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 575:

— 8. Լևոն որդի Հաբէլի, եղբայր Հարպիկի՝ տեսոն Արկնոյ. գերի բնկավ և աքսորվեց Պոլիս՝ 1051 թ.—Ուռհ. 110, 112: Չամհ. Բ. 952—3:

— 9. Լևոն թագավոր Կիլիկիոյ, 1123 թ.: ըստ Չեռ. Վաստ. 780.—կեղծիք, որովհետև այս թվին Լևոն թագավոր չկա Կիլիկիայում:

— 10. Լևոն որդի Թորոս Բ-ի. հորը մահվան ժամանակ անչափահաս լինելով՝ Թովմաս պայլը նրան խնամակալ կարգվեց: Մլեհի ձեռքից փախավ Շնորհալու մոտ, ուր և մեռավ քիչ ժամանակ հետո (1170 թ).—Պատմ. կիլ. 207 (այլուստ ծանոթ է մեզ Ռաբկև անունով, որ տես): Սիսուան 532 ա ստում է թե ճմաագոյքն ոչ Ռուբէն, այլ Լևոն կոչեն):

— 11. Լևոն Ա իշխան Ռուբինեան, որդի Կոստանդին Ա-ի և եղբայր Թորոս Ա-ի, որին հաջորդեց «1129 թ». խլեց հույներից Մամիստիա և Տարսոն քաղաքները, հաղթեց Անտիոքի լատին իշխանին (1130 թ), բայց խարդախությամբ բռնվելով նրանից, բանտարկվեց (1135 թ): Հաշտվելով Անտիոքացոց հետ, պատերազմի դուրս եկավ հունաց Յովհաննէս Կոնստանտ կայսեր դեմ, բայց հաղթվեց և իր երկու որդիներով գերի տարվեց Պոլիս «1141 թ»: Մեռավ բանտում «1143 թ»:—Վրդ. կե, կէ, հզ. Ուռհ. 269, 337, 369. Գր. եր. 369, 422, Հեթ. պատմ. խզ. Հեթ. ժմնկ. Վահր. ոտ. 194, 196—200. Մտք. պատմ. 92, 94, 136. Մխ. այրիվ. 19. Մխթ. սա. Բ աղ. 411 (ա աղ. էլ 417 չիք). Սամառանեց. 121, 128—130, 135—6. Պատմ. կիլ. 204—5. Պատմ. ուղբ. 214—6. Պատմ. լմբ. 238. Նկարք. 102 (ստում է թե այս Լևոնը իր քաջության համար կոչվել է ճնոր Աժդահանի).—Լևոնե! Հեթ. ժմկ. —Լևոն՝ Մին. համգ. 37, 38, 39.—սեռ. Լևոնի՝ Կիր. 62, ա. Վրդ. կէ, հզ, հը. Ուռհ. 325, 337, 342—3, 400, 428. Պատմ. յյա. ներս. 45. Հեթ. ժմկ. Վահր. ոտ. 196—8, 202. Մտք. պատմ. 93—95, 100, 133. Սամանեց. 128—131. Պատմ կիլ. 205—206. Պատմ. լմբ. 238. Նկարք.

102.—Լեոնի՝ Մին համդ. 39.—Չարբ. թրգմ. 348, 567. Հայապ. 343. Սիսուան 50—52, Դարդել 12:

— 12. Լեոն Բ. Ռուբինեան, որդի Ստեփանէի և եղբայր Ռուբէն Բ-ի. սրանից վախճանալով փախավ Պոլիս. ապա դառնալով Կիլիկիա, ստացավ Կապան բերդը՝ 1182 թ. (Սմբ. պտմ. 104): Եղբորը մահից հետո հաջորդեց նրան (1187 թ): Այս թվականը ճշտվում է Անարղաբայի միջնաբերդի արձանագրութեամբ, որ հետևյալն է. «Յամի ՈԼԶ երորդի (= 1187) թվականիս Հայոց խաւարեցաւ արեգակն մինչև աստեղք երևեցան և էառ թուրքն զսուրբ քաղաքն Երուսաղէմ (= 1187 հոկտ. 2). յայնմ ամի մեռաւ Ռուբէն Ստեփանէի որդին և նստաւ յաթոռ նորին բարեպաշտն Լեոն...» (Սիսուան 239, Հայապ. 344): Հաղթեց Իկոնիայի, Հալէպի և Դամասկոսի սուլթաններին: Օգնելով խաչակիրներին՝ Գերմանիոյ կայսրից ստացավ թագ և պսակվեց իբրև առաջին թագավոր Ռուբինեանց: Այս նշանավոր դեպքի թվականը գնում են 1198. Իսկ Օրմանեանը ճշտելով գնում է «1199 թ»: (Մի ընտիր ձեռագիր, որ գրված է ՈՅԹ=1200 թվին, ասում է «յերբորդուէն ամի թագաւորութեանն Հայոց Լեոնի», ուրեմն և թագադրութեան տարին լինում է 1198 թ): Աթոռը դրավ Միս և նրավիրելով եվրոպացիներին Կիլիկիա, տվեց իր երկրին եվրոպական կուլտուրական երկիրների բոլոր կարգերը: Ուր որ լսում էր թե կա մի արժանավոր և հմուտ անձնավորութեան, իսկույն հրավիրում էր իր մոտ և նրան մի լավ պաշտոն էր հանձնում: Այսպեսով իր երկիրը լցվեց քաջ ասպետներով, մարաջխտներով, դատավորներով, գիտնականներով և ամեն դիրքի, արվեստի ու աստիճանի անձնավորութեաններով: Անտիոքի ժառանգութեան հարցի առթիվ՝ 12 տարի պատերազմ մղեց Ասորիքի եվրոպական (լատին) պետութեանց և նրանց դաշնակից Իկոնիայի և Հալէպի սուլթանների դեմ և միշտ հաղթեց: Օգնելով Եվրոպացի խաչակիրներին, հասավ մինչև Պաղեստին և մասնակցեց Քափորի ձախող պատերազմին: Այստեղից ետ դարձավ Հունչարաց Անդրէաս Բ թագավորի հետ, որին հյուրընկալեց Սիսու (1218 թ): Ամուսնացել էր նախ Անտիոքացի իշխանուհի Չապուլունի հետ (1189 թ), որից ունեցավ մի դուստր Ռիթա անուն: Լսելով կնոջ անհավատարմութեանը, մերձիմահ ծեծեց նրան և բանտարկեց Վահկայ բերդում: Հինգ տարի հետո մեռավ կինը և Լեոնը երկրորդ անգամ ամուսնացավ Կիլիկիայի թագավոր Ամորի Լուսինեանի դուստր Սիպիլի հետ (1210): Սրա-

նից ունեցավ Չապէլ անունով մի աղջիկ, որին նշանակեց ժառանգ իր թագավորութեան: Մեռավ «1219 թվին»՝ 34 տարի փառավոր իշխանութուն վարելուց հետո: (Մահվան օրն է 1219 մայիս 1, չորեքշաբթի օր, ըստ մի հիշատակարանի, որ տես REA 7, 106. Իսկ ըստ Ձեռ. Վհնետ. Բ. 1138՝ մեռել է ՈԿԹ=1220 թ.):— Լեոնը մեր մեծագույն թագավորներից մեկն է: Նա մեծ է նախ նրանով, որ մի փոքր ժողովուրդ՝ ինչպես էր հայը, որ իր բուն երկրից հեռանալով, գնացել հաստատվել էր փոքրիկ Կիլիկիայի բարձունքներում՝ իբրև գաղթական, հզոր ազգ և ուժեղ պետութեան դարձրեց: Այդ պետութեանը տարածվում էր «ի դրանց Սելևկիոյ մինչ ի դրունս Անտիոքայ, և ի ծովեզերաց այնր երկայնութեան՝ մինչև ի Տաւրոս և յԱնտիտաւրոս, հատանելով զաշխարհս Պամփիլիոյ, Իսաւրիոյ, Լիկայոնիոյ, Կատանիոյ և Գերմանիկոյ» (Սիսուան 460): Այդ պետութեանը, որ ինքը իր ձեռքով ու իր անձնական քաջութեամբ էր կազմել, արևելքից արևմուտք 16 օրվա ճանապարհ էր ձգվում, նրա թագավորի սարսափը մի ամսվա ճանապարհ էր գնում, իսկ համբավը շատ ավելի հեռուններն էր տարածվում: Լեոնը մեծ էր սակայն ոչ միայն մեզ համար, այլ և իր ժամանակի բոլոր վեհապետների մեջ: Չհաշված այն մանր մունր պետութեանները, որոնք ծիլ էին ամեն կողմ, այդ ժամանակի մեծագույն թագավորներն էին Սալահադդինը և Ֆրեդերիկոսը: Առաջինը, Հայաստանցի մի բուրդ, եզրպտոսի սուլթանութեանը մինչև Կիլիկիայի սահմանները հասցրեց և եվրոպական պետութեանց սարսափը դարձավ. երկրորդը՝ Գերմանացոց կայսր և եվրոպայի մեծագույն վեհապետն էր: Բայց առաջինը մի նոր պետութեան չհիմնեց, և երկրորդը ստիպվեց խոնարհվել Իտալական զանազան հանրապետութեանց առաջ. բացի սրանից իր անունը և պատիվը անգութ գործերով արատավորեց: Իսկ Լեոնը ոչ միայն մի ուժեղ պետութեան հիմնեց, ոչ միայն կարողացավ պաշտպանել այն՝ այնքան բազմաթիվ ու բազմազան այլազգի պետութեանների միջև, այլ և մի ամբողջ ասիական ժողովուրդ եվրոպական բարձր կուլտուրայի հասցրեց: Սրա համար էլ նա արժանի է, որ կոչվի «այր մեծ և գերահանձար, յամենեցուն գովեալ, ամենեցուն զարմանալի. որում՝ ոչ եթէ չածէ ինչ սուուերածս փոքրկութիւն տարածութեան երկրին իշխեցիլոյ, այլ և մեծագոյն յայնմ փոքրկութեան երկի՝ քան մեծամեծքն այն ժամու ազգաց և աշխարհաց վարիչք» (Սիսուան 435, 529):— Գր. տղ. եէմ. 298, 300. Լմբ.

207. Կիր. 62, ա, գ, է, լե. Վրդ. Նը, ձ, ձբ, ձդ, Անանուն ժմ. 19. Մի. այրիվ. 20, 80. Միխ. աս. իէ, իը (=իդ, իէ). Լմբ. մաս. 556. Լմբ. յայտ. յիշ. Հեթ. ժմեկ. Վահր. ոտ. 210, 212—3, 215 (չունի Շահն.), 219. Սմբ. պտմ. 98, 105—109, 114—8, 122, 136—7. Սամ. անեց. 133, 136, 138. շար. 141—7, 150, 165. Օրբ. ժմ. 19, 22—3. Պտմ. կիլ. 208—9. Պտմ. ոււր. 217, 219, 220. Պտմ. լմբ. 230, 231, 237, 239, 241. Առաք. պտմ. 481—2. Հայապ. 346. Յիշ. (տես Ծ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ ճիգ). Իրնդ. 304. Նկարք. 103. Մին. համդ. 137.—Լեոն՝ Մին. համդ. 41.—սեռ. Լեոնի՝ Վահր. երրդ. 117, 174. Կիր. 59, 69, 70, ա--գ, է, լե, խդ, ձգ. Վրդ. իե, ձբ. Պտմ. յյտ. ներս. 45. Անանուն ժմ. 19. Միխ. աս. իը (=իէ), յաւել. Պտրգ. 695 ? Հեթ. ժմեկ. Օրբ. ժմ. 20. Միխ. աս. յիշ. Սմբ. պտմ. 105--6, 108—110, 112—3, 117—8, 121. Սամ. անեց. շար. 144, 146, 148—9. Պտմ. կիլ. 209, 210. Պտմ. ոււր. 219, 220. Պտմ. լմբ. 238. Յհ. իմ. խոստ. յիշ. Լմբ. օր. 5. Նկարք. 104.—Լեոնի՝ Միբ. համդ. 43.—բցռ. Լեոնի՝ Լմբ. 93. Վրք. շնորհ. 83. Օրբ. ժմ. 21. Կիր. գ. Վրդ. ձբ. Միխ. աս. յաւել. Սմբ. պտմ. 108. ZAPh 1, 182.—Չարբ. թրգմ. 606, 647—8, 688, 730, 754, 763. Հայապ. 436—441. ZAPh 1, 180, 181.—Լեոնի վրա ընդարձակ մենագրություն ունի Ալիշանը՝ Միսուան 435—529, իր գեղանկար պատկերով, ստորագրության և դրամների ճշգրիտ նմանահանությամբ ևն։—Համառոտ կենսագրությունն ունի Վ. Փափազեան՝ «Լեոն երկրորդ», տպ. Բագու 1910 թ.—Դարգել 13—15, Հետաքրքիր ևն՝ Schlumberger՝ Լեոնի կտրած դրամների մասին, REA 1, 5.—Basmadjian, Une nouvelle signature de Léon I (Իմա II), REA հտ. IV, էջ 24—29.—Լեոն Բ-ի անունով կա մի պարզևազիր՝ տրված Վաղարշապատում 1179 թվին, գրված Դազարոս ավագ ատենադպրի ձեռքով և հանձնված Միրմանի որդի Կիրակոսին (աղվան ազգից), որին իբր թե կարգում է սպարապետ (Ուղուրլեան, Պատմ. գաղթ-Լիվոն. 297).—Կեղծիք, որովհետև 1179-ին Լեոն թագավոր չկա և Վաղարշապատում առհասարակ Լեոն անունով թագավոր չկա։—Լեոն Բ-ի մասին հետևյալ առասպելական տեղեկությունը կարար մատենագրության մեջ. «Եփրատի արևմտյան կողմը Պիրա և Սոմեյասթ քաղաքների միջև անառիկ մի բերդ է Հոռմկլան, որ հայոց պատրիարքի պաշտոնավայրն է։ Այս պատրիարքը Մեսիայի փոխանորդն է և հայերեն լեզվով կոչվում է կաթողիկոս Կաթողիկոսը հնուց ի վեր ընտրված է Դաւիթ մարգարէի սերուն-

դից և այս պաշտոնի համար նշան է նկատված բազուկի երկայնությունը. այնպես որ երբ կաթողիկոսը ոտքի վրա կանգնեք, պետք էր որ ձեռները ծնկներից ցած հասնեին։—Հոռմկլան մինչև այժմ մնում է հայոց ձեռքը՝ հակառակ այն իրողության, որ ամբողջ շրջապատը իսլամներից զրավված է։ Սրա հովանական պատհանը պետք է համարել այն, որ քաղաքը աննշան եկամուտ միայն ունի, և երկրորդ այն՝ որ սովորություն է կրոնապետի պաշտոնավայրը ազատ թողնել. ինչպես որ ազատ են թողնվում իսլամական երկիրներում եղած աղոթատեղիներն ու եկեղեցիները։—Մոտավորապես հիջրեբ՛ի 610 (- Քր. 1213/4) թվին, հայոց Լայոն (Լեոն) Բ-ին Լայոն թագավորը, որ Սիւրիական հողամասերից Միսիսի, Քարսուսի և Ատանայի կողմերն է գտնվում, ատելի մի սովորություն էր որդեգրած։ Երբ մի գյուղ կամ մի քաղաք էր իջնում, մի հայ աղջիկ բերել տալով՝ նրա հետ գիշերում էր և ապա մեկնելու ժամանակ՝ ընտանիքին էր հանձնում։ Այս առթիվ հայերը բողոքեցին կաթողիկոսին, որ մարդ ուղարկեց Լայոնին և հասկացրեց թե նորա վարմունքը հակառակ է քրիստոնեական օրենքին, թե եթե ինքը քրիստոնյա է, պետք է նրա մարվի այս սգեղ սովորությունից. իսկ եթե քրիստոնյա չէ, ազատ է ուզածն անելու։ Լայոնը պատասխանեց թե ինքը քրիստոնյա է և խոսք տվեց գործադրել կրոնապետի պատվերը։ Բայց քիչ հետո ավելի սաստիկ վերսկսեց իր արարքը։ Նոր բողոքներով վրա կաթողիկոսը ազդարարեց հայազգի թագավորին, թե բանադրանքի պիտի ենթարկի նրան, եթե մի անգամ էլ գործի արդիված արարքը։ Լայոնը կարևորություն չտվեց և երրորդ բողոքի վրա բանադրանքի ենթարկվեց կաթողիկոսի կողմից։ Լայոնը չենթարկվեց և զղջում չհայտնեց։ Կրոնի պահանջի համաձայն իր զինվորներն ու հպատակները զգուշացան նրան մոտենալուց և սեղանակից լինելուց։ Նույն իսկ իր կինը լքեց նրան։ Նրանք հայանեցին թագավորին, թե թշնամու հարձակման կամ ձախորդության ժամանակ միայն պատրաստ են նրան պաշտպանելու. իսկ սովորական կյանքում հեռու պիտի մնան նրանից և պիտի զգուշանան իր սեղանից ձաշելուց։ Լայոնը առանձին մնաց։ Հագիվ մի աննշան խմբակ հետևում էր նրան, երբ ձի էր հեծնում։ Չանձրանալով այս կյանքից՝ Լայոնը զղջում հայտնեց և խնդրեց կաթողիկոսից, որ գա և իր հանդիսավոր զղջումը լսելուց հետո, որձակի բանադրանքից։ Կաթողիկոսը լսարկից, եկավ Լայոնի մոտ և հավաքված բազմության առաջ արձակեց նրան բանադրանքից։

Երբ հավաքույթը վերջացավ, Լայոնը բռնեց կաթուղիկոսի ձեռքից և տարավ բերդը գցեց: Սա նրա վերջին երևալն էր: Այդ իր ազգականներից մի կրոնավոր բերել տվեց (որ կարծեմ իր մորեղբորորդին էր), և Լեոնի բերդն ուղարկելով՝ կաթուղիկոս դարձրեց: Մինչև այժմ մնում է նույն տեղում: Այսպես վերջացավ կաթուղիկոսությունը Դաւիթի գերդաստանից: Լսել եմ թե այժմ այդ ընտանիքից ոչ ոք չէ մնացած այդ կողմերում, կաթուղիկոսական պաշտոն ստանձնելու համար: Այդ գերդաստանին պատկանող անհատներ կան միայն Խլաթի կողմերում: Այս բոլորը քաղում եմ Իպն-Խալիճանի «Վէֆայաթ-էլ-Ասեան» (Գահիրէ 1935) գրքի ծանոթութայնց շարքից, էջ 323—4: Առաջին տողերը նրկախարազուկների հետ շփոթելու արդյունք են, վերջին տողերը ակնարկում են Աղթամարի կաթուղիկոսությունը, մնացյալները հորինված են մի կողմից Լեոնի ամուսնական վեճի, և մյուս կողմից Յովհաննէս Մեծաբարոյ կաթուղիկոսի հետ ունեցած հակառակության առթիվ:

— 13. Լեոն, պարոն և տեր Հարունոյ. ներկա եղավ Լեոն Բ-ի թագադրության հանդեսին «1199 թ».—Սմբ. պտմ. 111:

— 14. Լեոն, պարոն և տեր Բերդուսի. ներկա եղավ Լեոն Բ-ի թագադրության հանդեսին «1199 թ».—Սմբ. պտմ. 111.—սեռ. Լեոնի՝ Հեթ. ժմնկ. (հիշված իբր հայր Գրիգորի՝ տեառն Բերդուսի, որ գերի ընկավ Խլիճ-Ասլանի ձեռքը, 1208 թ):

— 15. Լեոն իշխան de Biulum, որ Կոստանդին գունդըստապլի, Վահրամ մարաջախտի և ուրիշների հետ ստորագրում է այն պայմանագրին, որով Լեոն Բ. տալիս էր Վանիւր բերդը Երուսաղէմի անվանական թագավոր Յովհաննէս Պրիենին՝ իբրև օժիտ իր Ռիթա աղջկան «1215 թ»:—Սիսուան 143 ա:

— 16. Լեոն տեր Բերդկանն և Մոխրոտի. սրա քույրը կինն էր Վահրամ մարաջախտի: Վահրամը արձակեց իր կնոջը և ամուսնանալով Լեոն Բ-ի եղբոր Ռուբէնի դուստր Ալիժի (Ք 1) հետ, ուզում էր նրա որդի՝ Անտիոքի բրինձ Ռուբէնին թագավոր դնել Կիլիկիոյ.—Պտմ. կիլ. 210: Նո՛ւյն է արդյոք՝

— 17. Լեոն տեր Կապանու, մին այն իշխաններից, որոնք Չապելի ժամանակ ապստամբելով՝ ուզում էին Կիլիկիոյ գահը բարձրացնել Անտիոքի Ռուբէն իշխանին «1220 թ».—Միխ. աս. իր (= Իէ). Սմբ. պտմ. 117: Սիսուան 191 ր:

— 18. Լեոն, որդի Կոստանդին պալլի և եղբայր Հեթում Ա-ի. նշանակվեց մարաջախտ կամ իշխան թագավորության Կի-

լիկիոյ (1226 թ): Կրում էր իշխանաց իշխան տիտղոսը: Գնում էր Կիպրոս պսակվելու, «տարածամ խամբեալ հիւանդութեամբ» մեռավ «1258 թ»:—Չեռ. օշ. 98 ր. Միխ. աս. յաւել. և յիշ. Չարբ. թրգմ. 567. Սիսուան 74, 75, 485: Չեռ. Վասպ. 109 հիշվում է զև 1286 թ):

— 19. Լեոն Ապլիսանանց, ասպասալար կամ մարաջախտ Կիլիկիոյ, 1260 թ. հաջորդեց Լեոնին՝ որ մեռել էր 1258 թ. իրեն էլ հաջորդեց Օշին որդի Կոստանդին Լամբրոնացու 1277—1295 թ.—Սիսուան 485:

— 20. Լեոն, քեռորդի Օշին մարաջախտի, մայրն է Շահանգուխտ՝ քույր նույն Օշինի. հիշված է 1274 թ.—ՀԱ 1898, 246 և 248:

— 21. Լեոն Գ. թագավոր Կիլիկիոյ. Հեթում Ա-ի որդին էր. ծնվել է «1236 թ»: Երբ հայրը վերադարձավ Թաթարաց Մանգոյ խանի մոտից, «ձիաւորեցոյց զանդրանիկ որդին իւր զԼեոն» (1256 թ): Ամուսնացավ 1262 թվին՝ Լամբրոնի տեր Հեթում Գ-ի դուստր Կեռանի հետ. և այս խնամությունը Լամբրոնը միացավ Հայոց թագավորության: 1262 թվին Լեոնը Աւետիս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, որ ծաղկեց Թորոս Ռոսլինը, և ուր կա Լեոնի նկարը իր նորապսակ կնոջ հետ (Շողակաթ 201), Երբ Եգիպտոսի Յնդուխտար սուլթանը արշավեց Ասորիք և Կիլիկիա, Հեթումը իր բանակը հանձնեց Թորոս և Լեոն որդիներին և ինքը գնաց Թաթարներից օգնություն բերելու: Պատերազմում Թորոսը ընկավ և Լեոնը գերի տարվեց Եգիպտոս («1266 թ»): 22 ամիս գերի մնալուց հետո ազատվեց և դարձավ Կիլիկիա «1268 թ»: Որդու վերադարձը մեծ ուրախություն պատճառեց հորը, որ գահը հանձնեց Լեոնին և ինքը վանք մտավ («1270 թ»): Լեոնը այս ժամանակ 35 տարեկան էր: Դահակալության հանդեսի նկարագրությունը տալիս է ժամանակակից մի հիշատակարան, որ տես Թորոս աղբ. Բ. 383: Լեոն Գ աթոռը զրավ Տարսոն: Եգիպտացիք հարձակվեցին և գրավելով այրեցին Տարսոնը: Լեոնը փախավ: Բայց Մամուլեների երկրորդ արշավանքին՝ Լեոնը չարաչար հաղթեց թշնամուչ, ուր և սուլթանը նետահար սպանվեց: Թաթարները ուզեցին Միջագետքը Լեոնին հանձնել, բայց նա մերժեց: Լեոնը հաղթեց նաև Իկոնիոյ սուլթանին և Թաթարների հետ միասին արշավեց Ասորիք՝ մինչև Համպ: Ստիպվելով ետ նահանջել, քաղվեց Կիլիկիա և կյանքի մնացալ մասը հանգիստ անցկացրեց, հոգ տանելով գրական, զպրոցական և բար-

րիպաշտական հաստատութիանց: Ըստ ժամանակակից մի հիշատակարանի, որ հրատարակված է Собр. Матер. հտ. 29, էջ 21, այցեիկ է 1285 թվին՝ Քաղկոն առաքյալի վանքը. Տիրացու Կարակոպոսի առաջնորդութիան ժամանակ: Կա նաև մի տեղեկութիւն, թե մալվայ անունով մի վարդապետ՝ Արևիլքից գնացել է Երուսաղէմ. բարդամբք և ընչիւք սուրբ թագաւորին Լեոնի և Տ. Յակոբ կաթողիկոսի» և սալել է Ս. Յակոբեանց վանքի գավիթը և պարսպել Հրեշտակուպետր՝ 1286 թ. (տես Սարածեան, ՀԱ 1898, էջ 57. առնելով Աստուածատուր Եպս. Յովաննիսեանի «Պատմ. Երուսաղէմի» գրքից. էջ 189. բայց արձանագրութիւն է թե հիշատակարան): Լեոնը մեռավ «1289 թվ» (գահակալութիան և մահվան թվականները տալիս է Յիշատ. Karst. Դաստն. էջ 6. իսկ Չեռ. օշ. 99 բ և 100 բ գահակալութիւնը դնում է 288 = 1270 թվին և մահը ՉԼե = 1288 թվին: Չարմանալի է որ թագավոր է հիշված 1236 թվին գրված մի հիշատակարանում (Քորոս աղբ. Բ. 416), երբ դեռ նոր էր ծնվել և թագավորում էր Նայրը՝ Հեթում Ա): Լեոն Գ. ին նաջորդեց իր երեց որդին՝ Հեթում Բ.—Օրբ. կղ. Օրբ. ժմ. 26, 27, 30, 31. Կիր. լղ. ծգ. Անտոնուն ժմ. 24—26. Միխ. աս. յաւել. Հեթ. պտմ. լղ, լղ, (լե). Հեթ. ժմնկ. Չեռ. օշ. 98 բ, 99 աբ. Անսիդք 93. Մաղաք. աբ. 40, 41, 43, 44, 46—48, 51—53. Մխ. ալրիվ. 20, 83, 84. Միխ. աս. յիշ. Վահր. ոտ. 186, 219, 223—5, 227, 232, 234, 242. Սմբ. պտմ. 124—5, 136. Սամ. անեց. շար. 151—153, 161—3. Պտմ. կիլ. 211. Պտմ. ոտբ. 220—3. Պտմ. լմբ. 239—241. Առաք. պտմ. 482. Դրնդ. 305. Նկպտք. 105.—Լեոն՝ Մին. համդ. 44, 47.—սեռ. Լեոնի՝ Սմբ. դատ. 13. Օրբ. կղ, կէ. հր. Օրբ. ժմ. 30. Վրդ. ղթ. Մաղաք. աբ. 39, 41, 42, 44—48, 53. Պտմ. յյտ. ներս. 45. Սամ. անեց. շար. 153, 156. Չեռ. օշ. 99 աբ. Պտմ. ոտբ. 212, 222—3. Պտմ. լմբ. 243. Յիշատ. (Չարբ. Հին դպր. 785). Վահր. ոտ. 226, 228 (գրված միշտ Լեոնի, բայց միայն հրտր. Շահն.). Նկպտք. 105. Դրնդ. 305. ZAPh. 1, 182.—Լեոնի՝ Երզն. պտմն. 84. Մին. համդ. 45, 47—49.—բց. ի Լեոնի՝ Օրբ. կե.—գրծ. Լեոնիլ՝ Մաղաք. աբ. 20:—Չարբ. Հին դպր. 93, թրգմ. 156, 390, 567, 728, 738. Յուշիկք Ա. 162—182.—Լեոն Գ. ի ծննդյան թվականի մասին տես Յովսէփեան՝ Նիւթիթր և ուս. Բ. 20, ուր հաստատվում է 1236 թիւը: Լեոնի պատմանեկութիան պատկերը (շուրջ 15 տարեկան) դտնվում է 1240 թվին գրված մի Աւետարանի մեջ, որ Կոստանդին Ա. կաթողիկոսը գրել տալով նվիրել էր նրան: Այդ նկարը արտանկարեց Նոր-Նախիջևա-

նում՝ նկարիչ Արծաթպանեանը, որից և լուսանկարելով տպագրեց Յովսէփեան՝ Լուսայ 1902 թ: (Տես նաև նրա Մի էջ հայ արուեստի, էջ 84): Աւետիք քահանան, 1272 թվին գրել է մի ութիշ Աւետարան, ուր կան Լեոնի. Կեռան թագուհու և նրանց զավակների նկարները (Շողակաթ 304):—Լեոնի գերութիան վրա կան ժողովրդական սիրուն տաղեր, որոնցից մեկը հրատարակված է Փամբու-Փաթիպա, Ազգ. երգարան, 1856, էջ 35. որի հետ նույն են Յուշիկք Ա. 177 և Տեղեկ. Արմֆանի, 1940, X. 4, էջ 58: Կա նաև «Դովք ի Լեոն արքայ և քաջն Քորոս» (Օրհնեալ յանուն անեղ մեծին)՝ Չեռ. Վենետ. Բ. 918: Այստեղ դնում եմ գերութիան երգը՝

Աւաղ զԼէոնն ասեմ,
Որ Տաճկաց դուռն ընկել գերի.
Իմ լուս, իմ լուս ու սուրբ կոյս,
Սուրբ խաչն օգնական Լէոնիս ու ամէնուս:

Սուլթան ի մայտան ելել,
Իր ոսկի գունաւն կու խաղայ.
Իմ լուս, իմ լուս ու սուրբ կոյս,
Սուրբ խաչն օգնական Լէոնիս ու ամէնուս:

Թաղաց, ի Լէոնն երիտ.
«Ա՛ռ խաղա ու տուր տատայիդ.
Լէոն, դու տաճիկ լինիս,
Ես ու իմ տատաս քե գերի»:

Լէոնն ի բերդին նստել,
Դաստըռական աչիցն ու կուլայ.
«Քերվանդ որ ի Սիս կերթաս,
Դուն խապար տանիս պապայիս»:

Ոնց որ պապն ալ գախ լսեց,
Շատ հեծել հանեց երամով.
Եկաւ ի սուլթանն հլաւ,
Շատ գետիւր եհան. արընեց:

Էստ գիր Լէոն որդին
Ու հասաւ սրտին Տուրատին.

Իմ լուս, Իմ լուս ու սուրբ կոյս,
Սուրբ խաչն օգնական Լէոնիս ու ամէնուս:

Լեոնի ստորագրութեան նմանահանութեանը կարմիր թանաքով՝ տես Միսական 388:—Դարդել 16, 18, 19, 21—23. (պատմում է թե ինչպես իր Ալինաի եղբայրը գնաց Քաթարաց Մանգոյ խանի մոտ, ազատեց սուլթանի սիրելի սարուկ Սունգուր Ասկարին և սրա փոխարեն Սուլթանը գաղտնի ազատեց Լեոնին բանտից՝ պարանով բերդից ցած կախելով և հանձնելով մի արաբ ուղտապանի, որ 8 օրից հասցրեց նրան Կիլիկիա):

— 22. Լեոն (կամ Լէոն) սիր, որդի Լիկոսի՝ որդւոյ Կոստանդին պայլի, եղբորորդի Հեթում Ա թագավորի: Յովհանէս գրչին գրել է տվել մի մանրատառ Աւետարան, երբ ինքը դեռ պատանի էր (1256 թ).—Ձեռ. Վենետ. Ա. 447, Սիսուան 519—520:

— 23. Լեոն սիր, տեր Մոլկոնի. ապստամբեց Լեոն Գ-ի դեմ՝ Ապլղարիպ իշխանի հետ, բայց բռնվելով՝ մատնվեց Քաթարաց Փէրվանէ գորավարին (1272 թ).—Սիսուան 142, Ձեռ. Օշ. 99 բ:

— 24. Լեոն Գունդստապլ, որդի Սմբատ Գունդստապլի. երբ վերջինս վերավորվելով մեռավ նգիպտական պատերազմում («1276 թ»), Լեոնը ստացավ սպարապետութեան պաշտոնը: Սրա որդին է Սմբատ Բ. Գունդստապլ և աղջիկն է Մարիան՝ մայր Կոստանդին Դ թագավորի: Հիշված է նաև անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 179 ա), որ գրված է Լեոն Գ (+ 1289) թագավորի և Յակոբ Ա (1268—86) կաթողիկոսի օրով: Ուստի Լեոնը սպարապետ էր 1276—1286 թվերին. (Իսկ Սիսուան 484 բ Լեոն որդի Սմբատի սպարապետ է դնում 1276 թ. սրանից հետո Օշին եղբայր Լեոնի 1279 թ. ապա Լեոն այլ՝ 1283 թ):—Ամբ. պտմ. 137, Հայագ. 112, Սիսուան 73, Թորոս աղբ. Բ. 296:

— 25. Լեոն սարկավագ, եղբորորդի Ստեփաննոս քահանայի, որ Սկևռայ վանքում, նրա խնդրանքը գրեց Աւետարանը, 1295 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 344:

— 26. Լեոն դպիր, «լաւարհեստ գրիչ», որին Երեմիա քահանան արտագրել տվեց իր ուսուցիչ Գէորգ Սկևռացու կազմած Մեկնութիւն Նսայեայ գործը՝ 1295 թ.—Սիսուան 103, Ջարբ. Հին դպր. 721:

— 27. Լեոն վաճառական. իրավունք ստացավ անցնելու Վենետիկ՝ 1302 թ.—Ալիշան, Հայ—Վենետ. 154:

— 28. Լեոն Դ, որդի Թորոս Գ-ի՝ եղբոր Հեթում Բ-ի, ի կնոջէն Մարկրիտ (+ «1296»), որ էր զուսար Ոյկ տը Լըզնայ (Հիւկոս Լուսինեան) թագավորի Կիպրոսի (Պամ. կիլ. 212). ծնվել է 1288 թ. (Ձեռ. Օշ. 100 բ): Երբ Հեթում Բ հրաժարվեց գահից, իր տեղ թագավոր դրավ Լեոնին, երբ նա դեռ 12 տարեկան մանուկ էր (1301): Լեոնը Միսում հիկեղեցական ժողով գումարելով՝ բռնի մուծեց կաթոլիկական ծեսեր: Ժողովուրդը զայրացավ և թաթարաց Բիլարզու գորավարի ձեռքով սպանել տվեց թե Հեթումին և թե Լեոնին «1307 թ».—Հեթ. ժմեկ. Սմբ. պտմ. 127, 136. Սամ. անեց. շար. 153, 165—6. Մին. համդ. 49. Առաք. պտմ. 483. ZAPh 1, 182. Յիշատ. (տես Karst, Դուստն. էջ Ե).—սեռ. Լեոնի՝ Նկարք. 106. Մին. համդ. 141 (կարծում է թէ Լեոնը Հեթումի ելբայրն է):—Ձեռ. Միւնիս. 8 բ այս Լեոնին թագավոր գիտե 1292 թվին:—Դարդել 23—26 (սխալմամբ դնում է Հեթում Ա-ի որդի Թորոսի որդին):

— 29. Լեոն եպիսկոպոս Մամիզաւի, անդամ Սոոյ եկեղեցական ժողովի («1307 թ»).—Ազգայ. 1785, Չամչ. Գ. 309:

— 30. Լեոն, որդի Վահրամ քահանայի և եղբայր Բարսեղ հրէցորդու, որ Հալէպում գնեց մի հին Աւետարան, 1323 թ.—Ձեռ. Կես. ածած. 64 բ:

— 31. Լեոն Դորգոնց, դարաղ (այն է կաշեգործ), տանուտեր. իր ծախսով շինել է տվել մի Աւետարանի առաջին խորանը՝ ոսկով, 1325 թ:—Ձեռ. Վասպ. 173 (Հալայեանի «եղապագ» բառը անուն է կարծել և զլխատառով է գրել: Այսպես նաև Ձեռ. Վասպ. 415, տող 1՝ «ԳԴբրադն, որ գաւետարանի սիկն (իմա սեկն) ետուր» (պետք է հասկանալ «եղաբաղը որ կաշին է տվել»):

— 32. Լեոն Խանակահցի, եղբայր Մլիհի, ազգական Ներսէս վրդ. Սասնեցու, նվիրատու ձեռագրի, 1332 թ.—Հայագ. 546:

— 33. Լեոն, մերձավոր հրակացի Ներսէս արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց Ճառնստիբը 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 34. Լեոն Ե. թագավոր Կիլիկիոյ. որդի և հաջորդ Օշինի՝ եղբոր Լեոն Դ-ի. ծնվել է «1310 թ». տանաւայա բարձրացավ գահը «1321 թ», խնամակալութեամբ Օշին պայլի: Այս թվականը հաստատվում է մի Աւետարանի յիշատակարանի վկայութեամբ. «Յամին և թն հարիւրորդի եւթանասներորդի մեծ թուականին մերոյ, ի

հայրապետութեան Տեառն Կոստանդեայ Լամբրոնացոյ և ի թագաւորութեան գեոարոյս պատանեկին Լեոնի որդոյ Աւշնի, գրեցաւ... Աւետարանս... յերեսաղէմ» (Թորոս աղբ. Բ. 344): 1330 թվին ձեռք է բերել Վահան որդի զրած Յայսմաուրբը և նվիրել Յորդանանի ձախ ափին գտնված Քարաքոյ (այժմ Քերէթ) զեղի եկեղեցուն: (Այդ ձեռագիրը այժմ գտնվում է Երուսաղէմում, Լեոնի ինքնաձեռագիր հիշատակարանով միասին (Շողակաթ 212): Այդ հիշատակարանը հետեյալն է. «Ես Լեոն թագաւորս ամենայն հայոց, ի թվիս 22Թ, շնորհեցի զգիրքս քարաքոյ հայսճայնուն, որ յամենայն ժամ կարգան յեկեղեցին զմարտիրոսացն զնահատակութիւն և զքանութի հաւատոյն, որ վասն անուանն Քի յանձինս իւրեանց կրեցին. զոր լսեն ծառայքն և բաջալերեալ յորդորին. ի սէրն Քի. և հաստատին ի հաւատս նորին. և համբերութեամբ տանին քաղում վշտաց և նեղութեանց, զոր կրին վասն անուանն Քի, սկն ունելով վերանական յուսոյն, և նեղեողք լինին բազմայարչար մարտիրոսացն. և յորժամ ընթեռնուն և լսեն զչարչարանս մարտիրոսաց, նա զեղ յիշեն յաղաթս իւրեանց: Ը կու աղչենք զքանանայքդ որ զկարդաին անփոյթ չայնէք վասն սիրոյն Քի. որ աւր՝ հեալ յաւիտեանս»: Լեոն Ե. որդի Օշինի հիշված է նաև Ձեռ. Կարին. 14՝ 22 - 1311 թ. որ պետք է կարգալ 22 - 1331: Նախ ամուսնացավ Օշին պայլի գուստը Զապելի հետ, որին հետո սպանեց՝ հորը Օշինի (պայլ) և հորեղբոր Կոստանդին Գունդատապլի հետ և ամուսնացավ Սիկիլիոյ թագավորի աղջկա էլէոնորայի հետ՝ 1332 թ. (Շողակաթ 212. հմտ. նաև Manus. brit. mus. 22 ր):—(Այս զեղանչյուն անունը այժմ գործածական է մեր մեջ գերմ. Eleonora, ռուս. Элеонора (Ֆրանս. Eléonore, անգլ. Eleonor, Nelly, Nell) ձևից փոխառութեամբ, որի կրճատ գգվական ձևն էլ ունինք նորա): Լեոն Ե-ի գործած այս սպանութեանը պատմված է նաև մի ուրիշ ձեռագրի մեջ, որի թվականն է 1429: Այս թվականը հարմար չէ. ուստի, ինչպես հրատարակիչն էլ նկատում է, մայր բնագրի հիշատակարանից է կրկնված (Ձեռ. Հայկպի. Ա. 214 ր): Լեոն Ե-ի ժամանակ տեղի ունեցան եգիպտացոց, թաթարաց և թուրքմենների կատաղի արշավանքները, որոնցից ավերակ դարձավ Կիլիկիան: Լեոնը Հոովմի պապից օգնութեան ստանալու հույսով՝ ընդունեց կաթոլիկութիւնը, բայց միշտ հուսախարհազիվ ազատվեց՝ Կիլիկիան հարկատու թագավորութեան գարձնելով եգիպտացոց: Մեռավ «1342 թ»:—Սմբ. պատմ. 128, 131—2,

137. Սամ. անեց. շար. 157—9, 166 —7. Մին. համդ. 50. Նհպոք. 107—8.—սեռ. Լեոնի՝ Մկ. մեծոք. 27. Սմբ. պատմ. 129—131. Սամ. անեց. շար 157, 166. Բրս. մրկ. 460. Նհպոք. 107.—Լեոնի՝ Մին. համդ. 50, 51 և Ձեռ. Վասպ. 201՝ յիշատ. 1339 թ.—բջ. Լեոնի՝ Սամ. անեց. շար. 157:—Չարք. Թրդմ. 308, 553, 728. Աթան. յոջ. ԺԷ. Ձեռ. Օշ. 92 ր, 101 ր. Ձեռ. Միւնի. 29 ր.—Իր պատկերը և իր պարզակալըը արված Սիկիլիացոց (1330 թ.) տես Հայասպ. 536 -9 և REA 1, 241—7: (Իսկական բնագիրը Մեսի-նայից անցել է Սպանիա և այժմ գտնվում է Մադրիդում, Medinaceli գուբերի արխիվում):—Դարգել 26—32:
 — 35. Լեոն. վանահայր Վերմադրբերի վանուց, անդամ Ստոյ «1343 թ» ժողովի.—Միսուան 114, Ազգապ. 1870:
 — 36. Լեոն, ավագերեց արքունի պալատի, անգամ Ստոյ ժողովի «1343 թ». մեռել է 1349 թ.—Ազգապ. 1870, Հայասպ. 543:
 — 37. Լեոն, որդի Նդրեանց Կոստանդին Ի թագավորի Կիլիկիոյ (— 1363 թ): Մեռել է մանկահասակ (ըստ Ալիշան, Հայ-վենետ. 131). նախ թագավորած, ապա շուտով մեռած (ըստ Յուլիք, Բ. 500). կենդանի էր դեռ 1345 թվին (ըստ Յովսէփեան՝ Մի էջ հայ արուեստի, էջ 18). բայտ Բասմաչեան, «Լեոն Լուս». էջ 27՝ գտնակալել է 1363—65 թվ. բայց տեսնելով հակառակորդների զավաճանական արարքները, հրաժարվեց, աթոռ թողնելով Կոստանդին Ե-ին: Ըստ Միսուան 560 շարտ ոմանց՝ Լեոն ոմն բռնաբար է զթագն և մերժի» 1363 թ: Այս բոլորի վրա մի նոր լույս է սփռում Ձեռ. Դարեան Բ. 55 ր, ուր հիշատակված է Լեոն թագավոր հայոց մուրհինեանց. 1350 թ:
 — 38. Լեոն Բազունենց, պարոն, որի որդին՝ պարոն Բազունենց, էր գունդատապլ հայոց, 1368 թ. — Միսուան 532 ա:
 — 39. Լեոն Համուսցի, պարոն. երկու Սոսեցի տանուտերների հետ միասին պատգամավոր զնաց Կիպրոս՝ հրավիրելու համար Ձեռնանի որդի Լեոնին (=Լեոն Զ), իբրև թագավոր հայոց «1373 թ». —Բակուրան, Կիպրոս կղ. 118. Ազգապ. 1934. Դարգել 69:
 — 40. Լեոն Զ. Լուսինեան, վերջին թագավոր Հայոց Կիլիկիոյ «1374—1375 թ». Յովհաննէս (Չիւանյ—Կոստանդին Գ Լուսինեան թագավորի որդին է, մայրն է վրացուհի Սուլթան. ծնվել է «1342 թ». կոչվում էր նաև Իուխտոն. գորավարն էր Կիպրոսի Պետրոս Բ թագավորի. Կիպրոսից անցավ հայոց գահը: Զամչեանի պատմութեամբ Լեոն Զ իմաստուն. բարեպաշտ և քա-

ջարի մի թագավոր է, որ նստել է 1365—75 թվերին և այն դառն ժամանակ քաջությամբ պաշտպանել է երկիրը եգիպտական արշավանքների դեմ, որոնց վերջապես չդիմանալով ընկճվել է: Իսկ ըստ նոր քննութանց պատկերը բոլորովին փոխվում է: Լևոն Զ ոչ միայն լատինաժողովուրդի և հայառայաց, այլ և զինվորական տեսակետով թուլամորթ մի անձ էր: Իր այս վատ հատկությունները ցույց տվեց հենց իր թագադրության օրից: Ուստի հայերը դիմեցին Աշոտ Նղբցի (№ 67) հավատափոխ հայ իշխանին եգիպտոսում և նրա միջոցով եգիպտոսի սուլթանին, որպեսզի գա և տիրի Կիլիկիային: Սուլթանը (Մելիք-էլ-Աշրաֆ-Չէյն-էդ-դին-Աբու-Մէջալի-Շաբան-Իբն-Հուսէյն՝ 1363—77) ուղարկեց Աբու-բեքրին 15,000 զորքով Սսի վրա: Հայերը գրեցին նաև Հալէպի կուսակալ Մերդինցի Սէյֆ-էդդին-Էշրէֆիմուր-էն-Նասրի ամիրային, որ նույնպես 15,000 զորքով եկավ միացավ Աբուբեքրին: Լևոնի համար անհնարին էր դիմադրել: Վերավորվեց և անձնատուր եղավ «1375 թ. ապրիլի 16»-ին, գահակալելով միայն 7 ամիս: Լևոնին տարին եգիպտոս ու բանտարկեցին: Կաստիլիայի Յովհաննէս Ա թագավորի միջնորդությամբ, ազատվեց բանտից «1382 թ». և մեկնեց դեպի Եվրոպա: Եգիպտոսից անցավ Հոնդոս, Վենետիկ, ապա Ավինիոն, իր հարգանքը մատուցանելու համար պապին: Այստեղից անցավ Սպանիա, ուր թագավորը շնորհեց նրան Մադրիդ, Վիլլարէալ և Անդուխար քաղաքները: Ամեն տեղ պատվով ու սիրով ընդունում էին նրան, իբրև քրիստոնեության համար նահատակված թագավորի: Բայց նա չկարողացավ հաշտ ապրել իր ստացած քաղաքների ժողովուրդի հետ: Սպանիայից անցավ Ֆրանսիա, ուր Շարլ Զ թագավորը մեծ ընդունելություն ցույց տվեց: Լևոնը հույս ուներ ֆրանսիացոց օգնությամբ ձեռք բերել իր երկիրը, բայց Անգլիոյ հետ պատերազմը խնդարում էր: Լևոնը անցավ Անգլիա, իբրև միջնորդ հաշտության: Բայց անհնարին եղավ հաշտեցնել երկու կողմերը: Դադարած կռիվը նորից սկսվեց: Լևոնը ապրեց Պարիզում, անձնատուր լինելով իր անձնական հաճույքներին: Մեռավ «1393 թ. նոյ. 29 շբ.» և թաղվեց Սէն-Դենի քաղաքի Սելեստինեանց վանքում: Մնում է մինչև այժմ իր տապանաքարը, բայց շիրիմը դատարկ է, որովհետև ֆրանսիական հեղափոխության ժամանակ, ուրիշ թագավորների և իշխանների շիրիմների նման քանդվելով: Ոսկորները ցրված են:—Մին, համդ. 51 (գրված Լեոն). Նոյաբ. 109. Յիշատ. 1388 թվից! (Չարբ. թրգմ. 267). Չամչ. Գ. 354—364.

Աղգապ. 1905, 1936. Յուշիկք Բ. 495—531. Schlumberger REA 1, 7 (Լևոնի կտրած դրամների մասին). Լևոնին նվիրված «Վարդ ոսկեղէն» պատվանշանի մասին տես Բանասէր 1899, էջ 131—140: Լևոն Զ-ի մասին ընդարձակ մեկնազրույթուն ունի Բասմաջեան, «Լևոն Ե Լուսինեան», Պարիս 1908: Այս գրքի հիմնական աղբյուրն է Յովհաննէս Դարդեղի ժամանակագրութիւնը: Դարդեղը մի ֆրանսիացի քահանա էր. որ ուխտի էր գնում Երուսաղէմ: 1377 թվին Կահիրէում նա այցելեց Լևոնին և նրա թախանձանքով նրա խոստովանահայրը դարձավ: Դրանց եվրոպացի թագավորներին և վերջապես հաջողեցրեց նրա ազատութիւնը: Գրեց նաև նրա կենսագրութիւնը հին ֆրանսերեն լեզվով: Կարապետ եղեանցի նախածնունդով և առաջարկությամբ Խորէն Նարպէյը և Նորայր Բիւզանդացին թարգմանեցին այդ գիրքը գրաբարի, որ և տպվեց Ս. Պետերբուրգ, 1891 թ.: Եղեանցի ընդարձակ ներածականով: Այս գրքում Լևոն Զ հիշված է էջ 27, 32, 50—197:

- 41. Լեոն, չորս որդիներից մեկն է Աստուածատուրի, որ շինեց Քէղոսիայի Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցին, 1408 թ.— Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. էջ 37:
- 42. Լեոն, դեռաբույս որդի Գոստանդին քահանայի, որ Սիսում, Ստեփանոս Աւագերիցանց գրչին գրել տվեց մի Մանրուսմունք, 1412 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 153 ր:
- 43. Լեոն եպիսկոպոս, առաջնորդ Հայոց Կիպրոսի, հիշված է 1421—25 թվերին.— Բակուրան, Կիպրոս կղ. 118, Հայապ. էջ 559.

*ԼԵՅԼԻ, իգ. < արար. لى Leyli կամ Leyla անունից, որ նշանակում է «գիշերային». 2. սև գույնով մի տեսակ գինի 3. այդ գինու տված հաճելի թմրութիւնը» (Կամուս, Գ 345): Այս անունով հայտնի են Մուհամմէդի դուստրը (Լէյլա բինթ Ռասուլ) և պարսկական նշանավոր Լէյլա-Մէջնուն պոեմայի հերոսուհին: Գործածված է մեր մեջ ժէ դարում. այսպես Լէյլի 1651 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 734), Լէյլի 1667 թ. (Ձեռ. Վասպ. 930), 1676 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 4 ր), Լէյլի 1698 թ. (Ձեռ. Վասպ. 986), Լէյլի 1710 թ. (Շահապիզ, Հին Երևանը 205), Տես և Լէյլիխտան և Լէյլիչան:

*ԼԵՅԼԻՅԱՆ, իգ. < նախորդ Լէյլի անունից + xān. գործածված է ժէ դարում. այսպես Լէյլիխտան 1634 թ. (Տաշեան, Յուս. 858), Լէյլիխտան ժէ գար (Ձեռ. էջմ. № 613 Գե.):

*ԼԷՏԼԻՉԱՆ, իգ. նույն Լեյի անունից + պրս. jan. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1654 թ. (Ձեռ. Գեներ. Ա. 725):

*ԼԻԱ, իգ. երբ. 787 Lea անունից, որ բուն նշանակում է «նոգնած, վաստակիալ» (սրա համար էլ Առաք. 591 բ գրում է և՛իա թարգմանի աշխատուոր): Ստեփանյ աշտմ համարում են և՛ի տեսակ քարայծ. bouquetin». հմմտ. արաբ. 31 leay, ասուր. littu և եգիպտ. n'o համանիշները (Gesenius 374 բ): Մեր բառը առաջանում է հուն. Λεῖα ձևից: Այս անունով հայանի է Ս. Գրքքից՝ Լարանի մեծ աղջիկը և քույր Ռաքելի, երկուսն էլ կին Յակոբ նահապետի (Չն. ԻԹ. 16-35 և Լ. 1-21): Հին հայոց մեջ գործածված չէ՝ հազիվ գտնում ենք մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում՝ սևո. Լիսյին (ոչ Լիսյին) ձևով (Քորոս աղբ. Բ. 427): Այժմ արևմտահայ քոլորակաւն հայոց մեջ երբեմն երևում է:

ԼԻՍՆԱՍ, ար. ծագումն ինձ աննայս (որովհետև չեմ կարծում, որ անիծական Յուլիանոսի անունից լինի): Գործածվել է մեր մեջ ժԳ-ժԵ գաբերում. և այժմ էլ կա կովկասում, ուսացած ձևով Լիսնասով ազգանունը, որ է Լիսնասեան:

1. Լիսեաս, միարան երգիչայի Ս. Գրիգոր վանքի. 1224 թ. Տաթև 1927, 184:

- 2. Լիսնաս իշխան, շինել է Նախիջևանի Նորս գյուղում մի վանք (Ս. Արարհամ կամ Գիւտ իաչի՛ անունով), որ և կալվածներով ապահովել է՝ 1251 թ. Նորսգել է Գեամբիս գյուղի (երևան) եկեղեցին՝ ինչպե՛ իր նորկրայր ՄԼսիսի և Յուսէփ. Յովհաննէս և Սաչատուր անուն անձերի հետ (1258 թ): Կարագալա գյուղումն էլ կանգնեցրել է մի խաչքար՝ 1280 թ. --Սմբատեանց՝ երնջակ 485. Ինդարքունիք 262 (չեբրի Արձ.), 612, Միսական 485. Յովսէփեան՝ Սաղրակեանք Ա. 58:

3. Լիսնաս, հայր Կիրակոս կրոնավորի, որ Գրիգոր Տաթևացու մերձավորներից է. հիշված է 1419 թ. որդին էլ կոչվում է Կիրակոս Լրանոսենց. Տաշեան, Տուց. 978:

- 4. Լիանաս, որդի Սահփանոսի և եղբայր Յովանէս արեղայի, որ Մոկաց Սուրբկանց գյուղում գնեց մի Աւետարան. 1433 թ. Ձեռ. Վասպ. 204:

- 5. Լիսնոս մն, սուացոյ Աւետարանի, 1491 թ. --Քորոս աղբ. Ա. 120:

ԼԻԲԵՐԻԱՍ, ար. լատ. Liberius անունից. որ ծագում է

liber «ազատ» բառից. հայտնի է որինակ՝ Liberius (Փրանս. Libere) առաջ Հռովմի 352-366 թ:

- Լիբերիոս հայ, լատին եկեղեցու սրբերից մեկն է. թագավորի որդի է եղել. ծնվել է Դուբն քաղաքում կամ թի Սիս մայրաքաղաքում. հայրն է Հեթում արքա և կամ մի ուրիշ ավելի հին թագավոր. ծնունդը գնում են Ե դարի սկիզբը: Ուխտի է եկել Իտալիայի Անկոնա (Ancona) քաղաքը և իբրև պանդուխտ ապրել է Սաչակիրների մենաստանում. ապա Ս. Սեդրեստորու եկեղեցու մոտի անապատն է առանձնացել, ճգնել ու մեռել (510 թ): Հայոց թագավորը լսելով նրա մահը, դեսպաններ է ուղարկել և մարմինը պահանջել՝ արքայալսյալ հանդեսով փոխադրելու համար Հայաստան: Բայց Խոտալացի ժողովուրդը հակառակ է դեսպաններին և մարմինը չի հանձնել: Քաղաքի Տրաստու եպիսկոպոսը՝ Հուսիմի պապի վճռով թաղել է նրան մեծ պատվով: Անկոնա քաղաքի երկրորդ պաշտպան սուրբն է, որի վրա եկեղեցի է կառուցվել ժԱ դարում և ամեն տարի կատարվում է նրա մեծահանդես տօնը՝ մայիսի 27-ին (առասպել): --Միսական 452 բ, Հայասպ. 130, Ուղուրլեան՝ Պատմ. դաղթ. Լիվոնն. էջ 918:

*ԼԻԼԻՓԱՐ, իգ. < պրս. 𐭪𐭫𐭮𐭲𐭩𐭭 nīlīfār «նուռուֆար» ծաղկի անունից. տես և Նուրուֆար: Այս Լիլիփար ձևով գտնում եմ գործածված 1576 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 9 ա), ինչպես և Լիլիֆար ձևով՝ 1603 թ. (Սմբատեանց, Երնջակ 214):

*ԼԻՍԱԹՈՒՆ, իգ. < երբ. Լիա անունից + խաթուն (որովհետև չեմ կարծում, որ հյ. լի լիթը, գեր) բառից առաջացած լինի): Տես և Լիա: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ժԵ դարում:

- Լիսաթուն, կին Յորդանանի՝ եղբոր Ներսէս քահանայի, որ մի Աւետարան գրել տվեց Քումայ կրոնավորին, Ուրանց գյուղում, 1433 թ. --Ձեռ. Վասպ. 365, 366:

*ԼԻԿ, ար. կրճատված է Լիկոս անունից, որ տես. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ժԵ դարում:

- Լիկ (սեռ. Լիկին ձևով), որդի Մուրատի և եղբայր Վերթանէս քահանայի, որ Քովմա արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1456 թ. --Ձեռ. Դաղեան, Բ. 31 ա:

*ԼԻԿՈՍ, ար. < հուն. Λύκος անունից, որ բուն նշանակում է «գայլ»։ հմմտ. Գուրգեն: Ավելի սովորական է հունաց մեջ Լիկուրգոս < Λυκούργος անունը, որ բուն նշանակում է «գայլ»

լասպանն: Նույն անունից են տառադարձված լատ. Lycus կամ Lycos և Lycurgus.

— 1. Լիկոս, եղբայր Վասակի, Վահրամի, Ապիրատի և Գրիգոր Ա արքեպիսկոպոսի Եգիպտահայոց, հորեղբայր Ներսէս Շընորհալու († 1173 թ).—սեռ. Լիկոսի՝ Վրդ. կէ:

— 2. Լիկոս, որդի Վասակի, եղբայր Աղլղարիպ իշխանի Գրբի (ԺԲ դար).—սեռ. Լիկոսի՝ Ուռն. 337:

— 3. Լիկոս սիր, որդի Կոստանդին պայլի և ոչ-համամայր եղբայր Հեթում Ա թագավորի, կինն է Ականց (№ 1). որդին է սիր Առն. մեռավ Եգիպտացոց դեմ պատերազմում, Հեթում Ա-ի որդի Քորոսի հետ, 1266 թ.—Սիսուան 76, 371 ա, 485 ա, Հայապ. 543, Ձեռ. Վենետ. Ա. 447:

— 4. Լիկոս, սիր, բերդապահ Այասի ցամաքային բերդի, մինչ ծովային բերդի պահապանը կամ մինապանն էր Կալոթան, 1304 թ.—Սիսուան 367 ա, 486 բ ծան:

— 5. Լիկոս իշխան, բերդակալ Կերաշնեցի բերդի, անդամ Սսոյ եկեղեցական ժողովի «1307 թ».—Ազգապ. 1787: Նույնը Սիսուան 169 բ համարում է իշխան Կիզիստոս բերդի:

— 6. Լիկոս իշխան, բերդակալ Կիստոսի (որ և Խնձորովիտ), անդամ Սսոյ «1307 թ» և Ատանայի «1317 թ» եկեղեցական ժողովների.—Ազգապ. 1787, 1819, Սիսուան 123 ա, 258 բ:

ԼիՄԱՍ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

— Լիւսու, կաթուղի արեղայ ոմն, գրիչ. հիշված է 1617 թ. (տես Բանասէր 1899, էջ 257). Թարգմանել է ռի Ֆրանկ վարդապետաց Գիրք խոստովանութեան՝ 1619 թ. (անդ, էջ 258):

ԼիՊԱՐԻՏ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. բայց վրացական անուն է: Սակայն ոչ վրացերենով կարելի է լինում մեկնել նրա ծագումը և ոչ էլ վրացիք այժմ գործածում են: Մեր մեջ գործածվել սկսեց ժԳ դարում և այժմ էլ կենդանի է:

— 1. Լիպարիտ, որդի Ելիկումի. Վրաց Օրբելեանց ցեղից. ձոր կողմից հայ. որովհետև հայրը՝ Ելիկում, ամուսնացել էր Աբաս Ճահկեցու դուստր Խաթունի հետ: Մի փոքր ժամանակ ընդունել էր Պարսից կրոնը. ապա դարձավ լուսավորչական և եկավ Իւանէ աթաբէկի մոտ: Ստացավ բազմաթիվ գյուղեր Վայոց ձորում, Գեղարքունիքում, Կոտայքում ևն: Եղավ կողմնակալ Սիւնեաց և իշխանաց իշխան. ինքն է շինել Նորավանքը՝ 1223 թ. Կինն է՝ Ասփա: Տարսայիճ իշխանի հայրն է և Ստեփաննոս պատմիչ Օրբելեանի պապը: — Օրբ. կգ—կե.—սեռ. Լիպարտի՝

Օրբ. կգ—կե.—Լիպարտի՝ Օրբ. ժմ. 31.—բց. Ի Լիպարտե՝ Օրբ. կգ, կդ:—Միսական 93:

— 2. Լիպարիտ Բ. որդի Իւանէի († 1260), որդւոյ Լիպարտի (№ 1) Օրբելեանց. նախորդի թոռն է, Տարսայիճ իշխանի եղբորորդին և Ստեփաննոս եպս. Օրբելեանի հորեղբորորդին: Երբ Տարսայիճ իշխանը մեռավ (1290 թ) և նրա որդիների միջև զահակյական վեճ ծագեց, Արղուն խանը իշխան նշանակեց Տարսայիճի անդրանիկ որդի Ելիկումին: Սակայն Ելիկումը չուզեց զրկել մյուսներին, ուստի բաժին հանեց նաև իր անհամալայր եղբոր՝ Զալալին և իր հորեղբորորդի սուլյն Լիպարտին: Երեքը խաղաղությամբ կառավարում էին Սիւնեաց երկիրը: Լիպարիտը ունեցավ չորս որդի, որոնք են Ելիկում, Պածած, Սմբատ, Տէր Յովհան և մի աղջիկ, որի անունը անհայտ է:—Օրբ. կե, կը—հ. սեռ. Լիպարտի՝ Օրբ. կե:—Միսական 94 բ:

— 3. Լիշարիտ, եղբայր Մինայ խաթունի, որ էր կին Տարսայիճ († 1290) իշխանի Օրբելեան:—Արձ. Միսական 203:

— 4. Լիպարիտ, հայր Սմբատի և պապ Բենայի, որ Փանձաթղի տերն էր և նվերներ արավ Քանատի վանքին, 1348 թ.—Արձ. Միսական 122:

— 5. Լիպարիտ զորավար, որդի ավագ մարաշախտ Քորոսի և եղբայր Վասիլի. կինն է Մանանայ, որդին է Յովհաննէս: Իբրև զորավար ծառայեց Կոստանդին Դ-ի և Կոստանդին Ե-ի ժամանակ: Հաղթեց Տարսոնի Մանչակ թուրք ամիրային, որի սիրելի որդուն էլ սպանեց և ազատեց Սիսը (1368 թ): Երկու տարի հետո, ամիրան 60,000 զորք հավաքեց և նորից արշավեց Սնի վրա: Այս երկրորդ արշավանքին՝ Սսի կամուրջի վրա Լիպարիտը սպանվեց (1370 թ): Նրա մարմինը տարին թաղեցին Սսի պարսպի ներսը, եկեղեցու մոտ: Նրա գերեզմանը թուրքերը կոչում էին Աղճա-պապա (Սիսուան 538 բ): Լիպարիտի մահը նյութ է դարձել սրտառուչ երգերի, որոնցից մեկը Սարգիս անուն անձանթ երգչին է պատկանում, մյուսը Յովհաննէս Քըլ-կուրանցուն:

Անձամբղ քաջ Սամփոն էիր,
Յորժամ ճօշանդ¹⁾ հագնէիր,
Ուրթքն²⁾ ի յահէզ դառնար մոխիր.
Ո՛վ մեծ հօօր քաջ Լիպարտ:

Ջանձնըդ տուիր վասն օրինաց,
Մէն կանգնելով հազրի դիմաց,
Քո սուրբդ շատ սրտեր երաց,
Ո՛վ մեծ հզօր քաջ Լիպարիտ:

Սքսայ երկրիս աստղ լուսատու,
Կանգնող էիր յամեն ժամու,
Ուրթքն՝) ի յահէդ սարսէք մահու,
Ո՛վ մեծ հզօր քաջ Լիպարիտ:

Այն շար պահիկն որ քեզ հասաւ,
Քեզի օգնող չկայր բնաւ:
Անձնդ կարմիր դոյն ներկեցաւ,
Ո՛վ մեծ հզօր քաջ Լիպարիտ:

Ջայն չարաչար մահն որ տեսար,
Կոկի՛ծ է մօրն որ դուն ծնար:
Աւանդ զքեզ բերան հազար,
Ո՛վ մեծ հզօր քաջ Լիպարիտ:

Սքսայ երկրին պաղչայ ու ծառ,
Գոյնք ի գունաց ծաղիկ որ կայր,
Հառաչանօք առին զիրար,
Ո՛վ մեծ հզօր քաջ Լիպարիտ:

Կաթողիկոսք և վարդապետ,
Սուրբ քանանայք ամեն ի հետ,
Շատ արտասուօք սրտերն երետ,
Ո՛վ մեծ հզօր քաջ Լիպարիտ:

Հիւսիսային հողմըն հիմիկ,
Սարգիս յիշող եղաւ քեզիկ,
Դուն սիւն էիր Հայոց մեզիկ,
Ո՛վ մեծ հզօր քաջ Լիպարիտ:

Զերթ քացիով տիկ չարօք լցան:
Ժողովք առին ու ի Սիս եկան,
Մանչակ անուն չարեաց մառան,
Մօտ ի քաղաքն եկան հասան:

Վաթարն հազար մարդ միտքան,
Ջրեհն հագան ու ի ձին հեծան,
Ջեռուին առին զըռոււմ ճօճան,
Թուր և ասպար ու կանգնեցան:

Յայնժամ ասէ սուրբ թագաւորն.
«Քաջ Լիպարիտ, մեծ զօրական,
Հեծելըս քեզ համար եկան,
Մինչ յայս տեղիս ուր կանգնեցան»:

Էջ և թամբեաց զիւր ձին վազան,
Հագաւ զրեհ՝ և ի վերայ ճօջան՝),
Ի գլուխն եղիր յաղթող վահան,
Ի ձեռն էառ զըռոււմ ճօճան:

Հառչեաց, զորդեակն համբուրեաց,
Հանց որ զհեծելն ի յաց եհան.
Ասաց. Որդեակ իմ, Յովհաննէս,
Վասիլ, եղբայր իմ սիրական:

Փառօք տիկին դու Մանանայ,
Իշխանուհի արևման,
Հայեաց պատկերս ի մանկութեան,
Որ տի մտնոււմ ի հող տապան:

Քաջ Լիպարիտ ասաց ցարքայն.
«Հայոց թագուր ազնուական,
Հաստատ ու ամուր պահէ զկաշմունքն,
Որ ես մտնոււմ ի մէջն ու դամ»:

Յիշեաց զՔրիստոս անհրաձայն,
Կտրեց՝ և անցաւ առիւծնման,
Ջհեծելն արար փախստական,
Ի ի հետն երթայր ընծանման:

Լաշկար արաւ դիզան դիզան,
Հանց որ արիւն գետեր ելան,
Նա թագաւորըն չարացաւ,
Ջհեծելն առին ու ի յետ դարձան:

Օտրանց³⁾ Կեծեի յառաջ եկին,
 Զկարմուռն առին ու կանգնեցան.
 Ծրբ Լիպարիան ի յիս դարձաւ,
 Նա չար Կեծեի ի գէժ ելան:

Հասւմբ գրին ամէն գիւնաց,
 Շատ խոցեցին զյազթոզ վկայն,
 Հայէր ողորմ յաջ և ի ձախ,
 Զոչ ոք գաաւ իւր օգնական:

Գազանադէժ անօրինին⁴⁾
 Սրբոյն արեան ծարուէին.
 Զիւր սուրբ մարմինն ի հոն թողին,
 Զգլուին առին ի հետ աարին:

Խե Յովհաննէս Թլկուրանցին
 Կարճ և ողորմ ասաց զայս բան,
 Դուք յիշեցէք զինքն հանապազ,
 Յառակ ասէք ի մի բերան:

Թլկր. 54—58. — սեռ. Լիպարիտի՝ Թլկր. 52, 53.—Սիսուան 227
 և 542, Յուլիկք, Ա. 265, Բ. 509—512 (որ Լիպարիտին համարում է զորավար Հան Զ-ի և սպանված է դնում Եգիպտոսացոյ զեմ պատերազմում, 1360 թ):

— 6. Լիպարիտ ոմ իշխան, հայր Պանանի, որի ստաղանաքարը գտնվում է Հաղբասում.—Տաշեան, Ցուց. 984 ք և Կուռնիկ 1862, ապր. 305—316:

— 7. Լիպարիտ Կոնիոսպատցի, նվիրատու Աւետարանի, 1435 թ.—Ձեռ. Թաւր. 13 ա:

— 8. Լիպարիտ, հայր Յովհաննէս եպիսկոպոսի, որ Խարբերդում գրել տվեց մի ձաշու գիրք, 1466 թ.—Փորոս աղբ. Բ. էջ 479:

— 9. Լիպարիտ, մի խաչքար է կանգնեցրել Տիրատուրի հողու փրկութեան համար՝ Նոր-Բայազիտի Զուլխաջ գյուղում, 1468 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 546:

— 10. Լիպարիտ անունը հիշված է նաև 1604 թ.՝ պապ և թոռ միասին.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 48:

¹⁾ զրահ. ²⁾ յառաջքն. ³⁾ օտարաց, օտարներ. ⁴⁾ իմն անօրէններն, անօրէնները.

*ԼԻՍՄԱՔՈՍ, ար. < հուն. Λυσίμαχος անունից, որ բուն նշանակում է «նա որ կռիվը դադարեցնում է» (կազմված λῶσ «լուծել» և μάχη «կռիվ» բառերից): Այս անունով հայտնի են Արիստիդէսի հայրը և Ալեքսանդր Մեծի զորավարը, որ ապա Քրակիայի թագավոր եղավ: Մեր մեջ անսովոր է. մի անգամ գտնում եմ զործածված 1576 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայաջ. 9 ա, Լիսմախոս ձեռք): Նույն անունը Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 492 ունի Լուսմախոս ձեռք՝ 1544 թ:

*ԼԻԻՍԻ կամ ԼԻԻՍԻԱ, իգ. < Ֆրանս. Lucie անունից: Հնապես տառադարձված է Լուկիա և այս անունով կա մի նահատակուհի († 304 թ.), որ շատ հարգված է լատին եկեղեցու մեջ, որից և հայ կաթողիկոսները՝ Լիւսի, Լուցիա ձևերով: Կովկասում զործածվում է Լիւսիա ձևով և շփոթվում է հյ. Լուսիկ անվան հետ, որ ոչ մի կապ չունի նախորդի հետ: Լուկիա ձևն էլ զործածված է մեր մեջ մի անգամ ժՁ դարում (Ձքր. սարկ. Ա. 55) և մի անգամ էլ ավելի ուշ՝ 1796 թ. (էֆիմ. 448):

† ԼՈՅՍ, ար. < հյ. լոյս բառից. այս անունն էր տալիս Շնորհալին, որն է մեկի հետ խոսելիս. «Ոչ ումեք ի մանկանց զանկատար ձայնեաց զանուն, զոր ամենայն ազգք մարդկան սովորաբար ունին, և ոչ ումեք մականունն ասաց. այլ... Լոյս վերաձայներ ամենեցուն անուն մեծի և փոքու... Նա և ոչ սըրտոնէր կամ ցուցանէր բարկութիւն ինչ. այլ հեղ և քաղցրազոյն բանիւ ասէր. Լոյս, եթէ ոչ յիս խնայելի, բարկանայի քեզ» (Վրք. շնորհ. 43—44):

— 1. Լոյս, իր կնոջ Շաքար խաթունի հետ միասին մի խաչքար են կանգնեցրել Աւանում, 1297 թ. իսկ 1313 թվին էլ նվերներ են արել Աւանի Ս. Յովհաննէս եկեղեցուն՝ Լոյսի հայր Շնահովորի, մայր Աղուտի և մերձաւորների՝ Ասատի և Պարոնշահի հիշատակին.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 255:

— 2. Լոյս, որդի պարոն Ասլանի, ինքն էլ պարոն, Սերաստացի (1350 թ).—Տաշեան, Ցուց. 107: (Ցանկում զրված է Լուսին. բայց սխալ է, որովհետև բնագրում բոլոր անունները սեռական են: Բնագրում հիշված է պարոն Լուսին. բայց սրանով պետք չէ հասկանալ Պարանլոյս=Լոյսպարան, որովհետև նույն անձի հայրն էլ է կոչվում Ասլան կամ պարան Ասլան, պապը՝ պարան Մեր. Լոյսը լինելով անդրանիկո, ժառանգաբար ստացել է պարան տիտղոսը. իսկ մյուս եղբայրները՝ Մեր և Ասարբեկ՝ չունին այդ տիտղոսը):

— 3. Լոյս (սեռ. Լուսին), հիշված է 1419 թվի մի արձանագրութեան մեջ, որ այժմ գտնվում է Նոր-Նախիջևանի Ս. Սաչ վանքում:—Շահադիզ, Ազգագր. հանգ. է, էջ 72 և Ն. Նիջ. Ս. Սաչ վանքը, էջ 12:

† ԼՈՅՍԱԿՈՒՆ, իգ. < հյ. Լոյս+խաբում բառերից: Ավանդված է ԺԶ-ԺԸ դարերից: Գրվում է Լոյսխաբում, բայց մանավանդ Լուսխաբում: Հնագույն հիշատակութունն է 1511 թ. (Ձեռ. Վասպ. 645), ապա գալիս են 1512 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 646), 1629 թ. (Կամենից 182, ՀԱ 1890, 20 ա), 1668 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1929, 13), 1673 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 345), 1677 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 454), 1710 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 48, Ձեռ. Հալէպի, Ա. 329 բ), 1748 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 316). անթվական են Տաշեան, Յուզ. 489 (երկու տարբեր անձինք):

† ԼՈՅՍՊԱՆՈՒՆ, ար. < հյ. լոյս+պարան բառերից. սովորական է այժմ Երիմուս և Նոր-Նախիջևանում: Սրանից է Լուսպարանեան ազգանունը (Կարին): Կա նաև հակադիր շարքով Պարանլոյս, ինչպես և կես արաբական ձևով Ամիր-Լոյս, որոնք տես տանձին:

— 1. Լոյսպարան կամ Պարանլոյս, Կաֆացի (Քէոզոսի), որդի Աստուածասուրբի. 18 ամյա գեղեցիկ երիտասարդ էր. թաթարները ուզեցին մահմեդական դարձնել նրան, ուստի երկու սուլտ վկա բերին, թե շուր հեղինակ է քաղաքում տանկացել ես, այժմ Կաֆա ես եկել, նորից քրիստոնյա ես դարձել: Տարին դատավորին, իսկ նա հասկանալով, որ վկաները սուլտ են խոսում, ուզեց արձակել: Քրիստոնյաները երաշխավոր եղան և խեղճ պատանուն ազատելով՝ ծնողներին հանձնեցին: Միջամտեց մուֆտին և պահանջեց դատավորից դարձնել կամ զլխատել: Երբ ամբողջ շրջապատեց Լոյսպարանի տունը, ծնողները ուզում էին թաքցնել, իսկ նա համարձակ հանձնվեց ամբոխին: Մուֆտին խոստացավ որդեգրել նրան և մեծամեծ բարիքներ անել, բայց Լոյսպարանը բոլորի առջև էլ մի պատասխան միայն ունեց. «Ես քրիստոնեայ եմ և քրիստոնեայ ծնողաց զաւակ. զձեր օրէնքըն չուզեմ: Բանտ ու չարչարանք ոչ մի օգուտ չտվեց: Հունվար ամսի հնգից մինչև մայիսի 15 նստեց բանտը. աչքին տեսիլքներ երևեցան, իբր թե Լուսավորիչը, հրեշտակներ, նույն իսկ Քրիստոս ներկայացան իրեն և քաջալերեցին նրան: Մտոյները ազաչանքով ու կաշառքով ուզեցին ազատել նրան. նույն իսկ Պոլիս գնացին և թագավորից հրամանագիր բերին: Բայց ի զուր

Գլխացեցին նրան: Հայերը վերցրին մարմինը և թաղեցին Բուվակի-Աննայի վանքում, 1667 թ.: Վրթանէս վարդապետը գրեց նրա նահատակութեան պատմութիւնը, որի վերջին տողերը այսպիսի են. «Եւ ես անպիտան վրթանէս՝ արուսպ ի վարդապետաց և յետինս ի քարոզողաց, սկանառես եղէ այսու ամենայնի և անմաքուր բազկաւ իմով գրկեցի և եզի ի սապանի. և ըստ կարի աղկացեալ մտաց իմոց գրեցի զպատմութիւնս զայս»: Նույն վրթանէսը գրել է նաև երկու տաղ և մէկ տաղ էլ գրել է ավելի իր աշակերտ Թումային (Ն 219): Այս երեքը հրատարակված է Նոր վկ. 386—412: Նորագույն մի տաղ էլ (Խորէն տրքեպու. Նարպէյից) տես անդ՝ 729—734.—Ստմ. անեց. շար. 175. Առաջ. պտմ. 486. Ձեռ. Վենետ. Բ. 977:

— Լոյսպարան անունը հիշված է նաև 1623 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 46) և մի անթվական հիշատակութեան մեջ (անդ ՀԱ 1925, 133):

ԼՈՐԻՍ, արլ < հյ. Լորի գավառի վրաց. սեռ. Լորիս ձևից. հռչակավոր զորավար Լորիս-Մելիքովի անունից, որ և Վուսու Մելիքեանս: Նորահնար անուն. լսել եմ Երևանում:

*ԼՈՐԵՏԱ, իգ. < Ֆրանս. lorette ընտրել երիտասարդ կինս բառից, որ ծագում է Պարիզի Notre-Dame de Lorette թաղի անունից. իսկ սա էլ Իտալիոյ Loretta քաղաքի անունից, ուր կա նշանավոր մի եկեղեցի, որ ուխտավայր է: Անսովոր նորակերտ անուն: Լսած եմ թաւրիպում:

† ԼՈՐԻԿ, իգ. < հյ. լոր թռչունի անունից, ինչպես ունինք Աղաւնի, Արծուիկ, Սիրամարգ: Գործածված է ԺԳ դարում: Կենդանի է նաև այժմ:

— 1. Լորիկ, կին Գրիգորի. երկուսով մի խաչքար են կանգնեցրել Լոր գյուղում, 1271 թ.—Ազգագր. հանգ. Գ. էջ 162:

— 2. Լուրիկ, անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1343 թվից ուշ.—Տաշեան, Յուզ. 489 բ:

*ԼՈՒԴՈՎԻԿՈՍ կամ ԼՈՒԴՎԻԿ, ար. < հֆրանս. Hlotavicus անունից, որ նշանակում է ընշանավոր մարտիկ. սրանից են առջանում ոռու. ЛУДОВИК կամ ЛЮДОВИК, գերմ. Ludwig, ֆրանս. Louis, անգլ. Lewis. մեր մեջ գործածված չէ. ԺԷ դարից կա այս անունով կաթողիկ մի հայ (տես տակը), իսկ վերջերս տեղ տեղ լսվում էր Լուդվիկ անունը:

— Լուդվիկոս Ալեքսիանոս, եպիսկոպոս Բաբելոնի. գրել է Ժամանակագրութիւն (ընդհանուր), 28 էջ, սկսելով Փոքր Քէո-

դասից, և հասնելով մինչև 1712 թ. երբ շարադրել է ինքը Համագանուս: Հեղինակը կաթողիկ հայ է (Գիտ. նյութերի ժող. № 1, էջ 219):

*ԼՈՒԹԵՐ, ար. < գերմ. Luther անունից, որ կրում էր բողոքականության հիմնադիր Մարտին Լութեր († 1546 թ): Այժմ գործածական է բողոքական հայոց մեջ, բայց զարմանալի է որ հիշատակված է նաև 1621 թ. (Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ կես. Բ. 1866):

*ԼՈՒԹՃԻ, ար. < արաբ. لطفي Lutfi անունից, որ բուն նշանակում է արարություն, քաղցրություն, շնորհ: Հիշված է մի անգամ 1517 թ.՝ Ձեռ. Վենետ. Բ. 482 (Լուրվի ձեռն) և մի անգամ էլ 1600 թ.՝ Հայ-Վենետ. 357 (Լուրվի ձեռն):

Լույսփայտ տես նույնիսկ:

*ԼՈՒԼՈՒ, իգ? < արաբ. لؤلؤ lülü «մարգարիտ» բառից. մի անգամ գտնում եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն զրված է 1311 թվից հետո (Ձեռ. Թաւր. 72 ր):

*ԼՈՒԿԻԱ տես Լիւսի:

†ԼՈՒՍԱՆԵՐ, ար. < հյ. լուսաբեր շրջանի բերող» բառից, ակնարկությամբ Արուսեակի: Այժմ իգական անուն է:

— 1. Լուսաբեր քահանա, հոգևոր հայր Բարսեղ զրչի, որ Բասենի Մժնկերտ գյուղում օրինակեց Աւետարանը՝ 1336 թ.— Ձեռ. Վասպ. 191:

— 2. Լուսաբեր երևց, հիշված է անթվական մի հիշատակարանում, որ զրված է 1275 թվից հետո.— Ձեռ. Հայէպի, Ա. էջ 77, 78:

†ԼՈՒՍԱՆՈՅՇ, իգ. < հյ. լուսաբեր շրջանի բերող» բառից, որ ԹՊ գարի վերջերից գոյութուն ուներ կեսարիայում:

†ԼՈՒՍԲԻՔԱ, իգ. < հյ. լուսաբեր» բառից. «bika տոկիս» բառերից, իբրև համապատասխան զուտ թթր. Նիւրպիէ անվան, որ հազմված է արաբ. بى نير «լուս» + թթր. bika բառերից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1695 թ. (Ձեռ. Վասպ. 982՝ Լուսպիէ ձեռն): Կենդանի է դեռ Նոր-Նախիջևանում, բայց քիչ գործածական:

†ԼՈՒՍԴԻՀԻ, ար. < հյ. լուս բառից + ? գործածված է Հունգարահայոց մեջ՝ ԺԸ գարում (Գովրիկեան, Հայք յեղիսար. էջ 403—4):

†ԼՈՒՍԵՂԷՆ, ար. < հյ. լուսեղեն շրջանից շինված» բառից. համապատասխանում է հուն. Φωτεινα անվան, որ նշանակում է

«լուսաւոր»։ հմտ. «Վկայաբանութիւն սրբուհոյն Փոտինայ, որ Թարգմանի Լուսեղէն»։ Յայսմ. ըստ Ձեռ. Հայէպի, Ա. 295 ր: Լուսեղէն անունը հիշատակված է անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասպ. 435) և մի ուրիշ անթվական հիշատակարանում, որ գտնվում է 1311 թ. զրված մի Աւետարանում (Ձեռ. Թաւր. 72 ր): Հաճախ գործածական է այժմ էլ Խրիմում և Նոր-Նախիջևանում:

†ԼՈՒՍԵՐ, ար. < հյ. լուս բառի յգ. լուսեր ձևից թե Լուսերես ձևից կրճատված. հմտ. Վարդեր և Վարդերես, Թաւր և Թաւրերես:

— 1. Լուսեր, զրիչ. օրինակել է Եզնիկը՝ Ներսէս վարդապետի և նրա աշակերտ Եսայիի համար, 1280 թ.— տես իմ Գնն. և հմտ. Եզնիկայ, էջ 4, 7:— Երախտավոր անձ, որին շնորհապարտ ենք այս գործի համար, որովհետև ուրիշ ոչ մի զրիչ չի ավանդել մեզ Եզնիկի սքանչելի գործը:

— 2. Լուսեր Խանակահիթ, ներկարար. ազգական Ներսէս զրչ. Սասնեցու, նվիրատու ձեռագրի, 1332 թ.— Հայասպ. 546:

— 3. Լուսեր, մերձավոր Յակոբ վարդապետի, որ Աստուածատուր զրչին գրել ավեց մի Ոսկեփորիկ, 1403 թ.— Ձեռ. Վենետ. Բ. 931:

— 4. Լուսեր, որդի Յուսիկի և եղբայր Յակոբ արեղայի, որ Բերկրիի Եղվանք ուխտում օրինակեց Աւետարանը՝ Յոհաննէս կրօնավորի համար, 1422 թ.— Ձեռ. Վասպ. 349:

†ԼՈՒՍԵՐԷՑ, ար. < հյ. լուս + Երեց բառերից: Հիշատակված է մի անգամ ԺԴ դարում:

— Լուսերեց, հմյր թե այլ ազգական Վարդան քահանայի, որ Երզնկայում գնեց մի հին Աւետարան, 1397 թ.— Ձեռ. Սեր. = ԱՂ 1926, 46:

†ԼՈՒՍԻԿ, ար. և իգ. < հյ. լուս բառի զգական լուսիկ ձևից: Հնապես արական էր, ինչպես է և Պարոնլոյս կամ Լոյսպարոն: Ավելի ուշ դարձավ իգական, ինչպես է այժմ:

— 1. Լուսիկ, աշակերտ Բարթուղիմէոս առաքյալի. վախճանվեց Վանանդ գյուղում, ուր և թաղվեց. նրա վրա կատուցվեց Լուսկայ վանքի մատուռը (Ա դար).— Օրբ. Ե. Միսական 299 ա, 300 ա, 312 ա:

— 2. Լուսիկ վարդապետ, աղանդավոր. ուսուցիչ Սմբատ Բանդրակեցու.— Հայասպ. 551:

— 3. Լուսիկ, դուստր Յովհաննէս քահանայի և քույր Յով-

հաննէս քահանայի, որ Սուսմարի քաղաքում Մերուն գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1296 թ.—Ձեռ. Վասպ. 121—2:

— 4. Լուսիկ, հորաքեռորդի Մխիթար գրչի, 1314 թ.—Հացունի, Դաստիար. 44:

— 5. Լուսիկ, որդի տանուտեր Կիւրեղի, որ Ախքերմանում, Նիկողայոս եպիսկոպոսին օրինակել տվեց Ճաշոցը՝ 1460 թ.— REA 10, 64:

— 6. Լուսիկ, զավակ Սուգադարի, որ Որճոկ գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1497 թ.—Տաշեան, Տուց. 285:

— 7. Լուսիկ սարկավագ, օրինակել է Սաղմուր՝ հայերեն և թաթարերեն, 1580 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 362, Ձեռ. Վիեն. 21 ա:

— Լուսիկ անունը հիշատակված է նաև 1581 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 430), 1627 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՂԱ 1926, 544), 1631 թ. (մղցի, այն է մղզախ Լուսիկ՝ Ձեռ. Հալէպի, Ա. 74), 1635 թ. (Դրնդ. 528): Այս բոլորը արական են:

† ԼՈՒՍԻՆ, իգ. < հյ. լուսին բառից. հնագույն հիշատակությունը ժե դարից է (տես տակը). ավելի շատ հիշված կա ժե դարից. այսպես 1606 թ. (Սիւրմէեան, La Vie et la cult. էջ 31 և Ձեռ. Հալէպի, Բ. 7, 58), 1619 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 122 բ), 1622 թ. (անդ 292 ա), 1629 թ. (անդ 110 բ), 1636 թ. (անդ 238 ա), աղավաղ գրչությամբ՝ զԼուսին 1691 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 64 ա) և վերջին անգամ 1742 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 42 բ): Այժմ էլ գործածական է Հալէպում (տես Սիւրմէեան, Պատմ. Հալէպի աղգ. գերեզմ. 52 ա):

— Լուսին, կին Ստեփանոսի և մայր Աւագ քահանայի, որ Վրթանէս կրօնավորին օրինակել տվեց մի Գանձարան, Երուսաղէմ 1497 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 150 բ:

† ԼՈՒՍՆԱՅ, իգ. < հյ. լուսին բառի սեռականից: Մի անգամ գտնուեց եմ հիշատակված ժԴ դարում:

— Լուսնայ, կին Յակոբի՝ հօրեղբորորդու Աբրահամ քահանայի, որ Հոսովկայի Մակաղբիւր գյուղում ստացավ մի Աւետարան, 1357 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 613:

† ԼՈՒՍՆԹԱԳ, իգ. < հյ. լուսնաթագ մուլտրակի անունից, ինչպես ունինք նաև Արուսեակ, Ջոհրայ: Նորակերտ անուն: Փառաքական ձևն է Լուսո:

† ԼՈՒՍՈՏ, ար. < հյ. լոյս բառից-սո մասնիկով, իբր լուսոստ լուսավոր: Գործածված է երկուսնաթվական, բայց հին արձանագրությանց մեջ խանգարված գրչությամբ: Այսպես 1) Անիի

մի արձանագրության մեջ Լուսոթա կամ Լուսոտ ձևով (Սարգիսեան; Տեղագր. 112, Շիրակ 43): 2) Արջոյառիճի մի արձանագրության մեջ՝ Լոյսոտ և Լիսոտ ձևերով (Սարգիսեան, Տեղագր. 191 և Շիրակ 123):

*ԼՈՒՑԻԲԱ տես Լիւսի:

† ԼՍՈՒՏԱՐ, ար. անշուշտ հյ. լոյս բառից. իբրև լուսոսոյ) տե՛ր: Մի անգամ գտնուեց եմ հիշատակված 1534 թ. (Ձեռ. Վասպ. 647):

ԼՔՆԱՏ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուեց եմ հիշատակված ժՁ դար (Ձեռ. Սանաս. 7 բ):

ԼՈԼՈ, ար. փառաքական անուն. բայց որ անվան կրճատումն է. գտնուեց եմ մի անգամ հիշատակված 1756 թ. (Ձեռ. Վասպ. 313):

*ԼՕՐԷՆ, ար. < Ֆրանս. Laurent անունից, որ ծագում է լա. Laurentius անունից. այս էլ առաջանում է Laurentum քաղաքի անունից. ասվում է նաև Laurens ե լայնաբար նշանակում է «հոռվամայեցի»: Հնից հայտնի է այս անունով մի նահատակ, որին խարույկի վրա այրելով նահատակել են 258 թ: Մեր մեջ ավանդված չէ. գործածում են այժմ կաթոլիկ հայերը. հիշված է 1780 թ. (Պէրպ. էջ 2):

Խ

*ԽԱՐԱՐ, ար. < արաբ. xabar լուր) բառից. և որովհետև դժվար է ընդունել այսպիսի ցամաք իմաստով մի բառ՝ իբրև անուն, ուստի ենթադրում եմ որ կրճատված է Խոշխարաբ բառի լուր) անունից, ինչ որ Անտիֆ անվան համազորն է: Գործածված է ժՁ դարում: Այսպես ունինք Խարաբ ոմն 1579 թ. (Ձեռ. Վասպ. 690) և այլ ոմն, 1601 թ. (անդ 795): Մրա փառաքական է՝

*ԽԱՐԱՐԻԿ, ար. < նախորդ Խարաբ անունից՝ իկ մասնիկով: Գործածված է Վասպուրականի շրջանում, անթվական մի հիշատակարանի մեջ, որ սակայն գրված է 1507 թվից ուշ: Այս Խարաբիկ անուն անձը ունեցել է մի թոռ ևս, որ իր անունով կոչվել է նույնպես Խարաբիկ (Ձեռ. Վասպ. 628—9, ուր թե պատկը և թե թոռ մերթ գրված է Խարաբիկ, մերթ էլ Հարաբիկ կամ Հարաբ):

*ԽԱԲԻԲ, ար. < ասոր. ܚܒܝܒܐ «սիրելի, սիրեցեալ» բառից (Brockelmann 101 ա) Անսովոր անուն. ունինք միայն՝

— 1. Խաբբի եպիսկոպոս Արծրունեաց, ժամանակակից Բարկէն կաթողիկոսի (490—516 թ): Ստորագրում է այն թղթին, որ Բարկէն կաթողիկոսը գրեց Պարսկաստանի ուղղափառ քրիստոնյաներին:— Ուղղական ձևը ավանդված չէ, այլ կա միայն բցո. ի Խաբբայ՝ Գիրք թղ. ր:

— 2. Այս անունը կրում է նաև ըստ արար. Ագաթանգեղոսի (էջ 72) Սպերի եպիսկոպոսը, որ քրմի որդի էր և Լուսաւորիչը նրան ձեռնադրեց: Հայերենում նա կոչվում է Ագաթեօ (տես այս անունը, որ նշանակում է հուն. «սէր». արարերեն էլ ܚܒܒ նշանակում է «սէր», որից ܚܒܝܒ «սիրելի, բարեկամ»):

† ԽԱԴ, ար. < Կ. խադ «թուր, սուր» բառից, ինչպես որ ունինք նաև Սուր անձնանունը: (Justi 169 բ կցում է լազական Xáδοϛ անվան, բայց որևէ առուգաբանություն չի տալիս):

— 1. Խաթ, առաջնորդ Սիւնեաց, Գրիստոնեության առաջին դարերում. Աղգապ. 42, ըստ Շահխաթ. Ստորագր. Ա. 163: Սրա անունով է կոչվել Խաթրայ վանքը: Երուսաղէմում էլ հղել է «Պաղայ երանելույ վանքը», ըստ Անաստասի (Հայագ. 227). որ կարող է լինել վերի անունից, բայց ըստ իս ավելի նավանական է դնել հաջորդից:

— 2. Խադ Կարնեցի, Մարդ կամ Մարազ գյուղից. սարկավազն էր Մեծն Ներսէսի (435—373 թ), որ նշանակեց նրան բարեգործական հաստատությանց ելևմտական վարիչ: Երբ Ներսէսը Հունաստան գնաց, ձեռնադրեց նրան Բաղրիանդայ և Լիշարունեաց եպիսկոպոս և իրեն փոխարեն տեղակալ նշանակեց:— Բուզ. Դ. ժբ, ժգ, ժե. Ե. իբ. Խոր. Գ. լա, լբ. Ասող. Բ. ա. Վրդ. իգ. Յայսմ. նոյ. 19.—սեռ. Խադայ՝ Բուզ. Դ. ժբ, ժգ. Ագադ. 398. ժմ. 946. Ճշ. 505. Յայսմ. նոյ. 19. Յկ. կր. 10 (ասում է թե Խադի գերեզմանը գտնվում է Քղիում և այժմ կոչվում է Հանգստուն).— Խադայ՝ Խոր. Գ. ի, լա (ցանկում Խադայ), լբ.—Խաթայ՝ Գորգ. 690 (այլ ձև. Խադայ):—Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. Գ. 375—411.

— 3. Խադ, գրիչ. օրինակել է Մաշտոց ձեռնադրութեան 1560 թ.—«յերկրին Արարատեան, ի ձորն Քեղոյ, ի վանքն Վաստան».—Ձեռ. Կարին. 142, Յովսէփեան՝ Պաղապեանք Ա. 249:

*ԽԱԴԱՄ, ար. < արար. ܩܕܡ «տաք», թրք. դարձել է qadam «բարի հաջողություն բերող ուտք». օր. խատկլի բարե-

հաջող», խատկմօրգ «անբարեհաջող»: Թվի թե իբրև անձնանուն գործածվել է մեր մեջ, որից Խատամեան ազգանունը:

ԽԱԴԷ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ գտնում եմ գործածված 1618 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 594):

ԽԱՁԱԼ, ար. ծագումն անստույգ. մի անգամ հիշատակված է 1661 թ. (Քորգոմեան, Ստամպոլոյ պատմ. էջ 159):

[ԽԱՁԻՐ, ար. անսովոր անուն. մի անգամ հիշատակված է 1665 թ. (Ձեռ. Վասպ. 48). ըստ իս սխալ ընթերցման արդյունք է և պետք է կարդալ Խաչեր:]

*ԽԱՁԱՆԱԴԱՐ, ար. < պրս. خازینادار xazinadār (ժղվ. xaznadar): «գանձապահ կամ գանձերի տեր»: Գործածված եմ գտնում 1552 թ. (Ձեռ. Վասպ. 653—5՝ երեք անգամ) և 1579 թ. (անդ՝ 689—690՝ նույնպես երեք անգամ):

*ԽԱԹԱՑԻ, իգ. < պրս. خاٹای xatāyī «չինացի, Չինաստանցի» բառից. քանիցս անգամ գործածված է ժէ դարում. այսպես՝ 1621 թ. (Manus. brit. mus. 23 ա), 1652 թ? (Ձեռ. Վենետ. Ա. 762՝ Խաթի ձևով), 1658 թ. (Բարխուտ. Արցախ 74՝ Խաթայի ձևով), անհայտ թվականով՝ Bodleian 147 (Խաթայ ձևով): Այժմ էլ գործածական է Հարաբաղում: Այս անունով հայտնի է՝

— Խաթայի, հերոսուհի Շուշեցի. «Երբ Աբաս-Միրզայի զօրքերը պաշարում են Շուշի բերդը (1826 թ), մի աղքատ կին իբ ամուսնի հետ տարել էին մի պարկ ցորեան ջրաղացը աղալու համար: Շուշի բերդի ջրաղացները գտնվում են Գարգար գետի ձորի մեջ, Յիւնոս անունով գիւղի մօտ: Ով որ տեսել է այդ անդնդախոր ձորը, ով որ տեսել է այն նեղ ճանապարհը, որ քարափների կուրծքի վրայով, սարսափելի գահավէժներից բարձրանում է դէպի բերդը, կարող է երևակայել, թէ՛ որքան քաջութիւն, որքան սրտի ամուրթիւն պէտք էր մի կնոջ, որ նա կարողացաւ այդ ճանապարհով գնալու ժամանակ՝ ոչ միայն իբ անձը ազատել պարսիկ սարվազների ձեռքից, այլ կոտորեց նրանցից շատերին: Աղքատ կնոջ ամուսինը ալիւրի պարկը շալակած, երկուսը միասին բարձրանում էին քարափներից, յանկարծ վրա են հասնում մի խումբ սարվազներ: Ամուսին այրը պարկը ցած է գցում և սկսում է փախչել: Իսկ կինը մնում է, սկսում է քարերով կռվել սարվազների հետ: Նրան յաջողվում է մէկին ցած գլորել և խլել նրանից հրացանը ու սուրբ: Այնուհետև, մի կողմից պատերազմելով սարվազների հետ, միւս կողմից ալիւրի պարկը իբ ետևից քարշ տալով, նա բարձրանում

է դէպի բերդը: Բերդի միջից հեռուից տեսնում են նրա կռիւը և ազազակներով քաջալերում են: Նա ազատում է իր զաւակների ապրուստի պաշարը և մինչև բերդը մտնելը սպանում է մի քանի սարվազներ: Մինչև այսօր ամեն մի շուշեցի չէ մոռացել այդ կնոջ անունը. նրան կոչում էին Խաթայի: Գոկոզնիկ Րէուտի առաջարկութեամբ Ռուսաց կառավարութիւնը նշանակեց այդ կնոջ համար ցմահ պենսիա:— Բաֆֆի, Խաւսայի Մելիքութ. Թիֆլիս 1882, էջ 333—4:

Խաթանիկ տես Խաթունիկ:

***ԽԱԹՈՒՆ**, ար. < Թրք. ԹԹր. خاتون xatun «ազնվական տիկին» բառից. իբրև անձնանուն գործածված է մեր մեջ սկսած ժԲ դարից և այժմ էլ դեռ գործածական է: Գրված կա նաև Հաթուն, ինչպես Ձեռ. Վասպ. 757 (1599 թ.):

— 1. Խաթուն, զուսար Արաս Զահեցու և քրոջ ազնիկ Ստեփանոս Գ եպիսկոպոսի Սիւնեաց: Ամուսնացավ Օրբելեանց Նիկիւմ իշխանի հետ, որից ունեցավ մի որդի Լիպարիտ անուանով (տես Նիկիւմ Ձ 1, ուր Ձենա և Իւանէ սխալմամբ դրված են իբր որդիք Նիկիւմի, փոխանակ ասելու եղբայր): Նիկիւմը երեց որդին էր Լիպարիտի, որ Վրաստանից փախավ Գարսկաստան, ուր և մեռավ (1178 թվից հետո): Լիպարիտի մահից հետո, նրա հրկու որդիքը՝ Նիկիւմ և Իւանէ ետ դարձան: Նիկիւմի և Խաթունի որդի Լիպարիտից (Ձ 1) սկսվում է հայ Օրբելեանց տոհմը (Սիսական 93): Նիկիւմը Զահուկում, թուլութեան մի բուսում, գիջելով Աթաբէկի աղաչանքին, ընդունել էր մահմեդական կրոնը. բայց ապա զղջալով քրիստոնյա դարձել և Աթաբէկի որդու հետ պատերազմի գնալով Գանձակ, մեռել էր: Թուրքերը նրա կնոջ՝ Խաթունին, իր որդի մանուկ Լիպարիտի հետ փախցրին Նախիջևան և պատանդ էին պահում: «Եւ տաճիկ մի բունարարեալ զԽաթունն՝ ամէ ի տուն իւր և առնու զնա կին»: Տասը տարի հետո, Զաքարէ և Իւանէ եղբայրները հետամուտ լինելով Օրբելեան տոհմին, ղիմում են Սիւնեաց Ստեփանոս եպիսկոպոսին և խնդրում են փախցնել Խաթունին և Լիպարիտին: Ստեփաննոսը թուրք բարեկամների միջոցով արագում հնարիւք ետ գողանալ զմանուկն Լիպարիտ և զմայրն իւր, զորս ի գիշերի կախաղանօք իջուցին ընդ պարիսպն և առեալ տարաւ ի Վայոց ձոր»: Այնուհետև Իւանէն պատվում է Լիպարիտին և նշանակում է նրան իշխան Սիւնեաց:— Օրբ. կե. Սիսական 93 ւ. Չամչ. Գ. 148:

— 2. Խաթուն, կին՝ Հասանի որդի Գրիգորի (Ձ 224), որ իր գանձագին Երգս գյուղը նրա հիշատակի համար նվիրեց Հոռոմոսի վանքին, 1201 թ.—Արձ. Սարգիսեան, Տեղագր. 151, Շիրակ 23, Արրտ. 1870, էջ 298:

— 3. Խաթուն, կին իշխանաց իշխան Խաւոասի (որ տես վարը), 1212—1223 թ. (Շողակաթ 199): Նույն է նաև Խաթուն կին Խաւառժ կամ Խաւոաս իշխանի, որ իր վաղավեռիկ որդի Սասնայի համար մի գյուղ նվիրեց Բագնայրին՝ 1229 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 179, Շիրակ 116:

— 4. Խաթուն Անեցի, զուսար Անեցի մեծ հեջուր Վահրամի, կին Վասակի՝ իշխանի Նոր-Բերդի. զավակ չունենալով՝ իբր հիշատակ նորոգեց իր ծախսով Հոռոմոսի եկեղեցին: Արձանագրութեանց մեջ հիշված է 1231—35 թվերին.—Շահխաթ. Բ. 269, Տեղիկ. Արմֆանի, 1940, Ձ 4, էջ 172, Շիրակ 22, 162, Սարգիսեան, Տեղագր. 160:

— 5. Խաթուն, կին Հայրումի. սրանց որդիքը մի խաչքար են կանգնեցրել Նոր-Բայազիտի Գեօլ գյուղում, 1284 թ.—Շահխաթ. Բ. 248, Սիսական 54, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 518:

— 6. Խաթուն, կին Տիրատուրի. այս երկուսի անունով մի խաչքար կա կանգնեցրած Նորավանքում, 1291 թ.—Սիսական, էջ 199:

— 7. Խաթուն, կին Բերդակի. իրենց ունեցվածքը ամբողջովին նվիրել են Հերհերի եկեղեցուն, 1321 թ.—Արձ. Սիսական, էջ 113:

— 8. Խաթուն, կին Խուլթուրէկի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ Կարսի Գոգիս գյուղում, 1297 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 463):

— 9. Խաթուն, զուսար պարոն Զաքարայի. նրա անունով մի խաչ է կանգնեցրած Նոր-Նախիջևանի Ս. Խաչ վանքում, 1329 թ.—Շահազիզ, Ն. Նախիջ. Ս. Խաչ վանքը, էջ 7:

— 10. Խաթուն «պառուհի», թերևս և մայր, որ շատ է աշխատել և սնուցել Յովանէս գրչին, որ Մարկոս հայրապետի համար մի Աւետարան է գրել Խիզանում, 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 194:

— 11. Խաթուն, կին Կարապետի և մայր Թաւաքալ Հալէպցու (որ տես Ձ 3), 1400 թ.:

— 12. Խաթուն, կին Սատաթի. և մայր Աստուածատրի, որ

իր ծախսով շինեց Քէոզոսիայի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցին, 1408 թ.—Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. էջ 37:

— 13. Խաթուն, դուստր Յակոբի. գրել ավեց մի Աւետարան՝ Քուլմայ գրչին, Աղթամար 1425 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 351—2:

— 14. Խաթուն, քույր Տալիթայի և մորաքույր Վարդան գրեկապի, որ Արճէշում Յովհաննէս քահանային գրել ավեց մի Աւետարան՝ 1450 թ.—Ձեռ. Քաւր. 66 բ:

— 15. Խաթուն, կին Յեսկար աղայի, որ Վայոց ձորի Հերմոնի վանքում, Եսայի գրչին գրել ավեց մի Աւետարան, 1473 թ.—Արցախ 139:

— 16. Խաթուն, կին տանուտեր Սահակի, որ Խիզանում, Յովհաննէս քահանային գրել ավեց մի Աւետարան, 1474 թ.—Ձեռ. Վասսյ. 469—470:

— 17. Խաթուն, դուստր Ատոմի, եղբոր նույն տանուտեր Սահակի, որ տես նախորդ № 16:

— 18. Խաթուն, դուստր Եղիազարի և քույր Գրիգոր կրոնավորի, որ Արճէշում, Ղազար քահանային գրել ավեց մի Յայսմաուրք, 1475 թ. երբ Խաթունը արդեն մեռած էր.—Ձեռ. Մաղն. էջ 36:

— 19. Խաթուն, հիշված է մի խաչքարի արձանագրութեան մեջ, Յղնա 1477.—Ազգագր. հանդ. ԺԱ. 321—2:

— 20. Խաթուն, դուստր մղղեսի Մանուկի, որ Կեսարիայում գրել ավեց մի Ճաշոց՝ 1484 թ.—Ալեքոյանէեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1849:

— 21. Խաթուն, դուստր Մեհրանի, հիշված 1492 թ.—Ձեռ. Քաւր. 31 բ:

— 22. Խաթուն, կին Յարապի, որ Երուսաղէմում գրել ավեց մի Աւետարան և նվիրեց Խանձառ գյուղին, 1499 թ.—Ձեռ. Կես. տժած. 48 ա:

— 23. Խաթուն, դուստր Նաչատուր քահանա գրչի (ԺԵ դար).—Տաշեան, Յուլ. 18:

— 24. Խաթուն, կին Յակոբի և մայր պարոն Բաղդասարի (ԺԵ դար).—Տաշեան, Յուլ. 724:

— 25. Խաթուն, դուստր պարոն Յովհաննէսի, եղբոր սասցոյ պարոն Բաղդասարի (ԺԵ դար).—Տաշեան Յուլ. 724:

— Խաթուն անունը շարունակվում է հաջորդ գաղերում էլ՝ վերջին հիշատակութեանն է 1694 թ (Ձեռ. Վասսյ. 997). բայց մինչև այժմ էլ գործածական է:

*ԽԱԹՈՒՆԱՂԱ, իգ. < Քրք. xatun+aga բառերից, իբր թե «աղա խաթուն, այսինքն ազնվական տիկին»: Գործածված է հաճախ ԺԶ, ԺԷ և ԺԸ դարերում. ամենահին հիշատակութեանն է 1549 թ. (Ձեռ. Վասսյ. 652). չեմ հիշում սրան հաջորդող հիշատակութեանները մի առ մի՝ ամենավերջին հիշատակութեաններն են՝ 1712 թ. (Ձեռ. Վասսյ. 1036), 1808 թ. (անդ 360), 1810 թ. (անդ 310): Գրված է նաև Հաթունաղա:

*ԽԱԹՈՒՆԱՍԻ, իգ. ինձ թվում է թե պետք է հասկանալ Խաթունամասի < Քրք. خاتون اناسی xatun-anasi «մայրը խաթուն կամ խաթունների մայր»: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԷ դարում:

— Խաթունասի, մայր Ներսէս Սեբաստացի կաթողիկոսի Սոսյ. հիշված է 1636 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1922, 468):

— Բայց կա նաև Խաթունաս, որ հիշված է 1696 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1926, 544):

*ԽԱԹՈՒՆԲԷԿԻ, իգ. < Քրք. خاتون بگی xatun-begi «խաթունների բէկը, տիկիների իշխանուհին»: Գործածված է ԺԶ—ԺԷ դարերում. ամենահին հիշատակութեանն է 1511 թ. (Ձեռ. Վասսյ. 646), ամենավերջինը՝ 1690 թ. (անդ 976):

*ԽԱԹՈՒՆԵՆՈՒՂԱ, իգ. < Քրք. خاتون بنگ خاتون «տիկին» + Կ bu-la «քեռակին» (Будагов 1, 288 ա): Հիշատակված է մի անգամ 1665 թ. (Տաշեան, Յուլ. 634. գրված է Խաթունգալալա՝ կին Պաղտասարի):

*ԽԱԹՈՒՆԶԱԿԵ, իգ. < Քրք. خاتون زاده xatun «ազնվական տիկին» + պրս. زاده zāde «ծնեալ» բառերից: Մի անգամ գտնում եմ հիշված 1560 թ. (Տաշեան, Յուլ. 453 սեռ. Խաթունգալալին ձևով):

† ԽԱԹՈՒՆԻԿ, իգ. < Խաթուն բառից հայաձև զգվականն է. մի անգամ գտնում եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վասսյ. 352:

† ԽԱԹՈՒՆՄԱՄ, իգ. հայաձև բարդութեան, որ կազմված է Խաթուն և մամ «տաս, մեծ մայր, հանիկ» բառերից: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԵ՛ դարից:

— Խաթունմամ, դուստր խոջա Ղուբաթի, որ Արաշ գեղաքաղաքում գրել ավեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 257:

*ԽԱԹՈՒՆՄԵԼԻՔ, իգ. } այս անուններից առաջինը ծագում է
*ԽԱԹՈՒՆՄԵԼԻՔ, իգ. }

Քրք. خاتون ملك xatun «ազնվական տիկին» + արաբ. ملك melek

«հրեշտակ» բառից, երկրորդը՝ արաբ. ملك melik «թագավոր» բառից: Բայց երկուսը շարունակ շփոթվում են իրար հետ: Դնում ենք բոլոր հիշատակությունները՝ հնագույնից սկսած մինչև ժեղարի վերջը: Գրված է նաև Հաթուրնիկի:

— 1. հաթուրնիկի, կին Խունդմելիքի, որդւոյ Արդուլսահի, 1327 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 461):

— 2. հաթուրն մելիք, զուստր Կիրակոս քահանայի, որ Դահիէլ սարկավագին գրել տվեց մի Մաշտոց, 1404 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 277:

— 3. հաթուրնիկի, կին Գրիգոր քահանայի և մայր Ստեփաննոս գրչի, որ Տշող գյուղում օրինակեց մի Տօնական և ապա մի Ճառընտիր՝ 1404 թ.—Նօտարք 22:

— 4. հաթուրնիկի, զուստր Սարգսի և քույր Կիրակոս քահանայի, որ Ոստանում, Քուսա քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1414 թ.—Ձեռ. Վասպ. 299:

— 5. հաթուրնիկի, կին Անդրէասի և մայր խոջա Ատոմի, որ միջնորդ եղավ մի Աւետարանի գրչության, 1418 թ. (տես Ատոմ № 34, 35).—Ձեռ. Վասպ. 312:

— 6. հաթուրնիկի, մերձավոր Ստեփաննոս կրօնավորի, որ վանում, Կարապետ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 341:

— 7. հաթուրնիկի, կին խոջա Աստուածատուրի, որ ազատեց Նարեկը թուրքմանի գերությունից և նվիրեց Վարազայ վանքին, 1425 թ.—Ձեռ. Դաղեան Ա. 55 ա:

— 8. հաթուրնիկի, մայր Հալվախաթունի, որ իր ամուսին տանուտեր Յովհաննէսի հետ՝ Խլաթում գրել տվեց մի Աւետարան, 1443 թ.—Ձեռ. Նցր-Բայազ. 19 բ:

— 9. հաթուրնիկի, կին Ստեփաննոսի և մայր Աղթամարի Չաքարիա Գ կաթողիկոսի, որ նրա հոգուն մի խաչքար է կանգնեցրել. Աղթամարում, 1444 թ.—Աղզագր. հանդ. Ի, էջ 211, Ակինեան՝ Գաւազանագիրք 86, 108:

— 10. հաթուրնիկի, կին Կիրակոսի և մայր Զուգիկ Քուսայ Գաւաշեցու, որ Աղթամարում, Հայրապետ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. 385:

— 11. հաթուրնիկի, կին Կիրակոսի և ազգական Հազարբէկի, որ Խլաթում գրել տվեց մի Յայսմաուրք, 1445 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 306:

— 12. հաթուրնիկի, կին Քովմայի, որ Վարդան գրչին

օրինակել տվեց մի Աւետարան, Վասպուրականում, 1452 թ.—Նօտարք 169:

— 13. հաթուրնիկի, կին Աստուածատուրի, և մայր մահտեսի Ստեփաննոս Դարիպաշի, որ Լիմ կղզում գրել տվեց մի Յայսմաուրք, 1457 թ.—Ձեռ. Քաւր. 102—105:

— 14. հաթուրնիկի, կին Ներսէս քահանայի և մայր Յակոբ Նետրարենց գրչի (ապա եպիսկոպոս), որ Արժկէում, Գուլշատ խաթունի համար օրինակեց մի Աւետարան՝ 1464 թ.—Նօտարք, էջ 219:

— 15. հաթուրնիկի, մերձավոր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց «Ժողովածու քերթուածոց», 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:

— 16. հաթուրնիկի, կին Մելքիսեթ քահանայի և մայր Յովանէս գրչի, որ Ս. Քովմայի վանքում, Փաշա տիկնոջ համար օրինակեց Աւետարանը, 1471 թ.—Ձեռ. Վասպ. 464:

— 17. հաթուրնիկի, զուստր տանուտեր Սահակի կամ նրա եղբոր՝ Ատոմի, որոնք Խիզանում գրել տվին մի Աւետարան, 1474 թ.—Ձեռ. Վասպ. 470:

— 18. հաթուրնիկի (կամ Սաթունէլիք), հորաքույր տանուտեր Սատաղայ Մերենցի, որ Աղթամարում, Քուսա քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Ձեռ. Վասպ. 480—481:

— 19. հաթուրնիկի, կին Կարապետի՝ եղբոր Վարդան կրօնավորի, որ Կտուց անապատում, Խաչատուր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 489:

— 20. հաթուրնիկի, մերձավոր Բաղիշեցի Հաւջոշենց Կիրակոս երեցի, որ մի Աւետարան նվիրեց Կապուա գեղի եկեղեցուն, 1487 թ.—Ձեռ. Վասպ. 116:

— 21. հաթուրնիկի, կին տանուտեր Տողանի, որ Արճէչի Սոսկոն գյուղում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1489 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 437:

— 22. հաթուրնիկի, քույր Գինեվարդի և եղբորզուստր Մատթէոս վարդապետի, որ Սեբաստիայում, Փիլիպպոս գրչին գրել տվեց մի Ճաշոց, 1489 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ. 1926, 239:

— 23. հաթուրնիկի, (նոյնը կրճատ՝ Խուրնիկի), կին Շաքարի և մայր Իովլաթ խաթունի, որ օրինակել տվեց Աւետարանը Աղթամարում: Հայրապետ արեղային, 1490 թ. նկարը կա ձեռագրում.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 11 բ, 12:

* ԽԱՔՈՒՆ-ՆԱԶԷ, իգ. < բարդված խաթուն և նագ բառե-

բից. մի անգամ գտնում եմ գործածված Ձեռ. Վասպ. 344, անթվական մի հիշատակարանում:

Խաբուճնաս տես Խաբուճաթի:

*ԽԱՔՈՒՆՇԱՆ, իգ. < թրք. ۵۳۵ xatun «խաթուն» + պրս. 𐭪𐭣 𐭮𐭲 «խաթուն» բառերից բարդված: Սկսել է գործածվել մեր մեջ ԺԴ դարում, ապա ԺԵ, ԺԶ, ԺԷ դարերում. վերջին հիշատակութունը 1701 թվից է (Ձեռ. Վասպ. 1027): Գրված է նաև Հաբուճայ, Հաբուշ, Հաբուճայ (Ձեռ. Վասպ. 237):

— 1. Հաբուճայ, զուսար Խուժուշայի, որ գրել ավեց մի Աւետարան, 1386 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 78:

— 2. Խաբուճայ, զուսար Սարգսի և քույր Կիրակոս քահանայի, որ Թումա քահանային գրել ավեց մի Աւետարան, Ոստանում 1414 թ.—Ձեռ. Վասպ. 300:

— 3. Խաբուճայ, զուսար տանուտեր Ստեփաննոսի, որ Վանում, Կարապետ գրչին գրել ավեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

— 4. Խաբուճայ, կին Շատուսի և մայր Յովանէս վարդապետի, որ Արմ անապատում գրեց մի Աւետարան, բայց դեռ չվերջացրած՝ մեռավ 1439 թ.—Ձեռ. Վասպ. 380:

— 5. Խաբուճայ, մորաքույր Խոջա Խզրշահի, որ Ազարիա երեցին գրել ավեց մի Աւետարան՝ Վանում, 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 497:

— 6. Հաբուշ(սեռ. Հաթուշին), զուսար Յովհաննէսի և կին Խոջա Ջաւզի, որ Յովհաննէս արեղային գրել ավեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 514—5:

— 7. Խաբուճայ, ազգական տանուտեր Պետրոսի, որ ստացավ մի Աւետարան՝ գրված Ջաքարիա գրչի ձեռքով, Վանում, 1495 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 276:

*ԽԱՔՈՒՆՁԱՆ, իգ. < թրք. ۵۳۵ xatun «ազնվական տիկին» + պրս. 𐭪𐭣 𐭮𐭲 «հոգի», հոգյակ» բառերից: Հիշատակվում է սկսած ԺԴ դարից. ապա ԺԵ դարում, և ավելի շատ ԺԶ—ԺԷ դարերում: Չեմ դնում այստեղ միայն այս վերջինները:

— 1. Խաբուճզամ, զուսար Խոջա Մուրատաթաշի. 1327 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքու. 1911, 461):

— 2. Խաբուճզամ, զուսար Էվատաշայի՝ եղբոր Ատոմ քահանայի, որ Ամիր Փիրիբէգի ժամանակ կորցրել էր իր Աւետարանը և երկու աչքով կույր լինելով հանդերձ, ամեն կողմ ման գալով, վերջապես գտել էր՝ 1440 թ.—Ձեռ. Վասպ. 313:

— 3. Խաբուճզամ, կին Էդիլշահի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 473:

— 4. Խաբուճզամ, հիշված է շատ աղավաղ մի արձանագրության մեջ, որ գտնվում է Ազուլիսի Ամենափրկիչ մատուռի դռան վրա, 1490 թվից և որ Հալախանց, Ազգագր. հանդ. ԺԱ, էջ 302 կարդում է հետևյալ ձևով. «Խիչ յիտկ Ջանասենյ Հասնյ Խաբնյն փերյ ալմբիկյ Ազիկ. ՋԼԹ»: Շեղատառ գրված բառը պետք է կարդալ «Խաթունջանայ»:

*ԽԱՔՈՒՆՓԱՇԱ, իգ. < թրք. ۵۳۵ xatun «տիկին» + 𐭪𐭣 𐭮𐭲 «խաթուն» բառերից: Հիշատակված է ԺԵ—ԺԷ դարերում:

— 1. Խաբուճփաշա, մերձավոր Փաշա տիկնոջ, որ Վանում, Կարապետ երեցին գրել ավեց մի Աւետարան, 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 412:

— 2. Խաբուճփաշա, Թոռ Սիրամարգի. մեռել է 1469 թ. գերեզմանը մնում է Ամասիայի Ս. Նիկողայոս եկեղեցում. տապանագիրը հաղորդեց ինձ Կարապետ Գազազեան, 12 ապր. 1912 թ.:

— 3. Խաբուճ փաշա, զուսար Մանուկի և կին Խզրշահի, որ Կեսարիայում Յովհաննէս Նրզնկացուն գրել ավեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Rapport Belgique 34:

— 4. Խաբուճփաշա, եղբորզուսար Ազարիա արեղայի, որ նդեգիսում գրել ավեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Ձեռ. Վեներ. Լ. 586:

— 5. Սրա կրճատ ձևն է Խաբփաշա, զուսար մահտեսի Մատուկի, որ Կեսարիայում գրել ավեց մի Ճառոց՝ 1484 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1849:—Նույն, Խաբփաշա կրճատ ձևը գտնում ենք նաև 1590 թ. (Ձեռ. Վասպ. 711):

† ԽԱԺԻԿ, իգ. < հյ. Խաժ բառից (աչքերի գույնից առնված): Նրկու անգամ միայն գտնում եմ գործածված ԺԴ դարում: Այժմ Լինինականում կա հաժժեխան ազգանունը:

— 1. Խաժիկ, հորաքույր Բաբերդցի Մկրտիչ կուսակրոն քահանայի, որ Կաֆայում գրել ավեց մի Աւետարան, 1344 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 237:

— 2. Խաժիկ Խաթուն, կին պարոն Աստուածատուրի և մայր Բաբերդի առաջնորդ Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ մեռավ 1395 թ.—Նոտարք 7:

*ԽԱՆԱ, իգ. < արաբ. 𐭪𐭣 𐭮𐭲 «մորաքույր» բառից, որ Թուրքերինում ստացել է «հորաքույր» նշանակութունը: Իբրև անձ-

նանուն գտնուեմ եմ գործածված մեր մեջ. հմտ. Սովետ. Հյսս. 1944, գեկտ. 26, էջ ք, Խալա Աթոյան. բազմազգաժող մայր, որ 30,000 ոււրբի նպաստ է ստացել պետութայնից:

*ԽԱԼԱՔ, ար. < արար. ܠܚܟܐ xal'at «պատվի հագուստ, որ Թագավորի կողմից պարզե է արվում». գործածական է նաև Խալաք, Խալաք ձևով, որ տես Սրանից է Խալաքեան ազգանունը:

— 1. Խալաք Քանազեացի, որդի Սմբատի, շինեց Հաղարծնի վանքի մի եկեղեցին 1194 թ. (Սմբատեանց, Գեղարծունի 182) և մի հող նվիրեց վանքին՝ 1208 թ. (անդ 183, Շահխաթ. Բ. 370, Արցախ 361):

— 2. Խալաք (բայց գրված է Խալք), որդի Հարթայ, շինել է Հաղարծնի Ս. Ստեփանոս եկեղեցին, 1244 թ.—Արցախ 368.

*ԽԱԼԱՆԱԼ (որ և գրված Խալալաշ), ար. < արար. ܠܚܠܐ xal'al «արթն» + արս. ܠܫܗն «թագավոր» բառերից? գիտենք մի-այն:

— 1. Խալալան ոմն, որի Թոռը (անունը ...բեկ) կալվածներ է նվիրել Քանաթի վանքին, 1251 թ? (Սխական 120): Այնուհետև այս անունը հիշվում է Քանաթի վանքի երկու արձանագրությունց մեջ (Սխական 122, 123) և Նորավանքի մի արձանագրության մեջ (Սխական 198), բոլորն էլ անթվական:

*ԽԱԼԱՍ, իգ. < արար. ܠܚܠܐ xalās «փրկություն, ազատություն» բառից: Հիշված եմ գտնում երկու անգամ, երկուսն էլ անթվական հիշատակարաններում, առաջինը պարզապես Խալաս ձևով (Քորոս ագր. Բ. 335), երկրորդը՝ Խալաս խաթուն ձևով (Bodleian 148):

*ԽԱԼԱԳԼԽԱԹՈՒՆ, իգ. չի կարող ծագած լինել արար. ܠܚܠܐ xallaq «արարիչ Աստուած» բառից. ուստի ըստ իս պետք է կարգալ Խալաթ-խաթուն, որ տես Խալաթ: Այս անունով ունինք միայն՝

— Խալաթ-խաթուն, քույր խալա Էղբշահի, որ Վանում, Արարիտ երեցին գրել սովեց մի Աստարան, 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 496:

*ԽԱԼԱՏ, < արար. ܠܚܠܐ xilāf (կամ xalāf) բառից, որ է «անուշահոտ ուռենի»: Իբրև ար. անձնանուն գործածական էր նաև Պարսից մեջ. ինչ. Խալաթ բեկ՝ իշխան Պարսից՝ Բաղդադում, 1638 թ. (Առաք. պտմ. 443): Մեր մեջ գործածված է Թե իբրև արական և Թե իբրև իգական: Իբրև արական գտնում ենք 1745 թ. (Ջամբո 279) և 1821 թվից հետո գրված անթվական

մի հիշատակարանում (Ձեռ. Ազուլ.—Աբրտ. 1911, 565): Իսկ իբրև իգական գտնում ենք մի անգամ ԺԸ դարում (Bodleian 167), և երկու ուրիշ անթվական հիշատակությունց մեջ՝ Ձեռ. Վենետ. Բ. 1013 և Ձեռ. Թեհր.—ՀԱ 1935, 399 (գրված 1686 թվից ուշ): Սրանից է Խալաթեան ազգանունը: Տես նաև Խալաթ-շահ:

*ԽԱԼԱՅՇԱ, ար? < նախորդ Խալաթ անունից + արս. ܫܗܢ «թագավոր»: Մի անգամ գտնում եմ գործածված՝ անթվական մի հիշատակություն մեջ (Ձեռ. Վասպ. 766):

ԽԱԼԴԱՂ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված Մուսա Խալաղ ոմն, իբր նվիրատու վանքի, անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վասպ. 636):

ԽԱԼԴԱՐ, ար. արդյոք պրս. ܠܚܠܐ *xāl-dār «խալ ունեցող» ձևով մի բառից է. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված Ջամբո 219, Նղիազար կաթողիկոսի ժամանակ (1682—1691 թ): Սրանից է Խալարեան ազգանունը:

† ԽԱԼԵՐԵՍ, ար. կարելի էր կարծել հյ. խալ + երես բառերից, իբր Թե ընա որ երեսին խալ ունի. հմտ. Վարդերես: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1925, 375): Բայց հավանաբար տպագրական վրիպակ է՝ փխ. Խալերես:

*ԽԱԼԻԼ, ար. < արար. ܠܚܠܐ xalil «բարեկամ» բառից, որ Հայր Աբրահամի տիտղոսն է (إبراهيم خليل الله Ibrāhīm xalil-ullah Աբրահամ բարեկամ Աստուծոյ): Գործածական է մահմեդականների մեջ՝ իբրև ար. անձնանուն: Մեր մեջ հիշատակված է միայն մի անգամ՝ ԺԳ դարում:

— 1. Խալիլ (սեռ. Սալլիլին), հայր Տէրունի, որ մի խաչքար է կանգնեցրել Դսեղում, իր եղբոր Գրիգորի հիշատակին, «որ զուր և դառն մահուամբ ի Գրիսոս փոխեցաւ», 1281 թ.—Ազգագր. հանդ. է, էջ 349, Յարութիւնեանց՝ Ներս. դպր. սաների Ա ճանապ. 58—59:

— 2. Խալիլ, Թուրք մոլլա էր, Պարսկաստանի հյուսիսարևմտյան մասերից կամ Տիգրանակիրտի շրջանից. ընդունեց քրիստոնեությունը և չարչարվելով՝ մահմեդականների ձեռքով նահատակվեց: Թվականը հայտնի չէ, բայց 1524 թվից առաջ է: Ավելի մանրամասն տես Նոր վկ. 720:

— 3. Խալիլ փաշա, Կեսարացի հայ, հավանաբար մանկութայն ժամանակ բռնի թրջացրած, ապա տարված Պոլիս, ուր

հնասով շատ բարձր պաշտոններին: 1609 ին Մեկրասցոց դեմ նա-
վամարտի դուրս եկավ, հաղթեց նրանց 10 նավերին, որոնցից
վեցը գերի վերցրեց: Գերած նավերից մեկն էր Գարա ձէհէնէմ,
որ ուներ 90 թնդանոթ, 500 նավազ, 160 հրազեն և 2000 հրա-
ցան: Խալիլը այս մեծ նավով հաղթական մուտք գործեց Պոլիս
և Սուլթան Անձեղից ստացավ վեզիր տիտղոսը: Ամուսնացավ
սուլթանի աղջկա հետ և դարձավ մեծ վեզիր: Վանեց խաղախ-
ների արշավանքը Սինոպից, նորոգեց Աւստրիայի և Լեհաստանի
հետ խաղաղության դաշինքը: Ինքը հակառակորդ էր կաթոլիկ-
ներին, ուստի հալածեց ճիզվիթներին և պապի նվիրակին ծովը
նետեց: Վեզիրության պաշտոնը վարեց նաև Սուլթան Մուսթա-
ֆա Ա, Օսման Բ և Մուրադ Դ թագավորների ժամանակ: 1619-
ին ղևաց Պարսից դեմ պատերազմի և Շահ-Աբասին ստիպեց
հաշտվել: Չապեց Սև ծովի ծովահեններին և 1621-ին մասնակցեց
Լեհաց պատերազմին: (Այվազոզսքի, Ա և Բ հտ. Չամչ. Գ. 588,
Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. 1919):

***ԽԱԼԻՆԱՐ**, իգ. < պրս. خال xāl «խալ» + արաբ. ان nār
«կրակ, հուր» բառերից? Գործածված է ԺՆ—ԺԸ դարերում, բայց
քիչ անգամ:

— 1. Խալիմար, զուստր տանուէր էդիլշահի, որ Արծկէում
գրել տվեց մի Աւետարան, 1463 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 620:

— 2. Խալիմար հիշատակված է նաև 1549 թ. (Չեռ. Վասպ. 652),
1609 թ. (Bodleian 110), 1626 թ. (Չեռ. Վասպ. 869),
1632 թ. (անդ 40), 1671 թ., (Bodleian 161), 1774 թ. (Սմբատ-
եանց՝ Երնջակ 250):

ԽԱԼԻՆՊՈՒՍ, իգ. ծագումն անհայտ. հիշված է 1603 թ.
(Матер. Арх. Кавк. III 99.—վերծանողը կարդում է Халин-
говат). ուստի ենթադրում է Խալինգոզուտ. այս երկուսից Ռըն է
ստույգ:

***ԽԱԼԻՖԱՅ**, ար. < արաբ. خلیفہ xalifa բառն է, որ իմաստի
զանազան փոփոխություններ է կրած: Առաջին և նախնական
նշանակությունն է «հաջորդ», ապա անցնելով «Մուհամմեդի հա-
ջորդ» իմաստից, դարձել է «ամիրապետ, արաբների թագավորը»
(որ միևնույն ժամանակ կրոնապետ էր). ապա դառնում է «քառ-
տուղար, ուսուցիչ, վարպետ, ճարտարապետ» և քրիստոնյաների
համար էլ «վարդապետ, թեմական առաջնորդ»: Մեր մեջ իբրև
անձնանուն է գործածվել սկսած ԺԴ դարից. շարունակվում է ԺԵ
դարում, ապա ԺԶ—ԺԷ դարերում (որոնք չեն նշանակում): Վեր-

ջին հիշատակությունն է 1687 թվից (Չեռ. Վասպ. 970): Գրված
է նաև Խալիֆ (ուղ!)՝ թվականն անհայտ (Չեռ. Վենետ. Ա. 692),
Խալիֆա 1683 թ. (Չեռ. Վասպ. 50), Հալիֆայ՝ 1505 թ. (Չեռ.
Ներս. 16 բ), սեռ. Հալիֆին (Չեռ. Վասպ. 252 և 747):

— 1. Խալիֆայ, որդի Աբդուլմսելի † 1327.—Չեռ. Ազուլ—
Աբրտ. 1911, 460:

— 2. Խալիֆայ, «ծաղկեցեալ զաւակ» պարոն Թումայ Վա-
նեցու (որ տես № 64), 1393 թ.—Նոտարք 3:

— 3. Խալիֆայ, որդի էվասոյայի՝ եղբոր Ատոմ քահանայի,
որ փրկանքով ազատեց իր գերի ընկած Աւետարանը, Վան 1440
թ.—Չեռ. Վասպ. 313:

— 4. Խալիֆայ քահանա, գրիչ. Արճէշում, Աբրահամ կրո-
նավորի համար օրինակեց մի Յայսմաուրք. 1446 թ.—Նոտարք
153:

— 5. Խալիֆայ, վաղամեռիկ որդի Սուլթանմելէք տիկնոջ,
որ Աղթամարում, Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետա-
րան, 1452 թ.—Չեռ. Վասպ. 413:

— 6. Խալիֆայ, որդի Հոբիսիմէի կամ Շնորհաւորի՝ քրոջ
Հաբիբ խաթունի, որ Աղբակի Երնկանի գյուղում, Մարգարայ
գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1498 թ.—Չեռ. Վասպ. 526
և 528:

***ԽԱԼԽ**, իգ. < արաբ. خال خالq (ժղ. xalx) «ժողովուրդ»
բառից,—բայց եթե չկա վրիպակ, իրոք որ զարմանալի անուն է.
մանավանդ կնոջ համար: Մի րնգամ գտնում եմ հիշատակված
անթվական մի հիշատակարանում, Չեռ. Վասպ. 394:

ԽԱԼՈՒԼ (եթե չէ վրիպակ). հիշատակված է մի գերեզմա-
նաքարի վրա՝ 1716 թ.—Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 550:

ԽԱԽՐԱՆ, որդի Բակ իշխանի և հայր Խաղրակի Բ. (ԺԲ
դար).—այսպէս է ավանդում Բարխուտ. Պատմ. Աղուանից, Ա.
144. բայց Յովսէփեան՝ Խաղրակեանք 27—28 չի ընդունում սրանց
ստուգությունը և չի էլ հիշում իր Տոհմագրութեան մեջ:—Կեղծիք:
Խակաճ տես Խախաճ

† **ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ**, ար. < էյ. նույն բառից, որ համարում
եմ թարգմանություն հուն. Ήσυχίος > Սախիաս անվան, որ
բուն նշանակում է «խաղաղ» (իսկ ήσυχία «խաղաղություն, հան-
դարություն»): Անսովոր անուն, որ իր երկարության համար
էլ շատ անհարմար է: Հմմտ. Արքայութիւն, Հանութիւն և Յարու-
րիւն: Հիշատակված է միայն երկու անգամ ԺԵ դարում:

- 1. Խազազուրիւն (սեռ. Խազազուրնայ), հայր Գրիգոր երեցի, որ էր քահանա Երզնկայի Խայիք գյուղի եկեղեցու, 1404 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 66:

- 2. Խազազուրիւն (սեռ. Խազազուրենին), կարապետ անուն անձի հետ միասին մի խաչքար են կանգնեցրել Լիմ կըղզում՝ Մեռելյարոյց Յովհաննէս եպիսկոպոսի հիշատակին, 1421 թ.—Արձ. Նօտարք 64:

ԽԱՂԱՅ, իգ. ավանդված է միայն հողով Խաղեն ձևով և մի անգամ հիշված 1619 թ. Ձեռ. Վասպ. 860: Արդյոք ընթերցվածը ստույգ է:

ԽԱՂԲԱԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. գրված է նաև Հաղբակ. գործածվել է՝ սկսած ԺԱ դարից, այնուհետև մնացել է Խաղբակեանց տոհմանվան մեջ: Այս իշխանական նշանավոր տոհմի մասին երեք հատոր ընդարձակ մենագրություն ունի Յովսէփեան Գարեգին արքեպս. (այժմ կաթողիկոս Տանն Կիլիկիոյ): Մենագրության խորագիրն է Խաղբակեանք կամ Պոռոնանք հայոց պատմութեան մէջ», Ա. Վաղարշապատ 1928, Բ. և Գ?

- 1. Խաղբակ Ա. ապրում էր ԺԱ դարի սկզբում. նրա որդին է Դլեն, որ մի քանի գյուղ ծախելով՝ նվիրեց Տաթևի վանքին՝ Սիւնեաց Յովհաննէս է և Գրիգոր Դ եպիսկոպոսների ժամանակ, 1046 թ.—սեռ. Խաղբակոյ՝ Օրբ. ծգ, ծէ, ծթ.—տուն կամ Կոզ Կոզբակոյ՝ Այրիվ. 18 ք, 23 ա:—Յովսէփեան՝ Խաղբակեանք 29, Այրարատ 269:

- 2. Խաղբակ Բ. իշխան Խաչենի. ճիշտ թվականը հայտնի չէ. Դլենից (1046 թ) հետո է. որդիներն են Հասան (1184 թ), Ջաջուր Բ (1224 թ), Վասակ († 1224/5 թ), Գրիգոր (նահատակված 1222 թ) և Արուս կամ Արուսէթ: Թոռն է նշանավոր Պոռ իշխանը: Սրանք հիշատակված են զանազան հիշատակարաններում և արձանագրությանց մեջ՝ Խաղբակի անվան հետ միասին. հմմտ. Շահխաթ. Բ. 196, Այրարատ 263, Արաքս 1892 ա, էջ 28. Արցախ 182—3:—Ինքը հիշատակված է սեռ. Խաղբակոյ ձեվով՝ Վրդ. ձգ.—Հաղբակոյ՝ Կիր. ժ, ծը. Մխ. այրիվ. 80. Մխ. սս. իը (=իէ).—Այրարատ 263, 268—9, 339:

*ԽԱՄԱՐԴՈՎԻԱ, ար. < արաբ. قاماري دولا qamari-dovla «լուսին պետութեան» (փխ. قامار دولا qamar-ud-dovla) ձևից. հմմտ. Գամա-Բաքիպա ծանոթ անունը, որ ինչպես հայտնի է, կազմված է երեք անունների և ազգանունների նախադասերից. այն է Գէորգ Բանանեան, Մնացական Քիմուրեան և Ռաֆայէլ Պատկան-

եան. բայց ամբողջը այնպես է հարմարեցրած, որ ստացվել է արաբ. قامار كاتب qamar-katib «լուսնային քարտուղար» (մեծ բանաստեղծներին տրված տիտղոս):

— Խամարտալա, հայր Մանկտաազ Մշեցու, որ հարյուր զահեկան նվեր է տվել Բազնայրի եկեղեցուն, 1242 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 186, Շիրակ 122:

*ԽԱՄՈՒՇ, իգ. < պրս. خاموش xāmūš «լուռ» բառից: Գործածվել է ԺԵ—ԺԶ դարերում: Գրված է նաև Խամօշ, Համօշ:

— 1. Խամօշխաթուն, դուստր Գուքի և քույր Աղթամարցի Գուքենց Մկրտիչ կրոնավորի, որ Բաղէշում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Յայամաուրք, 1446 թ.—Նօտարք 151:

— 2. Համօշ, դուստր Ստեփաննոսի և քույր Սալչուկ խաթունի, որ Հայրապետ քահանային գրել տվեց մի Մաշտոց, 1466 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 338:

— 3. Խամաշ, դուստր Սաւղաթմիշի և քույր Նուրիճանի, որ Ագուլխում գրել տվեց մի Յայամաուրք, 1481 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 299:

— Հաջորդ դարի հիշատակություններն են Համաշ՝ 1508 թ. (Ձեռ. Վասպ. 633), Խամաշ՝ 1554 թ. (անդ 98), Խամաշ՝ 1557 թ. (անդ 659), Համաշ խաթուն՝ 1562 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 157 ա), և անհայտ թվականով Խամաշ՝ 1484-ից ուշ գրված (Manus. brit. mus. 25 ք), Համօշ (Ձեռ. Վասպ. 237):

*ԽԱՅԱԹ, ար. և իգ. < արաբ. خايط xayyāṭ «դերձակ» բառից: Հիշատակված ունինք ընդամենը երկու անգամ՝ ԺԹ դարից:

— 1. Խայաթ, որդի Հազարշահ Շիկրակեցու 1313 թ. (յիշատ. ИАН 1911, էջ 1300):

— 2. Խայաթ, կին Կիրակոս ավոյ ստրկավապի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Խրիմի Սուրխաթ քաջում, 1346 թ.—Գովրիկեան, Իրանսիրուանիոյ Հայոց մետրոպոլիտը, էջ 331=ՀԱ 1895, 304 ք:

ԽԱՅՈՄԹԵՆՇԱՅ, ար. աղավաղ ընթերցված. հիշատակված է 1271 թվի մի արձանագրության մեջ՝ Արցախ 307:

ԽԱՅՏԵՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. ավանդված է միայն երկու անգամ՝ ԺԲ դարից. Macler, Rapport Arm. 56 հանում է արաբ. حيدر Haidar «սուրեժ» անունից, բայց չէ իրավացի, որովհետև ոչ ح ه տալիս է իս, ոչ د տալիս է տ և ոչ է ا դառնում է Ե):

— 1. Խայտեր, ազնվական և բարեգործ մարդ, պարոն կամ

պատրոն տիտղոսով, ստացավ մի Աւետարան, որ գրված էր 1072 թվին և ապա նորոգվեց 1220 թվին (ըստ այսմ Պայտեր պատրոնը լինում է ժԲ դարից)։—Rapport Arm. 51, 52, 55—56:

— 2. Խայտեր, բարեկամ Աստուածատուր Բաբերդցու, որ մի ճառընտիր գրել տվեց 1205 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 470:

*ԽԱՆՏՐԻ, իգ. < արաբ. خايرى xayri «բարի, բարեգործական» բառից: Մանսեղականների մեջ ևս գործածական է իբրև անձնանուն, բայց միայն արական է: Իգականը լինում է خايريه xayriye, որ սակայն կարող էր կրճատվել ու դառնալ Խայրի: Հիշված է միայն մի անգամ 1646 թ.—Ձեռ. Վասպ. 904:

*ԽԱՆԱՂԱ, իգ. ծագումը տես Խանումաղա: Իմ ունեցած աճյուրնակները վկայությունը 1549 թվից է (Ձեռ. Վասպ. 652). շարունակվում է ԺԶ և ամբողջ ԺԷ դարի ընթացքում. վերջին հիշատակությունը 1756 թվից է (անդ 313): Գրված կա նաև Համադա, ինչպես օր. 1575 թ. (անդ 210): Սրանից է Խամադեան ազգանունը (Կովկաս): Բոլորի մեջ հիշելու արժանի է՝

— Խամադա Քանաքեռցի, կին Մկրտչի, որ Գոտայքի մելիք Դաւիթ Քանաքեռցու նոտարն էր. Չաքարիա սարկավագ պատմիչի մայրն է (ԺԷ դար): Տես Ձեռ. էջմ. № 936 Ճառընտ. 1687 թ. և Չքր. սարկ. Ա. 18, Գ. 45:

*ԽԱՆԱՄԻՐ, ար. < պրս. خان amir «արաբ. امير amir կրկնակ պատվանուններից բարդված: Սրանից է Խամադիքեան ազգանունը (Կովկաս): Այս անվան հնագույն հիշատակությունը Խանամիր ձևով ունի Սմբատեանց՝ Երնջակ 301 (բայց թվականն անհայտ է): Ամենաուշ հիշատակությունն է 1720 թ. (Ձեռ. Վասպ. էջ 1002):

† ԽԱՆԱՊԵՏ, ար. բարդված է պրս. خان «խան» + ք. պետ բառերից, իբր «խանների պետը». հմմտ. Հայրապետ: Հիշված եմ գտնում մի անգամ՝ անթվական մի հիշատակարանում, որ սակայն գրված է 1473 թվից ուշ (Քորոս աղբ. Բ. 329):

† ԽԱՆԱՏՈՒՐ, ար. բարդված է հայկական ձևով՝ պրս. خان «խան» + ք. տալ բառերից, իբր «խանի տալ» կամ պարզեր. հմմտ. Պաշտուր, Տիրատուր ևն: Մի անգամ գտնում եմ գործածված Ձեռ. Վենետ. Ա. 609 անթվական մի հիշատակարանում:

*ԽԱՆԱՐԱՆ, ար. Չամչեանը համարում է հյ. նախաբառ բառից աղավաղված: Այս բացատրությունը սխալ է. սա պրս. خانراڠ kanarāng բառն է, որ ԳԴ մեկնում է «կուսակալ, մարդպան». բայց աղելի լավ է մեկնել «սահմանապահ զորքերի հրա-

մանատար»: Հուներեն տառադարձված է Χαναράγγης և ինչպես տիտղոսները հաճախ իբրև անձնանուն են գործածվում, նույնպես և այս: Justi, էջ 155, թվում է մի քանիսին, որոնց մեջ կա նաև՝

— 1. Χαναράγγης, պարսկահայ ոմն, որ աքսորական Արշակի հետմիացած՝ դավադրություն կազմեց Յուստինիանոս կայսեր դեմ (Պրոկոպիոս 2, 410): Երևի նույն է սրա հետ՝

— 2. Խամաբանգ, զորավար գնդի հայոց, Յուստինիանոս կայսեր ժամանակ: Ներսէս պատրիկը ուղարկեց նրան Գերմանացոյ դեմ. հրդեհելով գրավեց նրանց բերդը՝ 555 թ.—Չամչ. Բ. 277:

*ԽԱՆԲԱԲ, ար. < պրս. خانباڠ xānbāb «թագավորահայր» բառից, որ Մեծ Մողոլների ժամանակ նշանավոր մարդկանց տրված տիտղոս էր: Հայտնի է օրինակ՝ Հինդուստանի Մեծ Մողոլ Աքբար թագավորի խնամակալ Beram՝ «խանբար» տիտղոսով (ԺԶ դար): Իբրև անձնանուն հիշված եմ գտնում մեր մեջ 1680 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 24 ա), որից և Խանբաբեան ազգանունը:

*ԽԱՆԲԱՁԻ, իգ. < թրք. خانم xanum «տիկին» + باغ bāğ «բույր» բառերից. արագաբանությունը արտասանվում է xanbāji. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1658 թ. Խամպաեի ձևով՝ Արցախ 74:

*ԽԱՆԲԵԿԻ, իգ. < թրք. خانم xanum «տիկին» + beg «բեկ» բառերից (իբր տիկինների բեկը): Նախորդի նման՝ արագաբանությունը հասել է այս ձևին. բայց ստանում է նաև տարբեր ձևեր. հմմտ. տակը: Հնագույն վկայությունը 1437 թվից է (տես տակը). ԺԵ դարից ուրիշ օրինակ չկա. գործածված է նաև ԺԶ, ԺԷ դարերում. վերջին վկայությունը 1751 թվից է:—Քուրդերի մոտ կա Xanbeg, որ արական է և հետևաբար կազմված է xan+beg բառերից. հմմտ. Խանպեկ՝ Քուրդ իշխան ոմն Դրնդ. 152:

— 1. Համբեկի, դուստր տանուտեր Դաւթի, որ Քացու գյուղում, Յովսէփ գրչին մի Աւետարան է գրել տվել 1437 թ.—Ձեռ. Վասպ. 379:

— Սրան հետևում են՝ Խանբեկի 1581 թ. (Ձեռ. Վասպ. 694), 1597 թ. (Ձեռ. Սևան. 11 ա), Խանբեկ 1606 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 344), Խանբեկի 1608 թ. (Manus. brit. mus. 43 բ), Խանպեկի 1621 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 376), 1628 թ. (Տաշեան, ծուց. 708), Խանբեկի 1644 թ. (Ձեռ. Վասպ. 276), Խամբեկի 1666 թ. (անդ 925), 1668 թ. (անդ 392), Խանպեկի 1675 թ. (Ձեռ. Քալբ. 81 բ), Խամպեկ 1701 թ. (Bodleian 207), Խանբեկի

1731 թ. (Ձեռ. Վասս. 1022), Հանրէկի 1733 թ. (անդ 1010), Խանրէկի 1751 թ. (անդ 548), որ վերջին հիշատակությունն է: Անթվական են Խանրակի (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 472), Խանապակի (անդ 133), Խանրէկ (Ձեռ. Վասս. 767):

— Խամբէկ (սեռ. Խամբկի ձևով) հիշում է նաև Բարխուտ. Արցախ, էջ 300՝ ՆՀԳ = 1024 թվից! որ անշուշտ սխալ ընթերցման արդյունք է:

*ԽԱՆԳԵՆԴԻ, ար. < պրս. xān «խան» + քրք. گەلدى geldi «եկավ» բառերից. հմմտ. Ծոհգեղի: Մի անգամ գտնում են հիշատակված 1819 թ. (Պէրպլեբան, Պատմ. Հայոց, էջ 755):

*ԽԱՆԴԱՄԻՐ, ար. < պրս. خاندان xānd (տես Խուանդ) + امير amir «իշխան» բառերից (Justi 172 բ). գործածական անուն էր Պարսից մեջ. հմմտ. Xōndemir որդի խոջա Համամ-էդ-դին Մուհամմէդի, պատմիչ՝ ժՁ դար (Justi անդ): Կա նաև սրա հակադիրը՝ Amīrxuānd կամ Mīrxōnd. մեր մեջ ունինք հիշված Խուանդամիր ձևով (Ձեռ. Դադեան, Բ. 31 ա) և Խանդամիր՝ 1517 թ. (Փորոս աղբ. Բ. 275) և 1633 թ. (Ձեռ. Վասս. 882). բայց անշուշտ կար նաև Խամդամիր ձևը, որովհետև ունինք սրանից Խանդամիրեան ազգանունը, որ հիշատակված է 1750 թ. (Չամչ. Գ. 844): Հայտնի էր Շուշում Խանդամիրեան թատրոնը:

*ԽԱՆԴԱՆ, ար. < պրս. خاندان xandān՝ «ուրախ, ժպտերես, խնդացող» բառից. երևի գործածական անուն էր մի ժամանակ, որից և առաջացել է Խանդանեան ազգանունը (Պոլիս):

ԽԱՆԴԵՐ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ: Հիշատակված են գտնում մի քանի անգամ ժՁ—ժէ դարերում. այսպես՝ Խանտէր 1602 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 81), Խանդեր 1607 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 58 բ), Խանտեր 1622 և 1629 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 292 և 110. երկուսը նույն անձն են), Խանդեր 1636 թ. (անդ 238 ա, սեռն անհայտ), Խանտէր 1659 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 546): Կա նաև Խանտէր ար. ըստ Ձեռ. Հալէպի, Ա. 292 ծանօթ.):

*ԽԱՆԴՎԷԼԻ, ար. < պրս. خاندان xānd «իշխան» (տես վարը Խուանդ) + արաբ. ولى veli «տեր, սուրբ, պաշտպան» բառերից: Մի անգամ գտնում են հիշատակված 1656 թ. (Ձեռ. Քալբ. 7 բ):

*ԽԱՆԵԱՁԻ, իգ. < պրս. خاندان xān «իշխան» + քրք. يازد yazd «գիր» բառերից. իբր թե «իշխանի համար գրված՝ ճակատագրված»: Մի անգամ գտնում են գործածված 1557 թ. (Ձեռ. Դադեան, Ա. 8 ա):

*ԽԱՆԶԱԴԱ, իգ. < պրս. خاندان xān «իշխան» + داد zāda «ծընեալ», որով Խանզադա նշանակում է «իշխանածին»: Գրված է նաև Խանզատա, Հանզադա և Հանզատա: Գործածական էր նաև Պարսից մեջ. հմմտ. 1) Խանզադե Բեգում՝ քույր Բարէր սուլթանի, 2) Միր Խանզադէ՝ բաղէակիր Հիւսայուն կայսեր Մողղաց՝ 1530—1556 թ. (Justi 170 ա): Թեև Justi ևս մեկնում է «Fürstenkind», որով հանում է xān + zāde բառերից, բայց ավելի ուշ հասկացվել է xāna «տուն, գերդաստան» + zāde «ծնեալ», որով և բառը դարձրել են Խանզադ (այսպես Ջըր. ազուլ. 93՝ ժէ դար): Սրանից էլ առաջացել են Խանզադեան և Խանազադեան ազգանունները: Սկսել է գործածվել մեր մեջ ժԴ դարում, անընդհատ շարունակվել է մինչև 1708 և 1742 թվերը (Ձեռ. Վասս. 564—5): Վերջին հիշատակությունը 1808 թվին է (Ձեռ. Վասս. էջ 360):

— 1. Խանզադա, մայր թե կին Ատոմի, որ Յովհաննէս քահանային մի Ասետարան գրել տվեց Ապահունեաց Արսէ գյուղում, 1321 թ.—Ձեռ. Վասս. 168 (ըստ իս կասկածելի է, երկու տարբեր հիշատակարաններ իրար են խառնված Հալայեանի մոտ. հմմտ. Ատոմ է 19):

— 2. Խանզատա, դուստր Խոջա Յովհաննէսի, որ ստացավ մի հին Ասետարան, 1488 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 263:

*ԽԱՆԹՈՒՇ, իգ. < պրս. خاندان xān «խան, իշխան» + ۷۵۰ tūš «ուժ, զորություն, կարողություն». (այսինքն «նա, որ խանին ուժ է զորություն է տալիս»): Մի անգամ գտնում են հիշատակված 1704 թ. (Ձեռ. Քեհր. = ՀԱ 1935, 395):

*ԽԱՆԻ, իգ. < պրս. خاندان xāni «խանական, իշխանական» բառից. գտնում են գործածված 1619 թ. (Սիսական 282) և 1653 թ. (Ձեռ. Քալբ. 45 բ):

*ԽԱՆԻԶԱՆ, իգ. < նախորդ Խանի անունից + չամ փաղաքշականով. մի անգամ գտնում են հիշատակված 1557 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 529:

*ԽԱՆԼԱՐ, ար. < քրք. خانلار xanlar բառից, որ «խան» բառի հոգնակին է, ինչպես ունինք Բեգլար, Ազալար (բուրն էլ հոգնակի): Գործածական է այժմ նաև թուրքերի մոտ: Մեր մեջ ավանդված չէ. բայց անշուշտ գործածական էր, որովհետև սրանից ունինք Խանլարեան ազգանունը (Շուշի):— Թերևս այս Խանլար անվան վերլուծել զբյուրյուններն են՝ Խանլար, իգ. որ հիշված է 1621 թ.՝ իբրև հանգուցյալ (Manus. brit. mus. 23 ա) և Խան-

իլիար (սեռն անհայտ), որ հիշված եմ գտնում 1653 թ. (Ձեռ. Թաւր. 45 բ):

*ԽԱՆԽԱՆՂՈՂ, իգ. (այս վայրենի անունը իգական է!) < Թրք. خان خانان xan-xanqazi, այն է հինքը խան և խանի էլ ազդիկ>: մի անգամ գտնում եմ գործածված 1597 թ. (Ձեռ. Սեան, 11 ա):

*ԽԱՆՂՈՒԼԻ, ար. < Թրք. خان قلی xan-qulā «խանի ծառա». այս ստրկական անունով հիշված եմ գտնում մի անգամ Ջուղայիցի ուն 1598 թ. (Սիւրմէեան, Գատմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. 25 ա):

*ԽԱՆՄԵՆԼԻՔ, իգ. Թեև կարելի էր դնել Թրք. خان xanum «տիկին» + արաբ. ملك melik «թագավոր» բառերից կրճատված (արագաբանությամբ), բայց որովհետև բավական հին անուն է, ուստի ավելի հարմար եմ համարում դնել պրս. 𐭮𐭥 xān + արաբ. ملك melek «հրեշտակ» բառերից (իբրև խանի հրեշտակը, արժանավայել իգական անուն): Գտնում եմ մի անգամ գործածված ԺՅ դարում և երկու անգամ էլ անհայտ թվականով:

— Խաճմնիխ, հարսն է Աւետիք քահանայի (սրա Սիմէոն եղբոր կինն է), որ գնել է մի Աւետարան՝ Բարսեղ գրչից 1480 թ? — Ձեռ. Հալէպի, Ա. 68 բ (թվականը յիշված չէ հիշատակաբանում. հրատարակիչը չգիտեմ ինչ հիմամբ դնում է 1480 թ? սակայն հայտնի է հիշատակարանից, որ 1500 թվականից քիչ առաջ է):

— Առանց թվականի են Խաճմնիխ՝ Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 313 և Ձեռ. Թաւր. 73 ա (1311 թվից ուշ գրված):

*ԽԱՆԱՆՆԷ, իգ. < Թրք. خانم xanum «տիկին» + نانه nane «մայր» բառերից կրճատված (արագաբանությամբ). մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1687 թ. (Ձեռ. Թաւր. 24 բ):

ԽԱՆՈՏ, իգ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1581 թ. Ձեռ. Վասպ. 694. «և քրւերոցն իմ՝ Խանութին են». թվում է թե վրիպակ է և պետք է կարդալ «Պանութին»: Բայց կա նաև մի ուրիշ Խաճուտ, որ ինչպես երևում է, քահանայի անուն է. հմտ. «Այս է հանգիստ Ամիր Սարգսի՝ Խաճուտ երիցու որդւոյն» (Արձ. Հաղարտում, Երզնկեանց՝ Հնախ. տեղագր. 38, Ազգագր. հանդ. է, 403. անթվական):

*ԽԱՆՈՒՄ, իգ. < Թրք. خانم xanum «տիկին, ազնվական կին» բառից: Թաթարների մեջ էլ գործածական անուն էր. ինչ. Խաճում խարուն՝ Լէնկթիմուրի կինը (Չամչ. Գ. 419): Մեր մեջ

երևում է առաջին անգամ ԺԱ դարում. գործածական էր մանավանդ ԺԶ—ԺԷ դարերում. վերջին հիշատակությունը գտնում եմ 1731 թվից (Ձեռ. Վասպ. 1021), բայց դեռ այժմ էլ գործածական է: Գրված է նաև Հաճում ձեռագիր:

— 1. Խաճում, քույր Փառխոսի Սենեքերիմ և Գրիգոր (Պ 126) Թագավորների († 1003). ամուսինն էր Հասան, որ Խաչենի Գետումեան Առանշահիկ տոհմից էր: Հասանը հաստատվեց Փառխոսում. իր որդին է Գրիգոր իշխան (ԺԲ դար). — Բարխուս. Գատմ. Աղուանից 176:

— 2. Խաճում, դուստր խոջա Յովհաննէսի՝ հորեղբորորդւոյ խոջա Յովսէփի, որ Մուշում, Գողոս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1479 թ. — Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 263:

— 3. Խաճում, քեռաղջիկ Խաբիր տիկնոջ կամ նրա ամուսին Ատոմի, որոնք միասին մի Աւետարան գրել տվին Աղբակի Երնկանի գյուղում, 1498 թ. — Ձեռ. Վասպ. 527—8:

— 4. Խաճում կույս նահատակուհի Ալաշկերտցի. մայրը մահմեդականությունն ընդունած լինելով, ինքը նվիրվեց ճգնության: Մայրը շիխերի միջոցով աշխատեց դարձնել նրան ևս. Խանումը իրեն գցեց Արածանի գետը, որ կիսախեղդ մարմինը Մանսպկերտի ափերը գցեց: Նրան գտան և ստիպեցին մահմեդական դառնալ. մերժեց ու չարաչար տանջանքներով նահատակվեց «1755 թ»: Գերեզմանը մինչև այժմ ցույց են տալիս (Հայկունի, Բագրևանդ, Վրդպտ. 1894, էջ 58—61): Նրա վրա ունինք մի տաղ Գողոս երեցից, մի ուրիշ շատ գեղեցիկ տաղ անհայտ հեղինակի, և այլ ևս մի երրորդ տաղ՝ Կարապետ Հնծացւոյ: Առաջին երկուսը հրատարակված են Նոր վկայք, էջ 562—7. երրորդը տես Ազգ. մատ. հտ. ՀԸ, էջ 153: Տես նաև Ազգապ. 2870, 3000: Դնում եմ այստեղ երկրորդ գեղեցիկ տաղը:

Իմ սիրտս էլ վառեցիր սիրովդ, սուրբ Խանում,
Հեռավանց մայլեցայ հոտովդ անպատում,
Փարատեց ցաւերս, սիրտս լցվաւ խնտում,
Ցաւոց դարման տրվար մարդկանց, սուրբ Խանում:

Վարդ բուսար փշոց մէջ, զոյնդ անման,
Գեղեցիկ պատկերիդ աշխարհք զարմացան,
Փայլուն և նախշունիկ աչքերուդ վերան՝
Սև ունքերդ սիրտ կու տաղէր, լոյս Խանում:

Չերդ տաարակ ողջախոհ Ֆիշէիր ի խղիդ,
Սրգիդ մրմունջք լսողք մայլեցան ձէյնիդ,
Քեզ ձէյնէկից գասին խոււմք Կրեշտէկիդ,
Խայտան ցնծան բերկրին ձէյնովդ, կոյս Խանոււմ:

Ռահան, նարկիդ, քրքոււմ, ծաղիկ նունուֆար,
Թոփրաք խալայ պարտէզ դու մէջ ծաղկեցար,
Հեռացար մարդկանցմէ, տան մէջ փակվեցար,
Բայց սրբութեան հոտդ յայտնեց քեզ, Խանոււմ:

Թագաւորին երկնից քեզ նուիրեցիր,
Գլխուդ զարդարանքնին արիւր ցանկեցիր,
Թողեր վարդ մանուշակ, շուշան քաղեցիր,
Մոմ պաք աղօթք քո զարդք, ճգնող սուրբ Խանոււմ:

Վերջապէս արիւնովդ հոգիդ գնեցիր,
Կուսան և մարտիրոս անուն թողուցիր,
Հայրենիքդ քեզմով պայծառացուցիր,
Գերեզմանդ ցաւոց բժիշկ, սուրբ Խանոււմ:

*ԽԱՆՈՒՄԱՂԱ, իգ. < թրք. xanum + ^{le} ağa կրկնակ պատվանուններից, իբրև «իշխանուհի»: (Գարսկաստանում աղա պատվանունը միայն տղամարդկանց չի տրվում, այլ նաև կանանց): Գործածվել է սկսած ժՅ դարից (վկայություններ այս դարից ունի Տաշեան, Ցուց. 724, սակայն առանց ճիշտ թվականի): Ճիշտ թվականով վկայություններն են 1575 թ. (Ձեռ. Վասս. 688), 1578 թ. (Սիսական 72, Սմբատեանց, Գեղարքունի 610), 1602 թ. (Ձեռ. Վասս. 188 և 802), 1609 թ. (Bodleian 109), 1615 թ. (Ձեռ. Վասս. 795), 1621 թ. (անդ 867): Մրանից է կրճատված Խանազա (տես այս անունը), որի հնագույն հիշատակութունը 1549 թվից է:

*ԽԱՆՈՒՄ-ԽԱՔՈՒՆ, իգ. նախորդ անունից + խաբուն: Ավանդված է այս ձևով արդեն ժՅ դարից:

— Խանոււմ-խաբուն, քույր Սմբատ Թագավորի, որ օծվեց Աղթամարում, 1466 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 419 (տես Բէկիխաթուն № 1, ուր սխալմամբ նույնացրել եմ Խանոււմ-խաթունը Բէկիխաթունի հետ):

— Խանոււմ-խաբուն, հիշված է նաև 1611 թ.—Ձեռ. Ազուլ.—Արրտ. 1911, 222:

*ԽԱՆՁԻՁԻ, իգ. < թրք. xanum «տիկին» + ^z şija «քույրիկ» բառերից (արագաբանությամբ կրճատված): Գտնոււմ եմ հիշատակված միայն 1618 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 594) և 1652 թ? (անդ 762):

*ԽԱՆՍԱՆԱՄ, իգ. < թրք. xanum «տիկին» + արաբ. şanam «կուռք» (իբրև պատկեր կամ տիպար գեղեցկության) բառերից (արագաբանությամբ կրճատված): Անշուշտ գործածական էր իբրև անձնանուն կամ մականուն, որից Խանսամամեան ազգանունը (Նոր-Բայազիտ):

*ԽԱՆՍԱԻԴԻ, ան. < պրս. xān «խան, իշխան» + թրք. sevdi «սիրեց» բառերից (իբրև իշխանի սիրած անձը): Մի անգամ գտնոււմ եմ գործածված թվականն անհայտ մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վենետ. Բ. 794):

*ԽԱՆՍՈՒԼՔԱՆ, իգ. (բայց նաև ար.) < պրս. xān «իշխան» + արաբ. sulṭān բառերից: Գործածված է ժՁ դարից և գնոււմ է մինչև ժԸ դար: Հնագույն հիշատակությունն է 1596 թ. (Ձեռ. Վասս. 748), ապա գալիս են 1618 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 594), 1638 թ. (Ձեռ. Վասս. 894, գրված Համաուլքան), 1644 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 310), 1667 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 3 բ), 1710 թ. ար! (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 48), գրված է Խաուլքան (անթվական, Ձեռ. Վասս. 144):

+ ԽԱՆՏԱՏԻԿ, իգ. < թրք. xanum «տիկին» + հյ. տաթիկ բառերից: Հիշատակված եմ գտնոււմ 1635 թ. (Rapport Belgique 135) և մի անգամ էլ ժԷ դարից (Ձեռ. Սանաս. 17 բ):

*ԽԱՆՏՄԱՅԻՒ տես խուանդ:

*ԽԱՆՏՈՒՏ, իգ. < պրս. xān «իշխան» + ^z dūde «մեծ ցեղ կամ վաղնջական տոհմութիւն» (ԳԻ) բառերից, որով Խանտուտ լինում է «իշխանատոհմ, իշխանական տոհմից»: Գրված է զանազան ձևերով, որոնցից ճշտագույնն եմ համարում, ըստ իմ վերոհիշյալ ստուգաբանության, Խանդուդ: Հնագույն վկայությունը ժՅ դարից է:

— 1. Խանդուտ, հորեղբորդուստր սանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

2. Խանդուտ, դուստր Խելօքի՝ դստեր տանուտեր Առա-

քելի, որ Գամաղիէլի վանքում, Յովհաննէս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 455:

— 3. Խաթըրթ (կամ Հանթութ), կին Վարդաշահի և զուսար Խոսրովի, որ Բանաշէն գյուղում. Մխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485—6:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններն են՝ Հանդուտ 1508 թ. (Ձեռ. Վասպ. 634), Խանտուտ 1540 թ. (Ձեռ. Մաղն. 29), 1548 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 378), 1552 թ. (Ալպոյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1853), 1560 թ. (Տաշեան, Յուզ. 314), Խանդուտ 1566 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1924, 249), Խանտուտ 1585 թ. (Ձեռ. Վասպ. 698), Խանդուղ 1604 թ. (Ձեռ. Վասպ. 813), Խանդուտ 1666 թ. (անդ 925): Անթվական են Խանտու! (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 9 ա), Խանդուղ (Քորոս աղբ. Բ. 338) և Խանտուտիկ (բայց 1351 թվից ուշ)՝ Ձեռ. Վենետ. Ա. 410:

ԽԱՆՓԱԼ, սեռն անհայտ. հիշված է 1475 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Մաղն. 35):

ԽԱՆՓԱՆ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. կա մի անգամ՝

— Խանփան, կին Պոպոյնի, 1655 թ.—Justi 170 ա (Արձ. Հաղթատի):

*ԽԱՆՓԱՇԱ, իգ. < թրք. خانم xanum «տիկին» + پاشا paşa «փաշա» բառերից կրճատված արագարանությամբ Ավանդված է 1578 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 472), Խանփաշա 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 749), 1651 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 734), Խանփաշա 1655 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 549): Անթվական են Խանփաշա՝ Ձեռ. Վասպ. 342 և Խանփաշա ար! (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 31 բ):

*ԽԱՆՓԱՐԻ, իգ. < պրս. خان خانان xān «իշխան» + پارى pari «պարիկ, փերի» բառերից (իբր թե խանի պարիկը, գեղեցկուհին): Պարսից մեջ սովորական իգական անուն է այժմ (ըստ Justi 170 ա): Հիշատակված է 1620 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակ 259), 1674 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 46 բ), 1683 թ. (Manus. brit. mus. 36 ա), 1687 թ. (Ձեռ. Թաւր. 24):

*ԽԱՆՓԱՐՎԱՐ, իգ. < պրս. خان پسر خان xān «իշխան» + پسر parvar «ոնուցանիք» բառերից (իբր թե խանին սնուցանող): Ավանդված եմ գտնում 1627 թ. (Ձեռ. Ներս. 40 բ) և անհայտ թվականով (բայց 1526 թվից ուշ)՝ Ձեռ. Մաղն. 15:

*ԽԱՆՓԷՎՎԱ, իգ. < պրս. خان پسر خان پسر پسر xān «իշխան» + پسر پسر پسر parvā «հանգիստ, դադար» բառերից (իբր իշխանի հանգիստը): Գտնում եմ մի անգամ հիշատակված Խանփերվոսի ձեռով՝ 1703 թվին գրված մի կոնդակում (Manus. brit. mus. 265 բ):

ԽԱՇՈՒՏ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում ենք հիշատակված՝

— Խաշուտ, տանուտեր Շիրակաւանի. Մխիթարիչ տանուտերի հետ միասին գնացել են Շիրակաւանի մոտակա Ս. Աստուածածին եկեղեցին, որ վաղուց իվեր խափանված էր, նորոգել են, միաբանություն հաստատել և նրանց էլ հարկից ազատ կացրել (ԺԳ դար):—Արձ. Շիրակ 10:

+ ԽԱՉԱՐԱՐԱ, ար. < հյ. խաչ+թրք. بابا baba «հայր» բառերից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1581 թ. Խաչաղաղա ձեռով (Սիսական 423 բ):

+ ԽԱՉԱՉԻՉ, ար. < հյ. խաչ բառից + արաբ. حيز aziz «սուրբ»: Մի անգամ գտնում եմ գործածված ԺԾ դարում:

— Խաչաղիգ եղբորթոռ Լիանոսի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1491 թ.—Քորոս աղբ. Ա 120:

+ ԽԱՉԱՆԷՍ, ար. կազմված է խաչ բառից, բայց աղղված Յովիանես, Վրթաճես անուններից: Հազվագիւտ գործածություն ունի հնրի մոտ և այժմ էլ անգործածական է: Իբրև ազգանուն հիշված Խաչեմիսեմիս ձեռով՝ 1245 թ. մի արձանագրության մեջ (Արցախ. 379):

— Խաչանես, հիշված 1561 թ. Ձեռ. Դադեան, Ա. 46 բ.— (ենց հիշված է Յովանես անվան կողքին. «եղբարց խոնց Յովանիսին, Խաչանիսին...»):—Մի ուրիշ անթվական հիշատակարանում (անդ՝ Բ. 31 ա):

+ ԽԱՉԱՆՈՒՆ, ար. < հյ. խաչ+անուն բառերից:
— 1. Խաչանուն, գրիչ Ժ—ԺԱ դարից (Տաշեան, Յուզ 15):
— 2. Խաչանուն հիշված է նաև 1609 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 474):

— Նույն անվան կրճատ ձևն է Խաչան կամ Խեչան, որ հիշված է 1793 թ. (Սմբատեանց, Գեղարքունի 206): Կենդանի է նաև այժմ. և սրանից է կազմված Խաչանեան ազգանունը:

+ ԽԱՉԱՏՈՒՐ, ար. < հյ. խաչ+տուր բառերից, իբրև «խաչի տվածը». ինչպես ունինք Աստուածատուր, Տիրատուր, Վիրապատուր, Գրիգորատուր, Քրիստոսատուր. հմմտ. հուն. Σταυρός անձանունը, որ բուն նշանակում է «խաչ»: Գործածական է ԺԱ դարից մինչև այժմ: Փաղաքական ձևերն են Խաչիկ, Խաչուկ (այս երկուքը տես առանձին), Խաչօ (արդեն հիշված 1654 թ. Ձեռ. Վասպ. 290), Խեչօ, Խաչի: Մաղրաբար Դրնդ. 60 գրում է Խաչանուրը:

— 1. Խաչատուր դպրապետ, ուղեկիցներից մեկն էր Պետրոս Գետտոզարձ կաթողիկոսի, երբ սա գնում էր Պոլիս՝ կայսեր ներկայանալու «1047 թ».—Ուռհ. 105:

— 2. Խաչատուր Շիրակունի, վեստ. փառքի համար դարձավ հունադավան և նշանակվեց կայսեր կողմից իշխան Անտիոքի՝ ծովեզերաց Իսաւրիոյ: Իր զորքով օգնական հասավ Եդեսիոյ և երկու անգամ ազատեց քաղաքը Սելճուքների հարձակումից (1060): Հույները նախանձեցին և չարախոսելով նրան կայսեր մոտ, պաշտոնանկ անել տվին: Երբ Դիոգէն Ռոմանոս Դ կայսրը հաղթվելով Ալփասլանից՝ վտարվեց հույներէ՛ ձեռքով, Խաչատուրը իր զորքով գնաց ազատեց նրան և տարավ Ատանա նստեցրեց (1071): Իսկ ինքը դուրս եկավ բռնակալ կայսեր դեմ, սակայն հաղթվեց ու գերի տարվեց Անդրոնիկոս կայսերորդի զորավարի մոտ: Սա էլ պատիջներ տվեց նրան ու արձակեց: Որովհետև հունադավանութեան մեջ հավատարիմ չէր, ուստի իր խոստովանահայր հույն արեղան դավաճանորեն խեղդեց նրան Անդրիոն բերդում (1076 թ):—Չամչ. Բ. 972, 992, 1001. Սիսոււան 46—47. Դուրեթան, Ազգ. պատմ. 403—4:—Նույն անձը կոչվում է նաև Բեխդ, որ տես առանձին:

— 3. Խաչատուր ոմն, որ իր անունը արձանագրել է Խոչունի (Հոռոմոսի մոտ) աշտարակի հյուսիսային պատի վրա, 1102 թ.—Շիրակ 18:

— 4. Խաչատուր Անեցի, աշակերտ Սարգիս վարդապետի Փառխոսոյ, որ է Յովհաննէս Սարկաւազ վարդապետ († 1120 թ.): դասրնկերն է Երեմիա Անձրեկի.—Սամ. ս. Կ. 128. Յուշիկք Բ. 305. Չարբ. Հին դպր. 615:

— 5. Խաչատուր, առաջնորդ Հոռոմոսի վանաց, հիշված է 1174 թ. և 1181 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 148, Շիրակ 21, 27, 28. Արրտ. 1870, 299, Չարբ. թրգմ. 159, Ձեռ. Վենետ. Ա. 395, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 15:

— 6. Խաչատուր վրդ. Տարօնեցի, առաջնորդ Հաղարծնի վանուց, որով և կոչվում է նաև Հաղարծնեցի: Ընկերակցութեամբ Սուքիասի նորոգեց Հաղարծնի Ս. Գրիգոր եկեղեցին, «հրամանաւ թաղաւորին և իւր մեծ իշխանին Սարգսի. ամիր սպասաւարի», 1155 թ. (Արձ. Արցախ 367. Իսկ Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 184 դնում է 1184 թ): Մին է այն «հիւսիսայիններից», որոնք գրեցին Գրիգոր Դ Տղային և հակառակ կանգնեցին միութեան խընդրին («1178 թ») (Շնորհ. թղ. 308): Կանոնավորել է հայկական

ձայնագրութունը, հորինել է բազմաթիվ գանձեր: Իրն է հատկապես «Խորհուրդ խորին» շարականը, որի ծայրանունը Խաչատուր է: Այսպես նաև շատ գանձերի: Շարակնոցի սկզբում հիշվում է իբրև հեղինակ—Կիր. Ժբ. Պարզ. 621=Ժմ. 904.—Իր գործերի ցանկը տես Չարբ. Հին դպր. 698—700, Տաշեան, Յուշ. 1097 ա. նաև Ձեռ. ներս. 12—15.—Իրենն է անշուշտ նաև «Գաւձ Ս. Գէորգայ», հրտր. Վկ. գէ. էջ 70—74, Խաչատուր ծայրանունով:

— 7. Խաչատուր եպիսկոպոս Կարուց, հաջորդելով Աբրահամ եպիսկոպոսին (Պ 19), որ իր ազգականն էր, գնաց Շնորհալու մոտ և նրանից եպիսկոպոս ձեռնադրվեց «1166 թ».: մասնակցեց Հռոմկլայի ժողովին «1179 թ».—Շնորհ. պտճ. 199. Շնորհ. թղ. 219. Տաշեան, Յուշ. 335 և 350.—Ըստ Ալիշան՝ Այրարատ 76 Կարուց առաջնորդական աթոռը նստել է 1168—73 թ. որ ըստ վերի ցուցումների պետք է փոխել 1166—1179 թ:

— 8. Խաչատուր քահանա, ծաղկող. ծաղկել է մի Աւետարան, որ օրինակեց Թորոս գրիչը՝ Դրագարկի վանքում, առաջնորդ Սամուէլի հրամանով, 1181 թ.—Manus. brit. mus. 5 բ:

— 9. Խաչատուր, հայր Վարդ քահանայի և պապ Պապեր գրչի, որ Սեբաստիայում օրինակեց Աւետարանը, 1193 թ.—Ձեռ. Վասպ. 80:

— 10. Խաչատուր արեղա, աշակերտ Դաւիթ վարդապետ Քորայրեցու. Հաղբատի վանքում օրինակեց Եփրեմի Մեկնութիւն Աւետարանի Համարարբաս, 1195 թ.—Չարբ. թրգմ. 448, Հայասպ. 383, Ալիշեան՝ Մատեն. հետազ. Ա. 46:

— 11. Խաչատուր, վանական Սկևոյ վանուց, աշակերտ ներսէս Լամբրոնացու, հավաքող մատենից: Գէորդ վարդապետին (Պ 62) կազմել տվեց Հարանց վարքը՝ գնազան օրինակներից ի մի հավաքելով և մասամբ էլ ինքը հօրինելով, վերահսկողութեամբ իր ուսուցիչ Ն. Լամբրոնացու՝ 1192 թ. (տես յիշատ. Վրք. հց. Վենետ. 1855, յոջ. = Չարբ. թրգմ. 551 և Սիսոււան 98): Իր ուսուցչի մահվան վրա («1198 թ») գրեց սքանչելի մի Ողբ՝ աշխարհիկ լեզուով, որ տպված է Բազմ. 1874, էջ 242—3. հմմտ. անդ՝ 1886, էջ 101—2, Ձեռ. Վենետ. Բ. 1215, Հայասպ. 433—5, Սիսոււան 94—95, մի մասն էլ ՀԱ 1895, էջ 308.—Չարբ. Հին դպր. 662, 709: Իբրև չքնազ նմուշ միջնադարյան հայ գրականութեան տալիս եմ այդ Ողբը ամբողջութեամբ.

Ա՛մ, զահ թողում, զամօթ մոռանամ,
Զիմ լուսեղէն տէրն մեծարեմ,

Զիբ սննդեան պարտքն վճարեմ,
Ածեմ գուշո՞վս ու դառնամ ի միտ:
Երբ զիմ ճարակ տէրն յիշեցի,
Լոյս գնաց, ուժս պակասեաց,
Ո՞նքս ու հոգիս իմ գումարեցաւ¹⁾;

Յիշեմ զիմ տէրն ի շիջիրոնին²⁾,
Յիշեմ զիմ տէրն ի Նարեկացին,
Յիշեմ զիմ տէրն առջև կանթեղին,
Յիշեմ զիմ տէրն ի յեկեղեցին,
Յիշեմ զիմ տէրն ի տունն ի զգեստին,
Յիշեմ զիմ տէրն ի բազմախաչին³⁾,
Յիշեմ զիմ տէրն առջև խորանին,
Յիշեմ զիմ տէրն ի պատարագին:

Առ ձեզ խօսիմ, Հիւն Կտակարանք,
Եկէք որ լանք, զի անպիտացայ.
Ե՛կ Սողոմոն, զի անպիտացար,
Ե՛կ Դանիէլ, զի խոպանեցար,
Ե՛կ Արարածք⁴⁾, լաց որ փակեցար,
Ար՛եկ Դաւիթ, որ անպարտեցար:
Առնում լալով վայիս ձայնակից
ԶՅովհաննէս Որդին Որոտման.
Ե՛կ, ժողովէ զՏեսիլն⁵⁾ ու պահէ,
Զի այլ չկայ տէրն որ մեկնէ:
Բայց լաց ու վայ տուր ինձ գերելոյս,
Զի քո նո՛ւան՝ տէր եմ կորուսել:
Դառն տեսար դու զՏէրն ի խաչին,
Ես դառն տեսայ զիմ տէրն ի տախտիւն⁶⁾.
Դառն լուար դու զժարաւին,
Եւ դառն լուայ ես զօրն աղմկին:

Լացողք թղթոց կսթողիկէից,
Եկէ՛ք ու լի՛ք⁷⁾ վայիս ձայնակից.
Զունինք այլ տէր՝ որ հասկըցնէ,
Ու ոչ այլ գրող որ նոր նորոգէ:
Ե՛կ Առաքեալդ Տարսոնեցի
Ու սոս ամփոփէ զբանքս որ լսեցի:
Ե՛կ Աթանաս, լալոյս ձայնակից,
Բաներն քո են Պատարագի:

Բայց իմ հսկող տէրն չերևի.
Ոչ նեկնուի ու ոչ բացայայտի.
Ոչ այլ պայծառ Քարոզն ասուի,
Ոչ այլ նման քեզ տէր գտանի:
Ոչ ի քո բանք այլ ոք տոչորի,
Ոչ այլ հսկող թևք քո տարածի,
Ոչ այն անքուն ակն բոլորի,
Ոչ այլ հեղեղ արցունքն իջանի,
Անտանելի հեծն այլ չսուի:

Ձայնեմ վանիցն, որ հովիւ չունի,
Կարօտ եղև արթուն հովըւի.
Ու Աստուած, ու զայս բանս այլ զրեցի,
Որ ով լինի՝ գերթ զինք չլինի⁸⁾:

Իմ տէրն արթուն էր յամեն տեղի,
Կիրթ էր ու վարժ ամեն իմաստի,
Կենօքն սուրբ էր ու ոչ քուպիտի⁹⁾,
Վարուքն ամբիժ նման Մոզուսի,
Սրտիւնն ողորմ նման Պօղոսի,
Աղքատասէր նման Յիսուսի:
Ներսէս պսակ էր յեկեղեցի,
Զարթուցանէր զամենն ի բարի.
Ներսէս ոչ առ ծուլիցն ի տեղի,
Հեզ և հանդարտ արթնոցն ի բարի:
Ներսէս արթուն էր դէմ գիշերի,
Հանէր ի գլուխ զցայգն ի կարգի,
Հետ սահմանէր զկարգն ի տեղի,
Հետ խոկալով՝ գրէր գրուի¹⁰⁾:
Երբ առաւօտ լինէր ցորեկի,
Սկիզբն գնէր նա պատարագի:

Ներսէս ցասումն էր ընդգէմ ախտից,
Զար խորհրդոց չունէր նա տեղի.
Բայց զուարթուն էր ի պատարագի,
Հեշտ և կամակ եղբարցն ամենի:
Ներսէս ազբիւր անցամաքելի
Ունէր ի գլուխն ի յիւր գովելի,
Հետ տոչորէր յաղագս ամենի,
Հետ արտասուէր ի պատարագի:

Ներսէս վստահ էր ի սէրն Յիսուսի,
 Մեղաւորաց տայր զեկեղեցի,
 Յիշէր զբանն մեծ աէրունի,
 Քէ «Ես եկի վանց»¹¹⁾ մեղաւորի:

Ներսէս այրեաց էր խնամածու,
 Որբոցն հետ տեղի խօսելու,
 Ունեորացն օրինակ բարևոյ,
 Չունեորացն տուն կենալոյ:

Աւանդ մտացն որ դադարեցաւ,
 Աւանդ գրչին որ խոսականացաւ,
 Աւանդ բանին որ պակասեցաւ,
 Աւանդ տեսիցն որ թառամեցաւ,
 Աւանդ բառին որ աւաղեցաւ,
 Աւանդ գերեացս որ որբ մնացաք:

Դու, տէ՛ր, գտար որում ցանկացար,
 Դու, տէ՛ր, հասար ում կարօտացար,
 Դու, տէ՛ր, առեր որ վաստակեցեր,
 Դու, տէ՛ր, տեսար որում ջանացար,
 Դու, տէ՛ր, տուար ում անուանեցար,
 Դու, տէ՛ր, հանգեար, զի աշխատեցար:

Ես աղաչեմ զիմ տէրդ բարի,
 Ձեռանունդ ծառայս քո գերի,
 Որ դայս լալոյ բանս գրեցի,
 Գլխեմ որ մերձ կաս այժմ Յիսուսի,
 Մունր կրկնեա վասն իմ ցանկալի,
 Տուր աղաչանս ինձ աղերսալի,
 Դառնալ ի հող. իմձ կեանք չպիտի՛:

— 12. Խաչատուր Միւնեցի, օգնեց Պօղոս քահանա Սերաստացուն՝ օրինակելու Յայսմաւուրքը՝ 30 ձեռագիրների համեմատությամբ (ԺԲ դար)։—Manus. bibl. nat. էջ 99:

¹⁾ 22կէվի, շփոթված Յուլ. ²⁾ նստարան. ³⁾ եպիսկոպոսական շուրջաւ. ⁴⁾ Մովսէսի Մանգոց գիրքն է. այս բարբը նույն հեղինակների գրքերն են, որ Լամբրոնացին կարգոււէր, իսկ այժմ անտէր Յացին, որովհետեւ նրանք կարգազոյ ու մեկնող Լամբրոնացին չկա. ⁵⁾ Յովհաննու Յայսմաւուրքեան գրքն է ակնարկում. ⁶⁾ մեռելի մահիճն է ակնարկում. ⁷⁾ եղբ. ⁸⁾ ով էլ որ լինի, նրա նմանը չի լինիլ. նա անմահ էր. ⁹⁾ կապիտ բառի թաթարական ձևն է. ¹⁰⁾ գրվի գրքեր. ¹¹⁾ վասն, համար.

— 13. Խաչատուր վարդապետ, միաբան Ս. Գրիգոր վանից Դարանաղեաց զավառի, 1201 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1024, 247):

— 14. Խաչատուր գրիչ, որ օրինակել է մի հին Աւետարան, որից էլ արտագրել է Առաքել գրիչը՝ Կամիսի Եղիվանք անապատում, 1203 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 420:

— 15. Խաչատուր, մերձավոր նույն Առաքել գրչի, 1203 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 420:

— 16. Խաչատուր, երաժիշտ Ղազարու վանից, նվիրատու ձեռագրի, 1204 թ.—Հայասպ. 450. Ձեռ. Վենետ. Բ. 473:

— 17. Խաչատուր ոճի, Տարօնում նվիրատու եղավ ձեռագրի, 1204 թ.—Հայասպ. 450:

— 18. Խաչատուր, եպիսկոպոս Տարօնի, 1204—5 թ.—Տոմաշէկ, Սասուն 47:

— 19. Խաչատուր, հորեղբայր Պետրոս գրիչ քահանայի, որին օգնում էր Սկևռայ վանքում՝ արտագրության ժամանակ, թուղթ կոկելով և ներկ պատրաստելով, 1205 թ.—Միսուան 101:

→ 20. Խաչատուր վարդապետ Սանահնի, մերձավոր կամ օգնական Յովհաննէս գրչի, որ օրինակեց Նոննոսը՝ 1208 թ.—Զորբ. թրգմ. 636:

— 21. Խաչատուր, գրիչ կամ փորագրիչ, փորագրել է Խըծ-կօնքի մի արձանագրությունը՝ 1230 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 210, Շիրակ 128:

— 22. Խաչատուր վարդապետ, ուսուցիչ Գրիգոր գրչի, որ կարինում օրինակեց Աւետարանը՝ 1230 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 573:

— 23. Խաչատուր քահանա, «յոյժ հմուտ և հետոք այսմ արհեստի» (գրչութեան), հայր նույն Գրիգոր գրչի, որ կարինում արտագրեց Աւետարանը՝ 1230 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 572:

— 24. Խաչատուր քահանա, հայր Վասիլ քահանայի, որ կիլիկիոյ Ս. Թորոս վանքում օրինակեց Աւետարանը 1231 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 222 բ:

— 25. Խաչատուր քահանա, Հոռոմի Հայոց հոգեւան մեջ. հիշված է 1242 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 441:

— 26. Խաչատուր վարդապետ, առաջնորդ Հաղարծնի վանքի. հիշված է 1244 թ.—Արցախ 368: (Եթե թվականը ճիշտ է, չի կարող նույն լինել № 6 Խաչատուր Տարօնեցու հետ, որովհետեւ այս վերջինը 1155 կամ 1178 թվին արդեն ասպարեզի վրա է, և այլ ևս 66 և ավելի տարի ապրել չէր կարող):

— 27. Խաչատուր, եղբայր Յովհաննէս Յիլիկի, որ նվիրատու

- վուժյուններ է արել Հոռոմոսի վանքին, 1251 թ.—Շիրակ 25:
- 28. Խաչատուր, գրիչ. Կիրակոս կրոնավորի համար գրեց մի Աւետարան, 1252 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1925, 379:
- 29. Խաչատուր վարդապետ, վանահայր Նոր-Գետիկի, հաջորդեց Յովհաննէս Արմանեցուն. իր եղբոր՝ Բարսեղի հետ շինեց Ս. Գէորգի տաճարը Նոր-Գետիկում, 1254 թ.—Կիր. Ժե.—Արձ. Արցախ 351, 354, Ազգագր. հանդ. Ժ, 36:
- 30. Խաչատուր կրոնավոր, օրինակեց Նարեկը Դրագարկում, 1257 թ.—Մ. Մկրեան, Գր. Նարեկացի (դոկտ. դիսերտ. անտիպ Ձեռ. էջ 169):
- 31. Խաչատուր տես Լիանոս № 2, 1258 թ:
- 32. Խաչատուր, վանահայր Կամեաց վանքի, 1260 թ?—Քօսեան, Հայք ի Զմիւռնիա, հ. 22:
- 33. Խաչատուր (ա սղված), մի հող է նվիրել Բագնայրին՝ Աբրահամ վանահոր ժամանակ.—Արձ. Շիրակ 122 (թվական չունի. բայց որովհետև Աբրահամ վանահայրը հիշված է 1262 թվին, ուստի Խաչատուրն էլ 1260 ական թվերից պիտի լինի):
- 34. Խաչատուր վարդապետ ոմն, մեռել է 1261 թ. տապանաքարը գտնվում է Դարբանդում, Մոլլա-Պալիլի մոտ, Գողոս-Բուլաղի հին հայ գերեզմանատնում.—Մմբատեանց, Նկարագիր Ս. Ստեփ. վանա, Սաղիանի, էջ 178:
- 35. Խաչատուր շինական, Դուլուտի փեսան, որին Պաւուղ իշխանը իբր ճորտ նվիրեց Բագնայրի վանքին՝ 1262 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 188—9, Շիրակ 116:
- 36. Խաչատուր, շինեց Արցախի Զրարերդ գավառում Եղիշէ առաքելի ժամատունը, հայր Միմէոնի առաջնորդութան ժամանակ, 1264 թ.—Շահխաթ. Բ. 379, Արցախ 235:
- 37. Խաչատուր կազմարար, կազմել է մի Շարակնոց, 1269 թ?—Տաշեան, Ցուց. 446:
- 38. Խաչատուր, մայրենի հայր (պապ) Կոստանդին Հոփսիմեցի քահանայի, որ Կիլիկիայում գրեց մի Աւետարան, 1269 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 656:
- 39. Խաչատուր սարկավազ, որդի Հիպայի, միաբան Խորին անապատի (Կիլիկիայում), 1270 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 235, Սիսուական 152:
- 40. Խաչատուր, եղբայր Մանուէլ քահանայի, որ նրա հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել Քանատի վանքի մոտ՝

- Արգազ տանող ճամբի վրա, 1277 թ.—Սիսական 124, Գաջրերունի՝ Աբրտ. 1889, էջ 107, Յովսէփեան՝ Խաղբուկեանք Ա. 42:
- 41. Խաչատուր վարդապետ, միաբան Սաղմոսավանից, ուսուցիչ Մկրտիչ քահանայի, որ օրինակեց Կարբիում՝ Խոսրով Անձևացու Մեկնութիւն ժամակարգութեան, Գատարազամատոյց, Մեսրոպ երեց, Չենոբ Գլակ և Յովհան Մամիկոնեան, 1278 թ.—Գատմ. Տարօնոյ, Երևան 1941, էջ XIII:
- 42. Խաչատուր եպիսկոպոս Քաջբերունեաց. ձեռնադրեց Մխիթար Սասնեցուն՝ շուրջ 1280 թ.—Մկ. մեծոփ. 28: Նույնը հիշում է նաև Թովմա Մեծոփեցին:
- 43. Խաչատուր քահանա, փեսա (իմն քեռայր) Թովմայ քահանայի, որ նրա և իրայնոց հոգուն մի խաչ կանգնեցրեց Մարցի հին հանգստարանում, 1285 թ.—Ազգագր. հանդ. է, 350:
- 44. Խաչատուր դպիր, աշակերտ Գէորգ վարդապետ Սկևռացու. գրել է Աստուածաշունչը՝ 1285 թ.—Չարբ. թրգմ. 156, Հայասպ. 493—7.—Սրա հետ նույն է երևում՝
- 45. Խաչատուր պատանի ի Սկևռայ, որի համար Ստեփաննոս Գոյնբերիցանց արտագրել է Աստուածաշունչը՝ 1285 թ.—Սիսուական 106:
- 46. Խաչատուր. քահանա, գրիչ. Աբրահամ քահանայի խնդրանք օրինակեց Աւետարանը՝ Կիպրոս կղզում 1287 թ.—ՀԱ 1937, 380:
- 47. Խաչատուր, մի խաչքար է կանգնեցրել Երուանդակերտի գերեզմանատնում, իր և իր եղբայրների հիշատակին, 1292 թ.—Այրարատ 63:
- 48. Խաչատուր գրիչ, Յովհաննէս քահանայի համար, Փերճերի վանքում օրինակեց մի Ժողովածու, 1292 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 347.—Հմմտ. № 52:
- 49. Խաչատուր ոմն, վերջին ստացող Աւետարանի, 1295 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1924, 515:
- 50. Խաչատուր, առաջնորդ Խառաբաստի Չարի վանքի, 1297 թ.—Տաթև 1927, 187:
- 51. Խաչատուր վարդապետ Յովհաննավանից, յԱրմէնի լերինս. ընկեր Գորգ միայնակեցի. հիշված է 1298 թ.—Տաշեան, Ցուց. 730, Սիսուական 96 ա:
- 52. Խաչատուր սարկավազ, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Սարգիս քահանայի համար, Փերճերի վանքում, 1299 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 684, Սիսուական 152.—Հմմտ. № 48:

— 53. Խաչատուր վանահայր Կամբջանորի, հաջորդեց Սարգիս վանահոր (ԺԳ դար)։—Այրարատ 549:

— 54. Խաչոյ, հայր Մարտիրոսի, մեծ պապ Շահրիման Թլլկոնրանցու (ԺԳ դար)։—Հայապ. 574:

— 55. Խաչատուր ոմն, մի այգի է նվիրել Հայրավանքին (ԺԳ դար)։—Սիսական 41, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 435:

— 56. Խաչատուր Ա. Տիգրանակերտցի, կաթողիկոս Աղթամարի, հաջորդ Ստեփան Բ Անձևացու և նախորդ Ստեփաննոս Գ-ի (ԺԳ դար)։—Հաւաք. 59 (կեղծիք):

— 57. Խաչատուր արեղա, գրիչ. Իմ կղզում օրինակեց Աւետարանը Աստուածատուր քահանայի համար, 1301 թ. — Զեռ. Վասպ. 139—140:

— 58. Խաչատուր վանահայր (նր վանքի), որի եղբայրն էլ կոչվում է Վարդապետ. հիշված են 1303 թ. — Զեռ. Վասպ. 64:

— 59. Խաչատուր Երզնկացի, օրինակեց Մեկնութիւն ժողովողի, Տարսայիճ իշխանի որդի Ստեփանոս արքեպիսկոպոսի համար (Օրբելեանն է) Արատեսի մենաստանում, 1303 թ. — Զեռ. Դաղեան, Բ. 47 բ:

— 60. Խաչատուր սարկավագ որդի Տնկիկի, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը՝ Մարտիրոսի համար, Տփղիսում 1304 թ. — Զեռ. Վենետ. Ա. 488:

— 61. Խաչատուր կրոնավոր, որդի Վարդան քահանայի և եղբայր Կիւրիոնի, որ օրինակեց Շնորհալու Մեկնութիւն Բարձրացուցէքի, 1311 թ. — Ակինեան, Կիւրիոն կթղ. 268—6:

— 62. Խաչատուր կրոնավոր, որդի Սարգսի. գրիչ, օրինակել է մի Շարակնոց, 1312 թ. — Տաշեան, Ցուց. 524:

— 63. Խաչատուր գրիչ. օրինակել է հարուստ մի Շարակնոց, 1312 թ. — Ամատունի, Պարականոն շար. 81:

— 64. Խաչատուր գրիչ. օրինակել է Լուծմունք Դիոնեսիոսի գրոց, ճառք Յովնաննու Մործորեցւոյ ևն, ի «Ճանճի խազ», 1314 թ. — Զեռ. Կարին, 40:

— 65. Խաչատուր վարդապետ Կեչառուեցի, Պոռեան տոհմից (սխալմամբ կարծված է աշակերտ Եսայի Նչեցու). նախապես քահանա էր. իր որդին է Մկրտիչ վարդապետ: Սաչատուրը ապրել է ԺԳ դարի վերջը և ԺԷ դարի սկիզբը: Իր խնդրանքով է որ Օրբելեանը գրել է իր Ողբը (1299 թ. Զեռ. Սևան. 41 բ) և «Պատճառ ժողովոյն՝ Քաղկեդոնի» (1302 թ): Եղեգիսում, խընդրանք Սահակ քահանայի արտապրել է մի Աւետարան, 1315

թ. (Բարխուտ. Աղուանից երկ. 246): Իր գերեզմանը գտնվում է Մառաքարի վիմափոր վանքում (տես Զեռ. Դաղեան, Ա. 77 ա), իսկ ըստ Յկ. կր. 20 Ներքին. Բասենի բերդում: Սաչատուրը նշանավոր տաղասաց է. ունի ճառ վասն գալստեան Աստուծոյ առ մարդիկ (3 մոգերի գալստյան պատմությունն է), խմբագրութիւն Ստոյն-Կալիսթենեայ վարուց Աղեքսանդրի, Կաֆայք և Բարանութիւնք (սխալ է կարծել թե գրել է Հոովմուժ՝ պապի մոտ, ինչպես ենթադրում է Սիսական 134 ա): Տաղերից նշանավոր են՝ Այս կեանքս է յերազ նման, Թէ մարդ ես և միտք ունիս, Ես եմ կորուսեալ ոչխար, Տաղ վասն կանանց, Վասն գալլստեան Աստուծոյ առ մարդիկ, Ողբ իշխանացն Հայոց, Ողբ վասն աւերման տանս Արևելեան (Հայապ. 527), Համառօտ Պատմութիւն հին և նոր Կտակարանաց ևն:—Տաշեանը գտնում է, որ Սաչատուրի խմբագրությունը Ստոյն-Կալիսթենեայ շատ թեթև բան է. նա չէ փոփոխած բնագիրը այնպես, ինչպես կարծել է տալիս «խմբագրութիւն» բառը. այլ միայն փոքր հապավումներով արտագրել է: Կաֆաները իրենն են և խղճուկ լեզվով են. իսկ Բարանութիւնները, որոնք ուսուցիկ և մութ լեզվով են գրված, իրենը չեն: Մի ճաշակ տալու համար իր լեզվից՝ դնում ենք այստեղ մի կտոր Կալիսթենեսից.

Ձայն արար, ձայն արար,
Փող քնարին ձայն արար:
Հաներ զթուրդ քո ճոհար,
Ն երիվարդ քո հեծար.
Ձամբոխդ ի հանդէս տարար,
Զօրօք զօրավիպ եղար.
Ի Դարհնի հանդէպ հասար,
Ճակատն բոլոր անցար.
Փոթորակի պէս խառնեցար,
Արծըւարար դու բարձրացար:...
Ճակատ առ ճակատ եղեն,
Սառնեցան յանդուզն ու անագին,
Դիակօք զվայրն լցին.
Սաւարաւ արևն ի յերկին:
Սառնամբոխ մեծ հանդիսին
Աղեքսանդրու և Դարեհիս,
Սուսերամէքի կարաւանիս
Աճապարեալք ուստ ի գնդիս.

Դիաթաւալ արեան ծովիս,
 Ճախր և ճակատ ի մէջ դաշտիս.
 Գէսք վանյ ասեն յասպարիսիս,
 Գէսք վանյ ասեն յաջողակիս:
 Դարեհ, դարձաւ արամդ ի չար,
 Բախտդ նենգեց քեզ չարաչար.
 Դարձիր ի հետ 'ւ արա քեզ ճար.
 Հանն արտասուս անձրեաշար.
 Բանդ ի վերուստ է անհնար,
 Խափանեցաւ խորհուրդդ անկար:

(Սիսուան 399)

Մի փոքրիկ հատված էլ տաղերից.
 Այս կեանքս է ի ծով նման,
 Ու մարդիկ ի ներս կու լողան.
 Մարմինս է ի նաւ նման,
 Հոգիս գանձ է անմահական.
 Միտքս է նաւավար ճարտար,
 Որ հանէ ցամաքն յերևան.
 Աւաղ թէ կտորի այս նաւս,
 Մեք ի վայր մնամք փոշիման:

Օրբ. ողբ 51 և հկճո. Ժա. Յկ. կր. 20.—Վրդն. աշխ. 504—սեռ.
 Խաչատրոյ՝ Կեչառ. 189. Օրբ. ողբ. 54.—Ընդարձակ աշխատու-
 թյուն ունի Տաշեան, Ուսումն. Ստոյն-Կալիսթենեայ, հատկա-
 պես էջ 85—128. տես նաև իր Յուց. 1096 գ. Հայապ. 118, Կոս-
 տանեան՝ Նոր ժող. Գ. 28—32, Այրարատ 267—8, Manus. brit.
 mus. 112—9:

— 66. Խաչատուր քահանա, որդի Յակոբ քահանայի. գրիչ.
 Պօղոս արքեպիսկոպոսի համար արտագրեց Աւետարանը՝ Սարայ
 մայրաքաղաքում, 1319 թ: Գրիչը գանգատվում է որ էքնական
 կայանք չունէի. (հ)ապա ի տեղւոյն է ի տեղի կու գեգերէ(ի). և
 այլ զի սիրտս վշտացեալ էր: Եւ այս աշխարհիս ձմեռն խիստ է
 ու հաւայն չէ գրագրու լայէիս: Բայց Կրեցաւ սա ի մայրաքա-
 ղաքիս Սարայ, որ է ի հիւսիսոյ կողմ մերձ առ ծովուն Կասփի-
 ականի, ընդ որում շուրջ պատէ գնովաւ մեծ, և հզօր գետն է-
 թիլ (Վրդա)՝—Տաշեան, Յուց. 895:

— 67. Խաչատուր կրօնավոր. իր և իր եղբորորդի Բարթու-
 ղիմէոսի համար գրել տվեց մի Մաշտոց՝ Ապահունեաց Թոնրակ
 գյուղում, 1331 թ.—Manus. bibl. nat. 27:

— 68. Խաչատուր եպիսկոպոս, գրիչ. Հիմ անապատում օրի-
 նակեց Աւետարանը Ահարոն միայնակեցի համար, 1333 թ.—
 Ակրինեան, Գաւազանագիրք 57:

— 69. Խաչատուր սարկավազ, որդի Մերուն քահանայի.
 մայրն է Խելօք. 16 տող ոտանաւորով հայտնում է թե կազմել
 է Աւետարանը, բայց թիվը չէ նշանակած: Աւետարանը գրել է
 Սարգիս քահանան, Սսում, Կոչ գեղացի Անդրէաս քահանայի
 համար, 1336 թ: Լալայեանը (Ձեռ. Վասպ. 183 կազմող է կո-
 չում Յովսէփին. բայց այս Յովսէփը շատ ուշ է կազմել գիրքը.
 այն է 1602 թ. (տես անդ՝ էջ 189): Ուստի թերևս Խաչատուր
 սարկավազը առաջին կազմողն է 1336 թ: Որքան վատ է ճիշտ
 չնկարագրել հիշատակարանները:

— 70. Խաչատուր, «ասպնջական» Յոհան վարդապետի, որ
 Սուրխաթում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց Եսայի և Թուղթք
 Պօղոսի, 1356 թ.—Ձեռ. Բերլինի 4 ա:

— 71. Խաչատուր քահանա, գրիչ. օրինակեց Շնորհալու
 Յիսուս որդին, 1357 թ.—Ձեռ. Կարին. 170, Սմբատեանց՝ Երևն-
 շակ 201:

— 72. Խաչատուր, որդի Աբրահամ քահանայի. ծնվել է
 1358 թ. Հոռմկլայի Մակաղբիւր գյուղում կամ Ուռնայում.—
 Ձեռ. Վենետ. Ա. 614:

— 73. Խաչատուր, որդի Ոսկեհերի և եղբայր Գէորգ կրօ-
 նավորի, որ ստացավ Իգնատիոսի Մեկնութիւն Դուկասու, 1363
 թ.—Սմբատեանց՝ Երնշակ 228:

— 74. Խաչատուր վարդապետ, ուսուցիչ՝ Վարդան վարդա-
 պետի Բաղիշեցոյ, որ Պօղոս երեցին օրինակել տվեց Եւագրի
 գիրքը, 1364 թ.—Սարգիսեան, Եւագր. Ներած. ՃՂԹ:

— 75. Խաչատուր երեց, իր վկայութեամբ հաստատում է
 մի պայմանագիր, 1387 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 45:

— 76. Խաչատուր, եպիսկոպոս Արճէշի. մեռած և թաղված
 էր Սուխարայ վանքում նախ քան 1401 թ.—Մեծոփ. 37, Ազ-
 գապ. 2000:

— 77. Խաչատուր, որդի Աստուածատուրի, որ շինեց Թէո-
 զոսիայի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցին, 1408 թ.—Кучук—Иоан-
 несов, Стар. арм. над. 37:

— 78. Խաչատուր կրօնավոր, օրինակեց Հարանց վարքը
 Յովհաննէս սարկավազի համար, Աւագ վանքում, 1418 թ.—Ա-
 թան. յոջ. ժը:

- 79. Խաչատուր, որդի Թումայի, մայրն է Թամար, հորեղբայրն է Եղիա. Աղթամարում, Թումայ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Աստու քահանային, 1418 թ.—Ձեռ. Վասպ. 310—312:
- 80. Խաչատուր սարկավագ, ազգական Յակոբ ճգնաւորի, որ Պառու Ազրակում Աստուածատուր դպրին գրել տվեց մի Տաղարան, 1421 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1927, 313:
- 81. Խաչատուր, հայր Կարապետ արեղա գրչի, որ տանուտեր Մկրտիչի համար, Կողոց վանքում օրինակեց Ճառնատիր-Տօնականը՝ 1428 թ.—Տաշեան, Յուց. 583:
- 82. Խաչատուր քահանա, որդի Թումայ քահանայի. Մարգարէ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, Բուխտանից երկրում (Մարաստան), 1428 թ.—Նօտարք 90:
- 83. Խաչատուր, պարոն, Տրապիզոնի Չարխափան եկեղեցու շինողներից մեկն է, 1431 թ.—Արձ. Բժշկեան, Պատմ. Պննտոսի 81:
- 84. Խաչատուր, որդի պարոն Շամշաղինի, որ Կաֆայում, Քրիստոսատուր կրոնավորին գրել տվեց Շնորհալու օտանավորները, 1432 թ.—Տաշեան, Յուց. 1016 բ:
- 85. Խաչատուր, ազգական Յովհաննէս կրոնավորի, որ Մոզոց երկրի Սուրբկանց գյուղում գնեց մի հին Աւետարան, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 204:
- 86. Խաչատուր քահանա, որդի Քուրդամիրի, որ ամուսինն էր Շնոֆորի՝ քրոջ ներսէս քահանայի, որ Սեբաստիայում Դաւիթ արեղային գրել տվեց մի Ճաշոց, 1438 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1926, 243:
- 87. Խաչատուր պարոն Դարանաղեցի (Եկեղեցաց գավառ), հիշված 1439 թ.—Տաշեան, Յուց. 49 բ:
- 88. Խաչատուր, հայր Թումայ քահանայի, որ օրինակեց մի Ճաշոց, 1441 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1926, 244:
- 89. Խաչատուր, որդի Կարապետ քահանայի, երեց եղբայր Աստուածատուր քահանայի, որ Սլաթում օրինակեց Աւետարանը, 1443 թ. (այս թվին Սաչատուրը մեռած էր երիտասարդ հասակում).—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 19 ա:
- 90. Խաչատուր կրոնավոր, ուսուցչից Սարգիս գրչի, որ Երզնկայի մի վանքում, իր ուսուցչի հետ միասին օրինակեց Գր. Տաթևացու «Քաղուածոյ մեկնութիւն Մատթէոսի Աւետարանին», 1443 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Բ. էջ 53 բ:

- 91. Խաչատուր արեղա, աշակերտ Աւետիքի, որին կոչում է «քաջ հոռետոր». գրիչ. օրինակեց Գր. Տաթևացու Կիւրդի «Պարապմանց գիրքը», 1444 թ.—Տաշեան, Յուց. 455 բ:
- 92. Խաչատուր վարդապետ, իբրև գրիչ մասնակցեց այն Յայմաուրքի գրության, որի վրա շատերն են աշխատել. ինքը Սաչատուր վարդապետը գրեց ութը թերթ (տետր). թերևս և ինքը տվեց արտագրության համար օրինակը, Երզնկա 1446 թ.—Նօտարք 149:
- 93. Խաչատուր երեց, գրիչ. օրինակեց Գանձարանը Տէր Աստուածատուրի պատվերով, Վան 1448 թ.—Նօտարք 158:
- 94. Խաչատուր, հայրն է Առաքել արեղայի, որ Ռշտունեաց Բերդաձոր վանքում օրինակել է տվել Աւետարանը Մարգարէ գրչին, ՊՂԵ=1448 թ.—Ձեռ. Վասպ. 400 (Լալայեանը ձեռագրի նկարագրության մեջ ասում է թե գրիչն է Մարգարէ. նույնպես թե ձեռագիրը կազմվել է 1596 թվին՝ Ղազարի ձեռքով: Բայց այսպիսի տեղեկություններ ամենևին չկան հիշատակությանց մեջ: Միևնույն ժամանակ Նօտարք 154—5 խոսում է մի Աւետարանի մասին, որ Առաքելը Բերդաձորում գրել է տվել Մարգարէ գրչին ՊՂԵ=1446 թ. (տես վերը Առաքել № 71): Երկուսը միևնույն են՝ միայն Ե=Է տառերի շփոթությամբ: Նօտարքը չունի Ղազարի հիշատակությունը, ուստի կրճատել է ըստ իր սովորության: Սակայն չէ՞ որ Լալայեանի մոտ հիշատակությունները քաղուղիական պիտի լինեին...):
- 95. Խաչատուր, հայր Յովսէփ արեղայի, որ Մկրտիչ Նաղաշից ստացավ մի Աստուածաշունչ 1449 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 115:
- 96. Խաչատուր, որդի ոսկերիչ Յովհաննէսի, որի մահվան վրա, իր կինը Թուրվանդա՝ գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար 1449 թ.—Ձեռ. Վասպ. 404:
- 97. Խաչատուր տանուտեր, որդի Կիրակոսի. Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1453 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 419:
- 98. Խաչատուր քահանա, որդի Յովհաննէսի և թոռն խոջա Մուսեհի. իր որդի Դաւիթ նորընծա քահանայի հետ միասին Արճէշում, 1455 թ. սկսեց գրել մի Աւետարան. որդին մեռավ և հայրը նույն Աւետարանը նվիրեց Բաղէշի Ս. Կիրակոս եկեղեցուն:—Նօտարք 177:

- 99. Խաչատուր գրիչ. օրինակել է Աւետարանը՝ Կտուց անապատում, 1456 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 8:
- 100. Խաչատուր, այրի քահանա, որ իր «հարազատ» Յովհաննէս քահանային՝ գրել տվեց մի ծաղկանկար Ճաշոց, 1459 թ.—Նօտարք 192:
- 101. Հաչատուր, հայր Թումայի, որ Ներսէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար, 1460 թ.—Ձեռ. Վասպ. 433:
- 102. Խաչատուր խօջա, որդի Առնքելի. Արճէշում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1462 թ.—Ձեռ. Վասպ. 437—9:
- 103. Խաչատուր, վոյթ (դատավոր) Լեհահայոց (Իլվովի), 1463—4 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. Լեհ. 87, 110 > Նօտարք 210 և 218:
- 104. Խաչատուր, միաբան Յովհաննավանից, 1464 թ.—Այրարատ 172:
- 105. Խաչատուր, քահանա Վանի Գողոս-Գետրոս եկեղեցու, 1465 թ.—Նօտարք 222:
- 106. Խաչատուր, գրել տվեց մի Աւետարան՝ Մոկաց Փառավանք գյուղում, Իսրայէլ գրչին, 1466 թ.—Նօտարք 225:
- 107. Խաչատուր, ամուսին Գուլբարի (= Գուլբահար) և Իեսա (Իմա քեռայր) Մալչուկ խաթունի, որ Հայրապետ քահանային գրել տվեց մի Մաշտոց, 1466 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 338:
- 108. Խաչատուր, որդի Սահակ երեցի, որ Կիւրդի վանքում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1467 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1925, 257):
- 109. Խաչատուր քահանա Անբերդի, հիշված 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:
- 110. Խաչատուր, որդի Քորոսի և եղբայր Կիրակոս կրօնավորի, որ Եկեղեցաց գավառի Կայիփոսի վանքում գրել տվեց մի Սաղմոս, 1470 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 305:
- 111. Խաչատուր քահանա Ուրծեցի, որդի Յորդանանի. ուսուցիչ Ուրծայ վանից Վրթանէս գրչի գրիչ. օրինակել է ¹⁾ Յայսմաուրքը՝ Երևրան վանքի համար, 1460 թ. ²⁾ Աւետարանը 1461 թ. ³⁾ Մայր Մաշտոցը՝ Արարատեան գավառի Ուրծ գյուղում, 1473 թ.—Ազգեր. Լիակ. վրք. սրբ. հտ. Ա. էջ. 5թ. Սեղրակեան, Հայ եկեղ. պատկերչարգութիւնը, էջ 106. Այրարատ 443, Այրիվ. 16:
- 112. Խաչատուր սարկավազ, որդի Յովհաննէս քահա-

- նայի, Ուռիկ գյուղից, որ Երզնկայում, Մանուէլ երեցին գրել տվեց Աւետարանը, 1473 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 420:
- 113. Խաչատուր արեղա, Գոնգուլլէի և նրա որդի խոջա Էդլանհի համար օրինակեց մի Աւետարան, Կտուց անապատում, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 471—3:
- 114. Խաչատուր եպիսկոպոս, գրիչ. Ագուլեաց վանքում օրինակեց մի Ճաշոց տարեգիր, 1477 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 316 (մեծ ցուցակը, էջ 6):
- 115. Խաչատուր, հանգուցեալ որդի Յովան գրչի, որ Մովքի Ս. Նշան վանքում օրինակեց Գանձարանը՝ 1478 թ.—Ալպօյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1847:
- 116. Խաչատուր, որդի Թումայ քահանայի, որ Աղթամարում, տանուտեր Մերենց Սատաղայի համար օրինակեց Աւետարանը՝ 1476 թ. սրանից առաջ՝ Խաչատուրը պատանի հասակում «փոխեցաւ առ Քրիստոս, և եթող ինձ սուգ անմխիթար մինչև ի մահ, վէրք անողջանալի և խոց անբժշկելի»:—Ձեռ. Վասպ. 482:
- 117. Խաչատուր արեղա, որդի Յովհաննէսի, գրիչ. Կտուց անապատում, Վարդան արեղայի համար օրինակեց Աւետարանը, 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 487—9:
- 118. Խաչատուր, որդի Վարդան արեղայի, որ Կտուց անապատում, Խաչատուր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 488:
- 119. Խաչատուր արեղա, փակակալ Հաուցթառի վանից, հիշված 1482 թ.—Այրարատ 357:
- 120. Խաչատուր, որդի Վարդանի և եղբայր Յովհանի, որ գրեց մի Աւետարան, որ գրել էր Մկրտիչ քահանան, Խիզանում, 1482 թ.—Ձեռ. Վասպ. 492:
- 121. Խաչատուր, իր եղբայր Զաքարէի հետ մի խաչքար է կանգնեցրել իրենց հոր և եղբայրների հիշատակին, Ծարում, 1484 թ.—Արցախ 406:
- 122. Խաչատուր վրդ. Իլովացի. «համշիրակ» եղբայր Երուսաղէմի Մկրտիչ պատրիարքի. նրա հետ միասին ապրում էր Երուսաղէմում, 1484 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 52 ա: -- Նձևյն է արդյոք սրա հետ՝
- 123. Խաչատուր վրդ. միաբան Երուսաղէմի, 1484 թ.—Manus. brit. mus. 25 բ:
- 124. Խաչատուր արեղա, միաբան Սեբաստիայի Ս. Աստ-

ուածածին վանքի, 1485 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 598:—Սրահնից տարբեր է՝

— 125. Խաչատուր արեղա, հայրապետ Սեբաստիայի Ս. Աստուածածին վանքի, 1485 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 598: Սր-ս հետ նույն կարող է լինել № 136:

— 126. Խաչատուր, հայր Ասիլ մէլիք տիկնոջ, որ Ներսէս գրչից գնեց մի Աւետարան և նվիրեց Սարգիս երեցին, 1488 թ.—Ձեռ. Վասպ. 241:

— 127. Խաչատուր երեց, կանգնեցրել է մի խաչքար Կէօքարաս գյուղում, պարոն Սմբատի հիշատակին, 1489 թ.—Միսական 111:

— 128. Խաչատուր, քեռայր Թովմա վրդ. Մինասեցի և հայր Հայրապետ արեղայի, որ Աղթամարում օրինակեց Աւետարանը 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12 բ:—Նույնը Խաչիկ անունով՝ Ձեռ. Վասպ. 393:

— 129. Խաչատուր սարկավազ, որդի Յորդանանի՝ եղբոր Գալուստ արեղայի, որ Կեչառուսում օրինակեց Աւետարանը՝ 1491 թ.—Ձեռ. Սևան. 10 բ:

— 130. Խաչատուր, որդի Մովսէս երեցի, որ Աւագ վանքում Գրիգոր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1494 թ.—Ձեռ. Բուլգ. (ՀԱ 1937, 576):

— 131. Խաչատուր արեղա, գրիչ. Երզնկայի Կապուսի անապատում գրեց Ոսկեփորիկը՝ Գրիգոր կրոնավորի համար, 1495 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 622:

— 132. Խաչատուր մալազ. միաբան Պալախորի վանքի, 1495 թ.—Ձեռ. Սանաս. 24 ա:

— 133. Խաչատուր արեղա. գրիչ. օրինակել է Նարեկը՝ Ձեռ. = 1496 թ.—Ձեռ. Կարին. 176:

— 134. Խաչատուր, որդի Մարտիրոսի և եղբայր Կիրակոս քահանայի, որ Ամ գյուղում օրինակել տվեց Աւետարանը, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 բ:

— 135. Խաչատուր (ապա Խաչատրիկ), արեղա, գրիչ. Սեբաստիայում օրինակեց Գանձարանը, 1499 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 316:

— 136. Խաչատուր, առաջնորդ Սեբաստիոյ Ս. Աստուածածին վանքի, հիշված է 1499 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 316: Հմմտ. վերը № 125:

— 137. Խաչատուր Քասաղեցի, առաջնորդ Յովհաննավանքի (ԺԵ դարի վերջում).—Այրարատ 174:

— 138. Խաչատուր, որդի Աբրահամի. Մելքիսեթ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Կարապետ քահանային, 1500 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 29 բ:

— 139. Խաչատուր եպիսկոպոս, օծումն ստացավ Արթուրակէս կաթողիկոսից և կարգվեց առաջնորդ Իլվովի Հայոց «1467 թ» (Ազգապ. 2175, Բժշկեան, Պատմ. Անւոյ, 110): Ըստ Ալիշան, Կամենից՝ էջ Է, նստել է 1463 թ. և մեռել 1502 թ. Իսկ ըստ այլ ժամանակագրերի՝ նստել է 1461 թ. (Կամենից 134, 135, 226): Լինական աղբյուրներում կոչված է Christyn 1478 թ. (REA 7, 21) կամ Christophorus 1451—1478 † (REA 7, 40):

— 140. Խաչատուր Կողբեցի, նոր նահատակ. ընտանյոք գնացել էր Տիգրանակերտ. մի օր՝ շուկա էր գնացել հաց առնելու. երկու զինվոր պատահեցին նրան և հարցրին. «Հայ ես թե տաճիկ»: Պատասխանեց. «Հայ եմ»: Զինվորները սկսեցին աղաղակել թե «այս հայը տաճկացավ»: Սուտ վկաներ դուրս եկան և տարին նրան փաշայի ու դատավորի մոտ: Ո՛չ աղաչանքները լսեց և ո՛չ էլ սպառնալիքները. չուրացավ իր հավատը: Վճիռ հանեցին թե կրակով պետք է այրել: Ոտներն ու ձեռները շրթալակապ խառույկի մեջ գցեցին. նա կրակի միջից «Աստուած» էր կանչում: Մի զինվոր քաշեց իր թուրը և զլիստեց նրան: Այսպես նահատակվից խեղճ մարդը՝ «1517 թ»:—Նոր վկ. 350—352 > Ազգապ. 2222:

— 141. Խաչատուր Դաւրիժեցի. բնակվում էր Վենետիկում. պարսկերենից խտալերենի թարգմանեց «Ուղևորութիւն երկից որդւոց արքային Սևրևնդիպոյ» վիպասանությունը (որ թերևս իր հեղինակությունն է): Տպված է նախ 1557 թ. և ապա մի քանի անգամ թարգմանված Ֆրանսերեն, անգլերեն, գերմաներեն, հոլլանդերեն և ղանիերեն:—Ալիշան, Հայ-Վենետ. 222—7:

— 142. Խաչատուր Ա. Զորիկ, կաթողիկոս Սսոյ, հաջորդ Թորոս Սսեցու (1548 — 1553). գահակալեց «1553 — 1560 թ» (Ազգապ. 2259): Իսկ Դարանաղցին (էջ 316) Խաչատուր Զորուկին զնում է 1578 թ: Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1854 մեջ բերված հիշատակարանում Սսոյ կաթողիկոս է 1555 թ. Խաչատուրը: Վերջապես ըստ Ձեռ. Հալեպի, Բ. 31 բ Խաչատուր Ա գահակալել է 1551 թ. Ինչպես ունի նաև Սիսուան 218 բ:

— 143. Խաչատուր Բ. (կամ Խաչիկ) Ուլնեցի, կաթողիկոս

Ստոյ՝ «1560—1584 թ». հաջորդեց Խաչատուր Ա Չորիկին. կոչվում է երաժիշտ: Կիլիկիայի համար օգնութիւն ստանալու նըպատակով՝ հարաբերութիւններ մշակեց պապի հետ «1575 թ». — Թորոս աղբ. Բ. 299, Ազգասպ. 2278: Ձեռ. Հալեպի, Բ. էջ 31 Բ. Գապին ուղարկած իր գրութիւնները տես Ձեռ. Վատիկ. (ՀԱ 1892, 245 Բ), Ձեռ. Վենետ. Բ. 1207. Դրնդ. 318:

— 144. Խաչատուր վրդ. Տարօնացի, տաղասաց ժԶ դարու.— Չամչ. Գ. 96:

— 145. Խաչատուր վրդ. Խարբերդցի, տաղասաց, ժԶ դարից (նախ քան 1617 թիվը). իր տաղերից նմուշներ տես Կոստանեան, Նոր ժողովածու, Գ. էջ 18—20 և Դ. էջ 5—8:

— 146. Խաչատուր քահանա Խիզանցի, օրինակել է մի Աւետարան, որի կեսը գրել է Խիզանում և կէսը Սպահանում, 1607 թ. ունի ընդարձակ հիշատակարան, ուր պատմում է Շահաբասի գործերը և հայոց կրօնական ազատութիւնը Սպահանում.— Սըմբատեանց՝ Երնջակ 181—184:

— 147. Խաչատուր վարդապետ Կեսարացի. ծնվել է Փոքր-Ասիայի Կեսարիա քաղաքում, 1590 թ. ենթադրվում է որ հոգեվոր կոչում է ստացել Կիպրոս կղզու Ս. Մակար վանքում, ապա անցել է Պոլիս, ուր աշակերտել է Դարանաղի Գրիգոր վարդապետին (Երեմեան, Նոր-Ջուղայի ժէ-րդ դարու որմանկարչական յուշարձ. Նիւ Եորք 1942, էջ 7): Ըստ Առաքել պատմագրի նա Մովսէս կաթողիկոսի «մեծ աշակերտն էր», նվիրակ ուղարկվեց էջմիածնի կողմից Լեհաստան՝ հատկապես չարաբաստիկ Նիկոլի հարցով: Ծանոթանալով այնտեղ արտաքին ուժանց, վերադարձին ուսումնասիրեց ու խորացավ այդ գիտութիւնաց մեջ և տարածեց մեր մէջ: Նա կարգվեց առաջնորդ Նոր Ջուղայի (1620—46), ուր բաց արեց մեծ դպրոց: Առաքել պատմիչը այս առթիվ կոչում է նրան «հայր հասարակաց և պատճառ կրկին լուսաւորութեան ազգիս Արամեան և նախասկիզբ հեղինակ»: Դպրոցի կողքին նա բաց է անում Նոր-Ջուղայի վանքի տպարանը 1629 թ., որ առաջինն էր Արևելքում: Ուշապրաւն այն է, որ Խաչատուրը այս տպարանը բանալու համար ոչ մի Եվրոպացի վարպետի օգնութիւնը չստացավ, այլ ամեն ինչ ինքն արավ՝ իր միաբանների հետ: Մամուլը ինք շինեց, տառերը ինք փորագրեց, մինչև անգամ թուղթը ինք պատրաստեց տնային միջոցներով: Առաջին անգամ տպագրեց Հարանց վարքը «1641 թ»: Մեռել է 1646 թ. և թաղվել Ամենափրկիչ վանքում, ուր

մեռւմ է իր դամբանը (Երեմեան, Նոր-Ջուղայի ժէ դ. յուշարձ. էջ 8 Բ, Ձեռ. Վենետ. Ա. 40).—Ջուղ. 114—122, 140—148, Չքր. սարկ. Բ. 60, 64. Առաք. պտմ. 286—291, 307, 310—1, Լէօ, Հայկ. տպագր. Ա. 112—6, Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 2022:

— 148. Խաչատուր Տիգրանակերտցի, նոր նահատակ. քսան տարեկան զեղեցիկ երիտասարդ էր. թեև փականագործի հասարակ աշակերտ, բայց եկեղեցում շարունակ լսելով նահատակների պատմութիւնը, ինքն էլ ցանկանում էր նահատակութեան պատկին արժանանալ: «Ես ոչ կամիմ, ասում էր նա, իմով բնական մահուամբ մեռանիլ, այլ կամիմ նահատակիլ և ի վերայ իմոյս ճշմարիտ հաւատոյս մեռանիլ»: Այս մտքով տարված՝ գնաց մի օր մզկիթի բակը և սկսեց լվացվել աղբյուրից: Մի սէյիդ եկավ և հայտնելով վտնդեց նրան: Խաչատուրն էլ նրան և նրա գլխի կանաչը հայտնեց: Մահմեդականները հավաքվեցին և նրան դատավորին տարին: Դատավորը համոզեց, մեծամեծ պատիճներ խոստացաւ, և թե մահմեդական դառնաւ: Խաչատուրը մերժեց ասելով թե «Ձեր օրէնքը սուտ է, մեր օրէնքն է ճշմարիտ»: Մուֆթին ֆէթվա տվեց՝ կաշին քերթելով սպանել նրան: Թիկուքից և լանջից քերթեցին կաշին մինչև կես մեջքը և կախ գցեցին: Այսպես ման ածեցին նրան փողոցներում: Իսկ նա կրօնական երգեր երգելով՝ ուրախ գնում էր: Հրապարակի մեջտեղում նրա ոտները և ձեռները խորտակեցին և նրա մարմնի կոճղը մնաց գետնի վրա արենաշաղախ: Կես գիշերից ուշ հոգին ավանդեց («1652 թ»):— Առաք. պտմ. ԽԵ > Նոր վկ. 455—456:

— 149. Խաչատուր վրդ. Բաղիշեցի, ապրում էր Տիգրանակերտում: Երբ Խաչատուր Տիգրանակերտցուն (տես նախորդը) տարին հրապարակը և ոտներն ու ձեռքերը խորտակելով թողեցին, այս Խաչատուր վարդապետը՝ Սամուէլ Բալուեցի արեղայի հետ ուշ երեկոյին նրան այցելութեան եկան և զուլան համբուրելով՝ աղիողորմ լաց էին լինում: Նահատակն ասաց վարդապետին. «Դիտես որ ձեռք չունիմ, որպեսզի աջդ բռնեմ համբուրեմ. ուստի խնդրում եմ աջդ շրթունքներիս դիր որ համբուրեմ»: Խաչատուր վարդապետը կատարեց խնդիրը: Այնուհետև սուրբը խնդրեց, որ աղոթի նրա վրա: Վարդապետը պատասխանեց. «Որդեակ, թէև մենք կրօնական աստիճան ունինք, բայց մեղավոր մարդ ենք. իսկ դու քո նահատակութեամբ արքայութեան ճանապարհ

պարհը բացիր. այժմ մենք ենք թո աղոթքին կարոտ»։—Նոր վկ. 461—2:

— 150. Խաչատուր Երեց Եթովպացի, ճանապարհորդել է Իտալիա, Մարսէյլ, Սպանիա, Կորֆու. գրել է Վենետիկի վրա նկարագրական մի տաղ ուսմիկ լեզվով. իբր 280 տող, 1656 թ. Այս տաղը, որ հրատարակված է Բազմ. հտ. Ե, 172—7, ըստ Ձեռ. Վենետ. Բ. 943 մի «չքնաղ նկարագիր է, ազգագրական, տեղագրական, պատմական և գեղարուեստական տեսակէտերով յոյժ շահագրգիռ»։ Առնչին տողերն են՝

Նկարագիր դոժերու քաղաքին

Յարևմտից կողմ աշխարհի
Գեղեցկատես կղզի մի կայ.
Իմանալի մտաց մարդկան՝
Որ Վանատիկ ասեն նմայ.
Մալին խաղնին հապ չկայ,
Գեղեցկաշէն նման չկայ...

Սարգիսեանը կարծում է թե «Եթովպացին» պետք է կարգալ Եւթովիացի, և հեղինակին համարել Խաչատուր Տէրզնցին, որդի և գործակից Յովհաննէս Տէրզնցու՝ ի թարգմանութեան վէպին Փարիզու և Վիեննայի։—Ալիշան, Հայ-Վենետ. 227—233, Ձեռ. Վենետ. Բ. 943:

— 151. Խաչատուր Երեց Կաֆայեցի, ծնված է 1592 թ. աշխարհական անունն էր Խաչգուզ. ձեռնադրվել է քահանա 1624 թ. ճանապարհորդել է Պոլիս. գրել է Տարեգրութիւն, որ սկսել է 1620 թվին և հասցնում է մինչև 1658 թ. պատմում է Խրիմի քաղաքական պատմութիւնը՝ սկսած 1616 թվից, Ռուսաց, Տանկաց և Լեհաց արշավանքները, Խրիմի խաների ներքին կոիվները, վերջապես Խրիմի՝ ամբողջ պատմութիւնը վեց խաների ժամանակ. այն է՝ Ջանիբէգ-Գիրէյ Բ 1610—1623 թ., և 1627—1635 թ., Մուհամմէդ-Գիրէյ Գ 1623—1627 թ., Ինայէթ-Գիրէյ Ա 1635—1637 թ., Սէլէմէթ-Գիրէյ Ա 1635—1641 թ., Մուհամմէդ-Գիրէյ Դ 1641—1644 թ. և Իսլամ-Գիրէյ Գ 1644—1654 թ. Այս բոլորի հետ միանում է նաև հայոց ազգային կյանքի նկարագիրը։ Խաչատուր Կաֆայեցու Տարեգրութեան բնագիրը (հեղինակի ինքնաձեռագրով) գտնվում է այժմ մեր Մատենադարանում։ Աշոտ Աբրահամեանը պատրաստվում է նույնը հրատարակութիւն տալ։

Այս առթիվ ունի ընդարձակ մի հոդված «էջմիածին» հանդեսում, 1944 թ. № 1, էջ 39—51, որից և քաղում եմ այս բոլոր տեղեկութիւնները։

— 152. Խաչատուր Գ. Սեբաստացի, կոչված «մինտէրնի». Կղեմէս Կալանոսի աշակերտներից էր. եղավ պատրիարք Պոլսի «1642 թ», բայց մի քանի ամսից տապալվեց Դաւիթ Արևելցու ձեռքով, որ հայադավանութիւն ջերմ պաշտպան էր։ Երբ Սոոյ կաթողիկոս Թորոս Սեբաստացին մեռավ Պոլսում «1657 թ», Խաչատուրը ձեռք ձգեց աթոռը և եղավ կաթողիկոս Սոոյ «1657—1679 թ»։ Ուխտի գնաց Երուսաղէմ «1663 թվին». վերադարձին՝ Հալէպում ասորի Անդրէաս Հալէպցուն Ասորոց կաթողիկոս օժեց։ Սրա վրա Դաւիթ վրդ. Բերթացին կամ Կարկառեցին զայրանալով՝ հիմնեց Հալէպի հակաթոռ կաթողիկոսութիւնը, «1663 թ». — Ազգապ. 2517, 2589, Տաշեան, Յուլ. 112, Ըստ Ազգեր. Լիակ. վրդ. սրբ. 2. 19 այս Խաչատուրը Կրետէում 1668 թվին Իտալացոց է նվիրել Ս. Մամասի մասունքը։ Ինքնագիր հիշատակարանը տես Բանասէր 1900, 146:

— 153. Խաչատուր քահանա Ճլեցի, պատրիարք Պոլսի «1688 թ». խլեց աթոռը Թորոս Պոլսեցու ձեռքից, բայց ինքն էլ 7 ամսից ընկնելով՝ աթոռը անցավ Կարապետ Կեսարացուն։ — Ազգապ. 2641:

— 154. Խաչատուր Բաղիշեցի կամ Զուղայեցի, տաղասաց ժէ դարու. — Յուշիկք, Բ. 125:

— 155. Խաչատուր վրդ. Առաքելեան, մականունը Կարնեցի կամ Արզրուժցի. ծնվել է Կարինում 1666 թ. սովորել է էջմիածնում և ապա Հոռոմում։ Աշակերտ պրոպագանդայի և կաթողիկական քարոզիչ։ Հալածանքի ենթարկվելով՝ Պոլսից փախավ Վենետիկ, ուր և մեռավ 1740 թ։ Մատենագիր է. գրել է Մեկնութիւն Երզոց երգոյն, Գերականութիւն, Աստուածաբանութիւն, Գարոզգիրք, հրատարակեց Միաբանողաց Միսալը 1728 թ.։ Իր մասին ընդարձակ տես Լէօ, Հայկ. տպագր. Ա. 304 և Բ. էջ 173—189, Մատենագիտութ. էջ 255—61, Տաշեան՝ Յուլ. 1096 բ, ՀԱ 1929, 429:

— 156. Խաչատուր Արևելցի, բժիշկ Հալէպում, 1751 թ. — Թորգոմեան, Ներք. 27:

— 157. Խաչատուր արքա Զուղայեցի, որդի Սահակի. ծնվել է Նոր-Զուղայում, սովորել է նույն տեղի Ամենափրկիչ վանքում, գրել է Պատմութիւն Պարսից՝ սկզբից մինչև 1779 թ.։

Աշխատութեան երկրորդ մասը չի կարողացել գրել, որովհետև նվիրակ ուղարկվելով Բասրա, այնտեղ էլ մեռել է: Պատու-թիւնը տպված է նախ Մադրասի Ազգարար թերթում, 1795 թվին, ապա առանձին՝ Էջմիածին 1905 թ.—Ջուղ. էջ 3:

— 158. Խաչատուր Ա. Վանեցի, կաթուղիկոս Աղթամարի «1803—1814 թ»։ հաջորդել է Կարապետ Շատախյուն. կոչվել է «հրաշագործ»։ մնում է իր սապանաքարը՝ 1814 թվից.— Հաւաք. 64. Ակինեան՝ Գաւազանագիրք 167, Ազգապ. 3405:

— 159. Խաչատուր Կրէց. տաղասաց. ծաղիկ է ժժ դարի առաջին կեսում: իր տաղերի մասին տես Ձեռ. Դաղեան, Բ. 37 բ:

— 160. Խաչատուր Բ. Մոկացի, կաթուղիկոս Աղթամարի «1844—1851 թ»։ հաջորդեց Յովհաննէս Շատախյուն, 1844 թ., պաշտպանութեամբ Վասպուրականի բռնակալ քուրդ խան Մահ-մուդի: Ինքնազուլու կերպով զահ բարձրացած լինելու պատճառով՝ Պոլսի ազգային իշխանութեան միջոցով քարտուղի Շապին—Գարահիսար: Երեք տարուց վերադառնում է Աղթամար, բայց արգելվում է վարել իր պաշտոնը: Յովհաննէս վարդապետի ձեռքով փայտատի մի հարված ստանալով՝ մեռնում է 1851 թ.— Հաւաք. 65, Ակինեան՝ Գաւազանագիրք 172—175, Ազգապատում 3959:

— 161. Խաչատուր Գ. Շիրոյեան, կաթուղիկոս Աղթամարի «1864—1895 թ»։ Գաւաղի (Ռշտունիք) Բողոնիս գյուղից՝ Շէրօ անունով մի նեստորական ասորու որդին էր: Ճարպիկութեամբ հաջողել էր մտնել Աղթամար և եպիսկոպոս ձեռնադրվել: դարձել էր Պետրոս Պիլպիւլ կաթուղիկոսի գանձապահն ու գործակալը: Դավաճանութեամբ նրան սպանել տվեց և ապօրինի կերպով խլից գահը՝ առանց Պոլսի ազգային իշխանութեան համաձայնու-թեան: Սրա վրա կանչվեց Պոլիս, բայց դատարանը ապացույց չունենալով՝ չկարողացավ դատապարտել և հիմնվելով միայն հանցավորի կեղծ խոստովանութեան վրա, ազատ արձակեց («1876 թ»): Դարձավ իր աթոռը, շահագրգռութեամբ և ժողովուրդը կեղեքելով ապրեց ու մեռավ «1895 թ»։ Շինել կամ նորոգել է գաւազան եկեղեցիներ. բայց հիշատակութեան արժանի են ծովեզեր-յա զվարճալի Վեհարանը Աղթամարում, մտին մի դպրոց և մի թանգարան, ուր հավաքեց հնություններն ու ձեռագիրները:— Հաւաք. 65, Ակինեան՝ Գաւազանագիրք 185—192, Արաքս 1897, Բ. էջ 51—61, Ազգապ. 4114, 4327, 5048:

† ԽԱԶԱԻ, ար. պետք է կարգաւ Խաչօ, որով լինում է Խա-

չատուր կամ Խաչիկ անվան սովորական կրճատումը: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1681 թ. Ձեռ. Վեհեա. Ա. 788:

† ԽԱԶԳՈՒՆԴ, ար. < հյ. խաչ+գունդ բառերից. այն է խաչ-վառի կամ խաչալամի վրայի գունդը: Հիշված ժԳ դարում:

— Խաչգունդ քահանա, կանգնեցրել է մի խաչքար՝ 1216 թ.—Տեղեկ. Արմֆանի, 1941, № 9, էջ 65 ծան:

† ԽԱԶԳՈՒՆԻՉ տես Խասրէզ № 3:

† ԽԱԶԵԱՆ, ար. < հյ. խաչ բառից ետև մասնիկով. սրա նոր ձևն է թվում Խեչան:

— Խաչեան Առաւելեան, մին այն երեք իշխաններից, որոնք Արաբացոց առաջին արշավանքի գոյժը Դուին հասցրին «640 թ»:—Սեր. խ:

† ԽԱԶԵԼԻՍ, ար. < հյ. խաչ բառից, բայց մնացյալը անհայտ է: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1595 թ. (Ձեռ. Սեր.=ՀԱ 1925, 379):

† ԽԱԶԵՆԻՍՅԵՐ, ար. < հյ. խաչ+եղբայր բառերից. (հայե-րենում խաչեղբայրը կնքահոր օգնականն է՝ պսակի արարողու-թեան ժամանակ): Երկու անգամ հիշատակված է ժԲ—ԺԳ դա-րում և երկու անգամ անթվական:

— 1. Խաչեղբայր, իր Աւետիս որդու հետ միասին մի հող են նվիրել Հոռոմոսի վանքին, 1201 թ.—Սարգսեան, Տեղագր. 151, Շիրակ 22, Արբտ. 1870, 298:

— 2. Խաչաղբայր ոմն Դարանաղցի, 1201 թ.—Ձեռ. Սեր.=ՀԱ 1924, 248:

— Անթվական են Հոռոմոսի մի արձանագրութեան մեջ (Շիրակ 25) և Բագնարի մի արձանագրութեան մեջ (Շիրակ 112):

† ԽԱԶԵՆԻԿ, ար. < հյ. խաչ բառից՝ ճիշտ այն ձևով, ինչպես Սաթենիկ, Վարսենիկ, Արփենիկ, Նազենիկ անունները: Մի անգամ հիշատակված է անթվական մի արձանագրութեան մեջ՝ Խաչենիկ վարդապետ (Վարանդայի Հացի գյուղում, Արցախ 125—6 և Ազգագր. հանդ. Բ. 47—48):

† ԽԱԶԵՐ, ար. < հյ. խաչ բառի հոգնակին է կամ Խաչերես անվան կրճատումը, ճիշտ ինչպես ունինք Վարդեր և Վարգերես: Գործածվել է ժԳ—ԺԷ դարերում: Սրանից է Խաչերեան ազգա-նունը՝ 1839 թ. (Ազգապ. 3836):

— 1. Խաչիր կրոնավոր, խնամակալ էր Կարապետի, որ կաղ-

մեց մի Աստուածաշունչ, Կեսարիայում, 1274 թ.—Ալպոյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1844:

— 2. Խաչեր նկարիչ, որ ծաղկել է մի Աւետարան՝ Տուրուբերանում, Սելջուկի որդի Պոռչի համար, 1294 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 120:

— 3. Խաչեր քահանա, օրինակեց Բերկրիում մի Աւետարան՝ պարոն Նէքնէքի համար, 1307 թ.—Ձեռ. Վասպ. 151:

— 4. Խաչեր, հայր Պօղոս քահանայի, որ Փոսի անապատում, Ստեփաննոս դրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1319 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 516):

— 5. Խաչեր, նշանավոր ճարտարապետ. շինել է Պոսի Պալաթ թաղի Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցին, 1628 թ.—Պ. Կարապետեան, Յիշատ. Սամաթ. 72:

— Շատ ավելի ուշ ժամանակից են Խաչեր 1639 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 228 Բ) և 1640 թ. (անդ 75 Բ), 1770 թ. (Կարապետեան, Յիշատ. Սամաթ. 298):

— Խաչեր իբրև իգական անուն հիշված է 1845 թ. (Ձեռ. Սանաս. 32 Բ):

† ԽԱԶԵՐԵՍ, ար. < հյ. խաչ+երես բառերից, ճիշտ ինչպես ունինք՝ Վարդերես: Հիշատակված է ԺԲ—ԺԵ դարերից և մինչև այժմ էլ գործածական է:

— 1. Խաչերես, մերձավոր Յովհաննէս քահանայի, որ նվերներ է արել Արջոյաոսի վանքին, 1213 թ. և Բագնայրի վանքին, 1215 թ.—Շիրակ 122 և 121:

— 2. Խաչերես Լոսեցի, որդի՝ Արրահամի, մի քանի տուն ու խանութ է նվիրել Բագնայրի վանքին, 1209 թ. (Արձ. Շիրակ 117 > Այրարատ 61 ա): Սրա կինն է Շանուշ, որ իր ամուսին Խաչերեսի կտակով շինել է Անիի մի բուրջը՝ 1218 թ. (Շիրակ 43) և դուստրն է Մամխաթուն, որ զավակ չունենալու պատճառով՝ նույնպես մի բուրջ է շինել Անիում, 1219 թ.—Շիրակ 43:

— 3. Խաչերես, ազգական Քաւուն միայնակեցի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1330 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 770:

— 4. Խաչերես, որդի Սիմէոնի և եղբայր գրիչ Յակոբ սարկավազի, որ օրինակեց Կիւրղի Կոչումն ընծայութեան, 1358 թվից թիչ ուշ:—Ձեռ. Թաւր. 28 Բ:

— 5. Խաչերես, հայր Կարապետ քահանայի, որի միջնորդութեամբ Ստեփանոս երեցը Չուրեն գյուղում (Երուսաղէմ) վաճառեց իր գրած մի ճաշոցը՝ 1371 թ.—REA 10, 57:

— 6. Խաչերես, մեծ հայր (պապ) Թադէոս կրօնավորի, որ Աղթամարում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1392 թ. և հաջորդ տարին էլ մի ուրիշ Աւետարան, Չաքարիա կրօնավորին, դարձյալ Աղթամարում, 1393 թ.—Ձեռ. Վասպ. 226, 228:

— 7. Խաչերես, հայր էվաշայի, որ գնեց մի հին Աւետարան, Տրապիզոնում, 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 485:

— 8. Խաչերես, եղբայր Օզրէկի և Խասրէկի, որդիք Սէվդիկի, աղատեցին 1298 թվին գրված մի Աւետարան շի ձեռագր անաւրինաց: Թվակոնն անհայտ.—Թորոս աղբ. Բ. 335—7:

† ԽԱԶԻՎԱՐԴ, ար. < հյ. խաչ+վարդ բառերից: Մի անգամ գրքում եմ հիշատակված ԺԲ դարում:

— Խաչիվարդ, հայր Յովհաննէս և Սամուէլ Կիլիկեցի գրիչների (ԺԲ դար).—Յ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ ԺԱ:

† ԽԱԶԻԿ, ար. < հյ. խաչ բառի նվազականն է, որ գործածվում է իբրև Խաչատուր անվան փաղաքականը. սակայն դորոճել է նաև առանձին և անկախ անուն: Գործածական է Ը դարից սկսած և այժմ էլ կենդանի ու սովորական անուն է: Սրանից է Խաչիկեան ազգանունը:

— 1. Խաչիկ վարդապետ, աշակերտ Ս. Սահակի և Մեսրոպի Ակոռիում եղած ժամանակ մի տեսիլ տեսավ մեռելների հոգեհանգստի մասին, որ՝ և անցել է Յայսմաուրքի մեջ:—Խաչիկ՝ Յայսմ. յնվ. 7.—Խաչատուր՝ Յայսմ. յնվ. 7.—Չամչ. Ա. 536. Այրարատ 472. Ձեռ. Վենետ. Բ. 1183:

— 2. Խաչիկ, նշանավոր գիտնական վարդապետ, 775 թ.—Կիր. 40. Սամ. անեց. 89. Մխ. այրիվ. 67:

— 3. Խաչիկ, թագավոր Արծրունեաց. տես Գագիկ-Խաչիկ:

— 4. Խաչիկ Ա. Արշարունի, կաթողիկոս հայոց 973—992 թթ. (Սիմէոն Սանահնեցին նստած է դնում 972 թվին. տես Մովսէսեան, Լոռիի Կիւր. Թգ. 23): Անանիա կաթողիկոսի քեռորդին էր. նախապես եպիսկոպոս Արշարունեաց. մասնակցեց Անույ ժողովին, ուր գահընկեց արին Վահան կաթողիկոսին (969 թ): Ընտրվելով իբրև հաջորդ Ստեփաննոսի († 972 թ), Խաչիկ Ա հոգ տարավ եկեղեցու բարեկարգութեան, Տրդատ ճարտարապետի ձեռքով շինեց մի մեծ եկեղեցի, նորոգեց Արզնայի կաթողիկոսարանը, հիմնեց այնտեղ մատենադարան, հաստատեց հայոց առաջնորդական վիճակներ Ասորոց Անտիոք, Տարսոն և Սուրեն քաղաքներում, գրեց ընդարձակ մի թուղթ՝ Սեբաստիոյ մեաբա-

պոլիտին, և մի ուրիշ թուղթ էլ գրել տվեց Սամուէլ Կամրջաձորեցուն առ Թէոդորոս մետրապոլիտ Մելիտաինոյ, երբ սրա՛ն ո սկսեցին հալածել հայերին՝ կրօնի համար: Իր մի կոնդակը (անշուշտ կեղծ)՝ Բարկէն եպիսկոպոսին Նախավայի վանքին առաջնորդ նշանակելու համար՝ տպված է Արքտ. 1868, էջ 31—34:— Ասող. Գ. Ը, Թ, Ի, Իա. Ուսն. 38—40. Մխ. այրիվ. 21. Օրբ. Ժմ. 11, 12. Միխ. աս. Իթ (= Իը). Յայսմ. մայ. 27. Սմբ. պտմ. 41, 42. Սամ. անեց. 101. Քհնսպ. 272. Ուխտ. Ա. ա. Օրբ. ծբ, հա. Կիր. 50. Վրդ. խը. Մխ. անեց. դ. Մին. համդ. 33.—սեռ. Խաչկայ՝ Գիրք թղ. ձգ. Ասող. Գ. Թ, Ժթ, Իա, Լա, Լբ. Լմբ. մատ. 535. Սամ. անեց. 103. Օրբ. Ժմ. 11.—Չարբ. Հին դպր. 549—50. Թրգմ. 338. Սեղրակեան, Հայ. եկեղ. պատկերրգ. 123—7:

— 5. Խաչիկ, որդի Եղիա քահանայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 986 թ.—Չեռ. Սանաս. 1 բ:

— 6. Խաչիկ, թագավոր Արծրունեաց, տես Գուրդեն Խաչիկ № 21:

— 7. Խաչիկ Խուլ, Արծրունի, Իշխան Վասպուրականի Թոռնաւան գավառի, հայր Իշխանի, Հասանի և Ճնճղուկի, պապ Կիլիկիոյ Ապլզարիպ Իշխանի: Թոռնաւանը գտնվելով հունաց Իշխանութան տակ, Խուլ Խաչիկն էլ հունաց կայսեր վասալներէց էր: Թուրքերը արշավեցին Թոռնաւանի վրա. այդ միջոցին Հասանը և Ճնճղուկը զորքով Պոլիս էին գնացել, Խաչիկն էլ Թոռնաւանում չէր, այլ իր որդի 15 ամյա Իշխանիկի հետ ուրիշ տեղ էր գտնվում: Լսելով թուրքերի արշավանքը՝ Խուլ Խաչիկը շատ շուտ փոթվեց, որովհետև որդիքը Պոլսումն էին, ինքը ծեր, զորք էլ չուներ: Այնու ամենայնիվ 70 հոգի վերցրեց, որպէս տանը փակեց և արշավեց թշնամու դեմ: Իր փոքրիկ խմբով՝ այնպիսի քաջագործութուններ գործեց նա երիտասարդի նման, որ սարսափ ազդեց բոլորին: Այդ միջոցին, հոր արժանավոր որդին, 15 ամյա պատանի Իշխանիկը, երկու ծառա վերցրած՝ շտապեց պատերազմի դաշտը: Այդ երբ տեսավ հայրը, շվարեց մնաց, որովհետև որդին դեռ պատերազմ չէր տեսած: Սակայն Իշխանիկը՝ փորձառու զինվորականի նման, հարձակվեց թշնամիների վրա: Թուրքերը տեսնելով անփորձ պատանուն, շրջապատեցին նրան և սպանեցին: Հայրը տեսնելով սիրելի որդու մահը, թուրը ձեռքից ընկավ, ուշաթափվեց, թշնամիները հասան, սպանեցին, գավառը կողոպտեցին ու գնացին (1041 թ):— Ուսն. 90—92, Սմբ. պատմ. 59, 60.—սեռ. Խաչկայ՝ Վրդ. Կ. Ուսն.

219.—Խաչիկայ՝ Ուսն. 91.—Չամչ. Բ. 923—4. Յուշիկք Բ. 433—56.—Խուլ Խաչիկի՝ անունով մի գեղեցիկ պատմվածք ունի Ս. Բամաշխանը Թիֆլիս 1894, 1905:

— 8. Խաչիկ (Տէր), ուղեկից եղավ Պետրոս Գետադարձին՝ երբ նա գնում էր Պոլիս՝ 1047 թ.—Ուսն. 105:

— 9. Խաչիկ Բ. Անեցի, կաթուղիկոս հայոց «1058—1065 թ»։ Պետրոս Գետադարձ կաթուղիկոսի քեռորդին էր: Նրա հետ միասին՝ կաթուղիկոս տիտղոսով հիշված է Գագիկ Բ-ի արձանագրութան մեջ՝ Մրհնում, 1041 թ. (Շիրակ 139): Երբ հուլնեքը Պետրոսին բանտարկեցին Խաղտոյառհում, սրան էլ բանտարկեցին Սեքար բերդում («1047 թ»): Եվ երբ Պետրոսը բանտից Պոլիս ուղարկվեց, Խաչիկին իր փոխարեն կաթուղիկոս ձեռնադրեց «1047 թ»։ Հիշատակված է որ ՇՁ=1057! Թվին նըստում էր Թաւրուրի վանքում (Չեռ. Դադեան, Ա. 7 բ և Շողակաթ 193): Պետրոսի կենդանութան ժամանակ իբր փոխանորդ կամ աթոռակից էր. իսկ նրա մահվամբ («1058 թ»), գարձավ գերեզման: Սեբաստիա էր գտնվում, երբ կանչվեց Պոլիս, ուր կրեք տարի աքսոր մնաց («1059—62 թ»): Ազատվեց փրկանքով, վերագործավ ու նստավ իբրև արգելական՝ Փոքր-Հայքի Թաւրուր (Տարէնտէ) ավանը, ուր մեռավ թշվառութան մեջ «1065 թ»։— Մխ. անեց. դ. Լաստ. Ժ, Ժդ. Մխ. այրիվ. 21. Օրբ. հա. Կիր. 54. Վրդ. ծե. Ուսն. 104, 127, 137—8, 153—4. Սամ. անեց. 111—2. Միխ. աս. Իթ (= Իը). Լմբ. մատ. 535. Յայսմ. յուլ. 30. Սմբ. պտմ. 71, 75, 78. Մին. համդ. 119. Առաք. պտմ. 480—481.—Խաչատուր՝ Յայսմ. յուլ. 30.—սեռ. Խաչկայ՝ Լաստ. Ժ. Ուսն. 155. Սամ անեց. 113:

— 10. Խաչիկ վարդապետ, նշանավոր երաժիշտ. Թաղվել է Կամրջաձորում (նախ քան 1093 թ).—սեռ. Խաչկայ՝ Ուսն. 244:

— 11. Խաչիկ, առաջնորդ Յովհաննավանքի, 1171 թ.—Չքրտարկ. Գ. 30, Այրարատ 166, 175:

— 12. Խաչիկ եպիսկոպոս Նախճաւանի, անդամ Հոռմկլայի կրօնական ժողովի «1179 թ»։—Շնորհ. պտմ. 199:

— 13. Խաչիկ ոմն, որ իր և իր ծնողների հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրել Մշոյ Առաքելոց վանքի պարսպից դուրս, 1182 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 233:

— 14. Խաչիկ կրօնավոր Դանշաւցի (Խլաթ), նվիրատու ձեռագրի, 1204 թ.—Հայապ. 450:

— 15. Խաչիկ ճգն, որ մի արտ է նվիրել Բագարանի Մայր

եկեղեցուն, 1224 թ.—Արձ. Այրարատ 67, Սարգիսեան, Տեղագր. էջ 203:

— 16. Խաչիկ Արճիշեցի, բարեգործ մարդ էր. իր որդի Կոստանդինի հետ՝ Արճէշի երկրաշարժի ժամանակ փլատակները տակ մնաց ու մեռավ, 1275 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 427, Հայասպ. էջ 477:

— 17. Խաչիկ կրոնավոր, իր ծնողների հիշատակին կանգնեցրել է մի խաչքար՝ Վայոց ձորի Խաչիկ գյուղում, 1281 թ.—Սիրական 172:

— 18. Խաչիկ, քեռայր Տէր Արրահամի, որ Քաջբերունեաց գավառի տեսուչն էր և Արճէշում մի քանի եկեղեցիներ շինեց, ինչպես արձանագրում է ինքը 1291 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 268:

— 19. Խաչիկ ոմն, որ մի այգի է նվիրել Արճէշի մի եկեղեցուն, ինչպես հիշվում է նույն արձանագրութեան մեջ 1291 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 268:

— 20. Խաչիկ քահանայ, «որ զոսկին երես, որ զքարտէղն գնեց» Մխիթար քահանան, արտագրելու համար Աւետարանը՝ Որոտանի Աղիտու վանքում, 1296 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 201:

— 21. Խաչիկ քահանա, ուսուցիչ Յովհաննէս քահանայի, որ օրինակեց մի Աւետարան՝ Ս. Գէորգ եկեղեցու համար, 1298 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 335:

— 22. Խաչիկ, կանգնեցրել է մի խաչքար՝ ի հիշատակ իր հորեղբոր Պետրոսի, որ Վարագայ վանքի առաջնորդն էր, 1303 թ.—Ազգագր. հանդ. ԻԱ, 62:

— 23. Խաչիկ վարդապետ, վաճառեց 1304 թվին Վժանում գրված մի Աւետարան՝ Մխիթար քահանային, 1318 թ.—Ձեռ., Սևան. 8՝ բ:

— 24. Խաչիկ, որդի Մկրտիչ քահանայի և եղբայր Կարապետ գրչի, որ օրինակեց ճառընտիրը Աղթամարում, 1389 թըվին.—Ձեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 765):

— 25. Խաչիկ, որդի Մկրտիչ քահանայի և եղբայր Չաքարի կրոնավորի, որ օրինակեց Աւետարանը Դանիէլ տանուտիրոջ համար՝ Աղթամար, 1599 թ.—Ձեռ. Վասպ. 235:

— 26. Խաչիկ, որդի Շամոյի և եղբայր տանուտեր Դազարի, որ Վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1418 թ.—Ձեռ. Վասպ. 307, Նոտարք 57:

— 27. Խաչիկ, հայր Թումայ կրոնավոր գրչի, որ Աղթա-

մարում օրինակեց Ճաշոցը Յովհաննէս կրոնավորի համար, որ և նվիրեց Վարագայ վանքին, 1421 թ.—Նոտարք 67:

— 28. Խաչիկ, որդի Ամիր Սարգիսի և եղբայր Ոստանցի էվատշայի, որ Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, և նվիրեց Վառնիշատ գյուղի Եղիշէ վարդապետ վանքին, 1428 թ.—Ձեռ. Վասպ. 355:

— 29. Խաչիկ, միաբան Աղթամարայ վանքի, հիշված է 1441 թ.—Նոտարք 127, Ձեռ. Վասպ. 384:

— 30. Խաչիկ, հայր Հայրապետ արեղա գրչի, որ Մինապետ Թումայի քրոջ որդին էր և Գաւաշեցի Դուզիկ Թումայի համար գրեց Աղթամարում մի Աւետարան, 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 388:

— 31. Խաչիկ, որի անունով կա մի խաչքար 1462 թվից և այժմ գտնվում է Նոր-Նախիջևանի Ս. Թորոս եկեղեցու բակում.—Ազգագր. հանդ. է. 58:

— 32. Խաչիկ, հայր Մխիթար կրոնավորի, որ Չաքարի... գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1487 թ.—Ձեռ. Վասպ. 506:

— 33. Խաչիկ, որդի Շիրինի՝ հորեղբոր Սիրատանի, որ Կոստանդի Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայսմաուրբ, 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

— 34. Խաչիկ Կաֆացի, տաղասաց ժՁ դարու.—Յուշիկք Բ. 125:

— Գրված է Խեչիկ 1666 թ. (Ձեռ. Վասպ. 928):

† ԽԱԶԻԿԱՅ, ար. < հյ. խաչ բառից, ինչպես ունինք աչիկայ, լուսնկայ, պարզկայ: Անսովոր անուն է: Այս անունով ունինք միայն՝

— Խաչիկայ տաղասաց ժԸ դարու. գրել է «Ոտանաւոր ի վերայ էջմիածնայ նուիրակ Մովսէս արքեպիսկոպոսին, որ ուրացաւ ի մեծն Պօլիս».—Տաշեան, Ցուց. 462:

† ԽԱԶԻՊԱՊ, ար. < հյ. խաչ և պապ բառերից. հմմտ. Խաչեղբայր: Հիշվում է Երևանի մելիք Խաչիպապ ոմն 1747 թ. (Ազգագր. 2961, Չամչ. Գ. 837) և Խեչիբաբ ձևով էլ՝ 1714 թ. (Չամբրըք 287):

† ԽԱԶԻԱՔՈՒՆ իգ. < հյ. խաչ+խաբուն բառերից: Հիշատակվում է Խաչաքուն ոմն դուստր վարպետ Սուլէյմանի 1654 թ. (Ձեռ. Հայէպի 127), որ ապա օժիվով դարձավ Տէր Սողոմոն քահանա՝ 1661 թ. (անդ 75): Երկու տեղումն էլ հիշված է նույն

Խաչխաթունը: Ուրիշ տեղ չկա այս անունը, բայց այժմ գործածական է Նոր-Ջուղայում:

† ԽԱԶՄԱՆ, ար. կրճատված է Խաչմանուկ ձևից, ինչպես ունինք Քուխմանուկ և սրանից կրճատված Քուխման: Մի անգամ գտնուում եմ Խաչման ձևը՝ 1693 թ. (Ձեռ. Վասպ. 980):

† ԽԱԶՄԵԼԻԿ, իգ. < հյ. խաչ+արաբ. ملك melik «թագավոր» կամ ملك melek «հրեշտակ» բառերից: Անսովոր անուն: Մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակության մեջ, որ գտնվում է Քէոզոսիայի թանգարանում պահվող մի քարի վրա (Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. 39):

† ԽԱԶՈՏ, ար. < հյ. խաչ բառից. բայց հայտնի չէ թե ի՞նչ է -ստ վերջավորութունը: Կարող է լինել -ստ մասնիկը (ըստ որում կա նաև Խաչստ ձևը), բայց իմաստի կողմից անհարմար է թվում (իբր «խաչաւտ, խաչով լիքը»?): Կարելի է բացատրել նաև -ստ, -ստն բառից. իբրև թե «խաչի ոտքը»: Ավանդված է միայն ժԳ դարից:

— 1. Խաչստ Շեխանց, իր կնոջ՝ Աւագ տիկնոջ հետ միասին՝ Անի մայրաքաղաքում, Տիգրանանց զոան մոտ ունեցած իրենց տունն ու խանութը նվիրել են Խժկոնից Ս. Սարգիս եկեղեցուն, 1221 թ.:—Արձ. Շիրակ 128:

— 2. Խաչուտ, քահանա Դսեղի. մեռել է 1245 թ. մնում է իր տապանաքարը Դսեղում, հետևյալ արձանագրությամբ. «Խաչուտի քահանայի ՈՂԴ»:—Յարութիւնեան, Ներս. դպր. սաների Ա ճնարհ. 17:

— 3. Խաչստ, հայր Սարգսի, որ Բագնայրին նվիրել է «ձիթահնաց աղցաւզի քար» և տարեկան 5 լիտր ձեթ, 1260 ական թվերին:—Արձ. Շիրակ 122 (թեև թվական չէ դրված, բայց որովհետև նվերը եղել է Արրահամ վանահոր ժամանակ, որ հիշվում է 1262 թվին, ուստի մեծ էլ դրինք 1260 ական թվերին):

— Անթվական են Խաչստ՝ Արջոյաոփճի արձանագրության մեջ (Շիրակ 123) և Բագնայրի արձանագրության մեջ (Շիրակ, էջ 120):

† ԽԱԶՈՒԿ, ար. < հյ. խաչ բառից՝ այլ ձևով փաղաքական, իբրև Խաչիկ: Հիշված է 1560 թ. (Տաշեան, Ցուց. 314), 1578 թ. (Կրպտ. եպս.՝ Դովեանք 188 Խաչսար ձևով. իսկ նույնը Ձեռ. Վասպ. 11 Խաչար), 1608 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 696): Այժմ գործածական է Համշէնցոց մեջ Խաչօկ ձևով: Սրանից է Խաչուկեմք ազգանունը, որ հիշում է ԵրՄմ. չէլ. օրագր. էջ 224 (1657 թվից):

Անթվական են Խաչուկ (Manus. brit. mus. 58 p) և ուրիշ մի քանի տեղ:

† ԽԱԶՈՒՄ, ար. < հյ. խաչում «խաչելութիւն» բառից. ձևի համար հսկայ. Համբարձում, Երևում: Հիշատակված է 1506 թ. (Տաշեան, Ցուց. 55), 1507 թ. (Կամենից 161), 1551 թ. (Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 531), և անթվական մի արձանագրության եանց՝ Գեղարքունի 531), և անթվական մի արձանագրության եանց, որ գտնվում է Հերհերի եկեղեցու արևմտյան զոան ճակատին (Սիսական 111): Սրա հետ նույն է նաև Խեչում, որ հիշված է 1657 թ. (Bodleian 15) և 1735 թ. (Ջամբո 172), որից և Խեչումեան ազգանունը (Կովկաս):—Այս ձևերը չուղեցի կցել Շահում, Թաջում, Մելքում անունների հետ և դնել թրք. um «իմ» ստացական մասնիկով կազմված, որովհետև սրանք ամբողջապես օտար բառեր են, իսկ խաչ բնիկ հայ բառ լինելով՝ չէր կարող ստանալ թուրքերեն մասնիկ:

† ԽԱԶՊԱԳ, ար. < հյ. խաչ+պապ բառերից. հիշված է 1819 թ. (Քոսեան, Հայք ի Չմիւռն. Բ. 90). կա նաև Խաչպապա ոմն՝ Բիւր. 1898, 625 p (թվականն անհայտ):

† ԽԱԶՔՕ, ար. < հյ. Խաչիկ անունից, լեհական -ko փաղաքական մասնիկով: Գործածական էր Լեհահայոց մեջ: Հնագույն վկայությունն է՝

— 1. Խաչքօ եկեղեցական. Եաշի (Ռուսիինա) հայոց եկեղեցու հիմնադիրներից մին, 1395 թ.—Տան, Արևել. Հայք, էջ 7:

— 2. Խաչքօ ձևով հիշված է 1506 թ. (Տաշեան, Ցուց. 55): Հսկայ. նաև՝

— 3. Cristko, դատավոր Հայոց Լեհաստանի, 1445—1465 թ.—REA 7, 71:

ԽԱՌԻԿ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված 1710 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ. 1925, 580):—Արդյոք վրիպակ չէ՞ փխ. Խասիկ:

*ԽԱՍԱԳԻԻԼ, իգ. < արաբ. خاس xās : թրք. xas «ընտիր, ազնիվ տեսակի»+պրս. ք gul «վարդ» բառերից: Գործածական է այժմ Ղարաբաղում (որի կրճատ ձևն է Խա՝սա) և Ջանգեղում (Խասիթկա ձևով):

*ԽԱՍԱՆՆԱ, իգ. < թրք. خاس xas «ընտիր, ազնիվ»+ anne «մայրիկ» բառերից: Մի անգամ գտնուում եմ հիշատակված ժԵ դարում:

— Խաստճնա, դուստր Աստուածատուրի և քույր Խղարահի,

որ Կեսարիայում, Յովհաննէս. Երզնկացուն գրել տվեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Rapport Belgique 34:

***ԽԱՍԲէԳ**, ար. < թրք. خاس xas «ընտիր, ազնիվ»+«: beg «իշխան» բառերից. հետին տառադարձությամբ գրված է *Սասպէկ*, բայց կա նաև *խասպակ*:

— 1. *խասպակ*, քնոի գրիչ Յակոբ սարկավազի, որ օրինակել է Կիւրդի «Կոչումն ընծայութեան» գիրքը. մեռած էր 1358-ից քիչ առաջ:—*Ձեռ. Թաւր.* 28 ր:

— 2. *խասպակ սարկավազ*, որդի մղտեսի Մելիքշահի և եղբայր մղտեսի Մանուկի, որ Կեսարիայում գրել տվեց մի Ճաշոց 1484 թ.—Ալլոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1849:

— *խասպակ հիշված է նաև 1576 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 470) և անթվական մի հիշատակարանում՝ Թորոս աղբ. Բ. 335—7 (Սասքէկ ձևով):*

— 3. *խասպակ երեց, տաղասաց. 1610—1686 (թ. գործել է իբրև ուսուցիչ, գրիչ, ծաղկող և կազմող, ժամանակակիցներէից կոչվել է «փիլիսոփայ ներհուն» «բնածին միտք» ևն (Պետրոսյան, Հմտ. Բիրլիոգր. էջ 195). ունի երգեր 1662—71 թվերից, որոնք տես Կոստանեան, Նոր ժող. Գ. 15. իր տաղերից նշանավոր են՝ Արի որ պաղչան մտնունք, Գլուխ հանուրց ազգին կանանց, Ե՛կ սիրելիս, ուրախասցուք, Տաճար լուսեղէն ևն (էջմիածին, 1944, № 1, էջ 40 ա): Բուն անունն է Սաչատուր Կաֆայեցի, քահանա, ուստի խասպակ կամ մականունն է և կամ աշխարհական անունը: Իր մասին բավական ընդարձակ խոսում են Պատուրեան, Իրցաւան, Պուքրէշ 1923, Ա. էջ 138—142 և Ակինեան ՀԱ 1935, 336—344: Պետք չէ շփոթել տարեգիր Սաչատուր Կաֆայեցու հետ, որ նույնպես քահանա է՝ ժէ դարից, և որի աշխարհական անունն էր խաչգուզ Այս անունը կրել է նա մինչև 1624 թ. (ՄԱԶԳՌՈՒՄ անունը ծագում է բնականաբար հյւխաչ+գուզ «գանգուր» բառերից. բայց անհասկանալի է թե ի՞նչ կապ ունի գուզը խաչի հետ: խաչգուզ անունը որ գործածական է եղել Խրիմում, պահվում է այժմ էլ Նոր-Նախիջևանում, բայց միայն Սաչգուզեան ազգանվան մեջ):*

***ԽԱՍԻԿ**, իգ. և ար. < թրք. خاس xas «ընտիր, ազնիվ» բառի զգվական ձևն է: Հիշատակված է ժԵ—ժՁ դարերում:

— 1. *խասիկ (սեռ. Սասկանն), կին Աստուածատուրի, որ գնեց մի հին Աւետարան՝ 1488 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 492:*

— 2. *խասիկ, կին պարոն Վարդի՝ եղբոր Սիրատանի, որ*

Կեսարիոյ Մանտիսոն գլուղում գրել տվեց մի Յայմաւուրք, 1495 թ.—Ալլոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

— *խասիկ՝ իբրև ար. հիշված է նաև 1563 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 49 ք) և իբրև իգ. անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 9 ա):*

ԽԱՍԻՆՁՈՒ, այս բառը Անիի արձանագրությանց մեջ, ըստ Մառ REA 1, 406 հատուկ անուն չէ, այլ արար. خاس xāss+մոնգոլ. inju, enju «խնքնազուխ»:

ԽԱՍԼԱՐԻՆԴ, իգ. անսովոր անուն. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է մի անգամ մի խաչքարի վրա 1653 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 622:

***ԽԱՍԽԱԹՈՒՆ**, իգ. < արար. خاس xāss > թրք. xas «ընտիր, ազնիվ»+xatun բառերից: Հիշատակված է ժԵ—ժԷ դարերում. հնագույնն է 1497 թ.՝ Ներքին-Ազուլխի (Դաշտ) մի խաչքարի վրա (Ազգագր. հանդ. ժԱ. 313), ապա 1576 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 314, գրված խալստաուուն և խասլաթուն ձևերով), 1623 թ. (Արցախ 123), 1630 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 776), ժէ դար (Ալիշան՝ Կամենից 19) և անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 43 ք):

***ԽԱՍՄԱՄԱ**, իգ, < արար. خاس xāss > թրք. xas «ազնիվ, ընտիր»+մամա «մայր» բառերից: Հիշված է մի անգամ 1588 թ. (Նշխ. մատ. 46):

***ԽԱՍՄԵԼԻԲ**, իգ. < արար. خاس xāss > թրք. xas «ընտիր, ազնիվ»+արար. ملك melik «թագավոր» բառերից: Հիշատակված է ժԴ—ժԷ դարերում:

— 1. *խասմելիբ, քույր Սասպէկի և մորաքույր Յակոբ սարկավազի, որ օրինակեց Կիւրդի «Կոչումն ընծայութեան» գիրքը 1358 թ.—Ձեռ. Թաւր. 28 ր:*

— 2. *խասմելիբ ոմն, հիշված 1365 թ.—Bodleian 133:*
— *խասմելիբ հիշված է նաև 1506 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 79), 1593 թ. (անդ 194), 1621 թ. (Ակինեան, Հինգ պանդուխտ տաղաս. 122):*

***ԽԱՍՍԱ**, ար. < արար. خاس xāssa «հատուկ, մաքուր, արքունական, ավագանի ևն»: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ժԵ դարում:

— *խասսա, որդի Ապուլի, ստացալ մի հին Աւետարան, 1441 թ.—Manus. brit. mus. 3 ր:*

ԽԱՏԱՊ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

— 1. Խատապ, որդի Եղիշի և Եղբորորդի Վեստ Սարգսի, իր եղբոր՝ Ազլհասանի հետ միասին մի այգի նվիրեց Տեկորի վանքին, 1033 թ.—Արձ. Շիրակ 127, Շողակաթ 180:

— 2. Խատապ հայ իշխան, զորավար: հուսայ Դիոգրինէս կայսեր բանակում. քաջությամբ կռվեց և սպանվեց Պարսից դեմ պատերազմում, 1071 թ.—Ուսն. 201 (Չամչ. Բ. 992 զրում է Խապատ):

ԽԱՏԵԹՈՒԹ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված է ԺԳ դարում:

— Խատեթուք, հոգևոր մայր Մխիթար քահանայի, որ Ուրտանի Աղիտու վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ 1296 թ.—Մմբատեանց՝ Երնշակ 201:

ԽԱՏԻ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված է 1728 թ. (Չեռ. Ազուլ.—Արրտ. 1911, 120):

*ԽԱՏԻՄԵԼԷՔ, իգ. < արաբ. خادق qadr «արժեք, արժանիք» + ملك melek «հրեշտակ» բառերից. ամբողջը նշանակում է «նա որ հրեշտակի արժանիքն ունի»: Մի անգամ գտնուում է հիշատակված ԺԵ դարում:

— Խատրիմեխի, կին Ղազարի և մայր Սարգիս կրոնավոր զրչի՝ 1435 թ.—Տաշեան, Ցուց. 760 (ցանկում գրված է Խատրամեխի):

ԽԱՐԱ, ար. (արդյոք թրք. چارا qara «սև» բառից է): Հիշատակված է ԺԸ դարում (Տաշեան, Ցուց. 469, 965):

*ԽԱՐԲ, ար. Թաթարական անուն է. օր. Ապուսայիդ որդի Խարպի, հաջորդ Խարբանդայի՝ 1316 թ. ըստ Սամ. անեց. շար. 166:—Տես և Ղարիբ:

— 1. Խարբ, որդի Սակուի. իր եղբայրների հետ՝ Շոռոթ գյուղը նվիրեց Տաթևի վանքին, 1026 թ.—սեռ. Խարբի՝ Օրբ. ծե:

— 2. Խարբ, որդի Գագիկ Բ-ի. երկու անգամ հիշում է Մագ. թղ. հգ. սեռ. Խարբի ձևով.—Կոստանեան, անդ՝ էջ 337 բ կարծում է հատուկ անուն և ուղ. դնում է Խարիբ: Ըստ իս հասարակ անուն է և նշանակում է «անառակ» (տես Արմ. բառ):—Գագիկի մեծ որդին կոչվում էր Յովհաննէս. մյուսները անհայտ են:

*ԽԱՐԻՍԻՄՈՍ, ար. < հուն. χαρισμός «շնորհ» բառից: Հիշատակված է մեր մեջ 1694 թ. (Այրարատ 236) և ավելի ուշ՝ Արբ. կրեռ. 35, 81, 83, 86, Սիսական 501:

*ԽԱՐԿՐԾԵԼ, ար. < վրաց. մխար-գրածի լեռկայնաբազուկ

բառից. մի անգամ գտնուում էմ հիշատակված անթվական մի հիշատակության մեջ՝ Չեռ. Թաւր. 73 բ:

*ԽԱՐՄԱՆԳՈՒԼ, իգ. < արս. خارمان xirman (> թրք. خارمان xarman) «կալ» + ք ըսվարդ բառերից. ամբողջը նշանակում է «կալի վարդ»: Մի անգամ գտնուում էմ գործածված 1544 թ. (Չեռ. վասպ. 286):

ԽԱՐՈՆ, ար. < արդյոք Անարուն անունից: Մի անգամ հիշված է մի իրաչարի արձանագրության մեջ՝ 1740 թ.—Սիսական 179 ա:

ԽԱՐՈՒՄ, ար. ծագումն անհայտ: Մի անգամ հիշվում է 1742 թ. պարոն Խարում Արսամախանց իշխանը, որ Պարսից Թահմազ շահի հրամանով սպանվեց (Չամչ. Կ. 816):

† ԽԱՐՏԵԱՇ, ար. և իգ. < ի. խարտեաշ բառն է, որ դարձել է անձնանուն, ինչպես Անուկ, Կոնույ, Հիշատակված է երկու անգամ, բայց երկուսն էլ անթվական: Առաջինը՝ Չեռ. վասպ. 118 ար. սեռ. «փեսային՝ Խարտշին», երկրորդը՝ անդ 274 իգ. «զկողակիցն՝ զՍարտիշն» ձևով:

ԽԱԻԼՊԷԿ, ար. վերջին մասն է թրք. heç «բեզ». բայց առաջին մասի ձևն ու ծագումը անստույգ: Մի անգամ հիշատակված է 1507 թ. (Կամենից 161): Թերևս թրք. چاق «վաշտ»:

ԽԱԻՈՒԹ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է մի անգամ անսովոր և անսակահալի ձևով՝ Բորչալուի Կուրթան գյուղի անթվական մի արձանագրության մեջ. «եւ Խաութի կնոջ իմ որ կոչի Տիրամայր». այս ձևով նաև հորը համար ասում է «հար իմոյ Մխիթարայ. որ Պապ կոչի»:

*ԽԱԻՌԱԶ, որ և Խաուա և Խաուաժ, ար. < արս. خورس خورس «աջոտաղ, աքլոր» բառից, որ թաթարերենում ձևափոխվելով՝ այս վրձակում հասել է մեզ՝ Թրք. արտասանվում է այժմ خوروز. կերպիցերեն դարձել է خوراز quraz (տես Byazarov, II. 74) և նույն իսկ մեր մեջ գրված կա Խաուա (այսպես՝ Հաղբառի մեծ տաճարի ժողտան գերկամանների շարքում Խոուա-Հասան, անթվական. տես Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 80, Երզնկեանց, Հնար. տեղագր. 22—23, Ազգագր. հանդ. է, 400—401):

— 1. Խաուա Ա. իշխանաց իշխան, որդի Ամիր-Սարգսի, մորեղբորորդի Չաքարէ և Իւանէ սպասալարների, դաստիարակ եղավ Շահնշահ մեծի և ապա նրա որդի Չաքարիայի: Իգնատիոս զրչին զրել տվեց Բագնայրի նշանավոր Աւետարանը 1212—23 թվերին:—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 16, Շողակաթ 199, Խաղ-

բակեանք 14: Կոչվում է Մեծ Խաւուազ՝ զանազանելու համար հաջորդից, որդին է Սասնայ, Թոռն է Խաւուազ (№ 2), Թոռնորդին Սասնայ, ինչպես հիշված է Բագնայրի 1262 թվի արձանագրու- թյան մեջ՝ Շիրակ 116:

— 2. Խաւուազ Բ. որդի Սասնայի, Թոռն նախորդի. գրված է նաև Խաւուաս, Խաւուսժ. կինն է Խաթուն, որդին Սասնայ, որ կես տարեկան վախճանվեց: Նրա հիշատակին՝ այս Խաւուասը իր պապի Թողած հողերը և երկու ճորտ նվեր տվեց Բագնայրին, ինչպես հիշատակում է ինքը 1229, 1262 և 1266 թվերի արձա- նագրությանց մեջ՝ Շիրակ 116:—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 18, Պաղրակեանք 14:

*ԽԱՓԼԱՆ, ար. < Թրք. قاپلان qaplan (ժղ. խափլան) «վագր» բառից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1693 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 365):

*ԽԱՔԱՆ, ար. < արաբ. خاقان xāqān «կայսր Չինաց», որ մոնղոլական ծագում ունի: Մեր մեջ իբրև հասարակ անուն հիշ- ված է է դարից (անս Սեր. էջ 33, 67, 69):

— 1. Խափան (կամ Խական) Գնթունի, հայր Հասանի և Թերես մեծ հայր (պապ) Աշոտ և Վասակ Գնթունի եղբայրների: Հասան Գնթունին Օղուզլու գյուղում կանգնեցրել է մի նշանա- վոր եկեղեցի: Արձանագրությունը անթվական է, բայց համար- վում է Թ դարից:—Շիրակ 15, Այրարատ 248 ք, Սարգիսեան, Տեղագր. 174, Բժշկեան, Ճանապ. Ի Լեհ. 81:

— Խափան, իբրև իգ. անուն հիշված է 1716 թ. (Bodleian, էջ 15):

*ԽԴԼԻՐ, ար. < արաբ. خادير Xādair որ մի մարգարեի ա- նունն է: Մեր մեջ հիշատակված է ԺԶ—ԺԸ դարերում. հաճախ Խղրշառ անվան կրճատումն է: Հնագույն վկայությունն է Խղրը 1576 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 358), ապա գալիս են 1595 թ. (Ma- nus. brit. mus. 271 ա), Խղր 1602 թ. (Նաթանեան, Տեղեկ. Սե- բաստ. 85), Խղրը 1622 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 293 ա), 1636 թ. (անդ 355 ք), Խղրը 1658 (Տաշեան, Ցուց. 923), սեռ. Խղրքիմ 1699 թ. (Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1926, 238), սեռ. Խղրի 1703 թ. կամ ավելի ուշ (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 108): Ժողովրդական ձևով է սեռ. Խղրալիմ (կարդա՛ն Խղրօին), անթվական ուսակալեղու մի հիշատա- կարանում (Ձեռ. Վասպ. 532): Սրանից է՞ Խղրեան զզգանունը:

*ԽԴՐԱԼԻ, ար. < Խղր և Բալի անուններից, որոնք տես առանձին: Հմմտ. նաև Խղրշահ: Հիշված է այս գրչությամբ 1598

թ. (Հայ-Վենետ. 405). Իսկ արևմտեան տառադարձությամբ ու- նինք՝

— 1. Խղրըպալի կեսարացի, գրել տվեց մի Աւետարան, Գրիգոր քահանա Տումարծացուն, և նվիրեց Ս. Գրիգոր Նիւսա- ցու վանքին, 1206 թ.—Ձեռ. Կես. սարգ. էջ 9 ք: (Թվականը այսքան շուտ անկարելի է. ուստի պետք է ենթադրել թե ՌԾԵ = 1206) կարդալու է ՌԾԵ = 1606):

*ԽԴՐԼԷՍ, ար. < արաբ. خادير ul-yās (ոսկ. խըտ- րէլէզ) «Ս. Գէորդի տոնը» բառից: Իբրև անձնանուն գործածված եմ գտնում 1624 թ. (Տաշեան, Ցուց. 916):

*ԽԴՐՇԱԼ, ար. < վերի Խղրք. մարգարեի անունից + պրս. 𐎧𐎡𐎴 «Քաղաք»: Սրա կրճատ ձևն է Խղրիշ: Գործածված է ԺԵ—ԺԷ դարերում:

— 1. Խղրշալ, հոգեորդի էվաչայի, որ Տրպպիզոնում գնեց մի հին Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 486:

— 2. Խղրշալ, որդի նույն էվաչայի.—անդ:

— 3. Խղրշալ, որդի Սաչրեսի և հանգուցյալ եղբայր նույն էվաչայի, 1425 թ.—անդ:

— 4. Խղրշառ, որդի Պլտուխի և եղբայր Դանիէլ արեղա- յի, որ գնեց Քարոզգիրքը՝ 1425 թ.—Ձեռ. Պետերբ. (ՀԱ 1892, 83 ա): Թվում է թե սրա հետ նույն է՝

— 5. Խղրշա, որդի Պոռուզի, հարազատ եղբայր Դանիէլ կրոնավորի, որ Մաղարդի վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1427 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 414:

— 6. Խղրշալ, որդի Աստուածատրի և եղբայր մահտեսի Ստեփանոսի, որ ստացավ մի Յայսմաուրք 1457 թ.—Ձեռ. Քաւր. 102—5:

— 7. Խղրշալ, որդի Վարդանի և եղբայր էղլշահի, որ ստա- ցավ մի Աւետարան, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 472—3:

— 8. Խղրշա, որդի Աստուածատրի. կեսարիայում, Յով- հաննէս Երզնկացուն գրել տվեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Rap- port Belgique 34:

— 9. Խիդիրշահ, որի անունով մի խաչքար է կանգնեցրած Ճղնայում, 1477 թ.—Ազգագր. հանդ. ԺԱ. 321—2:

— 10. Խղրշալ Վանեցի, խոջա և տանուտեր, որդի Թու- մայի և եղբայր Աստմի, Քարիմշայի և Միրիջանի, որոնցից ա- ուջին երկուսի հետ միասին, Վանում, Ազարիա երեցին գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1484 թ.: Այս Խղրշահը ամուսնացած էր

երեք անգամ. առաջին կինն էր Աղութ, երկրորդը Անիփաշա և այս երկուսի մահից հետո Բէկիխաթուն: Որդիքն են Սմբատ, Միրաք, Սուլթանղուլի:—Ձեռ. Վասպ. 495—8:

— 11. Խորշալ, հիշված է Ներքին Ազուլիսի մի իրաչարի վրա, 1497 թ.:—Ազգագր. հանդ. ԺԱ, 313:

— 12. Խոտորշալ, փեսա Ղարիպ խաթունի, որ Գողթան Բուստայ անապատում գրիչ տվեց Աւետարանը 1484 թ.:—Սմբատեանց՝ Երնջակ 276:

— 13. Խորշալ, փեսա Մանուկի, որ Կեսարիայում գրել տվեց Ճաշոցը՝ 1494 թ.:—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1849:

— 14. Խըղըրշալ, մանուկ, նոր նահատակ. պատանի էր. հեռու տեղից նոր էր դեռ պանդխտել Մարսուան, տաճիկները զրպարտեցին թե «հայհոյել է»: Շատ աղաչեց Խորշահը,

Թէ «թողէ՛ք զիս պահ մի ձեռաց,
Խիստ ճամփուհերիք եմ դադրած,
Դեռ եմ եկեր հեռու տեղաց»:

Մեծ կաշառք խոստանալով՝ բռնադատեցին մահմեդական դառնալ և երբ մերժեց՝

Բերին ձգեցին զսուրբն կրակին,
Երկու ձեռուներ յիտին կապած,
Ձինչ որ պիւլպիւնն ի վրայ վարդին,
Կու շրջմըջէր կամաց կամաց:
Անոնց լուսուն նա տիրացաւ,
Ի մէջ կրակին որ նա դիմացաւ,
Միթէ հօրէ նա չէ՞ր եղել.
Կամ ի մօրէ նա չէ՞ր ծներ:

Այսպես, իարուկի վրա այրվելով նահատակվեց Խորշահը՝ «1541 թ»: Իր նահատակութեան պատմութիւնը մի ոտանավորով գրեց Մեծպարոն անուն տաղասացը, որից էլ զբինք վերի տները: Ամբողջը տես Ն:ր վկ. 376—382. հմմտ. Չամչեան, Գ. 516, Ձեռ. Վենետ. Բ. 977:

— 15. Ստացել է Խնդիրշալ ձևը և կա այս անունով մի վարդապետ Կիպրոսում 1578 թ.:—Ձեռ. Վենետ. Ա. 560,

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակութիւններ են Խորշա

1591 թ. (Ձեռ. Զալէպի, Ա. 197), 1613 թ. (Ձեռ. Վասպ. 845), սեռ. կտրշին 1658 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 63 բ), կրճատ ձևով՝ Խորիշ 1696 թ. (Տաշեան, Յուլ. 591): Վերջինս ցույց է տալիս որ նույն անունից է Խտշեան ազգանունը (Տրապիզոն):

*ԽԴԲՁԱՆ, ար. < վերի Խորք անունից + ջան փաղաքշականով. գտնուած եմ մի անգամ հիշատակված 1664 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1924, 517):

ԽԵՂԵՆԵԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. վկայված է նախ ԺԱ դարում և գնում է մինչև ԺԷ դար:

— 1. Խեղեցեկ Ա. մեծ իշխան, ազգական Սենեքերիմ Արծրունու: Երբ այս Սենեքերիմը Վասպուրականը թողնելով՝ գաղթեց Սեբաստիա (1021 թ.), Խեղեցեկը գրավեց Ամիւկ բերդը և իր աթոռը այնտեղ հաստատեց.— Արծր. Դ. ժբ.— Խեղեցեկ՝ Հաւաք. 36 (ուր այս Խեղեցեկի որդիքն են համարվում Թոռնիկ իշխանը, Դաւիթ եպիսկոպոսը և Ստեփաննոս եպիսկոպոսը):

— 2. Խետեցեկ, տեր Ամիւկ բերդի, որ Շահի Արմէնը գրավեց 1132 թվին.— բց. Խետեցեկայ՝ Վրդ. հր (հրտը. էմինի՝ ի Հետեցեկայ).—Նույնը Մխ. այրիվ. 79 բց. ի Սալտեցեկայ, որին դնում է Ամուկի տեր և գրավողն էլ է էլտկուզ աթապակ 1151 թ.

— 3. Խետեցեկ, կոչված Արքայուն, որդի Ստեփանոս Ալուզի, իշխան Ամիւկ բերդի.— Արծր. Դ. ժբ.— սեռ. Խեղեցեկին՝ Արծր. Դ. ժբ.— Ըստ Ալիշան՝ Շնորհ. էջ 107 հիշված է 1199 թ.— Արու որդի չունենալով՝ իր դուստրը՝ Մարիամ ամուսնացրեց Սեֆեդին Արքայունի հետ, որին տվեց ամբողջ Աղթամարը (Արծր. յաւել.— սեռ. Խեղեցեկին՝ անդ.— Ակիսեան, Գաւազ. 38—9).— Իր կնոջ՝ Մարջանի հետ՝ Թեզանոյ շամբ կոչված կալվածք նվիրել է Հոռոմոսի վանքին՝ ՈՂԴ=1245 թ. (ըստ Արձ. Շիրակ 22, 26.— զբրված է Խետեցեկ):— Բայց ինչպես կարող է 1199 թվին իշխող դեռ 1245 թվին կենդանի լինել. ուստի կամ երկուսը տարբեր անձեր են և կամ ՈՂԴ=1245 պետք է կարդալ ՈՂԴ=1185:

— 4. Խեղեցեկ, տեր և իշխան Ամիւկ բերդի, հիշված ըստ Ալիշան՝ Շնորհ. 107՝ 1199 թվից «հարիւր տարի ալ վերջը», ուրեմն 1299 թվին:

— Խեղեցեկ անունը ավելի ուշ հիշված է կրճատ ձևով՝ Խեղեց 1544 թ. (Ձեռ. Վասպ. 108), Խետեց 1602 թ. (անդ 188 և Ակիսեան, Գաւազն. 128): Անթվական է Խետեց՝ Ձեռ. Թաւր. 74 ա: + ԽԵԼՈՔ, < հյ. Խելոք «բնաստուն» բառից. հմմտ. իր համարը՝ Սոֆիա:

— 1. Խելաւ, իր կնոջ Փոխան տիկնոջ հետ միասին՝ Տուրուբերանի Արգելանայ վանքում. Յակոբ զրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1294 թ. այդ միջոցին մեռավ Խելօքը և Աւետարանը ժառանգեց որդին Գոռըր:—Չեռ. Վասպ. 116—120:

— 2. Խելաւ, կին Մերուն քահանայի և մայր Խաչատուր սարկավազի, որ կազմեց Սարգիս քահանայի Ստում գրած Աւետարանը, 1336? թվին:—Չեռ. Վասպ. 185:

— 3. Խելօֆ, կին Կիրակոսի և մայր Խաչատուրի, որ Ստեփաննոս զրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1453 թ.:—Չեռ. Վասպ. էջ 419:

— 4. Խելաւ, գուսար տանուտեր Առաքելի, որ Գամաղիէի վանքում (Նիզան), Յովհաննես վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.:—Չեռ. Վասպ. 453, 455:

— 5. Խելօֆ, կին Ամոնի՝ որդւոյ Խոսրովի, որ Բունաշնում, Մխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.:—Չեռ. Վասպ. 486:

— 6. Խելօֆ, գուսար Հոփսիմէի, դստեր նույն Խոսրովի.— տնդ 485:

— 7. Խելօֆ, կին Հայրապետի՝ Թոռան նույն Խոսրովի.— տնդ 485:

— Խելօֆ իբր իգ. հիշված է նաև ԺԶ դար (Չեռ. Հալէպի, Բ. 135 ա) և անթվական (Bodleian 27):

Խեմշիմ տես Խրիմշահ:

Խեշա տես Հեշայ:

ԽեՍԱՐ, ար. ծագումն անհայտ: Հիշված է մի անգամ՝ 1560 թ. (Սկսար ձևով), Յովսէփեան, Խաղապեանք 250:

ԽեՔՄԱՆ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված է անթվական մի հիշատակության մեջ՝ Չեռ. Թաւր. 74 ա:

ԽէՆ, իգ. ինձ թվում է թե Խերխաբուն անվան կրճատ ձևն է. հիշատակված է մի անգամ 1656 թ. (Չեռ. Թաւր. 7 բ) և մի անգամ էլ անհայտ թվականով Խեր (Չեռ. Թաւր. 242—3 երկրորդ, բայց նույն անձը):

*ԽէՐԱԴԻՆ, ար. < արաբ. خاير الدين Xayr-ad-din անունից, որ բուն նշանակում է բարիք կրօնից: Մի անգամ հիշատակված է ԺՆ դարում (տես տակը): Բայց անշուշտ ավելի սովորական էր, որովհետև սուրինք սրանից Խերաւիմեան ազգանունը (Տփղիս), հիշված Ազգապ. 3848:

— 1. Խերաղիմ, ամուսին Ազիզ տիկնոջ (Ք 10), որ եղի-

վարդայ վանքում, Մատթէոս զրչին գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Նորագեղի Ս. Գրիգոր եկեղեցուն, 1465 թ.—Այրարատ 320 բ, Խոտարք 221:

*ԽէՐԱՆ, ար. < արաբ. حارن hayran «հիացած, զարմացած» բառից, որ իմաստով շատ ավելի հարմար է հաջորդ երկու անուններին: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1666 թ. (Տաշեան, Յուց. 260) և մի անգամ էլ անթվական մի հիշատակության մեջ՝ Չեռ. Վասպ. 627:

*ԽէՐԱՆՇԱՆ, ար. < արաբ. حارن hayran «հիացած» + արս. ساه sah «թագավոր» բառերից. ընդհանուր իմաստն է «նա որից թագավորն է հիացել»: Հիշված է մի անգամ 1600 ական թվերին, Տաշեան, Յուց. 583 (զրված հողով, Խերաճեղ):

*ԽէՐԱՆՍՈՒԼՔԱՆ, իգ. < արաբ. حارن hayran «հիացած» + سلفان sulfan «սուլթան» բառերից. ընդհանուր իմաստն է «նա որից սուլթանն է հիացած մնացել»: Գտնում եմ մի անգամ 1494 թ. Գարաբաս գյուղում մի խաչքարի արձանագրության մեջ, որ հետևյալն է. «Ես թագավոր Խէրան Սուլթան կանգնեցի խաչս փրկութիւն հոգւուն մերում. թվին. 2ԽԳ» (Ազգագր. հանդ. Գ. 165):—Ենթադրում եմ որ թագավորը ամուսինն է և Խէրան-Սուլթանը նրա կինը:

+ ԽէՐԲԷԳ, ար. < հյ. Խայր > Ժդ. Խեր+Թրք. س beg «խիսան» բառերից. ընդհանուր իմաստն է «որի հայրը բէգ է, բէգի որդի»: Անշուշտ արական անուն էր, որ թեև չէ ավանդված, բայց նրանից ունինք Խերբեգեան ազգանունը: Նույն անունից է նաև Տաշեան, Յուց. 841 բ հիշված Խերպեկ խանը, որ սակայն ոչ թե պետք է հասկանալ «խան, իշխան», այլ «խան, իշխան» (Հալէպում, ուր իշխանել են ճամբորդները):

*ԽէՐԻ, ար. < արաբ. حار خاير Xayri անունից, որ բուն նշանակում է բարեգործական: Մի անգամ հիշատակված է խաչայ Խերի ձևով, 1065 թ. (Manus. brit. mus. 297 բ):

*ԽէՐԻԿ, ար. նախորդի փաղաքշականն է. մի անգամ հիշատակված է՝

— 1. Խերիկ սպաշխարհ, սպասավոր Արքայից վանքում, 1486 թ.—Չեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

+ ԽէՐԽԱՔՈՒՆ, իգ. < հյ. Խայր > Ժդ. Խեր+խաբուն բառերից. ամբողջը նշանակում է «նոր տիկինը, որ քննում է զավակի մայրը». ըստ այսմ զրված է նաև Հերխաբուն: Վկայված է ԺԳ դարից սկսած և հասնում է մինչև ԺԶ դարը:

— 1. Խերխաբուն, կին Մանուէլի, 1311 թ?—Չեռ. Թաւր. 73 ա:

— 2. Խերխաբուն, զուտոր Հաղարշահի Շիկրակեցույ, 1313 թ.—յիշատ. ԿԱԿ 1911, էջ 1300:

— 3. Խերխաբուն, կին Ապրէլուսի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1347 թ. — Չեռ. Ագուլ. Արրտ. 1911, 462-5:

— 4. Խերխաբուն, կին ոսկերիչ Յակոբի և կնքամայր գրիչ Յակոբ սարկավագի, որ օրինակեց Կիւրդի Կոչուլն ընծայութեան գիրքը՝ շուրջ 1358 թ. — Չեռ. Թաւր. 28 ր:

— 5. Խերխաբուն, զուտոր Մկրտիչ քանանայի և Նանգուցյալ քույր Զաքարիա գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը Աղթամարում, 1393 թ. և մի ուրիշ Աւետարան էլ 1399 թ.— Չեռ. Վասսպ. 230, 235:

— 6. Խերխաբուն, կին Պաշեբասի և խորթ մայր Էվաշայի, որ Տրապիզոնում գնեց մի հին Աւետարան, 1425 թ.— Չեռ. Վենետ. Ա. 485:

— 7. Հերխաբուն, կին Կարապետի և մայր Ատով քահանայի, որ Վանում ստացավ Պաշտուրից մի Աւետարան, 1418 թ. ապա կորցնելով՝ նորից փրկանքով ազատեց 1431 թ.— Չեռ. Վասսպ. 313:

— 8. Հերխաբուն, կին աղքատ Յովսէփի, որ Վանում, Կարապետ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1475 թ.— Չեռ. Վասսպ. էջ 478:

— 9. Խերխաբուն, կին Թումայի և մայր տանուտեր Պետրոսի, որ Վանում, Ազարիա քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1475 թ. (Չեռ. Վասսպ. 475—6) և մի Աւետարան էլ Զաքարիա գրչին, 1495 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 276:

— Ավելի ուշ ժամանակից ունինք Խերխաբուն 1557 թ. (Չեռ. Վասսպ. 658, 660), 1575 թ. (անդ. 683 և 685): Այնուհետև զաղարում է:

ԽԵՐԽԱԻԹԱՅ, ծագումն անհայտ. այսպես է կոչվում Գրիգոր Խլաթեցին մի Յայտաւուրքի մեջ (տես Նոտարք 75):

ԽԵՐԽԱՆ, անբ. կարելի է գնել հյ. խեր «հայր»+խան բառերից, այսինքն «նա որի հայրը խան է, խանի որդի», ինչպես կա Խերքեգ «բէգի որդի»:

— 1. Խերխան, որ Մարծպանի և Մամիկոնի հետ նորոգել է զերեզմանատունը՝ 1265 թ.—Արձ. Պաշենի Քոլտտակ գյուղում, տես Արցախ 168:

— 2. Խերխան իշխան, որդի Հասանի և Թոռն Բաղաս Թագավորի, մեռել է 1286 թ.—Արձ. Յովսէփեան, Պաղարկեանք 80:

— 3. Խերխան, որի հիշատակին պատարագ է նշանակվել Հերհերի Ս. Յովհաննէս եկեղեցում, 1291 թ.—Արձ. Սիսական 114:

— 4. Խերխան, Թոռն Զաջու Բ իշխանի Պաղարկեան (ԺԳ գար).—Բարխուտ. Պատմ. Աղուանից 144 (չունի Յովսէփեան՝ Պաղարկեանք իր տոհմագրութեան մեջ):

† ԽԵՐԽԵՆԻՅ ար. < հյ. ժղ. խեր բառից կրկնված, իբրև «հոր հայրը, պապ»։ հայրը գրել է այս անունը որդու վրա, իբրև հիշատակ իր հոր։ Հիշված է մի անգամ անթվական մի հիշատակության մեջ (Չեռ. Վասսպ. 570): Սակայն նույն եմ համարում նաև Խէխեր, որ հիշված է 1553 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 578) և որ կամ կրճատ ձև է և կամ վրիպակ:

† ԽԵՐՄԵՆԷՔ, իգ. < հյ. ժղ. խեր «հայր»+արաբ. مے melek «հերշտակ» բառից (իբրև թե հոր հերշտակը). բայց ապա դարձել է Խերմելիք, իբր թե «նա որի հայրը մելիք է»: Հիշատակված է ԺԴ—ԺԵ դարերում:

— 1. Խերմելիք, կին Ազարիա գրչի, որ Մոկաց Դաշտ գյուղում գրեց մի Աւետարան, 1338 թ.—Չեռ. Վասսպ. 198:

— 2. Խերմելիք, զուտոր Պաթունի, որ Աղթամարում, Թումայ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1425 թ.— Չեռ. Վասսպ. էջ 352:

— 3. Խերմելիք, զուտոր տանուտեր Աստուածատուրի, որ Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան՝ Ռշտունեաց Բերդաձոր վանքում, 1463 թ.—Չեռ. Վասսպ. 443:

— Խերմելիք ձևով հիշատակված է նաև անթվական մի հիշատակարանում՝ Չեռ. Ագուլ.—Արրտ. 1911, 318:

Խերում տես Հայրուն:
† ԽԵՐՊԱՐՈՆ, ար. < հյ. ժղ. խեր «հայր»+պարոն բառերից, այսինքն «նա որի հայրը պարոն է». հմտ. Խերքեգ, Խերմելիք ևն: Հիշատակված է միայն ԺԵ դարում:

— 1. Խերպարոն, մերձավոր Աստուածատուրի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1488 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 492:

— 2. Խերպարոն, որդի Ստեփաննոսի՝ եղբոր Յովհաննէս վարդապետի, որ Սանահինում գրել տվեց մի գեղեցիկ Շարակնոց, 1497 թ.—ՀԱ 1887, 56 ա:

* ԽԹԱՅՄԵՆԷՔ, իգ. < Խթայ «Զինաստան»+արաբ. مے melik «Թագավոր» (իմա مے melike «Թագուհի»): Մի անգամ գրտ-

նում էմ հիշատակված՝ 1677 թ. (Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1877): Տես հաջորդը:

***ԽԹԱՅՓԱՇԱՆ**, իգ. < Խթայ «Չինաստան» + Թրք. paşa բառերից, իբրև թե «Չինաստանի փաշա». տես և նախորդը:

— 1. Խթայ փաշա, կին մահտեսի Մանուկի և գոթանչ Խդրաշի, որ Յովհաննէս Երզնկացուն գրել տվեց մի Աւետարան, Կեսարիայում, 1476 թ.—Rapport Belgique 34: Ավելի ուշ նույնը գրված է՝

— 2. Խթափաշա, որ դարձյալ Կեսարիայում գրել է տվել մի ճաշոց՝ 148 է թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1849.

***ԽԻԱԹԽԱԹԻՆ**, իգ. < արաբ. خياث giyāth «օդնական» բառից (որ կարելի է կարդալ ըստ զանազան բարբառների ղիյա, ղիյաթ) + խարուն. հմմտ. արաբ. خياثات giyas-ad-dim Իկոնիայի սուլթանը (1226 թ). գրված է Ղայասէզդին, Խրաթատին (Տաշեան, Ցուց. 906 ա):

— 1. Խիաթխարուն, քույր Ավրամի՝ մեծ հոր Յակոբ սարկավագ գրչի, որ օրինակեց Կիւրղի «Կոչուճն ընծայութեան» գիրքը շուրջ 1358 թ. Ձեռ. Թաւր. 28 բ:

***ԽԻԱԼ**, իգ. < արաբ. خيال xayāl, xeyāl, xiyāl «երևակայություն, երազանք, պատկեր»: Վկայված է միայն ԺԶ Փէ դարից, երկու անգամ. այն է 1610 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 9 բ) և 1633 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 86 բ):

***ԽԻԶԱՆ**, իգ. < հյ. յիբան «կին, աղջիկ» բառից, որի ծագումը տես Արմ. բու: Գործածված է մի անգամ՝ 1488 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վեներտ. Ա. էջ 492):

***ԽԻԼԱՅ**, իգ. < հյ. յիլայ «նվեր» բառից, որի վրա ավելի ընդարձակ տես Խլղաթ: Իբրև անձնանուն մի անգամ գտնում եմ գործածված անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1490 թվից ուշ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 բ:

***ԽԻԿԱՐ**, իգ. < նշանավոր Խիկար իմաստունի անունից, որ մեր մեջ նաև հասարակ անուն է դարձել «իմաստուն, իմաստակ» նշանակութամբ: Խիկար իմաստունի վրա մանրամասն ուսումնասիրություն ունի Տաշեան, Մատեն. մանր ուս. հտ. Բ, էջ 1—152: Խիկարի վրա կա համատարած վեպ, որ բխում է Ասորեստանի շրջանից: Ազգել է նույն իսկ Ս. Գրքի վրա և Տովբիթը նրանից փոխառություններ ունի: Հայոց մեջ այնքան է տարածված, որ մինչև անգամ կարծիք է առաջացել թե Խիկարը

հայ է՝ ժամանակակից: Սենեքերիմ Արծրունի թագավորին (տես Տաշեան, անդ, էջ 4): Իբրև իգական անձնանուն գործածված է մեր մեջ ՓՊ դարից, բայց այժմ արական է և շատ հազվագեպ:

— 1. Խիկար, կին Ստեփանոս քահանայի, որ մի հին Աւետարան գնելով, նորից կազմել ու ծաղկել տվեց, 1348 թ.—Mannus. brit. mus. 8 բ:

— 2. Խիկար, կին Առաքիլի և մայր Վարդան քահանայի, որ Պառուազրակ անապատում, Սարգիս գրչին գրել տվեց մի Մաշտոց՝ 1455 թ.—Տաշեան, Ցուց. 425 բ:

— 3. Խիկար, անորոշ ձևով հիշված է Մարի մի արձանագրության մեջ՝ 1549 թ. «Նշանս բարեխաւս Դաւլաթին Աստուծով ես Դաւլաթս ամուսին իմ մեծ իշխան Միրզաջան Խիկար, որդիքս իմ Տաւիտ բէկ Մէլիք պէկի...» (Արցախ 406):

— 4. Խիկար հիշված է նաև 1627 թ. (Ձեռ. Ներս. 40) և անթվական մի տապանագրում, որ գտնվում է Հաղբատում. «Այս է հանգիստ Խիկարին Գրիգոր աւագ երիցու որդւոյն».—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 38, Ազգագր. հանդ. է, 403:

Խիմշա տես Խրիմշա:

***ԽԻՐԻԿ**, իգ. < հյ. Երրիկ ծաղկի անունից է. գտնվում է անթվական մի հիշատակության մեջ, որ գրված է 1321 թվից ուշ.—Ձեռ. Թաւր. 33 բ:

ԽԼԱԶԱՓԱՇԱ, ար. (ընթերցումը կասկածելի է. անշուշտ մի որևէ տեղի փաշա է. արդյոք Խլաթ?): Այս անունով կա՝

— 1. Խլազափաշա, հայր Ղարիպ խաթունի, որ Բուստի անապատում գրել տվեց մի Աւետարան, 1489 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 275:

***ԽԼՂԱԹ**, ար. < արաբ. خلت xil'at «իշխանավորից իբրև պարզև տրված թանկագին և ազնիվ շոր». սրա հին հայ ձևն է խլալ կամ յիլալ «ընծայ, պարզև»: Հետաքրքրական է արաբ. Ը տառի տառադարձությունը Ղ կոկորդականով: Հնագույն գործածությունը Ղլաթ ձևով է. այսպես ունինք՝

— 1. Ղլաթ, դուրս եկավ կաթոլիկացած Կոստանդին Գ Կեսարացի («1307—1323 թ») կաթոլիկոսի դեմ և դրա համար էլ աքսորվեց իր ընկերների հետ Կիպրոս կղզին.—Հայապ. 552:

— 2. Խլաթ, որդի՝ Եղիազարի և հորեղբայր Գրիգոր կրոնավորի, որ Արծկէում, Ղազար քահանային գրել տվեց մի Յայսմաւուրք, 1475 թ.—Ձեռ. Մաղն. 36:

— Խլղաք ձևով երևում է առաջին անգամ 1397 թ. (տես Տաշեան, Ցուց. 285), որից և Խլղաքի անունը (Վան):

— Այս Խլղաք ձևով շարունակվում և հաճախ գործածվում է ամբողջ ԺԶ և ԺԷ դարերի ընթացքում, որոնք չեն հիշատակում: Վերջին հիշատակումը յուրեն է 1712 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1036): Այս անվան տարբերակներն են՝ Ղլղաք, որ գործածված է անթվական մի հիշատակարանում Խլղաք ձևի հետ միասին (Ձեռ. Վասպ. 125), Խղաք՝ 1565 թ. (անդ 663), Ղլղաք՝ 1682 թ. (Ձեռ. Դադեան, Բ. 47 բ), Խլլաք՝ 1587 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 260), 1588 թ. (Ձեռ. Հալեպի, Ա. 91 ա), Խղաք 1688 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 578—9), Խլաք 1544 թ. (Ձեռ. Վասպ. 286), 1587 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 259 և 260՝ Խլխաթ ձևի հետ), և այս վերջինից կրճատված՝ Խլլա 1730 թ. (Ձեռ. Վասպ. 630) կամ Խլլա 1794 թ. (անդ 207): Հիշելու արժանի է նաև Խղաք, որ գործածված է Վենետիկի № 986 Ոսկեփորիկում և թեև անթվական, բայց հին է երևում բոլոր Աթան. յուղ. ԺԹ:—Այս բոլորը արական են, բայց կա նաև իգական՝

— Ղլաքխարուն, անհայտ թվականով (Bodleian 148):

† ԽՆԴԱԿ, ար. բոլոր երևույթին հյ. խնդալ բառից է և նշանակում է «ուրախ». հմտ. Խնդուն: Բայց նույնը ավանդված է նաև Կնդակ ձևով և հայտնի չէ թե որ ձևն է ստույգ:

— Խնդակ, առաջին եպիսկոպոս Կամսարական տան, նստավ 472—518 թ.—Չամչ. Բ. 374, Այրարատ 56 (որ և Կնդակ), Տաշեան, Ցուց. 656 (գրում է Կնդակ, ցանկում Կոնդակ), Ձեռ. Հալեպի, Բ. 132 ա:

† ԽՆԴԻԲ, ար. հյ. խնդիր «խնդիրք, աղաչանք» բառից հիշված եմ գտնում 1832 թ. (Պէրպ. Պատմ. Հայոց 251). գործածական էր Պոլսում՝ անցյալ դարում, թեև շատ հազվապես:

† ԽՆԴՈՒՆ, ար. < հյ. խնդուն «ուրախ» բառից. իր համագործներն են Ուրախ, Չաւարթ և հուն. Խլարիոն: Հիշված է մի անգամ ԺԴ դարում:

— Խնդուն, ազգական Կարապետ կրոնավորի, որ Սղկայու վանքում օրինակել տվեց Հին կտակարանը. 1381 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 850):

† ԽՆԴՈՒՇ, իգ. < հյ. խնդալ «ուրախանալ» բայից. գործածական է այժմ, բայց քիչ անգամ. հմտ. Սովետ. Հյստ. 1945 մրտ. 7, առաջին էջ, վերջին սյուն:

† ԽՆԴՐԱՄ, ար. < հյ. խնդրամ «ուխտիւք խնդրված» բառից: Ավանդված է երկու անգամ ԺԾ դարից:

— 1. Խնդրամ (վրիպակով տպված է Խնդրամ), «միայնակեաց Ջորեհանպիստ կոչեցեալ վանից, որ է Լուսաւորչի գերեզմանն», և «որ է միամիտ սպասաւոր մեզ», 1429 թ.—Նոտարք 92:

— 2. Խնդրամ, որդի Աղբէկի, ազգական Շիրազմամայի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1470 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 356, † ԽՆԿՆՆԻ, իգ. < հյ. խնկնի «խնկի ծառ. 2. անուշահոտ» բառից. հիշատակված եմ գտնում 1796 թ. (էֆիմ. 448):

† ԽՆԿԻԿ, < հյ. խուկի բառի փաղաքականից: Հիշատակված է ԺԳ—ԺԴ դարերում:

— 1. Խնկիկ, որի հիշատակի համար Արևիկ ոմն կանգնեցրել է մի խաչքար՝ Շահապունեսաց Նորս գյուղում, 1274 թ.—Սխական 485:

— 2. Խնկիկ (սեռ. Խնկկայ), հայր Թաղէոս փիլիսոփայի, որ Աղթամարում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1392 թ. և մի ուրիշ Աւետարան էլ Չաքարայ գրչին՝ 1393 թ.—Ձեռ. Վասպ. 225—8, Նոտարք 1:

— 3. Խնկիկ անհայտ թվականով է Բջնիի մի արձանագրության մեջ, որ բավական հին պետք է լինի.—Այրարատ 256, Շահխաթ. Բ. 175:

† ԽՆՁՈՐ, իգ. < հյ. խնձոր բառից. հմտ. իր համագործ թրք. Ալմա, որ գործածված է մեր մեջ: Կան նաև սրա փաղաքական ձևերը՝ Խնձորիկ և Խնձորչահ, որոնք տես առանձին: Այս բոլորը վկայված է ԺԲ—ԺԴ դարերի շրջանում:

— 1. Խնձոր, քույր Պատրիկի (ԺԴ դար. նախ քան 1420 թիվը).—Տաշեան, Ցուց. 666:

— 2. Խնձոր, դուստր Գաղանի և քույր Մխիթարի (ԺԴ դար. նախ քան 1420 թիվը).—Տաշեան, Ցուց. 666:

† ԽՆՁՈՐԻԿ, իգ. նախորդ անվան փաղաքականն է և ավանդված է ԺԳ դարի սկզբից:

— Խնձորիկ ոմն, մի այգի է նվիրել Տեղերի եկեղեցուն, ինչպես հիշատակում է ինքը իր մի արձանագրության մեջ՝ 1213 թ.—ZAPH 2, 45, Բանասէր 1903, 30:

† ԽՆՁՈՐՇԱՀ, ար. < նախորդ Խնձոր անունից + պրս. šāh «թագավոր» բառով, որ այստեղ ծառայում է իբրև փաղաքական

մասնիկ: Հիշատակված եմ գտնուում մի անգամ՝ անթվական մի հիշատակության մեջ՝ Ձեռ. Վենետ. Ա. 166:

ԽՆՁԻԿ, իգ. ծագումն անհայտ:

— Խնջիկ, զուստը Վաչագան Գ թագավորի Աղուանից (Ձ դար). նրա անունով՝ Վաչագանը շինեց մի դաստակերտ, ուր դրին Ս. Գրիգորիսի մասանց մի կտոր և տոն հաստատեցին:— Կղկնտ. Ա. իգ:

*ԽՈՂՄԵԼԻՔ, իգ. < պրս. > xōd «ինքը» + արաբ. ملك melik «թագավոր» (ավելի ճիշտ պիտի լիներ «ملك melike «թագուհի» կամ ملك melek «հրեշտակ»):

— Խոսմելիք, կին Ատոմի և մայր Աւետիք արեղայի, որ Բալու քաղաքում օրինակեց Աւետարանը, 1437 թ.—Manus. brit. mus. 30 ր:

† ԽՈՂԿՈՐԻԿ, ար. < հյ. խոնկոր «խոզի ձագ» բառի փաղաքշականն է. հմմտ. Վարազ:

— Խոնկորիկ, նախարար աղուան. Եսուաղէն թագավորի հարճորդին էր. եղավ Յոսի քաղաքի կառավարիչը և Յակոր վանահոր հետ գտավ Յոսիում Ս. Գրիգորիսի բերած մասունքները՝ Ձաքարիայի և Պանտալեոնի (Վաչագան բարեպաշտի օրով, Ձ դար).— Կղկնտ. Ա. ժթ, իգ.—սեռ. Խոնկորիկայ՝ Կղկնտ. Ա. ժթ, իգ.—Խոնկորիկայ՝ Կղկնտ. Ա. իգ:

*ԽՈՅԱՆԴ, իգ. ծագումը տես Խուանդ: Գործածված է ԺԴ—ԺԵ դարերում:

— 1. Խոյանդ խաթուն, զուստը Գրիգորի և արդեն հանգուցյալ ըույր Սարգիս քահանայի, որ Սիս մայրաքաղաքում օրինակեց մի Աւետարան, 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 185:

— 2. Խոյանդ, զուստը Մուսեխի և Դիլշատի՝ ըրոջ էվաչայի, որ Տրապիզոնում գնեց մի հին Աւետարան, 1425 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 485:

— 3. Խոյանդ, կին Մէհրանի, հիշված 1492 թ. — Ձեռ. Թաւր. 31 ր:

— 4. Խոյանդ ոմն, հիշված 1311 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակության մեջ՝ Ձեռ. Թաւր. 74 ա:

ԽՈՅԻԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

— Խոյան Խաչենեցի, որդի Հասանի և Եղբայր Վախթանկ Խաչենեցու. օգնեց Մխիթար Գոշին՝ Նոր-Գեորգի շինելու, 1191 թ.—սեռ. Խոյանայ՝ Կիր. ժբ:—Արձ. Սմբատեանց, Գեղարքունի, էջ 173:

— 1. Խոյան (կամ Խոյան), որդի Վասակ պատրոնիկի, թոռն Հասան Հաթերբցու. Կիւրիկեան թագավորական ցեղից: Իր եղբոր՝ Խոչախի հետ միասին մի խաչքար կանգնեցրին Իրենց նահատակ հոր հիշատակին՝ Խաթրավանքում, 1201 թ.—Շահխաթ. Բ. 363, Արցախ 196 > Նոր վկ. 688:

— 2. Խոյան, հայր Մխիթարի և Արևիկի, որոնք Ախտալում (կամ Գեօմուր գյուղում) եկեղեցի են շինել և խաչ են կանգնեցրել 1263 թ.—Սիսական 174 և 175, Յովսէփեան, Խաղաղահանք Ա. 130—131:

— 3. Խոյան (կամ Խոյան), հայր Խուլուբէկի, որ նվերներ է արել Մեծարանց վանքին, 1293 թ.—Արցախ 170, Բանասէր 1901, էջ 137:

— Խոյան հիշված է նաև երեք ուրիշ անթվական արձանագրութեանց մեջ Սիսական 175, Բանասէր 1901, 137, Արցախ 386, Այսպես նաև «տիկնոջ! Խոտանայ», Սիսական 119:

† ԽՈՆԱՐԶ, իգ. < հյ. խոնարի բառից, ինչպես կա և Համեստ անունը: Գտնուում եմ հիշված 1796 թ. (էֆիմ. 448): Բայց սրանից կազմված է նաև՝

† ԽՈՆԱՐԶ-ՄԵԼԷՔ, իգ. < հյ. խոնարի + արաբ. ملك melek «հրեշտակ» բառերից. բարբառային ձևով գարձել է՝

— 1. Խոնարմելիք, կին Մերի և մեծ մայր (տատ) տանուտեր Սատաղայի, որ Աղթամարում, Թումայ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Ձեռ. Վասպ. 480, 481,

— 2. Խոնարմելիք հիշված է նաև 1701 թ. (Ձեռ. Վասպ. էջ 1026):

*ԽՈՆԴ, իգ. ծագումը տես Խուանդ:

— 1. Խոնդ, կին Անդրիանոսի և մայր տանուտեր Յովհաննէսի, որ ստացավ մի Մաշտոց, Վան 1418 թ.—Տաշեան, Յուց. էջ 383 ր:

— 2. Խոնդ, ազգական տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վանում կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370 (կարծեմ երկու տարբեր կանայք):

Ք 3. Խոնդ, զուստը Շատարի և ըույր տանուտեր Առաքիլի, որ Գամաղիէի վանքում, Յովհաննէս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 454:

— 4. Խոնդ, կին Մաաթէոս քահանայի, որ Եղեգեաց առապատում գրել տվեց մի Աւետարան, 1496 թ.—Ձեռ. Նճր-Բայազ. 7 ր:

*ԽՈՆԴԱԼԻ, ար. վերի խոնդ ձևից + արար ۶ ali անունից, Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝

— Խոնդալի (գրված է ար. Խոնդալին), որդի Խաչուկի. մայրն է Մարգարտ, աղջիկն է Ղազարաշայ, այս բոլորի հիշատակին կա անթվական մի արձանագրություն՝ Հերհերում:— Սխալան 111:

*ԽՈՆԴԱՂԱ, իգ. < նախորդ խոնդ ձևից + աղա, հմմտ. Խաղաղա: Հիշատակված է 1563 թ. (Ձեռ. Դարեան, Բ. 49 ք) և 1581 թ. (Ձեռ. Քաւր. 75):

Խոնդամիր տես Խոնդամիր:

*ԽՈՆԴԲԷԿԻ, իգ. < նույն խոնդ ձևից + Թրք. 5: beg. հայտնի թվականով ունինք միայն Խոնդբեկի 1512 թ. (Արցախ 67), իսկ անհայտ թվականով՝ Խոնդբեկի իգ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 43 ք) և Խոնդեկի, ար. (Ձեռ. Վասսպ. 641):

*ԽՈՆԴԻԿ, ար. և իգ. < նույն խոնդ անվան փաղաքականն է. ունինք մի մի անգամ հիշված ԺԲ և ԺԵ դարերից:

— 1. Խոնդիկ, հայր Գետրոս ճգնաւորի, որ նշանավոր էր Աղուանքում (ԺԲ դար).— սեռ. Խոնդիկայ՝ Մխ. այրիվ. 78, Խոնթկայ՝ Վրգ. հ:

— 2. Խոնդիկ, կին Խոցաղեղի և մայր Մարտիրոս արեղայի, որ Հաղբատում օրինակեց մի Շարակնոց, 1437 թ.— Manus. brit. mus. 97 ա:

*ԽՈՆԴԽԱԹՈՒՆ, իգ. < նույն խոնդ բառից + խաթուն, հիշատակված է քանիցս ԺԴ—ԺԵ դարերում:

— 1. Խոնդխաթուն? (ընթերցումը կասկածելի), կին պարոն Բուրդի, որ Արապածոտն գավառի իշխանն էր. հիշված է Ուշի գյուղի մի արձանագրության մեջ՝ 1329 թ.— Շահխաթ. Բ. 119 և Այբարատ 181.— Այլուստ գիտենք որ այս Բուրդի կինը կոչվում է Խոյան կամ Խուանդ խաթուն:

— 2. Խոնդխաթուն, կին Ամենաւազի և մայր Ասատ միայնակեացի, որ Դամաղիէլի վանքում, Ներսէս գրչին գրել տվեց մի Ճառընտիր, 1397 թ.— Ձեռ. Վենետ. Բ. 1284—5:

— 3. Խոնդխաթուն, զուստր Կիրակոս քահանայի, որ Դանիէլ սարկավազին գրել տվեց մի Մաշտոց, 1404 թ.— Քորոս աղբ. Բ. 277:

— 4. Խոնդխաթուն, կին Կարապետ քահանայի, որ Վանում, Փաշայ տիկնոջ համար օրինակեց Աւետարանը, 1451 թ.— Ձեռ. Վասսպ. 412:

— 5. Խուանդ խաթուն, զուստր Բենեամի և քույր մահտեսի Կիրակոսի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1454 թ.— Քորոս աղբ. Ա. 330:

— 6. Խոնդխաթուն, կին Մանուկի՝ հորեղբոր Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ.— Ձեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

— 7. Խոնթ խաթուն, կին Յովհաննէսի և մայր Համանգուլ կույսի, որ Այրի վանքում Ստեփանոս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1493 թ.— Քորոս աղբ. Բ. 304:

— 8. Խոնթխաթուն, եղբորզուստր Ազարթա արեղայի, որ Եզեզիսում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.— Ձեռ. Վենետ. Ա. 586:

— Անհայտ թվականով են Խոնթխաթուն՝ Ձեռ. Քաւր. 71 ա, և Խոնդխաթուն՝ Ձեռ. Վասսպ. 545:

*ԽՈՆԴՄԵԼԷՔ, իգ. < նույն խոնդ բառից + արար. ۶ melek Երեւոյում: Հիշատակված է ԺԵ դարում:

— 1. Հոնդմելք (նախածայնը դարձած Գ), կին Կիրակոսի և մայր Մկրտիչ եպիսկոպոսի, որ Մոկաց Աբրահամանց գյուղում, Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1441 թ.— Նոտարք 124:

— 2. Խոնդմելք, կին Ամիրսուլքի և մայր ոսկերիչ Յովհաննէսի, որի մահվան վրա իր կինը՝ Քուրվանդա, Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար 1449 թ.— Ձեռ. Վասսպ. 404:

— 3. Խոնդմելք, կին Քուսայ քահանայի և մայր Յովհաննէս քահանայի, որ Խիզանում օրինակեց Աւետարանը, 1474 թ.— Ձեռ. Վասսպ. 470:

*ԽՈՆԴՇԱԼ, իգ. < նույն Խոնդ բառից + արար. ۶ säh Եթազավոր: Հիշատակված է ԺԴ—ԺԵ դարերում:

— 1. Խոնդշալ, զուստր Զաքարիայի, ազգական Կարապետ կրոնավորի, որ օրինակել տվեց Հին կտակարանը՝ Սղկայու վանքում, 1331 թ.— Ձեռ. Ազուլ. (Աբրտ. 1911, 850):

— 2. Խոնդշի (այսպես սեռականը իբրև ուղղական գործածված), կին Զուսի, որ Էսչի որդին և Ամիր-Հասանի թուռն էր. մեծ իշխան Գուշի ցեղից (ԺԴ դար).— Արձ. Սխական 122 > Այբարատ 269:

— 3. Խոնդշալ ոճ, որի գերեզմանը գտնվում է Շամախիի

Գեօքչայ գավառի Վանքաշէն գյուղում, 1409 թ.—Բարխուտար-եանց, Աղուանից երկ. 205:

— 4. Խոնդշի (նույնպես սեռ. փոխանակ ուղղականի) ժեզար.—Չեռ. Թաւր. 22 ա:

*ԽՈՆՆԻՓԱՇԱ, իգ. < նույն խոնդ բառից + Թրք. یش paşa «փաշա». հիշված է 1490 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Սեան. 5 ա):

*ԽՈՆՆԻՔԱՐ, իգ. շատ ձևափոխություններ կրած բառ է. սկզբնական ձևն է պրս. خدایندگ xudāvendigār, որ և հնչվում է xudāvendikār. կազմված է պրս. خدایند xudāvend «տեր» բառից և Թարգմանվում է «տէր գործոյ»: Առաջին իմաստն է «Աստուած». ապա «Թագավոր» և հատկապես տաճկաց սուլթանների տիրտոսն է: Այս վերջին իմաստի համար՝ բառը անցնելով خدکār xundkār ձևից, կրճատվել դարձել է خنکār xunkyar, որ և ուկ. हुंकяр hūnkjar: Նշանավոր է Պոլսում hūnkjar suyu կոչված քաղցրահամ աղբյուրը և Hūnkjar iskelesi պատմական վայրը: Սրանից է նաև Թրք. hūnkjarbeyendi «խորոված պատինճանով պատրաստված կերակուրը» և Հիւնքեարդէյեճոտեմ ազգանունը (նշանավոր Սո[ուգ]արանական բառարանի հեղինակը): Հայոց մեջ պահված է միջին xundkār ձևը, որ ուրիշ լեզուների մեջ հազիվ է հիշված: Հնապես մեր մեջ իգական անուն էր, հետո դարձավ աբական, որից էլ Խոնդկարեամ ազգանունը: Այսպեսով այն բառը՝ որ նշանակում էր «տեր, Աստված», իմաստի զարգացմամբ դարձավ մի տեղ կերակրի անուն և մի ուրիշ տեղ հասարակ կնոջ անուն: (Սխալ է ստուգարանում Будагов 1,543, որ xondkār = xunkār բառը դնում է պրս. خن xūn «արյուն» բառից՝ և նույն իսկ خنکār xunkār բառը վրիպակով գրում է خنکār xūnkār!)

— 1. Խոնքթար պարոն, որի անունով մի խաչքար է կանգնեցրած Վայոց ձորում Սպիտակաուր Աստուածածին վանքում, 1433 թ.—Սիսական 138, Յովսէփեան՝ Խաղարեկեանք 231 (գրում է Խոնդքար և Թվը դնում է ՊՄԲ կամ ՊՁԲ):

— 2. Խոնդքար, կին կամ եզրորդին Յովհաննէս քահանայի, որ մատաղ հասակում մեռավ Սորազանքի կեցան գյուղում, 1458 թ.—Չեռ. Վասպ. 429:

— 3. Խոնդքար, զուսոր Ասիլ մելիք տիկնոջ, որ ներսէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Սարգիս երեցին, 1488 թ.—Չեռ. Վասպ. 241:

— 4. Խոնտքար, զուսոր, էտիլլահի և կին Ղարիպչայի. Խո-

րոտկայ վանքում, Ալեքսիանոս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Չեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա:

— 5. Խոնքթար, Փղորդուսոր Ազարիս արեղայի, որ եղեգիտում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. էջ 586:

— Ավելի ուշ հիշատակված են Խոնքքար իգ. 1512 թ. (Չեռ. Վասպ. 86), Խոնդքար իգ. 1547 թ. (Չեռ. Վենետ. Բ. 860), Խոնդքար ար. 1575 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 410), Խոնդքար իգ. 1608 թ. (Manus. brit. mus. 44 ա), 1649 թ. (ՀԱ 1889, 269 ք), Խոնդկար 1654 թ. (Չեռ. Ազուլ. = Արրտ. 1911, 385), և անհայտ թվականով՝ Խոնդքար՝ Չեռ. Վասպ. 440, և ար. անդ 627):

Խոնքիկ տես Խոնդիկ:

*ԽՈՆՆՁԱ, իգ. արտաքին երևույթով այս շատ հայակերպ բառը ծագում է պարսկերենից: Մայր ձևն է պրս. xond (ընդարձակ տես Խուանդ), որի վրա ավելանալով خند zāde «ծննալ» բառը՝ դարձել է خندزاده xond-zāde «հիշխանածին»: Կրճատվելով դարձել է xondzā, ինչպես ունինք պրս. امیرزاده amīrzāde «amīrzā և վերջապես میرزā mīrzā: Հայերենի մեջ d և z բաղաձայնների ձուլմամբ ստացվել է ձ, որով և Խոնձա: Միջին ձևը մնում է դեռ Խուանդ-զե, որ և դրականապես հաստատում է մեր ենթադրությունը: Ատամնականների հետ ձուլմամբ ստացված կիսապայթական ուրիշ բաղաձայնների օրինակներ են հետևյալները.— արտասուք < արտսուք > արցունք, կրտսեր > կրցեր, Թշուտ > չուտ, պատասխան > պացխուն, Գեթսեմանի > Կէցաման (այսպես էր կոչվում Երևանում, Օպերայի ետևի այգիներում գտնված ինչ որ փոքրիկ սրբավայր), մղզսի > մղցի (Չեռ. Հալէպի, Ա. էջ 74 ք), էվաղչահ > էվաչա, էաչի (տես վերը, էջ 235 և 222): Նկատելի է որ դժ ձևը հիշվում է Ժ՛ դարում, իսկ ձ ձևը ժե դարում:

— 1. Խուանդզա (որոշիչ չորով՝ Խուանդզէս, սեռ. Խուանդ-զին), զուսոր Շամչաղին Սահրա-Իբևանի և կին Շահնշահ Բ ամիրտալասալարի († 1320): Այս թվին, երբ ամուսինը մեռավ, Խուանդզան Անիում թողեց մի մեծ արձանագրություն, ուր նախ ասում է Թե ամուսինը «յայսմ ամի ել յաշխարհէ և տրտմութիւն մեծ եղև մեզ և աշխարհիս արևելից» և ապա վերացնում է Անիի կողմի և էջի հարկը, ինչպես նաև մեծի և փոքրի «զունագիր» կոչված հարկը (Շիրակ 62): Հիշված է նաև 1310 թվի մի ուրիշ արձանագրության մեջ (Շիրակ 79):

— 2. Խոնդրգէ, կին՝ Ջուսմայի Ա., որ Գոռ իշխանի թանգրդին էր. միասին Աւագակնայ ջրագացը նվիրել են Ս. Ստեփաննոսի գերեզմանին.—անթվական Արձ. (չգւրջ 1834 թ).—Յովսէփեան՝ Խաղրակեանք 203:

— 3. Խոնձա, կին Հասանի՝ որդւոյ Դօփի՝ իշխանի Սարգս. մեռել է նախ քան 1411 թ. երբ հիշատակված է մի ճառոցի հիշատակարանում.—Նօտարք 39 (տես նաև Կրպտ. եպս.՝ Դօփեանց, էջ 185):

— 4. Խոնձայ, կին Մելիքսեթ երեցի, որ Աւան գյուղում օրինակեց Գանձարանը, 1453 թ.—Bodleian 135:

— 5. Խոնձայ, վաղամեռիկ դուստր Ստեփանոսի՝ եղբորորդւոյ տանուտեր Մանկտաւազի, որ Մցի գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 582:

— 6. Խոնձայ, դուստր Ստեփանոսի և կին տանուտեր Էջիւշահի, որ Արծկէում Յովհանէս գրչին մի Աւետարան գրել տվեց 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 620:

— 7. Խոնձայ խաթուն, հարսն Յովհաննէս կրօնավորի, որ գնեց մի հին Շարականց և նորոգել տվեց 1465 թ.—Rapport Belgique 145:

— 8. Խոնձա, դուստր կամ եղբորդուստր Սահակ տանտիրոջ, որ իր Ատոմ եղբոր հետ միասին մի Աւետարան տվեց գրել Խրկանում, 1474 թ.—Ձեռ. Վասպ. 470:

— 9. Խոնցա-հարսն, կին Մարտիրոսի՝ որդւոյ Խոսրովի, որ Բոնաշէն գյուղում, Մխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ. «յայսմ ամի Խոնցա-հաթունն փոխեցաւ առ Քրիստոսս և սուգ մեծ եթող սիրելեացն իւրոց և շատ որբեր Թացին» (5 զավակ ունէր).—Ձեռ. Վասպ. 485:

— 10. Խոնձա (սեռ. Խոնձին), հիշված է իբրև ամուսին Գուգալի. մի Աւետարան են գրել տվել Կուբի գյուղում, 1496 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 423 (ըստ երևույթին Խոնձան արական է և Գոգալը (№ 3) իգական. բայց գուցէ և հակառակն է):

— 11. Խոնձա, քրոջ դուստր Ատոմի, որ անզավակ լինելով՝ իր կնոջ՝ Հարիբի հետ, Ազրակի Երնկանի գյուղում մի Աւետարան գրել տվեց 1498 թ.—Ձեռ. Վասպ. 527—8:

— Ավելի ուշ հիշատակված է՝ Խաւնձա 1507 թ. (Ձեռ. Վասպ. 623), Հոնձա 1508 թ. (անդ 635), Խոնձա 1549 թ. (անդ 632), 1560 թ. (անդ 691), 1587 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 260), 1591 թ. (Ձեռ. Քաւր. 75), շուրջ 1591 թ. (Տաշեան, Յուզ. 285), 1596 թ.

(Ձեռ. Քաւր. 75 թ), 1633 թ. (Ձեռ. Վասպ. 882), 1645 թ. (անդ. էջ 606), Խոնձի, իգ. 1649 թ. (Հնոց և Նորոց 127):

*ԽՈՆՁԱՂԱ, իգ. < նույն Խոնձա անունից + աղա, որ Գարսկաստանում նաև կանանց տրված պատվանուն է: Հիշված է մի անգամ ԺԵ դարում:

— Խոնձաղ[ա], դուստր Գալուստի և քույր Ջանգուբրանի, որ Կուբի գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1495 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 135:

ԽՈՆՁ, իգ. մի անգամ հիշատակված եմ գտնում Եղուարդի մի իսաչքարի արձանագրության մեջ, որ թեև անթվական է, բայց երևի գրված է 1471 թվից ուշ (Բանաս. 1903, էջ 30):—Թվի թև պիտք է կարդալ կամ իմանալ Խոնձա:

Խոնչա տես Ղեկտ:

ԽՈՆՇ, իգ. պրս. 𐎧𐎲𐎠𐎿 xōš «բաղցր, անուշ» բառից. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ԺԴ դարում:

— Խաշ, դուստր Վահրամի Դոփենց, որդւոյ Գրիգոր Բ Բարի իշխանի Խաշնոյ, մեռել է 1333 թ. և թաղվել Վայոց ձորի Ցախացքար վանքում:—Արձ. Սիսական 148, Կրպտ. եպս.՝ Դօփեանք 78:

*ԽՈՆՁԱՅ, իգ. < պրս. 𐎧𐎲𐎠𐎿 xōšak «բաղցրիկ» ձևից. որ 𐎧𐎲𐎠 xōš բառի փաղաքականն է: Գործածական էր նաև Վրաց մեջ. օրինակ՝ Լաշա թագավորի որդի Դաւիթի աղջիկը կոչվում էր Խոշաբ՝ ըստ Կիր. կա:

— 1. Խոշաբ, կին Իւանէ աթաբէկի, մայր Աւագի. հիշված է 1214—58 թվերի արձանագրությանց մեջ. կոչում է՝ իրեն Վրաց և Հայոց թագուհի. 1250 թվին միջնորդ հանդիսացավ իր որդի Աւագի և թաթաւների միջև: Մեռած էր նախ քան 1270 թ.—Կիր. խե. (գրված Խոշաբ), Վրդ. ձգ. Անանուն մ. 19. Ջքր. պտմ. Գ. 18. Շողակաթ Ա. 23, Սիսական 120, Այրարատ 263, 273, Հոփտ 1910, էջ 122, Բանաս. 1900, 274, Յուզարձան 360, Շիրակ 10 (երկու Արձ. գրված Խոշակ).—Իսկ Այրարատ, էջ 170, 1258 թվի արձանագրության մեջ. Ջաքսր՛ւ ամիրսպասալարի որդի Շահնշահը այնպես է հիշում Խոշաբին, որ ընթերցողը կարող է կարծել թե իր կինն է, մինչդեռ իր հորեղբոր կինն է:

— 2. Խոշաբ, դուստր աթաբէգ Աւագի՝ որդւոյ Իւանէ աթաբէգի. մայրն է Գոնցա. նախորդի թոռն է. իր հոր մահից հետո ժառանգեց նրա իշխանությունը, որովհետև եղբայր չուներ. տեք էր Բջնիի, Գառնիի, ևն. արձանագրությանց մեջ հիշված է:

1257—97 թվերին. ամուսնացավ Թաթար մեծ իշխան և Հուլաղու խանի զիվանազուրի՝ Սահիր դիւանի Ծոջա Շամաշզինի հետ 1269 թվին. կոչվում է նաև Խորիշահ (Շիրակ 175 և Հայաս. 447): Իր ամուսնու զորվամբ սպանել է իր մոր Գոնցային, այն է աթաբէգ Աւագի կնոջ:—Օրբ. կե. Վրաց. աղբ. Բ. 58 (կոչում է Խվաշագ), 59, 60, 63. Օրբ. ժմ. 26, 27, Շողակաթ Ա. 23—25, 41, 45, Այրարատ 273 բ. Սմբատեանց՝ Գեղարք. 310 (Արձ. 1288 թ).—Իսկ 1270 թ. հիշված է իբրև «պարոն Արարատեան նահանգի»՝ Պոռ, Սաղուն և Սմբատ իշխանների հետ (Կանոն. 180, 186, Շողակաթ Ա. 23):

— 3. Խաշաֆ, քույր Մելքիսեթ երեցի, որ Աւան գյուղում օրինակեց Գանձարանը՝ 1453 թ.—Bodleian 134:

*ԽՈՇԵԱՐ, ար. < պրս. خاش خاش «քաղցր, լավ» + ար. یار «բարեկամ, սիրելի» բառերից: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված Խաշիար ձևով՝ 1655 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 474:

*ԽՈՇԻԿ, թգ. < պրս. خاش خاش «քաղցր» բառի հյ. փաղաքշակօնն է. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1552 թ. (Ալպոյաճեան, Պատմ հայ. Կես. Բ. 1853):

*ԽՈՇԽԱԲԱՐ, ար. < պրս. خاش خاش «լավ, բարի, քաղցր» + ար. خبر xabar «լուր» բառերից, որով ամբողջը լինում է «բարի լուր». հմտ. հյ. Աւետիք: Հիշատակված է 1555 թ. (REA 10, 47), 1628 թ. (Տաշեան, Ցուց. 708 = Կամենից 180 Խոշխապար ձևով), 1659 թ. (Ձեռ. Վասպ. 27), Ժէ դար (Ձեռ. էջմ. 611 Գև.) և առանց թվականի՝ Ձեռ. Վասպ. 430 (Հոշիաբար ձևով):

*ԽՈՇԽԱԹՈՒՆ, իգ. < պրս. خاش خاش «քաղցր, լավ» + ար. خاتون xatun «սիրելի» բառերից, Գործածված է ԺԶ դարում. այն է Խոշխաթուն 1569 թ. (Ձեռ. Վասպ. 671), և առանց թվականի՝ Խոշխաթուն (Ձեռ. Մաղն. 35՝ գրված 1475 թվից ուշ), Խոշխաթուն (Ձեռ. Վասպ. 96):

*ԽՈՇՂԱԴԱՄ, ար. < պրս. خاش خاش «լավ» + ար. دام dam «տուր» բառերից. և նշանակում է «նա որի գալուստը բարեհաջող է, ուղղուրում»: Գործածված է նաև իրանացոց մոտ՝ 1460 թ. (Justi 181 ա): Սրանց վրա ավելացրել Խոջատէմ սուլտան Եգիպտոսի, որ Սաի եկեղեցիներից մեկը մզկիթի է վերածել 1472 թ. (Միսուկան 561 ա): Մեր մեջ էլ հիշատակված է մի անգամ գրեթե նույն ժամանակ:

— Խոջատամ, եղբորորդի Խոնտքար տիկնոջ, որ Խորտակայ

վանջում գրել տվեց Աւետարանը, 1490 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 23 ա:

*ԽՈՇՆԱԴԱՐ, ար. < պրս. خاش خاش «քաղցր» + ար. ناز nazar «նայվածք» բառերից: Հիշատակված է ԺԵ—ԺԶ դարերում:

— 1. Խոջնադար, որդի Սուլթանի՝ եղբոր Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքունեաց Կած գյուղում, Յովհաննէս Արծկեցուն գրել տվեց մի ճաշոց (ԺԵ դար).—Ձեռ. Սևան. 18:

— 2. Խոջնադար, որդի Յովհաննէսի և եղբայր Ստեփաննոս կրոնավորի, որ Ռշտունեաց Աղունայ գյուղում, Մկրտիչ աբեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1552 թ.—Ձեռ. Վասպ. 653—5 (սխալմամբ տպված շարունակ Խոշնադար):

— Ավելի ուշ ունինք Խոշնատար 1707 թ. (Ձեռ. Թաւր. 112 բ):

*ԽՈՇՆԱՄ, ար. < պրս. خاش خاش «քաղցրանուն, նա որ լավ անուն ունի». գործածական էր նաև մահմեդականների մեջ. Justi 181 տալիս է 7 վկայութուն՝ Ը—ԺԳ դարերից: Մեր մեջ հիշված է մի անգամ ԺԵ դարից:

— 1. Խոջնամ, որդի Ազնաուրի. մայրն է Մելիք խաթուն, որ Վարդան քահանային գրել տվեց մի Աւետարան 1453 թ.—Նօտարք 171:

— Կա նաև անթվական մի հիշատակարանում, որ գրված է 1311 թվից ուշ (Ձեռ. Թաւր. 73 ա):

*ԽՈՉ, ար. < թրք. خاش خاش «խոշ» բառից. իբրև անձնանուն գտնում եմ մի անգամ գործածված՝ անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վասպ. 96:

*ԽՈՉԱՆ, ար. < թրք. خاش خاش «խոշ» բառից. հիշատակված եմ գտնում երկու անգամ. առաջինը ԺԳ դարից, երկրորդը անթվական:

1. Խաչախ, որդի Վասակ պատրոնիկի, Կիւրիկեան Թագավորական ցեղից. իր եղբոր՝ Խոյտանի հետ մի խաչ կանգնեցրեց ի հիշատակ իր հոր, որ նահատակվեց Գոլաշտեանի պատերազմում, 1201 թ.—Շախաթ. Բ. 363, Արցախ 196 > Նոր վկ. էջ 688:

— Խոչախ, որդի Շղելի, որ Կոշիկ անապատին մի հող է նվիրել իր որդու և իր կնոջ հիշատակին (Թիվն անհայտ).—Արցախ 169:

ԽՈՉՈՏ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված կա մի անգամ ԺԳ դարից.

— Խոջոս Լարեցի, հայր Բեկեկի, որ իբրև վկա հիշված է 1387 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 45, 61.

*ԽՈՋԱ, ար. < պրս. خوجا xoja «տեր» բառից, որ նաև ռուսացիչ, հարուստ» իմաստներն է ստացած: (Քաւրթիզում նշանակում է «ներքինի» որձատ): Իբրև անձնանուն գործածվել է նաև Պարսից մեջ. ինչ. Xwājū բանաստեղծ Բիրմանցի † 1242, որ Justi 181 բ ղնում է նույն բառից, իբրև փաղաքշահան: Մեր մեջ գործածվել է ԺԴ դարից սկսած:

— 1. Խոնա (անձնական հողով՝ Խոնէս), իշխանավոր մարզ, որ Շիրին խաթունի, Բահալու խաթունի և ուրիշների հետ ջնջել է Հոփսիմէի վանքի բամբակի հարկը, 1206 թ.—Արձ. Արարատ 1898, 442.

— 2. Խաւջա, որի հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրած Գանձակի Սուլուէ գյուղում, 1447 թ.—Արցախ 270.

— 3. Խաւնա, որդի Սաղաթմիշի և եղբայր Նուրիճանի, որ Ազուխում գրել տվեց մի Յայսմաուրը 1481 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 299.

— 4. Խաւջա, ղեռաբոյս զավակ տանուտեր խոջա Գարիմշահի, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 496.

-- Ավելի ուշ հիշատակութուններ են՝ սեռ. Խոնին 1557 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 8 ա), Խոնա 1585 թ. (Rapport Belgique 94), Խոջայ ԺՁ դար (Ձեռ. Սանաս. 2 ա), Խոջա 1609 թ. (Bodleian 110), Խոջո 1710 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1032) և անթվական հիշատակությամբ՝ անդ 440, 450.

*ԽՈՋԱԲԷԳ, ար. < պրս. خوجا بېگ xoja «տեր»+բէրք. بېگ beg բառերից: Հիշատակված է ԺԵ—ԺԸ դարերում:

— 1. Խոջաբէկ, վաղամեռիկ որդի էլէքսանի, որի կինը Սուլթանմէլէք՝ Դրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, Աղթամար, 1452 թ.—Ձեռ. Վասպ.—413:

— Ավելի ուշ հիշատակութուններ են Խոջաբէգ 1551 թ. (Матер. Аpx. Кавк. III, 93, 94), Խոնապէկ 1664 թ. (Ձեռ. Կես. ածած. 57 ա), Խոջաբէգ 1714 թ. (Ուղուրլեան, Պատմ. գաղթ. Լիվոն. 103):

ԽՈՋԱԳԻՆ, ար. ծագումն անստույգ. կազմված է պրս. խոջ «տեր»+հյ. գին «գինած» բառերից: Հիշված եմ գտնում մի անգամ անթվական մի հիշատակարանում (Manus. brit. mus. 55 բ՝ գրված Խաւնազիմ ձևով):

*ԽՈՋԱՋԱԴԷ, ար. < պրս. خوجا زاده xoja «տեր»+zāde «ծնված» բառերից, իբրև «տիրածնունդ, տիրոջ ծնունդը»: Գործածված է ԺԴ—ԺԵ դարերում. այնուհետև չի հիշատակվում:

— 1. Խոջայզադայ, որդի Խոջա Մուրատբախշի, որդւոյ Աբդուլմսեհի, 1327 թ.—Ձեռ. Ազուլ.—Արրատ. 1911, 461.

— 2. Խոջազատե, որդի Աւետիսի և եղբայր խոջա Միրիշանի, որ Աղթամարում, Յակոբ կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1493 թ.—Ձեռ. Վասպ. 520:

*ԽՈՋԱՂԱՆ, ար. < պրս. خوجا زان xoja «տեր»+թթր. زان qan «խան» բառերից: Մի անգամ հիշված է ԺՁ դարում.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 12 բ (հողով Խոջազանն):

*ԽՈՋԱՄ, իգ. < պրս. خوجا ام xoja «տեր» բառից+թրք. ام am ստացական հողով, որով նշանակում է «տերս, տեր իմ»: Հիշված է մի անգամ ԺՁ դարից (Ձեռ. Քաւր. 42 ա):

*ԽՈՋԱՄԱԼԻ, ար. < պրս. خوجا مال xoja «տեր»+արաբ. مال māl «ապրանք» բառերից. բարդված է թուրքական ձևով և նշանակում է «տիրոջ ապրանքը». հմտ. Աղամալի: Միայն հիշված է ԺԸ դարում (Ազգապ. 2820 և Գուշակեան, Հնդկահայք 56): Նաև Խոջամալ ձևով՝ 1708 թ. (Bodleian 170):

*ԽՈՋԱՄԻՐ, ար. < պրս. خوجا امير xoja «տեր»+արաբ. امير emir (կրճատ mir) «իշխան» բառերից. ամբողջը նման է. Պարսմտեր անվան: Հիշատակված է ԺՁ դարից: Այսպես՝ Խաւջայ-Ամիր 1565 թ. (Ձեռ. Վասպ. 663 և 665), Խոնամիր 1500 թ. (Այրարատ 120), և առանց թվականի՝ Խոջամիր (Ձեռ. Վասպ. 440): Սրանից է Խոջամիրեան ազգանունը (Կովկաս):

*ԽՈՋԱՊԱԳ, ար. < պրս. خوجا پاجا xoja «տեր»+հյ. պապ բառերից. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1709 թ. (Ձեռ Սեբ.—ՀԱ 1928, 493):

*ԽՈՋԱՋԱՆ, ար. < պրս. خوجا جان xoja «տեր»+յան յան «հոգեակ» բառերից: Հիշատակված է ԺԵ—ԺԸ դարերում: Սրանից է Խոջանեան ազգանունը՝ հիշված 1771 թ. (Այրարատ 226):

— 1. Խոջաջան օմե, որդի Նուրիշանի (1438 թվից ուշ).—Ձեռ. Քաւր. 41 բ:

— 2. Խոջաջան, որդի խոջա Միրիշանի, որ Աղթամարում, Յակոբ կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1493 թ.—Ձեռ. Վասպ. 520.

— Ավելի ուշ հիշատակութուններ են Խոնաճան 1561 թ. (Սմբատեանց՝ Երնջակ 194), Խոջաջան 1573 թ. (Միսական 422),

1608 թ. (Manus. brit. mus. 43 p), Խոճաճան 1629 թ. (Ձեռ. Վասպ. 38), Խոջաջան 1743 թ. (Ազգապ. 3099):

***ԽՈՁԱՍԱՐ**, ար. < պրս. خواجه xoja «տեր» + سر sar «գլուխ» բառերից և նշանակում է «խոջաների գլուխը, խոջայապետ»: Հիշատակված է ԺԵ—ԺԸ դարերից: Սրանից է կոչված Խոջաճանը (Պոլիս):

— 1. Խոջասար պէկ, մի արտ է նվիրել Երզնկայի Ս. Աստուածածին եկեղեցուն, 1431 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 664:

— Աւելի ուշ հիշատակություններ են 1655 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 474), 1707 թ. (Ձեռ. Բերլինի 14 p), 1712 թ. (Ձեռ. Կարին. 42):

***ԽՈՁԻՔԱՆ**, ար. < պրս. خواجه xoja «տեր» + خان xān «խան», այն է «խոջաների խանը՝ իշխանը»: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված անթվական մի հիշատակարանում՝ Ձեռ. Վենետ. Բ. էջ 974:

***ԽՈՁԻԿ**, ար. < պրս. خواجه xoja «տեր» բառի հայաձև փաղաքական է: Հիշատակված է ԺԵ—ԺԶ դարերում:

— 1. Խոճիկ, եղբայր Գալուստ արեղայի, որ Գեչառուսում օրինակեց Աւետարանը՝ 1491 թ.—Ձեռ. Սևան. 10 p:

— Ավելի ուշ հիշատակություններ են՝ Խոճիկ 1512 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 646), մելիք Խոջիկ 1638 թ. (Ձեռ. Վասպ. 895—6), անթվական է՝ պարոն Խոճիք, թոռն Ամիրի, շինել է Տրապիզոնի Ամենափրկիչ վանքի աղբյուրը և ժամատան գլուխն էլ պատել է կղմինտրով (Բժշկեան, Պատմ. Պատմություն, էջ 84) և վերջապես Խոջիկ ոմն 1561 թ. (Ձեռ. Կիս. ամած. 50 p):

***ԽՈՁՈՒՄ**, ար. հիշված է 1638 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 15 ա՝ Խոճուս ձեռնով, որ թերևս վրիպակ է՝ փոխանակ Խոճում):

ԽՈՌ, ար. ծագումն անհայտ:

— Խոռ հայկազն, որդի Հայկ նահապետի. սրանից է առջացել Խոռխոռունեաց տոհմը.—Սոր. Ա. ժր. Ուխտ. Ա. ժգ. Մին. համդ. 3. Սամ. անեց. 42.—սեռ. Խոռայ Եպիպոզոյ՝ Սոր. Բ. է. Ասող. Ա. Ե. Սամ. անեց. 42, 48.—բյու. Ի Խոռայ (շինող Խոռխոռունեաց, Ի Գուզարս) Վրդ. խր:

***ԽՈՌԱՄՇԱՀ**, իգ. < պրս. خورام خورام-šāh անունից, որ կազմված է xurram «ուրախ» + šāh «թագավոր» բառերից: Իբրև անձնանուն գործածված է նաև Իրանեանների մոտ, բայց արական է: Justi 178 p հիշում է երկու անձ այս անունով. մեկը մի բանաստեղծ, մյուսը Ալաէդդին Խուռամշահ իշխան Մուսուլցի:

1190 թվից: Սրանց կարելի է ավելացնել Խուռամշահ՝ վերակացու տան Ամիրազդին ամիրային Գրդաց՝ Թամար Մոկացու նահատակության ժամանակ՝ 1398 թ. (Նոր վկ. 192): Մեր մեջ հիշատակված է մի անգամ 1611 թ. Ձեռ. Ագուլ.—Արբու. 1911, 222, ուր սովոր է կոչված Խուռամշահն (սեռական հոլով). պետք է կարդալ Խորամշահ, ուղ. Խոռամշահ:

ԽՈՍԳԵԱՆ կամ **ԽՈՍԿԷՆ**, ար. ծագումն անհայտ:

— Խոսգեան, ազգապետ աղվան, ժամանակակից Վաչագան Գ-ի (Չ դար).—Կանոն. 197. Գրկնո. Ա. իգ. (Էմին դնում է Խոսգեան, Շահն. Սոսկէն, Տաշեան, Յուգ. 654 Խոսկեան.—Շահն. համարում է Փիւրոզի նահապետ, առնելով այս բառը՝ իբրև տեղանուն. մինչդեռ Էմինը դնում է Փիւրոզ նահապետ. այսպես նաև Տաշեան):

† **ԽՈՍՏԻԿ**, ար. < չ. խոստում բառից, իբրև ուխտական զավակ. երևի գործածական էր իբրև անձնանուն, որից և Խոստիկեան ազգանունը (Վան):

***ԽՈՍՄԱՆ**, ար. < ասոր. ܘܫܪܝܢ անունից, որի ծագումը տես Խոսրով. հմտ. Խոսրոն ասորի, իշխան Աբգար Թագավորի եղբոր (Լաբուր. էջ 19), ինչպես նաև Մակարայեցի եղբայրներից Նորորդը (ըստ լուսանցագրության Բ. մակ, է. 13):

— Խոսրան Արծրունի. որին Աբգար Թագավորը մի գնդով ուղարկեց Պատրիարքոս Արևոս Թագավորի օգնության՝ կովկաս համար Հերովդէսի դէմ.—սեռ. Խոսրանայ (ձեռագիրներն ունին Խոսրոնայ, Խոսրովայ) Խոր. Բ. իթ.—Խոսրեանայ՝ Խոր. Բ. լգ.—Խոսրանայ՝ Մխ. անեց. ի.—ըստ Ալիշան, Լաբուր. էջ 19, ծան. 1 նույն ասորի Խոսրանն է, որ Խորհնացին կեղծիքով հայացրել է:—Կեղծիքը ավելի է խորացնում Արծր., որի պատմաձով՝ Խուրանը (փխ. Խոսրան) մկրտվել է Թագուս աստվածից, Սանատրուկի օրով գնացել է Տիրերիոս կայսեր մոտ, պատերազմել է Ապանացոց դեմ, քաջության պսակ է ստացել, ապա եկել Երուսաղէմ՝ Հեղինէ Թագուհու մոտ, նրա զբաղմով եզրիպտոսում ցորեն է գնել սովյալներին բաշխելու համար և մեռել Երուսաղէմում.—ուղ. Խուրան՝ Արծր. Ա. գ. է.—Խուրեմ՝ Արծր. Ա. գ.—սեռ. Խուրանայ՝ Արծր. Ա. գ.—Խուրեմայ՝ Արծր. Ա. գ. է, Ը.—Խուրեմ (Իմն Խուրեմի) Արծր. Ա. է:

***ԽՈՍՐԱՎ**, ար. < պհլ. xusrav (գրված է husrub, xusrub), պաղինդ. xusrav, զնդ. husravah, haosravah, հպրս. * (h)usravah, սանս. sucrāvas, որոնք բոլոր նշանակում են «բարեհամբավ»

հռչակավոր, անվանի» (հակառակն է հյ. դարով): Կազմված են hu = su «լավ, բարի» + sru = քսր «լսել, լուր» բառերից: Իրանյանների մեջ դարձել էր հատուկ անուն. ինչ. գնդ. Kava Husrava «Քէյխոսրով», պրս. 𐭪𐭥𐭭 Xusrav, որից տառադարձված են հուն. Χοσρόης, ասոր. Xesrōn, Xosrau, արաբ. Kisrā, Kesrā (Հիւրը. 44): Պարսից թագավորներից հայտնի են Խոսրով Ա. Մեծ (կոչված Նուշիրվան) 531—579 թ, Խոսրով Բ 590—628 թ: Ավելի ուշ նոր պրս. xusrav ստացավ «թագավոր» նշանակությունը և արա ակնարկությունը է որ Մխ. Գօշը գրում է. Չոստորով ասեմք մանուկ և հանդիսաւոր նահատակ, զարբայանաւնն և զկրօղն կոչմանն. Նոր վկ. էջ 33:—Այս անունը գործածվել է մեր մեջ Ա? դարից սկսած և գործածական է նաև այժմ: Գավառականն ձև է Խոստրով, որի առաջին վկայությունը հասնում է ԺԴ դար: Այսպես Հերհերի 1345 թվի արձանագրության մեջ կարդում ենք Խոստրովիկայ (Սիսական 115): Շատ ավելի ուշ վկայություններ են Խոսրով 1601 թ. (Ձեռ. Վասպ. 793), Խոստրով (Ժէ դարից, Չքր. ազուլ. 92), Խոստրով 1718 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1038): Այս հավելվածի համար հմտ. արդի ժգ. ձևերից Սալմաստ (հինը Սաղամաս), Ռուստ, սուստ, էսպէստ, կալբաստ, սիֆիլիստ, մատրաստ:—Ղբբ. կա Բօ'սի ձևը:—Իբրև անձնանուն հիշված է Քր. քեր. 9, Անան. քեր. 134, Խոր. քեր. 170, Մագ. քեր. 239, Համամ. քեր. 257. Իբրև ազգանվան օրինակ էլ կա Խոսրովեան՝ Խոր. քեր. 170, Սիւն. քեր. 206:—Կա նաև Խոսրով իգ. (ինչ. Չքր. ազուլ. 92, Չքր. սարկ. Ա. 18 և այժմ էլ գործածական է. նույնը Խոստրով ձևով իգ! հիշված է 1581 թ. Ձեռ. Դադեան, Բ. 32 ա). բայց դա կրճատուճն է Խոսրովիդուխտ (Խոսրովանոյշ, Խոսրովուհի) ձևի:

— 1. Խոսրով, որդի Գողթան գավառի Շաթ իշխանի (Ա դար).—Օրբ. ե:—Սիսական 310 բ:

— 2. Խոսրով Ա. Մեծն, որդի և հաջորդ Վաղարշի, թագավոր Հայոց. արշավեց Կովկաս՝ իր հոր մահվան վրեժը լուծելու համար լեոնականներից «213 թ»: Եղավ բարեկամ Հուլմայեցոց: Իր օրով տեղի ունեցավ Պարսկաստանում պետական հեղաշրջություն. Արտաշիւր Սասանեան իշխանը սպանեց Արտաւան թագավորին և Արշակունեաց տոհմը տապալելով՝ տիրեց զահին «226 թ»: Խոսրովը արշավեց նրա վրա և մինչև Հնդկաստան փախցրեց: Խոսրովի ձեռքից ազատվելու համար՝ Արտաշիւրը դավաճանությամբ Հայաստան ուղարկեց արշակունի Անակ (=պր. 13-ր Բ

ոնակ «չար») իշխանին, որ խարդախությամբ սպանեց Խոսրովին «240 թ»: Արտաշիւրը արշավեց Հայաստան և ամբողջ երկրին տիրեց:—Ազաթ. § 18, 19, 121—2. Խոր. Բ. կե, կէ, հա—հդ. Գ. ծա. Սեբ. բ, գ. Յհ. կթ. է, ը. Ուխտ. Ա. խդ, խէ, խթ, ծ, ծգ—ծե, ծէ, կ, կբ. Մխ. անեց. գ, թ, ժ. Ասող. Ա. և. Շնորհ. վիպ. 363, 388. Չեն. 20, 21, 23. Արծր. Ա. ը, թ. Անանուն ժմ. 11. Վրդ. ժէ. Վրդն. լս. 46, 48. Վկ. սուք. 34. Ոսկ. ներբ. լս. 833. Մխ. այրիվ. 18. Պամ. վր. է. Մագ. թղ. ժթ, հգ. Յայսմ. նոյ. 18. Ագադ. 397 բ. Տաթև. ձմ. դդ. Վրդ. աշխ. 510. Սամ. անեց. 60, 61. Մին. համդ. 21, 22. Նկատք. 90. Չուղ. 41. Չքր. սարկ. Ա. 2, 3.—սեռ. Խոսրովու՝ Ազաթ. § 13, 20, 21, 28, 36. Խոր. Բ. ծը, կդ, հա—հգ, հե, հզ, հը. Փարպ. բ. Բուգ. Գ. բ, գ. Սեբ. ը. Ուխտ. Ա. խէ, խը, ծ—ծբ, ծդ—ծէ, կ, կգ. Մխ. անեց. ժ. Ասող. Ա. և. Պամ. ներս. 22. Շնորհ. վիպ. 429. Կղկնտ. Ա. ը (էմինի հրատ). Չեն. 20. Արծր. Ա. ը, թ. Կիր. խգ. Վրդ. ժէ, ժը, խե. Վրդն. լս. 45, 47. Ագադ. 397 բ. Պամ. վր. է. Յայսմ. նոյ. 18, 29. Պարականոն շար. 21. Սամ. անեց. 63. Չքր. Լպս. 282. Մին. համդ. 22. Չքր. սարկ. Ա. 3. Նկատք. 90.—Խոսրովայ, ի Խոսրովայ՝ Խոր. Բ. կէ, հբ, հդ. Սեբ. բ, գ, ը. Յհ. կթ. ը. Ուխտ. Ա. ծէ. Ասող. Ա. և. Կղկնտ. Ա. ը. (հրար. Շահն), ժղ. Չեն. 18, 20, 21. Յայսմ. նոյ. 18. Սամ. անեց. 62.—ի Խոսրովու՝ Խոր. Բ. հե (իբրև բցո!) —Խոսրովի՝ Խոր. Բ. հէ. Սիմ. ապար. 76.—Վրաց աղբ. Ա. 75 (կոչում է Խվասրով կամ Խուասրո), 162—164 (Կասրո).—Արրտ. 1868, 105:

—3. Խոսրով Բ. Կոտակ, թագավոր հայոց, որդի և հաջորդ Տրդատի. գահակալեց «330—339 թ». կոչված է գրամիկ՝ Տաշեան, Յուց. 573: Իր ժամանակ տեղի ունեցավ Մազքթաց Սանէսան Արշակունի թագավորի արշավանքը: Նա հավաքեց բոլոր հյուսիսային մանր մուներ ազգերը (Հոն, Ալան. Փոխ, Թաւասպար, Հեճմասակ, Իժմախ, Գաթ, Գղուար, Գուգար, Շիչբ, Ճիղբ, Բաղասիճ, Եգերսոււան ևն), անցավ Կուր գետը և հասավ մի կողմից Գանձակ Ատրպատականի և մյուս կողմից Սատաղ, որ Հայաստանի արևմտյան սահմանն էր: Խոսրովը փախավ Վրթանէս կաթուղիկոսի հետ միասին. Վաչէ մամիկոնիան գորավարը գնացել էր Հունաց երկիրը. Սանէսանը անտեր գտնելով երկիրը, ամեն կողմ ավերեց և ահագին ավար ժողոված, նստավ Այրարատ՝ ամբողջ մի տարի: Վրա հասավ Վաչէն, ջարդեց նախ նրանց բանակը Յլու գլուխ լեռան վրա, ապա հասավ Վաղարշապատ, ուր էր

Սանէսանը իր մեծ բանակով: Օշականի առապարում տեղի ունեցավ ճակատամարտը, ուր Վաչէն ջնջկց նրանց, սպանեց Սանէսանին և թշնամիներին քշեց մինչև Բաղասիճների երկիրը: Վաչէն Սանէսանի գլուխը բերավ Խոսրովի ոտքը գցեց: Լաց եղավ Խոսրովը՝ ասելով. «Ճղբայր իմ էր ազգաւ արշակունի»: Խոսրովը մի մեծ անթառ տնկեց, որ սկսում էր Գառնի բերդից և հասնում մինչև Դուին. այս անագին տարածութունը լցրեց երեններով և վայրի կենդանիներով, իբրև որսի տեղի արշակունի թագավորների համար: Այդ տեղերը կոչվեցին Տաճար մայրի և Խոսրովակերտ: Այդ միջոցին Պարսիկները արշավեցին Հայաստան. Խոսրովը ուղարկեց Դատաբէնին նրանց առաջ. բայց նա փոխանակ դիմադրելու, ինքն էլ դավաճանօրեն միացավ նրանց և արշավեց Խոսրովի վրա: Հասավ Վաչէն իր զորքով. Վանայ ծովի ափում, Առեստ ավանի մոտ տեղի ունեցավ ճակատամարտը. Վաչէն ջարդեց Պարսիկներին և Դատաբէնին էլ գերի բռնեց և իր ցեղով կոտորեց: Վերջին անգամ արշավեցին Պարսիկները Հայաստան, Վաչէն դուրս եկավ նրանց դեմ և թէև կոտորեց նրանց, բայց ինքն էլ ընկավ կովի գաշտում: Այնուհետև Խոսրովը խաղաղությամբ կառավարեց երկիրը, մինչև իր մահը «339 թ».—Սոր. Բ. ձգ. Գ. դ—դ, Ը. Բուզ. Գ. գ, դ, է, Ը, Ժա. Սեր. բ, գ. Յն. կթ. Ժա. Ուխտ. Ա. կէ. Մխ. այրիվ. 18, 61. Մխ. անեգ. գ, իք, իդ. Ասող. Բ. ա. Շնորհ. վիպ. 736. Արծր. Ա. Ժ. Կիր. 9. Վրդ. իբ. Թղթ. դաշ. 17. Պտմ. վր. Ժբ. Մագ. թդ. Ժթ. Յայսմ. դեկտ. 1, 15. մրտ. 6. Սամ. անեց. 65. Եզն. երէց 266. Այրիվ. 17 ա. Նպտք. 90. Մին. համդ. 23. Ջքր. սարկ. Ա. 3. ZAPH 1, 190.—սեռ. Խոսրովալ՝ Սոր. Գ. է, Ը, Ժ. Բուզ. յոջ. Գ. գ, Ե, է, Ը, Ժա, Ժբ. Շնորհ. վիպ. 757. սրգ. 19. Կղկնտ. Ա. Ժբ. (հրտր. Շահն.), Արծր. Ա. Ժ. Կիր. 10. Վրդ. ի, իբ. Յայսմ. անյ. 29. Եզն. եր. 266. Վրք. և վկ. Բ. 284. Մին. համդ. 23. Նպտք. 90.—Խոսրովայ՝ Սոր. Գ. է, Թ—Ժա. Սեր. բ, գ. Յն. կթ. Ժա. Մխ. անեց. իբ. Մեսր. եր. 32? 120. Ասող. Բ. ա. Կղկնտ. Ա. Ժբ. Կիր. 10. Պտմ. վր. Ժբ.—Վրաց աղբ. Ա. 75, Բ. 95:

— 4. Խոսրով եպիսկոպոս, հիշվում է իբրև հակառակորդ Արիոսական հերձվածի՝ Ներսէս և Յուսիկ եպիսկոպոսների հետ, Ս. Բարսեղի մի թղթում, որ գրված է 372 թ.—հնյ է.—Ալլօյսյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Ա. 280:

— 5. Խոսրով Գ. Արշակունի. թագավոր նստավ Պարսից Հայաստանում, «384 թ»։ մինչդեռ նույն ժամանակ Հունաց Հա-

յաստանում զահակալում էր Արշակ Գ. Պատերազմի դուրս եկավ սրա դեմ և Երևելի ճակատամարտում հաղթեց նրան «385 թ»։ Արշակի մահից հետո, խոստանալով հարկ տալ նաև Հունաց, Հունահայաստանն էլ իր պետության միացրեց: Ապստամբեց Պարսից դեմ, բայց գերի բռնվեց և զրվեց Անյուշ բերդը, հինգ տարի թագավորելուց հետո («389 թ»): Վրամշակունի մահից հետո՝ երկրորդ անգամ գլխ բարձրացավ «414 թ» և մի տարի հետո մեռավ «415 թ»։—Սոր. Գ. խբ—խզ, խը—ծա, ծե. Փարպ. գ, Թ, Ժբ. Բուզ. 2. ա. Սեր. գ. Յն. կթ. Ժգ, Ժդ. Մխ. անեց. գ, իգ. Ասող. Բ. ա. Շնորհ. վիպ. 944. Արծր. Ա. Ժա. Կիր. 14. 18. Վրդ. իդ, իգ. Մխ. այրիվ. 18. Սամ. անեց. 68, 70. Եզն. եր. 267. Պտմ. սահ. 29. Մին. համդ. 26, 27. Սիմ. ապար. 34. Ջքր. սարկ. Ա. սահ. 29. Մին. համդ. 26, 27. Սիմ. ապար. 34. Ջքր. սարկ. Ա. 3. Ջուզ. 43.—սեռ. Խոսրովայ՝ Սոր. Գ. խդ—խզ, խը—ծա, ծե, կէ. Փարպ. Ժ. Յն. կթ. Ժգ. Արծր. Ա. Ժա. Կիր. 14. Պտմ. սահ. 29.—Խոսրովալ՝ Սոր. Գ. խբ. Բուզ. 2. ա, բ, դ, Ե, է. Փարպ. Թ, Ժ. Օրբ. Թ. Արծր. Ա. Ժա. Վրդ. իդ, իգ. Մխ. աս. իթ (= իը). Մին. համդ. 26. Նպտք. 91. Ջուզ. 44.—բց. ի Խոսրովայ՝ Սոր. Գ. խդ, խզ.—Վրաց. աղբ. Ա. 75 (գրում է Խուսարոս).—Պրոկոպիոս կոչում է սրան Տիգրան (տես Գիւտերբոգ, Հոովմէական շյստ. Ազգ. մատ. չէ. էջ 27):

— 6. Խոսրով Գարդմանացի, խնջուլքի ժամանակ, ներկայությամբ հայոց Շապուհ թագավորի, որ Պարսից Յազկերտ թագավորի որդին էր, հարբեց և սկսեց լրբանալ քնարահար մի կնոջ հետ: Շապուհը հրամայեց բռնել նրան և դահլիճում բանտարկել: Խոսրովը ձեռքը վաղակավորին տարավ և մեկնեց դահլիճից տուն: Ոչ ոք չհամարձակվեց դիպչել նրան, որովհետև ծանոթ էին նրա քաջության (421 թ)։—Սոր. Գ. ծե. Կղկնտ. Բ. գ:

— 7. Խոսրով, աշակերտ Ս. Սահակի, որի հրամանով գնաց Երուսաղէմ և բերավ Ս. Բարսղի ջրօրհնեաց կանոնը: Գրել է նաև «Պատմութիւն Ս. Սահակայ» (Ալիշան, Յուշիկք, Ա. 349):—Կիր. 16. Վրդ. իե. Յայսմ. սեպտ. 17. Տաթև. հարց. 658.—Ջարբ. չին դպր. 283, 295. Աթան. յոջ. էջ է. Տաշեան, Տուց. 60, 76.—հմտ. Խոսրովիկ №1.—Ձեռագիրների մեջ կա նաև «Բանք Կրանելոյն Խոսրովայ» (Թորոս աղբ. Բ. 395):

— 8. Խոսրով Գաբեղեան, մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին (451 թ.)—Եղիշ. 77. Յայսմ. օգ. 7:

— 9. Խոսրով Սրուանձտեան, իշխան. մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին (451 թ.)—Յայսմ. օգ. 7:

- 10. Խոսրով պատմագիր, հիշվում է Կորիւնի և Ղևոնդ երեցի միջև.— Կիր. 3.—Իսկ ըստ Մխ. այրիվ. 37 Կորիւնի և Թոմայ վարդապետի միջև.—համարելի է Փոքր Կորեան խմբագրիչը. հմտ. Նորայր, Կորիւն վրդ. էջ 10:—Տաշեան, Ցուց. 408=1097 նույն է դնում Ս. Սահակի աշակերտ Խոսրովի հետ № 7:—Հայագ. էջ 50:

- 11. Խոսրով եպիսկոպոս Ամատունեաց, ժամանակակից ներսէս Բ «548—557 թ» կաթողիկոսի: Ուրիշ 7 եպիսկոպոսների հետ միասին ստորագրում է այն թղթին, որ ուղարկեց ներսէսը 9 այլ եպիսկոպոսներին՝ կրկին կոչելով նրանց Դուռնի եկեղեցական ժողովին, որից բացակայել էին.—բց. Ի Խոսրովայ՝ Գիրք թղ. Ժգ:

- 12. Խոսրով վաներեց Օշականու, ուրիշների հետ ստորագրում է այն ձեռնարկին, որ մատուցին Արրահամ կաթողիկոսին «607—615 թ», խոստանալով այլ ևս հեռու մնալ հերձվածողներից և Քաղկեդոնի ժողովից («607 թ»):—Գիրք թղ. Խ. Ուխտ. Բ. 1է:

- 13. Խոսրով Վահուհեաց տեր, Պարսից Խոսրով Բ թագավորից (590—628) պալատ հրավիրվեց և մեծ պաշտոն ստացավ:—Սեբ. Ժթ, Իա:

- 14. Խոսրով Հայկազն, անծանոթ ոմն, որ այցելել է Եգիպտոս և հունարեն լեզվով արձանագրել է իր հիշատակը «ի վերայ հնաշուք շիրմաց փարաւոնեան փարազանց» հետևյալ ձևով. ΧΟΣΡΟΥΣ ἈΡΜΕΝΙΟΣ ἸΔΩΝ ἘΘΑΥΜΑΣΑ «Խոսրով հայ տեսեալ սքանչացայ» (Հայագ. 188):—Թվականը անհայտ է. բայց ըստ որում հունարեն է, պետք է դնել արարական տիրապետութունից առաջ: Ավելի ընդարձակ տես Տաշեան, Ազարթ. էջ 108 (համարում է Խոսրով Մեծն՝ հայր Տրդատի):

- 15. Խոսրով, տեր Գողթանի, հայր Վահան Գողթնացու, որ նահատակվեց «737 թ».—Ասող. Բ. դ.—սեռ. Խոսրովայ՝ Վկ. գողթ. 20. Արծր. Գ. Իթ.—Խոսրովա՝ Յայսմ. մրտ. 28. Վկ. գողթ. 10, 65.—Խոսրովի՝ Վկ. գողթ. 61:

- 16. Խոսրով տեր Շաղատի, Գազան իշխանի ցեղից էր. շինել տվեց Շաղատի եկեղեցին (Ը դարի կեսին).—Օրբ. Ժա.—սեռ. Խոսրովայ՝ Օրբ. Ժա.—Միսական 211 բ:

- 17. Խոսրով Ակէացի, մասնակցեց Մուսէի պատերազմին «851 թ».—Արծր. Բ. գ:

- 18. Խոսրով Վահուհեաց, մասնակցեց Մուսէի պատերազմին «851 թ».—Արծր. Բ. գ:

- 19. Խոսրով Միւնի, ազատ. որդի Շապուհի. իբրև վկա հիշված է Տաթևի 844 թվի կալվածագրում.—Օրբ. 1Ը:

- 20. Խոսրով Գաբեղեան. հարձակվեց Բուղայի բանակի վրա, որպեսզի ազատի գերիներին. բայց բռնվեց ու նահատակվեց «852 թ».—Արծր. Գ. դ. Յայսմ. մրտ. 3, ապր. 21.—սեռ. Խոսրովա՝ Յայսմ. ապր. 21 (գրում է Խոսրով «հարեղայ» փոխանակ Գաբեղեան!):

- 21. Խոսրովս վրաստան, մին այն նշանավոր վարդապետներից, որոնք Անանիա Մոկացի կաթողիկոսի հետ («946—968 թ») գրեցին Աղուանից Սահակ կաթողիկոսին՝ յետ դարձնելու համար նրան քաղկեդոնական դավանանքից.—Անան. ապստ. 131 ա:

- 22. Խոսրով Անձևացի. եպիսկոպոս Անձևացեաց. հայր Գրիգոր Նարեկացու. մատենագիր. գրել է Մեկնութիւն աղօթից ժամագրոց և Մեկնութիւն աղօթից Պատարագի (950 թ): Աշխարհական ժամանակ կինը վախճանվեց, ինչպես հասկացվում է Գրիգոր Նարեկացու խոսքերից. «Առ մայրն իմ որ երկնեաց, եթէ կասեցան գթութիւնքն ընդ նահանջել կենդանութեան» (Նարեկ ՄԱ): Այրի մնալով նա ստացավ կրօնավորական աստիճան և ձեռնադրվեց եպիսկոպոս (ըստ Թորգոմ եպս. Նարեկ աշխ. Երուսաղէմ 1931, էջ 14): Ապստամբել է Անանիա Մոկացի («946—968 թ») կաթողիկոսի դեմ և հնարել է ինչ ինչ սուրբութուններ, որի համար և նզովվել է Անանիայից: Այս մասին խոսում են Օրբ. Ժա (Խոսրով եպս. Անձևացեաց) և Կիր. 48 (Խոսրով եպս. Միւնեաց) շփոթ կերպով: Շփոթութունը պարզվեց Անանիա Մոկացու թղթերի հրատարակությամբ՝ Միարանի ձեռքով: Մեռել է «972 թ».—Յն. արճիշ. էջ 7. Մխ. այրիվ. 71. Վրդ. աշխ. 514.—սեռ. Խոսրովայ՝ Գր. նար. մատ. 367. Պորգ. 272. Խոսր. պորգ. 67.—Խոսրովա՝ Պորգ. 515, 693. Խոսր. պորգ. 1, 67. Յայսմ. փետր. 27. Յն. արճիշ. 68. Սամ. տնեց. 103, 105. Խոսր. էջ Կ, դ. 1, 63, 78, 121, 125—6, 128, 147—8, 157, 167, 170, 179, 183, 193, 207—8, 216. 218, 237.—Տաշեան, Ցուց. 1097, Զարբ. Հին դպր. 535—7, 785. Գալֆայեան՝ Եղիշէ, տպ. Թէոդոսիա, 1861, էջ Գ—է, Ակինեան՝ Եղիշէ, Ա. 109, Հայագ. 290:

- 23. Խոսրով, իշխան Գողթնեաց, հիշված է Աշոտ Ողոր-

մածի դուստր՝ Հոփսիմէ կույսի կեղծ կտակագրում, 981 թ.— Միսական 311 ա, Սմբատեանց՝ Երնջակ 424, 419:

— 24. Խսարով (կամ Խոսրովիկ), նեստորական ասորի, որ Միջագետքից գաղթել է Ձորագետ, ընդունել է հայոց դավանանքը և դարձել է նախահայր Երկայնարագուկների տոհմին՝ ԺԱ դարի կեսին (շուրջ 1050 թ): Հիշված է Հաղբատի մի արձանագրութան մեջ (Շողակաթ 74):—Հայասպ. 447:

— 25. Խսարով Գանձակեցի, նոր նահատակ. գեղեցիկ պատանի էր. հարևան թուրքի որդին իր քրոջ հետ շնալով յղիացըրել էր: Աղջիկը, որ վաղուց աչք ուներ Խոսրովի վրա, հանցանքը գցեց սրտ վրա, որպեսզի ստիպեն նրան բռնի ամուսնանալ թուրք աղջկա հետ: Թուրքերը առաջարկեցին Խոսրովին ուրանալ իր հավատքը և երբ մերժեց, երկար ժամանակ բանտարկելուց հետո, քարկոծելով սպանեցին «1167 թ»: Նրա վրա գրված է մի ընդարձակ վկայաբանութուն, մի ներբողեան (որի հեղինակն է Մխիթար Գոշը) և մի համառոտ վկայաբանութուն, որ մտել է Յայսմաուրքի մեջ յուր. 3: Բոլորը միասին հրատարակված է Նոր վկ. 23—45: (Շատ սխալ է Նոտարք 10, որ նահատակութան թվականը դնում է 981=1399):

— 26. Խսարով իշխան Սևանի, 1221 թ. իր օրով տեղի է ունեցել հետևյալ վիպական դեպքը:—Ալի և Մահմատ անուանով երկու ավազակապետ, իրենց 80 ընկերներով, բոլորը լեզվի կամ ալան, ուզում են կողոպտել Սևանի վանքը և այնտեղ աղաթատանած փախստական հայոց բազմութունը: Որովհետև անհնարին էր նազիրով արշավել կղզու վրա, ուստի դիմում են խորամանկ միջոցի: Հայտնում են կղզու վերակացու Խոսրով իշխանին թե իրենք վաճառական են, 40 արկղ ապրանք ունին, որ ուզում են պահ տալ Սևանայ վանքին: Խոսրովը համաձայնվում է և ավազակները կղզին են փոխադրում 40 արկղը, որոնց մեջ 2—3 նստած էին իրենց սպառազեն ավազակ ընկերները: Երկու ավազակապետներն էլ իբրև պահակ գալիս են վանք: Նրանք որոշել էին գիշերը արկղները բանալ, ավազակներին դուրս հանել և բոլորին կողոպտել ու սպանել: Վարժապետը դաս չսովորած իր մի աշակերտին ծեծում է և դուրս անում: Աշակերտը գնում է արկղների մոտ և փականքով խաղում: Միջից լսում է մի ձայն. «Ալի վախտ իսէ՛ չըբմալի» (Ալի, եթե ժամանակ է, դուրս գանք): Իսկույն հայտնում է վարժապետին, ժողովուրդը թափվում է, արկղները տանում են բլրի գլուխը և «Շնորհեա մեզ

Տէր...» երգելով ու «Ձի Աստուած ընդ մեզ է» ասելով մի առ մի արկղները ծոփն են պցում: Ալիին ու Մահմետին էլ սպանելով խողում են բլրի գագաթին, կամ նրանց էլ Խոսրով իշխանը՝ վզներին քար կապելով ծոփն է պցում: Այդ ժամանակ Սևանի վանահայրն է եղել Սարգիս. երգի մեկնութունը գրել է Մովսէս վրդ. Երզնկացին 1275 թ. նրանից արտագրել է Թորոս գրիչը 1300 թ. այս բոլորի մասին տես Մանուէլ վրդ. Գիւմրիշխանցի, Պատմ. Սևանայ վանից, էջ 32, Սմբատեանց՝ Գեղարքունի, էջ 133 և 151 5:

— 27. Խսարով. որդի Վահրամ Լոռեցու. իր կնոջ Շուշիկի հետ մի կարլամ է նվիրել Հոսոմոսի վանքին: Նրան հետեւել է նաև իր կինը՝ Շուշիկը, որ նվիրել է իր տունը.—Արձ. Սարգիսեան, Տեղադր. 147, Շիրակ 21, Արրու. 1870, 298:

— 28. Խսարով. հայր Գէորգ քահանայի, որ Արգելանի անապատում մի Աւետարան օրինակել տվեց Յակոբ կրոնավորին, 1251 թ. —Ձեռ. Վասպ. 87:

— 29. Խսարով, հայր Վարդան քահանայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան և վաճառեց Երզնկայում մի ուրիշ Վարդան քահանայի (որդի Լուսերէցի), 1397 թ.—Ձեռ. Սեբ. = շԱ 1926, 45:

— 30. Խսարով մոնթ, որ սպասավորում էր Բերկրիի Եղաւանքի ուխտի տնտեսութան մեջ՝ 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 349:

— 31. Խսարով, որդի Մամատիկին ապաշխարողի, որ Ստեփանոս կրոնավորի հետ միասին Վարդան գրչին մի Աւետարան գրել տվեց Խոսրովայ վանքում, 1430 թ.—Ձեռ. Վասպ. 359:

— 32. Խսարով արեղա, միաբան Ամրգոլայ վանից. ուրիշների հետ միասին վկայում է, որ Ամիր Թաճիկնը մի ջաղացք է գնել և նվիրել Ամրգոլայ վանքին, 1437 թ.—Նոտարք 112: Նույն անձն է և կամ մի ուրիշ միաբան է Տէր Խոսրով, որ իբրև վկա հիշատակվում է դարձյալ՝ 13 տարի հետո, 1450 թ.—անդ 164:

— 33. Խսարով, որդի Կարապետի, գրել տվեց Մխիթար քահանային մի Աւետարան, Բոնաշէն գյուղում, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 484—6:

— Ավէլի ուշ հիշատակութուններ են 1557 թ. (Ձեռ. Վասպ. 659), 1594 թ. (անդ 736—7), 1596 թ. (անդ 748), Խոսրով 1601 թ. (անդ 793), Խոսրով 1712 թ. (անդ 1038):

— 34. Խսարով փաշա, մեծ վեղիր Օսմանցոց Սուլթան Մուրադ Դ-ի (1611—1640), ծագումով հայ.—Սիւրմէեան, La vie et cult. 44:

— 35. Խոսքով արքայ, հայտնի չէ թե ով է հիշատակված մի քարի արձանագրութեան մեջ, որ գտնված է Անիի մոտ գտնվող հունական շաղի Վէլի գյուղում.—Բանասէր 1907, էջ 93—94.

*ԽՈՍՐՈՎԱՆՈՅՇ, Իգ. < Խոսքով և անոյշ բառերից, երկուսն էլ իրանականից փոխառյալ:

— 1. Խոսքովանոյշ, կին Ջուանշիր մեծ իշխանի Աղուանից (է դար).—սեռ. Խոսքովանուշի՝ Կղկնտ. Բ. Իհ:

— 2. Խոսքովանոյշ, թագուհի հայոց, կին Աշոտ Գ Ողորմածի «954—977 թ»: Շինեց Սանահնի վանքը «957 թ» և Հաղբատի վանքը «967 թ»: (Սիմէոն գրիչը Սանահնի շինութիւնը դնում է 966 թ. տես Մովսէսեան, Լոռիի Կիւր. թգ. 23): Ունի երկու արձանագրութիւն, որոնցից մեկը Տեկորում և մյուսը Քալինում: Առաջինով (Շիրակ 133) որոշում է Տեկորի հարկը՝ ՆԻ=971 թ. (գրում է իր անունը՝ «Պաւսրեանիւշ հայոց թագուհի»: Երկրորդով (Այրարատ 141) «ես Պոսրովանոյշ) Հայոց թագուհի, որ կարգեցի...»: Մնացյալը պակասում է և հայտնի չէ թե ինչ է կարգել: Այս արձանագրութեան թվականն է ՆԼ=981 «ի հայրապետութեան Անանիի և ի թագաւորութեան Աշոտոյ որդոյ...»: Ստեփանն այս թվին ոչ Անանիա կաթողիկոս կա և ոչ էլ Աշոտ թագավոր: Մանավանդ որ Պոսրովանոյշը մեռած է դրվում «980 թ»: Ըստ իս պետք է կարգալ ՆԼ=959, երբ կաթողիկոսն է Անանիա Մոկացի «946—968 թ» և թագավորն է Աշոտ Գ Ողորմած «954—977 թ» և որի կինն է իրոք Պոսրովանոյշը:—Մխ. անեց. գ. Վրդ. Խը. Վրդ. աշխ. 511. Սամ. անեց. 100. Մխ. այրիվ. 71. Օրբ. ժմ. 11. Չարբ. թրգմ. 338:

— 3. Խոսքովանոյշ, դուստր «պարոն Յուսիբայ», մերձավոր Պաշտուրի, որ գրեց մի Աւետարան 1252 թ.—Չեռ. Սիբ.—ՂԱ 1925, 378:

-- 4. Խոսքովանուշ, դուստր Վահրամ քահանայի և քույր Բարսեղ երէցորդու, որ Հալէպում գնեց մի հին Աւետարան, 1323 թ.—Չեռ. Կես. ամած. 64 բ:

— 5. Խոսքովանոյշ, դուստր ձիավոր Պր. Բարթողիմէոսի և կին Գրիգոր քահանայի, որ Սարգիս Պիծակին գրել տվեց մի գեղեցիկ Աւետարան և նվիրեց Սսի Ս. Սարգիս եկեղեցուն, 1332 թ.—Շողակաթ 212:

*ԽՈՍՐՈՎԻԴՈՒԽՅՏ, Իգ. < Խոսքով և դուխտ «աղջիկ» բա-

ռերից, երկուսն էլ իրանական փոխառութիւն: Իբր անձնանուն հիշված է Մագ. քեր. 239:

— 1. Խոսքովիդուխտ, դուստր Մեծն Պոսրովի «213—240 թ» և քույր Տրդատի «287—330 թ»: Երբ Արտաշիր Սամանեանը հրամայեց Պոսրովի ցեղը ընալինջ անել, Օտա Ամատունին փախցրեց Պոսրովիդուխտին և փրկեց մահվանից: Երբ Լուսավորիչը բանտարկված էր Պոր վիրապում, Պոսրովիդուխտը իր պաշտպան Օտա Ամատունու միջոցով հանել տվեց նրան վիրապից:—Ագաթ § 214, 216, 765—6, 800, 817, 820, 832. (արաբ. Ագաթ. Կուսարդուկտա ձևով՝ էջ 26—28, 46, 59, 64, 67). Պոր. Բ. ձ. Ուխտ. Ա. հա. Շնորհ. վիպ. 606. Կղկնտ. Ա. ժդ. Վրդ. ժը. Քղթ. դաշ. 17. Ոսկ. ներբ. լս. 836. Պարականն շար. 21. Յայսմ. հոկտ. 6, նոյ. 18, 29. Տաթև. ձմ. ղդ. ղէ. Յկ. կր. 12. Դրնդ. 510.—սեռ. Խոսքովիդիտոյ՝ Պոր. Բ. հէ, ձդ. ղ. Ուխտ. Ա. կհ. Ասոդ. Գ. գ. Քղթ. դաշ. 20. Ճշ. 521. Անան. ապստ. 136 ա. Յայսմ. հոկտ. 6, նոյ. 18, 29. Վրգն. աշխ. 514, 519.—գրծ. Խոսքովիդիտով՝ Ագաթ. § 766, 791.—Վրաց աղբ. Բ. 90. Ագբեր. Լիակ. վրբ. սրբ. Գ. 460—80:

— 2. Խոսքովիդուխտ, քույր նահատակ Վահան Գողթնացու († «737 թ»), որի վրա գրեց «Չարմանալի է ինձ» շարականը: Անունը դնում է Ալիշան, Յուշիկը Բ. 194, բայց Ագգուպ. 862 չգիտէ այդպիսի անուն: Չգիտէ նաև Աւետիքեան, Բացատրութիւն Շարականաց, Վենետիկ 1814, 592. ուստի ենթադրում եմ որ այդ անունը հնարել է Ալիշանը, ըստ որում Վահան Գողթնացու հոր անունը Պոսրով էր: Ստորև դնում եմ այդ շարականը՝ իբրև երկրորդ հայ կին հեղինակի ստեղծագործութիւնը (առաջինն է Սահակագուխտ): Թե ով է առաջին անգամ հայտնել թե այդ շարականի հեղինակը Վահանի քույրն է՝ չգիտեմ: Աւետիքեան, անդ՝ ասում է «ասի անգիր աւանդութեամբ, թէ քոյր երանեալ նահատակին երգեալ իցէ զայս»: Իսկ երգը, թեև շատ ծանր ստեղծ եղանակով է, բայց բովանդակութեամբ ոչ միայն քրոջ շնորհ չունի, այլ և առհասարակ ոչ մի կնոջական փափուկ զգացմունք չունի:

Շարական Ս. Վահանայ Գողթնացույ
Չարմանալի է ինձ քան գերզս
Երաժշտականաց ձայնս,
Ողբոց քոց հնչմունք,
Ո՛վ երանելի տէ՛ր Վահան, ընտրեալ յԱստուծոյ:

Առաւել յորդորէ այս զհոգւոյս մասունս,
 Յօրինել ջեզ երգս ոչ զղջականս,
 Այլ հոգևորս և ուրախարարս,
 Յորդորականս և ներբողեանս.
 Ո՛վ երանելի տէր Վահան, ծառայ Քրիստոսի:

Չարհուրեցուցանէ քո ճգնութիւնդ
 Զմարմնոյս ընութիւնս,
 Իսկ դու առաւել գտար,
 Ո՛վ երանելի տէր Վահան, սիրող Քրիստոսի:

Արտաքնոցն զգաստքն՝ ստեղծիչ բանք
 Մնտոեացն ի պատրութիւն,
 Իսկ քոյդ սիրախոյ՝ աստուածարեալ և ոգեշահ,
 Ո՛վ երանելի տէր Վահան, ընտրեալ յազատաց:

Որպէս զքաջ նահատակ պատրաստեալ ի պատերազմ,
 Կատարեցեր զընթացս քո
 Աբխաբար յազգացն հարաւայնոց,
 Դասուտրեալ ընդ անմարմնականն,
 Ո՛վ երանելի տէր Վահան, Գողթնեացն իշխեցող:

— 3. Խոսրովիդուխտ, կին Աշոտ Ա թագաւորի Բագրատունեաց († 890 թ).—տես Մարքվարտ, Բագր. ծագումը, էջ ԺԵ:

— 4. Խոսրովիդուխտ, ստացել է Ժ դարում գրված մի Աւետարան, նորոգել և նվիրել Սուքիաս վանաց երեցին, 1183 թ.—Շողակաթ 191:

— 5. Խոսրովիդուխտ, կին Ստեփանոս քահանայի, որդւոյ Մանուէլ քահանայի, որ Գեղարքունեաց Կած գյուղում, Յովհաննէս Արծկեցուն գրել տվեց մի Ճաշոց (ԺԵ դար).—Ձեռ. Սեան. էջ 18:

— Համառոտվելով դառնում է Խոսրով, ինչպես ունինք հիշված 1603 թ. Խաւսրոֆ ձևով, իբրև իգ. անուն: 50 տարի առաջ լսել եմ Պոլսում: Հաղբատում, զանգակատան դռան առաջ, մի տապանաքարի վրա, ուր նկարված է իշխանունու փառավոր մի պատկեր, կարդում ենք այս անթվական տապանագիրը. «ԽՈՍՐՈՎԻ... ՏԱՊԱՆ...».—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 54, Ազգագր. հանդ. է, 409:

*ԽՈՍՐՈՎԻԿ, ար. < Խոսրով անվան փաղաքականն է. գործածվում է իբրև անկախ անուն և իբրև օրինակ հիշված է Սիւն. ջեր. 206:

— 1. Խոսրովիկ թարգմանիչ. Սահակի և Մեսրոպի աշակերտներից. գնաց Հունաստան սովորելու. Հայաստան վերադառնալու ժամանակ մեռավ ճանապարհին (ե դար).—Փարպ. թղ. 202. Զարբ. Հին դար. 295. ZAPh 1, 207.—գրված է Խոսրով՝ Օրհն. 246. Առաք. լծ. սահմ. 170: Հմմտ. Խոսրով Ք 7 և 10:

— 2. Խոսրովիկ թարգմանիչ, կոչված նաև Խոսրով հոետոր. անդամ Մանազկերտի «726 թվի» ժողովի (Ազգապ. 839). մատենագիր Ը դարու: Կրոնական հերձվածների առթիվ ժողովներ է ունեցել Ասորիքում՝ Անտիոքի Աթանաս պատրիարքի, Ասորոց Սարգիս եպիսկոպոսի և ուրիշների հետ, և այս առթիվ գրել է նրանց իր թղթերը, որոնք են. Թուղթ հաւատոյ, Առ այնոսիկ որ ասեն ընութեամբ անձև: Իրն են նաև Հարցմունք հայրապետին Անտիոքայ յաղագս զծնունդն առնելոյ (տես Ձեռ. Վենետ. Բ. 157.—լատիներենի թարգմանեց Կոնիբիր Zeitschrift für d. neutestamentliche Wissenschaft 1904, էջ 327—334), Բան վարդապետութեան յաղագս քառանորդացն (հրատ. ՀԱ 1904, 310—316): Բոլոր գործերը միասին՝ ընդարձակ առաջարանով հրատարակեց Գ. Վ. Յովսէփեան, Վլրշպտ. 1899.—սեռ. Խոսրովկայ՝ Խորվկ. էջ 1, 3.—կոչված է Խոսրով՝ անդ 149, 187.—սեռ? Խոսրովի՝ էջ 100, Խոսրովու՝ 149, Խոսրովայ՝ Խորվկ. քառաս. էջ 310 ր.—Զարբ. Հին դար. 295, 784. Ազգապ. 846. Տաշեան, Մատ. մանր ուսումն. Ա. էջ 49—68, իսկ էջ 69—75 Առ այնոսիկ, և Յուցակ 1097. Հացունի, Ճաշեր 489.—Խոսրովիկի գործունեութեան և զաղափարների մասին տես և Տէր-Մինասեան, Հայոց Եկեղ. յարար. 210—226:

— 3. Խոսրովիկ Բղենի (Բաղաց գավառ). գերի ընկավ թուրքերի ձեռքը՝ 1105 թ.=Օրբ. կ:

— 4. Խոսրովիկ, Համառունեան ցեղից, ազատ Բաղաց թագավորութեան. մանուկ հասակում մեռավ Նախիջևանում ու թողվեց ի Ճահուկ (ԺԲ դար).—Օրբ. կ. Սիսական 479 ա:

— 5. Խոսրովիկ Տարախիճեանց, հայր Գոնցայի, որ էր կին Վահրամի և նվերներ է արել Հերհերի վանքին, 1345 թ.—Արձ. Սիսական 116:

— 6. Խոսրովիկ, վանահայր Հոփսիմէի վանից. ունի ան-

Քվական մի արձանագրությունն, որ 1653 թվին օրինակել է Առաքել Դաւրիթեցին:

*ԽՈՍՐՈՎՇԱՆ, ար. < պրս. خروخ Xusrav + 𐭪𐭫 քթաւ վորք բառերից: Այս անունով էր կոչվում Ղըյասէզզին Քէյջաւ, չուս ամիրան Իկոնիայի, ժամանակակից Լևոն Բ-ի (Ախտաւ) 441 ք):

— Խսարավշահ Բաբերդցի, որդի Ուժիկի. հետին ստացող մի հին Աւետարանի, որ նորոգել տվեց 1346 թվին.— ՀՅ. 1870, էջ 344:

*ԽՈՍՐՈՎՈՒՀԻ, իգ. < Խսարավ անունից՝ աւել մասնիկով. իբրև անվան օրինակ հիշված է Մագ. քեր. 239: Անցյալ դարում գործածական էր Արևմտահայոց մեջ:

— Խսարավուհի, քույր Անակ պարթևի և հորաքույր Լուսավորչի. համարվում է Մծրնայ Յակոբ հայրապետի մայրը.— սեռ. Խսարավուհեայ՝ Յայսմ. (տես Տաշեան, Ցուց. 47 ք), Վրդն. լս. 47, Վրդ. ժէ:

*ԽՈՏԱՆ, իգ. անշուշտ հյ. խոտան ամարտեք, անպետք բառից չէ, և պետք է կցել Խոյզան անվան, որ սակայն արաւկան է: Սեռ. Խստանայ ձևով գործածված է մի անգամ անթվական մի արձանագրության մեջ, որ հետևյալն է. «Եւ ամենավեկ իշխանի Պոռոյ և ամական էաշոյ և մեծահաւատ տիկնոջ Խոտանայ, յորժամ տէր էր տեղւոյս...» (Սիսական 119): Այս արձանագրությունից երևում է որ Պոռի կինն է Խոտան: Բայց որովհետև այլուստ գիտենք որ Պոռի կինը կոչվում էր Խոթլու խաթուն (որ մեռած էր 1268 թվից առաջ) և ոչ մի հիմք էլ չունինք ենթադրելու թե Պոռը ծերության հասակում երկրորդ անգամ ամուսնացել էր և այդ ամուսնությունից էլ ունեցել էր էաշոյ անունով մի որդի, ուստի պետք է ենթադրել թե «Խոտանը Պոռի ստորագրեալ ազատներից մեկի կինն էր»: Այսպես է պատճառաբանում Յովսէփեան՝ Խաղբակեանք 182—3: Մենք էլ կարծում ենք թե՛ որովհետև Խոյզան արական անուն է, ուստի Խոտանը հենց այդ ազատն է, որի կնոջ անունը չէ հիշատակված և ասված է պարզապես ամեծահաւատ տիկնոջ [իշխանին] Խոտանայ, յորժամ տէր էր տեղւոյս:

*ԽՈՐ, ար. < պրս. خور خور «արեգակ» բառից. հիշված է 1629 թ. (Կամենից 183):

ԽՈՐԱՍՈՒ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ:

— 1. Խորասու, թագավորացն կին հիւրիկեան տոհմից:

կրոնավորուհի էր Գորայրում. մեռել ու թաղվել է Սանահինում, 1101 թ.:—Վրդ. հ. Մթ. այբիվ. 78:—Մովսէսեան, Լուրի Կիւր. էջ 64:

— 2. Խորասու անունը հիշված է նաև Հաղբատի անթվական մի արձանագրության մեջ, որ տես Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 30:

ԽՈՐԲ, ար. անսովոր անուն. ծագումն անհայտ. հմմտ. Խարբ: Մի անգամ հիշատակված է ԺԳ դարում, թերևս վրիպակ գրչությամբ:

— Խորբ, տեր, շինել է Ծարում Ս. Գրիգոր մատուռը՝ ի հիշատակ իր կնոջ և իր որդի Մարգարէի, 1274 թ.—Արձ. Արցախ 407:

ԽՈՐԴԻՆ, ծագումն անհայտ. տեղանուն է թե անձնանուն: Հիշված է 1234 թ., հետևյալ ձևով. «Ես սուտանուն Յովսափս որդի արժանաւոր քահանային Խորդինոյ կանգնեցի զխաչս».— Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 511, Սիսական 52 (գրված Խորտինոյ?):

*ԽՈՐԷՆ, ար. կազմված է իրան.-ēn փաղաքական մասնիկով (Հիւրը. 90). ըստ իս արմատն է պրս. خور خور «արեգակ», որով Խորեն նշանակում է «արեկի». հմմտ. Χοριάνης զորավար Խորով Ա.-ի. ընկալ կողքիս ճակատամարտում (Justi 95 ա, որ համարում է նույն ընդ خور Farrux = Փառոխ. հմմտ. Farruxhor-miz, հայոց մեջ կոչված Խոռոխ Որմիդդ), Xorān քաջ ոմն՝ Քէյ Խորովի ժամանակ (Justi 172 ք): Հիշված է իբրև մակաբանիցի եղբայրներից երրորդը՝ ըստ լուսանցագրության Բ. մակ. է. 12. նաև երեք մոզերի 12 հազարապիսներից մեկը (Սորինայ). Անկ. զիբք նոր կտ. 278, 285, 296:

— 1. Խորեն երեց ի Մրենոյ. ներկա եղավ Արտաշատի ժողովին «449 թ», պատասխանելու համար Միհրնբրսեհի նամակին: Երբ Վարդան Մամիկոնեանը իրեններից դառնացած՝ մեկնեց Ղուխաստան, Խորեն երեցն էր, որ ուղարկվեց նրա ետևից և համոզելով ետ դարձրեց «450 թ».—Փարպ. իգ. 1:

— 2. Խորեն մախաղ Խորխոռունի. ընկերացավ Վարդան Մամիկոնեանին՝ Աղուանից պատերազմում. մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին, ուր նահատակվեց իր 19 ընկերներով (451 թ).—Սղիշ. 77, 93, 117. Փարպ. լգ, լթ. Շար. դբ. Յայսմ. օգոստ. 7.—սեռ. Խորենայ՝ Սղիշ. 90. Փարպ. լե. Յայսմ. օգոստ. 7:

— 3. Խորեն խոստովանող, Այրարատի Որկովի գյուղից:

աշակերտ Ղևոնդեանց, երեց. Աբրահամի հետ միասին քշվեց Պարսկաստան, չարչարվեց Նիւշապուրէ քաղաքում, ապա աքսորվեց Ատորեստան, ուր և մեռավ (ե դար)։—Նշիրշ. 142—144, 146. Փարս. ծգ, ծը. Արծր. Գ. ժե. Յայսմ. դեկտ. 20, յուլ. 31. Միմապար. 48.—սեռ. Խորենայ՝ Փարս. ծգ, ծը. Կիր. 3. Ճշ. 620, 747. Յայսմ. դեկտ. 20.—Աւգեր. Լիակ. վրք. սրբ. ժ. 210—221։

— 4. Խորեհ Սահաուունի. գրել է «Ժամանակագրութիւն վարդապետացն հայոց» (է դարից հետո). անհայտ հեղինակ. այժմ իր երկը կորած է։—Չամչ. Ա. 19. Բ. 328, 537—8, Տաշեան, Ցուց. 114։

— 5. Խորեհ, եղբայր Ստեփանոս գրչի, որ Վահկայի մոտիկ Ընդայ վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ Մարտիրոս քահանայի խնդրանք, 1269 թ.—Չեռ. Վասպ. 95։

— 6. Խորեհ, հայր Հայրապետի, որ իր եղբոր հետ մի խաչքար է կանգնեցրել նրա հիշատակին, Փառիստոււմ, 1271 թ.—Արցախ 307։

— 7. Խորեհ, թվի եղբայր Վարդապետի և Աշակի. երեքով միասին՝ իրենց մի կալվածք, որ կոչվում էր «Վարդենաց նորք», նվիրել են Բագնայրին, Միմէոն վանահոր ժամանակ (թվականն անհայտ)։—Արձ. Շիրակ 120։

— 8. Խորեհ Աշրգեան, պատրիարք Պոլսի, հաջորդեց Յարութիւն Վենապետեանին և գահակալեց 1888—1894 թ. ապարդյուն կյանք ունեցավ և հրաժարվեց գահից. մեռավ 1899 թ.—Աղգապ. 4616, 5009։

— 9. Խորեհ Ա. կաթողիկոս ամենայն Հայոց. հաջորդեց Գէորգ Ե Սուրէնեանին, գահակալեց 1932—1938 թ. սրա հաջորդն է Գէորգ Զ Զէօրէքչեան. Նոր-Նախիջևանցի. կաթողիկոս ընտրվեց և օծվեց այս տարի (1945 թ.) Սսոյ կաթողիկոս Գարեգին Ա-ի ձեռքով՝ էջմիածնում։

*ԽՈՐԻՇԱՀ, իգ. < պրս. خورشاه xūršāh անունից, որ բուն նշանակում է «արև արքայ». այս անունով հայտնի են Rokned-dīn Xūršāh որդի Ալաէդդին Մուհամմէդի (վերջին իշխան Հաշիշին, որին նվաճեց Հուլաղու 1256 թ), Xūršāh որդի Քորադի՝ պատմիչ † 1505 թ. (Justi 179 p)։—Պատահական նմանություն ունի վրաց. խվարշաքի, խվաիշաքի, խաիշաքի «օգնություն. նպաստ»։—Նկատելի է որ իրանական անունը արական է, իսկ հայերենը իգական է։ Պարոկերենում Xūršāh նշանակում է «արև արքայ», որ ի հարկե՞հարմար է արական. իսկ հայերե-

նում Խորիշաի (xōr-i šāh) նշանակում է «թագավորի արևը», որ հարմար է իգականին։ Չարմանալի է որ մեր մեջ էլ թեև ընդհանրապես Խորիշաի ձևն ունի և միշտ իգական է, մի անգամ էլ Խորշաի ձևն ունի (տես տակը № 13), որ արական է։ Այս զոնազանությունը արդյոք պատահական է։

— 1. Խորիշաի, կին Քրդի. սրանց որդին է Սմբատ, որ մի ջաղացք էր տվել իր կնոջ Զմրուխտ խաթունին, իսկ սա էլ՝ իր ամուսնու մահից հետո նվիրեց Հոռոմոսի վանքին, 1234 թ.—Արձ. Շիրակ 24, Աբրտ. 1870, 298։

— 2. Խորիշաի, դուստր մեծ սպարապետ Սարգսի, քույր Զաքարէ սպասաւորի, կին Վախթանկ Տօնկիկի՝ տեառն Խաչենոյ։ Հասան Զայալ Դօլայի մայրն է։ Վերաշինեց Մեծարանց վանքը 1212 թ.։—Ուխտի գնաց Երուսաղէմ և վերադարձավ. Ամուսնու մահից հետո, երբ որդին Հասան Զալալոյայ սկսել էր շինել Գանձասարի վանքը (1216 թ) և արդեն արևելյան լուսամուտն էին խփում, «կրօնաւորեալ չոգաւ յերուսաղէմ երկրորդ անգամ և անդէն ի դրան Յարութեան խարազնագրեաց ճգնութեամբ, բազմամեայ ժուժկալութեամբ հանգեաւ ի Քրիստոս լուսոյ վկայութեամբ և անդէն պահեցաւ» (նախ քան 1240 թ)։—Յիշատ. ИАН 1909, 409.—գրծ. Խորիշաիի՝ Վրդ. ձգ.—Շողակաթ 198, Բանասէր 1901, 142, Արցախ 171, 173, 185։

— 3. Խորիշաի, կին Իշխանի. որդւոյ Քրդի, որ հիշված է 1228 և 1245 թվերին. տես վերը Իշխան № 9 և 10.—Շիրակ 22։

— 4. Խորիշաի Մամիկոնեան, դուստր Մարգպան Մամիկոնեանի, քույր Ասլանբէգի և Գրիգորի, կին Քուրդ իշխանի Արագածոտան, որի մոտ իջևանեց Հեթում Ա թագավորը՝ Քաթարաց Մանգու խանին այցելության զնալու ժամանակ «1254 թ»։ Մայրն է Վաչէի և Մամախաթունի։ Ամուսնու հետ միասին շինել են Սաղմոսավանքի գրատունը և մատուռը՝ ի հիշատակ իրենց վաղամեռիկ դստեր՝ Մամախաթունի (1235 թ), նաև Յովհաննավանքը (1250 թ)։—Կիր. ծգ.—Յովսէփեան՝ Մի էջ հայ արուեստի 18, Այբարատ 162, 163, 168, 170, 255, Աղգագր. հանդ. Գ. 282 և է, էջ 383։

— 5. Խորիշաի տես Տաշուրակ 1288 թ.—

— 6. Խորիշաի, մայր Սարգսի, որի դուստրը՝ Քայիկ կանգնեցրել է մի խաչքար՝ Վայոց ձորի Քարագլուխ գյուղում, 1290 թ.—Արձ. Սրբական 162։

— 7. Խորիշաի, կին Քրդի, որի դուստրն է Մամբան, որ

մեակի ու թագվել է Խաթրավանքում, 1298 թ.—Արցախ, էջ 206 և 405:

— 8. Խորիշահ, գուսար Շահանշահի, թոռն Չաքարէ Բ Կալասալարի (ԺԳ դար).—Հայաս. 447:

— 9. Խորիշահ, կին Քոչաքչերի. նվերներ արին Բջինի Ս. Աստուածածին եկեղեցուն, 1306 թ.—Արձ. Այրարատ 273 բ:

— 10. Խորիշահ, գուսար Վարդան իշխանի և կին Չեսարի, որդւոյ իշխանաց իշխանին Սմբատայ Օրբելեանց. ամուսնու հետ միասին շինել են Վայոց ձորի հոգետունը (այժմ Սելիմի կարավանատուն), 1332 թ.—Արձ. Սիսական 165:

— 11. Խորիշահ, գուսար Ճարի, իր եղբոր Արդութի հետ հիշվում է իբր իշխան Կեռիկի՝ 1291 թ. և 1345 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 10, Արցախ 353, Ազգագր. հանդ. Ժ, 33, 35 (կրճատ Խորիշ ձևով):

— 12. Խորիշահ, կին պարոն Փաշայի, որին դարանակալ այլազգիները սպանեցին Ձորուկերտում, 1451 թ.—Այրարատ 120, 123:

— 13. Խորշահ պարոն, որի հիշատակին մի խաչքար է կանգնեցրած Հորս գյուղում.—Արձ. (Թվականն անհայտ). Սիսական 161:

— 14. Խորիշահ, գուսար Վասակի, կին Չաքարիայի՝ եղբոր Չալալի և որդւոյ Վախթանգի՝ իշխանին Հաթերքի. նվիրատու Յովհաննավանքի.—Արձ. Այրարատ 171 բ (անթվական):

— 15. Խորիշահ, կին Սաթաւի, որդւոյ Համազասպի և թոռան Սմբատի. նվիրատու եղավ Հաղբատի վանքին, Համազասպ վանահոր ժամանակ.—Արձ.(առանց թվականի). Երզնկ. հանց, Հնախ. տեղագր. 29:

— 16. Խորիշահ, կին Պաստեղի, նվիրատու Հաղբատի վանքին, Յովհաննէս վանահոր ժամանակ.—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 30 (Արձ. անթվական):

ԽՈՐՃԷՍ, ար. ծագումն անհայտ:

— Խորճես իշխան Հաշտենից. դավաճանությամբ անցավ Արձան քրմապետի կողմը և սկսեց կոտորել հայոց զորքը: Սիւնեաց իշխանը հարձակվեց նրա վրա, մուրճով զարկավ նրա սաղավարտին և ձիուց ցած տապալելով՝ դանակով կտրեց նրա գլուխը:—Անունը չի տալիս Չենոբ պատմիչը (հմտ. հրատ. Երևան 1941, էջ 90) և գիտէ միայն Սիսական 9 բ, անշուշտ վենետիկ ձեռագրերնրից մեկից հանելով:

*ԽՈՐՏԻԿԻՆ, իգ. < պրս. 𐭠𐭮𐭬𐭥𐭭𐭮𐭥 Եարեգակ>+հյ. սիկիճ բառերից. գտնում եմ մի անգամ հիշատակված ԺԶ/ԺԷ դարերից (Ձեռ. Թաւր. 42):

+ ԽՈՏ, իգ. < հյ. խոց «վերք» բառից. և որովհետև ոչ մի ծնող չի կարող իր աղջկա վրա այսպիսի նախատական անուն գնել, ուստի և կրճատված է Խոցաղեղ անունից: Գտնում եմ մի անգամ հիշատակված ԺԾ դարում: Սրա էլ փառաքչականն է Խոցիկ, որ անս:

— 1. Խոց, մայր Յովհաննէս եպիսկոպոսի, որ Խիզանում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 503:

+ ԽՈՏԱԴԵՆ, ար. < հյ. խոց+դեղ բառերից. առանձին առանձին էլ ունինք Խոց և Դեղ անունները, որոնց փառաքչականներն են Խոցիկ և Դեղիկ: Բոլորն էլ արական են. միայն Խոց իգական է: Խոցաղեղ անունը գործածված է ԺԲ—ԺԶ դարերում: Հնագույն ձևն է Խոցաղեղ, հետո միջին Խ կորչելով դառնում է Խոցղեղ (հնագույն վկայությունը 1386 թ.), ապա ց հաջորդ բաղաձայնի մոտ վերածվելով ո՛ր ստացվում է Խոսղեղ (հնագույն վկայությունը 1478 թ.):

-- 1. Խոցաղեղ Խլաթեցի, նվիրատու ձեռագրի (1204 թ).—Հայաս. 450:

— 2. Խոցաղեղ, մերձավոր արեանդուու Հոսմեանց Յովհաննէս քահանայի, որ մի կալված է նվիրել Արջոյառիճի վանքին, 1213 թ.—Արձ. Շիրակ 123:

— 3. Խոցաղեղ, փորագրիչ. կամ քանդակագործ. ինքն է փորագրել Հոսմեսի վանքի մի ընդարձակ արձանագրությունը՝ 1228 թվից և մի ուրիշ արձանագրություն էլ Շիրակաւանում, նույն թվից.—Շիրակ 23, 10. Արբտ. 1870, 297:

— 4. Խոցաղեղ, ազգական Աբբահամ երեցի, որ երկու տուն և մի խանութ է նվիրել Խժկօնքի վանքին, 1233 թ.—Արձ. Շիրակ 128:

— 5. Խոցաղեղ, հայր Գրիգոր քառանայի, որ միանալով Մկրտիչ պեղոյանին, Արուճում և Փարպիում հնձաններ են շինել և նվիրել Հոսմեսի վանքին, 1258 թ.—Արձ. Շիրակ 26, Արբտ. 1870, 270 (վերջինս գրում է Խոցաւ):

— 6. Խոցաղեղ, համարում եմ հայր Մխիթարի և պապ Աւետիսի, որ Եղեգիսում թողել է մի արձանագրություն 1283 թ.—Սիսական 163 (կիսատ):

— 7. Խոցադեղ, որդի Աւատարիկի և եղբայր Հասանի. Իրենց հանգուցյալ եղբայր Մխիթարի հիշատակին մի հող են նվիրել Վայոց ձորի Ս. Ստեփանոս եկեղեցուն, 1292 թ.—Արձ. Սիւսական 167:

— 8. Խոցադեղ, հորեղբայր Մխիթար քահանայի, որ Որոտանի Աղիաու վանքում գրեց մի Աւետարան, 1296 թ.—Սմբատեանց, Երնջակ 201:

— 9. Խոցադեղ, հոգևոր հայր Յակոբի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Կարսի Գողթն գյուղում, 1297 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արքա. 1911, 463):

— 10. Խոցադեղ, իբրև վկա հիշվում է Քանաքեռում, մի աղբու վաճառման առթիվ, 1306 թ.—Բանաս. 1903, 32, Այրարատ 298:

— 11. Խոցադեղ, աղգական Սարգսի, որ Թումա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 196:

— 12. Խոցադեղ, որդի Շահինշահի, իր քրոջ Գոհարի հիշատակին մի Աւետարան է գրել տվել Յովհաննէս գրչին, 1378 թ.—Տաշեան, Յուց. 692:

— 13. Խոցադեղ, որդի Խուլթուշայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1386 թ.—Ճանիկեան, Հնոթ. Ակնայ 78:

— 14. Խոցադեղ, որդի Առաքելի և եղբայր Յուսանի, որ Մեծոփայ վանքում օրինակեց Տաթևացու Քարոզգիրքը՝ 1414 թ.—Rapport Belgique 181:

— 15. Խոցադեղ, մեծ հայր Ստեփաննոս կրոնավորի, որ Խոսրովայ վանքում, Վարդան գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1430 թ.—Նօտարք 94 (սխալմամբ գրում է Յայսամաուրք), Ձեռ. Վասպ. 358:

— 16. Խոցադեղ, հայր Մարտիրոս արեղայի, որ Հաղբատում օրինակեց մի Շարակնոց, 1437 թ.—Manus. brit. mus. 96 p, Նօտարք 113: (Այս միևնույն հիշատակարանը՝ 13 տող ամբողջ նույնությամբ կրկնում է Նօտարք, էջ 52, թվականը գնելով սխալմամբ 942=1417, փոխանակ 922=1437: Սխալ է նաև Խոցադեղ անունը՝ Վանայ բարբառի համաձայն դ-ի տեղ գրելով տ, և այսպես էջ 52, 94, 113: Ուրիշ անգամ չի պատահում այս անունը Նօտարքում):

— 17. Խոցադեղ, վախճանվել է մանուկ հասակում և նրա հիշատակին հանրը կանգնեցրել է մի խաչքար, Վայոց Ձորի Զիրախլու գյուղում, 1463 թ.—Սիսական 108:

— 18. Խօւտեղ, որդի Խանթութի՝ դստեր Խոսրովի, որ Բոնաշէն գյուղում, Մխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485:

— Ավելի ուշ եղած հիշատակություններն են՝ Խոցադեղ 1575 թ. (Թորոս աղբ. Բ. 410), Խուստեղ 1585 թ (Ձեռ. Վասպ. 704), Խացադեղ (այսպես գրված կամ տպված) 1587 թ. (Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 260), Խուստեղ 1626 թ. (Ձեռ. Վասպ. 868), Խուսդեղ 1648 թ. (անդ 436):

† ԽՈՑԻԿ, ար. կրճատ և փաղաքշական ձևն է Խոցադեղ անվան. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1655 թ. (Ձեռ. Վինետ. Ա. 702):

*ԽՈՒԱՆԻ, իգ. < պրս. خوند Xvānd, Xund, որ և خوند Xondah անունից > արաբ. xavand «տեր»: Համառոտված է պրս. خاوند xudāvand «տեր» բառից, որ և ասվում է xāvand (Horn § 471), Այս անունով հիշված են Xondah կին Կահիրէի սուլթան Մալթե-էն-Նասրի 1326 թ., Bibi Xondah դուստր Գելիի սուլթան Ալաէդդինի 1478 թ., Xondah Humāyūn կին Հուսէին Նիզամշահի 1564 թ. (Justi 181 p): Մեր մեջ ստացել է զանազան ձևեր. այսպես Խուանդ, Խոնդ, Խանդ, Խոյանդ, Խունդի, և սրանցից կազմված զանազան բարդ ձևեր, ինչ. Խանդամիր = Խոնդամիր, Խանդվէլի, Խոնդալի, Խոնդաղա, Խոնդբէկի, Խոնդիկ, Խոնդխաթուն, Խոնդմելէք, Խոնդշահ, Խոնդփաշա, և հատկապես Խոնձա, որից և Խոնձաղա: Կա նաև Խամտաղայի, որ իբրև իգ. անձնանուն գործածված եմ գտնում անթվական մի հիշատակության մեջ՝ Ձեռ. Վասպ. 112 (իբր պրս. xwand+հյ. մայր, մայրիկ բառերից): Հնագույն հիշատակությունը ԺԳ դարից է: Բայց գործածված է նաև իբրև հասարակ անուն՝ «իշխանուհի» իմաստով. Խաթիթ Թազավորի համար ասում է Թե «առնոյր իւր կին զխաւանդն Նախջաւանու զԵսուզանն»:

— 1. Խօվամի Ամիր Սուլտան, մի մարզ է նվիրել Հոռոմոսի վանքին, 1217 թ.—Արձ. Շիրակ 23 ա:

— 2. Խոււտեղ խաթուն (որ և Խոյան), դուստր Ամիրզէկի և Թոռն Աթաբակ Աւագի, կին Գուրգ Գ. Արեբդղէ իշխանաց իշխանի, մայր Թէոդոս Զրքիւնի և Թայիկի. ամուսինը հիշված է 1317, 1338 և 1329 թվերի արձանագրությանց մեջ: Խոււտեղ խաթունն էլ հիշված է Յովհաննավանքի մի մեծ արձանագրության մեջ (Այրարատ 171 ա), որ թվական չունի. և ըստ Ալիշանի

ԺՊ գորու առաջին կեսից է:—Այրարատ 259—4; Հայագ. 527, ZAPh 2, 48:

— 3. Խուանդ խաթուն, կին Մուրաաթի, որ Աղթամարում, Գրքգոր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1355 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 208:

— 4. Խուանդ, կին Մկրտչի և մայր Ստեփանոս միայնակեացի, որ Աղթամարում գրել տվեց մի Ճառընտիր, 1389 թ.—Ձեռ. Ագուլ. (Արբու. 1911, 769—765):

— 5. Խուանդ խաթուն, կին տանուտեր Դանիէլի, որ Աղթամարում, Չաքարայ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1399 թ.—Ձեռ. Վասպ. 234:

— 6. Խուանդ, ազգական Սարգիս Կախկոպոսի, որ Կոթի Փորոյ վանքում օրինակեց Յայսմաուրբը, 1427 թ.—Նօտարք, էջ 84:

— 7. Խուանդ խաթուն, կին Աղբուղայի և մայր Գողթան Ստեփաննոս արքեպիսկոպոսի, որ Ագուլխում, Մատթէոս քահանային գրել տվեց մի Տօնական, 1447 թ.—Ձեռ. Թաւր. 121 բ, 123 ա:

— 8. Խովանդ կամ Խուանդ, հանգուցյալ դուստր էլլաչի էմին պէկի, որ Կեսարիայում գրել տվեց՝ մի Ճառոց՝ 1481 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ. Կես. Բ. 1848:

— 9. Խուանդ երիցկին, ամուսին Գրիգոր նկարիչ քահանայի, որ Սեբաստիայում Փիլիպպոս Կախկոպոսին գրել տվեց մի Աւետարան, 1485 թ.—Սուանդը մեռել էր 1484 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 598:

— 10. Խուանդ անունը՝ աղավաղված Խուանդ ձևով (իգ.) հիշված կա նաև 1565 թ.—Ձեռ. Մաղն. 26:

*ԽՈՒԱՆԴԱՂԱ, իգ. < նույն պրս. Խուանդ անունից + agā, որ նաև իգական պատվանուն է: Մի անգամ գտնուած եմ հիշատակված 1528 թ. (Սմբատեանց՝ Գեղարքունի 532):

*ԽՈՒԱՆԴԱԶԷ, տես Խոնձա:

*ԽՈՒԲ, ար. < պրս. خوب xūb «լավ, գեղեցիկ» բառից. երկի գործածական էր իբրև անձնանուն, որից և Խուրեթմ ազգանունը: Մրա կոչականը կարող է լինել Խաթ (տես), որից էլ Խպեթմ ազգանունը: Հմմտ. նաև Խուբան, Խուբեար, Խուբիկ, Խուբլար, Խուբասար, Խուբիջան:

*ԽՈՒԲԱՆ, ար. և իգ. < պրս. خوبان xūbān «գեղեցիկներ» ձևից. երկի հաջորդ մի ուրիշ բառի կրճատմամբ. հիշված է մի

անգամ 1566 թ. (Ձեռ. Թաւր. 132 բ) և մի անգամ էլ 1685 Վ. (Ձեռ. Ագուլ. = Արբու. 1911, էջ 1011). հմմտ. Խուրլար, որ սույն բառի թուրքական յոգնակին է:

*ԽՈՒԲԱՍԱՐ, ար. < պրս. خوب sar «գեղեցիկ» + sar «գլուխ» բառերից. ամբողջը նշանակում է «գեղեցիկների գլխավորը»: Թաթարական անուն էր և Օրբելիանը հիշում է Քրեփչախ ոմն Խուպասար անուն» (հրտր. Թիֆլիս 1911, էջ 384): Ասվում է նաև Խուբէսէր (արևմտյան տառադարձությամբ Խուպէսէր): Սրանից է Խուպասարենց ազգանունը, որ հիշված է Հառիճի մի հին արձանագրության մեջ (Շիրակ 163), թվականն անհայտ: Ճիշտ այս ձևով հիշված է 1677 թ. (Սիւրմէեան, Պատմ. Հայկ. ազգ. գերեզմ. 29 ա): Կենդանի է այժմ Խուպէսէրեան ձևով (Պոլիս) Հիշատակված է ԺԳ—ԺԷ դարերում:

— 1. Խուպասար, հանգուցյալ հայր Սանասարի և Բաղդասարի, որոնք իրենց և իրենց ծնողների հիշատակին մի այգի են նվիրել Հառիճի վանքին, 1235 թ.—Շիրակ 163:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են՝ Խուպասար 1576 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1926, 339), 1609 թվից քիչ ուշ (անդ 474), 1652 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 738), Դուբասար 1697 թ. (Սմբատեանց՝ Երնշակ 266), նույն այս ձևով առանց թվականի՝ Նօտարք 180:

*ԽՈՒԲԵԱՐ, ար. և իգ. < պրս. خوب «լավ, գեղեցիկ» + ար. یار «սիրելի, բարեկամ» բառերից: Գործածվել է ԺԵ—ԺԷ դարերում: Սրանից է Խուբեարեան ազգանունը, որ հիշված է 1700 ական թվերին (Ազգագ. 2907):

— 1. Խուպիար, թոռն Լիանոսի՝ որ ստացավ մի Աւետարան, 1491 թ.—Թորոս աղբար. Ա. 120:

— 2. Խուպիար, հիշված է 1521 թ.—Manus. brit. mus. 139 բ:

— 3. Խուրեթար (գրված Խուպիար), կին Յովասափ գրչի, 1542 թ.—Տաշեան, Ցուց. 488:

— Ավելի ուշ են՝ Խուփիար 1604 (Ձեռ. Վասպ. 813), Խուպեար 1622 թ. (Կարապետեան, Յիշատ. Սամաթ. 82), Խուփեար 1666 թ. (Ձեռ. Վասպ. 925). Երեքն էլ արական: Անթվական են Խուփիար այր (այսպես սխալ տպված) Ձեռ. Թաւր. 132 բ, Խուպիար (Ձեռ. Վենետ. Բ. 682), Խուբար (Ձեռ. Վենետ. Ա. 609):

*ԽՈՒԲԻԿ, իգ. < պրս. خوب «լավ, գեղեցիկ» բառից՝ հյ. փառաքրական մասնիկով: Տես վերը Խուր: Հիշված է Խուպիկ ձևով՝ 1624 թ. (Տաշեան, Ցուց. 780):

***ԽՈՒԲԻՋԱՆ**, ար. < պրս. خوب خوب > xūb «լավ, գեղեցիկ» + 𐭪𐭥 jān «նոգի» բառերից (այն է հոգու համար գեղեցիկը): Վկայված է մի անգամ 1624 թ. (Խուպիճան ձևով՝ Տաշեան, Ցուց. 780) և մի անգամ էլ անթվական մի արձանագրութայն մեջ (նույն ձևով՝ Բարխուտ. Աղուանից երկ. 282, Արազ գյուղում):

***ԽՈՒԲԻԱՐ**, ար. < պրս. خوب خوب > xūb «գեղեցիկ» բառի թրք. հոգնակի ձևից. հմմտ. Աղալար, Բէգլար, Ռանլար: Երևի գործածական էր իբրև անձնանուն, որից և ձևացել է Սուբլարեան ազգանունը (Շուշի). — հմմտ. Խուբան:

***ԽՈՒԲԻՒՄԱՐ**, իգ. < պրս. خوب خوب > xūb «գեղեցիկ» և nigār «նկար, պատկեր» բառերից և նշանակում է գեղանկար, գեղեցկապատկեր: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1683 թ. — Միսական 359 ա (վրիպակով տպված Սուպիկար. այսպես նաև ցանկում):

***ԽՈՒԴԱԲԱՇԽ**, ար. < պրս. خدابخش خدابخش > Xudābaxš անունից, որ կազմված է պրս. xudā «Աստված» + بخش baxš «պարգև, նվեր» բառերից և նշանակում է «աստվածապարգև, աստվածանվեր»: Հմմտ. Xudābaxš հետևորդ Լուսթֆալի խանի 1795 թ., Xudābaxš ոմն Փարսի, Xudābaxš գրականագետ ոմն (Justi 176 բ): Մեր մեջ գործածված է ԺԳ դարից մինչև ԺԷ դար: Սրա կրճատ ձևն է Սուդաբաշ, որից և Սուդաբաշեան ազգանունը:

— 1. Խուդաբաշ, հիշված է Շաքի գավառի Ամուր-Ալան գյուղում մի տապանաքարի վրա, 1291 թ. — Բարխուտ. Աղուանից երկ. 215:

— 2. Խուդաբաշ, որդի Արզուլմսեխի, † 1327 թ. — Չեռ. Ազուլ. (Արքտ. 1911, 461):

— 3. Խուդաբաշ, որդի տանուտեր Կարապետ Մանկարոնի՝ փեսայի Փաշա տիկնոջ, որ Վանում, Կարապետ երեցին գրել ավեց մի Աւետարան, 1451 թ. — Չեռ. Վասպ. 412:

— 4. Խուդաբաշ, սարկավագ, որդի Աստուածատուրի և եղբայր մահտեսի Ստեփաննոս Դարիբշահի, որ Լիմ կղզում գրել ավեց մի Ցայմաուրք 1457 թ. — Չեռ. Քաւր. 103, 105:

— 5. Խուդաբաշ, որդի Նիգարփաշայի, որ նույն Ստեփաննոս Դարիպշահի մորաքույրն էր. — Չեռ. Քաւր. 103 բ (տես նախորդը):

— 6. Խուդաբաշ, ազգական Ալեքսիանոս եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ. — Չեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

— 7. Խուդաբաշ, տանուտերներից մեկն է Մաշկազդակ գյուղի և իր ընկերների հետ նորոգել է տվել մի հին Աւետարան, 1490 թ. — Չեռ. Վասպ. 573:

— 8. Խուդաբաշ, որդի Սաչատուրի, որ գրել ավեց մի Աւետարան, 1500 թ. — Չեռ. Նոր-Բայազ. 29 բ:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակութուններ են՝ Սուդաբաշ 1557 թ. (Չեռ. Վենետ. Ա. 529), Սուդաբաշ 1590 թ. (Չեռ. Վասպ. 715), Սուդաբաշ 1632 թ. (Չեռ. Դագեան, Բ. 33 ա), Սուտապաղ 1651 թ. (Տաշեան, Ցուց. 363), Կրճատ Սուտապաղ 1602 թ. (Հայ-Վենետ. 378), Սուդաբաշ՝ ԺԸ դարից (Տաշեան, Ցուց. 511): Առանց թվականի են Սուդաբաշ՝ Չեռ. Վասպ. 441 և Սուդաբաշ՝ անդ 273:

— ***ԽՈՒԴԱԴԱՒ**, ար. < պրս. خداداد خداداد > xudādād անունից, որ կազմված է պրս. xudā «Աստված» + داد dād «տվեց» բառերից և նշանակում է «Աստուածատուր» (տես այս անունը): Այս անունով հայտնի են Պարսից մեջ՝ Սուդադադ՝ սպանող Աղա Մէհէմէդ խանի 1794 թ., Սուդադադ աֆղան՝ նահանգապետ Լաթի 1730 թ., Սուդադադ՝ պապ Շիրազի դատավոր Մաջդ-էդ-դին Իսմայիլի 1327 թ. ևն (Justi 177 ա): Գործածված է մեր մեջ ԺԵ դարում և ավելի ուշ ԺԹ դարում:

— 1. Խուդ/սուտ, որդի Ասիլմիլիք տատի, որ Ներսէս արեղային գրել ավեց մի Աւետարան 1448 թ. — Չեռ. Վասպ. 241:

— 2. Խուդադատ, որդի Էդիլշահի. երկուսով նվիրեցին մի Ցայմաուրք Սակոաբերդի Ս. Ստեփաննոս եկեղեցուն, 1491 թ. — Այրարատ 443:

— 3. Խուդադ կամ Խուդաք (արագարանությամբ կրճատված ձև), որ գտնում եմ՝ առաջինը 1389 թվից ուշ գրված անթվական մի հիշատակարանում (Չեռ. Ազուլ. = Արքտ. 1911, 759), երկրորդը՝ 1833 թ. — այն է՝ Մելիք Սուդաք՝ իշխող Վարանդայի, † 1833 (Արցախ 98 և Պատմ. Աղվանից 45): Սրանից է Սուդադեան ազգանունը:

***ԽՈՒԴԱԴԱՆ**, ար. < պրս. خدادان خدادان > xudādān «աստվածագետ, աստվածաճանաչ» բառից, որ կազմված է xudā «Աստված» և 𐭪𐭥 dān «գիտենալ, ճանաչել» բառերից: Անշուշտ Պարսից մեջ գործածական էր իբրև անձնանուն, բայց չէ հիշատակված Justi-ի մոտ: Մեր մեջ էլ չէ ավանդված, բայց անշուշտ գործածական էր և նրա արագարանությամբ կրճատված ձևն է Խուդաճ, որ հիշատակված եմ գտնում 1678 թ. (Սմբատ-

եանց՝ Գեղարքունի 630): Սրանից է ճուղանեան ազգանունը՝ ***ԽՈՒԴԱԴԱՐ**, ար. < պրս. خدادار > xudādār բառից, որ կազմված է < xudā «Աստուած» + < dār «կրել, ունենալ» բառերից և նշանակում է «աստուածակիր»: Կազմության կողմից հմմտ. Իսադար: Թեև Իրանյանների մեջ չի հիշատակված իբրև անձնանուն (չի հիշում Justi), բայց մեր մեջ գործածված է՝ սկսած ժԱ դարից մինչև ժՉ դար.

— 1. Խուդադար (Վեսա Պաշատուր), իշխան հայ և Բիւղանդական դուքս Անտիոք քաղաքի. սպանվեց 1076 թ.—ընդարձակ տես Բեխդ:

— 2. Հուդատար (h նախադասով), որդի տեր Աւետիսի, որ էր քահանա Ոստան քաղաքի, 1486 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 502:

— 3. Խուդադար, որդի Դաւթի, Խիզանի Ուրնոկ գյուղում գրել տվեց մի Աւետարան, 1497 թ.—Տաշեան, Ցուց. 284 բ:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են Պուտատար 1507 թ. (Ձեռ. Վասսպ. 626) և Պուդադար 1575 թ. (անդ, էջ 688):

***ԽՈՒԴԱՎԵՐԴԻ**, ար. < պրս. خدادار > xudā «Աստված» + Թրք. **درد** verdi «տվեց» բառերից և նշանակում է Աստուածատուր (տես այս անունը): Մեր մեջ գործածված է ժե—ժե դարերում: Սրանից է ճուղակերպեան ազգանունը:

— 1. Խուտավերտի, որդի Վարդի՝ եղբոր Սիրատանի, որ Կեսարիոյ Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց մի Յայմաւուրք, 1495 թ.—Պատմ, հայ Կես. Բ. 1850:

— Ավելի ուշ ժամանակից ունինք Պոտավերտի 1601 թ. (Manus. brit. mus. 252 ա), Պոտավերդի 1649 թ. (Երեմ. չէլ. օրագր. 7), անթվական են՝ Պոտայվերտի (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 397), Պոտավերտի՝ Տաշեան Ցուց. 736:

ԽՈՒԴԱՓ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

— Խուդափ, որդի Յովհաննէսի. հիշվում է իբրև վկա Տաթևի 844 թվի կալվաճագրում.—սեռ. Խուդափոյ՝ Օրբ. 10:

***ԽՈՒԴԻ**, ար. անշուշտ կրճատված է Խուդիդադ ձևից, որ տես Պուդադադ: Այս անունով ունինք մի անգամ՝

— Խուտի աղա, ազգական Մատթէոս քահանայի, որ Եղեկեաց անապատում գրել տվեց մի Աւետարան, 1496 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 7 բ:

ԽՈՒՉԵԼՔԱՅ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է ժԳ դարում:

— Խուզելքայ (սեռ. Խուզելքի), կին Հուսիկի և մայր Յովհաննէս քահանայի, որ Սուրբ Մարի (=Սուրմալու) քաղաքում, Մերուն գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1296 թ.—Ձեռ. Վասսպ. 121—2:

ԽՈՒԹԱՅ, կամ **ԽՈՒԹԱՍ**, ար. երևի Խուք երկրանունից, որ է Սասուն: Այս անունով ծանոթ է Սասնոյ մի իշխան, որ Մօրիկ կաշեք հրամանով՝ Սմբատ, Մուշեղ և Ներսէս իշխանների հետ գնաց օգնական Պարսից վտարյալ Խոսրով Թազավորին (591 թ.)—Չամչ. Բ. 297:

***ԽՈՒԹԱՆ**, իգ. < թթր. خوتان > կամ خوتان qotan բառից, որ նշանակում է «բարգիլ կամ հավալուս» (Будагов 2, 70 և 85): Այս անունով հայտնի են՝

— 1. Խուքոթ, կին Աստուածատուրի և մայր Խղրշահի, որ Կեսարիայում, Յովհաննէս Երզնկացուն գրել տվեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Rapport Belgique 34:

— 2. Խուքանփոշա, իգական անուն, որ հիշատակված է 1477 թվից հետո գրված անթվական մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վենետ. Ա. 628):

ԽՈՒԹԱՓ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ հիշատակված է՝

— Խուքլափ, հայր Սիրաւքի, որ Հաղրութի Վանք գյուղում կանգնեցրել է մի խաչքար, 1333 թ.—Արցախի 66:

***ԽՈՒԹԼՈՒ**, իգ. < չաղաթ. ختلو > qutlu «երջանիկ, օրհնեալ» բառից: Իբրև անձնանուն գործածվում էր հին թուրքերի մոտ՝ զանազան բարդությամբ. ինչ. ختلودامور Qutludamūr թուրք իշխան ժԴ դարում (Իբն-ի Բատուտա, Բ. 362). նույն անունով մի ուրիշ՝ իշխան Խարեզմի (Իբն-ի Բատուտա, Գ. էջ 9, որ ասում է թե «նշանակությունն է «օրհնեալ երկաթ», որովհետև քաղաքը նշանակում է օրհնեալ»), ختلوخان Qutlūxān մեծ էմիր ոմն (Իբն-ի Բատուտա, Գ. 45), Qutlubeg կամ Qutlusāh, թուրք իշխան ժԵ դարում (Այբարատ 322), Qutluq-nigār xanum՝ մայր Բաբեր Թազավորի Հնգից՝ †1505 (Justi 169 ա), Խուքլուան՝ քեռայր և մեծ զորավար Հազան խանի, «մեծ և բարեբարոյն Խուքլուան, որ Թարզամանի ջնորհաւոր Թագաւոր» (Օրբել. տպ. Թիֆլիս, 1911, էջ 471), Մեր մեջ հիշված է պարզ և բարդ ձևերով՝ որոնցից ամենահինը ժԲ դարից:

— 1. Խուքլու, արլ հայազգի ոմն, Սասունցոց տոհմից, որ Խլաթի Բեզր-էդ-դին Աք-Սունկոր Հազարդինարի Շահ-Արմէնի

մահից հետո հաջորդեց նրան. բայց 7 օր անցած՝ ժողովուրդը գահագուրկ արեց նրան և Բեքր-Թիմուրի յորդի Մուհամմէդ-էլ-Մանշուրին իշխան հրատարակեց (1197 թ).—Տոմաշէկ, Սասուն 47, ըստ Աբուլ-Ֆեղա, Դ. էջ 166:

— 2. Խուլլու, կին Իշխութլուի, կիսաքրիստոնյա թաթար, մի ձիթահանք են նվիրել Հառիճի վանքին, 1304 թ.—Արձ. Շիրակ 162:

— 3. Խուլլու, իր ամուսնու և իր նորածին որդի Ամիր Սարգսի հետ միասին միաբան է գրվել մի Աւետարանի, խոստանալով տարեկան մի լիտր ձեթ տալ եկեղեցուն, 1324 թ.—Չեռ. Թաւր. 73 բ:

— 4. Խոնթլու (այսպես գրված), ազգական կամ մերձավոր Մարտիրոսի, որ ետ գնեց իր ծախած Աւետարանը՝ 1410 թ.—Չեռ. Վասպ. 164:

— 5. Խուլլու, ազգական տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վանում, Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Չեռ. Վասպ. 370:

— 6. Խուլլու, կին Ստեփաննոսի և մայր Խոնձայի՝ կնոջ տանուտեր Էղիշահի, որ Արծկէում գրել տվեց մի Աւետարան, 1463 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 620:

— 7. Խուլլու, կին Ասլպէկի, որ ստացավ մի Աւետարան, որ գրել էր Մարգարէ քահանան, Բալուի Նեխրի գյուղում, 1475 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 624:

— 8. Խուլլու, կին Ամիրի՝ որդւոյ պարոն Յովհաննիսի, որ ստացավ ժ դարում գրված մի Աւետարան՝ ժԳ դարում?—Չեռ. Սանաս. 9 բ:

— Առանյ թվականի են Խուլլու (Չեռ. Վասպ. 394), Խուլլու (Չեռ. Սեբ=ՆԱ 1925, 375 և Թորոս աղբ. Բ. 360), Ղուլլու՝ Չեռ. Թաւր. 43 բ:

*ԽՈՒԹԼՈՒԲԷԿ, ար. ԹԹր. 𐎧𐎱𐎠𐎼𐎡𐎴 qutlu «երջանիկ» + 𐎧𐎡𐎴 beg «իշխան» բառերից: Ավելին տես վերը Խուլլու:

— 1. Խուլլուրեկ, որդի Խոյտանի, նվիրատու Մեծարանց վանից 1293 թ.—Բանասէր 1901, 137, Արցախ 170:

— 2. Խուլլուրեկ, որդի Մխիթարի. իր հղբոր Թիրքիշ հետ միասին գրել տվեց մի Աւետարան՝ Յակոբ արեղային, Կարսի Գողիս գյուղում, 1297 թ.—Չեռ. Ագուլ. (Արրտ. 1911, 463—4:

— 3. Խուլլուրեկ, որդի Մխիթարի և թոռ Խալալյանի:

Պոռ իշխանի ազատներից է. հողեր է նվիրել Թանատի վանքին (ժԳ դար).—Յովսէփեան, Սաղապեանք 142, 182, 187:

— 4. Ղուլլուրեկ, որդի Արգարի. պապի հայրն է նշանավոր Վրթանէս եպո. Օծոպեցու, որ Լուսաւորչի աջը հնարքով փախցրեց Աղթամարից և բերավ Էջմիածին. մեռավ 1493 թ. և թաղվեց Օծոպի վանքում. Բնում է տապանաքարը, որի կիսատ արձանագրությունից երևում է նրա ճյուղագրությունը.—Արգար-Ղուլլուրեկ-Աբուտահլ-Ամբրոսիոս-Վրթանէս: Ըստ հաշվի Ղուլլուրեկը ծնված է լինում 1330 ական թվերին.—Յովսէփեան՝ Խաղբակեանք, Ա. 248:

— 5. Խուլլուրեկ, հայր Խուլլուշայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան, 1386 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 78:

— 6. Խուլլուրեկ, տանուտեր Ասիմելիքի՝ մորաքրոջ Յակոբ սարկավագ գրչի, որ օրինակից Կիւրդի Կոչուսն ընծայութեան գիրքը՝ շուրջ 1358 թ.—Չեռ. Թաւր. 28 բ:

— 7. Խուլլուպէյ, հայր Սինանի, որ շինեց Կամենիցի Ս. Նիկողայոս եկեղեցին՝ 1398 թ.—Կամենից, էջ 134, 160, Труды Вост. Комм. ИМАО, 5տ. II, 3, էջ 43:

— 8. Խուլլուպէկ, գնեց մի հին Աւետարան՝ Սիմէոն արեղայից, 1422 թ.—REA 7, 106—7, Կամենից 161:

— 9. Խուլլուպէ, որդի Սամուպէի, հիշված է Թէոդոսիայի Ս. Սարգիս եկեղեցու մի արձանագրության մեջ, 1451 թ.—Кучк-Иоаннесов, Стар. арм. над. 36:

— 10. Խուլլուրեկ, կին! Ստեփաննոս քահանայի և մայր Ներսէս եպիսկոպոսի, որ Տիրիկում, Չաքարիա քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1462 թ.—Սմբատեանց, Գեղարքունի 51:

— 11. Խուլլուրեկ, հայր Աղապարի, որ Երնջակի Շոռոթ գյուղում մի խաչքար է կանգնեցրել 1493 թ.—Արձ. Սիսական 356, Սեղրակեան՝ Հնութ. Երնջակու 124:

— 12. Խուլլուրեկ, անհայտ թվականով է Թանատի վանքի մի արձանագրության մեջ (Սիսական 121):

*ԽՈՒԹԼՈՒԲՈՒՂԱ, ար. < ԹԹր. 𐎧𐎱𐎠𐎼𐎡𐎴 qutlu «երջանիկ» + 𐎱𐎡𐎴 buga «ցուլ» բառերից: Մնացալը տես վերը Խուլլու:

— 1. Խուլլուվուլաթ, աթաբագ ամիրսպասալար, 1245 թ. (հնչ է).—Արձ. Ղազարի Կուսէն գյուղում.—Արցախ 379:

— 2. Խուլլուբուլաթ, քաջ զորավար, ծառայում էր Թաթարների բանակում. դավաճանաբար սպանվեց 1308 թ.—Հասպ. 529 (համարում է նույն ընդ Խուլլուշայի):

3. Խուրխուրխ, որդի Սաղուն աթաղէկի. իր նկարը կա Հաղբատի հարավային պատի վրա. լուսատիպ հրատարակեց Մառ Խրստ. Բօստ. 1912 թ. հտ. 1, տախտակ XXI.

*ԽՈՒԹԼՈՒԽԱԹՈՒՆ, իգ. < ԹԹԲ. ڤڤ qutlu «երջանիկ» + ڤڤ xatun «տիկին» բառերից: Դրվում է խաբուն բառը՝ տարբերելու համար արականից: Ավելին տես Խուրխու:

— 1. Խուրխուխաբուն, զուստը Թուզուքանի, շինեց Հոռոմասի երեք եկեղեցիները և մեծ տապանատունը. վանքին նվիրեց նաև Շաւթա գյուղը (ԺԳ գարի սկիզբը).—Արձ. Շիրակ 21:

— 2. Խուրխուխաբուն, ազգով պարսիկ էր. ընդունեց քրիստոնեութունը և ամուսնացավ Սաւուաս իշխանի հետ, որ Զաքարէ և Իւանէ սպասալարների մորեղբորորդին էր. իր հիշատակին է գրված Բաղնայրի նշանավոր Աւետարանը՝ 1232 թ.—Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 16:

— 3. Խուրխուխաբուն, կին Պոռլի (Հասան) իշխանի Սաչենի. հիշատակված է Ս. Գեղարդի պահարանի վրա՝ 1268 թ., ինչպես նաև Գեղարդայ վանքի արձանագրութայն մեջ, իր նկարը մնում է իր ամուսնու և զավակների հետ՝ Ս. Աստուածածնի որմանկարների մեջ, բայց շատ եղծված (Սաղբակեանք 103 ծան): Մահը պատահած պիտի լինի 1258—68 թվերի միջև:—Այրարատ 269, 339, 340, 341, 344. Յովսէփեան՝ Սաղբակեանք 103—5 և 183:

— 4. Խուրխու խաբուն, մայր Զուրջին, երկուսով նվերներ են արել Նորավանքին՝ 1273—90 թվերին.—Արձ. Սիսական 197:

— 5. Խուրխուխաբուն, կին Օզրէկի և մայր Մկրտիչ քահանայի, որ Բերկրիում, Յակոբ կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1418 թ.—Նօտարք 55:

— 6. Խուրխու խաբուն, զուստը Սարգսի, մերձավոր Անդրէասի, որ գնեց մի հին Աւետարան, 1442 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 17 ր:

— 7. Խուրխուխաբուն, կին մահտեսի Յովհաննէսի, որ մի Աւետարան ազատեց «անօրէնների» ձեռքից, 1466 թ.—Ձեռ. Վասպ. 384 (քիչ առաջ կոչվել էր Խուրխուսէլիք):

— 8. Ղուրխու խաբուն, (նախաձայնը Ղ), հիշված է 1603 թ.—Ձեռ. Լվով. = ՀԱ. 1936, 506:

*ԽՈՒԹԼՈՒՄԵԼԻԿ, իգ. ԹԹԲ. ڤڤ qutlu «երջանիկ» + արաբ. ملك melik «թագավոր» բառերից: Ավելին տես վերը Խուրխու:

— 1. Խուրխուսելիք, քեռեկին և հարսն Յակոբ սարկավազ գրչի, որ օրինակեց Կիւրդի Կոչումն Ընծայութեան գիրքը՝ շուրջ 1358 թ.—Ձեռ. Թաւր. 28 ր:

— 2. Խուրխուսելիք, կին Գրիգոր քահանայի և մայր Ստեփաննոս քահանայի, որ Տշող գյուղում, կոչկակար Քովմայի պատվերով գրեց մի Մաշտոց, 1417 թ. (Նօտարք 50) և մի Ճառընտիր 1419 թ. (անդ 59):

— 3. Խուրխուսելիք, կին Աւետիսի և մայր հիւան Յովհաննէսի, որ ստացավ մի Ճաշոց 1421 թ.—Ձեռ. Թաւր. 111 ա:

— 4. Ղուրխու մելիք, կին Պատուականի, մայրենի տատ մահտեսի Կիրակոսի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1454 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 330:

— 5. Խուրխուսելիք 1466 թ. տես Խուրխուխաբուն № 7:

— 6. Խուրխուսելիք, կին Սլազափաշայի (!) և մայր Ղարիպխաթունի, որ Բուստի անուպատում գրել տվեց մի Աւետարան, 1489 թ.—Սմբատեանց՝ Երնշակ 275:

— 7. Խուրխուսելիք, կին Ներսէսի, մայր տաղասաց Առաքել Բաղդէցու (ԺԵ դար).—Ձեռ. Դադեան, Ա. 42 ա, որ և Ղուրխուսելիք՝ Տաշեան, Յուց. 795, Հայասպ. 126, Ձեռ. Հալէպի, Ա. 104:

— Առանց թվականի են՝ Խուրխուսելիք՝ Ձեռ. Թաւր. 29, Հուրխուսելիք (նախատառը է)՝ Ձեռ. Վասպ. 187:

*ԽՈՒԹԼՈՒՇԱՆ, ար. < ԹԹԲ. ڤڤ qutlu «երջանիկ» + արաբ. ڤڤ zāh «թագավոր» բառերից: Ավելին տես Խուրխու:

— 1. Խուրխուշահ, որդի ըմբիշ Սաղունի, ծառայեց երկար ժամանակ Թաթարների բանակում իբր զորավար և մեծ հաղթութուններ տարավ (ԺԳ՝ԺԴ դար).—Հայասպ. 529 (համարում է նույն ընդ Խուրխուբուղայի):

— 2. Խուրխուշահ, որդի Շահնշահի, որ գրել տվեց Աւետարանը Քովմայ Արճիշեցուն՝ Գողթան զավառի Կոպատոսի անուպատում, 1336 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքտ. 1911, 387):

— 3. Խուրխուշայ, որդի Խուրխուսէկի, գրել տվեց մի Աւետարան, 1386 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 78:

— 4. Խուրխուշայ, «նախնին» տանուտեր Յովհաննէսի, որ Խլաթում գրել տվեց մի Աւետարան, 1443 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 19 ա:

— 5. Խուրխուշա (սեռ. Խուրխուշի), հայր Տէր Գրիգորի, որ

Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Յայսմաուրք, 1458 թ.—Նօ. տարք 190:

— 6. Խուքլուշայ, որդի Լիանոսի, որ ստացավ մի Աւետարան՝ 1491 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 120:

— 7. Խուքլուշահ, որ իր կնոջ Մարիամ խաթունի հետ հիշված է Թէոդոսիայի թանգարանում պահվող մի քարի վրա, 1536 թ.—Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. 39:

— Կրճատ ձևով դառնում է Խուքլուշ և հատկապես սեռական հոլովում. այսպես 1609 թ. Դրնդ. 150:

***ԽՈՒԹՂՈՒՓԱՇԱ**, իգ. < ԹԹր. 𐎧𐎡𐎴𐎠 qutlu «եքղանիկ»+Թրք. 𐎧𐎡𐎴𐎠 paša բառերից: Մի անգամ գտնում եմ գործածված 1618 թ. Ձեռ. Վենետ. Ա. 594:

ԽՈՒԹԿԷՆ, իգ? ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝

— Խուքիէն, դուստր Խուքլուշայի, որ գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1386 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 78:

ԽՈՒԹՈՒՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ժե դարում:

— Խուքուխ, հայր Մելքիսեթի, որ Սանահինում ստացավ, ծաղկեց ու կազմեց Մանրուսմունքը, 1421 թ.—Տաշեան, Ցուց. 873 բ:

***ԽՈՒԺԷՆ**, ար. իրան.-en մասնիկով կազմված փաղաքական անուն (Հիւբշ. 90). հմտ. Xūzān թագավոր Խուժաստանի՝ Քէյխոսրովի օրով (Justi 181 ա) և Խուժիկ (Եղիշէ):

— Խուժէն, նահապետ Մոփաց. մին այն նախարարներից, որոնք ուղեկցեցին Ներսէս կաթողիկոսին († 373 թ.) Վաղէս կայսեր մոտ դեսպան գնալու ժամանակ.—Մեսր. հր. 53 (այլ ձ. Խարուժան):

***ԽՈՒԼԱՍԱ**, իգ. < արար. 𐎧𐎡𐎴𐎠 xulāša «քամելով և գտելով մնացած մաքուր մասը», Մի անգամ հիշատակված է ժե դարում:

— Խալասա խաթուն, վաղամեծիկ դուստր Երզնկացի ոսկերիչ Յովհաննէսի, որ Արճէշում, Կարապետ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 367:

ԽՈՒԼԽՈՒ, իգ. ծագումն անհայտ, անսովոր և անստույգ անուն. մի անգամ գործածված է անթվական մի հիշատակության մեջ՝ Ձեռ. Վասպ. 136, սեռ. Խուլխույն ձևով:

† **ԽՈՒՄԱՐ**, իգ. < հյ. գւռ. խումար «գինարբ աչքերով» բառից, որ արար. 𐎧𐎡𐎴𐎠 xumār «հարբած» բառից է փոխառյալ:

Գործածված է իբրև անձնանուն ժե գարից սկսած և դեռ այժմ էլ գործածական է: Կա նաև թուրքերի մեջ՝ իբրև իգական անուն:

— 1. Խումար, դուստր Ղարիպշայի, որ Արճէշում, Նիկոգոյոս եպիսկոպոսին գրել տվեց մի Աւետարան, 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 501:

— 2. Խումար, դուստր Յակոբի՝ եղբոր տանուտեր Արապշայի, Աղբակի էրնկանի գյուղում, Մարգարայ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1490 թ.—Ձեռ. Վասպ. 511:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակություններ են 1587 թ. (Ձեռ. Սեբ.=ՀԱ 1925, 259), 1590 թ. (Ձեռ. Վասպ. 716), 1593 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 194), ժՁ դմր (Ձեռ. Սանաս. 7 բ), Խումար ար! 1602 թ. (Ձեռ. Սեբ.=ՀԱ 1924, 331), 1610 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Ա. 9 բ), 1615 թ. (Ձեռ. Սեբ.=ՀԱ 1927, 41), 1640 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 75), 1656 թ. (Երեմ. չէլ. օրագր. 173), 1731 թ. (Ձեռ. Վասպ. 1022), Խոմար 1785—6 թ. (անդ 262—4):

***ԽՈՒՄԱՐՁԱ**, սեռն անհայտ. < խումար + արս. zā(de) «ծնունդ» բառերից. մի անգամ հիշատակված է Հին-Ջուղայի կերեզմանատան մի անթվական խաչքարի արձանագրության մեջ (Սիսական 424):

***ԽՈՒՄՆԱԴԱՐ**, ար. < արս. 𐎧𐎡𐎴𐎠 xūb «գեղեցիկ»+արար. 𐎧𐎡𐎴𐎠 nazar «հայացք, նայվածք» բառերից, որով xūbnazar նշանակում է «գեղահայեաց». հայոց մեջ b շրթնայինը հաջորդ անգականի մոտ վերածվել է մ. Այս անունը մեր մեջ մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1596 թ. (Ձեռ. Վասպ. 749):

***ԽՈՒՆԴԻ**, իգ. ծագումը տես Խուանդ:

— 1. Խուանդի, կին Ասյանի և մայր մահտեսի Սարգսի, որ մի վերջին ստացող էր Աւետարանի, 1621 թվին?—Քորոս աղբ. Ա. 57, 59):

— 2. Խուանդի փաշա, դուստր Աստուածատուրի, քույր Խղրահի, որ Յովհաննէս Երզնկացուն գրել տվեց Կեսարիայում մի Աւետարան, 1476 թ.—Rapport Belgique 34:

— 3. Խուանդ մելիք, որդի Արզուլսահի, 1327 թ.—Ձեռ. Ագրւլ. (Արրտ. 1911, 461):

***ԽՈՒՆԴՎԵԼԻ**, ար. < արս. 𐎧𐎡𐎴𐎠 xvand, xond+արար. 𐎧𐎡𐎴𐎠 veli բառերից, որոնց երկուսն էլ նշանակում են «տեր»: Իբրև արական անուն գործածված է մեր մեջ ժե դարում (Ձքր. ագրւլ. 97):

***ԽՈՒՆՐ**, ար. < պրս. 𐭪𐭥 xūnī «արյունային կամ արյունոտ» բառն է, որով կոչվել է Համադանցի մի բանաստեղծ (Justi 177 բ, որ մեկնում է xūn իբրև սիրոյ վշտից առաջացած արյուն-արցունքը): Անսովոր անուն է. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված Գետաշէնի հին հանգստարանի մի խաչքարի վրա, հետևյալ ձևով. «Խաչս յիշատակ հաւրն իմոյ Խունին և մաւրն իմոյ Գուլին. թվ. ՃՂԱ» (Արցախ 267): Համարելով Ռ կտորած կամ չգրված՝ թվականը լինում է 1742 թ:

† **ԽՈՒՆԿ**, ար. < հյ. իսլանդ «կնդրուկ» բառից (բայց տես նաև Դունկիրանոս). հիշատակված է ԺԵ--ԺԶ դարում:

— 1. Խունկ (սեռ. Խնկայ ձևով), հայր Քաղէոս քահանայի, որ Արճէշի Մեծոփայ վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1412 թ.—Ձեռ. Գազեան, Բ. 30 բ:

— 2. Խունկ քահանա, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը 1453 թ.—Բարխուտ. Աղուանից երկ. 208:

— 3. Խունկ անունը 1483 թ. կա նաև Սմբատեանց՝ Սաղիան 243:

— Խունկ հիշված է նաև 1505 թ. սեռ. Խնկայ ձևով՝ Ձեռ. Ներս. 16 ա (հրատարակչիչ Ստ. Կանայեան ցանկում հանում է Խնիկ ուղղականից. լայն. միայլ է. պետք է դնել ուղ. Խունկ):

ԽՈՒՇՈՒՇ, իւլ. ծագումն ինձ անհայտ: Հիշատակված է Ժ--ԺԳ դարերում:

1. Խուշուշ խաթուն, զուտոր Գազիկ Ա Բագրատունու և կին Սենեքերիմ Արծրունի (1003—1025 թ) թագավորի Վասպուրականի (այսա Սեբաստիոյ): Վարազայ Ս. Նշան վանքի Ս. Սոփիա եկեղեցու արևմտյան պատի վրա թողել է մի արձանագրության 981 թվից. Սարգիսեան, Տեղագր. 257, Ազգագր. հանդ. ԻԱ, 66: (Իր գերեզմանը՝ ամուսնու հետ միասին՝ ցույց են տալիս Վարազայ վանքում, ըստ Սրուանձստեանց, Հնոց և նորոց՝ 14):

— 2. Խուշուշ, կին Տրդատ քահանայի. երկուսով միասին իրենց ծախսով նորոգեցին Անիի Ս. Փրկիչ եկեղեցին, 1173 թ.—Արձ. Սարգիսեան՝ Տեղագր. 123—4, Շիրակ 85:

— 3. Խուշուշ Աուրճացի, մի այգի է նվիրել Բագարանի Մայր եկեղեցուն, շուրջ 1211 թ.—Այրարատ 67:

— 4. Խուշուշ հիշատակված է նաև Հառիճի անթվական մի արձանագրության մեջ՝ Շիրակ 162:

***ԽՈՒՌԱՄՇԱՆ**, ար. պրս. 𐭪𐭥 xurram «ուրախ» և 𐭥𐭬 3ah

«թագավոր» բառերից: Հիշված է ԺԵ դարից (Տաշեան, Ցուլց. 531).—Տես և Խուրամ:

***ԽՈՒՐԱՄ**, իգ. < պրս. 𐭪𐭥 xurram «ուրախ» բառից, որ ավելի պատշաճօրեն պիտի տար Խուր(ա)ամ, ինչպես որ ունինք էլ Խուրամյան (տես այս անունը): Խուրամ անունը Վիտանգամ գտնում եմ գործածված 1619 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 722):

***ԽՈՒՐՄԱ**, իգ. < պրս. 𐭪𐭥 xurmā «արմավ» բառից: Հիշված է ԺԵ դարից: Հնագույնն է 1615 թ. Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1927, 41 (սեռ. Հուրմիմ ձևով), այսա Խուրմախաթուն 1618 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 594 և 762), Խուրմա 1666 թ. (Ձեռ. Սանաս. 5 բ և Սմբատեանց, Երնջակ 282):

***ԽՈՒՐՇԻԴ**, ար. < պրս. 𐭪𐭥 xūrsīd «արեգակ» բառից, որի հին ձևն է գնդ. hvarə-xšaēta «փայլուն արեգակ» կամ պարզապես «արեգակ»: Իբրև անձնանուն գործածական է նաև Գորոսից մեջ. ինչ. Xūrsīd սուրհանդակ Սցարով Փարվիզ արքայի (Շահն. հտ. 7, էջ 97), Xūrsīd ոմն մոզպես, Xūrsīd xān հրամանատար Մուհամմէդ շահի պալատական պահապարքի, 1446 թ. ևն (Justi 180 ունի ընդամենը 23 անուն): Սովորական անուն է այժմ էլ Տաճիկների մեջ. հիշենք օրինակ Սուլթան Բայազիդ Բ-ի որդին՝ Խուրշիդը, որ Առալիայի կուսական էր՝ ՔՁ դարի սկզբում (Միսուկան 304 ա): Մեր մեջ այս անունը հիշատակված է երկու անգամ՝ ԺԳ և ԺԵ դարում: Այժմ գործածական է Ղարաբաղի հայոց մեջ Խուրշուդ ձևով, ուր երկրորդ վանկի ու առաջացել է առաջին վանկի նմանությամբ:

— 1. Խուրշիթ, որդի Միրանշահի. մի հող է նվիրել Վայոց ձորի Քարազղուխ գյուղի Ս. Մամաս վանքին, 1291 թ.—Արձ. Միսական 163:

— 2. Խուրշիթ, ազգական տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վանում, Կարապետ քահանա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370:

ԽՈՒՐՍ, ար. ծագումն անհայտ. (պրս. 𐭪𐭥 xirs «արջ» հարմար չէ ձայնավորի պատճառով):

— 1. Խուրս Գարգամացի, իշխան. գործակից եղավ Ս. Մեսրոպին՝ Գարգաման գավառի լուսավորության գործում (Ս գոր).—Կոր. 20. Խոր. Գ. Կ. Գղկնտ. Բ. գ:

— 2. Խուրս Սրուանձստեանց, մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին (451 թ).—Եղիշ. 77:

— 3. Խուրս, Արշամունեաց Շիրմաց գյուղից. դայեկորդի

Ներսէս Կամարականի. Վահան Մամիկոնեանի գործակիցներէից մին. Արծաթի գյուղում. դիմադրեց Պարսիկներին «483 թ». — Փարպ. ձա.—սեռ. Խաւրսայ՝ Փարպ. ձա:

— 4. Խաւրս ազգապետ, Աղուանից Վաչագան Գ թագավորի օրով.—Կանոն. 197. Կղկնտ. Ա. իգ. (Շահն. հաջորդ բառը իբրև տեղանուն առնելով՝ գրում է. «Խուրս՝ Բերմուսան (նահապետ)», իսկ էմիրի մոտ՝ Գերմանուսան նահապետ է):

*ԽՈՒՐՏ կամ ԽՈՒՐԹ, ար. < Թրք. Թթր. قرد Qurd կամ قرد անունից, որ բուն նշանակում է «զայլ». հմմտ. Գուրգեն: Այս անունով հայտնի է Ղոզ Թուրքերի ամիրայ Խուրթը, որ առավ Դուրնը և պատերազմում սպանեց Անիի տեր Փատուան Գ-ին՝ 1131 թ. (Շիրակ 99 բ): Մեր մեջ հիշված է միայն ժԳ դարի սկիզբը: Տես և Ղուրս:

— 1. Խաւրս, որդի Հասանի և եղբայր Պարսիմոյի, որ Օշական գյուղի ռայիսն էր և հողեր նվիրեց Արշոյառիճին 1207 թ. և Բագնայրին 1210 թ. Թե իր, Թե հղորը՝ Խուրսի և Թե քրոջը՝ Սեդայի հիշատակին.—Արձ. Շիրակ 117 և 121 (երկու անգամ Խուրս և մի անգամ Խուրթ ձևով):

*ԽԳՕ, ար. ըստ իս կրճատված է Խաւրասար անունից, որ տես առանձին: Սրա քիչ կրճատված ձևն է Խուպե, որ հիշված է 1657 թ. (Նշանեան, հրատ. Երեմ. չէլ. օրագր. էջ 2Գ). ավելի կրճատ ձևն է Խպօ 1730 թ. (մեք Բարսեղս, Խըլպօս, Ասվատուրս, Խըլօս, որ եմք փոքրիկ լաճեր, որ թէ Աստուած պախէ՝ Ղոշ-նամք...) Ձեռ. Վասպ. 630:

ԽՍՏԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հայ ըոշայի անուն է՝ հիշատակված 1597 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1859:

ԽՐԻԿՄԱՅԻՐ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ գործածված սեռ. Խրիկմաւր ձևով, 1513 թ.՝ Ձեռ. Վասպ. էջ 135:

*ԽՐԻՄ, իգ. < Խրիմ=Ղրիմ թերակղզու անունից. բուն ձևն է Խրիմխաթուն, որ տես տակը:

— 1. Ղրիմ, դուստր Պօղոսի, թույր Վարդան կրոնավորի. հիշված է ԺԶ—ԺԷ դարում.—Տաշեան, Ցուց. 530:

*ԽՐԻՄԱՍԹՈՒՆ, իգ. < Խրիմ=Ղրիմ թերակղզու անունից+խաթուն, իբր «Խրիմի իշխանուհի»: Հիշատակված է ԺԾ—ԺԷ դարերում: Սրա կրճատ ձևն է Խրիմ, որ տես:

— 1. Ղրիմխաթուն, կին Ապուլայի. Կիրակոս զրչին զրեւ

տիկց մի Յայսմաուրք և նվիրեց Բաղէշի եկեղեցուն, 1438 թ.—Նօտարք 118:

— 2. Ղրիմխաթուն, կին պարոն Սէֆէշի և մայր Գրիգորիս փոքր Աղթամարցի կաթողիկոսի. հիշված է 1544 թ.—Ձեռ. Վասպ. 107:

— 3. Ղրիմխաթուն, հիշատակված է նաև 1602 թ.—Ալինեան՝ Գւղնգիրք 128:

*ԽՐԻՄՇԱՀ, ար. < Խրիմ թերակղզու անունից + արս. یشāh «թագավոր». իբրև «Խրիմի թագավոր»: Հիշատակված է ԺԳ դարից և սրա կրճատ ձևն է Խիմշի:

— 1. Խրիմշա (գրված որոշիչ հոգով՝ Խրիմշան), հիշված է 1375 թ.—Տաշեան, Ցուց. 277 ա:

— 2. Խիմշա (անձնական հոգով՝ Խիմշէս), որդի Աթաբակի և եղբայր Այտինի, երկուսով մի հող են նվիրել Գանձասարի վանքին՝ 1467 թ.—Շահխաթ. Բ. 375, Նօտարք 228, Արցախ. էջ 177:

— Խեմշին ձևով (սեռակաճն է) հիշված է 1517 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 275:

— Խիմշի հիշված է ԺԷ դար.—Ձեռ. Թուր. 134 բ:

*ԽՐՄԸԶ, իգ. < արաբ. قرمذ qormaz «որդան կարմիր» = Թրք. قرمذ qormaza «կարմիր» բառից: Հիշատակված է ԺԷ դարից:

— 1. Խըրմըզ, կին Մեսրոպ քահանայի, մայր: Ցովհաննէս երեցի (զրիչ), Բալուխ Աւխվա գյուղում, 1692 թ.—Տաշեան, Ցուց. 662:

— 2. Խրմզ, կին Թոմասի և մայր Ոսկիկի՝ Չմշկածագի Հաղթուկ գյուղում. Թվականն անհայտ.—Թորոս աղբ. Բ. 361:

— Ղրմզ ան. հիշված է 1781 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 10 բ:

*ԽՐՄՊԷ, ար. < Խրիմ թերակղզու անունից + Թրք. پ bey «բէկ» և պետք է հասկանալ «Խրիմի բէկ»: Մի անգամ հիշված է՝

— 1. Խրմպե, հայր Սիմոն տաղասացի (ԺԷ դար).—տես անգ:

Ծ

ԾԱԼՄԷԼԻՔ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնուած եմ գործածված 1553 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 578):

ԾԱԼՎԱՅ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. անսովոր անուն. հիշված է մի անգամ ԺԳ դարում:

— Ծալվայ վարդապետ, Արևելքից գնացել է Երուսաղէմ և Հեոն Բ թագավորի ու Յակոբ կաթողիկոսի ծախսով սալել է Ս. Յակոբեանց վանքի գավիթը և պարսպել Հրեշտակապետը՝ 1286 թ. (ավելին տես այս հատորում, էջ 420):

† ԾԱՄՈՒՐ, ար. < հյ. Ատուածատուր անվան կրճատումն է, որ ձևացել է անցնելով Ծատուր ձևից: Ծատուր ձևը հիշատակված է առաջին անգամ 1343 թ. բայց Տատուր ձևը 1335 թվից է: Շատ անսովոր է Ծածուր ձևը, որ գտնուած եմ հիշատակված միայն երկու անգամ:

— 1. Ծածուր, կրոնավոր, մերձավոր Ստեփաննոսի, որ ստացավ մի Ժողովածու, 1360 թ.—Քօսեան. Հայք ի Ձմիւռնիա, Բ.: 83:

— 2. Ծածուր անունը երկրորդ անգամ հիշատակված է Քոբոս աղբ. Բ. 335՝ սեռ. Ծածրոյ ձևով (առանց թվականի):

† ԾԱՂԻԿ, ար. և իգ. < հյ. ծաղիկ բառից, ինչպես կանթրք. Չիլաֆ և լտ. ֆլօրա հոմանիշները, երկուսն էլ իգական անուններ:

— 1. Ծաղիկ, որդի Ջուանշիր իշխանի Սիւնեաց և հայր Ջուանշիրի, Վահանի, Վասակի, Փարաջի (906 և 925 թվերին հիշված).—Justi 328 ր:

— Ավելի ուշ դարձնում է իգական. այսպես 1587 թ. (Տաշեան, Ցուց. 319), 1609 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 98 ր), 1627 թ. (Ձեռ. Վասպ. 874): Գործածական է նաև այժմ: Հնից ունինք փաղաքշական Ծաղի (կոչական ձևը), որ հիշատակված է 1809 թ. (Սիւրմէեան, Պատմ. Հալէպի աղգ. գերեզմ. 46 ր):

† ԾԱՂԿԱՆՑ, սեռն անհայտ. < հյ. ծաղիկ բառի յգ. սեռականից: Հիշատակված է երկու անգամ. այն է՝

— 1. Ծաղկաց (սեռական հոլովը դրված է Ծաղկանցի), մերձավոր Վարդէ քահանայի, Թերես կինն է Աւետիքի և հիշված է Սեբաստիայում, 1193 թ.—Ձեռ. Վասպ. 80:

— 2. Ծաղկաց, Թվի իգական, հիշված է 1224 թվից ուշ գրված մի հիշատակարանում (Ձեռ. Վենետ. Բ. 36):

† ԾԱՂԿՆԷ, իգ. նորակերտ անուն, որ գործածական էր Պոլսում. կազմված է հյ. ծաղիկ բառից, ափելացնելով նրա վրա—իճե վերջավորութունը, որ հասնել են Վերգինէ, Եւգինէ, Արմինէ, Ատրինէ, Քրիստինէ ևն անուններից:

† ԾԱՄ, իգ. < հյ. ծամ «մազ» բառից. անշուշտ կրճատված է Ծամեր կամ Ծամոսի անունից: Հիշված է մի անգամ ԺԵ դարում: Սրա էլ փաղաքշականն է Ծամիկ:

— Ծամ, դուստր էրկիրի և քույր Զաքարայ արեղայի, որ Երզնկայում Յակոբ քահանայից գնեց Շարակնոցը, 1487 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 27 ր:

*ԾԱՄԱԼ, ար. վրաց. ծամալի «ղեղ». անսովոր մնուն. հիշված է մի անգամ 1611 թ.—Ձեռ. Ազուլ.—Արբու. 1911, 222:

ԾԱՄԱԿ, ար. ծագումն անծանոթ. (Justi 328 ր համեմատում է Մաւաճից անվան հետ, որ է Լազ իշխան Մաթի հոր անունը):

— Ծամակ, նահապետ Հաշտենից. մին այն նախարարներից, որոնք ուղեկից եղան Ներսէս կաթողիկոսին («353—373 թ») Վաղէս կայսեր մոտ դեսպանության ժամանակ:—Մեսր. եր. էջ 53:

ԾԱՄԱՄ, իգ. ծագումն անհայտ:

— Ծամամ, տիրակին Մեղրիի Գրիգոր աւագերեցի, որ կանամբի լինելով հանդեփ ձեռնադրվեց Սիւնեաց եպիսկոպոս և նստավ «1148—1168 թ».—Օրբ. կր:

† ԾԱՄԵՐ, իգ. < հյ. ծամ «մազ» բառի հոգնակիից. հմմտ. Վարսենիկ: Մի անգամ հիշված է 1653 թ. (Ձեռ. Թաւր. 45 ր):

ԾԱՄԻԴԷՍ, ար. ծագումն անհայտ և անսովոր անուն: Մի անգամ հիշատակված է ԺԲ դարում:

— Ծամիդես Սեբաստացի, նոր. նահատակ. եղբորը՝ Գոհարինէի հետ, հավատքը չուրանալով նահատակվեց «1155 թ» (տես Գոհարինէ):—Յայսմ. յուլ. 28=Նոյ վկ. 11—22.—սեռ. Ծամիդեսի՝ ձշ. 609:—Տես նաև Յաւել: Բարսեղ անվան տակ:

† ԾԱՄԻԿ, ար. և իգ. < հյ. Ծամ անվան փաղաքշականն է (տես վերը):

— 1. Ծամիկ, տանուտեր Տարօնում. նվիրատու ձեռագրի, 1204 թ.—Հայասպ. 450:

— 2. Ծամիկ, իգ. հիշված է 1627 թ. (Ձեռ. Ներս. 40 ր):

† ԾԱՄՈՍԿԻ, իգ. < հյ. ծամ և օսկի բառերից, այսինքն՝

«նա որի մագերը ոսկեգույն են, ոսկեհեր»։ Հիշատակված է ԺԶ - ԺԷ դարերում. այսպես 1579 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա 390), 1627 թ. (Ձեռ. Վասպ. 874), 1686 թ. (անդ 967), նաև անթվական մի հիշատակարանում (Bodleian 148)։

† ԾԱՌ, սեռն անհայտ, բայց պետք է համարել ար. < հյ. ծառ բառից։ Գտնում եմ հիշատակված մի անգամ 1593 թ.՝ Ձեռ. Հալէպի, Ա. 194։ Սրա փաղաքշականներն են Ծառիկ և Ծառուկ։

† ԾԱՌԱՅԻԿ, ար. < հյ. ծառայ բառի փաղաքշականն է. հիշված է մի անգամ Տեկորի 1042 թ. մի արձանագրության տակ, իբրև փորագրիչի անունը։ Բայց հայտնի չէ թե իրապես անձնանուն է, թե «նուստոս» իմաստով խոնարհական մի ձև։—Շիրակ 135։

† ԾԱՌԻԿ, ար. < հյ. ծառ բառից և Ծառ անվան փաղաքշականն է. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1638 թ. (Ձեռ. Վասպ. 892)։

† ԾԱՌՈՒԿ, ար. < հյ. ծառ բառից և Ծառ անվան փաղաքշականն է նման նախորդին, բայց ավելի շատ գործածական։ Հիշատակված է 1630 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. 776), 1638 թ. (Ձեռ. Կես. սարգ. 13), 1653 թ. (Երեմ. չէլ. օրագր. 37), ԺԷ դար (Հայ-Վենետ. 501, Կամենից 145, Գովրիկեան, Հայք յՈղիսաբեթուպոլիս, էջ 100)։ Կենդանի է այժմ էլ Նոր-Նախիջևանում։ Սրանից է Ծառուկեան ազգանունը (Պոլիս), տես Կարապետեան, Յիրշառ. Սամաթ. 242։

† ԾԱՌՊԱՊԱ, ար. < հյ. ծառ + պապա «հայր» բառերից։ Հիշատակված է մի անգամ առանց թվականի (տես Բիւրական 1898, 625 բ)։

† ԾԱՏՈՒՐ, ար. համառոտված Աստուածատուր անունից. տես վերը, ուր զրված հնագույն հիշատակությունը 1343 թվից է։ Այստեղ կարող ենք ավելացնել նաև՝

— 1. Ծատուր, նահատակ, որի անունով կա մի խաչքար Թէոդոսիայի Ս. Գէորգ եկեղեցում, 1351 թվից։ Մեզ հայտնի չեն սրա նահատակության հանգամանքները։ — Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. 37։

— 2. Ծատուր ոմն, որի հիշատակին կա մի խաչքար՝ Ղալաթիայի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցում, 1437 թվից.—Կիւլէսէրեան, ՀԱ. 1903, էջ 341։

† ԾԵՐ, ար. < հյ. ծեր չծերունի» բառից, ակնարկությամբ Սիմէոն Մերունու (Ղ. Բ. 25—35)։ Սրանից է Ծերենց ազգա-

նունը, որ Գրիգոր Խլաթեցու հայրանունից է՝ 1350—1426 թ. (Պ 568)։ Սրա համագորն է Հալաբակ։ Հիշատակված է ԺԳ—ԺԵ դարերում։

— 1. Ծեր, պարոն ոմն, որ հիշված է Փաշախաթունի և ուրիշների հետ՝ Թէոդոսիայի Ս. Սարգիս եկեղեցու մի խաչքարի արձանագրության մեջ, 1211 թ.—Кучук-Иоаннесов; Стар. арм. над. 35։

— 2. Ծեր քահանա, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը 1311 թ.—Ձեռ. Թաւր. 70—72։

— 3. Ծեր, հայր Ասլանի, որ Ներսէս կրոնավորին գրել տվեց Ժողովածու ճառից Եպիփանի, Սեբաստիա 1350 թ.—Տաշեան, Յուլ. 107։

— 4. Ծեր Սեբաստացի, որդի Ասլանի, նախորդի թոռն է, որ հիշված է 1350 թ.—Տաշեան, Յուլ. 107։

— 5. Ծեր Խլաթեցի, հայրն է Գրիգոր Խլաթեցու, որ կոչվում է նաև Ծերենց և է նահատակ մատենագիր, նահատակված «1426 թ»։ Հաճախ ածական են կարծում և գրում են մանրատառ (ծեր)։—սեռ. Մերի՝ Մեծոփ. 41, 85.—Տաշեան, Յուլ. 543, Հայապ. 562, Նօտարք 76, Նոր վկ. 273, 275, 279, 281։

— 6. Ծեր, պապ կամ մեծ հայր տանուտեր Սատաղայի, որ Աղթամարում, Թուսայ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1476 թ.—Ձեռ. Վասպ. 480—481 (սխալ է գրում Պապիկն ծերին, զՊապիկն զծերն, որով պապիկ հասարակ անունը (մեծ հայր) դառնում է անձնանուն, իսկ Ծեր անձնանունը դառնում է հասարակ անուն (ածական)։ Պետք է դնել ճիշտ հակառակը, ինչպես ցույց է տալիս էջ 481՝ «տանուտէրն զԾերենց Սաղաղէն» կոչումը)։

— 7. Ծեր նահատակ, հիշված է Արցախ 158 > Նոր վկ. 692. Թվականը հայտնի չէ։

ԾԵՐԹԱ, ար. ձևն անստույգ և ծագումն անհայտ։ Հիշատակված կա միայն՝

— Ծերթա?, միաբան Աստուածընկալ ուխտի, 1207 թ.—Այբարատ 255, Շահխաթ. Բ. 171, Բանաս. 1903, 31։

† ԾԵՐԻԿ, ար. < հյ. ծեր բառից և Ծեր անվան փաղաքշականն է։ Մի անգամ ունինք՝

— Ծերիկ, երեսփոխան Սուշավայի 1628 թ.—Տաշեան, Յուլ. 708 = Կամենից 161, ՀԱ 1890, 20 ա։

† ԾԵՐՈՒԿ, ար. < էյ. ծեր բառի և հատկապէս Ծեր անվան փառաքշականն է:

— 1. Մերուկ, գրիչ. օրինակել է մի ժողովածու՝ կտուց անապատում 1316 թ.—Ձեռ. Կարին. 37 (նույնը նօտարք 47 դնում է 1415 թ):

— 2. Մերուկ, Սեբաստիայի Խառիկոն գյուղում, որդի Նորպարոնի, 1564 թ.—Տաշեան, Ցուց. 848:

— 3. Մերուկ հիշված է նաև 1630 թ. (Ձեռ. Վենետ. Ա. էջ 777):

† ԾԵՐՈՒՆ, ար. < էյ. ծերունի բառից, ակնարկությամբ Սիմէոն ծերունու (տես վերը Ծեր): Հիշատակվում է ԺԳ դարից սկսած:

— 1. Մերուն կրոնավոր, թվի միաբան Մաշկեոր վանուց, Գրիգոր կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1269 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 495:

— 2. Մերուն քահանայ, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը, Յովհաննէս քահանայի համար, Սուրբ Մարի (=Սուրմալու) քաղաքում, 1296 թ.—Ձեռ. Վասպ. 122:

— 3. Մերուն, ծաղկեց մի Աւետարան, 1308 թ.—Ձեռ. Դագեան, Բ. 36 ա (ուր կա նաև իր գեղեցիկ նկարը) և 46 բ:

— 4. Մերուն, որդի Յովհանն քահանայի և եղբայր Ստեփանոս քահանայի, որ իր որդի Մխիթար սարկավազին սկսեց օրինակել տալ Աւետարանը: Մխիթարի մահից հետո, նույնը շարունակեց Գրիգոր Երեցը և վերջացրեց Սարգիս քահանան 1326 թ.—Rapport Belgique 85:

— 5. Մերուն քահանա, հայր Խաչատուր սարկավազի, որ կազմեց այն Աւետարանը, որ օրինակել էր Սարգիս քահանան, Սիս 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ: 185:

— 6. Մերուն վարդապետ, միաբան Հերմոնի վանից. իր մոտ գտնվեց Կիւրղի Պարապմանց գիրքը, որ օրինակեց Յովհաննէս վարդապետը, 1391 թ.—Bodleian 160:

— 7. Մերուն քահանա, գրիչ. օրինակել է մի Ճառընտիր, Ոստան քաղաքում, 1401 թ.—Նօտարք 13:

— 8. Մերուն քահանա, գրել տվեց մի Աւետարան Ստեփանոս քահանային, 1420 թ.—Նօտարք 62—63:

— 9. Մերուն, որդի պարոն Դամուրի, որ էր տանուտեր Արծկէր 1428 թ.—Տաշեան, Ցուց. 583:

— 10. Մերուն, քեռորդի Քովմա Մեծոփեցի պատմադրի: Երբ Ազուր բէգի առաջ քննվում էր Կիրակոս Վերագեցու և նրա հակառակորդ Գրիգոր Մակունցու դատը, նույն տեղում ներկա էին նաև Քովմա Մեծոփեցին և այս Մերունը: Այս վերջինը երիտասարդական տաքությամբ չկարողանալով համբերել հակառակորդների զրպարտությանց, բարձր ձայնով ասաց. «Սոքա ամենեքեան անհաւատ գոյով և ստախօս քրիստոնեայք, ոչ են ճշմարիտ, այլ խաբեբայք»: Հակառակորդների տված կաշառքը վճակեց գործը և Վերագեցին ընկավ (1443 թ):—Մեծոփ. յիշ. գ. Արբու. 1914, 77:

— 11. Մերուն կրոնավոր կամ արեղա, որդի Կիրակոսի և հերպետ Ս. Վարդան զորավար մենաստանի, եղբայր Ղուզիկ Քովմա Գաւաշեցի վաճառականի: Մինասնց Քովմայի քեռորդի Հայրապետ արեղային գրել տվին Աղթամարում մի Աւետարան, որ նվիրեցին Գաւաշ գուղի Ամենափրկիչ և Ս. Կիրակոս եկեղեցուն, 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. 386—394, Նօտարք 45—46 և 133:

— 12. Մերուն, հայր Սուլթան մելէքի, որ Աղթամարում, Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Ոստանի եկեղեցուն, 1452 թ.—Ձեռ. Վասպ. 413:

— 13. Մերուն, հորեղբորորդի Ատոմ քահանայի, որ Աղթամարում Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—Ձեռ. Բուլգ. (ՀԱ 1937, 580):

— 14. Մերուն արեղա, միաբան Տրապիզոնի Վերի Ս. Ատուուածածին վանքի, 1455 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 190:

— 15. Մերուն կրոնավոր, հիշված է իր միաբանակիցների հետ, բայց տեղն անհայտ, 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 425:

— 16. Մերուն, հայր Յովհաննէս կրոնավորի, որ գնեց մի հին Շարակնոց և նորոգել տվեց 1465 թ.—Rapport Belgique, էջ 145:

— 17. Մերուն աղա, մեծ հայր Սալլուկ խաթունի, որ Հայրապետ քահանային գրել տվեց մի Մաշտոց, 1466 թ.—Քորոս աղբար, Ա. 232, Բ. 337:

— Ավելի ուշ հիշատակություններ են Մերուն 1588 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Ա. 233 ա), 1604 թ. (փնդ 225—6), անթվական՝ Մերունի քահանա (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1924, 520), Մերուն (Ձեռ. Քաւր. 74 ա և Ձեռ. Վասպ. 96, 328), Իսկ Նօտարք 85 հիշված հին վարդապետ Մերունը անշուշտ Գրիգոր Մերեցցն է:

† ԾԵՐՈՆ, ար. < էյ. ծեր բառից և վերի Մերուն անվան

տարբերակն է. ըստ այսմ գրված է Մերոն, բայց այժմ համարվելով կազմված րօն մասնիկով՝ գործածում են Մերոն ձևով: Կենդանի է դեռ Պոլսում և Նոր-Նախիջևանում:

1. Մերոն սարկավագ, ազգական Յովհաննէս քահանայի, որ Քովմա Մեծոփեցի պատմագրի եղբորորդին էր և Արճէչում, ծերունի Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1445 թ.—Նօտարք 147:

— 2. Մերոն ոմն, հիշված է Բիւրականում 1469 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 1114:

— 3. Մերոն տիրացու, որդի Տէր Գրիգորի, ստացող 1720 թ.—Տաշեան, Յուզ. 688:

† ՄԻԱՄԱՆ, իգ. < հյ. ծիածան բառից նորակերտ անսովոր անուն. գտնուում եմ հիշված Սովետ. Հյստ. 1945 թ. մարտի 8, էջ 2:

ՄԻԹՎԱՍԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

— 1. Միթվասան, որդի Աբաս արքայի. իր կնոջ Ռուսուգանի հետ միասին գնեց բազմաթիվ կալվածքներ և նվիրեց Հաղբատի Ս. Նշանին, 996 թ.—Արձ. Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. էջ 23:

— 2. Միթվասան, որդի Գարբանիէի, եղբայր Վաչէի և եղբորորդի Հաղբատի Յովհաննէս եպիսկոպոսի, նվերներ է քրել Հաղբատի վանքին 1278 թ.—Արձ. Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. էջ 31:

— 3. Միթվասան, որդի Հասանի Արմանեանց, եղբայր Վաչէի, նվերներ է արել Հաղբատի վանքին՝ Յովհաննէս եպիսկոպոսի ժամանակ: Թվականն անհայտ: (Թեև սա էլ եղբայր է Վաչէի, բայց նույն չէ նախորդի հետ, որովհետև տարբեր անձանց որդիք են):—Արձ. Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 39:

— 4. Միթվասան, որի տապանաքարը գտնվում է Հաղբատի մեծ տաճարի ժամանում: Թվականը նշանակված չլինելով՝ հայտնի չէ թէ ո՞վ է այս Միթվասանը: Ըստ երևութիւն Աբաս արքայի որդի Միթվասանի դաւրանն է (№ 1):

ՄԻՎԻԳ, ար. ծագումն անհայտ:

— Միլիպ սուրբ, աշակերտ Քահալցիցիկի, աղուան ազգից. նահատակվել է 100 թվին. իր անունով կա ուխտատեղի Շամախու Նորչէն գյուղի մոտ.—Սմբատեանց՝ Սաղիան 29, 188:

† ՄԻԾԱՌՆԻԿ, ար. < հյ. ծիծառն բառից:

— Միծառնիկ Տարօնեցի. շինել է Տարօնում Միծառն ա-

վանը. ապա Գլեղայ վանքից Խաչի ժասունքը գողանալով՝ տարավ Շատախ, ուր հիմնեց Միծառնավանքը՝ «659 թ.—Մամիկ. 54, 55:

ՄՂՈՒԿ, ար. թվի թե սարքված է Մզուկ գավառի անունից:

— Մզուկ, գավառապետ ոմն, որի անունով կոչվեց Սիւնեաց Մզուկ գավառը.—բց. ի Եղկայ՝ Օրբ. բ:

† ՄՈՎ, սեռն անհայտ. բայց անշուշտ իգ. կրճատված է Մովակ կամ Մովիկ անունից, որ տես: Հիշված է մի անգամ 1718 թ.—Չեռ. Նոր-Բայազ. 28 բ: Հմմտ. Մովխաթուն:

† ՄՈՎԱԿ, իգ. < հյ. ծով բառի փաղաքշականից. համագործերից հմմտ. զնդ. Zrayanha և լտ. Marinus անձնանունները, որոնք նշանակում են բուն «ծովային». նաև արար. bahr «ծով», բայց և անձնանուն (Կամուս, թրք. թրգմ. Ա. 757), տես և Բահրի, Բահրխաթուն, Բահրիխան, Բահրիկ, Բահրիէ, Բահրիսուլթան. նաև թրք. تنگ خاں Tengiz xan ցեղապետ Սելճուքեանց, Հուլաղուի պապը (Իբն-ի Բատուտա, Գ. 22 և 105), որ բուն նշանակում է «ծով»: Տես և հաջորդը:

— Մովակ տիկին, «աստուածասէր և բարեպաշտ», Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Կղաւտոյ գավառում, Տալաշայ վանքում, 1018 թ.—Չեռ. Վասպ. 76:

† ՄՈՎԻԿ, իգ. < հյ. ծով բառից. հմմտ. Մովակ: Կենդանի է այժմ և կոչականն է Մովի՝ Ղրբ:

— Մովիկ, «հիւրընկալ և աղքատասէր» ամուսին պարոն Յովհաննէսի, որ ստացավ 1316 թվին՝ գրված մի Աւետարան՝ 1410 թվին?—Չեռ. Վասպ. 164:

† ՄՈՎԻՆԱՐ, իգ. ^ հյ. գւռ. ծովիմար «փայլակ» բառից, որ թերևս կազմված է հյ. ծով+արար. nār «հուր. կրակ» բառերից: Գործածված է ժե—ժէ դարերում և այժմ էլ կենդանի է. կրճատ ձևն է Մովո (տես Սովետ. Հյստ. 1945 թ. մարտի 31, էջ բ): Հնագույն հիշատակություններն են 1509 թ. (Չեռ. Վասպ. 640), 1582 թ. (Չեռ. Վասպ. 698), 1587 թ. (Տաշեան, Յուզ. 319), 1602 թ. (Չեռ. Վասպ. 808), 1647 թ. (անդ 601), 1651 թ. (անդ 200), 1664 թ. (Չեռ. Սեր=ՀԱ 1926, 551), 1698 թ. (Չեռ. Վասպ. էջ 987):

† ՄՈՎԱԽԱԹՈՒՆ, իգ. < հյ. Սով անունից+խաբուն «տիկին»: Հիշատակված է մի անգամ Չեռ. Հալէպի, Ա, 358 բ, անհայտ թվականով:

† ՄՈՑԻԿ, ար. < հյ. ծոց բառի փաղաքշականից. հիշված է և՛ գտնուած մի անգամ 1638 թ. Manus. bibl. nat. 35: Սրանից է Մոցիկեան ազգանունը, որ կա այժմ:

ՄՈՒՊՈՒԼ, ար. ծագումն անհայտ. բայց անուն է թե մականուն. մեկ անգամ հիշված է անհարմար ձևով՝

— «Միմէան Մուպուլիս որդիս», որ մի այդի է նվիրել Լժբատայ վանքին: Թվականն անհայտ:—Շիրակ 164 ա:

Կ

*ԿԱԴՄՈՍ, ար. < ասորական ծագումից. հմմտ. Κάδμος Փրենիկեցին, որ համարվում է Թեբէի հիմնադիրը. փրենիկեան այրուբները մոցրեց Հուենաստան. նաև արար. ܩܕܡܘܣ «վազմի և մեծահուն թագավոր» (հասարակ անուն, ըստ Կամուս, Քրք. թրգմ. Բ. 274): Ունինք միայն մի անգամ հիշատակված՝

— Կազմուս Հայկազն, որդի Արմենակի և թոռն Հայկի, որ նշանակեց նրան իր առաջին կալվածների վրա իշխան:—Սոր. Ա. ժա. Սեբ. ա. Շնորհ. վիպ. 119.—սեռ. Կադմեայ՝ Սոր. Ա. ժ—ժբ. Սեբ. ա. Սամ. անեց. 41, 48.—Կադմեայ տուն՝ Սոր. Ա. ժգ. Ասող. Ա. ե.—Կադմեայ ցեղ՝ Սոր. Բ. ք.—Կադմեան՝ Օրբ. գ. Մազ. թղ. ձգ.—Կադմեանք՝ Սոր. Բ. գ. Մեսր. եր. 33.—տր. Կադմայ՝ Ուխտ. Ա. ժե (երկիցս):

ԿԱԶԵՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հմմտ. հաջորդը:

— 1. Կազեր, որդի Սուկատի, իր մոր՝ Մամիկի հետ երկու տուն նվիրեց Հոռոմոսի վանքին, 1231 թ.—Շիրակ 21 ա:

— 2. Կազեր, որդի Մեռնի, մի խաչքար է կանգնեցրել իր ծննդների և իր նահատակ եղբոր՝ Սարգսի հիշատակին, Անիի մտտիկ Անի գյուղում (թվականն անհայտ, ժ՛ի դա՛ր):—Արձ. Շիրակ 34, Նոր վկ. 135, Ազգապ. 1920:

ԿԱԶՈՒՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հմմտ. նախորդը:

— Կազուր մանկտաւազ, օգնեց Գրիգոր զրչին՝ արտագրելու համար Տօնականը, Կաֆա քաղաքում, 1305 թ.—Ձեռ. Վեներ. Բ. 511.

ԿԱԼԱԶ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. ունինք միայն՝

— Կեալեազ, պարոն Փրիլոպոպուլսեցի (Ռուսեի). Սաչատուր տիրացուին օրինակել ավեց Բարսղղիքը, 1676 թ.—Ձեռ. Դագեան, Բ. 47 ր:

*ԿԱԼԻ, իգ. < ն.հուն. καλή «գեղեցիկ (իգական)» ձևից. տես և Կալի-Մարիա:

— Կալի Թագուհի Հայոց, գահակալից Արմենագոսից հետո (է գոր). շինեց իր անունով Կալի Կալա (Կալիի բերդ) քաղաքը՝ որ է Կարին:—Իսկն-Սալլիթան 69 (առասպել):

*ԿԱԼԻ-ՄԱՐԻԱ, իգ. < ն. հուն. καλή «գեղեցիկ» (իգական) + Μαρία «Մարիամ» անունից:

— 1. Կալի-Մարիա, Մամիկոնեան ցեղից, թոռն նշանավոր զորավար Մանուէլ Մամիկոնեանի, դուստր Մարինոսի, քույր Վարդ Մամիկոնեանի և Թէոդորա նշանավոր կայսրուհու († 867) Հունաց, որի կյանքը տես Թէոդորա № 1:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 374:

— 2. Կալամառի, գոնդէս Ճաֆուն և Ռամլոյ, այսինքն կոմսուհի Յոպպէի և Ռամլայի: Կոստանդին թագավորահոր ազնիկն էր և քույր Հեթում Ա թագավորի և Սմբատ զունդստապլի: Ամուսնացավ Յոպպէի կոմս Յովհաննէս Իպլինեանի հետ: Բուն անունն էր Մարիամ և այս ամուսնությունից հետո կոչվեց Կեռու-Մարի կամ Կալա-Մարի (Marie countesse de Jaffe): Այցելության եկավ Լամբրոն, ուր և մեռավ «1263 թ» և թաղվեց Սկևռայ վանքում, թողնելով երկու տղա և երեք աղջիկ: Տղաները (Օշին և Հեթում) թվի թե մտան Հայոց պալատը, այնպես որ Հեթումի որդին Ռեմունդ եղավ սենսկալ Հայոց:—Սիսուան 74, 85, 102, 371. Ազգապ. 1656, 1659: Հիշատակված է նաև Ձեռ. Վասպ. 110 (Կալամառի ձևով):

— 3. Կառամառի, դուստր Վահրամ քահանայի և քույր Բարսեղ երեցորդու, որ Հալէպում գնեց մի հին Աւետարան, 1323 թ.—Ձեռ. Կեռ. սմաձ. 64 ր:

*ԿԱԼԻՄԱՔՈՍ, ար. < հուն. Καλλιμαχος անունից, որ բուն նշանակում է «քաջամարտիկ» (կազմված է καλλί-«լավ, քաջ» + μάχομα: «կռվել» բառերից): Այս անունով հայտնի են Աթենացի մի զորավար Մարաթոնի ճակատամարտում, մի նշանավոր բանաստեղծ և ուրիշներ:

— Կալիմախոս զորավար Տիգրան Մեծի, հրամանատար Մծրինի. հաղթվեց և անձնատուր եղավ Լուկուլլոսին (ն. Ք. 68).—Թվի հուլյն.—Գրգչ. Գնն. պատմ. հայոց Բ. 150:

*ԿԱԼԻՆԻԿԷ, իգ. < հուն. καλλινοχος «բարենազթ, գեղեցիկ հաղթություն տանող» բառի իգականն է: Հունարենում գործածված է նաև իբրև անձնանուն. օր. Կալինիկոս վկայ Յայս-

մաւուրքում: Անցյալ դարում գործածվում էր Պոլսում՝ Գայեմիկ ձեռով, իբրև իգական անուն: Կա նաև մի վեպ՝ «Մուշեղ և Կալինիէ», կամ Պսակ մը յԱնջղդի» անունով, գործ Յ. Մաթկեանի, Մաշկերտ գյուղի կյանքից, տպ. Պոլիս 1875:

*ԿԱԼԻՊՍԷ, իգ. < հուն. Καλιψώ անունից, որ ծագում է καλύπτω «ծածկել, թաքցնել» բայից: Այս անունով հայտնի է կղզեբնակ մի նիմֆա, որ նավարեկյալ Ուլիսին հյուրընկալեց իր մոտ: Փենելոնի «Տելեմաք» վեպի միջոցով մտել է հայոց մեջ (Պոլիս, Վան): Հայերենի -ե վերջավորութունը իգականի համար է:

*ԿԱԼՈԺԱՆ, ար. միջ. հուն. ձև, որ նշանակում է քարի կամ գեղեցիկն Յովհաննէս: Այս անունով ունինք միայն մի անձ, որ Այսսի ծովային բերդի պահապանն էր (մինսկան), 1304 թ. կոչված նաև Կալաֆամ.—Միսուան 367, 486:

ԿԱՍԱԲԵՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ (Կա Կախայ և Կա- Խայ անունով մի անձ, Վերին աշխարհեցի (այն է Հյուսիսային Հայաստանից). բուն անունն է Կոստանդ-Կախ. հավատքը չուրանալով նահատակվեց Բուղայի ձեռքով, 853 թ. ըստ Արծր. Գ. ժա: Բայց այս անձը վրացի է և իր մասին տես Վրաց աղբ. Ա. 24—26):

— Կախայբեր, հայր Գուրդի, որ կրոնավոր դարձավ և մտավ Կեչառուի վանքը՝ Յովհաննէս անունով, 1244 թ.—Արձ. Այրաբատ 261:

ԿԱՆԻԿ, ար. Յովհաննէս Որոտնեցու երկրորդ անունն է. տես անդ:

ԿԱԿԱԼՈ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված է 1728 թ. Ձեռ. Ազուլ. (Արբտ. 1911, 120):

ԿԱԿՈՆԻԿ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված է Ձեռ. Վասպ. 767 (Թվականն անհայտ. հրատարակիչը դնում է ժՉ դար):

*ԿԱԿՈՍ, ար. < կրճատված է Կիրախոս՝ անունից. հնագույն վկայութունը 1321 թվից է (ըստ այսմ կասկածելի), մյուսները ժԵ—ժԷ դարերից:

— 1. Կակոս, որդի Ատոմի, որ գրել է տվել մի Աւետարան Յովհաննէս քահանային, 1321 թ. (Ձեռ. Վասպ. 168. ըստ իս այս հիշատակարանը ընդմիջարկութուն է հնի մեջ և չի պատկանում 1321 թվին):

— Մնացյալ հիշատակութուններն են՝ Կակոս 1508 թ. (Ձեռ. Վասպ. 634), 1588 թ. (անդ 706), 1591 թ. (անդ 719),

1648 թ. (անդ 909): Անթվական են Կակոս (անդ 550) և Կակոս (անդ 780):

ԿԱՄԱՐԱՅ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված՝

— Կամարայ, աղնվական կին Թոնդրակեցի, քույր Ախնիթի, քարոզչուհի նույն աղանդի (ԺԱ դար).—Լաստ. իգ:

ԿԱՄԱՐՍԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գրու- նում եմ հիշատակված ժԵ դարում:

— Կամարսան, Սուչավացի հայ, որ կնոջ՝ Սգանայի հետ մի տուն կտակեց Մուսուլիքա վանքին, 1448 թ. —Տան, Արևել. հայք 14:

ԿԱՄՈՎԷՂ, ար. ծագումն անհայտ: (Գաթրեան առաջաբ- կել է կարգալ Սամուէլ՝ ՀԱ 1937, 520): Մի անգամ ունինք՝

— Կամովեղ, վանքեց Նոխիսիմէի. սրա օրով եղավ վանքի նորոգութունը՝ Կոմիտաս կաթողիկոսի ձեռքով (618 թ).—սեռ. Կամովեղի՝ Եզն. եր. 268:

*ԿԱՄՍԱՐ, ար. < ըստ Քոր. Բ. ձե ծագում է պրս. Կ kam «պակաս» + sar «գլուխ» բառերից. «Պակաս գլուխ բողոքու- թիւնն զագաթանն, անուանեցաւ Կամսար այնր աղագաւ»: Ըստ Justi 155 ա ավելի լավ է դնել իրան. *kamasara ըստ կամի իշխող» բառից. հմմտ. Camisares Կարիացի, կուսակալ Կապա- դովկիոյ (Justi 154 ք):

— Կամսար, որդի Պերոգամատի, պարսիկ իշխան, Տրդատի օրով գաղթեց Հայաստան (321 թ.), մկրտվեց 325 թ. և ստա- ցավ Իրասխանակերտն ու Շիրակը: Մկրտութունից 7 օր հետո մեռավ: Իրանով սկսվեց Կամսարականների տոհմը.—Քոր. Բ. հղ, ձե.—Քամսար՝ ՅՏ. կթ. գ.—սեռ. Կամսարայ՝ Քոր. Բ. ձե, գ.— Կամսարոյ՝ Քոր. Գ. իթ.— Չամչ. Ա. 416, Կոզեան՝ Կմարկնեբք, էջ 73:

— Կամսար անունը ուրիշ անգամ գործածված չէ. այժմ վերանորոգվել է. և զարմանալի է, որ հիշված է նաև 1715 թ. (Սիրամէեան, Պատմ. Հալէպի ազգ. գերեզմ. 35 ա):

*ԿԱՅԻԴԻԱՆ, իգ. < արաբ. Կայ qāid «առաջնորդ, հեծյալ հրամանատար» (որոնք ավելի հարմար են արաբական անվան) կամ Կայ qayd «կապ, հոգս» + պրս. Կ xān բառերից: Մի անգամ հիշված եմ գտնում 1659 թ. (Ձեռ. Սեան. 7 ք):

ԿԱՅՄԱԿ, ար. < հյ. կայծակ բառից, ինչպես Կա նաև Փայլակ անունը: Ունինք Կայծակ Գայուստ վարդապետ տաղա-

սաց (ԺԸ դար), բայց այստեղ Կայծակ անուն չէ, այլ վերագրի: Այսպես պետք է կործել նաև Կայծակ Տեր Ոսկի, որ հիշված է ԺԹ դարում (տես Կարապետուն, Յիշատ. Սամաթ. էջ 307): Իբրև անձնանուն նոր է միայն սկսել գործածվել (տես Խորհրգ. Հյաս. 1930 նոյ. 26, վերջին էջ): Ձևով անստույգ է Կայծակ, ար. որ հիշված է ԺԶ դար, Ձեռ. Սանաս. 3 ա:

ԿԱՅՊԱԿ, ար. ծագումն անհայտ. (Մագ. թղ. ժթ ստուգաբանում է շիրու կապուղ գրագուս): Խորհնացու հնարած անուններից է:

— Կայպակ, նահապետ հայկազն, հաջորդ Յուսակի (ըստ Չամչ. Ա. 92 հաջորդից Ամբակ Բ-ին, Ն. Բ. 883 թ):— Խոր. Ա. Ժթ. 86. կթ. բ. Մխ. անեց. գ. Կղկնտ. Ա. Ժե. Վրդ. է. (հրոր. էմինի՝ Կապակ ձևով), Մագ. թղ. ժթ. Սամ. անեց. 45. Մին. համդ. 10. Մխ. այրիվ. 18, 53. Շիր. րրոն. 32 (գրում է Կայպակ).—Վարդան համարում է առաջին թագավոր Հայկազանց՝ շփոթելով Պարոյրի հետ:

ԿԱՆԱՆ, սեռն ու ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշված է Չովդատի կամ Հարց-հանգիստի (Գանձակ) մի խաչքարի արձանագրության մեջ՝ 1155 թ. (արձանագրողն է Մարգարիտ դուստր Ուխտիկի, ի հիշատակ Զարգմբերի, Զարտագունի, Մխիթարի և Կանանի):—Արցախ 292, Ազգագր. հանդ. Ե. 310:

† ԿԱՆԱՆՑ, իգ. < հյ. կանանց ձևից, որ կլին բառի յգ. սեռ. հոլովն է: Ամբողջական ձևն է Կանանցտիկին, որ մի անգամ գտնում եմ հիշված անթվական մի հիշատակության մեջ, որ սակայն 1311 թվից ուշ է (Ձեռ. Թաւր. 73 ա): Սրանից կրկնատված է՝

— Կանանց, դուստր Սոսիենէսի, կին Թէոդոսի, քույր Սարգիս և Վարդան քահանաների, որոնք Կապոսի վանքում (Երզնկա) գրել տվին Տոնականը՝ 1230 թ.—Ձեռ. Վենետ. 1214:

† ԿԱՆԱՁ, ար. < հյ. կանաչ բառից, իբրև նշան թարմության և կենդանության: Գործածված եմ գտնում երկու անգամ, առաջինը ԺԳ դարում, երկրորդը ԺԷ դարում: Երրորդը անթվական է: Կենդանի է այժմ Կիւրքնում:

— 1. Կանանց, որդի... (հոր անունը հիշված է շատ ազավազ ձևով՝ «Գորնդ բրաբ մէրաէքս»), որ շինել է Լոռիի Օձուն գյուղի աղբյուրն ու ջրանցքը, ջուր է բերել, ինչպես և շինել մի հոգեատուն՝ ի հիշատակ իր որդի Կանանչի, և Շահնշահ սպասա-

լարի, 1228 թ.—Բժշկեան, ժանապ. ի Լեհ. 82 > Տաշեան, Յուց. 984 բ:

— 2. Կանանց, նշանավոր բժիշկ, որ ապրում էր Հալեպում և մեռել է 1648 թ. այնպես նշանավոր էր, որ հետո տեղերից գալիս էին իր մոտ բժշկություն գտնելու համար: Իր գովասանքը գտնում ենք հետևյալ համատուտ հիշատակության մեջ. «Թվին ՔՂԷ (=1648), ես անարժան Յովհան երեցս եկի ի Հալապ վասն ոտիցս տկարութեան համար ի վարպետ Կանանչին մօտն և այսին ամի առ Աստուած փոխեցաւ. Գրիստոս իւր հոգուն ողորմի ասացէք. խիստ լօ (լաւ) վարպետ մարդ էր և ես շուար մնացի և չի գտայ նմին նման (տպ. նմայ). և եմ բնական Սեբաստացի և եմ Սիմէոն կաթողիկոսին եղբոր որդին և ինքն է սուրբեր զիս»: (Այս Սիմէոնը անշուշտ էջմիածնի Սիմէոն կաթողիկոս Երևանցին չէ, որ գահակալեց 1763—1780 թ. ոչ էլ Սսոյ Սիմէոն Ա. Ուլնեցի կաթողիկոսը, որ նստել է 1539—1545 թ. այլ Սիմէոն Բ. Սեբաստացի, որ Սսոյ կաթողիկոս էր 1633—1648 թ):—Ձեռ. Հալեպի, Ա. 77, նույնը կրկնված էջ 91:

— 3. Կանանց հիշված է նաև Եղուարդի Ս. Նշան եկեղեցու գրան մի կողմը՝ առանց թվականի և մյուս կողմն էլ գրված է Յուսամին է:—Բանաս. 1903, 30:

Կայազակ տես Կեչեզակ:

† ԿԱՊՈՅՏ, ար. < հյ. կապոյտ բառից. հմտ. Իեզին, Կանաչ, Կարմիր և Աւուկ անունները, որոնք բոլոր ներկայացնում են գանազան գույներ: Մի անգամ հիշատակված է ԺԵ դարում:

— Կապոյտ, որդի Անդրէասի և եղբայր Մեծխաթունի, որ երզնկայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1431 թ.—Ձեռ. Վնետ. Ա. 663:

ԿԱՊՈՅՏԻՆՈՑ, ար. հայտնի է հյ. Տիրաց անունը. բայց ինչ է Կապոյտ—Թերևս ամբողջը հունական տղավաղ մի բառ լինի:

— Կապոյտիլոց, կոմս և իշխան Հայոց, նշանակվեց Յուստինիանոս Բ-ի կողմից 689 թ.—Ասող. Բ. բ:

ԿԱՊՈՍ, ար. ըստ Հայապ. 334 համառոտված է Պոդկարպոս անունից (խսկ ըստ Չամչ. Բ. 998 Կարապետ անունից):

— Կապոս, թիկնապահ Թոռնիկ իշխանի Սասնոյ՝ Փիլաոտոսի դեմ մղած պատերազմում, 1072 թ.—Ուռհ. 208:

† ԿԱՊՈՒՏԻԿ, ար. < հյ. կապոյտ բառից, որ նաև անձնանուն է: Հմտ. պրս. «> Kabuda, Թուրանցի մի քաջի անունը (Շահն. 2, 518): Սրանից է Կապուտիկան ազգանունը:

— Կապուտիկ վարդապետ, ունի «Իրուստուճն իմաստու-
թեան» համառոտ գրվածքը. ժամանակն անհայտ է.— Չարք. Հին
դպր. 784:

*ԿԱՏԱ, իգ. < կրճատուճն է Կատարիճն անվան (ըստ Չամչ.
Գ. 46 և Հայապ. 394): Հիշատակված է ԺԱ.—ԺԳ դարերում:

— 1. Կատա, Թագուհի հայոց. կին Գագիկ Ա Թազավորի
Բագրատունեաց. այս ձևով հիշված է Մարիամ Ափխազաց և Հա-
յոց Թագուհու (որ նույն Կատայի Թոռն էր) Մարմաշէնում Թո-
ղած անթվական մի արձանագրության մեջ, որով Տարուս գյու-
ղը նվիրում է վանքին:—Շիրակ 149:

— 2. Կատայ, զուստր Աղուանից Սևաղայ Թազավորի և
քույր Շահանդուխտ Թագուհու, որի հետ միասին շինել են Ս.
Աստուածածինը (Վահանայ վանք, Չորք գավառում, Կապանի
մոտ), 1086 թ: Սիւնեաց Սենեքերիմ Ա Թազավորի քույրն է.—
Արձ. Սիսական 296.—սեռ. Կատայի՝ Օրբ. ծթ.—բց. ի Կայտայի՝
Օրբ. խղ:

— 3. Կատայ, մեծ մայր (աստ) Փատուլուն Բ ամիրայի Ան-
ւոյ, Բագրատունի ցեղից (ԺԱ դար).—Վրդ. հա:

— 4. Կատա Բագրատունի, կին նույն Փատուլուն ամիրայի
Անւոյ?—Շիրակ 98 ա:

— 5. Կատա, զուստր Սիւնեաց Սենեքերիմ Թազավորի.
քույր Գրիգորի, Սմբատի և Սևաղայի, որոնցից առաջին երկուսը
մեռան 1166 թ.—Սիսական 16 բ:

— 6. Կատա, զուստր Վիգէնի իշխանին Սասնոյ և քույր
Չորստուանէլի Գ. ամուսնացավ հճւն Կատակալուս զորավարի Թոռ
Շահինշահի հետ և հարս գնաց Դեգեաց գավառի Սաղուկ ած-
րոցը: Վաղամեռիկ եղավ 1166 թ: Իր հիշատակին մայրը Մե-
լեքսթի, որ Մոկաց Հմայեակ իշխանի զուստրն էր, Արիստո-
կէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան՝ 1169 թ: Ննջեցեալի նկարը
իր նորածին երկվորյակի հետ՝ գտնվում է նույն ձեռագրի վեր-
ջին էջում.—Քորոս աղբ. Բ. 309—318. Ճանիկեան՝ Հնութ. Ափ-
նայ 77, Հայապ. 394—5:

— 7. Կատայ, զուստր Գրիգոր Բ (1166) Թազավորի Բա-
ղաց, կին Հասան իշխանի Սակուեանց Թաչնեցույ: Գրիգորը արու-
ղավակ չունենալով՝ Բաղաց իշխանութունը թողեց Հասանին:
Երբ թուրքերը արշավեցին Բաղաբերդի վրա, նախ քան բերդի
գրավումը Հասանը իր կնոջ Կատայի հետ փախավ Թաչն (1170

թ).—Օրբ. Կ. Սիսական 16 բ, 295 բ, Յովսէփեան՝ Խաղրակեանք,
էջ 80:

— 8. Կատա, կին Ռոմանոսի, մայր Սահակ քահանա Ա-
նեցու, որ ստացավ Գեորգէնի նշանավոր Աւետարանը, 1211 թ.—
Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 42:

— 9. Կատա, հիշված է Հայրավանքի մի արձանագրու-
թյան մեջ, իբրև պատարագ ստացող 1211 թ.—Սիսական 40:

— 10. Կատա, ազգական Յովհաննէս քահանայի՝ որդւոյ
Կաստանդի Հոռմեանց. հիշված է Արջոյ առևճի 1213 թվի և
Բագնայրի 1215 թվի արձանագրությանց մեջ, իբրև պատարագ
ստացող:—Շիրակ 122 և 121 (մի անգամ հիշված է Կատայ ձևով և
մի անգամ Կատար):

— 11. Կատա, կին Սարգսի և մայր Վաչէի, որ իր կնոջ՝
Մամախաթունի հետ նվերներ է արել Հաղբասին և պատարագ
ստացել իր գերդաստանի համար, 1220 թ.—Երզնկեանց, Հնախ.
տեղագր. 26:

12. Կատա, կին Սմբատի, որ Թաչնի Բարազուիս գյու-
ղում մի խաչքար է կանգնեցրել իրենց հիշատակին, 1253 թ.—
Արցախ. 166:

— Կատա անունը հիշված է նաև Բագնայրի (Շիրակ 122) և
Գոշավանքի (Արցախ 352, Ազգագր. հանգ. Ժ. 32) երկու արձանա-
գրությանց մեջ, առանց թվականի:

*ԿԱՏԱՐԵԱՒ, իգ. իբր Թարգմ. Թաւաւ անվան. տես Թամամ
Շաղկերտցի (№ 9):

*ԿԱՏԱՐԻՆԷ, իգ. եվրոպական անուն է. հմտ. Փրանս.
Catherine, գերմ. Katharina, Kätchen, անգլ. Catharine, Kate,
ռուս. Екатерина, փղջը. Катя, Катенька են. բոլորի արմատն
է հուն. καθαρός, καθαρά «մաքուր», որից էլ Թարգմանարար
ունիք հյ. Մաթրուհի: Այժմ գործածական է մեր մեջ Կատարի-
նէ, Կատար, ռուսաձև Կատիա, Կատուշ ձևերով: Հնագույն վկա-
յությունը ԺԳ դարից:

— Կատարիճն, թվի կին Սիմէոնի. այս երկուսի անունով
մի խաչքար կա Թէոդոսիայի Ս. Գէորգ եկեղեցում, 1301 թվից.—
Кучук-Иоаннесов, Стар. арм. над. 37:

— Ավելի ուշ է Կատարինէ 1603 թ. (Տաչեան, Յուլ. 901-և
Կամենից՝ 167): Անհայտ թվականով է Կատարիճա (Ձեռ. Վասպ.
էջ 870):

ԿԱՏԷՆ, ար. ծագումն անհայտ. հիշված է մի անգամ Ք դարում:

— Կատեն Գարեղեան, հայր Վասակ Գարեղեանի, որ միջնորդ եղավ Գաղիկ Ապումբովան Արծրունու և Միջագետքի Հայկոսոսիկանի դաւադրական բանակցութեան ընդդէմ Սմբատ Ա թագավորի Բագրատունեաց՝ «895 թ».— սեռ. Կատենի՝ Սուտ — Շապհ. 73:

† ԿԱՏԻԿ, իգ. անշուշտ կրճատ անուն է. բայց ծագումն անորոշ. մի անգամ գտնուած եմ հիշատակված 1841 թ. (Ձեռ. Վասպ. 758). տես Նաւակատիք:

ԿԱՏՐԱՄԻԴԷ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. սրա կրճատ ձեւն է Կատա, որ տես առանձին: Հիշատակված է ժ ժԱ դարում:

— Կատրամիդէ թագուհի. Հայոց, դուստր Վասակ Ա թագավորի Սիւնեաց և կին Գաղիկ Ա թագավորի Բագրատունեաց: Շինեց և վերջացրեց Սմբատ Բ-ի հիմնարկած կաթուղիէ եկեղեցին Անիի՝ 1011 թ.— Ասող. Գ. 1. Օրբ. ծր. ձե.— Կատրամիտե՝ Կիր. 50. Անանուն ժմ. 15. Մխ. այրիվ. 72. Վրդ. խը. Առաք. պտմ. 479.— Կատրամիդես՝ Ուռհ. 9.— Կատրամիդես՝ Միւն. համդ. 116.— Կատրամիդե՝ Միւն. համդ. 33.— Կատրամիդէ՝ Արձ. 1001 և 1012 թ. (Շիրակ 67—70), Արձ. 1005 թ. (Ազգագր. հանդ. Ա. 43) և Արձ. 1008 թ. (Շիրակ 133).— Կատրամիդուխտ՝ Ուռհ. 9 (մի ձեռ.).— սեռ. Կատրամիդեայ՝ Սամ. անեց. 105. Օրբ. ժմ. 12 (ըստ Վարդանի՝ դուստր Սահակ թագավորի Սիւնեաց. բայց այսպիսի թագավոր չկա. գուցե Վասակի երկրորդ անունն է.— ըստ Ուռհ. դուստր Վրաց Գէորգի թագավորի. իսկ ըստ Վրաց աղբ. Բ. 38 (կոչում է Կատրամիտե) հունաց կայսեր աղջիկն է):

ԿԱՐ տես Վստասկար:

† ԿԱՐԱՊԵՏ, ար. < հյ. կարապետ բառից, որ նշանակում է ճառագործ, թագավորի առաջից գնալով ճանապարհ բաց անող՝ (ակնարկութեամբ Յովհաննէս Մկրտչի, որ և կոչվում է Յովհաննէս Կարապետ: Միայն Կարապետ տիտղոսը գործածված Յովհաննէս Մկրտչի համար՝ Ձեւ. 10, 13, Կղկնտ. Բ. ծ. Շար. զր. Լաստ. իա. Մագ. թղ. լզ.— Ս. Կարապետի տաճարը Երուսաղէմում՝ Գիրք թղ. ղէ (ժԳ դար):— Հայերենին նման է նաև հուն. Προδρομος ճառագործ, որ Յովհաննէս Մկրտչի վերագրին էր և արդեն ժԲ դարում գործածվում էր իբրև անձնանուն: Հայածի է օրինակ՝ Թեադոս Պրոդրոմոս՝ աշխարհաբար հունարենի առաջին հեղինակը (ժԲ դար): Մեր մեջ Կարապետ անունը երևում

է ժԱ դարից և շատ գործածական է մինչև այժմ էլ: Կրճատ ձեւերն են Կարպիս, Կրպէ, Կրպո, Կարո, Լրբ. կոչական Կարբի.— իբր օրինակ անձնական հիշված է Առաք. պտմ. 334.— հայերենից է փոխառյալ չերքեզ. Karbet՝ արական անունը:

— 1. Կարապետ արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Վարագայ վանքի, 1111 թ.— Ձեռ. Դարդան, Ա. 8 ր:

— 2. Կարապետ, հայր Գէորգի և Կարճիկի, պապ Ստեփաննոս կաթուղիկոսի Աղուանից († 1131) և Գաղիկ-Կրիգորի, որ կաթուղիկոս օծվեց Աղուանից՝ «1139 թ».— սեռ. Կարապետի՝ Կիր. ր. Հայապ. 388, Շնորհ. և պրգյ. 161:

— 3. Կարապետ, Միջագետքի գեղջուկ քահանա. Յուսիկ և Գէորդ վաներեցեաների նետ միասին՝ իրենց վատ վարքի համար վանդակելով Շնորհալուց («1166—1173 թ»), երեքով Ուռհա գնացին և հայ-հնոսի դարձան, դարձնելով իրենց նետ նաև 400 տուն հայ:— Միւն. աս. իէ (իգ). Շնորհ. և պրգյ. 473:

— 4. Կարապետ, հոգևոր տեսուչ Հոռոմոսի վանքի, 1181 թ.— Ձեռ. Վինետ. Ա. 395, Յովհէփեան, Նիւթեր և ուս. Ա. 15, Շիրակ 27 ա ծան:

— 5. Կարապետ եպիսկոպոս, քեռորդի Պօղոս վարդապետի. Ֆեռմ էր Գրիգոր կաթուղիկոսի մոտ, որից և ձեռնադրվեց Գրիկ տվեց մի Աւետարան, Կիլիկիոյ Պօղոսական անապատում, 1193 թ.— Շահագիրք, Պատմ. պատկ. 130:

— 6. Կարապետ եպիսկոպոս Սասնեցի, փոքր մատենագիր. գրել է «Ներքողեան յաղագս վարուց և մանուան Ս. Մեսրոբայ» ճառական գրվածքը, որ տպված է էջմիածին 1897 թ: Հեղինակի թվականը հայտնի չէ. բայց Կարապետ անունից դատելով և ձեռագրի թվականից հետևեցնելով դնում են ժԲ դար.— սեռ. Կարապետի՝ Սասն. 13: Ըստ Զարբ. Հին դպր. 784 իր հիշատակութեանը և իր աշխատութեանը գտնում ենք նշանակված էջմիածին № 1330 ձեռագրում, ՇԻԵ = 1076 թ. ըստ հրատարակիչ Մ. վրդ. Տէր Մովսէսեանի՝ ձեռագիրը 1265—72 թվից է:

— 7. Կարապետ վարդապետ, միաբան Ս. Գրիգոր վանից Դարանաղեաց գավառի, 1201 թ.— Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 247):

— 8. Կարապետ, հոգևոր եղբայր Առաքել գրչի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Կամիխ Եղիվանքում, 1203 թ.— Ձեռ. Վենեա. Ա. 420:

— 9. Կարապետ քահանա, տվեց իր Աւետարանը Առաքել

գրչին՝ օրինակելու համար Կամիսի Եղիվանքում, 1203 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 420:

— 10. Կարապետ, եղբայր Գրիգոր եպիսկոպոսի, որ Յովհաննէս սարկազմագ Հոռովկայեցուն գրել տվեց մի Աւետարան, 1214 թ.—Շահազիզ, Պատմ. պատկ. 121:

— 11. Կարապետ, որդի Գէշի և եղբայր Յովհաննէս ազգերեցի, որ գնեց մի Ժողովածու, 1225 թ.—Շողակաթ 189:

— 12. Կարապետ, հայր Տուրուբերանի Խարձի անապատի. լավ գրիչ. հիշված է 1229 թ.—Յովսէփեան՝ Խաղրակեանք 93—3:

— 13. Կարապետ քահանա, Թաթարների արշավանքի պատհառով Միջագետքից ընտանիքով գաղթեց Կիլիկիա և Լամբրոնում, Յակոբ կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, իր եղբորորդի Ատոմ պատանու համար, 1233 թ.—Ձեց. Վենետ. Ա. 404, Հայագ. 457, Միսուան 85 ա, 96 բ:

— 14. Տէր Կարապետ, առանձնապես հիշված է Կոստանդին Ա. Բարձրբերդցի կաթողիկոսի գրել տված Աւետարանի հիշատակարանում՝ կաթողիկոսի գերզաստանի անդամներից հետո և Յովհաննէս գրչից առաջ, 1253 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 359:

— 15. Կարապետ Ա. Երուսաղէմացի, պատրիարք Երուսաղէմի, հաջորդեց Յովհաննէսին՝ 1238—1254 թ. (ըստ Աղաւնուծու): Արաբների խստությունը մեղմելու համար չորս անգամ Եգիպտոս գնաց և սուլթանական ֆէրմանով նորոգություններ արեց Երուսաղէմում:

— 16. Կարապետ, զրան երեց Հեթում Ա թագավորի. ուղեկից եղավ նրան «1256 թվին», Թաթարիստան՝ Մանգոյ զանի մոտ ուզեորության ժամանակ.—Կիր. ծղ.—Սմ է Կարապետ ավագերեց Հայագ. 545:

— 17. Կարապետ քահանա, որ երևի թե Յովհաննէս երեցին գրել և կազմել է տվել մի Աւետարան՝ 1261 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 421:

— 18. Կարապետ քահանա, եղբայր նշանավոր կազմարար Առաքել Հնազանդեցի, Հոռովկայեցի. արգեն մեռած էր 1268 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 40, Հիշված է 1274 թ՝ Ձեռ. Կես. ամած. 63 բ:

— 19. Կարապետ քահանա Սսեցի, գրիչ. օրինակել է մի Շարահնոց Սիմէոն քահանայի համար, Սսում 1269 թ.—Տաշեան, Ցուց. 446—7:

— 20. Կարապետ գրիչ. օրինակեց Աւետարանը 1272 թ.—Ձեռ. Կարին. 17:

— 21. Կարապետ, հայր Հասանի, որ էր Տարսայիճ իշխանի ազաններից մեկը և իրր վկա հիշվում է Տաթերի 1274 թվի արձանագրության մեջ.—սեռ. Կարապետի՝ Օրբ. Կե. Manus. brit. mus. 295 ա, Միսական 232:

— 22. Կարապետ, կազմել է մի Աստուածաշունչ 1274 թ. Կեսարիայում.—Ալլոյանեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1843:

— 23. Կարապետ զպիր, որդի Քորոս ձիավորի. Սսում գրել տվեց Մանրուսմունքը Յակոբ գրչին, 1274 թ.—Manus. brit. mus. 85 ա:

— 24. Կարապետ քահանա, հայր Բարսեղ և Ստեփաննոս քահանաների, որոնք Մամիսայ քաղաքում, Աստուածատուր գրչին գրել տվին մի Աւետարան, 1275 թ.—Յովսէփեան, Նիւթեր և ուս. Բ. 37:

— 25. Կարապետ գրիչ. օրինակել է Ոսկերեանի Մեկնութիւն Գործոց Առաքելոց, 1288 թ.—Ձեռ. Կարին. 160:

— 26. Կարապետ, եղբայր Դասապետ վարդապետի. միասին շինեցին Գետկայ վանից պարիսպն ու զանգակատունը՝ 1291 թ.—Արձ. (Սմբատեանց, Գեղարք. 175), Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Ա. 10, Արցախ 353, Ազգագր. հանդ. Ժ. 35:

— 27. Կարապետ քահանա, հոգևոր որդի պարոն Միխայիլ, որ նրա համար Սսում օրինակել տվեց մի Աւետարան՝ Յովհաննէս քահանային, 1293 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 303:

— 28. Կարապետ գրիչ. օրինակեց մի Աւետարան՝ նախ քան 1295 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 515):

— 29. Կարապետ, գրիչ. ծեր էր և աչքերի լույսը պակասած, երբ Վերին Տիբրիկի մի անապատում օրինակեց Աւետարանը 1299 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 423:

— 30. Կարապետ քահանա Կիլիկեցի. ուներ մի օրինակ Նարեկացու Մեկնութիւն Ո՛վ է դայի և Իսիթրոսի Մեկնութիւն Յոբայ, որ տվեց ընդօրինակելու, 1299 թ.—Իսիթ. յոր. 283 յիշ. և Տաշեան, Ցուց. 548, Չարք. Հին դպր. 548, Միսուան 149:

— 31. Կարապետ վարդապետ, գրեց Սարգիս Շնորհալու կաթողիկեայց Մեկնութեան (1150 թ) յառաջաբանը, ամփոփումը, յիշատակարանը և կենսագրությունը: Թվում է թե իրենն են «Նրատք պիտանի... Ամենայնի սկիզբն եմ ես՝ ոտանավորը (տպված է Հարանց վարքում, նաև Նոր ժոզ. Դ. էջ 44—54, հան-

ված 1381 թվի մի ձեռագրից) և ուրիշ ոտանավորները Հարանց վարուց մեջ: ՆՋԲ (հտ. Ա, էջ 13 բ) համարում է ժԴ—ժԵ դարու հեղինակ. բայց պետք է դնել 1381 թվից առաջ և լավագույնը՝ ժԲ դար:—Կրպտ. սարգ. յոջ. և նխդր. Տաշեան, Ցուց. 1100 ա, Չած. Գ. 57, Չարբ. Հին գպր. 647, Հայապ. 377:

— 32. Կարապետ կրոնավոր, Տիրաշէնի անապատում, Ղուկան քահանայի պատվերով օրինակեց մի Աւետարան, 1302 թ.—Չեռ. Սեր. (ՀԱ 1924, 516):

— 33. Կարապետ աղեղրար (աղեղ շինող արհեստավոր), սրա խանութը կից էր Սիր Սիմոնի խանութին, որ նվիրել էր Կապուսի Ս. Լուսաւորիչ վանքին, 1303 թ.—Չեռ. Վենետ. Բ. 36:

— 34. Կարապետ աղա, հայր Ստեփաննոս պատանու, որ վերանորոգել է Արատէսի վանքը ՉՄԲ=1303 թ: Սրա հետ հմմտ. մի այլ Արձ. որի համեմատ Ստեփաննոս պատանին շինեց Արատէսի վանքը՝ ՉՁԲ=1533 թ. երկուսն էլ ունի Սիսական 144 և համարում է կասկածելի: Իրոք որ աղա պատվանունը չի թույլ տալիս այսքան հնություն:

— 35. Կարապետ քահանա, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը Կիլիկիայում, 1304 թ.—Bodleian 3:

— 36. Կարապետ, իբրև վկա հիշվում է Քանաքեռում, մի այգու վաճառման առթիվ, 1306 թ.—Բանաս. 1903, 32, Այրարատ 298:

— 37. Կարապետ եպիսկոպոս Մեծկերտի, անդամ Սոսյ եկեղեցական ժողովի՝ 1307 թ.—Ազգապ. 1785:

— 38. Կարապետ վարդապետ Մովսիսնոցի վանից, անդամ Սոսյ եկեղեցական ժողովի՝ 1307 թ.—Ազգապ. 1787:

— 39. Կարապետ, որդի Ամիրխանի. մայրն է Հայխաթուն. Վան քաղաքի ունն էր. ազատեց Աղթամարի վանքին նվիրված մի Աւետարան «անօրէնների» ձեռքից և նորից նվիրեց վանքին, 1308 թ:—Չեռ. Վասպ. 152:

— 40. Կարապետ քահանա, որդի Գրիգորի (№ 403). Երզնկա քաղաքում օրինակեց մի Աւետարան 1310 թ.—Չեռ. Վասպ. էջ 156:

— 41. Կարապետ գրիչ. օրինակել է Բարսեղ Կեսարացույ Գարոզը եկեղեցականք, 1310 թ.—Չեռ. Կարին. 215:

— 42. Կարապետ, կրոնավոր, իր եղբայր Թորոս քահանայի հետ միասին, Միակեցեց վանքում, Ռատակէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1313 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 708:

— 43. Կարապետ սարկավագ, Մովսէս գրչի հետ միասին եկեղեցաց զավառում օրինակեցին Թուղթք Շնորհալոյ և այլոց, 1313 թ.—Tübingen, էջ 73:

— 44. Կարապետ կրոնավոր, գրիչ. Գողթնում օրինակել է ժամագիրքը ՊԼԴ—1315! (անհարիր) թվին.—Սմբատեանց՝ Երընջակ 121:

— 45. Կարապետ վարդապետ, հիշված է Դարանու դաշտի Խոռինանց գյուղում, 1317 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 218:

— 46. Կարապետ, միաբան Փոսի վանից. Թուղթ էր կոկում Ստեփաննոս գրչի համար, որ արտագրում էր Աւետարանը, 1319 թ.—Չեռ. Սեր. (ՀԱ 1924, 517):

— 47. Կարապետ ճիշող, գրիչ. Երզնկայում օրինակել է Տիրացու քահանայի ծախսով մի Շարական, 1320 թ.—Չեռ. Հալեպի, Բ. էջ 146—7:

— 48. Կարապետ, որդի Ներսէս քահանայի, որ Ապահունհայ Արսէլ գեղակում Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1321 թ.—Չեռ. Վասպ. 167:

— 49. Կարապետ, որդի Ատոմի, որ երեի մերձավորն էր նախորդ Ներսէս քահանայի.—Չեռ. Վասպ. 168:

— 50. Կարապետ քահանա, որդի Հարաճայի. Նախիջևանում, Յովսէփ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1324 թ.—Չեռ. Վասպ. 170:

— 51. Կարապետ, որդի Եղգանբախչի, 1327 թ.—Չեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 461):

— 52. Կարապետ, որդի Յովհաննէսի և եղբայր Աստուածասուր երեցի, որ օրինակեց Աւետարանը, 1327 թ.—Չեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 460):

— 53. Կարապետ, որդի տանուտեր (Չ)ատար Մկրտիչի, 1327 թ.—Չեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 460):

— 54. Կարապետ քահանա, միացած Հայրապետ քահանայի հետ՝ խնդրեցին Աստուածատուր երեցից՝ օրինակել Աւետարանը, 1327 թ.—Չեռ. Ազուլ. (Արրտ. 1911, 460):

— 55. Կարապետ քահանա, որը զժայրս ճառիցն ծաղկազարդեաց, երբ Գրիգոր գրիչը օրինակում էր Ակնբրի վանքում՝ Ռսկեբերանի Մեկնութիւն Մատթէի, 1329 թ.—Սիսուան 155 բ:

— 56. Կարապետ քահանա, որդի Յովհաննէս քահանայի և եղբայր Հայրապետ գրչի, որ Փոսի անապատում (Կիլիկիա) օր-

նակեց Սանդուզք աստուածային եկեց, 1329 թ.—Ձեռ. Դագեան, Ա. 86 բ:

— 57. Կարապետ քահանա (մականունն վայրի), Անգրէասանց անապատում, Յովհաննէս քահանայի համար գրել է Մանրուածունքը՝ 1331 թ.—Սիսուան 150 ա:

— 58. Կարապետ կրօնավոր, գրիչ. օրինակել է Աստուածաշունչը 22=1331 թ. (տպված է 22=1331, որ պիտք է ուզվել այսպես).—Ձեռ. Կարին. 14: Նույնը արդարև հիշված է Տաթև տարեց. 1925, 291 Կարապետ վարդապետ, գրել է Աստուածաշունչը 1331 թ. Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ վանքում:

— 59. Կարապետ Աղթամարցի, գրիչ. Մխիթար և Սիմէոն եղբայրների համար օրինակեց Աւետարանը՝ 1332 թ.—Ձեռ. Վասպ. 182:

— 60. Կարապետ Երեց. գրիչ. Երուսաղէմում, Ասլեր տիկնոջ համար գրեց մի ճաշոց, 1333 թ.—REA 10, 56—57:

— 61. Կարապետ, հայր Պօլոս քահանայի, որ Կիլիկիայում Գրիգոր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1334 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 698:

— 62. Կարապետ գրիչ, համառոտել է Ամէնաւագ Դերջանցու (+ 1335) նահատակութեան պատմութիւնը. որ գրել էր Յովհաննէս վարդապետը Դերջանում, և մտցրել է Յայսմաուրքի մեջ՝ 1335 թ. կամ ավելի ուշ.—Նոր վկ. 132-3:

— 63. Կարապետ փիլիսոփա Խարտրեղցի. ապրում էր Երուսաղէմում, 1335 թ. իրեն պատահած միջադեպի մասին տեսներէս Կրակացի.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 350:

— 64. Կարապետ, հայր Առաքել գրչի, որ Մոկաց Դաշո գյուղում օրինակեց Աւետարանը՝ 1338 թ.—Ձեռ. Վասպ. 198:

— 65. Կարապետ, որդի նույն Առաքել գրչի. նախորդի թոռն է.—Ձեռ. Վասպ. 198:

— 66. Կարապետ սարկավագ, հորեղբայր նույն Առաքել գրչի.—անդ:

— 67. Կարապետ գրիչ. Սուլտանիայ քաղաքում, Գրիգոր քահանայի համար գրեց մի Աստուածաշունչ, 1341 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 94:

— 68. Կարապետ վարդապետ, օրինակեց ժամագիրքը՝ Երուսաղէմ, 1341 թ. Տաթև տարեց. 1925, 292:

— 69. Կարապետ վանահայր Մեծքարի, անդամ Սսոյ եկեղեցական ժողովի՝ «1343 թ».—Ազգաս. 1870:

— 70. Կարապետ, առաջնորդ Cirorin (Ջրհորին?) վանից Կիլիկիոյ. անդամ Սսոյ եկեղեցական ժողովի «1343 թ».—Սիսուան 66:

— 71. Կարապետ կրօնավոր, գրիչ. պարոն Յովանէսի առաջարկութեամբ գրեց նկարազարդ մի Աւետարան, 1344 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 355:

— 72. Կարապետ քահանա, հայր Կիրակոս սարկավագի, որ օրինակեց Աւետարանը, Խրիմի Սուրխաթ քաղաքում, 1346 թ.—Գովրիկեան, Դրանսիականիոյ Հայոց մետրապոլիտը, էջ 331, ՀԱ 1895, 304 բ:

— 73. Կարապետ, աթոռակից Երուսաղէմի Բարսեղ (Ն 68) պատրիարքի. հիշված է 1349 թ. (Աղաւունի):

— 74. Կարապետ քահանա, որդի Թովմա քահանայի. Ագրակի Սաշնոց գյուղում, Կիրակոս քահանային օրինակել տվեց Շնորհալու գործերը 1352 թ.—Ձեռ. Քաւր. 55—56:

— 75. Կարապետ, հայր Քրիստոսատուր կրօնավորի, որ Սուրխաթում Ստեփանոս քահանային գրել տվեց մի Աստուածաշունչ. 1352 թ.—Ձեռ. Վասպ. 7:

— 76. Կարապետ քահանա, որդի Աստուածատուրի. գրել տվեց Շնորհալու Գովեստ հրիշտակապետաց և նվիրեց Մինաս կուսակրօն քահանային, 1355 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1118:

— 77. Կարապետ, արքունի դիվանապետ (տիվան պաշի), Օշինից մինչև Կոստանդին թագավորի ժամանակ: Քաջբերունեաց երկրից էր. շնորհալու և աղթասեր մարդ: Ուխտի գնաց Խալիլայի Պերուճիա քաղաքը, ուր գրել է տվել գեղեցիկ ոսկեկող մի Աւետարան, և վերադառնալով Սիս՝ նվիրել Երեքերոան Աստուածածին եկեղեցուն, 1314 թ: Մեռել է 1356 թվին և թաղվել Սսում:—Սիսուան 486, 520, 540, 548, Յովսէփեան՝ Մի էջ հայ արուեստի 18:

— 78. Կարապետ քահանա, Սուրխաթում, Ստեփանոս գրչին գրել տվեց քերականական մի ժողովածու, 1357 թ.—Գիտական նյութերի ժղ. Ն 1, էջ 46 բ:

— 79. Կարապետ կրօնավոր, որդի Թովմայի. գրիչ. մահտեսի Խնդուի պատվերով գրեց մի Աւետարան, 1357 թ.—Ձեռ. Վասպ. 213:

— 80. Կարապետ, որդի Դանձիի (Ն 2), և եղբայր Գրիգոր կրօնաւորի, որ Երուսաղէմում Տէր Աւագ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1358 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 118:

- 81. Կարապետ կրոնավոր, գրիչ: օրինակեց Աւետարանը Քանկխաթունի համար, 1358 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքտ. 1911, 563):
- 82. Կարապետ քահանա, իր որդի Դաւիթ քահանայի հետ միասին օգնեց Երեմիա կրոնավորին՝ գրել տալու համար Չաքարիա արեղային Պատարագի Մեկնութիւնը, Անապատիկ գյուղում, 1361 թ. Ձեռ. Սանաս. շար. (ՀԱ 1912, 57):
- 83. Կարապետ քահանա, որդի Սեբերի. գրել տվեց Իգնատիոսի Մեկնութիւն Դուկասու՝ Նախավկայի վանքում, 1357 թ. որ ապա նվիրեց Գէորգ կրոնավորին՝ 1363 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 227, 228:
- 84. Կարապետ վարդապետ Տոսպեցի, որդի Քոմաս քահանայի. աշակերտ էր Յովհաննէս վարդապետ Արծիշեցուն. հաստատված էր Գլածորում՝ Եսայի վարդապետի մոտ: Գնաց առաջնորդ Երուսաղէմ և տեսնելով Ս. Փրկիչ վանքի թշուառ վիճակը, երեք անգամ գնաց Եգիպտոս և արտոնութիւն ձեռք բերելով Սուլթանից, նորոգեց: Շինեց նաև ուրիշ շինքեր Երուսաղէմում: Մեռել է նախ քան 1363 թ. (Ֆ. Մուրատ, Յայտ. յովհ. էջ 36Թ և շար.):
- 85. Կարապետ քահանա, եղբայր կամ մեքձավոր Երուսաղէմի Ս. Փրկիչ վանքի առաջնորդ Ներսէսի, որ գրել տվեց մի Աստուածաշունչ՝ 1363 թ.—Ձեռ. Վասպ. 18:
- 86. Կարապետ արեղա, Ուռնայում կազմեց Աբրահամ քահանայի Աւետարանը՝ 1365 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 614:
- 87. Կարապետ, ազգական Տարօնի Յովհաննէս Ալինախ ևպիսկոպոսի, 1370 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 780:
- 88. Կարապետ քահանա, որդի Խաչիւրեսի. Չուրեն գյուղում (Երուսաղէմ) միջնորդեց վաճառելու Ստեփաննոս երեցի գրած Ճաշոցը՝ Անպէտի որդի Սարգսին, 1371 թ.—REA 10, 57:
- 89. Կարապետ կրոնավոր, միաբան Աղթամարի Ս. Խաչ վանքի, 1371 թ.—Ակինեան, Գ.գնդիրք 66:
- 90. Կարապետ կրոնավոր, որի համար Գէորգ գրիչը օրինակեց Մանրուստունքը 1373 թ.—Ձեռ. Սանաս. 10 ր:
- 91. Կարապետ արեղա, գրիչ. Մասարաթ գյուղում օրինակեց Գրիգոր Նարեկացու ճառերը, 1374 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 72:
- 92. Կարապետ, որդի Մխիթար քահանայի, 1375 թ.—Տաշեան. Յուլյ. 277 ա:

- 93. Կարապետ գրիչ. օրինակել է Աստուածաշունչը 1379 թ.—Ձեռ. Կարին. 14:
- 94. Կարապետ կրոնավոր, որդի Չաքարիայի, Սզկայու վանքում, Ստեփանոս կրոնավորին օրինակել տվեց Հին Կտակարանը, 1381 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքտ. 1911, 848—851):
- 95. Կարապետ կրոնավոր, գրիչ. ջրինակել է Ժամագիրքը՝ Գողթնեաց երկրում, 1385 թ.—Ձեռ. Կարին. 36:
- 96. Կարապետ կրոնավոր Մեծոփեցի. ակնանտեսներէջ լսել էր և պատմեց Քովմա Մեծոփեցուն Լէնկթիմուրի զորքերի ընդհարումը Փիր-Հասան Թուրքմանի հետ՝ Մուշի մոտ, ուր Փիր-Հասանը իր սակավաթիվ մարդկանցով անագին ջարդ էր տվել թաթարներին «1387 թ».—Մեծոփ. 24, Ազգայ. 1974:
- 97. Կարապետ արեղա Չուղայեցի. Երուսաղէմ ուխտի էր գնացել և նոր էր վերադարձել. Արծիշում գերի բռնվեց Լէնկթիմուրի արշավանքի ժամանակ «1387 թ»: Մխիթարում էր իր գերեզից ընկերներին: Երբ հասավ Սուլթանիէ, ասորիները ձեռնադրեցին նրան եպիսկոպոս Սմրղանդ գերի տարվող քրիստոնյաներին. բայց մեռավ ճանապարհին:—Մեծոփ. 28, Չմյ. Գ. 424, Ազգայ. էջ 1974:
- 98. Կարապետ կրոնավոր, եղբայր Մկրտիչ քահանայի և հորեղբայր Կարապետ գրչի, որ Աղթամարում օրինակեց Ճառքները, 1389 թ. Կարապետ կրոնավորը եղել էր Կարապետ գրչի ուսուցիչը.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքտ. 1911, 765):
- 99. Կարապետ որդի Մկրտիչ քահանայի. գրիչ. օրինակեց Ճառնտիրը Աղթամարում, Ստեփանոս միայնակեացի համար, 1389 թ. ձեռագրի վերջում ունի մի գեղեցիկ հիշատակարան, ուր պատմում է Լանկթիմուրի արշավանքը Հայաստան.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքտ. 1911, 759—765):
- 100. Կարապետ քահանա, եղբայր (բայց թերևս հոգևոր եղբայր կամ միաբանակից) Գէորգ երեցի (№ 101), որդւոյ Ասարի քահանայի, որ գրեց մի Ճաշոց Երզնկայում և նվիրեց Ս. Նշան եկեղեցուն: Կարապետը այդ ժամանակ սպասավորում էր Ս. Նշանում և օգնեց ձեռագրի գրչութիւն, 1391 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀՅ 1926, 242:
- 101. Կարապետ քահանա, գրիչ. որդի Մկրտիչ քահանայի և եղբայր Չաքարիա կրոնավորի (№ 49), որ նմանապես նշանավոր գրիչ էր: Աղթամարում օրինակեց Աւետարանը Քաղէսու Գիլտոփայի համար, 1392 թ.—Ձեռ. Վասպ. 226—7, 230, 235:

— 102. Կարապետ կրոնավոր, ուսուցիչ վերոհիշյալ Զաքարիա կրոնավորի (№ 49) և անշուշտ նաև նրա եղբայր՝ սույն Կարապետ քահանայի, որովհետև Զաքարիան ասում է «ղուսուցիչն մեր»: Արդեն մեռած էր 1393 թ.—Ձեռ. Վասպ. 229, 235:

— 103. Կարապետ կրոնավոր, գրիչ՝ օրինակեց մի Աւետարան՝ տանուտեր Մարտիրոսի և նրա եղբայր Ստեփանոսի համար. Մպատի վանքում, 1396 թ.—Ձեռ. Վասպ. 231—2:

— 104. Կարապետ, փեսա վերոհիշյալ տանուտեր Մարտիրոսի (նրա Ղիմաթ անունով աղջկա ամուսինը պիտի լինի), 1395 թ.—Ձեռ. Վասպ. 232:

— 105. Կարապետ գրիչ. օրինակեց Կաֆայիւմ մի ժողովածու, որ ապա կազմեց Յակոբ կրոնավորը 1396 թ.—Ձեռ. Հիւսի (ՀԱ 1937, 136):

— 106. Կարապետ, որդի Գիշուկի (№ 4) և եղբայր Հատիկ՝ կնոջ Վարդան քահանայի, որ գնեց մի Աւետարան, Երզնկայում 1397 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1926, 46:

— 107. Կարապետ, հայրապետ Գուգարաց վանքի, հիշված 1397 թ.—Նօտարք 10:

— 108. Կարապետ Յովհաննավանեցի, յազգէ Գնձկանն, ունիթոսական. Գոնայ վանքում գրեց Գիրք առաքինութեան (ժԴ դար).—Այրարատ 177, Սիսական 375 բ:

— 109. Կարապետ, աշակերտակից Մխիթարի. միասին սովորեցին Յովհաննէսի և Գրիգորի մոտ. իբրև նշանավոր հայր անցել է Պատարագի հիշատակության մեջ (ժԴ դար).—սեռ. Կարապետի՝ Պարգ. 695:

— 110. Կարապետ, հայր Քաւաքալ Հալէպցու, որ գնեց գերի ընկած մի Աւետարան, 1400 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա 402:

— 111. Կարապետ քահանա, որդի Դանիէլի. փոքր գնով գնեց մի Աւետարան Մարտիրոս և Քումա անուն անձերից և Քումա վարդապետին նորից կազմել տվեց, 1401 թ.—Ձեռ. Վասպ. 126:

— 112. Կարապետ վրդ. Ճագարակեր, աշակերտում էր Միւնիքում Սարգիս (+ 1401 թ) վարդապետին. այնուհետև մտորվելով դարձավ ունիթոսական. թերևս և հաջորդեց Սամուէլին՝ իբրև գովառահայր Զահեկցոց. ունեցավ շատ աշակերտներ (ժԴ դարի վերջը և ժԵ-ի սկիզբը).—Մեծոփ. 37. Չամչ. Գ. 445. Աղգապ. 1956:

— 113. Կարապետ քահանա, որի խնդրանք Գրիգոր Եւ-

թեցին օրինակեց Աւետարանը՝ Եւաթի Մատնեվանք հոշված վանքում, 1402 թ.—Բանասէր 1900 թ. էջ 100:

— 114. Կարապետ Վանեցի, նոր նահատակ. զրպարավելով մեռած մի թուրք աղջկա գերեզմանապղծության մեջ, շարչարանքի ենթարկվեց և հավատքը շուրանալով նահատակվեց Ռատան քաղաքում, «1403 թ»:—Յայսմ. յուլ. 10.—սեռ. Կարապետի՝ անդ.—ընդարձակ վկայաբանությունը տես Նոր վկ. 198—204. հիշված է Նօտարք 22: Չամչ. Գ. 436:

— 115. Կարապետ Ա. Կեղեցի, կաթուղիկոս Հայոց, հաջորդեց Քէոզորոսին և գահակալեց «1392—1404 թ»: Կոչված է քուկիկ, սպանվել է թունավորմամբ—Սամ. անեց. շար. 172. Աղամ. 230, 271. Առաք. պատ. 336. Չամչ. Գ. 428. Սիսուան 542 բ. Տաշ-Կան, Ցուց. 833:

— 116. Կարապետ, թոռն Կոստանդին թագավորի Կիլիկիոյ. գլուխ կանգնեց Սոսյ առաջին գաղթականության դեպի Կիպրոս կամ Իտալիա, 1404 թ.—Աղգապ. 2006, Սիսուան 542 բ:

— 117. Կարապետ աբեղա, գրիչ. օրինակել է Գր. Տաթևացու Հարցմանց գիրքը Երուսաղէմում, 1407 թ.—Ձեռ. Կարին. 50, Նօտարք 26:

— 118. Կարապետ, եղբայր Մատթէոս պարթևի, նահատակակից Գրիգոր Տաթևացու. մեռավ 1410 թվին, որի մահվան վրա Մատթէոս վարդապետը մի ողբ գրեց «ի հրաշագեղ Կարապետ եղբայրն իւր», բնարան ունենալով «Մ տայր գման իմ փոխանակ մահու ջոյ և գգերեզման իմ փոխանակ գերեզմանի քոյ»:—Մտթ. ներք. 148. Թորոս աղբ. Բ. 483:

— 119. Կարապետ կաթուղիկոս Աղվանից, հաջորդեց Պետրոս Բ-ին 1406 թ. աթոռը փոխադրեց Գանձասարից Ճալեթ գյուղը, ուր և շինեց Ճալեթի վանքի եկեղեցին 1411 թ. երեթնույն թվին էլ վախճանվեց: Նրան հաջորդեց Մատթէոս Բ.—Չամբո 77, Նօտարք 25, 39. Բարթուտ. Աղուանից երկ. 249, 250, Պատմ. Աղուանից 210: Շահխաթ. Բ. 379:

— 120. Կարապետ, աշակերտ Սարգսի և ապա Գրիգոր Տաթևացու.—Յայսմ. աղբ. 27, Մեծոփ. 51 (ընկերները տես Սարգիս րաբունապետ):

— 121. Կարապետ, այլ աշակերտ Սարգսի և ապա Գրիգոր Տաթևացու.— հիշված է նախորդի հետ:

— 122. Կարապետ, որդի խաչյան Յովհաննէս երեցի, որ գնեց մի Աւետարան 1411 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 232:

— 123. Կարապետ արեղա, թուզթ էր կոկուս Արծրունեաց զավառի Կոճերաց վանքում, ուր Վարդանէս արեղան օրինակեց Դանձարանը, 1412 թ.—Manus. brit. mus. 121 ա:

— 124. Կարապետ կրօնավոր, գրիչ. Մոկաց Մպատայ վանքում օրինակեց Ճառնտիրը՝ Քաղէոս քահանայի և նրա որդի Յովհաննէս քահանայի համար, 1418 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա 270 ա:

— 125. Կարապետ կրօնավոր, միաբան և ուսուցիչ Տէր Յուսկան որդու վանքում, 1414 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 62 ա:

— 126. Կարապետ Բ կաթուղիկոս հայոց 1403—1418 թ. այսպես է գնում Առաք. պատմ. 336, իբրև հաջորդ Դաւթի և նախորդ Գրիգոր Ը Խանձողատի: Մեր եկեղեցական պատմությանը այդ թվերին կաթուղիկոս գիտէ Յակոբ Գ Սսեցի «1404—1411 թ» և Գրիգոր Ը Խանձողատ «1411—1418 թ»: Առաքելի շոթութեան բացատրութեանը տես Դաւթ Գ (№ 183):—Շահխաթ. Ա. 210 Կարապետ Բ գնում է ձեռած 1409 թ. որին հաջորդել է Գրիգոր Խանձողատ: Նույնը նաև Նոտարք 39: Իսկ Նոտարք 39 մի հիշատակարանում, 1411 թվին հայոց կաթուղիկոս գիտե Կարապետին:—Չամչ. Գ. 428:

— 127. Կարապետ քահանա, գրիչ, որ Վանում օրինակեց Մաշտոցը՝ Յովհաննէս տանուտերի պատվերով, 1418 թ.—Տաշեան, Յուլ. 384:

— 128. Կարապետ, որդի Քուճայ կրօնավոր գրչի (№ 140) կամ սրա եղբոր Դանիէլի (№ 30). հիշված է 1418 թ.—Ձեռ. Վասպ. 311:

— 129. Կարապետ արեղա, գրիչ. Մոկաց Ս. Գէորգ անպատում, Մարգարէ քահանայի համար արտագրեց Մաշտոցը, 1418 թ.—Նոտարք 54:

— 130. Կարապետ եպիսկոպոս. կազմեց այն Աւետարանը, որ օրինակեց Եզրայրիկ գրիչը՝ Մամթութ անուն տրիկնոջ համար (տեղն անհայտ), 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 320—1:

— 131. Կարապետ (որդի Վարդկայ կամ Սարգսի), հորեղբորդի Վարդան կրօնավորի, որ Քուճայ արեղային գրել ավեց մի Աւետարան, Աղթամար 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 329:

— 132. Կարապետ գրիչ. Տաթևում օրինակել է Գր. Տաթև-վացու Քարոզգիրքը 1420 թ.—Ձեռ. Կարին. 217: (Նույնը Նոտարք 64 գնում է 1418 թ.):

— 133. Կարապետ, եղբայր Վարդ օտրեղավագի, հիշված 1420 թ.—Տաշեան, Յուլ. 665:

— 134. Կարապետ ոմե, հիշված 1420 թ.—Տաշեան, Յուլ. էջ 666:

— 135. Կարապետ, որ Թագազութին անուն անձի հետ միասին մի խաչքար է կանգնեցրել Արմ անապատի վանահայր Մեակլարոյց Յովհաննէս եպիսկոպոսի հիշատակին, 1421 թ.—Նոտարք 64:

— 136. Կարապետ քահանա, միաբան Վարդայ վանքի, գրիչ. օրինակեց մի Աւետարան, 1421 թ.—Նոտարք 65:

— 137. Կարապետ երեց, գրիչ, Ստեփաննոս կրօնավորի ինքրանք օրինակել է մի Աւետարան, Վան 1421 թ.—Նոտարք 66 (գնում է նույն ընդ նախորդը, բայց որովհետև հայրանունները չկան, ուստի անստույգ է: Կարծիք էր միևնույն մարդը մի տարում երկու Աւետարան արտագրել):

— 138. Կարապետ քահանա, եղբայր Զաքարիա գրագրի և Յովհաննէսի, հորեղբայր Քուճայ կրօնավոր գրչի, որ օրինակեց Ճաղոցը Աղթամարում, Յոհաննէս կրօնավորի և Վարդայ վանքի համար, 1421 թ. (այս թվին Կարապետ քահանան իր երկու եղբայրների հետ մեռած էր արգեն):—Նոտարք 67:

— 139. Կարապետ, որդի Ստեփաննոսի, եղբայր Գրիգոր սարկավագի և Միրանի, եղբորորդի Քուճայ կրօնավորի, որ Վարդան արեղային գրել ավեց մի Աւետարան, 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 331:

— 140. Կարապետ, մերձավոր Ստեփաննոս կրօնավորի, որ Վանում Կարապետ երեցին գրել ավեց մի Աւետարան, 1421 թ.—Ձեռ. Վասպ. 341:

— 141. Կարապետ երեց Դերջանցի, որդի Մկրտիչ քահանայի, օրինակեց Քարոզգիրքը՝ Հերմանի վանքում, 1421 թ.—Ձեռ. Պետերք. (ՀԱ 1892, 82):

— 142. Կարապետ արեղա, Յաղէթի Ս. Յակոբայ վանքում, հիւան Յովհաննէսի համար օրինակեց Ճաղոցը, որի վերջում ունի ընդարձակ հիշատակարան, ուր պատմում է Շահուլիսի արշավանքը, 1421 թ.—Ձեռ. Քաւր. 111—113:

— 143. Կարապետ արեղա Հերմոնի վանք. օգնեց Կարապետ Դերջանցու՝ արտագրելու համար Քարոզգիրքը. հօրինեց նրա ցանկը և գիրքը կազմեց, 1421 թ.—Ձեռ. Պետերք. (ՀԱ 1892, 88 ա):

— 144. Կարապետ որդի Աստուածատուրի, եղբորորդի Յա-

Կոր արեղայի Հերմոնի վանից, 1421 թ.—Ձեռ. Գեորգի. (ՀԱ 1892, 82 ր):

— 145. Կարապետ, որդի Յովհաննէսի, գրիչ. Խլաթում, Յովհաննէս վարդապետի համար արտագրեց Աստուածաշունչը՝ 1418—1422 թ. (չորս տարվա ընթացքում).—Ձեռ. Վենետ. Ա. 114, Անկ. գիրք հին կտ. յոջ. էջ Թ (այս գիրքը ապա անդամ Մկրտիչ Նաղաշին):

— 146. Կարապետ, «սպասավոր բանի», միաբան Կտցի Ս. Խաչ վանքի, 1422 թ.—Նոտարք 68:

— 147. Կարապետ կրոնավոր, այլ միաբան նույն Կտցի Ս. Խաչ վանքի, 1422 թ.—Նոտարք 68:

— 148. Կարապետ գրիչ. Գրիգոր արեղայի և Մկրտիչ երեցի հետ միասին օրինակեցին Յայսմաւուրքը՝ Ատոմ արեղայի համար, Վան 1422 թ.—Նոտարք 68:

— 149. Կարապետ քահանա, գրիչ. օրինակեց Վանում Աւետարանը՝ Յովհաննէս քահանայի համար, 1422 թ.—Նոտարք 68 (համարում է նույն ընդ № 136 և 137, ըստ իս կասկածելի):

— 150. Կարապետ, որդի Ստեփաննոսի և եղբայր Յովհաննէս կրոնավորի, որ Բերկրիում, Յակոբ արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 347: (Նույն չէ № 172, սրովհետև մայրանունները տարբեր են):

— 151. Կարապետ, «նորարդորջ պատանեակ» եղբորորդի նույն Յովհաննէս կրոնավորի, 1422 թ.—Ձեռ. Վասպ. 347:

— 152. Կարապետ երեց, գրիչ. օրինակել է Մատթէոս վարդապետի «Յաղագս ութ խորհրդոց ճւազրի» (Ձեռ. Վենետ. № 340, ըստ Սարգիսեան, ճւազր. ներած. էջ ձեռի), 1423 թ:

— 153. Կարապետ գրիչ, Մոկաց Մպատի վանքում, Քումա կրոնավորի համար օրինակեց Ճաշոցը 1423 թ.— Նոտարք 72:

— 154. Կարապետ (տէր) եկեղեցւոյան, ազգական Սահակ միայնակեցի, որ ստացավ մի Աւետարան և նվիրեց նույն տէր Կարապետին և նրա հոգեորդի Քոմայ արեղային, 1423 թ.—Նոտարք 72:

— 155 Կարապետ, եպիսկոպոս Աղուանից կաթուղիկոսութեան, 1423 թ.—Նոտարք 72:

— 156. Կարապետ կաթուղիկոս Աղուանից, 1405—1424 թ. հաջորդել է Գեորոս կաթուղիկոսին, իրեն էլ հաջորդել է Մատթէոս.—Ձեռ. Գաբան, Ա. 89 ր, Նոտարք 72:

— 157. Կարապետ անուն երկու անձինք խնդրել են Քու-

մայ հոետորից գրել Գրիգոր Մերենցի կյանքը (Նոր վկ. 272):— Ըստ Նոտարք 77 այս Քումայ հոետորը Քովմա վրդ. Մեծոփեցին է. երկու կարապետներից մեկը Սուխարայ վանքի վանահայր կարապետն է, եղբորորդի և հաջորդ նույն վանքի վանահայր Չաքէոս եպիսկոպոսի. իսկ մյուսը Թերևս Սիփանայ սարի մոտիկ Ցիսնայ Ս. Ստեփաննոս վանքի վանահայրն է:

— 158. Կարապետ, որդի խոջա Աստուածատուրի, որ ազատեց Նարեկը Քուրքմանի գերությունից և նվիրեց Վարազի վանքին, 1425 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 55 ա:

— 159. Կարապետ, քահանա, գրիչ. Վանում օրինակել սկսեց Աւետարանը. այդ միջոցին Լսքանդար ամիրան բռնեց Վանի ամիրա Սուլթան Ահմադին, շատ զորքով արշավեց Վանի վրա, 50 օր պաշարեց քաղաքը, բայց չկարողացավ գրավել և գնաց Քաւրիգ Գարնան նորից զորք ուղարկեց, գերեց ու ավերեց Ռշտունեաց երկիրը, Կարապետ գրիչն էլ ժողովրդի հետ փախավ Պիզան, ուր և վերջացրեց Աւետարանը: Սարգիս անուն անձը գնեց նույն Աւետարանը և նվիրեց Ալանայ Ս. Նշանին՝ ձեռամբ Քաղէոս կրոնավորի, 1425 թ.—Նոտարք 78:

— 160. Կարապետ կրոնավոր, Մկրտիչ քահանայի հետ եղավ վերջին ստացող մի Աւետարանի, Արգիլանի վանքում 1425 թ.—Նոտարք 78 (ստուգելի):

— 161. Կարապետ կրոնավոր, որդի Յովաննէս քահանայի. ուներ մի օրինակ Յայսմաւուրք, որ տվեց Սարգիս եպիսկոպոսին՝ արտագրելու համար, Գուպարքի Կոթիփորոյ Լ՛նկուզագոմ վանքում, 1427 թ.—Նոտարք 84:

— 162. Կարապետ. անորոշաբար հիշված երկու հին հանգուցյալ հայրապետներ, որոնց հիշատակում է նախորդ Սարգիս եպիսկոպոսը, 1427 թ.—Նոտարք 84:

— 163. Կարապետ արեղա, որդի Սաչատուրի և աշակերտ Քումայ կրոնավորի, Կողուց վանքում տանուտէր Մկրտիչի համար գրեց մի Տօնական Ճառընտիր, որ ավարտեց Արծկէում, ուր փախել ապաստանել էին Գրգերի արշավանքի պատճառով, 1428 թ.—Տաշեան, Յուց. 583—4:

— 164. Կարապետ, քեռի նույն Մկրտիչ տանուախորջ, 1428 թ.—Տաշեան, Յուց. 584 ր:

— 165. Կարապետ գրիչ, որին էվասշան Ոստանցին գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց Վանուխառ գյուղի Եղիշէ վարդապետ եկեղեցուն, 1428 թ.—Ձեռ. Վասպ. 356:

- 166. Կարապետ վարդապետ, միաբան Ոստանի Պատրիկ վանքում. հիշված է նախ 1420 թ. (Ձեռ. Վասպ. 324) և ապա 1428 թ.՝ Նոտարք 88.
- 167. Կարապետ եպիսկոպոս, նվիրակ էր ուղարկված Երբի (Սուրխաթ), 1430 թ.—Նոտարք 95.
- 168. Կարապետ, որդի Անդրեասի և եղբայր Մեծխաթունի, որ Երզնկայում գրել ավելի մի Աւետարան, 1431 թ.—Ձեռ. Վինեա. Ա. 663.
- 169. Կարապետ քահանա, գրիչ. Արճէշում, Մկրտիչ վարդապետի համար օրինակեց Մաշտոցը՝ 1432 թ.—Նոտարք 101, Հմմտ. № 171.
- 170. Կարապետ, «խաչընդուս կրօնաւոր», հոգևոր հայր Մկրտիչ վարդապետի, որ Տէր Յուսեփան որդի վանքի վանահայրն էր և օրինակել է մի Աւետարան, Բերկրի 1420 թ. (Նոտարք 61) և մի Մաշտոց էլ օրինակել է ավելի նախորդ Կարապետ քահանային՝ Արճէշ 1432 թ.—Նոտարք 101.
- 171. Կարապետ գրիչ, աշակերտ Թումայ բարունապետի, Արճէշում գրեց մի Աւետարան՝ Երզնկացի տանուաէր ոսկերիչ Յովաննէսի համար, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 367—8, Նոտարք 102, Նճւյն է № 169.
- 172. Կարապետ, որդի Ստեփաննոսի և եղբայր Յովհաննէս արեղայի, որ Մոկաց Սուրբկանց գյուղում գնեց մի հին Աւետարան, 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 204: (Նույն չէ № 150, որովհետև մայրանունները տարբեր են):
- 173. Կարապետ քահանա, մորեղբայր Երզնկացի ոսկերիչ Յովաննէսի, որ Կարապետ քահանային գրել ավելի մի Աւետարան, Արճէշ 1433 թ.—Ձեռ. Վասպ. 368.
- 174. Կարապետ, ազգական բրուտ Ստեփաննոսի, որ Վանում գրել ավելի մի Աւետարան՝ 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370.
- 175. Կարապետ, որդի Յովսէփի, մայրն է Ռուս խաթուն, քույրն է Քեչի խաթուն, հիշված է 1435 թ.—Ձեռ. Վասպ. 370.
- 176. Կարապետ վարդապետ, առաջնորդ Տիւրիկի 1435 թ.—Տաշեան, Ցուց. 760.
- 177. Կարապետ, որդի Հայրապետի և եղբայր Արիստակէս երիցու, որ ստացավ մի Աւետարան 1435 թ.—Ձեռ. Թաւր. 13 ա:
- 178. Կարապետ վարդապետ, գրիչ. Մազմուսովանքում օրինակել է Մաշտոցը՝ 1436 թ.—Այբարատ 163.

- 179. Կարապետ արքեպիսկոպոս Կաֆայի, հիշված է 1437 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1926, 238 (տպ. 929, ուղղեցի 929 = 1437).
- 180. Կարապետ, որդի Ամիր-Հասանի և եղբայր Թաշղինի (տես № 2). հիշված է 1437 թ.—Նոտարք 112.
- 181. Կարապետ կրօնավոր մահտեսի, որդի Իսաւի, եղբայր Ներսէս քահանայի և հորեղբայր Յովհաննէս արքեպիսկոպոսի, որ Բարթուղիմէոս առաքելոյ վանուց առաջնորդն էր և ստացավ մի օրինակ Յայսմաուրք, 1438 թ.—Ձեռ. Թաւր. 41 ա:
- 182. Կարապետ վրդ. գրիչ. օրինակեց Մաշտոցը, ի Մուրիսէս, 1438 թ.—Ձեռ. Կարին. 140.
- 183. Կարապետ, հայր Ասում քահանայի, որի մասին տես Յաւել. 1440 թ.—Ձեռ. Վասպ. 313.
- 184. Կարապետ եպիսկոպոս Յովհաննէսովանքի, անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի, 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա. 2քր. սարկ. Գ. 30. Այբարատ 172. Նոտարք 123.
- 185. Կարապետ վարդապետ Հիզնայ, թղթակից անդամ էջմիածնի ժողովի, 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա:
- 186. Կարապետ վարդապետ, եղբայր Թովմա Մեծոփեցու, անդամ էջմիածնի ժողովի, 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. բ. Իրնդ. 310. Նոտարք 122. Տաշեան, Ցուց. 418, Ազգասպ. 2106.
- 187. Կարապետ, որդի նշանավոր Դանիէլ (№ 30) գրչի, թոն Կարապետ քահանայի. վաղածեռիկ էր հղած արդեն 1441 թ.—Ձեռ. Վասպ. 383.
- 188. Կարապետ, մորեղբայր Մկրտիչ քահանայի Արճիշեան, որ գրել ավելի մի Ճաշոց, 1441 թ.—Թորոս աղբ. Ա. 223.
- 189. Կարապետ երեց, գրիչ. օրինակեց Վանում Յայսմաուրքը՝ մահտեսի Մխիթարի համար, 1442 թ.—Առաք. պտմ. էջ 322.
- 190. Կարապետ կրօնավոր, աշակերտ Թովմա Մեծոփեցու, հիշված 1443 թ.—Մեծոփ. յիշ. գ. Իրնդ. 315, Հմմտ. № 171.
- 191. Կարապետ քահանա, հայր Աստուածատուր քահանայի, որ Խլաթում գրեց Աւետարանը, 1443 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 19 ա:
- 192. Կարապետ, հորեղբայր տանուաէր Ասումի, որ Աստանում գրել ավելի մի Գանձարան, 1444 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 40 ա:
- 193. Կարապետ քահանա, որդի Ստեփաննոսի և թոն Յովաննէս քահանայի. Ոստանում օրինակեց Գանձարանը՝ առ-

Նուսէր Ատոմի առաջարկութեամբ, 1444 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ էջ 40:

— 194. Կարապետ քահանա, եղբայր Քաղէոս քահանայի, երկուսն էլ սպասաժողովում էին Գաւառի Ամենափրկիչ և Ս. Գրական եկեղեցիներում, 1444 թ.—Ձեռ. Վասպ. 388:

— 195. Կարապետ արեղա, միաբան Մշու Ս. Յովհաննու վանից, բազմաթիվ միաբանակիցների հետ եկավ էջմիածին և Գրեգոր Ժ Մակուեցի կաթուղիկոսից օժվեց եպիսկոպոս Տարսնի, 1445 թ. այս առթիվ ընդարձակ կաթուղիկոսական կոնդակը Մշու թեմերի մանրամասն ցուցակով տես Նոտարք 139—145: (Պննդանի է 1453 թ. ըստ Նոտարք 172):

— 196. Կարապետ երեց, գրիչ. խնդրանք Մկրտիչ կրոնավորի օրինակեց Յայսմաուրքը 1445 թ.—Նոտարք 146:

— 197. Կարապետ, որդի Քուքի, եղբայր Մկրտիչ կրոնավորի, որ Բաղէշում, Ստեփաննոս գրչին գրել տվեց մի Յայսմաուրք, 1446 թ.—Նոտարք 151:

— 198. Կարապետ քահանա, իբրև գրիչ հիշում է Ձեռ. Վասպ. 397՝ 1447 թ. բայց տարօրինակ կերպով սխալ է. ամեն տեղ էլ կոչված է Իսրայել (№ 13). նույնը Նոտարք 156:

— 199. Կարապետ քահանա, կանգնեցրել է մի խաչքար Սեանում, 1448 թ.—Միսական 79, Շողակաթ 139:

— 200. Կարապետ վարդապետ, որդի Մկրտիչ քահանայի. ուսուցանում էր Ապահունեաց վանքում. իր աշակերտներն են՝ Յովանէս, Յակոբ, Միմէոն, Մարտիրոս, Սիմէոն հայրապետ. 1449 թվին ձեռք բերեց մի Աստուածաշունչ, որ գրել էր տվել Սմբատ (Բ) գունդաստաղը.—Քորոս ազր. Բ. 296:

— 201. Կարապետ քահանա, հայր Յովհաննէս քահանայի, որ նշաթում, պարոն Ամիրգօլի համար գրեց մի Ճաշոց, 1450 թ.—Նոտարք 164:

— 202. Կարապետ երեց, որդի Ստեփաննոս քահանայի, մայրն է Մինայ, եղբայրները՝ Յովհաննէս քահանա (ապա արեղա) և Մելքիսեթ սարկավագ, կինն է Քանսու (հիշված 1421 թ), որի մահից հետո՝ Խնդխաթուն (հիշված 1451 թ.), հորեղբայրն է Մովսէս միայնակեաց, որդիներն են Մեսրոպ, Արզմսեհ և Մելքոն, որոնք որբացել էին 1435 թվին. (ուրեմն առաջին կինը՝ Քանսու մեռել էր այդ թվից քիչ առաջ, իսկ Արզմսեհը մեռավ 1451 թ): Աշակերտել է Ստեփաննոս և Մկրտիչ քահանաներին: Արտագրել է Վանում մի քանի անգամ Աւետարանը:

առաջինը 1418 թվին, երկրորդը 1421 թ, երրորդը 1435 թ, չորրորդը 1437 թ, հինգերորդը 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. 308—9, 340, 369, 375—6, 411—2, Նոտարք 57, 106, 113:

— 203. Կարապետ միայնակեաց, որդի Քուսմայի, մայրն է Մարթամ. Յովհաննէս կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան՝ Յիզնայ Դաստակ վանքում, 1450 թ.—Նոտարք 166, Ձեռ. Վասպ. էջ 405:

— 204. Կարապետ Մանկարօն, որդի Ստեփաննոսի, մայրն է Ջալալ խաթուն. տանուտէր (Վանձում), փեսայ Փաշայ տիկնոջ, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1451 թ.—Ձեռ. Վասպ. էջ 412:

— 205. Կարապետ քահանա, որդի Յովհաննէս քահանայի, մայրն է Ջմրութ, եղբայրներն են Մկրտիչ, Մելքիսեթ և Վարդապետ քահանաները: Աշակերտել է Քովմա Մեծոփեցուն, որի համար էլ աղոթում է (Նոտարք 111) և նրա միջնորդութեամբ գրել է Արճէշում մի Յայսմաուրք՝ Խոջա Քաղդինի համար, 1437 թ: Եղել է ուսուցիչ իր եղբոր Վարդանի, որ իր հիշատակարանում (1452 թվից) հայտնում է թե այս Կարապետ քահանան հովատքի համար նահատակվել է Արճէշ քաղաքում: Ճիշտ թիվը հայտնի չէ, բայց գտնվում է 1437 և 1452 թվերի միջև.—Նոտարք 111, 169, 172: Հմտ. № 264:

— 206. Կարապետ, երկու համանուն որդիք (մին կամ երկուսն էլ վախճանված) մահտեսի Շահփաշայի, որ Վարդան քահանայի ձեռքով վերանորոգեց զողացված մի Աւետարան, Վան 1453 թ.—Ձեռ. Վասպ. 136:

— 207. Կարապետ վարդապետ, եղբորորդի Արճէշի Խառաբասի (Արծուաբեր) վանքի առաջնորդ Չակքէոս եպիսկոպոսի (№ 4), որին և հաջորդեց և նրա հիշատակին կանգնեցրեց մի խաչքար (1404 թ): Ստացավ վանքի համար մեծամեծ կալվածներ (1409 թ), որոնց մանրամասն թվումը տես Նոտարք 31: Շատ էր ցանկանում ուխտի գնալ Երուսաղէմ, բայց Ղարա Եուսուֆ խանի հարկապահանջությունը այնպես բուռն էր, որ ձանապարհորդությունը անհնարին էր դարձել: Վերջապես հասնում է իր նպատակին. գնում է Երուսաղէմ, մնում է մի տարի, որից հետո ելավ մարմնական ծնողաց նեղեաց զմեզ և բնական աշխարհի սովորութիւնս (այսինքն երկիրը և ընտանիքը կարոտեց) և վերադարձավ հայրենիք: Իր հետ իբրև հիշատակ բերելու համար գնեց այնտեղ մի Աւետարան, որ գրել էր Քրիստոսի

գերեզմանի փակակալ և Գողգոթայի ջահավառ Յոհաննէս կրոնավորը նույն իսկ Ս. Յարութեան մեջ: Երբ հասավ Սառաբատոսայ վանքը, տեսավ որ իր եղբայրը՝ Յովհաննէս արեղան մեռել էր: «Այրեցեալ սրտիւ» նվիրեց այդ Աւետարանը Ս. Աստուածածնի տաճարին (1416 թ): Սրանից քսան տարի հետո, քրդերի արշավանքի ժամանակ Քովմա վրդ. Մեծոփեցու և նրա աշակերտների հետ՝ Կարապետ վարդապետն էլ ուրիշ 7 վարդապետների հետ Արճէշից փախաւ Բաղէշ (1436 թ), ուր մնացին ժի ժամանակ: Մասնակցեց էջմիածնի մեծ ժողովին՝ 1441 թ. հիշվում է դեռ 1446 թ. (Նոտարք 153). կանգնեցրել է մի խաչքար՝ իր եղբոր Յովհաննէս հերպետի հիշատակին՝ 1449 թ. (Նոտարք 160): Կենդանի է դեռ 1454 թ. և կոչվում է «երջանիկ և նեղահոգի վարդապետ, ամենագով և հանճարեղ, իմաստուն և արդիւնաւոր բարունակեալ» (Նոտարք 174-5):—Մեծոփ. յիշ. ա. Նոտարք 20, 31, 49, 50, 108, 122. տես և № 157:

— 208. Կարապետ. Երեք նույնանուն միաբաններ Վարազայ վանից, հիշված 1454 թ.—Նոտարք 176:

— 209. Կարապետ, երեց, գրիչ. օրինակեց Մայր Մաշտոցը՝ Վանում, 1454 թ.—Սեղրակեան, Հայ. եկեղ. պատկերյալք. էջ 105:

— 210. Կարապետ, գրիչ. Աստուածբուրակ գյուղում օրինակեց մի Աւետարան՝ Դշխուն տիկնոջ համար, 1455 թ.—Ձեռ. Սեր. (ՀԱ 1925, 132), Նոտարք 181:

— 211. Կարապետ եպիսկոպոս. որդի Սիմէոնի, առաջնորդ և վանահայր Պառուզարակ անապատի կամ Հալուրի վանից (հիշված 1455 թ). օրինակել է մի Աւետարան՝ նույն վանքում, 1454 թ.—Տաշեան, Ցուց. 425, Rapport Belgique 97, Քորոս աղբ. Բ. 376, Նոտարք 176:

— 212. Կարապետ, պարոն, որդի Ամիր Հասանի, եղբայր Ամիրզոյի և Քաջղիւնի. հիշված է 1459 և 1455 թ. Նոտարք 164, 178 (տես Քաջղիւն № 2):

— 213. Կարապետ կրոնավոր. միաբան Գամաղիէլի վանից, 1455 թ.—Նոտարք 181:

— 214. Կարապետ, երեք համանուն միաբաններ մի վանքի. որի անունը չէ հիշատակված և որի հայրապետն էր Վարդան կրոնավոր (որդի Հազարի, եղբայր Արզմսեհի և Առաքելի): Այս Վարդանը Յովհաննէս Մանկասարենց գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1456 թ.—Ձեռ. Վասպ. 425:

215. Կարապետ վարդապետ, միաբան Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ վանից, 1457 թ: Սրա համար գրիչը հետևյալ գովեստն է կարդում. «Այլ և գերիցս երանեսլ զճգնազգնաց գերջանիկ բարունակեալս միր զԿարապետ զՆոգևոր հայրս մեր, որ զտիւ և զգիշեր ի խորս աստուածային տառից զեգերիով վասն մեր, հայրական գթով խրատելով և ուսուցանելով զմեզ, որոյ ոչ գոյ տրիտուր փոխարինի ի մէնջ. այլ որ կարողն է ամենայնի և զօրաւոր տէր մեր Յս. Քս. հասուսցէ կրկին կենօք և երկու աշխարհօք».—Ձեռ. Հայէպի, Ա. 166 ա:

— 216. Կարապետ սարկավազ, միաբան Լիմ անապատի. թուղթ կոկելով օգնում էր Հազար գրչին, երբ սա օրինակում էր Յայսմաւուրքը՝ մահտեսի Ստեփաննոս Հարիպաշահի համար, 1452—7 թվերին:—Ձեռ. Քաւր. 102—4:

— 217. Կարապետ, որդի Քաւաքալի և եղբայր Յովհաննէս քահանա գրչի, որ մի դժբախտ արկածով մահացավ, Սորավանք գյուղում, 1458 թ.—Ձեռ. Վասպ. 429:

— 218. Կարապետ երեց, միաբան Վարազայ վանքի, Մելքիսեդ կրոնավորի խնդրանք գրեց մի Մայր Մաշտոց, 1458 թ.—Նոտարք 188, Քորոս աղբ. Բ. 479:

— 219. Կարապետ քահանա, հայր Յովհաննէս գրչի, որ Տէր Գրիգորի խնդրանք գրեց մի Յայսմաւուրք, 1458 թ.—Նոտարք 190:

— 220. Կարապետ, որդի Քումայի, որ Աղթամարում, ներսէս արեղային գրել տվեց մի Աւետարան և ընծայեց Ս. Վարդան եկեղեցուն, 1460 թ.—Ձեռ. Վասպ. 433:

— 221. Կարապետ վարդապետ, Ստեփաննոս եպիսկոպոսի և ուրիշների հետ հաղոպարեց նույն Աւետարանի ընծայումը Ս. Վարդան եկեղեցուն, 1460 թ.—Ձեռ. Վասպ. 434:

— 222. Կարապետ «գրչավոր» (իմն գրիչ), օրինակել է Աւետարանը՝ Պալախորի վանքում (Բաբերդ), 1461 թ.—Նոտարք. էջ 206:

— 223. Կարապետ քահանա, հայր Դանիէլ վարդապետ Սեփանեցու, որ գնեց մի Բարոզգիրք Առաքել արեղայից, 1461 թ.—Ձեռ. Պետերք. (ՀԱ 1892, 83 աբ):

— 224. Կարապետ խոնայ, իբրև վկա ստորագրում է մի կտակագրի, 1461 թ.—Manus. brit. mus. 31 ա: Նման է արդյոք նաև խոշայ Կարապետ, որ իբրև վկա ստորագրում է Պօղոս վարդապետի մի պայմանագրին, 1461 թ.—Նոտարք 199:

- 225. Կարապետ «հիւան», քեռի խոջա Խաչատուրի, որ Արճէշում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1462 թ.—Ձեռ. Վասպ. 439:
- 226. Կարապետ, որդի Մկրտիչի և թոռ տանուտեր Էդիլշահի, որ Արճէշում գրել տվեց մի Աւետարան, 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 620:
- 227. Կարապետ, որդի Սուլտանշահի, եղբոր Խոնձայի՝ կնոջ տանուտեր Էդիլշահի, որ Արճէշում գրել տվեց մի Աւետարան, 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 621:
- 228. Կարապետ. երիտասարդ միաբան (ենորաբողոքոյ հասակին) Խորձեան գաժառի Խլպաշի վանքի, 1464 թ.—Նօտարք 218, Քորոս աղբ. Բ. 341:
- 229. Կարապետ, երկու համանուն միաբաններ Յովհաննավանից, 1464 թ.—Այրարատ 172:
- 230. Կարապետ, որդի Մերունի և եղբայր Յովհաննէս կրօնավորի, որ գնեց մի հին Շարակնոց և նորոգել տվեց 1465 թ.—Rapport Belgique 145:
- 231. Կարապետ, երկու համանուն քահանաներ Վանայ Գօղոս-Պետրոս եկեղեցու, 1465 թ.—Նօտարք 222:
- 232. Կարապետ քահանա Առբերդոյ վանից (Մոկաց երկրում), 1466 թ.—Նօտարք 225:
- 233. Կարապետ վարդապետ. միաբան Կիւրղի վանից, 1467 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1925, 257) և Ձեռ. Վասպ. 448:
- 234. Կարապետ քահանա, գեղեցկագիր գրիչ, որ Ոստան քաղաքում, «ժողահայեաց Քարի Ս. Աստուածածին վանքում» գրել է չորս ձեռագիր: Առաջինն է մի ճաշոց՝ տանուտեր Յովհաննէսի համար. որ և նվիրեց Նահոնց գյուղի Ս. Գէորգ եկեղեցուն, 1439 թ. (Նօտարք 119.—Ակինեան, Գեղեցիկք 92Ը=1439 թվականը ողղում է 92Ը=1369): Երկրորդն է մի Գանձարան՝ գրված խնդրանք Նարեկցի բարեպաշտ հիւան Պետրոսի, որ և նվիրեց թովմա առաքելոյ վանից, 1440 թ. (Նօտարք 121): Երրորդն է մի Աւետարան, որ գրել է Գոհար տիկնոջ համար, 1461 թ. (Նօտարք 205): Չորրորդն է մի Աւետարան, որ գրեց Յովհաննէս քահանայի և նրա որդի Սարգիս քահանայի խնդրանք՝ 1467 թ. (Նօտարք 230 և Ձեռ. Սեբ.=ՀԱ 1925, 258): Նույն գրչից է նաև այն հիշատակարանը, որ գրված է Ոստանում ազատված մի ճաշոցում և ուր գրիչը պատմում է Մահուի և Վանի արշավանքների մասին, 1459 թ. (Նօտարք 195): Այսպեսով Կարապետ

- րապետ Ոստանցի. քահանայի գրչագրական գործունեությունը պնուժ է 1439—1467 թ. այն է 28 տարի: Գրչի ազգականների անունները ընդհանրապես չեն հիշատակված. միայն առաջին ձեռագրում գրված է թև հայրն է Ստեփաննոս քահանա, մայրը՝ Փաշայ: Եթե իրոք այսչորս ձեռագրերը պատկանում են նույն անձին և պնուժ են մինչև 1467 թ. ապա իրոք զուր է Ակինեանի սրբագրությունը 92Ը փխ. 92Ը (տես էջ 194), որով 100 տարի ետ է գնում:
- 235. Կարապետ գրիչ, գրեց մի Գանձարան, որ սկսեց Վարապայ վանքում և վերջացրեց Վանում, 1467 թ.—Նօտարք էջ 231:
- 236. Կարապետ, հայր Սարգսի, որ Ղազար կրօնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, Գամաղիէլի վանքում, 1468 թ.—Ձեռ. Վասպ. 451, 454:
- 237. Կարապետ, միաբան Գամաղիէլի վանուց, 1468 թ.—Ձեռ. Վասպ. 452:
- 238. Կարապետ արեղա, հիշված Բիւրականում 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:
- 239. Կարապետ, Լպիսկոպոս Բիւրականի և Անբերդի, 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114, Այրարատ 158:
- 240. Կարապետ, որդի Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց «Ճողովածու քերթուածոց», 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 111—3:
- 241. Կարապետ մերձավոր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց «Ճողովածու քերթուածոց», 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1114:
- 242. Կարապետ ո՞նց, որ հիշված է մի տաղի մեջ՝ Նզը. 32 (Նաղաշը մեռել է 1470 ական թվերին):
- 243. Կարապետ, որդի Չուլալի, որ իր հանգուցյալ ամուսին Արթուրշայի հիշատակին մի Աւետարան գրել տվեց Աղթամար, 1470 թ.—Ձեռ. Վասպ. 459—460:
- 244. Կարապետ, որդի Մելքիսեթ քահանայի և եղբայր Յովհաննէս գրչի, որ Թոււա առաքյալի վանքում օրինակեց մի Աւետարան, 1471 թ.—Ձեռ. Վասպ. 464:
- 245. Կարապետ քահանա, աշակերտ Պետրոսի և տէր Մինասի, գրիչ. Բերկիրում, ոչև Մարտիրոսի խնդրանք գրել, ծաղկել և ուղիով զարդարել է մի Աւետարան, 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. 467—8:
- 246. Կարապետ, որդի կամ եղբորորդի տանուտեր Մար-

տիրութի, որ Բերկրիում Կարապետ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1473 թ.—Ձեռ. Վասպ. 467:

— 247. Կարապետ, որդի Էղլշահի, որ ստացավ մի Աւետարան, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 473:

— 248. Կարապետ երեց, գրիչ. Վանում, աղքատ Յովսէփի խնդրանոք գրեց մի Աւետարան, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 478:

— 249. Կարապետ քահանա, քրոջ որդի նույն աղքատ Յովսէփի, որ Վանում գրել տվեց մի Աւետարան, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 478:

— 250. Կարապետ արեգա, հայրապետ Բաղենց անապատի, 1475 թ.—Ձեռ. Վասպ. 480:

— 251. Կարապետ, վանահայր Ս. Կարապետի վանից 1476 թ.—Ձեռ. Սեբ=ՀԱ 1926, 339:

— 252. Կարապետ, մերձավոր Յակոբի, որ Երզնկայում ստացավ մի Աւետարան, 1477 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 628:

— 253. Կարապետ քահանա, ուսուցիչ Զաքարիա գրչի, որ Աշոտաձորի Անկիւնեաց վանքում օրինակեց Աւետարանը 1477 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքա. 1911, 220):

— 254. Կարապետ երեց Աւղոկիացի, կաթողիկոս Կիլիկիոյ «1446—1477 թ». գնաց Եգիպտոս՝ Սուլթանից հաստատութիւն ստանալու համար և այս առթիւ այցելեց Երուսաղէմը: Հիշված է 1447 թ. (Նոտարք 157) և 1464 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 463).— Մեծոփ. յիշ. գ. Հայասպ. 575: (Զամչ. Գ. 491 դնում է 1447—9 թ.) Սիսուան 218, 223 (ուր տալիս է նրա տոհմագրութիւնը), 228, 539:

— 255. Կարապետ, հայր Խոսրովի, որ Բոնաշէնում, Մխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485—6:

— 256. Կարապետ, որդի Մարտիրոսի՝ որդւոյ Խոսրովի, որ Բոնաշէնում Մխիթար քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 485:

— 257. Կարապետ, որդի մահաբեի Աստուածատուրի և եղբայր պարոն Յարաճի, որ Մելիթսեթ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Հալէպ 1478 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 96 ր:

— 258. Կարապետ Բերկրեցի, նկարիչ. նկարազարդել է նույն Աւետարանը, Հալէպ 1478 թ.— անդ 97 ա:

— 259. Կարապետ. ազգական Մխիթար քահանայի, որ

Բոնաշէնում Խոսրովի համար գրեց մի Աւետարան, 1478 թ.—Ձեռ. Վասպ. 486:

— 260. Կարապետ քահանա, որդի Սողոմոնի. Ղազար անուն անձից նվեր ստացավ մի Աւետարան, որ գրել էր տվել Սարգիս արեղային՝ 1479 թ.—Ձեռ. Կես. անած. 47 ր:

— 261. Կարապետ վրդ. առաջնորդ Տիւրիկի՝ 1480 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 231:

— 262. Կարապետ, եղբայր Վարդան կրօնավորի, որ Կոստեյ անապատում, Խաչատուր արեղային գրել տվեց մի Աւետարան, 1481 թ.—Ձեռ. Վասպ. 489:

— 263. Կարապետ գրիչ, օրինակել է Աւետարանը 1482 թ.—Սմբատեանց. Երնշակ 314:

— 264. Կարապետ քահանա, կինն է Սաղաթ. հայր և ուսուցիչ Ազարիա երեցի, որ Վանում օրինակեց Աւետարանը՝ խոջա Խորշահի համար. 1484 թ. այս թվից առաջ Կարապետ քահանան նահատակվել էր Արճէշ քաղաքում. Ձեռ. Վասպ. 497: (Կարծում եմ նույն է Տ 205 Կարապետ քահանայի հետ, որի նահատակութեան տեղը [Արճէշ] և թվականը [1437 և 1452 թվերի միջև] նույնանում է սրա հետ: Մեզ հայտնի չէ միայն ոչ այն Կարապետ քահանայի կնոջ անունը և ոչ էլ թե նա ուներ նաև Ազարիա անունով մի որդի: Կարապետ նահատակ քահանայի հիշատակութիւնը անում է նույնպես իր Զաքարիա անուն աշակերտը, որ գրել է մի Աւետարան Վանում, 1495 թ.՝ Քորոս աղբ. Բ. 276):

— 265. Կարապետ, որդի Սմբատի՝ որդւոյ Խոջա Խորշահի, որ Ազարիա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Ձեռ. Վասպ. 496:

— 266. Կարապետ քահանա Ոստանի, հիշված 1486 թ.—Ձեռ. Վասպ. 502:

— 267. Կարապետ քահանա, հայր Գրիգորիսի, որ էր բաբունապետ Սեանի, 1486 թ.—Արճ. Սմբատեանց, Կեղարքունի, էջ 120:

— 268. Կարապետ, եղբորորդի Ալեքսիանոս Եպիսկոպոսի, որ Արքայից վանքում օրինակեց Աւետարանը, 1486 թ. երբ Կարապետը արդեն մեռած էր.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 11 ա:

— 269. Կարապետ քահանա, կինն է Համաւար. հիշված են Յեանի Առաքելոց վանքի գոտն արձանագրութեան մեջ՝ 1486 թ.

Սարգիս աթուակալի կամ կաթուղիկոսի ծնողների անունն է:— Մխական 84, Անտիտ 1932, էջ 25:

— 270. Կարապետ գրիչ. Բերկրիում օրինակեց Շարականը՝ 1488 թվին.—Ձեռ. Դադեան, Բ. 50 ա:

— 271. Կարապետ քահանա, որդի Յոհաննէսի, և եղբորորդի Հայրապետ արեղայի, որ Աղթամարում օրինակեց Աւետարանը, 1490 թ. Կարապետ քահանան էլ ծաղկեց նույն Աւետարանը.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 12 բ:

— 272. Կարապետ քահանա. գրիչ. օրինակեց Մայր Մաշտոցը՝ Աղթամարում, 1490 թ.—Ձեռ. Դադեան, Բ. էջ 55 ա:

— 273. Կարապետ երեց Համէէնցի, գրիչ. օրինակել է Ողբ Եղեսիոյ՝ Պոլսի մեր հայաբնակ նշանավոր Սամաթիա թաղում, 1493 թ.—Կարապետեան, Յիշատ. Սամաթ. 41. Թորգոմեան, Ստամպոլոյ պատմ. 211:

— 274. Կարապետ Լախկոպոս Կաֆայեցի. նվիրեց Պոլսի Սամաթիա թաղի Ս. Փէորգ եկեղեցուն մի ինը Աւետարան, որ ինքը նորոգեց և կազմեց՝ 1495 թ.—Կարապետեան, Յիշատ. Սամաթ. 41, Տաշեան, Ուս. Ստ. Կալիսթ. 182, Թորգոմեան՝ Ստամպոլոյ պատմ. 212:

275. Կարապետ. որդի Թորոսի և հանգուցյալ եղբայր Յովհաննէս արեղայի, որ Կեսարիայի Մանտիսոն գյուղում գրեց Յայտաւորքը 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայկես. Բ. 1850:

— 276. Կարապետ արեղա Բաղիշեցի, ընտիր գրիչ, միջակ մանրանկարիչ և կրօնական բանաստեղծ. գրել է էջմիածնի Մատենադարանի № 222 Գանձարանը, ծաղկել և իր կողմից կաֆաներ ու գանձեր ավելացրել (1483 թ). պատկերազարդել է մի Աւետարան, որ նվիրել է Մշու վանքին՝ 1496 թ.—Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի 43, 45:

— 277. Կարապետ, մանտեսի, հանգուցյալ եղբայր Վրթանէս Արեւելի կրօնավորի, որ Երուսաղէմում գրեց մի Գանձարան. 1497 թ.—Ձեռ. Հալկպի, Ա. 150 բ:

— 278. Կարապետ, ազգական տանուտեր Յովհանի, որ Երուսաղէմի Բանձառ գյուղում գնեց մի Աւետարան, 1498 թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1927, 432:

— 279. Կարապետ քահանա, որդի Մկրտիչի, մերձավոր Յովհաննէս գրիչի, որ Թրգանում օրինակեց Աւետարանը 1499 թ.—Ձեռ. Վենեա. Ա. 577:

— 280. Կարապետ Ա. Թրգանցի, կաթուղիկոս Աղթամարի:

հաջորդ Սարգիս Ե-ի և նախորդ Ստեփաննոս Ը-ի (ԺԵ դար). Հաւաք. 62 (Կեղծիք):

— 281. Կարապետ քահանա. գրիչ. օրինակել է Շիրակացու գործերը (ԺԵ դար).—Շիր. տիեղ. XV:

— 282. Կարապետ երեց, գրիչ Խաչիկ անապատում, 1500 թ.—Տաշեան, Տուց. 486:

— 283. Կարապետ քահանա, նվիր ստացավ մի Աւետարան, որ Խաչատուր և նրա կինը Սալլուկ՝ գրել տվին Մելքիսեթ գրիչին, 1500 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 29 բ:

— 284. Կարապետ Ա. պատրիարք Կոստանդնուպոլսի e1489—1509 թ). հաջորդեց Նիկողայոսին.—Ազգապ. 2225:

— 285. Կարապետ Բաղիշեցի, ծնվել է Բաղէշ քաղաքում, շուրջ 1475 թ. հայրն է Ստեփանն, մայրը Ալմաճահ. գնաց Մշոյ Առաքելոց վանքը, ուր նախ արեղա և ապա վարդապետ ձեռնադրվեց: Վանքի առաջնորդ Թաղէոս արքեպիսկոպոսը որդեգրել է նրան և դեռ իր կենդանութեան ժամանակ նրան արքեպիսկոպոս և վանքի առաջնորդ է ձեռնադրել տվել: Կազմարար. գրիչ և մանրանկարիչ է արտագրել է Սաղմոսը, Մաշտոցը և Յայտաւորքը, բայց ավելի նշանավոր է իբրև տաղասաց: Աճոնել է 1550 թ? իր կենսագրութունը և իր տաղերի հավաքածուն կազմեց Ակինեան, ՀԱ 1937, էջ 318—343: Սրանցից նշանավոր են 1) Տաղ արարածոց, որ է 8: երկտող ոտանավոր՝ Նոյի երեք որդիների, ազգերի և աշխարհների մասին. գրված է 1540 թ. սկսում է այսպես. «Եկանք, Աղամայ որդիք, արարածք ամէն միաբան». Եւրոպայի և Հայաստանի աշխարհագրութեան վրա հետաքրքիր տեղեկութուններ է տալի (Bodleian 249). տպված է նախ Բագմ. 1880, էջ 97—100, այժմ էլ ՀԱ 1937, 328—338. 2) Ողբ ի վերայ արշաւանաց Նահ Խամ. յիլի, որ Մշու Եղբրուտ վանքում 1513 թվին օրինակած Սաղմոս, իշատակարանն է. տպված է նախ REA 1 (1920), էջ 94—10 և այժմ ՀԱ 1937, 338—343: Սակայն հատկապես գեղեցիկ է՝

3) Տաղ վասն վարդին

Պուլպուլն է հագեր ի յոտըն կօշիկ,
Զվարդն կու փնտոէ սիրով անուշիկ.
Զայն է արձակեր, կու կանչէ վարդ, վարդ,
Վարդ, վարդ դու գուարթ.

Իս պուլպուլ, դու վարդ:

— 286. Կարապետ դպիր, տաղասաց (ԺԶ—ԺԷ դար)։—
Տաշեան, Յուզ. 857: Կարապետ անուենով կան զանազան տաղա-
սացներ, որոնց ժամանակը և նույնութունը ղժվար է որոշել:
Այսպես՝ 1) Կարապետ դպիր, տաղասաց. իր ելլոն է «Պուլպուլն
է հազեր ի յոտքն կոշիկ» (Գամառ-Մաթիպա, Աղգ. երգ. 1856,
154. տես նախորդը). 2) Կարապետ տաղասաց (1695 թվից առայժ),
որի տաղերից տես Նոր ժող. Բ. 15. —տես և հաջորդները:

— 287. Կարապետ վրդ. Վարազցի, աշակերտ Սիմէոն Ա-
պարանցու. ունի մանր գրվածքներ (ԺԷ դար) — Ազգապ. 2261:

— 288. Կարապետ վրդ. Զամալ, աշակերտ Մարգար Պա-
րոնտէրի ի Վարազ. ունի երգեր և քանձեր (ԺԷ դար) — Ազգապ.
2261:

— 289. Կարապետ Մոկացի. տաղասաց. գրել է Ոտանաւոր
հին Հունաց և Ս. գրքի նշանավոր անձանց մասին. «Արդ Հոմե-
րոս է առաջին, Լիկոյարդէս զկնի Կորին...» (Tübingen, էջ 151):

— 290. Կարապետ որդի Յակոբի, տաղասաց (ԺԷ—ԺԸ
դար)։—Տաշեան, Յուզ. 1100 ր:

— 291. Կարապետ Զահաստանեան, համբակ, տաղասաց.
ԺԷ դար. —Տաշեան, Յուզ. 1106 ր:

— 292. Կարապետ վրդ. Բաղիշեցի, ի Փարխնոյ. տաղասաց
(ԺԷ դար)։—Տաշեան, Յուզ. 1100 ր:

— 293. Կարապետ վարդապետ Անկիւրացի, տաղասաց. ԺԸ
դար. —Տաշեան, Յուզ. 1100 ր:

— 294. Կարապետ Մելիտինեցի, Մելիտինէ կամ Մալա-
թիա քաղաքի եկեղեցու լուսարարը կամ փակակալն էր. հա-
վատքը չուրանալով նահատակվեց հրով՝ «1524 թ»։— Զամզ. Գ.
516, Նոր վկ. 359, Ազգապ. 2228: Նույնը չէ՞ № 300:

— 295. Կարապետ եպիսկոպոս էջմիածնեցի. միարան Հա-
րանց անապատի՝ 1610 թ. գնաց Սեան, ուր հաստատեց նոր ա-
նապատ. — Առաք. պոս. 192, Սիսական 88 ա:

— 296. Կարապետ Բ Գոնած, կաթուղիկոս Աղթամարի,
հաջորդ Բաղդասար Բ-ի և նախորդ Մարտիրոս Գուրջիի (ԺԷ
դար)։ Հաւաք. 63: (Ըստ Ակինեան, Գուազանագիրք 138 կա
հիշված Կարապետ կաթուղիկոս Աղթամարի «1677 թ»։ Թերևս
նույնը լինի):

— 297. Կարապետ Բ. Կեսարոցի, ոսմկորին կոչվում է
Տէր Կրպօ. տգետ ու անպիտան քահանա, որ խարյախությամբ
ու չարաշահությամբ հինգ անգամ դարձավ պատրիարք Պոլսի՝

«1676—9, 1680, 1681—84, 1686—7 և 1688 թ»։ Սրանից հետո
Պոլսի պատրիարքական աթոռը աշխարհական տեղակալների
ձեռքը մնաց:

— 298. Կարապետ պատանի, նոր վկա. հավատքը չուրա-
նալով նահատակվեց Տրապիզոնում, 1698 թ. իր նշխարները ամ-
փոփվեցին Ամենափրկիչ վանքում՝ առաջնորդ Յակոբ վարդապե-
տի և Պոլսի նախկին պատրիարք Յովհաննէս եպս. Թիւթիւնջիի
ձեռքով. — Ակինեան, Գուզգիրք 141:

— 299. Կարապետ քահանա Համշէն գավառի Թորոսլի գյու-
ղի, բարեպաշտ, քաջ և ազգեցիկ մարդ էր, որի ազգեցությունը
տարածված էր ամբողջ Սև Գետի (Գարա-Տէրէ) հայ գյուղերի վրա:
ԺԸ դարու սկիզբը՝ Սիւրբէնէցի Ղուռուֆօօլլի Մէհմէդ մուխամադ
մուլլան որոշել էր ամբողջ Սև Գետացի 16,000 հայերին մահմե-
դական դարձնել: Տասնյակ տարի ամեն կողմ քարոզելուց հետո,
հազարավոր մուլլաների և ենիչէրիների զլուխն անցած՝ արշավեց
Սև Գետ, իր նպատակը զենքի ուժով գործադրելու համար: Որով-
հետև Կարապետ քահանան այդ շրջանի ամենից ազգեցիկ անձն
էր, իր ամբողջ բանակով դիմեց նախ Թորոսլի գյուղը, Առաջ
չաբաթ օրը, երբ Կարապետ քահանան ժամերգություն էր կա-
տարում: Մուսմանը նահատակեց նախ Կարապետ քահանային,
հետո ընկավ ամբողջ ժողովրդի վրա: Սարսափելի եղավ կոտո-
րածը: Դիմադրողներն ընկան, շատեր փախան դեպի Տրապիզոնի
գյուղերը, մնացյալ ահազին բազմությունը իսլամական կրօնն
ընդունեց: Սրանք մնում են մինչև այժմ և կոչվում են մահմե-
դական հայեր: (Նշարձակ տես Հայկունի «Կորած ու մոռացված
հայեր, Սև Գետացիք» (Արբու. 1895, 239—243 և 293—7), որից
կրճատված է Նոր վկ. 702—9 (1708—10 թվերին):

— 300. Կարապետ Մալաթիացի. նոր վկա. նահատակվել
է 1724 թ. իր վկայաբանությունը մտել է մի Յայամաուրքի
մեջ, որ այժմ գտնվում է Լոնդոնի Բրիտանական թանգարանում
(տես Manus. brit. mus. 182 ա): Նման. № 294:

— 301. Կարապետ Բ Ուլնեցի, կաթուղիկոս Հայոց «1726—
1729 թ»։ Գաղատիոյ առաջնորդ էր, ընտրվեց և օծվեց Պոլսում՝
առանց էջմիածնի հավանության: Կանոններ դրավ Երուսաղէմի
պատրիարքի ընտրության համար, աշխատեց միություն հաստա-
տել հայ և կաթոլիկ համայնքների միջև, որի համար էլ Բենե-
գիկոս ԺԳ պապին գրեց, բայց ի զուր: Ահուավ «1729 հոկտ. 2»
և թաղվեց Նոբիսիմէի վանքում: (Տպագրված մի գրքի հիշատա-
կով):

կարանում գրված է 1730 թ. Կարապետ Կթղ. REA 6, 123, իսկ ընտրությունից երկու տարի առաջ ՌՃՀԳ=1724 թ. հիշվում է իբրև կաթուղիկոս էյմիճանի)։—Չամբո 28, Տաշեան, Ցուց. 1100 ա. իր ինքնակենսագրությունը՝ անդ, էջ 341: Չամբ. Գ. 801—5:

— 302. Կարապետ Աստուածատրեան, իշխան Աստապատի-
զնաց Քաւրիզ և հավատքը ուրանալով Հէյդար խանի սիրելին
ու գործակիցը դարձավ: Չննաց չարիք, որ չհասցնէր Աստապատ-
ցոց: Երբ Բեհնամ ուրացյալ վրացի խանը նստում էր Նախիջե-
վանում, ամբողջ ժողովուրդը զանգատի գնաց նրա մոտ: Խանը
հանձնեց նրան ժողովրդի դատաստանին: Ամեն անարգանքի մատ-
նելուց հետո սպանեցին, 1751 թ.—Չամբ. Գ. 837—852:

— 303. Կարապետ Բ. Գանձակեցի կամ Արևելիցի պատրի-
արք Երուսաղէմի «1762—1768 թ»։ աշակերտ էր Թէոդորոս Խո-
րենացուն, որին և հաջորդեց:—Չամբ. Գ. 866—7:

— 304. Կարապետ վարդապետ Մելիքեան, Հնծացի (մերձ
ի Կարին), որ և Կարնեցի, 1736—1790 թ. տաղասաց. կյանքն
ու տաղերը տես Աղգ. մատ. ՀԸ, 148- 182 և Տաշեան՝ Ցուց.
1100 բ:

— 305. Կարապետ Ղուրմֆասմենց (Ակինեան գրում է Ղը-
րիմքէսըմենց), կաթուղիկոս Աղթամարի «1783- 1787 թ»։ հա-
ջորդել է Թովմա կաթուղիկոսին՝ 1783 թ. ժողովուրդը դժգոհ է
լինում և 1788 թվին երևան է գալիս Մարկոս հակաթոռ կաթու-
ղիկոսը: «1802 թվին» Կարապետը ներկա է լինում Իւշ քրիսէի
ժողովին, ուր օծում է Դանիէլ կաթուղիկոսին: Վախճանվում է
1804 թ. Լիմի մոտ և Աղթամար տարվելով՝ թաղվում նախապես
պատրաստած շիրմում, որի թվականն է 1799:—Հաւաք. 64, Ա-
կինեան, Գաւազանագիրք 158—163, Աղգապ. 3175:

— 306. Կարապետ Գ Շատախցի, կաթուղիկոս Աղթամարի.
հաջորդեց Միքայէլ Վանեցուն, որ նստել էր 1796 թ. զահակ-
ւեց մինչև 1803 թ. այս թվին հրաժարվեց աթոռից և գահը թո-
ղեց Սաչատուր Վանեցուն, որի մահից հետո նորից զահակւեց
«1814—1816 թ», երբ մեռավ.—Աղգապ. 3175, 3614, Հաւաք. 68,
56, 64, Ակինեան, Գաւազանագիրք 167:

— 307. Կարապետ Դ. կաթուղիկոս Աղթամարի (1823?).
հնթագրվում է հաջորդ Սաչատուրի, որ նստել էր 1814—1816 թ.
ուրիշներ նույնացնում են Կարապետ Դ-ի հետ. Հաւաքաբանը
չգիտէ սրան.—Ակինեան, Գաւազանագիրք 168:

— 308. Կարապետ Գ. Փալաթցի, պատրիարք Կոստանդնու-

պոլի «1823—1831 թ»։ հաջորդեց Պօղոս պատրիարքին. իր օրով
եղավ կաթուղիկ հայոց հալածանքը Տաճկաց պետության կողմից,
որի արդյունքն եղավ եվրոպական միջամտությամբ Կաթուղիկ
հայոց պատրիարքության հաստատությունը «1830 թ»:

— 309. Կարապետ քահանա Տէր-Գրիգորեան, Պարտիզակ-
ցի. ներկա եղավ Յովհաննէս Փերէնեանի նահատակության, որի
պատմությունը գրեց 1838 թ.—Աղգապ. 3717:

— 310. Կարապետ վրդ. համարվում է «Այսօր զուարճա-
ցեալ» շարականի հեղինակը. ժամանակն անհայտ.—Տաշեան,
Ցուց. 1100 բ:

† ԿԱՐԱՊԵՏԻԿ, ար. նախորդ անվան փապաքչականն է, որով
ունինք՝

— Կարապետիկ, գրիչ. 1685 թ.—Tübingen 59:

ԿԱՐԱՊԻՆ, ար. ծագումն անհայտ. հիշատակված է մի ան-
գամ ԺԱ զարում:

— Կարապին, հայր Աշոտի, որ Սիւնեաց Սենեքերիմ Ա
Թագավորի իշխաններից էր և մի գյուղ նվիրեց Տաթևի վանքին,
1089 թ.—սեռ. Կարապինայ՝ Օրբ. ձթ (ուղղականն է թերևս
Կարապին):

ԿԱՐԴՈՍ, ար. թվում է ասորական անուն, որ Խորենացին
ձեպփոխել է այսպես. հմմտ. Կարգոն կախկոպոս Անտիօքի (Շւս.
պտմ. Դ. ա):

— Կարգոս, նահապետ հայկազն. Արա գեղեցիկի որդին էր.
Շամիրամ Թագուհին վերակոչեց նրան Արա և կարգեց Հայաս-
տանի վերակացու: Շամիրամի հետ միասին պատերազմեց Ասո-
րեստանցոց թագավոր Նինուասի դեմ և մեռավ պատերազմում
(ըստ Չամբ. Ն. Բ. 1725 թ).—Պոր. Ա. ժե, (ժթ). Յհ. կթղ. բ.
Ուխտ. Ա. ժը. Մխ. անեց. գ. Սամ. անեց. 44. Մին. համդ. 8.—
սեռ. Կարգոսի՝ Յհ. կթղ. բ. Մին. համդ. 8:

* ԿԱՐԷՆ, ար. < իրան. Kāren անունից, որի զանազան
տաւադարձություններն են լտ. Carenes, հուն. Καρενᾶς, արաբ.
պրս. قارن Qāran, հմմտ. Qāren-al-falhawi (Վշտասպի նշանակած
7 իշխաններից մին), Carenes զորավար Մեհերդատի 50 թ.,
Καρενᾶς նահապետ, դեսպան Արտաշիր Ա-ի առ Արտաւան Թա-
գավոր Արշակունի, Qāren որդէ Գուշտասպի՝ Յազկերտ Ա-ի ժա-
մանակ (Justi 156—7), Կարեմ զորավար Վարսից Շապուհ թա-
գավորի (Բուգ. Դ. ձե), Կարեմի պաճուլ՝ պաշտպանական ազնվական
ցեղ (Պոր. Բ. իը) = լտ. Carenes (Տակիտոս), արաբ. Qāran (Տա-

բարի), Qaran որդի Գաւայի, գորավար Նոգար արքայի (Շահ-նամէ 1, 128) ևն (Հիւբը. էջ 45):

— 1. Կարեմ կաթուղիկոս Աղուանից. այսպես է կոչոււմ Մխիթար Գօշը (Հայագ. 384) Աղուանից Մովսէս Ա կաթուղիկոսին (Կղկնս. Գ. իդ): Բացի սրանից Մխիթար Գօշը Աղուանից Շուփհաղիշոյ, Մատթէոս, Սահակ, Կարէն, Պանոս և Ղազար կաթուղիկոսներին զնում է Եղիշէ առաքեալից մինչև Լուսաւորիչ, իսկ Կղկնս. և Կիր. զնում են Դ զար:

— 2. Կարեմ իշխան Ամատունի. մին այն չորս նախարարներից, որ Տիրան Բ ուղարկեց հրավիրելու համար Դանիէլ քորեպիսկոպոսին կաթուղիկոսական աթոռը «347 թ».— Բուզ. Գ. ժդ:

— 3. Կարեմ Սահառունի, մասնակցեց Վարդանանց պատերազմին (441 թ).— Եղիշ. 77. Յայսմ. օգոստ. 7:

* ԿԱՐԻՆԷ, իգ. < կազմված է Գայիամի անունից՝ հնչման ձևափոխութեամբ. հմմտ. Գարեան կին (Չեռ. Քաւր. 4 բ, ուր նրա հետ հիշատակված են Մարդիրոս, Կրիզոր, Եղիսաբետ ևն սխալագիր անունները): Վերջին ժամանակներս ընդունվեց իբրև անկախ անուն՝ ազգվելով անշուշտ Կարեմ քաղաքի անվան պատահական նմանութունից.

† ԿԱՐՃԻԿ, ար. < հյ. կարճ բառի փաղաքշականն է. սրանից ունինք Կարճիկեան ազգանունը (Կովկաս), բայց սա երևի կարճիկ մականունից է: Իբրև անձնանուն գտնոււմ եմ մի անգամ ժԲ գարում:

— Կարճիկ, որդի Կարապետի (№ 2), հայր Ստեփաննոս († 1131) կաթուղիկոսի Աղուանից և հորեղբայր Գրիգորբսի (№ 169), որ Աղուանից կաթուղիկոս օծվեց պատանի հասակում «1139 թ».— Հայագ. 386, Շնորհ. և պրզյ. էջ 161:

† ԿԱՐՄԻՐ, ար. < հյ. կարմիր բառից. հմմտ. Դեղին, Կանաչ, Կապուտիկ, Սևուկ, թրք. Սարի անունները. իր համազորն է պրս. سر SURXA, որդի Թուրանի Աֆրասիաթ թագավորի (Շահն. 2, 355):

— Կարմիր, վանահայր և ճգնավոր, բնակվում էր Մոփաց Պաղին բերդի մոտ՝ ավերակ մի եկեղեցում. հրաշքով մի վիշապ է սատկեցրել (Ժ զար):— Ասող. Գ. է:

* ԿԱՐՄՐԱԿԷՆ, ար. ծագումը տես Գամրեկի:

— Կարմրազիկ գորավար Դաւիթ կիւրապաղատի Տայոց-մասնակցեց Մամլանի պատերազմին և հաղթեց (Ժ զար):— Ուռն. 36, 37. Սմբ. պատմ. 40:

* ԿԱՐՊԻԱՍ, ար. < կամ կրճատված է Պոպիկարդոս < հուն. Πολύκαρπος անունից և կամ Սևեբրիոս Կարպանոս ձևից է (որի Կանոնները զբված են Աւետարանի սկզբում): Այս անունը չի գործածված մեր մեջ. բայց կա մի անգամ հիշատակված ԺԴ գարում (տես սակը). իսկ ժդ. Պարպիս անունը, որ գործածական է Պարում իբրև փաղաքշական Կարապետ անվան, կապ չունի սրա հետ:

— Կարպիտս, որդի Գանձիի և եղբայր Գրիգոր կրոնավորի, որ Երուսաղէմում, Տէր Աւագ երեցին գրել տվեց մի Աւետարան ու ճաշոց՝ 1358 թ.— Չեռ. Հալէպի, Ա. 118 ա:

† ԿԱՔԱԻ, ար. և իգ. < հյ. կախալ թռչունի անունից. իր համազորն է պրս. ماسکاناک Muskanak (բուն նշ. «կաքաւ»), որ իգական անձնանուն է: Այս անունով հայտնի է օր. Մուշկեմալի՝ դուստր գեղջուկ Ղաղաքպանի, ապա դարձավ կին Բահրամ-Գուրի (Շահն. 5, 474): Կախալ անունը մեր մեջ նախ յարական էր. այսպես ունինք՝

— 1. Կախալ, եղբորորդի մահտեսի Ստեփաննոս Ղարիպշահի, որ գրել տվեց մի Յայսմաւուրք Լիմ կղզում, 1457 թ.— Չեռ. Քաւր. 104 ա, 105 բ:

— 2. Կախալ դարձավ ավելի ուշ իգական, ինչպես գտնոււմ եմ 1798 թ. (Չեռ. Վասս. 223) և այժմ էլ կենդանի է:

* ԿԵԿԵՆ, իգ. < վրացական անուն է, որ ծագում է վրաց. კეკელიս կեկելիս «գեղեցկուհի» բառից: Գործածական է միայն Վրահայոց մեջ: (Ըստ այսմ կապ չունի Կեկիլիտ անունը = Չիչիլիա, Ֆր. Cécile կույս, որ մեծ հարգ ունի կաթուղիկ եկեղեցում):

ԿԵՆԱ, ար. այսպես է գրում Յովսէփեան՝ Թագրակեանք 41 այն անունը, որ Սիսական 12՞ գրում է Ինճա ձևով (տես վերը, հտ. Ա. էջ 406):

ԿԵՆԱՆ, ար. ծագումն անհայտ: Մի անգամ միայն հիշված է՝

— Կեման Ամատունի, նախարար Արշակ Գ-ի («379—386 թ») օրով:— Ծար. Գ. իգ:

† ԿԵՆՍԱՔԵՐ, ար. < հյ. կեմաքեր «կյանք բերող» բառից. շատ հազվադէպ նորակերտ անուն, որ այժմ գործածական է Երևանում:

† ԿԵՉԵՂԱԿ, ար. < հյ. կաչաղակ թռչնանվան ժողովրդական ձևից: Մի անգամ հիշատակված է՝

— Կեչեղակ վարդապետ, «որ գրոց աշակերտ էր». ազանվեց Սասն՝ Թուրքերի ձեռքով ԳԻԳ = «1875 թ».— Սամ. անեց. շար.

170 (գրված է Կեօղակ). Ազգապ. 1944, Սխուռան 542 բ (գրված Կեչազակ):

*ԿԵՌԱՆ, իգ. < հուն. χυρία Ἄννα «տիրուհի Աննա» ձեռք համառոտված. ըստ որում ունինք և Կիրառնայ, Կիռ Աննայ ամբողջական ձևերով: ԺԲ—ԺԳ գարում Կիրիկիայում գործածված անուն է:

— 1. Կեռան տիկնաց տիկին, մայր Կեռան թագուհույ՝ կնոջ Լևոն Գ-ի (տես տակը № 4). ըստ այսմ ծնված պիտի լինի ԺԲ դարի վերջին քառորդում:—Հայապ. 544, Սխուռան 484 բ:

— 2. Կեռան, գուսար Կոստանդին Լամբրոնացու, քույր Օշին մարաջախտի. հիշված է 1274 թ. իր որդիներն են Կոստանդին թագադիր Հայոց, Օշին և Սմբատ.—ՀԱ 1898, 246 և 248: (Նույն տիկին Կեռանը հիշատակված է նաև Թորոս աղբ. Բ. 437՝ 1259 թվին. բայց հրատարակիչը այնպես է կրճատել հիշատակարանը, որ շատ բան չի հասկացվում):

— 3. Կռան, գուսար Վարդի, քույր Գրիգոր միայնակեացի, որ Իտալիայի Salerno քաղաքում գրել տվեց մի ժողովածու, 1283 թ.—Ձեռ. Միւնխ. 10 բ:

— 4. Կեռան, գուսար Հեթմոյ Գ տեառն Լամբրոնի. կին Լևոն Գ-ի. թագուհի Հայոց. ամուսնացել է «1262 թ». իր պատկերը նկարված կա 1272 թվին իր գրել տված Աւետարանում (Յովսէփեան, Շոգակաթ 204, Մի էջ հայ արուեստի 24). 1274 թվին Ստեփաննոս Իրիցու որդի գրչին գրել տվեց Վարդանի գործերը (Սխուռան 97 ա, Ձեռ. Վենետ. Բ. 963, 1068, ուր կա իր հիշատակարանը): Մի ուրիշ Աւետարան սօ գրել է տվել 1283 թ. Սկևռայ վանքում, Ստեփաննոս քահանային (Բարխուտ. Արցախ 39): Կրոնավոր է դարձել և կոչվել է նաև Թևանի կամ Թէոֆանիա (Ալիշան, Սխուռան 519 բ, Յուշիկք Ա. 161): Մեռել է «1285 թ».—Վահր. ոտ. 236. Սամ. անեց. շար. 152. Ձեռ. օշ. 100 ա. Պատմ. կիւ. 212. ՀԱ 1898, 246. Յիշատ. (Karst Իտալիան էջ Ե). Տաշեան, Յուշ. 906 բ.—Կեռանի՝ Անանուն ժմ. 26.—Վիրառնայ՝ Պատմ. լմբ. 242.—Վիռան, Կիռ Աննայ՝ Տաշեան, Յուշ. 333 բ. Հայապ. 483, 544.—սեռ. Կերանի՝ Զարբ. թրգմ. 255:

† ԿԵՌԱՍ, իգ. < հյ. կեռաս պտղանունից. հիշվում է ՌԾԱ = 1602 թվին Սեբաստիայում (Նաթանեան, Տեղեկ. Սեբաստ. 85 և Թորոս աղբ. Ա. 184, Ձեռ. Սեբ. —ՀԱ 1924, 331): Մի երկրորդը՝ Կեռիաս ձևով՝ նույնպես 1602 թ. Կեսարիայում, Ձեռ. Վենետ. Ա. 535:

*ԿԵՌՍԱԿ, ար. < կրճատված է Կիռ Սաեակ անունից: Մի անգամ ունինք՝

— Կեռոակ իշխան, տեր Մազոյ (Մազաոյ) և Սիկոյ. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրութայն հանդեսին («1199 թ»). գերի բռնվեց Քայքաուս Սուլթանի դեմ պատերազմի ժամանակ (1216), բայց Լևոն Բ-ի ձեռքով ազատվեց: Չապէլ թագուհու ժամանակ միանալով ուրիշ իշխանների հետ, ապստամբվեց. ուզում էին Հայոց գահը բարձրացնել Անտիոքի բրինձ Ռուբէնին:—Սմբ. պատմ. 117, 118. Միխ. աս. իր (= Իէ). Հեթ. ժՅեկ. Սամ. անեց. շար. 147. Սխուռան 192, 288—9, 322, 471, 521:

ԿԵՌՍԻ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված ՌԿԹ = 1620 թ. (REA 10, 36):

ԿԵՐԱՉՈՅ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ:

— 1. Կերազոյ, կին Ներսէս քահանայի. հիշված է մագաղաթյա երկաթագիր անթվական մի պահպանակի վրա (Տաշեան, Յուշ. 703 ա):

— 2. Կոտզոյ, կին Վարդի և մայր Գրիգոր միայնակեացի, որ Իտալիայի Salerno քաղաքում գրել տվեց մի ժողովածու, 1283 թ.—Ձեռ. Միւնխ. 10 բ:

ԿԵՐՈՒԽՆԱ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. (թերևս ժղ. տիրութեան «տիրուհի, երիցկին, քահանայի կին» բառից): Հնագույն հիշատակութունը գտնում ենք 1572 թ. Թաթարախոս Լեհահայոց մեջ Կերուխնա օղլու ձևով (Տաշեան, Յուշ. 908): Ավելի ուշ ունինք Լեհահայոց մեջ 1603 թ. Կերուխնա ձևով՝ Տաշեան, Յուշ. 901—2 և Կամենից 166:

† ԿԵՑՈՒՆ, ար. < հյ. կեցուն «երկայնակեաց, մնացական» բառից, որ զբարբրից ավանդված չէ (չունի ԱԲ) և չկա նաև զավառական բաղարանում: Այս անունը հիշատակված է ԺԵ դարում և ավելի ուշ մինչև ԺԸ դար:

— 1. Կեցուն, որդի Վարդի՝ եղբոր Սիրատանի, որ Կեսարիայի Մանտիսոն գյուղում գրել տվեց Յայամաուրբը՝ 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1850:

— 2. Կեցուն, հանգուցյալ որդի տանուտեր Յովանի, որ Երուսաղէմում գրել տվեց մի Գանձարան 1498 թ.—Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1927, 432:

— Ավելի ուշ ժամանակի հիշատակութուններ են՝ 1543 թ. (Ձեռ. Սեբ. = ՀԱ 1925, 377), 1591 թ. (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 7) և 1772 թ. (Ազգ. մատ. ՀԸ, էջ 350):

ԿԻՍՈՒՆ, < հյ. ժղ. կրուն բառից, որ Մուշի, Վանի և Նոր-Բայազետի բարբառներով նշանակում է «նուշի, ընկուզի ևն միջուկը, որ կորիզի մեջ ծածկված է»: Հիշատակված է մի անգամ 1693 թ. (Ձեռ. Վասպ. 336):

ԿԻՒԱ, սեռն ու ծագումը անհայտ: Հիշատակված է մի անգամ ԺԳ դարում:

— Կիրա, որ Աշոտ Դսեղեցու (№ 65) հետ միասին միաբանել է (այսինքն նվիրներ է արել) Հոռոմոսի վանքին և տարեկան մի օր պատարուպ ստացել՝ 1246 թ.—Արձ. Շիրակ 24:

ԿԻԼԻԿ, ար. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշատակված է Վրդ. առ. 102: Հմմտ. հաջորդը:

ԿԻԼԻՔ, իգ. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշատակված է Վրդ. առ. 102. հմմտ. նախորդը:

ԿԻԿԼԻ, իգ. ծագումն անհայտ. մի անգամ հիշատակված է 1676 թ.— Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ 91:

Կիմաք տես Դիմաք:

ԿԻՇԿԻՆ, ար. իրանական անուն է՝ կազմված փաղաքշահան -ēn մասնիկով (Հիւբը. 90):

— Կիշկին նահապետ Բագենից. ուղեկից եղավ Մեծն Ներսէսին, երբ սա գնում էր Վաղէս կայսեր մոտ դեսպանությամբ 1364 թ.—Բուգ. Դ. ժա: (Գրված է Կէշկէն նահապետ Բառնէից՝ Մեսր. եր. 52):

*ԿԻՉԻՊԱԿ, ար. < թրք. Keçi «այծ» + beg «բէգ» բաներից. հմմտ. Քեչի և Քիչիխան ձևերը: (Սրա պ և կ բաղաձայնները ցույց են տալիս, որ պետք է կարգալ արևմտյան տառադարձությամբ Giçibag, որի մեջ giçi թրք. բարբառային արտասանություն է, որ այժմ էլ կենդանի է ազերի բարբառում): Հիշված է անթվական մի հիշատակարանում (Manus. brit. mus. 56 ա):

*ԿԻՊՐԻԱՆՈՍ, ար. < հուն. Κυπριανός անունից (> լատ. Cyprianus, Ֆրանս. Cyprien), որ նշանակում է բուն Եփրատացի: Հայտնի են Կիպրիանոս Կարքեղոնացի (նահատակված 258 թ) և Կիպրիանոս Անտիոքացի, որի անունով կան մինչև անգամ աթաբարական գրվածքներ (Ազեր. Լիակ. վրք. սրբ. Դ. 68 և Ակինեան, Մատեն, հետագ. Ա. 89—96):

— 1. Կիպրիանոս եպիսկոպոս Անտիոքի, Պեմունզի բանակումն էր, երբ սա զուրս եկավ պատերազմի Դանիշմանի դեմ, ուր և սպանվեց «1100 թ»:—Ուռհ. 273:

— 2. Կիպրիանոս կայր! զրիչ. օրինակել է Ճառնտիրը՝ Յովհաննէս քահանայի համար (1005 թվից հետո և 1506 թվից առաջ).—Տաշեան, Ցուց. 14:

*ԿԻՐԱ, իգ. < հուն. κυρία «տիրուհի» բառից: (Ձեմ կարող դնել թթր. ցի՝ giray, girey բառից, որ Երիմի թաթար խաների տիտղոսն էր. այն պատճառով որ թաթար խաների այս կոչումը սկսվեց 1478 թվից. մինչդեռ մեր մեջ բառը դործածված է նրանից երկու դար առաջ: Երկրորդ՝ որ մեր մեջ բացի Կիրայ ձևից, կա նաև կիրա. իսկ թրք. այ վերջավորությունը չի կրճատվում. ինչ. սառայ և հչ թե սառա «պալատ»):

— 1. Կիրա խաթուն, կին Մկրտիչ քահանայի, որ Բաբերդում գրել տվեց մի Ճաշոց, 1223 թ.—Տաշեան, Ցուց. 20 ր:

— 2. Կիրաթաբուն, քույր Կոստանդին Բ կաթուղիկոսի (1286—1289) և կին Բասիլ քահանայի (№ 12).—Չարբ. թրգմ. էջ 266:

— 3. Կիրայ, կին Սիրունի, ճգնավոր, մայր Յովհաննէս քահանայի, որ Կրակայ գյուղաքաղաքում գրել տվեց մի Աստուածաշունչ, 1317 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 301:

— 4. Կիրայ, մորաքույր Կրակացի Ներսէս աբեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց Ճառնտիրը 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 5. Կիրա խաթուն, կին Աւետիք քահանայի, մայր Միթթար արքեպիսկոպոսի և առաջնորդի Ամասիոյ, 1424 թ.—Ձեռ. Լվով (ՀԱ 1937, 122):

— 6. Կիրա խաթուն, կին Պետրոս քահանայի, որի զուտորը՝ Ուլուխաթուն, գնեց մի Աւետարան Կաֆայում, 1437 թ.—Ձեռ. Սեր.—ՀԱ 1926, 238:

— 7. Կիրայ խաթուն, կին Կիրակոսի և մեծ մայր Կիրակոսի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1454 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 330:

— 8. Կիրայ խաթուն, զուտոր Բենեյամի և քույր մարտեի Կիրակոսի, որ նորոգել տվեց մի հին Աւետարան, 1454 թ.—Քորոս աղբ. Ա. 330:

— 9. Կիրայ խաթուն, մորաքույր Կիրակոս կրոնավորի, որ Եփեղեաց գավառի Կայիփոսի վանքում գրել տվեց մի Սաղմոս, 1470 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 305:

— 10. Կիրախաթուն, քույր Դեպիանայի՝ կնոջ Շոֆորի,

որ Սեբաստիայում գրել տվեց մի Յայմաւուրք 1487 թ.—Չեռ. Սեբ.—ՀԱ 1927, 434:

*ԿԻՐԱԿԷ, իգ. < հուն. κυριακή «տեքունական» (իգական), որ մեր մեջ «տիրուհի» իմաստն է ստացել: Մի անգամ գտնուել եմ հիշատակված 1634 թ. (Չեռ. Վենետ. Բ. 548):

*ԿԻՐԱԿՈՍ, ար. < հուն. Κυριακός անունից, որ բուն նշանակում է «տեքունի, տեքունական»: Այս անունով հայտնի են մի քանի սրբեր: Յայմաւուրքում: Հայերեն հարազատ տառադարձութունն է Կիրակոս, որ ապա դարձել է Կիրակոս, ճիշտ ինչպես կիրակի (օրը): որ նույն բառի իգականն է, գարձել է ավելի ուշ կիրակի (Հիւրշ. 335): Սրա կրճատ ձևն է Կակոս, որ տեսվերը՝ էջ 576:

— 1. Կիրակոս, որդի քրմի. Լուսաւորիչը սովորեցրեց նրան և ձեռնադրեց եպիսկոպոս.—Ազաթ. § 845: (Արար. Ազաթ. 72 նույնին կոչում է Կիրակոս եպ. Արշամունեաց):

— 2. Կիրակոս Շահապ, եպիսկոպոս Տայոց, ժամանակակից Սոսրով Գ (1384—415 թթ) Թագավորի.—Բուզ. Զ. ժա. սեռ. Կիրակոսի՝ անդ:

— 3. Կիրակոս եպիսկոպոս Եկեղեցաց (Κυριακός ἐπίσκοπος Ἀΐγλαγῆς), ներկա եղավ Քաղկեդոնի ժողովին (451).—Պալման 14:

— 4. Կիրակոս, աշակերտ Անանիա Շիրակացու (713թ.).—Սամ. անեց. 82. (տես և Հերմոն):

— 5. Կիրակոս ճգնավոր, աշակերտ Դաւթի. տեսիլքում հայտնվեցին իրեն Քաղէոս առաքյալի գերեզմանը և Սանդուխտ կույսի մասունքները՝ Արտաղի Շաւարշան քաղաքում, ուր և շինվեց Քաղէոս առաքյալի վանքը (ըստ Յայմ. ձձ և Քսի 723: Թվին, իսկ ըստ Գիւտ նշ. Թաղ. Վահան Մամիկոնեանի մարդպանության ժամանակ, ինչպես ունի նաև Չեռ. Վենետ. Բ. 396).—Գիւտ նշ. Թաղ. 86, 87, 89, 90. Չեռ. Կարին. էջ 87. Յայմ. ժայ. 30.—սեռ. Կիրակոսի՝ Երզն. մտթ. 226. Մխ. այրիվ. 63.—Չամչ. Ա. 584—5, Չարբ. Թրգմ. 17—18. Հայապ. 64:

— 6. Կիրակոս զինւորական, բեռնակիր Բիւրականի գերիների. հավատքը չուրանալով նահատակվեց նոր ոստիկանից «926 թ». —Յճ. կթղ. կգ. Վրդ. խգ.—Կիրակոս՝ Յայմ. ապր. 16:

— 7. Կիրակոս ոմն աշխարհական, բեռնակիր Բիւրականի գերիների. նախորդի հետ նահատակվեց նոր ոստիկանից «926 թ». —Յճ. կթղ. կգ. Վրդ. խգ.—Կիրակոս՝ Յայմ. ապր. 16:

— 8. Կիրակոս, հայր վանաց, Տարօնում Պետրոս գրչին

գրել տվեց Գրիգոր Նիւսացու Մեկնութիւն Երգ երգոցի, 973 թ.—Շողակաթ 189, Չարբ. Թրգմ. 370:

— 9. Կիրակոս վաճառական, Տախաւեր գյուղում, Յովհաննէս գրչին և Յովսէփ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 988 թ.—Շողակաթ 190:

— 10. Կիրակոս, եղբորդի Կոկոնայ, առաջնորդ Արցախի Ս. Պողոս-Պետրոս ուխտի, կանգնեցրել է մի խաչքար 997 թ.—Արձ. Արցախ 91, Ազգագր. հանդ. Բ. 8, Բաբախանեան, Ուխտ. յիշ. էջ 5:

— 11. Կիրակոս քահանա, հայ, Տփղիսեցի, Ուխտանէս պատմագրի խնդրանք վրացերենից հայերենի Թարգմանեց Կիւրիանի Թղթերը (Ժ դար).—Ուխտ. Բ. 7:

— 12. Կիրակոս եգիպտացի գիտնական, որ վարուք առաւել քան թէ բանիւք վարդապետէր. նստում էր Նիգ գավառի Թեղենեաց վանքը (Ժ դար).—Ասող. Գ. Թ:

— 13. Կիրակոս երեց, Մակեդոնիայի Ադրիանուպոլիս քաղաքում, հայազգի Յովհաննէս պոստոսպաթարի համար օրինակեց Աւետարանը 1007 թ.—Չարբ. Թրգմ. 158. Չեռ. Վենետ. Ա. 517:

— 14. Կիրակոս Երզնկացի, բուրգափառ և ողորմած մարդ, որի միայն տունը ազատվեց Երզնկայի երկրաշարժից՝ 1011 թ.—Մխ. աս. ի. Մխ. այրիվ. 72:

— 15. Կիրակոս երեց, հյուրատես կաթողիկոսարանի. գտնվում էր Պոլսում. Կոստանդին Թ կայսրը իր մահվան ժամանակ «1028 թ» սրան հանձնեց Անիի ժառանգության պայժանագիրը, որ Կիրակոս չի բացը պահեց և ծախեց Միխայէլ Դ կայսեր «1038 թ», որից էլ անցավ Միխայէլ Ե կայսեր («1041 թ») և սրանից էլ Կոստանդին Ժ Մոնոմախոս կայսեր («1042 թ»): Վերջինս Գագիկին բանտարկեց և տիրացավ Անիին.—Լաստ ժ:

— 16. Կիրակոս հետոր, ի Պոլիս, հմուտ էր հայ և հույն ղղրութեանց. Գրիգոր վկայաւոր կաթողիկոսը վարձեց նրան և Թարգմանել տվեց Ոսկեբերանի Գործք առաքելոցի Մեկնութիւնը (1077 թ): Բայց այս Թարգմանութունը շատ խրթին լինելով՝ Կիլիկիայում, Կիրակոս վարդապետի ձեռքով նորից խմբագրվեց.—Ոսկ. գծ. 143, 395, 457.—սեռ. Կիրակոսի՝ Ոսկ. գծ. 457.—Չեռ. Դադեան, Ա. 60 ր:

— 17. Կիրակոս վարդապետ Դրագարկցի, գիտնական, հոգեոր որդի Գրիգոր Վկայասէրի, աշակերտ Գէորգ կաթողիկոսական փոխանորդի և դասընկեր Գէորգ Մեղրիկի: Սրա շետ ճգնում

էր Դրազարկի վանքում, որի համար կանոններ էլ հաստատեց (ՇՀ=1121 թ. ըստ Սամ. անեց. 128): Բարսեղ կաթուղիկոսի և Գէորգ Մեղրիկի հետ միասին այցելեցին Քնսուսի Կարմիր վանքը՝ քննելու համար Ստեփաննոս Մանուկ վարդապետին (Չածչ. Գ. 15, Տաշեան, Ցուց. 751): Հրամանաւ Գրեգոր վկայասէր կաթուղիկոսի նորից խմբագրեց Ոսկերբանի Գարձ Առաքելոցի Մեկնութիւնը, որ Կիրակոս հոստորը թարգմանել էր Գուլամ խրթին լեզվով (տես № 16): Այնուհետև Կիրակոս վարդապետը խնդրեց Վկայասէրից, որ թարգմանել տա նաև Ոսկերբանի Մեկնութիւն Յովհաննոս, որ թեև Ոսկեղարում թարգմանված էր, բայց կորել էր: Գրեգորը սկսեց ասորի Անդրէաս երեցին թարգմանել տալ, բայց Կիրակոսը չհավանելով խնդրեց որ հունարենից թարգմանվի նորից: Կաթուղիկոսը թողեց Անդրէասին և Միջագետքի Առօն իշխանի նօտար Թէոպիստէ հույն հոստորին գիտնելով մեծ վարձով թարգմանել տվեց: Կաթուղիկոսը մտած «1105 թ» և գործը կիսատ մնաց: Կիրակոսը իր ծախսով շարունակել տվեց և ապա համեմատելով ոսկեղարեան, ասորական և հունական թարգմանությունները, միացրեց, ուղղեց, լրացրեց և հայտես խմբագրեց ամբողջ գիրքը, 1112 թ. (Հայաս. 353): Մեռել է 1127 թ. և թաղվել Դրազարկի վանքում, իր դասընկեր Գէորգ Մեղրիկի կողքին (Միսուան 231):— Ոսկ. գծ. 457. Ոսկ. յն. ա. յիշ. և բ. յիշ. Կրպտ. սարգ. յոջ.—սեռ. Կիրակոսի՝ Ոսկ. յն. բ. յիշ.—բց. ի Կիրակոսի՝ Ոսկ. յն. բ. յիշ.—Տաշեան, Ցուց. 680, Չարբ.—Հին դպր. 602—3, 705. թրգմ. 612—3, 723. Չեռ. Դաղեան, Ա. 61 ա.—տես և Կիրոս № 2:

— 18. Կիրակոս թարգմանիչ, աշակերտ Գրեգոր Վկայասէրի. Շարականի սկիզբը հիշվում է ըստ ոմանց՝ իբրև հեղինակ «Արևելք գերարփի» շարականի, որ ուրիշներ ընծայում են Կիրակոս Երզնկացուն: (Թեբևս նույն է նախորդի հետ, որ Տաշեանի ցուցակում, էջ 1101 գ արդեն քաղվածն տիտղոսն ունի):—Այս նույն անձն է նաև Կիրակոս աշակերտ Վկայասէրի, որ լրացրել և ավարտել է Տոնամակը. այն է զանազան սբբերի վկայաբանություններ, որոնց հավաքման ձեռնարկել էր արդեն իր ուսուցիչը՝ Գրեգոր Վկայասէր (Վրբ. և վկ. Ա. յոջ.): (Հայաս. 352 նույն է դնում նախորդի հետ): Վկայասէրը գրել էր 46 տան, Կիրակոսը ավելացրեց նրա մահից հետո ևս 30: Իր հիշատակաբանը տես Ազգեր. կրակ. վրբ. սրբ. ժԱ, էջ ձը—ձթ:—Ալիշան, Շնորհ. 32, Չեռ. Վենետ. Բ. 1210:

— 19. Կիրակոս կրոնավոր, Դրազարկի վանքում Գէորգ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1113 թ.—Tübingen, էջ 4:

— 20. Կիրակոս գրիչ. Ամիթում Դուկաս երեցի մոտ գտնելով նանայի Յովհաննոս Մեկնութեան մի օրինակ, ընդօրինակեց 1185 թ.—Նանայ, էջ ժԶ.—սեռ. Կիրակոսի՝ Նանայ, էջ 443, 445 (յիշատ.):—Չարբ. թրգմ. 624—5:

— 21. Կիրակոս, որդի Միրմանի. Աղուանքից գնաց Կիլիկիա, իբրև զինվորական մտավ Լևոնի բանակը և ապա կարգվեց բերդաւազ Յահնոյ կամ Անույ քաղաքի, 1179 թ.—Ուղուրլեան, Գտտմ. զազթ. Լիվոն. 201, 297 (կեղծիք):—Տես և Լևոն Բ (էջ 416):

— 22. «Կիրակոս վարդապետ. ծայրանուն Վերափոխման Ս. Աստուածածնի երկրորդ աւուր «Այսօր զանճառեկի» շարականի վերջին մասի. սկզբից այբուբենի կարգով է (թիւ ՀԶ). այս շարականը վերագրվում է Շնորհալույսի (1173 թ), Շարականի սկիզբը զրված ցանկում:

— 23. Կիրակոս, միաբան Սաղոսավանից. 1187 թվին գերի ընկեց Դուին, ուր հազիվ ազատվեց կախաղանից (Միաբան, Գոր. և շմ. էջ 54):

— 24. Կիրակոս, վանահայր և առաջնորդ Կարնոյ Խանատավուց անապատի, 1188 թ.—Չեռ. Վասպ. 78:

— 25. Կիրակոս, փակակալ Դազարու վանից, 1204 թ.—Հայաս. 150:

— 26. Կիրակոս վարդապետ, երևի միաբան էր Գոշավանքի. Գոնցա խաթունի իշխանության ժամանակ խնդրեց Յովհաննէսից և սա ազատեց Գետկայ ժողովուրդը հարկից, 1211 թ.—Արձ. Ազգագր. հանդ. ժ, էջ 24:

— 27. Կիրակոս սարկավապ, որդի քահանայի, Ուռնայի Շղթթան գավառի Ուռնթիլ գյուղում, Գրեգոր գրչին գրել տվեց մի Մաշտոց, 1214 թ.—Տաշեան, Ցուց. 705 ա:

— 28. Կիրակոս, նվիրատու Խձկոնից վանքի, 1216 թ.—Արձ. Ազգագր. հանդ. Ա. 45, Արքա. 1904, 990:

— 29. Կիրակոս գրիչ. Դրազարկի վանքում, Կոստանդին կաթուղիկոսի գտն սարկավազ Գրեգոր եպիսկոպոսի համար օրինակեց ճաշոցը, 1239 թ. Տաշեան, Ցուց. 251 բ:

30. Կիրակոս գրիչ. Հոռուկայում գրեց և ծաղկեց մի չքնաղ Աւետարան, ծախիւք Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի կաթուղիկոսի, 1244 թ, որ ապա նվիրեց Անդրիասանց ուխտին.—

Ձեռ. Վենետ. Ա. 632, Սիսուական 150:—Նույն անձն է երևում

— 31. Կիրազու քահանայ, գրիչ, Հոսովյայում օրինակեց մի գեղեցիկ Աւետարան՝ ոսկի և արծաթ նախշերով, հրամանաւ և ծախիւք Ստեփանոս դուան եպիսկոպոսի, 1248 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Բ. 6, Յովսէփեան՝ Նիւթեր և ուս. Բ. 19 ևն: Հաջորդ աւորին (1249 թ.) նույն Կիւրակոս (կամ Կիւր) գրիչը գրել է դարձյալ Հոսովյայում մի ուրիշ շքեղ Աւետարան, ծախիւք Կոստանդին կաթողիկոսի, նվիրելու համար Լեոն արքայորդուն, որ ապա նվիրեց իր քրոջ՝ Փիմիին 1263 թ. (Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի 23): Այս Կիրակոսի գնահատականը տալիս է Սիրարփի Տէր Ներսէսեան, Manuscripts arméniens illustrés, Paris 1936 (չեմ սեսած):

— 32. Կիրազու կրօնավոր, որդի Բարեմանուկի. Ծաշատուր գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1252 թ.—Ձեռ. Սիբ. = ՀԱ 1925, 379:

— 33. Կիրազու եպիսկոպոս Արարկիր քաղաքի 1255 թ. ստորագրում է Շնորհալու միւռոնի շիշի կեղծ փաստաթղթին.— Թորոս աղբ. Բ. 353, Տաշեան, Յուլյ. 1040:

— 34. Կիրազու, բարեկամ Աւետիս քահանայի, որ գրեց մի Շարակնոց՝ 1258 թ.—Սմբատեանց՝ Երնջակ 229:

— 35. Կիրազու, որդի Սարգսի և եղբայր Աղուի խաթունի, որ Վարդան երեցին մի Աւետարան գրել տվեց՝ Վարազայ վանքում, 1260 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Բ. 47 ա:

— 36. Կիրազու գրիչ, իր հոգևոր եղբայր Յովսէփ քահանայի խնդրանք օրինակեց Աւետարանը՝ Մաշկեոր վանքում, 1259 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 55 ա:—Թվի թե նույն է նաև այն Կիրակոս գրիչը, որ Մաշկեորի վանքում օրինակեց Աւետարանը 1265 թ.—REA 10, 38:

— 37. Կիրակոս գրիչ, օրինակեց մի ճաշոց՝ Սմբատ Գունդատալի համար, 1269 թ.—սեռ. Կիրակոսի՝ Անսիգը 93, Սիսուական 71—72:

— 38. Կիրակոս վարդապետ երզնկացի, մատենագիր ժԳ դարու. կյանքը մեծ մասամբ անց է կացրել Կիլիկիայում, ուր և մեռել է «1272 թ» (Բայց Յկ. կր. 12 ասում է թե գերեզմանը գտնվում է Երզնկայի մի եկեղեցում): Իր գործերն են 1) Լուծմունք Եւազրի, որ գրել է Յովհաննէս վարդապետի խնդրանք (Ձեռ. Եթուս. ԽԱ, № 98 և Վենետ. № 1329).—2) Դարձյալ Լուծմունք Եւազրի (Ձեռ. Վենետ. № 296).—3) Յայսմաուրք, որ հո-

սկեհ: Է ՉԺԸ = 1269 Ս. (Որսահան 555 ա, Բակուրան, Կիւրոս կր. 58).—4) Մեկնութիւն Յովհաննէս Աւետարանի (Թրգմ.) Ձեռ. Եթուս. ԴԷ, № 267.—5) Ծրատ եռասովանութեան (տես Ձեռ. Լվով. ՀԱ 1937. 135.—6) Վասն մկրտութեան (Ձեռ. Վենետ. Բ. 712).—7) Ութ հառա Կիրակոս վոր. Երոնկացոյ մի յառաջածնով (յաղագս ութ ետո՛ստոն տեսութիւն, յաղագս պոռնու շԵսն, յառագս արծաթսիրութեան, յաղագս տրտմութեան, յաղագս օտրութեան, յառագս ջանձրութեան, յաղագս անաւատութեան յառագս ամբարտաւանութեան, յաղագս իրոնարու ՊԷան. տես Ձեռ. Վենետ. Բ. 612—4.—8) Թրատք վասն կրթութեան և օտրութեան (Ձեռ. Վենետ. Բ. 733).—9. Ի սուրբ Ասուս Դածինն (Ձեռ. Վենետ. Բ. 801).—10. Շարականներ, որոնցից հատկապես հիշատակած է «Սկիւր գերարքի» (տես Շարականի բնագի յանտոն)—Ըստ Խոս. է 9 իմ կոչում է նաև Արևելքի—Չամս. Գ. 508. Չարս. Հին դար. 753—4. Տաշեան, Յուլյ. 1101 գ. Աարոսեան՝ Եւազր. ներած. է 9 ճԾԱ. Հաղունի՝ Ճաշիք 490. Հայագ. 107 և 472. (տանում է, որ Յայսմաուրք շինող Կիրակոս Արևելքին՝ Կիրակոս Գանձակեցին է. այս մասին հիշատակելու ենք տես անո. Ինչպես նաև Ազգեր. Լիակ. վրք. սրբ. ժԱ. է 9 և, որե հիշած անձանոթ Յայսմաուրքի ձեռագիրն է № 219 Ձեռ. Վենետայի = Տաշեան, Յուլյ. է 9 567 թ):—Հիշատակված է նույնպես Կիրակոս Բեաթու որ կազմել է Յանկ Ապոմոսաց, նախ քան 1456 թ. Սառոսիան, Ձեռ. Վենետ. Ա. 183, 187 համարում է այս նույն Երոնկացին. որ սակայն վարդապետ է և ոչ թե քահանայ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 92 ա Կիրակոս վրգ. Երզնկացուն է րնծաւում նաև Տոմարի մեկնիչ և կազմութեան Լուծմունք:

— 39. Կիրակոս վարդապետ Գանձակեցի (կամ Արևելցի), պատմիչ. ծնվել է 1201 թ. աշակերտել է Խորանաշատում՝ Յովհ. Վանական վարդապետին. գերի ընկավ Խաթարների ձեռքը «1236 թ», քաղ փախչելով եկավ Գետիկ վանք. ուստի կոչված է նաև Գետիկացի (Թորոս աղբ. Բ. 448 կոչված է Գետակեցի): Եշանավոր է իր Պատմութիւնը, որ սկսեց 1240-ական թվերին և շարունակեց մինչև 1265 թ: Կարևոր է այստեղ թաթարների նկարագրութունը և նրանց լեզվով 50 բառերի ցանկը (տայ. Վենետիկ 1865. էջ 149), որ մոնղոլերին գրականութեան հնադրույն հիշատակարանն է: Ունի նաև Վարք Պողոսի եպիսկոպոսի 2 Տոնադրոց: Իր խնդրանք գրեց Վարդան վարդապետը Մեկնութիւն Երզնկացոյն՝ 1265 թ. (Հայագ. 471): Մեռել է «1272 թ» Վար-

զան վարդապետից 50 օր հետո)։—Կիրակոս՝ Կիր. 1 (առաջին զլիկ ծայրանունն է), [Ֆզ, ժե], իբ, (լա, խզ)։—Կիրակոս՝ Կիր. յաւել. Վրդ. ձէ. Մխ. այրիվ. 37. Օրբ. ժմ. 25, 27. Մաղաք. աբ. 12, 52. Յկ. կր. 45. Ջբբ. սարկ. Բ. 55, Գ. 3, 6, 11. Դրնդ. 304. Ես. կթղ. էջ Թ և 5.—սեռ. Կիրակոսի՝ Կիր. 5, խը.—Չարբ. Հին զար. 747—751. Տաշեան, Յուց. 1101 բ։—Կրեկ գրող և կազմավորող Յայսմաուրջի տես նախորդը։

— 40. Կիրակոս, հայր Դաւթի, որ նրա հիշատակին մի փոքր արձանագրութիւնն է թողել Գեղարդավանքում, 1278 թ?—Այրբա. 33*, Արբա. 1871, 90։

— 41. Կիրակոս, եղբայր Ստեփաննոս քահանայի, որ իր համանուն Ստեփաննոս քահանային գրել ավելի Մանրուսմունքը՝ Սկեռայ վանքում, 1278 թ.—Շողակաթ 205։

— 42. Կիրակոս, աշակերտ Գրիգոր Բալուեցու, հավատքը չուրանալով բրածնն նահատակվեց Խարբերդում, «1290 թ».—Նոր վկ. 111—116. Ազգապ. 1802։

— 43. Կիրակոս միակեաց, նոր վկա. պատարագի ժամանակ սպանվել է ավազակներից. իր մատուռը ուխտառեղի է «1291 թ».—Սիսական 160, Նոր վկ. 119, Ազգապ. 1803։

— 44. Կիրակոս երեց, գրիչ. Թումայ և Վանական քահանաների համար օրինակել է Շնորհալու Ընդհանրականը, թղթերը ևն 1294 թ.—Ձեռ. էջմ. № 57։

— 45. Կիրակոս, հայր Երեմիա քահանայի, որ օրինակել ավելի Գէորգ Սկեռացու Մեկնութիւն Եսայեայ, 1295 թ.—Սիսուսան 103։

— 46. Կիրակոս վարդապետ, Աստղունք գյուղից. վերաշինեց Կաթրջաձորի վանքը, ուր հաստատվեց և մեռավ (ԺԳ դար)։—Այրարատ 549։

— 47. Կիրակոս եպիսկոպոս Մծնկերտի, անգամ Սոսյ եկեղեցական ժողովի, 1307 թ.—Այրարատ 38։

— 48. Կիրակոս, եպիսկոպոս Մեծկերտի դաշտի, անգամ Սոսյ եկեղեցական ժողովի, 1307 թ.—Ազգապ. 1786։

— 49. Կիրակոս քահանա, ստացավ մի Աւետարան, որ և ծագել է ավելի Մերուն նկարչին, 1308 թ.—Ձեռ. Դազեան, Բ. 36 ա (ուր կա նաև իր և իր երկու որդիների նկարը) և 46 բ։

— 50. Կիրակոս գրիչ. օրինակել է Վանք ազօթից խոսք ընդ Աստուծոյ (Նարեկը), 1310 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 393։

— 51. Կիրակոս վարդապետ կաթուղիկոսարանի. անգամ

Սոսյ եկեղեցական ժողովի՝ «1307 թ» և Ատանայի եկեղեցական ժողովի՝ «1317 թ».—Ազգապ. 1787, 1819։

— 52. Կիրակոս վարդապետ, գրիչ. օրինակել է Աստուածաշունչը 1317 թվին.—Ձեռ. Կարին. 13։ Հավանաբար նույն անձն է նաև այն Կիրակոս վարդապետը, որ նույն թվին արտագրել է Խազդիրբը.—Ձեռ. Կարին. 41։

— 53. Կիրակոս Երզնկացի, աշակերտ Եսայի Նչեցձու, հորեղբայր Յովհաննէս Երզնկացու (Մործորեցու), որի հետ միասին օրինակել է Աստուածաշունչը և ապա նվիրել են Գլաձորի նշանավոր վարդապետ՝ Եսայի Նչեցուն, 1318 թ.—Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի 13, Շողակաթ 211։

— 54. Կիրակոս քեռորդի Թուխանի՝ վանահոր Գերեբերի վանից (Կիլիկիա), 1325 թ.—Սիսուսան 153 բ։

— 55. Կիրակոս սարկավագ, ուսուցիչ Աստուածատուր երեցի, որ օրինակեց Աւետարանը, 1327 թ.—Ձեռ. Ապուլ. (Արբա. 1911, 460)։

— 56. Կիրակոս, «առիթ և օժանդակող» եղավ Յովհաննէս գրչին, որ գրեց մի Աւետարան՝ Թանգեր տիկնոջ համար, Կիլիկիա 1327 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 386 բ—397 ա։

— 57. Կիրակոս վարդապետ, նստում էր Եկեղեցաց գավառի Երկայնի վանքում, 1328 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 160։

— 58. Կիրակոս, շինել է Մանազկերտի հյուսիս-արևելյան բուրգը, 1334 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 278, Միրախորեան, Նկարագր. ուղև. Գ. 54։

— 59. Կիրակոս, միաբան Խրճեանի Խլպաշի վանքի, 1336 թ.—Նաթանեան, Արտուր Հյստնի. 152։

— 60. Կիրակոս քահանա, վաղամեռիկ որդի Վարդան քահանայի, մերձավոր Բարսեղ գրչի, որ Բասենի Մծնկերտ գյուղում օրինակեց մի Աւետարան, 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 191։

— 61. Կիրակոս քահանա տես Տիրատուր 1336 թ։

— 62. Կիրակոս, երկու համանուն կրոնավորներ, միաբան Խիզանի Ս. Աստուածածին եկեղեցու, 1336 թ.—Ձեռ. Վասպ. 194։

— 63. Կիրակոս, աշակերտ Յովսէփ քահանայի, ծագվեց այն Աւետարանը, որ գրեց Յովհան քահանան, Հայրապետ տրեղաշի համար, Արժկոյ վանքում, 1338 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 73 բ։

— 64. Կիրակոս, հայր Յովաննէսի, որ գրել ավելի մի Աւետարան, 1344 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 355։

— 65. Կիրակոս ավագ սարկավագ, որդի Կարապետ քահա-

նայի. գրիչ. օրինակեց սքանչելի մի Աւետարան, Երթի Սուր-
խաթ քաղաքում, 1346 թ.—Գովրիկեան, Իրանսիրուանիոյ հայոց
մետրապոլիտը. էջ 329—330=ՀԱ 1895, 304.

— 66. Կիրակոս վարդապետ Անեցի, նահատակել է ան-
բնեներից «1348 թ». գերեզմանը գտնվում է Անի Քոթարնակ
գյուղի մոտ.—Շիրակ 34, Նոր վկ. 134, Ազգապ. 1920:

— 67. Կիրակոս քահանա. գրիչ. օրինակեց Շնորհալու գոր-
ծերը Կարապետ քահանայի համար, Աղբակի Թաշնոց գուղում.
1352 թ.—Ձեռ. Թաւր. 55—56:

— 68. Կիրակոս, մերձավոր Կարապետ կոննավորի, որ ժա-
տեսի Խնտուի համար օրինակեց մի Աւետարան, 1357 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 214:

— 69. Կիրակոս. աթոռակից Գրիշոր Գ պատրիարքի Երու-
սաղէմի, որ նստել է 1356—1363 թ. (բոս Արաւսուհի):

— 70. Կիրակոս գրիչ, Երուսաղէմում, Ս. Փրեչի արաջնորդ
հայր Ներսէսի համար գրեց Ասուածաշունչը՝ 1363 թ.—Ձեռ.
Վասպ. 18:

— 71. Կիրակոս արեղա. միտոսն Երուսաղէմի. բրտնեծ
նահատակվեց Եգիպտոսցիների ձեռքով Մկրտիչ Բ պատրիարքի
ժամանակ (շուրջ 1366 թ).—Ազգապ. 1931:

— 72. Կիրակոս. թուղթ էր կոնոս Տարօնի Յովհաննէս
Ալինախ եպիսկոպոսի համար, երբ սա օրինակում էր Աւետա-
րանը, 1370 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 780:

— 73. Կիրակոս, առաջնորդ Աւսո վանոց Կաթախի, 1379
թ.—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1926, 45:

— 74. Կիրակոս Բաբերդցի, հայր Վարդան արեղայի Խրի-
մեցոյ, որ օրինակել է մի Աւետարան, Երուսաղէմ 1372 թ.—
Ձեռ. Վասպ. 218, 220:

— 75. Կիրակոս սարկավազ. որդի մուղղսի Հասաճի, որ
Մերտինում գնեց և ազատեց գերի ընկած մի մեծ ձառնափր.
1377 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 65:

— 76. Կիրակոս կրօնավոր, շնորհեց Հին Կտակարանի իր
օրինակը Ստեփանոս գրչին՝ արտագրելու համար, Սղկալու վան-
քում, 1381 թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքա. 1911, 850):

— 77. Կիրակոս, հայր Ստեփանոս կրօնավորի, որ Սզկալու
վանքում օրինակեց Հին Կտակարանը, 1381 թ.—Ձեռ. Ազուլ.
(Արքա. 1911, 848—851):

— 78. Կիրակոս քահանա, ուսուցիչ Տօներ գրչի, որ Գ-

կազմել Մկրտիչ քահանայի համար արտագրեց Սաայեայ մար-
գարէութիւնը, 1381 թ.—Ձեռ. Սանաս. 22 ր:

— 79. Կիրակոս վարդապետ, միաբան Սպարկերտի Ս. Խաչ
վանքից գրել տվեց Յովհաննէս գրչին՝ Կիրեղի, Օփրեմի և Վար-
դանի գործերը, Սասանուս, 1382 թ.—Bodleian 165:

— 80. Կիրակոս, որդի Խաչուրայի, որ գրել տվեց մի Ա-
ւետարան 1386 թ.—Օմնիկնան, Հնուր. Ահնայ 78:

— 81. Կիրակոս, ժողայոց Դուռայ գյուղի եկեղեցու, 1389
թ.—Ձեռ. Ազուլ. (Արքա. 1911, 165):

— 82. Կիրակոս, հայր Տրքատուլ. քահանայի, որ մի Յայս-
մաուրը վաճառեց Իրիգոր քահանային, 1394 թ.—Manus. bibl.
nat. էջ 100:

— 83. Կիրակոս մրայնակեաց, գնեց Բգնատրոս Հոռոմոսցու
գրած մի Աւետարանը և նվիրեց Մարտիրոս քահանային, 1400
թ.—Յովսէփեան, Նրթէր և ու. Բ. 66—66:

— 84. Կիրակոս կրօնավոր, Ս. Վհաննէս և Քուճաս կրօնա-
վորների հետ միասին գտան Գեւարգի Ս. Նշանը, որ Հէնկթի-
մուրի սարսափից թաղել էին հողը տակ և բերին Ս. Նշանի
ուխտը (Վարդապարիկի վանքը). 1404 թ.—Նոտարք 16, Ազ-
գապ. 1671:

— 85. Կիրակոս կրօնավոր, միաբան Խիզանի Ս. Խաչ
վանքի. արդեն ձեռած էր 1402 թ.—Նոտարք 17, 43:

— 86. Կիրակոս քահանա, սուացոյ. Դանիէլ սարկավազին
Ալթամարում գրել տվեց մի Մաշտոց 1404 թ. և նվիրեց Վանի
Դանձակ գյուղի եպիսկոպոսին.—Քորոս աղբ. Բ. 276—7:

— 87. Կիրակոս, Մեծոփայ վանքը վերադրնոց ճարտարա-
պետներից մին, 1409 թ.—Նոտարք 30, Ազգապ. 2001:

— 88. Կիրակոս կրօնավոր, մի քանի ուրբը կրօնավորների
հետ սգնում էին Ռշտունցի Փիլ Ստեփաննոս վարդապետին, որ
չինեց ու նորոպեց 200 տարուց ի վեր ամայի ու անբնակ Յու-
ցած Ս. Յակոբայ վանքը, 1412 թ.—Նոտարք 41, 138:

— 89. Կիրակոս վարդապետ, միաբան և առաջնորդ Խիզանի
Ս. Խաչ վանքի. հիշված է 1402 և 1415 թվերին.—Նոտարք, էջ
17, 42:

— 90. Կիրակոս, որդի Տրքինի, Խիզանի Տիոյ գյուղից, էր
կոս Նախաթուրի հետ միասին սգնեց Յովհաննէս գրչին, օրի-
նակելու Տաթևացու Քարոզգիրքը՝ Խիզանի Ս. Խաչ վանքում,
1418 թ.—Նոտարք 43:

- 91. Կիրակոս վրդ. գրիչ. օրինակել է Նանայ Ասորու Մեկնութիւն Աւետարանին Յովհաննու, Մեկնութիւն Յայանու-թեան Յոհաննու և Մեկնութիւն էր ընդ եղբարս-ի (Համբրոնացու), 1414թ.—Չեռ. Կարին, 158:
- 92. Կիրակոս, որդի Աբրահամի և եղբայր Մարտիրոս կրոնավորի, որ Մկրտիչ սարկավազին գրել տվեց մի Յայամաւուրք, Բաղէշի Պոռ գյուղում, 1418 թ.—Նօտարք 55:
- 93. Կիրակոս վարդապետ, որդի Լիանոսի, մերձավոր Տաթևացու, որի Քարոզգիրքը ստացավ 1419 թ. Տաշեան, Յուլ. էջ 978:
- 94. Կիրակոս, երկու համանուն միաբաններ Բերկրիի Տէր Յուսկան որդի վանուց, 1420 թ.—Նօտարք 61:
- 95. Կիրակոս, որդի Աստուածատուրի (№ 84) և Մարթայի՝ հոգևոր մոր Յովհաննէս կրոնավորի, որ Բերկրիի Եղուվանքում, Յակոբ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1422 թ.—Չեռ. Վասսպ. 348:
- 96. Կիրակոս, հոգևոր հայր Կարապետ գրչի, որ Խլաթում օրինակեց Աստուածաշունչը՝ 1418--1422 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 114:
- 97. Կիրակոս եպիսկոպոս Աղուանից, հիշված է Կարապետ եպիսկոպոսի հետ, 1423 թ.—Նօտարք 72:
- 98. Կիրակոս գրիչ, օրինակեց Մերտինում մի Աւետարան, 1426 թ.—Նօտարք 81:
- 99. Կիրակոս, քեռի Մեծխաթունի, որ Երզնկայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1431 թ.—Չեռ. Վենետ. Ա. 663:
- 100. Կիրակոս, որդի Ներսէս քահանայի, որ Ուրանց գյուղում, Քուճայ կրոնավորին գրել տվեց մի Աւետարան, 1433 թ.—Չեռ. Վասսպ. 365—6:
- 101. Կիրակոս, հորաքրոջորդի նույն Ներսէս քահանայի, 1433 թ.—Չեռ. Վասսպ. 365—6:
- 102. Կիրակոս, ազգական տանուտեր բրուտ Ստեփաննոսի, որ Կարապետ քահանա գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Վանում 1435 թ.—Չեռ. Վասսպ. 370:
- 103. Կիրակոս, եպիսկոպոս Դարանաղեաց գավառի, 1439 թ.—Նօտարք 120:
- 104. Կիրակոս վարդապետ Ռշտունցի, անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի, 1441 թ. եպիսկոպոսների մատուցած ընկավ անօրինների ձեռքը.—Մեծոփ. յիշատ. ա, գ. Նօտարք 122:

- 105. Կիրակոս եպիսկոպոս Սալմասպատի, անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա:
- 106. Կիրակոս վարդապետ Աստուածածնի վանից. գործակից Քովմա Մեծոփեցու՝ աթոռի փոխադրութեան գործում, 1441 թ.—Դրնդ. 311:
- 107. Կիրակոս եպիսկոպոս Վանատուր վանքի, թղթակից անդամ էջմիածնի մեծ ժողովի 1441 թ.—Մեծոփ. յիշ. ա:
- 108. Կիրակոս, հայր Մկրտիչ եպիսկոպոսի, որ Մոկաց Աբրահամանց գյուղում, Մարգարէ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1441 թ.—Նօտարք 124:
- 109. Կիրակոս հիւն, տանուտեր Գաւաշ գյուղի, 1444 թ.—Չեռ. Վասսպ. 489, Նօտարք 46:
- 110. Կիրակոս Զիթկանց, տանուտեր Գաւաշ գյուղի, 1444թ.—Չեռ. Վասսպ. 389, Նօտարք 46 (գրում է Յիթկաց փի. Զիթկանց):
- 111. Կիրակոս, ընէս Գաւաշ գյուղի, 1444 թ.—Չեռ. Վասսպ. էջ 389:
- 112. Կիրակոս, հայր Ղուզիկ Քովմայ վաճառականի, որ Գաւաշ գյուղից էր և Աղթամարում գրել տվեց մի Աւետարան, 1444 թ.—Չեռ. Վասսպ. 385, 387, 391—3:
- 113. Կիրակոս քահանա Գաւաշի Ամենափրկիչ և Ս. Կիրակոս եկեղեցիների, 1444 թ.—Չեռ. Վասսպ. 388:
- 114. Կիրակոս Պօղոսեանց, արեղա, միաբան Գաւաշի Ս. Յակոբ վանից, 1445 թ.—Նօտարք 139:
- 115. Կիրակոս, երկու համանուն այլ արեղաներ, միաբան նույն Գաւաշի Ս. Յակոբ վանքի, 1445 թ.—Նօտարք 139:
- 116. Կիրակոս արեղա, միաբան Մշոյ Ս. Յովհաննու վանից. ուրիշ բազմաթիվ կրոնավորների հետ եկավ էջմիածին, միաբանակից Կարապետ արեղային ձեռնադրել տալու համար ատաղնորդ Եղրգուտի Ս. Յովհաննէս վանքի և ամբողջ թեմի, 1445թ.—Նօտարք 142:
- 117. Կիրակոս, ազգական Հազարբէկի, որ Ելաթում գրել տվեց մի Յայամաւուրք, 1445 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 306:
- 118. Կիրակոս Բանասէր վարդապետ, գրել է Քովմա Մեծոփեցու (+ 1446-7 թ) Կենսագրութիւնը.—Տաշեան, Յուլ. 417, 478, Չամչ. Գ. 491. Չեռ. Կարին. 165. Նօտարք 122:
- 119. Կիրակոս պիլի, քեռորդի Սիմէոն քահանայի. օգ-

նեցին Հայրապետ գրչին, որ Սառկու վանքում օրինակեց մը Աւետարան՝ Ասիմելիքի համար, 1441 թ.—Նոտարք 101:

— 120. Կիրակոս Կիրակոսցի, գաթուղիկոս Հայոց. սնդիկ է տարջ 1370 թ. Արճէշի Պատարաստ գյուղից, ըրոյց ազգասնդից (Նոտարք 31 և 132): աշակերտեց Յարգրու Ապրակապետեան, Հարդան Հոգոցեցուն և Սարգիս Շորրեցուն. Թաղէու Առաքոյոյ խննց առաջնորդ Պետրոս սպիտակոպոսի ձեռքոյ սօսկեց քահանայ՝ 1391 թ. (Նոտարք 8. բայց անդ՝ մտ զրվում է 142—121 թ): 1409 թվին քաշվեց Սոր Կիրակի վանքը՝ մղու է Լափա քաղաքում, որտեղից անցել է Աղթասար (Սալասա, Սուգ. 31): վերջին անգամ ձգնում էր Ակոսի Կանապետան առապատու. շարժւնի մեծ ժողովում ընտրվեց կաթուղիկոս (1441 թ): արձակեց Աղթասարը նգովքից. այս առթիվ իր կոնդակը տաւ Ակրնաս, Դեզնգիրք 19—23. իր հակառակորդները սաբանւնով շարժւեցեց եղավ «1443 թ» և մի վանք քաշվնոյ պարեց բաղաւթի քաղաքի իբրև կաթուղիկոս Նրջաթ է դեռ 1446 թ. (Նոտարք 101) և 1441 թ. (անդ 157). մեռավ 1448 թ.— Եկոզ. յրդ. ա, բ, գ. Եամ. անեց. շար. 175. Ջր. սարկ. Դ. 30, 32. Նոտար. անմ. 206. 322. 3, 356, 485. Իրնդ. 311—3, 313—5, 432. Ժն. Եոր-Իայագ. 19. Չամչ. Կ. 453—4, 487—431, 880—1. Ազգապ. 2121—2230.

— 121. Կիրակոս եպիսկոպոս. Հարկոց գյուղուց, Երևանէս գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1450 թ.—Ձեռ. Եւսլրնի. 6 բ:

— 122. Կիրակոս, հայր Պաշտուղը, որ Ստոփաշուս չրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1450 թ.—Ձեռ. Վասպ. 215, 220:

— 123. Կիրակոս, մեծ հայր սաստիս Նիրակոսը, որ սորոգել տվեց մի Նին Աւետարան, 1454 թ.—Քորոս ազր. 6. 330:

— 124. Կիրակոս արքա, Իգնատրոս արեղային գրել տվեց մասսար Սուխարայ կամ Պատարաստայ վանքում և մասսար Լիմ անապատում Մեկնութիւն Կաթուղիկոս Թղթոց, որ նվիրեց Վարազայ վանքին, 1454 թ.—Նոտարք 174—5:

— 125. Կիրակոս մանտեխի, որդի Բեհնասի. նորոգել տվեց մի Նին Աւետարան, 1454 թ.—Քորոս ազր. 6. 330:

— 126. Կիրակոս քահանա, ազգական Ատոմ քահանայի, որ Աղթամարում Գրիգոր քահանայր գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—Ձեռ. Բուլգ. (ՀԱ 1937, 580):

— 127. Կիրակոս քահանա, մերձավոր Ատոմ քահանայի, որ Աղթամարում, Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—ՀԱ 1937, 580:

— 128. Կիրակոս, հորեղբայր Ատոմ քահանայի, որ Աղթամարում Գրիգոր քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1454 թ.—Ձեռ. Բուլգ. (ՀԱ 1937, 580):

— 129. Կիրակոս քահանա Մարդանեց, միաբան Բաղէշի Ս. Կիրակոս տաճարի, հոգեորդի Պաշտուղ քահանայի, որ Դափթ քահանային գրել տվեց մի Աւետարան և նվիրեց նույն տաճարին, 1455 թ.—Նոտարք 177:

— 130. Կիրակոս, որդի Մխիթարի և եղբայր Պօղոս արեղայի, որ Բաղէշի Ամիրզօլ վանքում օրինակեց Աւետարանը՝ պատն Ամիրզօլի համար, 1455 թ.—Նոտարք 178:

— 131. Կիրակոս, միաբան Բասնի Սպարապ վանքի, 1455 թ.—Նոտարք 180:

— 132. Կիրակոս, որդի Թումայի (Թ Կ. 1), մայրն է Նուրժոյր. մերձավոր Ստեփաննոսի, որ Կեցանայ ձորի Սորազանք գյուղում, Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1458 թ.—Ձեռ. Վասպ. 428:

— 133. Կիրակոս քահանա, որդի Ալեքսան քահանայի, մայրն է Նդիսարեթ. կինը Բնքուշ խաթուն. գրիչ. օրինակել է Բաղէշում մի Յայմաուրք Ղրիմ խաթունի համար, 1438 թ. մի Աւետարան՝ Սարգսի համար, 1454 թ. և մի ուրիշ Աւետարան էլ մանտեխի Հարմանդուխտ տիկնոջ համար՝ 1465 թ.—Նոտարք 12—8, 173, 214—5:

— 134. Կիրակոս քահանա, միաբան Բաղէշի Ն. Իէորդ եկեղեցու, 1468 թ.—Նոտարք 215:

— 135. Կիրակոս. կուսակրոն արեղա, աշակերտ Ստեփանոս կրոնավորի և միաբան Տարօնի Նդերգուս վանքի, 1463 թ.—Նոտարք 215:

— 136. Կիրակոս, հայր Կոստանդր, որ Աղթախում Անգրէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1463 թ.—Ձեռ. Սեր. (ՀԱ 1925, 133):

— 137. Կիրակոս, հայր Նուրտունկի, որ եղավ գնի միջնորդ տանուտեր Էղիշահի և գրիչ Յովհաննէսի միջև, Արժկէ 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 621: Սրանից տարբեր է՝

— 138. Կիրակոս Սարփեցի, որդի Հազարբէկի. գնի միջնորդ եղավ տանուտեր Էղիշահի և Յովհաննէս գրչի միջև, Արժկէ 1463 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 621:

— 139. Կիրակոս կրոնավոր, միաբան Եորձեան գավառի Յլպաշի վանից 1464 թ.—Քորոս ազր. Բ. 341, Նոտարք 218:

- 140. Կիրակոս վարդապետ, առաջնորդ Արքեպիսկոպոսի վանից, 1466 թ.—Նոտարք 225:
- 141. Կիրակոս երեց, մականունն Զօշկանց, որդի Զանդրէկի, աշակերտ Յովհաննէս քահանայի Մանկասարենց, գրիչօրինակեց Ճառընտիրը, որ սկսով Բաղէշում և ավարտեց Ազթամարում, օգնութեամբ իր հոգևոր հայր՝ Տէր Թումայի, 1467 թ.—Նոտարք 229—230: (Իբրև հիշատակագիր հիշում է Ազգապ. 2173):
- 142. Կիրակոս, միաբան Թիզանի Գամաղիէլ վանուց, 1468 թ.—Ձեռ. Վասպ. 452:
- 143. Կիրակոս, որդի Գոհարի՝ դստեր տանուտեր Առաքելի, որ Գամաղիէլի վանքում, Յովհաննէս վարդապետին գրել տվեց մի Աւետարան, 1469 թ.—Ձեռ. Վասպ. 455:
- 144. Կիրակոս, որդի Գրիգորի և եղբայր կոշիկակար Մարտիրոսի, որ Աշոտայ երկրի Անկիւնաց վանքում գրել տվեց մի Աւետարան, 1470 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 588:
- 145. Կիրակոս կրօնավոր, Եկեղեցաց զավառի Կայիփոսի վանքում, Հայրապետ գրչին գրել տվեց մի Սաղմոս, 1470 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 305:
- 146. Կիրակոս, իր երեք եղբայրների հետ՝ Մովսէս փառավառք գյուղում Իւրայէլ գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1473 թ.—Արցախ 146:
- 147. Կիրակոս, վանահայր Ս. Ստեփաննոս վանից, Կանչ Բերդի տեր Հեթում սպարապետի և նրա կնոջ հերոսուհի Զարմանգուխտի (Լ 4) սերունդից. պատմում է նրանց պատմութունը 1473 թ.—Սիսուան 184 ա, 194 ա:
- 148. Կիրակոս, մերձավոր Դոնիկ Ստեփաննոսի, որ գրել տվեց մի Աւետարան 1477 թ. (տեղն ու գրիչը անծանոթ).—Ձեռ. Սեր. = ՀԱ 1925, 261:
- 149. Կիրակոս եպիսկոպոս, ուսուցիչ Մովսէս արեղայի, որ օրինակեց Աւետարանը՝ Բարբրդի Անլոց վանքում, 1485 թ.—«Էջմիածին» 1944, Լ 1, էջ 36 ր:
- 150. Կիրակոս երեց Հարջոշենց, Բաղիշեցի, որդի Զանդրէկի, Կապուռ գեղի Ս. Յակոբին նվիրեց մի Աւետարան, 1487 թ.—Ձեռ. Վասպ. 115—6, Յովսէփեան՝ Մի էջ հայ արուեստի 19:
- 151. Կիրակոս եպիսկոպոս, կազմող. կազմել է մի Յայսմաուրբ, որ գրել էր Յակոբ գրիչը, ստացող Հովա Մուրադի համար, 1488 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 102:

- 152. Կիրակոս Թուլուրանցի, հիշատակագիր 1489 թվից, էջմիածին.—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1846:
- 153. Կիրակոս հայրապետ, առաջնորդ Բարբրդի Բերդակ վանքի, 1489 թ.—Manus. brit. mus. 165 ր:
- 154. Կիրակոս, եղբայր Մկրտիչ քահանայի, որ Բիւրականում օրինակեց «Ժողովածու քերթուածոց», 1469 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 1113:
- 155. Կիրակոս արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Կեսարիայի հիշված է 1476, 1481 և 1484 թվերին, իբրև գահակից Անդրէաս եպիսկոպոսի՝ Վերջին անգամ հիշվում է առանձին 1495 թ.—Rapport Belgique 34, Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. 915 և 1847—8, 1850:
- 156. Կիրակոս «քաջ ինետոր» Սաղմոսավանքում, 1496 թ.—Ձեռ. Քաւր. 22 ր:
- 157. Կիրակոս քահանա, որդի Մարտիրոսի, Ամ գյուղում Յովհաննէս քահանային գրել տվեց մի Աւետարան, 1497 թ.—Ձեռ. Նոր-Բայազ. 16 ր:
- 158. Կիրակոս կրօնավոր, Պարտիշարի վանքում օրինակեց Մայր Մաշտոցը, 1497 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 305:
- 159. Կիրակոս ոմն, Պուրսա (Brousse) քաղաքում Ամիրզովաթ բժշկից († 1497) գնել է մի Սաղմոս.—Քորգոմեան, Ներք. 24:
- 160. Կիրակոս Տրապիզոնցի, այրի քահանա. ամուսնութունից մի քանի օր հետո կինը մեռել էր. ուստի ճգնական կյանքով տարված՝ գնաց Երուսաղէմ և միանալով Սարգիս Պարոնտէրի հետ, միասին հիմնեցին Հարանց մեծ անապատը («1608 թ»); Կիրակոսը իր վրա առավ ուսումնական գործը: Հասցրին շատ աշակերտներ: Կիրակոսը գնաց ապա Հոջանց գյուղը, ուր հիմնեց նույնպես մի նոր անապատ, ուր և մեռավ «1621 թ».—Առաք. պտմ. գլ. ԻԱ և էջ 218, 220, 222. Հայապ. 621, Սիսական 247—8 և 269:
- 161. Կիրակոս Երևանցի, յատրիարք Կոստանդնուպոլսի՝ «1641—42 թ». կաթողիկ կուսակցութեան ներկայացուցիչն էր. պատրիարք ընտրվելուց հետո՝ Փոքր-Ասիոյ հայաբնակ քաղաքները ճամբորդելու շուրջ եկավ և այս միջոցին ծածկաբար զավանութեան թուղթ տվեց Կղեմէս Կալանոսին. որ Պապի կողմից ուղարկված էր Հայոց մեջ կաթողիկ զավանանքը քարոզելու համար. 1642 թվին վերագործավ Պոլիս. ուր մեռավ ժանտախ-

տից: Կրել է Յի Քարոզ (Տաշեան, Յուզ. 840):—Ազգապ. 2464—

— 162. Կիրակոս վրդ. Բալինցի. օրինակել է Աղամբրբը Եջմիածնում, 1715 թ. ոտանավորի է վերածել Պարզատոմարը. «նաև» յեղբարց, խնդրոցին ր սէնջ եթէ գոյ նար և կարող ես զպարզատոմարս կարճ ր վարձոյ ոտք հանել որ աշխարհի քահանայք և անգէտ մատաղ մանկուք ուսանին և բերան ասեալ նրգելով, և զիւրս ուսանել և զեռարոյսից ուսուցանել. Աստուծոյ յանձն առի և արարի. և աւարտեցի 30 տնոյ».—Ձեռ. Նկան. 26—37:

— 163. Կիրակոս Աօս Աջպահեանց, կաթողիկոս Սսոյ 1797—1823 թ. եզրորորդի թշուգորոս կաթողիկոսի, որին և հաջորդեց. 1803 թվին գնացել է Երուսաղէմ. վերադարձին եկավ Բերիա. կառ. շինարարանը փոխադրեց Կիլիկիանց արքայական պալատը. որ պարսպով պատեց. սորոգաց Ս. Սոփիա եկեղեցին և վանքը. Այս պատճառով ամբաստանվեց թե Ձէյթունցոց ապստամբութեան համար ամբողջ յուններ է պատրաստում և կռուցվեց Մարաշ. որտեղից ուղարկվեց Գոլիտ Ամիրանների շնորհով ազատվելով՝ դարձավ իր աթոռը 1820 թ.։ Թուսազորվելով Սսոյ Գոգան օգուտը ընթացից սեռավ 1823 թ.։ Իր նամակները Հոովմի Պապին և Երեւոյն արքայաներուն տես Տաշեան, Յուզ. 342: Մնում է իր հեղատակագրութեանը Ձեռ. Հալեպի, Բ. էջ 31 ք, որից երևում է, որ յանձնակալել է 1797 թ. և ոչ թե 1791 թ. ինչպես կարծում է Ազգապատումը:—Ազգապ. 3403, 3449, 3615:

— 164. Կիրակոս Մնացականեան, Երուսաղէմացի, պատրիարք Երուսաղէմի. հաջորդեց Զաքարիա Կոփեցուն «1846 թ» և ևստով մինչև «1850 թ», երբ մեռավ.—Ազգապ. 3838:

— 165. Կիրակոս Բ Աջպահեանց, կաթողիկոս Սսոյ «1853—1855 թ». հաջորդեց Միքայէլին. իր ժամանակ նրավ Ազիզ Գաշաշի արշավանքը Ձէյթունի վրա, ուր չարաչար հաղթվեց: Կիրակոսով զարջանում է Աջպահեանց ցեղը և Սսոյ աթոռը Ֆնում. Բ. Բոսփոր մինչև 1871 թ.։

— 166. Կիրակոս Գ Աջպահեանց, տես Նիկողայոս:

— 167. Կիրակոս եպիսկոպոս, տաղասաց. գրել է Թուշունները վրա մի տաղ 89 տնից բաղկացած, այբուբենական կարգով. թվագանն անհայտ է.—Գիտ. նյութերի ժող. № 1, էջ 176 ա: Ավելը հին է՝

— 168. Կիրակոս արեղա, տաղասաց, որին վերագրվում է «Տաղ Մ. Կիրակոսի և մոր նորա Յուզիտայ».—Ձեռ. Հալեպի Ա. 106 ա:

ԿԻՐԱԿԷՍ, ար. ծագումն անհայտ. սվանդված է ըստ Ամմիանոսի յա. Cylaces տոռադարձութեամբ. Ալիշանը կարծում է հայաձև Գղակ (Այբարատ 57):

— Կիւրակէս, ներքինի հայ նախարար, որին Պարսից Շապուհ թագավորը Արտաւանի հետ ուղարկեց՝ Հայաստանը նվաճելու (368 թ): Կիւրակէսը և Արտաւանը դավաճանեցին Շապուհին և Հայոց կողմն անցան: Պապը զիջատեց նրանք և գլուխները ուղարկեց Շապուհին:—Գաթրընեան, Տիեզ. պատմ. Բ. 504. Justi 166 ք. Այբարատ 57. Լէօ, Հայոց պատմ. Ա. 636—643.—Ազգապ. 198 կարծում է թե Մերուժան Արժրուշին է՝ պարսկական անուն ստացած:

* ԿԻՐԱՊԱՊԱՆ, ար. < հուն. Κουροπαπάτης «հունաց կայսերական պալատի հազարագետը, ծառայագետ». նշանակում է բուն «հոգաբարձու պալատի». հայոց մեջ այս տիտղոսն էին կրում Հունաց կողմից նշանակված կառավարիչները՝ Հայաստանի վրա: Ուշ ժամանակ դարձել է անձնանուն, ինչպես ունինք հիշատակված մի անգամ ԺԳ դարում՝

— Կուրապաղատ (սեռ. Կուրապաղատին), մերձավոր ոճն (Թերևս և ամուսին) Մամուկիսի տիկնոջ, որ Հոռոմոսի վանքին կալվածներ է նվիրել 1266 թ.—Արձ. Շիրակ 26, Արրտ. 1870, էջ 271:

* ԿԻՐԻՔԵՂ, ար. < հուն. Κύριλλος (> լատ. Cyrillus, Ֆրանս. Cyrille, գերմ. Cyrill, անգլ. Cyril, ռուս. Кирилл) անունից, որ նշանակում է «տիրուկ» (իրբն խորիս «տեր» բառի գզվականը): Այս անունով հայտնի են Կիրիզ Ալեքսանդրացի (376—444 թ), Կիրիզ Երուսաղէմացի († 386 թ.) (Փափագեան, Պատմ. եկեղ 206), որոնց գործերից թարգմանութուններ ունինք հայերեն (Ե դար), Կիրեղ՝ առաքյալ Սրաբիերի, որոնց համար էլ հնարել է առանձին այբուբեն և ստեղծել սլավոնական գրականութունը († 868):

— 1. Կիրեղ եպիսկոպոս Բասնի (364—370 թվերի միջև), Այբարատ 43. նույնը Չամչ. Ա 447 դնում է Կիրիզս ձևով (370 թ), որի ձեռքից Փաւստոս եպիսկոպոսը խից աթոռը՝ բայց շուտով վտարվելով՝ գնաց Մեծն Ներսէսի մոտ և նրա տեղակալը դարձավ: Այսպեսով Բասնի աթոռը Ֆնաց Կիրեղին:—Ավելին տես Փաւստոս:

— 2. Կիրեղ, վանահայր Գլուկայ վանուց. հաջորդ Մարկո-

սի. եպիսկոպոս ձեռնադրվեց Յովհան Մանդակունու (1478—1490 թ.) ձեռքով.—Մամիկ. ա.—սեռ. Կիրարի՝ Մամիկ. ա:

— 3. Կիրեղ, աղանդապետ Քոնդրակեցոց. հաջորդ Մարգար. քարոզում էր թե իսայ, եկեղեցի, պատկեր, եկեղեցական զգեստներ և սպասներ ավելորդ բաներ են. բավական է միայն խաչակնքել.—Մագ. թղ. կէ. Հայասպ. 551:

— 4. Կիրեղ, Սենեքերիմ Արծրունի թագավորի իշխաններից մեկը, որ Սեբաստիոյ գաղթի ժամանակ (1021 թ.) գնաց Տիրբիկ և այնտեղ հիմնեց մի վանք (Կիրեղի անապատ).—Քորոս ազր. Ա. 234—5:

— 5. Կիրեղ գրիչ. Հոռոմկայում, Կոստանդին Ա կաթուղիկոսի հրամանով, Բարսեղ կրոնավորի ձեռքով Հոռոմից բերված մագաղաթի վրա օրինակեց Աւետարանը, 1249 թ.—Շահազիզ, Պատմ. պատկ. 119:

— 6. Կիրեղ սարկավագ, ուսանում էր Գլաձորի վանքում, Դաւիթ վարդապետի և Եսայի Նչեցու հովանավորութեան տակ: Իր եղբայր Մարտիրոս վարդապետի ծախսով օրինակեց Աւետարանը՝ 1321 թվին.—Manus. brit. mus. 22 p (ապա, էջ 23 p և 24 ա դառնում է Կերիսն). Յովսէփեան՝ Պաղարկեանք 199, 208:

— 7. Կիրեղ արքեպիսկոպոս, առաջնորդ Արիմի 1416 թ.—Նօտարք 49:

— 8. Կիրեղ կրոնավոր, երկրորդ անգամ կազմեց մի Աստուածաշունչ, Սեբաստիայում, 1453 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1923, 71):

— 9. Կիրեղ տանուտեր, որդի Աստուածատուրի. Նիկողոսյոս եպիսկոպոսին գրել տվեց մի ձաշոց և նվիրեց Եաշի եկեղեցուն, 1460 թ.—REA 10, 64:

— 10. Կիրեղ Սեբաստեան, բժիշկ էր Պոլսում, 1743 թ.—Քորգոմեան. Ներք. 27:

— 11. Կիրեղ Խրայէլեան, Նոր-Ջուղայեցի, արդի պատրիարք Երուսաղէմի. ընտրվեց 1944 թ. ստորագրում է Կիրեղ Բ. բայց ձեր է Կիրեղ Ա. պատրիարք Երուսաղէմի. այլուստ ինձ ծանոթ չէ. չկա նաև Երուսաղէմի 1945 թվի Օրացույցի հոսեր տպված Պատրիարքների ցուցակում:

*Կիրիլիկէ, ար. <հուն. χυριλις «տերունի» բառից, որ տես Կիրակոս:

— 1. Կիրիլիկ Ա. որ և Գուրգէն, որդի Աշոտ Գ Ողորմածի. անկախ թագավորեց Լոռիում և շրջակա գավառներում, 979—989

թ.—տես Գուրգէն Ա (№ 20).—Արձ. Ազգագր. հանդ. Գ. 297, և է, 384:

— 2. Կիրիլիկ Բ. թագավոր Կիրիլիկեանց. Դաւիթ Անտոգինի որդին և հաջորդն էր. իր աթոռը փոխադրեց Շամշուղէից Լոռի. իր աղջկան կնութեան տալով Ալիխասլանին, ազատվեց նրա արշավանքից. գնաց Խորասան 1089 թ. և Մելիքշահից հաստատվելով՝ վերադարձավ իր աթոռը Գանակայել է 1048—1100 թ? գահակից ունենալով իր եղբոր՝ Գագիկին (№ 29).—Կիր. 56, 72. Վրդ. կ, կա. Մխ. այրիվ. 75. Օրբ. ժմ. 14, 15. Ուռն. 145, 221, 231. Պտմ. վր. ժէ. Սամ. անեց. 112, 118.—սեռ. Կիրիլիկի՝ Կիր. 53, 56. Վրդ. ծղ, ծէ, կա, կը. Պտմ. վր. ժէ. Մխ. այրիվ. 75. Օրբ. ժմ. 13, 16. Սամ. անեց. 109.—սեռ? Կիրիլիկի՝ Մխ. այրիվ. 77.—տես և Տաշեան, Տուրք. 984 ա, Վրաց ազր. Ա. 205, 207—8, Մովսէսեան, Լոռիի թգ. 49—57, Արձ. Ազգագր. հանդ. Գ 297, 299, 325, է. 338—9, 354, Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 79, 82, Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 70:

— 3. Կիրիլիկ Գ. թագավոր Կիրիլիկեանց. որդին էր Դաւիթ Բ-ի. կինն է Քամար թագուհի. նստավ Մածնաբերդում, 1146 թ: Վրաց Դաւիթ թագավորը ուզեց վերադարձնել նրան այն հողերը, որ Վրացիք խել էին նրանցից. բայց երբ իշխանները լսեցին, մանավանդ Օրբելեանները, թունավորելով սպանեցին Դաւիթին (1154 թ): Մեռավ Կիրիլիկ Գ. ժառանգ թողնելով մանուկ Աբաս Բ որդուն (№ 14): Ուներ նաև հինգ աղջիկ, որոնք են՝ Մարիամ, Մամջան (կամ Մամա), Ռուսուզան, Վանէ, Բարիքնա և մի աղաւ, որ կոչվում էր Վասակ: Այս Վասակի որդին է Դաւիթ Բագրատունի (№ 96): Կիրիլիկ Գ թագավորի գերեզմանը գտնվում է Հաղբատի մեծ տաճարի ժամատան մեջ՝ Քամար թագուհու, իր որդու Աբաս Բ թագավորի (№ 14), ինչպես նաև իր աղջկերանց՝ Մարիամի, Ռուսուզանի և Բարիքնայի հետ (Ազգագր. հանդ. է. 400—401, Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 22—23, Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 80).—Կիր. 72. Վրդ. խը. Մխ. այրիվ. 75.—սեռ. Կիրիլիկի՝ Սամ. անեց. 122.—Հայասպ. 386. ըստ Մովսէսեան, Լոռիի թգ. 62—71 նստել է 1145—1185 թ. իսկ ըստ Օրբ. ժմ. 18 մեռավ Ոժթ=1170 թ. և թաղվեց Հաղբատում.—Արձ. Շիրակ 23, Աբրտ. 1870, 271, Սարգիսեան, Տեղագր. 153, Դաւիթաթ. Բ. 362—3, Արցախ 196, 204, Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 21, 25, Բժշկեան, Ճանապ. ի Լեհ. 77. Ազգագր. հանդ. Գ. 285, է. 420:

— 4. Կիրիլիկ Դ. որդի Աղսարթանի. իշխան Մածնաբերդի.

զահակալեց 1232 թ. Թաթարները գրավեցին Մածնարեբոզը՝ րա-
Հայաս. 392. կենդանի է դեռ 1245 թ. (Արմ. Երզնկեանց, Հնաե-
տեղագր. 18). ուխտի գնաց Թորանաշատի վանքը 1246 թ.—Կիր.
73, Խա.—սեռ. Կիւրքիկե՝ Կիր. 73.—Մովսէսեան, Լոռիի թգ. 71
Տեղեմ. ԱրմՅանի, 1940, № 4, էջ 175:

— 5. Կիւրքիկ, մերձավոր Շարափշահի, որդւոյ Ապրետտի,
որ կայվածներ է նվիրել Բագնայրին 1234 թ. —Արմ. Շիրակ 118,
Սարգիսեան, Տեղագր. 125:

— 6. Կորիկի կորապաղատ. այս անունով կա մի դրամ
(3 օրինակ). թվականն անհայտ. հավանաբար Տայոց կերտառա-
դաաներից մեկինն է. բնդարձակ տես Մովսէսեան, Լոռի. Թգ.
88—93:

*ԿԻՒՐԻՈՆ, ար. <հուն. Κύριος, օր անունից. որ նուանդն
արական է և նշանակում է բուն «տեր». սրանից է նաև վրա-
Կիւրիոնը: Երեք անգամ հիշատակված է ԺԴ դարում:

— 1. Կիւրիոն (Կիւրոն կամ Կերիոն), որդի Վարդան քահա-
նայի և աղակերտ Յովհաննէս վարդապետի. որդի. օրինակե-
Շնորհալու Մեկնութիւն Բարձրագուցէջի. ինչպես նաև Ն. Լաճա-
րոնացու և Վարդան վարդապետի զանազան գործերը, 1311 թ.
—Ձեռ. Կարին. 167, Ակիւնեան, Կիւրիոն կթղ. 265—6:

— 2. Կիւրիոն, որդի. օրինակել է Աւետարանը Գլաձորում՝
1321 թ.—Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի 19:

— 3. Կիրիոն բարունապետ, առաջնորդ Նոսովանից 1329
թ.—Սիսական 203 ա:

*ԿԻՒՐԻՈՍ, ար. ունի երկու տարբեր ծագում. 1. հպրս. Κύριος
անվան հունական Κερος տառադարձությունն է: Այս անվան
ստուգաբանությունը հայտնի չէ. բայց պարսիկները մեկնում են
իրը «արև» (Bartholomae, Altir. Wört. 474): Այս անունով հայա-
նի են հին Գարսից Աքեմենեան հարստության հիմնադիր Կիւրոս
Ա մեծն (Ն. Ք. Դ դար) և Կիւրոս Բ կրտսեր, որդի Դարեհ Բ-ի
(Ն. Ք. 401 թ): Մյուսները տես Justi 168:—2. հուն. Κύριος
արական անունից (տես նախորդը Կիւրիոն), որ ծագում է χύριος
«տեր» բառից: Հմտ. Կիւրոս եպիսկոպոս Ալեքսանդրիոյ 631—641
թ., Կիւրոս եպիսկոպոս Կոստանդնուպոլսի 704—711 թ. ևն:

— 1. Կիրոս Արծրունի, հաջորդ Շահակի (Ն. Ք. Բ դար):
Գարթեաց Մեծն Արշակ Թագավորի օգնականն էր. իր քաջու-
թյան համար Վաղարշակը բերեց նրան իր հետ Հայաստան և

նախարար կարգեց:— Արծր. Ա. 4 (Արծրունու կեղծիքն է և
պատկանում է վերի № 1 ստուգաբանության):

— 2. Կիրոս, նշանավոր վարդապետ, հմուտ հին և նոր
Կտակարանի, ընկեր Գէորգ Մեղրիկի. մեռավ 1127 թ. և Թաղ-
վեց Դրազարկ վանքում.—Ուռն. 366 (պատկանում է վերի № 2
ստուգաբանության):—Ըստ Չամչ. Գ. 16 և Աղբապ. 1348 նույն
է Կիրակոս Դրազարկցի, № 17:

Կիօղիմ տես Գուրտոն № 3:

*ԿԼԷՈՊԱՏՐՍ, իգ <հուն. Κλεοπάτρα անունից, որ բուն
նշանակում է «հորը փառքը» (κλεός «փառք, հռչակ» + πατήρ, πα-
τρός «հայր, հոր» բառերից): Մեր մեջ գործածված չէ. հայտնի են
այս անունով 1) Կղեպատրա, դուստր Մեծն Միհրդատի (Ն. Ք. 63)
Թագավորի Գոնուացոց և կին Մեծն Տիգրանի (Ն. Ք. 95—55),
Թագունի Հայոց. Գրգշ. Քնն. պատմ. Բ. 132, Լէօ, Հայոց պատմ.
Ա. 394.—2) Հունաց Սօրիկ հայազգի կայսեր մի աղջիկը, որ իր
Անաստասիա և Թէոկտիստէ քույրերի և Կոստանդինա մոր հետ
բանտարկվեց վանքում (605 թ):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք,
Ա. 305:

ԿԼԻԵՆԷՍ, ար. ծագումն անհայտ.

— Κλειενης արշակունի, որ իր եղբայր Արտաւանի հետ
գնաց Բիւզանդիոն՝ Լևոն Ա կայսեր ժամանակ (471 թ):—Չամչ.
Բ. 148 (կոչում է Դազրիկ), Justi 165 ա. ավելին տես Արտաւան
№ 6:

+ԿԼՈՐ, իգ ? <հյ. կլոր «գնալիկ» բառից. իբր և անձնանուն
հիշատակված է ԺԶ դարում մի անգամ (Տաշեան՝ Յուց. 285
Կլոր ձևով): Սրա փաղաքշականն էլ կա Կլորիկ ձևով, որ սա-
կայն արական է, հիշված 1785 թ. (Ձեռ. Վասպ. 264):

*ԿԼԱՒԻՒՐՈՍ, ար. <հուն. Κλαύδιος անունից, որ փոխառյալ
է լատ. Claudius-ից. նույնից են նաև լատ. Claudianus> հուն. Κλαυ-
διανός (ար. անուն), Claudia > հուն. Κλαυδία (իգ.): Այս անուն-
ներով հայտնի են Կլաւդիոս կայսր Հռոմայեցոց և զանազան
այր և կին նահատակներ: Բոլորն էլ ծագում են լատ. claudus
«կաղ» բառից: Թեև Կլաւդիոս (ինչպես նաև մյուս ձևերը) ան-
գործածական են մեր մեջ, բայց իբր ար. անվան օրինակ հիշ-
ված է Միւն. քեր. 219:

*ԿԼԵՄԷՍ, ար. <լատ. Clemens անունից (>Փրանս. Clé-
ment, գերմ. Clemens, անգլ. Clement, Clem, ռուս. КЛЕМЕНТ,
Клементий), որ ծագում է լատ. clemens «քաղցր, հեղ, հանդարտ,

ողորմած» բառից: Այս անունով կա 14 սլապ, որոնցից հնագույնն է Ս. Կղեմէս 91—100 թ.: Այս անունով հիշատակված է մի հայ սպարապետ եգիպտոսի (տես տակը), և թիև ուրիշ անգամ չկա, բայց մտել է կաթողիկ հայոց մեջ. ինչ. Հ. Կղեմեո Սիպիլեան՝ դրամագետ, Մխիթարեան Վիեննայի:

— Կղեմես, հայ սպարապետ եգիպտոսի, հավատքը փոխելով կոչվեց էլմէլիբ—էլ-Աֆդալ կամ էմիրէն: Երբ Քաշակիրները տիրեցին Երուսաղէմին (1099), սա՛ 200,000 զորքով վազեց նրանց դեմ Ասկալոն, բայց մեծ կոտորածով հալածվեց եգիպտոս: Իտալացի վեժ բանաստեղծ Tasso իր դյուցազնիբոյության մեջ (Ժէ, 32) գովում է նրա քաջութիւնն ու հանճարը: Պատմում է նաև, որ երբ էմիրէն տեսավ իր բանակի կոտորածը, հարձակվեց Քաշակրաց զորավար Գոգֆրուայի վրա, վիրավորեց նրա ձախ ձեռքը, բայց և ինքն էլ նրա աջ ձեռքից զարնված՝ մեռավ: Իայց սա բանաստեղծական գյուտ է: Պատմութիւնն ասում է, թե երբ էմիրէն Ասկալոնում տեսավ իր բանակի բեկորները և քրիստոնյաների հաղթական դրոշները, լալով գոչեց. «Այսպես ուրեմն մեծ է եղել Քաշայլի դրութիւնը քան Մահմեդի»: Էմիրէն թողեց Ասկալոնը և դարձավ եգիպտոս:—Ալիշան, Շնորհ: 170:

ԿՃՊՈՆ, սեռն ու ծագումը անհայտ. մի անգամ հիշատակված է 1581 թ.—(Թորոս աղբ. Բ. 430):

ԿՃղակ տես Խնդակ:

* ԿՆԵԱՉ, ար. < ուու. КНЯЗЬ «իշխան» բառից. իբրև անձնանուն գործածական էր Կովկասում. այժմ խափանվել է:

* ԿՈՉՄԱՍ, ար. < հուն. Κοσμάς անունից (որ է լտ. Cosmus, Ֆրանս. Cosme, Côme, գերմ. Cosmus, անգլ. Cosmus, Cosmo, ուու. Косма, Кузьма). ծագում է հուն. κόσμος «կարգ, կանոն, զարգ» բառից: Նշանավոր են այս անունով Կոզմաս և Դամիանոս անարժաթ բժիշկ եղբայրները, որոնք նահատակվեցին Դիոկլետիանոս կայսեր ժամանակ (չուրջ 287 թ.): Գործածված է մեք մեջ Կոզմա, Կոզմոս և Կոզմ ձևերով և անցյալ դարում գործածական էր Կոզմոս ձևով:

— 1. Կոզմոս, վաներեց Ուրգայ, մի խումբ ուրիշ կրոնավորների հետ ստորագրում է այն ձեռնարկին, որ ներկայացրին Աբբահամ կաթողիկոսին, խոստանալով հավատարիմ մնալ հայ եկեղեցու գավանանքին, «607 թ.»—Գիրք թղ. խ.—որ և Կոզմ՝ Ուխտ. Բ. լէ (կրկին ձևերը ծագում են ուղ. Կոզմաս, սեռ. Կոզմայ հոլովումից):

— 2. Կոզմա, գրիչ. օրինակել է Աւետարանը՝ Կիլիկեան շրջանում (Թվականն անհայտ).—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1924, 520:

— 3. Կոզմա, գրիչ. Թորոս երաժշտի պատվերով Քարբերդում գրեց մի Աւետարան, 1205 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 400:

— 4. Կոզմա, գրիչ. օրինակեց Աւետարանը՝ Ռապանի առաջնորդ Կոստանդին եպիսկոպոսի համար, նախ քան 1269 թ.—Ձեռ. Կես. ամած. 46 ա:

— 5. Կոզմոս, գրիչ և ծաղկող, ուսուցիչ ծաղկարարութեան, 1662 թ.—Ձեռ. Դաղեան, Ա. 69 բ:

— 6. Կոզմոյ Նորաշինկեցի, գրիչ. օրինակել է Յայսմաուրքը 1668 թ. (Սմբատեանց, Երնջակ 127) և մի Աւետարան 1678 թ. (Ձեռ. Նոր-Բայազ. 2 բ):

ԿՈԿՈՆ, ար. < հյ. կոկոն բառից: Մի անգամ հիշատակված է՝

— Կոկոն, հորեղբայր Կիրակոսի, որ էր առաջնորդ Արցախի Պօղոս-Պետրոս վանքի, 997 թ.—Արձ. Արցախ 91, Ազգագր. հանդ. Բ, էջ 8, Բարախանեան, Ուխտ. յիշ. 5:

Կոկչայ տես Դոկչա:

ԿՈՂԱԶԱՏ, ար. ծագումն անհայտ Մի անգամ ունինք՝

— Կոկազատ, տեր Սիւնեաց (թվականը անհայտ).—հիշատակված է Սիսիանի Ղարաքիլիսայի եկեղեցու կաթողիկէում գտնված երեք անդրիններից մեկի շուրջը (Ազգագր. հանդ. Գ. 188):

ԿՈՂԹԵԱԿ, ար. ծագումն անհայտ: Մի անգամ ունինք՝

— Կոկթեակ, իշխան Ուրծայ, հայր ուրացյալ Ղարազներսեսի (ե դար).—սեռ. Կոկթեայ՝ Փարպ. կէ:

ԿՈՂԺԻԿ, ար. անշուշտ մականուն և ոչ թե անուն: Այս անունով ունինք Ոսկեփորիկում մի Պատմութիւն, որի սկիզբն է «Պատմութիւն Կոճիկ վարդապետին: Եւ յիշին ի պատարագին: Պատմեմ ձեզ միւս այլ սքանչելիս որ եղև ի սուրբ վարդապետէն և առն Աստուծոյ...» (Ձեռ. Վենետ. Բ. 926): Թվականը անհայտ է:

ԿՈՄԱՆՈՍ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշատակված է էջմ. Գե. Ն. 130 ձեռագրում (Ժէ: դարից).—չկարգալ Ռոմանոս:

* ԿՈՄԻՏԱՍ, ար. < հուն. Κομνητός կամ Κομνός անունից (որ և Κομίνης). բուն նշանակում է «երկար մազերով, գիսավոր. մազոտ, թավ»: Այս անունով հայտնի է օրինակ՝ մի հուլին բանաստեղծ: Գրված է նաև Կուլմիտա: Հնում քիչ է գործածված, ինչպես և այժմ. կրճատ ձևն է Կովիկ (Հիւբ. 336):

— 1. Կոմիտաս Ազցեցի, կաթողիկոս Հայոց «615—628 թ»։ Արագածոտն գավառի Ազցք գյուղիցն էր. կարգվեց կաթուղկոս Մամիկոնէից (Տարօնոյ) և վանահայր Գլախայ վանից, իբր հաջորդ Աթանասի։ Այս միջոցին Աբրահամ կաթուղիկոսի կողմից ուղարկվեց Վրաց Կիւրթոն կաթուղիկոսի մոտ՝ միութեան խնդրով (Մամիկ. ա)։ Այս անհաջող փորձից հետո, Մատթէոս Ամատունեաց կաթուղկոսի հետ ուղարկվեց Պարսկաստան, Տիգրոնի արքունիքը, ուր Պարսից Խոսրով թագավորը՝ իր զանազան քրիստոնյա հպատակների դավանաբանական վեճերին վերջ տալու համար, Մաքսոս Բագրատունի մարզպանի հսկողութեամբ՝ կրօնական ժողով էր գումարել «615 թ»։ Ժողովին մասնակցում էին բացի հիշյալ երկու կաթուղկոսներից, Գարբիէլ բժշկապետ Խոսրով թագավորի, Վրաց և Աղվանից կաթուղիկոսները?, Երուսաղէմի Զաքարիա պատրիարքը, քաղկեդոնականներ և ասորի միաբնակ եկեղեցականներ։ Կոմիտասը ներկայացրեց ժողովին հայ եկեղեցու դավանութեանը, որ քննվելով և համեմատվելով երեք տիեզերական ժողովների և Քաղկեդոնի դավանութեան հետ, հաստատվեց իբրև ուղղափառ։ Սրա վրա Խոսրովը հրովարտակ հանեց և հրամայեց որ իր տերութեան բոլոր քրիստոնյա հպատակները Հայոց դավանանքն ընդունին։ Այսպեսով հայ եկեղեցու դիրքը մեծացավ ու զորացավ։ Կոմիտասը ընտրվեց կաթուղիկոս՝ իբր հաջորդ Աբրահամի և Հայաստան դառնալով՝ ձեռնարկեց եկեղեցիների շինութեան և բարեկարգութեան։ Նշանավոր է Հոփսիմէի տաճարը, որ հիմնովին վերաշինեց «618 թ»։ Իր օրով Ասորեստանի կաթուղկոսները Դուրն եկան և կրօնական հպատակութեան հայտնեցին (հրտր. Սամ. անեց. էջ 290)։ Իր օգնութեանը խնդրեց Երուսաղէմի Մողեստոս կաթուղկոսը։ Իր ձեռքով ձեռնադրվեց Աղվանից Ուխտանէս կաթողիկոսը։ Գրական գործերն են՝ Անձինք նուիրեալք (Հոփսիմեանց շարականը), Կնիք հաւատոյ, Հարցումն Կոմիտասայ և պատասխանի պատրիարքին Ասորոց, Պատասխանի Մողեստոսի թղթոյն (հրտր. Սեբ. գլ. լր. էջ 86—88), Հարցումն Պիլատոսի Գոստանդնուպոլսի հայրապետի և Կոմիտասու Հայոց կաթողիկոսի (Թորոս աղբ. Բ. 395), Սկիզբն հաւատոյ, զորասացեալ է Տ. Կոմիտասայ հայոց կաթողիկոսի (տես Ձեռ. Վեներտ. Բ. 1143—4)։ Իր խնդրով է գրված Պատմութիւն ժողովոյն Եփեսոսի (այս մասին տես Աբրահամ Ռ 5)։ —Արձ. Շողակաթ, էջ 72=Արրտ. 1898, 442. Սեբ. լա, լի, լը, խդ. Գիրք թղ. ծգ, ծէ. Կնիք հաւ. 3. Եզն. եր. 268. Յհ. կթղ. ժէ. Մամիկ. ա. Անան.

ապստ. 137 բ. Վրդ. լր. Ասող. Բ. բ, գ. Շար. (սկզբի ցանկում հիշված իբր հեղինակ). Մխ. անեց. գ, իդ. Օրբ. իէ, ծա, հա. Կիր. 30. Միխ. աս. իթ (=իլ). Մխ. այրիվ. 21, 65. Սամ. անեց. 79. Քհնպ. 271. Յհ. կթղ. հյր. 275. Տաթև. հարց. 637. Սիմ. ապար. 105 (կոչում է Կոմիտաս Տարօնեցի, ըստ սրում Տարօնի կաթուղկոս էր), 106, 108. Առաք. պտմ. 479. Դրնդ. 514.—Կոմիտաս՝ Գիրք թղ. դա.—սեռ. Կոմիտասու՝ Գիրք թղ. ծգ.—Կոմիտասայ՝ Սեբ. լր. Մամիկ. ա.—Կոմիտասայ՝ Սեբ. լա. Յհ. կթղ. ժէ. Գիրք թղ. դա. Օրբ. ծա. Կիր. 31. Վրդ. լր. Փիլոթ. 9. Եզն. եր. 268.—բց. ի Կոմիտասայ՝ Անան. ապստ. 137 բ.—գրծ. Կոմիտասու՝ Սեբ. լը.—Տաշեան, Տուց. 1103 ա. Զարբ. շին դպր. 423—5. Վրաց աղբ. Ա. 37, 38, 78.—Կոմիտաս կաթուղիկոսի գրական գործերի վրա խոսում է Արեղեան, Հայոց հին գր. պտմ. Ա. 362—8. առանձնապես գոգում է «Անձինք նուիրեալք» շարականը, որ հայ գրականութեան մեջ հնագույն բանաստեղծական երկն է (նույն իսկ մի քանի տարով ավելի հին քան Դաւթակ երգչի տաղը) և ի վեր է հանում նրա գեղարվեստական մեծ արժանիքը։ Իր կարծիքով «Կնիք հաւատոյ» ժողովածուն պատկանում է Յովհան Մայրավանեցուն և հատկապես նրա «Հաւատարմատ» կամ «Արմատ հաւատոյ» կոչված գործն է։

— 2. Կոմիտաս քահանա Քէօմիւրճեան, ծնվել է Պոլիս 1656 թ. Երեմիա չէլէպի Քէօմիւրճեանի կրտսեր եղբայրն է. նորադարձ կաթողիկ հայ. համարվելով Աւետիք պատրիարքին փախցնող դավաճաններից մեկը, կախաղանի դատապարտվեց։ Ազատվելու համար Տաճիկները առաջարկեցին ընդունել մահմեդական կրօնը և երբ նա մերժեց, կախաղանի պատիժը գործադրեցին «1707 թ»։ Կաթողիկ հայերը համարում են նրան նահատակ և ամեն տարի տոնում նրա մահվան տարեդարձը։ Այնպես որ Հոռոմի Պիոս ԺԱ պապը նրան սրբերի կարգը անցկացրեց մեծ հանդեսով, որ տեղի ունեցավ Հոռոմի Ս. Պետրոս եկեղեցում 1929 թ. հունիս։ Այս առթիվ հրատարակվեցին զանազան գրքեր, որոնցից հիշելու արժանի են համարում Նազլեան արքեպիս րանախոսութեանը (Պէյրութ 1929 հունիս 23, որ տպվեց Վենետիկում 1930 թ.) և երկրորդ՝ Առաքել Մարուխանի «Յարգանք հայ նահատակին», Վիեննա 1930 (արտատպ. ՀԱ-ից 1929 թ)։—Կոմիտաս քահանան ունի տաղեր, Պատմութիւն Աւետիք պատրիարքի (Հայապ. 134), Գործք Առաքելոցը վերածել է ոտանավորի (տպ. 1704).—տես և Տաշեան, Տուց. 1109 ա։

— 3. Կամիտա Պիլէզիկեան, որդի Պերայի Սատէթի, նոր նահատակ. ծնվել է Պոլսում, հավատքը չուրանարով, կախաղան է բարձրացել 1742 թ. շիրիմը գտնվում է մինչև այժմ, Պոլսում, Պերայի գերեզմանատնում.—Քորգոմեան, REA 4, 218 (ուր կա նաև նրա դամբանի նկարը), Ազգապ. 3001 (կոչում է Պիլէզիկեցի. արդյոք փոխանակ Պիլէզիկեանի):

*ԿՈՄՍ, ար. < Կյ. կամս բառից, որ սակայն ինքն էլ փոխառյալ է ասոր. ܩܘܡܝܢ qōms կամ հուն. κόμης «բղջիան, կոմս» բառից:

— 1. Կոմս Մամիկոնեան, եղբայր Մանուէլ սպարապետի.— Բուզ. Ե. լէ (այս գլխի առաջին օրինակում բոլոր ձեռագրերն էլ ունին Կոմ. սակայն մյուս բոլոր տեղերը Կոմս).—գրծ. Կոմսիւ՝ Բուզ. Ե. լէ (Ազգապ. 240 ըստ Մեսր. եր. 67, 68, 119, 120 գնում է Կոմ, որ համարում է Մամիկոն անվան կրճատ ձևը: Այս մասին տես նաև Մատիկեան, Անանուն, էջ 54):

— 2. Կոմս, հայր Սամուէլի, հայ Թագավորի Բուլզարիոյ (Ժ դար). իր եղբոր հետ միասին կոչվում էին Կոմսաձագ, որից հանում եմ Կոմս անունը (տես Սամուէլ):

— 3. Կոմս, Կաֆացի հայ վաճառական, որ ձենովացիներից գնեց մի հող Պոլսի Դալաթիա (=Թրք. Qalata < իտալ. calata «զգառիվայր, վայրէջք») Թաղում, 1436 թ. այս հողի վրա կառուցվեց ապա Հայոց Ս. Լուսավորիչ մեծ եկեղեցին.—Արձ. նույն եկեղեցու, որ հրատարակված է Նոտարք 106 և ՀԱ 1903, 343: Թվականի մասին տես վերը նսայի № 29 և Թէոդորոս № 44:

+ԿՈՅՍ, ար. Կյ. կոյս բառից. մի անգամ գտնում եմ հիշատակված 1615 թ. (Ձեռ. Դաղեան, Բ. 47 ա):

ԿՈՆԱԿ, ար. < ծագումն անհայտ: (Մ. Թումանեան, ՀՊ 1911, 526 կարծում է թե Մամիկ և Կոնակ անուն չեն, այլ չին. ման-գաւն տիտղոսը, որ նշանակում է «Մանաց իշխան». սրանից առաջացել է Մամգուն, որ է Մամ(իկ) և Կոն(ակ):

— Կոնակ, նախարար չինացի, որդի Կառնամի. իր Մամիկոն անուն եղբոր հետ փախավ Հայաստան՝ Մեծն Խոսրովի ժամանակ: Սրանցից սերվեց Մամիկոնեան տոհմը.—Սեբ. գ (էջ 12). Վրդն. աշխ. 522. Սիմ. ապար. 29.—Կոմ՝ Մեսր. եր. 121.—բց. ի Կոնակոյ՝ Սեբ. գ (էջ 13).—Սա է որ հիշվում է իբր Կոնակ սպարապետ Մեծն Խոսրովի, որ պատերազմելով Հոռոմայեցոց դեմ հաղթեց և՛ սպանեց Կարոս կայսեր.—Սեբ. գ. (էջ 14).—Կոնակ՝ Սամ. անեց. 62.—սեռ. Կոնակայ՝ Սամ. անեց

62: (Նկատելի է որ Մամիկոնեանները ափսիս հետո են քան Մեծն Խոսրով՝ ըստ Խորենացու): Կոնակի մասին տես Գրգռ. Բնն. պատմ. Գ. 319.—Պոր. Բ. հթ հիշում է Կոնակը, բայց ափսիսի ձևով, որ չի իմացվում թէ ով է: Ըստ Չամչ. Ա. 371 Արտաշիր Սասանեանը կարգել է նրան իր բանակի գորավար և հաղթել Հոռոմայեցոց: Նրա մասին տես նա՛հ Այրարատ 374, 376, Հայապ. 68, Տաշեան, Ապսթ. 124:

ԿՈՆԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշատակված է 1552 թ. (Ալպոյանեան, Պատմ. հայ Գեռ. Բ. 1853) և մի անգամ էլ 1561 թ. (Ձեռ. Կես. ածած. 51 ա): Երկուսը նույն չէն: ԿՈՆԴԵՐ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ հիշված է՝ — Կոնգիր դարբին, մի տուն է նվիրել Խժկոսից վանքին 1213 թ. —Արձ. Այրարատ 113:

ԿՈՇԻԿ, ար. (անձն է). պահված է սեռ. Կոշկայ ձևով. ըստ Վրդն. աշխ. 507 Արագածոտն գավառում կա «Կոշկայ վանքն, ուր կա գերեզմանն Պետրոս ականատես վարդապետին և Կոշկայ»:

— Կոշիկ, ար. թե իգ. իբրև անձնանուն հիշատակված է 1602 թ. (Ձեռ. Սեբ. ՀԱ 1924, 331 Կոշիկ ձևով, որ Թորոս աղբ. Ա. 184 գրում է Կոշիկ (իսկ Նաթանեան, Տեղեկ. Սեբաստ. 85 դժբախտարար այս մի բառը հապավել է):

— Կոշիկ, իբր մականուն տես Կոստանդին № 23: *ԿՈՊԵՌՆԻԿ, ար. Լեհացի աստղաբաշխ Երկրա Տօբեմ: ի (1473—1543) ազգանունից! Նա էր որ գտավ մոլորակների շարժման օրենքները: Այս ազգանունը իբրև անուն պործածական էր Պոլսում, անցյալ դարում:

ԿՈՌՆԱԿ, ար. < ըստ իս Կյ. կորնե բառի գրվականն է. հմմտ. կորնակ «բորենու փոքր ձագ» Վրք. Կց. Բ. 433 (չունի նշի). այս գրչութունը թեև կա (տես վերը Կոնակ անվան տակ), բայց հայերենի ձայնական օրենքով ափսիս լավ է կոնակ (թ դառնում է Գ-ի մոտ ոչ—Մագ. Թղ. ԺԹ դնում է Կոնակ և իբր մեկնութուն ավելացնում է «որ թեկն ամէր կոնակաւ և նահանջէր մարտուցեալս: Սրանից երևում է, որ մեկնում է կոնակ «թիկունք» բառով և թի այս ժողովրդական բառը գոյութուն ունեւր ԺԱ դարում:

— 1. Կոնակ, Թագավոր հայկազն, հաջորդեց Պանոյի ն. Բ. 630 թ. (ըստ Չամչ. Ա. 101).—Պոր. Ա. իր. Սամ. անեց. 46. Կղկնտ. Ա. Ժև (հրատ. Իմինի). Վրաց աղբ. Ա. 74.—Կոնակ՝ Յէ. կթղ. գ. Միս. այրիվ. 18, 51. Միս. անեց. գ. Կղկնտ. Ա. Ժև (հրատ.

Շահանգ.)—Կոսովեակ՝ Ուխտ. Ա. Իգ.—Կոյիմակ՝ Վրգ. 5.—Կրուճակ՝ Մին. համգ. 11:

— 2. Կոզճակ տես Կոճակ:

ԿՈՍԻ տես Կոստանդին:

*ԿՈՍՏԱՆԻՒԱ, Իգ. ծագումը տես հաջորդում:

— Կոստանդիա, որ է էլիսեմորա (գեղեցկանուն թագուհի), դուստրը Տրեդեքիկ Ա Արագոնացի թագավորի Սիկլիխոյ (1296—1337), Կիպրոսի Ենրիկոս թագավորի այրին էր, ամուսնացավ Կիլիկիոյ թագավոր Լեոն Ե-ի հետ՝ 1332 թ. և եղավ թագուհի Հայոց.— Չամչ. Գ. 333, 336, 390, REA 1, 250, Սիսուան 543 ր:

*ԿՈՍՏԱՆԻՆ, ար. < հուն. Κωνσταντινος անունից, որ իր անբթին փոխառյալ է՝ լատ. Constantinus անունից. այս էլ ծագում է լատ. constans եզրմացկան, ամուր, հաստատուն, տևական թառից (Հիւբշ. 336): Այս բառից են կազմվում նաև ուրիշ գանազան անուններ. ինչ. Constans, Constantis, Constantinus, Constantianus, Constantius, Constantina. Օրինակ՝ հայանք են Հունաց կայսրներից՝ Կոստանդիանոս Ա Մեծն, կայսր Հոովմայիցոց (306—337), որ քրիստոնեությունը պետական կրոն գարձրեց, Կոստանդին Բ 337—340, Կոստանդին Գ 641, Կոստանդին Գ 668—685, Կոստանդին Ե Կոպրոնիմոս 741—775, Կոստանդին Զ 780—797, Կոստանդին Է Պերփերոս 912—959, Կոստանդին Ը 924—946, Կոստանդին Թ 976—1028, Կոստանդին Ժ Մոնոմախոս 1042—1054, Կոստանդին ԺԱ Դուկաս 1059—1067, Կոստանդին ԺԲ 1067—1078, Կոստանդին ԺԿ Պալէոլոգ 1448—1453՝ վերջին կայսր Հունաց: Հայոց մեջ գործածության է մտել՝ սկսած ԺԱ դարից. սովորական ձևն է Կոստանդին. կրճատ՝ Կոստանդ, Կոստան (որից Կոստանեան կամ Կոստանդեան ազգանունը), այժմ էլ ուսական ձևով՝ Կոստիա, Կոստի: Գովական ձևն է Կոստիկ, որ տես առանձին: Այլ քրչնություններ տես տակը: Լատին ձև է Կոստանդ, Կոստանդ, ինչպես ունինք Կոստանց Կամարտիոս (կամ Խուճարտաշ), պարոն և տեր Սելևկիոյ, որ ներկա եղավ Լեոն Բ-ի թագադրության հանդեսին և ապա, նրա ձեռքով բանառակվեց. որդի Հեռի Սեբաստոսի (Սմբ. պտմ. 112, Սամ. անեց. ջար. 146, Սիսուան 285, 287, 447, 471 ևն): Շատ կրճատ ձևեր են արդյոք Կոսի 1661 թ. (Ձեռ. Վասպ. 920) կամ Կոս (անթմական մի խաչքարի վրա, Արցախ 254—5): Անսովոր ձև է Կոստանտի, որ հիշված է մի տապանագրում, 1512 թ. (Արցախ 67):

— 1. Կոստանդին եպիսկոպոս Մելիտինոյ Հայոց. ներկա է եղել Բաղկևզոնի ժողովին (451 թ).—Պարճեան 14:

— 2. Կոստանդին, անդրանիկ որդի Լեոն Ե Հայկազն կայսեր հունաց (813—820 թ). նախապես կոչվում էր Սմբատ և ծնված էր Լեոնի Թէոդոսիա կնոջից, որ Արշաւիր հայկազն պատրիկի աղջիկն էր: Երբ Լեոնը գահ բարձրացավ, իրեն մտատկար ունենալով Լեոն Խաւրացուն, գահակից ընտրելով իր Սըմբատ որդուն, նրա անունը փոխելով՝ դրավ Կոստանդին, որովհետև Լեոն Խաւրացու որդին էլ կոչվում էր Կոստանդին (813): Երբ Լեոնին սպանեցին (820 թ), Սմբատ-Կոստանդին որդուն էլ՝ մյուս երեք եղբայրների (Վասիլ, Գրիգոր, Թէոդոս) և իրենց մոր հետ Պրոտի կղզում մի վանքի մեջ փակեցին:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 180, 194, 334:

— 3. Կոստանդին Աղրիանուպոլսցի, որդի Մեղաիս Արշակունու, աղքատ մարդ էր. իր որդին է Վասիլ Ա կայսր հունաց, որ ծնվել էր 812 թ. արդեն շատոնց մեռած էր 851 թվին, երբ Վասիլը Աղրիանուպոլսից մեկնեց Կոստանդինուպոլիս:—Չամչ. Բ. 690, Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 202, 354:

— 4. Կոստանդին պատրիկ, երևելի հայ իշխան Բիզանդական պալատում, բարեկամ Վասիլ Ա կայսեր, 856 թ.—Չամչ. Բ. 693, Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 341:

— 5. Կոստանդին հայ. արքունի սպասավոր Միքայել կայսեր հունաց. ծածուկ սնուցանում և մխիթարում էր Իգնատիոս պատրիարքին, որին Փոտը գահադուրկ էր արել, բանտարկել և անոթի էր պահում (861 թ).—Չամչ. Բ. 680:

— 6. Կոստանդին, անդրանիկ որդի Վասիլ Ա հայ կայսեր հունաց. ծնվել էր Վասիլի Մարիամ անուն կնոջից. Վասիլը շատ էր սիրում իր այդ որդուն, որովհետև որովհետև շատ նման էր իրեն: (Ոմանք համարում են այս Կոստանդինին որդի Միքայել կայսեր. որովհետև ապորինի հարաբերություններ ուներ Վասիլի կնոջ հետ): 869 թվին, Վասիլը մանուկ Կոստանդինին գահակից հռչակեց. 880 թվին միասին արավեցին Կապադովկիա և մի քանի քաղաքներ պրավեցին. նույն տարին վաղամուտիկ եղավ 13 տարեկան հասակում (880 թ): Փոտ պատրիարքը Վասիլին մխիթարելու համար Կոստանդինին սրբերի կարգը դասեց: Շանթարարէն անունով մի խաբերա մի անգամ Կոստանդինին շատ նմանող մի ասպետ կանգնեցրեց անտառում, երբ Վասիլը որսի պիտի գար այնտեղ: Ասպետը սպիտակ ձիով, ոսկի զրահներով, վազեց

Վասիլի վրա, գրկեց, լացավ, համբուրեց և առանց մի բառ արտասանելու հեռացավ (882): Վասիլը համարելով այս հրաշք կած տեսիլ, նույն տեղում Ս. Կոստանդին անուշով մի եկեղեցի կառուցեց:—Չամչ. Բ. 697, Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 210, 352--5, 358:

— 7. Կոստանդին Լեկաբենոս, որդի Ռոմանոս Լեկաբենոսի՝ կայսեր հունաց, մայրն է Թէոդորա կայսրուհի, քույրն է Հեղինէ կայսրուհի՝ կին Կոստանդին է Պերփեռուժէնի: Երբ Ռոմանոս կայսր դարձավ, իրեն գահակից հրատարակեց իր որդի Քրիստափորին (921), ապա Ստեփան և Կոստանդին որդիներին (924) և նույն իսկ Քրիստափորի որդուն՝ Ռոմանոս անուշով թոռնիկին: Այդ միջոցին Կոստանդինը ամուսնացավ հայազգի Աղբիսոս Սպերացի պատրիկի Հեղինէ աղջկա հետ (941), բայց մի քանի օրից Հեղինէն մեռելով՝ Կոստանդինը ամուսնացավ Մամոսեան ընտանիքից Թէոֆանո անուն աղջկա հետ՝ 941 թ. (Չամչ. Բ. 817, 834, Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 484): Բայց այս երկու որդիները զավճանեցին իրենց հոր և նրան գահազուրկ անելով՝ Պրոտի կղզու վանքում կրոնավոր դարձրին (944): Նըրանք որոշեցին նաև ձերբակալել Կոստանդին Պերփեռուժէն կայսեր, բայց նա կանխեց զավազրությունը և երկուսին էլ փակեց Պրոտի վանքում (945): Կոստանդինին փոխադրեցին ապա Տենեդոս կղզին, հետո Սամոթրակէ, որտեղից փախչելու համար սպանեց իր նիկեոսա պահապանին, բայց ինքն էլ բռնվեց և սպանվեց (948 թ.):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք. Բ. 49, 83, 86-90, 481, 484-5, 469:

— 8. Կոստանդին Փոկաս, որդի Վարդ Փոկասի, եղբայր Լևոնի և Նիկեփորի. երբ ձերուհի Վարդ Փոկասը պատերազմում ծանր վիրավորվելով հրաժարվեց պաշտոնից (953 թ.), այս երեք որդիները նրա տեղն անցան: Կոստանդինը Սելևկիայի (Կիլիկիա) կառավարիչն էր. Կոստանդինը հաղթվեց արաբների Համտան զորավարից, գերի բռնվեց և հանձն չառնելով մահմեդական դառնալ, թույնով սպանվեց (954):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 135:

— 9. Կոստանդին է Պերփեռուժէն, կայսր հունաց 913—959 թ. Լևոն Զ Իմաստասէր կայսեր որդին էր. ծնվել է 905 թ. իր Զոյէ անուն կնոջից, որ Լևոնի չորրորդ կինն էր: Անշափահաս լինելով խնամակալ ունեցավ զանազան մարդիկ և հատկապես իր մորը՝ Զոյէին: Ամուսնացավ իր ծովակալ հայազգի Ռոմանոս

Լեկաբենոսի դստեր՝ գեղեցիկն Հեղինէի հետ (919 թ.): Շուտով այս Ռոմանոսը իրեն թագավոր հրատարակեց, Կոստանդինին թողնելով ապրել կայսր անվան տակ՝ առանձնական կյանքով: Իր ժամանակ տեղի ունեցան բազմաթիվ արշավանքներ. արեւելքից Արաբները, արևմուտքից Բուլղարները, Ռուսները, Հունագարացիք, Լոմպարտացիք և Հոնիքը շարունակ հարձակումներ էին գործում, որոնց հազիվ կարողացավ դիմադրել պետութայունը: Կոստանդինը հունաց ամենաթույլ կայսրը եղավ. նա ավելի գրչի մարդ էր քան զինքի: Թողել է բազմաթիվ աշխատութայուններ, որոնցից հիշելու արժանի են Վասիլ Ա կայսր կենսագրութայունը, Եղևիտյ պատկերի պատմութիւնը, կայսերական արարողութայանց ծիսարանը, ընտիր մի օրինագիրք, բժշկական ու երկրագործական երկեր, իր մեծ գրատան մեջ պահած ու կարդացած գրքերի լուսանկարները, և այս բոլորից ավելի արժեքավոր Բանակաթեմերի վրա մի գրվածք, ուր շատ տեղեկութայուններ կան շրջակա ազգերի վրա, երկու ընդարձակ զուտ էլ Հայոց Տարօն և Այրարատ զավառների մասին: Ենթադրվում է թե «Թէոփանէս շարայարիալ» կոչված անանուն հեղինակն էլ, որ այնքան մեծ գովեստներ է տալիս Պերփեռուժէնի մասին, հենց ինքը Կոստանդին Պերփեռուժէնն է: Մեռավ թունավորվելով իր որդի Ռոմանոս Բ-ի ձեռքով 959 թ.:—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Ա. 367 (ենթադրում է որ դիտեր նաև հայերեն), Բ. 5-30, 413-473:

— 10. Կոստանդին Եղբայր Վարդ Սկլերոսի, կինն է Սոփիա, որ Վարդ Փոկասի քույրն էր, նույնպես հայ: Երբ Ռուսները միացած Բուլղարներին, Հունագարացոց և Պեչենեկների հետ, 30,000 զորքով արշավեցին Աղբիսոսապոլսի վրա, Չաչիկ կայսրը ուղարկեց նրանց դեմ Վարդ Սկլերոսին: Կոստանդինը նրա հետն էր: Գործեց մեծամեծ քաջութայուններ: Ռուսները չարաչար պարտվեցին և ետ քաշվեցին (970 թ.): Տարիներ հետո, Վարդ Սկլերոսը ապստամբեց Յունաց Վասիլ Բ կայսեր դեմ. սա արձակեց Վարդ Փոկասին, որ աջսորումն էր և ուղարկեց Վարդ Սկլերոսի դեմ: Պատերազմներին մասնակցում էր նաև Կոստանդինը: Փոկասից հաղթվելով՝ Վարդը իր Կոստանդին եղբոր ուղարկեց Բաղդադի ամիրայի մոտ՝ նրանից օգնություն խնդրելու. բայց պատասխան չստանալով՝ անձնատուր եղավ կայսեր (976):—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ. 182, 187-191, 250-252:

- 11. Կոստանդին, ազգական Մակար Հայկազնի միասին ուխտի գնացին Երուսաղէմ, 1000 թ.—Չամչ. Բ. 859:
- 12. Կոստանդին Արծրունի, որդի Սենեքերիմ թագավորի Արծրունւոյ. հոր հետ գաղթեց Վասպուրականից Սեբաստիա՝ 1021 թ.—Վրդ. ժա. Ուռհ. 55. Սմբ. պտմ. 49. Անանուն ժմ. 16. Առաք. պտմ. 479.—Չարբ. Հին դպր. 384: (Ըստ Չամչ. Բ 915 արգեն մեռած էր 1037 թվին):
- 13. Կոստանդին Ը, կայսր Յունաց 1025—1028 թ. Ռոմանոս Բ կայսեր որդին և Վասիլ Բ կայսեր եղբայրն է. ծնվել է 959 թ. մեկ տարեկան էր, երբ հայրը նրան պահակից կայսր հայտարարեց. թագավորից իր եղբոր՝ Վասիլի հետ 976—1025 թ. որովհետև Վասիլը ամուսնացած չէր, ուստի երբ մեռավ՝ Կոստանդինը նրա տեղն անցավ: Զվարճութան, խնջուքների, երգի և որսի սիրահար՝ շատ անփառունակ կյանք ունեցավ: Հեղինէ թագուհուց ունեցել էր միայն երեք աղջիկ՝ Ելզոկիա, Զոյէ և Քէղզորա: Արու գավակ չունենալով, նրանով վերջացավ Հունաց Հայկական հարստութունը, որ սկսել էր Վասիլ Ա. Արշակունու փառավոր իշխանությամբ.—Տէր Սահակեան, Հայ կայսերք, Բ 323—333, 569—571:
- 14. Կոստանդին Ա, որդի Հաբէլի, եղբայր Հարպիկի՝ տեառն Արկնոյ. գերի բռնվեց և քառրվեց Պոլիս՝ 1051 թ.—Ուռհ. 110, 112, Չամչ. Բ. 952—3:
- 15. Կոստանդին Ա Ռուբինեան, որդի Ռուբէնի Ա. Ժառանգելով իր հոր փոքրիկ նորածին իշխանութունը, տիրեց Վահայ բերդին: Օգնեց ինչակիրներին, որոնց օգնության գնաց իր մարտիկներով՝ Անտիոքի ութամսյա պաշարման ժամանակ (1097—8): Ինչակիրներն էլ քաղաքը դրավելուց հետո, շատ նվերներ ուղարկեցին նրան քաղաքի ավարից, միանգամայն պարգևեցին նրան «մարկիդ» տիտղոսը (Բասամջեան, Լեոն լուս. 10): Իր մի աղջկան ամուսնացրել է խաչակիրներից Ժոսլէն իշխանի հետ, որ եղավ կոմս Եգեսիոյ (Սիսուան 47): Կոստանդինը զահակալել է 1095—1100 թ.:—Հեթ. ժմնկ. Վրդ. կե. Միխ. աս. Իա. Ուռհ. 257, 259, 269, 271. Սմբ. պտմ. 87, 88, 136. Վահր. ոտ. 193. Մխ. այրիվ. 19. Սամ. անեց. 116, 121, 135—6. Պտմ. կիլ. 204. Պտմ. ոտբ. 214. Պտմ. լմբ. 238. Դարդել 9, 10. Նկպտբ. 101. Միխ. համդ. 37.—սեռ. Կոստանդեայ՝ Կիր. 62, ա. Վրդ. կե, կէ, հգ, հբ. Ուռհ. 298, 316, 337, 400. Միխ. աս. Իե (=Իդ). Վահր. ոտ. 194. Սմբ. պտմ. 94. Սամ. անեց. 121, 128, 135. Պտմ. կիլ. 204:

- Պտմ. լմբ. 238. Նկպտբ. 101.—Կոստանդեի՝ Ուռհ. 270, 342.—Կոստանդի (սեռ.)՝ Ուռհ. 318.—Կոստանդեայ՝ Դբ. եր. 369.—Կոստանդեի՝ Սմբ. պտմ. 88, 89, 92. Միխ. համդ. 38.—Տես և Տաշեան, Յուց. 771, Հայապ. 343. Սիսուան 47, 239 (վերջինս Արծրունեաց արքայաբայով՝ Կոստանդին Ա-ի որդի Թորոս Ա-ի կողմից):
- 16. Կոստանդին Ուռհայեցի, դարձավ հունադավան և գործեց Հայոց դեմ՝ պախարակելով նրանց հավատքը (ՓԱ դար)։—Չամչ. Գ. 24:
- 17. Կոստանդին, տեր Կառկաոի. մասնակից եղավ Ուռհայի թորոս կիւրապագատի սպանության (1098 թ), բանաորկից Սամուատի բերդում և սպանվեց Պարտիներից 1107 թ. (ըստ Վրդ.) կամ 1117 թ. (ըստ Ուռհ.)—Ուռհ. 260—261, 338.—Կոստանդին՝ Վրդ. կէ.—սեռ. Կոստանդեայ՝ Ուռհ. 359:
- 18. Կոստանդին, որդի Թորոս Ա-ի (1129 թ). Թունավորմամբ սպանվեց դեռ իր հոր կենդանության ժամանակ: Հայրը նրա հիշատակին կանգնեցրեց մի Արծր. Անարզաբայի բերդի Զորավարաց եկեղեցում.—Վահր. ոտ. 196. Սամ. անեց. 128. Պտմ. կիլ. 204. Արծ. Սիսուան 239:
- 19. Կոստանդին, որդի Լեոն Ա-ի (1129—1141 թ). եղբայրները կռվելով նրա հետ՝ բռնեցին և աչքերը հանեցին.—Սմբ. պտմ. 93. Սամ. անեց. 129:
- 20. Կոստանդ (սեռ. Կոստանդի ձեռով), մի խաչքար է կանգնեցրել Մուշ, 1141 թ.—Սարգիսեան, Տեղագր. 233:
- 21. Կոստանդին, Կիրիկիոյ հայոց ազատներից, վիթխարի նակա: Երբ Հունաց Յովհաննէս Կոմնենոս կայսրը պաշարեց Վահկան և պահանջում էր անձնատուր լինել, սա բերդի վերելից հունարեն լեզվով հայնոյում ու նախատում էր կայսեր և մեծամարտի էր կանչում հունաց քաջերին: Վերջապես հույները ընտարեցին Եւստատիոս մակեդոնացի քաջ նակային, որ կայսրից հրաժարւած մտտեցավ և ձայն տվեց Կոստանդինին: Իսկ սա, ինչպես ասում է հույն պատմիչ Նիկետասը, «ինչպես ամպերից ցողացող փայլակը կամ ինչպես անտառի քաբայածը՝ վազեց իր մրցակից քաջարի նակա Եւստատիոսի վրա: Ուներ սպիտակ վահան, որի պոստին խաչ էր նկարված, ալ ձեռքում բռնած սուրը՝ շարունակ բաղիում էր Եւստատի վահանին, այնպես որ կայսրը հույսը կտրեց թե նա ողջ կդառնա: Մահը անխուսափելի էր: Զորքը քաջալիրում էր միշտ Եւստատիոսի «գնակ սպանիք» բայց նա թեև շարունակ բարձրացնում էր ձեռքը՝ բայց նորեք

ետ էր քաշում, առանց հարվածելու: Կարծես թե մի աներևույթ գորութիւն կարկում էր նրա բաղուկը: Վերջապես նորից բարձրացրեց սուրը և ուժգին թափով ջարդեց Կոստանդինի վահանը: Հիացմունքի աղաղակ բարձրացրին հույները: Իսկ Կոստանդինը՝ վահանից զրկված, արագ բարձրացավ բլուրը և բերդ մտավ: Կայսրը հարցրեց Նևտրատին, թե ինչո՞ւ ձեռքը բարձրացնում էր, բայց չէր խփում ոտիսին: Նա պատասխանեց թե մի հարվածով ուզում էր ջարդել թե վահանը և թե թշնամուն. բայց որովհետև նա վահանը հեռու էր բռնում, ուստի չէր հաջողվում: Նա վախեցավ զնալ Կոստանդինի հեռակից, թեև նա կիսազեն էր: Բերդը գրավելուց հետո, կայսրը Կոստանդինին շղթայի զարկավ, որպեսզի Պոլիս ուղարկի: Հաղիվ նավը ափից հեռացել էր, գիշերանց նա հարձակվեց պահապանների վրա, շատերին կոտորեց, շղթաները արձակել տվեց ու փախավ: Բայց դավաճանությամբ նորից բռնվեց և Պոլիս տարվեց «1141 թ»:
— Չամչ. Գ. 59, Սիսուուան 51 բ և 162:

— 22. Կոստանդին քահանա, սպասավոր Ն. Շնորհալու. նրա հանձնարարությամբ Գրիգոր գրիչը զնաց Հոռոմկայից Սկևոայ վանքը՝ արտագրելու համար Աւետարանը, որի օրինակը շնորհեց Ն. Լամբրոնացին, 1173 թ.—Սիսուուան 97, Չարբ. Հին դպր. 708, Թորոս աղբ. Բ. 442—3:

— 23. Կոստանդին, մականուն Կոշիկ, օգնական Գրիգոր գրիչի, որ օրինակեց մի Աւետարան 1173 թ. և մի ուրիշ Աւետարան էլ Գրիգոր Տղայ կաթողիկոսի համար, 1174 թ. Հոռոմկայում.—Թորոս աղբ. Ա. 118, Բ 444:

— 24. Կոստանդին, եպիսկոպոս Նէոկեսարիոյ. անդամ Հոռոմկայի ժողովի՝ «1179 թ».—Շնորհ. պտճ. 199. Տաշեան, Յուց. էջ 350:

— 25. Կոստանդին, եպիսկոպոս Ապամիոյ Ասորուց, մասնակցեց Հոռոմկայի ժողովին՝ «1179 թ».—Շնորհ. պտճ. 199. Տաշեան, Յուց. 350:

— 26. Կոստանդին, գրիչ և նկարիչ. Ներսէս Լամբրոնացու և նրա եղբայր Հեթում սեպստոսի հրամանով, Սկևոայ վանքի համար գրեւ ծաղկել և նկարազարդել է մի Աւետարան, 1193 թ. Ձեռագիրս պահվում է Վենետիկում և շրբը գեղարուեստական ամենակատար գործ՝ առաջինն է մեր աւետարաններուն մէջը՝ իր նկարների գեղեցկութունը «անգերազանցելի է»:
— Ձեռ. Վենետ. Ա. 538. Սիսուուան 98:

— 27. Կոստանդին, հայր, ստացող. Դուկասի հետ միասին՝ Ծաւփաննոս գրչին օրինակել տվին ընդարձակ մի Տօնական, Տիւրիկի նեղիկով գյուղում, 1194 թ.—Manus. bibl. nat. էջ 54, Ձեռ. Վենետ. Բ. 510:

— 28. Կոստանդին պարոն, տեր Լագուաւենոյ. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին, «1199 թ».—Սմբ. պտմ. էջ 112:

— 29. Կոստանդին պարոն, տեր Ճանճի բերդի. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին «1199 թ».—Սմբ. պտմ. էջ 111:

— 30. Կոստանդին պարոն, տեր Կոպիտառոյ. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին, «1199 թ».—Սմբ. պտմ. էջ 112:

— 31. Կոստանդին, արքեպիսկոպոս Անաւարզոյ և տեր Կաստազոնի. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին, «1199 թ».—Սմբ. պտմ. 110:

— 32. Կոստանդին եպիսկոպոս Փիլիպոսայ (տեղի անուն է). ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին, «1199 թ».—Սմբ. պտմ. 111.—Նույնը ըստ այլ ցուցակի կոչված է Գրիգոր (Սիսուուան 470):

— 33. Կոստանդին եպիսկոպոս Յոնանց. ներկա եղավ Լևոն Բ-ի թագադրության հանդեսին «1199 թ».—Սիսուուան 470:

— 34. Կոստանդին արեղա, առաջնորդ Ս. Սարգսի վանից (ԺԲ դար).—Manus. bibl. nat. էջ 54:

— 35. Կոստանդին քահանա, Սարգիս սարկավազին գրել տվեց մի Աւետարան, որ և ծաղկեց Հայրապետ քահանան 1200 թ.—Շոգակութ 198:

— 36. Կոստանդ վարդապետ, միաբան Ս. Գրիգոր վանից Դարանաղեաց զավառի, 1201 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 247):

— 37. Կոստանդ, որդի Վասուսի և եղբայր Ասուուածատուր Բաբերդու, որ գրել տվեց մի մեծ Տօնական, 1205 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 470:

— 38. Կոստանդին, որդի Վասակի, թոռն Սմբատի՝ տեառն Պապեոռնի, մորեղբորորդի Լևոն Բ-ի, որի մտերիմն էր: Երբ Լեւոնը լսեց իր կնոջ՝ Անտիքացի Զապլունի ամուսնական անհավատարմությունը և սկսեց շարաշար ծեծել նրան, այս Կոստանդինն էր որ վրա հասավ և ազատեց նրան մահից (1205 թ):
— Սմբ. պտմ. 116, Սիսուուան 508 բ:

- 39. Կոստանդին քահանա, ստացավ մի Աւետարան, 1207 թ.—Manus. brit. mus. 7 ր:
- 40. Կոստանդին, եղբայր Ստեփանոսի. միասին հիմնեցին Խորին անապատը (Կիլիկիա), ժԳ դարի սկիզբը.—Ձեռ. Վեներ. Բ. 234:
- 41. Կոստանդին առաջնորդ Տլուք զավառի Այգիկ անապատի, 1212 թ.—Տաթև 1927, 182:
- 42. Կոստանդին եպիսկոպոս, առաջնորդ ուխտին Այգեկի, 1212 թ.—Տաշեան, Ժող. Առակաց Վարդանայ, էջ 58-նույնը ունի Չարբ. Հին դպր. 745:
- 43. Կոստանդին քահանա. իր ազգական՝ Գրիգոր եպիսկոպոսի հետ՝ Հոռմկլայեցի Յովհաննէս սարկավազին զրել տվեց մի Աւետարան, 1214 թ.—Շահազիզ, Պատմ. պատկ. 120—1:
- 44. Կոստանդին քահանա Հոռմեանց, հայր Յովհաննէս քահանայի, որ նվերներ է արել Արջոյառիճին 1213 թ. և Բագնայրին 1215 թ.—Արձ. Շիրակ 122 և 121:
- 45. Կոստանդին, որդի Լամբրոնի Օշին իշխանի և հայր Յովհաննէս է Մեծաբարոյ («1203—1220 թ») կաթողիկոսի.—սեռ. Կոստանդեայ՝ Սմբ. պատմ. 115:
- 46. Կոստանդին, վանահայր Կալոսի Ս. Լուսավորիչ վանքի. Քաղէոս զրչին զրել տվեց մի փառավոր ճառընտիր 1224 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ 33—34, Չարբ. Քրգմ. 729:
- 47. Կոստանդին, տեր Լամբրոն բերդի. սրա խնդրանք Գրիգոր Սկևռացին (հիշված ժԳ դարի առաջին քառորդում) զրեց «ի խորհուրդ մեծի ուրբաթուն... ի բանն Եսայեայ, Տէր օ հաւատաց».—Ձեռ. Վենետ. Բ. 306—7: Նույն պիտի լինի № 51:
- 48. Կոստանդին Ուրհայեցի. զրիչ օրինակել էր Աւետարանը (նախ քան 1228 թ). այս օրինակից արտագրեց Գրիգորիս զրիչը՝ Սանդուլ անապատում 1228 թ. ստացող Գրիգոր վարդապետի համար.—Քորոս աղբ. Ա. 64: [Քերես սա է այն Կոստանդին Ուրհայեցին, որի մասին խոսում է Ն. Լամբրոնացին († 1198 թ). տես Տաշեան, Ցուց. 355]:
- 49. Կոստանդին երեց Կատենայեցի, հայր Պետրոս երեցի, որ Կատենայ ամրոցից փախավ Հոռմկլայ և այնտեղ իր և իր որդիների համար օրինակեց մի Աւետարան, 1238 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 351:
- 50. Կոստանդին (սեռ. Կոստանդեայ), որդի Պետրոս ե-

- րեցի և եղբայր Առաքելի. նախորդի թոռն է, հիշված 1248 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 351:
- 51. Կոստանդին Լամբրոնացի, որդի Հեթում Բ Սերաստոսի՝ իշխանին Լամբրոնի, եղբայր Օշին Գ-ի և եղբորորդի Ներսէս Լամբրոնացու. Կոստանդին թագավորանոր աներորդին էր և Օշին մարաշխատի հայրը. կինն է Ստեֆանէ. տեր Լամբրոնի: Կովեց Իկոնիոյ Սուլթանի հետ, բայց հաղթվեց և նրա ձեռքը գերի ընկավ: Լեոն Բ-ը ազատեց նրան փրկանքով (1217 թ): Մուղղեց Գրիգոր վրդ. Սկևռացուց՝ զրել Մեկնութիւն Եսայեայ և ի Ս. Զատիկն (Չարբ. Հին դպր. 781): Երբ մեռավ Յովհաննէս է Մեծաբարոյ կաթողիկոսը («1220 թ»), կազմվեց մի կուսակցութիւն, որ պահանջում էր ընտրել նույն Գրիգոր Սկևռացուն կաթողիկոս: Այս կուսակցութիւնն պարագլուխն էր Կոստանդինը (Սիսուան 100): Եղավ թագադիր և թագապահ իր քեռորդի Հեթում Ա թագավորի («1226 թ»). ապստամբեց նրա դեմ և 7 անգամ ճակատելուց հետո ընկճվեց և հպատակվեց: Հեթումը չվրստանելով սպանել տվեց («1250 թ»):—Կիր. լե. Միխ. սս. իը (=իէ). Ձեռ. օշ. 98 ա.—Կոստանդին՝ Միխ. սս. իը (=իէ).—սեռ. Կոստանդեայ՝ Ձեռ. օշ. 101 ա. Կիր. լե. Սմբ. պատմ. 122.—Կոստանդին՝ Կիր. լե.—տես և Տաշեան, Ցուց. 476—477, 607, ՀԱ 1898, 245—8, REA 6, 170, Սիսուան 84: Տես և № 47:
- 52. Կոստանդին, որդի Ստեփանոս քահանայի, մերձավոր Խաչատուր զրչի, որ Կիրակոս կրոնավորի համար օրինակեց Աւետարանը, 1252 թ.—Ձեռ. Սեբ.—ՀԱ 1925, 379:
- 53. Կոստանդին կրոնավոր քահանա, որդի Ներսէսի և վաղամեռիկ եղբայր Յովհաննէս զրչի, որ Կիլիկիայում, սիր Լեոնի համար օրինակեց Աւետարանը 1256 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 448:
- 54. Կոստանդին քահանա, զրիչ օրինակել է մի Աստուածաշունչ, 1258 թ.—Ձեռ. Կարին. 15:
- 55. Կոստանդին Սոմայցի, պալլ, մեռավ այն հաղթական պատերազմում, որ Հեթում Ա և Սմբատ Գունդուստապլ մղեցին Գարամանցիների դեմ, Մանիոնի բերդի առաջ, 1262 թ.—Սիսուան 294 ր:
- 56. Կոստանդին Ա Բարձրբերդցի, կաթողիկոս հայոց «1221—1267 թ». ծնվել է Բարձրբերդում, բայց կոչվում է նաև Մավոխանցի: Վահրամ անուն անձի որդին էր. իր ճյուղագրութիւնը տես Սիսուան 151: Նախապես Միխի վանահայրն էր. հաջորդեց Յովհաննէս է Մեծաբարոյ կաթողիկոսին: Ազնիվ և անշահասեր մարդ

էր: Բարեկամացավ Ասորոց պատրիարքի հետ, որի հետ միասին ուխտի գնաց Երուսաղէմ՝ 1238 թ: Գուժարեց Սահ երկրորդ եկեղեցական ժողովը «1243 թվին», ուր կանոններ յազակեցին աշխարհականների և եկեղեցականների բարոյականի բարձրացման համար: (Այս կանոնների բնագիրը հրատարակեց Պալճեան 267—72): Իր ժամանակ հունաց Գերմանոս Բ պատրիարքը (1222—1250) և Յովհաննէս Գ Դուկաս Վատածիս կայսրը (1222—1254) ուղեցին հայ եկեղեցին միացնել հույն եկեղեցու հետ: Կոստանդին կաթողիկոսը առաջինին պատասխանեց Քէոզորոս և Բարսեղ վանականների ձեռքով, իսկ երկրորդի մոտ ուղարկեց Յակոբ Կլայեցի վարդապետին, որ հունաց եկեղեցական ժողովում քաջությամբ պաշտպանեց հայոց դավանանքը: Նույնպիսի փորձ արին Անտիոքի լատին պատրիարքը և Հոովմի պապը, որ ուզաբեկեց Կոստանդինին խոյր, պալիուն և մատանի: Բայց Կոստանդինը չզիջեց և դիմադրեց Հոովմի ձգտումներին: Շատ էր սիրում ձեռագրեր օրինակել տալ: 1244 թ. Հոովմկայում Կիրակոս գրչին գրել տվեց մի գեղեցիկ Աւետարան, որ 1264 թվին նվիրեց Անդրիասեանց վանքին (Ձեռ. Վենետ. Ա. 651):—1249 թ. Հոովմկայութեան գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, Բարսեղ կրօնավորի ձեռքով Հոովմից բերված մագաղաթի վրա (Շահագիր, Պատմ. պատկ. 119):—1253 թ. Հոովմկայում, Յովհաննէս գրչին գրել տվեց մի ուրիշ Աւետարան, որի մեջ կա նաև իր ձեռքով գրված մի հիշատակութիւն (Շոգակաթ 200, Թորոս աղբ. Բ. 360) և որ նվիրեց Փոսի վանքի միաբանութեան:—1256 թ. իր անձնական գործածութեան համար, Հոովմկայում, Թորոս Ռոսլին գրչին գրել տվեց մի չքնաղ Աւետարան (Ձեռ. Հալէպի, Բ. 138—140):—1260 թ. նույն Թորոս Ռոսլինին Հոովմկայում գրել տվեց մի սքանչելի Աւետարան, որ այժմ գտնվում է Երուսաղէմում (Շոգակաթ 200):—1268 թ. նույնպես Թորոս Ռոսլին գրչին մի գեղեցիկ Աւետարան, իր եղբորորդի Թորոս քահանայի համար (Թորոս աղբ. Ա. 324—7):—Յովսէփեան, անխոնջ խուզարկուն հայերեն ձեռագրաց, Նիւթեր և ուս. Բ. 5—44 ուսումնասիրում է Կոստանդին կաթողիկոսի հրամանով գրված բոլոր ձեռագրերը, որոնց թիվն է առնվազն 14: Նա գտնեց և խոսում աջն հոգատար գերի մասին, որով քաջալերում էր գրիչներին ու նկարիչներին:—Նվիրատու է եղել Յովհաննավանքին 1243 թ. (Ձբր. պատմ. Գ. 17, Այրրատ. 169, Բժշկեան, Ճանապ. Ի Լեհ. 71), Խորանաշատի վանքին, ինչպես գրված է իր արձանագրութեան մեջ

1246 թ. (Տեղեկ. Արմֆանի 1940, № 4, էջ 177), Տիրամայր վանքին 1246 թ. (Արցախ 192):—Իր գործերն են՝ Թուղթ առ Հեթում ընդդէմ Լատինաց, Թուղթ առ Գրեգոր Ք պապ, Թուղթ շրջաբերական, Սահմանք կանոնականք, Յաղագս պէսպէս կրից բնութեան (Ձեռ. Վենետ. Բ. 840 և 864), Իր խնդրանք է գրել Վարդան վրդ. Երաւանութիւն հաւատոյ (Թորոս աղբ. Բ. 395): Իր հրամանով է թարգմանվել Միխայէլ Ասորու ժամանակագրութիւնը՝ 1248 թ. որի համար ասվում է նրա հայրապետութեան 25-րդ տարին, որ եթե հանենք 1248-ից, գահակալութեան թիվը կլինի 1243 թ! ուստի առաջարկում եմ 25=ԻՆ կարգալ 27=ԻԵ, որով կստացվի ճշտիվ 1221 թ.:—Մխ. անեց. դ. Օրբ. կդ, կէ, հա. Կիր. կստացվի ճշտիվ 1221 թ.:—Մխ. անեց. դ. Օրբ. կդ, կէ, հա. Կիր. է, լթ, խա, խը, ծբ, ծգ. Միխ. աս. 62, յաւել. Հեթ. ժՅնկ. Մա. դաք. ար. 37. Անանուն ժմ. 24. Օրբ. ժմ. 24—26. Վահր. ոտ. 219. Մխ. այրիվ. 21. Սմբ. պտմ. 121, 130. Սամ. անեց. շար. 148. Յիշատ. (Karst Դատտ. էջ 6). Առաք. պտմ. 335, 432. Ձբր. սարկ. Գ. 30. Դրնդ. 304.—Վաստրմոհին՝ Մաղաք. ար. 19.—Վաստրմոհին՝ Վրդ. Ճ (հրտր. էմիսի՝ Կոստանդին). Օրբ. ժմ. 23. Միխ. աս. իը (=իէ).—սեռ. Վաստանդիայ՝ Գիրք թղ. դգ. Սկևռ. Միխ. աս. իը (=իէ).—սեռ. Վաստանդիայ՝ Միխ. աս. յապատ. 7. Օրբ. կդ, հ. Կիր. լա, խ, խա. Վրդ. ձգ. Միխ. աս. յաւել. Վահր. ոտ. 227. Սմբ. դատ. 13.—Վաստանդիայ՝ Միխ. աս. յիշ.—տես և Տաշեան, Ցուց. 1103 ք, Այրարատ 169 (Արձ. 1243 թ), Ձարբ.—Հին դպր. 729—730. Թրպմ. 565—570. Թորոս աղբ. Ա 187=Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 332—3), նաև Թորոս աղբ. Բ. 322: (Իր կնիքը տես Միսուան 527):

57. Վաստանդին գունդատապլ և ավագ պարոն, կոչված Մոզոն, որդի Վասակի՝ մորեղբոր Լևոն Բ-ի. կինն է Ալիս իշխանուհի. հայր Հեթում Ա-ի և Սմբատ գունդատապլի. իշխան Պապեոսի և պալլ թագավորութեան Հայոց: Իբրև սպարապետ հասցրեց Ասլղարիպի: Կապանի պատերազմում գերի ընկավ Գալաթի Սուլթանի ձեռքը (1216), բայց Լևոն Բ երկու բերդ տալով աջատեց: Եղավ խնամակալ Չապէլ թագուհու. իր որդի Հեթումին պսակելով Չապէլի հետ՝ դրավ թագավոր, իսկ սպարապետութեան պաշտոնը հանձնեց իր ավագ որդի Սմբատ գունդատապլին (1224 թ): Այս ամբողջ ժամանակ պետութեանը պահող պահպանող խնամակալը ինքն էր: Մեռել է 1263 թվին. (լատ Չամչ. Գ. 261 ձեռութեան ժամանակ նահատակվել է պատերազմում, 1261 թ.), ինչպես ավանդվում է Սաղմոսամեկնութեան հիշատակարանում. իսկ լատ Ձեռ. օշ. 99 ա շվախճանե-

ցաւ ԶԺԱ = 1263 թ. առանց պատերազմի հիշատակութեան): Շի-
նել է Խորին, Միակեցեր և Լիսանկան վանքերը: Նշանակաւոր է
իր մի հոյակապ արձանագրութեանը 1242 թվից, որ գտնվում է
իր շինել տված Ս. Փրկչի վանքի պատի վրա (Սիսուան 75):
Այստեղ թվում է իր գերդաստանը. ունի 5 որդի և 3 դուստր. որ-
դիներն են Հեթում թագավոր, Բարսեղ արքայիսկոպոս, Սմբատ
սպարապետ, Օշին պայլ և Լևոն մարաջախտ և իշխանաց իշխան.
Իսկ աղջիկներն են Մարգարիտ, Ստեփանէ թագուհի Կիպրոսի և
Մարիամ, որ ամուսնացել էր Կիպրոսի պայլի հետ, որ և Յոզ-
պէի և Գերութի տերն էր: Կոստանդին պայլի առաջին կինն էր
Ալիծ (№ 3), որ և կոչվում էր Վիծ կամ Տամա Վիծի: Սրա մա-
հից հետո ամուսնացել է երկրորդ անգամ Գեաղղիչէ Ա (1) իշխա-
նուհու հետ, որից ունեցել է ուրիշ զավակներ: Արձանագրու-
թյան մեջ չեն հիշված Կոստանդինի մյուս որդիներին՝ Գաղաթին
(որ է Յովհաննէս եպիսկոպոս), Սիր Լիկոս, Վասակ և հոր համա-
նուն Կոստանդին (Սիսուան 76 ա. տես նաև Զեռ. Վասպ. 109):
— Վահր. ոտ. 217, 218. Հեթ. ժմկ. Կիր. է, լւ, ծգ. Միխ. աս. իը
(=իէ). յաւել. Սմբ. պտմ. 117—123, 137. Սամ. անհց. շար.
147—8, 151, 161. Գտմ. կիլ. 209, 210. Գտմ. ուրբ. 220. Գտմ.
լմբ. 242. Մին. համդ. 43. Իրնդ. 304.—Կոստանդին՝ Միխ. աս.
յիշ.—Կոստանդին՝ Միխ. աս. իը. (=իէ). Մաղաք. ար. 19, 37.—
Կոստանդ՝ Հեթ. ժմկ.—սեռ. Կոստանդեայ՝ Հեթ. ժմկ. Կանոն.
177. Կիր. խա. Վրդ. ձգ. Միխ. աս. իը (=իէ). Անսիգք 3. Վահր.
ոտ. 219. Սմբ. պտմ. 121. Սամ. անհց. շար. 148—9. Գտմ. կիլ.
211. Սմբ. դատ. 13. Նկպտք. 104.—Կոստանդին՝ Կիր. է, լւ.
Անսիգք 93.—Չարբ. Հին դպր. 93. թրգմ. 390, 567. Ուղեգրութ.
Ա. 26. Սիսուան 147, 285, 528. Յուշիկք Ա. 132. Թորոս աղբ.
Ա. 118 (ուր ասվում է թե շինել է տվել Ս. Փրկչի եկեղեցին և
նրա համար ձեռք է բերել տվել այն Աւետարանը, որ Գրիգոր Դ
Տղայ կաթողիկոսը գրել էր տվել 1174 թ. Գրիգոր գրչին):

- 58. Կոստանդին քահանա, գրիչ, օրինակաց մի Աստուածաշունչ՝ Գետրոս քահանայի համար, 1268 թ.—Շողակաթ՝ 202.
- 59. Կոստանդին, որդի Սմբատ Գունդաստապլի, եղբայր Հեթումի և Օշինի. հիշված է 1269 թ.—սեռ. Կոստանդին՝ Անսիգք 93, Սիսուան 72.
- 60. Կոստանդին քահանա Հոփսիմեցի, որդի Քէոզոս քահանայի, գրեց մի Աւետարան, Կիլիկիայում 1269 թ.—Զեռ. Վենետ. Ա. 656.

- 61. Կոստանդին եպիսկոպոս, առաջնորդ տանն Ռապա-
նայ, գրել տվեց մի Աւետարան՝ Կոզմա գրչին, նախ քան 1269
թ.— Զեռ. Կեռ. ածած. 45 բ. 46 ա.
- 62. Կոստանդին իշխան, որդի Հեթում Ա թագավորի և
եղբայր Լևոն Գ-ի. գրել տվեց մի Աստուածաշունչ, ուր իր եղ-
բոր Ճուֆրի մահվան վրա կա մի ողբ, 1270 թ.—Չարբ. թրգմ.
123—5, Դարդել 16.
- 63. Կոստանդ, ծերունի հիւրատես Խորին անապատի
(Կիլիկիա), 1270 թ.—Զեռ. Վենետ. Բ. 235, 564, Սիսուան 153.
- 64. Կոստանդին քահանա, շառիթ և յորդորիչ՝ եղավ որ
Վահկայում, Ստեփանոս գրիչը օրինակեց Աւետարանը՝ Մարտի-
րոս քահանայի համար, 1269 թ.—Զեռ. Վասպ. 95.
- 65. Կոստանդին, եղբայր Ստեփանոս գրչի՞ որ հիշվեց
նախորդ համարում (№ 64).—Զեռ. Վասպ. 96.
- 66. Կոստանդին վարդապետ, ստացող. գրել տվեց Աստ-
ուածաշունչը 1271 թ.—Զեռ. Կարին. 13.
- 67. Կոստանդ քահանա, միաբան Ականց կա՛ Ակներ
անապատի (Կիլիկիա). Միոն քահանայի հետ միասին թուղթ
էին կոկում Գրիգոր գրչի համար, երբ սա արտագրում էր Մի-
խայէլ Ասորու ժամանակագրութիւնը, Ակներ անապատում,
1273 թ.— Միխ. աս. բ տպ. էջ 45, Սիսուան 154 ա.
- 68. Կոստանդին մեծ իշխան, որդի Օշին մարաջախտի և
թոռն Կոստանդին Լամբրոնացու՝ որ սպանվել էր «1250 թ». հիշ-
ված է 1274 թ. իր հոր և իր եղբոր Հեթումի հետ.—ՂԱ 1898,
245—6, REA 6, 170.
- 69. Կոստանդին, հռչակավոր գրիչ. գրեց ու ծաղկեց Օշին
մարաջախտի համար՝ մի շքեղ Աւետարան, Միս քաղաքում,
1374 թ.—ՂԱ 1898, էջ 244 բ—248 ա.
- 70. Կոստանդին, թագադիր հայոց, ջեռորդի Օշին մա-
րաջախտի, մայրն է Կեռան՝ քույր այս Օշինի. եղբայրներն են
Օշին և Սմբատ՝ հիշված է 1274 թ.—ՂԱ 1898, 248 և 248.
- 71. Կոստանդին իշխան, հայր Գրիգոր քահանայի, որ
Լևոն Գ-ի կին Կեռան թագուհու պալատում ընդհանուր հոգա-
բարձու էր (1274 թ).—ՂԱ 1898, 247 ա.
- 72. Կոստանդին Արճիշեցի, որդի Սաշիկի. հորը հետ փը-
լատակների տակ մնաց Արճիշի երկրաշարժի ժամանակ ու մե-
ռավ, 1275 թ.—Զեռ. Վենետ. Ա. 427, Հայապ. 477.
- 73. Կոստանդին, փոքր երեխա էր, երբ Յովհաննէս քա-

վեց Սկևռայ վանքի առաջնորդ «1203 թ»։ (Ալիշան, Սիսուան 106 բ ասում է թե Կոստանդինը նորից գահ բարձրացավ 1307—1323 թ. այսպեսով շփոթում և նույնացնում է Կոստանդին Գ Կեսարացու հետ։ Այս մասին ընդարձակ տես Ազգապ. 1743, Կեսարացու հետ։ Այս մասին ընդարձակ տես Ազգապ. 1743, 1706)։ Կոստանդին կաթոլիկոսից է մնում մի պահարան, ոսկե-զօծ արծաթյա, որ կազմել է 1293 թ. և որ պարունակում է մի քանի տասնյակ սրբերի նշխարներ՝ նկարներով, զարդերով և ընդարձակ ոտանավոր (104 տող) նրբաքանդակ արձանագրութ-յամբ։ Սա մի նշանավոր ճարտարարվեստ գործ է, որի մանրա-ժանի նկարագրությունը նկարներով միասին տես Սիսուան 107—112 և Ձեռ. Վեճեստ. Բ 1234։ (Այս պահարանը, որ հեղինակը սրբարան է կոչում, գտավ ու ծանոթացրեց Աստուածատուր Փա-փազեանց 1828 թ. Իտալիա)։ Կոստանդինը թողել է նաև 400 տողանի մի ոտանավոր հիշատակարան (Ջարբ. Հին դպր. 710)։— Մխ. անեց. դ. Օրբ. կե, կե, հ, հա. Օրբ. ժմ. 30. Մմբ. պտմ. 125. Մխ. այրիվ. 21 (իսկ անդ 84 սխալ գրված՝ Կոմիտաս)։ Յամ. անեց. շար. 152, 163. Յիշատ. (Karst, Դոստոն. էջ Կ). Ա-ռաք. պտմ. 335, 482.—Կոստանդին՝ Անանուն ժմ. 26.—սեռ. Կոս-տանդինայ՝ Ջարբ. թրգմ. 266, Օրբ. կե. Մմբ. պտմ. 125—6.—Կոս-տանդինայ՝ Օրբ. ժմ. 31.—Հայապ. 498. Ձեռ. Մանաս. շար. (ՀԱ 1921, 180)։

— 84. Կոստանդին, եղբայր Ստեփաննոս քահանայի, որ Սկևռայ վանքում գրեց մի Աւետարան, 1295 թ. այս թվում էլ մեռավ սույն Կոստանդինը։—Թորոս աղբ. Բ. 344։

— 85. Կոստանդին, փակակալ Սկևռայ վանուց. կտակակա-տար Ստեփաննոս քահանայի Իկոնիացույ. գրիչ Գեորգոս քահա-նային գրել տվեց Եսայի և Թուղթ Գողոսի, 1296 թ.—Սիսուան, էջ 106։

— 86. Կոստանդին, միաբան Սկևռայ վանքի. Կոստանդին փակակալի հետ կտակակատար էր կարգված Ստեփաննոս քահա-նա Իկոնիացուն, 1296 թ.— Սիսուան 106։

— 87. Կոստանդին, ոսկերիչ. կոստղել է մի գեղեցիկ Աւե-տարան, 1296 թ.—Յովսէփեան, Մի էջ հայ արուեստի 19։

— 88. Կոստանդին քահանա, հայր Յովհաննէս դպրի. որ ստացել է մի Աւետարան 1298 թ.—Ճանիկեան, Հնութ. Ակնայ, էջ 86։

— 89. Կոստանդին սարկավազ, Թուղթ կոկող էր Կիրիկիոյ

«Հայոց» կամ Արմենի վանքում, 1298 թ.— Հայապ. 503, Սիս-ուան 96։

— 90. Կոստ[անդին] քահանա, հայր Յովհաննէս դպրի, որ իրենց գերդաստանի հիշատակին գրեց մի Աւետարան, 1298 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 395։

— 91. Կոստանդին, որդի պարոն Վասակի՝ տեառն Ճան-նոյ բերդի, թոռն Կոստանդինի՝ տեառն Պապեոսնի, եղբորդի Հեթում Ա-ի և հորեղբորդի Լևոն Գ-ի (ԺԳ դար).—տես Վա-սակ պարոն։

— 92. Կոստանդին, համանուն որդի Կոստանդին պայլի († 1263 թ). եղբայր Հեթում Ա թագավորի († 1270 թ). տեր Նզրի. սրա որդին է Պաղտին սպարապետ, ուստի և Կոստանդին Դ թագավորի պապն է. մեռել է 1308 թվից հետո.—Սիսուան 76 ա, 411 բ։

— 93. Կոստանդին քահանա. ստացող. Թորոս քահանա Վահկացուն գրել տվեց Գործք Առաքելոց և Թուղթ (ԺԳ դար).—Manus. brit. mus. 10 բ։

— 94. Կոստանդին, գրիչ. խնդրել է Գէորգ վրդ. Սկևռա-ցուց (մեռած «1301 թ») գրել Խրատ գրչութեանը և Վասն ո-տանաւոր այբուբենից.—Manus. brit. mus. 306 բ, Չամչ. Գ. 168, Ջարբ. Հին դպր. 719. Bodleian 246, Սիսուան 103։

— 95. Կոստանդին, միաբան Երզնկայի Ս. Կիրակոս վանքի, 1304 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 421։

— 96. Կոստանդին Բ, որդի Լևոն Գ-ի, եղբայր Հեթում Բ-ի և Սմբատ Գ-ի. ծնվել է 1277 թ. (Ձեռ. օշ. 100 ա). տեր Կապանի։ Երբ Սմբատ Գ իր Հեթում Բ եղբորը բանտարկելով բռնազրավեց գահը, Կոստանդինը զորքի գլուխն անցած՝ Սմբա-տին զահրնկեց արեց և ինքը թագավոր դարձավ «1299 թ»։ Բայց երբ զորքը ուզեց նորից Հեթումին գահ բարձրացնել, Կոստանդինը ապստամբեց, սակայն հաղթվելով, բռնվեց և Պոլիս գերի ուղարկվեց «1299 թ»։ Հեթումի մահից («1305 թ») հետո ազատվեց բանտից, բայց Կիլիկիա չուզեց դառնալ, ապրեց ու մեռավ Պոլսում։—Պտմ. կիլ. 212. Պտմ. լմբ. 243. Մմբ. պտմ. 127, 136. Սամ. անեց. շար. 153—5, 164—5. Մին. համդ. 46, 48, 49.—Տնգին՝ Անանուն ժմ. 28 (այս ձևով երկու անգամ), 29 (նույն ձևով ևս մի անգամ).—սեռ. Կոստանդին՝ Սամ. անեց. շար. 154.—Ջարբ. Հին դպր. 90. Ազգապ. 1815։

— 97. Կոստանդին, կախկոպոս Դրազարկի, որին Կե-

սարխայի կոստանդին արքեպիսկոպոսը անվանում է «համաշունչ եղբայր» (1300—1306 թվերի միջև)։—Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Բ. 1845:

— 98. Կոստանդին. արքեպիսկոպոս Մսիսի (Մամեստիոյ), 1306 թ.—Սիսուան 250 ա:

— 99. Կոստանդին Շարահիւսանց, քահանա, «անհաս և անհամեմատ գրիչ», ինչպես կոչում է իր աշակերտը՝ Լևոն երեց, 1306 թ.—Սիսուան 485 ք, 517 ք:

— 100. Կոստանդին քահանա, հայր նույնանուն կոստանդին քահանայի, որ Մլիճի վանքում գրել տվեց Պրոխորոն գիրքը, 1307 թ.—Manus. brit. mus. 242 ք, Սիսուան 74:

— 101. Կոստանդին քահանա, որդի նույնանուն քահանայի, Մլիճի վանքում թորոս սարկավագին գրել տվեց Պրոխորոն գիրքը, առաջարկությամբ Մլիճի առաջնորդ Ստեփաննոսի, 1307 թ.—Manus. brit. mus. 241 ք, 242 ար. Չարք. թրգմ. 673. Սիսուան 74:

— 102. Կոստանդին քահանա, դուան երեց Հեթում Բ-ի, որի հրամանով գրել տվեց Բասիլ սարկավագին՝ Փլյունի գործերը «1296 թ», Ներկա էր Սսոյ ժողովին «1307 թ»։—Յիշատ. Փլյունի, հտ. Բ, էջ 621. Չարք. թրգմ. 740. Հայապ. 516. Ազգապ. 1787:

— 103. Կոստանդին, որդի Մեծպարոնի և եղբայր Յակոբ երեցի, որ կազմեց մի Աւետարան, Կիլիկիայի Փոսի վանքում, 1309 թ?—Չեռ. Հալէպի, Ա. 94:

— 104. Կոստանդին] քահանա Հեթմեցի, գրիչ. Պետրոս քահանայի խնդրանք, Պերճ անապատում օրինակեց Աւետարանը 1311 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 433:

— 105. Կոստանդ. հայր գրիչ Յովհաննէս քահանայի, Շիկբակ 1313 թ.—յիշատ. ՄԱԿ 1911, էջ 1301:

— 106. Կոստանդին երեց. ստացող. գրել տվեց մի Աստուածաշունչ՝ Մարտիրոս գրչին, 1314 թ.—Շահագիղ, Հին Երևանը, էջ 227:

— 107. Կոստանդին, եպիսկոպոս և առաջնորդ Սսի, 1307—14 թ.—Սիսուան 221 ա:

— 108. Կոստանդին՝ երկու համանուն քահանաներ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Անարզաբայի, 1314 թ.—REA 2, 283, Գաթրճեան, Պորգմտ. 83, Չարք. թրգմ. 265:

— 109. Կոստանդին եպիսկոպոս Պենանեցի (գրված է Պենանցի), որդի Վասիլի, առաջնորդ Սկևռայ վանից, Սիսուան

գրել էր տվել մի Յայսմաւուրք 1311 թ. (Բակուրան, Կիպրոս կղ. 107 - 8): Վաղուց էր փափագում գրել տալ Սողոմոնի, Սիրաքի և Յորի գրքերը, վերջապես հաջողվեց Յովհաննէս գրչի ձեռքով հասնել իր փափագին, Սկևռայ վանքում: Այս առթիվ հիշում է իր քեռի՝ Յովհաննէս քահանա Կարմիրվանեցուն, իր մոր Աղուոր տիկնոջ, իր «արեամբ նահատակիալ» եղբոր Սարգիսին և սրա որդի Օշինին, իր տատ Պահրիկին, իր ձեռնասուն որդի Յակոբ քահանային, որ չորս տարի նահատակվեց իր հետ բանտում, կապանքում, ծով ու ցամաքում, պանդխտությամբ տառապելով Փռանկաց երկրում և ապա 1312 թվին մեռավ, վերջապես իր հոգևոր որդի Ստեփանոս քահանային, որ չարաչար տանջվեց իր հետ Հոսմկալում և Պենանեցում: Միևնույն կոստանդին եպիսկոպոսը (այս անգամ սխալ գրված Պենեցի), Սկևռայ վանքում, Ներսէս գրչին օրինակել տվեց Մայր Մաշտոցը՝ 1314 թ.—Չեռ. Վասպ. 60—61, Սեղբակեան՝ Հայ. եկեղ. պատկերաբանութ 103:

— 110. Կոստանդին, վանահայր Երզնկայի Տիրաշէն վանքի. հիշված է 1316 թ.—Հայապ. 525 (տես և կոստանդին Երզնկացի № 136):

— 111. Կոստանդին եպիսկոպոս Անկիւրլոյ, անգամ Ատանայի ժողովի «1317 թ».—Ազգապ. 1818, Սիսուան 258:

— 112. Կոստանդին եպիսկոպոս Մարանդունեաց, հաջորդ Յովհաննէսի, անգամ Ատանայի ժողովի «1317 թ».—Ազգապ. 1818:

— 113. Կոստանդին քահանա, գրիչ. Կրակայ գյուղաքաղաքում, Յովհաննէս քահանայի համար գրեց մի Աստուածաշունչ 1317 թ.—Թորոս աղբ. Բ. 300:

— 114. Կոստանդին, միաբան Փոսի վանից, թուղթ էր կուրում Ստեփաննոս գրչի համար, որ արտագրում էր Աւետարանը, 1319 թ.—Չեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 517):

— 115. Կոստանդին(ին), վանահայր և առաջնորդ Խորնի վանքի (Սիս). Պաղտին մարաշախտը, որ ժառանգել էր Սմբատ Գունդատապալի ձառոցը, հրամայեց սրան Մենզեան և Աւետեաց Գունդատապալի ձառոցը, հրամայեց սրան Մենզեան և Աւետեաց Սիսուան 152 ք: Նույն Պաղտինը († 1336) տվեց նաև Սմբատի Տարեգիրքը՝ նորոգելու և թերես շարահարելու համար։—Հայապ. էջ 112:

— 116. Կոստանդ, առաջնորդ Փոսի վանից, 1319 թ.—Չեռ. Սեբ. (ՀԱ 1924, 517):

— 117. Կոստանդին Թագազար, տեր Դեղնաքար բերդի, հիմնեց մի ամրոց, որ ավարտեց Օշին Թագավորը 1319 թ.—Արձ. Միսուան 273 ա (և գրքի վերջում). Ալիջան համարում է Կոստանդին պայր և կամ Նղրոյ տեր Հեթում ջամբուլաք որդին:

— 118. Կոստանց, գլխավոր բաժտան Այասի, 1321 թ.— Միսուան 368, 486:

— 119. Կոստանդին պարոն, եղբայր Հեթումի տեառն Ջըլկնոցի. եզրպտացոց դեմ պատերազմում մեռավ իր եղբոր հետ «1322 թ».—Մմբ. պամ. 130:

— 120. Կոստանդին Գ Կեսարացի, կաթուղիկոս հայոց «1307—1323 թ». Թորոս անունով քահանայի որդին էր. նախապես եպիսկոպոս էր Կեսարիոյ. Գրիգոր է կաթուղիկոսից ուղարկվեց Հայաստան, իբր նվիրակ, կաթուղիկոսն նորմուծությանց համար հող պատրաստելու նպատակով «1297 թ»: Սահ ժողովում ընտրվեց կաթուղիկոս և համաձայն Լևոն Դ-ի ցանկության հայոց եկեղեցին կաթուղիկոսի գարձնացի, Բայց իր աշխատանքը հաջողութուն չունեցավ և մեծ հուզումներ առաջացրեց ազգի մեջ. Այս պատճառով էր, որ Երուսղէմի Սարգիս եպիսկոպոսը բաժանվեց կաթուղիկոսական թեմից և հիմնեց Երուսղէմի պատրիարքութիւնը «1311 թ»: Գումարեց Ատանայի ժողովը «1317 թ»՝ հայ եկեղեցին կաթուղիկոսի հայտարարելու համար: Այս ժողովի կանոնները տես Պալճեան 282—298: Գրել է տվել մի շատ պեղեցիկ Մայր Մաշտոց՝ նախ քան 1311 թ. որի նկարագրութիւնը տես Ձեռ. Հայկ. Բ. 10—33: Նախատարար կոչվել է Ջրող (տես Ձեռ. Հայկ. Բ. էջ 146—7) կամ Հերձուածող (REA 10, էջ 55): Կոստանդին կաթուղիկոսի փակագիր պտորագրութիւնը տես Ալպոյանճեան, Պատմ. հայ. Կես. Բ. 1843: Իր մի նամակը Եսայի վարդապետին՝ տես անդ 1845:—Մմբ. պամ. 127, 130. Սամ. անեց. շար. 152, 155, 166, 167. Առաք. պամ. 335.—սեռ. Կոստանդինայ՝ Ջարբ. թրգմ. 265, 728. Օրբ. կէ. Մեծոփ. յիշ. ա.—բց. ի Կոստանդինէ՝ Մեծոփ. յիշ. ա.—Տաշեան, Յուց. 180 «Թուղթ Յովհաննէս եպիսկոպոսի Միւնեաց առ Կոստանդին».—Աթան. յոջ. Ժէ. Ձեռ. Հայկ. Բ. էջ 31 աբ, 32 բ. Պալճեան 66—70:

— 121. Կոստանդին, օրինակել է ներքող կամ ձառ խաչի. հատկապես փնտուում էր Նարեկացու համանուն գործը, որ վերջապես գտավ և օրինակեց Ներսէս Լամբրոնացու († 1198 թ) ձեռագրից: Թիֆլիս անհայտ է. բայց անշուշտ ժԳ դարից, որով

հետև նույնից էլ օրինակել է Գրիգոր Ակնեցին՝ 1325 թ.—Ձեռ. Հայկ. Բ. 246 ա:

— 122. Կոստանդ քահանա, որդի Սիմէոն երեցի՝ մորեղբոր Գրիգոր գրչի, որ Ակնեբի անապատում օրինակեց Ոսկեբերանի Մեկնութիւն թղթոց Պողոսի, 1325 թ.—Ձեռ. վեներ. Բ. 572:

— 123. Կոստ(անդին) քահանա, գրիչ. Փերճեք վանքում (Կիլիկիա) օրինակեց Շարականը՝ վանքի վանահայր Թուխանի քեռորդի Պողոսի համար, 1325 թ.—Միսուան 153 ա, REA 8, 30:

— 124. Կոստանդին Գ Լամբրոնացի, կաթուղիկոս Հայոց «1323—1326 թ». հաջորդեց Կոստանդին Գ Կեսարացուն. Սոսյ եպիսկոպոսն էր. անդամակցել է Սոսյ «1307 թ» և Ատանայի «1317 թ» ժողովներին: Կաթուղիկոս ընտրվելով՝ անձամբ գիմեց եզրպտոսի Մելիք Նասր սուլթանին և 15 տարվա խաղաղության դաշն կնքեց: Կոչվում է նաև Դրազարկցի, որովհետև նախապես Դրազարկի արքեպիսկոպոս էր.—Մմբ. պամ. 130, 141. Սամ. անեց. շար. 158, 166, 167. Առաք. պամ. 335.—սեռ. Կոստանդինայ՝ Բրս. մրկ. 460.—Ազգապ. 1784, 1818, 1837 շար. Ձեռ. Միւնիս. 29 բ. Ձեռ. Կես. ածած. 64 բ. Շողակաթ 211:

— 125. Կոստանդին, որդի Ստեփաննոս քահանայի, եղբայր Յովհաննէս գրչի, որ իր քեռորդի Ներսէս վարդապետի համար օրինակեց Մանրուսումնը՝ 1328 թ. այս թվին Կոստանդինը արդեն մեռած էր՝ «արեամբ նահատակեալ».—Manus. brit. mus. 87 ա:

— 126. Կոստանդին, ծերունի միաբան Ակնեբի վանից, 1329 թ.—Միսուան 155 բ:

— 127. Կոստանդին զունդստապլ կամ սպարապետ Հայոց, որդի Հեթում պատմիչի, տեառն Կորիկոսի, եղբայր Օշինի, տեր Լամբրոնի. Լևոն Ե Թագավորի («1320 թ») խնամակալներից էր. Լևոնի հրամանով սպանվեց Օշինի հետ միասին «1329 թ».—Մմբ. պամ. 137, Դարդել 28, 31. Սամ. անեց. շար. 158—8. Բրս. մրկ. 460. Ձեռ. Միւնիս. 29 բ, Միսուան 85 բ:

— 128. Կոստանդին (վարդապետ), հանցանքի համար արգելափակված էր Մուլտոն ղղյակում, երեք ուրիշ ընկերների հետ (որոնց անունը կրճատ գրված է Յովէս; Յոնես, Ստփո): Այս ատանձնության մեջ իբրև մխիթարութիւն՝ գրեց Սողոմոնի գործերը և Յոր, 1331 թ.—Ձեռ. Հայկ. Բ. 126:

— 129. Կոստանդին վարդապետ Կաղզուանցի, ունիթոսա-

կան. միաբան Գունիի վանքի «1330 թ». անդամակցեց Գունիի ժողովին 1332 թ.—Ազգապ. 1845, Ձեռ. ներս. 32 բ. Այրարատ, էջ 54:

— 130. Կոստանդ երեց, գրտեր հունարեն, Գրիգոր Ակներցու խնդրանք հունարենից հայերեն թարգմանեց «Կանոն վերադարձի յօրացութենէ» և մուծեց Մաշտոցի մեջ, զրված Անգրուն 1332 թ.—Միտուան 156 ա, 168:

— 131. Կոստանդին, որդի սուկերիչ Անպէտի և եղբայր Յովանէսի՝ հոգևոր որդւոյ Պօղոս քահանայի՝ որ Կիլիկիայում գրել տվեց մի Աւետարան. 1334 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 698:

— 132. Կոստանդին, որդի Կարապետի և եղբայր Պօղոս քահանայի, որ Կիլիկիայում գրել տվեց մի Աւետարան, 1334 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 698:

— 133. Տէր Կոստանդ «որ հալածեալ է վասն սուրբ հարցն ուղիղ կանոնի». որդի Սիրի. երախտավոր Ս. Սրոնի. ապրում էին Երուսաղէմում, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 134. Կոստանց, մորեղբայր Կրակացի Ներսէս արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց ճառընտիրը, 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 135. Կոստանդին արեղա, մերձավոր Կրակացի Ներսէս արեղայի, որ Երուսաղէմում օրինակեց ճառընտիրը 1335 թ.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 348:

— 136. Կոստանդին վարդապետ Երզնկացի. նշանավոր բանաստեղծ. ծագել է շուրջ 1250—1336 թ. իր տաղերը հրատարակված են Վենետիկ 1905.—Կոստ. երգն. 73, 76, 78, 84, 88, 90, 96, 109, 124, 128, 132, 142, 144, 146, 149, 153, 159, 171, 173.—Կոստանդ՝ Կոստ. երգն. 139.—սեռ. Կոստանդեայ՝ անդ 74, 107, 153, 156.—տես և Աղթամ. 107, Յուշիկք Ա. 198.—հմմտ. նաև Կոստանդին Երզնկացի, որ ունի ուսանավոր մի զրվածք Հայապ. 525, Տեյ և Ն 110:

— 137. Կոստանդին Գ թագավոր Կիլիկիոյ. բուն անունն է Ջիւան կամ Յովհաննէս. (սխալ է Գի, որ դնում է Բասմաշեան՝ Լեոն 20—21 ծան): Սրա մայրն էր Զապէլ՝ քույր Հեթում Բ թագավորի և հայրը՝ Ամորի Լուսինեան՝ կոմս Տիւրոսի և եղբայր Կիւրոսի Հանրի Բ թագավորի: Նախ Կիւրոսուհին էր. ապա զնաց Հունաստան և կայսեր ծառայութեան մտալ: Կանչվելով Կիլիկիա, Օշինի փոխարեն կարգվեց տերութեան պայլ: Ամուսնացավ Վրաց Գիորգի է թագավորի (1306—46 թ) զուտոր Սուր-

թանի հետ, որից ունեցավ երկու որդի. անդրանիկը Բուճոնդ կամ Պեմունդ, կրտսերը՝ Լեոն, որ եղավ ապա Լեոն Զ թագավոր Հայոց (Բասմաշեան, Լեոն, էջ 38): Լեոն Ե-ի մահից հետո ընտրվեց Հայոց թագավոր. բայց պապականութունը ուզելով մտցնել Հայոց մեջ, իր թագավորութեան առաջին տարում սպանվեց «1342—3 թ». կամ ավելի հավանաբար հրաժարվեց գահից, աթոռը թողնելով իր եղբոր Գուհտոնին: Այնուհետև եղավ նրան գործակից և վաղահաս մահով մեռնելով աղատվեց սպանութունից, որին ենթարկվեց իր եղբայրը Գուհտոն (Ազգապ. 1905):—Կոստանդիանոս՝ Սամ. անեց. շար. 168.—Ունի գրած Թուղթ առ Կղեմէս Զ պապ (1342—1352). տես Տաշեան, Տուց. 111.—Որ և ձիւան՝ Չամշ. Գ. 341, Մին. համդ. 50. Նկարք. 107.—սեռ. Ճիւլանի՝ Մին. հանդ. 51. Նկարք. 108.—Ըստ Ազգապ. 1867 սխալ են Բասմաշեան և ուրիշներ, որոնք սույն Ջիւան—Կոստանդինին կնքապահ կամ տեղակալ են համարում և ոչ թագավոր.—Դարդել 27, 29—32, 37, 50, 52, 53, 61 կոչում է Ջիւան և էջ 142 Յովհաննէս. և դնում է իշխան և գունդաստապլ Հայոց. ըստ իրեն թագավոր չէ եղած:

— 138. Կոստանդին, եպիսկոպոս կաթողիկոսարանի, անդամ Սոսյ ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1869:

— 139. Կոստանդին, վանահայր Լիսանկանի վանքի, անդամ Սոսյ ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1870, Միտուան 153 ա:

— 140. Կոստանդին, փակակալ մեծ եկեղեցիների, անդամ Սոսյ ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1870:

— 141. Կոստանդին, ավագերեց Ս. Սոփիայի եկեղեցու (Սխա). անդամ Սոսյ ժողովի «1343 թ».—Ազգապ. 1870:

— 142. Կոստանդին Կարսիլի, ասպետ հայ, որին Կոստանդին Դ թագավորը («1344—63 թ») ուղարկեց Պապի մոտ դրամական օժանդակութուն խնդրելու (1346): Պապը Ներսէս եպիսկոպոսի հետ ուղարկեց նրան Կիւրոս, որպեսզի եկեղեցական եկամուտները նրան հանձնեն՝ Կիլիկիա տանելու համար: Բայց ոչինչ չըստացան:—Միտուան 559 բ. Դարդել 47, Տես և Ներսէս եպա:

— 143. Կոստանդ քահանա, դնել է զանգակներ և բերել Գունձասարի վանքը, 1361 թ.—Արցախ 177:

— 144. Կոստանդին Դ թագավոր Կիլիկիոյ «1344—1363 թ». Լեոն Ե-ի մոտիկ ազգականն էր և Հայոց Բաղին սպարապետի (կամ Օշին թագավորի խնամակալ՝ Բաղինի) որդին, նզրեցի տոհմից: Մայրն է Մարիանէ՝ զուտոր Լեոնի՝ որդւոյ Սմբատ

Գուեղոսապլի: 1336 թվին, երբ հայրը մեռաւ Հալէպի բանտում, Կոստանդինը ժառանգեց Բարձրբերդի իշխանությունը և Հաջորդեց Գուեղոսին. Կիպրոսի Հիւզ թագավորի և Հոսիոսի ասպետների օգնութեամբ երկու անգամ հաղթեց Եգիպտոսոց և տիրեց մինչև Ալեքսանդրէա: Կոստանդինը ամուսնացել էր Անժուի իշխանուհի Իրենէի հետ, որ Միկիլիոյ իշխան և Պուսի տիտղոսավոր կայսր Փիլիպպոսի և Յրանսիայի թագավոր Փիլիպպոս Զ-ի (1328—1350) քույր կատարինէ de Valois-ի աղջիկն էր (Rapport Belgique 4, ուր կա նաև Կոստանդին թագավորի արքայական զինանշանի նկարը): Կոստանդինի որդին է Օշին, որ ծնվել է 1338 թ.:—Սամ. անեց. շար. 168. Մին. համդ. 50. Նուպ. 107. Ձեռ. Նոր-Բայազ. 20 ա.—սեռ. Կոստանդինյ՝ ճառընաւ. (1355 թվից, Ձեռ. Պարիզի Աղգ. գրադ. № 45, ըստ Անան. Քրդ. էջ 16).—Սիսուան 149 ա. Չարբ. թրգմ. 197, 389, 508. Schlumberger REA 1, 7 (նրա կտրած ոսկեդրամի մասին). Բամաշեան՝ Լեոն, էջ 21—25 (իսկ էջ 27 խոսում է նրա գրել տված մի Աւետարանի մասին). Դարդիլ 28, 44, 45, 48, 52—59, 68, 69, 77, 90, 132, 148 (կոչում է նրան բռնակալ, բայց դա սուտ է ըստ Բամաշեանի և կաթոլիկական անհանդուրժողութեան արդյունք).—1350 թվին գրված մի ձեռագրում հիշվում է Կոստանդինացու անունով (ըստ Թորոս աղբ. Բ, 391):

— 145. Կոստանդին Բագրատունի, պարոն, Կոստանդին Ե թագավորի սիրելի և մտերիմ իշխանը, ավագ չափուչ: Ծանր հիվանդ էր և դեռ չէր ապաքինած: Երբ Տարսոսի ամիրա Մանչակ Շահարոզլի սուլթանը հանկարծ արշավեց Սսի վրա, Կոստանդինն էլ, թեև դեռ լավ չէր կազդուրված, մահն աչք առավ և թագավորի հետ նետվեց թշնամու բանակի դեմ: Բայց իր տկարութեան պատճառով, լավ չկարողանալով պահել իրեն ձեռք վրա, նահատակվեց նույն պատերազմում, 1368 թ.:—Սիսուան 542:

— 146. Կոստանդ, գրիչ. օրինակեց Գիրք ձեռնադրութեան՝ Վարդան կրոնավորի համար, նախ քան 1372 թ.:—Manus. brit. mus. 89 ա:

— 147. Կոստանդին Ե. թագավոր Հայոց «1363—1373 թ». որդի Հեթում Չամբուլայի, հորեղբորդի Կոստանդին Դ թագավորի, նորեցի տոհմից: Մեծահարուստ մարդ էր. բայց իշխանութեան մեջ թույլ էր անձը և իր երկիրը դրավ Կիպրոսի Պետրոս Ա թագավորի († «1361 թ») ինամակալութեան տակ: Երբ մանչակ ամիրան արշավեց մինչև Սիս, Կոստանդինը վախենալով

գազտնի համաձայնութեան յառաջ նրա հետ՝ Միսը և Կիլիկիան հանձնելու, միայն թե թույլ տրվեր իրեն՝ իր գանձերով միասին փախչելու Կիպրոս: Ժողովուրդը լսեց այս դավաճան քայլը և սպանեց նրան:—Դարդիլ 59, 60, 66, 68—70, 81, 119, 130. Ալիշան՝ Հայ-Վենետ. 132, 135. Աղգապ. 1925, 1938. Բամաշեան՝ Լեոն 27—36: (1373 թվին գրված մի ձեռագրում, կոչվում է Կոստանդինացու, որի համար Սարգիսեան՝ Ձեռ. Վենետ. Ա. 618 ասում է թե «Կոստանդինոս անուանաձևն անծանօթ է մեր պատմչաց»):

— 148. Կոստանդ, գինակիր, օգնական Մարիամ ինամակալ թագուհու, 1373 թ.:—Աղգապ. 1935, Սիսուան 560 ա:

— 149. Կոստանդին Բրազանացի, պարոն, հրամանատար Կոռնիկոսի, հայ ազգաւ: Երբ Լեոն 2 գալիս էր Կիպրոսից, զինեց սրան և խնդրեց նրա օգնութեամբ՝ գրավելու համար Տարսոսը: Կոստանդինը խոստացավ, բայց զրժեց իր երդումը և մասնեց Լեոնին Տարսոսի արաբ կառավարչին. Լեոնը հաղիվ կարողացավ փախչիլ Սիս (1374 թ).—Դարդիլ 91—96:

— 150. Կոստանդին Ե Սսեցի, կաթուղիկոս Հայոց «1372—1374 թ». —խոնակ կերպով հիշում է Սամ. անեց. շար. այսպես՝ էջ 168 գնում է՝ Միխիթար 1342 թվին, 14 տարի. ապա Կոստանդին 1349 թվին, 2 տարի.—էջ 169՝ թիւ 99 = 1356 Կոստանդին՝ ամս 22, Տէր Մեսրոպ՝ ամս 26.—էջ 170՝ «թիւ 99 = 1378 դարձեալ Կոստանդին՝ ամս 48».—Չամբ. Գ. 358. Առաք. պտմ. 336. Յիշատ. 1388 թ. (Չարբ. թրգմ. 267). Աղգապ. 1931—8. Ալիշան՝ Կամենից, էջ 8—13 և 215 (ուր գրված է նրա մի կրնդակը) և 218.—Ձեռ. Հալէպի, Բ. 32 ա, ինչպես և Ձեռ. Վենետ. Բ. 1098 կա մի հիշատակարան, թե Կոստանդին կաթուղիկոս Լամբրոնացին՝ մեռել է 1380 օգոստոսի 15 չորեքշաբթի օրը: Պատկեր աւուրն ճիշտ է. բայց պետք չէ շփոթել Կոստանդին Դ Լամբրոնացու հետ, որ նստել է «1323—1326 թ»:

— 151. Կոստանդ երեց, ուներ մի Աւետարան, որ փոխ տվեց Յովհաննէս Մշեցի գրչին, արտագրելու համար, 1402 թ.:—Manus. brit. mus. 38 ա:

— 152. Կոստանդին մետրապոլիտ Երապոլոսյ (Չմշկածագու), հունարենից հայերենի է թարգմանել Աթանաս պատրիարքի «Մեկնութիւն Յայնութեան Յովհաննու», որից տրտագրում է Յովհաննէս գրիչը, 1407 թ.:—Նոտարբ 25:

— 153. Կոստանդին քահանայ, որի գործածութեան համար

Ստեփանոս գրիչը օրինակեց Մանրուսմունքը, 1412 թ.—Ձեռ. Հալէպի, Ա. 153 ր:

— 154. Կոստանդին ճողածենց, պալատական երեց, մեռել է 1416 թ.—Հայաս. 544:

— 155. Կոստանդ քահանա, եղբայր Մամթութ տիկնոջ, որ իր հանգուցյալ ամուսնու՝ Եղբայրիկի հիշատակին մի Աւետարան գրել տվեց և նվիրեց իր երկու եղբայրներին՝ Զաքար և Նույն Կոստանդ քահանաներին, 1420 թ.—Ձեռ. Վասպ. 320:

— 156. Կոստանդին երէց, եղբայր Լևոնի եպիսկոպոսի՝ առջնորդի Հայոց Կիպրոսի. Եգիպտացոց արշավանքի ժամանակ կովեցին նրանց դեմ և պատերազմում Կոստանդինն էլ վիրավորվեց 1426 թ.—Սիսուան 561 ա: (Վերի երեց և եղբայր բառերի միջև ստորակետ չի դրված. ուստի հայտնի չէ թե, երէց (այսինքն քահանա) էր, թե Լևոնի երեց (այսինքն անդրաբնիկ) եղբայրն էր: Սիսուանի ցանկում, 581 գ, դրված է սակայն «Կոստանդին երեց», ինչպես ունի նաև Բակուրան՝ Կիպրոս 56, 118: Միանգամայն Բակուրանը ղնում է Կոստանդինին նահատակված, իսկ Սիսուանը՝ միայն վիրավորված):

— 157. Կոստանդին, թագավոր Կիլիկիոյ. Լևոն Զ-ի գերությունից հետո շարունակեց Կիլիկիոյ թագավորի անունը կրել 48 տարի («1376—1424 թ»): Այս թվին Եգիպտոսի Սուլթանը անձամբ արշավեց նրա դեմ և տարավ վերջնական հաղթությունը: Կոստանդինը թողեց Կիլիկիան և իր ժողովրդի հետ գաղթեց Կիպրոս: Հիշատակված է դեռ թագավոր անունով՝ 1426 թ. (Քորոս աղբ. Բ. 425):—Սիսուան 543, Աղգապ. 1955, 2007, 2049:

— 158. Կոստանդին, ավագերեց Մելիտինէի Ս. Գրիգոր վանքի, 1438 թ.—Քորոս աղբ. Բ. 453:

— 159. Կոստանդին Զ Վահկացի, կաթողիկոս Հայոց «1430—1439 թ» (բայց արդեն իբրև կաթողիկոս հիշված է Խրիմում գրված մի ձեռագրում, 1428 թվին (տես Manus. bibl. nat. էջ 38), ինչպես և հաջորդ տարին՝ 1429 թ. Նոտարք 92): Ուղարկվել էր Խրիմի Կաֆա քաղաքը 1413 թվին, այնտեղի հայոց միջև ծագած պառակտումներին վերջ տալու համար (Աղգապ. 552): Իր կաթողիկոսության ժամանակ տեղի ունեցավ Տիրոբնդիայի ժողովը, հույն և լատին եկեղեցիները միության համար: Հրավիրվեց նաև Կոստանդինը, որ ուղարկեց չորս պատգամավոր: Սրանք չասան, երբ ժողովը վերջացել էր: Ընդունեցին կաթողիկ եկեղեցու դավանանքը, բայց երբ դարձան կաթողի-

կոսի մաս, արդեն վախճանած էր:—Մեծոփ. յիշ. ք. Սամ. անեց. շար. 173. Առաք. պամ. 336. Դրնդ. 306, 309.—Կոստանդին՝ Նզլ. լատ. (418), 423.—սեռ. Կոստանդեայ՝ Տաշեան, Ցուց. 50 ա.—Կոստանդրեայ՝ Ձեռ. Դադեան, Ա. 27 ա.—բյ. Կոստանդին՝ Դրնդ. 308.—հայ-հռովմէական հարաբերութեանց մասին ընդարձակ խոսվում է Պալճեան, էջ 80—147:

— 160. Կոստանդ, որդի Կիրակոսի, Եգիպտացու, Անգրէաս երեցին գրել տվեց մի Աւետարան, 1463 թ.—Ձեռ. Սեբ. (ՀԱ 1925, 133):

— 161. Կոստանդ, հայրապետ Կամախի Վարդենցոց վանքի, 1476 թ.—Ձեռ. Վենետ. Ա. 247:

— 162. Տեք Կոստանդ, միաբան Բոլորաբերդ անապատի, 1482 թ.—Յովսէփեան՝ Նաղբակեանք 236:

— 163. Կոստանդին, հայր Յովաննէս քահանայի, որ Գրիգոր արքեպիսկոսի գրել տվեց մի Աւետարան, 1484 թ.—Ձեռ. Թաւր. էջ 16:

— 164. Կոստանդ, հիշված Ներքին Ազուլիս պուլում մի խաչքարի վրա, 1497 թ.—Աղգապ. հանդ. ԺԱ 313:

— 165. Կոստ(անդին) Հռէփ, գրիչ. օրինակել է Դաւիթ Անյաղթի գործերը (ԺԵ դար).— Manus. bibl. nat. էջ 127:

— 166. Կոստանդին, նկարիչ Կիլիկեան շրջանից. իվականն անհայտ.—Հացունի, Պատմ. տարազի 270:

— 167. Կոստանդին Սրիկ (կամ Սորեկ) Սսեցի. տաղասաց. ունի բազմաթիվ գեղեցիկ երգեր. ժամանակն անհայտ.—բյ. ի Սարեկայ Կոստանդեայ՝ Ճշ. 19.—Տաշեան, Ցուց. 1103 ք. Ձեռ. Ներս. 12 աք. Դիտ. Նյութերի ժող. № 1, էջ 174, Սիսուան 517 ա (կնթադրում է ԺԳ դարի սկիզբը):

— 168. Կոստանդին երեց Աղոյանց. պալատական քահանա. մեռել է յունի. 1. բայց՝ որ թվին (ԺԳ դար).—Հայաս. 543:

— 169. Կոստանդ Իշխան, նահատակվեց իր ընտանիքով մայրիս 31-ին: (Հայտնի չէ թե ով է և ուր թվին է նահատակվել):—Հայաս. 544:

ԿՈՍՏԵՐ, ար. ծագումն անհայտ:
— 1. Կոստեր, անհայտ ոմն, որ հիշատակված է եղել Սբ-ուանդաշատի մի արձանագրության մեջ 1201 (կամ 1210) թ.—Այրարատ 61 ր:

— 2. Կոստեր Մմակեցի, կալված է նվիրել Բագնայրի վանքին, թիֆլ անհայտ.—Արձ. Շիրակ 120:

* ԿՈՍՏԻԿ, ար. կրճատ ձևն է Կաստանդին անվան. հնագույն գործածությունը ժՅ դարից է և գնում է մինչև ժէ դար:

— 1. Կաստիկ, մերձավոր Յովսէփի, որ Հագարակ գյուղում, Յովսիան գրչին գրել տվեց մի Աւետարան, 1432 թ.—Ձեռ. Վասպ. 163:

— 2. Կաստիկ անունը հիշված է նաև 1649 թ. (Ձեռ. Սեբ. չԱ 1928, 574 սեռ. Կաստիկան ձևով) և մի ուրիշ օրինակ էլ ժէ դարից՝ Պոլսում (Ազգապ. 2518 և Չամչ. Կ. 672):

* ԿՈՎՉԱՍ, ար. < Կովկաս լեռների անունից հնարած. նորերն կենդանացավ իբր անձնանուն Կովկասում:

— Կովկաս, եղբայր Հայկ նահապետի (Վրդ. է, Մխ. այբբիվ. 22). գրված է նաև Կովասոս՝ Վրդ. ժ:

ԿՈՏԻՏ, ար. ծագումն անհայտ. հմմտ. Կոտստ:

— Կոտիտ Ամատունի, ապստամբից Սամուէլ Վահկունու հետ՝ Պարսից Սոսրով Բ Թագավորի (590—628) դեմ. բայց շուտով հաշտվեց և Պարսկաստան կանչվելով պաշտոն ստացավ: Ապա դեսպան ուղարկվեց Մծբին և ճանապարհին խարդախությամբ սպանվեց:—Սեբ. ժզ (մի ձեռ. Կաստից), ժթ, իս:

ԿՈՏԻՒՍ, ար. ծագումն անհայտ:

— Կոտիւ, Թագավոր Փոքր Հայոց. գլուխ կանգնելով հայ իշխանների՝ դեմ դրավ վրացի Միհրդատին և Փարսմանին, որոնք Հոովմայեցոց զորքով ուզում էին նվաճել Հայաստանը: Հոովմայեցոց Կալեղիտս կայսեր սպանուալիքով Կոտիւ հետ կանգնեց (41).—Գաթրճ. Տիեզ. պտմ. Բ. 105, Գրգշ. Քնն. պտմ. Բ. 203: (Չամչ. Ա. 302 կոչում է Կոտիշ):

ԿՈՏՈՏ, ար. ծագումն անհայտ. հմմտ. Կոտիտ:

— Կոտստ, եղբայր Սիոն գրչի, որ Մուշկեղայ գյուղի նորսեսի անապատում օրինակեց Մանդակունու ճառերը, 1210 թ.—Դուրեան, Ուսուճ. 230 (գրված Կուտաւտ):

ԿՈՐԱՅԸ, իբր բարդ բառի օրինակ հիշում է Սիւն. քեր. 206. Թվում է թե արական անձնանուն է:

ԿՈՐԱՅ ՔՈՒՐԴ, ար. ծագումն անհայտ:

— Կորայ Քուրդ, որդի Սմբատ իշխանաց իշխանի, որ էր Թոռն Փիլիպէի Ա. (Թ ժ դար).—սեռ. Կորայ քրդի՝ Օրբ. ժթ:

† ԿՈՐԻՒՆ. ար. < հյ. կորիւն շառլուէի ձագ բառից. համազորներն են լտ. Լեան, հուն. Դևոնդ, թրք. Ասլան, պրս. Ջուանշիր, արաբ. Ասադ, Հայդար: Իբրև օրինակ հիշված է Թր. քեր.

43 (հուն. Սալոն անվան դեմ). Պոր. քեր. 178: Հին ժամանակ թիչ էր գործածվում, նորերն շատ կենդանացավ:

1. Կորիւն, աշակերտ Ս. Մեսրոպի. իր ընկեր Դևոնդի հետ գնաց Բիւզանդիոն (424 թ) հունարեն սովորելու: Մեսրոպի մահից (439 թ) հետո, Կորիւնի ընկերները՝ իբրև իրենց ավագ ընկերից՝ խնդրեցին գրել Մեսրոպի կենսագրությունը: Կորիւնը գրեց «Վարք Մաշտոցի», որ հայերեն գրերի գյուտի միակ վավերական և վստահելի պատմությունն է, իբրև ժամանակակից և ազանատես մարդու գործ: Նույնը ավելի ուշ անանուն ոմն համատոտելով և չարափոխելով՝ կազմել է «Փոքր Կորիւն» կոչված աշխատությունը:—Կոր. էջ 1 (հետին հավելում), 21. Կոր. Գ. կ. Փարպ. ժ. փ. կոր. 17. Վրթ. քերթ. պտկ. 307. Ասող. Բ. ա. Արծր. Ա. ժա. Կիր. 16, 17. Վրդ. իե, իէ. Օրհն. 246. Յայսմ, սեպտ. 17. Եզն. եր. 267. Մխ. այբբիվ. 37 (կոչում է Կորիւն Սաշակայ). Տաթև. հարց. 658. Առաք. լծ. սահմ. 170.—Կորեմ՝ ՀԱՔԻ 1, 207.—սեռ. Կորեան՝ Փարպ. ժ, ժք. փ. կոր. 5. Մխ. անեց. Ե. Օրբ. իա. Կիր. 3. Պան. բրճր. 30.—գրծ. Կորեամբ՝ Փարպ. լը.—Կորիւնի մասին ընդարձակ խոսում է Նորայր, «Կոր. վրդ. և գործք նորին», որի համաձայն Վարքը գրված է 443—4 թ. (անդ, էջ 7): Հմմտ. նաև Չարբ. Հին դպր. 310—314, Հայկ. աշխատ. Ֆէթթէրի 78—82, Արեղեան՝ Հայոց հին գր. պտմ. 149—157:

— 2. Կորիւն Արծրունի. կաթաղան բարձրացվեց Կաշմ ստիկանի հրամանով 4707 թ.—Ղև. ժ. Մխ. անեց. իէ. Ասող. Բ. 7:

† ԿՈՐԿՈՏԱԿ, ար. < հյ. կորկաս «թեփահանած և ջարդված ցորեն» բառից. հմմտ. Բուզգոյ անունը, որ Թրք. ասք bugday «ցորեն» բառն է: Մի անգամ գտնոցմ եմ հիշատակված ժԲ դարում:

— Կորկասակ, բարեկամ Վարդան գրչի, որ Աստուածատուր Բարեբրդու համար օրինակեց Տօնականը, 1205 թ. երբ վախճանվեց Կորկոտակը.—Ձեռ. Վենետ. Բ. 470:

† ԿՈՐՆԿԱՆ, ար. < հյ. կորնգան կամ կորնկան բառից, որ նշանակում է «աովույտի նման մի խոտ, onobrychis sativa, Ֆրանս. saintoin»: Հիշատակված է մի անգամ Յովհաննավանքի անթվական մի արձանագրության մեջ, որ ավանդում է Ջքր. պտմ. Կ. 26 (Շահխաթ. Բ. 109, Այրաբատ 171):

ԿՈՒԱՒ, ար. շինված է Կուաոս ավանի անունից:

— Կուտո, որդի Գեմեարի կամ Գիտանէ հնդիկ իշխանի ի Տարսոն. շինեց Կուտոս ամառը և իր եղբայրներէ հետ կանգնեցրեց Գեմեար և Գիտանէ կուսքերը (Ն. Ք. 129, ըստ Չամչ. Ա. 210). Չեն. 36. տես. Կուտոսայ՝ Չեն. 36:

ԿՈՒԳՈՐ, ար. (արդյոք Գրիգոր անվան ժողովրդական բարբառային մի ձևն է). ավանդված է ԺԳ դարից:

— 1. Կուգար, որդի Աղթամարի. նորավանքում կանգնեցրել է մի խաչքար՝ իր մոր Ասփայի հիշատակին 1284 թ. և մի խաչքար էլ իր վաղամեծիկ եղբոր՝ Փալկայի հիշատակին, 1285 թ. Արձ. Սիսական 201 (առաջին արձանագրութեան մեջ զրկված է Կուգար, երկրորդում՝ Կուլար):

— 2. Կուլար, մի հող է նվերել Հերհերի Ս. Յովհաննէս վանքին, 1291 թ.—Սիսական 114:

*ԿՈՒԶԻ, ար. քրք. 𐎧𐎺𐎠 𐎧𐎺𐎠 «գառնուկ» բառից. մի անգամ հիշատակված ևս գտնում ժե գարում:

— Կուլի, գավակ Վարդի՝ եղբոր Սիրատանի, որ Կեսարիոյ Մանտիանո գյուղում գրել տվեց մի Յայսմաւուրք 1495 թ.—Ալպոյաճեան, Պատմ. Հայ. Կես. Բ. 1850:

ԿՈՒԹԷԼ, (սևոն անհայտ) ըստ վրացպետ Ս. Երեմեանի ծագում է վրաց. კვთველი կավթები բառից, որ նշանակում է «Կաւթեցի». սա մի տիպոս է, որ կրում էր վրացական Կավթիսիսի վանքի վանահայրը:

— 1. Կուրբի, մերձավոր Շարափշահի (արդյոք սրա կի՛նն է), որ նրա հիշատակին պատարագներ է ստացել Բագնայրի վանքում, 1234 թ.—Արձ. Շիրակ 118:

— 1. Կուրբել ձևով հիշատակված է Հաղբատի մեծ տաճարի տապանաքարերից մեկի վրա, որ անթվական է և անշուշտ պատկանում է մի նշանավոր անձի:—Բժշկեանց՝ Ճանապ. ի Լև. 80, Երզնկեանց՝ Հնախ՝ տեղադր. 22-23, Ալգուզր. հանդ. է, 400—401:

*ԿՈՒԻՐԻՆՈՍ, ար. լատ. Quirinus անունից, որ ծագում է quiris «նետ, սլաք» բառից: Այս անունով կոչվեց Հռոմուլուրը, իր մահից հետո. նաև Յանոսի, Օպտատոսի և այլոց տիտղոսն է: Հայանի է մեր մեջ միայն՝

—Կուիրինոս կամ Կուիրիլոս, Կապադովկացի քրիստոնյա հայ, որ իր Հիպերիքիա կնոջ հետ գնաց Հռոմ, ապրեց այնտեղ՝ իր բարեպաշտութեամբ ամենքին սիրելի լինելով. մեռավ ու

թաղվեց 385 թվին: Վատիկանի թանգարանում մնում է այս կրկուսի տապանաքարը՝ լատին արձանագրութեամբ:—Պալճեան, էջ 5: (Ալպոյաճեան, Պատմ. հայ Կես. Ա 295 համարում է կիրիկ անունից, բայց ի գուր):

ԿՈՒԼԱՆԻՉԱ, իգ. ծագումն ինձ անհայտ. անշուշտ պրս. گول «վարդ» բառից: Մի անգամ ունինք՝

— Կուլանիչա խարուն, թվի կին Սովունչ պուղայի. երկուսով մի ավաղան են շինել Թէոդոսիայի Ս. Սարգիս եկեղեցում, 1451 թ.—Кучук-Иоаннесов, Стр. арм. над. 36:

*ԿՈՒԼԱՅՉԱ, իգ. պրս. گولاف «ծաղիկ ինչ կարմիր» բառի փաղաքշականն է, իբր պրս. گولافدا (տես Ա. հտ. Գուլաֆ անվան տակ): Մի անգամ ունինք՝

— Կուլաֆչա, հիշված է ոմն Վարդանի և Սիմէոնի հետ՝ Թէոդոսիայի Ս. Թորոս եկեղեցու մի խաչքարի վրա, 1458 թ.—Բժշկեան, Ճանապ. ի Լև. 352:

ԿՈՒԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

— 1. Կուկ որդի Աբասայ Սևասեանց, ամուսին Վանինի՝ դստիք Ջաջուզի Քաղրակեանց. հիշված է 1222—32 թվերին.—Թորոս աղբ. Բ. 272. Յովսէփեան՝ Քաղրակեանք 34, 80:

— 2. Մի անգամ էլ հիշված է Կուկ անթվական մի արձանագրութեան մեջ՝ Ծար գյուղի եկեղեցում (Արցախ 407):

ԿՈՒՃՍԵՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. մի անգամ գտնում ևս հիշված՝ ԺԴ դարում (եթև թվականը պակասավոր չէ):

— Կուճսեն պարոն, իր մոր մահվան հիշատակին կանգնեցրել է մի խաչքար, Աքքիրումն, 1351 թ.—Кучук—Иоаннесов, Стр. арм. над. 33:

ԿՈՒՄՍԻ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

— Կումսի, տշակերտ Բարթողիմէոս առաքելոյ, որից ձևնաղրվեց եպիսկոպոս Գողթան 67 թ.—Օրբ. և:

*ԿՈՒՆՉՈՒՏ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. հիշված է մի անգամ ԺԶ դարում (Կրպտ. կպս.՝ Դոփեանք 107): Ըստ իս պեաք է կարգալ Գուցղուգ:

ԿՈՒՆՄԻԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ ունինք՝

— Կունմիկ աբեղա, Շիրի բերդաքաղաքից, Թոնդրակեցոյ աղանդի քարոզիչ (ԺԱ դար). — Լատա. իգ. Տաշեան, Յույ. 357—8:

*ԿՈՒՌՆԵԼԻՈՍ, ար. < հուն. Κορνίλιος անունից, որ փո-

Դառաջալ է լաւ. Cornelius անունից: Նշանավոր է օր. Cornelius Nepos լատին պատմիչը: Քրիստոնեական շրջանից հայտնի է Կուռնելիոս հարյուրապետը. հմմտ. Գծ. Ժ. 1. «Կուռնելիոս հարիւրապետ ի գնդէ որ կոչէր իտալացի»: Կա նաև այս անվան իգականը՝ լաւ. Cornelia > հուն. Κορνελία ձևով: Հին հայոց մեջ գործածված չէ այս անունը. բայց Պոլսում, անցյալ դարում կար Կուռնիկ ար. անունը, որ Կուռնելիոսի կրճատ ձևն է: Կա նաև իգ. Կուռնելիա. օր. «Կնոջ մը վէպը» Ա. Տիւմայի (որդի), թարգմանեց Կուռնելիա Տ. Սօֆիայի, Ձմիւռնիա 1881:

ԿՈՒՍԱԿ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Ունինք միայն՝

— Կուսակ քառանգ, հայր Ղուկաս կաթողիկոսի (հիշված է 1787 թ. Տաշեան, Յուզ. 394 ք):

ԿՈՒՍԱՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ:

— Կուսան, հայ դորավար Յունաց. կայսեր կողմից եկավ ասորացի և առավ Կարինը արաբների ձեռքից՝ Հիջրեթի 133 թ. ըստ Բալազորի (տես Քալաթ. Արաբ. մատ. 41): Նույնը կոչվում է Կուսան էլ-Արմենի, իսլամացած հայ գորավար, որ յունաց աջակցութեամբ կովեց արաբների դեմ և զրավեց Կարինը՝ 754—5 թ. (Տոմաշէկ, Սասուն 22, ըստ Վակիդի արաբ պատմիչի. տես և Քալաթ. Արաբ. մատ. 139).— Նույն 132 թվին Տարարի և Իրն-էլ-Աթիլ հիշում են Դ Հայոց իշխան Կուսան, որին սպանել են Քառանի թնակիչները (Քալաթ. անդ 92, 139):

ԿՈՒՍԻՆԱ, իգ. նորակերտ անուն (տես Ալպոյաճևան, Պատմ. հայ Կես. Ա. 1125): Ըստ իս վերգիմի անվան վրայից սարքված անուն է՝ հյ. կոյս բառից:

ԿՈՒՏ, ար. ծագումն ինձ անհայտ: Մի անգամ ունինք ժիղարից՝

— Կուտ, որ մի այգի է նվիրել Հաղբատի վրատուն օգտին, 1179 թ.—Երզնկեանց, Հնախ. տեղագր. 49:

*ԿՈՒՏՈՒՉ, ար. կարող չէ լինել թրք. کوش قدوز «կատաղած (չուն)» բառից. ուստի ըստ իս պետք է կարդալ 'Կուտուղ: Մի անգամ ունինք՝

— Կուտուղ աղա, իր որդիներին հետ մի կալված է նվիրել Բոսա-Մահմադ գյուղի (Նոր-Բայազիտ) Ս. Դէորդ եկեղեցուն: Սրա կիճն է Արզին և որդին է Ստեփանոս քահանայ, որ շինել է նույն եկեղեցու շրջապատը:— Սիսական 43 (երկու անվանական Արձ.):

ԿՈՒՐՂԻՆ, ար. ծագումն ինձ անհայտ. ժամանակակից անուն է. հիշված է օր. Յ. Մալխասեան, Հորոտ-Մօրոտ, Գ. էջ 37. Սրանից է Կուրգիմեան ազգանունը (Կովկաս):

† ԿՈՒՐՏ, ար. հիշատակված է մի անգամ 1057—1063 թրվերին՝ իբրև հայրանուն Անիի Մխիթար հիւպատոսի. կոչված է Մխիթար իպատոսն Կրտին օրդին (Արձ. Շիրակ 70): Հյ. կուրտ նշ. «նեբրին», ուստի կարծում եմ որ այստեղ Կուրտը փուս անուն է և հյ թե անձնանուն:

ԿՏՈՒՆ (կամ Կուսն). հայտնի չէ թե այս երկու ձևերից որն է ուղիղ: Հիշում է Սուտ-Շապհ. 69, 74 իբրև մեկը այն հինգ Ամատունի եղբայրներից, որոնք սպանեցին Գաղիկ Ալուստրովանին (տես Յազգ): Բայց Արձր. Գ. ից սրա տեղ ունի Շապահ:

† ԿՏՐԻՃ, ար. հյ. կտրին «քաջ» բառից: Իբրև թուրքի անուն հիշված է Ուռհ. 192 (Ալփասլանի ցեղից մի ամիրա). բայց սա անշուշտ կամ մի ուրիշ թրք. բառի թարգմանությունն է և կամ նմանեցրած մի ձև: Հայոց մեջ այս անունը գործածված է թ—ժ դարերում և ապա ժի դար:

— 1. Կտրին, իշխան Գարդմանի, դավաճանութեամբ բունից իբրև ապաստանող Վասակ Մրուսիանի իշխանին և ուղարկեց Բուղային: Բայց ինքն էլ Բուղայից թունկեց և ուղարկվեց Բաղդադ «852 թ».—Յճ. կթղ. իգ. Օրբ. 17. Վրդ. խգ.—Նույնը գրված է Կարին (ա և տ տառերի նմանութեամբ պատճառով կամ թերևս հետին մտքով Ասող. Բ. ր. Օրբ. 17. (միայն մի ձեռագիր): Սակայն արաբ պատմիչ Տարարի հիշում է շատ Չիլիլ տառադարձութեամբ, որով հաստատվում է Կտրին ձևը (Քալաթ. Արաբ. մատ. 100):

— 2. Կտրին իշխան. հիշվում է իբր վկա Տաթևի 925 թվի կալվածագրում.— Օթբ. ծ:

— 3. Կտրին ոմն հիշատակված է Երուսաղէմում, 1335 թ.— Ձեռ. Վենետ. Բ. 349:

*ԿՐԻՏԷՍ, ար. հուն. Κριτής ձևից: Հիշված է մի անգամ — Կրիտես (կամ Ատրիկես), հայ իպիսկոպոս Պենոպոլսի, անգամ Նիկիոյ տիեզերական ժողովի, 325 թ.—Ալիշան, Արշալ. քրիստ. 242:

*ԿՐՈՆԻԴԵՍ, ար. հուն. Κρονίδης անունից, որ է «որդի Կրոնոսի» (ժամանակի աստվածը), այն է Ջևա: Հայերեն հաճախ գրվում է Կրոնիդես, շփոթելով կրոն բառի հետ:

— Կրօնիդէս ճգնաժողովրդի Անտոն ճգնաժողովրդի հետ միասին ճըզ-
 նում էր Դիակայ վանքում, սկսած «302 թվից»։ Ժամանակակից
 է Լուսաւորչին, որի հետ միասին եկեղ են Կեսարիայից։ Մեռել
 է «342 թ»։ Երկուսն էլ հայագրի չեն։— Զեն. անտ. 60. Յայսմ.
 սեպ. 30. Տարծո. Բ. § 24. Վրդն. աշխ. 521.—սեռ. Կրօնիդեայ՝
 ճշ. 664. Զին. անտ. 59. Մեծոփ. 21 Յայսմ. սեպ. 30. Դրնդ.
 514. Վրդն. աշխ. 516.—բց. ի Կրօնիդեայ՝ Վրդն. լս 72.—Ապեթ.
 Լիակ. վրթ. սրբ. է. 33.

1045 սեպտ. 30

ՎԻՐՋ Ի ՀԱՏՈՐԻ

ԲՈՎԱՆ ԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Դ	7
Ծ	88
Զ	159
Դ	222
Ը	238
Պ	240
Փ	376
Ի	377
Լ	405
Ն	441
Ս	566
Կ	574

Հ. ԱՃԱՌԻՅԱՆ

ՀԱՅՈՑ
ԱՆՁՆԱՆՈՒՆՆԵՐԻ
ԲԱՌԱՐԱՆ

Բ. ՀԱՏՈՐ

Ա. տպագրութիւն՝ Երևան 1945
Բ. տպագրութիւն՝ Պէյրութ 1972

هـ. اجاريان
قاموس أسماء
الأعلام الأرمن
الجزء الثاني

H. ADJARIAN
ARMENIAN
PERSONS
NAME
DICTIONARY
Second Volume

دار كيليكيا CILICIA ԿԻԼԻԿԻԱ

مكتبة - نشر - قرطاسية قورطاسیة
BOOKSTORE , STATIONARY & PUBLISHING HOUSE
SYRIA - ALEPPO - SULEIMANIE TEL: 4642339 - FAX: 4600139 - P.O.Box: 6523
e-mail: cilprint@ecs-net.org www.ciliciabooks.com